Hrvatska Misao

Smotra za narodno gospodarstvo, književnost i politiku.

Godina I.

Odgovorni urednik

Dr. LAV MAZZURA.

U Zagrebu 1902.

Tiskara i litografija Mile Maravića.

SADRŽAJ.

HRVATSKA MISAO

Br. 1. i 2. *16. siječnja 1902.* God. I.

Hrvatska Misao.

HRVATSKA MISAO glasilo je onoga narodnog i naprednog pokreta, koji se već desetak godina opaža u Hrvatskoj i koji danas nije živ samo u hrvatskoj mladeži srednjih i visokih škola, nego i u znatnom dijelu mladje generacije, što je za posljednjih pet godina svršila svoje nauke i stupila u život.

»HRVATSKA MISAO« nije dakle list niti koje političke stranke, niti kojeg odredjenog društvenog smjera, niti koje osobite književne ili umjetničke škole.

Posljednjih deset godina našeg javnog života nosi očiti biljeg krize. Raspad starih stranačkih organizacija doveo je prirodno do toga, da je znatan dio mladjeg naraštaja, koji se zasitio stranačkog doktrinarizma i cjepidlačarenja u politici i mlohavosti u prosvjetnom radu, a bio je voljan zbiljski sudjelovati u javnom životu, pokušao udariti temelje nečemu novomu. No kao što nikoja kriza ne radja odmah odredjen stranački program, niti izradjen društveni i prosvjetni smjer, tako je i mladji naraštaj u svim svojim pokušajima, gdje je izišao na javu, mogao tek kušati da nadje izlaza iz općenite dezorganizacije — i, kao svaka odrešita reakcija, svi su ti pokušaji bili u glavnom negativni, radikalni i nesustavni. No dok je pomalo i sam jedan dio starije generacije stao osjećati tu krizu, dotle se s vremenom i mladi naraštaj stao kristalizovati u svojim mislima i dobivati

biljeg pokreta. Obilježje je svakog pokreta, da ljudi, različne dobe, naobrazbe i odgoja, živući u različitim mjestima i nepoznavajući se medjusobno, u glavnim pitanjima jednako misle i, što je još važnije, osjećaju jednako neodoljivu potrebu rada u nekom odredjenom pravcu. Toj slozi u mislima i pravcu rada, koje danas u čitavoj mladjoj hrvatskoj generaciji ima, bit će »HRVATSKA MISAO« jedinstven i odredjen izraz.

Mladja generacija osjeća jednako kao i stariji naši, da konačni cilj svakog političkog rada mora biti ujedinjenje i sloboda hrvatskoga naroda. No s tim idealom još nijesu riješena pitanja najbližeg konkretnog rada na političkom, gospodarskom i kulturnom polju; pa upravo na ta pitanja hoće mladji naraštaj da odgovori svojim pokretom i svojim listom.

»HRVATSKA MISAO« bit će u prvom redu smotra za narodno gospodarstvo. *Znamo, da najšira politička autonomija, pače ni potpuna državna samostalnost ne će Hrvatskoj ništa pomoći, ako Hrvati kao narod ostanu tudje sluge u poljodjelstvu, u obrtu i u trgovini.* Dokaza za tu istinu ne treba daleko tražiti: naša najbliža narodna braća u Crnoj Gori, u Srbiji i u Bugarskoj najbolji su primjer, kako ni potpuna državna samostalnost mnogo ne vrijedi, ako narod u isto doba pati radi svoje gospodarske slabosti i radi neuredjenih državnih financija. Za to se ne zadovoljavamo samo geslom o financijalnoj samostalnosti hrvatske države, nego ćemo u »HRVATSKOJ MISLI« *u prvom redu buditi smisao za* **općenitu gospodarsku samostalnost** *hrvatskoga naroda,* jer bez te samostalnosti naše bi financije bile samo zlatan ključ k praznoj blagajni.

Kao što u tom, tako i u političkom životu zahtijevamo u prvom redu realan rad. Onim časom, kad

stupimo na polje političke prakse, dakle konkretnoga rada, nestaje za nas pitanja o priznavanju ili nepriznavanju pojedinih zakona, već se prirodno namiće pitanje o njihovim dobrim ili zlim posljedicama. Zato mi, ne htijući voditi teoretsku akademsku borbu, nego nastojeći, da nam rad ne bude samo uspješan nego i dosljedan, ne ćemo da se sami stavljamo izvan zakona, pa javno i otvoreno izjavljujemo, da tako za nas nema pitanja o priznavanju ili nepriznavanju, nego samo o korisnosti ili štetnosti nagodbe. Malo je osebujno, da iza toliko godina našega ustavnoga života moramo ovako označiti svoje stanovište; *ali držimo, da je upravo zato, jer hoćemo da radimo, potrebno* **barem za dogledno vrijeme** *označiti pozitivno ishodište, na kojem smo* **prisiljeni** *graditi. To je ishodište temeljni državni zakon, hrv. ug. nagodba (zak. čl. I.: 1868).*

Zdravi politički smisao upućuje nas, da najprije *tražimo točno izvršivanje pozitivnih zakona* i da se izdašno služimo svim njihovim pogodnostima, koje nam u našoj borbi mogu izdašno koristiti (n. pr. zakon o pravu sastajanja, napose § 2. zak. od g. 1875.) Napredne naše težnje vežu s tim zahtjevom i to, da svom snagom nastojimo *ustavnim putem promijeniti* sve pozitivne zakone, koji nisu nimalo u skladu s naprednim duhom našega vremena, a u posvemašnoj opreci sa svim potrebama našega ustavnoga života (n. pr. zakon o izbornom redu). *Upravo zato, jer stojimo na stanovištu, da se pozitivni zakoni imadu vršiti i usavršivati prema zahtjevima narodnih interesa i naprednoga duha; nepomirljivi smo protivnici madžaronstva,* kojemu je nagodba program (!!), a njeno nevršenje praksa.

Isti taj smisao za realnu politiku ukida za nas pitanje, ima li u Hrvatskoj Srba ili nema. Kad i ne bi

bilo narodne svijesti i istoga jezika, svatko, tko ima samo mrvu zdravoga razuma, morao bi uvidjati potrebu, da je *upravo zato, što mi Hrvati i Srbi (kao državljani jedne hrvatske države) živimo pod istim krovom, jedno od prvih pitanja tražiti s jedne i s druge strane sporazumak i slogu barem u radu za narodnu obranu.* Ne nasilje, nego politička zrelost i razvita narodna svijest na jednoj i na drugoj strani izgladit će opreke i utrti put, po kojem će Srbi u Hrvatskoj postati isto tako odlučni branitelji Hrvatske, kao što smo i mi.

Kao pokret za narodnu obranu radit ćemo u tom smjeru, da čitavo naše društvo, sav naš narod prožme osjećanje zajednice, da tako stvorimo organizam, koji će, zdrav i izgradjen iznutra, moći trajno odolijevati navalama izvana.

Iz te ideje posvema prirodno izvire uvjerenje, *da se nikoji dio inteligencije, dakle ni svećenstvo, ne smije staviti ni mimo narod ni nad narod i da se ne smije prikazivati kao glavni ili ćak jedini stup i oslon naroda. Boj pak izmedju klerikalizma i liberalizma izbjegnut će se samo tako, ako prokrčimo put uvjerenju, da samo sloboda znanosti i savjesti može biti uvjetom naprednom razvitku, pa da upravo ta sloboda najbolje zaštićuje slobodu iskrenoga vjerskoga osjećaja.*

Dosadašnje geslo: »Prosvjetom k slobodi« popunjujemo načelom: narodnim blagostanjem k prosvjeti; dosadašnji teoretski radikalizam protiv svega i svačega zamijenjujemo radikalizmom u praksi protiv svih, koji gaze temelje ustavne slobode i prava; mjesto krilatih riječi o liberalizmu i klerikalizmu hoćemo savjestan rad u znanosti i u književnosti.

Smatrajući politiku radom, posvetit ćemo svu svoju pažnju pitanju našeg narodnogospodarskog razvitka. Pratit

ćemo pozorno rad svih zajednica, koje se tim pitanjem bave, kao što su to javne korporacije (općinske, gradske, i žup. skupštine, sabor), osobito pak rad naših trg. obrt. komora i gospodarskih udruga; bavit ćemo se, koliko kritičnije bude moguće, gospodarskim zakonskim osnovama zajedničke i autonomne vlade. Nastojat ćemo, da se okoristimo stečevinama drugih naroda i država, primijenjujući rezultate i napredak znanosti našim gospodarskim prilikama, koje u mnogom pogledu trebaju svježega zraka i zdrave kritike. U mnogočem treba tek udarati temelje; tako ćemo napose upozoravati na potrebu i probitke gospodarskog udruživanja uopće, osobito pak stališke organizacije našega ratarstva, kao temelja i oslona cijele naše narodne snage, da ga tijek vremena ne odalji naprednom duhu našega doba.

Istim putem hoćemo da podjemo u svom prosvjetnom radu uopće, a u književnom napose. Uvjereni smo, da prosvjetni i književni napredak ne zavisi o prednosti ovoga ili onoga smjera, nego o tom, hoće li književnost biti mlaka, obzirna, bezidejna i površna duševna hrana, ili će ona u svakoj svojoj grani odgovarati duševnom razvitku svakog našeg čovjeka, od seljaka do akademski izobražene inteligencije, hoće li biti istinito ogledalo faktičnih naših prilika i dostizati današnji stupanj općenite ljudske prosvjete. *Za to će »HRVATSKA MISAO« biti smotra za književnost, za to ćemo uvijek kao temelj svakog duševnog razvitka, napose pak kao temelj književnog napretka tražiti i čuvati slobodu mišljenja i slobodno isticanje svakog iskrenog osjećaja.* Pitanje o koristi ili štetnosti bilo koje struje književne ne rješava teorija nego praksa; u toj pak praksi nastojat ćemo, da kritično pratimo rad svih naših književnih zavoda, listova i poduzeća. Nastojat ćemo, da živom riječju budimo smisao za knji-

ževna i prosvjetna pitanja, da ne bude književnost u jednu ruku sport, a u drugu nesnosno breme malome broju »rodoljubnih čitalaca«.

Najviše posla zadavat će nam dakako naša politička i narodna nevolja. No smisao za općenitu gospodarsku samostalnost naroda čuvat će nas vazda od političkih sanjarija, a volja za savjestan i napredan rad od činovničkog štreberstva. Hoćemo da uvijek ostanemo na polju zbiljskih narodnih potreba, u okviru onih težnja, koje se za kratko vrijeme promišljenom organizacijom mogu prometnuti u narodne uspjehe, u narodna prava. Zato ćemo pripravno sudjelovati u svakoj organizaciji, kojoj će biti zadaća, da stvori zdrave i jake temelje hrvatskom ustavnom životu, a po tom i općenitom narodnom napretku. Ali i mimo te organizacije radit ćemo samostalno, organizovati se medju sobom, da učvrstimo naš pokret, da pripravimo široko polje svojoj i općoj narodnoj akciji.

Na ovom mjestu označili smo u glavnom osnovne naše misli i namjere; od zgode do zgode donosit ćemo potanke upute i, ako bog da, žive primjere našega rada.

Uvjeti narodno-gospodarske samostalnosti južnih Slavena.

Položaj čitavoga našega naroda, cijeloga južnoga slavenstva, danas nam je u glavnim potezima već posvema jasan. Mi smo etnografički jaka cjelina, koju razdiru plemenske borbe sredovječnoga značaja, ali smo narodno ipak daleko jednoličniji i bliži nego se to u prvi mah čini svakomu, tko promatra našu inteligenciju bez obzira na naš puk. I kulturnim sposobnostima stojimo kao Slaveni bez ikakve sumnje više od svih svojih susjeda, izuzevši Talijane i Nijemce; a i ta posljednja iznimka vrijedi samo za kulturu u najužem smislu riječi (za književnost

znanost i umjetnost), dok sa stanovišta prave civilizacije (koju sačinjava moral u obitelji, smisao za pravo, za ljepotu i društveni život; poštivanje, a ne samo snosljivost prema drugoj vjeri, sposobnost za duševni i materijalni život istodobno) mi smo visoko i nad Nijemcima i Talijanima. Ni politički nije s nama tako zlo, da bismo morali očajavati, kako to neprestance piskara neslavenska pa i slavenska štampa, u koliko je besvijesna ili ovisna o tudjim informacijama. Tà baš na Dravi i na Dunavu, dakle na glavnim našim narodnim granicama eto nam posvema nezavisne Srbije, gotovo posvema samostalne Bugarske i Hrvatske, koja je pravno i faktično suverena u najvažnijim granama državnoga života, u školstvu, sudstvu i političkoj upravi i koja ima po pozitivnim zakonima pravo na takovu samostalnost, kakovu uživa Ugarska. Na drugoj strani napreduje nezavisna Crna Gora prema anarhiji albansko-turskoj, a dalmatinska Hrvatska čuva političko svoje značenje već radi 97% svoga slavenskoga pučanstva, od kojega su preko 4/5 Hrvati. — Bosna-Hercegovina, okružena sa svih strana hrvatskim i srpskim nezavisnim ili poluzavisnim državama, i Macedonija, najudaljenija i od njemačke bujice i od njemačko-madžarske političke pohlepe, imadu tako povoljan položaj, da najšira njihova autonomija ovisi u prvom redu o političkoj zrelosti i općoj narodnoj svijesti od Trsta do Carigrada. I tako u teškim političkim prilikama žive zapravo samo Slovenci, primorski Hrvati na Rijeci i Istri i sav naš narod preko Drave i Dunava u Ugarskoj. Ali neizmjerna politička važnost slovensko-hrvatskih bedema oko Trsta, Pulja i Rijeke tako je očita, da sigurno možemo računati na promjenu današnje italofilske politike, koja se nikako ne da razumjeti u tima stranama. I tako našemu narodu, ako temeljito uvažimo njegov položaj, ne prijeti ni narodna ni kulturna ni politička propast. Ali to ne znači, da smo mi Južni Slaveni naprosto sigurni za svoju budućnost. Još su jedna vrata, kojima neprijatelj može provaliti i to s tim lakše, što su širom otvorena, ili bolje da kažemo, što to i nijesu vrata, nego puka velika praznina. Mislimo tu na tudji upliv narodno gospodarski uopće, na trgovački i financijalni napose, mislimo na onu modernu silu, koja narode podjarmljuje i polagano ubija daleko sigurnije nego pobjeda na bojnom polju ili najveća politička vlast.

Narodno-gospodarski položaj čitavoga našega naroda, bilo sa stanovišta državnih financija bilo s gledišta domaće produkcije i trgovine, čini se na prvi pogled tako očajan, da smo sigurno već često čuli i čitali krilatu riječ: Slovenci, Hrvati, Srbi i Bugari samo su služnici finacijalnim i trgovačkim podružnicama Berlina, Beča i Budimpešte. Pa ipak je dosta da ozbiljno, pa makar i samo u kratko, prikažemo glavne crte čitavog našeg narodno-gospodarskog života, pa ćemo se uvjeriti, da još uvijek imamo pri ruci dosta sredstava i dosta zdravih uvjeta za takvu gospodarsku samostalnost, kakva se uopće može postići u naše moderno doba svjetskih tržišta, svjetskih financijalnih kriza i svjetske utakmice na svim poljima narodnoga gospodarstva.

* * *

Glavni i osnovni uvjet uspješne narodno-gospodarske akcije u sva četiri plemena našega naroda jest dakako zdravi realizam, koji bi izbrisao i posljednji trag nezdrave, historičko-teritorijalne megalomanije i romantičkoga i pljačljivoga rodoljublja. To će i biti to prije, što manje sam puk naš bude sklon takvoj megalomaniji i što se bezobzirnije nekoji naši susjedi budu služili sad teritorijalnim zadjevicama hrvatsko-srpskim i srpsko-bugarskim, a sad praznom politikom velikih riječi mnogih naših prvaka u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu i Sofiji. Krvava vladavina Stambulova u Bugarskoj, Milanova bezobzirnost u Srbiji i težnje našega savezničkoga susjeda dopriniješe već mnogo k tomu, da veliki dio inteligencije slovenske i hrvatske, srpske i bugarske glasno govori ono, što se još pred desetak godina usudiše pojedinci samo pomisliti.

Kriza u državnim srpskim i bugarskim financijama, koja je nastala glavno nezdravom vanjskom politikom i medjusobnim vojničkim natjecanjem obiju bratskih država; hotomično zapostavljanje hrvatskih gospodarskih interesa u Pešti, otkuda Hrvatskoj već otvoreno poručuju, da se gospodarski može za nju učiniti samo to, što se ne protivi »zajedničkoj državi«, to oboje izazvalo je a još i sada izazivlje reakciju i protiv kobne megalomanije i protiv pogubnoga strančarstva. Velika većina hrvatskih i srpskih političara odlučno je naime protiv toga, da se hrvatsko-srpski spor dalje raspiruje; a ti, koji još danas tje-

raju taj nečastan zanat, ne zaslužuju da ih smatramo političarima i rodoljubima. I medju Bugarima i Srbima prilike se znatno popraviše, te danas mjesto pravoga klanja u Macedoniji vidimo samo političko-narodnosni spor, koji najbolji ljudi na jednoj i na drugoj strani nastoje odstraniti s općega narodnoga i slavenskoga stajališta. Osim toga bugarske i srpske smotre pišu već treznije, a razumni nazori prodiru pomalo i u dnevnu štampu. I tako ono, što je bilo istina još pred deset, dapače i prije pet godina, danas više nije. Hrvati i Srbi, kao jezgra južnoga Slavenstva, tako otrijezniše, da umjesto medjusobne teritorijalne grabežljivosti, danas je u nas na prvom mjestu briga za ozbiljan i svestran rad u današnjim granicama Hrvatske i Srbije, dakako vazda s obzirom na Hrvate i Srbe i izvan tih dviju naših narodnih država. Još samo u Bugara možemo zamijetiti jaku težnju, da raširе granice svoje države bez obzira na to, kako će poslije izgledati u okviru tih granica i za njim, pače i bez pomisli na to, da će se sav naš narod jedva jedvice moći osloboditi od gospodarske svoje zavisnosti i sužanjstva i to složnim naporom svih svojih sila. Slovenci padaju u drugu skrajnost, te u njih sve češće i češće čujemo glasove, da je njihov položaj naprosto očajan i da će svakako morati podleći tu Nijemcima, a tamo Talijanima. Ali tu se treba sjetiti, da je ta potištenost i klonulost nastala baš pod dojmom bratoubojne »politike« hrvatske, srpske i bugarske, pak ćemo rado priznati, da će se Slovenci osokoliti kao ono za ilirskog pokreta, čim opaze, da u Zagrebu, Beogradu i u Sofiji dolaze postepeno i prirodno na široku osnovicu opće naše narodne politike, koja nam se na narodno-gospodarskom polju upravo nameće.

* * *

Zajednička narodno-gospodarska akcija svih nas južnih Slavena imade se najprije pokazati na istočnoj obali Jadranskoga mora, od ušća Soče do ušća Bojane. Medju Hrvatima i Slovencima ta je akcija već odavna započela, makar da se do sada ni u Trstu, ni u Istri, ni na Rijeci ne vodi po jasnoj osnovi i na temelju jake organizacije. Ali mi Hrvati i sami dolazimo do gospodarskoga upliva gotovo u cijeloj dalmatinskoj Hrvatskoj, naročito u Spljetu i u Dubrovniku.

Dok je spljetska obćina bila u rukama talijanskim, i dok je u Dubrovniku vladala neprirodna koalicija srpsko-talijanska, bila je sva dalmatinska Hrvatska u pravoj političkoj groznici, jer u Spljetu i u Dubrovniku vodila se samo »visoka politika«, onakva, kakva se od prilike danas vodi iz Zadra, politika romantičkoga i udobnoga irredentizma, koji je kod kuće osvetljiv i silovit do divljačtva i zločinstva (proti hrvatstvu), ali je zato u Beču ponizan do podlosti i do izdaje (prema nijemstvu). Dok je takva »visoka politika« trovala veći dio dalmatinske Hrvatske, nije se dakako dalo ni pomišljati na nekakvu ozbiljnu gospodarsku akciju, jer Talijanima i Srbima bilo je samo do toga, da s v i m s r e d s t v i m a uzdrže svoju neprirodnu p o l i t i č k u prevlast, dok su Hrvati bili prisiljeni, da nastoje stresti s vrata baš najprije tu p o l i t i č k u tiraniju. Danas je u talijanskim rukama samo Zadar, koji ima daleko manji upliv na svoju okolicu, nego Spljet i Dubrovnik. Srbi zadržaše, a zadržat će i unaprijed, one općine, u kojima odlučuju svojom snagom bez talijanaške pomoći. Tako nastadoše zdravije prilike, i to je odmah povoljno djelovalo na sav javni život. Željezničko pitanje pobudilo je najopćenitiji interes. Isto tako probudio se smisao za organizaciju trgovačke mornarice, za proširenje i obnovu lukâ, za napredno poljodjelstvo i za zdravu financijalnu politiku. Za tri godine počet će gradnja pruge Sarajevo-Bugojno-Aržano-Split. U najozbiljnijim srpskim krugovima već odavna se misli, da bi trebalo s bečkom vladom sporazumjeti se o gradnji dviju pruga iz Beograda prema Jadranskomu moru (do Splita i do Dubrovnika), s spajanje Splita sa Zagrebom (preko Krajine i Siska) već bi odavna bio gotov fakat, da smo toj stvari posvetili barem jedan dio one pažnje, kojom pratimo svaki kret »najvećega živućega Hrvata«. Istodobno diže se Dubrovnik sam svojom snagom i zaslugom trgovačkoga i parobrodarskoga društva »Napredak«, koje je nedavno spustilo u more sedmi svoj veliki parobrod. I u Splitu se javljaju veseli znaci gospodarske čilosti, a na skrajnjem jugu radi se o gradnji velike crnogorske luke u Baru, te bi nam se po tom valjalo boriti još samo za Trst i za Rijeku.

U posljednjim godinama zbiše se na Rijeci velike političke promjene, koje hrvatski življ potisnuše odasvud, izuzevši polje trgovačko i financijalno. Tu se mi Hrvati još danas odlikujemo

poštenjem nad italskim političkim pustolovima i solidnošću nad madžarskim bankirskim poduzetnicima, koji u svem računaju na pomoć peštanske vlade. Čim dakle na Rijeci prevlada nazor, da u primorskoj velikoj luci imadu u prvom redu odlučivati pošteni i poduzetni veletršci i praktični ljudi uopće, steći će Hrvati neosporivo prvenstvo i to s tim prije, čim brže nastane preokret u hrvatskoj politici.

U Trstu će biti boj najduži i najteži. Ali i tu naš narodni živalj ne predstavljaju samo žuljevite radničke ruke, nego i najsolidnije naše velike trgovine. Ako mi uza sve to i u Ljubljani i u Zagrebu gledamo na Trst kao na talijanski grad, razlog je tomu u dosadašnjem pravcu naše politike, koja se penjala sad na Triglav, sad na Velebit, sad opet na Balkan, da oduševljenom i poletnom pjesmom sav narod pozove na krvavi boj — s Turčinom . . .

Položaj Hrvata i Slovenaca na Rijeci i u Trstu biti će daleko povoljniji, čim se u Srbiji ukoreni uvjerenje, da trgovačka cesta iz Beograda k tim lukama ne mora voditi preko Pešte i da državna hrvatska autonomija i slavenski upliv u Beču može Srbiji daleko lakše otvoriti izlaz na more, nego li sve diplomatičke spletke i vrludanja poput najnovijih prosvjeda crnogorskoga kneza u Rimu. U tom slučaju naći će franceski i ruski kapital jakih pobuda, da k nama nagrne, jer će tim načinom naše neprekinuto narodno područje od Trsta do ušća Dunava postajati pomalo i neprekinutim područjem gospodarskim. A koliko će to vrijediti za poduzetne naše ljude iz Dalmacije i iz cijeloga Primorja, znat će prosuditi svatko od nas, ako se sjeti samo jedne vanredno utješljive pojave, koju smo već zaista svi zamijetili: lakoće i spretnosti, kojom dalmatinska naša braća zaokupiše vinska tržišta po cijeloj monarkiji sve do Praga, Krakova i Lavova, kad ih je na to prisilila zlosretna vinska klauzula.

* * *

Sve to, što spomenuh, bilo bi uzalud, kad u samom našem narodnom karakteru ne bi bilo razvitih sposobnosti za naprednu gospodarsku i obrtnu produkciju, za organizaciju domaće i vanjske trgovine i za poštenu i razumnu državnu financijalnu politiku. Kad čovjek vidi, kako se još uvijek primi-

tivno gospodari u velikom dijelu našegá naroda, kako domaći živalj u čitavim krajevima upravo gospodarski propada, posumnjao bi o tim sposobnostima. No prošećimo se cijelom južnom Štajerskom, gdje su polja i vinogradi kao vrtovi i voćnjaci; zagledajmo na Gorensko u Kranjskoj, pak na kraj od Gorice do Trsta, gdje je seljačtvo napredno kao u Češkoj; zadjimo po hrvatskom primorju i po gorskom kotaru, gdje je onaj pošteni, radini i uredni svijet kao čarobnim šibikom znao izbijati koristi iz neplodnoga kamena i iz vječnoga potucanja po svijetu; zagledajmo u ličke dućančiće i krčme po sjevernoj Dalmaciji; ne pregledajmo, kako se u nekim krajevima Srbije, divno razvija voćarstvo i vinogradarstvo i kako se napredna gospodarska tehnika hvata i u Bugarskoj; osobito pozorno promotrimo, kako i u Bačkoj i Banatu, pak u dijelovima slavonske Hrvatske domaći naš svijet već preturuje tešku krizu i već u čitavim selima počinje gospodariti kao Švaba i Madžar, a tu i tamo već i bolje od njega; uvažimo, da je sav naš narod za gospodarsku utakmicu tako sposoban kao ruski vojnik za ratnu borbu, jer naš seljak može vanredno mnogo izdržati i rada i oskudice, te se njemu brzo pozna i najmanja gospodarska praktična naobrazba i najmanja razumna novčana pomoć. A onda ne zaboravimo, da su Slovenci, primorski i dalmatinski Hrvati, a nada sve naši Srbi u Hrvatskoj nenatkriljivi trgovci, i da je baš u najnovije vrijeme srpskom zaslugom započela akcija, da se odgoji što zdraviji i brojniji trgovački podmladak. Za sada je ta akcija isključivo srpska i po nezdravoj političkoj tendenciji protivhrvatska. Ali uza sve to i to je jedan dokaz prirodne unutrašnje reakcije našega narodnoga organizma proti tudjoj gospodarskoj grabežljivosti.

Sad sve ovisi o tom, da sva naša inteligencija upozna svoju dužnost, da se stavi na čelo pokretu, koji će i od naših vlada i od pojedinaca tražiti, da se svojski zauzmu za organizaciju narodnoga poljodjelstva i narodnoga obrta. Ovaj put ne kanim o tom opširnije pisati, samo ističem ovo: Već imamo na tisuće i tisuće dobrih seljačkih gospodara u samoj Hrvatskoj, osobito medju češkim naseljenicima. Ti svi imadu postati neka vrst gospodarskih majstora, koji bi odrasle seljačke mladiće primali na gospodarski nauk baš tako, kako zanatnici primaju na nauk šegrte. Istodobno trebalo bi organizovati

veliko učenje zanatima. Tu bi se mogli domovini i narodu odužiti pitomci hrvatske obrtne škole u Zagrebu ili srpske u Kragujevcu. Mjesto lova na veliku industriju, za koju treba i silnoga novčanoga kapitala i najveće savršenosti u modernoj tehnici, a ovaj čas je toga obojega u nas premalo, valja svom snagom pregnuti, da vanredna bistrina i okretnost našega naroda postane ogromnom našom glavnicom, kojom ćemo moći preporoditi svoje poljodjelstvo i svoj obrt. A kad to oboje uz trgovinu bude sasvim u našim rukama, ne bojmo se velike industrije ni njemačke, a kamo li madžarske.

* *
*

Kod nas već i djeca znadu nešto o napretku i blagostanju Češke. Ali jedva i odrasli naši ljudi misle na to, da mi imamo zemljište sedam put toliko, kolika je Češka i da su naročito dvije naše zemlje — Bosna-Hercegovina i Macedonija — vanredno slične kraljevini Češkoj, s kojom su od prilike jednako velike i koju natkriljuju prezgodnim položajem za svjetsku trgovinu, a u mnogom i prirodnim svojim bogatstvom. Baš u tima dvjema zemljama okušat će se sva naša gospodarska zrelost i sposobnost: U Bosni-Hercegovini treba da Hrvati i Srbi, a u Macedoniji Srbi i Bugari pokažu, hoće li, da ta dva zemljopisna naša središta postanu najjačim gospodarskim oslonom svemu našemu narodu ili najširijim i najdubljim ponorom naše gospodarske samostalnosti, a potom i našim narodnim i političkim grobom. Te dvije naše zemlje imadu biti najsilnije karike u našem narodnom gospodarskom lancu, koji će prije ili poslije postati južnoslovenskim gospodarskim savezom.

Mjesto nezdrave utopije o velikoj Hrvatskoj, Srbiji, Bugarskoj, od kojih bi svaka imala prekriliti cijeli Balkan; mjesto tašte sanje o pukoj političkoj federaciji pravoslavnih balkanskih država; u kratko mjesto turskih, mongolskih i sredovječnih »ideala«, valja si staviti konkretan, moderni cilj: gospodarsku zajednicu svega našega naroda, svih južnih Slavena. Samo takova zajednica moći će, makar i mimo Ugarske, stupiti u gospodarsku svezu s današnjom Cislajtanijom, približiti Prag Trstu i Rijeci, i za vazda zapriječiti, da Balkan ne postane njemački »Hinterland«. Samo takova zajednica stupit će u jake gospo-

darske sveze s Rusijom i s Franceskom i konačno se osloboditi od financijalnoga njemačko-židovskoga ropstva.

Naša zagrebačka trgovačko-obrtnička komora u svojim je spomenicama, a osobito u onoj od g. 1899., gledala gotovo na cijelo naše narodno područje, a bila bi to područje bolje i točnije pregledala, kad se ne bi »ureda radi« morala previše osvrtati na Budimpeštu. U najnovije doba zagrebačka je komora u nekoj svezi s komorom sofijskom. Ali mi smo, vidi se, i ovaj put zaboravili, da se u Sofiju ide preko Beograda, baš tako, kako se iz Ljubljane u Beograd ne može razumno mimo Zagreba. To ističem za to, da pokažem, kako ni sva današnja naša gospodarska, narodna i politčka nevolja nije još sasvim izbrisala onih opreka, kojih ne bi uopće nikada ni bilo, da smo dosta politički zreli, narodno svijesni i gospodarski razumni.

Skupimo sad sve u jedno: Zajednički g o s p o d a r s k i program srpsko-bugarski u Macedoniji i hrvatsko-srpski u Bosni; organizacija sadašnje više instinktivne hrvatsko-slovenske akcije na Jadranskom moru; pokret za p r a k t i č n o m g o s p od a r s k o m n a o b r a z b o m najširih slojeva seljačkoga puka i za usavršenjem domaćega obrta; gospodarska veza medju Ljubljanom, Zagrebom, Beogradom i Sofijom; težnja, da ta veza postane carinski balkansko-cislajtanski savez; nastojanje, zainteresovati za naše g o s p o d a r s k o oslobodjenje rusku gospodarsku politiku i franceski kapital: eto glavnih uvjeta za našu materijalnu, a tim i narodnu i političku neodvisnost. Svi ti uvjeti dadu se zapravo izreći u jednoj izreci: Medju Slovencima, Hrvatima, Srbima i Bugarima ne samo da imade prestati svaka zadjevica i svaki spor, pod kakvom mu drago izlikom, nego medju njima imade o d m a h započeti jednodušna akcija za zajedničko gospodarsko oslobodjenje, jer ako nam tudjinstvo r a s t v o r i narodno tijelo — a već ga je počelo rastvarati, — ne će se više u nj nikada povratiti narodni naš duh.

Stjepan Radić.

Poslije izbora za dalmatinski sabor.

I.

Promotrimo li rezultate posljednjih izbora za dalmatinski sabor, razabrat ćemo, da će u budućem saboru biti zastupano pet stranaka, i to tri hrvatske: narodna stranka, stranka prava i Prodanova stranka, napokon dvije nehrvatske stranke: stranka iridente i stranka srpska.

I ako bi se po tim rezultatima moglo suditi, da se izborna borba vodila na temelju stranačkih programa, ipak nije tako, bar u ogromnoj većini izbornih kotara ne. Izborna borba u Dalmaciji, u koliko naš hrvatski puk u njoj sudjeluje, nosi u prvom redu karakter narodnosne borbe, u drugom su pak redu to izjave pouzdanja pojedinim narodu omiljelim osobama, osobama, za koje narod znade, da će ustrajno vršiti svoju dužnost i ne će dozvoliti, da mu se krnji narodno pravo i vrijedja narodna čast, otimlje mili mu jezik.

Uza sve to, što se u redovima dalmatinske inteligencije razbuktila stranačka borba, po uzoru našem, nije ta borba našla odziva medju hrvatskim narodom. Narodna duša ćuti još uvijek težinu bremena, koje ju je kroz stoljeća, a sve do pred koji decenij, tištilo: zapostavljanje je to bilo njegova jezika, odnarodjivanje njegove djece. Protiv toga ustao je narod, tome ima da »narodna stranka« zahvali svoj opstanak. On se okupio oko ljudi, za koje je znao, da će vojevati za prvenstvo jedino zakonitog jezika hrvatskog, take je ljude stao birati za svoje zastupnike, za svoje načelnike; uopće ih je stavljao na čelo svakom poduzeću, svakoj instituciji. A bili su to ljudi inteligentniji iz njegove sredine, ljudi, od kojih nije bio rastavljen kineskim zidom, ljudi, koji nisu išli za tim, da stvore sebi nimbus nadnaravnih bića, već su danomice bili u krugu svojih ljudi, koje su prema svom najboljem znanju i savjesti učili i poučavali. I tako je postala jaka hrvatska stranka sa programom, koji se sjedinjuje u jednoj riječi: hrvatstvo.

Poslije niza godina stalo se protiv pojedinih vodja te stranke, s njihovih pogrešaka, s njihova oportunizma, buditi nezadovoljstvo. Došle su nove ideje, nove potrebe, te stara »narodna stranka« nije više mogla mladjeg naraštaja zadovoljiti »starim«

svojim i konzervativnim programom. Umjesto da svojim pristupom u stranku sanira njezine nedostatke, stane mladji naraštaj unositi u Dalmaciju ideje, koje je upio za svog boravka na sveučilištima, bilo to u Zagrebu, bilo u Gracu ili u Beču gdje je imao dovoljno prilike, da se kroz općenje s »radikalnom« mladeži iz uže Hrvatske uputi u sve tajne naše strastvene političke borbe.

Od onda dodjoše još jedan, dva naraštaja; i danas eto vidimo dalmatinsku inteligenciju na rubu ponora, u kojem je čekaju iste one političke nevolje, isti onaj politički raskol, kojega se njezina prekovelebitska braća uza sve nastojanje patriotskih elemenata ne mogu riješiti.

Na sreću hrvatski narod u Dalmaciji, sasvim tim, što je narodnosno osviješten, pa zato i mnogo pristupniji stranačkim strastima, nije se za sada upustio u vrtlog strančarstva, u kojem se nalaze njegove vodje. Ideja hrvatstva, ideja, koja ga je digla iz mrtvila, ta ideja mu je još i danas isključivim programom. Vidimo, da narod bira i danas u sabor ljude, za koje zna, da su mu prijatelji, da će se boriti za njegove narodne svetinje, njegov jezik, njegovo narodno pravo.

Je li takav narodni odabranik pravaš, tad je i njegov kotar pravaški — a da za to i sam ne zna!

Nije dakle ni čudo, što u takim prilikama imade za sada »narodna stranka« većinu; ta u njenim su redovima ljudi, koje je narod od početka svoje narodne borbe scijenio za svoje prvake. Zato će te ljude kao takove i i d e j a h r v a t s k a, koju ta stranka svojom zove, držati jošte dugo, bar tako dugo, dok narod, uvjeren o čestitosti sijedih ovih boraca, a nepristupan za ideje političkog razdora, bude odbijao od sebe sve ono, što bi moglo unijeti u njegovo srce mržnju na brata svojega.

Hoće li moći narod dugo odolijevati riječima svojih mladih, inteligentnih, naobraženih sinova, koji u najboljem uvjerenju i osvjedočenju misle unašanjem stranačkih strasti koristiti svome narodu, ne možemo reći.

Možemo reći jedno, a to je, da je unašanje ovakova razdora nevolja po cijeli narod, koji će morati, zapane li u nj, roditi njekoliko čvrstih i krjepkih generacija, da mu se odhrva.

Jeli nužno uvlačiti narod u stranačku borbu za to, da bude priveden u kolo onih, kojima su ideali oni isti, koji su

Naša gospodarska kriza.

I.

Značajna je oznaka našega vremena duh asocijacije, duh udruživanja. Aksiomi skrajnjega, isključivoga liberalizma ustupaju mjesto novoj struji, koja prožimlje novovjeki gospodarski život. U sferu individua, u svetinju privatnoga prava sve smjelije i otvorenije seže ruka države, da svojoj moći, javnomu, općenitomu interesu podredi pojedince, u koliko bi njihovi interesi bili u nesuglasju sa cjelinom. Protiv pravovjernoga gospodarskog liberalizma odlučno se digao socijalizam, te mu potkopao temelje, ali i sam sa sebe srunio pelud pravovjernosti. Posljednji sastanci socijalne demokracije jasno su svjedočanstvo, da se ortodoksni socijalizam gubi i prilagodjuje duhu vremena i potrebama društva. No neosporivo je, da je duh strogoga liberalizma, koji još možda zastupa jedino hrvatska vlada i njezin poglavar grof Khuen, zbog udobnosti, na umoru, a da si sve više krči putove težnja, kako da se pripadnici istoga zvanja što više zbliže i sjedine, da mogu lakše braniti svoje zajedničke interese i odolijevati drugim striliškim udrugama.

Ova tendencija, kojom je udario sav gotovo gospodarski i društveni razvoj, izbija već od dulje vremena na površinu, samo što su joj posljednja desetgodišta prošloga stoljeća udarila izrazitije obilježje. A ako se uzme bit, sadržina ovom gibanju, nalazimo dva elementa, koji mu daju snagu. Jedan je egoizam pojedinca, koji instinktivno osjeća svoju slabost, kad je prepušten sam sebi, pa hoće, da njegovi interesi budu jače i potpunije zaštićeni u zajednici s drugovima, koje bije jednaka nevolja. Drugi je elemenat interes striliški, interes cijele one skupine, kojoj članovi imadu iste ili gotovo iste uvjete opstanka, pa što su bolje branjeni i zaštićeni interesi cijele skupine, to će bolje biti i pojedinim članovima.

S ovim duhom vremena računalo je i zakonodavstvo, starajući se tu s većim tu s manjim uspjehom za institucije, kojima je namijenilo svrhu, da budu predstavnicama i obranama interesa stanovitih grupa. Tako su zakonom odredjeni obligatorni obrtni zborovi, kojima mora biti članom svaki pripadnik koje mu drago obrtne grane. I dok se ovako vodila briga za

druge grane narodne privrede, zapostavljala se i puštala s vida baš ona privredna grana, koja je osnov našega gospodarskog i ujedno narodnoga života. To je naše poljodjelstvo.

Otkako je duh individualizma zašao u naša sela i razrušio stare temelje, na kojima se kroz vjekove gradio gospodarski naš život, a naši zakonodavci širom mu otvorili vrata ne predvidjajući teških posljedica, što će se odatle roditi, i druge tudje pravne ustanove, napose one nasljednoga prava, pospješile taj razvoj, nalazi se naše ratarstvo u krizi. Vidjelo se od dana do dana, da nam naš ratar propada bilo s nestašice jeftinoga i prikladnog kredita, bilo pod teškim dugom; navalile i druge nepogode, a ni otkuda ne bilo pomoći.

Narod je instinktivno osjećao — a danas po gotovo osjeća — što je izgubio sa zadrugama; pa kako je primitivan, stao je uzdisati, a uzdiše i danas za starim vremenima, misleći, da bi se stare zadruge mogle iznova povratiti. Ni drugi, daleko naprednijí narodi nisu se znali snaći u tako teškom i osudnom momentu, gdje se sav gospodarski život, a i život uopće, stavlja na sasvim nove osnove; no oni su imali barem svoju inteligenciju, koja je pazila na razvoj gospodarskih prilika svoga naroda, pa je prateći duh vremena i način, kako moderno družtvo nastoji udovoljiti novim potrebama, primijenjivala slične ustanove na svoje odnošaje. U nas svega toga nije bilo. Naš seljak, prepušten sam sebi, osjećao se slabim, gubio sve pomalo nadu, a s njome i volju za rad. Teške posljedice nisu izostale. Već se od dulje vremena opažalo, kako nam naš ratar propada, a njegov posjed prelazi sve više u tudjinske ruke. Pokrenula se i akcija — ima tomu već nekoliko godina —, da se osnuje društvo, koje će kupovati posjede i prodavati ih uz povoljne uvjete našemu narodu iz prenapučenih krajeva. Ali ova osnova, kojoj je temeljna misao bila zdrava, ostala je tek osnovom. Krivo je tomu što nedostatno obrazloženje, a što cijeli naš uzgoj. Mi se za realan život i zbiljske narodne potrebe nismo znali ni zagrijati, a kamo li, da ih kao *svoje* prihvatimo i za njih *radimo*. Zato je sve i ostalo pri starom. Predlanjski katolički kongres shvatio je naš položaj puno ozbiljnije, temeljitije i realnije i odlučio s obzirom na gospodarske udruge, što ih je pokrenula ugarska vlada, da nas tako gospodarski sasvim uz sebe priveže, osnovati banku,

koja će voditi brigu za jeftin i prikladan kredit našega seljačtva. Širom Hrvatske osnivat će se udruge po Raiffeisenovu sustavu, n kratko — ima da se udare temelji našoj gospodarskoj organizaciji.

Ne ću da govorim o velikim probitcima i zadaći Raiffeisenovih udruga, jer se u nas o tom predmetu u posljednje vrijeme mnogo dobra napisalo. Istaknut ću samo to, da je poljodjelska banka u prvom redu zvana, da zadružnom duhu, kojim su teške nevolje posljednjih godina prodahnule naše seljačtvo, dade izrazitu formu i da ga organizira. To je tim potrebitije, što se druga društva, kojima je zadaća, da gospodarski pridignu našega ratara, ograničuju na neznatne poslove, pa rade, kako su radila pred 50 godina. Puki tehnički napredak u načinu gospodarenja ne znači danas sam po sebi mnogo, ako nema organizacije, koja će gospodaru omogućivati, da uzmogne svoje gospodarske proizvode i u n o v č i t i. A baš u tom smjeru ne radi se u nas ništa. Niču tu i tamo razna proizvodna, nakupna, prodajna itd. društva, ali to su tek osamljeni pokušaji. Radi se bez sustava i bez jasna plana; a naše gospodarsko društvo postaje sve sličnije staroj ruševini, oko koje buji život, a ona ostaje nepomična, ne osjećajući zadaha novog života oko sebe. Vlada opet trpa i ono malo energije, što je ima, i novca u Božjakovinu, a o ostalom ne vodi računa. O kakvim gospodarskim osnovama nema dakako ni govora. Društvo naše, u svojoj cjelini apatično i indolentno prema svemu, kako se pokazalo i prigodom upisivanja dionica za poljodjelsku banku, ne će dabome voditi računa o gospodarskom napretku svoga naroda. Zato je tim veća dužnost razumnih pojedinaca, da bûde — kad se to tek mora — smisao za gospodarsku organizaciju, a poljodjelska banka da je provodi. Rektorski govor dra. Vrbanića imao bi da ljudima otvori oči. Ne samo da je porast tudjega elementa u Hrvatskoj i Slavoniji relativno veći nego domaćega, nego je i postotak gospodara, koji su u posjedu ratarskih, vrtljarskih ili vinogradarskih gospodarstva, a materinskoga su jezika hrvatskoga ili srpskoga, mnogo manji, nego li je postotak našega domaćega življa prema cjelokupnom žiteljstvu, dok je kod tudjinaca, postotak tudjih gospodara m n o g o *veći* od postotka, što ga ovi tudji življi zapremaju napram cjelokupnom žiteljstvu. Naših je g o s p o d a r a 79·07%

prema 87·82°/₀ našega žiteljstva, dok je Madžara gospodara 7·64°/₀ prema 3·74°/₀ žiteljstva, a Nijemaca 11·03°/₀ prema 5·53°/₀ žiteljstva. Kod gospodarstva s površinom od 1—5 jutara, zatim kod onih od 5—10 jutara zapremaju gospodari naše krvi i našega jezika preko 94°/₀, a kod onih od 10—20 jutara 93°/₀; nu što dalje, sve to gore tako, da od ukupnoga broja gospodarâ, koji imadu gospodarstva opsegom od 50—100 jutara, gospodari madžarskoga i njemačkoga materinskog jezika zapremaju 20·43°/₀, kod gospodarstva od 100—200 jutara 25·46°/₀, kod onih od 200—500 jutara 30·74°/₀, kod onih od 500—1000 jutara 48·36°/₀, a kod onih od preko 1000 jutara 60·59°/₀.

Iz svega proizlazi, da se naš ratarski stalež sve pomalo proletarizuje, a i ove brojke dokazuju, da se u nas gospodarske prilike tako udesuju, te će se daljnji porast tudjega, a padanje domaćega elementa samo nastaviti, da to dakle nije samo momentana, nego trajna pojava, pa ako se sad ne prihvatimo posla, stići će nas sudbina Iraca. *Dr.* **H.**

Moderno i narodno.

U književničkoj debati izmedju »starih« i »mladih«, koja se — više puta prilično drastično na jednoj i na drugoj strani — vodila po našim časopisima kroz zadnje tri godine, veliku je ulogu igrala riječ »moderno.« Njoj se pak kao opreka, pače kao svima očiti kontrast postavljao pojam narodnoga, narodne književnosti, narodnoga duha. Kraj toga se »modernom« u literaturi podavalo posvema krivo značenje; »Mladost« je n. pr. na prvoj stranici donijela program jedne najnovije beletrističke struje, koja je većim dijelom u poeziji mistična, u idejama pak puna ili sredovječne ili helenske senzitivnosti. A ipak je Tucić, dramatičar, kojega su svi bez razlike nazivali naturalistom par exellence mogao biti zastupnikom *te* »moderne« jednako kao i Begović, pjevač knjige Boccadoro i oponašatelj troubadurske poezije talijanskoga klasicizma. Tako smo napokon dospjeli do toga, da se za »modernu« stale uzimati karakteristike forme, — ne samo

[illegible] — tumana knjige
[illegible] nawše pota
[illegible] naše književnost
[illegible] istumnik i Rosegger.
[illegible] mnost. mrznati se
[illegible] zvučnih slično
[illegible] juravnu brosno.
[illegible] cenaisanem. to
[illegible] književnost. Nai
[illegible] zamom znečn. o
[illegible] asit granica ako
[illegible] nu sa
[illegible] narodnim. Sama
[illegible] modernim jedna
[illegible] naše nastroje a
[illegible] e nouša i psiho-
[illegible] strana iznese svoj
[illegible] e kaja na
[illegible]

[illegible] i ušeama i
[illegible] jest i načinja
[illegible] ei. [illegible] a
[illegible] nea smesa.
[illegible] e narodno?

[illegible] pjesnika na-
[illegible] e rvijek
[illegible] nasučnih
[illegible] rečenom. na-
[illegible] se rocenta is-
[illegible] narodni
[illegible] na-
[illegible] umjetnom
[illegible] rečenoe
[illegible] narodna, narodu,
[illegible] tu narodu
[illegible] svoje zakone
[illegible] književnost
[illegible] osobnog
[illegible] suprotne

njegove individualosti: književnost je najočitija povjest narodne duše. Trebalo je Tainea, da tu istinu nadje i dokaže, da nam u svojoj »Povjesti engl. književnosti« predoči, kako se od divljeg Anglosasa razvija moderan Englez, i da biljege svakog stupnja toga razvoja otkrije u književnosti. U pojedinom vremenu taj razvoj može da bude, prema načelu onoga, koji ga gleda, poguban ili povoljan: — no zakone razvitka ne diktiraju pojedinci, već su oni rezultanta svih prilika, *nužna* posljedica svega što utječe na razvoj grupe.

Za to će književnost biti uvijek narodna, dok je — iskrena. Iskrena, osjećana književnost bit će istiniti odraz prilika jedne dobe — a samo takva književnost može se nazvati narodnom, Ne samo pučka knjiga, ne samo beletristika, koju najšire klase naroda razumiju: svaki iskreno osjećani produkat umjetničke duše, ma našao i manje razumijevanja, bit će narodan. U književnosti ne može biti kozmopolitizma: otresti sa sebe dojmove čitavog svog života, svog odgoja, svojih prilika ne može nitko. No s druge strane, rodi li se u jednom narodu književnost iskrena, pa makar i dekadentska, makar i ne znam kakva, ona će uvijek biti narodna, dok je iskren i istiniti odraz duševne dispozicije umjetnikove.

I upravo taj zahtjev, da književnost mora biti bezobzirni, iskreni odraz duše umjetničke, ako hoće da bude narodna — upravo to je razlog, što je prva potreba napretka književnosti sloboda stvaranja. Samo slobodan razvitak društva može stvoriti izradjene, snažne tipove u književnosti, samo tako književnost može da postane rasadnicom ideje, ne fraze, potrebom i uvjetom općeg napretka, ne nužnim zlom i površnom zabavom.

Što pak znači moderno?

Moderan, savremen je onaj, koji sudjeluje u duševnim pokretima savremenoga društva. Ne onaj, tko ih samo *prati* i *pozna*, već onaj, tko ih zbilja duboko *osjeća*. Na prelazu 18. i 19. vijeka bio je moderan onaj, koji je shvatio potrebu revolucije i osjećao krizu preživjele aristokratsko oligarhijske države. Danas moderan je onaj, koji proživljuje savremenu krizu društvenu, koji ne zatvara oči novim pitanjima znanosti i novim težnjama ljudskoga duha. Nema sumnje — današnje društvo nalazi se opet u dobi prelaza: najoprečitiji nazori o svijetu, prirodna znanost sa svojom induktivnom metodom i svojim kolosalnim teh-

[illegible]

Možda ne treba samo pitati, je li općinstvo odgovara književnosti, nego je li plahost, obzirnost i polovičnost književnosti može da zadovolji, da odgovori potrebama općinstva. Debata o tom bila bi svakako veoma poučna. **M. Nehajev.**

Memoari fra Grge Martića.

Pjesnik »Osvetnika« za koji dan slavit će osamdesetgodišnjicu svoju; biografije učestat će, da prikažu narodu našem čudo veliko: Homerida jednog u nastajućem već XX. stoljeću; učene i popularne rasprave iz pera strukovnjačkih il lakih pera novinarskih razglabat će ovom zgodom: kako li ono bi, da učeni mladi fratar mogaše toliko zaroniti u mudrost svjetsku, a da ne izgubi onaj dar rijetki i prerijetki, božanski onaj dar: poznavanje čiste nezakaljene duše narodne, velike one neslomljive i trpljive duše, kojoj su ogledalom pjesme nam narodne.

Ne osjećajući snage ni taknut se problema ovog, prikazat ćemo djelo jedno, koje, u rukopisu jošte, bit će posve nepoznato štovateljima velikog svečara.

»Zapamćenja« su to fra Grge Martića, stenografirani njegovi memoari, koje je pisac ovoga člančića u kolovozu mjesecu prošaste godine u ubavom Kreševu manastiru brzopisom iz ustiju fra Grginih riječ po riječ uhvatio bio.

Djelo ovo u mnogom je pogledu vanredno zanimljivo; s literarne strane, a izdano, kako se nadamo, za života fra Grge i pod njegovom korekturom, pokazat će, da je u pjesnika »Osvetnika« pripovjedalačka žica takova, te je vječna šteta, što je zanemarivao prozu kraj zvonkih svojih stihova; s jezične strane otkrit će nam mnogu još ljepotu izraza i stila čisto narodnoga, na čemu u književnosti toliko oskudijevamo; al od zamašaja najvećega bit će kao djelo povjesničko, kao ispričana historija važnog onog razdoblja bosanske povjesti, kad u orijentalnu, konzervativnu, turciziranu Bosnu i Hercegovinu kroz širom rastvorena vrata navre ono moderni svijet XIX. stoljeća.

Mnogi posumnjat će možda o historijskoj vrijednosti ovoga djela; mnogi ne će povjerovati, da pričanja osamdesetgodišnjeg starca mogu biti toliko pouzdana, da zaslužuju

pažnje historikove. I priznati moramo da sadašnja historijska nauka nehaje mnogo za staračko kazivanje. Kao da je davno već minulo zlatno ono doba po sijede glave, kad — ne budući pisanih spomenika — sve spominjanje starih vremena, sav čar u maglu zaboravi utonule prošlosti štrnjao narodima samo sa staračkih slatkorjekih usana. Pisani spomenici historijski, u kamen uklesani, u kovinu urezani, na koži il papiru napisani, pričaju jasno i nepobitno ono, što je staračko pamćenje ili ne doseglo, ili, ako je doseglo, a ono zavijalo u lično, kojiputa i nastrano poimanje. Pa opet i u ovo naše doba prevelikog izbiranja dokumenata historijskih — ponavljamo, memoari ovi, po našem slabom sudu, izvor su historijski vanredne vrijednosti. Ima nešto, što onaj suhi natpis na kamenu il diploma ona frazama napirlitana ne može da nam kaže; ima onaj »duh vremena«, koji nam rijetki i historik može da pogodi; ima ono fino osjećanje svih onih karakternih malih crtaka — oko ih jedva zamijetiti može — što u skladu svome daju nam sliku nekog u jaz prošlosti survanog vremena, a koje nam crtke nacrtat može samo ruka onoga, koji je živio u onih vremena, živio i radio, rušio i gradio na njima.

A tako nam crta autor ovih »Zapamćenja«. Fra Grgo, u prvoj četvrti prošastog vijeka rodjen, proživio ga je svega, proživio iskusnim životom fratra, »ujaka« narodu svome, narodu onoliko nasiljem svakim ugnjetavanu; fratra, koga učena kritika proglasi najnarodnijim medju svim narodnim pjesnicima, najvećim medju svima, koji pokušaše pjevati jezikom i stihom narodnim. Ali fratar ovaj ne bijaše samo pjesnik i blagovijesnik narodu svomu; bio on i diplomata njegov, zagovornik u svakoj bijedi i nevolji; uz paše ljute silnike sjedio on u Sarajevu ko skromni župnik sarajevski desetke godina; njegova riječ čula se u pašinom vijeću, čula na sudu porotnom, čula u svakom važnijem poslu, gdje je trebalo misli bistre i riječi okretne. Pobunio se narod s nemila haračenja; časak još, i planut će ustaške puške; ko će da miri i stišava narod, da ko diplomata posrednik bude med narodom i pašom? —fra Grgo; ciči narod s ljute nepravde: hulje mjernici navode cestu na svačiji posjed i traže silne otkupe, ko će da ju od svoga odvrati; — ko će da narod sasluša, nepravdu pobilježi, tužbu da digne na mjernike? — fra Grgo; probija se cesta niz Neretvu: do

mora će, al kod onih turskih mjernika treba i čovjek, komu poznati su oni krajevi: i fra Grgo napravi se mjernik i obija klance jadikovce i krš vrletni domaje svoje Hercegovine, kud bi drugda s puškom lovac fra Grgo divokoze gadjao. Uzaptiše čovjeka ni kriva ni dužna, a s potvore kivna dušmana; zaharačiše nebogu udovicu, a protiv zakona svakog; osudiše koga, da gubi glavu, a za malenkost kaku — kršćanin il hrišćanin il Turčin on bio, uvijek u fra Grge otvorena vrata, da nevolju sasluša, pa onda će paši na divane i oprezno će iz daleka, da se ne prenagli, ispričati, dokazati, zamoliti — i namoliti. Da ne duljimo: zna za to fra Grgu sva Bosna ponosna; turski begovi svejednako pitaju i danas za njegovo zdravlje ko i zadnji onaj kmet siromašak, kom je kadgod utro suzu žalostnicu.

A koliko li je zanimljiv ovaj svijet fra Grginih junaka! Tu propade cio jedan svijet drugih misli, drugih osjećaja, drugog jezika, drugih običaja, nego li su ovi, kojima se mi služimo. Sjećamo se groznog onog Tahir-paše. Nemogao suspregnut sina, obješenjaka i zulumčara velikoga; došao zao glas o njemu do samog Carigrada. Poručuje sultan paši: Da mi ga »terbije učiniš« (upitomiš), il bit će zla! Odsječe mu paša glavu, a kad iz Carigrada opet sultan: Što uradi bolan sa sinom? — Terbije ga učinio, gospodaru, drugačije ne htje upitomit se. Sjećamo se drugoga, rekao bih zvao se Fazli-paša: Umro paša u Travniku i pronijet će mu mrtvo truplo kroz Sarajevo, da ga u Carigradu sahrane. Buna stoji Sarajlija! ni mrtvom ne vjeruju paši, koji ih je živ toliko puta na vjeri prevario, i silom otvorit će škrinju, da vide, da se nije otkud pritajio. A drugi opet vilajet u Macedoniji, u kom je isti paša prije pašovao, »mjesec dana činio veselje, što im je onaki dušman poginuo«;

Sjećamo se i Omera i grozota, što ih po Bosni počinjao. »kad na travničkoj kuli pukne top, to znadu Travničani, — opet je koji beg ili aga izginuo«. A izginulo ih mnogo i na vjeri za krutog pašovanja Omer-paše, tog ličkog prebjeglice kadeta, koga junačtvo njegovo, lukavost i sreća digla do onolike časti u turskom carstvu. Najveći med svim žvrtvama Omerovim Ali-paša je Stočević. Vladao Stočević Hercegovinom kao državom svojom; bio to u XIX. vijeku moćni onaj feudalni gospodar iz doba feudalizma najčistijega, tamo iz vijeka XIV. ili XV.; po miloj volji navijao harače na narod; kupio poreze

najveće u turskoj državi; al ko niko drugi briniuo se za boljak svojih podložnika. Sadio vinograde i voćnjake, sadio dudove i uvodio svilce, podupirao obrt svake ruke, trgovini puteve sigurne otvarao; čuvao red i sigurnost gvozdenom rukom: bio to savršeni tip iz gvozdenog onoga doba sredovječnog, kad su pod snažnom mišicom glavita junaka i gradom mu pretvrdim kmetovi tražili zaklona i utočišta u sveopćoj nesigurnosti i metežu; tip, koji u apsolutističnoj eri Evrope, eri Ljudevita XIV. i Leopolda II., u šestnaestom i sedamnaestom vijeku sasvim iščeznu, a ovdje u rasklimanoj i konzervativnoj turskoj državi uzdrža se u punoj snazi do dana najskorijih.

Sjećamo se i Hadži Loje i kako njemu samo fra Grga zahvalit ima svoj život u pobuni sarajevskoj. Okupacija prikazana je ovdje od čovjeka, koji, ko niko, mogao je razumjeti, što li se to dogodi, — on, koji je i djelom tomu svemu sudjelovao. Ne nastavljam, jer nadat se pouzdano, da će ovi memoari, skoro tiskom otisnuti, doći na ruke svakom štovatelju fra Grginom, a najpače, koji su tu najviše zainteresovani: Bosancima i Hercegovcima. Mi pako nikada zaboraviti ne možemo fra Grgu, kako ga upamtismo: U ćeliji svojoj u Kreševu manastiru sjedi časna starina na oniskom divanu; na tursku noge podnimio i dimi iz podugog čibuka te posrkuje šećerli-kahvu i priča i priča, što brzopisac njegov po izričitoj mu želji na koljenima bilježi; i takov prividio nam se kao jedan od onih staraca, što u doba predhistorijsko, svećenici i zakonoše svog naroda, ustali bi sred tihog mnoštva, da pričaju: o vremenima davnim, što vratit se ne će, o junacima vrlim i megdanima krvavim — i prividja se narodu: sjene mrtvih junaka ustadoše iz grobova svojih i oblijetaju gajeve i vrleti otačbine svoje.

Janko Koharić.

Pita i Poldika.

Tri portreta.

Pita i Poldika — dva pintera, dva brata rogjena.

I otac im je pinter bio. Al u ono staro doba, kad je bilo i šljivika i vinogradi, te rogjavali i šljivici i vinogradi, pa trebalo ljudma i buradi i kaca. Onda je stari pinter imao dosta posla, a kako je bio vrijedan čovjek, ljudi opet čime platiti imali, to je dosta zaragjivao sebi, i bio je živ čovjek, — lijepo je, majstorski upravo živio. Došao je u selo kao običan golić majstor, iza nekoliko godina lijepo se podigao. Kupio sebi numeru i kuću, oženio se, i postao u selu jedan pravi čovjek. Kad su mu se rodili sinovi, brzo jedan za drugim, lijepa im je pomodna imena nadjenuo; imena, kakva niko u selu nije imao, kakva je on čuo samo po majstorskih kuća, dok je kao kalfa po svijetu hodio. Jednom je nadio ime Leopold i prozvao ga Poldikom, a drugom Rudolf, kao što je ime bilo i sinu carevome, te ga i zvao Rudolfom; no vršnjaci ga u selu prozvali Pitom, radi razvlačenja u govoru, pa je Pitom i ostao kroz cijeli svoj život.

Obadva svoja sina, i Pitu i Poldiku, izučio je svome zanatu, koji je on najvrednijim u svijetu držao, i nije ih nikuda iz sela u svijet slao, on je i za njih dosta bio, kao što je i za sebe samoga. A kad je umro stari majstor, ostavio je svoj posao djeci svojoj, i spokojno je oči svoje zaklopio, bio je siguran, da je djecu svoju dobro podkrvio i da će djeca njegova moći biti valjani majstori, doklegod živi budu, kao što je i on bio, samo ako po zlu ne pogju.

No vremena se promijenila iza smrti staroga pintera. Djeca mu nisu po zlu pošla, ali je posao po zlu pošao. Došle godine pa vinogradi poizginjivali, buradi više nisu ljudi trebali. Šljivici isto tako postradali, a što i nisu postradali, nikakve koristi od njih, barem za pintere nikakve koristi. Udarili dušmani na rakiju porez golem — rakiju ljudi više ne peku, već prodaju šljive s drveta taljigašima ili čivutima trgovcima. A čivuti i rakiju peku i pekmez prave — trebaju dabogme i bureća, ali ne naručuju više ni kod Pite ni kod Poldike — to oni njima i ne bi mogli napraviti, koliko oni trebaju — već naručuju kod

velikih trgovaca i fabrikanta — opet kod kakvih čivuta. Tako pinteri po selima poispropadali, pa propala i braća u Prnjavoru, kojima se za firmu samo u Prnjavoru znade — propao Pita i propo Poldika.

Sada da progješ, čovječe, Prnjavorom — a to bi lako mogao, jer onud sada i željeznica ide — pa da naigješ odkud uz kuću i numeru nekada dobroga majstora Antuna, a sada djece njegove Pite i Poldike — tebe bi samo jeza uhvatila, a ako si iz Zagreba ili kakve druge varoši, gdje se bijeda ljudska kraj golemih palača ne vigja tako gola i ledena, kakva znade biti u selu Prnjavoru, ti bi se uplašio i natrag u Zagreb pobjegao, da se nikada više u Prnjavor ne vratiš. Jer zaista — nije tako nemilo ni trpjeti sirotinju koliko ju je teško gledati! . . . Razumije se — ako si čovjek i srca imadeš, pa te se boli ljudske dojimlju . . .

Da progješ uz kuću Pite i Poldike, vidio bi ogradu porušenu . . . Po dvorištu korov porasao, jer živadi u njemu nema . . . Bunar se provalio — braća ga nisu opraviti dala, već dokle se provalio, dotle samo neke motke poispriječali, da te motke kazuju djeci: ne idite amo — udavit ćete se; — a pokraj bunara stoji još i danas stupac od gjerme, s koje se šipka neke zime srušila, a braća je isjekla na vatru, a druge nisu mogli nabaviti . . . Usred dvorišta stoji još neka uspomena od nekadašnje štale za kravu, no i tu uspomenu mogao bi vidjeti tek zimi, jer ljeti se po onom pleteru od nekadašnje štale pouzapinje bundevsko vriježe i cijeli pleter pokrije, ništa se ne vidi . . . A kuća . . . ah, ta negda majstorska kuća! Po staroj osnovi seljačkih graditelja gragjena — za temelj debeli balvani, koje su, kažu današnji ljudi, još samo naši oni glavati djedovi mogli onakve iz šume podovlačiti, — a na tim balvanima badža od pletera, blatom ulijepita, krečom okrečita. Krov od trske debeo, da sunčane zrake kroz njega prodrijeti ni progrijati ne mogu, da se suho meso na tavanu može kroz ljeto dobro održati. Povrh strijehe rogovi — lijepo od rastovine napravljeni, kao rogovi na glavi mlade snaše — samo što ne stoje od sebe, kao na glavi mlade snaše ili kakvoga vola Šironje, već se jedan prema drugome prkosljivo nakrenuli, a tek na vrhu svaki se na svoju stranu odbio — i stoje tako na svakoj kući, kao da je radi njih i pravljena cijela kuća — kao

da su oni glavno, a sve drugo sporad njih . . . Na kući amo s ulice — ako kuće baš nisu najstarije mode, jer najstarija graditeljska škola voljela je kuće uvlačiti u ogradu, malo podalje od sokaka, kud svakakvi ljudi prolaze, i pendžere je probijala u avliju, da sa sokaka ne može svačije oko vidjeti u kuću i da gazda kroz okno može u svoje dvorište i u svoje dobro gledati, a ne na ulicu, gdje se njega ništa ne tiče — no to je, kako rekoh, najstarija graditeljska škola; a kuća majstora Pite i Poldike gragjena je po mlagjoj školi; kuća je povučena na ulicu i na ulicu probijena dva mala okna — tek tolika — kažu danas sinovi starih naših otaca — da bi jedva mogao onaj koji glavati naš djeda promoljiti kroz okno svoju glavurdu i viknuti sa sokaka na kojeg prijatelja: Hajd' ovamo da pijemo! . . . Tako isto jedno malo okno probijeno i u dvorište — to je jedinak pendžer — tu je obično krevet djevojčin, ako u kući djevojka imade . . .

Eto tako je gragjena kuća majstora Pite i Poldike. Otac njihov, stari Antun pinter, kupio ju od seljaka, koji ju je za sebe napravio. No on ju bio lijepo majstorski zaodio — s ulice je lijepo za koljeno visoko crnim podbojadisao, u okna nova drveta pometao i nova čista stakleta kupio te još crvene zavjese metnuo — to dakako žena njegova, a žena njegova je i unutri svu sobu majstorski opremila, pa sve lijepo izgledalo. Seljani kad bi došli majstoru Antunu, voljeli bi u sobu zaći, da vide kako je to tamo uredito, a kad bi od majstora kući došli, svoj bi kući pripovijedali, kako je lijepo kod majstora Antuna . . .

Ali sve je to tako bilo lijepo — sve bilo pa i prošlo, a danas je sve to drugačije . . .

Danas kuća sinova staroga majstora Antuna izgleda kao starac pijanac — svadljiv k tome — koji je u krčmi u ratu bio, u ratu i napolje na ulicu bačen, tu u blatu zaspô i zahrkao — a u jutru kad se probudio, sav odrpan i umusan, bez šešira i još koječega — on čudno i dešperatno gleda: kud je on to dospio — šta je to s njime . . .?

Tako upravo izgleda danas i kuća majstora Pite i Poldike u selu Prnjavoru . . .

Stara trska na krovu sagnjila i protanjila se i pobijelila — izlinjala se kao što se izlinja i svaka druga makar dobra oprava kad dugo traje . . . Rogovi s kuće pootpadali . . . Stijene odavna

krečene nisu, pa amo s ulice, kako je gdje dječko kakav blatom primaljao, tako je maljano i ostalo, a kako je — još ne zna se pravo iz koje godine — tuča jedanput jako padala pa stijene izubijala, na mjestima sa njih kreč poizbijala, tako je izranjena do dana današnjega ostala . . . Okna su za čudo do dana današnjega čitava — ali zamazana, uprašena, kao da uopće na svijetu ženske ruke nema, kad je već nema u kući majstora Pite i Poldike — jer Poldikina žena umrla je već ima nekoliko godina, a Pita se nikada ni ženio nije. A unutra istom kad zaviriš! Moj Gospode — začepi dobro nos, ako si roda gospodskoga!

Jer to je vonj u sobi majstora Pite i Poldike, vonj od tolikih i takvih kombinacija, kakve glava gospodska ni zamisliti ne bi mogla, a kamo l' da bi nos njihov podnijeti mogao. U seljačkoj gdjekojoj kući — u sobi našega milog naroda, razumije se — baš znade svinjac biti. Osobito gdje žene ne valjaju, a družtva mnogo imade, soba jedna i nevelika, prozori mali, pa u zimsko doba na priliku ne mogu se svaki čas otvarati vrata, da zima ne bude. A u sobi amo i malih i velikih — veliki zapuše krdžakom svojim, mali kakav svoj posao porade — oko peći suši se svega i svačega, u sobi opet radi se svega i svačega . . . A najposlije — pa baš da se ništa i ne radi, da se baš ništa i ne suši u sobi, dosta su već i ljudi sami da sobi duhe dadu — ljudi, koji moraju i u štalu i u svinjac, koji moraju i kola mazati i gjubre tovariti, te na njivu vući — ljudi, koji se znoje, da se u znoju kupaju, te se po vas dan i život svoj kreću i po blatu i po korovu i po nečisti svakojakoj — ti ljudi ne mogu biti čisti kao gospoda, koja ništa ne rade i nikud ne idu, kad je ružno vrijeme. — Badava sve pripovijesti — što ne može biti, ne može . . . U paora čovjeka ne može biti nigda kao u gospodina . . .

U seljačkoj dakle gdjekojoj kući baš znade biti svakojako — al u majstora Pite i Poldike, moj gospodine, da vidiš — da vidiš samo sobu, šta u njoj imade i čime ona svačim odiše! . . . Pa sad u zimi jošte! . . . Čak i seljani, kad dogju sada majstorima, gledaju da što prije pobjegnu, a kada kući dogju, oni pripovijedaju, da je kod majstora gotov svinjac . . . Jer majstoru Piti i Poldiki kada dogješ, tu se prvo i prvo vrata mogu tek teškom mukom otvoriti. Mogu se otvoriti tek toliko,

koliko je potrebno, da može mršavi seoski čovjek u sobu unići; — to je u sobi samo triješće, kad bi ga išao prokapati, vidio bi, da se diže od poda sobe na tri stope visoko . . . Majstori kako po zimi u sobi rade, tako triješće i ostaje u sobi, oni nisu našli za potrebno da ga napolje iznose. Ovako, kad treba u peć baciti, samo se sagni i rukom zagrabi te baci u peć koliko ti volja — ono u peći gori kao žestom poliveno — suho, nekisnuto . . . Osim toga triješća i osim koječeg, što je u tom triješću, malo ima u sobi drugih stvari. U lijevom kutu sobe, onamo kraj okna, ima jedan krevet — samo drvo, tek slamnjača jedna i vazdan nekih tralja po slamnjači. Taj krevet i ono dvije svetačke slike na stijeni, te stolić mali izmedju obadva okna — to su još jedini ostatci iza pokojne žene Poldikine, još jedini tragovi ženske ruke, — koja je i u ovoj kući negda redila. Soba je k tome puna mačaka, velikih i malih, koje se griju po peći, igraju se po triješću — i to je sve što ti u oči upasti može. Mačke drže majstori radi miševa, u istinu zato, jer se od njih otrijebiti ne mare, a ni nužda im baš nije, jer kruha ne ištu niti su ma u čem razmažene kao gospodske mačke . . . Djece majstori nemaju kod sebe, osim jednog jedinog, najmladjeg sina Poldikinog, koji je gurav i boležljiv pa nikud ne može — al i taj je sin već odmakao u godinicama, nije više dijete. No zato, kad majstori djece nemaju, imadu dosta mačića — a ti su, kako znate, neuljudni i bezobzirni kao i djeca, ti niti još znaju mijaukati niti na vratima grebati, kad ih zaboli u želudcu od kakova masna miša, nego gdje ih zaboli, tu i počine zločin — tek su toliko još mudri pa nedjelo svoje začeprkaju u triješće — a krštena duša nek se pita onda, kad u sobu majstora Pite i Poldike dogje, odakle to nečist nečista svoju duhu pušta i rasprostranjuje . . .

Al ja već vidim, kako se mršti mnogo čelo gospodsko.

»Ah, nije istina, da je igdje tako u Hrvatskoj!« — čujem već, kako se srdi mnogo fino dijete, što mu ja tu vazdan o smradu kazujem, a ne o ljubavi, o cvijeću mirisavome, o salonima i sjajnim toaletama, što lako odišu parfumom i duhom djevojačjom.

Ali ja nisam ni rekao, da je Prnjavor u Hrvatskoj! . . .

Prnjavora doduše najviše imade u krajevima, kud živi naš odabrani hrvatski i srpski narod, ali Prnjavora može biti i drugdje u svijetu.

Ovaj Prnjavor, o kom je ovdje govor, nije u staroj našoj ustavnoj i slobodnoj Hrvatskoj kraljevini. Nije baš ni u Aziji, ali je blizu Azijata. A u toj zemlji Prnjavorâ ne zna se još što je uprava ni moderna vlast državna — u toj je zemlji poštenim ljudma vrlo teško živjeti, moj prijatelju . . .

Pa u toj zemlji nije ni čudo onda, da su propali i ovako valjani majstori kao što su naš Pita i naš Poldika

Oni su siromaci propali, baš su propali . . . A ne znajući pravo, odakle ih je stigla ta nezaslužena nevolja, sagnuli samo svoju trtenjaču i strpljivo primaju teške udarce usuda svoga kao nuždu jednu, kojoj oni smrtnici umaći ne mogu . . .

U zadnje doba obadva su majstora kao izludila. Poldika zna zaći selom a sve putom študira, na glas nešto besjedi . . . onda istom najedanput stane — ne zna, kuda je počeo! . . . Okrene se onda natrag kući, ili prigje čijoj tarabi, pa kroz tarabu u tugje dvorište gledi — gledi, gledi — već dosadi i onom, ko ga gleda, pa zapita li ga taj, što ga gleda: »Majstore, šta ti motriš?« — a on onda samo uzdahne, promrmlja kroz zube: hm, hm! — i onda istom zapita kroz nos onoga: »A imaš ti kod mene lužnicu na opravku?« . . . Donesu mu tako žene lužnicu, škaf, ili ljudi kakvu malenkost na opravak, pa donesu mu i drveta i sve mu priprave, a on ipak po pô godine ne opravi stvari, ako ga nije gazda dolazio svaki čas opominjati i požurivati . . . Sasvim zaboravi na svoj posao, kad svaki čas ima nekuda ići, svaki čas nešto študira u svojoj glavi.

A ima i šta študirati, siroma Poldika . . . Jeste vidjeli, kako mu je u sobi. Na onom krevetu u sobi spava on sa svojim sinom guravim. Sreća još, pa su mu druga djeca već sva bila poodrasla, kad mu je žena umrla, ostalo samo ovo nesretno dijete. Nije baš sretan bio ni u drugoj djeci, kao da je on ili žena mu pokojna kakva nevaljana bila. Jedan sin mu bio izučeni kovač. Taj ubio čovjeka, pa je bio zatvoren, u zatvoru i umro neke godine. Drugi je bio izučen postolar, no ništa nije radio svoga posla već išao u nadnicu, a pio je kao duga — pijanac je bio. Jedne noći zimske popio za okladu litru rakije na dušak i umro sutra dan, rakija se u njemu upalila. Treći sin je izučio njegov zanat, no otišao u svijet nekuda, nikad se ne javlja, — još jedini kod kuće od sinova i djece njegove ostao je evo najmlagji, i taj po zlu ne po dobru . . .

Žene nema siroma majstor, niti mu ima ko za jelo štogod zgotoviti, niti mu sobu spremiti, niti ga oprati ... Tako i on i dijete moraju živjeti kao divlji ljudi ... Košulja na njemu umazana, razdrljita, nikada na njoj kopče nema. Od hlača i kaputa ne zna se krsna imena, a cipele i šešir samo da vidiš — onda bi istom vjerovati mogao, da su takvi!

Pita opet po ljeti ni košulje nema — baš ni košulje, već ima samo neki crni usjani kaput, koji nijednoga dugmeta na sebi nema; te Pita, kad selom prolazi, vidiš ga samo, gdje jednom rukom krajeve od kaputa drži, a drugom cigaru, tanku, fino smotanu — to je još jedino, što baš mora biti za Pitu, pa makar svega drugog ne bilo. On u posljednje doba ništa ne radi. Ide samo selom, pa ako hoće ko s njime da razgovara, on filozofira, muči ljude zagonetkama i tumači im svoje goleme gospodarstvene planove. On znade na primjer reći, kad gdjegod s ljudima u razgovor dogje: »Ajde ti mene uzmi u službu!« — »Pa ajde« — kažu mu ljudi, koji znaju, da je on mudrijaš, pa da će sad štogod izmudrijat. — »Al samo plaću kakvu tražiš?« — pitaju ga na to; a on im odvraća ravnodušno: »Pa ne tražim veliku ... Prvi dan samo krajcaru, drugi dan dvije krajcare — a dalje svaki dan samo dvaput po toliko krajcara koliko je bilo jedan dan prije« ... — »E, pa koliko je to onda?« — upitali bi ga ljudi. — »Pa nikoliko — samo hiljadu forinti!« — odvratio bi smiješeći se Pita — drago bi mu bilo, kad bi se ljudi njegovoj mudrijačiji začudili ...

Tako on uvijek samo o novcu misli i o novcu govori. Već ima više od dvije godine dana, kako je utuvio sebi u glavu neku vatrenku u Prnjavoru, na koju se žito melje — pa za tu vatrenku, po njegovom računu, ne bi trebalo više od sto forinti — a država bi na njoj zaslužila milijune ... I radi te vatrenke Pita je već obio vrata svoj gospodi u Prnjavoru i oko Prnjavora, koja znadu pisati molbenice na vladu — htio bi i on, da mu molbenicu na vladu napišu, pa da mu dade vlada samo sto forinti za vatrenku, a on će njoj i državi dati zato milijune ... A kad mu niko ne će da pravi tu molbenicu, onda se on tuži, da je sav svijet protiv njega, a on samo dobro misli svijetu ...

Ni u selu ga ljudi ne shvaćaju, već mu se samo rugaju, pa se u zadnje doba već i od seoskih ljudi odbio, ni njima

više ne vjeruje . . . Išao jedanput izvan sela — ko bi ga znao po kakvom poslu, možda je teren protraživao za svoju vatrenku — i naišao tako, sasvim zadubljen u svoje planove, uz jedno gumno, gdje su ljudi na ljesi razgovarali. Pozovu njega tu ljudi, da on dodje k njima, a kad je on došao, oni ga uzeli odmah ispitivati o njegovoj vatrenki. Kad je Pita bio u najživljem tumačenju, kaže njemu jedan čovjek: »Ajde ti, majstore, ovamo, da vidiš, bi li se od ove moje pljevnice mogla napraviti vatrenka.« Pita je odmah pošao, sretan i zadovoljan, da se evo našao čovjek, koji ga shvaća — pošao za čovjekom u pljevnicu, i tu upravo počeo razgledavati grede i stupove i izricati o njima svoj sud gazdi, koji je vani ostao — kad li ga taj gazda najedanput zatvori, a iznapolja u isti čas začu se smijeh — zasmijaše se ljudi kao konji! . . . Onaj čovjek naime zatvarao po noći svinje u onoj pljevnici, pa je pljevnica bila puna buha — zato je i namamio Pitu onamo, da se napuni buhâ . . . No Pitu nisu baš buhe smetale, to je bila za njega malenkost — ujelo ga samo to, što ga je i taj čovjek, za kojeg je već pomislio, da ga shvaća, ovako grdnu ruglu izvrgao... Kad su ga poslije pustili iz pljevnice, on je prošao mimo one ljude, ni ne pogledavši ih, kao da ih nikada ni vidio nije, ni riječi im jedne ne rekavši — ali je duboko u srce ranjen bio, i dugo vremena poslije toga nije htio s ljudima nikakva razgovora da imade.

A kako — od čeg živi Pita, kad ništa ne radi — pitat će kogod.

Kako — pa baš upravo onako kao i ptice nebeske. Onako slično kao i brat njegov, koji još pomalo i radi.

Gdjegod se šta slavi, tu i Pita dobije svoj komad. Kad nema slave nikake, onda mu dadu štogod dobre reduše u komšiluku — on im zato drva nacijepa, prasce nahrani, vode donese, ili tako štogod slično učini. Spava Pita u ljetu gdje omrkne — stan je njegov divno podnebesje — a u zimi, kad zahladi, gdjegod u čijem senjaku, u štali čijoj ili makar u zapećku, ako ga puste . . .

Kod kuće s bratom, na onom mekanom triješću u sobi, ne ufa se spavati; već ima tri četiri godine, od kako se zavadio s bratom. On uvijek misli, da brat njegov vreba samo na njega, da ga ubije. Jer su se ljuto posvadila braća, otkako je

Pita jedanput spomenuo, da bi on rado prodao svoj dio kuće. Od tog ga doba ne može Poldika živa vidjeti. Čim mu se približi Pita, on odma i zgrabi kakvu praču pa da će Pitu — a Pita bjež' glavom bez obzira . . .! A ne bi ga Poldika udario, kao što ga i nije još nikad udario, jer se boji zatvora kao smrti; a zatvorom mu se uvijek prijeti Pita, samo ako ga udari jedanput. Nego Pita je strašljiv, pa hoće bježati, kadgod onaj zamahne na njega; a onom se to dopada, pa čim se samo Pita približi, on ga odma i poplaši pa mu je odma lakše u srcu, kad vidi, da se i njega neko boji . . . Pita onda uteče u selo, pa pripovijeda ženama, kako brat njegov mal da ga ubio nije, i pita za savjet, što bi on učinio s bratom — bi li ga tužio . . .

Tako eto žive braća u selu Prnjavoru a u državi Prnjavorâ; žive na ruglo rodu ljudskome, a kao zrcalo vlasti onamošnjoj, koja se za onaj narod ovako brine . . . **Živan.**

Studij slavenskih naroda.

Malo je koja velika misao urodila s tako malo ploda, kao misao o slavenskoj uzajamnosti. Naišla je ona na protivnike medju samim Slavenima, ali ni privrženici njeni nijesu iz nje iscrpili toliko koristi, koliko su mogli.

Ta je misao nikla medju nama Hrvatima na obalama Jadranskoga mora. Najsjajniji njezin predstavnik u prošlosti bio je Hrvat Juraj Križanić. Obnovljenu misao stali su propagovati Česi, a od njih su ju prihvatili hrvatski Ilirci, te na njoj pokušali osnovati obranu svoje narodnosti.

To nastojanje Iliraca nije urodilo pravim plodom, pa se baš u Hrvatskoj javio najžešći protivnik misli slavenske uzajamnosti, dr. Ante Starčević.

Da je ideja slavenske solidarnosti našla u Hrvatskoj, pa i u ostalom Slavenstvu, mnogo protivnika, kriva je kraj uskoga političkoga horizonta takodjer nejasnost probitaka, koji iz nje proiztječu.

U ovom članku ne kanim da zagovaram ovu ideju, svraćam pažnju na političke, kulturne i etnografske razloge, koji govore

za nju, nego bih htio da pokažem, kako zanimanje za Slavene i bez obzira na ideju solidarnosti slavenske donosi naročito za nas Hrvate znatnu praktičnu korist.

Pristaše slavenske uzajamnosti isticali su često, kako je potrebno, da se mi Slaveni što više upoznamo i približimo. Preporučali su s toga učenje slavenskih jezika te proučavanje slavenske književnosti. Malo su kada pak isticali potrebu proučavanja cjelokupnoga života slavenskih naroda. U književnosti kojega naroda sadržan je doduše znatan dio života narodnoga, ali kraj nje je ipak potrebno poznavati i cio život toga naroda, ako ga želimo dobro upoznati.

Ističući tako pretežno važnost literatura slavenskih, pristaše su slavenske uzajamnosti, kada su se osvrtali na život Slavena, jednostavno pristajali uz izvjestne političke struje medju slavenskim narodima. O dubljem kakovom poznavanju slavenskih naroda jedva da je bilo govora.

Nema sumnje, da je već samo proučavanje ruske književnosti od velike koristi, za svakoga, koji se njome dulje vremena bavi. Ali još više koristi donijet će to proučavanje, ako se spoji sa ozbiljnijim studijem ruske politike, kulture, gospodarskih i socijalnih prilika. Koji Hrvat samo malo dublje zaviri u razvoj ruskoga narodnoga društva, vidjet će, da ona riješava naročito dva problema, koje imamo i mi da riješimo. Ta dva su problema: pitanje o odnošaju inteligencije i puka, te pitanje o narodnoj kulturi.

Kako je ruski narod, kao i hrvatski, pretežno agrikulturan, pa je velika manjina od njega dospjela istom u novije doba u bliži doticaj sa zapadnom kulturom, prihvatila je ta manjina stečevine kulturė, te je postala po kulturi sasvim različnom od ostaloga naroda. Od ta dva dijela naroda, obrazovanijega i neobrazovanoga po zapadnoevropsku, stvorila su se s vremenom dva naroda, jedan manji, a drugi veći, a taj manji, imajući n rukama sva sredstva vlasti, nije se ćutio obvezanim ma ičim prema tom drugomu »nižemu« narodu. Nastojanje svih velikih ruskih muževa bijaše, da tu nejedinstvenost naroda uklone, da premoste jaz, koji zije medju inteligencijom i narodom. To nastojanje, da se duševno ujedini cio ruski narod, rodilo je slavjanofilstvo, Dostojevskoga, počvenike, narodničestvo, pa tolike znatne ruske muževe do samoga Tolstoja.

Da može doći do duševnoga ujedinjenja izmedju inteligencije i naroda treba riještti problem narodne kulture t. j. načina, kojim se imadu stečevine zapadno evropske kulture prilagoditi narodnim osebinama. Ruski narod, velik po broju i svom političkom položaju, mogao je da se intenzivno prihvati toga zadatka. Da izmaknu pogibelji tudjega duševnoga sopstva moradoše ruski pisci, da nastoje prosudjivati sve stečevine zapadne stečevine s kritičnim duhom. Taj pako kriticizam bio je moguć jedino onda, ako imadu pred očima realni ruski život. Susretajući svaki rezultat evropske znanosti i kulture sa oštrim pogledom, nadjoše veliki Rusi, da mnogo toga, što se glasa u zapadnoj Evropi, samo je pusta rieč. prazna forma bez sadržaja. Taj njihov odnošaj prema zapadnoj kulturi uvjetovao je rusku dubljinu i originalnost, pa Rusi dadoše u Tolstoju najoštrijega kritičara cjelokupne evropske kulture. Rusi nam tako pokazuju, kako rad oko narodne kulture ne koristi jedino njihovu narodu, nego i cjelokupnoj kulturi.

Poljska je povjest i književnost sama po sebi zanimljiva. Poslije židovskoga naroda nije nijedan drugi narod doživio takovu sudbinu, kao što su Poljaci. Pored toga imadu Poljaci literaturu, koja se rodila pod golemim pritiskom političkih patnja, pa po jačini svojega narodnoga osjećaja nema u cijelom svijetu para. Goleme patnje prinukaše dušu poljsku. da dublje pogleda u razvoj svijeta, pa da u svojim pjesničkim plodovima bude glasalicom misli pravednosti i ljubavi, ponukaše ju, da stvori mesijanističku poeziju, djela, kao što su K. Wallenrod, Anhelli Slowackoga, Iridion i Niebioska komedija Krasinskoga. Posljednjih 130 godina poljskih patnja poslije diobe Poljske iznesoše nam gotovo nevidjenu sliku u razvoju ljudstva, koja može da na se svrati svačije zanimanje.

Iza burnih revolucijonarnih vremena, u kojima su osjećaj smjelosti, junačtva, pogažene pravednosti, pa poezije, kao izražaj tih osjećaja igrali uloga slijedilo je nakon god. 1863. doba realizma, doba hladna računanja, koje dobro pazi svaki svoj korak, te brižno pridušuje svaki žešći osjećaj, koji bi mogao pomisliti hladni račun. Nastalo je dobe organizovanja, pribiranja snage, geslo: »organična praca«, organični rad, sredjeni, promišljeni, organizovani rad. No nema sumnje, da je to doba, kao što je donijelo dobrih rezultata, donijelo i zlih. Prigušujući

svaki jači osjećaj, koji bi mogao prinukati na nepromišljen rad, gledajući na razvoj ljudstva pesimističkim poglepom, koji vidi u historiji ljudstva samo pobjedu sile, lukavosti, prepredenosti, ona je nehotice moralno slabila ljude. koji bi u drugo doba bili najmjsmjeliji borci za pravdu i pravednost. Vidimo s toga, kako nam se prikazuju pred očima nove slike: javlja se reakcija protiv prevelikoga realizma, koja nastoji da u sjajnoj sintezi spoji idealizam i realizam poljski (V. Szczepanowski. Polska idea).

Položaj Poljaka i njihova obrana svoje narodnosti, način, kojim tu obranu vode, moraju da naročito nas zanimaju, koji takodjer nemamo dostatno uvjeta političkih, koji bi nam osiguravali naš narodni opstanak. S toga nam studij poljskoga naroda pokazuje put, kojim narod treba da udari, ako hoće da uzdrži, obrani svoju narodnu individualnost i onda, kad ostane bez političke samostalnosti.

Češki narod svojim životom rješava problem maloga naroda: kako se mali narod mora da organizuje, kulturno i ekonomski, da odoli svojim neprijateljima. Maleni brojem prinukani su Česi da marljivošću i postojanošću u kulturnom i ekonomskom području uspješno konkuruju za ostalim narodima. Svoju neznatnost brojem nastoje da umanje proširenjem opće prosvjete medju narod, da tako svaki član naroda sudjeluje u teškoj narodnoj borbi. Neznatnost brojem prinukala je Čehe, da traže oslona, makar samo moralnoga medju porijetlom srodnim narodima: Česi su zato u novo doba prvi glasatelji misli slavenske solidarnosti. Sam položaj narodni doveo je Palackoga na misao o svjetskoj centralizaciji i o svjetskoj organizaciji naroda. Težina borbe narodne razvila je u njima mnoga krasna svojstva, kao postojanost, marljivost, ekonomski smisao, rodila je onako trijezne i duboke muževe, kao što je bio K. Havliček. Ako je prošlost narodna Čehe uvjerila, da mali narod u razvoju svjetskom ne može bez pogibli za svoj opstanak stati na čelo kojem svjetskom pokretu, ako Česi više ne radjaju i ne mogu da rode Huse, Chelčicke i Komenske, ako se njihova literatura i ne može izjednačiti sa ruskom i poljskom, ipak su u mnogom pogledu, naročito općom naobrazbom, pred Rusima i Poljacima.

Pitanje o odnošaju izmedju inteligencije i puka, problem narodne kulture, obrana naroda, sve su to pitanja, koja se tiču

i našega narodnoga opstanka. Studij slavenskih naroda pomaže nam riješiti ta životna pitanja, on će prištediti mnogo uzaludna truda, mnogo zabluda, on će nas čuvati od pogibelji, da u radu oko velikih zadataka ne klonemo duhom. Obodreni njime Hrvati moći će, kako su duševno sposobni i smioni, da zauzmu dostojno mjesto medju narodima. **Milan Šarić.**

Iz slavenskoga svijeta.

Koliko vrijede Slovaci?

Svi mislimo, da vrijede malo ili da ne vrijede ništa. Za nas je Slovak siromašan kotlokrpa, imovinski, kulturno i moralno, a po tom i socijalno jedva što viši od Ciganina. I za to ga samo žalimo, a u najboljem slučaju još ga se i stidimo, da je slavenskoga roda kao i mi.

Pa ipak nema za nas Hrvate veće i kobnije zablude nego je to, što Slovake ne držimo pravim narodom. I zato ću odmah odgovoriti na ono gornje pitanje ovako: Slovaci vrijede politički više od svakoga nemadžarskoga naroda u Ugarskoj, a kulturno daleko su vredniji i od samih Madžara. Da čujemo.

Slovaci zauzimlju šestnaest ugarskih županija ili okruglo prostor od šezdeset tisuća četvornih kilometara. Tu ih živi dobra tri milijuna, medju kojima imade na tisuće bogataša ili barem imućnih ljudi i na stotine akademički obrazovane inteligencije u samom glavnom gradu Slovačke, Turčanskom Sv. Martinu. Ali što daleko više vrijedi, u čitavim županijama živi radini, pošteni i gospodarski dosta snažan slovački puk, koji je kod posljednjih saborskih izbora na svojim ramenima iznio četrnaest zastupnika, 4 kao kandidate slovačke narodne stranke, desetoricu kao pristaše katoličke pučke stranke. A da je iole organizacije u glavnom slovačkom gradu i da se radilo barem dva tri mjeseca prije izbora, sjedjelo bi danas u ugarskom saboru barem dvadesetak slovačkih zastupnika. U ostalom, što biti mora, bit će i mi ćemo i prije desetak godina doživjeti, da vidimo u ugarskom saboru još mnogo više slovačkih branitelja narodne ravnopravnosti u Ugarskoj. Istodobno past će Slovacima u ruke sve županije, u kojima naprosto odlučuju, jer je kod županijskih izbora u Ugarskoj tajno glasovanje, pa je dovoljno, da svagdje bude samo četa spremnih, odvažnih i obrazovanih vodja, da se čudom začude svi oni, što danas

ne će da znadu ni za ime narodu, koji Česima dade Šafařika, Kolára i Masaryka, a Hrvatima jednoga Bogoslava Šuleka.

Mnogi misle i tvrde, da se ne će naći te čete poštenih, odvažnih i obrazovanih slovačkih vodja. Tako misle i oni slovački prijatelji, koji poznaju samo stariju slovačku inteligenciju, što se kupi oko slovačkoga dnevnika »Narodnie Noviny«. Ali za to o tom ni časak ne sumnja, tkogod prati duboki i svestrano razviti duševni život jednoga dijela mladoga slovačkoga inteligentnoga pokoljenja. To su ljudi dvadesetpetih do tridesetpetih godina, dakle dobom nešto naprijed od pokretača »Hrvatske misli.« Svima je škola bila, a i sad je, teški narodni, gospodarski i politički život pod jakom rukom ustavnoga prvenstva madžarskoga naroda. Učiteljima su im bili i ostali prvi slavenski političari i književnici, a nada sve veliki Tolstoj. Samo što je Tolstojeva nauka u njih prekaljena zdravim realizmom i djelotvornim demokratizmom, koji nipošto ne trpi formule: Ne protivi se zlu!

To mlado pokoljenje izdaje već pet godina skroman ali vanredno dobro i savjesno uredjivan mjesečnik »Hlas«, koji je najviše važnosti stekao upravo tim, što je mlade ljude poticao i putio, da rade medju samim pukom živom riječju, knjigom i primjerom.

»Hlasisti« imadu daleko veći upliv na sav slovački javni život, nego bi čovjek u prvi mah sudio. Najzdravije i najsimpatičnije u njih jest to, što nikada nisu htjeli biti samo opreka starom pokoljenju, već mu uvijek propovijedali rad, ali ne na banketima, na paradama i na bučnim proslavama.

Danas već sva mlada i srednja slovačka inteligencija imade njekoliko zajedničkih osnovnih misli, koje bi se dale ovako skupiti: Mjesto teoretskoga rusofilstva praktično, kulturno zbližavanje s Česima tako, da bi Česi i Slovaci tvorili zapravo jednu narodnu i kulturnu cjelinu; mjesto pljeska kozačkomu kopitu proučavanje velike ruske književnosti i mjesto nejasne nade u velike vanjske dogadjaje siguran račun sa zbiljskom narodnom snagom i ozbiljnim radom medju seljačkim pukom; mjesto praznoga pozivanja na narodnosni zakon i na madžarsku ustavnost, svagdašnja borba protiv naredaba i službene prakse, koja se protivi tomu zakonu i toj ustavnosti; mjesto groznje s većinom nemadžarskih naroda u Ugarskoj, pomirljiva ali odlučna riječ Madžarima u ime organizovanoga i kompaktnoga slovačkoga naroda.

To su sve misli, koje će kao političko uvjerenje slovačke inteligencije učiniti od Slovaka ugarske Čehe. Treba istaknuti, da Slovaci poplavljuju kao radnici veliku većinu tvornica u Ugarskoj; da jakih i naprednih slovačkih naseobina imade u cijelom Potisju i Podunavlju, osobito u Banatu; da najbolji

predstavnici slovačkoga naroda jedini kako tako poznaju i mogu poznati prilike u cijeloj Ugarskoj, jer osim slovačkoga znadu madžarski i njemački a često i rumunski jezik; da u vrlo brojnom i dosta imućnom slovačkom zemanstvu (malom plemstvu) imade doduše velika većina madžaronskih renegata, ali da će je prvi veći narodni uspjesi listom vratiti slovačkoj misli, da su napokon Slovaci još uvijek zelena i jaka grana najnaprednijega, najžilavijega i najdemokratičnijega slavenskoga naroda, naroda češkoga, koji se sam, baš radi Slovaka nazivlje »češkoslovanskim«.

Jedno samo treba požaliti u savremenom slovačkom javnom životu: nigdje se ne čuje i ne vidi, da bi slovački vodje razabirali, da je Hrvatska najjača poluga, s kojom se može odstraniti svaka neustavnost i bezakonje i učvrstiti prava demokratička vladavina i narodna ravnopravnost u Ugarskoj, da naime Hrvati baš radi posebnoga svoga državopravnoga položaja mogu Slovacima lako biti onakim saveznicima, kakvim će galički Poljaci postati Česima jedva jedvice istom poslije najnovijih pruskih divljačtva u Poznanjskoj.

Ali tu Slovaci, da pravo kažemo, nijesu ni izdaleka toliko krivi, koliko ona naša četrdesetorica Demosthena i Samsona u Budimpešti, da i nespominjem hrvatske opozicijonalne politike, koja je dosljedno Slovake žalila, a s Rumunjima računala.

Stjepan Radić.

Naša pisma.

Prag, početkom siječnja 1902.

Najnoviji literarní boj. Ljetos je po prilici deset godina, što je jasnije izbila na površinu češkoga literarnoga života »Česká Moderna«. Javljala se ponajprije u nekim zakutnim provincijalnim ili moravskim listovima (Literarní listy, Niva, Vesna) nemilosrdnom kritikom konvencijonalnih radova starije generacije, a onda su se osnovali »Rozhledy« i tu je dosta dugo vremena bila okupljena sva mlada generacija češka. G. 1896. izdala je svoj znameniti manifest »Česká Moderna«, svoj program, u kome je zamjernom iskrenošću, velikom spremom i sjajnim stilom formulirala svoje stanovište u svim javnim pitanjima, počevši od politike i nacijonalne ekonomije pa sve do likovnih umjetnosti i literature. (Taj je način svakako prirodniji i simpatičniji, nego li pojav »moderne« u nas, koja je isključivo akcentirala samo literarne reforme.) Ali taj je program niknuo odviše ubrzano, nije bio plod dugog, mukotrpnog rada

i iskustva, nije bio logičan posljedak čvrsto organizovane skupine. Niknuo je iznenada — i reakcija je i odviše brzo nadošla. Radi sitnica rastepla se generacija, koja je potpisala taj manifest — bilo jè odviše raznolikosti i nesredjenosti u pojedinim članovima samima i u medjusobnom snošaju. Rascijepila se na nekoliko frakcija, koje su se medjusobno oštro napadale — ali su — a to je po nas zanimljivo i poučno — vazda složno udarale na sve, što je bilo konvencijonalno i zastarjelo. Pojedinci su radili za se, razvijali se, konstelacija se pomalo mijenjala — protivštine se ili izgladile ili zaoštrile. Ta je generacija već donekle prešla svoj zenit. Danas se već javlja »najmladja« — mnogo manje simpatična. Većinom nemoćni epigoni, nemoćne sanjalačke duše, bez ponosne poze neustupnih vitezova, bez zanosa za velike ideje i ciljeve. Sanjalački sinčići bogatih buržoaza, koji su se dobro naučili modernim riječima — al koji im ne davaju onu sadržinu, onu oštru jezgru, koju im je davala predjašnja »moderna«. Nakon deset godina — ovakav rezultat, ovakva kompromisna, meka, beznačajna generacija — bila bi to i odviše žalosna pojava, kad ne bi u Engleskoj bio literarnim herojem jedan Kyppling, kad ne bi Francezi smatrali remek-djelom tragikomediju o nosatom Cyranu, kad ne bi Hauptmann nemoćno plagirao — samoga sebe u »Crvenom pijetlu« . . . kad ne bi bilo jasno, da danas u svim narodima očito vlada dekadenca, ne kao literarni smjer, kao program, koji je napokon ipak iznio i nekoliko trajnih djela — nego ona tragična, nutarnja dekadenca, besvijesna i neumoljiva, jednako razorna i silna u taboru »mladih« kao i »starih«. Doba literarnih epigona, šmokova, frazera i medijokriteta.

F. V. Krejči jedan je od prvih kritičara českih. Sudjelovao je skoro najmarljivije kod rodjaja »Češke Moderne«, vojevao je za moderne ciljeve i napredne ideje vazda kao oštrouman i pravedan kritičar. Svestran čovjek, naobražen i inteligentan, snivajući o velikim, preporodnim zadatcima umjetnosti. Žrtvovao je svoju »karijeru« (»karijera« pučkog učitelja!), živio od literature, i napokon se sada pridružio socijalnim demokratima kao prvi suradnik njihova dnevnika »Pravo lidu«. Kroz cijelo ovo vrijeme vazda je ostao vjeran »Rozhledyma« kao recenzenat. Duša osjetljiva, moderna, iskrena. Ljetos slave »Rozhledy« desetgodišnjicu svog opstanka — i tu je njegovo oko zaredalo u duhu uspomenama, cijelim tim desetgodištem, ispitao je sav rad i trud za tih godina, ocijenio njegov rezultat i objektivno i iskreno napisao svoje misli u članku »Deset godina mlade literature« (Rozhledy, br. 1—6, god. 1901.). Obračunao je sa svim faktorima. Rekao je svoje mnijenje o mladima, kako mu je bilo na srcu — bez poljepšavanja, bezobzirce. Htio je povući bilancu. Kao čovjek s velikim aspiracijama morao je doći do žalosnih rezultala. Današnji njegov program u

mnogome se razlikuje od ideala one generacije, koja je nekada zajedno s njime rušila stare kumire. Izdjelao svoj »ja« i iz negativnosti digao se do neke jasne, sunčane visine, nije propao u slijepom kriticizmu, nego vazda nadopunjivao i usavršavao svoj svjetovni nazor. Gotovo jedini je od svih tih nekadašnjih »mladih«, koji je znao svesti u sklad život, realnost, praktičan rad sa velikim tražbinama ideala, sanja; jedini, koji nije izgubio kontakt izmedju svakidašnjeg rada i života i velikih ciljeva umjetnosti: tu je on našao harmoniju. I odatle izvire sva njegova zlovolja nad ostalim mladima, koji su postali odviše jednostavni, koji su se odviše posvetili literaturi, svojoj nutrini, individualizmu, psihologiji, koji su htjeli mnogo reformirati, al nijesu htjeli i znali sve to provesti praktičnim načinom u običnom životu. Al neka Krejči sam govori: »Mlada generacija ... otvorila je (g. 1896. u svom manifestu) široko oči i promatrala trijezni svakidašnji život političke i socijalne zbilje. Nije htjela ostati kod umjetničkih fantazmagorija, htjela je sama priložiti ruku k reformnom radu, zahvaliti cijeli narodni život, kriknuti ogorčeno ondje, gdje su drugi šutjeli, osjećati s bijedom zadnjega radnika i s bolima najkulturnijih pojedinaca«.... Al doskora se promijenila scenerija, gotovo svi su se bacili samo na revoluciju, na veliku revoluciju u literaturi — al zanemarili su život, izgubili u njemu ravnotežje ... ».... Nikada nije ozbiljno nastojala, da se dovine i da osvoji pozicije, s kojima je spojen upliv i rad u korist njezine stvari. Neka se stvaraju duboke i kontemplativne nature u tišini, al ipak je potrebno svakoj generaciji, koja istupa programom nove kulture, i ljudi agilnih, koji njene ideje realiziraju u fakta i ustanove; ljudi, koji, mijenjaju teško zlato ljepote i misli u obični svakidašnji novac ... Al ta je generacija radije puštala, da se u svim uplivnim inštitucijama, nakladništvima i listovima i dalje mirno širi medijokritetstvo, nego da bi u boju s njim zaprljala svoj štit ... Taj neumjesni herojizam pasivnosti, taj hidalgovski tvrdoglavi ponos skrivio je, da ta generacija nije ništa učinila na korist i poboljšanje socijalnoga odnošaja književnika, dapače ga je i pogoršala, jer materijalo nije cijenila svoj rad ... Ta je generacija prva od svih unijela u češki život osjećaj čiste umjetnosti kao životnoga nazora, u svoj njegovoj iskrenosti i tvrdokornosti. Umjela se savršeno odlučiti od vladajućih klika i prezirati vanjske uspjehe i koristi. Umjela je razuditi svoju nutrinu, prolijevati najdragocjeniju krv pred očima protivnika, rastepsti se sama u samoubojstvenoj strasti, kad je mislila, da to zahtijeva pošteno mnijenje. Sve to s takvom energijom nije dosele umjela nijedna generacija. To će ostati njenim ponosom i slavom ... Moram na čast ove generacije dodati, da pojam »karijere« u njenom rječniku uopće nije postajao. Kad su istupili na literarno poprište — njeni su se talenti upravo as-

ketskim ponosom odricali svih vanjskih uspjeha i odlika. To je jedna od najkrasnijih crta u fiziognomiji njenoj . . . Mozak joj je prejako razvit, znade sve i sve umije da analizira, nervi su fini i osjetljivi kao strune harfe, pa mogu da reproduciraju svaki akord i drhtaj moderne duše — al nema čvrstih mišica, tvrde hrptenjače, da svoju svijest ostvari radom i činom u realnoj vrijednosti . . . A pošto je bila tako prije vremena probudjenja i mudra, jer nije imala naivnu i podajnu vjeru u život — za to je u njenoj literaturi toliko intelekta, a tako malo duboke i nemirne ljudkosti, toliko racijonalnog zanosa, toliko kritičkih, analitičkih i polemičkih odlika, a tako malo zbiljske i životne strasti, n. pr. erotičke . . . Što muževniji je muž, to bolje poznaje i to silnije treba ženu. Ta generacija pjesnika poznaje ženu tek kao neprijatelja, nikada ne kao slatku ljubovcu i kao novoga činbenika u kulturi i moralu . . . Mnogo sive mozgove supstancije, mnogo nerva, ali malo srca, malo rumene, vruće krvi! . . . Mlada literatura može da se iskaže, osobito u lirici, kritici i eseju, takvim pojavama, kakvih nema ni mnoga od sadašnjih velikih literatura — to sam čvrsto osvjedočen. Al ipak, nešto manjka svima i to je velika pasivnost u bilanciji ovih deset godina. Imade tu individualiteta, rijetkih i silnih, imade umjetničkih težnja, čistih i poštenih, al one se nijesu dosele utjelovile u djela definitivne važnosti, nijesu se prometnule u čine, koji bi bili od dalekosežnih upliva kulturnih i socijalnih. I najdragocjeniji dragulji ove nove umjetnosti vazda izgledju fragmentarni, manjka im pobjedni mir savršenosti, vazda je od većeg interesa autor nego li djelo . . .«

Jasno je, kud smjera Krejči. Njegovi su idejali oprečni l'art-pour l'artizmu, prevladao je tu epoku, pa akoprem priznaje ovoj generaciji za deset godina velikih umjetničkih uspjeha, ipak joj zamjera, da je smetnula s uma kontakt sa životom, a što je još važnije, kontakt sa životom češkim, sa svim njegovim osebinama, posebnim zahtjevima i potrebama. Nijesu gojili i usavršivali tip češke kulture. (Tako govori socijalista!) Srušili su hvalevrijednim marom i spremom stare kumire, usavršili su kritiku kao samostalan umjetnički žanr — al pozitivno nijesu stvorili veliko, č e š k o djelo, nijesu stvorili epoku u kulturnom razvitku češkoga naroda. Krejči dakle sasma odobrava njihov kriticizam — tek im zamjera, da nijesu pristupili bliže životu i postali — realni.

*

Kad je Krejči tako pisao, otvoreno i iskreno, razumije se, da je bio pripravan na to, kako će se »stari« s veseljem uhvatiti njegove kritike »mladih« i svom ju silom tendencijozno izrabiti za se. Takva je već sudbina iskrenosti i pravednosti. Nadošla je i prije, no što se nadao. Sio mu na lijepak »Zvon«, oficijelni

organ »starih«. Pred godinu dana osnovala ga je grupa, kojoj je bio već nepriličan i modernizovani »Lumir« i »Zlata Praha« sa svojim očevidnim popuštanjem »mladima«. Osnovali su ga uz izričitu tendenciju, da bude »Kampforgan« protiv »mladih«. Citirali su odmah tendecijozno Nerudino mnijenje o kritici, htjeli ga osvojiti za se i prikazati ga kao zastupnika »prijateljske« kritike — onog istog Nerudu, koji je već šezdesetih godina nemilosrdno prorešetao lirika Hálka, svog dobrog prijatelja, koji je bez milosrdja osudio romantične ispraznosti Friča — velikog heroja i vodje tadašnjih »mladih«. Prihvatiše se Krejčijevog članka i — savjesno su istrgnuli i podcrtali sva mjesta, gdje udara na loše strane »mladih«, prikazali ga kao odlučnog neprijatelja »mladih«, kao nekadašnjeg njihovog člana, koji sada vidi njihov potpuni bankrot. Praksa — koja se i drugdje jednako goji . . . Citirali su Krejčija tako, kao da baš osudjuje sve ono, što i »stari« — dok Krejči baš najviše hvali njihov istup protiv »starih«, njihov kriticizam. Al dogodila se zanimiva i po nas poučna stvar: Krejči je u članku »Deset godina prospavane literature« najodlučnije protestovao protiv ovakvog nedostojnog nasilja i tendencijoznog izvraćanja. »Zvon« tvrdi, da je mlada generacija istupila kritičkim vandalizmom, da je rušila auktoritete i ogorčavala im život. Krejči dokazuje, da je baš stara generacija tomu kriva, jer njeno medjusobno opkadjivanje, hvalisanje moralo je izazvati oštru reakciju — moralo se napokon reći iskreno i idolima, da su idoli. Morala je pasti velika laž, koja se kroz decenije vazda podgrijavala, morao se ugasiti tamjan, koji se je palio ondje, gdje mu nije bilo mjesta. To je bio vazda moral starih: gušiti istinu, šaptati med četiri zida — al nikada ne reći u javnosti glasno, što se smatra istinom. Današnji redaktor i glavni branič Vrchlickoga, na kojega se onda mnogo sipalo ijeda, još je i davno prije cijele kampanje (u osamdesetim godinama) koješta zamjeravao Vrchlickomu — al dašto, u privatnom razgovoru s Macharom — u javnost nije tako istupao. A Machar je tako neoprežan i iskren, da i to sad u svojim uspomenama otkriva!

»Zvon« s visoka imenuje svu mladu generaciju »kritičnim djacima i nezrelim dečkima« — a Krejči punim pravom veli, da su vazda bili »stari« ovako naduti i ponosni — da ni za tih deset godina ništa ne zaboraviše i ničemu se ne naučiše. Sve, što im nije milo, snizuju i omalovažavaju — dapače s mladom su literaturom postupali tako, kao danije ni češka. Danas svakako svaki poluinteligentni čitalac mnogo više uvažava sudove ovih »dječaka i djaka« nego li referate »Zvona« — danas je prešlo intelektualno vodstvo na »mlade« baš za to, jer su pokazali više života, nego li ukočeni i neiskreni stari sa svojim esprit du corps. A konstatira li »Zvon«, da od Vrchlickog pa sve do Klašterskog stari vazda nove i nove knjige izdavaju

— ne znači to ništa drugo, nego da mnogo koriste dobre veze s odanim nakladnicima ... Napokon obećaje Krejči, da će i u buduće vazda reći svoje mnijenje otvoreno i o **obim** stranama, bilo to kome milo ili ne ...

Moral? Krejčija doduše nemamo, no već smo mnogo puta čuli varijaciju fraze, koju je »Zvon« dobacio Krejčiju u svom nemoćnom odgovoru na njegovu obranu. »Zvon« mu spočitava, da je zarezao ranu, iz koje je poteklo — blato.

Vladimir Jelovšek.

LISTAK.

Medicinski fakultet. Posve je prirodno, da malen narod nastoji što jače učvrstiti svoje bedeme protiv tudjinske bujice i stvoriti što više institucija, koje bi ga u svakom, a ponajpače u kulturnom pogledu, oslobodile stranog upliva, držeći s pravom, da će razvitkom svoje osebujne kulture mnogo laglje odolijevati svim nezgodama javnog života. To su pravi razlozi, radi kojih Slovenci i Rusini traže svoja sveučilišta, a i za što smo mi odma u početku našeg narodnog preporoda nastojali, da stvorimo što više kulturnih institucija. Jedna od prvih tražbina bilo je hrvatsko sveučilište. Od onog časa, kad su otvorena tri fakulteta, za cijelo je svaki požalio, što nije novo sveučilište potpuno, od onog časa do danas nije prestalo pitanje: Kad ćemo dobiti medicinski fakultet? U ono vrijeme složene su rezolucije, predložene osnove, sabirani novci; jedno vrijeme kao da je pitanje postalo akutno, dok nije opet uzmaklo pred drugim dnevnim potrebama. Svi naši zavodi, institucije i pokreti su tako slabo dotirani, da se mora redovno pozivati rodoljubno općinstvo na prinose.

Ima sva sila projekata, za koje se sabire, (tako znamo, da samo kod jednog zagrebačkog dnevnika ima do 18 stalnih rubrika za sabiranje), pa onda nije ni čudo, što su u posljednje vrijeme jenjali prinosi za medicinski fakultet.

No kakogod se sabiralo, kakogod se izražavala želja, da se osnuje fakultet, ne sjećamo se, da li je itko bio ozbiljno pretresao ne samo mogućnost osnutka nego i potrebu i uvjete, uz koje bi se ta davna želja hrvatskih rodoljuba imala ostvariti.

Prvo i glavno je pitanje, da li nam je potreban fakultet? Ne ustručavam se odlučno odgovoriti: nije potreban, pače bi nam bio štetan. Evo za što. Medicinski fakultet mogao bi služiti samo potrebama Hrvat-

ske i Slavonije, a u najmanjoj mjeri potrebama Bosne i Hercegovine. Znamo, da mnogi misle, da bi ovaki fakultet privukao sve južne Slovjene; no te su se nade slabo ili nikako ispunile kod ostalih fakulteta, jer, osim nešto Bugara, nemamo gotovo nijednog stranca na sveučilištu. Da i imamo fakultet, ne bi došli ni Bugari, ni Srbi, pače ni Hrvati iz Dalmacije, a kamo li Slovenci.

Poznato je, da medicinski fakultet, što je veći i što je bolje uredjen, to više privlači, naročito, ako na njem djeluju glasoviti naučenjaci. Prirodno je, da se Zagreb ni u kojem pogledu ne bi mogao takmiti sa Bečom, kamo sad malo ne svi polaze. Uzmimo, da bi dotične vlade svojim stipendistima (a takovih je najviše) i dopustile, da polaze zagrebačko sveučilište, (premda znamo, da bosanska vlada već sada zabranjuje svojim stipendistima polazak zagrebačkog sveučilišta) ipak Hrvati iz Dalmacije a po gotovo Slovenci ne bi došli, jer im je nostrifikacija vanredno oteščana, pa bi samo uz velike žrtve na vremenu i novcu mogli polaziti ovo translitavsko sveučilište. Ostaju nam samo Hrvati iz uže Hrvatske. Prvo je pitanje, da li je godišnji manjak na liječnicima tolik, da bi svi oni, koji svrše nauke, našli i zaslužbe? To se pitanje mora odlučno zanijekati. Uzmimo, da ih samo dvadesetorica svrši — što je vanredno malo, nastao bi za nekoliko godina taki proletarijat, da bi liječnike mogli gotovo kao bolničare namjestiti.

To se u prvi čas ne čini vjerojatno, no ipak je tako. Ima ih, koji misle, da bi onaj suvišak svršenih liječnika mogao otići u Bosnu, pa onda i u ostale slovjenske zemlje. Za zemlje, u carevinskom vijeću zastupane, traži se, kako sam već naglasio, nostrifikacija; a s druge strane, tamo nema oskudice na liječnicima. Bosna će za koje vrijeme imati dovoljan kontigenat svojih sinova, pa će još više oteščati svaki pokušaj namještenja.

U Srbiji i Bugarskoj smije samo državljanin dotične zemlje prakticirati. U svim ostalim zemljama treba ispite ponovno praviti; jedino države: Aljaška, Arizona, Kina, Kolumbija, Japan, Kansas, Korea, Liberia, Nevada, Siam, Zanzibar i neki otoci australski ne traže nikakve svjedočbe. Rusija, Švicarska, Njemačka, Belgija, Italija i Portugalska traže da se polaže iznova ne samo ispiti univerzitetski, nego i ispit zrelosti. Engleska sa svojim kolonijama gotovo je nepristupna stranom liječniku. Dakle o kakvom eksportu nema ni govora. — Liječnik, koji ne može da kod kuće nadje zaslužbe, nema izgleda da u tudjini štogod zaradi, pogotovo ako nema glavnice. Preostala bi nam samo Hrvatska i Slavonija.

Sanitetske prilike su kod nas u toliko uredjene, da nema nikakove oskudice na liječnicima. Istina, još prije desetak godina mnogo se tražili i dobro plaćali liječnici. Bilo je vrijeme, da su i ranarnici na selu stekli pristojan imetak. No u po-

sljednje su vrijeme popunjena sva mjesta. U čitavoj Hrvatskoj ima najviše 5—6 uzadruženih zdravstvenih općina, koje ne mogu naći liječnika, a to za to ne, jer je plaća tako kukavna (600 forinti) a zaslužba nikakova kraj vanredno tegotnog posla u takoj zabiti, da nitko ne će osim od upravo skrajnje nužde da ide na takovo mjesto. I ako dodje, ostaje samo toliko, da čeka, dok ne nadje bolje mjesto. Nema tomu davno, da su mladi liječnici, gotovo sa sveučilišta, primali upravu pokrajinskih bolnica. — Sad su sva mjesta sa mladjim silama popunjena, tako da se godišnji manjak ne samo pokriva, nego nalazimo liječnika, koji po dvije godine čekaju na bilo kakvo mjesto. Danas su takove prilike, da je mladi liječnik vanredno sretan, ako može dobiti besplatno mjesto u kojoj bolnici. Poslije osam mjeseci — dobije plaću od 30 forinti, a poslije dvije godina 50 forinti kao pomoćni liječnik u bolnici. Kad je već sva sredstva iscrpio, ogledava se za općinskim mjestom. Prije su nudjali takova mjesta, a nitko ih nije htio, sad se za njih i te kako trgaju; pa je sretan onaj, koji sa protekcijom dodje do takovog općinskog mjesta, koje mu u dobrom slučaju nosi dvije hiljade forinti na godinu. Tu nema ni avancementa ni povišice plaće, tu se valja za čitavi svoj život zakopati u dotično selo. Pred nekoliko godina bilo je n. pr. mjesto kotarskog liječnika na Udbini, kao neka grožnja za nepoćudne liječnike. »Ići ćeš na Udbinu« — to je značilo »pao si u nemilost«. Sad će doći po 18 molbenica za to mjesto, ako se isprazni. Ne ćemo da na dugo raspredamo loše materijalno stanje naših liječnika; to je u prvom redu staleška stvar, koja javnost ne može tako dugo u detalje zanimati, dok liječnici sami ne istupe sa svojim tražbinama. Svakako je njihova sustezljivost i rekli bismo čednost kriva, što ostalo općinstvo sasma krivo shvaća humanitarnu misiju liječnika, tražeći od njih najrigoroznije ispunjavanje dužnosti, a ne priznavajući im u materijalnom pogledu dolična prava. Iz svega toga proizlazi, da bi se ovo nepovoljno stanje kud i kamo pogoršalo, ne samo na uštrb liječnika, nego i općinstva, koje bi najviše trpilo pod oštrom konkurencijom. Za sad i za mnogo vremena unapred, naročito dok se u Bosni i Dalmaciji ne prokrče putevi za privredu, ne treba medicinskog fakulteta.

Drugo je pitanje, kad bi nam fakultet i bio neophodno nuždan, da li bi ga mogli, što se financijalnoga i ostalih preduvjeta tiče, uopće ostvariti. Za sad nema novaca, a jasno je, da se sabiranjem ne bi mogla namaknuti potrebita svota, jer tu nije dovoljan jedan milijun forinti, a niti godišnji dohodak od kojih desetak hiljada. Šire općinstvo, neupućeno, ne zna, da nemamo ni najelementarnijih uvjeta za ostvarenje medicinskog fakulteta. Uzmimo, da bi se prirodne znanosti predavale na filozofskom fakultetu

uz potrebnu reorganizaciju i bolje dotiranje, preostaje još uvijek toliko toga, što se ne da ma bilo kakim novcem iz ničesa stvoriti. Niti imamo knjiga, niti profesorskih sila, niti instituta i pomagala. Tako se na primjer neprestano radi još na potpunu rječniku liječničkog nazivlja, a tako se tek u novije doba, otkako se podigao »Liječnički vijesnik«, ustalila nekako strukovna terminologija. — No treba samo zaviriti u strukovna mnijenja (visa reperta), pa će se odma vidjeti, kako smo zavisni o njemačkoj terminologiji. O strukovnim knjigama nema ni govora, tu imamo tek nekoliko popularno pisanih spisa. No tome bi se još dalo doskočiti: imamo vrsnih liječnika, koji bi naročito u kliničkim predmetima mogli zasjesti katedru, — ali gdje su instituti? Ni anatomija ni histologija, ni fiziologija ni higijena nisu discipline, koje bi se mogle tek teoretski predavati. Uredba takih instituta, isto kao i uzdržavanje, iziskivalo bi vanredan trošak. Sam bakteriološki i patološko-anatomski institut, koji bi bio već iz drugih razloga neophodno nuždan, ne može da se ostvari — a tek klinike! Sasma je krivo mnijenje, kad tko misli, da bi se koja od postojećih bolnica mogla preudesiti za kliniku. Čitavo ustrojstvo, razdijeljenje, materijal i osoblje je bitno drugačije na klinici, koja služi nauci nego u običnoj bolnici, pa bila ona uzorno uredjena. Temelj upravo osnivanju medicinskog fakulteta bila bi zemaljska bolnica, koja bi se prema svim modernim zahtjevima znanosti morala preudesiti. Takova klinika naravno da se ne može uzdržavati sama o sebi, tu treba i te tako veliki fond, a i velika subvencija. Uzmemo li današnje stanje na tom polju u obzir, moramo priznati, da smo još daleko od toga. Nekoliko riječi razjasnit će nam, da nemamo bitnog uvjeta za ustrojenje fakulteta.

Naše bolnice su u novije doba, može se reći, iz temelja reformirane. Prije bile su sve zapuštene i životarile su; bile su više neko zajedničko predvorje carstva smrti, nego nada u ozdravljenje. Reforma počela je kod samih zgrada i uredjenja. Koliko se dalo s ono malo sredstava učiniti, učinilo se; sad barem vlada red i čistoća, barem su ispunjeni najnužniji postulati higijene i aseptike. No što je važnije, nadstojnici tih pokrajinskih bolnica su ljudi mladji i spremni, koji su se pripravljali baš za to zvanje. Većinom kirurgi, koji su po svršenim naukama u velikim bolnicama i na klinikama bili asistenti, dotično sekundariusi. Prva je posljedica bila, da je postotak septičnih bolesti vanredno pao, da su epidemije, koje su se redovno radjale u samim bolnicama, sasvim nestale, da se operacije bez štetnih reakcija provadjaju. Ako gledamo statistiku tih bolnica, kao što i zemaljskog rodilišta, to ćemo vidjeti, da je gotovo vanredno iznimno ubilježen slučaj smrti, koji bi se imao odbiti na loše uredbe bolnice i liječničkih pomagala.

*

[illegible] ... može
... medicinski
... sabora da
... upotrebiti
... koji su
... i ujedno
... fakul-
... zahti-
... upravo
... zahtijevali
... nismo imali
[illegible]

... gdje nema
... zaneše-
... realnim
... M. J.

Kazališno pitanje. Hoću ... naslovom ... hrvatskoj misli ... našega kazališta, jer mi-

slim, da smo danas već na čistu, da opstoji kazalištno pitanje, pače kriza u našim kazalištnim prilikama. I to ne samo kriza uprave, koja bi mogla dovesti do drugog, možda sposobnijega osoblja, već kriza općenitih kazalištnih prilika. Doživjeli smo Miletićevu eru, doba trudnoga i uspješnoga nastojanja, — ali smo vidjeli i to, da se njegovi uspjesi nijesu dali složiti s materijalnim žrtvama, koje su i on sam i narod za kazalište pridonosili. Doživjeli smo Hreljanovićevu upravu, koja je htjela smanjiti te žrtve na štetu kulturnoga nivoa kazališta. Ni taj eksperimenat nije uspio; dilema: deficit ili ispunjavanje prosvjetnog zadatka kazališta postala je pače aktuelnijom nego ikada prije.

A upravo te dileme ne bi smjelo biti. Zemaljski i prosvjetni zavod kao što je naše kazalište, kojega je historija veoma usko skopčana sa samim našim narodnim preporodom od pedesetih godina amo, ne bi se smio nikad sniziti do nivoa kazališta iz velegradskih predgradja, koja su osnovana, da svojim utemeljiteljima donesu što veću korist, i da upravo radi toga služe publici, ne samo inteligenciji, koja traži zabave, nego i onom dijelu njenom, koji od kazališta hoće da stvori orfej i sport za svoje dokone časove. I za to nije dosta od dana u dan pratiti rad ove ili one uprave, kritizovati je makar kako savjesno: valjalo bi prije svega biti na čistu, na kakvom nivou mora da stoji naše kazalište, kako će se izbjeći spomenuta dilema, kako će žrtve, koje narod doprinaša za taj prosvjetni zavod, biti u razmjeru s njegovom korišću.

Kad je god. 1876. kazalište bilo u sličnim prilikama, kao što je danas, Šenoa je zajedno s Miškatovićem izradio potanki memorandum o tom i pokušao naznačiti, kako bi se imalo kazalište voditi, da ono odgovara svojoj svrsi, a opet da ne prekorači žrtve, koje je zemlja mogla dati za nj.

Je li se to u nas učinilo prije par godina, kad smo dobili novu kazalištnu zgradu i htjeli kazalište učiniti zbilja snažnim faktorom u našoj prosvjeti i našoj književnosti? Nije onda, a nije ni poslije, kad imamo već iskustva s novom zgradom. Danas mi još uvijek ne znamo, je li možemo zbilja uzdržavati kazalište u velikom stilu, danas se još uvijek moramo bojati kraha i toga, da ćemo se od prenagloga skoka naprijed vratiti na eru Kneizlovske intendancije.

Krivo je tomu u prvom redu to, što se danas još uvijek ne zna, koliko može stojati i koliko može nositi reformovano kazalište. Još uvijek se ljubomorno sakrivaju podatci o deficitu — umjesto, da se pruži javnosti prilika, da o kazalištu raspravlja jednako kao o svakom drugom prosvjetnom zavodu. Kazalište stoji zemlju redovno 60.000 for. — koliko faktični izdatci nadmašuju tu svotu, o tom nema ni najprimitivnijih statističkih podataka.

Tako je n. pr. za ovog saborskog zasijedanja u proračunskoj raspravi predstojnik Krajčević s par fraza odgovorio na interpelaciju, što je s kazalištem i deficitom. »Deficit će biti — vidjet će se« — ovakve izjave ne znače ništa; one mogu samo da više zamrše pojmove, koje javnost, osobito provincija o kazalištu ima. Na taj način ćemo možda jednoga dana doživjeti to, da se ukine ova ili ona grana kazališna, da se odpusti ovaj ili onaj od osoblja — a na sve upite odgovarat će se stereotipnom frazom: ima odviše deficita.

Je li ima odviše ili »prilično« deficita, o tom nikad ne bi smio biti prepušten sud pojedincu. Sva kazališta, koja služe prosvjetnimi svrhama, a ne zabavi općinstva, imaju deficita; pa tako ga ima i naše. Samo je pitanje, je li žrtve, koje narod doprinosi za kazalište, stoje u razmjeru s investicijama u ostalim granama prosvjete, — i drugo, je li uopće moguće uzdržati kazalište na onom nivou, kako bi smo svi to željeli, a da pri tom ne postupamo kao n. pr. Kršnjavi, koji je doduše posagradio lijepih škola, no za to se tri godine poslije njega moralo štediti i ondje, gdje se nije smjelo. Mislim, da se za to kazališna kriza ne će nikad riješiti promjenama u upravi: valja prije svega objelodaniti točnu statistiku prihoda i izdatka, valja proučiti koliko i kako nosi i stoji drama i opera, valja stručnjacima i javnosti, a ne pojedinom čovjeku prepustiti riješenje kazalištne krize.

To bi najbolje mogla učini
anketa, u kojoj bi se mogl
zbilja raspraviti pitanje o def
citu i bar u glavnim crtam
odrediti put, kojim naše ka
zalište smije i mora poći, ak
ne ćemo da se za koju godin
sve investicije pokažu besko
risnima i vlada onda zbilja bud
prisiljena kazalište dati u najar
privatnicima.

Uz dosadašnje prilike, po
ložaj svake uprave bit će težak
No jedno moram ipak spome
nuti: od svake uprave kao
od svake javne institucije mor
se zahtijevati da radi bar do
nekle prema nekom cilju, a n
da se uvijek ispričava sam
tom istom frazom o deficitu
Javnost mora da dozna, št
upravu nuka na ove ili one
korisne ili štetne reforme. Zat
je apsolutno nužno, da n. p
dramaturg ne oglasi jedno
stavno repertoar (i to više ma
nje skrpani repertoar) na po
četku sezone: on bi morao d
potanko razloži svoju osnovu
da opravda sve, što mu s
čini potrebno odbaciti i dru
gim zamijeniti. Kritici je teža
posao, dok ne zna, kako dra
maturg shvaća svoju zadaću
i zato je posvema opravdano
ako je ona što oštrija, pa za
mjera svaki, najsitniji nedosta
tak. Ako je pak ovako, kao št
smo kod drame vidjeli ove se
zone, da se jednostavno ko
piraju repertoari bečkih kaza
lišta, da pravog repertoar
uopće i nema (jer pet šest no
viteta iščezava u gomili oper
opereta i bulvarskih lakrdija
da se bez sistema iznosi ono
o čem je »Pressa« pohvaln

pisala, da repriza nema gotovo nikakvih — onda je još razumljiviji jaz medju zahtjevima kritike, koji su možda gdjekad bili i preveliki, i radom dramaturgovim, onda je razumljivo, da ta ista kritika mora pomalo zapadati u stereotipne napadaje i dnevno bockanje.

Jasno je, da se tako ne može proširiti mnijenje, da je kazalište faktor prosvjete — jasno je i to, da provincija u njem redovno ne vidi drugo, nego skupu zabavu Zagrepčana. I u tom trebalo bi već jednom sistematično početi raditi; danas bi se dala zavesti već svake godine turneja našeg kazališta po provinciji, ali tako, da kazalište samo zbilja gostuje u režiji svojoj, a ne privatnoj, kod koje uvijek veću ulogu igra materijalni interes. Tim bi i provincija dobila više od kazališta, koje Hrvatska uzdržava, a i općenito shvaćanje umjetnosti ojačalo bi. Ima još pitanja, koji su s tim u svezi: gostovanja putujućih družina u Zagrebu, glumački podmladak, sistem u režiji itd. — no o tom drugi put. M. Nehajev.

Najmladji. Ako u novije doba klasificiramo ljude po generacijama, ta klasifikacija nije nipošto svojevoljna i teoretska, nego ona i faktično postoji, pa se jasno u životu očituje. U ovo nekoliko zadnjih godina, od onda, otkad je prestala organizatorna moć starih stranačkih ideja i osoba, otkako je počela da se jasnije očituje rastvorba i dezorganizacija našeg života, otkako se kriza javila u svoj svojoj akutnosti, od onda se počinje sve više isticati ta razdjelba ili ako hoćete rascjepkanost po generacijama. Razlike postaju sve suptilnije, te već razlika od par godina biva granicom izmedju raznih skupina i pokoljenja. Svatko osjeća potrebu, da nešto reče, da nešto učini, da pokrene, a kod tih pokreta skupljaju se redovno samo oni, koji su si godinama najbliži, koji su zajedno odrasli i uzgajali se. Prekidom naravnoga kontakta izmedju starih i mladih, prekidati se počeo sve više i kontakt izmedju mladjih medjusobno tako, da se naš život sve u tanje naslage cijepa, da se sve više atomizuje. Dolazi to odatle, što u ovako nesredjeno doba svatko teškom mukom stvara za se nekakovu formulu, kojom bi se to zapleteno klupko moglo razmrsiti ili presjeći, pa živući u svojim snovima, željama i nadama misli, da samo ono valja, do čega je on tako mučno došao ili što mu se čini, da može razjasniti situaciju. Ako još k tome uvažimo činjenicu, da je čitavi naš javni život i rad do nedavna nosio na sebi pečat uniformiranja i doktrinarstva, ova atomizacija nije ino nego potrebna i prirodna reakcija.

Od 1895. godine mi vidimo u našoj javnosti toliko pokušaja sa strane mladjih, toliko grupa, koje su samostalno htjele da rade. Jezgra iz svih tih grupa složila se eto sada u našem ovom pokretu i listu. Ali ima još i najmladjih, koji javno istupaju, ima još jedna mladja generacija. To je onaj naraštaj, koji je došao iza »nadaškog«

pokreta, što se kupio oko djačkoga lista »Nova Nada.« Ljudi tog naraštaja javili su se u par mahova i to nekojim listovima (»Nova Zviezda«, a ponješto i kod »Jednakosti«, koje je jedan broj izišao u prosincu) i beletrističkim edicijama. (U dvije godine izdalo je 5 autora 7 knjiga.)

U prvom redu upada u oči ona neka samosvijesna smionost, kojom ti najmladji stupaju na javu sa svojom literarnom produkcijom. Inače su mladji istupali smiono u svojim tražbinama i u svojoj kritici, al ovi najmladji izdaju knjige pjesama i pripovijesti u neobičnom broju. U 6 brojeva »Nove zviezde« — da navedem samo primjer — nalazimo do 12 beletrista, a u prošloj godini izdali su ovi autori od najmladjih svoje knjige: Ivan Klemenčić: »Skice« i »Novi poleti«; Dragutin Likotinović: »Pjesme«; Šelko Nina: »Život«. To je, mislim, dosta i mnogo. Osim toga kvantitativnog rada, moram otvoreno kazati, ostale karakteristike ne mogu baš da me zadovolje. Tko čita pozive na rad i programne članke u »Novoj Zviezdi«, odmah će opaziti, da je to većinom neka parafraza »nadaških« članaka, što se u ostalom tamo i priznaje.

»Jednakost« je pak u onom svom prvom broju pokazala upravo strašni sinkretizam svih mogućih naprednjačkih, socijalističkih, realističkih itd. »Schlagera«, bila je to smjesa neka, nesredjena i nervozna, koja je očito odavala silnu površnost. Htjela se nekakova akcija zajedno sa radničtvom i koješta još, ali je sve to pokazivalo, kako te misli nisu logičke konzekvencije jednovitog nekog nazora, nego samo fragmenti prerazličitih nazora, programa i članaka.

U literarnoj produkciji javlja se amo tamo epigonstvo stare naše patriotske romantike. Opaža se to kod prve knjige pjesama, što ih izdaše Ivan Klemenčić i Tvrdko Oroslavski, a i kod pjesama Dragutina Likotinovića. Ne samo da tu nema ništa samoniklog a, nego nema niti kakove samoniklije nuance. U novijim edicijama opaža se opet epigonstvo modernih naših pjesnika. Dojam Kranjčevića je svagdje očit, ali ne samo dojam nego i slabašna imitacija. Nikolić isto tako ostavlja vrlo znatne tragove. Donjekle i Begović i Nazor. Imitacije ovog posljednjeg nalaze se u »N. Zviezdi«, a onih prvih i kod Klemenčića i kod pjesnika »N. Zviezde«, gdje još osim toga ima tragova nekoj metafizičkoj poeziji. U crticama je očit utjecaj Matošev. Ali uza sve to mora se priznati, da je dar uživljavanja u svoje uzore kod tih beletrista vrlo razvijen. Oni mogu da vrlo brzo shvate i duh i oblik čitanih djela i da u tom duhu i obliku pišu, ali to i jeste ono što se mora da požali. Nema tu mnogo odraza iskrenog individualnog života, nema nekih pogleda, koji se stiču jedino realnim životom, koji se plaćaju mnogim razočaranjima i unutarnjim krizama, koji su čedo bujnog unutarnjeg života.

Ako tražimo tom pojavu uzroke, mislim, da ih ne će biti teško naći: oni leže u vrlo ograničenoj i površnoj naobrazbi, u pomanjkanju prave duševne kulture. Talenta ima u svim tim ljudima, ima i pregnuća, ima i stilističke, formalne dotjeranosti i glatkoće (osobito se u tom pogledu ističe crta »Erina« u »N. Zviezdi«), ali nema dubokih nazora, nema pravoga (pa i kako ograničeno bilo) uvjerenja. Vidi se i osjeća se po svemu, da je njihova naobrazba crpana gotovo isključivo iz naše novije literature, iz feljetona i literarnih kritika (to pokazuju i po formi i po frazama mnoge kritike u »N. Zviezdi«), iz naših crtičara da je uzeta i onako neoriginalna i pomodna forma, a ideje da su vrlo blijede i neintenzivne.

Takova karakteristika očito ne će zadovoljiti onih, o kojima je govora, ali ne zadovoljava ni mene, i baš za to je iznosim. Nisu ti znaci utješni. Naglašavala se uvijek potreba naobrazbe, kritičke i široke naobrazbe — koju ne možemo i ne smijemo crpsti lih iz naše knjige, a eto — baš takove solidne naobrazbe malo se pokazuje; a ako je i ima, ne može da se očituje pod tim imitatorskim formama. — No ovo epigonstvo očito je prelazni stadij. Najmladji su još odviše mladi, a da bi mogli smatrati svoj razvoj završenim. I baš za to, jer se je moći nadati nečemu od njih, jer se na njihov rad nije nitko nikako obazreo, ili sve gledalo se sa zagrižljivim omalovažavanjem, mislio sam, da je potrebno bilo reći ovo, što rekoh, reći to otvoreno i iskreno, bez ikakove rezerve, ali i bez ikakove zloradosti. M. Marjanović

Nagoda financijalna izmedju Hrvatske i Ugarske. Napisao Dr. F. V. (Franjo Vrbanić). Preštampano iz »Obzora« 1897.

Ova knjiga (121 str. male 8") u istinu vrijedi toliko zlata koliko važe. Pisana je tako savjesno i tako majstorski, da si u najvećoj muci, kad je moraš citirati; ne znaš, što bi izabrao, kad je sve tako važno i tako sustavno. Ipak će o njoj trebati napisati kratak prikaz za ljude, kojima ni vrjeme ni navika, a možda ni naobrazba ne dopušta, da desetak sati prosjede nad ozbiljnim ovim djelom. Za sada najprije upozorujem, da je najbolja ilustracija za to vanredno djelce u Obzorovim člancima pod naslovom »Kako nas Ugarska uzdržava« od kojih je prvi, koliko se sjećam, izišao u istom broju, u kom prvi krat bijahu proglašeni ljetošnji kandidati hrvatske opozicije, a medju kojima je dosada posljednji u 297. broju Obzora od 27. prosinca 1901. Gotovo sam u napasti, da ih smatram djelom istoga pera, koje nam je dalo glavni tekst, jer imadu isto obilježje: mnogo točnih fakata, nijedne fraze a dosta zdravih, jasnih i sazrelih misli.

Te je misli sam autor na koncu (str. 118, 119) svoga djela od prilike ovako skupio: Kad bi se financijalna politika zajedničke hrvatsko-ugarske

vlade u Pešti ravnala duhom i smislom hrvatsko-ugarske nagodbe (zak. čl. I. od god. 1868.), tad bi se izmedju Hrvatske i Ugarske bila ustalila ovakva financijalna praksa: 1.) točno bi se razlikovali posebni hrvatski i posebni ugarski poslovi od zajedničkih hrvatsko-ugarskih posala. 2) Hrvatska ne bi plaćala za posebne ugarske poslove, kao što ni Ugarska ne plaća za posebne hrvatske. 3) Znalo bi se za prave zajedničke dohotke, te bi se mogao ustanoviti proračun, koji bi se prije svega imao upotrebiti za pokriće zajedničkih troškova. 4) Znalo bi se točno i pouzdano, koliko za te zajedničke troškove imade doprinositi i koliko u istinu doprinose posebno Hrvatska a posebno Ugarska. 5) Hrvatski *državni* proračun ne bi se proti slovu i duhu temeljnoga državnoga zakona predlagao *zajedničkomu hrvatsko-ugarskomu saboru kao puko poglavlje ugarskoga*, sada faktično madžarskoga sabora, te hrvatska državna autonomija ne bi bila u pogibelji, da će je protiv § 70. zak. čl. I. 1868., obustaviti ili ukinuti glasovanje madžarske saborske većine. 6) Obračun izmedju Hrvatske i Ugarske ne bi bio samo puki izvadak iz obračuna o ugarskim državnim financijama. 7) Hrvatski sabor ne bi taj obračun samo primao na znanje, tobože prema strogom slovu nagodbe (§ 28.), nego bi ga prema njezinu duhu potanko ispitivao i zahtijevao, da se ispravi, gdjegod nije prema zakonu.

Istaknut ću samo još jednu stvar: Čovjek onako umjeren, ugladjen i blag kao dr. Franjo Vrbanić morao je za pojave u financijalnim odnošajima medju Hrvatskom i Ugarskom upotrebiti izraz »nepodobštine« (str. 119. predposljednji redak) i morao se uvjeriti da »ovim zamršajima ne će i ne može biti kraja sve dotle, dok Hrvatska ne bude imala svojih samostalnih financija, dok se temeljno načelo nagodbenoga zakona (ravnopravnost Hrvatske i Ugarske) ne bude jasno i bistro odsijevalo i u financijalnom odnošaju jedne i druge kraljevine, . . . jer bez samostalnih financija ne ima autonomije . . . bez njih ostat će nagodba teorija bez praktične vrijednosti, vrelo vječnih smutnja i nesuglasica.« Ima i drugo riješenje toga spora nego ovaj žalobni svršetak ozbiljne studije g. Vrbanića. Ako madžarski političari u istinu misle, kako me to u Pančevu uvjeravaše bivši ministar trgovine barun Daniel, da Hrvatska *nikada ne smije* postati financijalno samostalna, i ako drže, da ne će postati tako dugo, dok je Ugarska (t. j. Madžari) jaka kao danas, valja im na to ovako odgovoriti: Već smo dosta politički zreli, a da bismo svoju autonomiju smatrali paušalnom pogodbom za plaće svomu činovništvu. Osjećamo, da smo narod, a znamo, da je Hrvatska po temeljnim pozitivnim zakonima ravnopravna država Ugarskoj. Postupat ćemo dakle prema Ugarskoj, kako ona postupa prema »Austriji« s tom razlikom, da ćemo mi takvom politikom

na sve strane naći oslona i pomoći, dok Madžare današnja njihova taktika sve više slabi, te za to i ljudi mirni kao gospodin Széll u svojoj nervoznosti potkapaju i jedini temelj hrvatsko-ugarske državne zajednice: pozitivni zakon.

Stjepan Radić.

Spasimo naše financije, dvanajesti je čas. (Jedan apel na nas same, napisao Mi—ko, Beograd 1901.) Tu je na 34 stranica — ćirilicom — uneseno toliko svjetla u srpske državne financije (a to je jedan dio naših narodnih financija), da će svatko tu studijicu pročitati s najvećom korišću. Autor najprije ocijenuje blagostanje u Srbiji, dok Srbija ne bijaše »civilizovana«; za tim početak opadanja toga blagostanja dovodi u savez s »epokom civilizacije«, koja se izražava u tom, da se *nove potrebe naglo razvijaju*, a da se istodobno ne otvaraju nova vrela prihoda. Tu veliku riječ vode »mladi ljudi, izašiljani u Evropu, da se civilizuju« (sir. 6). Dalje se navode glavni uzroci današnjega kritičkoga financijalnoga stanja:

1. Rat od g. 1877.-78. koji donese povećanje Srbije sa 4 nova okruga i *nezavisnost*... ali i nesarazmerno teške obaveze, od kojih ponajteža beše *gradjenje željeznica.*

2. Redovni deficit, »koji po nekada dostizaše 17.000.000 dinara... te za ciglih 8 godina, do kraja na ime 1888... Srbija bi zadužena sa 311,773.000 dinara, od kojih veći dio beše utrošen na podmiravanje deficita u državnom proračunu«.

3. Vanredno nepovoljni uvjeti, pod kojima nijedan valjan financista ne bi sklopio zajma. »Dovoljno je, da napomenemo, da od pomenutih 311 miliona duga efektivno beše primljeno samo 220, t. j. tek oko 68 za 100«.

4. Kao posljedica svega toga teški tereti, koji nisu nimalo sračunani prema zbiljskoj poreznoj snazi. To je tim opasnije, »što kod nas ekonomska moć tek počinje, da se razvija a privreda tek počinje da strese krilanca; tu državni financista mora prije svega da bude odličan poznavalac našeg ekonomskog stanja, njegov zaštitnik, pa tek na posletku finansijer, kako se razume u zapadnoj Evropi«.

5. Danas Srbija za svoj dug — »čisto evropskih razmera, oko 400 mil. din.« — plaća kamate i otplatu u formi anuiteta, 20,000.000 dinara (1900.: 20,245.000), *u zlatu*, dok srpska trgovačka bilanca izkazuje višak samo 10 mil. i dok državna blagajna prima sve daće *u srebru*. »*Srbija dakle svake godine* umanjava količinu zlatnoga novca, koja se u njoj nalazi, svotom od 10,000.000 din., t. j. ona spada u red zemalja retke nesreće«.

6. Država mora posjednicima zlata (većinom tudjincima) plaćati sve veću premiju u srebru za odgovarajuću količinu zlatnoga novca to jest ažija na zlato jest sve veća i veća... Dovoljno je da napomenemo, da i pri nabavci samo 25 mil. din. godišnje i pri ažiji od samo 12%, država mora da izda na ažiju 3,000.000 din.« ...

Sad autor iznosi »predlog mera, kojima bi se naše finansije odmah izlečile«. Tu su najprije državne mjere, medju kojima je glavna ta, da država sjekne svom snagom i da zatrpà onu rupu, kojom iz Srbije odlazi zlato i to tako, da svoje anuitete snizi od 20 na 10 mil. za dobu od 20 godina, jer će inače za 4 do 5 godina nastati posvemašnje rasulo, pošto u Srbiji *svega zlata*, a to nije u državnim, nego u privatnim rukama, nema više od 100 mil. dinara. Za tim dolazi »predlog mera, koje bi naše finansije postavile na zdravu i solidnu osnovu«. To su najprije sredstvo, kojima bi se *uvozna* trgovina ograničila, kad bi se svestrano i dosljedno provelo načelo: Svoj k svomu. »Država ne može i ne sme uzimati inicijativu, u pogledu skraćenja uvozne trgovine, u svoje ruke, no što nije dozvoljeno njoj, dozvoljeno je nama njezinim državljanima«. Ali za to država može *svu svoju pažnju* posvetiti organizaciji i zaštiti svoje *izvozne trgovine*. Za to autor — uz ostalo — traži posebno »trgovačko odelenje« pri ministarstvu narodne privrede. pak onda »trgovački muzej« svih domaćih izvornih predmeta. Vanredno je važan i značajan ovaj zahtjev autorov, da se *vojna snaga upotrebi za razne korisne radove, jer da je vojska orudje kao za ratne, tako i za mirne, kulturne ciljeve.*

Napokon autor predlaže svega 20 sredstava, koja bi jednom za vazda otklonila ovaku strašnu krizu od države i naroda. Medju tim sredstvima ima i takih, koja bi valjalo upotrebiti i u Hrvatskoj i za to ću se na njih osvrnuti u posebnom članku

Stjepan Radić.

Hrvatsko - srpski spor. Evo ga u pravom svjetlu. U 287. broju novosadske »Заставе« napisao je upravo starački članak o srpskom kalendaru »Dubrovniku« neki »starac Branko Brančić«. Koliko je redaka, toliko je put spomenuto srpsko ime u njemu. A pri kraju članka nije se starac sramio napisati ni »Zastava« štampati ovu statistiku žiteljstva grada Dubrovnika: a) po narodnosti: Srba 5716, Talijana 506, Slovenaca 71, Rusa 2, Čeha 71, Poljaka 17 i Nijemaca 125; b) po vjeri: katolika 7083, pravoslavna 574, luterana 10, unijat 1, židova 67 i muhamedanaca 4. Tako je isto pobrojeno i žiteljstvo cijele opštine dubrovačke — sve je do male malenkosti izbrojeno, samo Hrvata nigdje ne nalaziš, sve su tamo u Dubrovniku sami Srbi . . . Nego mi se na taj ludi i šovinistički članak ne bi ni obazreli, jer takvih se nadje i mnogo i često po našim novinama srpskim i hrvatskim. Ali učinismo to radi spisatelja članka, radi starca Branka Brančića. Mi bi se okladili za živu glavu svoju, da taj starac niko drugi nije nego jedan poznati profesor iz Novoga Sada, — mi bi to rekli po stilu, kojim je pisan članak, jer onako poetski — poletno — premda ipak nisko, kako se vidi, ne piše nitko osim toga profesora. Rekli bi-

smo to i po onom stihu, što je na čelu članka, jer taj nam je stih on upravo recitovao ovdje u Zagrebu, kad je bio na Zmajevoj slavi — čuo je on, kaže, na svoje uši tu pjesmu, gdje pjevaju katoličke djevojke u Dubrovniku, kad je bio ondje na otkriću Gundulićeva spomenika — i čudio se već onda, kako to tamo sve srpskim duhom odiše . . .

A tko je taj profesor Branko (Aleksa) Brančić? To je čovjek, koji je do sad uvijek pjevao ditirambe hrvatsko-srpskoj slozi i u javnosti se uvijek izdavao za najvećeg zagovaratelja hrvatsko - srpskoga sporazumka. Kad je ono pred pet godina izišla na javnost u Zagrebu hrvatsko-srpska ujedinjena omladina sa svojom »Narodnom Misli«, taj profesor bio je medju prvima, koji je pozdravio omladinu, a slao joj i neke svoje članke-pjesme, koji su se pušili od bratske sloge i ljubavi, a kad je poslije toga taj profesor došao u Zagreb prigodom Zmajeve slave, ujedinjena hrvatsko - srpska omladina pozdravila ga je kao svoga prijatelja i lijepo ga počastila kao staroga i sijedoga borioca za njezine misli i ideale. I cijelo je jedno veče posvetila ta omladina njemu za čast — a sada, evo šta se čuje od tog istog profesora! . . . Ali ne trebamo se ni srditi ni čuditi ni zgražati. Ovakvih ljudi, kao što je ovaj profesor, imade mnogo kod nas, a mi možemo samo radosni biti, da smo u ovom profesoru našli jedan izraziti tip mnogih naših neiskrenih »hrvatsko-srpskih« ljudi. *Neiskrenost* — to je najveća smutnja u našem sporu, i to je mjesto, za koje treba da grabimo, ako mislimo da liječimo tu našu ranu. Mnogi i mnogi uvidja, da je glupost jedna, kad se viče s jedne strane »nema Srba«, a s druge »nema Hrvata« — ali zato ti isti ljudi, kad misle da ih niko ne zna s protivne strane, tu istu glupost po stoti put pišu i govore — i tako mi uvijek bez prestanka moramo čitati u »Hrvatskom Pravu« beskonačne članke »Propagandini služnici na djelu«, gdje se upravo gvozdenom došljednošću trpaju Srbi pod kozje noge, a s druge strane opet bez prestanka moramo čitati u »Србобрану«, kako su Hrvati ukrali jezik od Srba . . . Dokle će to ići tako . . .?

Tudje škole u Hrvatskoj. Tudjinska najezda, koja je već *narodnoj* gospodarskoj snazi zadala velikih rana, diže si nove utvrde — njemačke i madžarske pučke škole. Njemačkih pučkih škola ima u Hrvatskoj i Slavoniji oko 30, a madjarskih škola ima 12. *U samoj srijemskoj županiji je 21 njemačkih i 6 madžarskih pučkih škola.* Pučke škole s njemačkim nastavnim jezikom su većinom konfesionalne škole protestantskih, evang. augsburških, helvetskih i židovskih vjerskih općina. Ali i nekoje tvornice, koje po zakonu moraju same imati svoju pučku školu, imadu u svojoj školi njemački jezik za nastavni (na primjer: tvornica Spitzer-Redlich-Ohrenstein u Beočinu). — Madžarske škole

osnovane su većinom po željezničkoj upravi (u Brodu, Kom. Moravicama, Zagrebu, Zemunu, Vinkovcima); a i njekoji veleposjednici Slavonije osnovali su na svojim imanjima madžarske škole, tako grof Eltz u Ovčari, grof. Teod. Pejačević u Solnoku.

Malo izborne statistike. — Tko hoće da pronikne u naš javni život, ne može mimoići sve one na oko neznatne dogodjaje za posljednjih izbora. Sa strane opozicije — neko malodušje — neko osjećanje, da nije sve upravo tako, kako su stranačke novine, da utješe sebe i druge, pisale; dokaz su tome i razni predlozi, pozivi i savjeti, kojima se htjelo naći razloge neuspjehu, ne samo, vanjskom nego i nutarnjem.

S druge strane neizmjerno su sanguiničke izjave izabranih madžarona i njihove štampe. U svim mogućim varijacijama čuje se, kako je čitav narod za njima, kako sve odiše ljubavlju prama madžarskom imperiju, nepokolebivom vjernosti prema 800-godišnjem savezu i neizmjernim zadovoljstvom s ugarsko-hrvatskom nagodbom, koja je po mnijenju tih krugova, ne samo jedini naš spas, nego nam daje i sve, što samo možemo i smijemo poželiti. Na oko imadu pravo: od 88 zastupnika, birana su ništa manje nego sedamdesetpetorica, kao pristaše vladini, pa ako se ne pita, kako su izabrani i tko ih je izabrao, može se reći: Narod je uz njih. No da računamo malo: od ta *dva milijuna petsto hiljada stanovnika*, — *ima ih jedva 40.000 pravo glasa, t. j. oko* $1^{3}/_{4}\%$ *svega pučanstva.* Kad bi u svim kotarima svi izbornici jednoglasno izabrali vladinovce, to bi se tek nešto preko $1^{3}/_{4}\%$ svega pučanstva izjavilo za vladinu politiku. No kad tamo, kod posljednjih izbora glasovalo je nešto preko 26.000 izbornika, *dakle jedva jedan postotak čitavog pučanstva!* Od tih 26 hiljada palo je oko 22.000 za vladine kandidate. Uzmemo li, da izmedju 40.000 ima samo 8.000 službenih glasova, dakle, ne računajući ovisne glasove, ostaje nam 14.000 glasova. Neka od ovih 14.000 izbornika nitko nigdje nije glasovao ad personam, nego je svaki glas bio ne samo slobodan, nego i nedvoumna izjava, da se dotični izbornik slaže sa *programom* »narodne stranke«, dolazimo do rezultata, da se je 1 postotak svega pučanstva izjavio za vladu, a svih ostalih 99 postotaka ostalo je ravnodušno. To je račun, koji je za madžarone najpovoljniji, a po njem se je od gotovo šest stotine hiljada odraslih muškaraca izjavilo 14.000 za sadašnji sistem.

Sve to, ako nema ni govora o bilo kakom uplivu sa strane oblasti, a ni inih sredstava, kojima se stiču ovakove izborne »pobjede«. No moglo bi se reći: koliko je dobila opozicija; neka se gleda taj razmjer. Istina je: račun ne ide u prilog opoziciji. Ima županija, kao što je Srijemska, gdje opozicija (a ni srpski radikali) nemaju nikakova izgleda, ba-

rem uz dosadašnji izborni red. Da je opozicija mogla doći brojnija u sabor, o tom nema sumnje; no kad se uzmu u obzir prilike, za čudo je, da ih je i toliko došlo. U bivšim opozicijonalnim kotarima znatno je okljaštren broj izbornika. Tako kotar Pisarovina 232 (prije 380), Zlatar 180 (prije 242), Biškupec 198 (prije 293) itd. Zanimljivo je, da je i njegova preuzvišenost priznala — naravno poslije provedenih izbora — da izborni red ne valja. Ima kotara, u kojima jedva jedna trećina jednog postotka ima pravo glasa. A istina je, da ima više kotara, gdje na 20000 žitelja ne dolazi ni stotina izbornika, a opet kotara, gdje su službeni glasovi za malo u nadpolovičnom broju. Zanimljivo je i to, da je u većini kotara broj izbornika pao; ako to nije izborni manevar, onda je svakako znak, da tu blagostanje pada, pa bi već sam taj fakat bio dovoljan, da osudi madžaronski sistem. Sami ti fakti najočitiji su prosvjed protiv pisanja službenih novina; narod u svojoj preogromnoj većini, uopće ne sudjeluje kod izbora; bio izborni rezultat ma kakav, uz ovaj izborni red i njegovu provedbu nikad se ne može reći, da je narod uz stranku, koja je pobijedila. Izbori nijesu mjerilo, da se ispita, uz koga pristaje javno mnijenje i masa naroda. Ako se pak hoće bar približno znati, tko ima više pristaša, neka se samo pogleda broj novina. — Opozicijonalne stranke imadu barem deset puta veći broj pretplatnika nego službene, računajući sve one pod moraš abonente. Nije li dosta faktum, da narodna stranka nema jednih novina, koje bi se same o sebi uzdržavale. Ako je čitav narod uz madžarone, kako to, da oni ne mogu nijednih novina izdavati? U istinu ogromna većina naroda nije se još nedvoumno izjavila ni za koga. Ako hoće vladinovci, da dokažu svoje tvrdnje o privrženosti čitavog naroda, neka votiraju takav izborni red, po kojem bi se, sveopćim pravom glasa i zajamčenom slobodom moglo zbilja vidjeti, kako narod misli o svojoj budućnosti. No zato oni bi morali najprije biti stranka, a ne tek skup ljudi, koje je sjedinilo sve prije nego li interesi Hrvatske i dobrobit naroda.

Kad će Hrvatskoj osvanuti bolji dani? Kad otegne papke posljednji Slavosrb, uvjerava me mala četa čistih hrvatskih kremenjaka. — Kad sve židove protjeraju u Palestinu, ozbiljno mi tumači jedan hrvatski luegerovac. — Kad nijedan pop ne bude mogao držati kapelana i kad biskupi budu živjeli od svojih misa, odrešito će mladi zanosni liberalac. — Kad se raspane trojni savez — proročanskim nadahnućem tvrdi diplomata.

Uz takve promozgane odgovore mene je nekako i stid, da iznesem svoje životno uvjerenje, ali puklo kud puklo, evo ga: Mi Hrvati ne ćemo nikud nikamo iz ove kože, dok god hrvatska opozicija svakom zgodom tvrdi, da ne teži za vla-

dom i dok pače najodličniji i najsposobniji članovi njezini manje odlične i manje sposobne moraju uvjeravati od prilike ovako: Ako tko ikad od nas dodje na vladu, bit ćete to vi, a ne mi, jer mi ne smijemo više doći na korito.

Sad se razumijemo: doći na vladu znači doći na korito, ili da budu još dva birana izraza, na jasle, na kopanju. Dakako da su na koritu guske i tuke, za jaslama telad i magarci, a na kopanji životinje s debelom slaninom, sve stvorovi i bez ustavne i bez narodne svijesti! No, ne čekajmo, dok svi Slavosrbi otegnu papke, dok se svi židovi odsele u Palestinu, dok popovi postanu prosjaci i dok se raspane trojni savez, ustajmo najprije svi protiv nerazumne i pogubne nauke, da vladati znači grabiti i otimati.

Govorimo svakom prilikom i zgodom, da je moderna država u prvom redu država kulturna, socijalna i gospodarska, da vladati znači uzdržavati i graditi škole, čuvati red i dijeliti pravicu, brinuti se za promet, koji je danas tako svestran i tako živ, da bi sam o sebi dovoljno zadao posla svakoj savremenoj vladi. Sjetimo se toga, da smo i po nagodbi u Hrvatskoj suvereni gospodari u školstvu, u sudstvu i upravi, dakle u svojoj prosvjeti, svomu privatnomu imetku, svemu unutrašnjemu poredku i miru, pa ćemo priznati, da nam je od svih zala i od svih neprijatelja najviše škodila nesretna nauka, da opozicija ne smije težiti za vladom. Baš protivno: Ozbiljna i poštena opozicija *mora* nastojati, da što prije dodje na vladu, osobito u današnje doba, gdje samo vlade, ako su iole autonomne, mogu jedan narod *svestrano* reprezentovati, jer ga mogu svestrano proučiti i svestrano organizovati.

Baćuška.

Objava. »Hrvatska Misao« izdat će, što prije bude moguće, zemljovid Hrvatske, sastavljen tako, da se vidi koliko ima posjeda i žitelja u pojedinim krajevima naših, a koliko tudjih. Molimo za to sve naše prijatelje i rodoljube, da nam, svaki iz svoga kraja, pošalju podatke o tom.

Našim suradnicima.

Upozorujemo naše suradnike i prijatelje, da nam vijesti, članke i bilješke za 3. broj »HRVATSKE MISLI« pošalju što prije; redakcija se zaključuje 25. i 10. svakoga mjeseca. Pjesme i prijevode priopćivat ćemo samo u iznimnim slučajevima, isto tako i teoretske znanstvene rasprave. Mnogo radije dat ćemo mjesto bilješkama o našim prilikama i opažanju iz savremenog života našeg i tudjeg.

Izdaju **Stjepan Radić i drugovi**. Odgovorni urednik **Dr. Lav Mazzura**.

HRVATSKA MISAO

Br. 3. *1. veljače 1902.* God. I.

Priča hrvatska.

. . . Stara je kuća stajala u vatri. Pogubni plamen lizao je već i krov, — odasvuda, gotovo iz svakog kuta, rivali se i sukljali kobni razorni valovi ognjene sile, koja je diel za dielom staroga doma uništavala, pa su stali već isti stari zidovi pucati.

A nigdje nikoga, da brani kuću od nesreće. Ukućani bili su inače zabavljeni. Jedni od njih bili su sporazumni i složni s palikućom, koji im je obećao nešto malo podjele iz odštetne svote, što će donieti asikuracija, pa nisu htjeli kvariti posao razornome elementu. Drugi pak — proklinjali su istinabog palikuću, psovali su njegove privrženike, ali u isto vrieme zapodjenuli su prepirku medjusobno najprvo o tom, kakovo bi se pokućtvo za kuću imalo nabaviti i što bi trebalo sve na kući učiniti? — Nikako se nisu mogli u tome složiti. A kuća stara sve više i više u plamenu. Napokon se jedan od njih dosjeti, da je u istinu zadnji čas misliti na obranu i dovući štrcaljke. Na to se digne drugi od njih, pa moćnim grlom dovikne, da se prije svega mora postići sloga glede pokućtva, jer onda se istom smije i može poći po štrcaljke i braniti kuću u pravoj slozi.

A kuća stara gori i gori — čisto već joj se krov hoće srušiti.

— Tà — ljudi — ne mislite sada na pokućtvo i na preradbe, branite si prije svega krov i kuću! — viknuo nepoznati glas.

Priča ništa ne govori, je li su posluhnuli taj glas i kuću spasili — — — —.

Zagreb, 15. I. 1902. **Gjalski.**

Naš pokret.

Naš se pokret' komentirao i više nego smo se nadali. Pojav »napredne omladine« u javnom životu shvatio se kao reakcija na prilike, u kojima živimo. To je shvaćanje ispravno i mi ne možemo, a da i opet ne naglasimo, kako je naš pokret logičan rezultat razvoja našeg narodnog života, nipošto pak plod tudjih upliva, ili imitacija tudjinstva.

Prošli XIX. vijek obilježen je za nas, kao što i za ostali svijet, organizovanjem života narodâ na demokratskom i narodnom principu. Ali ta reorganizacija nije u nas bila posljetkom ni revolucije ni postepene evolucije, nego posljetkom narodne borbe za opstanak. Plemstvo, historijski predstavnik narodni, nosilac državnog života, izginulo je samo od sebe netragom, ne ostavivši iza sebe — osim pisanih spomenika — nikakove žive tradicije. Nije ga srušila revolucija, nego unutrašnja njegova nemoć. Ali taj pad došao je za nas prerano i to u tom smislu prerano, što u doba toga pada nije novi, demokratski, gradjanski elemenat bio ni osviješten, ni organizovan, ni brojem dovoljno jak, da preuzme staru baštinu i vodstvo narodnog života. I eto ta abnormalnost, taj jaz izmedju dva svijeta, ta nespremnost novog elementa naša je najosudnija nevolja i temeljni uzrok našoj konstantnoj unutrašnjoj krizi, a vanjskoj političkoj nemoći. Za to u nas nema niti naravnoga kontinuiteta izmedju starog, historijskog, i novovjekog, demokratskog naroda, niti naš novi elemenat ima živih i jakih tradicija. Njegove tradicije ne sežu gotovo ni 100 godina u prošlost. Jedino time možemo da rastumačimo fakat, da je naš preporod gotovo posljednji medju narodima (iza nas su jedino Bugari) i da smo od Čeha morali preuzeti one ideje budilice, koje su imale u nas ukorijenjenu tradiciju (Marulić, Palmotić, Kačić, Križanić, Vitezović, Relković). U doba, kad su ostali naši susjedi bili već probudjeni, gotovo i sasma organizovani, počesmo se micati i mi. Našavši se tako suočice sa svijesnim novim narodnim formacijama morali smo na brzu ruku raditi u dva smjera: iznutra buditi i organizovati novi hrvatski narod i stvarati novi stalež, novu inteligenciju, spolja pak markirati, da smo već spremni i gotovi, da već možemo braniti snagom svijesnog

i jakog naroda svoj bitak. Zato smo i uvijek pozivom na historijska prava htjeli izvojštiti narodu što više slobode.

Onaj, koji je slab, poziva se na svoja prava, jaki ih sebi sam izvojuje. Zato je u nas u politici prevladao povjesno-pravni smjer, a u literaturi historijsko-didaktični. Ostale su grane bile smetnute s uma. Političari su po tom postali neke vrsti odvjetnici naših prošlih prava, a prilike su nas silile, da budemo svi samo političari. Vodila se u sabornici politika državo-pravna, izvan nje politika stranačka i izborna, u društvu politika patriotskih želja i sanja, a u domu sentimentalna domoljubnost. Bilo je veliko i kobno protuslovlje u tome, što se postavismo na demokratsku bazu, a prihvatismo legitimizma.

Tako je bilo u borbi s vanjskim faktorima; u nutrašnjem radu vidimo jednu drugu abnormalnost: ideološko shvaćanje naroda. Poslije naglog pada plemstva, a radi toga, što demokratski elemenat još nije bio izradjen, metoda našega reorganizovanja bila je deduktivna. Primili smo ideju narodnosti, te je narod za nas bio ideja, (a ne realnost), koja se onda oživotvoravala tako, da smo u nju ukalupljivali sve one realne elemente, za koje mišljasmo, da imaju sačinjavati narod. Budilo se i osviješćivalo, a sredstvo za to bila je — poezija (u Čeha — znanost!). Organičkoga razvoja bilo je malo. I upravo zato, mogla je svaka stranka misliti, da je samo ona narodna, a svatko, tko jednako ne misli — izdajica je naroda. Odatle i to, da su pristaše jedne stranke morali svi jednako misliti ili bolje reći, jednake stvari ispovijedati, a ne misliti — ništa. Iz te tiranije monopolizovanoga patriotizma izvija se i tužan pojav, da su mnogi Hrvati, odvrnuvši se od te zračne politike, odvrnuli se i od svoga naroda.

Uvidjajući unutarnju slabost, postali smo u politici nervozni; pozivali se na idealnu slogu bez realnog jedinstva; trošili svoju energiju u potpunom nerazmjerju s uspjesima; od toga i klonuli prije vremena; tražili neuspjesima krivce, a ne uzroke; nedospjeli odgojiti ni narod ni podmladak; zanemarili faktične interese i potrebe puka; rastrovali se i medjusobnim trvenjem oslabili i onako slabo društvo naše, te napokon zakukali nad vlastitom nemoći.

Temeljni su uzroci nevolji bili u jednu ruku to, što nije bilo nikakva prelaza iz stare u novu organizaciju, što novi

elemenat nije bio spreman, te napokon ideološki, gotovo hegelijanski smjer mišljenja i shvaćanja u inteligencije.

Najmladji elemenat stao da se razvija baš onda, kad je unutarnja apatija, klonuće i nemoć (prikrivena bučnim frazama) postala najočitija, a javio se eto pred narodom, kad su desorganizacija i vanjska slabost postale najakutnije. Prepušten sam sebi, osjetivši prazninu, željan naobrazbe i rada, naobražavao se na izvorima moderne znanosti, filozofije, društva i politike vanjskoga svijeta. Odgojen novim duhom, mladji elemenat morao je napustiti stanovište deduktivno i ideološko i — po naravnom razvoju — prihvatiti se principa evolucionističkoga. — Princip evolucije jest princip postepenog i napredujućeg razvoja. Teoretska nas strana toga poimanja uči evolucijono tumačiti pojave, dok u praksi znamo, da smo i mi kao aktivni ljudi faktori u tom razvoju; prema tome moramo i sav svoj rad evolucijono udesiti, računajući na naravan postepeni razvoj. Takovo nas shvaćanje vodi do drugog temeljnog principa prakse, do realističkoga shvaćanja. Ako računamo sa faktom evolucije, stojimo na pozitivnom, realnom stanovištu, i tu sebi u radu i teoriji tražimo dva momenta: oslone i ishodišta. Oslonom nam je sve ono, što ima u životu kakovu snagu, a to su i tradicije i naobrazba i materijalna i moralna snaga. Ishodištem nam je uvijek sadašnjost, sadašnje stanje, faktične prilike. Na tom u radu i u mislima gradimo dalje. U tom radu i mislima iscrpljujemo sva sredstva, koja su zdrava i korisna, sva sredstva, koja mogu da udovolje tendenciji razvoja: svestranom ojačanju i razvoju što većeg broja sposobnosti. Naobrazbu i svjetske ideje ne usvajamo naprosto, jer su svjetske, nego zato, jer nam olakoćuju i studij našeg položaja i prilika, i jer možemo da oboružani njima u životu što više djelujemo. Najuspješnije će biti one misli i onaj rad, koji se logično iz prilika namiću i razvijaju. Prva je realnost u životu čovjek pojedinac; no on ne stoji sam, on je članom neke krvne ili društvene organizacije, članom naroda. Stojimo dakle na konzekventno nacionalnom stanovištu, jer je to najprirodnija, najjača i najhomogenija organizacija za uspješnu kooperaciju.

U svijetu vrijedi samo onaj, koji njemu nešto daje, koji tvorno sudjeluje u životu čovječanstva. To vrijedi i za narode i za pojedince u njima. Samo takovi faktori imaju i pravo na

život, pa će se na njih uvijek i računati. Pravo na slobodu ima svatko, no stiče je samo onaj, koji je nje vrijedan. Iz ovakovog shvaćanja izlaze kao nužne konzekvencije sve ostale naše težnje i cijeli naš program, što su nazvali realizmom.

Posljedak je tog realizma cijelo shvaćanje našeg javnog života. Ako smo napose naglasili gospodarsko ojačanje naroda, bilo je to za to, da se istakne, kako i politički život i diplomatizovanje predpostavlja spremnost i snagu. — Samo onaj, tko je jak, diplomatizuje; tko je slab, brani se i jača. Za to je naša zadaća, da prokrčimo put zdravomu shvaćanju našega stanja i naših potreba, da zametnemo studij svih naših prilika. Gospodarski studij, socijalni smisao i interes, kulturno nastojanje, politička i ustavna svijest — eto toga nam treba u prvom redu. Iz realnog shvaćanja, iz savjesnih studija, iz jake svijesti i iskrenog nastojanja izaći će i solidan rad. I za to smo odmah naglasiti, da niti jesmo, niti tako brzo želimo biti stranka. Generacija i pokret smo, onaj novi elemenat, koji želi omogućiti normalan razvoj. Oci su svoje učinili, mi imamo opet svoj zadatak. Za to smo eto zasebni, za to se i zasebno organizujemo. Ali baš za to smo izjavili dne 15. siječnja, da ćemo sudjelovati u organizaciji hrvatske opozicije u radu za narodnu obranu i u praktičnom radu protiv sustava.

Tudjinka Austrija i „posestrima“ Ugarska.

Bilješke k izvjestiteljevu govoru o proračunu.

Ljetošnji govor izvjestitelja, dr. Egersdorfera, nazvale su »Narodne Novine« pravim vademekumom za sve one, koji žele, da budu informirani o tom, kako se naš proračun sastavlja pa premda ove riječi nisu baš pohvala za jedan saborski govor, ipak su se službene novine tim govorom, koji opsiže strašnu optužbu današnjih vlastodržaca, utješile, pa im razvoj potrošarine, idući sve na manje, nije ništa tako strašna, kako to tvrde usijane glave opozicije.

A ipak je to strašno, jer u tom padanju potrošarine leži uzrok padanju naše tangente, što više, način kako mi participiramo na dohotku potrošarine, jeste razlog, što imademo

svake godine od Madžara podnositi prigovore, da nas oni uzdržavaju.

Gosp. Egersdorfer priznaje, da potrošarina pada, priznaje i to, da mi na potrošarini dobivamo manje, nego što nas ide. Kod svih neizravnih poreza — izim potrošarine — iznosi prihod Hrvatske i Slavonije prema ukupnom prihodu Ugarske 8·14%, a kod potrošarine iznosi dohodak Hrvatske i Slavonije prema dohotku Ugarske samo 2·34%. To je i samomu Egersdorferu nepojmljivo, da bi ista zajednica, isto društvo, koje sa 8% participira kod izravnih i kod svih neizravnih poreza, kod potrošarine participiralo samo sa 2%. Još je drastičniji primjer naveo sam izv. Egersdorfer pri porezu na duhan. I to je potrošarina od jednog objekta, a kod dohotka iz duhana participira Hrvatska prema ukupnom dohotku od duhana sa 8·3%, a kod pića sa — 2%. Ne da se — reče Egersdorfer, pomisliti, da svi Hrvati puše, a nijedan da ne pije, pa je već i njemu cijeli ovaj način zaračunavanja — perverzan. Moramo mu priznati i to, da ne ističe ovaj puta naziv »porez od proizvoda« onako frivolno na štetu svoje domovine kao za rasprave u odborima, no na žalost, dok nam on prikazuje, da je sasma naravno, da potrošarina hrvatska pada, pošto se prema novim zakonima sva potrošarina osim one od vina plaća od proizvodnje, — tu je podjedno prešutio jednu vrlo važnu okolnost, jedan veliki grijeh naše četrdesetorice, i ta šutnja o toj glavnoj stvari čini njegov vademekum lažnom instrukcijom za umirenje savjesti naše četrdesetorice.

Nije istina, da novije zakonodavstvo samo sa sobom donosi padanje potrošarine za Hrvatsku. Nasuprot tomu je bilo očekivati, da će potrošarina u Hrvatskoj baš povodom novijih zakona porasti.

Velika je neistina i to, da je sav dohodak madžarske potrošarine od žeste, piva i mineralnog ulja danas, povodom novih zakona potrošarine postao porezom od proizvodnje, te da Madžarska za to u potrošarini napreduje, jer joj je veća proizvodnja.

Veliki naime dio tih poreza dobiva Madžarska putem restitucije od Austrije, dakle Austrija naknadjuje Ugarskoj porez, koji je ona jur ubrala od svojih fabrikata, ako se ti fabrikati uvezu i potroše u Ugarskoj. To je odredjeno zakonskim člankom XVII: 1899. »u predmetu osiguranja poreza od mineralnog

ulja, piva i sladora za potrošno područje.« »Vademekum« toga zakona ni po imenu ne pozna, upravo jednako, kao što Hrvatska od blagodati toga zakona ni novčića nema.

Tim je zakonom (z. čl. XV: 1894. odnosio se je samo na žestu) obvezana Ugarska da naknadi Austriji porez od žeste, mineralnoga ulja, piva i sladora, koji je od tih fabrikata u Ugarskoj plaćen, ako se ti fabrikati iz Ugarske uvezu u Austriju; Bosni, ako se uvezu i potroše u Bosni.

Austrija opet za svoje fabrikate naknadjuje porez Ugarskoj i Bosni, ako se onamo izvezu. Ugarska je u godini 1900. dobila na taj način od Austrije i Bosne preko 6 milijuna kruna, jer je Ugarska industrijom (osim onom od žeste) slabija od Austrije, te Ugarska iz Austrije tih stvari više uvaža.

Naša četrdesetorica, a i sam izvjestitelj, nisu bili u zajedničkom saboru, kad se taj zakon raspravljao, nisu čitali ni osnove zakona ni provedbenog naputka ni obrazloženja i nisu ni opazili, da Ugarska nije za svoje područje odredila, da se onaj dio potrošarine, što ga Austrija naknadjuje Ugarskoj radi toga, što je Hrvatska uvezla iz Austrije robu podvrgnutu potrošarini, imade zaračunati u korist Hrvatske. Tako se to danas i ne čini. Ako dakle Hrvat naruči iz Austrije šećera, piva, mineralnog ulja, žeste, Austrija od tih poreza naknadjuje 38 filira od kg. šećera, 4 K. po prilici od hl. piva, 13 Kruna od mtc. petroleja i 90 Kruna od hl. žeste, ali to sebi Ugarska sama u korist zaračunava, **a Hrvatskoj ne daje ni filira.** Mi dakle te svote plaćamo Madžarima, kad iz Austrije naručujemo ove produkte!

Izvjestitelj je imao u ruci državni obračun za god. 1900., pa je mogao uvidjeti, da je Hrvatskoj zaračunano na porezu od šećera ciglih 8000 Kruna, na porezu od petroleja jedva 400 Kruna, i znao je dobro, da Madžari sebi u korist zaračunavaju one svote, što iz Austrije dobivaju, pošto smo mi potrošili austrijsku robu, — pa je volio šutjeti, nego li reći, da je nerazumljivo, da je nepodopština, kad unatoč toj zakonskoj reformi potrošarina u Hrvatskoj ipak pada!

On je tu okolnost prešutio i obećao, da će regnikolarna deputacija izraditi, da se izmedju Ugarske i Hrvatske obračunava potrošarina; madžaroni se već izdaše, da se nadaju tako dobiti 2—3 milijuna kruna, t. j. nadaju se, da će regnikolarna

deputacija uspjeti u tom, da nam se zaračuna u korist ona potrošarina, koju Austrija Ugarskoj naknadjuje, jer mi trošimo produkte. Možebiti i vjerojatno je, da će u tom uspjeti, jer se madžarska praksa ne da braniti; no ostaje ipak teška povreda za Hrvatsku taj postupak vlade i većine. Žalosno je, da je Egersdorfer u svom »vademekumu« tu crnu točku previdio, žalosno je, što većina drži, da je tek regnikolarna deputacija zvana, da traži taj dohodak Hrvatske. To je bila dužnost same administrative. Jer članak 18. z. čl. XVII: 1899. ustanovljuje, da se u Hrvatskoj taj zakon ima provesti u sporazumku s banom; ban, administrativa, trebala je dakle sad, kad je objavljen obračun za god. 1900., odnosno već za god. 1899. izjaviti se i uskratiti svoj sporazum sa nečuvenim provadjanjem zakonskog članka XVII: 1899., po kojem Hrvatska za pivo, šećer, petrolej i spirit, koji iz Austrije kupuje, Ugarskoj potrošarinu plaća. To ne spada na regnikolarnu deputaciju, jer ona nema provadjati pozitivni zakon!

Na nju bi spadalo samo to, da traži, da se tek uvede i izmedju same Hrvatske i Ugarske obračunavanje potrošarine, t. j. ona bi imala tražiti, da nam Ugarska vraća potrošarinu i za predmete, što ih iz Ugarske uvozimo. Tu je njeno polje; pa da je naša administrativa kod provedbe z. čl. XVII: 1899. bila na svom mjestu, morala bi i uspjeti, jer ni »protivno stanovište« kojeg se Egersdorfer boji, ne bi moglo braniti ni opravdati okolnost, da tudjinka Austrija naknadjuje Hrvatskoj potrošarinu, a »posestrima« Ugarska ne; pa ni sama ugarska regnikolarna deputacija ne bi se mogla oglušiti tomu zahtjevu, jer bi hrvatski trgovci bili ipak toliki rodoljubi, te bi u tom slučaju naručivali sve te predmete — iz Austrije.

Svega toga nema, kad je sama administrativa rdjava, te se regnikolarna deputacija mora njenim poslom baviti i tražiti diplomatskim putem ono, što je administrativa naša — ban — propustio tražiti.

Budimo za čas lakovjerni, vjerujmo izvjestitelju i regnikolarnoj deputaciji. Evo, čemu bi se u najsretnijem slučaju mogli nadati: Ugarska regnikolarna deputacija na oko će popustiti i reći veledušno: mi ćemo Hrvatskoj dati potrošarinu, koja ju od austrijske i bosanske naknade zapada. Time će naši regnikolarci 2—3 milijuna tobože »steći« Hrvatskoj, a Ugarska će i

nadalje 10 godina od predmeta, što ih iz Austrije uvozimo, potrošarinu sebi računati. A to i danas, nakon što je za cijelu monarkiju uvedena naknada potrošarine za potrošno područje!

I nakon toga udarit će većina u hvalospjeve mudroj deputaciji i veleumnom vodji, koji je bio toli veledušan, te je kroz tri godine bio sporazuman, da Madžari sebi računaju ono, što Austrija za Hrvatsku plaća, samo da omogući bar neki uspjeh regnikolarnoj deputaciji, nakon izbora!

No mi se bojimo, da će se i u toj nadi naši regnikolarci možda prevariti — Madžari će se bojati, da će njihova industrija izgubiti ono malo hrvatskog tržišta, što ga je osvojila, — ako se pitanje ovako riješi, pa zato idemo sa napetošću u susret novim pregovorima, nimalo ne utješeni vademekumom gosp. izvijestitelja. *Dr.* **Anonymus.**

Poslije izbora za dalmatinski sabor.

II.

Naglasili smo naše stanovište, da je Dalmaciji potrebna jedinstvena hrvatska stranka s izradjenim ekonomskim programom, dakle da je prije svega potrebno sjedinjenje svih hrvatskih stranaka. Ne mislimo sjedinjenje, koje bi bilo posljedica dugotrajnih dogovaranja i prepiraka oko koje točke budućega stranačkoga programa, već sjedinjenje, koje bi bilo plod uvjerenja, da bez sloge nikud nikamo.

Dodje li do jedinstvene hrvatske stranke, ne može ta stranka mimoići skrajnje narodne potrebe, te ograničiti se u svom radu na riješavanje političkih pitanja. Jer imala ta stranka koliko mu drago idealni i patriotski politički program, ne može da vrši svoje zadaće i misije, ako ne stane posvećivati svoju pažnju materijalnom probitku narodnom, te ako baš u tom nastojanju **ne** koncentrira svu svoju snagu i sav svoj rad. Držimo naime, da nije toliko od potrebe narodu, politički i narodno osviještenomu, usadjivati ideje, koje su u njem nikle, nego je potrebno učiti ga onome, što ne zna, potpomagati ga ondje, gdje nije dovoljno jak, da se sam stavi na vlastite noge.

Do sloge, držimo, sada ne će teško doći. Politički život u Dalmaciji i onako nije zadnjeg decenija drugo no kopija političkog života s ove strane Velebita. Vrlo je vjerojatno, da će i dalmatinske hrvatske stranke slijediti primjer naših opozicijonalnih stranaka te se sjediniti. Ekonomski program nametnut će toj sjedinjenoj stranci narodna potreba. A ta je danas već velika. Odgadjati njeno saniranje, znači tjerati narod u potpunu propast, koje poslije ne će moći prepriječiti nikakav ni najpožrtvovniji ni najenergičniji rad.

Mi si predstavljamo rad ovake ekonomske stranke u dva smjera.

Prije svega rad te stranke, kao vladine stranke, a to bi ona bez sumnje bila, sastojao bi se u podizanju institucija, koje narod sam kao takav nije u stanju podizati, a ipak mu ih treba kao gladnome hljeba.

U drugom pak smjeru, nastojala bi ta stranka oko ekonomskog boljka pojedinih individua, a to bi se postiglo dizanjem narodno gospodarske svijesti, poučavanjem i uputom, kao i osnivanjem gospodarskih zadruga.

U prvom smjeru nastojala bi ta stranka prije svega, da se ukine »klausola«. Držimo, da u tom pitanju ne bi smjelo biti nikakvih obzira. Sva pak sredstva, bila ona i najradikalnija, imala bi se upotrebiti, da se carinski ugovor s Italijom sklopi na taj način, da ne bude žrtvom Dalmacija ili bolje reći, da Austrija svojim strategičkim ili vojničkim hirima ne žrtvuje zemlju, kao što je Dalmacija.

Pitanja, koja su Čehe tjerala u opstrukciju, bila su kud i kamo od manjeg životnog zamašaja za češki narod od pitanja »klausole« za Dalmaciju.

Drugo je važno pitanje: pitanje željeznice. I tome bi se morala posvetiti veća pažnja. Nema sumnje, da bi spljetska luka postala svjetskom, te pobila i Trst i Rijeku, kad bi Spljet bio spojen direktnom prugom sa zapadom.

Ribarstvo imalo bi se urediti zakonom. Postoje doduše njeke naredbe, ali te su tako manjkave, da ne odgovaraju svojoj svrsi. Ribarstvo u većem dijelu Dalmacije hrani otočane. Imale bi se zakonom prepriječiti zloporabe pojedinaca, koji zavedeni momentanim dobitkom, dinamitom i drugim kojekakovim sred-

stvima opustošuju cijele okolice, tako da u novije vrijeme, prije obilni ribom krajevi, ne mogu da sami sebe ribom opskrbe. Istina je, da se to tiče t. zv. kamenite ribe, ali tko zna, ne će li s vremenom ti zlikovci otkriti sredstva, kojima će postići iste rezultate i kod ribe od mase, kao što je srdjela ili skuš. Kad uzmemo, da u Dalmaciji od ribarstva živi jedna osmina pučanstva, držimo, da je i ovo pitanje od velike važnosti.

Dodamo li jošte, da se središte ribarskih oblasti nalazi u Trstu, odakle se katkada šalje po koji kontrolni parobrod u Dalmaciju, i da je to cijela pomorska policija, posve je naravno, ako ustvrdimo, da je spomenutom zlu u mnogom i ta okolnost kriva, te bi što prije valjalo pristupiti reorganizaciji ribarske policije.

Još je jedna stvar, kod koje bi valjalo upotrebiti mnogo truda, da se donjekle sanira. Pitanje je to filoksere. Do danas doprla je ona do Šibenika, dakle u samo srce Dalmacije. Što će narod u krajevima, koji žive od vina, kad mu ova pošast uništi izvor dohotka? U većini krajeva nije moguće ni pomisliti na regeneraciju radi plitčine zemlje. Valja ispitati, kakva bi vrst kulture naknadila narodu u tim krajevima gubitak loze. I u tom pogledu bi stranka vlade morala učiniti svoje.

Glede djelovanja hrvatske stranke u Dalmaciji u drugom prije istaknutom smjeru, teško nam je postaviti detaljni program. Svakako držimo, da bi se prije svega imale osnovati gospodarske zadruge, koje bi djelovale u onom smislu, kako se u početku mislilo, da će djelovati dalmatinska hipotekarna banka, koja je prije par godina započela raditi.

U drugom redu valjalo bi narod pripravljati, da ne propusti koristi iscrpsti iz eksploatacije rudnika, koju će skoro strani kapital započeti. Valja paziti, da se u Dalmaciji ne dogodi isto, što se dogodilo u Slavoniji prigodom eksploatacije šuma, gdje naš elemenat nije sudjelovao kod zaslužbe, za koju se trgalo na hiljade stranaca, što su kod tog posla stekli imetak.

Sve ako i Dalmacija ne može da sudjeluje svojim kapitalom kod te eksploatacije, može i kod rada i kod uspjeha sudjelovali svojim silama i duševnim i radnim.

Ima još mnogo toga, na što bismo se mogli osvrnuti, ali

držimo, da smo i s ovo par crta dovoljno dokazali potrebu složnog i ustrajnog rada.

Stvar je sada dalmatinskih hrvatskih stranaka, da tu potrebu uvide. Mi ne možemo drugo htjeti, nego da naše želje ne budu »pia desideria«. *Dr.* **Lav Mazzura.**

Slavenska drama.

Za čudo je, kako pored silnoga napretka slavenske pripovijesti slabo uspijeva slavenska dramatika. Još uvijek nije uspjelo slavenskim dramatičarima da steknu na medjunarodnom forumu neko zasebno mjesto, ili bar malen dio onoga priznanja, koje su stekli slavenski pripovijedači.

Na pitanje: za što je tako, odgovoriti će nam se redovno i sa strane tudjinaca i sa strane naše, da Slaveni po svojoj naravi nisu u opće kadri stvoriti valjane drame, da nemaju dramatskog shvaćanja i da ne mogu izraziti jakih konflikata.

To mnijenje ne stoji; ono izlazi iz krivih pretpostavaka i iz pretijesnoga shvaćanja i dramatske umjetnosti i slavenske naravi.

Ako si predočimo bitnost drame, moramo uvidjeti, da je drama trvenje stanovitog broja komponenata, koje konačno dadu jednu rezultantu. Za to i jeste drama zaključena radnja, završena i u sebi jednovita. Razvoj te radnje uvjetovan je unutarnjom naravi onih faktora, koji u tom trvenju sudjeluju, pa se prema tome drama ni ne može da konstruira mehanički, nego se ona mora da izvija organički.

Ako si dramu ovako predstavimo, bit će prvi i najlogičniji zahtjev, da pisac mora dobro poznavati narav tih komponenata, da znade, mogu li se one spojiti, mogu li dati uopće rezultantu i kako je mogu dati. Pošto su te komponente, taj materijal u drami: ljudi, njihovi osjećaji, porivi, misli, narav njihova — ili jednom riječi: život, jasno je, da pisac treba u prvom redu, da pozna i shvaća narav života, da ima o njemu odredjeni neki nazor, neki cjeloviti filozofski pogled na svijet i život. Dramatičar mora da je mislilac, filozof u širokom smislu te riječi. Rezultanta, koju dade dramatski spor, — posljedak i konzekvencija je toga nazora. U tom pogledu dramatski pisac nije kao n. pr. epik reproduktivan, nego je baš produktivan i to kritički produktivan.

Prema tome se drama prvotno razvija u duši samoga pisca, pa se mi danas ne ćemo zadovoljiti sa starim zahtjevom, da se pisac mora da uživi u svoj sujet, nego ćemo tražiti da

pisac mora dramu da u svojoj duši najprije — proživi. Ta je unutarnja drama neka shema, neka okosnica buduće izradjene drame, koja će kao umjetnina biti samo materijalizacija unutarnje drame. Osobe drame nisu drugo nego nosioci i vanjske drame onih elemenata, onih komponenata, koje sudjelovahu u duševnoj drami pisca.

U ovakovu shvaćanju drame uključen je i pojam tragike. Eto za što: Svaka rezultanta predpostavlja, da su komponente kao takove prestale samostalno djelovati, kao što i u svakom zadovoljavajućem zaključku nestaje pojedinih zasebnih misli, koje su kod procesa razmišljanja sudjelovale. I eto, to prevladavanje samostalnosti pojedinih elemenata, to prelaženje i to stapljanje u nešto novo, to je najopćenitiji pojam tragike. Individuum odričući se svoje osebnosti, iza uzaludnog nastojanja, da se održi, prelazeći u nov spoj — to je tragičan pojav.

Ali u toj tragici je opet uključena i katharza. Individuum pada, ali ne izmiče bez traga, ne pada neplodno, nego je on sudjelovao kod tvorenja nečega višega, boljega, većega. Riješenje spora, rezultat, kojim je urodilo trvenje, ona ravnoteža i primirenje sila, onaj novi oblik, koji je iz toga nastao, to je ujedno ono pročišćenje afekata — katharza. Katharzu proživi isto tako i tragički junak, kao što i gledalac, publika. Publika traži da junak bûdi samilost. Samilost gojimo za onoga, koji pada, ali moramo da za tog junaka imamo i simpatije, a tu imamo za onoga, koji hoće da se održi, da se što više i što potpunije očituje.

Akoprem je konačni pad individua u mijeni vječne tvorbe i pretvorbe prirodni zakon, koji isključuje pravu tragičnu krivnju, to ona ipak igra kod poimanja drame važnu i gotovo odlučujuću ulogu. Ljudi hoće da sebi sve nekako protumače, pa za to oni i traže neki bliži povod padu individua. Prema tome, što tko smatra vrhovnim principom u životu, traži tragičnu krivnju u tom, što se junak ogriješi o taj princip ili u tom, što se sukobi s tim principom. Ali takav je princip na raznim mjestima i u raznim dobama svagda drugi, te je prema tome i tragička krivnja relativna, promijenljiva, ona ovisi o shvaćanju i pisca i publike i o dobu i o rasi.

Shvativši tragiku ovako općenito i podavši tragičkoj krivnji samo relativno znamenovanje, moći ćemo lakše i jasnije riješiti postavljeno pitanje o slavenskoj drami.

Drama je kasni plod zrelog duha, ona predpostavlja razvijen i konsolidovan duševni, kulturni i socijalni život. Toga svega nije bilo u Slavena do prošloga vijeka i za to je razumljivo, da smo prihvatili dotjeranu formu i teoriju od Nijemaca. Ali već je Mickiević osjetio da Slavenima ne odgovara ta teorija i ta tehnika. Što je on tražio za Slavene formu misterija, to imamo odbiti na ono romantično doba i na mistični

duh velikog pjesnika. Od njega amo, malo se tko našao, da potraži pravi uzrok, rad koga nemaju Slaveni drame, i obori tvrdnju o njihovoj nesposobnosti za dramu. Po germanskom je shvaćanju u životu glavno pojedinac, a kod pojedinca je glavno: aktivnost, energija, samostalnost i jaka volja. Ako je to opći pojav, onda nužno mora da dodje do sukoba izmedju tih aktivnih pojedinaca i to do vanjskih, oštrih sukoba, kod kojih jedna strana mora podlegnuti. I tako je tu gotovo cijela dramatska akcija — vanjska akcija. Za to germanska drama ima mnogo vanjske radnje, za to je tamo sve zaoštreno u pojedinim momentima, za to se i čitava udezba drame prema tome ravna. Pošto nastaju sukobi od prevelike aktivnosti ili od prevelikog prkosa, od toga, što ti junaci hoće da postignu ili sve ili ništa, što hoće u prvom redu da budu uvijek konzekventni, sami sebi vjerni, jasno je, da se i tragična krivnja traži unutar tih svojstava. Dva su stožera germanske drame. oko kojih se okreće sve ostalo: Hebbel i Shakespeare. Junaci prvoga padaju od toga, kakovi jesu, a oni drugoga od toga, što čine. Junak prvoga ne može da bude drugačiji nego jest, on se lomi, ali se ne svija; junak drugoga mora da djeluje, da mnogo djeluje. Ali od ovoga germanskog shvaćanja, gotovo se sasma razlikuje slavensko shvaćanje čovjeka, od ovoga opet indijsko, od ovoga opet koje drugo. Forma je uvijek uvjetovana sadržajem, tehnika ovisi o materijalu, gradjevina ovisi o tlu — i za to je upravo čudno, kako su premnogi estetičari proglasili germansku dramatsku tehniku i germanski stil napretkom prema grčkoj tehnici i stilu. Ne govorim tu o temeljnom obliku drame, koji mora već i iz naravi same drame i iz razloga, što je ona stvorena za prikazivanje, biti u principu uvijek jednak, nego govorim o stilu, o fiziognomiji, o arhitektonici, o nutrnjoj strukturi drame. Uza sve zajedinstvo općih arijskih osebina Slaven je od Germana silno različan. To svjedoči sav život, običaji, umjetnost i povjest Slavena. Iz prilika, u kojima je Slaven u davnini živio i koje su udarile biljeg njegovoj značajci, dadu se tumačiti i njegove osebine. Odlučno je po Slavene to, što su oni živjeli na sjevernim ravninama kao ratari. Živući zato u zadruzi, bili su privezani na svoju zemlju, u jednoličnosti vanjskog života, u miru i skromnosti. Tu je trebalo tražiti klicu konzervativizmu Slavena, ali ujedno i dubljini njihova unutarnjeg života. Nije Slaven primao u nagloj izmjeni mnogo dojmova; no ono, što je primao, tim se dublje uvriježilo u njega, on je duboko i intenzivno proživljavao te dojmove. Radi ograničenosti dojmova, on ih se naučio diferencovati, uživati u nijansi. Živući u zadruzi i u tijesnoj svezi s prirodom, razvio se u njemu pun duševni život, osjećaj zajedinstva, a osobito težnja za intimitetom. Ti dojmovi nisu dolazili naglo, nego su se polagano, prirodno javljali, nisu se odviše ukrštavali, nego

se je masa tih dojmova valjala mirno poput velike kake rijeke; ali tim veličajnije, tim snažnije i teže, pa se za to razvio u Slavena smisao za težinu, a manje za oštrinu osjećaja. Vezan uz jedno te isto tlo, promatrao je Slaven u tom svom miru svoj okoliš i osjetio jasnije nego drugi, pokretljiviji narodi, mijenu pojava života i prirode oko sebe, tijek stvari i prolaznost; tako se u njemu ukorijenila kao nešto najprimarnijega svijest o prolaznosti, a po tom i o relativnosti stvari. Osjećajući to, nije mogao Slaven ni sam sebe da izuzme od te mijene i nije se ni u njemu mogao da ustali jasni, odlučni i tvrdi karakter. On nije ni imao prave potrebe, da položi težište svoje u sebe, jer je težište ratara u prirodi, izvan njega. I tako je Slaven više čovjek raspoloženja nego li jasnih osjećaja. Za to nema u njega ni jake stalne volje, a niti velike aktivnosti u nekom odredjenom pravcu. U ovakovim prilikama, koje se u bitnosti nisu ni kasnije promijenile, postao je Slaven filozofom, meditativnim, rezonujućim razmišljavaocem, postao je karakterom kontemplativnim. Prevelika diferencovanost unutarnjega života, trebala je ipak nešto, što će to sve skupiti, oko čega će se sve koncentrirati: odatle ona tiha sjeta, ona melanholija u Slavena, oni mollovi u njihovoj glazbi, ona unutarnja neudovoljenost. U drugu ruku to nezadovoljstvo često postaje akutno, pa se pretvara u vječne trzavice, u kojima se taj naš čovjek hvatao svih mogućih ideja i podhvata, koji bi ga mogli čitavoga zaokupiti, ali ih isto tako brzo i napuštao. On traži nešto, u čemu bi mogao naći zaborav, neko opajanje, na koje ga nagoni pečalno raspoloženje njegovo. Ovi pojavi izbijaju najače onda, kad Slaven stupi u dodir s tudjom kulturom, kad počima da mjeri sebe o druge.

Velika ta rascjepkanost unutarnjosti rodila je i vanjskom rascjepkanošću. Individuum slavenski ne će gospodara, hoće slobodu, ali ne rad slobode same, ne rad toga, da može razviti svoju djelatnost, da vlada drugima (kao German) nego za to, da bude nesmetan u svom unutarnjem žfvotu. Nije ekspanzivan, intenzivan je. Slaven nije od vojničke rase, pa se nije morao poput ratobornog Germana da oslanja u neprijatnoj mu prirodi lih na sebe. Individualizam, koji je u Germana skrenut prema vanjštini, kod Slavena zalazi unutra. Ako German hoće da vlada, Slaven ne će da njim vladaju, i to rad toga, jer hoće da svoj život nekako idilski, nesmetano, po svoju provodi. Ako German pada rad svoje konzekventnosti i aktivnosti, Slaven pada rad neodlučnosti, iz pasivnosti i više sam od sebe, nego od vanjske sile.

Nije li u tom dosta dramatskih elemenata? Osjećaj prolaznosti svega pojavnoga temeljni je ton u sveukupnoj slavenskoj umjetnosti; i taj osjećaj upravo je upadno istaknut u našoj starijoj literaturi, te se toliko naglašivanje kroz tri stotine go-

dina ne može odbiti na puku imitaciju ili posljedak kršćanskog nazora. I u svih naših novijih pjesnika, javlja se neprestano ta misao, ona je gotovo osnov sveg rezoniranja n. pr. i u Gjalskoga i u drugih nekih naših pripovjedača. Efekte te misli prikazuju nam sve slavenske literature. I u tome je temeljna nota slavenskoga shvaćanja tragičnosti. Većina prvih pripovjedačkih radova ruskih pisaca dramatskog su izvora, glavni protagoniste tih radova zamišljeni su tragično. Čitavo shvaćanje života, kod prvih je slavenskih umova tragično, pa i kod pjesnika, koji se smatraju liričarima (Kranjčević), shvaćanje je upravo očito tragično. Usporedimo li obilježja Slavena sa obilježjem tragičnoga, vidjet ćemo i narav slavenske tragike i silno bogatstvo motiva, silni dramatski fond u Slavena. Isto tako je i katharza kod Slavena vanredno razvijena. Uzmimo bilo koju pripovijest Turgenjeva, Dostojevskoga, Tolstoja, Čehova, Gorkoga, bilo koju veću radnju Mickijevića, a osobito Krasinskoga dramatske spjevove, uzmimo iz naše literature stare bugarštice, Osmana, iz novije Čengića, Markovićeve radove, Gjalskoga, Leskovara, Kozarca itd. pa ćemo svagdje naći vanredan smisao za katharzu. Bez nje Slaven i ne može da si zamisli pravi završetak radnje. Samilost, koju imade Slaven k svemu živućemu, i spoznaja, da u mijeni nastaje iz propadanja individua nešto novo, čežnja njegova za harmonijom, za idilikom života, za opajanjem, u kome nestaje pojedinca i njegove svijesti, dapače i samo odricanje, (tako značajna crta u Slavena), sve su to znaci vanredno razvijenog osjećaja katharze. Jedan tipičan primjer nam je podao Dostojevski u Raskoljnikovu, koji se sam prijavljuje i uništuje se za to, da se preporodi u nečemu trećemu, u novom, boljem, etičnom životu. Taj motiv vuče se kao crvena nit kroz svukoliku slavensku literaturu. U tom odreknuću osjeća Slaven upravo neku bolnu slast, a to je najčišća katharza, čišća nego li je germanska, a po svom karakteru vrlo bliza grčkoj. Pojedinac Slaven, sve što čini, čini ili radi nekog svog unutarnjeg zadovoljstva, ili je njegovo ponašanje samo refleks unutarnjih trzavica. Prema tome je i shvaćanje tragične krivnje kod Slavena. Uzrok padu je tu uvijek unutarnje naravi. Germanski junak pada u sukobu s drugim pojedincima, dok Slaven pada u sukobu sa samim sobom. I ako je zadnji uzrok pada Germana u njemu samom, to on ipak pada u povodu nekog svog čina, pada od neke vanjske sile. Raskoljnikova nisu okrivili za zločin, on se sam prijavio. Kad je jedan kritičar rekao, da su Turgenjevljevi junaci konzekventni u svojoj nekonzekventnosti, rekao je nešto, što u glavnom vrijedi za sve Slavene, i ta konzekventnost u neku ruku tragična je krivnja Slavena, premda Slaven, koji ljude poima, te im prašta, nema pravog shvaćanja za kakovu strogu tragičnu krivnju. Krivo je to, što je sve nestalno i prolazno, a ono jedino, što čovjek može, nije he-

roičan prkos, nego nastojanje, da svoju nutrinu što više umiri i uskladi.

Kraj ovakovoga shvaćanja naravno je, da ne može biti slavenska tragika oštra i da ne će ovisiti mnogo o vanjskim zgodama i nezgodama junaka. Radnja, unutarnja radnja, razvijat će se polagano, ali teško, i na jednom će nas stisnuti oko srca, ne naprasito, nego gotovo kradomice. Bit će to više neko raspoloženje, nego li izraziti, svijesni osjećaj ili spoznaja. Ispod čitave radnje zvučit će neki temeljni ton, veličajno i fatalno, kako to biva i kod naših gajda. Taj temeljni ton nosi čitavu radnju, ton, koji osjećamo kod sve slavenske umjetnosti, napose u glazbi. Kod narodnih pjesama, osobito starijih, možemo da ga zamjetimo. Ako čitamo naše stare bugarštice, opazit ćemo, kako se tu ne pričaju samo zgode, nego nalazimo tu neku čudnu mješavinu epike i lirike, čini nam se, da je tu glavno ono neko temeljno raspoloženje, onaj neki lirski osjećaj, a sve one zgode, da su samo nešto sporednoga, da su neki nakit. Tako nešto slično može se naći i kod ono malo boljih slavenskih drama, što ih ima n. pr. kod Ostrovskoga (»Bura«), kod Čehova (»Galeb«) i kod Turgenjevljevih drama. Svemu, što se dogadja temelj i izvor je u nekom stanovitom raspoloženju i čitavi čin stoji pod dojmom tog raspoženja.

Radi toga ne samo da tu ne može biti pravoga dramatskog junaka, nego ne može biti niti pravog protagoniste. Neka cjelina, neki skup je tu glavno, a pojedinac nekako prelazi u tu cjelinu. Prema ovakovu shvaćanju bi i drama slavenska morala da naliči kakom orhestralnom komadu, ona bi imala biti nalik na kakovu simfoniju, u kojoj svaki instrumenat odgovara jednoj osobi drame same, a glavna je stvar motiv, nipošto instrumenat. Tako nešto slično opažamo i u »Moći tmine«, koja je ipak još najviše »zapadnjački« izradjena.

Radnja se grčke drame razvija po nekoj fatalnoj nuždi, radnja germanske drame izvija se iz sukoba raznih karaktera i težnja, a radnja slavenske drame ne može da ima za svoj movens ni jedno ni drugo. Uzmimo za ilustraciju primjer Turgenjevljev »Tudji kruh«. Mi tu gledamo obijesno društvo, kako pravi ruglo iz starca, koji šuti. Nema tu sukoba vanjskih, ali mi osjećamo s onim starcem i pisac ne djeluje time, što bi se starac uzbunio proti obijesnicima, nego time, što ti obijesnici i nama dogrde i mi se i nehotice uživimo u starca i protrnemo s njim zajedno i plačemo s njim. Radnja je tu unutarnja; i slavenska drama će tu radnju moći iznijeti samo onda, ako nadje takovu tehniku, kojom će na nas slušaoce djelovati tako, kao što djeluju pojedine stvari u drami na pojedine osobe drame. Publika mora da postane aktivan suradnik pisca, ona treba da proživljuje sve ono, što i osobe drame. A to može samo onda, ako zavlada neki intimni odnošaj izmedju

pozornice i publike i ako bude prema tome stvoren neki novi stil. Bez te intimnosti nema prave slavenske drame. Germanska nam drama donese sve gotovo pred oči i mi nemamo ništa drugo, nego da to dobro gledamo, da upamtimo i da pustimo, neka na nas kao gotov čin djeluje. Slavenska drama, kao unutarnja drama, traži od nas više. Kod nje uz pisca, dekoratera, glumca, još dolazi i publika, kao novi sastavni faktor.

Ali možda će mi tko prigovoriti, da nekojim od tih zahtjeva udovoljava moderna drama uopće, a njemačka napose; i da cijela evolucija umjetnosti ide u tom smjeru, pa da to nisu nikakova specijalna obilježja slavenstva. Ali baš taj fakat dokazuje protivno. Istina je, u glazbi se napušta virtuozitet, polifonost prevladjuje, crtanje raspoloženja sve se više usavršuje itd. Isto tako postaje literatura duševnija, s više nijansa i više dispozicije. Tragika postaje unutarnja, i tehnika se mijenja i patetički »glavni junak« isčezava. Sve je to istina, ali čudno je pri tome to, da se čitavi taj preokret počinje sa početkom XIX. vijeka, a u to doba baš se počinje i probudjenje Slavena. No taj paralelizam ne bi još značio ništa, da se i zbilja ne možè utvrditi, da izmedju jednog i drugog pojava postoji uzročna sveza.

To dokazivati, ne mogu na ovom mjestu, samo ću upozoriti na nekoje fakte. Beethoven crpao je amo tamo iz Slavenskog vrela, Heidyn isto tako, a bio je još k tomu i krvi slavenske, Chopin, koji je silno utjecao na evoluciju glazbe u tom smjeru, bio je Poljak, Liszt — Slaven, moderni dirigenat Bülow — ime mu kaže, koje je krvi, — Wagnera su pako okruživali sve takovi ljudi. U doba romantike, slavenska je narodna poezija bila vrlo popularna. Česi su utjecali i neopazice u glazbi, Poljaci u poeziji i u društvu, a Rusi su sa svojim romanom učinili cijeli preokret, cijelu epohu u Europi. Nadalje moramo se sjetiti, da je Nietzsche slavenske krvi, da je Przybyszewsky, koji je imao znatan utjecaj u Njemačkoj — Poljak, a napokon, da je na modernu njemačku dramu utjecalo Slavenstvo na dva načina. Misli se, da je njemački naturalizam izašao iz franceskoga, no ne bi bilo teško dokazati, da mu je izvor u ruskom realizmu. Čitavi nas način shvaćanja tih drama, podsjeća na rusku pripovijest. Hauptmann pak i Halbe su iz slavenskih dijelova Njemačke, oni iznašaju Slavene (Halbe izravno), te su n. pr. »Osamljeni ljudi« plod čisto slavenskih upliva.

To sam sve naveo samo za to, da pokažem, kako je slavenska drama moguća, kako će ju Slaveni i stvoriti, jer su baš oni, koji prouzročiše preokret u evropskoj umjetnosti. Kako je drama plod zrele dobe i kako se ona javlja onda, kad je viša opća kultura, i kako dolaze Slaveni sada baš u taj stadij, možemo vjerovati i u razvoj osebujne slavenske drame. Upravo zato, što su Slaveni u drami prihvatili tijesno tudje shvaćanje,

tudje oblike i stilove, nijesu do danas mogli stvoriti valjane drame. Slavenskim dramama u većini slučajeva manjka homogenitet. U romanu, gdje su bili slobodniji, stvorili su oni nešto osebujnoga, a to bi isto mogli učiniti i u drami, čim se riješe svega onoga, što sapinje njihov duh, čim nadju stil, koji odgovara tom duhu. Prvi pak korak bit će učinjen, ako gledamo i pisce i publiku u svakom pogledu osloboditi od pritiska stare strane estetike i tudjega shvaćanja. Kritički će rad u tom smjeru obaviti predradnje, koje su potrebne za takovu gradjevinu, kao što je buduća slavenska drama. Onda će i pisci i publika početi zajedno da izgradjuju tip slavenske drame, a nakon raznih pokušaja (kojima moramo dati najveću slobodu i pratiti ih s najvećom pomnjom), moći će ga stvoriti. Nastojmo, da ne budemo kod toga posla zadnji mi Hrvati.

M. Marjanović.

Glavna skupština „Matice Hrvatske".

Upravni odbor »Matice Hrvatske« sazvao je na dan 19. siječnja 1902. glavnu izvanrednu skupštinu s ovim dnevnim redom: 1. Pozdrav predsjednikov, 2. Izbor blagajnika. U popratnoj vijesti u dnevnicima stajalo je »jedino« izbor blagajnika. Ta riječca značila je za sve upućene, da većina upravnog odbora hoće, da se samo glasuje, a da se ne reče ni jedna riječ. Za što se ne smije govoriti, to bih htio s nekoliko riječi kasnije razjasniti.

Kako su udesili, tako je i bilo — samo se dogodila mala neprilika, koja je naravno u izvještajima u dnevnicima zašućena. Sastanemo se dakle — tridesetak ljudi — na tu glavnu skupštinu. Predsjednik pročita svoj govor i imenuje za skrutatore izbora dra. Predojevića i mene. Dr. Radić pročita imena prisutnih i ja se javim za riječ. Predsjednik me začudjeno pogleda, kako to, da ja protiv svake displine tražim riječ. »O čem hoćete da govorite?« upita me. »Na dnevni red«, odgovorim ja. Na to ustane dr. Bišćan i rekne, da on ne će slušati moga govora, jer on ne može vrijeme gubiti — ima silnog posla! (Skupština je u svemu trajala deset časaka.) Predsjednik čas ne zna, bi li mi dao riječ ili ne bi. Mala stanka. Opet se ja javim: Molim riječ! »Što ćete govoriti — sad ćemo glasovati«. Zanimljivo je, da nitko nije glasno i jasno predložio nikakvog kandidata, tek je svaki od učesnika dobio ceduljicu, na kojoj je naštampano bilo: g. Stunković, računarski savjetnik. Očito je to bio odborov službeni kandidt. »Govorit ću o izboru blagajnika« — počnem opet ja. Bio sam siguran, da ću dobiti

riječ — ta valjda svatko ima pravo prije izbora predložiti kandidata, govoriti o izboru, preporučiti dotično otkloniti. Naravno — svagdje na svijetu ima svaki učesnik pravo govoriti i o »dnevnom redu« — ta tu može biti prigovora, koje skupština prema svojoj volji prihvaća dotično otklanja — to je pravo tako jasno i nedvoumno, da ja nisam mogao ni sanjati, da će u društvu, gdje sjede slobodni književnici, novi predsjednik svoje djelovanje inaugirirati aktom samovolje i intolerancije; ta on nije mogao ni slutiti, što ja kanim govoriti, a mogao mi je oduzeti riječ, kad bih bio zabrazdio. Medjutim poslije male stanke, pošto ga je podpredsjednik živo nagovarao, da mi ne da govoriti, pogleda me predsjednik (a za cijelo njemu, pjesniku i starom Ilircu, bilo je teško u tom času — kad je došao napokon do vlasti — onako je izrabiti za volju nezdravih prilika — no on je to ipak učinio): »Ne dam vam riječi«. U dvorani sve je šutjelo. Ja sam siguran, da bi skupštlna bila već radi vlastite reputacije morala desauvirati predsjednika, da sam se pozvao na nju, ali ja sam volio štediti starca, koji nije svojom krivnjom došao u taj položaj, te sam samo otklonio svako daljnje sudjelovanje kod takove skupštine. Ova mala nezgoda dovoljno rasvijetljuje tužne prilike, u kojima je naša »Matica«. Pošto ne vjerujem, da se g. predsjednik bojao mojeg govora, moram tražiti druge razloge, za što se meni, utemeljitelju i radniku »Matice Hrvatske«, kad tražim prema jasnim ustanovama pravila i prema nedvoumnoj praksi svih korporacija, riječ, ne daje govoriti, za što se ne dopušta, da itko što učini izvan unapred dogovorenog tečaja skupštine? Zar ima nešto, što ne smije cio svijet da čuje, zar ne podnaša većina upravnog odbora kritike? Ja ne ću da istrčim pred rudo, ta nije daleko glavna redovna skupština, na kojoj se valjda ne će pokušati opet začepiti usta na onako samovoljan način svim onima, za koje odbor misli, da bi mogli što neugodnô reći. Ako je ono, što bih ja bio iznio, nevaljano — skupština i javnost će me osuditi. No nije mi do toga, da se nadmećem. Evo što sam htio u prvom redu: Htio sam znati, da li ima kaki poslovnik za blagajnika i ako ima, nije li potrebno, da skupština zna za nj i da ga odobri. Htio sam znati, osobito nakon govora predsjednikova, da li će se odsada voditi blagajničke knjige na trgovački način (jer dosada prema govoru nije toga bilo) ili ne će. O tom upravo i ovisi izbor blagajnika, jer ako će se knjige voditi po jednostavnom knjigovodstvu, mogao bi biti i koji književnik blagajnik. Što se tiče dnevnog reda, htio sam mu prigovoriti, jer nije bilo na dnevnom redu ono, što bi moralo biti. Većina upravnog odbora je mimo pravila ispustila iz dnevnog reda predlog, koji je imao doći na raspravu. To je pitanje o promjeni pravila. »Matica Hrvatska« ne može se ni maknuti uz ova pravila, koja su nesavremena, neuredjena i za

nju štetna i kojih se, mimogred bud učeno, ne drži odbor, jer se djelomice ne vrši ono, što pravila traže, a zaključuju se stvari, koje nemaju nikakvog oslona u pravilima. S toga sam ja sporazumno sa mnogim ostalim književnicima (ne mladima), koji isto tako misle, razabrao nuždu, da se promijene pravila. Predložio sam pismeni i detaljni predlog preinake pravila i predao ga prije lanjske glavne godišnje skupštine upravnom odboru. Poslije glavne skupštine dobio sam odgovor, potpisan od predsjednika i od tajnika, da radi kratkoće vremena odbor nije mogao moj predlog raspraviti, nego će doći na dnevni red kod buduće glavne skupštine. Čuvši pred mjesec dana privatno, da odbor kani sazvati glavnu skupštinu, molio sam pismeno i pravodobno sadašnjeg predsjednika, da moj stari predlog na dnevni red iznese. Do danas nisam dobio nikakova odgovora. A za što ne će većina upravnog odbora da čuje motivaciju mog predloga, u kojem bi iznio unutarnje stanje »Matice Hrvatske?«

Druga je interpelacija: Jesenas čulo se, da Matica kani »reformirati« Vijenac. Govorilo se, kako će prestati napadaji J. Hranilovića, koji su toliko diskreditirali »Vijenac« — i da će Matica uspostaviti slogu izmedju »starih« i »mladih« — bolje rekavši izmedju konzervativnijih i slobodnijih elemenata. Na taj glas sastali se mi mladji — takodjer željni pozitivnog rada — i dogovorili se, da ćemo upraviti molbu na »Maticu«, neka sazove konferenciju svih književnika, pa da uglavimo sporazumno složan rad. Tu molbu potpisalo je 67 što književnika, što umjetnika hrvatskih. Čekali smo jedan tjedan, dva tjedna, no nije bilo odgovora. Izišao prvi broj. Papir bolji, format veći, vanjski arrangement nalik »Životu«, 3 slike u tekstu — i to je reforma, no duh je ostao isti, suradnici isti, smjer isti. Pardon: J. Hranilović nije napisao nikaki paškvil protiv mladih, samo grize izmedju redaka — vele, da su mu zabranili u »Vijencu« napadati. Valjda se za to preselio u »Branik«, gdje u božićnjem prilogu piše svoje stare fraze, koje su kod nas već i najstarijima dosadile. (Isti Hranilović, koji je žestoko napao nekog hrvatskog kritičara, kad je u srpskim listovima — ne napadao, kao on što to sad čini — nego kritizovao neke pojave.) I opet smo se sastali mi petenti na dogovor i odlučili smo, ne suradjivati u »Vijenac« tako dugo, dok se prilike ne promijene, dok »Matica Hrvatska«, a s tim i »Vijenac« zbilja ne bude ono, što bi u Hrvatskoj moralo biti: središte svih književnih struja, stjecište svih književnika. Dok se ovako aprioristički odbija i ovako postupa (postupak sa mnom je samo i opet jedan dokaz apsolutističnog sistema, koji vlada u »Matici«) ne mogu slobodni književnici prignuti svoje šije — radije i ne pišu, nego da se podvrgnu samovolji većine u odboru. Čekali smo glavnu skupštinu misleći, da će se moći postignuti neki sporazum. Poslije ovog incidenta, nije moguće, a da se ne

pokuša radikalna promjena čitavog sistema. Karakteristično je, da vlastodršci u »Matici« nisu tako nepristupni prema onima, koje trebaju. U posebnom privatnom pozivu obratili su se na hrvatske umjetnike, da bi suradjivali kod »Vijenca«. Njihova su zastupnika lijepo dočekali i uz mnogo laskavih riječi obećali su sve i sva, ako im ustupe slike za reprodukcije. One iste umjetnike, koje su nebrojeno put napali — sumnjičili ih — poricali im patriotizam, — sad preko noći, kad ih trebaju, zovu, premda su potpisali našu peticiju i premda znadu, da isto tako misle o »Vijencu« i o današnjoj većini upravnog odbora, kao i mi. Umjetnici nijesu htjeli da idu, no upravo ja sam ih molio, neka idu; nije za njih blamaža, ako primu taj poziv. Što se može dogoditi? Ili će »Vijenac«, barem što se umjetničkog dijela tiče, biti, kakav treba da bude, ili će im redakcija takove zahtjeve staviti, na koje ne će moći pristati, pa će se barem onda jasno vidjeti intolerantnost i zastarjelost principa »Vijenčevih« urednika.

Ja držim, da je većina upravnog odbora bila dužna, pošto sama nije htjela da riješi naše peticije, staviti ju na dnevni red glavne skupštine. Istina je, onda bi se razvila debata o »Vijencu« — a tu bi mnoga gorka pala. Svakako je većina upravnog odbora preuzela veliku odgovornost na se, kad se dala u tolike troškove za »Vijenac«, na svoju ruku, znajući unapred, da uz ove prilike ne će moći opravdati ogroman deficit.

Osim ovih dviju glavnih točaka ima toliko toga, što bi moglo doći na raspravu, te je predsjednik mislio, da je svakako bolje, ako se naprosto nikomu ne da riječ. Štampanu glasovnicu u ruke, glasuj, pa ajde kući nach berühmtem Muster. I to se zove glavna skupština, koja bi imala »raspravljati i zaključivati o predlozima odbora i članova«. U državi Danskoj . . .

Dr. **M. Dežman Ivanov.**

⥤ LISTAK. ⥢

Proračunska rasprava u hrvatskom saboru. U zemlji, gdje nema političke slobode i gdje je sabor skaluplјen kao naš sabor, tu je svaka rieč opozicije u saboru suvišna, ako se ona shvaća *kao neki korektiv vladinom djelovanju.* U takvoj zemlji, da se poštiva opozicija i da nema straha od nje, dala bi joj se sloboda i dalo bi joj se živjeti. Ali kad se opozicija u jednoj zemlji svim sredstvima, što ih samo jedna državna vlast na službu imade, i svim iznenadjenjima davi i guši, pa još se onda traži od nje u saboru neka

»lojalna« kritika vladina regima, onda je to smiješno, da ne kažemo još koju oštriju rieč. I smiješno je doista, kad naši »lojalni« madžaroni naglasuju neprestance u našem saboru, kako je njima žao, što oni ne mogu slušati iskrene i trijezne kritike svoga rada. Nek budu zadovoljni, što te kritike ne čuju. U našem saboru ne može biti govora o kakvoj trijeznoj i ozbiljnoj kritici, jer tu radi birokratski aparat, mašina, koja se svojim odredjenim pravcem okreće, pa kritikovao ti kraj nje koliko ti god drago... Zato je hrvatska opozicija dobro učinila, što se odrekla riječi u proračunskoj razpravi, te samo markirala svoje stanovište. Da je govorila, čuli bi možda od nje i opet riječi i riječi, koje već dvadeset godina slušamo, a to bi nas umorilo, dosadno bi bilo, jer to već svi znamo. Nema ništa osudnije za opoziciju, nego kad joj je sudjeno da dvadeset i trideset godina oponira jednom te istom režimu. Upadne u repeticije — i odma je izgubila čar friškoće i novosti, odma je na nju pala prašina starežine i ona izgubila svoju privlačivu snagu. Zato će naša opozicija i dalje najbolje raditi u saboru, ako se mane starih riječi, koje na žalost svi i odviše znamo, a potraži nova sredstva — pa makar baš tim svojim radom i postupkom više ciljala »kroz prozor« nego u sabor. Kraj ovakova sabora nama i ne preostaje drugo, nego da sve svoje sile upravimo na rad izvan sabora. Nas u ovom mišljenju utvrdjuje baš ovaj prvi pokušaj ovakve taktike u proračunskoj raspravi sadašnjega saborskoga vijećanja. Opozicija se odrekla riječi, ali zato su se bolje čuli madžaroni i ta jasna riječ madžaronska više je djelovala protiv sadašnje većine i vladavine, nego li sto žestokih opozicijonalnih govora.

Vukmanić, Barlović, Gavranić, Sekulić i Kovačević bili su govornici većine u proračunskoj raspravi... Vajme vladavini, koja samo i za jedne rasprave padne na ovakva ledja! Vukmanić je pričao, zašto je on zajedno s još nekim »valjanim« svećenicima, sve samim nekim »zlatomisnicima«, prešao u madžaronski tabor. Opravila mu vlada, veli, župni stan, pa gdje bi on drugdje iza toga mogao biti osim u kolu vladinovaca. Drugi dični svećenik, kanonik Šnap, još je ljepše rastumačio to svećeničko madžaronstvo. Evo njegovih rodjenih riječi: »Francez Jules Simon kaže: Svećenik je najbolji političar, kad ne politizira«. Ali ja svakako želim, da se te riječi tumače onako, kako je filozof učinio, kad je kazao: Što to znači politizirati? Politizirati znači: neka se ne drma sustavom, neka se ne pača u obraćanje i promijenjivanje forme državne vladavine, već neka se u sustavu, u kome jest, radi za dobro vjere i crkve, kao čovjek za potištene i siromake, kao gradjanin i občinar za dobro mile svoje domovine...« Takvu je eto formulu za svoje madžaronstvo našao kanonik Šnap. I sada, poslije Vukma-

nića i Šnapa, znamo barem točno i jasno za »jednostavne političke aksiome« madžaronskih svećenika... Svoje »jednostavne političke aksiome« otkrio je i učeni Martin Sekulić. Sasvim su slični aksiomima onih dičnih svećenika. Samo nam je još poznatom svojom spremom i učenošću rastumačio i klerikalizam. Što je klerikalizam? On na to pitanje ovako odgovara: To je težnja jednoga dijela našega svećenstva, da dobije u svoje ruke onu *demokratsku i ustavnu* vlast u Hrvatskoj . . . Pišta Barlović je nemilo lomatao Egersdorferovim brojkama, slavio je jubilej svoga osamnaestoga glasovanja za proračun i povjerenje svijetlome banu, pravio banske viceve o koaliciji i napokon svršio kao što je i počeo sa slavom banu i visokoj vladi . . . A Pera Gavranić — on je opet jahao na historiji! Siromašna hrvatska historija — kakvo je ruglo dočekala! Mjesto da bude učiteljicom, ona je postala nekim svojim sinovima magarcem, koji mora da se odužuje za peštanske štipendije. Pera je ovaj put dokazivao i »duhovito« dokazao, kako je i hrvatska opozicija evolucijom dospjela na isto stanovište, na kojem stoje i madžaroni, samo što je opozicija zaslijepljena pa ne će da vidi toga . . . Tako ova četiri umna i duhovita muža. A iza njih dolazi bivši veliki župan Kovačević, da svim ovim istumačenjima okvir i krunu dade. Doista, ako je vlada grofa Hedervaryja htjela da se istinski reprezentira u ovoj proračunskoj raspravi, nije mogla naći boljega tumača i reprezentanta, nego što ga je našla u osobi Stjepana Kovačevića. Njegov govor isto je onako po svojoj sadržini dubok i uman, kao i više spomenuti govori, pa bi mogli i preko njega sa smiješkom preći; ali Stjepan Kovačević po svojoj naturi i po svom izražavanju nikada ne izazivlje smiješak na usta već usne sapinje, utrobu diže, i zato moramo ozbiljno zastati kod njegove persone; tim prije, što on nije govorio nepromišljeno niti »ex abrupto« kao dr. Josip Frank, nego je promislio, što će reći, i da se ne zabuni, lijepo sve sebi napisao i sve glatko pročitao — a ovako pročitanu i promišljenu besjedu većina primila upravo s dirljivim odobravanjem, a »Narodne Novine« proglasile »znamenitom« besjedom. Evo u kratko njegove besjede i pravoga njezinoga smisla. — Velikogorički zastupnik, dok je bio za Raucha u službi, bio je unionista i bio za jedinstvenu ugarsku državu, tako isto i klanjački zastupnik, dok je na vladi bio. Ali ta obadva gospodina, sad kad su u opoziciji, poriču, što su nekad govorili i tvrde, da je Hrvatska kraljevina posebna od Ugarske. Vidite gospodo: to je najveće zlo za nas, odatle nepovjerenje Madžara prema nama i odatle sva naša nesreća. Madžari misle, da su i drugi Hrvati takvi kao ova dva gospodina, neiskreni i nepouzdani obzoraši — ali nisu, ne, braćo Madžari, evo mene Stjepana Kovačevića, koji sam bio na vladi, a sada

više nisam, pa ja još evo ovako mislim: *Hrvatska je Ugarskoj utjelovljena (u lat. tekstu osvojena) — Hrvatska čini s Ugarskom jednu jedinstvenu državu.* (Apage Nagoda, koja kaže u svom prvom paragrafu, da Hrvatska i Ugarska čine tek »jednu državnu *zajednicu*«) — i zato jedinstvo imam ja dokaza tu i tu — bivši veliki župan i Hrvat Stjepan Kovačević pokupio je sve sitne i madžarske dokaze, da pobije 1. paragraf Nagode, koju će drugom zgodom biti opet spreman da proglasi evangjeljem ...

No to mu još nije dosta bilo, »za da« dokaže svoje nesumnjivo madžaronstvo, nego se još srušio i na tu Madžarima mrsku opoziciju, da je očupa, operuša ... Čista stranka prava nije izmislila nijedne riječi proti obzorašima i koaliciji, koju ne bi bio ovaj put upotrebio Stjepan Kovačević. Što više — i denuncirao je opoziciju, da nije lojalna prema kralju ... A na svršetku — ah, upravo divan je svršetak smislio! i rekao je na svršetku: *da hrvatski narod ima samo Madžarima zahvaliti, što se oslobodio tlake* — i za dokaz tome naveo *dva hrvatska madžarona* iz godina tridesetih, koji su onda na požunskom saboru bili protiv oslobodjenja od tlake ...! Upravo sjajan madžaronski govor! ... Poslije toga govora bio je svaki patriotični Hrvat zastidjen, posramljen. Ljudi su sve pogledavali jedan u drugog: »Pa zar smo dotle spali, da jedan Hrvat može ovako govoriti usred nas, u saboru našemu« ... Nije moguće, mislili su ljudi i nadali se — ipak će valjda progovoriti i neko od madžarona, jer ipak valjda nisu svi Kovačevići. Pa i ustao je — skrajnja je nužda bila — ustao je naš žalostni profesor Josip Pliverić — ali nije se pravo ufao da kaže ... Svi smo vidjeli, da je htio da kaže, ali nije otvoreno smio. — Deak veli: »Hrvatska imade svoj posebni teritorij, ona zauzimlje posebni položaj i nije nikada bila Ugarskoj utjelovljena« ... Grga Tuškan: »Kažite to Kovačeviću!« A profesor Pliverić zamahne tek rukom i veli: Veliki župan znade to dobro kao i ja i *drži to isto*« ... Može li biti žalostnije sudbine nego što je ova jadna sudbina našeg inače poštovanog profesora? Ne, mi njega ne možemo u istu torbu trpati s drugim madžaronima — on barem još toliko kuraže imade, te na sveučilištu daje slobodnog izražaja svome osvjedočenju i barem u škriptima podiže dušu našoj mladjoj inteligenciji učeći je, da još nismo podložnici, već da smo još država, stara ona Hrvatska država — i zato ga ne možemo vezati s jednim Kovačevićem, nego ga samo požaliti moramo, što kao čovjek, koji bi mogao biti nešto svome narodu, on se gubi u ništo u društvu s Kovačevićima. Mi znamo svoj položaj i svoju narodnu snagu, te zajedno s gosp. profesorom mislimo, da mi sami za sebe ne možemo najedanput preokrenuti ovo carstvo, nego da do sudnoga dana treba još možda

dugo počekati a i dotle živjeti treba, pa zato dobro shvaćamo, da može biti u našem političkom životu trijeznih i poštenih ljudi, koji hoće i u ovom ovakovom položaju da se radi štogod — ali i to dobro shvaćamo, da za takav rad treba društvo — drugačije društvo, nego što je društvo gospodina Pliverića.

Gosp. profesor *Vrbanić*, koji je možda po mišljenju sasvim jednak Pliveriću, bolje je shvatio naš današnji položaj. On je dobro rekao u svojem govoru obrazlagajući svoj predlog radi zakonskih povreda u domobranstvu: — i ako jest on protivan radikalnoj politici, koja ne priznaje pozitivnih zakona, to ipak nalazi opravdana razloga tome shvaćanju kraj današnje političke prakse madžarske — i zato je on radije i u društvu radikalaca nego u društvu Pliverićevom. Ovo je prava riječ, mislimo. *Kod nas ne može biti pomirljive politike prema Ugarskoj, doklegod Madžari ne budu poštivali i nas i zakone.* Zato je pravome Hrvatu danas mjesto jedino u opoziciji — koja opet nema ni najmanjega razloga, ako hoće da bude mudra i politična, da se cijepa i groži medjusobno radi pustih riječi, već treba da složnim silama svi uzradimo za obranu naše časti i egzistencije. *b.*

Porezni vijak na hrvatsko-slavonskom tlu. Pod tim naslovom izišla je još godine 1880. njemačka brošurica pod pseudonimom »Szomsédvary«, za kojim se krio grof Sermage. (»Die Steuerschraube auf Kroatisch-slavonischem Boden«, komisijonalna naklada Fr. Suppana u Zagrebu). Tu je na 39 str. 8" toliko pouke i toliko oštre i neumoljive kritike našega poreznoga sustava, da tu brošuricu preporučam svakomu, tko samo može do nje doći. A čim bude prilike, valjat će iz nje donijeti opširniji izvadak. Za sad zadovoljimo se ovim: Autor sasvim razumno razlaže razliku izmedju javnoga (državnoga i narodnoga) i izmedju privatnoga gospodarstva, koja je poglavito u tom, da država osobito kad je velika vlast, ne može naprosto stegnuti svojih potreba, jer se tim izvrgava nedoglednoj financijalnoj, gospodarskoj i političkoj šteti jer imade zadaća (investicije kulturne svrhe), kojih se moderna država ne smije da odreče ako ne će, da se sama upropasti. Uza sve to imade, nastavlja autor, i za državu jedna granica, preko koje ne smije preći u svojoj financijalnoj politici; to je porezna snaga naroda. »Izuzevši slučaj skrajnje pogibli, nemaju poreznici nikakvoga razloga da preuzimlju terete, koji ih nesumnjivo vode k njihovoj propasti, osobito tada, kad se porez ne utjeruje samo na račun buduće porezne snage, nego kad se pri tom upotrebljuju još i takva fiskalna sredstva, koja se moraju zabaciti i kad s time uporedo koraca *neodgovorna samovolja nižih poreznih organa*«. I autor obećaje pokazati, kakvim se sve sredstvima u nas porez utjeruje, no prije toga razlaže

potanko, kako je nastao temelj današnjega našega poreznoga sustava, naš katastar. Tu se opisuje, kakvi se sve ljudi sjatiše, da pri tom poslu natrpaju žepove i kako je »*površina pojedinih zemljišta bila tako lažno prikazana, da nitko nije mogao točno odrediti, koliko ima i od čega plaća*«. Ali tu bi sad trebalo citovati čitave stranice, i za to, tko do brošurice može doći, neka je pomno prouči i promisli, koliko još danas stoje prigovori piščevi.

Stjepan Radić.

O sušici. Povodom članka »Medicinski fakultet« u prvom broju naše smotre — zanimat će za cijelo naše čitatelje, ako im iznesemo neke podatke o sušici, koji su nam dobrohotno stavljeni na dispoziciju, a potvrdjuje se njima naša stavka u pomenutom članku o ustrajanju pučkih liječilišta za sušičave. Ne samo, da nam ti statistički podatci pokazuju prijeku nuždu takih liječilišta, nego nam na žalost otkrivaju neizmjerno zlo zdravstveno stanje za Hrvatsku i Slavoniju, a napose za Zagreb. Po podatcima statističkog ureda, stanje je vanredno nepovoljno, osobito ako usporedimo strane države. — Ove brojke, ako i nisu sasma pouzdane, osobito što se tiče načina smrti, (jer kod nas, naročito na selu, mrtvozorstvo je većinom u rukama laika, kako se to ističe u predgovoru vijesnika kr. statističkog ureda) ipak nam ti podatci pružaju dovoljno jasnu sliku sanitarnih prilika.

Prema izvještajima kr. statističkog ureda ovako je stanje pomora za Hrvatsku i Slavoniju:

Godine	Popisano žiteljstvo	Pomrlo		Od toga pomrlo na sušici	U postotcima	
		uopće	na infekcijoz bol uopće		pomrlo uopće	na sušici
1870	1,838.198	88.020	—	—	4.—	
1880	1,892.499	63.218	—	—	3.4	
1890	2,183.590	65.719	—	—	3.3	
1897		75.252	—	—		
1898		67.654	—	—		0,349
1899	2,410 254	66.405	16.052	8.912	2.6	
1900		63.713	15.497	8.447		
1991		64.028	16.219	8.782		

Kako se iz te skrižaljke vidi. postotak slučajeva smrti znatno, pada, jer dok je još g. 1870. od 1000 stanovnika umrlo godimice 40, to je godine 1900. od hiljade umrlo samo 26. No to je još uvijek veliki postotak, ako se uzme pomor u ostalim zemljama, gdje popriječno dolaze na hiljadu stanovnika 22 slučaja smrti na godinu.

Pogledamo li statistiku pomora u gradu Zagrebu, to vidimo ovo:

Godine	Broj popisanog žiteljstva	Pomrlo uopće	Na sušici	U postotcima	
				pomrlo uopće	na sušici
1899	48.725	1293	304	2·9	0·7
1900	51.815	1516	389		
1901	57.930	1586	389		

Kako se vidi, postotak slučajeva smrti je za Zagreb (2·9‰) nešto veći, nego za cijelu Hrvatsku i Slavoniju. Naročito se ističe veliki postotak slučajeva smrti od sušice u Zagrebu (0·7‰) prema onim u ostaloj zemlji (0·345‰).

Sravnimo li ove rezultate sa statističkim podatcima drugih zemalja, to ćemo dobiti za prošlo petgodište ovaj prosječni broj: Od 1000 žitelja umire godimice na sušici u Rusiji 3·9, u Austriji 3·6, u Ugarskoj 3·1, u Njemačkoj 2·2, u Franceskoj 3, u Engleskoj 1·3, u Hrvatskoj i Slavoniji 3·45, u Zagrebu 7.

Po tom u Zagrebu jednoj četvrtini svih slučajeva smrti uzrokom je sušica, dok je u ostalim zemljama tek jednoj sedmini. Hrvatska i Slavonija dolazi po toj rubrici na treće mjesto (Rusija, Austrija, Hrvatska). Dok u Njemačkoj umire godimice 120.000 stanovnika na sušici (50 milijuna žitelja), u Austriji 80.000, to u Hrvatskoj umire prosjekom 8.509 (2·5 milijuna stanovnika). No dok u Njemačkoj i država i privatnici složno rade protiv tog općeg zla i postizavaju vrlo lijepe uspjehe, to se u Austro-Ugarskoj jedva miču. Njemačka ima do petdeset pučkih liječilišta, Austrija ima tek jedno (Alland), a u Ugarskoj i Hrvatskoj nema nijedno. — Ako sravnimo pomor na sušici u gradu Zagrebu, vidjet ćemo, da je postotak upravo dvostruk prema ostaloj zemlji i u stranim državama. No ovo mjerilo ne vrijedi, jer se velegradovi ne mogu svrstati u istu kategoriju. — Prema ostalim gradovima Zagreb tek neznatno nadmašuje postotak u ostalim glavnim gradovima. Naročito se opaža već u ove tri godine (u koliko se to uopće može zaključivati) da pomor konstantno, ako i polagano, pada. Svakako nepobitno stoji, da je sušica narodna bolest, kojoj se moramo odrvati. No da se uzmognu racijonalno sanirati ove tužne prilike, valja u prvom redu točno konstatovati broj sušičavih. Ne samo, da je ta kontrola nužna radi opće direktive, nego je uvidna i kao sanitarna mjera, da se uzmogne prema modernim zahtjevima higijene i terapije na put stati širenju sušice. Ne samo pomno bilježenje slučajeva smrti, nego i bilježenje svih slučajeva bolesti od sušice, koji dolaze u liječenje, trebalo bi da se provede baš kao i za ostale infekcijozne bolesti. Kad bi tako točno znali ovu našu nevolju,

mogli bismo se sigurnije uzdati, da će se provesti one zakonske reforme i utemeljiti one institucije, koje su nužne, da bar malo pomognemo narodnom blagostanju. Mid.

Ivan Andrović: Dvanaesti sat. Izašlo u Dubrovniku g. 1901.

Čitajući ovo djelce, priznajemo iskreno, uživali smo. Poletan pisac, poletiv visoko, digo se nebu pod oblake u idealne visine. Leti u oblacima samih ideala, a kad sve vjetar rastjera, sam pogled na zemlju baca ga strmoglavce u najdublje ponore, pune užasa i nesreće, iz kojih ne zna izlaska naći. Vodi nas sada preko razbojištâ, na kojima su ocevi naši bili beskorisne svoje političke borbe, pokazuje nam, umjetnički, sve one rugobe i strahote, što ih je naš narod s političke zasukanosti svojih vodja proživio, crta nam slikovito sve ono, što nam narodu prijeti — sve mu to ipak ne smeta, da se digne opet u idealne visine, te misli riješiti narod tih nevolja slogom svih hrvatskih stranaka.

Pisac misli, da je dovoljno postignuti slogu, a ostalo da će samo po sebi doći. Držimo, da će ta sloga doći prekasno, a da bude u stanju sanirati narodne nevolje. Prije četiri decenija bila bi došla u pravo vrijeme, sada se hoće nješto više i odlučnije, jer su nevolje narodne sišle u sferu *materijalnog blagostanja*, a za saniranje toga hoće se rada na realnoj podlozi, ne samo idealne sloge. Tek na jednom mjestu hvata se pisac pozitivnijeg temelja, ali tek onako prolazno, kao da ne će, da idealnim i poletnim svojim mislima dadne podlogu iz stanca kamena, jer njima je mjesto u oblacima!

Ali i bez obzira na to, piscu je uspjelo, da upravo majstorski opiše naše tužne političke odnošaje. Kud ćeš boljeg opisa našeg stranačkog života od ovoga: »Poziranje nekih prvaka, koji uvijek svečano pontificiraju, kad govore ili raspravljaju; zahtijevanje, da se dobije diploma sposobnosti, neke posebne konfiguracije možgjana, nekih posebnih duševnih uvjetâ; intolerancija i zaziranje od kritike i od prigovora«. Pisac nam upravo iz duše govori kad kliče: »Čemu nam paragrafirani programi? Čemu nam svi arkivi programa? Zar u nas ne rastu programi kao gljive; zar većina njih ne traje manje od svibanjske ruže?« Rad »čistih« protiv sloge drži da je: »pogrješna taktika, kratkovidna politika; on je bez sadržaja, bez ozbiljnosti, bez opredijeljenoga cilja, bez razuma i nadimanje bez jezgre«. Mogli bismo nanizati čitav gjerdan ovako sretno izraženih misli, ali ne ćemo, da onima, koji će se poput nas nasladjivati lektirom ove knjižice, unaprijed ispripovijedamo njezine prednosti. Kad bi ova knjižica bila samo prvi dio študije, koja bi se u svom nastavku imala baviti temeljima, što su potrebni, da se na njima sazda pozitivni narodni napredak, ne bi joj bilo prigovora. Naglasujem i opet, da su ti temelji u prvom redu u ekonomskom blagostanju hrvatskog naroda.

Dr. L. Mazzura.

Ekonomsko-strategijska važnost željezničke pruge Sarajevo-Mitrovica. Studija. Memorandum srpskim i ruskim državnicima. I ta je knjižica iz pera g. Mi—no, o kojem sam govorio u prijašnjem broju. Manja je od predjašnje za 60 stranica i od nje mnogo lošija, valjada za to, što je namijenjena »srpskim i ruskim *državnicima*«.... Najveća joj je pogreška, što autor govori tu o Austriji i o Austro-Ugarskoj onako od prilike — ako i ugladjenije — kako bi o tom govorio pok. Ante Starčević. Za njega »Austrija« nije velikom većinom slavenska država, pak za to ni ne mari ispitivati, da su Slaveni bili i da su sada za željezničku svezu Sarajevo sa Splitom, a to je u »rodjenom interesu« i samoj Srbiji. Autor je očito političar stare srpske škole, koja se pred »Austrijom« sad ponizno udara u prsi i prevrće očima, kao pred velikom silom prvoga reda, a sad opet bubnja proti njoj na sve strane, kao da je to židovski Jerikon, koji će se srušiti od same prazne vike. I za to u toj brošurici *politika* nije ama baš ni za što. Ali štogod se dodiruje narodnoga gospodarstva, to je dobro, mjestimice i izvrsno. Ima tu posebice dragocjenih fakata, koje ne škodi ni nama držati na umu. Tako primjerice: »Državni dug u ovoj državi (»Austriji«) raste i bez ratova neverovatno brzo ... Za posljednjih 20 godina porastao je primerice za 57% i sada konsolidovani dug iznosi u Austriji 4„130,300.000 forinata, a u Ugarskoj (autor sasvim is pravno ne spominje Hrvatske jer to i nije *hrvatski* dug 2„332,000.000 forinata, ukupno 6„466,300.000 forinata s godišnjem pokrićem kamata ukupno 265,000.000 for.« (U »Austriji« 173,700.000, u *Ugarskoj* — bez Hrvatske, jer mi plaćamo prisiljeni — 91,300.000 for.) Od svih javnih dohodaka, troši se »u ovoj državi preko 58% na *neproizvodne* rashode«. — »Od celokupne *izvozne* trgovine Srbije 90% dolazi na Austro-Ugarsku, iz čega se vidi, kako je *Srbija skoro potpuno ekonomski zavisna od nje*«. (Autor sam podrezuje, ali pri tom ni ne misli na to, da se ta potpuna ekonomska zavisnost dade lako odstraniti onim časom čim se Srbiji otvori *hrvatska* trgovačka cesta od Zemuna do Rijeke.) Austro-Ugarskoj treba pošto poto izbiti iz ruku to oružje ekonomske borbe, a ovo će se postići jedino na taj način, da se donese zakon: »da se stoka, koja se upotrebljuje za hranu, ne sme iz Srbije izvoziti u živom vidu ... U ovom pogledu Danija treba da nam služi za primer sa njenom masom modernih klanica«. — »Političku i ekonomsku opasnost pruge Sarajevo-Mitrovica može Srbija parirati samo na taj način, ako podigne željezničku prugu: Kladovo-Zaječar-Paraćin-Kruševac- (ili Kragujevac) Kraljevo-Raška, i ako uspe da izradi, da se ista produži na Mitrovicu, dolinu Drima i da izbije na Skadar«. Kako je g. Mi—no zastarjeli političar, vidi se i po tom, što spomenutoj

pruzi uz ostale prednosti na tri mjesta (str. 22. i 23.) ističe njezine vrline za slučaj rata — s Bugarskom. Očito je u njem onaj isti ratoborni duh, koji nadahnjuje i one naše »kremenjake«, koji u svojim adresama madžarskoj državnoj ideji, pardon, *svojoj* velikoj Hrvatskoj uokviruju i samu Crnu Goru. Pa još se naši ljudi čude, da se svjetski diplomate ne osvrću na takove naše državnike. Boje se za svoj renome, i ništa drugo.

Stjepan Radić.

Idealizam i realizam. Velikoj i jasnoj misli kažemo ideja. Više srodnih ideja tvori sliku, koju zovemo idealom.

Primjer: Tko je svojim umom jasno spoznao i ozbiljnim proučavanjem duboko se uvjerio o tom, kako su za naš narodnogospodarski život bile važne zadruge, tomu će u misli sinuti *ideja*, da staru našu zadrugu valja zamijeniti nekim novim, savremenim načinom udruživanja. Ali to još nije dosta. Ta ideja sama o sebi ne vodi do ideala narodno gospodarske samostalnosti našega naroda. Za to treba još više srodnih idejâ, ponajpače ideje o demokratizmu, ideje o tzv. socijalizaciji moderne politike, pak onda cijeli niz *gospodarskih ideja*. I istom iz svega toga nastat će jača ili slabija, svjetlija ili tamnija slika o idealu narodnogospodarskoga oslobodjenja našega puka.

Već sama ideja, ako nije puka sanjarija, imade dva glavna elementa: čisto umni i čisto životni, elemenat razmišljanja i elemenat iskustva. Ideje mogu dakle imati samo takvi ljudi, koji mnogo umuju i istodobno mnogo rade. Samo takvi ljudi stvaraju i prave ideale.

Naprotiv ljudi, koji samo duševno rade, koji samo »mudruju«, (bilo to mudrovanje ozbiljna znanost ili strastveni šport), izmišljaju teorije, iz kojih nastaju utopije, dok opet ljudi, koji samo ugodno i udobno živu, a da vrlo malo duševno i tjelesno rade, nijesu sposobni ni za teoriju, ni za ideje, pa prema tomu ni za ideale ni za utopije, nego su jedino kadri, da iz *pojedinih slučajeva svoga života izvode pravila za život i drugih ljudi, i čitavih naroda*. Ta pravila dakako ne vrijede ništa, pa ih i njihovi autori sami u duši zabacuju, a često i otvoreno priznaju, da ih se samo *pod moraš* drže, ali ne znadu nipošto toga »moraš« analizovati, raščiniti. To su — praktični ljudi.

Na jednoj su dakle strani sanjari, utopiste, na drugoj praktičnjaci, materijaliste, a medju njima su idealni realiste ili realni idealiste.

Idealista, koji nije realan, zapravo je puki sanjar, utopista. Realista, koji nije idealan, pravi je pravcati materijalista, praktičnjak. Od sanjara-utopiste do praktičnjaka-materijaliste u teoriji je duga cesta, čitav razmak medju krajnostima, ekstremima. Ali u životu, tu su si blizanci: u mladosti sanjar, pod starost praktičnjak, to je pojav, koji možemo na nesreću najbolje mi Hrvati pokazati primjerima sa svoga hrvatskoga sveučilišta.

I baš za to skrajnje je već vrijeme, da prestanemo smušenjake smatrati idealistima a ništarije realistima. Idealizam i realizam ne daju se odijeliti, jer tvore cjelinu, ideal, baš tako kao duh i tijelo, što tvore čovjeka. I za to oni neki stari političari, koji stoloravnateljsku želju drže idejom, a još nejasniju sliku iz budućnosti idealom, ne mogu nikako razumjeti našega pokreta, pak za to misle, da se nama može doviknuti: »Ili simo, ili tamo; ili u — kut«, kao da smo mi rudo pijana kočijaša.

Znamo, da ima i takih naših ljudi, osobito u »kolu« madžaronskom, koji naš idealizam drže cimerom, etiketom, pak se za to slatko nadaju, da ćemo im mi jednom popuniti »guste redove«. — Nadaju se tomu osobito sada, kad je u njih prvak »realista« Vukmanić i »idealista« Kovačević. Njima nemamo što doviknuti. Krist je gonio bičem trgovce iz hrama; a upravo taj je Kristov bič sjajna perzonifikacija realnoga idealizma, koji je do potrebe vazda radikalan i vazda pobjedonosan, jer je sinteza čovječje misli i čovječjega rada. Takav će radikalizam u svoje vrijeme živo osjetiti i naši »idealni« stoloravnatelji i naši »realistični« štipendiste.

Bacuška

Za odgovor. O našem pokretu i listu, izjavile su se gotovo sve naše novine i stranke. Svi su se više bavili našim programom, nego našim radnjama. Na najmarkantnije prigovore odgovaramo ovo: Kad »čista« stranka i Dr. Frank stanu faktično raditi na korist naroda (Dr. Frank je to n. pr. učinio svojim izborom i djelovanjem u kraljevinskom odboru), mi ćemo joj to rado priznati, no dok dr. Frank laska grofu Khuenu, dok vis-à-vis ostaloj opoziciji stoji na intrasigeatnom stanovištu, dok upotrebljava svaku priliku, da sije razdor medju Srbima i Hrvatima — mi sve to moramo osuditi. »Hrvatskoj« na odgovor možemo reći samo to, da nismo pesimiste ni konzervativci — samo hoćemo da naš radikalizam ne bude u riječima, nego u praksi. »Agr. Zeitung« tješi se, da smo Madžaroni; odgovor može naći u broju »Novog lista« od 30. o. m.

Fran Folnegović neka pročita bilješku o idealizmu i realizmu; ona je možda i preblaga za njegovo najnovije rovarenje — iza sastanka opozicije, kojoj smo očito i iskreno izjavili, što o njoj mislimo i o čem ćemo s njom raditi. Upravo nekima od nas duboko se usjekla u pamet njegova izjava od g. 1895. — i samo nam je čudno, da ju je on zaboravio i da iza svega toga još se usudjuje s visoka nam davati lekcije o realizmu i slati nas grofu Khuenu, kojemu je upravo on jednom tako krasno priskočio u pomoć.

Na ostale prigovore glede »nagodbenog stanovišta« i drugih nekih stvari odgovorit će budući brojevi našega lista i budući rad naših ljudi.

Izdaju **Stjepan Radić i drugovi.** Odgovorni urednik **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 4. *16. veljače 1902.* God. I.

Naša gospodarska kriza.

II.

Nije tomu davno, da je u carevinskom vieću primljen zakon o ratarskim striškim udrugama. Već od god. 1893. svejednako se predlagala osnova toga zakona carevinskom vieću, no óvo ju je odbijalo s raznih razloga, ponajviše zbog centralističnoga smjera, ako se u principu i slagalo s temeljnom idejom. No upornost, kojom se osnova o strukovnim družtvima pojavljivala i interes, što su ga za nju gojili široki slojevi poljodjelaca, jasan je dokaz tendencije razvoja, koja ide za organizacijom, za zajedničkim, skupnim radom. Zanimljivo je i to, da se u bečkom parlamentu nije našao ni jedan ozbiljniji protivnik, već su gotovo sve stranke simpatično pozdravile nastojanje vlade. Obvezatne ove ratarske udruge interesne su korporacije ratarskoga staleža, t. j. imadu da skrbe za strogo striške potrebe. Javna uprava postaje u svim granama sve kompliciranija, a birokratska državna uprava treba u mnogim pitanjima pomoći od strane gradjanstva. Ovaj smjer demokratizacije javne uprave vidi se danas u mnogobrojnim strukama državne uprave n. pr. kod poreza (komisije), kod sudstva (trgovački vještaci) itd. Zato je bilo jasno, da državna uprava ne može biti ni u gospodarskim pitanjima bez pomoći i savjeta onih razreda pučanstva, o kojega se interesima radi. Tako su nastale trgov. i obrtne komore, obrtni zborovi itd., a tako sad dolazi red i na organizaciju interesnih ratarskih zastupstva.

Dosadašnje ustanove nisu odgovarale svrsi. Samo u nekim zemljama postoje t. zv. poljodjelska vieća, koja nose karakter javnih korporacija, dok većinom prevladavaju gospodarska družtva dobrovoljna i uobće pretežno privatnoga karaktera.

Ali dok je državnim centralnim uredima podložen cieli niz nižih ureda, ova centralna interesna poljodjelska vieća nemaju sigurnih podredjenih nižih pomagača, već ovise o dobroj volji i milosti gospodarskih družtava, koja nisu podredjena centralnomu zastupstvu. Ovom nedostatku ima da doskoči novi zakon, koji odredjuje, da su te udruge obligatne t. j. članovima njihovim moraju biti oni, koji plaćaju zemljarinski porez. (Novim zakonom nisu ugrožena gospodarska družtva i pripomoćne udruge, osnovane na osnovu zakona od godine 1873.; novi zakon pače nalaže novim udrugama, da podpomažu i osnivaju ovakva družtva, gdje to bude potrebno.)

Koliki je potreban minimalni iznos zemljarinskog poreza, da tko mora biti članom udruge, ima da se odredi zakonima pojedinih zemalja. Tako imadu biti izključeni iz ovih udruga oni, koji imadu neznatan posjed t. zv. parcelari, a s druge se strane može opet odrediti, da se veleposjednici imadu složiti u posebne udruge. Zadaće, što će ih imati ove udruge, istaknuo je već t. zv. okvirni zakon (Rahmgesetz) stvoren u car. vieću, koji će zemaljski zakonodavni zborovi imati da nadopune i specijalizuju. Djelatnost udruge veoma je obsežna; na primjer: posredovanja nakupa i prodaje gospodarskih potreba, proučavanje i podticanje, da se osnivaju gospodarska družtva i udruge na dobit: proizvodne, kupovne, vjeresijske itd., sudjelovanje kod konvertiranja hipotekarnih dugova, bilježenje žitnih ciena, sudjelovanje u provadjanju životnog, starostnoga, invalidnoga, ozliednoga i bolestničkoga osiguravanja, sabiranje gospodarske statistike, posredovanje rada, izpitivanje sjemenja, odlučivanje u sporovima o nadnicama, sudjelovanje kod provadjanja melioracija itd., itd. Sredstva, koja su udrugama potrebna, da vrše svoju zadaću kako treba, namaknut će se nametom na zemljarinski porez, a zemaljsko zakonodavstvo odredit će visinu, koje nameti ne smiju prekoračiti. Razumije se, da drž. političkim uredima pripada pravo kontrole nad radom ovih udruga.

Iznesosmo ovdje samo najvažnije stvari iz ove osnove, jedno da pokažemo na primjeru, kako se ona ideja udruživanja, associjacije, koju smo iztaknuli u prvom članku, dovodi u život i u kakvoj formi. No dok se u Austriji tek prelazi iz teorije u praksu, u Njemačkoj su daleko napried.

Nema države, u kojoj bi se ratarski stalež znao tako organizovati i podložiti čvrstomu jedinstvenom vodstvu, kao u Njemačkoj. Ovo složno izstupanje ratarstva sa tačno označenim zahtjevima, nije ostalo bez utjecaja na zakonodavstvo i na državnu upravu. Zato je baš razvoj prilika u Njemačkoj od eminentne važnosti i za druge zemlje, koje nastoje, da svoj ratarski stalež dignu i od propasti i od gotova razsula spase. Interesantno je, da ni u Njemačkoj ne uspievaju baš t. zv. obrtne udruge, te su bili uzaludni mnogi pokušaji i veliki troškovi, što su se žrtvovali za njihov procvat. Ratarske udruge naprotiv, premda su novijega data, razvile su se za kratko vrieme upravo nečuveno i napreduju vanredno dobro.

Kao absolutnu razliku medju obrtnim i ratarskim udrugama navode gospodarski teoretici ove 3 točke, koje smetaju obrtnim udrugama: 1) borba za prodju, 2) borba za kredit i 3) nedostatak discipline. Svega toga nema, ili barem ni iz daleka ne u tolikoj mjeri, kod ratarskih udruga. Borbe za prodju nema, jer se dosele još nije gotovo čulo, da bi se koja poljodjelska udruga tužila, da ne nalazi kupaca, već se nasuprot tuže, da ne mogu dosta producirati, pa su zato prisiljene, da odbijaju naručbe. Prevlasti, što je ima velika industrija nad malim obrtom, nema veleposjed nad organizovanim ratarskim manjim posjednicima. Kredit se lako dobije, jer mu je temelj stalan (zemlja), dok toga kod obrtnika nema. Pa ako već pojedini seljak lako dolazi do vjeresije, udruženi seljaci doći će kud i kamo lakše. Disciplina se kod ratara kud i kamo lakše postizava, nego kod obrtnika, jer su i nalozi, što ih uprava udruge izdaje, puno jednostavniji nego kod obrta, pa su članovima, koji od malih nogu živu u istom milieu-u, razumljiviji i shvatljiviji.

God. 1897. bilo je obrtnih udruga za surovine 66, poljodjelskih 1128, obrtnih skladištnih udruga 68, poljodjelskih 45 (to su bili tek početci!), obrtne proizvodne udruge 172, poljodjelskih 1765. K tomu još dolaze poljodjelske vjeresijske udruge, kojih je g. 1896. bilo 5537 i svakojake druge kupovne i prodajne udruge. Od 15.000 upisanih udruga odpada god. 1897. 72% na poljodjelce, a samo 28% na gradove, a osim toga se poljodjelske svejednako razvijaju, dok obrtne zaostaju!*

* Vidi dr. Licht i dr. Ertl. Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in Deutschland 1899.

*

Onih 5537 ratarskih vjeresijskih udruga imade 445.153 člana s aktivima od 396 mil. maraka i cjelokupnim godišnjim prometom od preko 680 mil. maraka. Svake godineniče oko 1500 novih poljodjelskih udruga, a u središnjoj udruzi njemačkog poljodjelstva za nabavljanje zastupano je 1,050.000 ratara. Zanimljivo je, da prodajne i kupovne udruge niču gotovo izključivo u krajevima malih i srednjih posjednika, jer udrugarstvo upravo malim i najmanjim posjednicima najviše pogoduje, te zato njihove udruge najbolje uspievaju; kvalitet i kvantitet producirane robe raste zajedno sa blagostanjem udrugara. Radi se u prvom redu o tome, da se seljak zaštiti od izrabljivanja, da rezultate svoga rada i muke sam uživa, a ne da to turi u džep drugi, ili drugim riečima: cielomu ovomu udrugarskom pokretu jedna je od najznačajnijih crta, da seljak-proizvoditelj dodje u direktan saobraćaj sa konsumentom, pa da dobit, što je posrednik vuče, ostane seljaku. Prigodom ljetošnje proračunske razprave izrekao je u ugarskom saboru 30. siečnja o. g. zast. Edmund Miklós veoma značajan govor. I on je naglasio, što i mi, da treba izgraditi cielu gospodarsku organizaciju i upravu. Treba ostvariti uredbe, koje će biti kadre, da razviju snagu u najširim slojevima pučanstva. Takova bi uredba bila žitna skladišta. I njemu je u tom uzor Njemačka, gdje je baš s pomoću ove uredbe znatan dio dohodka ostao u rukama seljacima. Ova bi se uredba imala dovesti u savez s ug. državnim željeznicama, pa bi za cielo bila od velike koristi. S tim u savezu trebalo bi uvesti i warrante, te tako udariti temelje hipotekarnom kreditu na proizvode. Što to znači, pokazala je baš prošla godina. Da poljodjelac nije morao svoje žito dovažati na tržište u kolovozu i rujnu, već da je mogao s njime čekati do siečnja, dobio bi za metrički cent K. 2 do K. 2·40 više. Ovako je ostao bez toga.

Razumije se samo sobom, da je ovom udruživanju nuždna posljedica tu veća tu manja ovisnost pojedinca od ciele skupine, u kojoj živi i radi, s kojom ga vežu životni interesi. Zato on i rado podnosi stege, što mu ih stavlja zajednica, a ograničenja svoga vlastničtva, koja su svakim danom sve to veća, ne osjeća kao povredu svoga prava ni svoje osobnosti. Ta cieli historijski razvoj našega vlastničtva i sastoji se u postojanom prelaženju prava i dužnosti iz čisto privatne sfere u javnu. Ekonomske su prilike i cieli duh, kojim je prožeto naše mo-

derno doba, uzrokom, da je staro neograničeno pravno gospodstvo osobe nad tjelesnom stvari tek preostatak iz starijeg doba, koji se naprosto ne slaže s praktičnim životom. Pojam eksproprijacije, mnoge ustanove vodnog prava itd. jasni su znakovi smjera, kojim ide razvoj novoga vremena. Ugarski zakonski čl. XII. od g. 1894. o »poljodjelstvu i poljskom redarstvu« kaže u §. 1. »Svoj ratarski posjed može svaki slobodno rabiti unutar granica zakona...« Da udrugarski pokret ovaj smjer podupire, a individualnu slobodu gospodarenja sve to više steže, jasno se razabire iz razvoja ovih udruga. Kad se ustanovila trajna, stalna udruga, steže se individualna sloboda, a udaraju temelji ovisnosti od cjeline iznajprije tako, da se odredi, da nakup čitave potrebe stanovite robe izvršuje udruga sama. Poslie se ide još dalje, pa se naredi, da svaki član ima da dade najprije odredjen postotak, a onda cielu proizvodnju udruzi, da je ona proda. Time je udruga stekla upliv na proizvodnju pojedinca. Razumije se, da se tu samo sobom namiće pitanje, kako da se i komu producirana roba najlakše i najbolje proda. U Njemačkoj su ratarske proizvodne udruge u svezi s gradskim konsumnim družtvima, pa se već velike količine maslaca, vina, voća, jagoda, krumpira itd. naručuju direkte od ratarskih udruga. Ne samo to, internacijonalni udrugarski savez u Londonu živo se bavio pitanjem (g. 1896.), kako da se udare osnovi izravnoj izmjeni robe medju proizvodnim i potrošnim udrugama cieloga svieta! U samoj Njemačkoj čvrste su već veze medju ovim udrugama. Socijalističko konsumno družtvo Leipzig-Plagwiz, čija velika pekarna broji mnoge ratare za svoje članove, kupuje polovicu svega žita izravno od ratara, a maslac naručuje samo od hanoveranske udruge za prodaju maslaca — na tjedan 1 vagon!

Čim se prešlo na zajedničku prodaju, nije više svejedno, kakove proizvode produciraju članovi udruge. Zato se pazi na način obradjivanja, uvode se najvaljanije metode u obradjivanju, rabe se strojevi, uvodi se nadzor, iztražna povjerenstva strogo izpituju produkte, u kratko: udruga vrši najstroži nadzor nad proizvodnjom i načinom gospodarenja svojih članova, jer je u interesu same udruge, a prema tomu i njezinih članova, da bude producirana roba što bolja, jer što je bolja, lakše je naći kupca i postići više ciene. Stroga kontrola ovih udruga

najočitije izbija kod mljekarskih udruga. Tu su izdane posebne naredbe glede krme, načina i dobe dojenja, baratanja s mliekom itd., kojih se svaki član mora tačno da drži, a kao jamstvo, da će se toga držati, namješten je posebni nadzornik, komu pripada pravo, da pregleda, kad ga je volja, staje i prostorije za mlieko, da prisustvuje dojenju i iztražuje podojeno mlieko. Gdje je tu neograničeno gospodstvo osobe nad stvarju? Gdje je tu individualno vlastničtvo?

No udrugarstvo ide još dalje. U Njemačkoj se osniva cieli niz žitnih skladišta, koja će se protezati širom ciele države, te postati na temelju jedinstvene organizacije faktor, koji će davati smjer i odlučivati o cieloj njemačkoj trgovini sa žitom. U Austriji je parlamenat zaključio bezuvjetno odstranjenje t. zv. trgovine na rokove, a nije se pobrinuo, da stvori novi faktor, koji bi ju zamienio. Zato i nije čudo, da se vlada opire ovom zaključku parlamenta, koji je zle strane stanovitih poslova generalizovao, pa hoće uništiti instituciju, koja je za vrieme, dok nema druge, nuždna. U Njemačkoj se drugojačije radi. Što se tiče unutrašnje organizacije žitnih skladišta, to su i ovdje izdane naredbe, kakve se vrste žita imadu sijati, kakvo sjemenje uzimati itd., uobće je točno označen način obradbe. Uzor su u tome ipak vinogradarske udruge. U južnoj Njemačkoj cieli je niz malih vinogradara, koji su zbog svoje sirotinje izišli već na glas, pa se o njima govorilo: »Weinland, arm Land«. Narod se selio u Ameriku, jer nije mogao da živi od svoga vinograda. Kako je manipulacija s vinom vanredno težka, pa treba i znatnoga znanja i kapitala, da se s vinom uzmogne moderno postupati, neuki su seljaci radili po svome, a kako im je nuždno trebalo novaca, prodali bi svoj prihod pod svaku cienu. Ali novi udrugarski duh dunuo je doskora u one vinorodne krajeve, naši se vinogradari složiše, osnovaše udrugu, uzeše posebnog pivničara, izdaše naredbe o vrsti loze i načinu obradbe, zajedničkim silama osnovaše centralni podrum, pa iznajmiše u Kölnu kuću, u kojoj se toči vino ove udruge. Da bude proizvod dobar, te lako nadje novih potrošnika, a ne izgubi starih, brine se udruga, koja je izdala naredbu, da se sav kvantum grožđja, što ga dobije pojedinac, ima odstupiti udruzi, koja ga izpituje s pomoću vage za mošt. Izpod 65 stupnjeva proizvod se ne prima, ako je više stupnjeva, više se plaća. Iztraživanje obavlja

posebno povjerenstvo, koje bira generalna skupština. Ova udruga djelovala je vanredno dobro na racionalnu kulturu vinograda. Odredjeno je osim toga, da se imadu gojiti samo plemenite, fine vrste, pa je prema tomu naravski i ciena viša. Tako se ovaj siromašni kraj sve pomalo materijalno jača. Kod nas je u Hrvatskoj upravo ovo pitanje od eminentne važnosti. Kako su vinogradi vanredno dobro urodili, bilo je obilno vina, pa mu je ciena silno spala. A jer je novih vinograda sve više, padat će ciena vinu i dalje. Domaći konsum nedostaje za našu proizvodnju, mi moramo misliti na izvoz. A tu je jasno, da mi s našim vinom u sadašnjoj njegovoj formi ne možemo na izvanjska tržišta. Zato bi nam morala biti prva dužnost, da nastojimo oko toga, da usavršimo manipulaciju s vinom i da nastojimo proizvoditi fina vina. Tomu bi znatno dopriniele i vinogradarske udruge, kad bi bile zgodno udešene. Isto vriedi za proizvodnju pekmeza i rakije itd.

Nismo spomenuti napose Raiffeisenove vjeresijske udruge, jer se o tom u nas prilično govorilo. Raiffeisenove udruge po našem su mišljenju stanica, iz koje se sve rodi. To je matica, centrum, prvi početak, koji okupi oko sebe članove, da im ulije volju za rad i dade snage, da ih okriepi moralno i materijalno. Namienjene iz početka samo obrani seljaka pred jačim faktorima, koji ga izrabljuju i uništuju, postaju one sve malo pomalo činbenik, koji osvaja i počinje dominirati. U kolu ovih udruga i pod njihovom zaštitom preobražava se sav način proizvodnje, seljaku se otvara sviet, kud putuje njegov trud, da bude dolično nagradjen za nj. A kad to postigne, radostnije gleda u sviet, ne muče ga težke brige, ne vidi u svom susjedu samo opasnoga konkurenta, komu je pripravan naškoditi, ma i sebi time ne koristio, već druga svoga, s kojim ga vežu isti interesi. Osjeća, da je jedno s njim. Osjećaj zajednice, jedinstva, to je velika, možda najveća strana u cielom ovom modernom udrugarskom pokretu, koja čini, da postajem odvažnijim, slobodnijim, jakim, jer znam, da — nisam sam.

Dr. **Milan Heimrl.**

Nagodba.

Prigovaraju nam, da smo madžaroni, naglasuju, kako su s ovim istim programom izašle i prije nas hrvatske stranke, pa se ipak nije ništa postiglo, nego se pače gubilo pomalo i ono što smo prije imali. Mi ne zaboravljamo, da su se i druge hrvatske stranke stavljale na stanovište nagodbe i da nisu ništa postigle, ali mi ne zaboravljamo ni toga, da su se naše vladine stranke redovno natjecale u poniznosti spram Madžara, da se nisu usudile muževno i otvoreno tražiti, što nam po zakonu pripada, nego su mučke, ali vrlo ustrpljivo, podnosile sve ćuške kojima su ih obilno obdarivale madžarske vlade. A koliko bi u naših vlada i bilo volje, da se opru navalama Madžara, slabo su mogle uspijevati, nemajući potpore od strane oporbe. Naše su oporbe stajale na intransigentnom stanovištu, nisu priznavale nagodbe. Izbori, što ih je obavljala vlada, bili su burni: bilo je zatvora, nasilja, ranjenih i mrtvih. Madžari, lukavi političari znali su sve to dobro izrabiti, braneći se, da sve hrvat. opor bene stranke stoje izvan zakona, te ih vlada samo silom može da suzbije na izbornom poprištu, da očuva zakon, pa joj je upravo toga radi sve i dopušteno. Čini se, da je bar u po slijednje vrijeme shvaćanje ovog pitanja krenulo na bolje.

Tako u 134. broju »Hrvatske« ima uvodni članak, u kojem dolazi značajan pasus:

»Prigodom izložbe dr. Vrbanić se je našao sa brojnim skupom Dalmatinaca pred »Sokolom«, pa im je ovako razlagao »Vi imate da riješite ne samo političko, nego i narodno pitanje dočim je u nas narodno pitanje riješeno. Prije g. 1848. i mi smo imali narodno pitanje; i mi smo imali da se borimo za našu narodnost proti tudjinstvu onako, kao što se vi danas borite. Ali godina 1848. riješila je narodno pitanje, te je naša borba danas državopravne i političke naravi«. — Ovo je lijepo rečeno, ali stvar više ne stoji tako. Neka se dr. Pliverić prošeće do željeznice; neka uzme u obzir okrutne i nepobitne činje nice, navedene lani po dru. Baueru, a ljetos po dru. Vrbaniću pa neka po duši kaže: Nismo li mi i danas prisiljeni na na rodnu borbu?«

Moramo iskreno reći, da nam je drago, dok i najradikal

nija strana opozicije uvidja preokret, koji je u našem političkom životu nastao posljednjih 20 godina.

Pitamo i mi: Nismo li danas prisiljeni na narodnu borbu? Ali — odgovarajući na to pitanje, nije dosta samo konstatovati razliku izmedju skupa ljudi, koji uopće ne vjeruje u našu budućnost (to je »narodna« stranka) i opozicije, koja u nju vjeruje; to nije nikako dosta; a samo je sitan početak novoga shvatanja naših prilika, ako ovogodišnja adresa saborske opozicije prelazi iz okruga državopravnih teorija, pa naglasuje u prvom redu ustavnu borbu; samo je mali početak, ako opozicija pored svih razlika, koje još postoje medju grupama i koje će uvijek postojati (jer se tradicije nikad ne daju izbrisati jednim potezom) danas osjeća potrebu da negativno stanovište, na koje, ju je silio njen isključivo državopravni cilj, zamijeni pokušajem konkretnog rada, naperenog u prvom redu protiv sustava.

Nego valja povući najvažniju i najosudniju konzekvenciju, valja iskreno i odlučno, bez izmotavanja i skrivanja, reći, da se u toj narodnosnoj borbi, koju smo danas prisiljeni voditi, imamo prihvatiti sredstva, koje nam može poslužiti upravo zato, jer je zakon. To je ug. hrv. nagodba, zak. čl. I. g. 1868.

Danas, dok je statistikom u ruci moguće dokazati, da za koji četvrt stoljeća i uz najpovoljniji izborni red, ne će biti moguće, da u čitavim krajevima Hrvatske (u Slavoniji) prodje ne samo opozicijonalni, nego pače ni hrvatski kandidat (jer će naseljenici i službeni glasovi biti u svakom slučaju većina) — sve državopravne teorije o pragmatičkoj sankciji i krunidbenoj zavjernici moraju da uzmaknu pred osudnim pitanjem, što ćemo raditi danas i sutra, što ćemo morati da poduzmemo u najbližoj budućnosti, ne ćemo li da se Hrvatska za koji decenij pretvori zbilja u provinciju imperijalističke Ugarske?

Odgovor može biti samo jedan: braniti najupornije sve ono, što nam je danas zakon zajamčio. A tu imamo glavno jedno realno uporište — nagodbu.

Istina je — ne može biti prepirke o tom, da li je nagodba magna charta naših prava. Svi znamo, da je ona sklopljena od oktroiranog sabora, da je u njoj legislativa za pravo podvrgnuta administrativi, da smo po njoj u mnogim granama skučeni i zapostavljeni. No je li moguće u današnjima prilikam čekati na

kakav s neba pali preokret, koji će nas najednom dovesti u položaj cetinskoga sabora ili g. 1861?

Nije moguće, pače bi značilo zavaravati narod, uspavljujući ga tom utopijom. Nije moguće već za to, jer ćemo sve dotle, dok budemo sami zapuštali ovo jedino, što nam je zakonom zajamčeno, morati dopuštati i Madžarima, da mimo toga zakona korak po korak zauzimlju i ruše sva naša braništa. Nije moguće zato, jer će nas naša gospodarska nevolja na kraj kraja učiniti robom svakog našeg susjeda. Nije moguće napokon i za to, jer će nam se i onda, kad srušimo ovaj sistem, izmaći tlo ispod nogu i opet ćemo biti prisiljeni na političku negaciju, koja u narodnosnoj borbi znači uzmak i smrt.

Pitanje je, da li nam nagodba može poslužiti u toj borbi? Odgovor može biti samo jestan. Sve one sitnice, kako veli današnja većina, kojima se krši nagodba, dovesti će nas napokon do položaja naroda, koji faktično mora da živi od milosti i od mrvica. Nagodbom zajamčena su nam bar neka prava — i upravo na to, da se ta prava vrše, da se nama u prilog tumače, da se utvrde i prošire, valjalo bi koncentrovati našu političku borbu.

Imamo pred očima jasan primjer: centralističku Austriju, Što je danas ostalo od Bahova absolutizma i camarille, koja nam je još šezdesetih godina bila pravo strašilo? A taj isti proces dogodit će se nuždno i u Ugarskoj. Veliki fakat, da Ugarska nije narodnosno homogena, mora nas nužno dovesti do konzekvencije, da će se imperijalistička Ugarska s vremenom morati odreći svojih težnja. Uvidjet će to i sami Madžari — pa ako se, u današnjim prilikama, pozivi na izmirenje s madžarske strane moraju svakom Hrvatu pričinjati ironijom (dok u hrvatskomu saboru Kovačevića desavouiraju Pliverić i ban, a u ugarskom bana i Pliverića Szell) — to ipak situacija ne može i ne će ostati ista.

Ovako, dok životna naša pitanja zapostavljamo teorijama budućnosti, sami se osudjujemo, priznajući posvemašnju svoju nemoć. Upravo zato nije radikalno, nego je djetinjasto ne priznati nagodbe i snovati kombinacije o trojnom savezu, ili o Turskoj ili Franceskoj, dok se na svakom koraku moramo uvjeravati, da misija madžarske željeznice može više od one tolikim patosom naglasivane misije Hrvatstva.

Politika je stvar razuma, ne samo sveta. Mi nemamo i ne možemo imati iluzija o našem odnošaju prema Madžarima — pa se zato ne možemo ni razočarati, ali niti očajati. Ne možemo očajati to više, što svoju sudbinu ne vežemo s Ugarskom u tom smislu, kao da nam je savez s Ugarskom uvjet života, bez kojega smo izvrgnuti sigurnoj propasti. Ugarska treba više nas, nego mi nje; no upravo zato, jer vjerujemo, da imamo uvjeta samostalnom razvitku, i jer znamo, da se o gospodarski jakom i narodno svjesnom narodu ne može odlučivati preko njega i mimo njega, hoćemo da upotrebimo sve, što nas postepeno može dovesti do te narodne snage.

Velike nade nose i velika razočaranja; jaki narodi plaćaju ta razočaranja velikim žrtvama, mali — samo svojom propašću.

Sincerus.

O kritici.

Ne mislim raspredati o vrijednosti i značenju kritike uopće, o pitanju granicâ razuma i medjâ umne kritike — hoću samo da ukratko prikažnm značenje kritike u umjetnosti uopće, napose pak u literarnoj produkciji.

Umjetnička kritika bit će da je tako stara kao i sama poezija. Homer skoro dobiva Zoila. Ali ta riječ »umjetnička kritika« nije uvijek značila jedno te isto; usudio bih se pače ustvrditi, da je tekom vremena kritika postavila sebi posvema druge zadaće, da se promijenila i u metodi i u cilju; od nerazvitih i neodredjenih početaka ona se razvila do gotove znanosti.

Pod tom znanosti ne mislim estetiku. Njoj se dan danas ne priznaje ni iz daleka tolika važnost; novo vrijeme nije ostalo bez dojma na nju: ono ju je tako preporodilo, da se danas još samo u školama prisiže na Aristotela, dok su epohalna istraživanja Taineova prikazala umjetničko djelo u posve drugom svjetlu i kriterij presudjivanja Aristotelova umanjila, da ne reknem gotovo uništila.

Danas pače već možemo da govorimo o kontrastima stare i nove kritike — možemo da točno odredimo granicu, koja dijeli kritiku estetsku, Aristotelovsku, staru, od kritike eksperimentalne, Taineovske, kritike moderne.

Što je bila stara kritika? Bila je sudjenje prema nekim apriorno postavljenim pravilima. Bila je to kritika autoritativna. Prvu i najizradjeniju staru estetiku osnovao je Aristotel u svojoj knjizi »O Poetici« — i on je kroz čitavu starinu, srednji vijek i dobar dio novoga vijeka bio gotovo jedini auktoritet u prosudjivanju poetskih, osobito dramatskih djela. No estetska kritika nije auktoritativna samo u tom, što su joj stvarali pojedinci apriorne zakone — ona je auktoritativna i po metodi, kojom su joj stvorena pravila.

Apriorni, dogmatični, deduktivni duh — sve su to karakteristike starine i sredovječnosti. Iz samog deduktivnog i dogmatskog duha epohe razvija se i auktoritativnost kritike u njenoj metodi t. j. pravila za presudjivanje umjetničkog djela nisu bila postavljena samo od jednog auktoriteta, već su ona takodjer bila postavljena na temelju pojedinih, uzornih, velikih djelâ — na temelju produkata nekih odredjenih auktoriteta.

Branitelji estetične kritike traže baš u tom jedan razlog njenom opstanku. No lako je uvidjeti, kako je estetska kritika, ako se nije gubila u apstrakcijama bez značenja, morala biti jednostrana. Uzmimo za primjer baš Aristotelovu dramsku tehniku. On je, tvrde branioci estetske kritike, svoja pravila sazdao na temelju klasičnih, vječnih produkata grčke drame. Istina: samo se pita — da li umjetnost stoji uvijek na istom stupnju? da li smo mi danas podobni isto onako osjećati samu ljepotu kao Grci?

Odgovor: nismo. Uzmite samo jedan slučaj: sva veličina grčke tragedije nalazi se u borbi čovjeka s neumoljivom nemezom, jačom od čovjeka i boga. Je li mi danas, iza toliko vjekova vjere u kršćanskoga Boga i njegovu dobrotu, iza toliko vjekova uvjerenja o slobodnoj volji, možemo, da tragičnost života nalazimo u tom? Ne. Za nas je dakle tragika u ljepoti dobila neko drugo značenje — ona se je razvijala.

To bi bio jedan razlog protiv estetske kritike. Drugi je razlog taj, što se pored svega dogmatizma ona bazira na vrlo nestalnoj podlozi. Ako dva čovjeka promatraju jedno te isto umjetničko djelo — moguće je, da ga jedan osudi, a drugi pohvali — t. j. da se nekomu svidi, a nekomu ne. Zašto — to je tajna psihologije — razlog, uvjetovan cijelim tjelesnim i psihičnim organizmom. Tako isto može da se dogodi, da u postavljanju

pravila dodje neki drugi Aristotel, pa da uzme neki drugi uzor a ne n. pr. Sofokla. Onda bi očito u tim samim dogmama nastala ogromna razlika. Moglo bi se možda reći i to, da je gotovo nemoguće, da dva čovjeka jednako, potpuno jednako, oćute ljepotu nekog umjetničkog djela.

Jedno oćutjet će svi jednako: a to je forma. I za to će ono, što se u estetsku kritiku kao dogma primi, biti najviše od formalne važnosti.

To potvrdjuje sama njena historija. Dok se naše shvaćanje tragičnosti odaljilo od Aristotelova — dotle se još uvijek držimo one sheme, koju je on postavio za zgradu drame. Reći će tko, da ni te sheme nema u mnogim novijim djelima. Na oko — ne; al ako se dublje zaviri u sadržaj, svaka drama nužno će imati onih pet Aristotelovskih forama. Jednostavno za to, jer su to forme, u kojima čovjek oćuti i vidi svaki dogodjaj oko sebe.

Pogreška je dakle estetske kritike u njenoj apsolutnosti i formalnosti. Jednu i drugu stranu nastojao je popraviti novi vijek — ali reformacija apsolutizma u kritici mogla se svršiti jedino revolucijom i uspostavom zakona potpune relativnosti.

Estetska kritika, pod dojmom kršćanske i platonovske ideje o diobi materijalne i duševne strane čovjeka, promatrala je pjesnikovo djelo jedino kao neki apstraktni, izvan životni produkat njegova uma. Ona je psihični fenomen umjetničkog stvaranja postavila u posvema posebni svijet i nastojala, ne da teoretski protumači zakone stvaranja i uvjete stvaranja, nego da odredi neka tobožnja pravila, koja su umjetničkom djelu potrebita, da se ono takovim prizna.

Sasvim je naravno, da takova metoda ne može da bude znanstvena — već zato, što je isključivo deduktivna. No osim toga — apstrahujući potpuno nepoznavanje samih psiholoških fakata pri stvaranju — estetska kritika postavila je prvim zakonom onu: »est deus in nobis« — i tome »deusu« postavila pravila, prema kojima ima da stvara. Metoda estetske kritike po tom je apriorna i destruktivna — njena je metoda par exellence filološka. Od nje baštinili smo sijaset poetskih pravila; no svatko, tko i malo pogleda u čitavu zbirku tih estetskih pravila, uvidjet će njihovu pustu formalnost — i morat će priznati, da sve teorije o razlici izmedju balade i ro-

mance još ipak ne mogu da rastumače razliku izmedju balade Goetheove i Schillerove — da sva filološka natezanja o metafori i metonimiji još uvijek ne mogu da osvijetle ljepotu homerskoga Olimpa ili stihove Sofoklove Antigone.

To je i razlog, što se danas estetska kritika smatra izumrlom i zastarjelom; smrtni udarac dadoše joj studije Hoppolyta Tainea i principi, razviti u njegovoj »Filozofiji umjetnosti« i kasnije u »Historiji engleske literature«.

Taine kao naučnjak direktno polazi od Darwina. On hoće da kritiku postavi na znanstvenu podlogu — od njega i potječe naziv »eksperimentalna kritika«.

Proces, kojim se od čisto apriornih dedukcija došlo do eksperimenata s psihološkim fenomenima umjetničkog stvaranja, ide uporedo s preporodom pozitivnih znanosti. Novo vrijeme nemilosno ruši sve, što se ne da dokazati indukcijom i eksperimentom — ono hoće da zadere u najosjetljivije strane našeg društvenog uredjenja, pa se svagdje upravo anarhistički pita ne za korist ili dobrotu, nego za opravdanost, za razlog.

Jedan od najsjajnijih produkata te moderne eksperimentalne metode jest djelo Darwinovo o postanku vrsta. Na mjesto apriornih Agassiczevskih teorija, koje više pjesnički nego znan stveno razvijaju teogoniju životinjskih vrsta, Darwin je eksperimentalnim putem izradio svoju poznatu selekcionističku teoriju. S njegovim epohalnim djelom ulazi u moderni nazor o svijetu misao, koja je već prije amo tamo teoretski bila zastupana i spomenuta (od filozofa nalazimo ju već kod starih Helena) — misao o relativnosti onoga, što zovemo dijelom prirode, zvao se taj dio kamen ili čovjek. On pronalazi biološke zakone, jednako nužne i neizbježive, kao što su kemijski zakoni kod ruda. On uvadja u moderni nazor ideju o milieu — t. j. o uplivu okoliša na razvitak individua. Kako je ta ideja razvita za životinjsku selekciju i borbu za opstanak — ne ću da ponavljam; važno je, da se s njom, prvi puta iza teoretskih nazora o determinizmu volje, rodila pomisao o tom, kako su i kod čovjeka sve sposobnosti, duševne kao i tjelesne, uvjetovane i determinovane okolišem t. j. razlog, da je taj i taj individuum takav i takav leži u tom, što su mu i životne prilike baš takve. Kod životinja — Darwin je to dokazao eksperimentom; kod ljudi — mi smo već davno prije Darwina pozna-

vali pedagogiju, koja nije drugo nego umjetno proizvadjanje duševnih sposobnosti.

Uporavivši Darwinovu metodu na najsavršeniju vrstu životinja, na ljude, stvorio je Taine preokret u promatranju djela literarnih. Vjerujući u teoriju općenite relativnosti i znajući, da se svaki tjelesni i duševni fakat nalazi u nužnoj kauzalnoj svezi s dojmovima vanjštine — on ruši misao o samostalnosti i nepovredivosti t. zv. apstraktnog, idejnog svijeta — i pregazivši tako most izmedju organske i — da tako rečem — anorganske akcije kod čovjeka — on hoće da za drhtaje živaca nadje iste zakone, koji vrijede za treptaje etera.

(Svršit će se).

Život i rad dra. Ante Starčevića.

Malo je koja ličnost u Hrvatskoj postala tako popularna i djelovala na cijele generacije, kao što Ante Starčević. Uza sve to nemamo do danas opsežnijega prikaza njegova rada. Taj prikaz od preke je nužde, da se može stvoriti prava slika o značenju ove rijetke pojave u hrvatskom političkom životu.

Latismo se stoga mi ovoga posla, da sa što većom objektivnošću iznesemo pred hrvatsku čitalačku publiku sveukupni rad dra. Ante Starčevića. Za ovu radnju upotrebit ćemo sve, što je gdjegod pisao Starčević bez obzira, da li su to beletristički ili politički sastavci.

Radnja je razdijeljena na tri dijela. U prvom dijelu bit će prikazan život i rad Starčevića kronologijskim redom, u drugom dijelu bavit ćemo se potanjim prosudjivanjem političkih nazora Starčevićevih, dok ćemo u trećem dijelu nastojati ocrtati ličnost Starčevićevu prema njegovim spisima i pokušati je protumačiti.

Prvi dio.

I.

O životu Starčevićevu nemamo mnoštvo podataka. Sabrali smo ih, koliko smo ih gdje mogli naći.

Ante Starčević rodio se 23. svibnja 1823. u Žitniku u Lici. Obitelj mu potječe iz Cesarice kraj Karlobaga. Iz Cesarice naselili su se Starčevići u tri mjesta u Lici, jedni u Pazarišću, drugi u sv. Ivanu, a treći u Žitniku. Otac mu se zvao Jakov, i bio prilično imućan. Imao je 50—60 jutara zemlje, te 200 do 300 ovaca. Ćudi je bio vrlo pobožne. Mati Starčevićeva — Mi-

lica — bila je pravoslavne vjere. Ante je imao još brata Andru, i dvije sestre, koji su davno pomrli.

Početnu školu polazio je Ante u Klancu, mjestu nedaleko od Žitnika. Njemački jezik bijaše u toj školi najglavniji predmet. Njemački je Starčević brzo naučio, te se uopće odlikovao već tada duševnim sposobnostima. U toj mu školi bijaše učitelj Pobor. Kad je svršio osnovnu školu, voljan bijaše da nastavi nauke, ali nije bilo zato sredstava. Tada se zauze za njega njegov stric, začasni kanonik i župnik Šime Starčević.

Stric njegov bijaše književnik, koji je davno počeo pisati. Prva njegova knjiga: Kratki nauk ćudoredni vrhu dužnosti čovjeka, izadje još g. 1807. u Zadru. God. 1812. izdao je Šime Starčević prvu francesko-hrvatsku gramatiku. Iste je godine izdao: Novu riečoslovicu ilirsku. Izdao je osim toga dvije knjige homilija, te više drugih bogoljubnih knjiga. Za ilirizma vodio je oštre polemike protiv Gajeva pravopisa i ostajao je uporno kod svoje ikavštine. Šime bijaše obrazovan čovjek, kako se može razabrati iz nekojih sastavaka, u kojima je popularnim načinom vrlo vješto i jasno razlagao pojmove, kao obitelj, puk, pučanstvo, narod, narodnost (u »Zori Dalmatinskoj« god. 1846.) Šime raspravljao je još god. 1846. o suverenitetu narodnom i citirao je Rousseauov »Contrat Social«.

Šime Starčević, kako bijaše tada već ostario, povjeri svoga sinovca brizi prijatelja svoga Jose Vlatkovića, župnika u Smiljanu. Kod Vlatkovića naučio je Ante sve, što je potrebno za prvi i drugi gimnazijski razred. Godine 1839. dodje Ante Starčević u Zagreb, da načini ispit za prvi i drugi razred. Premda mu je glavni ispitatelj bio prof. Klemenić, tvrd kajkavac, položi s dobrim uspjehom ispit, a kod ispita mu je pomagao Ante Mažuranić, koji mu je nerazumljive kajkavske riječi tumačio štokavskima.

U Zagrebu stanovao je Starčević u Opatovini kod neke starice udovice, gdje je doskora počeo skupljati oko sebe drugove Perkovca, Pavleca, potonjega župnika Vončinu, te kasnijega velikoga župana Vardijana. Radi osobitih duševnih sposobnosti primljen je Starčević u sjemenište na stan i hranu badava, gdje ga je tadanji regens Milašinović zavolio. U sjemeništu je podučavao svoje drugove, pa je bio radi toga oprošten od dužnosti dvorenja kod stola.

Kad je Starčević bio u četvrtom razredu, dobio je, najviše nastojanjem Romualda Kvaternika, (tada profesora na gimnaziji, a kasnije profesora na pravoslovnoj akademiji, a otca Eugena Kvaternika), godišnji štipendij od 100 for. Od štipendija i zasluge za podučavanje drugih djaka prištedio bi Starčević, kako je bio ozbiljan i štedljiv, po koji novčić, a od toga je novca nabavljao knjige, koje je kasnije poklonio sjemenišnoj knjižnici u Senju, kojoj je udario i temelj.

Knjigom se je rado zabavljao, ona mu je bila uz drugove najmiliji prijatelj. Osobito je rado čitao rimske i grčke klasike, a od ovih su mu najmiliji bili: Seneca, Tacit i Horacije.

God. 1843. svršio je Starčević tadanju latinsku školu (6 razreda). God. 1843., 1844. i 1845. učio je Ante filozofiju (sadanji 7. i 8. razred). God. 1745. dovršio je gimnazijske nauke s odličnim uspjehom. U prvoj godini filozofije Starčević se osobito iskazao pred biskupom Šrotom, koji je tada bio nadzornik školâ. Istom tom zgodom natjerao je u veliku nepriliku svoga učitelja Mosesa, kasnijega biskupa i odličnoga rodoljuba slovačkoga. Posljedice ovoga sukoba sa svojim učiteljem osjetljivo je oćutio Starčević u kasnijoj jednoj zgodi.

Njegovo školovanje pada u vrijeme najbujnijega razvoja ilirizma, pa je i Starčević bio odlučan i gorljiv Ilirac. O svom ilirstvu govori sam Starčević u svojim »Nekolikim uspomenama«.

God. 1845. izadje Starčević po prvi put na javu s literarnim radnjama. Kao svi, tako i on započne s pjesmama. U br. 15. Danice od g. 1845.* naštampa prvu svoju pjesmu: »San i java«; prva ta pjesma nosi sve biljege početničtva.

Odmah u slijedećem broju štampana je Starčevićeva pjesma: Verni podložnici premilostivomu svomu kralju Ferdinandu V. na 19. travnja 1845. Iza duga bombastična uvoda, koji je bio običajan u ovakim panegiričkim pjesmama, obraća se mladi pjesnik caru Ferdinandu te ističe, da za napredak, što ga Slaveni u posljednje vrijeme čine, imadu da zahvale milosti svoga vladara. Stoga nije uzalud, da »hrvatski rod« zove svoga vladara svojim ocem, kad ovaj zasluge njegove »smierno vraća riečju, dilom«. Slaveni će svom vladaru biti uvijek zahvalni, pa u nadi u milost svoga vladara upravljaju na nj svoju molbu:

Kralj i otac uviek budi, —
Kô kralj si nam dosad bio.
Slavjanu će sad svakomu
Kad bi jasnost Tvoja htiela,
Vierno služeć Otcu svomu
Sgoda svaka bit vesela,
I kô dosad hrabro pàrvi
Doć će na boj, zadnji ostati,
Liejuć zadnju kaplju kàrvi,
Da Ti carstvo i slava cvati.

U istom tečaju »Danice« izadje Starčević sa dvije još pjesme. Obje su pjesme erotskoga sadržaja. U pjesmi »Dva sunca« (br, 26) pita pjesnik: Zašto sunce krati svoje trake? Srami se ljepote tvoje, o dievo ljubeznjiva, znajući, da se nalazi sunce, koje mu slavu ote, pa nastavlja:

* U ovo se doba Starčević redovno potpisivao A. V. Rastevčić.

Da se srami, pravo ima,
Da se skriva, dužnost mu je,
Još je pravo, svim očima,
Da se klanja i nje štuje.
No njega za sunce na nebu nije briga:
Kada traci tvoji sami,
O Gospoje, griju mene.

U pjesmi »Tužbe« iznosi Starčević svoje razočaranje u ljubavi. Potonja pjesma zaostaje za prvom.

U »Danici« opisivali su se mnogo narodni običaji. I Starčević lati se posla da opiše »Pirne običaje u Lici« (»Danica« g. 1845). Jasno i pregledno iznizao je u tom članku Starčević običaje od zagledanja djevojke, pa do zaruka i ženidbe. Opisujući Ličkinje, sav je zanesen, pa pjeva njima u slavu gotovo čitavu pjesmu. One su moralne, marljive, trijezne, ozbiljne, čedne i duhovite; čestita način život čini, da su uvijek zdrave i rumene, da se »svakih šesnaest godina pomladjuju«. »Rane su ko zora i slavulj, ta s njima se u pěsmah natěcaju, a njihovu kasnost izsměhavaju čvàrste kô kremen i okretne, kano živo srebro. I momcima ličkim treba tražiti para. Kad ih vidiš tako dva po dva jahati, sam barjakter je bez druga pred njima — tad temeljito moraš reći: »Austrijo ti se ne boj!« Završujući svoj opis žali Starčević, što ne može da bude u svom kraju, pa pozivlje svoje zemljake, da ga isprave, ako je što krivo zabilježio te završuje karakterističnom po nj izjavom: »volim, da me moj tuče, nego tudjin opominje. Napokon: štogod rekoh i reći ću, to ću raditi iz ljubavi, obće dobro tražeći«.

(Nastavit će se). **Milan Šarić.**

Iz tudjine.

Anatole Leroy-Beaulieu i Albert Sorel.

Uza svu razliku mnijenja, koja je nama na prvi mah očita, u jednom smo ipak svi složni: u tom, da je narodni naš položaj sve ozbiljniji i sve teži. Ali kao da ne znamo tomu za uzrok, krivimo jedni za sve zlo domaće pojedince, zaboravljajući na to, da jedan čovjek, pa ni desetak ili više ljudi, ne može upropastiti cijeloga naroda, ako već u samom narodu nema gotova tla za njihov razorni posao; drugi opet krivimo spoljašnje neprijatelje, ne videći ili ne hoteći vidjeti, da živi organizmi uopće, a najsavršeniji, narodni organizmi napose, rijetko ginu radi uzroka spoljašnjih, već redovno iz uzroka, koji su u njima samima.

Prema tome posvema je jasno, da je i nepravedno i nerazumno medjusobno se optuživati ili svaljivati isvoje narodno zlo na dušu svojim susjedima i drugim narodima.

Tu treba da još i ovo uvažimo: Doklegod za općenito zlo budemo krivili pojedince, ne ćemo biti sposobni, da pravo ocijenimo svoju narodnu snagu i svoj narodni karakter; a bez toga nema i ne može biti promišljena i sustavna rada ni u jednom području misli i života. A još i to: doklegod u tudjini budemo gledali sad krvne svoje dušmane, a sad velikodušne svoje protektore, mi ćemo strane narode ili slijepo mrziti ili im se ludo diviti, a da se od njih ničemu ne naučimo. Sve muke, što su druge narode mučile prije nas, i sve kušnje, što su ih prokušali, ne će nama donijeti ni zrna razbora, ni mrve iskustva. Poplavit će nas plodovi tudje tehnike i tudja roba, otrovat će nas tudje mane i strasti, jer se lakše šire nego velike i svijetle ideje. A prava kultura, velike njezine tekovine ostat će daleko od nas i mjesto da postanemo narod u pravom smislu te riječi, vratit ćemo se u doba, gdje bijasmo sve prije nego to.

Za nas je dakle kategorički imperativ preći preko svih osobnih rekriminacija u narodnom životu i posvetiti se njegovu proučavanju sa svom zbiljom i ljubavlju. Za sad smo u tom diletanti i o svom narodu redovno se možemo više naučiti iz knjiga njemačkih, franceskih i engleskih, nego iz svojih — pamfleta.

Ne znači to, da prestaje lična odgovornost i kritika pojedinih osoba. Ali tu odgovornost valja već jednom da svedemo na pravu mjeru, da ne budemo do vijeka jedne vukli po kalu, a druge uznosili do neba, a što je isto tako važno, da već jednom prestanemo biti tudjincima medju svojim narodom.

I strani svijet valja nam već jednom upoznati u pravoj, istinskoj slici. Ne smijemo više obilaziti samo po bregovima velike kulturne rijeke i kao luda dječica pobirati samo sitno smeće, što ga bujica baca na obalu. Nego naprotiv valja zaploviti u samu maticu ogromne svjetske struje, pa ravno u more medjunarodne utakmice na svim poljima rada i vještine. Ali u naglu bujicu ne ide se bez čvrsta, ako i mala broda, i bez odvažna i iskusna krmilara, dok za veliko more treba još i takve zastave, koju će svatko prepoznati i dati joj počast. Brod već imamo: narod, kojega ništa nije moglo slomiti; imamo i zastavu: veliku misao duševne slavenske zajednice. Sad se radi samo o tom, da brodari, a osobito krmilar, budu čitavi ljudi, ljudi plemenita srca, željezne volje, neiscrpiva znanja. Takih ljudi, kažu, nema više u naše doba. Mala ova studijica ima da pokaže takva dva čovjeka, dva sina onoga naroda, koji bi jedini zaslužio naziv naroda velikoga, kad taj naziv ne bi bio rijetko opravdan i za pojedince.

I. Anatole Leroy-Beaulieu.

Bilo je to pred dvije godine. Velika dvorana pariške političke škole bijaše, kao obično, dupkom puna. Predavao je Leroy-Beaulieu svoj krasni i neobični problem: Slika savremene Evrope (»Tableau de l' Europe contemporaine«), predmet, koji bi se s pravom mogao zvati: slika savremenoga svijeta, tako je opsežno i vjerno predavan. Ugledni profesor baš je govorio o jevrejskom talmudu, o kom je kazao od prilike ovo:

Tu riječ čujete vrlo često osobito u naše doba. Talmudom se naime opravdavaju mnogi napadaji na Jevreje. Radi se to obično tako, da se navode pojedina mjesta iz talmuda, pa se onda kaže: Eto, to vam je vjera jevrejska. Kod tog se zaboravlja, da bi i u kršćanskoj literaturi srednjega vijeka bilo lako naći mnogo takvih mjesta, za koja mi nipošto ne bismo htjeli, da se proglase vjerom kršćanskom. A talmud i nije drugo nego zbirka spisa jevrejskih sholasta . . .

U taj čas začu se iz bliza najprije tihi mrmor, a poslije i dosta jaki žamor, kao znak negodovanja.

Leroy-Beaulieu prestane na čas govoriti, a tad mirnim glasom proslijedi: Već dvadeset godina govorim s ovoga mjesta po duši i po savjesti svojoj, po slobodnom svom uvjerenju. I baš zato, što sam imam duboko uvjerenje, ne namećem ga, prema sjajnim tradicijama ove škole, nikome drugome, znajući, da je moja zadaća, da vam rasvijetlim nešto vaše putove, ali da vas ni na jedan samovoljno ne zavodim. I zato s velikim bolom konstatujem, da eto prvi krat ovdje vidim pojav, koji se ni malo ne slaže sa slobodom misli . . .

Sveopći, ali i diskretni pljesak, kako je dolikovalo tonu ovih riječi, razliježe se dvoranom, i tim je stvar bila svršena. Tom prilikom najbolje se pokazalo, kako je Leroy-Beaulieu finih osjećaja i stalna značaja istodobno. Finoća i stalnost čine nam se inače kao dva svojstva, koja se isključuju, pa gotovo gdjekad u javnom životu od političara tražimo izvijesnu surovost, samo nek su u njoj — stalni.

Leroy-Beaulieu mnogo je putovao, toliko, da je teže reći gdje nije bio, nego, kuda je prolazio. I nije samo prolazio, nego je svuda proučavao prirodu i ljude, te je samo tako mogao o Rusiji napisati ponajbolje djelo, koje uopće postoji o toj svjetskoj slavenskoj državi. Djelo je napisano u tri sveska, a izlazilo je prije i u člancima poznate »Revue des deux Mondes«, pod naslovom: Carska država i Rusi (L'Empire des Tsars et les Russes). To je djelo već odavno prevedeno na njemački, premda u Njemačkoj nije tako potrebno, kao u nas, jer Nijemci već odavna imadu o Rusiji čitavu literaturu, i to strogo naučnu, ako i nije bez očite protuslavenske tendencije.

C a r s k a d r ž a v a i R u s i djelo je tako opsežno, temeljito i sustavno, da je teško iz njega šta navoditi u nekoliko redaka. Za to će bolje biti, da se cituju neka najvažnija mjesta iz mnogo manjega, ali ipak najboljega spisa Leroy-Beaulieuova, u kom prikazuje politiku Napoleona III., Viktora Emanuela I., Pija IX. i Španije pod Alfonzom XII. Jasnim slogom i dubokim mislima razlaže tu pisac zapravo medjunarodnu politiku godina sedamdesetih, u kojoj je koren i čitavoj današnjoj medjunarodnoj situaciji. Iz male njegove knjižice (370 str. male 8") saznajemo za sve razloge pada drugoga franceskoga carstva, za sredstva, kojima se Italija kao čudom ujedinila, za težnje modernoga papinstva i za pravi karakter španjolskoga naroda. Ima tu vrlo mnogo stranica, gdje je svaka izreka ili velika misao ili važan fakat.

Medju manjim radovima Leroy-Beaulieuovim za nas je vanredno zanimljivo njegovo predavanje »O Slavenima Jadranskoga mora i o njihovoj socijalnoj evoluciji«, koje je autor držao 28. novembra 1998. u pariškom dijelu »Saveza za socijalni mir«. To je predavanje izašlo i štampano u »S o c i j a l n o j R e f o r m i« (La Réforme Sociale) 16. februara i 1. marta 1899. U njem autor iznosi opažanja svoga putovanja po Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini. To putovanje nije doduše trajalo duže od tri tjedna, ali je i to kratko vrijeme bilo dovoljno, da Leroy-Beaulieu iskusnim svojim pogledom svuda dopre i da shvati mnogo toga, što ni mi do sad ne razumijemo. Očito je, da mu je tu najviše pomagalo njegovo duboko poznavanje Rusije, te se i tu obistinilo načelo, da je dosta valjano poznati jedan slavenski narod, a da čovjek imade siguran put, na kom će lako upoznati prilike i ostalih Slavena.

* * *

Svoju studiju o Napoleonu III. svršava Leroy-Beaulieu s refleksijama, u kojima se odražava vjerna slika savremenih medjunarodnih prilika i zrcali velik ideal ravnopravnosti malih naroda i država sa narodima i državama velikim.

»Bismarkova Prusija imala je sve, inteligenciju i snagu; bila je samo bez jednoga, bez moralne ideje.

U velikim osnovama pruskoga ministra kao da nije bilo spoznaje o tom, što je pravo; u Njemačkoj, zablještenoj uspjesima, rijetko se čuje glas, koji bi mu spomenuo pravo. Bismark je bacio pod noge staro pravo dinastičko, a da nije nastojao zamijeniti ga privolom narodâ. Mjesto da sniva o federaciji jednako nezavisnih država u Evropi, sniva o samoživom gospodstvu jednoga plemena nad drugim, o gospodstvu, koje možda tek počinje; to ne znači toliko oživjeti stari njemački narod, koliko obnoviti sveto (germansko) carstvo, vrhovnoga gospodara na kontinentu (evropskom) ... I u samoj Njemačkoj, gdje

je Pruska radeći oko svoga jedinstva vršila narodno djelo, koje je lako bilo potvrditi narodnom privolom, i tu je Prusija voljela upotrebiti u svojim aneksijama prava oružja, tako se bojala gdje mu drago priznati pravo narodâ! Odobravajući prusku otimačinu prema Danskoj i Franceskoj dokazala je Njemačka, da baš ne zaslužuje, da bi se s njome drugojačije postupalo. Njezinom krivnjom mjesto moderne ideje, franceske ideje prava, javlja se, jače no ikada, stara njemačka ideja sile kao gospodarica svijeta, a pristalice njezine na bregovima Vezere i Špreve pozivlju se na nju tako surovo i otvoreno, da to već prelazi u divljačtvo . . . Narodnosno pravo mjesto da bude načelom mira i oslobodjenja, postaje, izopačeno germanizmom, agentom tlačiteljima, izlikom osvajačima i ratovima bez konca . . .

Franceska u svom porazu, pored svakovrsnih zabluda i pored pogrešaka svoje vlade, tješi se time, da je pala s idejom prava, s uzvišenijim političkim idealom, nego je ideal njezine gorde susjetke, koja o sebi tvrdi, da je domovina ideala. Neka se samo (Franceska) čuva, da ne pusti uzde neopravdanoj ogorčenosti proti principu, kojemu kao da je postala žrtvom. Mjesto da zataji pravo, kojemu je i ona postala jednom mučenicom, neka mu ostane vjerna baš radi svojih patnja. Danas je u tom i očita njezina korist . . . To je jedino pravo, koje ima još na Metz i na Strassburg, i samo s tim pravom moći će ih jednom opet tražiti natrag. To je ono pravo, koje njezin protivnik od g. 1870. cinički nogama gazi na svim svojim granicama, u Poljskoj, u danskom Slezvigu, u Alzaciji-Lotaringiji. Tomu pravu prijeti svuda, na Sundu i na Zujderskom jezeru, u Češkoj i u Švicarskoj, na Dunavu i na Jadranskom moru. Neka Franceska poražena i nesrećom očišćena, ostane vjerna svojim plemenitim tradicijama, svojoj liberalnoj politici i pravu narodâ; ta danas, kad tomu pravu prijete prekomjerni zahtjevi velikih monarkija, ono je postalo našim prirodnim saveznikom više, nego je bilo 1815.

. . . Većina malih evropskih naroda nama treba da zahvali svoju egzistenciju, i ako ti narodi, počevši od grčkoga otočja do Baltičkoga mora, od ušća Dunava do ušća Rajne, uzmognu sačuvati svoju nezavisnost od prohtjeva mogućih svojih susjeda, imat će da za to možda opet zahvale Franceskoj pomladjenoj kušnjama, Franceskoj, koja će se opet staviti na čelo slobodnih naroda«.

Tim mislima ne treba tumača. Jedno ipak valja istaknuti: Kakogodj golema bila razlika medju karakterom galskim i germanskim, medju modernim duhom »sinova velike revolucije« i medju zastarjelim prohtjevima »baštinika svetoga rimskoga carstva«, ne bi nijedan Francez mogao t a k o pisati p r i j e 1870. Te strašne godine Franceski je narod nekoliko mjeseci osjetio

onaj životni narodni drhat, kojim mi trepećemo već čitava stoljeća. Za to nova Franceska razumije svaku našu riječ, svaku našu tužbu, shvaća i simpatizuje s nama.

* * *

Studije o Viktoru Emanuelu i Piju IX. takove su, da je upravo nezgodno ma što iz njih citirati, a da se ne naškodi njihovoj cjelini. Zadovoljimo se dakle samo nekim važnijim redcima i navodima:

. . . »Pijo IX. i Viktor Emanuel nisu samo velike pojave u našoj suvremenoj povjesti, nego obadvojica sudjelovahu kod dogadjaja i revolucija, koje su presudne za Evropu, pa i za čitavo čovječanstvo« . . .

(Nastavit će se).

Stjepan Radić.

LISTAK.

K izboru dra. Vrbanića u kraljevinski odbor za obnovu financijalne nagodbe.

I u širim krugovima dobro je poznato, da je već g. 1102. sve javne pravne odnošaje medju Hrvatskom i Ugarskom uredjivalo izaslanstvo od dvanaest lica s hrvatske i ugarske strane. Prema tomu i posljednji kraljevinski odbor hrvatskoga sabora imao je dvanaest članova. Sada na jedanput proširuje se taj odbor za tri člana i saborska većina medju tom trojicom izabire prof. Vrbanića, bezuvjetno najsposobnijega i najspremnijega hrvatskoga financijalnoga stručnjaka.

Kod ovoga izbora treba prosuditi: na jednoj strani pogibao, da će naš kraljevinski odbor posve uzmaći, a na drugoj izjavu opozicije od g. 1897., kojom načelno otklanja svaki takav izbor u današnjim prilikama. K svemu tomu još je opozicija u posljednjoj svojoj adresi tražila raspust današnjega sabora, kao neustavne skupštine, te prema tomu misli, da naprosto ne može primiti nikakova mandata od takvoga sabora. Opozicija će valjada tu stvar riješiti tako, da za izbor gosp. profesora Vrbanića ne preuzme nikakove odgovornosti, da se naime s njim ne poistovjeti, t. j. da ostane dosljedna svojoj izjavi od god. 1897. i najnovijoj svojoj adresi.

Ali ovakovo riješenje bilo bi samo formalno dosljedno. Otkako je fuzija ostavila dosadašnji politički »idealizam«, moraju za njen rad biti odlučni u prvom redu životni interesi naroda. Pri izboru Vrbanićevu radi se o tom: na jednoj je strani po-

gibao, da će nova financijalna nagodba biti još lošija, na drugoj strani bojazan, da će na oko možda madžaronstvo časovito ojačati. Ali ni ovo posljednje ne smije n a r o d n e hrvatske opozicije zavesti tako daleko, da bi u dilemi izmedju veće narodne pogibli pred lošijom financijalnom 'nagodbom i izmedju momentane svoje stranačke neprilike voljela izbjeći toj svojoj neprilici nego pokušati, da bar donekle odvrati onu pogibao.

Tu se opoziciji namiće prilika rada, pa je njena dužnost, da tu priliku upotrebi. Ugarski sabor izabrao je u kraljevinsku deputaciju pet svojih oporbenih članova, da oni svojim radikalizmom pruže vladinim zahtjevima što više potpore. Grof Khuen je valjada sam osjetio, da bi kralj. deputacija u svom sadašnjem sastavu bila preslaba, da zahtjevima ugarske kralj. deputacije odoli, i posljedica toga upravo je izbor dra. Vrbanića, te odlične financijalne sile.

Izbor Vrbanićev može samo koristiti interesima Hrvatske, jer svako ojačanje materijalne narodne snage znači ojačanje njegove otporne snage. Zato držimo, da će, prihvati li dr. Vrbanić izbor, to biti jedan od najvažnijih koraka u novom, realnijem smjeru rada hrv. opozicije.

K obračunu medju Hrvatskom i Ugarskom za g. 1899. Najnoviji naš obračun s Ugarskom siže istom do g. 1899. i priopćen je u takovoj formi, da se s njim ne bi zadovoljio nijedan sabor, u kom bi bila većina iole samostalnih i narodno gospodarski obrazovanih ljudi. Hrvatski sabor i njegova većina imadu za sebe tu žalostnu izpriku, da po *slovu* nagodbe (konac § 28.) i po nesretnoj dosadašnjoj praksi »u zajedničkom saboru izpitani račun priobćuje se znanja radi saboru kraljevina Hrvatske i Slavonije«. U tom najnovijem obračunu za nas su najvažnije dvije stavke: troškovi rukovanja s našim prihodom od 23,191.885 for. 96 nč., koji iznose 4,276.719 for. i pol novčića, ne računajući dakako troška naših općina, koje u svom prenesenom djelokrugu (posao opć. blagajnikâ) rade po najviše za zajedničko ministarstvo financija. Kolik je taj trošak, na znam približno ni u milijunima, ali svakako će biti tako znatan, da pribrojen k onoj gornjoj svoti od 4,276.719 for. nečuveno poskupljuje rukovanje naših javnih prihoda. I druga prevažna stavka nije manje zanimljiva: to je »od Ugarske pokriven deficit, koji Hrvatska i Slavonija u smislu § 27. zak. čl. I. 1868. nema nadoknaditi«. Taj deficit iznosi za g. 1899. gotovo 3,000,000 for. (točno 2,947.797 for. 27 nč.), jer . . . jer . . . no »jer mi kod posljednje financijalne nagodbe od. g. 1889. (zak. čl. XV. § 1.) pristasmo na kvotu 7,935.195 %, te prema njoj od 170,635.888 for. 61 nč., čistih zajedničkih izdataka ide na nas 13.540.290 for. 50 novč., dok 56 postotaka od našega čistoga prihoda 18,915.166 for. 48½ novč. iz-

nosi »samo« 10,592.493 for. 23 novč.

Za to ponovno stavljam na srdce svim našim ozbiljnim prijateljima i čitateljima, da pazljivo i ponovno pročitaju djece prof. Fr. Vrbanića »Nagoda financijalna izmedju Hrvatske i Ugarske«, a tko ne može do njega doći, neka sebi dâ iz njega prepisati barem pol stranice 18., koja glasi: »... U financijalnom odnošaju izmedju Hrvatske i Ugarske, kako je ustanovljen i u nagodbenom zakonu, moramo točno razlikovati dva pojma: *kvotu i tangentu.*

Kvota je prinos, što ga Hrvatska i Slavonija polag svoje *porezne snage* ima doprinositi za one troškove, koji su zajednički u jednu ruku kraljevinama ugarske krune i ostalim zemljama Njeg. Veličanstva, a u drugu ruku svim zemljama krune ugarske; ta kvota ustanovljena je bila nagodom od g. 1868. na 6·44%.

Tangenta je onaj postotak, koji Hrvatskoj i Slavoniji za pokriće njezinih autonomnih potreba pripada od svih njezinih izravnih i neizravnih poreza, i svih javnih dohodaka; ali ipak tako, da Hrvatska od ove tangente za svoje autonomne potrebe ne će moći više dobivati od 2,200.000 for. dotle, dok 55% svih njezinih izravnih i neizravnih poreza i javnih dohodaka ne dosegne iznos od 6·44% svih zajedničkih troškova ...«

Kod posljednje nagodbe naši delegati pristaše, da se naša kvota povisi od 6·44% na 7·935195%, a tangenta da se snizi od 45% na 44%, te je tako deficit postao neizbježiv, pošto ni ovaj put ne pokušasmo *točno zakonom odrediti* sve one vrsti prihoda, koji su temeljem kvoti a ne nastojasmo isto tako točno odrediti ni onih dohodaka, od kojih nam pripada tangenta, te nas zajedničko ministarstvo financija može pukim samovoljnim računom posvema izigrati, kako u istinu i čini. (Vidi 3. broj »Hrv. Misli«, članak »Tudjinka Austrija i posestrima Ugarska«).

Stjepan Radić.

Narodno gospodarska emancipacija Poljaka. Krakovski trgovački gremij, poslije predavanja dra. Szarskoga, primio je dne 20. siječnja o. g. *jednoglasno* rezoluciju, da svim sredstvima poradi na tom, kako se u Galiciju ne bi uvozilo ni za filir njemačke robe. — Varšavski trgovci ne zadovoljiše se rezolucijom nego zatražiše kod austrijskoga, francuskoga, engleskoga, holandskoga i talijanskoga konzulata, da im dade popis svih svojih izvornih tvrdaka, da tako mogu preći prosto »na dnevni red« preko njemačkih trgovačkih ponuda.

K izvješću »austrougarske banke« za god. 1901. Sve operacije te banke iznašahu godine 1901. 6.542,411.000 K, za 449,737.447 K *više* nego godine 1900.

Prihodi svih vrsta bijahu 22,541.126 K, za 4,172.780 K *manje* nego 1900.

Prema tomu bijahu i izdaci manji, ali samo za 359.888. Najviše je stajala režija: 7,222.555, pak porez: 1,613.696, i konačno

pravljenje samih banaka: 824.164 Kruna.

Čistoga dobitka imala je banka 12,696.169 kruna! Od toga je medju svoje dioničare razdijelila 10,290.000 (4.9% na jednu dionicu). Na pričuvni fond dano je 429,517., na mirovinski 85.903, a *obadvije državne uprave* (»austrijska« ; i »ugarska«) dobiše: 1,889.874.

Zaliha zlatnoga kovanoga novca krunske vrednote, dalje zlata u šipkama i u tvrdom novcu, bila je koncem 1901.: 1.,116,133.854·79 K. 31. prosinca 1901. bilo je u prometu bankovnih nota za 1587,934.140 K.

Kamatnjak bijaše u prva dva mjeseca 1901. 4 ½% za eskompt, 5 ½% za zajmove. 4¾ na založnice. Od 1. ožujka pao je kamatnjak od 5 ½ na 5% kod zajmova.

Sav eskompt iznosio je 3.,059,997.000 Kruna, prema 344,361.000 god. 1900.

Za nas Hrvate dva su fakta vanredno važna i poučna: Banka je podijelila u svem 171 hipotekarni zajam (poslano je bilo 526 molba) u svoti 9,918.000 Kruna. Na »Austriju« otpada 50 zajmova, na Hrvatsku 6, a na Ugarsku — 115!

Drugi fakat: Ugarskoj *bez Hrvatske* uzajmila je banka za *dva* milijuna kruna *više* nego svoj naprednoj i bogatoj »Austriji«! I još je gospodin Bilinski, guverner banke (i *Slaven!*) imao lica, da u glavnoj skupštini (dne 3. veljače) izjavi, kako su neopravdani prigovori, da bankovna uprava pogodnje Ugarskoj, t. j. Madžarima!

S.

»**Dom**« — list hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk, izdaje *Dr. Antun Radić* već evo treću godinu. — Ima do sada Doma dvije odebele knjige, svaka od 400 stranica, a obadvije te knjige napisao je sam jedan čovjek bez ičije pomoći. To je već pohvale vrijedno, no još vrednije je, kad se na um uzme, da su obadvije knjige napisane s isto toliko muke koliko i ljubavi. Nisu na laku ruku, već zdušno i s ambicijom pisane. To i jest ono, što daje Domu najveću i hvalu i cijenu. U Domu se kod nas prvi put javlja čovjek, koji ozbiljno i sa svom spremom hoće da narodu progovara. Sve što je do sada bilo kod nas pučke literature, to je bilo iverje, narodu više od šale već od zbilje dobačeno. Pravih pučkih spisatelja nije ni bilo, tek spisatelja prigodnih. I pučki listovi, što su se osnivali i izdavali, bili su više oficijozni stranački poslovi, koji su nicali iz nužde i stranačke konkurencije, a nisu nicali iz ozbiljna nastojanja, da se narod pouči i prosvijetli. Sve je to bila posljedica onoga zastarjeloga društvenoga nazora, kojim se gledalo na narod kao na glupu, a bogme i zločinačku masu, koja je slijepa i treba da se vodi, jer drugačije, čim oči malo otvori, ona se buni i zlo čini.

Narod, koji je iza burnih i krvavih godina prve polovice prošastoga stoljeća zahvatio malne svu liberalističku buržoaziju u Evropi pa i našu hrvatsku. No taj se nazor u na-

prednoj Evropi brzo promijenio. Trijezni ljudi brzo su spoznali, da napretka čovječanstvu nema i ne može biti bez prosvijetljenja i napretka širokih masa — i o pučkoj naobrazbi počelo se brzo u sav mah pisati i raspravljati, a domala počelo se na sve strane i raditi. A kad se u Evropi nešto već i prokuša i provede, onda mi na Balkanu počnemo istom mudro raspravljati o tome, a jedva ko da bi se skanio, da prvi zasuče rukave pa da se posla prihvati. Tako i u ovom pitanju. Onaj stari nazor počeo se već nekoliko godina i kod nas pročišćavati, počela se općenito uvidjati potreba pučke naobrazbe i počelo se na sve strane pisati o tome — kako, kojim putom i sredstvom — a nije bilo vazdan čovjeka, koji bi se digao i pokušao: evo ovako. Prvi je to učinio dr. Antun Radić. Počeo je sam, »o svom trošku«, da izdaje »Dom«. Mjesto da je puno mudrovao, on je pokušao — i uspio je. On je našao način, kako da progovori puku — puk ga je shvatio i prihvatio. No ne samo naš puk, nego i inteligencija. — Dr. Radić u svome »Domu« uspio je osobito u jednome, što mu može biti zavidan i mnogi veliki smrtnik, a to je ovo: *on je ujedinio u svom Domu narod* — sve slojeve i staleže svezao je jednom riječi i jednom mišlju, a to nije mala stvar, u današnje vrijeme, gdje dobro znamo, da je naša najveća nesreća i opasnost ona razdvojenost u cijelom čovječanstvu kao i u svakom narodu. Dr. Radić je to postigao time, što je znao naći način i formu, da progovori o svakom predmetu, a da ga svako razumije. Dosad su većinom ljudi mislili, da je najveća mudrost naći predmet, o kojem ćeš moći govoriti narodu, a da te narod razumije i da ga tvoja riječ zanima. Dr. Radić je pokazao, da nema stvari, o kojoj ne bi mogao progovoriti narodu — *jer narod nije ludo dijete, i ako je naivan* — to je vrlo dobro spomenuo u jednom članku. Narod će još prije shvatiti mnogu veliku stvar i bol ljudsku nego učeni doktor koji, treba mu samo u dotičnoj formi reći — jer ljudi iz naroda, mnogi su prošli najbolju školu, školu života, te mnogo znadu i osjećaju, i ako nisu dobili diplome, da to znanje svoje svijetu pokažu. Ovaj vedri nazor Radićev na narod svakako je glavni izvor svemu njegovu radu i uspjehu. Taj nazor, i kako je zdrav i istinit, sasvim je nov kod nas. Jer do sada je sav gospodski svijet kod nas i mislio i govorio sa narodom tako, kao da su ljudi sa sela djeca. Naivni pogled i govor, neotesana forma ih zavodila. Narod je takovoj gospodi u oči odobravao i glavom kimao, tobož sve je tako, kako oni kažu — ali kad se okrenuo od gospode, on se je smijao i rugao gospodi, kako su gospoda djetinjasta — uvijek su im kojekake ludosti na pameti . . . Takav je eto bio do sada kod nas odnošaj izmedju seljaka i gospode. Potpuno nerazumijevanje, neshva-

ćanje, nepoznavanje — i odatle nepovjerenje, neprijateljstvo, propuklina bez dna izmedju jednih i drugih. — Nego malo ćemo i pokuditi Radićevo pisanje, drugi ga i onako odviše hvale. Pohvalili smo onaj vedri temeljni njegov nazor na narod. To je zdravo. Ali malo bolesnog sentimentalizma u pogledu na narod ima takodjer kod njega, a to ga buni i smućuje, pa postaje više put mali demagog mjesto pravedni učitelj. On žali narod, ludim ga ne smatra, a voli ga, te se više put složi i poistovjetuje s njime i ondje, gdje ne bi ni smio ni mogao. — Što više — on dade pravo narodu i ondje, gdje bi ga najviše trebao da ukori i ošine, tako na pr. kad se s narodom o ženama razgovora ili o Lombrozovoj nauci. Tu postaje gotov natražnjak — a baš ni rad čeg drugoga nego da se s narodom složi. Takav je isti i u 2. broju od ove godine, gdje govori o Sibiriji, i češće zna takav biti. Ne ćemo reći, da on to zato radi tako, da se omili narodu po što po to. Nego će to opet poticati iz onog temeljnog njegova nazora — on poštiva narod i drži ga ne ludim već pametnim, te s toga ne voli one ljude, koji uvijek samo grde narod, kao da je kod naroda sve zlo i ludo . . . Ima i pravo, što ne voli takve ljude, često put mala srca a velikih riječi, ali nema pravo, ako misli, da i narod ne voli takve ljude — narod ipak voli najbolje onoga popa, koji najjaače grdi! . . . Dalje još bismo prigovorili i samom načinu pisanja. Radi toga smo ga pohvalili s početka, a sad ćemo ga i pokuditi! Lijepo je, kako piše, ima i riječ pravu i put dobar, kojim vodi riječ svoju — al ipak je odviše lijepo, — ipak to nije pravi groš . . . Zašto nije? Odviše je rječit, odviše cifra i kiti, odviše obilazi okolo kere, kad hoće da kaže štogod. Nije ni to loše — kad čita čovjek jednu, dvije stvari takve, ali kad čita tako cijeli Dom od početka do kraja, i cijela dva godišta tako i još treće isto tako počne — onda je odviše jednolično i već ne valja. Ima mnogih članaka, pa dok ih čovjek čita, još mu godi, pune su mu uši ugodne zvonjave lijepih riječi, ali kad svrši članak, onda istom ne zna, što je čitao. A šteta članka, bila je pametna stvar u njemu! Tako se dogodi inteligentnu čovjeku, koji još prilično znade čitati, a pomislite, koliko se to puta dogodi seljaku, koji jedva vadi misao iz teško čitanih riječi. Nije ovo ipak pravo — ovako odviše napirlitano. To je sve pisano sigraljivo, kao od šale — kao da je spisatelj uvijek široke volje kad piše; a to se u svako doba ne doimlje dobro čitatelja, jer čitatelj nije uvijek široke volje. Narodu treba jasno, al i dosta kratko, odrezato govoriti, ne šaliti se uvijek i ne obilaziti, tako prost čovjek najbolje voli. On je prost pa i voli sve prosto.

Dr. Radić bi najbolje učinio, da prihvati i drugih pera u svojem Domu, pa makar i lošijih — jer raznolikost ima

svoj čar, pa makar baš bilo i šareno. To će on valjda i učiniti, jer će mu napokon ipak valjda dosaditi baš samomu sve pisati — jer do sada nas je sve već upravo zadivio svojom strpljivošću — ta već treću godinu, i sve sam do najmanje sitnice piše! To samo može čovjek, koji ima ne samo snage već i velike ljubavi za svoj posao — zato nema pri svršetku okolišanja i obilaže-ženja već moramo pohvaliti »Dom«; preporučiti ga ljubavi svakoga, tko je prijatelj narodu i želi prosvjetu svoga naroda.

Živan Bertić.

Zofka Kveder: »**Ljubezen**«. **1901.** Cijena K. 1·60. — **I. Cankar: Knjiga za lahkomiselne ljudi.** Črtice K. 2·50. U ovo pet šest godina, što radi na literarnom polju, Zofka Kveder pokazala je produktivnost, koja nije povoljno djelovala na kvalitetu njena rada. Ovo je tek druga njena posebno izdana knjiga, ali po raznim časopisima ima Zofkinih radnja još za četiri ovakove knjige. Radi toga i jesu mnoge njene radnje nekuda nedotjerane i slabo pointirane, i drži ih često jedino krepak realistički stil i tendencija. — Zofka je tendecijozna, ona se bori za nekoje omiljele ideje, koje joj daju i snage i gradiva. Ima i u beletristici novinara; a Zofka je jedan od njih, te je njezina beletristika za pravo polemika protiv reakcijonarstva, a u toj polemici ona crpa dokaze i gradivo iz realnog društvenog života, kao što crpa novinar iz javnih dogadjaja. Nju manje interesuje studij života, pa je radi toga u nje i manje psihologijskog interesa nego rutine i tehnike, manje umjetničkih nego li socijalnih intencija. Ideje, koje ona propagira, dale bi se sve svesti na jednu ideju: žena neka ostane ženom, ali slobodnom ženom. — Sve te biljege mogu se naći u prvoj njenoj knjizi (»Misterij žene«) a mogu se naći i u ovoj zbirci dramatskih slika. U toj je knjizi skupljeno nekoliko radnja, koje su više dijalozi nego prave drame. Najbolji je od njih prvi (»Tuje oči«) dok je kao drama najbolja zadnja radnja (»Ljubezen«), kojoj je ideja (da moraju roditelji žrtvovati i život svoj, ako stoji na putu sreći djece) u novijoj slovenskoj literaturi obradjena i u Funtekovoj »Za kćer«, i u Cankarovom »J. Ruda«. Ta bi zadnja bila tehnički još i boľja, da se brišu nekoja opetovanja. Isto je tako mnogo, mnogo suvišnoga i u velikoj radnji u četiri čina »Pravica do življenja«. I ako ta radnja »nije pisana za pozornicu«, ipak se je lako mogla zbiti u tri čina, a dojam bi njezin bio mnogo silniji, da je taj sujet obradjen u jednom činu. Taj sujet je star (roditelji, da se spase od kride, hoće na silu da udadu svoju kćer za stara vjerovnika), obradjen već i u »J. Rudi«, na koga podsjeća i figura oca Zime. Pepi — nemoćni mladić — koji najbolje ćuti potrebu slobodnog života, utapa se i zatrpava u riječima i drugim žučljivim optužbama, dok je nestalna Berta vrlo dobro iznesena. —

»Strti« se i opet topi u riječima, koje i ako imadu svoj duboki smisao, konačni preobrat ne pointiraju dosta snažno. Najslabije su »Zimske popoledne« i »Pri Branjevki«, u kojim se prvobitna misao potpuno izgubila, te je ostao pusti — »Tratsch«. — Satrti život, ubijena energija, zgažena mladost — to su sujeti te knjige, a ogorčenje je njezin temeljni ton.

Misao o satrtom životu i ubijenoj energiji još je izrazitija u novoj (petoj) knjizi Ivana Cankara: »Knjiga za lehkomiselne ljudi«. Taj naslov moramo uzeti kao neku ironiju (jer inače ne pristaje baš nikako sadržaju); no i ta je ironija nerazumljiva i nije lako pogoditi, u čemu je. Kao što Zofkina knjiga izlazi iz nekog idejnog smjera autoričinog, tako je izvor Cankarovoj knjizi u razrovanosti duše. Ta je knjiga krcata refleksijama svake ruke, a kroz sve te temperamentne opaske vuče se kao crvena nit misao, da u životu vlada goli egoizam i da ga sa svim mogućim krinkama skriva samo vječna filisterija. O »vječnom filistru« govori Cankar u prvoj crti »Spomladanska noč« i nalazi ga svadje, u Robespieru isto tako kao u činovniku, kao i u — sebi. Na Robespiera se gnjevi radi toga, što je, porušiv sve spone, ipak pri kraju obukao halju svećenika (ništa ne odlučuje za kakav kult), a nije ostavio ljudima potpune slobode. — Tu se javlja najmarkantnija crta Cankara — moralni anarhizam. Ali filistar okuje anarhistu i oslabi ga riječima: »Mladine najljepša lepota je tà: ponižnost, nedolžnost, pa žlahtnost srca!« Ako dobro razumijem tu crticu, to bi ovaj konac značio, da je ipak najveća čežnja čovjeka da bude — dijete, nevino, čisto, puno sanja i mira života. Ta se misao u Cankara opetuje često. I zameće se boj izmedju revolucijonarnosti i idile, izmedju mladenačke sreće i muževnih velikih težnja, koje krši realan život. I Cankar čas plače za mladošću, a čas proklinje taj plač, koji ga slabi, a iz tog nemira, nezadovoljstva i očaja radjaju se njegove radnje. U crti »Nezadovoljnost« prikazuje Cankar, — kako se obratio k djavolu, koji mu daje sve što hoće, ali u njega želje sveudilj rastu, dok ne stane željeti nemoguće i nepoznato. Tada mu djavo zadovoljno kaže: »Zdaj si človek, kakor sam hotel da bi bil; zdaj si testoki mislim napraviti iz njega novo človeštvo«, te ga ostavi sama, da i dalje žudi za nedostiživim i traje dane ojadjen i čemeran. I onda se radjaju žestoke satire na prilike svoga naroda (»Iz življenja odličnoga rodoljuba«), na sama sebe (»Kosirnik«), radjaju se tužne slike socijalne bijede (»Iz predmesta«), izbija ironija na samu krijepost podnašanja muka (»Križev pot«), ijedi se na prekratkotrajnost života (»Pred ciljem«), da nam zatim crta početak moralnog propadanja male djevojčice (»Krona«) ili da se divi snažnom pojavu zločinca, a slabosti ljudskoj (»Hudedelec«), — dok ne uroni u carstvo pričâ i priča, kako sve zapovijedi kralja Mal-

husa ne mogoše supregnuti u ljudima naravnog poziva ljubavi, te napokon taj isti kralj daje slobodu ljubavi, t. j. samo formalno proglasi ono, što faktično postoji.

Cankar se kreće na medji izmedju carstva priče i realnosti. On je pun romantike i čežnje, a ujedno bi htio da vodi snažan život slobodnog i genijalnog egoiste. Cijela knjiga vrvi od izjava sjajnog duha Cankarovog, ali je i cijela knjiga žalibože samo niz fragmenata toga duha. Nema tu ni mira ni mjere, bez čega nema prave umjetničke izradbe. — S te su strane bolje i »Vinjete« i »J. Ruda«. Ali uza sve to mogu reći, da je Cankar prvi pravi moderni europejac, koji se izvio iz sasma domaćega slovenskoga tla. M. Marjanović.

Zašto nismo nagodbenjaci? U dosadašnjem javnom životu nagodba se vazda uzimala sama o sebi, bez ikakve sveze s čitavim hrvatskim javnim i ustavnim pravom, dapače bez sveze sa zbiljskim narodnim životom, te je tako nastala i riječ nagodbenjak, koja označuje Hrvata, spremna, da se pod svaku cijenu, bezuvjetno, pogadja s Madžarima. Nastala je i riječ protunagodbenjak, koja označuje ljude, koji tobože ne poznaju nikakvoga pravnoga odnošaja izmedju Hrvatske i Ugarske. — Uzalud su ponajbolji predstavnici stare narodne stranke, pak poslije neodvisne narodne stranke naglašivali, da su oni samo za nagodbu na temelju *potpune ravnopravnosti*, u dobi najveće naše političke nezrelosti na te se ljude pljuvalo kao na izdajice. A istodobno nitko nije protunagodbenjaka sjetio, da oni priznaju izborni zakon, jer traže slobodu izbora; da priznaju tiskovni zakon, jer se dižu protiv nezakonitih zaplijena itd., itd., da nijesu dakle proti svim pozitivnim zakonima, nego samo proti — temeljnomu državnomu zakonu: da priznaju djecu, ali da ne priznaju roditelje.

Prema tomu nagodbenjak ne znači i ne može značiti popustljivca ili čak izdajicu, a protunagodbenjak bezuvjetnog radikalca. Kad bismo dakle mi bili nagodbenjaci, rekli bismo to otvoreno, ali mi to nismo, jer, ponavljamo, nagodba ne postoji sama o sebi, nego postoji kao dio sveukupnoga hrvatskoga javnoga i ustavnoga prava, a to pravo i taj ustav *kao cjelina* daleko više vrijedi, daleko je važnije, nego li nagodba sama, za to mi ne ćemo da postavljamo pitanje: jesi li za nagodbu ili proti njoj, nego: jesi li za pravnu i ustavnu *hrvatsku* državu, ili proti njoj. A tkogod je za pravnu državu, mora biti proti činovničkoj samovolji uopće, a policajnoj napose, dakle i proti tomu, da se zajednički činovnici na željeznicama i poštama stavljaju nad temeljni državni zakon o nagodi; a tko je opet za ustavnu vladu, mora biti proti samovoljnim ministarskim naredbama, kojima se jednostavno tumači, mijenja, dapače i ruši nagodbeni zakon u samim svojim temeljima i to u onim usta-

novama, koje su tako jasne i kategoričke, kao što su ustanove o pravima hrvatskoga jezika na teritoriju hrvatskom.

Nas dakle na naše »nagodbeno stanovište« nije dovela popustljivost prema madžaronstvu ili strah pred jedinstvenom madžarskom državom, nego *naša pravna i ustavna svijest* i naš smisao za životne potrebe i interese hrvatskoga naroda. Te životne gospodarske i političke interese treba braniti *odmah* svim zakonitim sredstvima, dakle ne samo izbornim redom, tiskovnim zakonom itd., kako se to do sada činilo, nego *svim pozitivnim* zakonima, pa prema tomu i nagodbom i to nagodbom u prvom redu. I za to mi nijesmo i ne ćemo biti ni postati nagodbenjaci ni u dobrom, a još manje u zlom smislu te riječi, ali jesmo i nastojat ćemo ostati, dotično postati, pravno i ustavno svijesni hrvatski državljani, razumni i realni hrvatski političari.

Dok smo u prvom redu pokret mladoga pokoljenja, budit ćemo pravom i živom riječju tu pravnu i tu ustavnu svijest, taj smisao za realan život i pozivat ćemo se kod toga najviše na nagodbu, jer je ona pozitivni temelj hrvatskoga javvoga prava i to temelj, koji ne stvoriše stranačke konferencije na poziv toga ili onoga ministarstva, nego saborska izaslanstva dviju država na poziv krune; jer je ona *ugovor*, koji se samo onako mijenati i tumačiti može, kako je postao, to jest putem saborskih odbora opet na poziv vladarev; i jer je ta nagodba uz sve svoje, za Hrvatsku nepovoljne ustanove, definitivno zakonom riješila hrvatsko *narodno* pitanje prema Ugarskoj. Treba je samo u tom smjeru dosljedno provesti.

Čim se iz našega pokreta razvije politički faktor u pravom smislu te riječi, čim on na ime u jedinstvenoj hrvatskoj opoziciji zauzme dolično mjesto, upotrebit će svu svoju snagu, da današnju većinu prisili, da se vrati na strogo pravno i ustavno stanovište, ili da je nestane kao policajne i neustavne stranačke skupine. Istodobno tražit ćemo one gospodarske kulturne i političke reforme, koje su naprosto potrebne za naš zdravi ustavni i narodni život, posebice reformu autonomne gospodarske politike, reformu izbornoga reda, tiskovnoga zakona, zakona o općinama itd.

A kad jednom jedinstvena hrvatska opozicija dodje do jake saborske većine, onda će trebati jasno i odrešito kazati Ugarskoj, da današnja nagodba u svom financijalnom dijelu ne može nipošto biti osnovom nikakovom državo-pravnom ugovoru medju Hrvatskom i Ugarskom, — to manje, što prema izjavama prvih madžarskih političara (vidi Daniela), svaka je revizija nagodbe ovisna o našoj financijonalnoj podčinjenosti.

Baćuška.

Izdaju **Stjepan Radić i drugovi.** Odgovorni urednik **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 5. *1. ožujka 1902.* God. I.

Hrvatska poljodjelska banka.

Nema tomu nego dvadesetak i nekoliko godina, što je hrvatska inteligencija u ime liberalnih ekonomskih načela razorila zadružnim zakonom narodne ekonomske i krvne zajednice, u kojima je veći dio seljačkog svijeta tečajem vjekova živio i radio i po kojima se njegov život izražavao prema vani. I čudno je, da su se u toga naroda tako naglo mogli razviti sasvim protivni instinkti, te danas, izuzmeš li rijetke krajeve, gdje porodičnih zadruga još nije nestalo, jedva da ćeš i tragova naći nekadanjoj organizaciji seljačkog društva. Naša inteligencija, koja je poznavala njemačke klasike i filozofe, njemačke komentatore klasičkih pisaca, njemačke pravnike i njemačke prevodioce, ta inteligencija, i to ta najbolja, nije brige vodila za socijalne i ekonomske revolucije i evolucije, koje se bujno razviše u njemačkom društvu u zadnjoj četvrti prošastog stoljeća. Spremna, da recipira i kopira u svakoj struci i na svakom polju, na ovu, najplodniju, stranu života njemačkog društva nije se marila ni ogledati. — Da nije vodila račune o Engleskoj, Danskoj, Českoj itd. to bi se dalo ispričati tim, što je još i danas za nas gotovo jedino sredstvo općenja sa vanjskim svijetom njemački jezik. Ako za ikoga vrijedi, a ono vrijedi i za nas, da nam tek onda počima svitati, kad nam je voda već do grla, i ne treba puno, da se udavimo. Tek posvemašnji politički poraz i rasulo političkih stranaka otvoriše nekima oči, te prikloniše uho svoje rijetkim, ali to zdvojnijim vapajima pojedinaca, kojima je ostao smisao za brojke i za činjenice. Kad je napokon već i najneupućenijemu postao jasan račun, da za toliko i toliko godina n. pr. u Slavoniji ne će više biti ni Hrvata ni Srba, skupiše se neki naši najbolji i počeše vijećati o tome, kako bi

se osnovala kolonizacijona banka, koja bi u ugroženim predjelima kupovala u bescijenje na javnim dražbama prodavana zemljišta i naseljivala onamo naš svijet iz krajeva, koji su prenapučeni. No na misli je ostalo, a dogodjaji brzahu uskorenim tempom noseći u sebi perspektivu neminovne katastrofe. — Mimo to iz dana u dan razmahivala se sve više strast iseljivanja, tako da se već i vlasti pobojaše, kud ćemo, ako to dalje potraje. U to g. 1898. stvori zajednički ugarsko-hrvatski sabor u Pešti zakon o vjeresijskim udrugama i pred nama se otvori propast bez dna, u koju se imao i morao survati narod naš, koji se i onako jedva već otimao prevlasti Madžara na političkom i javnom gospodarskom polju. I tako više strah i zdvojnost, nego osjećaj zbiljske potrebe natjera nas, te prihvatismo misao samostalne gospodarske organizacije narodne, kojoj se udario temelj na katoličkom kongresu g. 1900. zaključkom o osnutku poljodjelske banke, kao matice seljačkih zadruga, koje će se osnovati diljem čitave domovine. Napokon poslije dugog natezanja, raznih neprilika i neuspjeha, sredinom prošlog mjeseca započela je banka svoje djelovanje sa osnovnom glavnicom od 800.000 kruna.

Razvoj zadružnih oblika i udruga sasvim je drugi bio u svim drugim zemljama. Najprije se počelo s osnivanjem pojedinih zadruga, a onda su se te zadruge organizirale u središnji savez, koji je vezao te male jedinice u veliko i jako tijelo i udahnjivao mu dušu. Tako je htio i jedan uvaženi član katoličkog kongresa, da i kod nas podje. I bilo bi tako jedino prirodno, da nisu naše prilike tako neprirodne, da nije moralo baš obratno da bude. U drugim narodima osnovale su se zadruge u prvom redu za štednju, a u drugom tek da se članovi u slučaju potrebe domognu lakše jeftinoga zajma i to u produktivne i melioračne svrhe. — Kod nas za dugo godina ne može se ni pomišljati, da zadruge budu seoskim štedionicama. Naš seljak treba i krvavo potrebuje jeftini zajam, i što su se već tolike zadruge i udruge osnovale i što je pouzdane nade, da će broj njihov geometrijskom progresijom rasti, ima se pripisati samo apsolutnoj potrebi jeftina zajma. — Pisalo se i kod nas dosta o agrarnoj krizi, koja da je i nas pritisnula, no pisalo se samo i govorilo, jer sav svijet govori i piše o krizi. — Tako dugo, dok se za svakih 100 for. godišnje plaća 12, 14, 15, 20

i više, tako dugo se ne može ni približno ustanoviti, kakove su faktične posljedice te krize i da li je ona uopće od kakvog ma i neznatnog utjecaja na prilike našeg seljačkog pučanstva.

I u najboljim prilikama, kad ne bi bilo skupih dioba, masnih procesa, svakovrsnih globa i šteta, gospodarstvo malog posjednika ne bi moglo da nosi tako ogromne kamate. K tomu dolazi neinteligencija, konzervativnost i neokretnost toga sloja naroda uopće, filoksera, nerodica i svakovrsne pošasti tako, da nije čudo, što tu ne može govora biti o kakvoj agrarnoj krizi, kako je nastala u drugim agrarnim zemljama posljednjih godina. To je već specijalno narodna kriza, koja nije daleko od katastrofe. Ne radi se o tom, hoće li naše seljačtvo teže ili lakše, za dulje ili kraće vrijeme kuburiti, već jedino o tom, hoće li se ono, a s njim i po njem cijeli narod, oteti propasti ili će podleći onima, koji su jači i spremniji i samo čekaju, da nastupe baštinu. Hrvatski seljak od mora do Dunava pita samo zajam i u tom pitanju leži sav odgovor.

U susjednoj Austriji, gdje se je zadrugarstvo razvilo sjajnim i nečuvenim načinom, državni sabor glasuje okvirni zakon, kojim se ima da provede prisilna organizacija seljačtva. Smatralo se, da seljačtvo usprkos tome, što je vlastitom svojom snagom stvorilo sjajnu organizaciju štednje, zaimanja, proizvodnje, prodaje i potrošnje, ipak nije dosta prosvijetljeno i svjesno, a da samo od sebe svojim interesima kao takovo pribavi dolična izraza i zastupanja. I država je morala, da zakonom pomogne prirodjenoj neokretnosti i rascijepanosti. Kod nas započelo se isto tako privatnom inicijativom, ali odozgo i u zadnju uru. U susjednim zemljama, medju plemenima, kojima smo bili navikli radi njihove tobožnje inferiornosti narivavati svoje ime i svoje istorijsko državno pravo ili koje smo navikli prezirati radi tobožnje manje kulture i loše državne organizacije, već desetak godina razvija se seljačka zadružna organizacija i postizavaju se nenadani uspjesi. Kod nas uz režanje službenih ili patentiranih patriota, uz nehaj i nerazumijevanje poštenijih, skucala se nekako snižena temeljna glavnica usprkos tome, što su dionice hotimice uglavljene neznatnom nominalom, kako bi bilo svakomu moguće, koji ima pretička, da sudioničtvuje u tom najnarodnijem podhvatu, što se zasnovao, otkad počesmo živjeti prividnim narodnim životom. Patriotama i ne-

patriotama jednako se bilo teško odreći misli na onoliki dobitak, kako im podaju dijelovi u novčanim zavodima u glavnom gradu i diljem domovine. Za njih ne postoji kao aktuelna činjenica, da u Franceskoj i uopće na zapadu sretnima sebe scijene, koji mogu svoj novac sigurno plasirati sa 3%. U njima je svijest, da je naša zemlja osudjena, da uvijek za jedno stoljeće zaostaje za naprednijim svojim zapadnim susjedima, tako jaka i njihova savjest tako uspavana, da se ni za neznatni dio svoga pretička ne odvažiše, da se odreknu visoke dividende. Ipak, ako je sve i spalo na one najodabranije, zavod naš, ako je i prisiljen skromno započeti, bude li dostatne spreme i dovoljna opreza, mora uspjeti. Dokaz je tomu primjer svih naroda bez iznimke; kod svih skromni početci dovedoše do sigurnih i neočekivanih rezultata. Jedino je, što akutna upravo potreba iziskuje momentane izdašnije pomoći, koja bi se u dovoljnoj mjeri mogla podati tek onda, kad bi se sva vrelca, kojih po narodu našem još imade, navrnula i svela u jednu veliku rijeku, iz koje bi se opet razlijevala pomoć onamo, gdje je najviše treba. Primanjem uložaka, novim emisijama i čisto bankovnim operacijama imade to da se postigne za prvo vrijeme, dok narod sam ne prikupi svojih vrela, koja će mu se otvoriti tek onda, kad zadružni duh bude zaokupio svakoga pojedinca i kad se zadružno tijelo razvije u živi organizam, ne samo štedovnih i zajmovnih zadruga, nego poglavito zadruga za proizvodnju, prodaju i potrošak. — Dok pojedinac seljak stoji proti svjesno organiziranom svjetskomu trgu i svoje potrebe namiruje, a svoju proizvodnju prepušta onim, koji stoje u protivnoj organizaciji i dok iz tih prilika nužno rezultiraju naprosto nazadak u gospodarskom i kulturnom pogledu i kao biljeg toga — potreba zajma u svrhu potrošnje i s tim spojena horendna mjera naknade za takav zajam, koju ne bi mogla podnijeti ni najnaprednija, ni najsredjenija gospodarstva i najkulturnijih zemalja, tako dugo ne mogu novčane seljačke zadruge, da ispunjaju prvobitnu i prirodnu svoju cijel, da prikupljaju sitna i rasipana vrela i da posredstvom središnjeg svog saveza navraćaju pomoć onamo, gdje je momentana potreba. — Tek onda, kad seljački puk organizira svoju proizvodnju, prodaju i potrošnju, tek onda, kad s njim i čitav narod naš postane medjunarodni gospodarski faktor i ravnopravni član u svjetskoj gospodarskoj

organizaciji, onda će moći vlastitom snagom da se diže, pomaže i da napreduje. Za sada nužna je pomoć odozgo, nužna je hrvat. poljodjelska banka. I u kome je god živa svijest, da je kucnuo zadnji čas i da našemu narodu prijeti naprosto opasnost, da će izginuti, ne provede li se u najkraćem vremenu gospodarska organizacija najbrojnijega njegova staleža, i u kome je živa svijest, da se nikakva druga organizacija rada — ni kulturna — ne da u našem narodu provesti prije, nego se bude provela organizacija ekonomska, taj neka se prihvati posla i neka pomogne sam koliko može. Nama, koji smo od prvih početaka naših naglašivali potrebu realnoga rada, nama se u prvom redu namiće dužnost, da u čitavom narodu i djelom i riječju razmašemo akciju, koja će u jednu ruku imati da namakne novih i većih sredstava poljodjelskoj banci, a u drugu u narodu buditi zadružni duh i smisao, koga on danas još naprosto nema, jer on doduše stvara zadruge gdjegdje i sam bez inteligencije, ali ih stvara samo zato, jer absolutno treba pomoći, a te mu ne daju, ako se ne udruži. To bi bio jedini dostojni nastup naš na pozorište javnoga rada i narodu najkorisniji!

Dr. **Svetimir Korporić.**

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

Kako je osjećao sam volju za svećenika, a isto je bilo i želja njegova strica, župnika karlobažkoga, podje Starčević god. 1845. u senjsku bogosloviju. Tadanji biskup senjski, Mirko Ožegović, pošalje ga u središnje sjemenište u Budimpeštu, gdje je Ante uz bogoslovne nauke slušao filozofiju i slobodne znanosti. Pošto je položio stroge ispite u filozofiji i slobodnim znanostima, bio je već g. 1846. promoviran na čast doktora filozofije. U tri tečaja bogoslovije bijaše Starčević vazda izvrstan djak.

U peštanskoj bogosloviji učilo je tada više Hrvata, od kojih su neki kasnije došli na glas, kao: Adolfo Veber, Franjo Šagovac, Petar Vrdoljak, Ivan Vardijan, Nikola Horvat i dr. Starčević se je s njima kao zemljak mnogo družio i prijateljevao. G. 1846. nakon svršene školske godine podje Starčević

u svoj rodni kraj. U tim praznicima vidje prizor, koji ne mogaše nikad više zaboraviti.

O Velikoj Gospojini bilo je proštenje kod župne crkve u Klancu. Toga dana sabralo se u Klancu mnoštvo svijeta. Starčević bio je takodjer tom zgodom u Klancu. Kad je sa župnikom pojazio u crkvu, opazi čovjeka, kojemu su bile obje ruke odsječene. Inače je bio to čovjek krepak i zdrav, a to se Starčeviću na čudo dade. Upita župnika, kojom je nesrećom taj čovjek postradao, te je ostao bez ruku. Župnik mu odgovori, da je to neki Baričević, koji je bio podčasnik, a vješt pisar, pa su ga mnogo upotrebljavali u vojnim pisarnama. Kad su u Baričevićevoj kući poumirali muški članovi, moradoše ga pustiti iz vojništva kući na gospodarstvo. Tadanji krajišnici mnogo su patili od nasilja i samovolje krajiških časnika. Mnogi krajišnik, koji je nastradao, pošao bi Baričeviću, da mu sastavi tužbu na glavno zapovjedništvo u Karlovcu. Takovih tužba bilo je mnogo, pa se Baričević omrazio časnicima, jer su ovi imali okapanja radi njegove pisarije. Da mu se osvete, dadu mu odsjeći lijevu ruku; kad Baričević ni poslije toga nije prestao da piše tužbe seljacima, odsjekoše mu i desnu ruku. Ta pripovijest kosnu se nemilo Starčevićeva srca, i u dnu duše ranjen i rascviljen zavjetova se, da će raditi oko osviješćenja svoga naroda, čija zanemarenost i zapuštenost bijahu uzrokom ovakovim nesrećama, što ih je tad Starčević u Klancu vidio.

Nakon praznika povrati se Starčević u Budimpeštu, da nastavi bogoslovne nauke. No prije nego je mogao dovršiti bogosloviju, dodje god. 1848. Ante Starčević vrati se poput ostalih hrvatskih bogoslova iz Pešte u Hrvatsku. U Senju se predstavi svomu biskupu Ožegoviću, koji mu obeća, da će ga doskora dati zarediti i dati mu mjesto u svojoj biskupskoj pisarni. Ali se to obećanje nije ispunilo, ter Starčević nastavi bogoslovne nauke u Senju, gdje u njem brzo dozrije odluka, da se svuče. Odluku brzo i ispuni, a kako se je upravo u to doba ispraznilo na zagrebačkoj akademiji mjesto profesora filozofije, odluči, da će se natjecati za nj. Starčević položi u Zagrebu sve propisane pismene i usmene ispite za to mjesto, te čekaše samo na dekret. Već mu je pisao Brlić iz Beča, da je njegovo imenovanje gotova stvar, kad al u zadnjem času ishodi

njegov nekadanji profesor Moyses, te mjesto profesora dobije neki Čeh, za koga vele, da nije imao propisanih ispita.

Kao bogoslov ne odloži Starčević pera, već se kao većina darovitije i vatrenije mladeži javljaše u hrvatskim listovima, što su tada izlazili. G. 1846. izadje u »Zori Dalmatinskoj« (br. 1.) njegova pjesma: »Ličanin Zori Dalmatinskoj«. U pjesmi daje Starčević živa oduška svomu tadanjem slavenskom čuvstvu:

»Sa svieh strana velike Slavie
Cèrni oblaci čeznu, tmine bieže,
Samo k tebi žarkog sunca nije,
Velebite! tebe još mrak veže.

Svuda je tmina, nigdje nema glasa bijelom danu, sve još stenje pod maglom debelom. No pjesnik ne očajava, uvjeren je, da će Zora sinuti njegovu rodu, da će pasti s naroda teški teret, što su na nj navalile nevolje dugih vijekova i zla nesloga. Bez zapreka se ne može ništa postići, ali klonuti ne valja. Već sada je bolje, jer:

Poznato je, krasna zviezdo svima,
Da sram biše reći Dalmatina,
Domovinu da on svoju ima,
Da ga Slava slavskog rodi sina.
A gledj, sada, gledj ljubezna seko,
Kak Dalmatin drži si za diku:
Što ilirsko usiso je mlieko,
Što ima majku Slaviu veliku.

I »Ličanin« pozivlje »Zoru«, da i u buduće ostane na svom putu:

Nu i u napredak kad ti obraz sviti,
Nastoj bratju složiti rodjenu,
Smutnje i zlobe u pak'o baciti,
I dobu nam dovesti žudjenu.
Da, što Bog nam dade, uzdèržimo,
Naše pravo da kod nas ostane,
Da se bratja bratski zagèrlimo,
Da nam beržje bieli dan osvane.

Odma u slijedećem broju javlja se Starčević pjesmom jadovankom za nekadanjom slavom svojega naroda. Pjesmi je naslov »Podèrtini Solina«, a u bilješci se ispod pjesme kaže,

da je ulomak iz ovećega pjesmotvora, koji, koliko mi znamo, nije nigdje štampan. U »Podèrtini Solina« drži se Starčević sasvim tada raširene teorije, da su Hrvati potomci nekadanjih Ilira, pa u ruševinama Solina vidi ruševine nekadanje slave svoga naroda. Pjesma ima pravoga pjesničkoga poleta i snažna osjećaja. Držimo, da ne će čitaocima biti mrsko, ako citujemo nekoliko odlomaka iz te pjesme.

U početku pjesme, začudjen se pjesnik pita, gledajući ruševine, je li to onaj grad, koji negda bi »Kruna Ilirie«? Ali:

»Vajme meni! s kim tužan govorim,
Koga pitam, tko mi odgovara,
Gdě sam bědan, što je oko mene?!
Nije grada, ne zna se za njega!!!
Větar nosi rěči, gdě s' Soline,
Nazad vraća: Solina ti nije!!
Těra uzdahe: jao moj Soline,
Vraća: jao Slavo Ilirie!!
Ćuk se evo leže i jejina,
Gdě je bilo prěstolje, nekada,
Sove gadne razprostiru glase,
Gdě bi čuti pěsme od junakah.
Stado gazi zaraslo kamenje,
Gdě igraše u kolu gospoje,
Kud hodaše slavnodobitnici,
Vodeć robje, pěsme pěvajući,
I plěn bogat iz Rima běloga,
Noseć, i iz gerčkih pokrajinah.
Sve 'e srušeno, svega je nestalo,
Nebi tu grad, tu je pustoš věčna!!

I gledajući tu pustoš pozivlje čobana, da tude ne napaja stada svoga:

Nemoj brate, hladnu vodu piti,
Koja izvire u toj okolici,
Nemoj piti ni napajat stado;
Već ju pusti, da prosta žubori.
Nije to voda, već kèrv bratje tvoje!

Pjesma se završuje apostrofom:

A ti teci, vodico studena,
Peri kosti ilirskih junakah,

Briši suze razcviljenih majkah,
Jauk saslušaj mile bratje moje.

Kroz dvije godine zatim zamukle su Starčevićeve gusle. Dogodjaji godine 1848. izazvaše na njima nove glasove. Te godine ustade hrvatski narod složno, da kao nikad prije radi oko svoje sudbine. Jedan od prvih plodova rodoljubna zanosa i složne volje hrvatskih sinova bijaše obnova sjaja banske časti i narodni izbor Jelačića za hrvatskoga bana. Radosni glasovi odjeknuše iz Zagreba na sve strane i živo se taknuše svakoga hrvatskoga srca: dojmiše se oni i peštanskoga bogoslova Ante Starčevića. U br. 20. »Danice« od 13. svibnja 1848. izadje duga pjesma Starčevićeva u slavu Jelačića bana pod naslovom: »Odziv od Velebita — od A. V. Starčevića, Ličana«.

(Nastavit će se). **Milan Šarić.**

O kritici.

(Svršetak).

Riečju, — Taine zavrgava metodu estetike kritike, koja deduktivno i formalno prosudjuje, on traži da najprije pronadje zakone, po kojima svijest pojedinca proizvadja psihični fenomen, što ga zovemo umjetnošću.

Njegova metoda ista je ona, koju je Lombrozo upotrebio za proučavanje zločina. Oba naučnjaka polaze sa stanovišta, da su dobre ili zle duševne sposobnosti produkat dojmova vanjštine; umjetnik za Tainea nije nego rezultanta svih komponentnih dojmova vanjskoga svijeta i vlastitog organizma počevši od one, od pradjeda naslijedjene, stanice, koja je bila zametak čitavom njegovu životu, pa do upliva njegovih životnih prilika.

No tu svoju ideju Taine nije iz prvine izrazio u tom obliku. On nije jednostavno Darwinove principe o životnoj borbi i pobjedi, o postanku rasâ i vrsti, prenio na ljude Taine sam, induktivno, dolazi do tih zakona, promatranjem samih umjetničkih djela.

Tok ideja njegovih, kako su obrazložene u predgovoru k »Povjesti engleske književnosti«, u kratko je ovaj: Kad či-

tamo pismo ili bilo kakav pisani spomenik, uvijek iza tih slova vidimo žive ljude — iz književnosti zaključujemo na oznake čovjeka. Bile te oznake i vanjske — moguće je iz njih zaključivati na psihu piščevu. Sve je produkt dojma — za to je izmedju svih tih oznaka psihe kod pojedinog pisca moći uvijek iznaći nešta, što je čitavoj masi, narodu, društvu zajedničko. To je »općeniti pojam«, koji kod svakog izražaja misli i čuvstvu dominira. Taj je izražaj uvjetovan od tri komponente: od rase, sfere (»milieu«) i dobe. Rasa znači ponajprije upliv klime, a onda upliv svih životnih prilika, koje ne ovise o razvoju i vremenu. Sfera je onaj politički ili opći društveni pritisak, koji razvoj društva nosi sa sobom, pa ga namiće svakom svom članu. Dojam dobe znači napokon zajedinstvo nekih odijeljenih temeljnih ideja, koje su kulminacija i najizrazitiji odraz svega, što na čovjeka uopće upliva. I upravo radi toga, što svaki pojedinac ima dodirnih tačaka (u ideji i u akciji) s mnoštvom a ovo opet s pojedincem, jedini zakon, koji valja odrediti kritici jest zakon o tom medjusobnom odnošaju i medjusobnoj ovisnosti.

Iz ovog kratkog nacrta ne vidi se, naravski, jasno čitava gradjevina logičkih Tainovih dedukcija — bit će sve jasnije, ako se umjesto teorije pomognem primjerom.

1. Na prelomu 18. i 19. vijeka u njemačkoj književnosti radjaju se dva velika djela. U poeziji Goethev: »Faust«, u filozofiji Kantovo djelo »Kritik der reinen Vernunft«. Što je zajedničko tim dvim velikim djelima? Ono isto, što je njima temeljno: ideja o granicama, koje su postavljene razumu. Faust je mučenik te ideje, on je osjeća kao titansku kletvu; Kant je njen tumač, koji je filozofski konstatuje i prema njoj kritizuje dotadašnje mišljenje o nekim najvažnijim filozofskim problemima. Egzistira dakle u jednoj osobitoj epohi prevlast jedne temeljne ideje.

2. Ali je dosta promotriti n. pr. djelo sina jednog drugog naroda, da osjetiš, kako ta ista ideja dobiva drugi oblik pod dojmom dviju različnih rasa. Eto n. pr. Faust i Manfred. Sin naroda, muževnog i više sanjarskog, stvara Fausta, očajnika sentimentalnoj i mekog; Byronov pak junak tvrd je, bijesan i ohol, očito čedo naroda, kojemu sva historija nije drugo nego niz akcija duše ohole, nepristupačne i tvrde.

3. S druge strane, ova ovisnot o rasi povećana je ovisnošću o vlastitom životu. I. dio »Fausta« djelo je još na pola mladenačko, nemirno, na mjestima drsko; II. dio djelo je smirenog duha, koji se je složio sa životom, pače kušao da nadje formulu, koja će paralizovati svu Faustovsku tragiku.

Ako ovako shvatimo umjetničko djelo, izlazi ono kao produkat od tri glavna faktora; umjetnička natura, kao i svaka druga bila bi po tom sačinjena od fizičkih sila, baštinjenih sposobnosti i primljenih dojmova. Kao što u kemičkom spoju nastaju promjene, kad se izvrne omjer medju pojedinim sastavinama, tako i u čovjeku nijanse ovih trih elementarnih njegovih movensa radjaju različit stupanj karaktera, talenta itd. — Tu Taine iznosi onu svoju mnogo citiranu misao, da su »krjepost i dobrota produkti kao galica i slador«.

Moderna kritika dakle je u prvom redu istraživačka. Ona promatra djelo i umjetnike, ispituje, koliko se u njih ističe njihova doba i milieu — ona ih tumači. Ona po tom zabacuje apriorno stanovište estetske kritike: za nju su djela umjetnička ne dokumenti neke apsolutne ljepote, nego dokumenti psihologije umjetnikove i čovjekove uopće — documents humains, o kojima govori Balzac.

Moderna kritika u svojoj je metodi pozitivna: ona hoće da iznadje zakone p r o c e s a umjetničkog stvaranja, da psihološki i biološki protumači fenomen, koji se zove: umjetnost.

Je li pozitivna u svojim rezultatima? Do danas još slabo. Istina — bilo je velikih i zbilja sjajnih pokušaja, u kojima se mogla vidjeti sva važnost Taineove kritičke škole. Jedan je od najznatnijih djelo Danca Brandesa o »Glavnim strujama u evropskoj književnosti devetnaestoga vijeka«. Ali — još se nije rodio duh, koji bi Taineovo načelo o vezi izmedju t. zv. duševnih sposobnosti i izmedju svih vanjskih, fizioloških i fizičkih faktora, proveo u sve konzekvencije. — Moderna kritika još uvijek čeka svoga Lamarcka, koji će sav skupljeni materijal (to je do sada u glavnom i bio rad Taineovske kritike) svesti na točne formule i zbilja točno odrediti zakone ne samo o medjusobnoj ovisnosti, koju spominje Taine, nego i o odnošaju umjetnosti prema čitavom životu čovjeka, u prvom redu prema njegovoj primarnoj i instinktivnoj strani.

Pa ako se danas i javlja kritička struja, koja hoće da

opet na piedestal podigne ideju o zanosu umjetničkom, koji je nešto izvan života i nad njim, — razvitak eksperimentalne psihologije, a možda u prvom redu napredak patologije nervâ, objasnit će mnoge tamne strane slabo još proučenog fenomena umjetnosti, pa će, kao što su prirodne znanosti i induktivna metoda 19. vijeka učinile za svaki gotovo studij razvoja, učenjak, eksperimentom i logikom, i tu naći kauzalnu svezu i matematički odredjene razmjere. **M. B.**

Naš mali obrt i velika industrija.

I.

Jedan od najžalosnijih pojava našeg narodnog gospodarstva svakako je pitanje maloga obrta. Ova grana narodne privrede proživila je kod drugih naroda jur davno svoju krizu. Kod nas je ona još uvijek jedno od prvih pitanja narodnog gospodarstva, a sila, kojom nam se to pitanje namiće na svakom koraku našeg razvitka tako je velika, da ga ne možemo i ne smijemo mimoići. O njegovu riješenju ovisi blagostanje od 8% cijelog našeg žiteljstva, dakle iza poljodjelskog našeg brojevno najjačeg staleža.

Težak položaj, koji uopće danas mali obrt zauzima naprema velikoj industriji, onemogućuje od dana u dan sve to više prodju njegovih produkata. Ne samo da je nastao unutarnji preokret u samoj produkciji dobara, što ga je proizveo parni stroj i električni motor, a posljedica tog preokreta bila je mnogo jeftinija produkcija, nego je nastao i vanjski preokret u prometu dobara, što ga je izazvao parni stroj i električni motor kao prometno sredstvo. Cirkulacija dobara povećala se je i izazvala na rad, te dala prilike razvitka i procvata velikoj grani narodnog gospodarstva, kao što je trgovina. Dok je nekada konsumenat bio poradi slabe produkcije i lošeg prometa upućen izravno na producenta, preokrenule su današnje prilike radi velike produkcije i većeg prometa taj odnošaj. Producenat primoran je tražiti konsumenta, a tu je kao posrednik stupila trgovina. Poslovna vještina, koja se danas traži od producenta, mnogo je veća nego prije, i baš o njoj ovisi u mnogom uspjeh poduzeća. I na tom polju nastala je dioba rada, koja kod malog poduzeća, kao što su naša maloobrtna, ne može da bude provedena. Naš je maloobrtnik još uvijek i producenat i trgovac svojih produkata, ali ne trgovac u modernom smislu te riječi, jer zato ne ima dovoljno naobrazbe. Prilike proizvodne i pro-

metne malog obrta promijenile su se dakle iz temelja. I ono jedino prvenstvo, što ga još danas maloobrtni proizvod imade, na ime njegov soliditet u izradbi, iščezava. Sve to veće usavršivanje modernih strojeva već je danas došlo do tog stupnja, da su proizvodi nekih grana veleindustrije neki već dostigli, a neki već i prestigli soliditet maloobrtnog proizvoda. Ne ima sumnje, da će moderna tehnika za kratko vrijeme doskočiti nedostatcima strojeva i u ostalim granama, a onda je pao taj posljednji raison d' être malog obrta. Veleindustrijalna produkcija potisnula je i u nas produkciju malog obrta, a po tom je dovela i sam maloobrt do teške krize, u kojoj se danas nalazi.

Nepovoljno stanje našeg malog obrta najbolje se odrazuje u razmjeru, u kojem stoje naša maloobrtna poduzeća sa svojim radnim silama.

God. 1890. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 34.178 obrtnih poduzeća, koja su radila sa ukupnom radnom silom od 31.068 pomoćnika. Već sama ta činjenica, da je broj poduzeća veći od broja radnih sila, koje uposluje, dokazom je njihove poslovne nerazvijenosti i slabe djelatnosti. Nu od ovih 34.178 poduzeća bilo ih je 23.028 ili 67·37%, koja su radila bez i jedne pomoćne radne sile. Uvažimo li činjenicu, da druge napredne zemlje ova poduzeća, koja rade bez pomoćne sile, ne ubrajaju više ni u malu obrtnost, snizit će se broj naših poduzeća na 11.150. Nu od ovih 11.150 poduzeća bilo ih je 6.410, koja su radila sa jednom samo pomoćnom silom, 2.555, koja su radila sa 2 pomoćne sile, 1.666 sa 3—5 pomoćnih sila. Samo 110 poduzeća radilo je sa preko 20 radnih sila, a ova su ubrojena u veleindustriju. Uzmemo li pak i ovdje mjerilo naprednih zemalja, koje broje u veleindustrijalna poduzeća samo ona, koja rade sa 50 pomoćnih sila, snizit će se broj naših veleindustrijalnih poduzeća na ciglih 54.

Potiskujući utjecaj veleindustrije na naš obrt nije mogao doći od domaće veleindustrije, nego od strane. Naša domaća veleindustrija ne raste u istom razmjeru sa propadanjem našeg malog obrta. Pogledamo li, kako se naše tvorničarstvo razvijalo od g. 1890.—1900., opazit ćemo, da je bio nekaki napredak jedino u onim granama tvorničarstva, koja se bave preradbom surovina, u svrhu da im olakšaju eksport. God. 1890. bilo je 334 tvorničkih poduzeća, koja su do 1900. narasla na 483. Nu uvažimo li činjenicu, da ovaj porast odpada većinom na paromline, koji su se od g. 1890. od 103 poduzeća povećali na 207, te koju granu ne možemo, za pravo uzeto, ubrojiti u tvorničku industriju, vidit ćemo, da je za pravo broj tvorničkih poduzeća bio samo 276. Od ovih 276 poduzeća odpada još 91 poduzeće koje se je bavilo preradjivanjem drva i pečenjem cigle. Broj poduzeća, koja su se pako bavila izradjivanjem surovina, povećao se je od godine 1890—1900 od 136 na 185

dakle za 49 poduzeća. Uzmemo li u obzir, da su ovamo ubrojena i ona poduzeća, koja se nikako ne mogu ubrojiti u tvornička malo većega stila (kao što su 58 tiskara, 3 vodovoda 7 poduzeća, koja rabe za kućnu rasvjetu, 2 kamenoloma) il po svojoj produkciji i karakteru su više maloobrtna poduzeća koja rade sa motornom silom (10 tvornica soda vode, parni praone rublja, kladivo bakra, svrstavanje prnja, pletionice ča rapa itd.) svadja se broj tvornica za izradjivanje surovina n 95. Taj pako mali broj domaćih tvorničkih poduzeća ne može nikako da nadoknadi mali obrt. Time vidimo, da raste kon sumpcija stranih produkata, dočim se umanjuje broj domaćil proizvoditelja i jakost produkcije. Privredno sredstvo na indu strijalnom polju izmiče nam iz ruku, a time pada i naša kon sumna snaga. Padanje naše konsumne snage djeluje na cijel naše financijalno, socijalno i ekonomsko stanje. Djeluje p gotovo na ogromnu produkciju, koja, ne nalazeći dovoljn konsumenata kod nas samih, biva sve više upućena na izvoz Time joj je prodja produkata otešćana. Agrarna naša produk cija nije intenzivna baš zato, jer ju naša konsumna snaga n izazivlje i ne potiče, dapače ju potiskuje. Pošto pako nem privrede ni na industrijalnom, ni na agrarnom polju, a pučar stvo ipak raste, upućeni su naši slojevi jedino na — iseljivanj Veliki kontigenat iseljenika producira upravo naš mali obrt. D održi konkurenciju sa tvorničkom produkcijom, nastoji radi sa čim jeftinijom radnom silom, a to su naučnici. Nu pošto i mali obrt, a ni tvornice ne mogu poslije kao gotove radnik uposliti, primorani su na iseljivanje. Ovaj žalosni pojav raste istom razmjeru sa propadanjem maloobrta, te je danas došl već do toga, da i naša veća obrtna poduzeća, koja rade sa 1 do 15 pomoćnih sila, imaju 4 6 pravih radnika, a ostalo s naučnici. Dapače ima ih, koja imaju 1 2 radnika, a preko 1 naučnika.

Uvažimo li ovaj pojav, bit će nam jasno, zašto radničk pitanje kod nas jošte uviek nije od te zamašitosti, od koje j ono u drugim zemljama, nu ne promijene li se skoro prilik proizvodnje kod nas na bolje, ne će ni doći do tog pitanj Ne će se kod nas ni na dalje ništa čuti o radnički nemirima štrajkovima, bit ćemo i nadalje zemlja rada i reda, ali t inače lijepi pojav, kod nas je samo pojav našeg gospodarsko nazadka. Nemojmo se dakle varati. I kod nas postoji radničk pitanje, ali njegovo težište leži izvan nas samih. Većina naši radnika radi u vanjskim stranim zemljama, pa se radničko p tanje za naše radnike ne rješava kod nas, nego vani, a to opet jedan crni znak naših abnormalnih prilika.

Propadanje malog obrta, a slab ili nikakav razvoj vel industrije prouzrokovao je kod nas ne samo gospodarsku neg i socijalnu krizu. Propadanjem maloobrtnog staleža propada

veći dio našeg slobodnog gradjanstva, koje je sve od našeg preporoda pa do danas (u koliko nije već i ono vezano uz vladu) bio poglaviti predstavnik i oslon slobodnog hrvatskog narodnog i političkog života. I kod drugih je naroda pad malog obrta izazvao socijalnu krizu; ali padom maloobrta u nas je pao još i sam gradjanski stalež, pa će ostati tek seljaci i činovnici a medju ovima će biti posrednik — tudjinac.

Potražimo li uzroke, koji su kod nas to pitanje zaoštrili tako jako, da se je ono razvilo do krize, vidjet ćemo, da su u glavnom dva uzroka. Prvi uzrok leži u tom, da se je naš mali obrt razmjerno prema drugim zemljama veoma kasno razvio. Kriv je tomu naš položaj, što smo ga kroz vijekove zauzimali. Dok su drugi narodi radili na kulturnom i gospodarskom polju, stajali smo vječito pod oružjem, a to je stanje, u kojem je svaki napredak nemoguć, a osobito onaj obrta i trgovine, koji u prvom redu zahtijeva slobodu, mir i poredak, a ne vojničku stegu i nesigurnost rata. Kod nas je to stanje prestalo tek g. 1883. konačnim razvojačenjem Krajine. Mi smo se tek morali razviti iz vojničkog naroda u narod kulturni. Upravo kod ovog prelaza zbio se je taj nazadak na gospodarskom polju, a osobito na obrtnom.

Potrebe razvile su se mnogo brže nego proizvodna snaga, pa kada je g. 1858 proglašena sloboda trgovanja, oslabila je bolja i jeftinija strana proizvodnja još jače našu proizvodnu snagu.

Drugi uzrok bio je taj, da su se kod nas razmjerno prema toj mladoj grani narodne privrede, koja se je tek počela razvijati, prerano dokinuli oni zakoni, koji su jedino omogućivali barem nekaki napredak. To su institucije ceha, koje su dokinute g. 1850. proglašenjem slobode obrtovanja. One su ograničavale broj poduzeća i time pružale prilike, da se postojeća poduzeća ojačaju i razviju. — Upravo taj konservativni zakon ojačao je pak u drugim zemljama maloobrtna poduzeća tako, da su ona bila kadra koristiti se tečevinama moderne tehnike. Mnoga grana maloobrta razvila se je tim putem do veleobrta i veleindustrije. Prelaz ovaj iz maloobrta u veleindustriju bio je ondje organički i zato pitanje maloobrta nije bilo od te zamašitosti, od koje je ono kod nas.

Nije nam na misli zagovarati tu instituciju. Danas se ona ne da više provesti, a i vrijeme, gdje je ona mogla povoljno djelovati, prošlo je. No izostao je uspjeh, koji se očekivao od slobode obrtovanja. Utakmica, koja je na drugim poljima povoljno djelovala, ovdje je bila od štetnog uticaja, a to zato, što su ovdje svi uvjeti manjkali. Ne samo, da se naš obrt imao boriti sa stranom proizvodnjom, nego je nastala i rastvarajuća utakmica unutar njega samoga, koja je i onako slaba ova poduzeća još jače oslabila. Naš maloobrt propada u nevrijeme,

jer propada prije nego ga može da zamjeni veleobrt i vele industrija. Uzroci, koji su sprečavali razvoj veleindustrije, bil su i nutarnji i vanjski. Unutarnji su razlozi sada već historičk naravi, a vanjski izviru iz našeg odnošaja prama Ugarskoj.

U prvoj polovici XIX. vijeka cvala je u nas trgovina. Centrumi ove trgovine bili su Karlovac i Senj, a izgradnjon južne željeznice porasao je i Sisak.

Izgradnjom riječke željeznice pali su Karlovac i Senj, izgradnjom bosanske i sam Sisak. Ali ova naša trgovina ogra ničivala se je samo na izvoz surovina (drvo i žito) i izgrad njom željeznica pala je i ona korist, koju smo imali od ovog prometa. U tom, što se je trgovina ograničavala na surovine imamo tražiti razlog, zašto se je padom te trgovine čitav pre ostali kapital bacio većinom na bankovno novčarstvo, a ne n industrijalna poduzeća. Manjkalo je našim ljudima i smisla naobrazbe za takova poduzeća.

Kapital taj nije ni osjećao potrebe, da sudjeluje u indu striji, jer je poradi neorganizovanog obrta i ratarstva naša široko polje svoje zarade tako, da je ostao kod novčarstva koje se danas u premnogo slučajeva izrodilo u lihvarstvo.

Nu ovdje ne smijemo pustiti s vida ni onaj veći dio na šega kapitala, koji je do g. 1848. bio koncentrovan u rukam plemstva i vlastele. Taj se je kapital većinom sastojao u nepo kretnim posjedima, a realizovao se je g. 1859. u zemljorasteret nicama. — Novac, koji su naši seljaci u obliku poreza plaćal za odkup od kmetstva, došao je u strane ruke, jer su i naš zemljorasteretnice lošim gospodarstvom naše vlastele dospjel takodjer u tudje ruke. Onaj novac, što ga je naše vlastelinstv dobilo za zemljorazteretnice, uložen je opet ili u novčarstvo il je protepen i to većinom u tudjim zemljama; i tako se uslije pomanjkanja kapitala i uslijed nepoduzetnosti nije imao na srednji stalež prilike dići do većeg blagostanja.

Uslijed ovih razloga i uslijed opće gospodarske desorga nizovanosti i nespremnosti, nije g. 1860. i 1870., kad su bil najpovoljniji uvjeti osnutku veleindustrije, mogla u nas da se on razvije i tako nadoknadi stare oblike produkcije i stara vrel privrede. Za to nas je i mogla, da ovako nespremne zateč ugarska gospodarska politika, kojoj je polagano uspjelo da stav i vanjske zapreke našem ekonomskom razvoju. Danas nas t zapreke silno guše, a leže poglavito u jednu ruku u koncesi jama, koje Ugarska daje svojoj industriji, a u drugu ruku željezničkoj ugarskoj politici, kao što i u sprječavanju razvitk riječnog parobrodarstva. Željeznička politika očituje se u dv smjera: u željezničkim tarifima, po kojima je otešćan izvo naših gotovih produkata, dočim je pogodovan izvoz surovin te u izgradnji željezničkih pruga, kod čega se ne uzimaju u obzi naši interesi i ne stvaraju prometni uvjeti našoj industriji.

Uvažimo li sva ova navedena fakta, doći ćemo do zaključka, da ne smjemo pustiti, da padne naš maloobrt prije, nego ga bude mogla da zamijeni domaća veleindustrija. Ali pošto ne možemo da naprečac forsiramo iz svojih sadanjih sila razvoj veleindustrije, moramo da tražimo modus, po kojem će moći naša sadanja maloobrtna poduzeća, kao vrelo privrede našega slobodnoga gradjanstva, doći postepenim razvojem do veleobrta, dotično veleindustrije. Samo sustavnim i postepenim radom moći ćemo riješiti našu gospodarsku krizu, u koliko ovisi o obrtu i industriji.

M. Šnidaršić.

Iz tudjine.

Anatole Leroy-Beaulieu i Albert Sorel.

(Svršetak).

»Utemeljitelj talijanskoga jedinstva nije nipošto bio, kako se to već kaže, velik čovjek, a dokazao je, da se i bez toga dadu provesti velika djela. Posljednji piemontski kralj bio je vazda dorasao zadatku, koji je imao riješiti, i dogadjajima, koji se izvršiše za njegove vlade i pod njegovim imenom, makar u njegovu umu nije bilo ništa vanredna . . . Ta gotovo trideset godišnja vlada osobito će nas zanimati baš tim, što vanrednih svojih uspjeha nije dosegla ni s neobičnim genijem, ni s nepobjedivom vojskom, a još manje slijepom igrom sudbine. Italiji nevjerovatnu njezinu sreću pribaviše skromnije, čednije vrline, vrline svakome pristupačne, i baš za to dostojne, da ih proučavamo i da im se divimo; Italiji Viktora Emanuela donijela je narodni preporod ustrajnost, ustrpljivost, zdrav razum, dosljednost, jednom riječi karakter i politika. Za to savremena povjest talijanskoga poluostrva daje državnicima vanredan nauk, a narodima, koji su nepravedno nesretni, primjer, koji sokoli. I narode i pojedine ljude najviše oplemenjuje i jača pogled na veliko djelo, sretno dovršeno malim sredstvima i rukama, koje se ne razlikuju od svačijih ruku.

Možda nikada polazna točka nije bila tako daleko od cilja, koji je trebalo doseći. Isprva se činilo, da se sve zaklelo protiv Italije i protiv Viktora Emanuela. Ništa ne nagoviještaše nedalekih čudesa njegove vladavine; proroku, koji bi je bio prorekao, ne bi bili vjerovali ni najoduševljeniji rodoljubi. Sredstava materijalnih nije bilo ili bijahu nerazmjerno malena prema zadatku, koji je trebalo izvršiti. Činilo se, da Piemontu i Viktoru Emanuelu nije pristupačna ni moralna sila, koja je obično glavna snaga male države. Savojski dom nije imao ni toga, što je kvascem svakoj revoluciji, narodnoga pouzdanja«.

Na prvi mah bi čovjek sudio, da Leroy-Beaulieu nije sasvim pronikao u povjest talijanskoga jedinstva i da se svemu prosto čudi i divi. Ali već sam završetak njegove studije uvjerit će nas, da to nije tako.

»Danas kao i pod prvim njezinim kraljem, najveći i najteži zadatak Italije i jest unutar njezinih granica. Viktor Emanuel ostavio ju je nezavisnu i slobodnu, ali narodna nezavisnost i politička sloboda nisu sve ono, što narodima treba. Djelo talijanskoga preporoda nije dovršeno jedinstvom; preostaje od njega najteži dio: preostaje još, da se dâ prava vrijednost narodnomu duhu i narodnomu tlu, da se sela oslobode malarije i groznice, da se široki slojevi puka izbave iz jarma neznanja i bijede; preostaje još, da se jedinstvo, koje je dovršeno materijalno u gradovima i pokrajinama, napuni moralnim jedinstvom u srcima. Italija je gotova, sad treba stvoriti Talijane, tako je, kažu, rekao Maksim d'Azeglio. Naprosto je potrebno, da se veliko djelo Viktora Emanuela tako dopuni, i samo pod tim uvjetima moći će Italija najprije postati u istinu novi narod i i osim stare svoje slave dati Evropi, što civilizacija od nje s pravom očekuje.«

Je li tu i treba, da spominjem paralelu s nama?

* * *

Tko pročita gornje redke možda će pomisliti: Velike li mudrosti pisati takove jednostavne stvari. Pomislit će to osobito takovi medju nama, koji navikoše čitati ili listati knjige njemačke, prenatrpane »faktima« i citatima, ali za to bez jedne velike i duboke misli, bez jednoga jakoga i plemenitoga osjećaja. A ipak vrlo griješimo, kad toj njemačkoj »temeljitosti« dajemo prednost pred »površnošću« franceskom, a griješimo za to, jer samo velike misli i jaki osjećaji mogu da srede i proniknu nebrojene pojave života, sitna fakta i milijune svakidašnjih dogodjaja i da u njima nadju pravi smisao života. I u tom je baš glavna razlika medju duhom franceskim i njemačkim, što franceski um vazda traži p r a v i s m i s a o dogodjajima, dok se Nijemac redovno zadovoljava, da fakta konstatuje ili da ih samovoljno, posvema subjektivno, tumači. I za to ćemo jedva u svoj njemačkoj književnosti naći ove retke:

»Svi ti (slavenski) stanovnici Jadranskoga mora . . . za posmatrača su pojava od največega interesa: tu se vidi, kako Zapad upliva na istočnjačko pučanstvo. Vrjedi to posebice za Bosnu, za Hercegovinu i za Crnu Goru . . .

Vrlo je zanimljivo proučavati, kako tu djeluje zapadna civilizacija . . . Valja otvoreno priznati, da redovno taj dodir (medju istokom i zapadom) nije bio baš sretan na Levantu: istočnjaci primiše od nadošlih svojih zapadnih gostiju ponajviše njihove mane. Valja isto tako reći, da u zamjenu mnogi

zapadnjaci, Francezi, Talijanci, Nijemci, poprimiše mnoge mane Levantinaca . . . Dalmacija naprotiv, Bosna i Crna Gora, spadaju medju one zemlje, gdje se Zapad i Istok približuje u povoljnijim prilikama. Zbliženje nije bilo tako naglo, kao u mnogim drugim zemljama; prema tome možemo se nadati, da zapadni upliv na to istočnjačko pučanstvo ne će biti tako nepovoljan i pogibeljan, kao u drugim krajevima, na primjer u Egiptu. Tko je putovao po Egiptu, tko je posjetio Aleksandriju, Port-Said ili Suez, zna, kako duboko spadoše moralno i zapadnjaci i istočnjaci u tim velikim primorskim lukama, gdje se stiče toliko različnih plemena. Čovjek bi rekao, da svako pleme donosi tamo svoje mane, da ih s drugima podijeli, tako vješto spojiše tamošnji stanovnici sve mane u jednu cjelinu.«

Uza sve to, što Leroy-Beaulieu sasvim pravo čini načelnu razliku medju nama i Levantincima, ipak je vrlo zgodno zapazio prenagao prelaz izmedju starije i mladje generacije, osobito kod ženskog svijeta.

»Mnogi sociolozi drže, da je žena naprosto konzervativna, da ne trpi novotarija . . . To može biti; u izvjesnim stvarima žena u istinu svagdje čuva stare običaje . . . No dvjema stvarima žena redovno ne može da odoli: modi i raskoši. Bosanska je žena podlegla sili zapadne mode. I kako sam taj čas rekao, vanjština, odjeća, prava je slika onoga, što se dešava u kući, pa i u samoj duši. Kad žena primi evropsku modu, postane iz nje vrlo brzo agent za promjenu (u evropskom smislu). Čim obuče evropsku haljinu i metne na glavu šešir evropske dame, hoće da oponaša i evropske običaje. Ne će više starih turskih divana . . . nego naručuje fotelje i stolice iz Budimpešte ili iz Beča . . . Jeftinoća moderne industrije samo je nova napast . . . (Pa ipak) moralni stepen toga naroda danas je još vrlo visok. I ne bih se začudio, kad bi u mnogim stvarima taj narod stajao (moralno) više, nego veliki dio Zapada« . . .

Još bih mogao citovati mnogo toga o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba, o pravom karakteru muslomanstva, koje politički nazaduje u Evropi, ali za to moralno vanredno napreduje u Africi i u Srednjoj Aziji, o reformama Perzijanca Baba-a (Bab znači perzijski »Vrata«), koji je sve svoje reforme počeo time, da podigne muslomansku ženu, ali sve to nije tako važno kao fakat, da takav čovjek, kakav je Leroy-Beaulieu, koji je vidio sve naše zlo i svu našu narodnu nevolju, koji dobro poznaje našu neimaštinu i dezorganizaciju, da nam takav um, vrlo otvoreno i da se ni najmanjega ne susteže, priznaje to, što si sami najviše i kao za inat odričemo: moralnu snagu.

Dà, Leroy-Beaulieu ima pravo i po sto puta pravo, a pravo ima za to, jer naš narod nije ni šaka pustolova, ni skup zločinaca, ni četa hajduka, a nije ni hrpa drva, da si njetko

njim ogrije svoje stare kosti, ni meka glina, da tko mu drago pravi od njega figurice za svoju šarenu šahovnicu; živ je to, jak i zdrav organizam sa starom, tisućljetnom kulturom, s velikim idealom društvene pravednosti i reda, s nesavladivom vjerom u pobjedu pravice i dobra. Jedno samo treba tomu našemu narodu: vodja, koji će ga bar tako dobro poznavati i tako pravedno o njem suditi, kako je to mogao učiniti veliki Francez samo za to, što se u njega znao i u ž i v i t i, a ne samo kraj njega, nad njim, ili čak p r o t i v njega živjeti.

Stjepan Radić.

LISTAK.

Sjednica trg.-obrtničke komore u Zagrebu, obdržavala se je 19. veljače. Poslije osvrta na obilan prošlogodišnji rad komore (uručbeni zapisnik iskazuje 8000 poslovnih komada), prešlo se je na raspravu o prispjelim podnescima. Ministar trgovine javlja, da je za promicanje strukovne naobrazbe postolara odredio namjestiti jednog strukovnog učitelja, koji će u raznim mjestima držati tečajeve od 4 tjedna. Komora zaključuje, da će zamoliti vladu, da takovog učitelja imenuje i za područje naše zemlje. Ovo je ministar javio komori, a sad dolaze odgovori zajedničkih ureda na najpravednije molbe zagrebačke komore. Ravnateljstvo državnih željeznica *ne može* uvesti brzovlak na pruzi Zagreb-Banjaluka, jer da promet nije dosta izdašan; neprilike na kolovoru u Kostajnici *ne moga* se odstraniti, jer su poslijedice neprikladnog položaja; brzovlak Zagreb-Zemun *ne može* se uvesti, jer da je sadašnja sveza dostatna, premda je samo općinstvo ustalo sa ovim zahtjevom; eto presmjerna 40-torica u Pešti ne može da isposluje niti jedan — brzovlak. Kolodvoru u Križevcima trebalo bi i po priznanju ravnateljstva nekih poboljšica, ali ipak se *ne mogu* izvesti, jer bi za to trebalo novaca, kojih za Hrvatsku *nema*. Tako je progovorilo ravnateljstvo zajedničkih željeznica. Ravnateljstvo kr. pošta i brzojava, da *ne može udovoljiti molbi komore, da se stave izvan prometa bjelice poštanskih doznačnica, na kojima nema hrvatskog teksta.* To znamenito riešenje hoće ravnateljstvo da motivira najprije nekakovim manipulacionim razlozima; ono piše doslovce finom hrvaštinom ovako: Broj 750. Slavnoj trgovačkoj obrt. komori Zagreb. Na cienjeni dopis od 21. stud. pr. god. 6985. obavješćujem slavni naslov, na temelju odpisa kr. ug. min. trgovine od 29. pr. mj. br. 80000, da je sa računovodstvenog gledišta nastala potreba, da pošt. uredi u inozemstvo glaseće pošt. doznačnice, odieljeno od tuzemnih u

posebnom dnevniku uplaćenih doznačnica zaračunavaju, te da se prema tome od doznačbenih bjelica, koje se u prometu nalaze ružičaste bjelice samo u tuzemnom prometu upotrebljuju, žute nasuprot samo u prometu sa inozemstvom. Uslijed toga, nu i u ostalom s obzirom na to, što nisu nove bjelice u promet stavljene, a uredjenje porabe već postojećih bjelica prema njihovom izvornom opredieljenju ne stoji u savezu sa jezičnim pitanjem, ne može se na propisu mijenjati«. Nakon žive razprave zaključi sjednica jednoglasno, da se to riješenje priopći banu, te ga zamoli za intervenciju.

Ovo »riješenje« ravnateljstva pošte i brzojava, u koliko nije konfuzno, u toliko je drzovito, jer ono se usudjuje nekako s visoka govoriti, kao da ono tobože *ne može* nešto uvažiti, što temeljni državni zakon *nalaže*. Sjećamo samo na §§ 56. i 57. zak. čl. od g. 1868., pa ćemo uvidjeti, da se zakon ima ili odstraniti ili vršiti, ali mimoilaziti se ne smije.

Posebna se animoznost sadašnjega madjarskog šovinističkog ministra trgovine Hegedüsa, pokazala i u pitanju trgovačko-obrtničkog muzeja u Zagrebu. On se kapricirao, da se muzej ne smije zvati »Hrvatski trg.-obrt. muzej u Z.«, nego samo »Trg. obrt. muz. u Z.«, a peštanski delegati šutjeli su poput grobova i kaprica ministra je ostvarena. U otvorenoj sjednici tumačio je izvjestitelj g. Krešić u ime muzealnog odbora i komorskog predsjednika, da je »prvobitni pravilnik muzeja preinačen prema »naputcima« ministra trgovine, koji stavlja za muzej u izgled redovitu godišnju podporu od 12.000 K. Izvjestitelj pročita zatim osnovu pravilnika, prema kojoj bi muzej imao nositi naslov: »Trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu«, a svrha mu je, da unapredjuje trgovinu hrv.-slav. proizvoda, koji u Hrvatskoj nalaze prodje. Uprava ostaje u rukama trg. obr. komore, na čelu joj stoji kom. predsjednik, a tehnički je upravitelj kom. tajnik, dok vrhovni nadzor vrši ministar trgovine. Vlastnica palače je komora, a u slučaju da institucija komora bude ili napuštena ili pretvorena u državnu uredbu prelazi vlastničtvo zgrade na glavni grad Zagreb, koji upravu muzeja ima povjeriti onoj korporaciji, koja je po svojem ustrojstvu sposobna, da promiče interese trgovine i obrta. Sjednica prihvaća jednoglasno osnovu. Zaklada trgov. muzeja iznosi K. 34.414·10 u gotovu i K. 30.000 u vrijednostnim papirima, a K. 55.620 u tražbinama. Cjelokupna imovina komore iznosi K. 155.240·60 u gotovom i K. 77.900 u vrijednostnim papirima. Ovom nam se zgodom namiće pitanje: nismo li mi Hrvati sami mogli sakupiti medju sobom onih 12.000 K koje je dozvolio madjarski ministar? Za tih 12.000 K. morali smo moljakati ministra i izostaviti iz naslova ime hrvatsko. Nemar je to s naše strane, koji se neda oprostiti.

U dalnjem toku sjednice izvjestitelj g. Krešić priopćuje mnijenje trg. pravnog odbora o zak. osnovi glede zaštite obrtnih uzoraka. U načelu smatra odbor osnovu prikladnom, te osim nekih manje važnih ispravaka, primjećuje, da se komora ne protivi izlučenju tih poslova iz djelokruga trg. komore, nu obnavlja svoj kod razprave o reformi zakona o zaštitnim biljegama stavljeni predlog, *da se za Hrvatsku i Slavoniju ustroji u Zagrebu posebni povlastični ured.* Prima se. — Trgovačko-pravni odbor predlaže, da se na ministra trgovine upravi predstavka s molbom, da se trgovci ne bi oporezivali za svaku poslovnu granu napose, nego kumulativno po ukupnom dohodku. Prima se. Prometni odbor izvješćuje o prometno konsumnim zadrugama, koje da bi se imale urediti naročitim zakonom. Komora se već po drugi put na poziv ministra bavi tim pitanjem, koje za pravo kod nas ne postoji, jer u cijelom području postoji danas još samo jedna zadruga, dočim su sve ostale nakon kratkog života propale. Nakon kratke rasprave bude zaključeno, da se pitanje uredi tako, da zadruge smiju prodavati samo svojim članovima, te da se oporezuju kao i svako drugo poduzeće.

Na predlog istoga odbora zaključi sjednica, da se predstavka gradskoga poglavarstva u Bakru glede ravnopravnosti bakarske nautičke škole sa akademijom preporuči vladi na uvaženje, a tako i molba osiguravajuće zadruge »Croatiae«, da se naredbenim putem ustanovi oblastni postupak sa putujućim agentima osig. družtava, da se upozore sve oblasti na shodnost osiguranja javnih zgrada, te da se strogo postupa kod izdanja svjedočaba o nekrivnji u slučaju požara. Prima se.

Ova nas je sjednica i opet nečemu naučila. Naučila nas je, da važne korporacije kao što su trg. obrt. komore, kojima nije toliko do narodnosnih sporova, nailaze svaki čas na sukobe sa zajedničkim ministrima, koji jednostavno mimoilaze zakon i rade kako im diktira njihov šovinizam. Najpravednije molbe ostaju neuvažene, jer gospoda jednostavno »ne mogu« da što učine. Tu se najbolje vidi, kako se narodna borba ne smije ograničiti na političku i kulturnu stranu, već *kako je baš gospodarska borba temelj i pravi sadržaj narodne borbe.* Velika zadaća koju naše komore — naročito zagrebačka — u tom pogledu savjesno vrše, zaslužuje veću pažnju od strane općinstva, koje bi joj svojim zanimanjem moralo pružiti moralnu potporu i shvatiti, da je borba, što ju vode trg. komore, važan dio opće narodne borbe.

Dr. M. H.

»Socijalna« debata u saboru. Svake godine zimi, kada se prekine posao na polju i gradjevni rad u gradu, izbiju jače na površinu u svakoj zemlji, osobito u gradovima, oštrine gospodarske razredne borbe. Pomaljaju se ko iz nutrine zemlje ljudi gladni, izne-

mogli i — ne traže *kruha!* — već pružaju svoje žuljevite ruke za *radom*, traže *zaradu*, da mogu živjeti.

Na javnim trgovima stoje u gomilama — iščekuju željno, da tko kupi rad ruku njihovih (a cijena tog rada pala je nisko, vrlo nisko), ali čekaju zaludu... Možete li si predočiti bjednije novovjeke društvene slike? — Gdje ih je više, u većim gradovima, idu na ulicu, da ondje na svoj način manifestuju svoje tražbine... I onda se sjete *vlade*, *općine* i ine korporacije, da valja tomu zlu nekako doskočiti i poduzmu »shodne« mjere, da barem momentano zatrpaju ponor usred društva. Neki teoretičari predlažu *osiguranje protiv bezposlenosti*, prisilno ili dobrovoljno; ovakove osiguravajuće zavode posjeduju već neki gradovi švajcarski i njemački, a u Engleskoj radnička društva. U Parizu pak vrlo dobro služi u najvećoj nevolji t. zv. »burza rada«, posredujući zavod za radnike. Praktičari opet traže razumnu *politiku državnu i općinsku*, koja bi svoje gradnje i veća poduzeća ostavljala na zimsko doba, da tako reguluje dobu rada. A razna dobrotvorna društva, osobito ženska, brinu se, da utaže glad žena i djece bezposlenih...

Tako se raspravlja i radi drugdje. Kako je to mučno pitanje »riješilo« naše najviše ustavno tijelo — sabor? Dr. *August Harambašić* je najprije u toj stvari, na molbu naših »kršćanskih socijalista« interpelirao vladu, a poslije podnese prešni predlog, da vlada imenuje anketu, koja bi se sastojala i od zastupnika radništva, u svrhu rasprave ovog pitanja. Cijela debata, koja se je na to veoma brzo — »prešno« svršila, učinila je na svakoga, koji iole prati ma samo dnevnu žurnalistiku — razumije se ne našu — vrlo žalostan dojam. — Dr. Harambašić odmah se je u uvodu ispričavao, kako je — tako reći — slučajno nabasao na ovo pitanje, s kojim se dosada nije bavio (!), kako ispunjava time samo želju drugih, pošto radnici žalibože nemaju jošte svoga zastupnika u saboru. Onda je sa nekoliko izreka »čuvstveno« prikazao izabranim ocevima domovine bijedno stanje tih bezposlenih radnika, njihovu gladnu dječicu i žene, — svako ljudsko srce mora to ganuti! Priznaje opravdanost prigovora Njeg. preuzvišenosti g. bana, da naše društvo ne čini u tom svoju dužnost (ne daje milostinju!), ali kad ne će ono, onda mora vlada, koju radnici »na usta moja mole *najsmjernije*, da bi *blagoizvolila* imenovati jednu anketu« ... Na poniznu i prepokornu molbu, dobio je g. zastupnik dostojni — »službeni« odgovor. »Nj. presvjetlost« g. *Krajcsovics* riješio je to pitanje vrlo lako i komotno. Koliko velite da ima bezposlenih radnika? Devet stotina. Dobro je. Mi imamo 500 općina. Devet sto razdijeljeno sa pet sto, iznaša jedva *dva* cijela. Ergo: na svaku općinu idu — *dva* bezposlena radnika, — šta je to? I »Nj. se presvjetlost« salo-

monski nasmiješi. — Tužite se i tražite od vlade pomoći, a pogledajte to vaše društvo, ono priredjuje — »Korzo« (Nj. je presvjetlost očito zaboravila dodati: — i sjajne plesove, gdje su naše žene patronese —!), ne bi li bolje bilo, da se namjesto za »Korzo« sakupljaju milodari za — bezposlene radnike? — Na ovakovu strašnu filipiku, koja odaje duboko socijano shvaćanje g. podbana, nije se dalo ništa više primijetiti. Još je samo g. *Tuškan* razvijao o tom pitanju svoje nazore, koji su posvema spadali u okvir cijele debate. Treba se brinuti za radnike, jer su oni »sinovi našega naroda, a za one strane, iz drugih zemalja, za one *dotepljene* (!), bit će najbolje, da se svi istjeraju iz zemlje«. — U istinu — vrlo praktičan predlog, jer kad bi tako sve vlade radile, ne bismo trebali nikakovih zakona i naredaba, da zapriječimo iseljivanje našega naroda, — svi bi nam se brzo praznoga žepa »per šub« vratili! — Onda je potsjećao sakupljene oceve, kako je u historiji pogibeljan poklik »kruha! kruha!«, kako je on to sam doživio u Zagrebu g. 1883. (ta onda se nije radilo o »kruhu«!), kad mu je na ulici odgovorio neki fakin zagrebački, kad je nagovarao narod da se razidje, da mu je svejedno — umre li sada ovdje ili poslije na postelji, i kako je na to senator Deželić doviknuo njemu i nekomu gospodinu: »Bježmo gospodo, — to je strahota!« — — —

Tako je izgledala »socijalna« debata u našem hrvatskom saboru. — Čednost g. Harambašića na početku njegova govora, da bi zastupnik radnika sigurno bolje tumačio i zastupao želje radničke, nego on, — bila je zbilja na pravom mjestu. Tako ne bi nikada govorio pravi zastupnik najnižih slojeva naroda. On bi znao svesti cijelu debatu o tom pitanju sa stanovišta mekog srca i darežljive ruke *na realno polje*. Radnici danas ne traže od društva *milostinju*, koja je nedostojna onoga, komu se daje i onoga, koji daje. Danas se više ne čuje toliko krik: »kruha!«, nego vapaj daleko strašniji, kojega je rodio današnji gospodarski sustav, vapaj za — *radom*. I tu moraju u prvom redu pomoći *države, općine*, te egzekutive »društva«, jer privatna, individualna inicijativa uzmiče pred državnom — u tom smjeru dapače i u Engleskoj i Americi (u tim zemljama privatne inicijative), a gdje smo tek mi — g. Krajcsovicsu?! —or.

Pravi interesi Rijeke. Uvoz talijanskog vina u Austro-Ugarsku posljednjih godina rapidno pada. Na Rijeci, koja je bila glavnim tržištem talijanskog vina za austro-ugarsku potrošnju, sastavio je vinotehnički talijanski delegat Chiromonte, statistički pregled o uvozu talijanskoga vina, pa navodi, da se od 27. kolovoza 1892, kada je stupila u krjepost vinska klausula, jasno razabiru dvije perijode. Od god. 1892. do god. 1898. traje prva perijoda, u kojoj

je uvoz tal. vina, dakle i iznos carine rasao. U cijelom tom razdoblju izvezlo se iz Italije u Austro-Ugarsku 5,762.549 metr. c. vina u buretima, što kraj carine od for. 3·20 u zlatu iznosi kroz ovih deset godina for. 18,440.156. Od godine 1899. dovoz talijanskog vina rapidno pada, što proizlazi iz ovih podataka: 1898. godine uvezeno je u našu monarhiju 937.219 mtr. c. talijanskog vina, god. 1899. 877.713., god. 1900. pak 559.591, a god. 1901. samo 342.218. Uslijed ovog padanja uvoza trpi najviše *Rijeka, koja je na uvozu talijanskog vina participirala sa* 56·2%. Ostalo je išlo preko Trsta i drugih carinskih mjesta u Austro-Ugarsku.

Ako ovi brojevi moguće nisu posve točni, te ne možemo jamčiti za njihovu ispravnost, ipak držimo, da su bar približni, te da su dovoljni da si stvorimo sliku o uvozu talijanskog vina u Austro-Ugarskoj, kao i o carinskom vinskom prihodu.

U razdoblju od 10 godina iznosila je carina na uvoženom talijanskom vinu za cijelu monarhiju okruglo 18,440.000 for. ili 36,880.000 kruna, od koje svote odpada na Rijeku 56.2% ili 20,726,560 Kruna brutto.

Da je Rijeka po zak. članku I. od 1868., kao što je po hrvatskom državnom pravu, sastavni dio Hrvatske, a po Hrvatskoj sastavni dio hrvatsko-ugarske državne zajednice, od ove svote odpalo bi na Hrvatsku 44% ili 9,119.686 K 40 f kroz ovih 10 godina t. j. na godinu poprečno 911.968 K 64 f.

Ali Rijeka je po nagodbi od 1868. (i bez krpice) posebno s *ugarskom krunom* (nipošto s *ugarskom državom*) spojeno tijelo, glede čije se *autonomije* imade postići sporazumljenje izmedju sabora hrvatskoga i sabora ugarskoga, te grada Rijeke. Odatle slijedi, da je Rijeka posebno tijelo, kome se načelno priznaje autonomija. U autonomiju jednoga posebnoga, bilo državnoga, bilo provincijalnuga, bilo municipalnoga tijela u prvom redu spadaju financije.

Hrvatska ne bi bila sjegurno god. 68. imala ništa protiv toga, (pošto je usvojen princip riječke autonomije), da si Rijeka pridrži sve, što po teritorijalnom financijalnom sustavu odpada na nju. I u nagodi od god. 1868. vlada financijalni teritorijalni sustav, po kojemu je sve što je ubrano na teritoriju grada Rijeke, sastavni dio njezinih financijalnih prihoda.

Za Rijeku se god. 1868. ne bi bila mogla usvojiti druga percentuacija za doprinašanje zajedničkim troškovima nego li je usvojena za Hrvatsku, prema ondašnjoj njenoj financijalnoj snazi (§ 12. zak. čl. I. 1868.), premda bi svaka druga percentuacija, — kao ona obzirom na pučanstvo ili na površinu teritorija ili kombinirana iz prve, druge ili treće, bila svakako za Rijeku mnogo povoljnija.

Vrijedila bi dakle percentuacija od 44%.

Rieka bi dakle za posljednjih 10 godina od *same carine na talijansko vino* bila ubrala svake godine Kr. 911.968.64

brutto. A obzirom na to, što već i za druge financijalne grane obstoji birokratski aparat, režija od ove carine ne bi više iznosila od 5°/₀ ili Kr. 45.598·44, dosljedno bio bi od *jedine* ove grane carinarske godišnji netto prihod Kr. 866·370·40, koji bi na Rijeku kroz deset posljednjih godina odpao, po 44°/₀ percentuaciji. Ako li se Madjari budu pozivali na one lučke investicije, koje su omogućile takav promet u riječkoj luci, možemo im odgovoriti na to, da te lučke investicije nisu učinjene u tolikoj mjeri za import, u kolikoj za export. Ugarska je trebala prolaska k moru. Da si omogući svoj export bila je prinuždena investirati. A ne bi dobivala valjda mukte tangentu od 56°/₀ ne samo od ove grane carinske već i od oslalih carinskih grana. Riječani su dobri trgovci. Potraže li financijalne podatke o svim svojim prihodima, a ti podatci neće im se moći opravdano uskratiti, znat će složiti račun o svojim prihodima, koji će im u pravoj slici predočiti, kamo ih vuče ne samo krv, već i njihovi materijalni probitci, i koji će im jasno predočiti, imade li više Rijeka od Ugarska ili Ugarska od Rijeke.

Dr. Lav Mazzura

»**Srpski Književni Glasnik**«. Doskora će biti dvije godine, što se složilo nekoliko srbskih »narodnjaka« i »zapadnjaka« u tom, da pokrenu polumjesečnik, koji bi zamienio nekadašnje »Delo«, i okupio prve srbske radnike na peru. U to vrieme vidjahu se jošte svuda jaki tragovi Milanove strahovlade, pa se bilo bojati, da će pokretači novoga *književnoga* lista na prijateljskom dogovoru omrknuti a u buhari osvanuti. S novim ustavom i s novom vladom pod predsjedničtvom Vujićevim srbske se prilike toliko popraviše, da se »Književni Glasnik« mogao razviti i u onom pravcu, kojim prema svomu imenu ne bi nikada tobože smio udariti. Već u 2. broju knjige II. (od 16. aprila 1901.) poče izlaziti studija dra. Mih. Gavrilovića: »Srbski pokret i rusko-francuski odnosi 1801.—1807.«, u kojoj je autor odkrio zavjesu s mnogih diplomatskih pregovora te dobe; pokazao, kako su na raznim evropskim dvorovima, a posebice na carskom dvoru Napoleonovu, gledali na srbski ustanak kao na nedopuštenu bunu nevjernih sultanovih podanika. — U broju od 1. VI. iste godine počeo je izlaziti »Pregled racionalno-političkog života srpskog u 19. vijeku« iz pera Ljubomira Jovanovića. Taj je pregled tako podpun i jasan i vjeran, da je vječna šteta, što se pisac — poznati srbski povjestničar — nije mogao posvema otresti one »velike ideje«, prema kojoj su svi južni Slaveni Srbi. Istina, ta se misao nigdje ne izriče baš tim riečima, ali se za to drugim načinom očituje, kadgod se govori o pokrajinskim i plemenskim imenima i o nesviesti, u kojoj je čamio srbski narod još u prvoj polovici prošlog stoljeća. — Vanredno su važni članci spomenutoga dra. Gavrilovića i

Slobodana Jovanovića o »Spoljašnjoj politici Srbije u XIX. veku«. Prvi je prikazao tu politiku do god. 1830., drugi do smrti Mihajla 1868. Obojica iznieše toliko fakata a izrekoše i mnogu tako zdravu misao, da ne bi smjelo biti Hrvata, koji hoće govoriti i pisati o *našoj* vanjskoj politici, a da ne pročita tih studija, koje izadjoše u brojevima 1. VIII. do 16. XII. 1901.

Jednomu se svakako moramo naučiti iz te ozbiljne radnje: tomu, da će veliki dio, a po svoj prilici sve veći dio našega čitavoga naroda ostati pod direktnim uplivom bečke diplomacije i da je prema tomu već skrajnje vrieme, da i u pjesmi prestanemo letjeti na Balkan, pa onda na Triglav i Velebit, i da upremo svoj pogled na Trst, Rieku i Split, pa na Osiek i Zemun, da o drugom ni ne govorimo. Čim to učinimo, vidjet ćemo, da nam već jednom treba hrvatsku politika dovesti u sklad s narodnom obranom zapadnjih a s gospodarskom obranom južnih Slavena.

Dvije originalne radnje zaslužuju još da se osobito iztaknu: Svetislav. S. Simića »Pitanje o Staroj Srbiji« (pod pseudonymom Pavle Orlović) u brojevima od 16. VII. do 16. IX. i prikaz Ljubomira Jovanovića pod naslovom: »Jovan Rajić«. Simić nam odkriva čitav mali nepoznati sviet arbanski i grieši samo u tom, što jednom tvrdi, da Arnauti niesu nikakav narod, a drugi put nas upozorava na zaključke velikih njihovih oružanih sborova, na kojima se, kaže, javljaju prvi znaci prave narodne sviesti. Jovanović svojom radnjom popunjuje priličnu literaturu o Rajiću, o tom malom našem Križaniću, koji je sve južne Slavene, kako je na bolje znao, okupio o svojoj golemoj »Istoriji«.

Za literarni pravac »Knjiž. Glasnika« značaja je članak u broju od 1. V. 1901. pod naslovom: »Hrvatsko veče« iz pera Dragomira M. Jankovića. To »Hrvatsko veče« bilo je Biogradu, kad se tamo prikazivaše Tucićev »Truli dom« i Šenoina »Sveta laž« kao za uzdarje srbskoj Nušićevoj drami »Tako je moralo biti«. O tom uzdarju autor sudi, da bi »Hrvati mogli reći, da im je podvaljeno a moglo bi im biti još i krivlje s toga, što mi od 1869. god., posle Sakcinskovog (!) »Poturice« i Freudenreichovih »Graničara« nismo uzimali u naš repertoar ništa od njih. U ostalom i sa našega rodjenoga gledišta valjalo je biti milosrdniji i ne mučiti nas jednim gotovo djačkim radom«. Po tom na četiri stranice dolazi kritika Tucićeve drame i to tako zgodno, da ne bi bilo na odmet, da si ju autor dobro pročita.

Za nove zdrave poglede na sav javni život još je značajnija pripoviest Raduja M. Domanovića »Kraljević Marko po drugi put medju Srbima«, u kojoj se nesmiljenom satirom šiba deklamatorsko rodoljublje srbskih demagoga, rodjene braće rječitih hrvatskih stolaravnatelja.

Ali za nas Hrvate to je naj-

važnije, da se u »Srpski Književni Glasnik« može pisati sa širokoga, obće narodnoga i slavenskoga gledišta. Pročitajmo primjerice samo ove redke iz uvoda za prikaz poznatoga djela Chéradame-ova »Evropa i austrijsko pitanje na pragu 10. stoljeća (u broju od 16. IV. 1901. str. 154.): »Premalo je u nas do sada i razbora i mira i slobode i marljivosti i spreme, a da bismo lako pronikli duboko u suštinu svoga narodnoga problema, a još nam je teže široko se razgledati po *celom* svetu i pravo shvatiti svoj medjunarodni položaj. Ali i ako smo još uvek partikularisti, i teritorijalni patrioti, ponekad upravo sićušni puževi, ipak smo još dosta sveži, da se prenemo, kad nas drugi upozore na strašnu našu narodnu situaciju i kad nam pokažu put, kojim možemo izaći iz ovoga tesnaca. — —« Pak onda ovi redci: (str. 309. do 310.). »Da je Chéradame više o nama pisao i da je tražio našu organizaciju protiv Nemaca i njihovih pomagača, ne bi te organizacije našao, premda mi imamo tri svoje samostalne države, (Srbiju, Bugarsku, Crnu Goru) i jednu krasnu teritoriju, *s državnom* autonomijom (Hrvatsku). I ne samo da ne bi našao takove organizacije za našu zajedničku narodnu obranu, za gospodarsku i kulturnu našu emancipaciju, nego bi bio prisiljen, da s nama napiše isto, što je napisao i poznatii francuski pisac diplomatske evropske istorije A. Debidour (II. sv. str. 563.): »Mali narodi na Balkanskom poluostrvu, istom oslobodjeni ili na pola oslobodjeni, mesto da se bratski slože u savez, koji bi im dopustio, da istočno pitanje reše slobodno od uplitanja velikih vlasti, kao da su svaki čas spremni, da se medjusobno pokolju«.

A čujmo i ovu: »Da mi, južni Sloveni, Slovenci naime, Hrvati, Srbi i Bugari umèmo oceniti *jedinu* svoju vanrednu prednost pred zapadnim Slovenima, svoju etnografsku cjelinu i geografski svoj položaj, ne bismo trošili *svu* svoju snagu bilo u stranačkom, bilo u plemenskom *divljačkom* boju, nego bismo već odavno tu bili kao jedna *kulturna* i *ekonomska sila,* preko koje ne bi mogao pljuskati ni veliko-nemački val a kamoli njegova veliko-madjarska pena«.

No ipak je za cieli pravac političkoge mišljenja najboljih ljudi u Biogradu najznačajnija studija »Madjari i Hrvati«, što je izašla u brojevima od 16./IX. 1./XI. i 16./XI. Ta studija »kao i onaj prikaz Chéradame-ove knjige iz hrvatskoga je pera: autor im je pisac ovih redaka; no to joj ne umanjuje značenja. Članak »Madjari i Hrvati« osvjetljuje i tumači sav hrvatski javni život u današnjoj banskoj Hrvatskoj tamo od 1868., a pri kraju veli se u njoj i ovo: »Suština spora medju Hrvatima i Madjarima svodi se na borbu za Primorje (sada Rieku) i za slavonsku Hrvatsku (za županije požešku, virovitičku i sremsku). Iz Primorja Madjari bi zagospodovali Dal-

macijom, iz Slavonije Bosnom. Zato se sada i radi o tom, da u Bosnu podje grof Khuen, a da na bansku stolicu sjedne grof Toša Pejačević. Prvi treba da umiri bosanske Srbe — kako je pacifikovao Hrvate — a drugi će s banske stolice ono provesti, što je kao osječki župan propovedao, da Slavonija nije dio Hrvatske, i da slavonski jezik nije ni hrvatski, ni srpski. Kod toga plana najviše se računa na to, da će Srbi u Srbiji i izvan nje reći za Primorje: To se nas ne tiče, a u Slavoniji da će još pomagati, da se odcepi od Hrvatske prema onoj: volim dobru tudjinu, nego rdjavu bratu; a Hrvate, misle u Pešti, držaće Srbi do veka za rdjavu braću radi političara iz škole Ante Starčevića i njegovih nasljednika. Taj je račun, razumije se, jadan. Već sada duva po svem našem narodu nov vjetar, koji će rasplamtjeti taki požar opće narodne svesti, da će — uz ostalo — mjesto samih Hrvata protiv nepravednih prohtjeva madjarskih stajati celo južno Slovenstvo u najtešnjoj vezi s ostalom braćom u Slovačkoj i Češkoj, u Poljskoj i Rusiji«.

I »*Srpski književni glasnik*« štampajući taj završetak nije mislio, da se tim iznevjeruje svomu pozivu ili čak svome — imenu. — Da nema drugih dokaza, to sve dosta je, da svakoga Hrvata uvjeri o tom, da se oko toga srbskoga lista kupe ljudi, kojima nije samo do ozbiljna i savjestna rada u nauci i književnosti, nego ponajprije i nada sve do toga, da već jednom prestanemo biti tudja roba a svoja nevolja.

(*Српски Књижевни Гласник* izlazi 1. i 16. svakoga mjeseca u svezkama od 5 štampanih araka 8⁰; predplata (18 K. godišnje) šalje se upravi lista (administraciji): Beograd, Ulica Kralja Milana 2. (Sremska ul. 1.) List uredjuje ovaj odbor: Dr. Vojislav S. *Veljković* (zastupao je Srbiju na haažkoj mirovnoj konferenciji); Jaša M. *Prodanović* (književnik, kako se ono veli, od zanata); Ljuba *Stojanović*; Svetislav S. *Simić* (predstojnik macedonskoga odjela u ministarstvu vanjskih posala, ponajbolji poznavalac Macedonije, inače književnik i profesor); Slobodan *Jovanović* i Bogdan *Popović* (profesor na Velikoj Školi). Stjepan Radić.

Naše novinstvo. U ovo posljednje doba mnogo se u čitavom slavenskom svijetu piše i govori o Poljacima pod vladom pruskom. — Tih Poljaka imade jedva toliko, koliko samih Hrvata u »trojednoj« Hrvatskoj (u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji), na ime preko dva milijuna dušâ. Živu u 4 pokrajine: u Poznanju, gornjoj t. zv. pruskoj Šlezkoj, u istočnoj i zapadnoj Pruskoj i to u neprilikama, koje su vrlo slične našim hrvatskim. Uza sve to razvila se tamo poljska štampa ovako:

Samo u velikoj kneževini poznanjskoj izlazi devet poljskih dnevnika, dva tjednika, a dva lista izlaze svaki drugi dan. Po tisuću predplatnika imadu samo dva lista (Gazeta Ostrow-

ska, Gazeta Kostianska), po 1500 takodjer samo dva (Lech, Kurier Poznanjski). — »Goniec Wielkopolski« i »Oredovnik« imadu po dvije tisuće predplatnika; »Przyjaciel Ludu« tri tisuće; »Postep« četiri tisuće; »Dziennik Kujavski« 4.500; »Wielkopolanin« 10.000; »Praca« 12.000; »Przewodnik katolicki« 50.000; ukupno 95.000 predplatnika. U zapadnoj Pruskoj jedino evangelički pučki list za Mazure (»Gazeta ludowia«) imade samo 500 predplatnika, svi ostali preko 2.500, a »Gazeta Grudzianjska« dapače 3.400, svega 49.500.

U gornjoj Šlezkoj, do nedavno navodno sasvim zapuštenoj, samo »Novine Ratiborske« imadu 1500 predplatnika, svi drugi listovi imadu preko 2000, a »Katolik« (izlazi svaki drugi dan) dapače 20.000; svega 40.500.

Dapače poljski »Dziennik Berlinski« imade 1.500 predplatnika, a vestfalska »Widruta« 4.000; svega u cielom carstvu straha božjega okruglo 160.000 predplatnika *ili oko pol milijuna čitatelja* . . .

Ova fakta, te brojeve navodim za to, da uzmognem s punim pravom zapitati: A koliko predplatnika i čitatelja imade hrvatsko novinstvo poslije četvrt vijeka narodnoga preporoda i poslije 30 godina naše *državne* autonomije? Svi *hrvatski* listovi, računajući i službeno novinstvo imat će jedva *desetinu* predplatnika pod vladom Vilima II., a čitalaca ni desetinu.

Zamislimo se u ovaj fakat. A da se uzmognemo prvom prilikom o tom liepo porazgovoriti i lakše se sporazumjeti zapitajmo se: za što je dnevnik najbrojnije i najpopularnije hrvatske stranke vazda jedva jedvice životario, za što i sada jedva jedvice izlazi; za što je *njemački* na polak samo opozicionalni zagrebački dnevnik najrašireniji »hrvatski« dnevnik; za što *svaki pokrajinski* list doziva u pomoć čitalačko općinstvo iz *ciele* Hrvatske; za što se napokon hrvatska štampa boji vlasti i onda, kad ta postupa nezakonito, umjesto da u takvom slučaju predstavnik vlasti dršće pred štampom.

Baeuška.

Kako se i u Hrvatskoj dade unosno gospodariti. U našu javnost češće dopiru glasovi o uzornoj mljekarni u Končanici kraj Daruvara, kojoj je vlastnikom i dušom vanredno poduzetni, mladi tamošnji trgovac Modly. Mljekarna postoji istom treću godinu i njezino izvješćee za g. 1901. upravo rječito svjedoči, kako se u Hrvatskoj sa strukovnom spremom i s odvažnom voljom dadu postići neobični gospodarski uspjesi. Za sada ističem samo glavne brojeve i glavna fakta, koja podaju jasnu sliku narodnoga blagostanja, do kakvoga ćemo moći doći, ako se svi proniknemo uvjerenjem, da bez gospodarskoga znanja i bez gospodarske poduzetnosti sve svoje kulturne i političke stečevine možemo preko noći izgubiti.

U g. 1901. od 1. siječnja do 31. prosinca kupila je mlje-

karna 1,000.968 $^1/_2$ litara mlijeka, koje je plaćala od 8—10 fiilra po litri (prema vrsnoći), te je samo za mlijeko tamošnjemu žiteljstvu isplatila 94.425 kruna 16 filira. Iz toga mlijeka izradjeno je za maslac 957.915 $^1/_2$ litra i dobiveno je iz toga 38.216·6 kilgrama maslaca. Iz drugih mljekarna kupljeno je 3.640·6 klgr. i sav taj maslac prodao se vanredno lahko i vanredno brzo i to bolje vrsti okruglo 1 klgr. po 1 for.

Upravo neograničenu potrebu maslaca imade za sada Njemačka, posebice Berlin, Draždani i Lipsko, te g. Modly ne može ni iz daleka da zadovolji svim naručbama, pak za to svim hrvatskim mljekarnama šalje adrese njemačkih tvrdka, ali svakolika naša produkcija još je uvijek neznatna prema potrebi iz Njemačke, od kuda se vazda plaća brzo i dobro. Gosp. Modly prodao je g. 1901. u Berlin 15.397·5 klgr., u Draždane 9.618·5 klgr., u Lipsko 4.020·5 klgr., u Vratislavu 604·5 klgr., u ostale njemačke gradove (privatnicima) 57 klgr.

Poslije Njemačke mnogo trebaju češka kupališta, i to t. zv. pasteurizovanoga maslaca, koji se pravi od vrhnja ugrijana na 109°. Takva maslaca prodaje gosp. Modly u Češku 1.225 $^3/_4$ klgr. Isto takvoga maslaca prodano je u Opatiju 823·5 klgr. i u kupališta Blatnoga jezera 514·5 klgr. Dobro je tržište Beč, te je tamo i u doljnju Austriju uopće poslano 4.071 $^1/_4$ klgr. Sam grad Rijeka kupio je 1263 $^1/_4$ klgr., Zagreb 756 klgr., a Bosna i Hercegovina (većinom Sarajevo i Mostar) 521 klgr.

Potreba u Zagrebu raste i počinje se pokrivati iz bližih mljekarna, kao primjerice iz Vrbovca. Bosna je za hrvatski maslac slabo tržište, jer se tamo mnogo troši smjesa masla i loja t. zv. margazin. Ali za to treba u Bosni, posebice u Sarajevu mnogo mlijeka, te bi iz djakovačkoga kotara mogli svu potrebu u Sarajevu lako podmirivati, jer se iz Vrpolja može u večer podojeno i ohladjeno mlijeko poslati tako zgodno, da je u jutro već u Sarajevu. Iz Končanice se dakako ne može slati mlijeko u Bosnu, ali je za to praktični g. Modly tamo odpremio 9.618·5 klgr. vrhnja.

Kao pravi trgovac gosp. Modly ispituje sva tržišta čak do Egypta, ali tu se s nama uspješno takmi Italija. — Ni u Dalmaciji nije do sada našao tržišta, te je samo u Dubrovnik poslao 6·5 klgr. maslaca.

I tako je Njemačka za maslac našim glavnim tržištem, ako i nije jedinim. Ali evo sad dviju neprilika: prva je gospodarska nemoć naše autonomne vlade i naših trgovačko-obrtničkih komora, pak onda naša trgovačka nepraktičnost. Naša naime vlada ne može, da učini za izvoz maslaca nešto slična, što čini Rusija, koja svojim mljekarnama stavlja na dispoziciju na stotine vagona s ledom, da roba dodje svježa na berlinsko tržište. A naše trgovačke komore kao da nemaju nikakvih veza s praktičnim i poduzetnim njemačkim trgo-

vačkim firmama. Barem gosp. Modlomu ne mogoše uz najbolju volju otvoriti izvoza za Njemačku, te si ga je taj trgovac morao naći sam i to ovako: S pomoću dobroga bečkoga znanca počeo je slati maslac za vlastnike t. zv. željezničkih spavaonica pod uvjetom, da se servira s njegovom firmom.

Pošto je gosp. Modly sada počeo prodavati maslac i sir u većoj množini i hrvatskim mušterijama, daje praviti omote i žigove samo s hrvatskim napisom, a za Njemačku imat će firmu hrvatski i njemački. Sve bi to već odavno bilo u redu, kad to ne bi dosta stajalo, i da dugo vremena nije Njemačka bila za Končanicu gotovo izključivo tržište.

I za kratko vrijeme obasuše gosp. Modloga narućbe iz Njemačke i doljnje Austrije, dapače i iz Engleske (iz Londona). Druga neprilika, naša trgovačka nepraktičnost, još nam više škodi. Evo primjera: Mljekarna u Satnici, kraj Djakova, proizvodi isto tako izvrstan maslac kao i mljekarna u Končanici, ali mjesto da ga šalje u posebnim ukusnim i čistim bačvama, odprema ga u trgovačkim sanducima od cikorije. Možemo si pomisliti, da se takovoj trgovačkoj ženijalnosti Nijemac samo ne smije, nego da si za nju i dobrano računa, te se naš maslac prve kvalitete prodaje kao najlošiji . . .

Osim briga za tržišta, posvetio se g. Modly osobito tomu, kako da što bolje upotrebi obrano mlijeko. Kušao je sve, što se samo dalo, i to poglavito u trojem pravcu. Pravio je najlošije vrsti sira od sasvim obrana mlijeka, ali to se najmanje isplaćuje.

(Svršit će se).

Poruka kazalištnoj upravi. Čim je stao izlaziti naš list, zamolili smo kazalištnu upravu, da odredi jedno sjedalo za našeg izvjestitelja. Na prvo pismo nismo dobili odgovora, na drugo, preporučeno, takodjer ništa! Prisiljeni smo dakle zaključiti dvoje: ili je kazal. uprava odviše lijena, da uopće vodi brigu o novinstvu, ili sama sebe tako slabo cijeni, da joj je svejedno, je li će se novinstvu dati prilika, da njen rad prati i ocjenjuje.

Postupak s nama svakako odkriva jednu novu jadnu stranu uprave, koja se ne stidi niti ovakovih škandala, kakva je zadnja afera s gdjom. Zvonarjevom. Mi joj medjutim poručujemo ovo: Nemamo doduše prostora, da bilježimo svagdašnje blamaže dvojice nesposobnih činovnika (jer u posljednje vrijeme »rad« uprave ne može se drukčije nazvati), no bude li potrebno, »Hrvatska misao« naći će sredstva, da plati kartu svomu izvjestitelju, pa makar samo zato, da dokaže kazalištnoj upravi, da joj ni ta vrst »štednje« ne će smanjiti deficita.

Izdaju Stjepan Radić i drugovi. Odgovorni urednik Dr. Lav Mazzura.

HRVATSKA MISAO

Br. 6. 16. ožujka 1902. God. I.

Hrvatske muke.

Nisu to muke izborne; te se ponavljaju samo iza nekoliko godina, pa se već za to lakše trpe, što od vremena do vremena prestaju. Nisu to ni jadi ni čemeri zadružne svadje, susjedske pizme, bratske nesloge i kućnoga nemira. Preko svega toga znade naš seljak kadikad preći bolje nego mnogi filozof, ili si dade oduška srdcu u bezkonačnim parnicama. Ali jedne pijavice nikako se ne može otresti, jednoga trna nikako iz pete izvaditi: brige kako će doći do novaca, a kad do njih, razumije se zajmom, dodje, kako će ih povratiti, a da ne propane.

A kod nas u Hrvatskoj novaca od seljaka traži svatko. Tražimo i mi, koji ove redke pišemo. Ta u nas je seljačtvo gotovo jedini produktivni stališ, a to je seljačtvo gotovo bez iznimke ratarsko, čisto ratarsko, zemljoradničko, tek tu i tamo ponikoše prve klice gospodarske industrije (mljekarne), dok veliko, možda neizcrpivo bogatstvo pod površinom hrvatske zemlje i vanredna prometna vriednost naših rieka i našega mora za naše gospodarstvo ne znači ništa, ili znači vrlo malo. I tako je kod nas baš sušta istina, da od seljačkoga ratarskoga truda svi živimo bez razlike, da li prvoga podpisujemo namiru na hiljadu ili tek stotinu kruna.

Ako je to tako, a to tako jest, tad je jasno, da naš hrvatski seljak vazda treba novaca već samo za to, da ga u miru pusti moderna državna uprava, koja je tako majstorski izplela svoju financijalnu mrežu, da iz nje ne može pobjeći ni najmanja porezna ribica. Sad pomislimo još ovo: Gospodske uši barem svakoga prvoga čuju »na«, seljaku se naprotiv vazda govori daj, daj, te s punim pravom možemo reći, da našemu seljaku novaca baš krvavo treba.

Po tu krvavo potrebnu krajcaru može seljak najprije da dodje u n a č e l u k hrvatsko-slavonskoj hipotekarnoj banci. Ali samo u načelu, jer u praksi ta banka ne uzajmljuje manje od 1000 K. Osim toga gruntovni izvadak i bankin povjerenik, koji izpituje, ima li se zajam na što dati, znadu i od 1000 Kr. progutati toliku svotu, da se često zamrači pred očima onomu, tko uzajmi hiljadarku a primi na ruke malo preko 900 K. »Zemaljska hipotekarna banka« ne pomaže dakle baš onoj ogromnoj većini hrvatskoga seljačtva, koja najteže uzdiše pod javnim teretima moderne države, ako i valja priznati da banka mnogo, gotovo polovicu, uzajmljuje ratarstvu. Za to se seljak i utiče k mjestnim bankama i štedionicama. Tu je redovno kapital domaćih, često i rodoljubnih dioničara, pak onda težko skucana krajcara domaće prištednje, u kojoj je i gdjekoji seljački novčić. Ali ne mislimo za to, da u te banke i štedionice seljak ide vedra lica i sigurna koraka. Baš naprotiv, i k njima dolazi odkrivene glave, sav smeten i zabunjen, više kao prosjak, koji traži milostinju, nego kao gospodar, koji se služi svojom vjeresijom. A zajam se daje velikodušno kao milostinja, ali se kod toga računa strogo i visoko kao kod globe ili ovrhe. Uzajmljuje se dakako samo na mjenice s rokom od 3 mjeseca. Do 200 K. redovno se najmanje računa 12, 14 pa i više postotaka kamata a ni kod najvećih mjenica nije postotak manji od 10%. No to još nije sva nevolja. Nije sva ni to, što se seljak mora kako tako »zahvalnim« pokazati gg. župniku, bilježniku ili drugomu štedioničkomu povjereniku, koji mu je izdao svjedočbu, da je vriedan zajma. Nije sve zlo još ni u tom, što svakomu jamcu za podpis mora platiti koju čašicu, ako već nema svoje odredjene »takse«. Najveća je muka za seljaka ta, što se u novije doba štedionice ne zadovoljavaju kamatima, kad se mjenica produljuje, nego s kamatima traže i 15, 20 pa i 30 postotaka za odplatu glavnice. Kad mjenica dospije u jesen, još je dobro. Ali kad dospieva početkom proljeća, a ti si, recimo, oko božića uzajmio 100 K. da kupiš djeci kruha a blagu krme, sad najedared valja ti odplatiti koji desetak kruna glavnice i platiti 12% kamata. A sad imaš manje, nego si imao pred tri mjeseca!

I u takvoj nezgodi naš će seljak iz gornje Posavine u Turopolje i Veliku Goricu, iz Moslavine u Ivanić ili u Belovar, pak će tamo naći prijatelja (ili »prijatelja«) koji će mu pod-

pisati mjenicu opet na 100 K. Od toga će odplatiti prvu mjenicu i — ostalo potrošiti za kuću i za marvu. U ljetu se operacija ponavija, a u jesen prodaje se i blago i prirod na vrat na nos u bezcienu, jer su već tri mjenice na vratu . . .

U takovom mjenbenom jarmu začuje seljak najedanput, da se toliko i toliko gospodara može složiti u zadrugu po nekakvom »madžarskom« zakonu i da onda već »prema propisu« može svaki gospodar dobiti dosta novaca, za koji mu se ne smije više računati od $7^3/_4$%. Dugo seljak ne vjeruje tomu glasu, dok mu netko ne pokaže jedne, dvie stotinjarke i dok od obćinske gospode ne čuje, da za zajam u takvoj »madžarskoj« zadruzi gruntovna oblast mora bezplatno izdati sve potrebne podatke. E, takav dokaz djeluje i hrvatski gospodari slažu »madžarske« vjeresijske udruge, kojima kumuju, ili u njima i odlučuju i mnogi opozicionalci. A kako i ne bi. Novac se dobiva razmjerno vrlo jeftino ($7^3/_4$% sa svim troškovima), dobiva se bar u početku brzo, i — što je za naše opozicionalce najvažnije, dobiva se na temelju zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga zakona iz zajedničkih hrvatsko-ugarskih sredstava. Ali se ne varajmo, da tih rodoljuba ne uznemiruje njihova savjest i da samih seljaka, koliko su sviestni, ne peče taj »madžarski« novac. Znadu oni jedni i drugi, ili barem to instiktivno osjećaju, da se tu radi o velikoj stvari, da bi na ime tim putem i privatni hrvatski imetak mogao postati ovisan od madžarske političke premoći, baš tako, kako je o njoj ovisna hrvatska državna autonomija i da bi onda bilo vrlo težko raditi i za financijalnu samostalnost, a kamo li za gospodarsku emancipaciju Hrvatske. Uza sve to hipotekarna je banka tako nepristupna najpotrebnijim ratarima, a razne druge banke i štedionice tako su im omiljele, da naš seljački sviet već jatomice hrli u te »madžarske« vjeresijske udruge, te ih je do sada ustrojeno preko 150, a ovaj čas ustraja ih se oko 50, da ih koncem ove godine bude oko dvie stotine. (U Ugarskoj ih je deset puta više, dakako gotovo samo medju Madžarima).

Ili dakle ne možeš doći do novca, ili ga krvavo plaćaš eventualno i svojom gospodarskom propašću, ili ga dobiješ u strahu, da si se tim ogriešio o obće narodno dobro, da si tim ojačao onaj sudbonosni upliv, koji je baš u prvom

redu i sakrivio, da se iz ovoga tjesnaca ne možemo tako lako izvući.

I u toj muci prosjalo je eto malo gospodarskoga smisla jednoga diela hrvatske inteligencije, koliko je moglo prosjati kroz mutne oblake neuredjenih naših političkih i kulturnih i družtvenih prilika.

Svakako se barem toliko razbistriše gospodarski pojmovi, da sad već stotina Hrvata znade, da je hrvatska poljodjelska banka bolja od hipotekarne banke, u tom što ne odredjuje minimalnoga iznosa za svoje zajmove pojedincima, nego naprotiv označuje redovno maksimum (2000 K), te se prema tomu ne može tako lako izroditi u novčani zavod velikoga posjeda; da je od štedionice bolja za to, jer daje novac daleko jeftinije, i jer gleda dalje u budućnost, i ne će da im daje neko vrieme mastnu dividendu, a na to da se raztepe, kako će se morati rastepsti sve štedionice, ako njihovi dioničari za vremena ne spoznaju, kako je n e g o s p o d a r s k i i na kraju krajeva i za nje same opasno, što seljak ne plaća više kamata od svoga čistoga dohodka, nego od najnuždnijega svoga gospodarskoga kapitala, da i ne spominjemo, kako je abnormalno, da u nas glavnica b e z r a d a može nositi svomu vlastniku v i š e, nego po c i j e l o m s v i j e t u nosi kapital u z n a j n a p o r n i j i i n a j p r o m i š l j e n i j i f i z i č k i r a d i duševni napor (10—30%); da je napokon ta banka daleko bolja i od vjeresijskih udruga po zajedničkom saboru od g. 1898., jer prvo ta banka ne posluje s mjenicama, i drugo, jer je to banka narodna, hrvatska, jedino i prvo gospodarsko središte i ognjište, oko kojega se počinje okupljati sve, što u Hrvatskoj ima iole zdravoga gospodarskoga smisla, iole pravoga, djelotvornoga rodoljublja.

I to ne počinje se okupljati samo pod geslom brze, male i jeftine ratarske v j e r e s i j e nego i s jakom i neodoljivom težnjom, da ta vjeresija bude samo sredstvo, kako bi se u najširim i najzapuštenijim ratarskim slojevima probudio g o s p o d a r s k i o b r t, potakla zajednička udrugarska g o s p o d a r s k a t r g o v i n a, kao preduvjeti naprednomu, intenzivnomu gospodarstvu.

To i jest temeljna značajka poljodjelske banke, radi koje se ona visoko uzdiže sa stanovišta naše narodnogospodarske emancipacije nad sve druge naše novčane zavode, bili

oni još tako solidni i svojim kreditom svakomu, pa i seljaku pristupni.

Svi ti čisto novčani zavodi ne vode ni kod nas ni nigdje po svietu brige o tom, na što će seljak zajam, koji mu dadoše, potrošiti i od kuda će ga vratiti, dok poljodjelska banka ima baš u tom svoje opravdanje, svoj raison d'être, što je ona u prvom redu zavod narodnogospodarski, koji se brine, na što će seljak uzajmljeni novac upotrebiti i od kuda će ga vratiti, a novčani je zavod tek na drugom mjestu, na ime toliko, koliko se ni narodno gospodarstvo ne da podizati bez novčanoga kapitala. Ali poljodjelska banka ne veže svoje sudbine samo s novčanim kapitalom. Njen pogled traži gospodarsku spremu i moralnu snagu, traži ju najprije od narodne inteligencije, koja ima da narod gospodarski organizuje i vodi, a ne da mu donosi milodare. I za to poljodjelska banka nije patriotičko poduzeće u običnom smislu te rieči, ona na ime ne kani da išta žrtvuje, a po gotovo nije poduzeće humanitarno, jer ni ne sanja o tom, da podupire ono, što ima neminovno da propane radi svoje unutrašnje gospodarske nesposobnosti. I za to svaki Hrvat, komu često ne dadu mirno blagovati bliede slike naših izseljenika i koji kadkad ne može bezbrižno usnuti od vapaja prezaduženoga i gospodarski već bezglavoga našega puka, sad će sjeknuti voljom i uznastojati, da poljodjelska banka što skorije bude kadra provesti barem jedan dio onoga narodnogospodarskoga programa, koji bi trebala da provodi hrvatska autonomna vlada, ka bi njezine prvake dirale gospodarske muke hrvatskoga puka barem donekle tako, kako ih diraju politički prigovori hrvatske opozicije.

K odstupu ministra Hegedüsa.

Odstup ugarskoga ministra trgovine, poznatoga izdavača zloglasnih naredaba o levelezőlapu i bjelicama za inozemne novčane pošiljke, zatekao je novinstvo monarkije prilično nepripravno. U svim glosama te nagle promjene u ugarskom ministarstvu bilo je jasno vidjeti, kako novinstvu manjkaju pouzdane informacije, iz kojih bi se mogao zaključiti neposredni povod

odstupa Hegedüseva. Sve teoretske razprave o težkom položaju ministarstva trgovine i o akciji Baroševoj, koju Hegedüs nije uspio provesti u svim linijama, sve te viesti ne mogu da razjasne, zašto je ugarska vlada tako na jedan mah žrtvovala jednoga od najpoznatijih i najgorljivijih pristaša ideje o madžarskoj državi, koji se u svom postupku prema Hrvatskoj često puta upravo otvoreno pokazao madžarskim šovinistom obične vrste. Samo naše novinstvo, pače i opozicionalno, tek se letimice dotaklo ovoga momenta pri Hegedüsevu odstupu i nije ni pokušalo zabaviti se pitanjem, nije li ovaj, na oko sporedni moment — pri Hegedüsevu odstupu igrao kakvu važniju ulogu.

Nema sumnje, da upravo radi naglog i rekli bismo neosnovanog odstupa Hegedüsova treba ipak neku važnost pripisati verziji, da je Hegedüs odstupio upravo radi posljednjih svojih naredaba za Hrvatsku i da su njegove teorije o madžarskim tekstovima na našim poštanskim bjelicama bile neposredni uzrok njegovu padu. Bilo bi mnogo lakše razpravljati o samoj stvari, da je službeno konstatovan spomenuti fakat; ovako možemo da tek na temelju privatnih informacija povučemo neke konzekvencije iz samog načina, kako se kod nas čitava ova afera promatra.

Ako je istina, da je ministar Hegedüs pao radi toga, što je ban hrvatski poslije njegovih zadnjih naredaba stavio alternativu: »Ili će se ministar držati nagodbe, ili ja odstupam —« pa je Szell morao banu grofu Khuenu žrtvovati svoga šovinističkog ministra, — onda je veoma žalostan fakat, da se skup ljudi, koji se naziva strankom i to još narodnom strankom, ovo kakvo takvo branjenje ne hrvatskoga, nego tek zakonitog stanovišta, ne usudjuje priznati svojom zaslugom i svojom pobjedom.

Doduše — mi smo uvjereni, da je naša vlada samo radi administrativne strane ministarskih naredaba podigla tužbe na Hegedüsa, jer se možemo slabo nadati, da bi ona zauzela principijelno hrvatsko stanovište. Ali bi bila dužnost naše opozicije, da na to principijelno hrvatsko stanovište neprestano nagoni današnju većinu i da ju prisili, da se pretvori u stranku — pa makar u stranku forme starih unionista, ali ipak u stranku, koja kao parlamentarna većina podupire i drži parlamentarnu

vladu i koja, ne radi administrativnih razprâ i medjusobnog uplitanja u tudji ressort, već radi samog temeljnog i zakonom utvrdjenog principa, prieči svaki pokušaj, da se mimo zakona ti temeljni principi krše.

Jedan je od tih temeljnih principa jedino i neograničeno gospodstvo hrvatskoga jezika u autonomnoj i zajedničkoj upravi unutar granica Hrvatske. Može biti bog zna kako prepredenih teorija o poštanskoj upravi i o administrativnim potežkoćama — ovaj temeljni princip nikad se ne smije napustiti za volju nuzgrednim razlozima, koji su u ostalom redovno i izmudreni i nenaravni. A ako naša vlada u čuvanju toga principa nagazi na odpor, pa taj odpor i svlada — onda je po prvom parlamentarnom načelu ta vlada morala da se o tom u javnosti izjavi.

Ali — naša većina nije parlamentarna stranka, ona prosto podupire odozgo poslanu administrativu. Za to i nije čudno, ako zatajuje i same svoje stranačke interese, koliko bi ih mogla i imati. Jer, ako li odgovaraju istini naše informacije o padu Hegedüsovu, taj značajni momenat u našoj dnevnoj politici znači dvoje: jedno on utvrdjuje misao, da još uviek nismo spali tako duboko, te bi i preko same nagodbe bilo moguće, uz samu ovakvu većinu i vladu, javno i otvoreno tjerati veliku madžarsku politiku. A još važnije je drugo, što bi proizlazilo iz Hegedüsova odstupa: to je misao, da se Madžari ni sami ne osjećaju protiv nas onako jakima, kao što njih same drže neki naši veliki političari, što samo vide madžarsku državnu ideju, koja će nas za neko vrieme bez milosti progutati.

A upravo u tom faktu, što se službena štampa ne usudjuje niti natuknuti ovaj momenat pri odstupu Hegedüsovu, dokaz je čitave abnormalnosti naših prilika. Sviest o ravnopravnosti izmedju Ugarske i Hrvatske, sviest o ugovoru, sklopljenih izmedju dva kompaciscenta na ustavnom temelju (bar u teoriji) — u većine već je tako slaba, da nije ni čudo, što u njoj kao u političkoj stranci, mogu sjediti ljudi alà Kovačević. I upravo radi te slabe sviesti ta većina prema vani uviek će se nastojati prikazati pokornom službenicom ugarske vlade — ne će imati kuraže, da javno i otvoreno istakne barem najmanje, što se od nje može zahtievati: čuvanje postojećih zakonskih ustanova i odnošaja Hrvatske i Ugarske.

Pa tako i ovom prilikom, sve kad ne bi bilo ni trunka istine u našoj informaciji o uzroku Hegedüsova pada, kad ne bi njegov odstup bio ni u kakvu savezu sa posljednjim tužbama opozicije i komorâ na njegove protuustavne naredbe, službena štampa morala bi jednako kao i opozicionalna, sa zadovoljstvom konstantovati, da je jedan madžarski šovinista odstupio sa svoga mjesta, odkud je toliko škodio mnogo spominjanom bratstvu i izmirenju medju Hrvatima i Madžarima, koju ta ista službena štampa tolikim ushitom naglasuje.

Dakako — s tim bi korakom službena štampa, kao kakav takav organ većine, istakla bar nekakav program većine, koja ne bi htjela biti samo stranka prema hrvatskoj opoziciji nego i prema ugarskoj vladi. Tu je mislimo, granica, koja današnju narodnu stranku dieli već od negdašnjih unionista. No dok je bar donekle razumljivo, zašto su unionisti, koji su u ilirsko doba u glavnom predstavnici staležke ustavnosti i protivnici demokratskih, pa za to i ilirskih nacionalnih težnja, zašto su, kažemo unioniste htjeli pod svaku cijenu savez s Ugarskom i u tom savezu, osobito poslije god. 48. mogli nazrievati jedini spas, — danas, kad tih opreka feudalističkog i demokratskog duha nema, sav »program« većine treba svesti na drugu mjeru, za nju mnogo manje častnu.

Dok u većine nema volje ni snage, da prema ugarskoj vladi i madžarskom narodu predstavlja kakvu takvu stranku, već se ona zadovoljava, da bude jednostavnim plaštem administraciji, koja i po samoj nagodbi ovisi o volji madžarskoga ministra predsjednika, ne će se jaz izmedju te većine i opozicije moći označivati nikad oznakom kakvoga idejnoga omjera, nego će uvijek imati pravo oni, koji u pravednom ogorčenju toj većini ne će dopuštati imena stranke.

Zato i najumjerenijem političaru, ako hoće da bude hrvatski političar, danas može biti mjesta jedino u opoziciji, kako je to dobro označio prof. Vrbanić u jednom svom govoru u ovogodišnjoj saborskoj periodi.

Sincerus.

Iseljivanje u Ameriku.

U posljednje tri godine svaki čas čitamo u novinama opomene protiv iseljivanja, javljaju se člankopisci, koji više iz razloga patriotičkih, nego stvarnih, osudjuju to iseljivanje. Naročito se digla štampa protiv agenata, pojedinih tvrdkâ, koji nastoje što više naroda nagovoriti na iseljivanje. No nešto još nismo čitali. To su stvarni podatci, po kojima bi se mogao taj čitavi pokret prosuditi. Takovi podatci imali bi biti: I. Koliko se naroda godimice seli, iz kojih krajeva, koje dobe, spola i zanimanja? II. Koliko ih odlazi za uvijek, uzevši sa sobom svoje obitelji i prodavši zemljište, a koliko ih polazi samo na zaradu, da se vrati prije ili kasnije kući? III. Uz koje uvjete polazi taj svijet preko mora, da li kao kontrakt-radnici, ili bez obveza? Kako putuje i uz koje uvjete? IV. Koliko ima našeg naroda u Americi, koliko prosijekom zaradjuje, čime se bavi i koliko šalje novaca kući? V. i glavno: Zašto putuje: da li iz prijeke nužde, jer kod kuće nema zarade, da li ga vuče želje za većim dobitkom ili je zaveden obećanjima agenata?

Kad bismo sve te podatke imali sabrane i kritički obradjene u jednoj studiji, mogli bismo s punim razlogom govoriti pro ili contra iseljivanja. Ovako, na temelju nesigurnih podataka (jedino broj i značaj iseljenika priopćuje statistički ured u Zagrebu) možemo tek istaknuti neke momente, koji se dosad kod tog pitanja nisu uvažili.

Opozicijonalne novine gotovo bez iznimke govore protiv iseljivanja i nastoje, da narod od toga odvrate. Naročito navaljuju na agente i pozivlju u pomoć vladu, da poduzme nuždne mjere protiv te »epidemije« iseljivanja. Ove novine ističu neizmjernu štetu po hrvatski elememenat — jer, dok se iz zapadnih krajeva ljudi sele u Ameriku, dotle se u istočne krajeve naseljuju tudjinci i kupuju posjed za posjedom. Već se više puta istakla misao, da se ta navala naših iseljenika navrne u Slavoniju, da se nastoji kolonizirati u samoj zemlji. No kraj svega toga pisanja, nije izašlo ništa nego naredba vlade o agentima, kojom se njihovom nagovaranju staje na put. Da se pored te naredbe narod ipak hrpimice seli — možemo vidjeti na Rijeci, a naročito u Zagrebu, kuda stižu takovi »transporti«, što ih dočekuje na ko-

lodvoru agenat, koji na kapi nosi označeno: Missler, Bremen; a i dnevice čitamo u novinama, kalendarima i oglasima reklamu otpremne tvrdke Missler u Bremenu.

Kako se vidi — naše javno mnijenje a i sama zemaljska vlada drži taj pokret pogubnim i nastoji ga čim više ugušiti. Pita se, da li će u tom uspjeti — a što je glavno, da li je zbilja opravdana ta agitacija protiv iseljivanja? Za prvo možemo odmah reći, da ne će, jer eno kako vidimo usprkos agitacije novina, usprkos nagovora župnika, usprkos naredbe zem. vlade, narod se sve više seli. Dok se naime god. 1899. iselilo oko 6000 ljudi, a god. 1900. oko 11.000, to se već god. 1901. iselilo blizu 15.000 ljudi iz Hrvatske u Ameriku, a ove godine bit će broj i veći.

Naši ljudi ne će slušati ni župnika ni novina, a naći će način da mimoidju naredbu vladinu, čim se ponadaju, da će im preko mora bolje biti nego kod kuće. Ovakovom novinskom agitacijom, a ni kakim navalama ne da se zapriječiti iseljivanje. No prije nego reknemo posljednju o načinu agitacije, bilo pro bilo contra, moramo najprije da analizujemo sam taj pojav. Jasno je, da ima dvije vrsti iseljenika: jedni su kod kuće gladni, zarade nikakove nema, obradjivanje zemlje ne nosi ništa; ljudi propadaju, porez i namet i ini troškovi sve veći, a privrede ni otkale. Je li čudo da takav čovjek proda sve što može, pa ode preko mora, gdje služi i po dva dolara na dan; a ovdje — i ako ima zarade — nije nad 60 do 80 novčića? Odilazi suzom u oku i ostavlja ženu i djecu gladnu i bosu. Za dva tri mjeseca šalje prve novce kući —. Žena obradjuje ono malo zemlje, iz poslanih novaca plaća se pomalo dug i porez — kuća se popravlja, vinograd regulira i gospodarstvo uredjuje. Napokon se vrati kući iskusan, tvrd — i za svoje prilike imućan.

To nisu iznimke — do nedavno bili su takovi slučajevi tipični, to su bili kao oni naši mornari, koji se potucaju širom svijeta, pa se vrate, kad privrede nešto.

To nisu za pravo iseljenici — ti idu samo za zaradom. Tko zna, koliki novac dolazi u naša mjesta iz Amerike, sasvim će dugojačije govoriti o t o m iseljivanju. Kod ovakih slučajeva pita se, što je bolje: ne pustiti ga preko mora, pa da kod kuće kuburi i gladuje, jer zarade ne davaju ni ovi, koji su protiv

iseljivanja — ili ih pustiti, da služe, koliko i gdje mogu. Druga vrst su takvi koji prodadu sve i odu u nepovrat — oni postaju američki državljani a djeca će im biti čitavi Amerikanci. Većina ih se dokopa pristojne egzistencije, a ako se i sjeti svoje domovine, ipak se ne će vratiti iz dobroga na zlo ili iz zloga na gore. Ovaki su ljudi za nas više manje izgubljeni. No može li država da prisili koga, da se vrati — ili ga može držati ovdje, pa makar ostao odrpanac, dokle mu je preko mora pristojan život omogućen. Treća vrst iseljenika su oni, koji mogu da žive i kod svoje kuće, ako i ne bog zna kako, no videći, kako Amerikaci šalju novce, ponadaju se dobitku i boljoj egzistenciji i podju u svijet, da kušaju sreću; a napokon ima i takovih, koji, zavedeni od agenata, podju u ludo i propadnu. Sigurno je, da samo prva kategorija ovih putnika nije na štetu našeg napretka pače na veliku našu korist. A sve druge kategorije su na štetu za nas, jer obogatili se oni ili propali u Americi, za Hrvatsku su izgubljeni. Iz toga slijedi, da se prvoj kategoriji ne samo ne smije sprečavati nego dapače olakotiti putovanje, dok bi se kod ostalih kategorija imali odstraniti uzroci iseljenja. No jednom naredbom se to ne postizava. Što se sad postiglo, to je evo ovo —: Ljudima nije oduzeta volja za emigraciju, nije im poboljšano stanje u domovini, nije im namaknuta zarada, nije im pružena jeftina vjeresija, a nije provedena reforma utjerivanja poreza, nego im erar mora prodavati i orudje i marvu a i zemlju, ako ne plati poreza. Dok ti uzroci postoje, a ti se jednom naredbom ne daju odstraniti, dotle će ta epidemija trajati. Reći će se — ljudi sad mnogo teže dodju do putnice, agenti teže agitiraju. No to je samo na oko. Nema malo takovih, koji odu bez valjane ili na tudju putnicu; ako je vještija kontrola, vratit će ih i zatvorit će ih — bijeda će biti još veća, a oni će prvom prilikom opet kušati — da uteku. Agenata, barem javnih, nema toliko — no u svim kalendarima, novinama, na svim reklamnim ceduljama čitamo: Missler, Bremen.

Pošto je A. Weiss, zastupnik Misslerov položio kauciju, može da se bavi tim poslom i bavit će se i nadalje, samo tom razlikom, da sad ima monopol za Hrvatsku, pa može povisiti pristojbe, kako hoće. A u drugu ruku znanci i rodjaci iz Amerike najbolji su agitatori za iseljivanje. Da zaključim ove pri-

mjetbe: Dosadanji postupak u pitanju emigracije slabo je odgovarao svrsi, nije polučio nikakve koristi — dapače je štetno djelovao. Sad se pita, što ćemo dakle? Dok opstoji to siromaštvo, ta nestašica rada i ta dispozicija, ne može se ni pomišljati, da će pokret jenjati, a silom ga ugušiti, niti se može niti bi bilo pravedno: treba reforme, treba sistema u tom pitanju, pa će se iseljivanje svesti na pravu mjeru i u pravu kolotečinu.

Kad pomislimo, da se iz Hrvatske godimice iseljuje 10.000 ljudi — kraj 2 i pol miljuna stanovnika — a iz Njemačke na 40 miljuna tek 60.000 (u razmjeru s nama moralo bi se iseliti 300.000 ljudi), onda ćemo shvatiti ogromnu pogibelj, koja nam prijeti. Na jednu stranu depopulacija; na drugu (Slavonija) invazija tudjinaca. Evo u kratko predlog, koji doduše nije panaceja te epidemije, no mogao bi navratiti bujicu u pravo korito, tako da bi se interesi cjeline mogli složiti s interesima pojedinaca. Sve one razne štetne uzroke odstraniti ne bismo mogli ni na taj način, no olakotili bismo posao saniranja i vladi i društvu. Imalo bi se osnovati društvo za emigraciju. Takovo društvo postoji u svim državama — gdje je taj pokret iole zamašan. U Franceskoj kolonijalno društvo, koje navraća i olakoćuje emigraciju u franceske kolonije; a u Njemačkoj je upravo sada parlamenat votirao 30.000 maraka godišnjih za informativni bureau za emigrante.

Koji bi bio cilj tomu društvu? Prvo, olakotiti podhvat onima, koji iz nužde idu tražiti posla bilo u Prusku, bilo u Rusiju ili Ameriku. Kako se dade olakotiti? Ovaki emigrant nema novaca, redovno proda zemljište, kuću i sve ostalo u bescijenu i ode. Ovo društvo imalo bi zadaću, da tim ljudima posudi novaca na njihovo zemljište, da ih uputi, gdje ima posla i kakav je posao i kakva je zaslužba. Društvo stoji u tu svrhu u savezu sa konzulatima, tvrdkama i t. d.

Društvo olakoćuje i pojeftinjuje put u Ameriku. Sad stoji put preko 300 kruna. Kad bi naše društvo za slobodnu plovidbu na Rijeci samo dva puta na mjesec polazilo iz Rijeke za New-York, koliko jeftiniji bi bio put, tim više, što bi ono kolonizatorno društvo uzelo parobrod i prenašalo uz najjeftiniju cijenu, jer ne treba gledati na veliku dobit, kao što naravski gleda svaki privatnik, zvao se on Missler ili kako god drukčije. Ljudi ne bi

putovali kroz nepoznate zemlje sami, predani na milost i nemilost svakomu, a i ne bi se dogodilo, da ih iz New-Yorka vrate, jer nisu zadovoljili amerikanskom billu o useljenicima, kao što se sad dogadja, gdje se privatni poduzetnik malo brine, kud će naš čovjek, kad dodje u New-York, jer mu je glavno vozarina za prevoz. U New-Yorku čekao bi ih društveni povjerenik. Pošto bi društvo imalo pouzdanike u saveznim državama, što je vanredno lako provesti kraj naše »Zajednice« u Americi, to ne bi ljudi u ludo tratili vrijeme i novac, tražeći posao. Naravno, ovo bi društvo stajalo u najživljem kontaktu sa »Hrvatskom zajednicom«, tako da se ne bi dogadjalo kao danas, da niti mi pravo što o njima znamo, niti oni o nama, jer osim par novinskih vijesti o nesrećama i slučajevima smrti ne čujemo ništa s preko mora. Tomu su krivi ne samo naši listovi u Hrvatskoj, nego i oni u Americi. Mi imamo četiri hrvatska lista od kojih dva: Napredak (organ Zajednice) i Chicago-Sloboda imaju svaki po 7000 pretplatnika. Naši listovi svi zajedno nemaju toliko. Kad pomislimo, da su od onih 200.000 Hrvata 99 od sto radnici, onda moramo priznati, da je njihov kulturni niveau viši i da im bolje ide nego kod nas. Pa ipak ništa ne čujemo o njima, ni najmanje knjižice nema, ni rasprave ni podataka o njima. Zar je čudo, da imamo sasma krive pojmove o njima? Zar je s druge strane čudo, da ovi američki Hrvati, koji su u domovini bili raja, pošto su postali ljudi i gradjani, izgubiv kontakt sa domovinom, malo po malo postaju zgoljni Amerikanci — i ne misle više na povratak u domovinu, s kojom ih ništa više ne veže? Naše novinstvo moralo bi prekinuti s dosadašnjom metodom —, a u prvom redu bi se ovo društvo imalo pobrinuti, da se te sveze ne prekinu i nastojati, da se ljudi povrate svojim kućama. To bi bila druga svrha tog društva. Prvo je pojeftiniti put — tako da ne bi nikoji privatnik mogao konkurirati — i tim morao napustiti agenturu. Tako bi prestao velik dio onih slučajeva, rad kojih se sad najviše viče — emigracija bi se svela na pravu mjeru, olakšala, i bila bi racionalna, da se tako izrazim. Posredovanjem kod traženja zarade olakotio bi iseljenicima najteži početak. Reelnim i zdušnim informacijama stalo bi se na put mamljenju i obsjenjivanju, a širenjem pučkih spisa o tom predmetu razložilo bi se narodu, u koliko je korisno a u koliko štetno iseljivanje,

naročito zapriječilo bi se iseljivanje u nepovrat. Daljnja svrha bila bi olakšati povratak u domovinu. Već tim, što bi se zajamčila prodaja kuće i zemljišta, znatno bi se doskočilo tom velikom zlu. Jer onaj, koji ima kuću i zemljišta, više će misliti na povratak, nego onaj, koji nije ništa ostavio. Već sad vidjamo u hrvatskim amerikanskim novinama oglase, gdje se traži zemljište u Hrvatskoj. Društvo bi mu moglo dati brzo i jeftino takovo zemljište. Tim sam istaknuo i treću glavnu svrhu: Društvo imalo bi kupovati naročito na dražbama zemljišta, da ih dade takim Amerikancima, koji se žele vratiti, dotično onim, koji se domovini hoće da presele u drugi kraj. Naročito imalo bi nastojati društvo, da naše zemlje ne dodju u ruke tudjincima. Napokon, društvo imalo bi nastojati, da sakuplja podatke, sastavi predstavke itd. na legislativu, da se pospješe one zakonske ustanove, koje bi najviše mogle stati na put sadašnjoj pogubnoj emigraciji. Tako glede zabrane prodaje malog seljačkog posjeda, glede reforme utjerivanja poreza, glede vjeresije, glede zgodnijih uvjeta prodaje plodine i t. d.

Takovo društvo donijelo bi naknadno mnogo blagoslova, a da je nuždno, pokazuje nam broj iseljenika, invazija tudjinaca i padanje blagostanja u čitavoj zemlji. Kraj tolikih naših društava bez prave svrhe bilo bi ovo društvo sa reelnim programom stvoreno iz nužde, a na korist cijelog naroda.

Naši patriotički krugovi a naročito naše novinstvo, koje s mnogo sentimentalnosti i s mnogo riječi govori o narodnoj nesreći, imalo bi nastojati, da uzradi nešto više, jer pozivati samo vladu u pomoć, neka izda naredbu, ne znači i ne koristi mnogo ili gotovo ništa.

Organizacija čitavog emigracijonog pokreta je od prijeke potrebe, našla bi na potporu svih krugova a za cijelo i vlade —, bila bi blagodat za iseljenike, a vanredno bi koristila Hrvatskoj.

Mid.

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

Pjesma je Jelačiću banu sastavljena u narodnom desetercu, dikcija joj je sasvim narodna, a tu i tamo izvijaju se iz pjesme priznati nam umiljati glasovi Kačićeve vile. Razlikuje se dakle

ova pjesma sasvim po svome obliku i načinu od prijašnjih Starčevićevih pjesama, koje su bile spjevane najviše po uzorima iz dubrovačkog pjesništva.

Već sam početak pjesme spjevan je sasvima na narodnu:

Piju vino do dva pobratima
Baš u Zadru gradu bijelomu,
Jedan ti je Ličan Milovane,
A drugi je Dalmatin Dragija,
Kada li se ponapiše vina
Pobratim je pobri govorio
Baš Dragija pobri Milovanu . . .

I pobratim pripovijeda svomu pobratimu čudno prividjenje, što ga je rano u nedjelju opazio i ne može da ga sebi protumači. Na pripovijetku Dragijinu odgovara Ličan Milovan najprije sa smijehom, a onda »zaplaka gorko«:

Ne od tuge, nego od radosti
Roni suze niz junačko lice,
Jedva junak kroz plač progovara:
Od sada će Lika i Krbava,
Dalmacija sva do Dubrovnika,
A Hrvatska bar do Une rěke,
Slavonia do Bosne ponosne
I sva Kranjska do Ljubljane grada,
A Štajerska do Gradca bieloga,
Biti pobro jedna Domovina.

I novi dogodjaji uzbudjuju u pjesnika najsmjelije nade: hrvatsko će se kraljestvo pridignuti u svojoj sjajnosti,

Pod zaštitom našeg dobrog kralja
Ferdinanda, da ga Bog živio,
Uzkrsnut će i opet će biti
Strah i trepet svakomu dušmanu,
Od istoka do zapada sunca,
Od poldneva do hladnog sjevera.

I na hrvatskom će barjaku sjati odsele ilirski znak i mladi mjesec i zviezda:

Miesec će nam i po noći sjati,
A zviezda će staze nam kazati,
Po kojih se prava sreća stiže:

Sve za Boga i dobroga kralja,
I za svoju liepu domovinu.

A kad sine sreća hrvatskoj domovini, razbježat će se njeni krvoloci, kad opaze takova junaka:

Kakav nam je Jelačiću bane
Koga pjeva, slavi i blagoslivlje,
Sva Harvatska, malo i veliko,
On nas ljubi, kano dušu svoju.
U dušmanima uzavr'jet će jad,
Da se danas mi bratja ljubimo,
I za bratju pravu poznajemo,
Pa nedamo, da nam gospodare,
Niti Švabe, Turci, ni Magjari,
Već mi ćemo krojiti pravicu
Mi ravnati našu braću milu.

Prikupit će se nesretna rastrgana otačbina, koja je bila do sada rascjepkana na tri dijela: Od Mure do Karlovca bila je Hrvatska pod krunom ugarskom:

Koju naši djedovi braniše,
I nju braneć svoju izgubiše.

Od Karlovca do sinjega mora osudjena je bila Hrvatska na vječnu borbu, ne da čuva svoj rod, ne proti neprijatelju, već proti svome bratu rodjenomu. — Prot Hàrvatu i Bošnjaku brate. Hrvatska od vode Korane »i sva Bosna do Mostara grada«, pade Turčinu u ruke. I tako rascjepljena kukala je domovina sve do današnjega dana, ali ne će dugo, ako Bog da. Bit će skoro jedna domovina, samo jedna za svu braću našu, a sakupit će ju Jelačić ban.

S ponosom se sjeća u pjesmi Starčević, da je stara postojbina bila u Bužimu:

U Bužimu usred Velebita,
Dakle Lika kolievka im biše,
Lika da ju tako Bog pomogo,
Kako ju je do sad ostavio.

Junaštvom svojim stekoše Jelačići svoje ime i braneći kralja, domovinu, svetu vjeru i svoje ognjište stekoše imanje, plodne njive, velike livade, liepa sela, bogate varoše, i još

k tomu prevelike časti, da rod brane njime, bratjom upravljaju, i zaslužno uživaju blago.

Ali te časti i darove stekoše Jelačići u druga bolja vremena, kad

... od mora pa do vode Mure,
Od Ljubljane pa do Jajca grada,
Biše pobro naša domovina.
Tada su se bratja poznavala
I ljubila kako bratja prava.

(Nastavit će se). **Milan Šarić.**

Naša moderna beletristika.

Već se šest godina vodi otvoreni boj o novu, modernu umjetnost, o slobodu stvaranja i o nove slobodne misli i smjerove, ali moram priznati da rezultat te borbe i tih sporova nije povoljan za našu beletrističku produkciju. Djela većih koncepcija i širega vidokruga vrlo su rijetka i po redakcijama svih književnih listova vlada prava mizerija na valjanim većim radnjama beletristike. Teško je danas dobiti iole valjaniju novelu, a romana gotovo da i nije moguće dobaviti. Dramatska produkcija je nešto poskočila u ovo par zadnjih godina, ali i drama kao što i sva ostala literatura nema prave izrazite fiziognomije, nekako je sve blijedo i malokrvno. Izlaze na javu redovno mediokriteti bilo sa staromodnim bilo sa moderno-maniriranim slabim radnjama; prvaci naše pripovijetke zamukoše; valjaniji pisci, koji su počeli raditi još u 80-tim godinama, slabo se javljaju, a mladji, napredni življi, nisu pravo uspjeli da stvore djela općega i dubljega znamenovanja.

Od polovice 80-tih godina do polovice 90-tih bujala je naša pripovijetka. Bilo je to doba plodnog realizma. U to se doba razviše gotovo svi oni naši noviji pisci, koji danas pozitivno vrijede u našoj literaturi. Pisci ove perijode imadu svi više-manje neki odredjen pogled na život i na znamenovanje književnosti. Oni nadalje svi u životu hoće, da budu svojim djelima aktivni i napokon oni svi gledaju i crtaju onaj život, što se pred njihovim očima razvija, one ljude što ih susreću,

one prilike što ih zabrinjuju. Ta tri svojstva daju im snagu i uporište, iz tih svojstava izlazi nuždno i njihova produktivnost i djela veće koncepcije. A to je i razumljivo, jer sredjenost i stalnost nazora radja aktivnošću u normalnim prilikama; naime onim časom, kad čovjeku postane neka misao sasma jasna i ustaljena, kad dozrije, on mora, gonjen unutarnjom silom te misli, da je očituje i provodi, dakle da u životu djeluje. Realistički pak pogled i smjer bio je i u francuskoj i ruskoj kritici i literaturi već dobro izdjelan i praktički okušan, kad su ga se prihvatili naši pisci. Ovakov ustaljeni smjer, ovako prokušana metoda primijenjena na naše prilike mogla i morala je da potakne onaj literarni razmah, koji opažamo u osamdesetim i u prvoj polovici devedesetih godina.

Našim je piscima bio jasan i odredjen njihov zadatak: crtati naš život i proučavati njegove elemente i tako djelovati socijalno u tom istom životu. Težište njihova rada bilo je izvan njih samih, t. j. u onoj realnosti, koja ih okružuje, pa za to i oni mogoše da stvore djela, koja će i u toj realnosti nešto vrijediti, djela, ne samo subjektivne (kao dokumente za studij njihovih autora), nego i objektivne cijene (koja vrijede i sama o sebi). Realizam, koji je u 80-tim godinama bio kod većine pisaca najkonzekventniji (Gjalski, Kozarac, Draženović, Turić, Vojnović) postajao je sve više socijalno kritički (Kovačić), dok nije u 90-tim godinama polagano počeo da uzmiče pred socijalnim našim razrovanim prilikama, da se napokon izrazite socijalne tendencije gotovo sasma odrekne (Gjalski, Kozarac, Leskovar i mladji). Naše društvo se sve više cjepkalo i naskoro je u sredini 90-tih godina postalo u jednu ruku apatično, a u drugu pandorinom posuda stranačkih i osobnih strasti tako, da je literatura morala pred vikom polemika uzmaknuti, pa se pisci ozlojedjeni povukli u sebe i počeli da se bave sami sobom i tek svojim najbližim okolišem i, bez jačih socijalnih aluzija, da se hvataju općenitih problema, a da napuštaju aktuelna pitanja. I u to doba počeše da se javljaju u literaturi izrazitije nego nikada prije pasivni, utučeni karakteri, sanjari i nemoćnici, ljudi bez težišta i bez direktive. Iznosio ih je Gjalski, iznosio amo tamo i Kozarac, ali najtipičnije ih je prikazao u svojim radovima Leskovar. Leskovar markira prelaz izmedju realizma i modernizma. On je još realista u toliko, što se zadovoljava sa

opisivanjem dekadentnih individa, ali mi vidimo, da se njegove misli kreću u istom od prilike krugu, u kojem i misli njegovih junaka i da su njegovi osjećaji kvalitativno vrlo blizi onima njegovih junaka. Leskovar je prvi iznio u našoj literaturi onaj tip, koji zastupa u lirici Mihovil Nikolić.

U isto od prilike doba počinje u nas i otvoreno da se javlja t. zv. »modernistički« pokret, koji se naglasivao mnogo izrazitije u kritici, nego što se pokazao produktivno u beletristici. U beletristici se pak pokazao plodniji i tvorniji u lirici, nego li u pripovijesti. A to je ujedno i karakteristično po cijelo to razdoblje, koje traje do danas. Dva ga momenta obilježuju: lirski i kritički, koji se onda kod raznih predstavnika različito kombinuju, a često je kritika isto tako lirična, kao što je i lirika plod neke auto-analize.

U drugoj polovici 90-tih godina susrećemo se sa vrlo izrazitim kritičkim raspoloženjem, koje polazi od moderne psihološke, analitičke metode. To je raspoloženje odlučno utjecalo na sve mladje duhove, koji su rasapom našeg javnog života bili potisnuti od tog života i, napustiv veliku realističku umjetnost, sklonuli se u zatvorene krugove i priklonili se sitnoj, intimnoj, psihičnoj umjetnosti, te se zadovoljavali sa radnjama, koje su više fragmenti nego li zaokružene cjeline. Psihološka je kritika proučavala djela nekoga pisca za to, da otkrije njegovu dušu, da nam poda diagnozu autora, a ne djela. A taj smjer je djelovao u nas i na autore, pa su i oni počeli da istu kritičku metodu uporabljuju sami na sebe. Iz toga se kao nuždna konzekvencija rodilo to, da su mladji počeli pisati svoja djela sa stanovišta, da ta djela treba da budu tek dokumenti njihove individualnosti. I tako se prihvatilo mnijenje, da je svaka umjetnina samo u toliko interesantna, u koliko je važna za studij samoga pisca. Dok je Leskovar ovakove tipove samo crtao, oni su se svojim radnjama htjeli sami da dokumentiraju. Na mjesto vanjskoga svijeta došao je unutarnji svijet, vanjsku realnost zamijenila je nijansa duševnih trzaja, kako se javljaju u dobama općih kriza.

Ovaj smjer razvoja i ovakova dispozicija morala je da urodi nekom časovitom stagnacijom, jer ono, što je interesantno za psihološki studij, i ako može, ne mora već za to da bude i umjetničko djelo. Umjetnina odnosi se prema autoru kao dijete

prema roditeljima, te je neko djelo samo onda umjetninom, ako može da žive samo od sebe, da djeluje samo po sebi. Individualizam u umjetnosti zlo se je ili nepotpuno shvatio. Neoboriv je fakat, da samo snažni i izraziti individualitet može da stvori snažno i izrazito djelo, ali svaki dokumenat individualiteta nije još umjetnost. Djela, koja ne mogu da o sebi egzistuju, nego su tako usko vezana o autora, da imaju svoje težište (ne izlazište) u njemu, slična su izrastima na tijelu i više su znak bolesti, nego li umjetničke tvornosti autorove. U nas, kao ni druguda, nije se taj fakat znao dosta uvažiti, a i kritika nije u većini slučajeva ni išla za tim, da valjano i stvarno razlikuje psihološku važnost i zanimivost od umjetničke vrijednosti, jer je ona bila gotovo isključivo analitička, a u toj analizi često impresionistička. Nije bila sintetička, nije postavljala novih, u istinu pozitivnih vrijednota, pa nije za to ni potakla snažnije i razgranjenije umjetničke tvornosti.

Novi smjerovi i pokreti nastaju u normalnim prilikama redovno na dva načina: ili ih izazove jedno ili više krepkih, novim duhom prodahnutih djela, ili kritika postavi nove ciljeve i pokaže nove puteve, istakne nova sredstva i tako, stvoriv potrebnu dispoziciju, potakne valjana djela novoga smjera. U nas manjkalo je i jedno i drugo. Velikih djela novoga smjera nije bilo, a nije ih ni moglo biti za to, jer su se stariji, bolji pisci, polagano povlačili, a reakcionarni življi i klike digli epigone druge i treće ruke na pijedestal predstavnika prave i zdrave umjetnosti. Mladji su se elementi na to digli da obaraju krive kumire, a taj posao — u koliko nije bio polemičan — bio je ili negativne ili impresionistične naravi.

Boj, koji se je na to poveo izmedju mladih i starih, plod je samo naših abnormalnih prilika i pendant bojevima, što su se vodili na stražarsko-političkom polju, koje već svi naučismo osudjivati. Ovaj boj, koji se je vodio navodno u ime velikih principa, misli i krilatih, nerazumljenih riječi, omogućio je, da su se tim principima prikrivali i stari i mladi epigoni, površni i plitki sastavci i kukavni pigmeji. Ovaj je boj doveo do toga, te se pod krinkom tradicija i posvećenih ideala sakrivali nemoćni, matori invalidi ili opet konfuzni, nesredjeni početnici, koji su svoj talenat gušili maniriranim pokušajima. Ne ću time nipošto da kažem, e je taj boj samo plod sporta ili tek pusta

danguba, jer dobro znam, da je bio izazvan netaktom i neozbiljnim i komotnim shvaćanjem nekojih ljudi, koji su tako frivolno počeli da postupaju sa mladjim novotarima, te su ih pognali naskoro iz defenzive u ofenzivu.

Taj boj je, kako već rekoh, samo plod onih prilika, koje su nastale sredinom 90-tih godina, te su potisnule najsolidnije i najvaljanije naše pisce, a dozvolile, da, kao što to uvijek u takovim zgodama biva, zavladaju i ljudi i klike, koje naliče žabokrečinama na usjelim barama, a nemoguće su kod živih potoka vode bistrice. Za to je i razumljivo, da su se svi bolji pisci iz dobe realizma bilo očito ili mučke priključili onima, koji su htjeli, da se naša knjiga opet razbuja životom pokretljivim i svježim, bilo da su cijeli taj boj, kao nešto nezdravo, osudjivali. Naglasivalo se, ali ne dovoljno, da se tu ne bori o pojedine smjerove, nego za slobodu, ali ni takova formulacija situacije nije bila sasma točna i pomogla je još više općoj zbrki pojmova. Trebalo se boriti za valjanu i solidnu literaturu proti lošoj i kržljavoj, za snažnu knjigu proti impotentnoj, za trijezan, iskren i savjestan rad proti lakoumnom, hinjenom i površnom; moralo se govoriti o sposobnosti i nesposobnosti, o pameti i gluposti, a ne o modernosti i tradicijonalnosti. Da se je tako radilo, bila bi se i metoda boja izmijenila i rezultati bi bili bolji, jer bi se bilo tako provelo barem ono, što je glavno, a to jest pročišćenje i ispaljenje mnogih naših književnih rana, sigurnije bi se bio iskrčio sav onaj drač, što smeta u istinu valjanim i za život sposobnim ljudima, koje taj drač guši.

Kritikom i nekojim modernim stranim autorima uzgojeni, boreći se više za slobodu stvaranja nego u istinu stvarajući, ogorčeni više na naše jadne prilike nego li zaneseni za kakov veliki ideal nove umjetnosti, zadovoljavajući se radnjama odredjenim više za intimni krug znanaca, nego li za široku javnost, naši su mladji pisci postali prejednostrani i postavili si preuzan krug, a da bi mogli stvarati veća umjetnička djela. U poeziji se to nije toliko opažalo, koliko u pripovijesti, a donjekle i u drami.

Razumljivo je, da od ovakovih pokreta i kod mladjih ljudi ne možemo očekivati već sada velikih djela, jer će za takovog doba uvijek lirski momenat pretegnuti ne samo u stihu

nego i u prozi. Pisat će se manje stvarce, razviti crtičarstv i fragmentarnost, ali te pojave treba shvatiti tek kao znakov prelaznoga stadija, a nipošto kao definitivnu novu, modern umjetnost. U takovim stvarima se često nalazi mnogo umje ničke dispozicije, mnogo duha i opaža se dobra ruka, ali n moraju za to da budu i gotove umjetnine. Od sretne skizz do djela još je dosta dugačak i naporan put. Ovakove radnj ne smiju se omalovažavati, ali bi svakako pozitivna kritik imala da pogna autore na taj put i da ih na njemu bodri pomaže.

Mora se istaknuti, da se je zadnjih godina proširio idej vidokrug naše literature, da je književna opća naobrazba već i razgranjenija i ako nije možda uvijek solidna, da se je postigl neka veća gipkoća u stilu, da se je izoštrio pogled i protanča živci, da je čitavo naše osjećanje dobilo mnogo više nijans da smo postali uopće moderniji i evropejskiji, da smo posta sposobni za dublji duševni život i za više intelektualno shv ćanje. Naša su sjetila postala osjetljivija i naša nutrina bog tija. Diglo se u velike razumijevanje modernoga života i mo dernoga čovjeka, javio se veći smisao za novovijeke misl uspostavio se življi kontakt sa stranim svijetom. Sve to stv rilo je povoljan terrain za novu umjetnost. Baš zato treba sa kad su jenjali bojevi, kad su nove misli stekle u našoj lit raturi gradjansko pravo, kad se bar u principu priznala sl boda umjetnosti, kad se već konačno preživjela staromodn frazerska poezija, koja je svoju nemoć krila pod plaštem trad cija, patriotizma i t. d., a kad mladji uvidjaju, da treba poče solidno stvarati, za to treba sada da se dade obračun nedavn prošlosti, srede nazori, prikupe sredstva za nova djela. zadnje je doba bio u nas zavladao neki eklekticizam nazora nedisciplinovanost mišljenja, te su se u dušama sukobljiva najprotivniji smjerovi i dakako medjusobno se slabili, uništa vali, a time uništavali i produktivnu snagu pisaca. Rezultant nije bila nikakova, jer su se komponente medjusobnim un krštavanjem slabile ili paralizovale.

Značajan je pojav, da u boju o razne umjetničke smj rove i o novu umjetnost nije se (baš sa strane mladjih) pokušala podati moderna teorija umjetnosti, ni potaći stud umjetničkoga stvaranja. Pravoga pogleda na život, na umje

nost i odnošaj izmedju pojedinih grana umjetnosti nije bilo. To je — po mom dubokom uvjerenju — najglavniji uzrok, što je klonula moderna umjetnička produkcija, što ne dobismo ni jednoga pravo modernoga, a snažnoga, umjetničkoga djela. Nije bilo pravoga uporišta ni pravoga ishodišta, težište nije bilo stabilno, a ovakova neizvjesnost, ako nešto dulje potraje, izmuči duh, te mu iscrpi sve one sile, koje bi se inače mogle uspješno upotrebiti za neku pozitivnu tvornost bilo u kojem smjeru. I za to treba naći tu neku stalnost, treba dati literaturi izrazitu fiziognomiju i odredjen neki pravac. Ne će se to postići, ako se taj pravac umjetno namiće, ali će se to postići, ako dodjemo do spoznaje, da nam ga treba, i ako ga budemo svi zajednički savjesno tražili i htjeli.

Iz analize treba preći u sintezu, iz negacije na pozitivnost, iz fragmenata stvoriti cjeline, unutarnju punoću srediti i projicirati ju van, stupiti opet u život, od njega nešto tražiti i u njemu nešto htjeti. U prvom redu trebamo solidnoga rada, u kojemu bi svakako kritički rad zauzimao odlučno mjesto. Kritika treba da dovodi do pozitivnih nazora, ona treba da otvara nove vidike, da vodi i da potiče, da ne bude samo psihološka i analitična nego i socijološka i sintetična. Ova treba da razlikuje ono, što ide zajedno, od onoga, što se pobija, ona treba da isto tako, kao što je posrednikom izmedju umjetnika i publike, bude posrednikom izmedju života i umjetnika. Ona treba da nam vrati sredjenost, jasnoću i dade neko uporište i ustali težište, pa će onda i u literaturi i u životu jasan i odredjen pogled urediti nuždno akcijom i djelima. U literaturi će ta djela biti jaka i solidna, velika i jednovita, a u životu od trajnog dojma i od trajne cijene. Bit će to moderna djela, ali će biti valjana djela. Kad bude pako više stvaranja, ne će trebati borbe za slobodu stvaranja. Jedino se tako može postići ono, što se amo tamo zadnjih godina naglašivalo: prestat će boj o škole i smjerove, a vrijedit će samo valjana djela, neće biti individualizma, ali će biti individa, ne će biti samo umjetničkih duša, nego će biti i umjetnina.

M. Marjanović.

Iz slavenskoga svijeta.

„Slovanský Přehled".

Taj mjesečnik izlazi već četvrtu godinu na 3 štampana arka, izuzevši kolovoz i rujan, kad njegov urednik traži novih veza u slavenskom svietu i popravlja dosta nestalno svoje zdravlje. Urednikom mu je Adolf Černý, nježni i duboki češki pjesnik, vrstan slavenski etnograf, čuvar češkoga etnografskoga muzeja, što je nastao od češke etnografske izložbe g. 1895., a u najnovije je vrieme i lektor lužičko-srbskoga jezika na češkom sveučilištu. Adolf Černý na prvi je pogled samo čisto literat, a kao etnograf čini ti se u prvi mah, da se sve njegove misli vrte samo oko najmanjega slavenskoga ogranka, oko lužičkih Srba, o kojima je sam i jedini napisao već čitavu malu literaturu, pak se zato mnogi pobojavahu, da »Slavenski pregled« ne će biti ni o b ć a slavenska ni s v e s t r a n a smotra. Ali pjesnički »urednik — čudak«, koji se tako zagrijao za nekadašnju češku Lužicu, dokazao je u ove tri godine, da ima sve sposobnosti, kojih treba na čelu takvoga lista: jednaku, posvema jednaku simpatiju, rekao bih gotovu ljubav, k svim slavenskim narodima i plemenima; jasan pogled na s v a životna slavenska pitanja; i napokon jaku ruku, kojom je list svoj ogradio objektivnošću, zbiljom i spremom, te je od njega danas postala najslobodnija i najdostojnija slavenska tribuna, na kojoj se dosada izredaše ponajbolji i najsavjestniji govornici iz svih slavenskih naroda i plemena.

Ali urednik-pjesnik nije mogao srdcu odoljeti, a da svoje tribune ne okiti cviećem iz svih slavenskih vrtova, lovorom iz svih slavenskih spomenika: Odkad »Slavenski Pregled« postoji, donosi vazda na prvom mjestu sasvim kratak životopis kojega slavenskoga, većinom savremenoga pjesnika, sa sbirkom najljepših ili najkarakterističnijih njegovih pjesama, koje su tako vješto prevedene, — često ih prevodi sam urednik, — da se čitaju kao u originalu, kadikad još i bolje. Slavenski je Pregled dakle do danas stvorio već prekrasnu češku antologiju slavenskih pjesnika. Ali u današnje vrieme krute i težke naše narodne, gospodarske i političke borbe za same temelje našega života, ne bi taj pjesnički rad nipošto bio dovoljan. To je urednik dobro i shvatio, pa je uznastojao, da njegov list bude u istinu »sbornikom članaka, dopisa i viesti iz slavenskoga života«.

U člancima se razpravljaju pitanja kulturna, politička, socijalna, pa i narodno gospodarska. Dopisi su sad analiza, sad sinteza savremenih javnih prilika u tom ili u onom slavenskom

narodu. Viesti su šaren, ali solidan mozaik, koji urednikovom brigom postane kadikad zaokružena i liepa cjelina. Za čudo je, koliko saradnika iz svih slavenskih zemalja piše češki. Dokaz je to, da je češki jezik u sviestnoj slavenskoj inteligenciji daleko više razširen, nego se zna i misli. Ali još uviek ostaje uredniku mnogo posla, da nečeške članke prevede a češke poizpravi. Uza sve to češki »Slavenski pregled« sjajan je primjer, da Česi za svoj ideal slavenske ravnopravnosti nalaze već svuda razumievanja i pomoći. I u tom baš i jeste velika moralna i politička vriednost toga mjesečnika, što pokazuje način i put, po kom će od nas u nepovrat otići tu jednostrano rusofilstvo, tamo opet nejasno sveslavenstvo, tu austroslavizam, tamo polonofilstvo, ovdje katoličko-slavenska misija prama pravoslavlju, ondje rusko-pravoslavna misija prema katoličkim Slavenima.

Ali jedno mi se bolno pitanje ipak vazda namiće, kadgod uzmem u ruke taj preizvrstno uredjeni i pravim slavenskim i naprednim duhom prodahnuti mjesečnik. Pitam se naime: A kako te, da s l a v e n s k o g a pregleda u obće, a t a k v o g a slavenskoga pregleda napose ne pokrenuše ni češki Riegeri, ni Grégri, dapače ni Palacki i Vrchlicki?

No mjesto odgovora navaljuju na mene jos mučnije drugo pitanje: A kako to, da u nas Hrvata, koji slavenskoj misli dugujemo svoj narodni preporod, dosada na s l a v e n s k u smotru ni ne pomišljahu ne, ću reći naši Starčevići i Franki, nego ni naši Strossmayeri i Rački?

I još će se kod nas, kao i u Češkoj, naći ljudi, koji će se osmjeliti da govore i pišu, kako su Hrvati i Česi p r e v i š e toga ž r t v o v a l i slavenskoj uzajamnosti i kako p r e v i š e služe Slavenstvu!

Stjepan Radić.

Dva susreta sa Evgenijem Kvaternikom.*)

Prilog za noviju istoriju našu.

1. Nakon 1848 godine prvi smo iz Zagrebačke arhibiskupije bili poslani godine 1856 u centralni seminar u Peštu Ivan Kuček, sada župnik u Vrapču, i ja. Iz biskupija Gjakovačke i Senjske bili su ondje bogoslovci već prije nas, takogjer po dva iz svake biskupije.

Zimi godine 1858 na 1859 dogje po nas dvojicu iz Zagrebačke biskupije vratar, da želi s nama govoriti njekaki strani

*) Rado prihvaćamo ovu zgodu, da uvrstimo prilog savremenika za poznavanje ličnosti Kvaternikove u nadi, da će ovakav prilog potaknuti za cijelo druge, da iznesu o Kvaterniku ono, što znadu, ne bi li se tako mogla popuniti slika glavnijih naših političkih ličnosti, o kojima osobito mi mladji malo što znamo. Po ovom je jasno, da sa ovim uvrštenim prilogom ne smatramo ličnost Kvaternikovu potpuno razjašnjenom, ni naše stanovište prema njemu označenim. — U r e d n i š t v o.

gospodin. Kad izigjemo k strancu, on nam pruži ruku rekavši »Ja sam Kvaternik«. Meni je to prezime bilo poznato samo po profesoru pravoslovne akademije u Zagrebu Romualdu Jo sipu Kvaterniku, koji je već sedam osam godina prije ovoga vremena umro i za kojega nijesam ni znao, je li ostavio djece nakon sebe; a moj drug sada je to prezime prvi put čuo Zapazivši on smetenost našu, zapita nas, zar nijesmo ništa za nj čuli, a mi mu odgovorimo, da čitamo samo Narodne Novine, onda jedine u nas, a u njima nijesmo našli nikakvih glasova o njemu. Namršti se malo, pa nam stane kazivati, da je u Peštu došao poslovima književnim, i da je pred godinu 1848 bio klerik u tom seminaru za biskupiju Senjsku; i upita nas napokon, koji su naši poglavari u seminaru. Kada smo mu ih redom nabrajali, čuvši on da ima megju njima i nastojnik dr. Josip Klezsó, reče nam, da je taj bio u njegovo vrijeme s njim zajedno u seminaru, i zamoli nas, da ga k njemu po- vedemo. I mi ga odvedemo do vrata Klezsovljevih. Dr. je Kleszó bio čovjek učen i svećenik uzorit, blaga duša, ali slaba zdravlja čini se sušičav, te na njekolike godine poslije odlaska našega iz Pešte (1860) umrije.

Moglo je minuti nješto preko jedne ure, kako Kvaterniku pokazasmo Klezsovljeva vrata, kad eto Klezsova k meni; bio uzrujan i lica malo zažarena, pa držeći u ruci visitnu kartu Evgenij Osipović Kvaternik stane jadikovati: »Per amorem Christi . . . Za ljubav Hristovu, kako može od Hrvata katolika postati toliki Rus raskolnik!« i pripovijedati mi, kako Kvaternik odrekavši se vjere Rimsko-katoličke obara dogmate o prvenstvu Rimskoga pape i o čistilu, i ruga se beženstvu katoličkoga svećeništva. Ovo mi je padalo na pamet, kad sam poslije drugoga povratka Kvaternikova u domovinu (1867—1871) slušao a kadšto i sâm vidio, gdje se on u crkvi Svetoga Kralja u Zagrebu Bogu moli iz povelike molitvene knjige. Gdjekoji su držali, da to Kvaternik čini klera radi, da steče njegovu simpatiju; ali meni se činilo, da je ono, što je učinio u Pešti kao izazvan uzrujanošću Klezsovljevom, bilo više šale radi nego li od zbilje.

Istom njekoliko dana poslije onoga pohoda Kvaternikova u seminaru doznao sam od drugova Madžara, koji su čitali Peštanske novine, da su ga u Pešti držali za agenta Ruskoga, te bio ondje pod nadziranjem policijskim.

2. Za bana Bedekovića bio na Klancu (kod Sutle) dne 16. svibnja 1871 izbor narodnoga zastupnika u Hrvatski sabor. Uoči toga dana u večer pozove mene brat k sebi, da je k njemu došao Evgenije Kvaternik i želi sa mnom da govori. Ja pogjem odmah onamo. Kvaternik mi kaže, da je — kao što mi je ja- mačno poznato — i on kandidat u onom kotaru, pa me moli, da ja odstupim sa svojim kandidatom, Josipom Milčićem, te

izbirači, koje sam skupio za Milčića, neka glasaju za njega, i on će biti onda izabran; tâ zar bi mi moglo više biti do prostoga čovjeka nego li do njega, koji ima ipak već njekakvo ime? Ja mu odgovorim, da sad oposicija radi o tome, da dobije većinu glasova. Ja sam predsjedniku centralnoga oposicionog odbora u Zagrebu, Mrazoviću, dokazivao, da ćemo u Novodvorskom (Klanačkom) kotaru lakše izaći u izboru sa prostim pismenim čovjekom, koji je poznat kao pošten i sasvijem pouzdan, nego li sa gospodinom kakvim, u koga tamošnji narod nema povjerenja, jer narod drži, da je svaki dosadanji zastupnik u Zagrebu išao samo za svojom korišću. Zato sam im u Zagrebu predložio u ovom kotaru za kandidata Josipa Milčića, koji meni nije u rodu, a prosti je pismeni Klančanin ali posvuda poznat kao poštenjak. I oni ga u Zagrebu prihvatiše, i ja držim da će on sutra biti izabran. Sad je oposiciji samo do toga, da dobije većinu za sabor; tu ne valja gledati, da bude svaki govornik; dosta će i njih biti, samo da skupimo većinu, pa makar ne bio svaki njih čovjek već na glasu. »Ali ja sam istih misli kojih ste i Vi; dajte mi priliku, da se o tom izjavim pred narodom.« Ja mu na to napomenem, kako je svima poznato, da on ima zahvaliti bivšemu banu Rauchu, što je natrag dobio državljanstvo i pravo odvjetničko, i da je mnogo antichambrirao u banskim dvorovima, te bi mu slabo tko vjerovao, da će u saboru govoriti u smislu oposicije; a k tomu on pristaje ponajviše za Starčevićem, po tome je mišljenje njegovo daleko od našega; tâ zna se, kako je baron Rauch radio sa Starčevićem a kako s oposicijom. U ostalom sad je istom početak izborima; neka se uhvati u drugom kojem kotaru u koštac sa vladinim kandidatom, gdje nije oposicija tako sigurna kao ovdje, pa ako ga nadvlada, ja ću se veseliti. Pa napokon neka ne misli, da su ljudi, koje sam dosele pridobio za Milčića, kao automati, koji će glasati za koga im god kažem; ja sam im govorio za Milčića, i kazivao im razloge, s kojih neka njega biraju. Da im sjutra kažem: ljudi glasajte za Kvaternika! oni bi se čudno zgledali, i ne vjerujem, da bi za Vas glasali. I trebalo bi takogjer o tom da izvijestim centralni odbor u Zagrebu; a kako bih to mogao, kad je sjutra već izbor, a nemamo ovdje telegrafske žice? Mene bi svatko s pravom držao za izdajicu oposicije, kad bih bez znanja centralnoga odbora sjutra nagovarao svoje izbornike za Vas. »Dakle ne možete nikako?« »Ne mogu«, rekoh, i razigjosmo se.

Sjutradan u jutru stojim ja na placu, i eto ide vogj izbornika Kvaternikovih, Ivan Rukavina kapelan s Taborskoga. »Clarissime, propali ste«, privikne mi on, »Vaših će biti nješto preko 30, a ostali su naši.« »Pogagjate njekako broj, samo nijeste, čini mi se, brojeve dobro podijelili; bit će naopako,« odrečem mu ja. I bilo gotovo tako. Bila tri kandidata: od opo-

sicije Josip Milčić, od vlade kotarski sudac Tomo Salopek, i Evgenije Kvaternik. U prvom glasanju dobije Milčić 51 glas, Salopek 26 i Kvaternik 35; u drugom, izmegju Milčića i Kvaternika, oslobodivši se Salopekovi, ponajviše općinski službenici, svakoga obzira, dadu svi glasove svoje Milčiću; i tako je Milčić bio izabran.

Iste godine, šest mjeseci iza onoga izbora na Klancu, pade Kvaternik u pobuni kod Rakovice. A one zime, od 1871 na 1872, pozove župnik u Novoj Vesi u Zagrebu, Vranić Karlovčanin, njekoje profesore i prevendare na klanje i na partiju taroka. Za večere kaže nam domaćin, da ima gošću iz Karlovca, Kvaternikovicu. »A zašto ne dogje k nama, ta svagda je ona kod Vašega stola, kad je u Vas?« zapitaše ga njeki. Domaćin odgovori, da ju je zvao, ali ona ne će da dogje. »A znate li zašto?« i obrativši se k meni reče: »Zaradi Vas.« »Zaradi mene? Ta ja gospogje i ne poznajem!« odrečem ja. »Ona drži, da ste Vi krivi, što je njezin muž onako nesrećno poginuo kod Rakovice; jer veli, kad biste Vi bili dopustili, da bude on izabran na Klancu u sabor, ne bi bilo nikad došlo do Rakovice.« »A tako?! Čudne logike!« odvratim slegavši ramenima. Od onijeh koji su bili nazočni ondje, jošte su i sad gdjekoji u životu.

Na duže vremena nakon svega onoga razgovarao sam se jednom o Kvaterniku sa Radom Lopašićem, drugom svojim iz gimnasije, koji mu je bio prijatelj i dobro je znao sve njegove okolnosti. Njega je na pobunu dovela nevolja njegova; reče mi on. On dobivši od bana Raucha i pravo odvjetničko, ipak nije imao nikakve zasluge. Njekako se sve od njega odbijalo. Napokon je primao od seljaka i novaca, da im sinove otkupi od vojništva; ali i to mu nije išlo za rukom. Nadao se, ako dogje u sabor, da će se lakše onda dokopati čega; ni to nije išlo. A seljaci sve više viču, i prijete i sudom. Sad šta ćeš? Ili opaliti pištolj u sebe ili . . . On odabere pobunu; bit će u tome nješto junačnije i teatralnije . . .

Dr. **Franjo Iveković.**

LISTAK.

»Stranka prava« na sveučilištu. Neki dan donijele su zagr. novine izjavu, da se na sveučilištu, neodvisno od »čistih« i od »naprednjaka« organizovala »pravaška omladina«. Moramo iskreno priznati, da rado pozdravljamo svaki pokušaj kakve takve organizacije, jer samo njom može doći

do medjusobnog upoznavanja, do intenzivnijeg rada i kritike, a najposlije i do sredjenih i ustaljenih nazora. Za to bi nas veselila i najnovija ova organizacija, da u toj istoj »izjavi« na kraju nema značajne izreke, u kojoj ta pravaška organizacija obećaje nastojati, da fuzija dobije — ime »stranke prava«. Na prvom početku rada, pravaška mladost dostojno slijedi stope onih naših starih, kojima je pitanje imena i naslova bilo uvijek važnije od onoga, što se pod imenom krije i što ime mora da predstavlja. I upravo radi toga moramo da ostanemo vrlo skeptični prema toj najnovijoj organizaciji, koja može doduše razmahati agitaciju za ovo ili ono ime (u tom će joj sigurno pomagati i neki elementi, koji — poput dra. Ružića — uza svu fuziju još uvijek sanjaju o nekom uskrsnulom pravaštvu!) — no da li će se od tih tradicionalnih demonstracija kad doći do rada ne za ime, već za stvar, o tom uz svu »organizaciju« moramo veoma sumnjati.

Značajno pismo iz Srbije, donosi riečki »Novi List« datirano u Beogradu 9. ožujka, u kojem poznamo pero davnoga prijatelja »Hrvatske Misli«. »Iz Srbije od vremena do vremena dolaze senzacijonalni brzojavi, koji se sa sažalnim smieškom pročitaju, i time je interes izcrpljen. A ipak je sve, što se u Srbiji dogadja, ne samo razumljivo, već i logično. Tek za koju godinu minut će istom sto godina, što je buknuo prvi srbski ustanak za oslobodjenje, i što je Karagjorgje proglašen za srbskoga vojvodu (1804). Sto godina u životu naroda, sto godina samostalnog života, od kojih sto godina 50 odpada na borbu za oslobodjenje, veoma je malo. Malo je to pogotovo posred država, koje postoje tisuć-ljeta, u kojima se je naslagalo tisuć-ljetnog rada, kulturnog i gospodarskog. Srbski narod zamjernom je habrošću skinuo sa sebe turski jaram. Nije tu skočila u pomoć sva Evropa, kao ono Grčkoj, ne, ti priprosti ljudi jedini su vjerovali u svoju pobjedu, drugi nitko. I prijatelji srbskog naroda mislili su, da je ustanak smjelo i nepromišljeno djelo. Turski jaram užasno je poništio bio srbski narod. Osim narodnih pjesama, ne ostade Srbima od njihove prošle slave ništa. Sav državni i kulturni rad stare države srbske bio je pod Turcima upravo izbrisan sa lica zemlje. Ne ostadoše im vlastela, kao čuvaoci srbske kulturne i državne misli, ništa im ne ostade, cieli srbski narod pretvoren je bio u jadnu raju. Srbski narod tvorili su sami seljaci i pastiri. I taj priprosti narod čuvao je u svom srcu svetu iskru čeznje za slobodom — i oni si je izvojevaše. Srbska revolucija bit će uviek jedna od najljepših svjedočanstva plemenitih svojstava prostog slavenskog puka. Da je srbska revolucija bila u srednjem vieku, ili u početku novog vieka, razvoj srbske države bio bi tekao, kao ono razvoj svih ostalih država, i danas bi Srbija živila

istim životom, kao i ostale evropske države. Bio bi se pomalo razvio družtveni, gospodarski i državni život. A ovako bilo je to težko. Skoro bih rekao, laglje je bilo Srbiju osloboditi, nego li ju stvoriti, kao što je u obće laglje umrieti za jednu stvar, nego li za nju živjeti. Taj narod u opancima, oslobodiv svoju rodjenu grudu, trebao je urediti je onako, kako su uredjene ostale države. Iz opanaka trebalo smoći vladara, dinastiju, državnike, diplomate, financijere, narodne ekonome, učenjake. učitelje, činovnike i vojnike. I sve bi to bilo išlo još kojekako, da su bili prepušteni sami sebi. Zagledajmo u historiju, pa ćemo takav proces naći u svim državama — u Englezkoj i Španiji, baš kao i kod nas. Za nas su to, hvala bogu, prošla vremena, i ako još tomu nije davno, što se je i kod nas tražio spas u revoluciji. Ta nije tako davno, što je Kvaternik poginuo kod Rakovice. Ali ne ćemo Alavantića, recte Radu Minkovića, sravnjivati sa Kvaternikom. Kvaternik bio je velik duh, čovjek čistog značaja, velikog patriotizma i ako je pogriešio, računajući, da može silom izvesti ono, što je trebalo izvesti snagom, ako je mislio, da ustanak može ono ostvariti, što je mogla ostvariti samo energična i svjestna politika.

Kralj Aleksander uzdrmao je vjeru naroda u sebe, ne samo za to, što se je oženio, kako nije trebao, što neplodnost kraljice čini akutnim pitanje nasljedstva, već što je samovoljan i nasilan, što ne zna koncentrovati oko sebe umne i razborite državnike, koji bi miran razvitak Srbiji zajamčili. Doista mora se dru. Vujiću priznati veliki samopriegor, da svoje vanredne sile stavlja postojano u službu kralja, koji ga sumnjiči, po policajnim špiclima uhadja, i njegov stan pretražuje. Nigdje se ne da ni zamisliti taki odnošaj med vladaocem i narodom, kao u Srbiji. Ovdje imade ljudi, koji ne će na dvor, kad ih kralj zove, jer kralju zamjeraju njegovu ženitbu! Ovdje ima ljudi, koji su postrance i ne će primiti ponudjene im službe s istog razloga. I ne možda ljudi visokog položaja, već mladi ljudi, koji su tek škole svršili, odbijaju direktne pozive kralja! Ovdje su dakle mogući i Alavantići.

Dr. Hinković. »*Misli i dojmovi*«. Izišla su već dva sveska zbirke dra. Hinkovića, u kojima je skupljeno nekoliko njegovih feljtona i feljtonistički pisanih članaka. Ako je svaka literatura dobra osim dosadne. onda feljtoni dra. Hinkovića spadaju zbilja u dobru literaturu: pisani su puno duha, pa s nešto stila. No s druge srane ne znam, je li dobro učinio autor, kad je stvarce, koje bi se u podlistku kao causerie mogle ugodno čitati, išao preštampavati u knjigu, koja ima ovako ponosan naslov. Jer — upravo novinarska, efemerna, površna strana na mnogim mjestima prevladava (tako n. pr. govori o tom, kako je slušao dvije dosadne njem. vesele igre —

pa zaključuje: ako je to prava slika njem. drame, ta je drama doista kukavna. Pisac, koji tumači svoje misli, *morao* bi znati, da v. Trotha i Schönthan nisu nikakva »imena« u njem. drami). Dok je to letimično nabačeno, oprostio bih mu; no kad napiše »studiju« o modernizmu, u kojoj iz predgovora Gourmontova, iz jedne radnje od 10 redaka i iz jedne objave »Života« u sar. »Nadi« vadi bombastičke dedukcije — onda je to i odviše lakoumno, da ne upotrebim koju oštriju rieč. Ta malo komična njegova kritičarska poza samo škodi njegovoj duhovitosti — a ne bih je možda ni spominjao na ovom mjestu, da »Vienac« nije upravo za tu radnju upotrebio čitav pregršt pohvalnih epiteta, pače je proglasio i najtemeljitijom »studijom«. N.

Kako se i u Hrvatskoj dade unosno gospodariti. Tad je počeo praviti bolje vrsti sira (60 litara obrana i 40 litara neobrana mlijeka) i to se već isplaćuje daleko bolje. Ali najbolje je obranim mlijekom toviti svinje. Tih je utovio u prostoj godini 274 glave, po čega je 191 glavu prodao u Bečko Novo Mjesto, a 56 u Sarajevo (u zalihi ostalo 31. prosinca 1901. baš 100 glava).

Sira je u mljekarni izradjeno 19.090 $^1/_4$ klgr. i to je prodano većinom doma u Hrvatsku (6890 $^1/_2$ klgr.) u Bosnu i Hercegovinu (605 klgr.) i u doljnju Austriju (205 klgr.). Baš ovih dana uspjeli su g. Modlomu pokusi s tako zvanim trapističkim sirom, te se nada, da njegov proizvod ne će biti nimalo lošiji, a bit će znatno jeftiniji.

Ovaj put ne zalazim u potankosti cijeloga uredjenja i čitave gospodarsko - trgovačke manipulacije toga prevažnoga poduzeća, premda su baš te potankosti za ozbiljne ljude najzanimivije i najpoučnije — nego ističem samo još ova fakta općenite narodno-gospodarske važnosti:

Uz mljekarne počinje se po malo ali sigurno razvijati bačvarstvo, koje je prije ovisilo samo o šljivi i lozi, ili bolje o rakiji i o vinu. To novo *trijezno* bačvarstvo moglo bi postati opet prevažna grana našega obrta (u Končanici isplaćeno je za bačvice 1076 kruna u g. 1901.), te naš Živan ne bi mogao ni u svom Prnjavoru naći propalih bačvara, braće Pite i Poldike.

Dalje: Napredno mljekarstvo podići će i naše stočarstvo, a osobito će *odmah* djelovati na to, da se našim veterinarima (kao onima u doljnjoj Austriji) dozvoli i dapače naloži, da imadu uza se priručnu marvinsku ljekarnu, da živinče ne skapa, dok seljak donese lijek iz ljekarne, i to lijek nerazmjerno skup.

Napokon će napredno mljekarstvo vanredno dobro djelovati na narodno zdravlje. Pomislimo samo, što to znači za sirotinju, kad se sirutka prodaje litar po $^1/_4$ filira, a stepki litar po 4 filira, a to oboje s malo mlijeka (stepki i bez mlijeka) prava su poslastica seljačkoj djeci. I kad bi

samo bilo dosta sirutke i stepaka!

Na koncu treba upozoriti na to, da g. Modly vrlo rado svakomu u potankosti sve protumači i razloži, da je dapače prošle godine trojicu besplatno izučio u sirarstvu, u centrifugaciji (u obiranju mlijeka strojem) i u kontroli mlijeka. To bi trebali uvažiti osobito kod hrvatske poljodjelske banke, pak se pobrinuti za to, da svaka Reiffeisenova udruga imade što prije takvoga naprednoga mljekara, da uzmogne i sama naprednu mljekarnu osnovati, da ne prima samo novaca od svoje centrale, nego da joj ga što skorije i daje. Stjepan Radić.

Sveučilištna biblioteka. Praška »Hrvatska misao« znala se je češće baviti prilikama i neprilikama našega sveučilišta. Bilo je mnogo vrlo značajnih momenata za naše prilike u vjesticama o ispitima sinčića »viših deset tisuća« i t. d. Do zgode pozabavit će se i nova »Hrvatska Misao« nekim najnovijim stvarima sa sveučilišta, osobito pak gledat će, da u pravom svjetlu prikaže stanje znanstvenih pomagala, koje je u mnogomu pogledu i više nego dezolatno. Ali ima pak i takvih nedostataka, za koje ne treba kriviti nehaj vlade i siromaštvo naše, nego će biti mnogo krivi i neki drugi uzroci, koje baš ne bi bilo teško odstraniti. Tiče se to u prvom redu sveučilištne biblioteke. Upravo je čudno, kako da se i samo djačtvo nije nikad diglo, da u tom zahtjeva reforme. Ne govorimo o nedostatku znanstvenih djela, o čudnovatoj praksi, prema kojoj se književna djela ne mogu dobiti u javnu čitaonu, a »Dom i sviet« može, ne ćemo da se tužimo, što ni danas nema izdanog kataloga, koji se već ne znam koliko godina »izradjuje« — no jedno bi se bar moglo učiniti bez poteškoća: Zagrebačka sveučilišna biblioteka valjada je jedina na svietu, koja je samo 6 sati na dan otvorena, tako da n. pr. djak tek od 4 sata poslije podne može da nastavi u jutro započeti rad. Kad bi bilo barem dosta mjesta za to kratko vrijeme, ali sveučilištna biblioteka ostala je danas, uz gotovo 800 djaka, jednako velika, kao što je bilo prije, kad je bilo 200 djaka. Bilo bi dobro i za to sazvati djačku skupštinu; ta bi mogla prikričati upraviteljima biblioteke, da su u Beču i Pragu takve institucije otvorene čitav dan, dok se kod nas uza to grabi svaka prilika, da se mogu tobož u ime »svetka« — i tih šest sati oteti čovjeku, koji bi od ove j e d i n e zagrebačke javne knjižnice, u koju je lakše doći, htio imati kakve takve koristi.

»**Hrvatska misao**« donijet će u svojoj drugoj četvrti niz članaka o »Agrarnom pitanju u Bosni i Hercegovini«, koji će, prevedeni na njemački i franceski, izići u posebnom otisku. Svi podatci o tom bit će nam dobro došli!

Izdaju **Stjepan Radić i drugovi.** Odgovorni urednik **Dr. Lav Mazzura**

HRVATSKA MISAO

Br. 7. | *1. travnja 1902.* | God. I.

K opozivu jednoga papinskoga brevea.

Ciela ta afera traje već i povlači se novinstvom preko pol godine. Bilježi se i komentira svaka i najsitnija viest, o tom se govori u saborima, sazivale su se skupštine i slali, naravski najprije pozdravni, a poslije prosvjedni brzojavi. Buka i radost bijaše tolika, te se činilo, da je preobrazbom zavoda sv. Jeronima u Rimu u kolegij pro gente croatica spasen narod. Kad je stigla viest o provali onih dalmatinskih odroda u zavod sv. Jeronima, pisalo se o tome na sve strane, kipjelo je i vrelo, sazvao se čak i meeting, kakvoga, što se tiče broja prisutnika, nije bilo ni na kojem od onih skupština, na kojima se razpravljalo o životnim našim pitanjima: o financijalnoj samostalnosti, o sveobćem izbornom pravu i o slobodi štampe. Na tom su se meetingu primile rezolucije, kojim se izjavljuje papi najdublja zahvalnost za tu preobrazbu, šiljale se i primale na sve strane pozdravne brzojavke, — bilo je to pravo slavlje. Prošlo je medjutim malo vremena i položaj se promijenio. Magjari su dignuli graju, da se u ovom zavodu u Rimu udaraju temelji velikohrvatskoj državi, i da je magjarska državna ideja u opasnosti. Digoše se i drugi, koji su počeli dokazivati svoja prava na taj zavod. Srbi prosvjedovahu protiv pokušaja, da ih rimska stolica pohrvati, a Crnagora poslala je posebno odaslanstvo, da prosvjeduje protiv papinskog brevea u ime Srba katolika. Nasta podpuni metež, stade buka i vika sa svih strana i rimska stolica opozva svoj breve, natjeravši tako sama sebe u laž. Mi se u Hrvatskoj sada posvema razočarasmo. Mrštimo lica, psujemo, a neki se i prijete, da će, ne opozove li papinska stolica opet svoj opoziv, prijeći na pravoslavlje.

Moramo iskreno priznati, da već u početku nerazumijesmo onolikoga oduševljenja. Kakva je najposlije to silna stečevina, da se onako razigrasmo? Promislimo samo ovo: Oduševiše se i razigraše ljudi, koji inače nisu pokazali puno smisla ni za što. Prosudimo dalje, kakvo je u nas zavladalo mlitavilo, kaki nehaj prema našim životnim narodnim pitanjima pak će nas upravo zaboljeti, što se isto ovakvo zanimanje nije pokazalo i za druga pitanja, koja se tiču izravno naše kože. Priznajmo napokon otvoreno: niti bi nas ovaj jedan zavod spasio, niti će nas opoziv brevea i uzmak rimske stolice upropastiti.

Lijepo je kad se čitav narod digne, da brani u tudjini svoju imovinu i svoje povrijedjeno pravno čuvstvo, ali kad taj narod trpi istodobno najljuće povrijede kod svoje kuće, onda je to nezdrav pojav. Pa u istinu samo u našem površnom i praznom društvu mogli su se roditi prijedlozi o prelaženju na pravoslavlje, muslimanstvo i o nekom memorandumu, kojim bi se papa pozvao da opozove svoj opoziv.

Po našemu mišljenju cijela je ova afera strogo politička, pak za to ne valja prelaziti političke granice i miješati je s pitanjem vjerskim. Tko se grozi, da će radi toga ostaviti katoličku vjeru, taj ili ne govori ozbiljno, ili nije nikad do same vjere ništa držao. Kakogod smo odlučni protivnici nastojanja, da se duhovna vlast izrabljuje u političke svrhe, tako isto odsudjujemo nastojanje, da se s vjerskim pitanjima tjera politička trgovina.

Kod prelaza na ime iz jedne vjerske organizacije u drugu, ili kod izstupa iz svih imadu odlučivati drugi razlozi, koji su plod duge duševne borbe i razmišljanja.

No kakogod mi ovo jeronimsko pitanje ne držimo pitanjem prvoga reda, ipak nam ono daje dragocjenu nauku, koju bi trebali dobro upamtiti oni, koji očekuju od rimske kurije nekakovu osobitu pomoć za hrvatsku narodnu i političku borbu. Nema sumnje, da se u našem javnom životu u posljednje vrijeme pojavila struja, koja hoće, da sav naš hrvatski život stavi pod izravno gospodstvo i zaštitu Vatikana, pa nisu ni takove pojave rijetke, da se i naš narodni obstanak čini ovisnim od potpore i suglasja s Vatikanom. Kad bi u istinu bilo tako, onda ne bismo bili nikakav narod. Ta svaki organizam, pa i narodni, nosi u prvom redu u sebi samu

uvjete za svoj život. Vanjske mu prilike mogu biti više ili manje prijatne ili neprijatne, a kod toga odnošaja prema vanjskim faktorima odlučuju interesi i kod stranke podupirane i kod one, koja ima podupirati.

U politici, u razumnoj politici, nema danas platoničke ili tradicijonalne kakove ljubavi i vjernosti, to je dokazao i ovaj postupak rimske kurije i reakcija koja je nastala nakon toga medju nama. Usprkos našem tisućgodišnjem pristajanju uz katoličku crkvu, rimskoj je kuriji ovaj put bilo više stalo do onih par stotina katoličkih Srba nego do cijeloga katoličkoga hrvatskoga naroda, i to za to, jer se ona nada na Balkanu za svoje misije nešto dobiti, a kod Hrvata, kao katolika, misli da ne će ništa uz to izgubiti. I nisu to Srbi, kojim se ima u prvom redu što prigovoriti, jer njihov postupak ako i nije bio korektan, ni bratski, a bome ni razumljiv, mi im to toliko ne zamjeravamo, kad znamo da danas svatko hoće da štogod ugrabi. No postupak rimske kurije valja nam tu tim više osuditi, kad uvažimo, da je vatikanska diplomacija vanredno oprezna u svojem djelovanju i da se još nikad do sada nije dogodilo, da bi tako napadno i tako brzo opozvala svoju vlastitu odredbu — onda nam je žao šta smo mi baš prvi, na kojima se je tako lako ovaj eksperimenat proveo.

Držimo, da će ovaj slučaj ohladniti one Hrvate, koji su gledali »ultra montes« političke pomoći, pa će to njih valjda uvjeriti, da i u politici rimske kurije odlučuju interesi, te će ta politika samo u svom interesu nama u prilog nešto učiniti, a kad taj interes bude zahtijevao, da se učini nešto protiv nas, učiniti će se bez ikakvoga obzira na pravo i pravednost, kao i evo u svetojeronimskom sporu.

—er—

Evolucija političkih ideja.

I.

Nijesam naumio, da pišem o evoluciji onih različnih osnovnih ideja, koje su za prošlih vremena ravnale političkim životom svijeta, već o evoluciji onih misli, koje su se u našem narodu pojavile, da se ostvari ideja političkoga njegovoga je-

dinstva. Ideja, koja političko jedinstvo smatra postulatom narodnoga jedinstva, živi danas u svijetu dosta krijepkim životom, premda se ne da tajiti, da ju je socijalistička ideja donjekle oslabila. Kad govorim o našem narodu, ne mislim samo na onaj dio njegov, koji se nazivlje hrvatskim, već i na onaj, koji se nazivlje srpskim imenom. Znadem, da ovom širom oznakom dražim osinjak, iz kojega će me pecnuti mnoga i hrvatska i srpska osa; nu pošto se bez obzira na prežalostnu hrvatsko-srpsku razmicu ne može svestrano ocijeniti, kakovim su plodom dosele urodile ideje, kojima se nastojalo ostvariti političko jedinstvo hrvatskoga i srpskoga naroda u krilu habsburžke monarhije, nadam se, da će mi bar trijezni čitatelji priznati dobru nakanu, koja mi je pero u ruku utisnula i odobravati iskrenost i odvažnost, kojom dajem izraza svojemu osvjedočenju.

Velika je u nas Hrvata mana, što tjeramo politiku apriorističkom metodom, a ne onom pozitivnom metodom, koju stvara opažanje i izkušanje. Ova potonja metoda, koja je u novije doba provalila i u područje znanosti, dapače i umjetnosti, kao da ne prija našoj sanjarskoj i mekanoj ćudi ni u političkoj radnji, koja ne zna za abstraktne pojmove, za univerzalne, absolutne nepromjenjive zakone. Ako se danas u znanosti priznaje potreba opažanja fakata ne in abstracto, već kako se u istinu dogadjaju u izvjestnim prilikama vremena i mjesta, kako da se za taj pravac ne mari u politici? Zanemarivanje toga pravca vodi do politike, koja ne stvara žive organizme, već fantastična bića romanticizma i akademije.

Hrvatski politički ljudi puno su slični liječnicima, odgojenim u staroj medicinskoj školi. Do početka minuloga vijeka, pak i kasnije, medicina slijedila je metafizičku, abstraktnu metodu. Ona je isključivo tjerala nozologiju, t. j. proučavala, opisivala bolesti kao apstraktna bića i na taj ih način liječila. Liječnik stare škole kod bolesnikove postelje stavljao je posve u drugu liniju osobu bolestnika, i brinuo se samo za to, da odkrije bolest, koja ga muči; ako se primjerice uvjerio, da njegov pacijent boluje recimo na »pleuritis«, puštao je bolesnika s vida i pomoću nozoloških zasada pobijao je pleuritis kao biće, koje postoji za sebe i u sebi bez obzira na osobu bolesnika, ne mareći za njegov temperamenat, za vanjske ili unutarnje uzroke organičkoga poremećenja: pleuritis je pleuritis, ergo treba ju

liječiti kao pleuritis. Danas je u medicini nadvladala metoda opažanja fakata, danas proučava liječnik prije svega osobu bolesnika, njegov predživot, organičke manifestacije ter pomoćju novih eksperimentalnih sredstava perkusije, auškultacije, termometrije i t. d. i t. d. došlo je do toga, da se iz medicinske znanosti izagnao stari abstraktni pravac, ter puštajući na stran bolesti, liječe se bolesnici. Jedna ter ista bolest može se liječiti raznim sredstvima prema raznolikosti prilika individua i okoline u kojoj žive.

Isti se pravac pomalja u znanosti kaznenoga prava i krči si malo po malo put, na kojem će se i ta znanost preobraziti tako, da ona neće — kako to sada biva — liječiti zločin, kao abstraktno juridičko biće, već samoga zločinca.

U Hrvatskoj ima mnogo liječnika, manje kriminalista, koji se pridružuju novomu pravcu, dok su Hrvati u politici — uz rijetke iznimke — aprioristi, i ako se medju njima njetko usudi kazati, da tom metodom nijesu narodu politički ništa privrijedili, da ta metoda nije naročito za zadnjih osamnaest godina donijela spomena vrijednu političku stečevinu, naprotiv, škodila javnomu našemu životu i rodila u njem stagnacijom, pak da zato treba oživiti politički naš život realističkom radnjom — hrvatski aprioristi navaljivaju na toga raskolnika kao na šugavu ovcu, koju treba tjerati iz njihova kola: Ne dirajte poganskom rukom u naše idejale, dovikuje mu se iz aprioristićkoga tabora. Zar je politici namijenjen zadatak, da vječno čuva idejale, a ne da nastoji oko njihova ostvarivanja, i zar se ovo nastojanje može razborito drugačije pomišljati, nego realističnim radom? Svaka je politika realistička, i samo narodi, koji su u političkim povojima, ili koji ne osjećaju u sebi sposobnosti za političku akciju, već samo za retoričko proklamiranje želja svojih, samo ovaki narodi prave razliku izmedju realističke i nerealističke politike. Ovako shvaćanje zadataka politike ne isključuje osvjedočenih muževa, koji, da tako reknem, navješćivaju anticipando velike političke dogodjaje, naprotiv, takovih apoštola treba narod, nu oni nijesu političari, nijesu, što no riječ, državnici. Pjesnici primjerice spadaju medju takove apoštole, ako ih oduševljuje božanska iskra prave poezije; spadaju i filozofi, koji pronicavim umovanjem pokazuju čovječanstvu staze, na kojima ima koracati, da dostigne svoj cilj, nu i jedni

i drugi, kad navješćuju ili šire političku ideju, prisiljeni su prepustiti političkim ljudima, državnicima, da ju ostvare onom pozitivnom metodom, koju sam gore dakako u velikim crtama nacrtao. U tom pogledu skoro bi rekao, da vrijedi načelo o razdiobi radnje. Iskustvo nas uči, da apoštoli političke ideje nijesu nikada pokazali sposobnost, da ju ostvare, već je njezino ostvarivanje uspjelo političkim ljudima, državnicima. Upotriebio sam durativum »ostvarivanje«, da njim jasno kažem, kako političke ideje dolaze do života često teškim, mučnim, dugim radjanjem, svakako s vremenom, svladanjem zaprijeka, i upotrebom zgodnih prilika, u kojima kad kad i slučaj odlučuje.

Biva rijetko, da se politička ideja ostvari točno onako, kako je zamišljena. C'est la logique que acheve l'idée, (logika usavršuje ideju) rekao je onaj franceski pisac. U nas Hrvata žigošu kao zlotvora onoga, koji prihvaća evolutivni razvoj političke ideje, a po gotovo vješaju, bar in effigie, — jer u Hrvatskoj netreba njeke izlijeve čistoga otačbeničkoga gnjeva uzimati preozbiljno, — onoga, koji se usudjuje kazati, da u politici ne stoji ona: vestigia nulla rertrorsum, da neopozive politike ne ima, kako ne ima načela, koje je za sve vijeke utvrdjeno tako, da se nikada ne će modificirati. Dopuštam, da je za stranku neugodno priznati, da je pogrešila, jer time priznaje svoju, recimo, kratkovidnost, nu takovo priznanje bit će vazda korisno, kada bi ustrajati na krivom putu, donijelo domovini kobnih posljedica. U tom pogledu treba, da mi Hrvati učimo od drugih i velikih naroda, koji podnose evolutivni razvoj ideja, o kojima su držali, da su utvrdjene ili zakopane za sve vijekove. Oni bi se narodi grohotom smijali čovjeku, koji bi im preporučivao, da se nepomično, kao slijepci plota, drže onoga, što je pred toliko i toliko godina programatski rekao ovaj ili onaj slavni pokojnik.

Ima više razloga, s kojih je u političkom našem životu realizam tako slabo zastupan, i što se dosljedno evolucija političkih ideja tako sporo, tako teško i tromo razvija. U nas svaki se čestit patriot smatra i političkim čovjekom, i što je njegov patriotizam iskreniji i intenzivniji, tim je čvršće njegovo uvjerenje, da je nepatriotična svaka politika, koja najnaivnijom de-

klamacijom ne obećaje, da će u jedan mah stvoriti cjelokupnu i neodvisnu Hrvatsku. Imamo mnogo, previše, vrlo čestitih rodoljuba, koji posve ozbiljno misle, da bi Hrvatska mogla za njekoliko dana postati i cjelokupna i neodvisna, kad bi ovo svi Hrvati do zadnjega jednodušno samo zahtijevali, i to ne silovitim promjenama, koje zahtijevaju žrtava, niti upornim radom oko duševnog i ekonomskog preporadjanja naroda, već na temelju historičkoga našega prava, koje bi habsburžka monarhija imala naprosto oživotvoriti. Najžalosnija je pojava, što u nas ima dosta ljudi, koji tu, krstimo dijete pravim imenom, djetinjastu zabludu podržavaju time, što retoričkim opisivanjem blagodati, cjelokupnosti i neodvisnosti odvraćaju narod od pozitivnoga rada, koji ga može tek usposobiti za postizavanje stečevina, za kojima očito teži.

Drugi razlog, koji sprečava zdravi politički realizam, potječe iz one apatije, koja je naročito zadnjih godina obuzela odličnije i imućnije slojeve pučanstva. Tko ima oči da gleda, mogao je opaziti, da u tim slojevima danomice jenja volja, da se, što no riječ, »bave politikom«. To je posljedica političkih naših neuspjeha. Indiferentizam za javne poslove preotimlje tako mah, da misaoni rodoljub počima zdvajati o budućnosti svoje domovine. »Ne baviti se politikom!«: kao da je politika njeko zvanje, kao što je trgovina, odvjetništvo, liječništvo i t. d., kojemu možeš okrenuti ledja, ako ti je pošlo za rukom skupiti nješto imovine, ili ako ne imaš nade, da ju skupiš; kao da, ne mareći za interese svoje domovine, čovjek ne bi sebi škodio, ili izložio pogibelji svoje vlastite interese; kao da razborit i imućan čovjek, ostavljajući političko polje, ne bi otvarao vrata poduzetnomu političkomu pustolovlju, sebičnosti i mahnitanju, koje je kadro, da upropašćuje interes i opći i pojedinaca. Današnje žalostno stanje zemlje nije drugo, nego proizvod onoga krivoga shvaćanja zadataka politike, koje će nam donijeti još žalosnijih razočaranja. Po mojem mnenju ona tvrdokornost, koja se u našoj domovini opire evolutivnoj snagi političkih ideja, skrivila je današnju našu nemoć, i ona će roditi još žalostnijim posljedkom, ne budemo li uvidili, da sami ne znamo, kamo vodi put, kojim koracamo. Moja je namjera, da sve ovo u njekoliko članaka rasvijetlim, i u tu svrhu stupio sam u kolo

onih mladih pregaoca, koji su već dosadašnjim svojim publicističkim radom pokazali, da shvaćaju zadatke političke radnje, da ne zatvaraju oči pred neumoljivom snagom evolucije političkih ideja.

Dr. **Marijan Derenčin.**

Radničke stranke u Hrvatskoj.

Do sada se kod nas u gradjanskim krugovima nije vodila nikakova briga o radničkom životu i radničkim težnjama tako, da nema malo naših inteligenata, koji ne samo da ne prate radnička glasila, nego u opće ne znadu, da li kakova postoje. I nije ni čudo. Kod nas se nije svijesno vodilo računa — do pred izbore — ni o našem najbrojnijem staležu — seljačkom, premda se je neprestano deklamovalo i pjevalo o tom našem zdravom »narodu«. Kod nas se je do sada — po priznanju odličnog člana opozicije — tjerala politika trubadurska, politika pjesme, oduševljenja. Uspavani komotnom formulom, da kod nas nema socijalnog pitanja, najednom nam je pred očima izbilo naše socijalno pitanje u — za svaki narod i zemlju — najužasnijoj formi — u formi skupnog iseljivanja ratarskog staleža. Pokazalo se, da ta »lijepa naša domovina« nije u stanju, da prehrani svoje sinove, već su ti prisiljeni, da za kukavnom nadnicom polaze u daleke krajeve i preko oceana. Naši se tako mali posjednici rapidno proletarizuju, postaju poljodjelskim radništvom. I mali nam obrt na očigled propada, a da ga ne zamijenjuje domaća veleindustrija, kako to biva u drugim zemljama.*) — I u takovom žalosnom gospodarskom stanju nijesu naše gradjanske stranke imale prečega posla, nego da se stave u pozu moralizatora i propovjednika, da traže od tih ubogara, da oni »ljube« ovu domovinu (zemlju, vladu, ljude ili narod?), da nastoje da se proširi, — da se bore za »vjeru i za dom« . . . i ako se ta domovinska ljubav ne izrazuje kod njih u takovom obliku i pravcu, kako to mi želimo — isključujemo ih mirne duše iz »naroda«! Htjelo se nejasne ideale i težnje jednoga razreda od prošloga stoljeća nametnuti pripadnicima sasvim različite interesne sfere.

*) Vidi 5. broj „H. M." članak: Mali obrt i velika industrija.

Mi mladji, koji hoćemo ga udarimo nove temelje zdravoga, realnoga shvaćanja o cijelom našem javnom životu, koji smo odlučni protivnici svakoga monopolizovanja — osobito čuvstava, kao što su patrijotizam i vjera, mora da se staramo i za razvoj koje te tisuće obrtnih radnika kod nas, znajući da se napredak i blagostanje nekoga naroda može tek da osniva na napretku i blagostanju širokih njegovih slojeva.

Ne ću ovdje — naravno — da raspravljam o socijalnom ili specijalno o radničkom pitanju, već ću samo da prikažem sadašnju stranačku konstelaciju medju našim radnicima. Ako ne osjećamo još danas, da je radničko pitanje kod nas tako akutno, na dnevnom redu, — znak je to samo našeg posvemašnjeg gospodarskog zastoja. A gospodarski zastoj nekoga naroda znači u današnjem svijetu golemog napretka, neprestanih i silnih promjena, n a z a d a k, gospodarsko rasulo. No ako pregnemo da moderno organizujemo ratarski naš stalež, neminovno će se onda razviti i naša trgovina, pa i industrija. To je stalni razvoj svakoga naroda, pa to i nas čeka — htjeli mi ili ne htjeli. I onda ćemo najednom stajati pred svim teškim socijalnim problemima zapadne Evrope — nespremni.

Kod nas igra neku ulogu u životu (organizovano je barem u stranke), samo o b r t n o r a d n i š t v o, industrijalno — koliko ga ima — regrutuje se iz domaćeg proletarijata, te još nije nikako razredno osviješteno. Zaradi toga nijesu se mogle radničke težnje domoći kod nas većega znamenovanja, nijesu jače uznemirile purgarske duše, zbog toga mogle su sve do sada naše gradjanske novine i stranke provoditi prama radničkim glasilima poznatu »politiku« ignorovanja (ovdje u istinu posljedica ignorancije!). Ali kod nas, kao m a l e n o g n a r o d a mora svaki njegov član — pa i najneznatniji — zauzimati svijesno svoje mjesto, moramo pribirati sve svoje sile, moramo o svakom udu naroda strogo voditi računa.

Kao što je narodnosna ideja donesena k nama iz vana na valovima općeg narodnosnog pokreta u prvoj polovici prošlog stoljeća, kao što je naša državopravna i velikohrvatska politika, pa i — u najnovije doba — katolički klerikalizam prokrčio si k nama puta iz kulturnog zapada, tako je i radnički pokret — s o c i j a l i z a m —, izazvan kod industrijalnih naroda, gledao da uhvati korjene i kod nas u Hrvatskoj. — Već

početkom sedamdesetih godina izdaje Lihl, poslije ravnatelj okružne blagajne, prve radničke novine »Radnički prijatelj« u dva jezika: polovicom hrvatski i njemački. Ali samo na kratko vrijeme. Onda se je okupilo radništvo u pjevački zbor, iz koga se je poslije stvorilo sada postojeće »Zagrebačko radničko društvo«, koje se nalazi u rukama socijalista, ali koje je izgubilo svaku važnost: spalo je na potporno društvo svojih članova. Početkom osamdesetih godina ustrojio se prvi politički klub radnički, pokrenut je »Radnički Glas«, koji je izlazio sve do g. 1891. Kad je g. 1889. zaključeno u Parizu na medjunarodnom radničkom kongresu, da radnici svega svijeta proslave 1. svibnja obustavom rada, odazvali su se tome pozivu i zagrebački radnici. U velikoj povorci podju u Maksimir da proslave radnički blagdan. Pratio ih je još onda — odio vojnika s nataknutim bajunetima... I započeo je onda intenzivniji rad. 1. travnja 1892. god. izadje »Sloboda«, već u čisto socijalističkom pravcu. Zaredale su radničke skupštine, politička agitacija, poslani su zastupnici na medjunarodni kongres u Zürichu g. 1893., a već na konferenciji socijalista iz Hrvatske i Slavonije god. 1894. zaključeno je ustrojenje socijalno demokratske stranke, a god. 1896. izradjen je na stranačkom zboru program i organizacija stranke. Kod predposljednjih saborskih izbora g. 1897. zaključe socijaliste u »bogatom« Sriemu postaviti svoga kandidata u osobi vrsnog agitatora Ancela. Nastali su poznati »nemiri« i progonstva. Vodje socijalista platili su tu svoju smjelost nekolikogodišnjim tamnovanjem. Raspušteni su onda svi politički klubovi i zabranjena je svaka organizacija stranačka u našoj liberalnoj ustavnoj državi.

Prigodom otvorenja »Starčevićeva doma« poklonila se takodjer jedna skupina zagrebačkih radnika dru. A. Starčeviću, i pronašla je — što se do onda nije znalo —, da u programu stranke prava ima mjesta i — radničkim tražbinama. Bio je to plod djelovanja dra Franka medju radnicima. Do onda jedinstveni radnički pokret — raspao se. Ali ne na svoju štetu, jer su se mišljenja pomalo iskristalizovala. Socijaliste oko »Slobode« odbijali su i pobijali svako protektorstvo gradjanskih stranaka, dok su iz one secesije postali — »hrvatski radnici«. U brzo izadje njihovo glasilo »Hrvatski radnik«. Poslije raskola u stranci prava počme izlaziti i Tuškanov »Hrvatski radnički

glas« neko vrijeme u Zagrebu a onda u Sisku, iz kojega se iskljuva čisto antisemitski list — po uzoru bečkih antisemita. Izlazio je još do pred tri godine, kad prestane izlaziti, da se iz njega rodi nešto trećega. Kapelan — a sada župnik — Zagorac, za onda u Sisku, uvidio je valjda, da ne dostaje za riješenje socijalnog pitanja vješanje Židova-burzijanaca, kao ni za pobijanje izradjenog programa socijalne demokracije proste psovke, podje na neko vrijeme medju Slovence, da ondje proučava snažnu Krekovu organizaciju »kršćanskih socijalista«. Vrativši se u Sisak bude za malo premješten u Zagreb k župi sv. Marka, i tu započne njegovo djelovanje. Pozivao je ponajprije Frankove »hrvatske radnike« kao i socijaliste(!), da se slože u jednu »samostalnu radničku zajednicu«. Bio je propovjednik samo sloge. To je bio u početku cijeli njegov program. Okupio je najprije oko sebe nekoliko radnika domovinaša, i skoro je zaprijetila pogibao dru Franku, da će privući u svoj tabor glavne njegove agitatore, i time i većinu njegovih radnika. No spretni dr. Frank znao je brzo odvratiti od sebe ovu opasnost, i spasio tako vjernu svoju stafažu, koja mu pravi ovacije i demonstracije, a čijom je pomoću izvojštio treće izborništvo grada Zagreba. Osnovao je u tu svrhu i »Hrvatsku radničku tiskaru«.

Socijalni demokrate oko »Slobode« odbili su dakako takodjer kapelana Zagorca i njegovu slogu. No ovi neuspjesi nijesu bili kadri da našega Zagorca odvrate od preduzete osnove. Kad nije išlo riječju — ići će pismom. I na mjesto sisačkoga »Hrv. radničkoga glasa«, počne izlaziti njegov »Glas naroda« u Zagrebu, u početku samo dva puta mjesečno. Premda se time nije njegova skupina ljudi sasvim ništa povećala, položi on ipak jamčevinu od 4000 K i »Glas naroda« od prošle godine izlazi kao tjednik. Postavši župnikom u Jakuševcu kod Zagreba, postane njegovim nasljednikom i urednikom lista H. Sirovatka. I stranka se ta sada nazivlje javno — »kršćansko socijalnom«.

Tako imademo kod nas tri radničke stranke: socijalnu demokraciju, koja je najveća, (»Sloboda«), »hrvatske radnike« (»Hrvatski radnik«) i »kršćanske socijaliste« (»Glas naroda«).

Socijalna demokracija je sada najveća radnička stranka. Kod posljednjih izbora za okružnu blagajnu g. 1896.

dobila je 1546 glasova naprama 429 glasova »hrvatskih radnika«. Za razvadno povjerenstvo (koje riješava sporove izmedju poslodavaca i radnika) obrtnoga zbora pobijedila je ove godine sa 367 proti 257 glasova, te bilježi od prošle godine + 110 glasova. Svoj izradjeni gospodarski i socijalni program preuzela je dakako naša socijalna demokracija od njemačke austrijske socijalne demokracije. Do sada nije izradila kakav specijalni program za naše gospodarske prilike, kao možda komunalni, pa agrarni program, kako ga imadu poljski socijaliste. Najveću je brigu svakako posvetila održanju i osiguranju lista »Slobode«, koja od prije mjesec dana izlazi faktično kao tjednik (kao »Sloboda« i »Nova Sloboda«, da izmakne zakonom propisanoj jamčevini od 4000 K). Strukovno organizovati radništvo nije mogla. Kod nas su sva strukovna društva zabranjena. Pa ni pravila kojega obrazovnoga radničkoga društva — vlada nije potvrdila. Iznimno nije koji broj njihovog časopisa zaplijenjen. Javne skupštine su vrlo često zabranjivane ili raspuštane, dapače dogodilo se u Karlovcu, da je policajno rastjeran dogovor, sazvan po § 2. zak. od g. 1875. uz pozivnice. Radnici su tako kod nas najviše upotrebljavali ustavna prava, te su takodjer najjače osjećali blagodati naše liberalne ustavne vlade. — Prama političkim i narodnosnim našim prilikama, nastojali su naši socijaliste da zauzmu svoje posebno (kao socijaliste u Hrvatskoj!) korektno stanovište, da primijene zapadnjačke socijalističke ideje cijelokupnomu našemu narodnomu životu. Tako su primili zajedno sa Slovencima i Srbima ime jugoslavenske socijalne demokracije, i raspravljaju o zajedničkoj smotri ili listu. Upravo sada pretresaju pitanje o »savezu jugoslavenskih radničkih društava«, koja se pod tim imenom nalaze u Beču, Parizu, Londonu i dr. A u svom su programu doslovno istakli, da će »svom silom podupirati težnje jugoslavenskih drugova u susjednim zemljama glede kulturnoga ujedinjenja«. — Preporučamo pažnji naših patrijota ovo stanovište internacijonalnih socijalista. — Traže nadalje u svom programu potpunu autonomiju Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (financije, trgovinu, poštu, domobranstvo i vojne poslove). U svojim su pak listovima (kao Svibanjski spis g. 1900.) naglasili, da se socijalna demokracija u Hrvatskoj ima u prvom redu — uz postulate radničke — boriti za uvjete

slobodnog gradjanskog života, — u pomanjkanju kakove slobodoumne i demokratske gradjanske stranke. Jedinstvo naroda hrvatskoga i srpskoga ne samo da su svagdje propagovali, nego su i u praksi proizveli: hrvatski i srpski socijaliste zagrebački posvema solidarno rade, te su u živoj svezi sa beogradskim radnicima, a na čelu stranke stoje dva inteligentna radnika V. Korać (Srbin) i V. Bukšeg (Hrvat), a da ni ne osjete kakove »narodnosne« razlike. »Općenita je zadaća (soc. dem.) medjunarodna, dočim specijalna je n a r o d n a, — d a n e r e č e m p a t r i j o t i č n a«. Riječi su to V. Koraća. Prema tome su znali i urediti svoju taktiku, te su uvijek bili spremni, da uzrade solidarno s ostalim opozicijonalnim strankama, kad se je radilo o obrani ili proširenju ustavnih prava, kao ono na skupštini za sveopće izborno pravo, slobodu štampe i samostalne financije. Gradjanske su pak opozicijonalne stranke naprotiv svakom prilikom »u ime domovine« ili pozivale na njih policiju, ili su se čudile, kako može kod nas postojati takovo bezvjersko glasilo, kao što je »Sloboda« (Rubetić u saboru), ili su — oni agilniji — izdavali pamflete, gdje su ih mirne duše nazivali — lopovima, tatima i zločincima*) . . .

»H r v a t s k i r a d n i c i« čisti su — nepokvareni tudjinskim uplivom — plod naših stranačkih prilika. Pa zato su i tako jadni, neuredjeni. Socijalnog programa nemaju nikakvoga. Čekaju u tom na buduću »Veliku Hrvatsku«, koja će im valjda iz zahvalnosti odrediti dostojno mjesto . . . Dostaje im, da njihov »zastupnik« dr. Frank govori ponovno u saboru za sveopće izborno pravo. U narodnosnom su obziru dakako najnesnošljiviji naši šoveniste. U posljednje vrijeme hoće da budu neki liberalci, te junački gdjekada udaraju na katoličku hijerarhiju. Imadu nekoliko dobrih agitatora i tako kod svakih radničkih izbora skupe u ime »hrvatstva« koju stotinu neukih domaćih radnika.

»K r š ć a n s k i s o c i j a l i s t e« (»Glas naroda«) mješavina su svega i svačesa. Socijalni program (do sada samo prema nacrtu) uzet je iz vana, te se ponešto ravna po minimalnim težnjama socijalne demokracije. Prema tome nacrtu programa, činilo bi se, da se i u narodnosnom pitanju prilično slažu s internacijonalnim socijalistima, jer vele doslovno, da će nasto-

*) Ž u p n i k J. Kotarski: S o c i j a l i s t i. Za radnike i za puk. 1901.

jati »da budu u saobraćaju i sporazumu sa svim onim radničkim skupinama izvan Hrvatske, koje imadu ovome srodni program«. inače hoće narodno jedinstvo samo sa Slovencima. — U drugim pitanjima pokazuju, da su prava naša domaća biljka. Osobito u njihovom isticanju »kršćanstva«, nijesu možda demokrate, kako su kod svih ostalih kulturnih naroda (pa i u Austriji, osim kod Slovenaca), nego u tom dostojno reprezentuju glasilo seoskih župnika. Pa kako i ne bi? U pomanjkanju ikakvog radništva — vele da ih ima u Zagrebu 60—70 — podigli su silnu reklamu za sebe u provinciji, i naši seoski popovi u svojoj naivnosti vide u- njima silan pokret, novoga spasitelja, koji će utamaniti bezvjersku hidru — socijalnu demokraciju! I jedini drže i pretplaćuju njihov »Glas naroda«. Nespremnost vodja izrazuje se na svakom koraku, te im ne da dalje, premda bi mogli svojim antisemitizmom osvojiti naše male obrtnike, i biti jednom tako kod nas maloobrtnička — purgarska stranka.

Završujemo. Bilo kako mu drago, moramo ipak da sa simpatijom pratimo cijeli taj pokret našega malobrojnoga radništva, koji više ili manje ide za razrednim osviještenjem i emancipacijom radnika. Tim više, što se je on razvio uza sav naš dezolatni politički život, i bez ikakvog direktnog utjecaja i brige akademski obrazovanih ljudi. **Većeslav Wilder.**

Hrvatsko kazalište.

Svatko, tko se samo malo bavio sa kazalištem, vidio je, da onako, kako se posljednje tri godine vodilo kazalište ne može poći dalje. Ne samo da je deficit svake godine iznašao preko 20.000 forinti (god. 1898.: 22.560 forinti, god. 1899./900.: 26.100, god. 1900./901.: 24.000, sve bez investicija), nego je i umjetnički niveau sve više padao. Ne samo da su angažovane nepotrebne sile — tako da je potreba za gaže iznašala do 160.000 forinti godišnje — nego je i umjetničko vodstvo daleko zaostajalo. Repertoire je krivnjom uprave tako nesretno bio izabran — da nisu noviteti uz rijetke iznimke dobro prolazili — a reprize starijih komada su bile tek slabi odsjev prijašnjih godina. U podijeljenju uloga, u načinu inscenacije —

u izvedbi samih predstava, bilo je toliko pogriješaka — da je dnevna štampa danomice iznašala te pogriješke a tim je renomée uprave štetovao, općinstvo je gubilo povjerenje, a rezultat je bio: slab posjet kazališta — i konačno deficit. Dok je još posljednje godine Miletićeve uprave unišlo na abonementu za lože 26.000 forinti, dotle je u posljednje tri godine unišlo 16.000, 18.500 — odnosno 17.000 forinti; dok je posljednje godine Miletićeve uprave unišlo na dnevnim blagajnama 106.123 forinti, to je u ove tri godine unišlo 84.000, 83.000 odnosno 79.800 forinti. Već ove brojke pokazuju, kako su prihodi konstantno padali — dok je trošak bivao, ako ne veći, ali za cijelo ne manji. To je bilo odsudno po dosadanju upravu — pa ako je affaira sa gdjom. Zvonarjevom pospješila publikaciju imenovanja direktora Mandrovića za upravitelja, ipak se u tom materijalnom i moralnom neuspjehu ima tražiti pad dosadanje uprave. Kako je to nepovoljno stanje bilo opće poznato, nitko se nije čudio padu Ive pl. Hreljanovića. No što je proizvelo upravo senzaciju, to je ukinuće opere i operete.

Svi se pitaju, da li je zbilja nuždna bila ta skrajna mjera i da li se nije dalo tomu na bilo koji god način izbjeći. Ne samo vanredna moralna šteta nanesena je tim gradu Zagrebu — i čitavoj hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, ne samo da je naše kazalište došlo u red provincijalnih kazališta drugoga reda, nego ima tu i materijalne štete. U prvom redu svi zanimani krugovi, naročito domaći ljudi, koji su izgubili preko noći službu, naši glazbenici, pjevači a i čitavo općinstvo, trpjeti će kraj toga. No oficijozno se argumentira ovako: Da je općinstvu stalo do opere, više bi bilo polazilo kazalište i deficita ne bi bilo — nehaj općinstva uništio je operu i svemu je ono krivo, jer zemlja ne može da svake godine povrh subvencije plaća još deficit od 25.000 forinti. To je svakako istina, nije opravdano, da zemlja plaća toliki deficit — radije ukinuti operu, nego plaćati toliki deficit, ali gdje je dokaz, da je taj deficit neizbježiv? Tomu deficitu nije krivo općinstvo, nego dosadanja uprava. — Tim, ako je Hreljanović imao deficit, dokazano je samo to, da njegova uprava nije valjala — o čem su svi upućeni krugovi — poslije prve godine bili na čistu, no uzalud su govorili. Kad bi bili mjerodavni faktori prokušali sve moguće, pa kad ne bi bilo išlo, onda bi vrijedio njihov argumenat,

ovako je samo dokazano, da nesposobna uprava ne može da vodi ovakav zavod. Gdje nema energije, nema vodstva, gdje nema spreme, nema ni izvedbe. Deficit je u tim prilikama neizbježiv, siguran, pak se je moglo kušati reformirati, prije nego dodje do rasula. Ukinuti naprosto operu, znači, nanijeti našem napretku veliku štetu, a ne znači još sanirati kazališne prilike.

Računajmo malo, kako će sad biti, kad bude sama drama, uzmimo, da se sav zbor i orkestar naprosto otpusti, onda bi bilanca bila ova (bez investicija):

Razhod:		Prihod:	
Plaća intendanta . .	7·200 K	Subvencija . .	100.000 K
„ dramskog osoblja	80.000 „	Abonement . .	25.000 „
„ tehničkog osoblja	60.000 „	Dnevni prihod .	70.000 „
Dnevni troškovi . .	40.000 „		195.000 K
	187.200 K		

Subvencija grada Zagreba u iznosu od 20.000 kruna, otpada. Za abonement, bojati se, da će ovaj još više pasti, pošto nema opere — (sad iznosi 30.000 kruna), a dnevni prihod, ako računamo 250 predstava sa popričnim dnevnim brutto primitkom od 280 kruna (posljednje godine Miletićeve bio je 234, za Hreljanovića 258, 284, 274) iznaša 70.000 kruna — po tom bi suficit iznašao 8.000 kruna — za nužne investicije, pošto inventar i onako sve više gubi cijenu, a velika garderoba, kulise i arkiv nabavljen za operu — propast će ovako i onako. Ovaj vjerojatni suficit od 4.000 forinti, potrošit će se na investicije, ako i ne uzmemo u obzir, da će i za dramu trebati i zbor i orkestar, ako i ne stalno angažovani, ali ipak dosta mnogo, tako te će režija poskočiti. Uzmemo li sad u račun opernu stagionu, recimo samo na šest nedelja, to će dotični poduzetnik — odnijeti za cijelo dobitak, no kazališna će se bilanca znatno pogoršati, jer će se personal dramski morati plaćati, a drama ne će nositi, a to znači za 6 tjedana diferencu od preko 5000 forinti. A u svibnju i lipnju, kad je drama na praznicima, ne može se dati operna stagiona jer bi naprosto propala. Dakle ni taj suficit nije baš tako sasma siguran.

Ako pogledamo bilanse uprave Miletićeve, to ćemo vidit, da one u godišnjem računu, svršavaju sa suficitom od 7.000 od 15.000, te od 6.000 forinti, naravno ne računajući amo

goleme investicije, koje su progutale i taj suficit — i tridesetak hiljada preko toga, no taj investirani kapital je ovdje i sad bi bilo moguće sa svotom od 5—6000 forinti pokriti trošak za investicije.

Pita se, kako to, da je Miletić mogao imati suficit od 6.000, a Hreljanović deficit od 23.000 forinti (ne računajući investicije ni kod jednoga, ni kod drugog). I evo tu je ta velika tajna — ona uprava bila je dobra, a ova nije. Svakako je Miletić dokazao, da je moguće voditi kazalište bez deficita, a čim je ta mogućnost dokazana, imalo se sve pokušati, prije nego što se ukinula opera. Što je Hreljanovića uništilo? Ogromni trošak za plaće: 160.000 forinti je svota prevelika, a ta svota dade se sniziti, a da se time ne krnji ništa umjetnički niveau, i to: uprava 3.000, drama muška 26.000, drama ženska 14.000, opera 30.000, tehničko osoblje 27.000, orkestar 16.000, zbor 19.000, balet povisit na 6.000 — ukupno 141.000 forinti, po tom bi bio:

Razhod:		Prihod:	
Plaće	282.000 K	Subvencija . .	120.000 K
Dnevni troškovi .	44.000 „	Abonement . .	35.000 „
	326.000 K	Dnevni dohodak	180.000 „
			335.000 K

Uzmemo li u obzir, da je za Miletićevo vrijeme bio najslabiji abonement sa 50.000 kruna — a najslabiji dohodak 200.000 kruna — a da je prosjek ako uzmemo svih 6 godina u obzir, 50.000 kruna za abonement i 188.000 kruna na godinu, to su ove stavke dovoljno opravdane, ako je samo ikakove nade da li uprava bila bolja od dosadanje — a da to nije tako teško, to je na dlanu. Vjerojatni račun je dakle isti za dramu samu ili za ovako reducirano osoblje. Naravno da su reforme nužne. Ovako ne može dalje ići, tu treba sve okrenuti, ako se hoće izbjeći deficitu: i nutarnje ustrojstvo i kompetenciju pojedinih faktora, i izbor noviteta: podjelbu uloga — i pokuse — i prikazivanje, jer inače ne bi bio zavod saniran, nego samo amputiran.

Čini se, da je i zem. vlada to uvidjela — pa će reorganizirati operu (što bi bilo i za dramu vrlo nuždno) i pokušati još posljednji put.

Iv.

Najsavršeniji predstavnik slavenske misli.

I najrazboritiji i najnormalniji ljudi često se težko slože u idejama, osobito ako su različita odgoja. Ali za to dosta je imati samo malo zdrava razuma, da priznamo važnost velikih historijskih fakata. Ako dakle različito sudimo i o samim životnim pitanjima gospodarskim, prosvjetnim, družtvenim i političkim, ne smije to ići opet tako daleko, da poričemo i takova fakta, kojima se posljedice nesumnjivo vide i osjećaju.

Takav fakat, do koga mi je ovdje stalo, jest istina, da se veći dio slavenskih naroda ne bi bio početkom i polovicom minuloga stoljeća prenuo na novi život, da nije bilo slavenske misli. To u prvom redu vrijedi za Hrvate i za Čehe.

Kad u misli samo letimice prodjemo Hrvatskom godina četrdesetih prošloga vieka, Hrvatskom, koja je teritorijalno bila za polovicu manja od današnje Hrvatske pod banom, (Vojnička granica sjedinjena je istom 1882.), politički podpuno ovisna ne samo o madžarskom zakonodavstvu, nego i o madžarskoj vladi, kulturno u podpunoj zavisnosti ne samo od latinskoga, talijanskoga i njemačkoga jezika, nego i rimsko-njemačkoga duha; kad uvažimo, da se za dubrovačku literaturu nije ni znalo, a za narodni govor nimalo marilo, da ni Srbija ni Crna Gora nisu bile još podpuno nezavisne, a u Bosni da je gospodovao osmanski mač i turski jezik; kad prosudimo, da nigdje u samom narodu nije bilo ništa velika, jer o ničem nije bilo duboke sviesti i jasnoga poznavanja, pojmit ćemo, da je vjera u pobjedu narodne misli morala imati drugi izvor nego je čisto hrvatstvo, samo-hrvatstvo i t. d. Partikularizam, kojemu se danas i naši najdalekovidniji ljudi posvema podaju, bio je osnovnim načelom samo jednoj političkoj stranci, unionistima naime ili madžaronima. Sve je drugo bilo ilirsko i slavensko.

Ilirizam bio je Slavenstvo u malom, Ilirija je bila slavenska lira na Balkanu. Slavenstvo je bila narodna misao u veliko, *svi* Slaveni neslomljiva sila u Evropi.

Samo ilirstvo, komu su svi južni Slaveni bili jedan narod, moglo je dovesti Hrvate i Srbe k tomu, da zajedno ustanu protiv Madžarâ. Samo Slavenstvo shvaćano kao jaka kulturna cjelina, do potrebe kao nepobjediva fizička sila, moglo je šaku

Hrvata ojunačiti i proti latinizmu i proti Talijanstvu i proti Nijemstvu.

Ilirstvo, to jest misao narodnoga jedinstva južnih Slavena, suzbilo je Madžare od Drave i zajamčilo Hrvatskoj, koja je bila na putu da postane madžarskom županijom, današnju državnu autonomiju. Slavenstvo, pojimano narodnostno i kulturno, popunilo je hrvatski jezik poimence mnogim češkim izrazima, dalo je hrvatskoj školi prve stručne sile (ponajviše Čehe) i proširilo duševni pogled hrvatskim učenjacima, te jugoslavenska akademija nije postala leglo narodnoga šovinizma i puke »znanstvene« dangube.

Da nije bilo ilirizma, Jelačić bi bio samo austrijski general, a Hrvatska ne bi bila danas pravno suverena država s podpuno nezavisnim zakonodavstvom i vladom u bogoštovju, školstvu, sudstvu i u upravi.

A da ilirizam nije bio samo dio Slavenstva, ne bi hrvatska znanost imala Račkoga, Kukuljevića, Šuleka i dr. a hrvatska književnost Vraza i Preradovića.

I kolikogod je u najnovije doba bilo poraza osobito političkih, i gdjegod je nastao zastoj (poimence u književnosti), svuda je tomu, po mome uvjerenju, razlogom taj fakat, što je partikularizam ili čisto hrvatstvo njegdjašnje madžaronske stranke danas glavno obilježje cijele hrvatske inteligencije.

Dapače još više: Jedino današnje samo-hrvatstvo dovelo je hrvatski puk do gospodarskoga razsula, jer tko je samo Hrvat, taj po dosadašnjoj žalosnoj praksi ne treba da bude sposoban i spreman učiti puk i pomagati mu u njegovoj životnoj borbi, njegova je dužnost gotova, ako priznaje samo hrvatsko ime i time širi »čistu hrvatsku svijest«.

Ilirci na hrvatskom saboru g. 1848. govorili su kao pravi Hrvati. Tu je bio podpuni sklad medju hrvatskim državnim pravom, medju ilirskim, t. j. južno-slavenskim rodoljubljem i medju slavenskom sviješću.

Hrvatsko pravo, narodni osjećaj, slavenska misao i ljudski ideal ukazaše se na tom saboru u skladnoj cjelini i odtuda potječu sve hrvatske stečevine novoga doba. Dovoljno je samo pročitati »Manifest naroda hèrvatsko-slavonskog iz sabora trojedne kraljevine Hèrvatske, Slavonije i Dalmacije dana 5. lipnja i slědećih godine 1848. dèržanog«, da se uvjerimo, kako je

danas hrvatska inteligencija, koja je narodu na čelu, maljušna, kukavna i jadna.*)

*) Već sam nazîv manifesta vrlo je značajan. Tu se narod zove hèrvatsko-slavonskim, sasvim slično tomu, kako se još i sada u Češkoj piše: národ česko-slovanský. Kad bi se ime »Slavonija«, »Slavonac« pojimali kao posebna forma zajedničkoga slavenskoga imena (kao što su imena Slovak Slovensko, Slovenec, Slovenija) ne bi došlo ni moglo doći do opreke medju imenom hrvatskim i slavonskim.

Evo najznamenitijih mjesta toga prevažnoga manifesta: narodi, koji nad drugim narodima hoće da gospoduju isto su tako udaljeni od pravoga ponjatija slobode i jednakosti, kao i oni, koji i nadalje hoće drugom podložni da ostanu. Ni jedni ni drugi nisu dozreli za veliku ideju slobode i jednakosti . . .

Kucnuo je čas narodah, oni će se po jeziku opredéliti i medjusobnom pomoći proti nasilju neprijatelja svoga osigurati. Tom pozivu slédujući primili smo mi sjedinjenje novo uskersnuvše vojvodine sèrbske sa našom trojednom kraljevinom, i očekujemo pridruženje još i ostalih južnoslavenskih pokrajinah, da tako kao jedno télo s ostalim na isti način sastavljenim narodima u savezu, na temelju jednakosti osnovano carstvo austriansko uzdèržimo. Drugim pak slavenskim austrianskim narodima, kao našoj, ne samo po jeziku, nego i po jednim tegobama najbližoj bratji, obećali smo njine želje za svoje priznavši pomagati, i narodnosti svoje medjusobno braniti . . .

Sad se obratjamo na diplomate — ljude, koji za svako pravo historični temelj traže: mi ih uvéravamo, da smo i s te strane osigurani, i tako prelazimo sad na drugo historičko gledište . . .

Koloman pèrvi ukupni Ugarske i Hrvatske kralj, kao i mnogi njegovi nasljednici, posebnom je našom krunom krunjen; naš narod bez ičijeg upliva u Zadru na saboru svome izabrao si za kralja Vladislava napuljskoga i Tvèrdka I. bosanskoga; . . . mi smo . . . g. 1526. u Cetinu prije Ugara i Čehah Ferdinanda I. za kralja svoga izabrali; . . . kao slobodan i od Ugarske nezavisan narod sami za sebe . . . sankciju pragmatičku priméli . . . naš narod je bez Ugarâ i njinog sabora tako nazvanu pacifikaciju bečku podpisao; . . . naši sabori do Ferdinanda I. pod predsédničtvom kraljevah obdržavali; . . . da tu na ugarskom saboru načinjeni zakoni samo u toliko silu u našim kraljevinama imali, u koliko su se s našom samostalnosti slagali; da je vlast banska, posve nezavisna od ugarske, nikoga drugoga do kralja nad sobom neimajući, od Drave i Dunava do jadranskoga mora uvék se prostirala . . . Po tom manifestu ugarska je kruna symbol saveza izmedju Ugarske i Hrvatske.

Na našu štetu i sramotu nije mnogo bolje ni u drugih slavenskih naroda: Svuda se u slavenskoj inteligenciji, osobito u inteligenciji političkoj opaža takva maljušnost, uskoprsost i zasukanost, da bismo sličnu pojavu jedva mogli naći u povjesti modernih naroda. Dok se u Njemačkoj i Italiji — da ne govorimo o drugim zemljama i narodima — inteligencija javlja kao organizaciona sila, kao najjači factor narodnoga jedinstva i svakoga napredka, dotle je u Slavena inteligencija — osobito politička — redovno naprosto nepristupna svakomu širemu i dubljemu shvatanju narodnih potreba i narodnih ideala, te u tom daleko zaostaje za svojim pukom, koji vazda pokazuje mnogo više smisla za narodnu koncentraciju i za pravu naprednu politiku na svim područjima javnoga života. Nema ni najmanje sumnje, da je glavni, nije-li i jedini razlog tomu faktu u tom, što je savremena slavenska inteligencija u političkim svojim nazorima potpuno zavisna o njemačkim, madžarskim i talijanskim svojim učiteljima. U tom i jest sva tragika današnje naše politike, da se protiv neprijatelja svojih borimo samo osjećajem i jezikom, jer misli naše, a po tom i rad naš, zapravo se ravna po njihovoj želji, jer posvema ovisi o njihovoj inteligenciji. Neumoljiva zbilja života nagoni nas, da se od njih branimo, ali politički naši planovi, programi i ideali samo se formalno razlikuju od njihovih težnja i za to do sada gotovo uzalud potrošismo toliko snage u političkoj svojoj borbi, koja nema ni velikoga cilja, ni velikih sredstava. Skrajnje je dakle vrijeme, da se u to doba svojih političkih poraza spomenemo čovjeka, koji je bio učiteljem najvećemu slavenskomu političaru Petru Velikomu, i da iz njegovih djela izaberemo misli, koje bi nas već odavna bile dovele k potpunoj pobjedi, kad ne bi do sada ležale pod prašinom jedne moskovske knjižnice. Taj čovjek jest: Juraj Križanić Nebljuški, s pridjevkom Javkanica.

(Nastavit će se).

O svjetskom gospodarstvu.*)

Kadgod sam se još kao gimnazijalac vozio s ocem ili s kojim bratom na seljačkim kolima od Siska u Zagreb, vazda

*) Podatke za ovaj članak crpim iz rasprave, koju je izdalo »Češko narodno gospodarsko družtvo« sv. III. g. 1901.

sam željno čekao, kad ćemo doći u Drnjak, nestrpljivo pitajući: A gdje su ti Stuparići?

Stuparići bijahu još pred desetak godina pravo čudo od zadruge. Živjelo je tu oko stotinu ljudi, medju kojima bijaše tridesetak muškaraca za posao. Stuparići imadjahu dakako i svoga mlinara i svoga kovača i svoga kolara i svoga opančara, te bi mogli živjeti sami na svijetu, kako se često koji taj od njih i pohvalio.

Evo, takva zadruga, takav mali svijet prava je slika i prilika staroga t. zv. naturalnoga gospodarstva, koje do nedavno prevladavaše u našem narodu i koje je idejalom starijemu seljačtvu. Ali taj idejal ode u nepovrat. Promislimo samo: Kruh, koji jedemo, peče se iz pšenice ugarske, balkanske ili američke; pijemo ruski čaj ili cejlonsku kavu u šalicama iz berlinskoga porculana za stolićima, od kojih je mramorova ploča iz Italije a

---

i koju je napisao dr. Josip Gruber (41 str. u 8⁰). Gruber spada u onu četu čeških narodnih gospodara, koji su sada u naponu životne snage i znanstvenoga rada, te njihovo djelovanje spada medju najradosnije i najvažnije pojave češkoga kulturnoga nastojanja. Većinu tih narodnih gospodara okupio je oko sebe profesor narodnoga gospodarstva na češkom sveučilištu dr. Albin Braf, koji je svojim znanjem i svojom ljubežljivošću ostavio duboka traga i u hrvatskih svojih slušatelja. Dr. Gruber činovnik je praške trgovačko-obrtničke komore, te je lani u njezinoj pedesetgodišnjici napisao njezinu povjest, koja spada medju najbolja narodno-gospodarska djela. Dr. Gruber uredjuje vrlo savjesno i vješto »Obzor národohospodářský«, koji spada medju najbolje strukovne listove ne samo češke i slavenske nego i svjetske. Spominjem odmah literaturu, koju je autor upotrebio za svoju raspravu: Dr. Karel Bücher: Vznik národního hospodářství, šest přednášnk, preveo Dr. Josef Gruber, Praha, 1897. — Neumann-Spallart (nastavio Fr. pl. Juraschek): Übersichten der Weltwirtschaft. — Otto Hübner's Geographisch-statistiche Tabellen aller Länder der Erde; izdaje sada svake godine Fr. pl. Juraschek u Frankfurtu. — Pavao Köllmann, ravnatelj stat. ureda u Oldenrburgu: Der gegenwärtige Weltverkehr, Dražljani 1899. — Dr. R. Sonndorfer: Die Technik des Welthandels, 2. izd., Beč 1900. — Dr. E. pl. Philippowich: Die Aenderungen unserer Wirtschaftsverfassung im 19. Jahrhundert. U Beču 1895. — Još valja iztaknuti, da je isto društvo izdalo vanredno važnu raspravicu istoga autora »Gospodarstvo i narodnost« o česko-njemačkim odnošajima i da je o svjetskom gospodarstvu autor predavao u »Savezu čeških žena« . . .

mahagonovi djelovi iz Hondurasa; ćilim pred nama izradiše na Levantu, srebrni kipac na našem stoliću djelo je umjetničkoga obrta njemačkoga. Pamuk, od kojeg napraviše našu odjeću, rasao je možebiti na obalama Misisipija a izpredoše ga u Englezkoj; vunu nam dovezoše iz Australije, krzno iz Rusije ili Srbije.

Očito je dakle, da danas više ni zadruga, ni vlastelinstvo, ni jedan kraj, ni jedan narod, pa ni jedna država, bila kako mu drago prostrana, ne može da živi sama za sebe, jer minulo stoljeće započe a ovo dovršuje veliku svjetsku gospodarsku centralizaciju, stvarajući dosada nepoznato svjetsko gospodarstvo.

To svjetsko gospodarstvo jest prema narodnomu ono isto, što je diplomacija ili medjunarodna politika prema unutrašnjoj politici narodnoj. To se dvoje od sebe naprosto neda odijeliti. Burzijanci, koji poznaju cijene na svim glavnim svjetskim tržištima i zalihe u svim svjetskim skladištima, ali nemaju smisla za naprednu ratarsku produkciju i za pravedno uredjenje odnošaja medju kapitalom i radom, takvi burzijanci kratkovidni su, nerazumni pa i zločinački spekulanti, koji ne zaslužuju ni imena čovjeka a kamo li svjetskoga gospodara. To su blizanci onim »diplomatima«, koji njuše po ministarskim predsobljima i hotkare po vladarskim dvorovima, a gluhi su za vapaj milijuna i slijepi za prave revolucije u mislima i osjećajima čitavih pokoljenja.

U Beču i u Pešti riječ onakih »narodnih gospodara«, upliv ovakovih državnika često upravo odlučuje, pak je otuda kod naprednih i misaonih ljudi nastala najprije opravdana zlovolja a onda i neopravdano neprijateljstvo proti medjunarodnoj politici i svjetskomu gospodarstvu u opće. I tako treba tumačiti pojavu, da su mnogi naši ljudi, osobito mladji, slični onim Stuparićima, te misle, da danas može biti narodne politike i narodnoga gospodarstva bez obzira i bez poznavanja politike medjunarodne i gospodarstva svjetskoga.

Ali ta reakcija proti bezdušnjoj špekulaciji i proti plitkoj kabinetskoj politici mora brzo prestati i nama treba tako revno, svestrano i savjesno proučavati prilike medjunarodne, kao i naše prilike domaće.

Osobito za nas Hrvate to je upravo životno pitanje, jer mi ne možemo lako reći poput Čeha: »Ali mi ne primamo samo od tudjine, mi i tudjini i dajemo: Našim sladorom sladi

se Engleska, Švicarska, Turska i istočna Indija, a u najnovije vrijeme i Japan; u Pragu se prave bomboni za bule istočnih harema; iz češkoga slada vari se pivo u Njemačkoj i u Švicarskoj; na češkom papiru štampao se do nedavna velik dio engleskih novina; prostjejovskim odijelima i istočno-češkom obućom oblači se i obuva Balkan i Egipat; praške rukavice izvoze se u Englesku, u Ameriku i Australiju, sušičke žigice dopiru čak do Kitaja; iz naših drvenih lula puši se u južnoj i u sjevernoj Americi. — ...« Autor bi bio mogao još dodati, da talijanske, rumunjske, i srpske pa i njemačke tvornice sladora traže češke strukovnjake; da pivovare kod nas u Hrvatskoj i u cijeloj srednjoj Evropi najbolje napreduju pod upravom Čeha; da češki mjernici i tehničari u opće izvode tolike radnje na čitavom Balkanu i da se u samoj Njemačkoj upravo bune protiv njihove vještine i savjestnosti. Mogao bi spomenuti i to, da se naši »turski« fesovi u Bosni prave u Češkoj.

I mi bismo mogli reći: Naše dužice idu na milijune u Francesku, naše prirodnine, osobito žito, šljive i svježe grožđje u Beč, Prag i u Njemačku, naše blago i prvi produkti gospodarskoga obrta (maslac, sir), pak naša perad i jaja u velikoj se množini izvoze za granice Hrvatske. Mogli bismo možda spomenuti i to, da smo sjevernoj Americi dali do pol milijuna žuljevitih dlanova, a vješta ruka hrvatskih kapetana da upravlja mnogom trgovačkom ladjom engleskom i franceskom. Ali zar sve to ne bi dokazalo krvave potrebe, da već jednom na čistac izvedemo i jasno znamo, koliko smo zavisni na svjetskom gospodarstvu i koliko bi svijet mogao biti zavisan na nama. Ali u ovaj čas to naprosto ne možemo znati, jer hrvatsko narodno gospodarstvo gubi se u statistici ugarskoj, kao što se naša četrdesetorica gubi na zajedničkom saboru. Dok je dakle naše narodno gospodarska statistika gluhonijema prema Ugarskoj, prema monarhiji i prema svijetu, morat ćemo se zadovoljiti slikom svjetskoga gospodarstva bez posebnoga mjesta za Hrvatsku.

(Nastavit će se)

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

I s gorčinom na uspomene prošlosti i s nadom u budućnost dodaje Starčević:

A kada nas postiže sudbina,
Gorka sudba ljute rane naše,
Branit ćemo našu domovinu,
Pod zaštitom našeg dobrog kralja
I njegova namiestnika bana.
Bog nam pobro oba poživio!!

U ovakovo burno doba dakako ne manjka krivih proroka, koji su dosad derali hrvatski narod, a sad ili straše narod ili mu se ulaguju: bud uzimlju sliku lava, ili bijesna vuka, budi lisice, a za pravo su psi. Groze se narodu vješalima, šibama i tamnicama, ali za pravo boje se sami,

Jer kada se otvore nam oči
I našemu milostivom kralju,
Njih će biti sva viešala puna.
Tako, pobro, jer su zaslužili
Što varaše Boga i Cesara
I u našoj kupaše se kèrvi.

I Starčević miri svoje Hrvate te veli:

Mi smo vierni našem dobrom kralju,
I za njega smo umrieti pripravni,
Al nećemo imat kèrvoloke.
Neka viču, što je njima drago,
Mi ćemo se s bratjom sjediniti,
S našom bratjom i Jelačićem banom.

Pjesma se primiče kraju, a Starčević ostavlja općenite refleksije o novom položaju svoje domovine, pa se svraća k osobi Jelačića bana, kojega slavi zanosnim riječima. Nabraja ponajprije njegovu krijepost: ljubav vjere svete, ljubav roda svoga, mudrost, jakost muževnu, pravednost, ali tko bi sve njegove krijeposti nabrojio?

Srietan čovjek, koga one rese,
Srietan narod, komu taj gospodi,
Srietni li smo, milom Bogu hvala,
Kad dobismo J e l a č i ć a bana.

U svršetku pjesme apostrofira Starčević zanosnim riječima Jelačića bana. Donosimo čitav ovaj završetak:

Diko naša štite domovine!
Jasna zviezdo na našemu nebu,
Spasitelju svojega naroda,
Slavnog svoga, al biednog naroda: —
Jednu čašu, a u tvoje zdravlje,
Brat Dalmatin u studenoj stieni
Pije vapeć: da živio bane!
A sin Lički u svojoj nevolji
Rukuje se sa bratjom ostalom,
Moleć Boga: živio nam bana.
Željni dane, osvani nam bérzo,
Sunce naše, skoro nam ograni,
Majko naša, diece se spomeni,
Mili brate, smiluj se na biedne
Na robove biedne graničare.
Smiluj nam se, pomozi nas, bane,
Jer smo otče u nevolji težkoj. --
Ti si bane sve ufanje naše,
Ti si sami naše utočište,
Ti naš uviek, mi uvieke tvoji,
Ti naš otac, a mi dieca tvoja!
Jošte jednoč: živio nam Bane!!

S pjesmom Jelačiću banu završuje se prvi odsjek života Starčevićeva. U njemu ide Starčević složno s većinom svojih savremenika, prihvaćajući sve njihove nazore na prošlost, sadašnjost i budućnost svoga naroda, dijeleći iste osjećaje i iste nade. Ništa još ne pokazuje u njegovu radu, da će se s vremenom odijeliti od svojih savremenika, pa da će iznijeti najžešću kritiku ilirizma, u kojem je eto literarno i sam sudjelovao.

II.

Istupivši iz klerikata, Starčević se nastanio u Zagrebu i radio je u pisarni odvjetnika dr. Šrama za sve vrijeme Bachova apsolutizma.

Ono vremena, što mu je preostajalo od zvaničnoga posla, upotrebljivao je Starčević na razgovor sa svojim prijateljima, na čitanje, naročito naučnih knjiga i na literarni rad. Već u ono vrijeme, po pripovijedanju savremenika nije mnogo izlazio iz kuće i dolazio u društva.

Literarnih produkata ostalo je od Starčevića za tih deset godina dosta malo, ali drugačije se je morao Starčević mnogo razvijati, jer su se u tim godinama razvili svi njegovi nazori, s kojima je izašao šesdesetih godina u javnost.

Pjesnikovanje je u pedesetim godinama Starčević sasvim napustio, pa se je dao na prozu: jedino je preveo Anahreontove pjesme u umjetnom stihu.

Kako je u jednu ruku toga rada u Starčevića malo, a kako opet je taj rad vrlo karakterističan, osvrnut ćemo se na svaku Starčevićevu radnju napose i opsežnije.

Odma u prvom tečaju »Nevena« od god. 1852. izašao je Starčević s pet poslanica pobratimu D. M. u B. (»Neven«, I. g. 1852. br. 9, 10, 21, 22 i 25).

Poslanice »pobratimu D. M.« pisane su vrlo vješto, pune su humora i satire, ali je ta satira, oštra u sadržaju, ipak mnogo blaža u formi, nego što je bila u kasnijim njegovim radovima u godinama šesdestim i sedamdesetima.

Svoju prvu poslanicu počinje Starčević s Platonovom izrekom, da su sve stvari igra, a da je najmučnije naučiti ljude, kako treba da žive. Platona su, nadovezuje Starčević, zvali u svoje vrijeme božanski, a danas ne bi bio ni navodno-ljudski. Naučiti ljude, kako m o r a j u živjeti, to je danas kod civiliziranih naroda najlakša stvar: onaj, koji je jači — ili filozofski govoreći — onaj, koji je najslabiji, neka reče: ovo treba raditi, a ovo propuštati — pa je posao gotov. Plato je za to govorio tako, jer je bio učenik onoga mnža, koji je samo učio: kako može čovjek na ovom i na drugom svijetu sretan biti; on je mislio, da čovjek mora krijepost tražiti, i nje se kroz cijeli život držati, on je znao samo za jednu krijepost t. j. za samo sasvim poštene čine. On je u ovom zabasao, ironizuje Starčević, jer nije bio prosvijetljen čovjek, kao što smo mi.

Mi znamo, da je krijepost dar božji, da nju čovjek po svojoj naravi traži, ali mu ju izvanjski svijet sakriva; mi znamo, da danas krijepost ima najviše neprijatelja. Da je Plato znao, što nas svaki znati mora, da je moći krijepost s nekoliko — makar nerazumljivih riječi dobiti t. j. u svoje vrijeme — salvo categoriarum ordine — da bude znao, da ima više vrsti krijeposti — da bude znao, da se danas više štuje Aleksandar, nego Sokrat, da je znao za krijepost gradjansku, vojničku,

sudbenu i t. d., da bude za sve to znao, ne bi bio rekao, da je najmučnija stvar naučiti ljude, kako treba živjeti, nego da je bio u našoj koži, rekao bi, da je najmučnija stvar, kako se mogu novaca dočepati.

Milan Šarić.

(Nastavit će se).

LISTAK.

Da se razumijemo. U najnovije vrijeme ne prigovara se »Hrvatskoj Misli« i ljudima oko nje samo općenito, nego prigovori postaše konkretniji. Tako se primjerice i u opozicijonalnoj štampi i u opozicijonalnom društvu prigovorilo tomu, što je 6. broj »Hrv. Misli« donio članak »Dva susreta sa Eugenom Kvaternikom«, pak bilješku o pravaškoj mladeži na sveučilištu. Što se tiče prvoga članka naše je mišljenje ovo: Štampajuć onaj članak nismo mi ni htjeli ni smjeli da izreknemo kakav svoj sud o Eugenu Kvaterniku. Za nas Eugen Kvaternik nije ni svetac ni sljepar — on je za nas tek jedna interesantna politička ličnost iz najnovije naše historije, o kojoj mi slabo šta znamo a radi bismo bili da znamo i zato smo mi eto dali riječ g. dru Ivekoviću, da nam kaže o njemu šta zna. Pisac članka potpisao se punim svojim imenom i preuzeo za sadržaj članka potpunu odgovornost, zato mislimo, kogod ima štogod proti članka, neka vodi račun s kanonikom Ivekovićem a ne s nama. Mi sa svoje strane izjavljujemo, da ćemo isto tako rado štampati svaki prinos s koje god strane došao povoljan za Eugena Kvaternika, kao što je onaj bez sumnje bio nepovoljan. Nama je glavna svrha bila, da potaknemo raspravu o Eugenu Kvaterniku, i ako se ta rasprava zbilja i povede, naša je i svrha i želja ispunjena, preko toga nemamo mi nikakvih želja, a najmanje želimo, da se tako znamenita ličnost iz nedavnoga našega i sudbonosnoga polit. vremena prikaže svijetu kao jedan obični sljepar i prevarant, a iz jedine možda »mržnje na stranku prava«. Nadamo se, da i »čisti« barem o tome ne sumnjaju, da je naša ljubav za hrvatsku stvar još ipak veća nego li »mržnja na stranku prava«. — Ne će biti s gorega, ako odma kažemo i koju riječ onima, koji se strašno zgražaju, kako smo mi u opće mogli štampati onaj članak — »kad smo u sjedinjenoj hrv. opoziciji«. Te ljude molimo, da se sjete naše izjave, koju dadosmo na onoj skupštini od dne 15. siječnja. Mi nismo stupili u sjedinjenu oporbu ni stopili se s njom, jer smo znali, da mi

nismo s njom jedni ni po mišljenju ni po taktici. Mi smo tek pristupili na zajednički rad s hrv. opozicijom, a ostali smo izvan nje baš s toga razloga, da nam riječ ne ostane vezana i mišljenje ne bude zaustavljeno. Hoćemo u radu za našu narodnu obranu da budemo s njom jedni, ali nismo jedni i nećemo ni da se prikazujemo kao jedni i u svojim simpatijama i u svojem sudjenju. — Što se tiče bilješke o pravaškoj sveuč. mladeži izjavljujemo, da mi držimo sasvim ozbiljnom izjavu gg. dra Š. Mazzure i G. Tuškana, kao i zahtjeve pouzdanika bivše neodv. nar. stranke i stranke prava od dne 15. I. t. g. u kojima se proglašuje jedinstvo tih stranaka pod privremenim imenom »Hrv. opozicije«. To naše mišljenje dalo je i ton onoj našoj bilješci o organizaciji pravaških sveučilištara. Zato jer ozbiljno shvaćamo ujedinjenje hrv. oporbenih stranaka i zato jer se ozbiljno bojimo rasula, dok vidimo, da se jednom stranačkomu imenu daje važnost imena narodnoga, te se govori, da se samo pod njim može hrvatski narod organizovati, braniti i napredovati — zato napisasmo onu bilješku.

Knjige »Matice Hrvatske« za god. 1901. Josip Draženović: Povjest jednoga vjenčanja. Kada kažemo, da u životu igra ulogu samo ono, što je individualno i snažno, onda mislimo, da je u životu faktor samo ono, što je izrazito i u čemu ima unutarnje sile. Kod umjetnosti vrijedi taj princip izrazitosti još više, pa vidimo, da nas se doimlju samo ona umjetnička djela, koja pobudjuju ili ganuće ili udivljenje, koja nam ili dirnu u najtanje žice našega srca ili nas potresu i uznesu, djela, koja su ili intimna ili grandiozna, ona koja su nam ili sasma blizka ili nas poništuju svojom snagom i velebnošću. Čim je u kojem djelu manje intimiteta ili grandioznosti tim će ono manje djelovati, a jedno djelo postaje umjetničkim djelom samo onda ako može da duboko i trajno djeluje na našu dušu. Ali ta istina ne vrijedi samo sa stanovišta publike, nego je ona uvjetovana i samom naravi umjetničke tvorbe. Umjetničko je djelo plod nekog duševnog, izrazitog duševnog afekta, umjetnost je pako samo jedan način, jedan oblik u kojem se taj temeljni afekat iznaša tako, da može sličan afekat pobuditi i u publici. Dva su samo puta kojima se to može postići: ili se govori iz duše duši, pobudjujući ju najfinijim, najintimnijim zvukovima ili se na dušu djeluje silom, jačinom izražaja, velebnošću afekta. Drugi putevi mogu biti razni stepeni i razne kombinacije ovih mogućnosti, ili — nevode k svrsi, nisu čisto umjetnički ni po svojoj naravi ni po svojem učinku.

Pisci su tražili tu intimnost ili tu velebnost ili u bajovnom svijetu (Maeterlinck-Wagner) ili u realnom životu (Turgenjev-Zola). Ako promatramo ove posljednje to ćemo lako moći opaziti kako je Turgenjev baš kroza to umjetnik, što je našao u realnom životu te intimne tonove, dočim je Zola morao iz de-

taila realnoga života da učini gomilanjem istih neka kolektivna živa bića, pa samo za to, što je time udahnuo realnosti neku velebnost mogao je da umjetnički djeluje. Kod umjetnosti sudjeluje osjećaj i pusti i ako vjerni realni opisi ne mogu biti nikada umjetnošću. Mi se nekojim djelima možemo diviti i u njima intelektualno uživati, ali tada uživamo u vještini u tehnici njihovoja takov intelektualni užitak nije nipošto umjetnički užitak baš za to, jer nije sintetičan, sutvoran, suosjećajan, nego analitičan i kritičan. Kao što nije suhi referat umjetnost isto tako nije ni virtuozitet umjetnošću. I za to ne možemo nazvati umjeničkim ona djela, koja su pisana najstrožom t. zv. realističkom metodom.

Takovom metodom je pisana ova najnovija Draženovićeva pripvijetka. Opisi su vješti, opažanja dobra, mjestimice oštra, čitava gradnja promišljena (i odviše promišljena), pojedina poglavlja zaokružena, ali dojam, cjeloviti dojam je vrlo slab ili nikakav. Draženović se čuvao da udahne od svoje duše nešto u te klesanim stilom pisane stranice, čuvao se da bude intiman, a nije u njegovoj naravi da bude grandiozan. Na par mjesta, je ta intimnost predrla na javu i pisac pobudjuje duboko ganuće, ali ga svojim službenim načinom pisanja — i opet na brzo uguši. U koliko sam mogao opaziti, čitajući i ranija djela Draženovićeva, taj način pisanja odgovara i načinu gledanja i mišljenja Draženovićevog. I ako nije taj malko cinični a redovno indiferentni ton možda najtemeljnija crta duše Draženovićeve, to se je u životu u tom pisac nekako iztrenirao i sada postao sasma indiferentan prama svojem sujetu. Indiferentan pisac rijetko će učiniti jednu umjetninu. Osim toga nije ni sam sujet takove naravi, da bi zagrijao čitatelja, a po gotovo mu škodi banalnost vanjske radnje, koju unutarnja psihološka analiza tek mjestimice nadomještava. Na tim pojedinim mjestima je pokazao Draženović svoj stari veliki dar. Stvar je u cjelosti neuspjela ali taj neuspjeh nije uvjetovan talentom pisca nego krivom metodom, neumjetničkom metodom gledanja, shvaćanja i obradjivanja odabranoga sujeta. M. Marjanović.

Kratka uputa u narodno gospodarstvo. Napisao Dr. Juraj Vrbanić. Tisak Dioničke tiskare. 47 str. male 8°. Ciena 80 filira.

Ako je istina što se veli, da je literatura odraz narodnoga života, onda u nas gospodarskog života nema, jer mi nemamo gospodarske literature ni savremene ni starije, ni izvorne ni prijevodne: Mi imamo nekoliko omanjih monografija, nekoliko više ili manje zgodnih kratkih prijevoda i »Načela političke ekonomije«, što ih je već prilično davno izradio pokojni dr. Blaž Lorković. Mislim, da nema tako skoro naroda, koji bi bio u tom pogledu siromašniji od nas Hrvata. Pa pogledajmo samo

svoju najbližu braću Srbe, kakva je u njih gospodarska literatura i izvorna i prevodna! Ne znam, koji je tomu razlog, da smo mi baš ovu najvažniju granu narodnog života ovako spuštali s vida, ali mi se čini, da je ova pojava u najužem savezu sa cielim našim dojakošnjim političkim, i u obće javnim životom, koji nije mogao biti zdrav, jer je bio bez solidne osnove i prazan. Gospodarstvo je osim toga struka, u kojoj bez studija ne možeš biti ni diletant, ni najjadnija šeprtlja. Možda je i to djelovalo na naše ljude, da se nisu bacili na to polje. No najposlie im toga redovno i nije trebalo, dok je u politici gospodovala fraza i što je ona bila veća i praznija, to je bilo bolje.

Kraj ovakve naše mizerije, svaka je knjižica iz gospodarstva u nas pravi dogadjaj. Zato smo s najvećom pohlepom segnuli za knjižicom g. dra. J. Vrbanića. U prvi nas je mah odbijala njezina neznatnost. Na 47 stranica strpati ma i kratku uputu o glavnim načelima nac. ekonomije, činilo nam se gotovim nesmislom. Ali kad smo je pročitali, odložismo je sa zadovoljstvom. Pisac je vanredno kratko ali i vanredno jasno dirnuo u sva gotovo pitanja. Knjižica je namienjena našim srednjim i nižim slojevima, naročito trgovačkoj mladeži, pa joj je glavna svrha, da pobudi interes za gospodarsko pitanje, a u drugom redu da u glavnom izloži načela nar. gospodarstva i objasni neke pojave, s kojima se svaki dan sastajemo u novinama, a ne razumijemo ih. Zato je i dodano na koncu glavne stvari iz financijalne znanosti (o javnim daćama, pristojbama, porezima, drž. vjeresiji, carinama i car. sustavima itd.) Pisac, koji spada medju one riedke ljude u Hrvatskoj, koji se bave gospodarskim pitanjima, a kome ovo nije prvo djelo, postavio je sebi težku zadaću: pisati o gospodarstvu kratko i jasno. To je bila umjetnost, a nam je drago, što možemo jednom i u Hrvatskoj nešto radostno pozdraviti i mirne duše i savjesti toplo preporučiti.

Kolikogod nam je ova izvrstna knjižica dobro došla, ipak nam se pri toj prilici namiće pitanje, zar još nije došlo vrieme, da imamo u hrvatskom jeziku obširno, veliko, znanstveno pisano djelo o narodnom gospodarstvu. Lorkovićeva knjiga kraj svih svojih dobrih strana ne odgovara danas više našim potrebama. Drugi je duh prožeo ili prožima sav gospodarski život, a i mi ga barem počinjemo, hvala bogu, osjećati na svakom koraku. A tu bismo trebali, već zbog sveučilišta, da imamo ovakvu knjigu, pa kad se već na sveučilištu zvani faktori ne će da brinu za to, trebali bi se drugi zainteresovati ovim pitanjem. Ali tu namah upozorujemo na to, da je bolji dobar prijevod dobrog stranoga djela, nego loša ili slaba domaća izvorna radnja ili kompilacija.

H.

Sastanak na sveučilištu. Opoziv poznatoga papinskoga brevea ogorčio je i naše sveučilištarce, te sazvaše pouzdani sastanak, da vijećaju što bi se sada imalo da učini. Izbile su tri struje: dočim su jedni htjeli da se u znak prosvjeda i ogorčenja pokrene prelaženje na pravoslavlje, drugi su htjeli da se sastavi memorandum na papu, u kojemu bi ga se pozvalo, da ostane kod svoje prve odredbe ili da se zavod sv. Jeronima vrati u stanje u kojem je bio prije brevea »pro gente croatica«, u protivnom slučaju, da ne odgovaramo za poslijedice. Treća struja, članovi napredne omladine, koji su takodjer prisustvovali tom sastanku, zastupala je stanovište, da memorandum ima isto tako malo smisla, kao što i grožnja s pravoslavljem, nego da sveučilištna mladež crpi iz ovoga papinskoga postupka nauk, kako se ne ima od Rima očekivati nikakove pomoći u našoj narodnoj borbi, te da se ovom zgodom ograniči samo na izjavu, u kojoj bi se to uvjerenje konstatiralo, i reklo, da se mi ne kanimo isto tako ni u kojem slučaju angažirati za Rim i njegove crkveno-političke interese. Nakon odulje debate, u kojoj je sudjelovalo mnogo govornika zaključeno je većinom glasova izabrati odbor, koji će sastaviti memorandum i poslati ga papi bilo deputacijom bilo poštom.

Na ovom su sastanku izbili na javu i opet nekoji pojavi, koji pokazuju, kako se u nas i u tako važnim i škakljivim pitanjima postupa nespremno i lakoumno. U isti čas dok se viče proti Rimu zaključuje se poslati deputacija u Rim, u isti čas dok se priznaje, da ne će memorandum koristiti, hoće da ga se sastavi bar za to — »da se pokaše da se nešto radi«, da se protestira i slično. Najžalostnije je pako to, kada se još uvjek nadje ljudi, koji mogu imputirati naprednoj omladini, da nije za memorandum samo za to, jer hoće da se ulaska — Srbima, Crnoj Gori i t. d. i kad se ne uvidja, da je predlog njezinih članova bio radikalniji od memoranduma, kada se može još uvjek lakoumo (da ne kažemo drugi, oštriji izraz) govoriti o njezinom madjaronstvu i o njezinim ljudima, koji da postaju »stupovi sistema«, a sve bez i jednog konkretnog navoda. Memorandum je zaključen, odbor izabran, ali uvjereni smo, da će gorljivost naših drugova kod toga — stati, a i ako se taj arak papira napiše i potpiše, da će doprijeti do Rima baš tako, kako će na Rim djelovati i grožnje s pravovslavljem. Drugi su putevi, kojima treba ići. Mi sami treba da u sebi provedemo reakciju proti skrajnjem uplivu Rima, mi sami treba da si postanemo svijesni, kada i koliko možemo biti uz Rim, a koliko mimo njega. To ne uvidjaju oni, koji misle, da je memorandum radikalnije sredstvo od odluke, da se nedamo upreći ni u čija kola.

—ja—.

Izdaju **Stjepan Radić i drugovi.** Odgovorni urednik **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 8. 25. travnja 1902. God. I.

Evolucija političkih ideja.

II.

Politička ideja, koja se u našem narodu pomolila savremeno sa idejom književnoga njegovoga preporoda, bila je dosta mutna. Ilirska ideja na književnom polju obuhvatala je sva južna slavenska plemena, nu ni na tom polju nijesu ju prihvatili svi elementi, kojima je bila namijenjena. Ona je doduše zbližila, bar u knjizi, Srbe i Hrvate, nu nije rodila književnim njihovim jedinstvom, od kojega smo žalibože još i danas dosta daleko. Ilirizam nije se za pravo ni razvio do političke ideje. U samoj Hrvatskoj, gdje mu je bila kolijevka, gdje se odgajao i širio, ni najvatreniji Ilirac nije shvaćao ilirsku ideju kao političku u strogom smislu riječi, to jest u smislu, da je političko jedinstvo postulat narodnoga jedinstva. Iz ilirskih pjesama odjekuje doduše katkad ideja političkoga jedinstva južno-slavenskih plemena pod ilirskim imenom; nu to biva u formi njekoga političkoga romanticizma bez svake pozitivne podloge, bez svake realističke misli. Ilirske pjesme navješćuju često i politički panslavizam, pak time ilirska ideja, bar u političkom pravcu biva još mutnija, neizvjestnija, romantičnija. K tomu još dolazi, da je političko ruho ilirizma nosilo i boje najčišće austrijanštine. U očajnoj narodnostnoj borbi protiv Madžara gledalo je mnogo Ilira još prije godine 1848. u Austriji sidro spasa »ilirske« narodnosti. Ona: »Aula est pro nobis«, ili ona Ilira dra. Ante Starčevića: »Austrijo, ti se ne boji!« . . . recitirala se u Hrvatskoj i prije godine 1848., a po gotovo dogadjaji one godine udarili su pred svijetom na naš narodni pokret obilježje austrijansko. Moj nezaboravni učitelj Fran Kurelac, kad mu jednom u mladenačkoj obijesti spočitnuh, da je godine 1848.—49., pi-

šući za bana Jelačića proklamacije, bio odviše »švarc-gelb«, odvrati mi: »Čemu da tajimo istinu; takovi smo bili manje više svi, ne isključiv ni dra. Antu Starčevića«. I ovaj je odgovor Kurelac ponovio u njekoj svojoj knjizi, koja mi nije pri ruci. Nastojanje jednog dijela naše publicistike, da ilirizam stavi u sklad s idejom hrvatskom, napose sa onom hrvatskoga državnoga prava, moglo bi dokazati samo to, da u Hrvatskoj ima čestitih rodoljuba, koji misle, da se politika tjera katkad i sitnom dijalektikom, kojom se dokazuje, da njeki narod provadja dosljedno više manje izvjestne programe. Politika je težakinja, koja obradjuje tlo, na kojem ljudi živu, a ne tribuna, na kojoj se razlaže politička dosljednost naroda. Ilirizam i hrvatsko državno pravo jesu dva pojma, koji se medju se isključuju. Široko obzorje ilirizma nema ništa zajedničkoga s hrvatskim državnim pravom; naprotiv, ono se širi preko tijesnih i prijepornih njegovih teritorijalnih granica, ter se ilirizam prikazuje kao njeki prosvjed protiv nastavka sterilne državo-pravne retorike, kojom su naši predji vojevali proti madžarskoj državnoj ideji. Ilirci gledali su na svoje oči, kakovim su plodom radjale svečane i gromke historičke izreke, kao što one: »Regnum regno non praescribit leges«, »nulla nos captivitas« i t. d. i t. d., pak kao da su htjeli okrenuti ledja prošlosti, da gledaju samo u budućnost, u kojoj će pomoću nove misli skršiti s vrata svojega jaram madžarske državne ideje, koja je sve tom jačom snagom provaljivala u Hrvatsku.

U svijetu nije se još pojavila ideja, koju je narod prihvatio, a da nije za onaj narod dobrim urodila plodom. To vrijedi i za ilirsku ideju unatoč neizvjestnosti političke njezine sadržine, unatoč kolebanju i u kulturnoj njezinoj tendenciji. Ilirska je ideja probudila hrvatski narod iz letargije, koja bi ga bila brisala iz broja naroda živućih, da je još dulje potrajala; ilirska je ideja svojom ako i maglovitom, nu svakako smionom akcijom hrvatskomu narodu više privrijedila, nego sva historička istraživanja, koja su mu naročito u novije doba spremila meke dušeke, na kojima sniva o svojoj prošlosti, a prene li se katkad iz sna, tada gleda nemoćnim posmjehom aristokratskoga propalice na svoju prežalostnu sadašnjost. Da je prošlost naroda kadra zajamčiti neodvisnost i napredak njegov, Talijani i Španjolci bili bi prvi narodi u svijetu, dok propadaju. Sretna

li naroda, rekao je jednom njeki Englez, koji ne ima historije. Slavne historičke uspomene, veli se, jačaju narodnu svijest. Bit će u toj izreci puno istine, ako historičke uspomene nedjeluju poput opiuma na Kineze. Nu ja vidim, da kultus historije paralizuje u mojoj domovini svaku ozbiljnu akciju za potrebe sadašnjošti, ubija svaku eneržiju u pozitivnom realnom radu oko osiguranja i elementarnih uslova narodne neodvisnosti i napredka.

Ilirska ideja nije bila historička, nije bila državo-pravna, pak ako je i podlegla evoluciji, koju su stvarali dogadjaji, očuvala je hrvatski narod od propasti. Za to je opravdan onaj pietet, kojim trijezni hrvatski rodoljubi spominju eru ilirsku, ne sudeći strogo njekim njezinim zabludama. Ideja ilirska počivala je na širokoj političkoj osnovi, nu Ilirci nijesu imali u svom kolu političara isto tako široka pogleda, koji bi bili kadri navrnuti političku akciju ilirizma na prave staze. U kolu ilirskih prvaka bili su zastupani najrazličitiji politički i društveni nazori. Bilo je medju njima i Austrijanaca, i Panslavista, i prijatelja Poljaka, i osvjedočenih zapadnjaka; bilo je i takovih, koji su bili opojeni duhom načela franceske revolucije. U tom šarenom kolu lako se dočepala kormila snažna ruka bana Jelačića, koji je u preporodjenoj Austriji gledao osiguran narodni i politički život svojega naroda. Krivo čine slavnomu ovomu Hrvatu oni, koji su radi toga i poslije neuspjeha, koje je bolnom dušom doživio, pokušali, da mu ime pred narodom ocrne. Uspomena slavnoga bana treba da bude sveta svakomu Hrvatu. Djelovanje čovjeka, kojega je sudbina u burnoj epohi stavila na čelo jednoga naroda, treba presudjivati i prema realnim prilikama, u kojima je djelovao, i prema tradicijama, u kojima je bio odgojen. I jedne i druge upućivale su bana na staze, na koje je navrnuo narodni pokret u poštenom uvjerenju, da služi svojoj domovini i dinastiji, kojoj je bio vjerni sluga.

Bilo je vazda i svuda političkih ljudi, koji su se rado gradili prorocima. Massimo d'Azeglio u zlatnoj svojoj knjižici »I miei ricordi« dijeli političke proroke u dvije kategorije. U prvu vrsta proroke budućnosti, u drugu proroke prošlosti. Proroci su budućnosti oni političari, koji navješćuju a priori cilj, koji će narod postignuti, i propisuju mu takodjer a priori staze, kojima ima do toga cilja koracati. Proroci prošlosti su

oni, koji si umišljaju, da mogu za stalno kazati, da bi narod bio došao do svoga cilja, kad bi bio u izvjestnom razdoblju radio ono, što mu posticipando savjetuju.

Massimo d'Azeglio veli, da su proroci i jedne i druge kategorije smiješni ljudi, jer se budućnost naroda, kao što ni budućnost pojedinca ne da a priori ustanoviti, a pogotovo da nema jalovijega posla, nego profetičkim duhom navješćivati što bi se bilo dogodilo, da je narod radio u izvjesnim prilikama onako, kako prorok drži, da je imao raditi. Spomenuo sam ovaj sud glasovitoga talijanškoga otadžbenika i državnika, — u Hrvatskoj nazvali bi ga prezirnim imenom političkoga realiste, koji se ruga idealima, — da se uklonim pitanju: koju je akciju imao ban Jelačić razvijati, da svojemu narodu osigura ono, što mu nije pošlo za rukom osigurati? Ovakvim se pitanjima ne može baviti moja čisto politička raspravica, u kojoj izlažem prije svega samo fakta, koja su ravnala evolucijom političkih ideja u našem narodu, da uzmognem sigurnije progovoriti o pravcu, kojim treba da udari aktuelno političko djelovanje u domovini.

Ilirskoj se ideji dogodilo ono, što se dogadja u opće idejama. One malo po malo umiru, kad malo po malo evolutivnim uplivom dogadjaja nestaje glavnoga faktora njihove snage, a to je uspjeh. Neuspjeh ideje izaziva diskusiju o tom, što je ona privrijedila, a kad ideja prestane biti dogmom, kad se o njoj povadja diskusija, ona i umire. Neuspjeh ilirske ideje djelovao je takovom evolutivnom snagom na hrvatski narod, da se je on nakon austrijskoga apsolutizma približio madžarskom narodu, onom narodu, čije su hegemonske težnje rodile ilirskom idejom. Godine 1860., Zagreb, to središte ilirizma, pretvorio se u pozorište, na kojem su se Madžari i Hrvati bratimili. Ovo bratinstvo nije dugo trajalo s razloga, što se u Madžara, pošto su se dočepali vlasti više povoljnim im razvojem dogadjaja, nego li vlastitom snagom, probudila stara hegemonska težnja, koja danomice dolazi proti Hrvatskoj do odrješitijeg izraza. Oprostiv se s čitateljem na grobu ilirske ideje, motrit ćemo u nastavku ove raspravice evolutivni razvoj onih političkih ideja, koje je u Hrvatskoj izazvala pomladjena madžarska težnja za narodnom madžarskom državom, u kojoj bi Hrvatska kao državna osebina imala isčeznuti.

Dr. **Marijan Derenčin.**

S Eugenom Kvaternikom.

U jeseni god. 1869. pročitao sam bio Kvaternikovu knjigu »Istočno pitanje«. Knjiga je na mene silan dojam učinila. Osvojen već idejama stranke prava, ja sam čisto uživao s njegovih pronalazaka i tvrdnja. Tek bila je jedna neprilika. Ma da sam istom u sedmom gimnazijalnom razredu bio i k tome vrlo — vrlo mlad još, — tek što sam petnajst godina navršio, — ipak sam dosta toga bio pročitao iz historije, meni od prvog časa najmilijeg predmeta. Pa sam tako znao dosta toga iz Račkovih rasprava i iz Šafařikovih: »Slawische Alterthümer«, a njihovi znanstveni postulati kosili su se sasvim s tvrdnjama Kvaternikovim. Nastade u duši mojoj čitavo komešanje. Nisam mogao na laku ruku odbaciti ono, što je Rački sa Šafařikom ustanovio, a opet sva mi je duša izgarala za tim, da bude onako, kako Kvaternik tvrdi. U tom kolebanju pomislim, da se izravno obratim na Kvaternika. Dakako — u jednu ruku plaših se toga. Kako da ja, neznatno djače — pa k tome još tako »sramotno« mlado djače, pišem tako slavnu mužu, kao što je Kvaternik! Tà — već u najranije djetinjstvo seže u krug primljenih utisaka, dojmova i uspomena ime Kvaternika. Kao dijete još slušao sam za očevim stolom razgovor o njegovom djelovanju u saboru god. 1861. — zatim o njegovu progonstvu, iz česa svega je pred dušom mojom nastala slika o njem, koja ga je kao nešto veće i posebno crtala. A poznavao sam i njegovu krasnu knjigu: »das Verhältniss Kroatiens zur St. Stephans Krone«, koja me je takodjer od prvog maha silno za nj zauzela. Ali napokon svladah sve više i više tu plahost pak se odlučim, da mu pišem.

Tako i učinim, pa mu napišem u oktobru 1869. iz Varaždina, gdje polazih gimnaziju, dugo pismo, u kom sam sve svoje sumnje istaknuo, moleći ga, da mi razjasni nekoje svoje tvrdnje. Dosta sam dugo čekao na odgovor. Već gubih nadu te ću ga dočekati, kad al eto sredinom novembra čitam na crnoj tabli potvornikovoj svoje ime, da je pismo za mene došlo. Predao mi dugoljast list s nepoznatim rukopisom, a kad otvorih — eto podpisano je ime Eugena Kvaternika. Četiri strane sitnim slovima ispisane artije!

Moja radost bila je ogromna. Nisam izdržao u školi i odbjegnuo sam nekud izvan grada, da čitam i opet čitam pismo slavna muža. Naravski — ja sam bio brz u odgovoru, a taj put ne čekah ni njegova lista, već mu opet pisah, jer sam mu imao poručti očev pozdrav. Na to mi je umah odgovorio, sad još ljubeznije no prvi puta.

Tako sam dospio do redovita dopisivanja s Kvaternikom. Ta prva dva lista sačuvao sam si kao pravu svetinju.

Od tad bijaše jedna od najvrućih želja, da se lično s njim upoznam. U kolovozu god. 1870. nadade mi se zgoda. Bio sam u Gredicama, imanju moga oca. On je imao posla na Kraljevskom vašaru u Zagrebu, pa me je na molbu moju sobom uzeo. Nije bio istina sporazuman s mojom politikom, no ipak veselilo ga je moje dopisivanje s Kvaternikom i nije bio protivan, da se s njim osobno upoznam.

Kako je naravski — moj prvi korak u Zagrebu, bio je do Kvaternika. Znao sam iz pisama njegovih, da mu je stan u Mesničkoj ulici br. 130. U prvom katu nadjem napis njegov i srce mi kucalo od uzbudjenosti, kad sam pokucao na vrata. Ušao sam u prijatno uredjenu sobu i u isti mah stajao je preda mnom nizak čovječac. Bio je slabašan u tijelu, glava je bila velika, gotovo nerazmjerna i prema krupnoći i prema visini tijela. Bijaše ćelav, no prikrivao je čelo kosom, u zatiljku odulje puštenom i u vis k čelu i lubanji začešljanom. I kosa i brada s brkovima bijahu dosta sijede. Pod visokim i velikim čelom iskrile se crnkasto-smedje oči, od kojih je jedno ponešto krivo gledalo, kako to često biva kod kratkovidnih ljudi. Nosio je i naočare.

— Imam li čast s gospodinom odvjetnikom Kvaternikom govoriti? — upitam dosta nesigurnim glasom. Nisam bo ni po slici poznavao Kvaternika.

— Jest! —

— Dozvolite mi, da vam se predstavim. Ja sam Ljuba Babić, — došao sam, da vam se poklonim.

Taj mah raširi Kvaternik obje ruke i povuče me na grudi. A onda — sa smijehom dobrodušnim stane postrance i pogleda me, da mi reče, kako mi se čudi.

— Tà — ja sam u svom milom dopisniku iz Varaždina uvijek gledao odrasla — velika čovjeka, a eto — vi ste još sasvim — sasvim mlad — gotovo dječarac.

Ova pripomena malko me je neugodno dirnula. Tà — u onim godinama čovjek je u takim stvarima vrlo osjetljiv, a osjetljiv sasvim drugačije nego li poslije. A za mene bijaše još neugodnije, jer su mi baš time uvijek dolazili kod kuće i dražili me, kako li bi se Kvaternik čudio i bio nezadovoljan, da znade s kakovim »puerom« dopisuje.

No Kvaternik brzo je popravio nesretnu riječ »dječarac«, pak je nastojao i dobrom i laskavom riječi uvjeriti me, kako nisam zbog toga ništa izgubio u njegovim očima. I nastade medju nama živahna zabava. Morao sam mu pripovijedati o ocu svom, o susjedu svom i našem jednomišljeniku Eduardu Halperu, o prilikama u Varaždinu i t. d. On mi je i o sebi pripovijedao, o svom teškom stanju, o patnjama, što ih je trpio u progonstvu i kod toga je upravo zanosno slavio i uzdizao svoju suprugu. Onda se zavede razgovor o Konstantinu Por-

phyrogeneti i o Bijeloj Hrvatskoj, — da napokon zapadnemo i na razgovor o buknuvšem francezko-pruskom ratu.

Kvaternikovo i onako živahno lice i nemirne kretnje budu još živahnije i nemirnije. Skoči od kanapeja, gdje smo sjedili i povede me do suprotne stijene, na kojoj je visjela ogromna karta Francezke i Njemačke, po kojoj su bile ubodene sitne zastavice francezkih i njemačkih boja, označujući razmještaje i kretnje obiju vojska. Sve je u njem plamtilo i svaka mu je riječ zanosno i dubokim uvjerenjem dokazivala, kako je sasvim bjelodano i bez svake sumnje, te će slavni Napoleon, nećak velikog Napoleona, do nogu potući Pruse i ostale glupe Nijemce.

Ja nisam bio istog mnijenja. Mà da sam i ja kao onodobni pravaš slijedio napoleonski kultus, i opet kao Hrvat želio pobjedu francezkomu oružju, — ipak sam od prvog časa, kad je rat započeo, bio u velikoj bojazni za francezku »gloire«, a nekoliko dana, što se ratovalo, uvjerilo me o potpunoj nepripravnosti Francezkoj, a o silnom i divnom redu njemačke vojske. Bio sam gotovo siguran, da će Prusi potući Francuze. Pak se usudih Kvaterniku protusloviti. On me gotovo ljutitio pogleda, da još većim uvjerenjem uzme braniti sigurnost francezke pobjede.

Još na polasku mom — na vratima — potrepta me po ramenu i kaže, da se možemo sad sigurno i za Hrvatsku nadati boljim danima, jer će Napolen učiniti kraj svima nepodobštinama, od kojih trpimo.

Moram priznati, mene nije Kvaternik mogao uvjeriti, da imam krivo.

* *
*

Drugi put sam bio s Kvaternikom dne 30. travnja 1871., kad je stranka prava držala svečani spomen na dvijestogodišnjicu tragedije Wiener-neustadske.

Taj put malo sam imao prigode, da budem sam s Kvaternikom. Svečanost bila je lijepo ispala a na banketu u Maksimiru rekao mi je Kvaternik, kako je zadovoljan s uspjehom. Bio je toliko zapremljen čitavom stvari i morao je s tolikima razgovarati, da mu se nisam mogao približiti. No sâm je nekoliko puta pristupio k meni i pohvalio me, što sam došao.

U jeseni iste godine dodjoh na pravoslovnu akademiju. Nisam si još pravo našao ni stana, kad sam već pohitio bio do Kvaternika. Primio me je vanredno ljubezno, no ipak činio mi se nekako izmijenjen. Možda je to naknadna varka nakon dogodjaja, što su se za kratko zbili, ali nosim u duši sliku o njem iz tog zadnjeg našeg susreta, kao da je zlo i izmučeno izgledao, kao da je brigom ili nekom mišlju zaokupljen bio. Istina je, da se nije onako široka i dugotrajna zabava i mnogi razgovor medju nama razvio bio. Bijahu običajna stranačka razmatranja. I kad sam se digao, da odem, nije me ništa suzdr-

žavao. Opazivši kod toga u ruci mojoj cilinder, sustavi se preda mnom, te mi šaljivim prikorom reče: — Pa ste i Vi natakli toga vraga! da onda pružajući mi obje ruke na rastanku nekim zanosom reče: — No — nećete ga dugo nositi, — za kratko vrijeme pa ćete ga baciti i staviti si našu hrvatsku crven-kapu! Dà — dà — bog će dati! —

U onaj čas nisam dakako toga razumio. Uzeh tek kao običnu šalu ili kao ostatak iz godina šezdesetih, kad se je cilindar u nešem svijetu tukao kao simbol germanizma.

Dva tjedna po prilici kasnije bila je rakovička zgoda! Kad sam za nju čuo — pale su mi odmah na um Kvaternikove riječi kod rastanka našeg.

Na mene je gubitak Kvaternikov porazno djelovao. I sad još ne mogu misliti mirno na one dane — još mi se steže srce od boli.

Nije zadaća ovih redaka, da se upustim u kakovo sudjenje Kvaternika, nego da pokažem kakav je dobar bio čovjek i kako je sav plamtio za stvar, kojoj se je prikazao, ja ujedno objelodanjujem njegova dva prva pisma, što sam od njega primio.

Ljub. Babić.

Dva pisma Eugena Kvaternika

Ljubomiru Babiću, učeniku VII. gim. razr. u viš. gimn. u Varaždinu.

I.

Zagreb, 16. XI. 1869.

Cienjeni moj gospodine,

oprostite što kasnih odgovorom, nije moja krivnja, van poslovi, kojima sam obterećen stranom za našu »Hervatsku«, stranom za III. dio »Istočnoga pitanja«, stranom za obiteljske stvari radeći. Što ugrabih vremena, eto me na Vaše razpoloženje, ali u kratko.

Drago mi je, što ste me Vašim pismom, prem nepoznat mi, počastili; drago mi je osobito u Vami upoznati riedke ciene mladića, mladića koji m i s l i i p r o t r a ž u j e, nevjeruje sliepo! Takovimi treba da Hervatska uzplodi, pa će biti brzo slavna i slobodna!

Želite, da Vam protumačim i razjasnim neke zgode poviesti naše. Tako pitate n. pr. zašto nisam raspravio potanje i dokazao obstojnosti f r a n a č k o g a r a t a s H r v a t i. Moram Vas pozorna učiniti na ono, što Vas je, kako vidim, mimoišlo:

Ja sam, odvaživ se na pisanje »Istočnoga pitanja«, naročito na dotičnom mjestu naglasio — molim Vas da opetovano pro-

učite spis, jer ja neimadem vremena da sada po knjizi tražim — dà ja sam naglasio naročito to: da pišuć ja u toj knjizi izključivo ob istočnoj poviesti našega naroda, mimoilazim prosto zapadne dogadjaje, te da ću jih samo kad i kad, ako je potrebito za razjasniti istočnu poviest, napomenuti, a da si prideržujem u mojem velikom historičkom djelu »Poviest Hervatah« obširno i historički-verodostojno razrasjasniti i dokazi podkriepiti jih.

Ništ' nemanje, ja sam u II. str. »Istočnoga pitanja« glede rata franko-hervatskoga njekoliko listovah posvetio onoj epizodi, te s njekoliko samo, istina, ali odlučnih citatah dokazao, kako je Ljudevit, bolje Ljutovid zbilja od furlanske granice do Timoka, na iztok, a od Rabe rieke do na onog vremena Srbiju sve, budi dobrovoljno, budi oružjem pod se spravio.

Da se o tom osvedočite, opet Vas uputjujem da si dadete truda proletiti II. str. Izt. pit. te ćete to naći izvedeno.

Što se tiče Planinacah, to je još kamo li predmet ozbiljniji i dubljega rada. Ništ' nemanje izvolite proučiti u našem političkom časopisu »Hervat« — ja mislim, da će Vam taj spis biti poznat? — proučite velju, u »Hervatu«, svezku IV i V, moju razpravu pod naslovom »Javno pravo Hervatah«, pa ćete se osvedočiti o tom, da su Planinci zbilja Hervati. To biaše na hitru ruku od potrebe da se u naše doba i dane dokaže, dok neizadje sva povjest na vidjelo.

Za slučaj, da Vi niste čitali »Hervata« (kojeg sada nastavljamo pod imenom »Hervatska«), tada idite i prijavite se u moje ime mom prijatelju g. kralj. bilježniku Šviglinu, zamolite ga, i on će vam dati na čitanje sve, što je dosada izašlo od rečenoga časopisa na vidjelo.

Da su Hervati u VII. vieku sve do Timoka zauzeli, to sam obširnije dokazao u II str. »Ist. pit.«. Izvolite proučiti odsjek glaseći o došastju Bugarah s ovu stranu Dunava; o tom nemože biti dvojbe. Osim toga gdje u devetom veku govorim o Ljutovidu, kako ga Timočani za svoga vladara dobrovoljno izvikaše, i tamo se vidi i da je današnja Srbija pràva Hervatska (Ilirik Const. Porfirogenete) i da Timočani biše Hervati: jer prije nego li su se podali pod Bugare — izpod kojih prošli su pod Ljutovida — oni su spadali pod državu Bosne, vodje dalm. Hrvatah — indi biše udo dalm. Hrvatske.

I glede Ljutovida, da je išao Srbom u pomoć, ja opetovano navadjam data historička, oprovrgajući njemačke kronikare iz njihova vlastita izpoviedanja i jer ovi, da pokriju sramotu svojega naroda pred našim oružjem, nastojali su svoje neprijatelje ponizivati.

Što se pako tiče diela »Poviest Hervatah«, za ovo će se i mecene i mirnija vremena, nego li je sadanje. Skopčano s velikim troškom, sile pojedinca nadmašujućim, a u razmetanih

sadanjih naših obstojnosti, gdje se drži patriotizmom podkopati nastojanja Hervatah čista i slavna djela predjah na svietlo iznašajućih, nije moći ni pomisliti na ovo djelo za ovaj hip.

Ja sam eto prije mesec danah razpisao predplatu za tretju stranu Ist. pitanja — jer sam i s pervom i drugom napertio silni dug! — ali ako će tako pomoć prispievati, kako do sada, neće biti ni iz toga poduzetja za sad ništa!

Naš se narod, brate mili, diže tekar iz plienicah svojega dietinstva! Zar su nas badava prozvali Niemci: Die dummen Krobothen? Tako je klonuo duh naroda našega, da su se začeli tudjinci već i rugati.... Nemože se dakle tako lahko pridignuti ono, što je kroz viekove do zemlje duševno i materialno prignuto ležalo!

No i tomu ovako uništenom narodu začimlje svitati zora! Mladost je progledala na sve strane; a mladost je budućnost naroda.

Uztrajte dakle i vi tamo; kriepite gospodine slabije od vas dobom i duhom, pa će vam trud biti obilno nagradjen. — Kako rekoh, niste li čitali još »Hervata« i »Hervatsku« (a dosada je osam svežčićah izašlo) tad nedangubite, proučite ga svega, i čitajte ga u družtvu s dobrimi djaci.

Dočim još jednom izkazujem radost nad vašim pismom, i pozivljem Vas, da se i buduće, kad vas bude volja, na mene obratite, ja ću si deržati veseljem moći vas ubaviestiti.

Ostajem vaš duhom priatelj i na uslugu pripravan

Odv. Eug. Kvaternik m. p.

Budete li s gosp. Šviglinom, molim ga pozdraviti od moje strane.

Osiguranje radnika.

Kod nas se u javnosti gotovo nikada ne piše ništa o radničkomu osiguranju. Ne pišu o tome ni mnogobrojni radnički listovi, koji od njeko doba iznikoše kao gljive iza kiše, svaki po svom ćefu. Kod nas se lomi koplje samo o velikim stvarima, o politici besmisla, i t. zv. realnoj. Zagrebački dnevnici zanimaju se samo za državno pravo, a radnički listovi bave se organizacijom radnika — u inozemstvu! Svaki hoće da po svomu uveliča sjaj hrvatstva i svoje vrijedne osobe.

Tako je došlo da se kod nas o takovim stvarima i nezna, što su i zašto su, koji su im uzroci i koja svrha.

Evolucija koju je društvo prošlo zrcali se u socijalnom zakonarstvu. Prema socijalnomu zakonarstvu može se prosuditi kulturni stadij naroda. Izradjeno socijalno zakonarstvo pokazuje,

da je narod, koji ga ima, shvatio koju dužnost društvo prema pojedincu ima; dočim tamo, gdje mu ne ima ni zametka, vidi se patrijarhalni barbarizam. Turska ne ima socijalno-političkih uredaba, a ne ima ih ni Perzija, dočim se Franceska sprema, da učini obvezatnim osiguranje mirovine svakomu radniku. Da jedni narodi živu bez druge brige do brige o veličini i slavi padišaha, a drugi se brinu za sve svoje suplemenike, to je razlika koju čini kultura.

Kod nas je na socijalno-zakonarskom polju učinjen prvi korak Baroševim zakonom o obvezatnomu osiguranja radnika, za slučaj bolesti.

Barošev zak. čl. XIV. od g. 1891. uredjuje osiguranje radnika u slučaju bolesti. Taj zakon, koji je kopija sličnoga zakona u Njemačkoj i Austriji, odredjuje, da svi namještenici (radnici i radnice) u svim obrtno industrijalnim poduzećima, državnoj samoproizvodnji i samoprodaji, željeznicama, rudokopu i talionicama, gradjevnim poduzećima, ciglanama i svim tečevnim poduzećima budu za slučaj bolesti osigurani.

Osiguranje imaju provesti blagajne za potporu bolesnika, kojih ima slijedećih vrsti:

Okružne blagajne za potporu bolesnika;

Tvorničke blagajne za potporu bolesnika;

Blagajne za potporu bolesnika kod gradjevnih poduzeća;

Obrtna sborna blagajna za potporu bolesnika;

Blagajne za potporu bolesnika, koje su ustrojene putem privatnoga udruženja;

Rudarske bratovštine (t. j. Bruderladen).

Prije nego je zakon taj uveden, bilo je već blagajna za potporu bolesnih radnika svih kategorija gore nabrojenih izim okružnih blagajna. Da se omogući i dalje takvim društvima opstanak, odredio je zakon, da imaju pravo i dalje postojati. Kad je zakon provadjan, uvele su se okružne blagajne svuda tamo, gdje još nikakvih općenitih bolesničko potpornih blagajna nije bilo i obuhvatile su sve vrsti radnika, gdje ih je bilo izuzete su pojedine vrsti (n. p. u Zagrebu tvornica cigara, te državni i južni kolodvor).

Članarina blagajna za potporu bolesnih opredijeljena je u postotcima od poprečne zaslužbe, najmanje 2%, najviše 5%, pa se računa tako, da 2/3 plaća namještenik a 1/3 poslodavac n. p. kod zagrebačke okružne blagajne je poprečna nadnica za I. razred 24 krune tjedno, članarina od 3% iznaša tjedno 72 filira, od toga plaća radnik 48 filira a poslodavac 24 filira.

Članom blagajne za potporu bolesnika postaje svaki radnik onim časom, kad stupi u posao. Članstvo je obveztano, t. j. svatko mora biti član. Nitko se ne može članstvu oteti niti može blagajna odkloniti koga člana radi bolesti ili drugog uzroka. Kako se vidi po tom je potpornim blajnama princip medju-

sobnosti, jedni plaćaju za druge. Zdravi za bolestne. Da se sve skupa može održati i izdržati veliki risiko, potreban je veliki broj članova. Čim potporna blagajna više članova ima, tim je sigurnija da će moći zadovoljiti svim obvezama. Zato se i vidi, da od svih u zemlji najbolje još zagrebačka okružna blagajna prosperira, jer ima najveći broj članova.

Za radnički stališ znači obvezatno osiguranje za slučaj bolesti veliko poboljšanje prema prije, dokle toga zakona nije bilo. Tim je zakonom svakomu radniku u slučaju obolenja osigurano liječenje i novčana pripomoć. Prije, dok toga nije bilo, liječio se je svaki radnik kako je znao i mogao, nitko se nije brinuo za bolesna radnika i njegovu obitelj. Uredbom obvezatnoga osiguranja radnika za slučaj bolesti utrta je mnoga suza sirotinjska. Sad je svaki radnik u slučaju bolesti siguran liječničke njege i pripomoći da se može preživijeti.

Pa ipak, kako smo naprijed rekli, za tu instituciju ne pita se u javnosti, a oni, koji s njom posla imadu, imadu samo riječi, kjima ju kude. Dapače i samo izvješće vladinoga nadzornika konstatira da okružne blagajne svatko mrzi. — Radnici ju ne razumiju, radnički vodje krivo predstavljaju, obrtnici, indolentni kako jesu, mrze, jer moraju plaćati prinose za se i radnike (blagajne uskraćuju, naime, prinose izravno od poslodavca, koji ima radnicima $^{2}/_{3}$ prinosa ustezati, ako hoće), pa ma i putem ovrhe.

Svima je u oku, svi bi ju radi ukloniti, te bi istom, da je uklone, vidili što vrijedi. Može biti da je kriva nerazumijevanju okružnih blagajna po radnicima okolnost, da su okružne blagajne u zemlji upravljane većinom po ljudima, kojima je samo do toga, da birokratski ovrše službu, po slovu, ne po duhu i intenciji zakona.

Od svih u zemlji, zagrebačka okružna blagajna najveća je, a može se reći i najuredjenija. Poprečni broj članova g. 1902. bio je kod zagrebačke okružne blagajne u gradu Zagrebu 9263, a u vanjskim općinama 1714, ukupno 10677; ako se računaju k članovima njihove obitelji, tad je svakako preko trećine stanovnika zagrebačkih u savezu sa okružnom blagajnom zagrebačkom. Po tome se vidi, da je ta institucija važni faktor u životu zagrebačkoga pučanstva.

Za radnika je zdravlje prvo, radnik ne ima nego svoje ruke, radom svojih ruku uzdržaje radnik i sebe i svoju porodicu, ako mu je oduzeta mogućnost uzdržavanja. Zato je radniku važno, da se bolesti, koje ga sprečavaju u radu, što prije riješi, da bude zdrav i sposoban priradjivati. Bogati ljudi lahko se liječe. Njima je na raspolaganje svaki liječnik, jer svakoga mogu platiti. Sve što im je želja mogu si ispuniti. Radnik, sam ne može to. Što ne može pojedinac, mogu svi zajedno u zajednici, a takva je zejednica bolesnička blagajna.

Zagrebačka okružna blagajna imala je u g. 1901. novčanoga prometa u gradu Zagrebu K 163.144·41 u vanjskim općinama K 29.421·38 ukupno K 192.565·79. Za liječenje svojih članova imala je prouzročenoga troška ukupno u gradu i vanjskim općinama za ljekarije K 37.679·65, za bolnice K 29.213·06, za novčanu pripomoć (hranbina) K 71.400·90, za liječnike u Zagrebu K 10.331·30 u vanjskim općinama K 6.286·40. Isplaćeno je pako za troškove liječenja članova u gradu Zagrebu ukupno K 134.188·64 u vanjskim općinama K 25.900·79. Te brojke pokazuju, koliko je ta institucija za radnički stališ važna.

U godini 1901. bilo je od poprečnoga broja članova u gradu Zagrebu od 9.263 ukupno 15.177 slučajeva pobolenja članova u gradu Zagrebu, ambulatorije blagajne u kojima ordiniraju dnevice liječnici kroz šest sati posjetilo je ukupno 36978 članova, u kući obavili su liječnici blagajne u Zagrebu (ima ih pet) preko 10.000 posjeta u godini 1901.

Najviše uzroka bolestima, od kojih su oboljeli bili nesposobni za rad, bilo je kod radnika u Zagrebu upala staničevine (357), upala pluća (38), sušica (145), groznica (122), influenca (540), bolesti krvi (350), bolesti živčevlja (46), bolesti očiju (120), bolesti disala (360), bolesti probavila (367), bolesti kože (158), (najviše svrab, koji je medju postolarima dosta proširen), bolesti na kretalima (114), **ozlede (1049)**.

Nesposobnih za rad bilo je u Zagrebu ukupno 4296, u vanjskim općinama 834.

Ino razmjerje bilo je ovakovo:

	Dani nesposobnih za rad u kućnoj njegi	Trošak u kućnoj njegi		Dani bolničkoga liječenja	Trošak bolničkoga liječenja	
		K	f		K	f
U gradu Zagrebu za 4296	52.921	60.637	30	18.925	24.735	86
U vanjskim općinama za 834	9.298	9.698	85	3.394	4.478	10

Kako se iz gornjega vidi, najveći su postotci radnika bolesnih na sušici i ozledama.

Razmjerje od sušice u godini 1899., 1900. i 1901. bilo je ovakovo:

Godine	Broj slučaja u kućnoj njegi	Broj slučaja u bolnicama	Nesposobnih za rad dana		Trošak liječenja			
			u kućnoj njegi	u bolnicama	hranbina		bolnički trošak	
					K	f	K	f
1899.	117	26	6.038	903	7.939	50	1.133	10
1900.	86	42	4.384	1.386	5.379	90	1.618	30
1901.	119	67	4.306	2.401	5.179	05	3.391	60

Razmjerje od ozleda u godini 1899., 1900. i 1901. bilo je ovakovo:

Godine	Broj slučaja u kućnoj njegi	Broj slučaja u bolnicama	Nesposobnih za rad dana		Trošak liječenja			
			u kućnoj njegi	u bolnicama	hranbina		bolnički trošak	
					K	f	K	f
1899.	809	73	12.515	1.978	1.4733	50	1.133	10
1900.	628	91	9.185	2.193	9.865	90	1.618	30
1901.	1.078	86	15.858	2.082	17.083	05	3.391	60

Sušicu je teško iskorijeniti, tu će trebati još mnogo vremena, a i pronašašća da se bude moglo ljudstvo obraniti od te poroke. U gradu Zagrebu umrlo je g. 1901. naravnom smrću 50 članova okružne blagajne, od tih je 34 podleglo sušici, u vanjskim općinama je od 13 člana umrlo petero od sušice.

Što se kod sušice neda postići, dade se postići kod ozleda. Ozledama nije uzrok pokriven koprenom.

Da su ozlede tako mnogobrojne uzrok je taj, što se u našim tvornicama pridijeli strojevima svatko. Jednostavni ljudi, kad dodju neupućeni k stroju lako se ozlede, tim laglje, dok nitko nevodi o njima brige, da ih uputi u baratanje sa strojem i da ih upozori na oprez, koji mora kod poslovanja sa strojevima biti.*)

*) Obrtni inšpektor nije „dospio" da pregleda ni jedno tvorničko poduzeće u Zagrebu.

Ovoliko smo u kratko htjeli pokazati, kakve je rezultate institucija okružnih blagajna pokazala kod osiguranja radnika u bolesti, uzevši za primjer najveću u zemlji.

Radnik si, izim u rijetkim iznimkama, nemože učiniti od svoje zaslužbe nikakove uštednje. Što zasluži — to i treba. Tko je zavirio dublje u radnički život, imao je prilike osvjedočiti se, kako radnici skromno, prema svojoj zaradi žive. Obvezatnim osiguranjem za slučaj bolesti osiguran je radnik, da u bolesti ima ono, što mu je najnužnije. Savjesno je liječen, po liječnicima, kojima je dao svoje povjerenje; ima lijek kao i najimućniji, a za prehranu dobije na ruku i novaca.

Glavna zaprijeka razvitku, t. j. da se moraju kretati u granicama minimalnoga podavanja, okružnih blagajna, jeste to, što su one, pošto su jedina radnička asiguracija, prisiljene nositi sve terete. One moraju uzdržavati invalide, bezboslene i unesrećene. Invalidni radnik kuda će nego pod okrilje blagajne, da mu pruži bar nješto za život — a živjeti se mora. Bezposlen radnik, koji ima obitelj, često puta mnogobrojnu, gladnu i ozeblu, kuda će nego pod okrilje svoje blagajne, da mu dade sredstva da se može preživjeti dok opet ne dobije rada. Koliko puta mi organi dolazimo u priliku vidjeti, kako se siromašak muči, da dokaže liječniku d a j e b o l e s t a n, dok to u istinu nije, a sve zato, jer ga siromaštvo na to tjera. U takovom slučaju prevladjuje humanitet mrtvo slovo zakona — a i mora da je tako; ta napokon daje se iz radniškoga novca, pa neka je i radniku i pomoženo, kad je u nuždi.

Zakonodavstvo bi moralo dalje poći i uvesti obvezatno osiguranje za sve grane: za invaliditet, bezposlicu i unesrećenje. Nu kad se sami oni, kojih se to tiče o tomu nebrinu, zar je zamjere, da se teški državni aparat ne kreće?

Kod nas se stvaraju resolucije i zaključci za stegnuti još jače uzde obrtnom zakonu, dati još veća prava malomu obrtniku, dok i onu, koju sada ima nezna uporabiti ili ju krivo uporabljuje. Za općeniti boljak nevodi se brige. Košulja je bliža nego kaput. Za učiniti narod kako kažu »slobodan i svoj« treba mu obezbijediti opstanak u nevolji, a ne pitati ga praznim riječima, jer je »obećanje ludom radovanje«.

Imamo prilike vidjeti, kako godimice u strašnoj mjeri biva radnika ozledjenih, gube ruke, noge, a prstiju bezbroj. Zagrebačke pilane osakaćuju množinu radnika. Kod opstojale tvrdke »Herz i drug« unesrećio se malo ne svaki dan koji radnik. Što će radnik ako izgubi uda, koja su mu potrebna za rad, a radom se uzdržaje? Zakon, koji bi učinio obvezatnim osiguranje proti nezgodama, nuždan je kao korica hljeba.

To isto vrijedi i za osiguranje u starosti i u nezaposlenosti. Moderno društvo ima kulturnih dužnosti, a od svih tih dužnosti je prva: osigurati svakomu članu ljudskoga družtva

mogućnost da živi. Kad je već davno priznata dužnost opće nastave, žalostno je da joj nije odmah slijedila dužnost obezbijedjenja života svakomu članu društva ljudskoga.

Za sve to treba realne politike, politike rada; manje fraza, više djela. Kod nas specijalno ima više prvoga. Kod nas sve dolazi iz druge ruke.

Kako se kod nas sve malogradski shvaća, najbolje se vidi n. pr. kod pitanja o bolnicama u Zagrebu. Koliko li se već nije posijalo riječi o bolnicama u Zagrebu, napose o tomu, da se bolnica milosrdne braće makne iz grada, gdje je doista i zgradom i nutarnjim uredjenjem sve više nego na ugled jedne prestolnice. Sve se govori, al se ni korak nije učinio naprijed. Dapače ni onda, kad je Zagrebačka okružna blagajna brojevima dokazala, da bi se nova bolnica imala dati u režiju njoj, da bude na općenitu korist onih krugova, koji ju rabe, naša javnost nije našla za nužno ni ventilirati to pitanje. Jeli onda čudo, da se teški službeni aparat ne miče? Radničke novine, svih fasona, koje bi kao organi mišljenja radnika bile prve pozvane, da takvu akciju podupru, i pokrenu agitaciju da takvo pitanje zainteresira svu javnost, ušutjele su kao ribe, dok inače i radi sućušnih mrvica, dižu kuku i motiku.

To mi se sve čini slično onom, kad su me neki radnici u svoje vrijeme, nakon po skupštini 1. maja primljenih resolucija za uvedenje 8 satnoga rada pitali: kad li će se uvesti taj zaključeni 8 satni rad i to opće pravo glasanja?

Fourier je čekao svaki dan u odredjeni sat milijunaša, koji će mu donijeti potrebne milijune, da bude mogao utemeljiti svoje palanstere; tako i naša javnost sa svojom politikom visokoga stila čeka na mesiju, koji će ju uvesti obećanu zemlju.

Ivan Ancel.

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

Rado čitam, nastavlja, stare pisce t. zv. klasike, t. j. takove, koje ne možemo dostignuti. Tako je i sam mislio. Ali danas ne misli tako. »Svètujem, ti druže, ostavi klasike, oni malo valaju, ali barem, svèt malo do njih dèrži, a u čem se moraju narodi slagati, u tom jest zakon, veli Cicero.« Baci u peć knjige onoga mudroslovca, koji je rekao, da onaj zakon, koji može i mora usrećiti ljude, isti mora biti u Rimu, Ateni svagdje i vazda. Kako se je strašno porezao! Šta je sreća? Svi oci, pravi učitelji vele, da je sreća — zadovoljstvo. A što je

zadovoljstvo? Ono je svijest, da nam sve po volji ide. Ali *što* i kada nam ide po volji? Kad nam se sve želje ispunjuju. Ali *što* i *kad* želimo? Mi želimo, što nemamo, a znamo da bi mogli i morali imati. »Po Bogu brate, — dovikuje Starčević — ne pitaj me dalě, jer u toj stvari čověk, kao što sam ja, može posernuti, kad stane baš onako govoriti, kako mora biti. Zadovolji se ovime: »Čověk želi ono, za što zna, ali ga ne ima.« Evo primjera:

Znaš za onoga zemljaka, koji je rekao: da sam kralj, ja bi se na dan tri puta najio masne perge, pa bi se legao na voz slame i dao se na volovima voziti preko jaraka. On je mislio, da nema hrane nad masnu pergu i vožnje nad vožnju na slami, kad je voli voze. Ovo je bila sva sreća, za koju je znao, pa ju je želio. Kod drugih ljudi je drugačije: oni misle, da za nešto znadu, ali se varaju, oni misle u obijesti, da im to treba, ali se varaju i u tom, jer još sebe ne poznadu, a kamo li stvari izvan sebe, pa kad se počmu napinjati, da dobiju izpod snega ružice, onda dodju onamo, kamo i ona žaba, koja je htěla da se s volom izjednači, kamo i one njezine druge, koje su kralje měnjale, jednom rěčju, dodju onamo, kamo su mnogi došli, počanši od otca našega Adama tja do nas.« »Tako ti brade, nemoj zlo rěči moje tumačiti, moram te opomenuti, jer sam teko nesrećan, da svak moje rěči bolje razumie, nego isti ja.

»Kamo sam zašao?« pita se pisac. Učinio sam salto tri put mortale. Govorio sam o raju, pa sam došao u pakao. Ja idem nazad. Govor je bio, kojim se putem može do novaca doći. Već je kasno, pa zato o toj temi obećaje govoriti u drugom pismu.

U drugoj poslanici pripovijeda, kako je o temi, kako se može do novaca doći, mnogo razmišljao. Razmišljajući o novcu, napokon je na to došao, da je novac stvar izvanjska t. j. takova, koju ne možeš nazivati svojom. Mudroslovci nazivlju nesvojim samo ono, što nije u njihovu duhu. U tom su oni pametniji od drugih ljudi, jer ovi nazivlju glavu svojom, a jači im može uzeti, kad ga je volja, ovi nazivlju tijelo svojim, a jači radi njime, što mu je drago. Ali čovjek je biće savršeno — t. j. omedjašeno, on jako malo može, a i ono malo spada pod nekoje granice, koje se ne smiju prekoračiti. Ove su medje plod društvenoga stanja, izvan kojeg bi ja ravno morao sam si čižme čistiti, ali bi i sam uživao znoj žuljeva mojih. Prijatelj ga je više puta pitao: da li bi bilo bolje, da se čovječanstvo povrati u prijašnje naravsko stanje. No na to mu pisac ne može odgovoriti, jer je čovjek, »koji je prije živio u samoći, a sada živе u pustinji«. Ipak misli: ne bi valjalo, da počnemo ovako živjeti, kako su živjeli naši oci, a osobito djedovi i pradjedovi: »Jer mi nevoljnici, kojima je prva rěč na zemlji bila: kaše!! — mi koji smo ovom rěčju pěvali i plakali, — mi, velim, mogli

bismo kako tako živěti, ali što bi bilo sa onih milijun dušah, koje naš — nevoljnički — jezik ne razume, što bi bilo iz onih, koji neznadu drugo, van napinjati se i pokazivati se i onome, koji ih ni malo neželi gledati, — što bi bilo iz onih, koji nemogu ni svojim duhom ni tělom u měsec danah ni napitak vode pribaviti, što bi, velim, bilo, iz devet desetakah čovječanstva? Vidiš li kamo *ono* načelo vodi, da svak ono uživa, što si zaslužio, a za drugu zaslugu nezna, izvan: učiti i braniti, budi rěčju, budi šakom krěpost i pravednost t. j. kako ono načelo veli -— jedinu sreću čovječanstva. — Vidiš li, kamo ono načelo šiba?!«

Opet je zastranio. Odma će se vratiti na novac. Tri su puta, kojima može čovjek dobiti *druge* na svoju stranu. Pod *drugim* treba razumijevati sve ono, što nije naše, dakle i novac, jer i on, niti je *ja*, niti što moga. Prvi put je mito t. j. da plaćaš onomu, od koga što želiš dobiti — budi misao, budi drugu koju stvar. Za novac se dan danas kod nas može sve dobiti, ali sad je govor, kako se može doći samo do novca, jer baš je on — kako nas uči Cicero — bilo svih naših stvari. Jasno je, da se do novaca ne može doći prvim putem, jer da bi ga za mito bilo, ne bi se za njime išlo. — Drugi je put, da se dočepaš tudje stvari *sila* t. j. da makar kojim načinom — proti volji vlasnikovoj tudju stvar posvojiš. Ali danas se za silu duha ni malo ne mari, a sila tjelesna nije u našoj vlasti, nju uzdržavaju novci, kojih mi nemamo. Dakle ni na tom putu ne ćeš doći do novaca.

Več, su nam se dva načina iznevjerila! Ako i s trećim tako bude, onda nam drugo ne ostaje, nego i bez sistema i bez načela gledati, da se novaca dobije, ako li to ne podje za rukom, zadovoljiti se i bez njega. Ludost je ići za onim, do šta se doći ne može — to svi znamo, a kako znamo, onako i radimo, pa ćemo i dobiti, što tražimo.

»Tretji put na kome se — već sada mogu sigurno ovako reći — može tudja t. j. ne svoja ili ona, koju drugi ima — stvar dobiti, jest istomišljenost t. j. misli onako, kako drugi hoće, pa ćeš biti i ljubljen i štovan, i dobit ćeš što god budeš iskao, a često i više nego li želiš. Ovo je načelo iz izkustva crpljeno, dakle proti njemu se ne može ništa progovoriti, kakogod ni proti matematičkoj istini. Nemoj me zlo razuměti: ovdě se nepita, jeli ovo načelo, ali nije; — to pretresivanje ne spada na nas mudroslovce, i to za nas u samoći. Jer upušćati se u iztraživanje razboritosti onih stvari, koje već obstoje, to je za svakoga, a osobito za poštene ljude, jako škakljivo. — Ti znaš, da su bili i nadareni i proslavljeni oni muževi, koji su broj bogova na hiljade i hiljade pomnožali, a starac Sokrates moradjaše poginuti, što je sve te bogove u jednoga satirao. Ti znaš, da su glasoviti Grahi rimski samo zato poginuli, jer su iskali,

da se siromasima po komad zemlje dade, te da ne budu prisiljeni druguda robovati, pa time i varati i krasti, otimati i ubijati druge gradjane; a oni, koji su bili proti tome, bijahu slavljeni i na najviša mėsta dignėni. Ti znaš, da su svi oni ljuto pedepsani, koji su govorili, neka bi se manje trošilo, manje plaćalo, a više radilo, a drugi, koji su bili proti onome, bijahu štićeni, hvaljeni i plaćeni. — Vidiš, šta će reći razsudjivati stvari obstojeće. — Načelo, koje sam ti priobćio obstoji, i spazio sam, da se mnogim dobrim uspjehom polag njega vladaju t. j. da dobivaju ono, za čime idu.

Dakle ako kaniš koju stvar dobiti, vladaj se polag onoga, koji ju ima; ako je on nazebao, i ti kašlji, ako je on šepav, i ti hramlji, ako je on ćorav, i ti jedno oko stisni, ako je on slaba vida, i ti zažmiri i t. d. svu njegovu nesreću s njime podnašaj, pa budi siguran, da će te on učiniti dėlnikom sreće svoje. Ovo načelo osobito — prosti bože, bez ikakve iznimke — stoji kod ženskih. Ali znaj, da ima i brkatih ženskih i da mnogim muškarcima berci nerastu. Žene rade, a muževi podnose, red se stvari sasvim okrenuo.

Ja sam ti kazao, kojim se načinom može do novaca doći — a time sam rečeno pitanje raspravio. Nemoj me izsmėhati! nemoj mi poslati praznu mošnju s pismom, kad imaš novaca, evo ti mošnja, za da ih uzmogneš kamo spravljati. Ti znaš, da se ovakovi, kao što sam ja, vazda muče bez koristi, vazda drugačie govore, a drugačie rade. To stoga biva, što se razlučuju usebne od izvansebnih stvarih — vidimo, kako biva, ali mi ne možemo tako raditi. Zato pobratime, najbolje ćeš učiniti i ti i svi okorėli Hervati, ako me sažalite i opovergnete, rekavši — mutatio mutandi — s Demostenom: Hérvati, čudno je to, da nas onaj uči, kako se može novca nabaviti, koj ga sam neima. Ostani kod staroga, kako i ja: novca ćeš imati tim više, čim ćeš ga manje trebovati, a trebat ćeš ga tim manje, čime ćeš biti zadovoljniji. Zadovoljan ćeš biti, ako ne budeš više iskao, nego li se treba za moći krėpostno živėti.

Najsavršeniji predstavnik slavenske misli.

I. Život, naobrazba i spisi Jurja Križanića.

U jednom od svojih spisa (»O božjoj providnosti«) naznačio je Križanić, da mu je g. 1666. bilo 49 godina. Prema tomu zaključujemo, da se je rodio g. 1617. Rodnim mu je mjestom lipnička župa sv. Ilije u području Zrinjsko-Frankopanskoga grada Ozlja. Vukao je lozu od stare hrvatske ple-

mićke obitelji Nebljuški. Posvetiv se svećeničkom staležu došao je već u 21 godini u hrvatsku bečku teološku školu na preporuku svoga dobročinitelja, zagrebačkog biskupa Benka Vinkovića, koji je tu školu i osnovao. Odavle otidje u Bolognu, gdje je od g. 1639—1640. učio bogosloviju i pravo, te postao dvostrukim doktorom. Na to otidje u Rim, odakle dopisivaše sa biskupom Vinkovićem. Iz tih se dopisa može razabrati, da se u to doba Križanić gorljivo bavio mišlju sjedinjenja zapadne i istočne crkve. I za to je tako zdušno proučavao bizantinske teologe i grčku liturgiju. Kod toga posla pomagali su mu mnogi Rusi, s kojima se u Rimu upoznao, i koji su u njem još i povećali interes za daleku sjevernu slavensku državu, u kojoj su u to doba vladali prvi carevi iz kuće Romanova (Mihajlo Feodorović 1613—1645, i Alexej Mihajlović, otac Petra Velikoga, 1645—1676). Kroz čitavih deset godina, (od g. 1642—1652) ne zna se o Križaniću ništa podrobnijega. Iz njegove »Politike« (knj. II. str. 145.) doznajemo, da je živio u Carigradu, putovao i učio, zanesen uvijek velikom mišlju sjedinjenja crkava.

Pod kraj g. 1652. postao je Križanić članom ilirskoga kolegija sv. Jeronima. Križanić je tu u Rimu radio najviše na djelu »Sveopća biblijoteka šizmatika«, u kojem je u dva debela svezka sabrao sve, što je protiv katoličke crkve bilo pisano u grčkom i ruskom jeziku. Tim spisom stekne reputaciju najboljeg poznavaoca pravoslavnoga istoka, i zato ga rimska propaganda posla u Galiciju, medju Maloruse, nebi li ih priveo katoličkoj vjeri.

Za bolje razumjevanje te misije, sjetimo se da je g. 1654. kozački hejtman Hmelnicki sazvao narodnu skupštinu, na kojoj je po navodu historika Solovjeva govorio ovako:

»Gospodo pukovnici, vojvode, cijela vojsko (dnjeparskih) vodopada, i svi vi pravoslavni kršćani! Nemožemo dalje živjeti bez vladara, izvolite si izabrati jednoga od četvorice, koje vam predlažem: turskoga sultana, krimskoga kana, poljskoga kralja i pravoga kršćana cara velike Rusije«.

Skupština izabra ruskoga cara, i tako se pomaklo na slavenskom istoku težište sa katoličke Poljske na pravoslavnu Rusiju. U Rimu su to dobro oćutili i zato je rimska propaganda poslala Križanića u Poljsku.

I tako vidimo Križanića god. 1658. u Beču, g. 1659. u Poljskoj i Ukrajini, a g. 1661. bilo je već odlučeno njegovo progonstvo iz Moskve u Sibir, iz čega s pravom zaključujemo, da se je tijekom g. 1660. ogriješio toliko, ili se pokazao tako pogibeljnim tadanjem poretku, da su ga odstranili i poslali u Tobolsk.

O uzrocima njegova progonstva sude vrlo naivno i takovi historičari, kao što je Alex. Bruckner. A ipak bi i danas svatko

od nas uzbudio sumnju i papinskih i carskih auktoriteta, čim bi ne samo teoretski propovjedao, nego se i u praksi držao zasade, da je katoličko i pravoslavno kršćanstvo jedno te isto, da je forma obiju crkava tudja, neslavenska i da duh jedne i druge hijerarhije ubija pravi narodni slavenski duh. A Križanić, katolički svećenik, zagrebački kanonik, izaslanik rimske propagande u istinu je i živio prema navedenim zasadama: išao je u katoličku i u pravoslavnu crkvu, osudjivao je nadutost latinizma i ukočenost bizantinizma, i pobijao na sve moguće načine, perom i riječi krivo mnijenje, da je raskol u crkvi bio nastao iz nekakovih vjerskih uzroka. Cijeli je taj razkol posljedak političkoga suparništva i plemenske mržnje izmedju Rima i Carigrada, a to se sve nas Slavena naprosto ne tiče. Tako je Križanić ne jednom kliknuo i napisao, a za to je takodjer i bio izagnan u Sibir.

Ali su već i u tadanjoj Rusiji umjeli da ocijene kršćansku istinoljubivost, slavensko rodoljublje i evropsku naobrazbu toga neobičnoga muža. Za to i nije bio prognan kao kažnjenik, nego kao nepogodan učenjak i političar, o kojem se danas u svim ruskim srednjim školama uči, da je pretekao sve svoje ruske drugove za čitava dva stoljeća.

I baš za to, što je Križanićevo kršćanstvo, slavenstvo i njegova naobrazba namitala ljudima poštovanje i čudjenje, bila mu je u Tobolsku ostavljena njegova knjižnica i dodijeljena godišnja pripomoć u iznosu od 90 rubalja, što je za onda iznosilo daleko više nego li danas iznose plaće tisuća učitelja u najnaprednijeg slavenskog naroda.

U progonstvu se istom pokazao pravi Križanićev karakter. Akoprem je bio prognan u najljepšoj muževnoj dobi i u progonstvu proživio 14. godina, nije za to zamrzio na Rusiju i na njezinu »nezahvalnost«, nego je neprestano žalio, da ga »carska i božja milost uzdržava naprosto badava« jer »da nitko od njega netreba ni rukotvornoga kakovog predmeta, niti kakove usluge, ni savjeta, ni pomoći, ni rada.« Tako može pisati samo ruka, koja je za cijelo to doba neumorno pisala veliko djelo »Razgovori ob vladatelstvu« i to u posebnom jeziku sastavljenom iz ruskoga, češkoga, poljskoga i hrvatskoga. U tom slavenskom volapüku prevladava jezik ruski i hrvatski a to dokazuje, da je Križanić ta dva jezika najbolje umio. Osim toga je izvrstno pisao i govorio latinski, grčki, talijanski i francuski, a čini se da je znao i engleski i holandeski, jer je obje te zemlje temeljito poznavao.

Križanić je osim Homera, Platona, Aristotela, Xenofonta i Plutarha poznavao takodjer temeljito i Polibia, Varona, Cicerona, Livia, Flora, Curtia, Rufa, Vergilia, dalje Commiensa (čiji memoiri osvjetljuju povjest Ljudevita XI. i Karla VIII. te se odlikuju dosta modernim državničkim pogledom), Machiavela, Pavla Paruta,

(autora mletačke povjesti), povjestničara i filologa Justa Lipsia, putopisca Adama Olearia, sve znatnije franceske talijanske, engleske i njemačke narodne gospodare, a od slavenskih pisaca osobito je poznavao Poljaka Šimuna Starovolskoga, od koga kao da je Križanić i uzeo većinu svojih političkih ideja. Bilo to kako mu drago jedno je stalno, naime, da si Križanić nije ni od kuda mogao pozajmiti svog širokog pogleda, dubinu misli i svog istinoljublja. Sve to moglo je izaći samo iz neumorne marljivosti, neprestanog putovanja i temeljitoga poznavanja romanske, germanske i slavenske Evrope.

Križanić je bio veoma plodan pisac. Osim citirane »Biblioteke šizmatika« g. 1655., napisao je na svom putu u Moskvu g. 1659. tri manje rasprave: »Putopis iz Lavova do Moskve«, »Riječ Malorusima« i »Razmatranja o carskom veličanstvu«. G. 1663. počeo je pisati svoju »Politiku«, a osim toga je napisao i opsežno latinsko djelo »De providentia Dei«. Uz to je napisao preko trideset manjih spisa sadržaja filologičkoga, narodnogospodarskoga, narodnopolitičkoga i filozofskoga. Svi njegovi manji spisi polemičke su naravi, pisani lakim slogom, na pučki način, a svrha im je uvijek jedna: dokazati, da je spas Slavena u narodnom jedinstvu, u kršćanskoj pravednosti, u stanovitim političkim sloboštinama i u sredjenom državnom gospodarstvu.

Većina Križanićevih spisa nalazi se još uvijek u rukopisima, o kojima se dugo nije ništa znalo. G. 1858. izdao je Bezsonov prvi, a g. 1859. drugi svezak Križanićeve »Politike« pod naslovom: »Russkoe Gosudarstvo v polovinje XVII. vjeka«, ali ni u tom izdanju, a ni u onom od g. 1860. nije otisnuta niti trećina Križanićevoga rukopisa.

O Križaniću kao filologu i teologu nastala je gotovo cijela literatura, dočim su o njem kao narodnom gospodaru i politiku pisali temeljitije samo profesori Brückner, Louis Leger, i današnji srbski ministar M. Vujić. Bit će da je tome uzrok i to, što je danas u opće težko dobiti koji Križanićev spis. Bilo bi vrlo zgodno, da se koja slavenska akademija ili koja politička organizacija primi posla, pa da izda kritički sve spise Križanića ili ako to ne, da izda barem njegovu »Politiku«, koja bi za cijelo unesla u našu stranačku razrovanost i u naš neradin život elemente širokih vidika dalekosežne pronicavosti.

Kada je Petar I., o komu je dokazano da je čitao Križanićevu »Politiku« i da se je nje držao — postao baš njenom pomoći velikim za cijelo bi se i naši prvaci osvježeni tom istom politikom, njenim uplivom digli nad današnju njihovu maljušnost.

LISTAK.

Osiguravajuća zadruga „Croatia“ obdržavala je 5. o. mj. redovitu svoju glavnu godišnju skupštinu. Iz godišnjega izvješća ravnateljstva razabire se, da je g. 1901. bila za zadruge jedna od najboljih od njezina postanka. Jer ne samo da se opaža znatan porast u unosu premija i prirastu članova, već se opaža općeniti interes u samom pučanstvu za ovaj domaći zavod.

Račun dobitka i gubitka za god. 1901. ispostavlja se kako slijedi:

Na pristojbama i inim dohodcima unišlo je K 370.481·91 fil. (prema prošloj godini za K 52.018·27 fil. više).

Prirast premija u obvezama osiguranika iznaša K 407.261·72 fil. (prema prošloj godini za K 65.427·51 fil. više), dočim stanje sveukupnih obveza osiguranikâ iskazuje 31. prosinca 1901. svotu od K 1,275.359·37 fil.

Zadruga isplatila je u prošloj godini 158 šteta u ukupnom iznosu K 147.950·99 fil.

Od prvog početka pako do 31. prosinca isplaćeno je za odštete K **1,155.879·96** fil.

Stanje ukupnih osiguranih vrijednosti pokazuje na koncu god. 1901. svotu od K 126,465.971 (prema godini 1900. za K 11,478.837 više).

U vatrogasne svrhe podijeljeno je do sada u svim krajevima djelokruga K 17.444·16 fil.

Prema ukupnom prihodu od K 371.485·59 fil. dolaze ukupni tereti sa K 315.828·73 u odbitak. Prema tomu izpostavlja se čisti ostatak sa K 55.656·86 fil.

Od ove svote privadja se u smislu zakonskih ustanova K 15.000·— za povišenje premijalne pričuve, nadalje prema ustanovama zadružnih pravila K 6098·54 fil. kao tantiema ravnateljstvu i nadzornom vieću. Zatim K **1626·27** kao prinos gradu Zagrebu i pokrajinama, u kojima zadruga osiguranja podržaje.

Konačno se K 6505·09 fil. u činovničku mirovinsku zakladu, a K 26.426·96 fil. u redovitu pričuvu stavlja.

Sa zadovoljstvom valja konstatirati, da se poslovanje jedinog hrvatskog osiguravajućeg zavoda sve više širi po Bosni i Hercegovini, što se danomice opaža iz progresivnog prirasta članova. Isto tako proteglo se je poslovanje zadruge pod konac godine i na Istru i Dalmaciju, pošto se je prije udovoljilo svim ustanovama austrijskog zakona. Ravnateljstvo nadalje ističe u svom izvješću nesebični rad svojih rodoljubnih povjerenika po cijeloj zemlji, te radosno pozdravlja ovaj smisao za domaće poduzeće.

Dok se i mi priključujemo ovim radosnim vijestima ravnateljstva, ne možemo mimoići činjenice, da se je glavni grad Zagreb opro nastojanju naše »Croatie«, kad je htjela proširiti svoje djelovanje i na životno osiguravanje. Ova nas je činjenica tim više osupnula i zgrozila, što se tu od gradske općine nije tražila nikakova nova žrtva, nego se je samo pitala dozvola, da se jamčevna glavnica, koju je kod osnutka društva položio grad Zagreb, upotrebi polovinom za životno osiguravanje. Tu se je pokazalo ne samo potpuno pomanjkanje gospodarskoga smisla, nego i izravno propagiranje stranih osiguravajućih društava, kojima bi životno osiguravanje »Croatie«, domaćega društva, znatno poremetilo račune. Upravo je sramotno, da su ta strana osiguravajuća društva našla u zagrebačkim gradskim ocima svoje protektore. Namiće se pitanje, da li su stanoviti trgovački poslovi (n. pr. agenture stranih društava) kompatibilni s čašću gradskih zastupnika u stanovitim predmetima. Mi se pouzdano nadamo, da će »Croatia« uz prkos ovog skandaloznog postupka zagrebačkog samoupravnog odbora proširiti svoje poslovanje, a u interesu je naše gospodarske emancipacije, da to postigne što prije. Baš ova gospodarska grana važna je i sa socijalnog gledišta, jer osiguranje u svojoj biti znači odvraćati od pojedinca socijalnu propast. Tu svi jamče za jednoga, a jedan za sve. Govorimo toliko o narodnom jedinstvu, a ne mislimo, da će to ostati pusta fraza, dok ne bude narod i u g o s p o d a r s k o m pogledu jedan organizam, jedna cjelina. H.

Desetgodišnjica socijalno-demokratskoga glasila »Slobode« proslavila se na oba uskrsna blagdana. Cijela se je svečanost sastojala iz konferencije, velike pučke skupštine i komersa. Raspravljalo se je o savezu jugoslavenskih soc.-demok. društava, te o strukovnim organizacijama i o tom kako da se ishodi njihovo legalno priznanje. — Desetgodišnjicu svoga glasila proslavila je soc.-demok. i svečanim svibanjskim spisom, gdje ima mnogo sastavaka u stihu i u prozi. Vadimo iz toga spisa dva značajnija mjesta iz prinosa prvaka V. Bukšega i V. Koraća. Prvi piše:

»Obćenite naše mizerne političke i družtvene prilike donašaju sa sobom, da socijalna demokracija u Hrvatskoj i Slavoniji imade ne samo čisto radničko značenje već zadobiva postepeno, ako i polagano, sve više misiju obće družtveno-kulturnu i n a r o d n u. Ona je jedina u stanju i imade sve uslove za to, da skuplja u svoje redove sve one elemente, koji slobodno misle, koji se ne smatraju vezani nikakovim dogmama ni starim pergamenama«. A drugi crtajući povjest socijalizma u nas kaže:

»Socijalistički pokret, koji je u masi u svojim početcima bio uvijek plod instikta, plod želje za boljim, to je bio i kod

nas. Kao svagdje, tako se i tu nadala masa, da će preko noći moći svoje stanje poboljšati. Tom pogrešnom nazoru, a uz to još i tomu, što nije odmah proti sebi imao okretnog protivnika ima se pripisati, da je socijalistički pokret nabujao preko noći, ali — što je sasvim naravno — zatim je slijedila reakcija i konsolidacija stranačkih prilika. I zbilja vidimo, da je u pokret nadošla kriza; vrijeme pročišćavanja. Pročišćavanju je pripomogla i državna vlast sa svojim progonima, čim je socijalistički pokret zakvatio i seljačtvo. Ali ova kriza, koja je bila na oko pogubna, bila je od blagotvornih posljedica, ne samo jer se pokret iznutra konsolidirao i navrnuo u pravu, naravnu kolotečinu, nego jer se i u gradjanskim krugovima počela proučavati socijalna pitanja«.

Ove izjave dokazuju da su se naši socijaliste postavili na evolucijonističko i narodno stanovište. Kod skupštine i kod spisa sudjelovao je i dio omladine, tek bi spomenuli, da su si njekoji od tih ljudi mogli prištediti i otvorene i prikrivene neumjesne opaske o našem listu, koji da nije dosta napredan i socijalan. Mi držimo, da neproletarska inteligencija ako je iole realna i napredna mora u našim prilikama simpatizovati sa radničkim pokretom, i raditi s njim u onim točkama, koje su nam zajedničke (socijalna politika, sloboda literature, budjenje ustavne svijesti, ekonomski rad, proširivanje gradjanskih prava itd.), ali angažovati se za njeni stranački rad dakako ne može. Ovo smo stanovište uvijek naglasivali i prama onim »radikalima« koji trče pred rudo, i prama onim, koji viču da treba »strašilo« socijalizma »ugušiti«. Onda još ovo: Radnici doživjeli su ovaj put silno iznenadjenje, koje vrijedi da se zabilježi: jedine novine, koje su donijele ne samo izvještaj, nego i neobično simpatičan članak na u v o d n o m mjestu bile su novine devotno prijateljske i uzdržavane od one vlade, koja ih na svakom koraku gnjavi, na svakom im koraku dade osjetiti »blagu« svoju ruku, naime — Agramer Zeitung! — Je l' da je vrijedno, da se zabilježi?

Dr. Ante Radić, urednik »Doma«, dotakao se u svom listu i nas oko »Hrvatske Misli«. Ne spominje nas doduše imenom i izravno nego uzdiše za hrvatskom mladeži, kakva je bila prije. Sam doduše ne kaže kakva je to bila mladež (stidi se!), no mi bismo mu o tom mogli dosta pripovijedati, kad ne bismo bili uvjereni, da je i sam dobro pozna, i da se je s tom »nekadašnjom hrvatskom mladeži«, za kojom sad toliko uzdiše, sreo u praksi bilo u sudbenim dvoranama, bilo na izbornim poprištima. Ako je uza sve to ovakva mladež njegovim idealom, onda ne znamo, čemu izdaje svoj »Dom«. Ta mogao bi mirne duše prepustiti narodni odgoj upravnim oblastnicima, u kojima živi još mnogo onoga »d j e d o v s k o g a duha«, što su ga usisali za mladjih svojih dana. Inače nam se čini, da je dozivanje

»djedovskoga duha« tako dugo preuranjeno, dok još nije uvedeno obvezatno osiguravanje stakala na prozorima. — Bog i Hrvati.

Knjige Matice Hrvatske. *Vladimir Borotha: U malome svijetu.* U svim svojim radovima, a tih je dugi niz, okušao se pisac poglavito kao psihološki posmatrač; već u prvim radovima stavljao je psihičke probleme i nastojao poglavito, da nam točno ocrta unutarnji život i duševnu borbu svojih junaka. Taj njegov pravac doveo ga do socijalnih sujeta, pa ako je i uzeo kaku stalešku pozadinu, bilo je to tek za ilustraciju milieua, u kojem su se njegovi junaci kretali. Socijalni život kao takav, a naročito naš hrvatski život nije istraživao. Njegovi sujeti bili su internacijonalni, njegovi ljudi nijesu bili karakterizirani kao typovi naše rase — ili kao predstavnici našeg društva. Rišući njihovu okolinu — posvetio joj je samo toliko mara — koliko je trebao, da nam duševne emocije tih svojih junaka jasnije protumači. Najbolji primjer za njegovo prijašnje literarno stanovište jest njegova pripovijest: Ksenija u prvoj svesci »Života«. Radi to gnjegovog nastojanja oko psihološke analize i radi internacijonalnih sujeta karakterizali bi ga obično kao nasljedioca Bourgetovih načela, tim više, što je on i kao prevadjač Bourgetovih romana kritici bio poznat. To nije bilo sasma ispravno. Moguće je studij francuskih pisaca (za cijelo ne samo Bourgeta, nego i Feuilleta, Ohneta i t. d.) uplivao na njegov ukus, no glavno što je uplivalo, jest milieu, u kom se je sam kretao. Društvo naobraženo, upućeno u duševni pokret stranih naroda, a ujedno otmjeno i ugledno. Gospojinski saloni, u kojima se raspravlja u po glasa i biranim riječima. Viši činovnički razred, u kojem se mnogo pazi na »dobar uzgoj« na ugladjeni ton, i u kojem, ako se i govori o radništvu ili seljaštvu, to se govori kao o stranom elementu, makar se govori i sa simpatijom. Da je tomu tako, to se opaža u njegovoj noveli »U divljači«, gdje on govori simpatično o djeci prirode, o seljacima — a ipak se opaža — da mu je to samo zanimiv sujet. Da je njegovo naziranje na svijet uzrokovano tim odgojem i tom lektirom nema dvojbe, kao što i vanjska forma njegovih radnja, naročito njegov stil. Taj njegov stil bio je u svojoj ugladjenosti i biranosti upravo značajan za finu salonsku konverzaciju i korektnost forme kojom se odlikuje. Tko pozna te elemente nije mu teško razumjeti, za što je Borotha birao te sujete i za što se sklonuo francuskim autorima. Svaki drugi sujet bio bi ga prisilio — da istupiv iz svoje rezerve — zaoštri pero, da i u stilu otstupi od odmjerenog tona. U svojem najnovijem romanu: »U malome svijetu« taknuo se već drugog tog svijeta u kojem nije živio i koji mu je tudj. Izabrav si trgovački stalež grada Zagreba za posmatranje morao je napustiti svoju rezervu. Dok je obradjivao pojedine ljude — skicirao je tek pozadinu — sad

je uzeo tu stalešku pozadinu za glavni objekat — sad on studira staleš, a pojedini ljudi su mu tek produkti staleškog duha. Koraknuo je napred, jer je napustio crtanje izoliranog čovjeka, te je uzeo čitavi staleš, no da to nije još sasma ispravno, jasno je svakomu, tko znade, da roman, hoće li nam donijeti ispravnu sintezu koje dobe, mora da skupi sve pojave; naročito u našem javnom životu ne da se diferencirati slika po pojedinim stalešima. Za to su i pripovijesti — koje nam donašaju slike — bilo kojeg staleša ili kojeg mjesta tek prilozi, dokumenti za pojedine pojave u našem životu, no nisu romani savremenog našeg života. Za naše prilike je značajno, da o većini staleša imamo kulturne slike — dok o političkom životu poslije Gjalskijevog romana »U noći« nemamo — naravno, ako bi to bio roman sa strančarskom tendencijom — onda bolje da ga i nemamo. Borothin roman je tendencijozan, ne u zlom smislu, jer tendencija proizlazi iz same radnje i ne namiće se, a ipak je samovoljna, barem po njegovom prikazivanju. Njemu nije uspjelo da dokaže, da je Krivošić morao propasti radi one ženine pohlepe za sjajem, za novcem, za isticanjem. Kao da je htio da kaže: U Zagrebu se opaža tendencija da svaki preko svojih sredstava živi, usljed toga baca se na razne spekulacije i propada. Da mu je uspjelo prikazati zagrebačko tržište i one staleške prilike kao takove, koje nuždno nagone na luxus i na spekulacije, bila bi njegova dedukcija opravdana. No on je — sa prilično psihološki smjelom — dapače mjestimice nevjerojatnom konjunkturom uspio samo da pokaže, da je hir ženin natjerao trgovca na spekulacije, a i nije dovoljno motivirao, odkuda ta velika moć njena, i naivnost trgovca, koji najednom prekine sa dojakošnjim životom i započne sasma novi. Ona nesigurnost u psihološkom crtanju, potekla je odatle, što je Borotha stupio u novu fazu svog rada, što je proširio svoj djelokrug i stupio na novi terrain, kojeg ne pozna. A uz to, opaža se da mu je i taj milieu tek nuzgredice poznat, da ga je više posmatrao nego živio u njem. Otuda dolazi, da su točnije one slike u romanu, gdje se radi o vanjskim dogodjajima, od onih gdje se radi o prikazivanju dubljih uzroka naše krize. Tako nam nije dovoljno osvjetlio, otkuda dolazi da su one djevojke tako površne i lakomislene kraj sve svoje dobroćudnosti. Crtanje savremenog života je za cijelo vanredno težak posao, već za to što je teško pronaći sve one, u prvi čas nevidljive uzroke i na oko različite utjecaje, koji izazivlju stanovite pojave u društvu. No Borotha kao iskusni posmatrač, koji se pokazao vješt u crtanju pojedinih karaktera, za cijelo će nam moći pružiti sintetičku sliku našeg javnog života (osobito ako napusti obzirnost, koja je nemoguća u crtanju pojedinih pojava) naročito — ako ne će izraditi stvar na brzu ruku, kao što se to u njegovom romanu mjestimice opaža. Za cijelo će onda i njegov

realizam, koji se sad plaši oštrijih crta, postati dublji i snažniji, a tim i konzequentniji, jer ne će trebati konjunkture da dokaže postavljenu tezu. —n.

»**Mlada Hrvatska**.« Baš pred uskrs izašao je prvi broj ove nove »slobodne smotre za kulturni i socijalni život«, što je izdaju mjesečno Br. Drechsler i drugovi. Proza je slaba, usiljena, pozerska i naivna, dočim u pjesmama ima podobrih mjesta. U kritičkom pak dijelu lista čini se da je donjekle programan Drechslerov sastavak: »Abnormalni momenat u razvoju hrv. književnosti.« Misao toga članka je ova: ni naše društvo ni naša literatura nije proživjela u svoje doba rennaisancu i za to nije do danas provela u život moderne ideje, nego je samo imitirala površinu, formu evropskih naprednih pokreta. Naš noviji moderni pokret ima za to dublji smisao i širi zadatak nego li ga imaju lih književni pokreti drugdje, on mora konačno da provede sve te moderne ideje i svede naš život u normalnu kolotečinu. Do sada naši moderni to ne učiniše, ali sada treba pregnuti, da se to učini. Misao i ako nije ni u nas nova, ispravno je shvaćena i dobra je. Kritika, u kojoj bi imao da je najmarkantniji sastavak Jur. Janušića o knjizi Dr. Bazale: »Psihologija u našem umjetnom pjesničtvu« je baš u tom sastavku užasno nemoderna po shvaćanju najtemeljnijih principa. To će nam pokazati najbolje jedan citat iz te recenzije.

»Ma da zakoni koegzistencije od pravjeka postoje u idejnome carstvu pojmova (!), za nas, za naše shvaćanje ih naprosto neima, dok ih naša misao ne formuluje. I pjesma živi u duši pjesnikovoj kao absolutni (!), nagi splendor boni et veri, ali — dok je on ne poda čitateljima u umjetničkoj formi, dok joj kao čistoj abstrakciji (!) ne poda konkretnog izražaja — ona je nalik operi na papiru (!), svijetu bez oblika (!), koji nije pristupan ćutilima, a po tom i duši.« Kako to miješa Platonovo »carstvo ideja« sa pojmovima! Kako može čovjek modernoga nazora na svijet govoriti o pjesmi kao »absolutnom splendoru boni et veri«, kao »čistoj abstrakciji«, kao da je pjesma nešto samo o sebi, kao da baš taj »konkretni izražaj« nije pjesma! Kako može biti na kraju jedne izreke senzualista, a na početku platonovac? To ne znači provadjati moderne ideje, to je samo znak, da je Janušić učio iz istog izvora onu staru filozofiju, koju i Bazala, ali ni tu nije prokuhao. U ostalom nije autor trebao da se toliko uzrujava, jer Bazalina knjiga nije zavrijedila ni to, da se ocjenjujući ju s idejne strane Jurislav Janušić ovako posječe i da Drechslera utjera u nepriliku, a njegove zahtjeve o konzekventnom provadjanju modernih ideja — utjera u laž. Ogorčenje nije uvijek najuspješnija kritika ni oružje, ima i drugih puteva i načina da se pojavi kao što je Bazalina knjiga učine nemogućima i da se unese malko

evropejskoga zraka medju nas. — »Mlada Hrvatska« će pravo opravdati svoj opstanak, kada bude počela da unaša taj moderni duh, da vuče s v e konzekvencije iz njega, kada bude toliko odvažna da rekne da je slobodoumna i da takova bude. Ako ne mogu ljudi oko tog lista da sve sami pišu, neka donose prevode. Ako hoće da ozbiljno pokušaju preokrenuti mišljenje naših ljudi i modernizovati ga, naći će dosta materijala u slobodoumnim piscima od enciklopedista do danas. Neka se ugledaju u Čehe. Ako će da unesu nov smjer u beletristiku neka prevode moderna djela. Želili bi vidjeti u budućim brojevima više te ozbiljnosti, izrazitosti, svestranosti — modernosti i — spreme, pa i nešto više kuraže i — radikalnosti.

M. Marjanović.

Kazalištna kriza. Kazalištna je kriza još uvjek na dnevnom redu. Niču predlozi i osnivaju se odbori, ali pitanje opere još n i j e riješeno i neće se, čini se, ovim načinom skoro riješiti. Osnovao se bio odbor pod vodstvom načelnikovim — pa se razišao, a da nam nije ni jednom riječi dao računa o tom, što je sve pokušao i o što se njegovo nastojanje razbilo. Sada se opet povela akcija od strane »streljačkoga društva«, pa je i opet izabran gradjanski odbor od 24 lica, koji ima sve ispitati i poduzeti sve moguće korake, da se opera uzdrži. Hoće li iz toga biti nešto?

Neću da prije reda što proričem, tek mislim, da treba da prije svega budemo na čistu s nekojim stvarima, koje se tiču bilo kakove akcije u prilog kazališta. Treba u svim tim akcijama više javnosti, jer mimoilaziti javnost, a tražiti od publike, da podupire bilo kakovu akciju, nije ni solidno, niti je u redu. Drugo, što je pri tom važno, je to, da mi još danas pravo neznamo, što i kako misli vlada, dotično ban, neznamo s autentične strane točno i detailno, pod kojim uvjetima bi vlada htjela da uzdrži operu. Morao bi se naći način, da se od vlade dobiju ti definitivni uvjeti točno definirani. Onda bi se istom mogla povesti konkretna debata o tom, što da se učini, onda bi se mogla povesti i uspješna akcija. Ali ta akcija bi imala u publici samo onda odziva, kada bi se bilo na čistu, kako da se uredi uprava i kakov će biti program rada. Ovako na slijepo, zanašajući se na bilo kakove odbore ili pojedince, neće biti zdravoga uspjeha. A napokon bi se moralo jednom bez skrupula raspraviti otvoreno i trijezno, je li bi bilo po trajnu korist našega zavoda i opere same, da se ovako sa svim ovim balastom, a uz žrtve bilo s koje strane vuče još jednu, dvije godine dalje, u vječnoj krizi i kuburaciji, ili nije li bolje da se podje sasma radikalnim putem, pa da se radi trajnoga spasa opere i saniranja prilika, jednu godinu pauzira s operom, a onda počme nakon solidnih predradnja sasma iz nova.

Ovo su stvari, o kojima bi trebalo biti na čistu. Za to da

se taj čistac postigne, nije valjan put kojim se je do sada išlo. Na skupštini u Streljani pala je sa strane priredjivača riječ, da »ne spada na stvar« govoriti o upravi, tražiti uzroke krizi, te tražiti, da se raspravlja o programu rada. A baš to — i baš u prvom redu to — spada na stvar. Jer ne radi se o tome, da kakav odbor, ili društvo, ili gradjanstvo budu nekoj upravi ili pojedincima sigurno financijalno zaledje, nego se radi o tome, da se sustav kod kazališta preuredi. Treba imati neko jamstvo, da će ti novci biti dobro upotrebljeni, a takovo će jamstvo biti u valjanoj osnovi rada, koju će se moći kontrolirati i na temelju koje će publika moći tražiti račun.

Takovu osnovu nisu do sele ni kušali sastaviti razni odbori i za to je anketa o toj strani pitanja još uvjek aktuelna i potrebna. Ali pri takovoj anketi mogu da najuspješnije sudjeluju oni, koji su u sve upućeni, oni koji su stručnjaci, i oni koji su interesovani, a baš se te nije do sada ni zvalo ni pitalo da reknu svoju. To su u prvom redu ljudi, koji su imali sa kazalištem posla, onda glazbenici, pisci, kritičari, a onda tek financijeri. Ovakova anketa, koja bi se bavila stvarno sa nefinancijalnom stranom pitanja, u prvom je redu potrebna i bila bi dužna ili vlada ili uprava, da ju otvoreno i javno sazove, da se posavjetuje, da izravno ona traži u općinstvu potpore i suradnje, a čekati na razne odbore, prepuštati njima sav posao i za nje se skrivati nije na korist stvari. Kazalištna anketa nema smisla ako ne sudjeluju u njoj svi oni faktori, koji ulaze u račun, a to su vlada, uprava, književnici, glazbenici i financijeri. Ovi elementi treba da se zajedno sastanu, a ne da rade svaki o sebi, da se igraju skrivača. Jedino na ovakav način moći će se stvar temeljito raspraviti i brže privesti kraju, dočim će sva moguća zakulisna pregovaranja i ako budu najzdušnije vodjena stvar samo zavući, ali konačno tu krizu preturiti i prilike sanirati neće moći. —ja—.

Priposlano. Napomenuvši ja u br. 6. Hrvatske Misli, što mi je nastojnik Klezsó pripovjedio o E. Kvaterniku, koliki je od Hrvata katolika postao Rus raskolnik, i kako on odrekavši se vjere rimskokatoličke obara dogmate o prvenstvu Rimskoga pape i o čistilu, i ruga se beženstvu katoličkoga svećeništva, dodadoh ove riječi: »Ovo mi je padalo na pamet, kad sam poslije drugoga povratka Kvaternikova u domovinu (1867—1871.) slušao a kadšto i sam vidio, gdje se on u crkvi Svetoga Kralja u Zagrebu Bogu moli iz povelike molitvene knjige. Gdjekoji su držali, da to Kvaternik čini klera radi, da steče njegovu simpatiju; ali meni se činilo, da je ono, što je učinio u Pešti, kao izazvan uzrujanošću Klezsovljevom, bilo više šale radi nego li od zbilje«.

Na ove moje riječi primijetio je F. Folnegović u br. 73. Hrvatske ovako: »Upravo se snebivam nad tim, da je jedan katolički svećenik, pače doktor i kanonik Iveković mogao sumnji

i ruglu izvrći nabožnost ovoga muža (E. Kvaternika), pak tu rugobu još i time, jedino time motivirati, da ga je vigjao ići u crkvu sa molitvenom knjigom! Tko je ikoliko dublje samo zaviriti mogao u dušu ovoga muža, a po gotovo proučavao patnički život njegov i njegov politički rad, taj će tek moći pojmiti, koja se bestialnost krije u onom članku, prodahnutom jedino mržnjom na političkoga protivnika a bez koje druge podloge, van pristrane i bezprimjerne površne informacije o ćudi i karakteru Kvaternikovu. — Reverendissime Ivekoviću! Kvaternik je počinio golemu političku pogriešku, polazeći u Rakovicu. Ali je on tu pogriešku okajao, plativ ju sa svojim životom. No Kvaternikova nabožnost, nesebičnost, poštenje osobno, i požrtvovnost za Hrvatsku državnu misao, te idealna ljubav bračna stoje tako visoko, da bi ste vi reverendissime samo na koljenih o njoj probesjediti smjeli iza grieha svoga, što ga nanesoste uspomeni njegovoj!«

Da može publika razumjeti, zašto je F. Folnegović tako ruknuo na one moje riječi, kao što bi učinio Crnac u centralnoj Africi, kad bi mu tko oborio kumira, spominjem, da sam članak Dva susreta sa Evgenijem Kvaternikom poslao najprije uredništvu drugoga periodskog lista, ali ono mi ga je povratilo s pismom, u kojem se nahode i ove riječi: »Nimbus je Starčevićev stao tamnjeti, pak se pristaše sve više hvataju za Kvaternika«. Našim gdjekojim ljudima treba kunira. Meni nijesu znane struje u starčevićijanstvu, niti ih marim znati; nego kako su E. Kvaternik i dr. A. Starčević bili svakako veoma čudne pojave u našem narodu, držim, da je svatko dužan, koji zna što o njima bilo sa svijetle ili s tamne strane, da to iznese na svijet, ne bi li se te pojave, o kojima vladaju najrazličnija i u svemu najsuprotnija mnijenja, što moguće više objasnile. To me je vodilo, kad sam saopćio Dva Susreta u javnosti, ljubav k istini, a ne mržnja na ikoga.

Imajući sa Šulekom privatnu pismenu raspru za Zanovijetanja Folnegovićeva (pisana istim stilom kojim i gornja primjetba), pismo svoje na nj od 15. prosinca 1864. završih riječima: »Bojim se, Vaš će Swift (F. Folnegović) dokrajčiti, kako je dokrajčio i pravi Swift — u ludnici.« Bojazan moja kao da će se ispuniti.

Dr. F. Iveković.

Odgovor. Radi moga članka »Radničke stranke u Hrvatskoj« u posljednjem broju ovoga časopisa zagrizoše se u me »nekoga« V. W. — kako me nazivlju — dva na daleko i široko poznata, dva slavna čovjeka: Hinko Sirovatka (iliti »Glas Naroda«) i Josip Zoček (iliti »Hrvatski Radnik«).

G. Sirovatka konstatuje ponajprije svoje silno razočaranje nad cijelim našim pokretom, jer nas je u početku pozdravio, videći »veliki trulež u našoj inteligenciji« (Ecce Sirovatka-reformator!), a sad najednom otkriva u nama »protuhrvatski duh, izhitreni lažni liberalizam, koji se stavlja u oprijeku sa

načelima kršćanstva« (!). (Predlažem da se, po uzoru stanovitoga našega političara, koji nosi ponosni predikat »branitelj Isusa Krista,« prozove i Sirovatka »braniteljem i tumačem kršćanstva!«) Dalje veli, da je »H. M.« postala smotrom svega i svačesa (iste riječi, kojima sam karakterizovao njegovu stranku), da je pravi babilonski toranj, i da mu je to sve — iskreno žao . . . Veseli me, što veli, da je već prije opazio »krivudastu stazu« naše smotre, dakle prije moga članka, koji se je delikatno dotakao njegove poštovane osobe. On ne udara protiv nas pro domo sua, već »u ime hrvatske misli,« koju mi sa prezirom susrećemo! Pronalazi medju rečima članka, da je klerikalac, te nas sve izdavače »H. M.« sa velikom emfazom pita, da mu »jasno i bistro« odgovorimo, hoćemo li da uvedemo kod nas klerikalno-liberalni boj, kao u Kranjskoj, i u to nam ime odmah naviješta »najodlučniji rat«, kao narodnim neprijateljima.

Ja sa svoje strane molim g. Sirovatku neka za boga — barem u polemici s nama — sidje malo sa svoga uzvišenoga prestolja — branitelja kršćanstva i hrvatstva, neka se spusti iz visokih oblačina svoje mašte na ovu suznu dolinu, jer bi mu ona visoka atmosfera i naškoditi mogla, a i ton svoga mentorovanja mogao bi ugladiti, jer bih inače bio prisiljen da poslužim naše čitatelje na omotu ovoga časopisa citatima iz njegovog »G. N.«, a osobito iz njegovih »rasprava« o socijalizmu, (u »Hrvatskoj«), da tako prikažem — pravi babilonski toranj u njegovoj glavi! — Što se pak tiče onog uvadjanja po nama klerikalno-liberalnog boja, potsjećam samo g. Sirovatku, da za svaku borbu treba najmanje — dvojice. Dok kod nas ne bude klerikalizma ne može eo ipso biti ni liberalizma. A da je za nas oboje vrlo štetno i pogubno, — potpisujem sa g. Sirovatkom veoma rado.

»Hrvatski Radnik« aliter slavni J. Zoček naprotiv je vrlo lako i komotno svatio cijelu situaciju. On, jednostavno, da mi onako pošteno »čisto« odvali, podje na Ilicu i nadje ondje nekog glupog kicoša, kojih ima u nas u izobilju, i vjerno ga opiše, i sada silom hoće da mi naturne takovu fotografiju! Da prikažem način njegove polemike sa stvarnim mojim člankom, te da se malo nasmiju oni, koji me osobno poznadu, evo im moje tobožnje ili bolje Zočekove fotografije:

. . . »taj mladi gospodin prilično rado brusi zagrebački trotoar s kicoškim šeširom na glavi, gigerlskim haljetkom i uskim hlačama, te na prvi mah odaje zagrebačkog dandija, koji ima po tom svu duševnu sposobnost i uvjete da se razumije u naše radničke prilike, kao i magarac u kantar.«

Inače protiv samog članka još ništa ne govori, već je ta njegova »polemika« označena sa brojem »I.«, te po uzoru ćaće si (»Hrvatskoga Prava«) obećaje o tom predmetu — »niz članakak«. A »Hrv. Radnik« nota bene izlazi svakog 10. i 25. u mjesecu. — Očuvali me dotle vječni bogovi! Većeslav Wilder

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 9. 10. travnja 1902. God. I.

Oci i djeca.

Od vremena našega preporoda, odkako smo počeli živjeti i egzistovati kao narod, sreta nas poraz za porazom. Izmijeniše se generacije, oce su naslijedila njihova djeca, ali naš narodni život nije ostajao na jednakoj visini, nego, što se više generacija izmijenilo, to smo niže padali i još sveudilj padamo. Digoše se tu i tamo pojedinci ili skupovi, ali ovi sporadički pojavi nisu bili kadri da na svojim ledjima ponesu razvoj našega narodnog života, i da ga dignu. Ideje, — u koliko ih je bilo — što ih je zastupala i ispovijedala jedna generacija, s njom su i umirale. Jedna je generacija rodila drugu i to je sve. Nova generacija počela je (ako je počela!) iznova graditi temelje i izgradjivati nazore; iskustvo otaca i njihovi napori, njihovo znanje i uspjesi, sve je to palo, čim su zaklopili svoje oči. Zato u nas nema i nije bilo pravoga razvitka. Ideje, koje za svoje realizovanje trebaju izmjenu više generacija, padale su i iščezavale često prije, nego su i počele dozrijevati. A iščezavale su netragom, ne pustivši ni traga korjenu ni u najbližim krugovima onih, koji su ih zastupali i propovijedali. Življeli smo bez kontinuieteta, ne nadovezujući svoj rad na rad svojih predja. Sav naš narodni život bijaše, a i sad je, kao svijeća, koja se svaki čas gasi, onda opet počinje tinjati, a još se u opće nije razgorjela. I zato ovo nije pun narodni život, ovo je narodno životarenje . . . . .

Ilirski preporod uzbibao je našim narodnim životom, ali samo na površini. Ideja narodnosna, što ju je pokrenuo, ostala je neprodubljena. Pojam naroda, puka, ostao je neobjašnjen i neshvaćen. Vidio se pojam, a nije se vidio narod, puk: ja, ti, mi svi. U jednu riječ: cijeli ilirski preporod nije imao dublje

sadržine, nije bio socijalan, a poznija vremena i kasniji pokreti nisu krenuli ni za korak boljim putem. Ideje, što su izbijale u našem narodnom životu, nisu postale svojinom cijeloga narodnoga društva, širokih slojeva narodnih. Naše društvo ostajalo je mirno, netaknuto, apatično prema svemu, što su radili pojedinci. Cijela naša narodna borba nije bila postavljena na široke, demokratske, jedino zdrave, osnove, nije prodirala, zahvatila i zaokupila društva, bilo što se kretala u oblacima, ne računajući s potrebama sadašnjosti i s faktima, s kojima se svaki član društva susreće na svakom koraku svaki dan, bilo što često ni u samih vodja nije bilo prave vjere u ono, što su naučali i što su vršili samo kao patriotsku svoju »dužnost«. A jer s jedne strane nije bilo te prave vjere, a sam značaj i način narodne borbe nije bio kadar da je ulije, nije bilo ni onog uspjeha, kakvim je urodila narodna borba u drugih naroda. Dok su drugdje obitelji bile jedinice velike narodne zajednice, gdje je narodna misao uhvatila prve jake korjene i koje su narodni prvaci odabrali za prvo polje svoga narodnog rada, kod nas nam baš obitelji prvih naših ljudi pružaju redovno najžalosniju sliku, one su najjadniji refleks općih naših narodnih prilika: apatije, praznine, nedemokratičnosti. Mjesto da svoje ideje primjenjuju iznajprije na najbliži krug osoba, koje ih okružuju, mjesto da im bude najpreča dužnost da odgoj svoje djece dovedu u sklad s idejama i duhom narodne borbe, nastojeći, da im sinovi budu baštinici ne samo imetka, nego i misli, koje su oni širili, — naši oci borahu se redovno za široki pojam naroda, zazirući od sitnog rada, i — obitelji su živjele drugim, nenarodnim duhom. Tako je u nas postalo upravo tipičkim pojavom, da su vlastiti sinovi narodnih pjesnika i književnika, narodnih velikana i patriota, upravo krvavim paškvilom na lijepe izreke i patriotske stihove svojih otaca, da su to ljudi, koji ne samo ne mare za narodni život, nego su najsavršeniji tipovi narodnih trutova, štreberi, koji nemaju savjesti ni znanja, nego će za dobru plaću i avancement sasvim lako, bez duševne borbe desavuirati sve patriotske deklamacije svojih otaca, ako eventualno znadu što o njima. Ovo je crna, najcrnija pojava u našem narodnom životu, koja baca debele sjene na rad naših otaca, jer su oni baš u svojim sinovima, u svojoj djeci uzgojili najveće i najnesavjesnije rušitelje onih

misli i težnja, za koje su u svom životu pjevali i pisali. Danas mogu da vide u najbližoj svojoj okolini rezultate svoga djelovanja i — da se ponose njima! Narod te rezultate živo osjeća i teško podnosi.

Ali ne samo to; narod se boji, da će ovakvih rezultata, koji su već danas tipičnim pojavom našega javnog života, biti još više. A boji se s pravom. Ne postavimo li mi sav svoj odgoj na nove osnove, budemo li se i nadalje zanašali raznim fantomima i samo čekali na daleke ciljeve skrštenih ruku, puštajući s vida sitan, droban rad, uvući će se u najbližu našu okolinu onaj duh, pod kojim trpi cijeli naš narodni život. Viče se u nas na vladu i na sustav. »Vlada je kriva, sustav je kriv svemu zlu«. To je opsjena, kojom smo mi i naše starije generacije kušali primiriti svoju zlu savjest. Mi smo sami krivi svemu zlu, mi svi zajedno i duh, koji je u nama, dotično koji nam manjka. Vlada je onakova, kakovo je društvo iz kojega je nikla. Kakvo društvo, takva vlada. Nisu korjeni ovoj vladi i sustavu od danas, niti je ona jedna osoba sama kriva, koja ga nosi. Krivnja je daleko za nama i u nama preko otaca naših. Oci i — djeca!

Evolucija političkih ideja.

III.

O hrvatskom saboru godine 1848. ne može se zaista reći, da je ilirsku ideju nadahnuo političkim životom. Rad onoga sabora potvrdjuje naprotiv óno, što sam rekao u zadnjem članku, da je naime ona ideja bila politički mutna, i moglo bi se dodati, tako mutna, da nije mogla ni služiti podlogom političkoj akciji. Ilirizam i onako, politički nezrio, kao što je bio, nije skoro ni prešao granica današnje Hrvatske i Slavonije, a budimo iskreni, ni u tim granicama nije bio osvojio duhove onom snagom, koja bi ga mogla podignuti do visine opće narodne misli, i tako usposobiti za političku akciju. Ilirska se je ideja rodila u najužoj Hrvatskoj, u krugu naobraženih, nu politički nedužnih slavenofila, rodila se je kao reakcija protiv težnje probudjenoga madžarskoga naroda, da Hrvatsku i Slavoniju pomadžari. Srbi izvan Ugarske, koji nijesu živili u sferi madžar-

skoga gospodstva, nijesu se s ovoga razloga ni mogli oduševiti za ilirsku ideju. Srbi u Ugarskoj i Hrvatskoj borili su se s nama proti madžarskoj hegemoniji, nu odbijali su ilirizam kao što i njihova braća u kneževni. U Dalmaciji šaka dalmatinskih Ilira nije ni pomišljala na to, da zametne ozbiljni boj sa tamošnjim Talijanašima. U Bosni i Hercegovini ilirska ideja jedva da se pomolila. Bošnjaci su doduše pjevali o junaštvu bana Jelačića, nu Jelačić nije bio Ilir, već je ilirizam skrenuo u kolotečinu austrijske politike, o kojoj je mislio, da ide za takovim preustrojstvom hapsburške monarhije, koje će slavenskim plemenima zajamčiti narodnu individualnost i političku ravnopravnost. Bit će istina, da je Meternik u prvom početku plahim okom gledao ilirski pokret već s toga, što je bio neprijazan svakoj novotariji, nu još je sigurnija istina, da se je Meternik, koj je brzo uvidio političku nedužnost naših Ilira, s njihovom idejom sprijateljio, i donjekle ju podupirao, da ju upotrebi protiv Madžara.

U prilikama, što sam u velikim crtama iznio, i u kojima je hrvatski sabor godine 1848. zatekao ilirsku ideju, ona nije ni u tom saboru mogla iz stadija političkoga romanticizma preći na polje realne politike. Hrvatski ilirizam u tom se je saboru konačno preodjenuo u austrijansko ruho. Ovu je njegovu evoluciju pospješila, uz slabu političku spremu ilirizma, madžarska nasilna prepotencija, u kojoj su čestiti i rodoljubivi, slavenskim duhom opojeni Iliri gledali glavnoga neprijatelja narodnoga našega bića, neprijatelja, o kojem su mislili, da ga mogu svladati samo pomoću slavenskih plemena hapsburške monarhije, preustrojstvom njezinim na osnovi ravnopravnosti svih naroda, koji ju sačinjavaju. Plemenita zabluda, radi koje mogu Ilirizam osuditi samo oni ljudi, koji se u umišljenoj nepogrješivosti rugaju evoluciji u političkom životu naroda, evoluciji, koja se prirodno razvija na osnovi dogodjaja, na osnovi faktičnih pojava, evoluciji, koja nije nikada, u nijednom narodu bila prosta od pogrješaka. Samo politički, inače svakoga štovanja dostojni, dogmatičari, pak bud svjesni, bud nesvjesni šarlatani mogu krstiti grijehom i zločinom pogrješke čestitih ljudi, koje elementarna snaga dogodjaja prinudjuje, da i djelom budu pomagači evolucijonom razvoju političkoga života, koji često radja razočaranjem. Hrvatski sabor godine 1848., stojeći pred neo-

doljivim čarom, u kojem se prikazivala ženijalna, samosvjesna ličnost slavnoga bana, izvršio je spomenutu evoluciju hrvatskoga ilirizma.

U potpunom skladu sa tom evolucijom hrvatski je sabor i razvijao svoje djelovanje. Stojeći na stanovištu, da će se u preustrojenoj cjelokupnoj monarhiji osigurati domovini uslovi narodnoga i političkoga razvoja, sabor kao da je čekao na to preustrojstvo. Dok je ugarski sabor stvarao zakone, koji su osiguravali samostalnost i jedinstvo Ugarske, ter zamjernom odvažnosti izvojevao im kraljevsku sankciju, hrvatski je sabor donašao zaključke gravaminalne prirode, svoje legitimne želje zaodjevao u formu adresa, proklamacija na Evropu, na bratska slavenska plemena, a nije stvorio ni jednoga zakona u ustavnom smislu riječi. I same zakone, zasjecajuće u pravosudje, u nutarnju upravu zemlje, u izborni red, u odnose vlastelina prema podanicima, oktrojisao je ban. Pitanje o odnosu naše kraljevine prema Ugarskoj ostavio je sabor faktično in suspenzo, dakako posve u skladu sa načelnim stanovištem, po kojem će i Ugarska biti udom cjelokupne Austrije, u kojoj će svi narodi biti ravnopravni. O tom, da li će se ta preobrazba monarhije, na koju je sabor čekao, provesti na temelju sporazumka državnih osebina, koje monarhiju sačinjavaju, ili oktrojem krune, o tom se hrvatski sabor nije ni izjavio. Sudeć po pripravnosti, kojom je pritekao u pomoć kruni, da svlada madžarsku i bečku revoluciju, čini se, da je hrvatski sabor bio sklon oktrojisanju ustava za cjelokupnu monarhiju, što se i dogodilo. Da se iz oktrojisanoga ustava prešlo na apsolutizam, toga mi ne treba ni spomenuti, kao što je suvišno spominjati kako je došlo do hrvatskoga sabora godine 1861. Adresom toga sabora, u kojoj se traži potpuna uspostava hrvatskoga državnoga prava i osim vladareve osobe negira svaka druga državna zajednica sa kraljevinama i zemljama pod žezlom hapsburžke monarhije, izražena je evolucija u osnovnoj političkoj ideji hrvatskoga naroda, evolucija, koja je dozrela za apsolutizma i koja se neosporivo spaja sa imenom Dr. Ante Starčevića. Istom objektivnosti, kojom sam nastojao, da predočim razvoj ilirske ideje, nastojati ću, da razložim evolutivni, još podpuno nezaključeni razvoj ideje, koju je Dr. Starčević prvi jasno navijestio i koja se kasnije spojila sa imenom stranke prava.

Dr. Marijan Derenčin.

S Eugenom Kvaternikom.

Dva pisma Eugena Kvaternika

Ljubomiru Babiću, učeniku VII. gim. razr. u viš. gimn. u Varaždinu.

II.

Zagreb, 7. XII. 1869.

Gospodine,

primih oba Vaša pisma. Ako ste mi bili mili i dragi već kao rodoljub, i onako otvorena serdca i uma rodoljub, kakova Vas mogah iz pisma Vašega suditi, koje Vam na čast služi (u moje bo djačtva vrieme onako nebi umieli ni pravnici politički misliti!), to ste mi sad tim miliji, što sam iz Vašeg dragog mi pisma od 24. stud. mogao razabrati, da ste sin mile mi uspomene otca, velemožnog Tite Babića.

Čestitam mu, što si je odhranio toli vriednoga sina; — drugom čemu nisam se ni mogao od njega nadati. Jer premda nebiasmo istoga političkoga osvedočenja g. 1861-ve — a nije ni čudo, kad-no su i oni, koji su rodoljublje iz arende u ono doba uzeli bili, tako sramotno postupali, kako jim sada zasvedočena djela njihova dokazuju; — dà, kad su takovi mogli sliepiti i varati ljude, kako da se može predbaciti što onim, kojih krug djelovanja biaše čedno samo sudjelovanje? — ali ne gledeć na našu razliku mnenja, uvjek sam u g. otcu Vašem nazirao muža, koji se nebi ustručavao pristati uz istinu, da ju nisu nemilice tamanili oni, koji su se farizejskii proglasili bili apostoli istine, no istinu lažih.

Ja se dakle neću varati, ako u Vaših čistih hervatskih osvedočenjih nazirem odsjev duha miloga Vami otca, kojeg štujte i cienite, pa ma kako on politički mislio; jer znajte mladi moj prijatelju, da se ukorenjena osvedočenja u starijih čverstje derže, i kanoti u drugu narav projdu, da se samo mukom mogu često od njih razstati.

Nasledujte krepostni njegov život, pa spojiv ga s osvedočenjem čistoga i neoskvernjenoga rodoljublja, Vi ćete jednom moći biti slavni i koristni sin domovine! Nepropustite, molim Vas, izručiti moj naklon i štovanje prevrednom Vašem g. otcu, kojemu od serdca hvalim, da me se je izvolio sietiti, dà biasmo suborioci g. 1861-ve; dao bog bili još u buduće.

Vi pravo imate, što jadikujete nad nehajnostju našega obćinstva za čistu stvar naroda. Ali tomu se ne marite čuditi; — jer to je samo plod naravni odhranjenja rodoljubivoga onih ljudih, koji su svetoskverniteljno zloupotrebljivali rieč »rodoljublje« da ga onako uporave, kako će u narodu ubiti razum

i poštenje i svaku plemenitiju ćut. Morali bi se čuditi, da je rad mračnjakah protivnim plodom uzplodio.

Ali zato je nečistim radiocem i odzvonjelo: Svaka hora dobiva svoju horu. Kad već ovako mladi duh, kakovi ste Vi, i kakovih drugovah imadete Vi sada u samom Zagrebu na stotine, drugova-istomišljenika, progledavših istinu: pomislite malo na silno djelovanje, kada se te stotine zazbiljno poprimu posla. Tà eto Vas, stranku prava, još su lani nazivali porugljivo: Drey Mann hoch! A eto danas se po stotinah brojimo. Što će te stotine za godinu danah na novo učiniti?

Dakle radite i nastojte medju mladeži; učite manje sposobne; opominjajte zavedene, prietite zavoditeljem božjom i naroda osvetom!

Opaka nastojanja zlobnikah učinila su, da ja nisam mogao dosada sabrati dovoljni broj pribrojnikah na moj III. svezak »Istočnoga pitanja« i buduć sam se opekao već kod pervih dvih svezcih t. j. jer sam se tiskaru zadužio; to eto brate moram sad i na merzlo puhati! — Stoga ću još počekati koj tjedan, pa ako ne bude ništa, tad ću pokusiti pokucati na koja m e c e n a t s k a vrata, ali h e r v a t s k a. A ako ne bude ni s te strane ništa, tad nepreostaje drugo, vam dušu u se, pa: dixi et salvavi animam; na nemogućnosti neimade obvezatnosti. Dosta da dajem beznovčano trud i djelo moje, drugo ne mogu, jer me nije Bog blagoslovio imutkom; dapače i ono, što imadoh, oteše mi zlobni ljudi kroz tolike godine progonstva. A djelo (III sv.) zahtjeva do 350 for. troška.

Glede »Hervatske« pako eto Vam šiljamo svu seriju (svezak I-vi i II-gi) a od druge serije pervi, jučer izišavši, svezak. Pribrojku izvolite poslati na Uredničtvo »Hervatske«, Zagreb, Mesnička ulica 130 u svoti (za obe serije) od 2 f. 40 n.

Što se »Hervata« tiče, kojeg smo za redakcije iznevjerivšeg nas Matoka izdali, izvolite se obratiti na rečenoga gospodina pod naslovom: Poglav. gdin Dr. Ivanu Matoku, odvjetniku u Zagrebu, u kući Koberovoj na Kaptolu. Pošljite mu takodjer 2 f. 40 n. p e r N a c h n a h m e.

Svakako ćete morati si i »Hervata« naručiti, jer ne bi bez toga bili u savezu, niti bi sve razumjeli, što »Hervatska« saderžava.

U ostalom, nastojte da taj spis prodre medju mladost varaždinsku čim većma. Koje je Bog nadario imutkom, neka i za d o b r o g a kojega djaka s i r o m a k a predbroji; biti će mu pri Bogu i domovini zaslužba. Ako i od zrelijih dobom možete koga k istini privesti, nepropustite.

Sve što ćete u buduće u poslu »Hervatske« pisati, izvolite se obratiti izravno na rečeno uredničtvo, ili takodjer pod naslovom g. Viekoslava Bacha, urednika pod istom adresom.

Glede Pertzovih monumenta nemogu Vam točno cienu

kazati. To je ogromno djelo, ali znam, da nije izpod 400 for. moći ga dobiti u knjižarah, a u Antikvari ga još neimaju. Isto tako i glede Corpus dexiptar. hist. Biz. mislim da je edicija honuska (poslednja) ali najmanje kommentisana, inače glede samoga teksta najtočnija, 50 for., ali neznam za stalno, skupa. Za edicije parišku i mletačku to bi se moglo kod antikvarah dobiti u Beču uz različnu cienu. To isto stoji glede Muratorija.

Time završujem. Ako bi u buduće nedobili odgovor od mene odmah ili kasno nezamerite, jer sam verlo poslovi obterećen, da ne dospijem odgovarati, nego zgodom.

Ostajem pozdravljajući Vas iz serdca Vaš

E. Kv., m. p.

Revolucija i evolucija.

Essay.

Franjo Valla: *Povjest francuske revolucije. Ustavotvorna i zakonotvorna skupština i konvenat. Karlovac, knjigotiskara Hauptfelda 1901.*

U omašnoj knjizi, na 480 stranica ovećeg formata prikazao nam Franjo Valla, profesor povjesti gimnazije Karlovačke, preznamenito ono doba povjesti evropske, poznate nam svima pod imenom franceske revolucije. Činio je to s nakanom, da postigne, te naš čitalac ne mora prevrtati po stotinama knjiga proučavajuć ovaj »najznamenitiji i najpoučniji list u povjesti ljudskoj«. »I plemstvo, dodaje, i svećenstvo, gradjanstvo i seljačtvo i t. zv. četvrti, radnički stalež, svi oni mogu vaditi odatle koristi: prva dva staleža, da se održe u visini, dostojnoj sebe, a posljednja dva, da saznadu, što im je učiniti, da si steku još veće pravice, nego imadu«.

Pisac ove knjige nije žalio uložit oveliku svotu novaca u ovo poduzeće izdajuć ga svojom nakladom. Hoće li mu se taj novac povratit, o dobitku da ne govorimo, bilo bi zanimljivo znati, jer bi se tim osvjetlilo ono goruće pitanje: Kako prekomjerna darežljivost »Matice Hrvatske« djeluje na samostalnu produkciju knjiga u nerazvijenoj našoj književnosti.

G. Valla poznat je vrlo dobro hrvatskom općinstvu. Cijeli srednji vijek i dobar dio novoga vijeka povjesnih izdanja matičinih izradio je on po osnovi i nacrtu potanko u redakciji matičinih knjiga izradjenoj. O vrijednosti onih knjiga — s osobitim obzirom na našu čitalačku publiku —, bilo je i suviše govora; faktum jeste, da g. Valla ne nosi na sebi svu odgovornost za svoja djela, buduć da je radio po tudjem nacrtu, pod tudjom

kontrolom i uz tudju, mnogoput — po vlastitom njegovom priznanju — i svojevoljnu i nasilnu cenzuru. Opravdana žestina prigovora ide ga samo zato, što je uopće primio se pisati vezanih ruku. Za nas pako je ovo zanimljivo, da li je g. Valla ovaj put sretnije ruke, kad ga nikakove spone u njegovom poslu ne priječe.

Ima dva načina pisanja popularne historije. Jedan je neprijatelj debelih knjiga: voli kratkoću, jezgrovitost, jednostavnost u štilu i izražaju, a preglednost i laku shvatljivost prije svega. To su djela svjetske univerzalne povjesti; djela, koja nas imaju da podignu nad rijeku ljudskih dogadjaja. Patuljci mi ljudi kaki smo, uzana smo vidokruga, a valja nam ipak najednom pregledati svu tu historijsku rijeku od izvora njenog do ušća, valja nam zamijetit sve njene okuke i zavoje, uočit najednom sve njene brzice i slapove. A to možemo samo onda, kada imamo pred sobom knjigu razmjerno malenu, lakim stilom pisanu, gdje slika za slikom reda se brzinom slika kinematografskih; onda tek moći ćemo da shvatimo saveze historijskih perioda, da nadjemo: kamo će tok ljudskih dogodjaja.

Drugi je baš naprotiv prijatelj opširnosti — one epske opširnosti Homerovih pjesama. Nije to ni čudo, kad mu je svrha posve druga. Macaulay reče jednom, da je u Walter Scottu polovina engleske historije; to je ona polovina, koju obradjuju takova djela. Zadaća im je prikazati čovjeka prošastih vremena, njegove strasti i težnje, radosti i tuge, užitke mu i patnje. Naš interes za njega sličan je interesu našem za junaka kojeg valjanog romana; samo što tomu interesu pridolazi i drugi: interes razuma našeg, što hoće da znade, da li je mjera boli i užitka u ovoj našoj dolini suza svagda jednaka, je l' gorča ili sladja čaša života djedova naših.

I kad historik pridje k ovoj zadaći, valja mu dati svom djelu epsku opširnost, al uzane vremene granice: epsku opširnost, jer samo tako dati će nam ljude od kosti i mesa mješte pustog nabrajanja imena; uzane granice, jer drukčije razvući će mu se slika i neće mu je duševno oko pregledati. Kad ovakovo djelo historičar piše, i ako piše učenim perom, valja da umače u tintarnicu romanopisca.

G. Valla činio je tako. Na skoro pol tisuće stranica priča nam dogodjaje od samih šest godina franceske historije. Prividja nam se to kao da bi kogod došao planetu Marsu na sam kilometar daljine; opazio bi pod sobom sve ono komešanje marljivih njegovih stanovnika, o kojima toliko priča astronom Flammarion; razabrao bi svakog pojedinca i s dobrim dalekozorom u ruci s lica čitao im duševne emocije. Tako i u ovoj knjizi o Franceskoj revoluciji. Svi ti protagoniste izlaze nam poznati, kao da su nam dobri znanci. Ni čujemo demonsku riječ Mirabeaua, učeno razlaganje Siéyèsa, srdimo se na neod-

lučnost kraljevu, na lopovštinu vojvode orleanskog. Gledamo u Palais-royalu Camille Desmoulinsa, gdje podjaruje plamen bune u srcima razornika Bastille. Ne samo metež ustalasanog mnoštva il srtanje podivljale rulje — i pojedince razabiremo jasno u onako širokom pričanju dogadjaja i sa strahom il nadom pratimo sretnu il nesretnu kob njihova života. Sa zanimanjem našim za pojedince raste naš interes za cijelo ono razdobje historije i mi se uživimo u nj: već prividja nam se, gledamo i mi, kako ono gilotina proždire i kralja i kraljicu, plemiće i svećenike, ustavnjake i girondiste, dok napokon ne proždre i djecu svoju najžešću i jakobince i s njima skupa u grob polegne.

Minucijozno ovako pričanje g. Valle čini, te i zaboravljamo na to, da ovo nije potpuna historija revolucije. Početak i konac manjka. Mi vidimo strašnu tu silu, gdje poput orkana nenadano razvija svu svoju snagu, al otkuda je došla, gdje joj je prije pritajena snaga bila, to ovdje nerazabiremo. Nerazabiremo ni njeno postepeno popuštanje; pripovijedanje prekinuto je na prečac baš u točki kulminacije, u momentu njene najjače žestine, poslije koga će da pokret postupice popušta.

Prisustvovali smo revolucijonalnoj akciji, prvom činu velike te i krvave historijske drame; al reakcija, drugi čin svake revolucije, nije u obsegu ove radnje. Valja ju za to popuniti.

Živimo u vremenu, komu je evolucija podala najoštriju značajku. Svemijena sviju stvari od Preradovićevih vremena danomice uvlači se kao temeljna istina u sve nauke. πάντα ῥεῖ grčkog filozofa i opet je u svačijim ustima. Mijenja se čovjek od prvog dana svoga poroda do zadnjeg daha staračkog, kad brže, kad polakše, al mijenja se uvijek. Mijenja se tjelesno, mijenja i duševno. Što je ko dijete držao živom živcatom istinom, na smijeh mu je to, poodraslom mladiću; razočara se ko muž u onomu, u što je ko mladić polagao sve nade. Kadgod i pričini mu se: isti je, koji je bio prije pet, deset godina. Al obmama je sama: mijenjalo se i društvo ono oko njega, ni opazio toga nije. Malo je stvari, što u sveopćoj toj mijeni kuša odolijevat. Hoćete li, to bi bile vjerske dogme, vjerska vjerovanja i uredjenja, al to nijesu stvari od ovoga svijeta, — božanske su, rekao bi Cicero, a u koliko su čovječje, mijenjaju se i one, ako i sporije, — mijenjaju se. I ova mijena prirode, vasione cijele s čovjekom skupa, ova mijena očevidna, dokazana, svagdanjim našim opažanjem utvrdjena — komešanje bi bilo bez cilja, bez svrhe, da mijenjanje ovo ne biva po nekim zakonima, nekim pravilima. Uklonite zakon gravitacije za samu jednu noć i zvjezdano to skladno nebo bilo bi pozorište najužasnijih katastrofa, što ih je ikad čovječje oko gledalo, a i sama zemlja rasula bi se u prašinu svemirsku. Dokinite za samu jednu godinu sve zakone i uredbe državne i društvene, — jedna ta

godina dostatna bi bila, da čovječanstvo povrati u stanje predistorijske dobe.

I ako promotrimo, koji bi to zakon bio, što bi ponajjače čuvao ljudsko društvo od kaosa anarhije — naći ćemo, da je to glasovit onaj Darwinov zakon o hereditaciji. Ocalne su to verige, kojima su susljednja vremena jedna uz drugo privezana ko karike u lancu; jedini je to čvrsti temelj, na kom se dižu velebne one državne zgrade svjetske historije. Sinovi smo svojih otaca, baštinici svojih roditelja, a ovi opet od roditelja svojih. Što imamo, najvećim dijelom od njih smo primili; koliko ćemo ostaviti iza sebe novoga, naš je trud i nastojanje, al sinovima našim valjat će nastavit ondje, gdje smo mi prestali. I da su vremena vavijek jednaka, ni po muke sinovskim počitanjem čuvat i zadnji onaj spomen djedovske il roditeljske slave i nastojanja, ni po muke priseći na sve ono, što su stari znali i vjerovali. Ljudska pamet sa strahopočitanjem klanjala bi se starini, plela kotac kao i otac i — u lagodnom uživanju stečenoga slavila bi mudrost predšasnika svojih, gdje potomcima namriješe tako savršeno zdanje društveno.

Ali svemijena ona svjetska nedala čovjeku ovako lagodno uživati baštinu svoju. Što je našim ocima i te kako dobro služilo, sinovima ne služi; što ocima nije smetalo, sinove će upropastit, ne skinu li toga sa sebe. Stare uredbe, stari običaji, stara vjerovanja, staro poslovanje valja da se prilagodi novim zahtjevima, novim prilikama. Što je bilo najbolje učinjeno u dobi jedra, ne valja u dobi pare; što je vrijedilo za vrijeme diližanse, ne vrijedi za vrijeme elektricitete. Svaki znamenitiji izum tehnike, svaka nova istina znanstvena mijenja naš način života, način mišljenja. Promijena pak našeg mišljenja i živovanja traži i promijenu društvenih forama, prilagodjenje njihovo novom životu. Veća noga traži veću obuću; veće potrebe traže upornije djelovanje. A sve skupa traži: da nove generacije primajuć baštinu društvenog uredjenja otaca svojih prilagodjuju ga novim vremenima i novim zahtjevima.

I nikad sretnije čovječanstvo, nego kad bi mijenjanje ovo bilo postepeno, polako, evolucijono; kad bi se sve ono, što čini trajniji neki kostur prolaznog tog društva: državne ustanove i društvena uredjenja, lako i brzo prilagodjivalo novim potrebama mladih generacija. Čovječanstvo napredovalo bi u ravnoj crti k onom idealu svomu savršenog i sretnog života, koji nam na putu sveudiljnog napretka svjetli u dalekoj budućnosti.

Na nesreću čovječanstva nije tomu tako. Ljudska su uredjenja često i često takova, da generacije i generacije prolaze, milijuni ljudi osjećaju, da se ne može onako živjeti, kako se živjelo prije 30, 100, 200 godina, — da se mora upopuniti, raširiti, obnovit zgrada uredjenja društvenih, — al osjećanje

ovo ne pretvara se u djelo; želje milijuna ostaju vapaj u pustinji, jer inštitucije one, jal što su starinom posvećene, jal što ih podržava interes onih, kojima je sila i vlast u ruci, sapinju i paraliziraju sva nastojanja mladjih generacija, da se dodje do zdravijeg i sretnijeg života; medju to ono, što je s početka tek bilo neugodno sapinjanje, postaje bolno stezanje; okovi oni, stezajuć ruku, koja biva godinama snažnija i snažnija, stišću ju, režu se u meso, sjeku žile kucavice i krv pišti potokom, a organizam slabi od toga, pati i vene. I u takovim časovima dogodi se onda, da spone one od snažnog i zdvojnog otpora puknu, nabujala ona rijeka bolnog osjećanja prebije sve prepreke, pod kojima se njena sila kupila i kupila: i razbješnjena bujica poplavljuje, pustoši, davi i ruši, uništuje što pred sobom nadje, — ne birajuć svojih žrtava, nikojim nasipima nesuzdržana, — eto onda revolucije na mjesto pitome one i blagoslovne evolucije, spasonosne one reforme, krotke sestre svoje od iste majke: požude one čovječanstva za srećom života, rajem onim zemaljskim, o kom snivaju pjesnici kao i filozofi.

Velika ova istina sinuti će nam jasno promotrimo li razvitak historije u dva velika naroda, susjeda dva, Franceza i Engleza. U jednom i u drugom narodu pokazala se potreba reforme feudalnog sustava. Što je valjalo u doba normanskog gusarenja, nije valjalo u vrijeme, koje će do malo da rodi Bacona Verulamskog i Montaignea. Narod engleski i franceski narasao je tolik, da se već nije ugodno osjećao pod tutelom gvozdene svoje gospode; htjelo mu se života slobodna, htjelo oduška svom poslovanju. Ne dalo to plemstvo ni englesko ni francesko; al ne dalo silno to plemstvo ni kraljevima vladat vlasti apsolutnom. S toga zakvačilo se plemstvo i kraljevi u boj na smrt i život. Narod bio je po srijedi, — toliko se već razabiralo, komu privole gradovi, ta koljevka gradjanske slobode, pobjedit će. U Engleskoj privole gradovi plemstvu, a proti kralju i dobiše od njega na dar: doljnju kuću, tu majku svih naših modernih parlamenata. U Franceskoj naprotiv oholo plemstvo odbijalo od sebe kukavne kramare; a ovi svezaše se s kraljem i satriješe plemićku slobodu, al iskopaše tako grob i svojoj slobodi; oni će služit i plemstvu i kralju: kralju plaćati teške poreze u krvi i novcu, plaćat i raskošnoj vlasteli i svećenstvu desetinu i rabotu. Dogorilo u Franceskoj narodu do nokata. Dvor imao je apsolutnu vlast u državi, al manjkalo kraljevskom suncu zvjezdanog neba s onolikim planetima, i da okupi plemstvo oko sebe i pomiri se š njime, prepušta mu kmeta »na milost i nemilost«. A kmet se grči i previja; buni se Jackerijom i stotinama pobuna; rijesi voćnjake povješanim svojim tjelesima. Medju to »le roy soleil« blješti u punom sjaju; usred pustoši Versailles-ske niču perivoji, divotni dvori, čarobna jezerca; prostrane šume goje kraljevu zvjerad, zator kmetskih usjeva;

u plemićkim gulubinjacima tove se golubovi kmetskom pšenicom. Drakonskim zakonima štiti se divljač kraljeva, al nema zakona, da zaštiti imovinu seljačku od zloporaba poreznih zakupnika.

A narod šuti i trpi, buni se i opet trpi. Ko bi popisao svu čitulju patnja naroda franceskog od Ljudevita XIII. do nesretnog Ljudevita XVI. izišla bi povjest velike jedne boli, boli neizrecive, jer izvija se iz srca miliјuna; boli neopjevane i neopisane, jer pjesnici i pisci odbjegli su narod i ko lepiri kupe se oko sjaja zlatnoga prijestolja; boli toliko još uvećanom, kad je uzrok toj boli u neobuzdanom veselju onog dvora i plemstva, što lakoumnom rukom prosiplje milijune, krvavu muku narodnu. U istinu čovjek ne može da pojmi, zar je trebalo ratnih nevolja i gladnih godina, da silni taj kvantum pritajane boli u tolikom narodu nadje si jednom oduška u strašnoj onoj revoluciji. Zar je trebalo, da u samom plemstvu niču ljudi kao Mirabeau i gromkim svojim glasom izreku ono, što su tupo i bez glasa trpjeli milijoni. **Janko Koharić.**

(Svršit će se.)

Najsavršeniji predstavnik slavenske misli.

2. Slavenska vanjska politika Jurja Križanića.

Smjer i načela Križanićeve medjunarodne politike možemo najbolje da razaberemo iz motiva, koji su ga doveli u Moskvu. U svojoj »Politici« piše sam ovako: »Već u svojoj ranoj mladosti osvjedočio sam se, da je naš slavenski jezik iznakažen tudjim jezicima . . . pa je moja prva želja bila, da dobijemo dobru gramatiku i leksikon, da bi mogli pravilno govoriti i pisati i da bi imali dovoljno riječi za izražavanje misli, za svako raspravljanje kod sveopćih narodnih poslova.« Ovdje Križanić jasno izrazuje potrebu dotjeranog književnog političkog jezika. Križanić je i sam napisao djelo »Gramatičko izkazanie ob ruskom jeziku«, u kom pokazuje poseban filološki talenat. Ako uvažimo to, da smo preko stopedeset godina čekali na Dobrovskoga, Jungmanna i Vuka Karadžića, i da su prva dvojica pisala gramatiku i riječnik staroslovjenskog mrtvog jezika, dočim je ovaj potonji služio posredovanjem filologa Kopitara političkim interesima Beča, morati ćemo priznati, da je Križanić stajao sa stanovišta narodno-filološkoga daleko višje nego kratkovidni naši kasniji filolozi. Spočitavati pako Križaniću filološki utopizam i romantizam možemo samo danas, kada su i Slovenci i Slovaci i Rusini podigli pučki govor do literarnoga jezika i kada su tri slavenske literature (ruska, češka i poljska) postale svjetskima. Križanićev »slavenski volapük«, vrlo spretno i u

duhu narodnoga govora sastavljen pred više od dvije sto godina znači samo to, da se je Križanić i u praksi držao svoga uvjerenja, da su svi Slaveni jedan narod.

Drugi razlog — nastavlja Križanić — koji me je doveo u Rusiju jeste žalosna istina, da slavenski svijet, razdijeljen u šest plemena: rusko, poljsko, češko, bugarsko, srbsko i hrvatsko, od kojih je svako nekada imalo svoje narodne vladare, danas se omedjio na jedinu Rusiju, jer su svi ostali Slaveni podvrženi tudjim narodima. I za to kaže Križanić: »Došao sam k Tvom carskom Veličanstvu, da se poklonim i da si isprosim pomoć potrebnu za provedbu takvoga djela, koje bi rado izveo na slavu Bogu i Tebi, i na veliku korist i utjehu svegkolikog naroda.«

Kao treći razlog napokon navodi Križanić ovaj: »Čitao sam i od ruskih poslanika u tudjini mnogo sam doznao o toj državi i sudio sam, da bi Rusiji koristile mnoge stvari, koje su ovdje nepoznate. Za to sam se dao na velik posao i u ovim sam knjižicama napisao sve ono, što sam držao za korisno.« Križanić dakle ne dolazi k toj Rusiji kao prosjak, nego kao reformator i to prije svega kao narodno-gospodarski reformator, jer kako on kaže »kraljestvo zaista nije ništa drugo nego narodno kućanstvo«. Iz narodno-gospodarskoga stanovišta prelazi na to odmah na zasade narodno političke i slavenske, te kaže: »Mi Slaveni trpimo poglavito radi tih dviju naših pogriješaka: radi neznanja i radi svojeg povadjanja za tudjinom (»čužebésie«). Neznanje imaju odstraniti državnici, a »čužebésie« ima da prestane pomoću narodnog slavenskog odgoja, dakle pomoću uzajamnoga poznavanja svih članova slavenske obitelji.«

Pronicavost Križanićeva razabire se iz njegove opaske da »na cijelom širokom svijetu nema države tako neuredne i neobuzdane, što što je poljska«; i da »opet nigdje ne ekzistuje tako kruta vlada kao što u toj slavnoj državi ruskoj«. »Poljaci vuku sami tudjince u svoju zemlju tako, da su za poslijednje tri stotine godina imali trinaest kraljeva tudjinaca. Rusijom su opet vladali Tatari tako, da su manje krivi naši zadunavci Hrvati, Srbi i Bugari koji pritisnuti oružjem stenju pod igom turskim i njemačkim«. Križanić kaže dalje: »Nekada su se ugarski kraljevi, a danas to čine njemački carevi, nazivali kraljevima hrvatskim, slavonskim i dalmatinskim, kao da vladaju trim kraljevinama.« Ali to, što je Križaniću smetalo pred 200 i više godina, hrvatski političari trpe još i danas, te nisu učinili ni najmanji pokus da otstrane taj nesmisao i uzakone naziv »kraljevina Hrvatska« za cijelu trojednicu.

Baš za to jer je Križanić poznavao iz vlastitoga gledanja sve slavenske zemlje i narode mogao je, da zgrne sam medjunarodnu slavensku politiku ovako: Ruski car ima se iskreno zanimati i starati ne samo za korist nego i za čast svega na-

šega kraljevstva, čitavog slavenskog naroda. Slavenski se vladari nesmiju ženiti iz tudjine niti u tudjinu udavati svojih kćeri. Ruskim carem ne smije postati nikada tudjinac, a bude li nesrećom tako, nije mu se dužan nitko pokoriti. Ali medju tudjince nemaju se brojiti Poljaci, Česi, Srbi, Bugari i Hrvati.« Slavensko jedinstvo, ne samo uzajamnost, i potpuna neovisnost ruske države uvjetom su slavenske pobjede nad Tatarima, Turcima i Nijemcima. Ali boj s Nijemcima ne znači za Križanića boj sa prosvjetom zapadne Europe, a boj s Tatarima i Turcima ne znači boj sa istočnom jednostavnošću života. Naprotiv: Slavenstvu neće pomoći niti njegovo jedinstvo, niti nezavisnost Rusije ako ne provede dvaju dalnjih reforama svoga života: popularizaciju sve zapadne znanosti i pojednostavnjenje života svoje »gospode«. I pojedinci i čitavi narodi trpe najviše od toga, što »ne znaju ni u svojoj starosti onoga, što bi morali da znadu već u djetinstvu i za to jer ljudi žive a da neznaju, da tako kažem, ni abecede života«. Kako je to dobro rečeno! Vrijedi to i za mnoge sadanje slavenske vodje! Naobrazba se slavenska ima pojačati — kako Križanić dalje izvadja — životom po primjeru Turaka, koji se nikada neopijaju i ne podaju se raznim zabavama.

Ocjenjujući sve uvjete slavenskog medjunarodnog položaja i obilježujući Nijemce kao narod »Epikurejaca, kojima je crijevo bog« upozoruje Križanić na to, da su Nijemci kao naseljenici pogibeljni i narodima prosvjetljenijim od njih, kao što su to Talijani, Francezi i Španjolci, jer rijetko tko od tih naroda obogati u Njemačkoj, dočim je množina Nijemaca obogatila u njihovim zemljama.« I tako je trebao još samo jedan korak i Križanić bi bio došao do onoga do čega dodjoše najpronicaviji slavenski i francezki političari našega vremena, koji počinju pisati i govoriti o velikoj romansko-slavenskoj allianci, što bi značilo potpuno i unutarnje izmiriti staru kulturu, koja se je širila od viših razreda k nižim s novim životom, koji svagdje, osobito u Slavena izilazi baš iz širokih vrsta puka.

Baš za to, jer je Križanić bio slavenskim narodovcem ili nacijonalistom nije omalovažavao značenje vjerskoga momenta u slavenskoj vanjskoj i unutarnjoj politici. Naprotiv, u njegovoj vanjskoj politici bilo je glavnim temeljem svih njegovih zasada (osim nepomirljivosti prama Nijemcima), sjedinjenje katolicizma s pravoslavljem, kao što je u unutarnjoj politici sve gradio na principu mirnoga državnoga socijalizma i na zasadi potpunoga sporazuma izmedju vladara i naroda. Ujedinjenje katoličanstva s pravoslavljem nema se provesti nekakovim formalnim načinom, nego unutarnjom svijesti, da »crkveni raskol nije nastao niti radi slave božje, niti radi spasa duša, nego iz svjetskih, političkih uzroka: radi pohlepe dvaju naroda, Grka i Rimljana za zemaljskim carstvom«. Križanić daje u cijelom tom rimsko-

carigradskom sporu odlučujuće znamenovanje ovim dvim političkim činjenicama: pokorenju rimskoga plemstva njemačkom kralju Karlu g. 801. i nasiljima što su ih počinjali zapadnoevropski križari na Grcima sve dok im ne oteše i Carigrad. I za to Križanić kaže, da se nas Slavena taj spor ne tiče, nego da bi mi kao postrani motrioci morali nastojati da izmirimo Rim i Carigrad tim više, što je taj današnji razkol potekao iz sitničavih uzroka. Za to si je Križanić još u XVII. vijeku mogao predstaviti jedinstvo Rusije, Poljske i Litve, dočim mi danas nemožemo si ni pomisliti, da bi na hrvatskom saboru zajednički radili Hrvati i Srbi, a na galičkom Poljaci i Rusini.

Ali Križanić nije došao do ovih svojih širokih pogleda slučajem, nego jedinim pravim putem: temeljitom i svestranom političkom naobrazbom, koja ga je učinila sposobnim, da si najprije sastavi program slavenske unutarnje politike, a iz ovoga su se onda sasma prirodno izvile sve zasade njegove medjunarodne politike.

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

U trećoj svojoj poslanici obećaje Starčević, da ne će više zastranjavati, nego da će se držati stvari, o kojoj je bio naumio pisati. Nu prije svega neka prijatelj znade, da vrijeme osobitim načinom mjeri. Ne zna naime za prošlost, ni za sadašnjost, ni za budućnost i to je kod njega jedno te isto. S toga se u svojim pismima ne drži vremena, pa pripovijeda o stvarima, koje su se dogodile prije ili takve, koje će se tekar dogoditi. »Pobratime — dodaje — onaj, koj jučer nije jeo, danas mora biti gladan, ako li i danas ne bude ništa jeo, on će isti morati i sutra još gladnii biti«.

Drugo je, na što mora svoga pobratima sjetiti, to: prijatelju, ti si — medju nama rečeno — u mudroslovju jako slab. Ne će nikada zaboraviti, da prijatelj njegov nije znao veleučenom učitelju odgovoriti na glasovito pitanje: »Je li postala kokoš iz jaja ili jaje iz kokoši?« On sam je na to pitanje odgovorio ovako: »Iz jaja postalo je pile, a iz pileta kokoš«; i zato je dobio eminenciju. Njihov drug O. bio je još mudriji, pa je rekao, da je Bog stvorio kokoš, pa da je iz nje došlo jaje. Zbog toga svoga odgovora bio je O. primio eminens. Nesrećni K., koji se usudio pitati: »Zašto nije Bog jaje stvorio, pa zašto se nije — kroz preobraživanje — iz njeg kokoš izlegla?«, dobio je treći red i nije se mogao iz njega izvući. Ovo strašno pitanje bilo je nekoć zadaća njihova razmišljavanja, dok se nijesu napokon svi uvjerili, da ga mudroslovac, kao takav ne može

razriješiti, a s druge strane dobili su odgovor kao regulativno načelo: Ne treba se upuštati u božja otajstva. Našao se medju njima djacima ipak jedan nemirni duh, koji je rekao: »Ima ljudi, koji o Bogu znadu više, nego li isti Bog«. On je bio sbog ovoga pravedno istjeran iz škole. Ali njemu je danas bolje, nego li ijednomu od onih, koji su Minervine moždjane ispili. Ne kani dakle u svojoj poslanici mudro pisati, jer se pobratim njegov slabo razumije u mudroslovlje. Ne će mu pisati ni o prirodoslovlju, jer se u tom predmetu pokazao njegov pobratim slab. Pobratim je njegov u školi rakao, da u čaši nema ništa, ako se iz nje ispije voda ili vino, ili koja druga tekućina. Pisac poslanice odgovorio je na isto pitanje, da u takvoj čaši, ako se ne razbije, ostaje dno, pa je zato bio eminens medju prvima, a prijatelj R. rekao je, da se u njoj i zraka nalazi i zato je bio prvi eminens. O drugim znanostima ne će pisati takodjer, jer pobratim ih nije učio, a sam ih nije naučio. Pisat će dakle sasvim prosto, a hoće li se s njim tko u mislima slagati, ne zna, ali to zna, da mu do ničijih misli nije ništa stalo. Evo ga dakle da mu put svoj opiše:

Do Karlovca vozio se na otvorenim kolima, t. j. na takovima, koja se nisu mogla pokriti. Vozilo ga je četvero konja ili, da znanstveno kaže, pol kljuseta. Jer jedno bijaše na obadva oka slijepo, drugo nije ni na jedno ništa vidilo, treće je bilo ćoravo, a četvrto nije ni jedno oko imalo; jedno je kljuse na tri noge hramalo, drugoga su sve četiri noge boljele, treće nije ni na jednoj nozi moglo stati, a četvrto je srećom samo na tri noge šepalo. S onu stranu Kapele gonila ga je kiša, a s ovu stranu tjerao ga je dažd, te nije bilo ni čepa suha na njemu. Iz Karlovca se vozio u zatvorenim kolima, pa ne može kazati, da je bilo ili vedro ili oblačno, ili provedrica. S onu stranu Kapele jeo je bravetinu, a s ovu janjetinu i ovčetinu, tamo je pio vino i pivo, a amo pivo i vino. Plaćao je različito: gdje po 40 krajcara, gdje po dvije dvadesetice, gdje po osam petica, po mjestima trinaest groša i krajcar, a katkada i po forintu manje dvadeset krajcara itd. Neka se ne čudi pobratim ovim njegovim varijacijama: to je danas običajno kod nekih hrvatskih pisaca, jer oni jednu te istu riječ pišu na svakom mjestu drukčije i vele još, da to znači pisati visoko t. j. nerazumljivo. Tako u ostalom i mora biti, jer ako izuzmeš razumljivost, u čemu bi se nas jedan od drugoga razlikovao? No da kaže nekoliko riječi o Karlovcu. Ovaj je grad pun duha, pun života, pun novca, s malim izuzetkom možemo ga držati za prvi hrvatski grad, u njemu je hrvatska narodnost dobro učvršćena, a to kod njega najviše vrijedi. Medjutim je sam na putu vazda nesrećan i upravo u onoj gostioni, u kojoj je bio, nije znala konobarica hrvatski. S njom je morao njemački natucati, a pobratimu njegovu dobro je poznato, kako mu taj jezik ide

iz srca i usta. Dobro su se u svemu slagali, ali kod računa su se jednom malo ne počepušali. Toj je nesreći bio jezik uzrok.

»Mili bože, svakakva li vraga čovjek u ovomu Otočcu vidi!« Ovako je rekla nekoja Hrvatica, kad je ugledala na gačkomu mostu kip iz drveta istesan, koji predstavlja svetoga Ivana. Pobratime, ona pobožna duša nije u tomu ni malo sagriješila, jer sirota nije znala, koga gleda. Ona bi jamačno drugačije govorila, da je znala, da je ono kip velikoga sveca. Ona je nesrećnica molila, kako je znala najbolje, i kako joj je iz srca išlo. Ali ipak, koliko se ljudi nada time smije! Zlo je biti neuku, ali je još gore držati se za pametna, i biti lud. Ovo je nesreća, koja se drži više manje sve djece Adamove. Kako mnogo ismijevaju onu Ličkinju, onako su se njemu smijali u Karlovcu, jer mu nije išlo u glavu njemačko računanje. Izvukao je ipak iz one zgode nauk, da krsti stvar onako, kako ju drugi krste, makar ona bila ne znam kakva u njegovim očima i njegovoj pameti. Bez iskustva nema znanja; ako kaniš medju ljudima živjeti, idi medju ljude, kani se teorizacije, one ni malo ne valjaju. Polag njegova mnijenja ide sve naopako; pa gle, onaj se drži za najsrećnijega čovjeka, koji se piscu poslanica čini najsrećnijim u piščevim očima najveće trubilo, pametniji je u životu i od njega i njegovih drugova. Ostaje mu još jedina utjeha Jeremijene riječi: Jao onima, koji vele, da je ono dobro, — što je zlo, a da je zlo ono, što je dobro! Ove riječi kod njega ne može da pobije hrvatska poslovica: »Dok se mudri namudrovaše, dokle se ludi nauživaše«.

Stari su one za blune držali, koji su se smijali. U tom stari nijesu imali pravo: iskrni smijeh nije drugo, nego čedo dobroga srca, ali ni oni, koji se smiju dobroj, istinitoj stvari, nijesu blune, nego nešto puno gorega. Stari su mnogo znali, ali su bili slabi u psihologiji: oni su malo što znali o čovjeku. Tako su oni rekli, da je čovjek biće jednostruko, a danas svako znade, da to nije istinna. Ta čovjek je drugi izvana, a drugi iznutra. Sve su današnje znanosti na tom osnovane; koliko puta možemo opaziti, da se čovjek čovjeku prikazuje najvećim prijateljim, a iznutra, da može, utopio bi ga u kapi vode. Koliko smo puta u našem kratkom životu takovih i sličnih slučajeva doživjeli! Dakle je jasno, da mi ljude poznajemo bolje, nego li stari; oni nijesu ni sanjali o dvostručnosti čovjeka, a danas je to svagdanja istina. S toga mnoge stare riječi danas ništa ne vrijede. Stari nijesu znali za dvostručnost, jer su bili prosti i jednostruki t. j. stari su onako radili, kako su i mislili, a kod nas je drugačije.

Nije voljan da napominje svojemu pobratimu onoga cara, koji je malo ne puknuo od smijeha, kad mu Mlječani pripovijediše, da oni nemaju cara. Ona velika glava nije mogla do-

kučiti, da i bez onakoga poglavara, kao što je on, nekoji narodi mogu živjeti. I danas ima ljudi, koji se nad onim Mlječanima smiju, ali ima i takovih, koji se smiju nad onim carem. Na kojoj je strani istina? — Na to pitanje ne može svojemu pobratimu odgovoriti.

U Karlovcu je doživio slučaj, da ga je prijatelj pozvao, da vidi novoga učitelja, koji se tamo nalazi. »Je li to učitelj života ili kakav drugi doktrinar?« »On je učitelj života«. »Živio, puna šaka brade!« kliknuo je. Neka se pobratim ne čudi njegovoj radosti, jer valjda zna, da on samo znanost života poštuje, a za sve drugo ništa ne mari. Znamenita je pojava u povjesti naroda, da su muževi, koji su učili znanost života, uvijek bili proganjani. Dok su se mudraci bavili ženitbama i radjanjem bogova, dok su ispitivali, je li postala zemlja sa kamena, ili kamen iz zemlje, dok su se mučili dokazujući, da je svijet onda i onda stvoren, da je tada i tada dobio ovaj oblik, koji sada ima itd., dok su punili uši naroda s takovim stvarima, koje niti koristi znati, niti škodi ne znati, do onda nijesu imali neprijateljstva, osim kod svojih drugova.

Ali kad je Sokrat taj put ostavio, pa stao govoriti o uredjenju života, što se je dogodilo? Kad je Sokrat rekao: Ja se čudim, što onaj čoban ne će da prizna, da nije dobar, da nije za blago, pod kim je blaga svaki dan manje, a i ono, što ostaje, mršavi!« Kad je to Sokrat rekao, zabrani mu Kritija i Karitela govoriti o čobanima. Kad je starac rekao: »Ja se čudim, da onaj poglavar ne će da prizna svoju nevaljanost, po kojoj se narod zatire i kvari!« — zabraniše mu govoriti o državnim poslovima. Kada se starac upustio u kućni život, zabraniše mu govoriti o čižmarima, kovačima i drvodjelcima t. j. o svima rukotvorcima, a napokon zabraniše mu razgovarati se s mladićima. Kad ih je starac stisnuo, onda tekar kazaše, što hoće: Ako ti je Sokrate stalo do glave, ne govori ni s kim ni o čem, t. j. ne govori o stvarima, koje ma išto utječu u život. Ovako je bilo u Ateni, ovako je, dodaje Starčević, drugdje i danas.

Razmišljajući ovako, dodje s prijateljem svojim u nekakvu golemu sobu. Kako je u nju unišao, ne zna ni sam, ali kad unidje u sobu, odrveni se i izgubi. Prvi put se u životu pravo preplašio. U sobi nekoliko mladića i nekoliko djevojaka s nekakvim čovjekom. Nijedno od njih ništa ne govori, a svako se vrti, kao da je na ražnju. U prvi mah je pomislio, da su ti nesretnici rodjeni Nijemci, ali mu prijatelj odvrati sa smjehom. Na ponovni upit uzvrati prijatelj sa još većim smjehom. Prvi put mu se dogodilo, da mu najednom nestalo misli i riječi, no doskora stane na novo, ali sasvim pomnjivo motriti čudnu čeljad. Jedno se beči, što no se veli, kano june uz mravinjak, drugo se grozi, treće je ponizno i prosi, četvrto je oholo, ovo je ovdje veselo, ono negdje plače; a svi skupa mašu rukama,

kao da tkaju, vrte glavinama, kao rdjavo kljuse, kad se brani od muha. Ovaj se prizor ne može opisati, a teško da bi ga i slikar znao naslikati. Napokon se piscu poslanice otele riječi: ovo su ludjaci, Bog zna, kako su s pameti stupili. — Veli to svomu prijatelju, a ovaj da pukne od smjeha. Napokon mu reče prijatelj, da su to najbolji karlovački mladići i djevojke, koje uče mimiku i pantomimu? A na upit, što je to, istumačio mu prijatelj, da je to umjetnost, koja uči govoriti bez jezika i bez pisma. »Vesela te majka rodila — odvratio je prijatelju — ta Bog je dao čovjeku jezik, da njime govori!« »Nu — bio je odgovor — Bog je dao čovjeku jezik, da njime svoje srce sakriva. Danas svemu više vjeruj, nego jeziku.«

(Nastavit će se.)

Matica Hrvatska.

Na jednoj strani mladji književnici, koji zahtijevaju reforme za Maticu Hrvatsku — koji se ne žacaju otvoreno reći, da Matica proživljuje unutarnju krizu — i to ne od juče — nego od više godina, koji otvoreno kritizuju — ovaj sistem kompilacija — ovo zapostavljanje beletristike — ovaj natražnjački ton i preventivnu cenzuru u publikacijama — i ovu nesavremenost —, koji su odlučno protiv te gomile papira, koja se godimice baca u narod —, koji su odlučno protiv svakog zabašurivanja — i protiv svakog gospodovanja kakove koterije protiv svih ostalih književnika. Za to se nisu žacali svakom prigodom osvijetliti zasukanost i natražnjačtvo, koje je u Matici našlo svoje poslijednje zaklonište. Istina je — bilo je glasova, koji su priznavajući sve te loše prilike — ipak bili protiv svake javne borbe, protiv svake otvorene kritike, jer bi se tim tobože škodilo samoj instituciji, a to nije patriotično. A mi velimo obratno: Matica Hrvatska bila je kolos sa papirnatim nogama i sa »zopfom« na glavi — bolje je javnom i stvarnom kritikom prisiliti ih na reforme, nego da ova unutarnja kriza svrši truležem u Matici a na štetu hrvatske književnosti. Naši prigovori bili su literarne i upravne naravi. Pravila — u sebi kontradiktorna, nejasna i zakučasta — bila su neprestani povod neslozi — i najnovijoj rezignaziciji čitavog predsjedništva ima se donekle tražiti razlog u oprečnom tumačenju pravila. Centralizam u upravi — koji je svojim monopolizovanjem i autokratstvom bio tako štetan po svaki slobodni razvitak i napredak — išao je tako daleko da su glavne skupštine bile redovno akt formalnosti. — Skupština niti je davala kakovu direktivu niti je iznijela kaki predlog — tek »zahvalu u zapisnik« votiralo se predsjedništvu i izabralo u odbor one, koje je uprava kandidirala. Na lanjskoj

skupštini skršili smo taj centralizam i to je bio prvi korak reformama. Odborovi kandidati su svi kod izbora propali i logično bi bilo, da se je cjelokupni odbor zahvalio, jer izborom viteza Trnskog, te zabačenjem odborovih kandidata izrazila je skupština nepovjerenje odboru. — No većina u odboru nije ni pomišljala na to. Starina Trnski neumorno je radio za Maticu — njegovom osobnom uplivu ima se zahvaliti, što je »Vijenac« stekao veći broj pretplatnika — u svojoj zahvalnici rekao nam je, da je skupljao materijal za reformu — i tu se ima takodjer tražiti uzrok za što se morao zahvaliti. On veli sam — da se htio koncem godine zahvaliti — no najednom ga saleti neka duševna bola — i on je morao prije, nego je naumio položiti čast, koju je tako zdušno vršio — pozvavši sve na složniji rad. Potpredsjednik g. E. Tomić dao je izjavu, da mu je odbor ponudio kandidaturu, no on je u »sadašnjim prilikama« odlučno otklanja. Treba li mjerodavnijih svjedoka za unutarnju krizu, nego li su ovi svjedoci?

Uzalud se muče bivši neograničeni gospodari Matice Hrvatske, da uvjere sve, kako je sve skladno, čilo i zdravo — i kako je dosadanji put najbolji — razumijemo da im diskusija javna nije ugodna i borba neprilična, jer je to konac njihovog gospodstva.

Izvanredna skupština dne 8. o. mj. korak je napred k ozdravljenju prilika. Šandor Gjalski — za cijelo po Maticu Hrvatsku najzaslužniji član, jer njegovim djelima ima Matica da zahvali — što u posljednjem deceniju nije izgubila sav prestiž i što je mogla uščuvati toliki broj pretplatnika — jedva je izašao kao pobjednik. Za cijelo nema nikog koji nebi velike zasluge njegove priznao — pa ipak su i te kako radili protiv njega — a na čelu nekoji njegovi drugovi odbornici.

U pouzdanoj konferenciji, na koju on nije bio pozvan, odbor ga nije postavio za kandidata — prem ga je to mjesto po pravu išlo — a zašto ne? Jer je on ne samo prijatelj mladih književnika, nego neovisan i slobodouman pisac; i jer radi po svojoj glavi, — jer je on za reforme u Hatici Hrvatskoj, — jer su znali, da će se on boriti protiv njihovom gospodstvu. Agitirali su protiv njega — i uspjelo im je proturati svog kadidata prof. Hoića, koji za cijelo ne zna ni sam, kako je došao do toga, da bude predsjednik književnom odboru. U opće nam je začudno, otkuda odbor kao takav dolazi da postavlja kandidate i da štampa kandidacijone listine. Loša je isprika, kad se u jednu ruku tvrdi, da odbor nije »kao takov« kandidirao, a u drugu se je ruku glasovanje forsiralo pozivom na vezatnost zaključka odborskog. Čudne logike; i kad je Gjalski ipak bio izabran za drugog potpredsjednika, neki su išli tako daleko, da su pokušali djelovati na nekoje izbornike govoreći, da će se morati zahvaliti, jer ne stanuje u Zagrebu, prem toga naravno u

pravilima nema, da potpredsjednik mora biti u Zagrebu i da mora biti pristaša »Kalapaje & Comp.« Mi smo sigurni da će Šandor Gjalski tešku svoju poziciju odlično zastupati i zagovarati reforme, a naročito se boriti protiv svakih konventikla. — Svaka tajnost je klica zla — Matica niti treba niti smije što sakrivati. Izborom Gjalskog opet je skupština nedvoumno pokazala, da je protiv one struje u odboru, koja hoće, da skupštini svoju volju nameće. Nadajmo se, da će se na glavnoj redovnoj skupštini, kod rasprave o stvarnim predlozima, kriza pospiješiti i ova borba medju književnicima dovršiti pobjedom napretka i slobode. Na mladim je književnicima, da pokažu, da im nije samo do časovite pobjede nad petrefaktima, nego da im je do napretka Matice. — Zato treba ozbiljno raditi za Maticu *i za Vijenac (uredništvo preuzimlju provizorno do konca godine prof. Šenoa i prof. Bosanac) a naročito ona šezdeset i sedmorica, koja su svojedobno poslala petit na Maticu, mogu se opet prihvatiti posla, da Vijenac postane od »obiteljskog lista« — književni i umjetnički list.*

Dr. **Dežman-Ivanov.**

Naši dopisi.

Beč. (Skupština u pitanju svetojeronimskom). Nema sumnje, da se poznati uzmak rimske kurije i ukinuće brevea »Slavorum gentem« nije svagdje jednako dojmio; barem se već medju samim djaštvom pokazuje razlika u načinu, kojim se to pitanje prati. Ogorčenje je svakako mnogo veće medju djaštvom same Dalmacije nego li u Banovini; pa premda je zagrebačko sveučilište bilo prvo, koje je poduzelo »akciju« u tom pogledu, ipak se fizionomija skupštine, koja se ovdje u Beču imala baviti svetojeronimskim pitanjem, ne može ni iz daleka prispodobiti zagrebačkoj poznatoj skupštini.

Ne može već radi svoje radikalnosti. Pa ipak — upravo sva ta radikalnost ima nešto bolno u sebi, kad pomislimo, da pri mnogo i mnogo osudnijim za nas pojavima djaštvo nije upotrebilo ama ni iste vikačke eneržije toliko, koliko sad u pitanju svetoga Jeronima. Ali i ako se promijenio objekat rasprave, u samom temelju stvar je ostala ista. Skupština je dokazala dvoje: jedno, da se i u ovom pitanju ne ide dalje od radikalizma — fraze; a drugo, da se za volju istog tog radikalizma zaboravljaju momenti pri samoj aferi, koji su kud i kamo važniji i od samog uzmaka rimske kurije. To su pokazali sami predlozi na skupštini, pokazala rasprava i izjave pojedinih govornika, a — na žalost — pokazalo i držanje Dra Ferria i Don

Jure Biankinia, koji su takodjer uzeli riječ, dok se narodnjački zastupnik vitez Vuković iza nekoga vremena uklonio debati i ostavio skupštinu.

Rekao sam — radikalizam fraze; taj se jasno opažao u predlozima samoga odbora, koji su se zadovoljili s dvije tri puste riječi: valja se osvetiti Rimu, valja oprati nanesenu uvredu, valja odgovoriti hrvatskim »Los von Rom!« (To je jedan od kasnijih govornika — uz opće odobravanje — preveo sa »Zbogom, sveti oče!«) Počevši tako, predlozi su završavali — jedan s prelazom na uniju, drugi s akcijom za postignuće glagolske službe božje. U samoj debati došlo je svakako do vrlo interesantnih izjava, ma da je bilo i priličnih brkanja »pojmova«; — tako se čulo oštrih riječi protiv Rima i klerikalizma, koje su — dakako — više poticale iz srdžbe, nego iz uvjerenja. Dosta jaka bila je struja — za pravoslavlje. Pače se — iz krugova samih radikalnih Hrvata — javila ideja, da se s tim približujemo najvećem slavenskom narodu. Za tri predloga, brzojavka Stadleru, ponovni protest i ultimatum u pitanju glagolice našlo se veoma malo glasova; no isto tako nije prošao ni jedan odborov predlog, kao ni onaj, da se predje na pravoslavlje, pa ni onaj, da se glavno težište pokretu postavi na hrvatsku autokefalnu i narodnu crkvu, kojoj bi unija imala biti samo prvi korak.

Skupština, koja se sastala u silno radikalnoj dispoziciji, svršila je neočikivano — tišinom. Ljudi su bučili i bučili — pozdravljali pljeskom i viceve, koji su išli na adresu rimske kurije — a ipak: na kraj kraja tek se — da ne bude sramote — izabrao odbor, koji će »opet stvar uzeti u pretres«.

Medjutim taj predlog ima svoj razlog; naši ljudi, kojima još uvjek treba auktoriteta — trebali su i tu nekoju da reknu i odluče. Zastupnik Ferri to nije bio — on se nije htio ni dotaći postavljenog pitanja i naglasio važnost drugih, novih narodnih pitanja. Iza njega — jedan od skupštinara — dakako uz burno povladjivanje — izazove zast. Biankinija, da on o tom svoju reče.

Zast. Biankini govorio je rijetkim slobodoumljem i iskrenošću; njegove riječi direktno su se nadovezavale na onu, izrečenu u Reichsratu: Roma locuta, sibi mentita. Subjektivno — njegov je govor bio dokaz, kako može svećenik i vodja narodni vedra čela preći preko sitnih bojazni i jasno i glasno odsuditi ultramontanstvo. Ali — objektivno dokazao je govor zastupnika na žalost takodjer, kako i najvidjeniji naši ljudi još uvjek nisu na čistu, što treba učiniti. Bilo bi smiješno očekivati pozive na »osvetu« — no fakat je, da se u ovaj par narodu, ako je zbilja ogorčen, ne može odgovoriti: »moramo nešto učiniti«, a ne reći mu — »što«. I kolikogodj se je i najhladnijeg motrioca morala dirnuti izjava zast. Biankinija, da je

on u času općenite akcije spreman učiniti sve, za što se narod izjavi — samo negativan rezultat njegova govora kao i opomena mladeži, da ne sije vjerski razdor u narodu djelovala je tako, da se je skupština — razišla.

Od velike vatre ostao je opet jedan put samo — dim. Dim to zagušljiviji, što je ugušio i ono isto ogorčenje i dokazao, kako je zbilja slabo ozbiljno bila promišljena stvar. Upravo radi toga možda je i dobro, što se stvar ovako svršila, no opet je žalosno, da se velikom vikom spremane skupštine završe s tim, da ljudi, poslije govora, kojemu je facit, da se ne smijemo prenagliti, obuku kapute i ogorčenje završi u noćnoj kavani.

Jedini je pozitivni rezultat skupštine taj, što je ona opet malo unapredila — slobodu mišljenja i govora. Očito je smiješno, da se to mora reći, no svatko, tko je poznavao prilike bečkoga djačkog društva prije par godina, mora se sigurno malo i čuditi, da se na skupštini govorilo o — bankrotu politike, koja hoće Veliku Hrvatsku na papiru, o okretu k slavenstvu, pače mogoše se gdjekoji usuditi i samo pitanje imena hrvatskoga u tudjini staviti tek na drugo mjesto u promatranju same afere! Pa ako je konačni rezultat i pokazao, da smo možda na kraj kraja zadržali još mnogo od tradicionalne nesposobnosti ići dalje od praznog demonstriranja, ako smo i opet jedanput na autoritativne izjave izgubili glavu — i ova sloboda govora dokaz je bar nekog napretka.

Ona dokazuje još nešto, a to je ovo: u našem djaštvu sve se jasnije opaža fakat, da danas više nema stranaka ni strančarstva u onom smislu, kako je to bilo još prije koju godinu. Dogmatizam već je izgubio vrlo mnogo terena; ono, što ga još ima, uzmiče pred novijom generacijom, koja na to gdjekad reaguje i — prevelikom svojeglavošću.

Kako je oslabilo, pače u mnogom posve nestalo dojma stare škole dogmatske, koja je samo znala prisizati i vjerovati, pokazala je najbolje i debata o samim predlozima. Čim se svela na političko polje, opažalo se općenito nezadovoljstvo mladeži s našim političkim strankama. Nezadovoljstvo ne samo u ovom nego i u mnogim drugim pitanjima. Fakat, da sve naše političke stranke još uvjek nisu imale vremena, da iza gomile predloga i najkontretnijih članaka po svim našim novinama zauzmu kakvo takvo stanovište, očito je djelovao veoma nepovoljno. A drugo: svetojeronimski spor vrlo je dobro osvjetlio svim našim ljudima politiku diplomacije i vanjskog nadimanja bez nutarnje snage i jezgre — i nisu bili na toj istoj skupštini osamljeni glasovi, da se u obrazloženju bilo kojega predloga naglasi ta strana pitanja.

Rasprava o pitanju svetojeronimskom kao pitanju političkom, a ne interno crkvenom, iznijela je interesantnih opazaka,

od kojih je najznačajnije bilo držanje u pitanju istupa crnogorskog kneza. Mislim, da se konačna situacija dade najbolje karakterizirati s tim, što je pravaški zastupnik dr. Ferri, opominjujući mladež na činjenicu, da je ovo pitanje dokazalo, koliko imamo narodnih neprijatelja, ispustio — Srbe. Jedan je govornik pače očito naglasivao, kako treba akciju Srba u ovom pitanju shvatiti s političke strane i doduše ne odobravati ovakav postupak u stvari gdje se je radilo o hrvatskom imenu, ali još manje povesti se za onim faktorima, koji bi htjeli težište pitanja svesti na mržnju Srba (ovdje Crnegore) na hrvatsko ime. S druge strane — došlo je do značajnih izjava pri raspravi o prelazu na pravoslavlje, te je bilo jasno vidjeti, kako misao izmirenja sa Srbima i misao približenja k slavenstvu medju djaštvom hvata sve dublji korijen. U Beču, gdje se još prije kratkog vremena teza, »samo je pravaš Hrvat, a svatko drugi je izdajica« branila — kriglom u ruci — to nije mala stvar.

Pokret »Hrvatske Misli« nalazi i ovdje sve više shvaćanja i odziva. Taj je dojam načinila na me i ova skupština, makar nije donijela nikakva rezultata i makar je na njoj bilo mnogo šta od negdašnjega »rada« djaštva na sveučilištima. **M. B.**

LISTAK.

Jedna opaska k renunciju. Dakako, da renuncij nije nego historička uspomena, jer danas više ne vrijedi, otkad je naša regnikolarna deputacija svoj posao počela iznova. Dobit ćemo za cijelo na novi nuncij i novi renuncij, no čini mi se, da će i taj biti jednak starome, kako je i novi nuncij naš samo kopija staroga. No za to je baš vrijedno o njem nešto reći, a kako ipak govorimo samo o jednoj ispravi historičkoj, o jednom starom tefteru, ne sumnjam, da ovo ni državni odvjetnik zamjeriti neće. — Stari kao i novi nuncij tražio je od Ugarske restituciju potrošarine, t. j. tražio je, da se potrošarina zaračunava onomu članu državne zajednice, gdje se potrošni predmet troši, da ne ostane dakle onomu članu na čijem je području od poduzetnika plaćena, ako se predmet potrošni (žesta, pivo, šećer, kameno ulje) iz tog područja izveze, te na drugom području potroši. Na to odgovara renuncij 17. veljače 1901., da se takova restitucija ne može izmedju Ugarske i Hrvatske uvesti, jer je svaki takov uredjaj nagodom unaprijed isključen, koji bi se uredjaj mogao oživotvoriti samo izmedju dvije posve samostalne države. To je dakle prigovor skrajnje nelojalnosti jednoj deputaciji kao što je naša, pa nije ni čudo, da od onda nismo više ništa štampana vidjeli, što bi na to

naša deputacija odgovorila. Ta to je prigovor starčevićijanizma, koji je dakako morao jako zaplašiti lojalnu većinu. Mi ćemo s naše strane razložiti zašto držimo, da taj prigovor ništa ne vrijedi, a dokazati ćemo to time, što ćemo pokazati, da je jur sada u praksi izmedju Ugarske i Hrvatske restitucija nekih državnih dohodaka, koji imadu narav potrošarine, ma da za to Hrvatska nije ni za vlas samostalnija postala od Ugarske. A nije ni Bosna baš nezavisna država, već dapače okupirana provincija, a ipak njoj restituira potrošarinu i Austrija i sama Ugarska.

No taj razlog, da Hrvatska, hoće li restituciju mora biti slobodna i potpuno nezavisna država, morao je biti dostatan za Hrvate, ako je samo dosadanja praksa za Madžare povoljna. Renuncij dakle tješi Hrvate, da će im ostati još dosta potrošarine, jer će na takvim porezima unilaziti koliko i prije novaca, »koji će na temelju novih zakona pripadati Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno, koji će unići u državne blagajne kraljevine Hrvatske i Slavonije«. Renuncij, a tako je i ostalo do kraja, stoji dakle na stanovištu, da Hrvatskoj pripadaju samo oni dohodci, koji ulaze u državnu blagajnu na teritoriju Hrvatske i Slavonije.

Što je uradila radi toga stanovišta većina? Ona je dalje usmeno raspravljala i ljetos napravila novi nuncij, da opet dobije isti odgovor.

Dr. Frank pako se je ove godine vratio starom starčevićijanizmu, pa otklanja ljetos svako nagadjanje, osim, da se Hrvatskoj prizna potpuna nezavisnost.

Ne znamo, kako je ove godine nuncij pobijao to načelo renuncija. Bilo bi to zanimivo znati, jer uspješnim pobijanjem moglo se je izbjeći, da renuncij ne opetuje više tu tvrdnju.

U istinu naime, kako već rekosmo, toga načela nema ni u nagodi, ni u znanosti, a nema ga ni u — praksi onako općenito, kako ga renuncij postavlja. Samo ug. hrv. ministarstvo financija izdalo je 7. listopada 1893. br. 52531. naredbu, prema kojoj imadu povjerenici kr. fin. straže sastavljati svake godine iskaz: »koliko trgovci sa solju u Hrvatskoj prodaju soli strankama, stanujućim u Ugarskoj, jer se nema ona sol, koja se iz Hrvatske i Slavonije prodaje žiteljem Ugarske računati medju one dohotke, koji se imadu po z. čl. XXX. : 68. i LX. : 1889. porazdijeliti izmedju potreba autonomnih i zajedničkih Hrvatske i Slavonije, već se isti imadu zaračunavati u korist ugarskog dohodarstva soli«.

Kad se radi dakle o tom da se pribavi Hrvatskoj potrošarina, koja na milijune iznosi za predmete, koje Hrvatska nabavlja iz Ugarske ili Austrije — tada samo vrijedi načelo, da si ono područje računa porez gdje je uplaćen; kad se radi o tom, da Ugarska sebi godišnje samo 100 forinti sačuva, onda

vrijedi protivno, posvema pravedno načelo, da porez uživa ono područje, gdje se predmet troši. Načelo to prekršeno je dakle tu u korist Ugarske.

U korist Hrvatske računa se opet ona cijena duhana, što ga naši trafikanti nabavljaju iz susjednih ugarskih veleprodaja. Pa i tu je novac unišao na teritoriju jednog područja a računa se u korist drugoga, jer je na drugom području predmet potrošen.

U malim stvarima jeste dakle valjano protivno načelo, a samo gdje se s golemim svotamaa na štetu Hrvatske radi, ne može se isto uvesti, jer nismo dvije nezavisne države!

Očito je dakle madžarski renuncij, sastavljen u svem površno i plitko, htio tim prigovorom samo odugovlačiti rasprave i uvrijediti našu lojalnu deputaciju, prigovorom, da ide za nezavisnošću.

No za pravedno obračunanje izmedju Ugarske i Hrvatske ne treba još da se s Ugarskom raskrstimo, prem bi Hrvatska tu rastavu veoma dobro podnijela. Za pravedni obraču treba samo samostalna uprava financijalna, bez koje nema kontrole, a do ove vodi samo odvažna, svjesna i mudra regnikolarna deputacija. Bez samostalne uprave financija (zakoni nek su slobodno zajednički!) nema kontrole, bez kontrole mira i povjerenja. J. J.

Sa univerze. *Hrv. akad. društvo za podupiranje ubogih i bolesnih sveučilišnih gradjana kr. sveučilišta Franje Josipa I.* Preko 900 slušača bilo je upisano u zimskom semestru o. g. na hrv. univerzi, — 900 djaka a univerza i dvorane (osim u vrijeme upisa i sabiranja potpisa) prazne — 900 djaka a nikakvog djačkog života, nikakvog sudjelovanja djačtva u našem javnom životu. To je općenito poznato, a ipak se nitko ne pita otkuda to? Profesori viču na »nemar« a patriote na »pomanjkanje patriotizma«. — Nije moguće, da je zavladala općenita indolentost, da bi samo iz nemara od 100—150 i više slušatelja kojeg pravničkog tečaja dolazilo ih redovito 10—50 i to uvijek isti, nije moguće, da 900 djaka, ako su zajedno ne ćute potrebu središta (društva), nije moguće, da je djelovanje našeg javnog života, bio on kakav mu drago, tako rastvorno, da bi u tolikim mladim ljudima umanjio patriotizam. Drugo mora da je uzrokom.

Zagreb. djaštvo (imenito pravnici) nema u svom velikom dijelu nikakove sveze s univerzom izim kao mjestom polaganja izpita, a tome je jedan od glavnih uzroka, što je prisiljeno svojim siromaštvom, da poslije upisa ode kući, ili u boljem slučaju, da radi po uredima (sam statistički ured imao je prošle godine preko 60 pravnika). A kad djaštvo nije vezano uz univerzu i uz svoj studij ne može se razviti ni djački život.

Poslovanje hrv. akad. potpornoga društva u zadnjih šest godina:

Društvena godina *)	Podijeljene potpore (u novcu, hrani, odijelu) u Krunama u pojedinim mjesecima													Bolnički troškovi u K	Ljekovi u K ***)
	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	ukupno		
1896/1897	852	90	371	456	430	8	644.8	488	386	—	—	72	3797,8	10	61.7
1897/1898 **)	560	458	346	273.54	397	184	344	463.5	394	144	—	143.6	3707.04	80	187
1898/1899	775	1375.4	694.86	1215.26	276.6	334.5	350.4	14	854.2	18	—	442	6350.22	351.4	715.64
1899/1900	445.92	1219.2	938.7	784.8	854.1	631.02	663.9	438.1	626.9	40.6	18	201.2	6862.44	261.8	929.6
1900/1901	719.36	741.4	619.8	416.8	389	264.8	460	351.8	537.3	52	12	508.2	5072.46	781.4	1110.8
1901/1902	668.1	1306.1	923	1313.6	779.8	1099	—	—	—	—	—	—	—	1454	1760.6

*) Ova skrižaljka sastavljena je prema blagajničkim knjigama.
**) Ove godine dalo je društvo za akadem. menzu 3157.06 K.
***) Sa 25% popusta.

Siromaštvo hrv. djaka otimlje mu najbolje ure za njegovu naobrazbu i studij, djeluje deprimirajući na njegov moralni i fizički razvoj, zadojava ga već za rana duhom birokratske servilnosti i otudjuje ga svojom borbom o existencu od nastojanja i rada oko općih interesa.

To su uzroci praznim dvoranama i mrtvilu.

Oko umanjenja tih uzroka radi hrv. akad. potporno društvo uz akadem. menzu, koja oko 60 djaka besplatno hrani.

Potporno društvo je djačko udruženje pod nadzorom rektora. Raspolaže glavnicom od 81.000 K; hrv. sabor dopituje godišnju potporu od 1800 K, a dalnje namaknuće sredstava je stvar uprave i članova.

Potpora se dijeli u hrani, novcu i odijelu. Uz to plaća društvo u bolnici za svoje siromašne članove razliku izmedju II. i III. razreda, a do ljetnog semestra o. g. imao je svaki član pravo i na besplatno liječenje, dok ovim semestrom po novim pravilima imadu samo siromašni članovi tu pogodnost.

Broj molitelja varira ove godine izmedju 70 i 150 mjesečno. Molbenice se rijetko mogu nepovoljno riješiti, jer uvijek mole samo najpotrebniji elementi, ali je zato nemoguće (osobito kod molbenica za novčanu potporu) moliteljima podijetiti koliko trebaju i žele.

Mnogo smeta uspješnom radu oko saniranja djačkih nevolja, ne samo pomanjkanje svakog statističkog materijala, nego i to, da samo djaštvo nema pravog pogleda na poslovanje potpornoga društva. Ne marim u ovu crnu točku djačkog života dirati, samo spominjem, da znači potkapati temelje društva, ako se ono hoće učiniti i poslije izbora poprištem stranačkih bojeva.

Potrebe društva rastu od godine do godine, rijetko im se može i u najboljim mjesecima bar donjekle udovoljiti, a ipak ga inteligencija skoro nikako ne podupire. Broj podupirajućih članova (65), to dokazuje. Dapače ni oni, koji su nekada kao djaci bili podupirani društvom, kad svrše i dobiju službu ne sjećaju ga se više i ne odužuju se. Dakako da u tom leži velika krivnja i na samom djačtvu. Ovo ne nastoji da privatnom agitacijom zainteresuje javnost za društvo.

Jedan fakat: ovogodišnji odbor zaključio je rasposlati štampane pozive za podupirajuće članove (4 K godišnje), tajnik je na društ. ploči umolio članove, da mu popišu adrese imućnijih ljudi, svaki iz svoga kraja, da im može poslati poziv — a jedva petorica odazvala se tajnikovoj molbi. A sličnih i još gorih stvari ima i više. — A ipak bi djaštvo tom najkrvavijem pitanju svoga vlastitoga života bar toliko energije moralo posvetiti, koliko ju potroši za izbora društvene uprave. hk.

Dr. Josip Frank — starčevićanskim djacima. Ovih se dana obdržavao Zrinsko-frankopanski komers čiste stranke prava,

gdje se je u istinu pokazalo, da jedini Starčevićanci nijesu — usprkos neumoljivim prirodnim zakonima! — podvrgnuti nikakovom razvoju, nikakovoj evoluciji, koje se riječi toliko plaše, tako žilavo odupiru! Na tom komersu vladalo je opet jednom ono staro slavno starčevićansko oduševljenje.

Ali ipak — jedan se član komersa ne samo nije mogao oduševiti, već mu kao da i dozlogrdiše vječite te zanosne i prazne starčevićanske tirade. I bio je to — ne kakav dotepeni slavosrb ili realista — već, sam glavom — vodja dr. Josip Frank. Kad su ga naime kovali u zvijezde uzastopce dva djaka, a osobito kad je drugi dao izraza svomu dubokomu uvjerenju, da je on (dr. Frank) »čovjek Providnosti«, i emfatično ga apostrofirao: »Ti si stup, o koji se upire sreća naroda«, — onda je već i tomu »stupu« bilo dosta. I ustao je. Govorio je za razliku od svih ostalih govornika — realno. Govorio je poput engleskih političara, kako je sam rekao, o potrebi probudjivanja kod nas ustavne svijesti, o štampi, pohvalio je »faktičnoga« predsjednika Kumičića, da se je u svom govoru dotakao i aktuelnih političkih pitanja (to zbilja zaslužuje kod nas pohvale!), i onda se je okrenuo prama djacima. Pozdravio je »sdruženje naših hrvatskih radnika sa starčevićanskom sveučilištnom mladeži«, i nastavio doslovno po »Hrv. Pravu«:

»Ja se tomu doista veselim. Ali ja sam i u tom pogledu doživio dosta razočaranja. Vidite, dragi moji mladi prijatelji, vi ste silno oduševljeni za hrvatsku stvar, vi govorite tako liepo, triezno(?), a ipak tako zanosno. Ja sam to vidio i prije deset, petnaest godina. Tada je stranka prava imala još veće sastanke, tu je vladalo najsilnije oduševljenje, i čovjek bi mislio, da će iz svakog onog mladića biti silan borioc za prava i slobodu hrvatskoga naroda. A gdje su? Kao da su se preko noći izgubili, odplavio ih je val života (Tako je! Svestrano odobravanje.) A jesam li siguran, da će sutra s vama drugačije biti, da ćete vi uztrajati u vašemu današnjemu mišljenju i uvjerenju?!...«

Doista zdvojno ali i opravdano pitanje! Apelira stoga na djake, da posvete svoje sile ozbiljnomu radu, jer nam je samo u radu spas. I t. d. — Hladan je to bio tuš na vruće starčevićanske glave! Ali mi uza sve to sumnjamo, da li će štogod ovakav apel vodje koristiti i djelovati na pristaše. Uzmite Starčevićancu njegovo frazerstvo, prazno pjesničko oduševljenje i nadomjestite ga realnim mislima i ozbiljnim radom, i oduzeli ste mu ono, što mu je najdraže na svijetu, oduzeli ste mu — starčevićanstvo! A to im uzimlje po svom radu i shvaćanju realista dr. Frank. I to je tragika vodje — starčevićanaca.

— er.

Jedan »pl.« Na skupštini trgovačkog društva »Merkur«

bijaše od strane gradskog poglavarstva prisutan poznati već policajni koncipista Vasilije *pl.* Belošević. Kad je tečajem sjednice došlo do nemira i buke, umiješao se u to i policajni koncipista pl. Belošević i rekao ovu izreku, koja se nalazi u stenografskom izvješću ove skupštine, a nije opozvana: »Ako se ne primirite, *postupat ću s vama onako, kako se postupa s težacima!*« Mi tu ne kanimo dijeliti pl. Beloševiću lekcije o pravima i dužnostima policajnog povjerenika, premda mu to ne bi škodilo, kako se pokazalo baš na ovoj skupštini. Nadamo se, da će to shodnim načinom učiniti, ako već nisu učinili, sami »Merkuraši«, koji su bili svjedoci njegova skroz na skroz nekorektnog postupka. Ali s odlučnošću prosvjedujemo protiv grožnje, što ju je izustio pl. Belošević, da će s nekim Merkurašima, ako se ne primire, postupati kao s težacima. A tko je taj pl. Belošević, da se usudjuje ovako govoriti? Što on misli, u kakvoj mi to živimo državi, da se s težacima drugačije postupa nego s ostalim državljanima? Zar on ne zna ni toga, da su pred zakonom svi jednaki i da je hvala bogu za uvijek zakopano ono doba, kad su se ljudi dijelili na one sa pl. i na one bez toga pl.? Ili misli li pl. Belošević, da je on pred zakonom nešto više nego li je jedan težak, o kojem se usudjuje govoriti ovako s visoka! Daleko li smo došli, kad već i policajni povjerenici misle, da su više, ako imadu ono smiješno pl. pod svojim poštovanim imenom, nego mi drugi državljani, koji nemamo na magarećoj koži pisane diplome? Mi se pouzdano nadamo, da će vlada i sama poučiti Beloševića, ma da je i pl., da na skupštinama svojim neumjesnim povicima ne daje povoda sumnji, kao da vlada pravi razlike medju državljanima, pa bili oni težaci ili policajni koncipiste sa ili bez pl.

Ta ista »slavna policija« zagrozila se je na skupštini soc. demokrata prigodom proslave 1. maja »oduzećem riječi referentu Bukšegu, raspustom skupštine i zabranom cijele proslave« ako bude nastavio govoriti o — odnošaju kapitala i rada, o čemu je on sasma mirno i teoretski bio počeo da govori a o čemu govori i raspravlja danas cio svijet.

Sastanak zagreb. sveuč. omladine u pitanju sv. Jeronimskom, sazvala je 9. o. mj. organizirana pravaška omladina, da rekne zadnju u tom pitanju, da odašalje brzojavni poklon dr. Štadleru, da odluči o prelazu na uniju i da sastavi rezoluciju za slav. bogoslužje. A od svega toga nebi ništa! — Sastanak sazvao je po § 2. u ime pravaša Niko Zvonimir B. — inače »djevica Orleanska« pozvana, da u fuziji spase pravaško ime. Došlo je oko 25 pravaša, njekoliko »čistih« i oko 30 naprednjaka. Radi malog broja odluči sazivač raspustiti skupštinu, ali sad nasta rasprava medju pravašima »jeli sazivač kompetentan raspustiti skupštinu« (!) i napokon se slože, da jest. Na to jedan

naprednjak izjavi, da pošto je pravaška skupština raspuštena, to on otvara skupštinu napredne omladine. Ali to opet pravašima nije bilo pravo, pa nagovaraj i silom i milom naprednjake da oni »raspuste« svoju skupštinu, a oni da će opet otvoriti pravašku (bilo je naime u to došlo još par njihovih ljudi). Tako je i bilo. Ova smiješna predigra dala je ton čitavom sastanku. Napredna omladina, koja je već imala sastanak o tom pitanju, nije mogla poslije predloga jednog govornika, da naprednjaci ne smiju aktivno sudjelovati, a nije ni htjela, da sastanak vodi; prepustila je to onoj omladini, koja ga je sazvala, čiji ljudi su sjedili u odboru za akciju u tom pitanju i čije su stranačke novine najviše napuhavala sv. jeronimski mjehur.

Poslije one smiješne predigre bilo je psiholožki nemoguće prožeti sastanak naivnim oduševljenjem i ogorčenjem, a takovo raspoloženje je jedini uvjet uspjeha pravaških sastanaka.

O jeronimskom pitanju nije se u opće govorilo, osim od strane jednog naprednjaka, a i taj je još opomenut, da se »drži dnevnog reda«. Nešto svjetliji momenat bila je rasprava o slav. bogoslužju, ali i tu od pravaša nije nitko govorio — izim predsjednika; naprednjačka većina nije htjela da ovako smiješan sastanak izda kakov »ozbiljni« proglas ili rezoluciju — i rezolucija je pala. Isto tako je unija »odklonjena«, memorandum odklonjen, brzojavka Štadleru bez debate odklonjena i — »la comedia è finita, — andiamo a casa!«

I tako se pokazala ona tolikim aplombom najavljena pravaška organizacija u praksi vrlo klimavom i nemoćnom, da se »najenergičnije obori na naprednu omladinu i njenu upravu u potpornom društvu« kako se je to isprva namjeravalo učiniti. U interesu hrv. mladeži žalimo, da je njen »patriotskiji« i »radikalniji« dio u praksi tako — mizeran. hk.

Ispravak. U trećem redu odostraga u »Priposlanom« dr. F. Ivekovića, u poslijednjem broju našega lista potkrala se tiskarska pogriješka, pa je navedena g. 1864., a imala bi biti g. 1874., što molimo, da se ispravi.

Reklamirajte! Tuže nam se nekoji pretplatnici, da ne dobivaju redovno lista. Ovoj neurednosti nije uvjek kriva ekspedicija, pa bi se dalo sve urediti, da dotičnici odmah reklamiraju dotične brojeve na bijelom papiru, za kojega se na pošti ne plaća ništa, ako se naznači, da je reklamacija. To je barem jednostavnije i brže sredstvo nego privatne pritužbe rad neurednosti.

Objava. Ovaj je broj nešto zakasnio, radi toga, što htjedosmo donijeti članak o izvanrednoj skupštini »Matice Hrvatske« koja se je obdržavala 8. o. mj. Budući broj izaći će zato točno u odredjeno vrijeme na 25. o. mj.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 10. *25. svibnja 1902.* **God. I.**

Teorije madžaronstva.

U novije se doba opaža, kako naši madžaroni hoće da opravdaju nekako svoj opstanak nekim »idejama« i nekim teorijama. Teoretizovali su već i u prošlom zasjedanju saborskom ban i Gavranić, Kovačević, Tomašić, Pliverić a i u publicistici su našli svoga historiografa i teoretika u osobi Martina Polića. Njemu su napokon povjerili uredjivanje osječkoga »Dana« u kom se može naći tih teorija u obilju. Polić je otkrio neke »kulturne i političke ideje« u madžaronstvu, za koje očito ni ono samo nije prije znalo.

Slijed misli tih teorija od prilike je slijedeći: Nagodbom od 1868. je na nedogledno vrijeme sklopljena »nerazdruživa« zajednica izmedju Ugarske i Hrvatske. Državopravni se položaj naš time ustalio i državopravna su pitanja našla svoje definitivno riješenje tako, da smo mi u temeljnim poslovima našeg unutarnjeg narodnog života (pravosudje, nastava i unutarnji poslovi) autonomni, a državopravne atribute i poslove predali smo s povjerenjem u zaštitu jačem drugu našem — Ugarskoj. Ovo stanje za nas je povoljno za to, jer smo kao državno tijelo osjegurani i lišeni neprilične brige brinuti se za naš politički položaj a time nam je omogućeno koncentrirati sve naše sile na unutarnji rad oko što većeg razvoja našeg društva, kulture i blagostanja. Iz ovoga slijedi, da je svako poticanje državopravnih pitanja štetno, jer smeta ovaj unutarnji rad, a uz to izazivlje Madžare, koji nam mogu praviti neprilika kao jači i kao upravitelji naših zajedničkih posala. Prema Madžarima treba dakle da smo što moguće više prijateljski i obzirniji, a prema svakoj državopravnoj opoziciji, koja smeta normalan razvoj na temelju uzakonjenoga položaja, što energičniji. Tu je historijsku

opoziciju konačno oslabio i rastepao današnji ban i za to je on i njegovo djelovanje najkorisnije i od najvećeg zamašaja po Hrvatsku i narod u njoj.

Lasalle je negdje kazao, da je u politici najjače oružje »reći ono što jest«, a to znači: pokazati stvari u pravom svjetlu i skinuti protivnicima masku. I ove madžaronske teorije nisu drugo nego u jednu ruku maska, a u drugu ruku poslijedak nekih drugih »ideja« i premisa, koje su tu — naravno — premučane. Upadaju umah u oči riječi »na nedogledno vrijeme« i »nerazdruživa zajednica«, a znače, da je nama samo u Ugarskoj spas: da se sveze s njom niti smijemo, niti možemo riješiti. Čudno bi izgledalo u današnje nacionalno doba, da se jedan narod ovako na sve vjeke združuje s drugim narodom, te se lišava svake težnje na državnu samostalnost, pa zato madžaronstvo kuša da prikaže i koristi od te zajednice. Ali tu se otkrivaju prešućeni nazori. Vidi se naime iz svega, da madžaronstvo nije nacionalno, jer da ono jest nacionalno moralo bi dozvoliti i prionuti uz elementarnu težnju nacionalizma, težnju za ujedinjenjem i za što većom državnom samosvojnošću. Moralo bi raditi na tom, makar, za sada i unutar granica današnjega sustava. Ali ban je jednom kazao: »valjda neće još i vlada raditi oko ujedinjenja«. A ban je vodja madžaronske, vladine »stranke«. Naše madžaronstvo ne smatra Hrvate narodom, koji bi bio i državotvoran, a kad govori o narodu, to misli na nagodbom utvrdjeni politički narod trojednice. Po tim teorijama imamo pravo, da se razvijamo u smislu kulturnom, ali ne političkom. To je pravi smisao riječi: »na nedogledno vrieme sklopljena nerazdruživa zajednica«. »Politički narod« pojam je političko-pravni, a nipošto nacionalni. I za to ćemo vidjeti, da n. pr. ban konstatira kako »naš narod« u Slavoniji gospodarski napreduje, jer su za njega svi obitavaoci Slavonije »naš narod«, politički narod, pripadnici »naše kraljevine«, ali njega se ne tiče je li to tamo napreduju Hrvati, Srbi, Madžari ili Nijemci. Madžaronstvo nije narodno za to i nije patriotično, jer odbija narodne ideale. To izbija na javu najočitije onda, kad prispodobimo naše madžaronstvo sa Madžarima i njihovom vladom, koja je uvijek nacionalna. Odatle izbija prva anomalija, prva unutarnja nejednakost članova državne zajednice: Hrvatske i Ugarske. Razlika izmedju vlade i većine nacionalne (Ugarska) i vlade u

najboljem slučaju nacionalno indiferentne, uzrok je svim sporovima i svem trvenju. Tu je uzrok i našoj slabosti proti Madžarima i njihovoj imperialističkoj težnji. Politički princip i politički narod ne može da se opre trajno narodnosnom principu i pravom razvijenom narodu, za to ni naše madžaronstvo, koje kaže da čuva (!) politička naša prava, ne može da se opre narodnoj sili Madžara. Ali tu je još nešto važno: »Zemaljska« politika na jednoj a nacionalna na drugoj strani — u istinu ne treba da se kolidiraju. Za to i vidimo da se madžaroni ne boje madžarske narodne politike niti joj se opiru. Oni tobož čuvaju državopravni odnošaj kraljevine Hrvatske prama Ugarskoj, (ali kako ga čuvaju, to znamo), ali ne brinu se za narodne interese Hrvata prama Madžarima. Za to oni i mogu da se više brinu za interese državne zajednice nego za interese Hrvatskog naroda. Ali za to oni i ne mogu da obrane ni našu državnu autonomiju od Madžara, jer nemaju oslona u narodnoj snazi hrvatskog naroda.

Držeći madžaroni naš položaj povoljnim za unutarnji normalni razvoj, progone opoziciju, opoziciju ili proti ovom državopravnom položaju ili proti nenacionalnom madžaronstvu. Da tu opoziciju oslabe, stvoriše zakone, koji sprječavaju svaku unutarnju slobodu i rad politički, socijalni i kulturni. I tako zapaše u circulus vitiosus baš za to, jer im manjka jedan drugi osjećaj, a to je demokratski osjećaj. Braneći državopravni položaj, a sa tobožnjom svrhom, da omoguće normalan unutarnji razvoj, onemogućuju taj razvoj, jer je njima više do čuvanja »uzakonjenoga stanja«, nego li do narodnih potreba i narodne budućnosti. Sapinjući nacionalne težnje, slabe i našu poziciju prama Ugarskoj i naš unutarnji narodni rad. Hoteći da njihov duh zavlada cijelim narodom trojednice, tobož u ime narodnog boljka, kome su oni neograničeni tutori, postaju — apsolutiste. Ovu težnju izražava »Dan« u svom 16. broju ovako: »Čim se ti posljedci banova upliva više iztiču i osjećaju, tim jasnije biva svačijemu oku, da se oporbeni življi, koliko ih još u Hrvatskoj imade, nemogu više obrazovati kao snažna stranačka tvorba, jer je banov pozitivni i plodonosni rad na nagodbenom temelju onemogućio svako stvaranje takovih stranaka«. Apsolutizam je to, i centralizam, jer »zemaljstvo« njihovo vodi nuždno do centralizma Pešte i to baš u povodu one unionističke po-

itike, koja je nastala od straha pred centralizmom Beča. Gdje su onda te »kulturne ideje« »Dana«? Gdje vidimo u nas tog unutarnjeg života? Gdje ima demokratskog smisla u madžarona? Gdje jačeg narodnog osjećaja? I napokon gdje da oni, bez svih tih temelja, crpe oslon i silu u nastojanju da održe u svojoj politici ravnovjesje izmedju agresivne Ugarske i uzmičuće Hrvatske? Ali Madžaronstvo i nije niti kakova »narodna« moć ni stranka, nije ni moderno ni europsko, ono je ostanak starih, uskoprsnih, apsolutističkih elemenata iz preddemokratskog i prednarodnosnog vremena. Stari unioniste ostanci feudalnoga plemstva bili su i ustavnjaci i sve drugo, ali nisu bili nacionalci. Novi madžaroni imaju svoje glavne oslone u birokraciji, doseljenom stranom elementu, u tri njemačka lista, aristokraciji i plutokraciji. Ovi se elementi ne maskiraju ni toliko, da kažu da su narodne naše aspiracije i narodni osjećaji bar za sada nerealni i neostvarivi, nego im se naprosto cinički izrugavaju, a sve u ime i pod zastavom »narodne stranke«, koja ih još nije nikada ni kušala oprovrći ili barem ublažiti. »Stranačka« ta štampa dapače je opravdavala i one domaće sinove, koji su htjeli, da obećavajući što više koncesija Madžarima, oslabe poziciju današnjega glavara zemlje, koji im je bio odveć malen »madžaron«, a koji napokon nije uz ovaj narod ni krvlju ni tradicijama toliko vezan, koliko oni. To su razni Crnkovići, Kovačevići i Pejačevići a pridružuje im se poznati »Spectator« u »Danu« koji traži da se u interesu Peštanskog centralizma, brišu ustanove nagodbe od 1868., koje zajamčuju pravo našem jeziku na našem teritoriju.

I ta nam fakta tumače sve. I za to bio tko unionista ili federalista ili što mu drago, ako je u svojoj duši za narodan, demokratičan, kulturan i socijalan rad mora da stoji u opoziciji proti tom našem madžaronstvu, usprkos svih njegovih novih teorija, jer se tu ne radi o uniji ili proti njoj, nego o borbi naprednih ideja, narodnog osjećaja i novovjekog duha — sa ostancima starog natražnjačtva i starih apsolutističkih poriva. Treba samo reći ono što jest i skinuti krinku, jer krinka su sve te nove teorije madžaronstva — —

M.

Revolucija i evolucija.

Essay.

Engleska uporedo ovakom razvoju Franceske razvijala se drugačije; u Engleskoj, rekosmo, spašena je sloboda naroda savezom puka i plemstva. Magna Charta libertatis Ivana bez zemlje prvi je kamen potonjem engleskom ustavu; na njem osnovaše veliku svoju individualnu slobodu, ponos svakoga Engleza, a zavist tolikih naroda; osnovaše onu slobodu tiska i sastajanja, bez koje su sve pisane ustanove papirnate kule. Nije ni to poteklo bez grčevitih trzaja, u neprekidnoj crti postepenog nastojanja. Ima i Engleska svoju revoluciju; prva je ona pače posjekla okrunjenu glavu na užas tadašnje Evrope, podrug li stoljeća prije Franceske; ali revolucija ova nemože se usporediti s revolucijom franceskom ni u žestini svojoj ni u posljedicama. Uzdrmano prijestolje osovilo se opet; Engleska je i danas ustavna kraljevina. Ali ništa već neuzmože u takovoj Engleskoj, gdje se je plemstvo složilo s narodom u obrani zajedničke slobode, — sustaviti onaj polagani razvoj ustava engleskog, koji je od Engleske učinio zemlju, gdje je najveća vlast u državi, kojoj se vlasti svaka vlada pokorava il jednom pokoriti mora: — javno mnijenje većine narodne.

Ovo javno mnijenje preko parlamenta izbavilo je postupice i neopazice reformama engleski narod iz feudalnih spona; ono je osnovalo današnju englesku veličinu. Ima, istina, i u toj engleskoj slobodi tamnih mrlja na svjetloj površini; ali nezaboravimo, da ih ima i na suncu i da svejednako toliki narodi željkuju dane, kad ih već ništa neće priječiti, da kroz slobodne parlamente ostvare pravedne i jednodušne želje svoje.

I hoćemo li da saberemo u jedno, što smo dosad podrobno raščlanili bili, bilo bi kao neko pravilo historije: narodi se razvijaju u vremenu, nova vremena nose nove potrebe i uvjete života. Za to valja od vremena do vremena da i svekolike inštitucije narodne prožive neku promjenu. Promjena ova može da je polaka, postepena; svaka generacija tada daje si računa o baštini otaca svojih i, u koliko je potrebno, reformom ju mijenja. Dogodi li se pako, da generacija koja ili s malodušnosti neusudjuje se išta mijenjati na baštini otaca, il se njeno nastojanje za reformom uzalud istroši na otporu tvrdokornog konservativizma onih, koji imaju vlast u ruci, — tada će neprilagodjene one ustanove sapinjati silu narodnu na štetu naroda, dok pritisak taj nebude tolik, da si narod revolucijom neskrši spone, koje su ga priječile u njegovom razvoju.

Valja još da promotrimo razliku izmedju evolucije i revolucije; izmedju promijene u inštitucijama narodnim polučenim reformam i onima polučenim katastrofom onom povjesnom, koju zovemo revolucijom.

U bitnosti su i revolucija i reforma jedno te isto; idu obe za istim ciljem: prilagoditi opstojeća novim prilikama: pa i izvor obadvjema je isti: neugodno, nezdravo, patološko, rekli bi, stanje naroda sapetog zastarjelim inštitucijama. Objema je dakle izvor u boli narodnoj. Razlika je samo u tom, što suma one boli ili je ogromna i zahvaća najšire slojeve naroda, ili je neznatna, tek neugodnost ona, koju čovjek ćuti u tijesnom odijelu, ili ća takova, da je osjećaju samo pojedinci u narodu. U prvom slučaju reforme slabo pomažu; najbolji je dokaz tomu franceska revolucija, gdje sva popustljivost pravednog i milostivog Ljudevita XVI. nije mogla utažiti želju narodnu za onolikim promjenama; ovakovo stanje, ako se još za vremena ne promijeni, redovito svršava revolucijom, časovitom katastrofom svega opstojećega. U drugom i trećem slučaju dostatna je revizija opstojećega; revizijom iznadje se, što narod tišti i priječi ga u razvitku; pojedinosti one isprave se, — narodu odlane i reforma učinila je svoje bez krvi, bez velikih narodnih žrtava. I svaka vlada, koja svoju zadaću pravo shvaća, nastoji danas, da pravodobnom reformom svekolike državne institucije prilagodjuje novim potrebama. Tu smo i na izvoru svega našeg parlamentarizma, komu je zadaća, da nove potrebe iznese i dokaže.

Ali ne stoje sve narodne inštitucije pod kontrolom vlade. Veliki dio narodnoga blaga, što baštinom od koljena na koljeno prelazi, izvan je dosega državne vlasti. Amo spada književnost, umjetnost i znanost narodna, — amo spadaju filozofske i političke njegove doktrine. Svaka generacija nastoji da izradi svoj posebni kodex znanja i vjerovanja, koji i ako nije uvijek popisan i paragrafiran, ali kao miazmi oni napunja zrak one dobe, te mu se nijedan savremenik oteti nemože. To je ono, što se zove »duh vremena« i koji onakovu vlast vrši nad nastojanjem i vjerovanjem našim, kakovu paragrafi zakona državnih na naše djelovanje. Ali nijesu to samo miazmi u zraku; duh vremena realizira se i u realnom životu, u raznolikim inštitucijama gradi si kule i zakloništa; izlaže se društvu na oči s formulovanim svojim programima, simbolističnim svojim ceremonijama, e da ga mnoštvo bolje shvati i poprimi. Sjetimo se samo ceremonije one dvorske u oči franceske revolucije, gdje je pokrivena il otkrivena glava simbolizovala ropsko podaničtvo od 25 milijuna Franceza. I ove ustanove imaju tendenciju najjačih državnih zakona: da se održe, ovjekovječe, ako je moguće. Koliko je takovih ustanova, u toliko opkopa opkopava se važna ona, al toliko puta kobna sila svakog društva: konservativizam, sila ona, koja gledajuć samo u prošlost, a nepouzdavajuć se u budućnost, ni u svoju snagu, ljubomornom brigom čuva sve, na što je starost udarila raspucani svoj pečat.

Kad bi ova sila jedina bila u ljudskom društvu, bio bi

svaki napredak nemoguć: imali bi inštitucije mahovinom časne, duboke starine obrasle, kao ono Kinezi za svojim kineskim zidom, al s time ujedno pokinežio bi se i naš život; u monotonom živovanju izgubio bi se svaki napredak k boljemu, savršenijemu. Na sreću ljudsko društvo krije u svojim dubinama latentnu često, al uvijek opstojeću silu, — čežnju onu čovječanstva za srećom, za ljepšim, ugodnijim, čovječnijim životom, za nigda nezasitljivu onu čežnju za spoznajom svega, za istinom. Bile to ideje uživanja tjelesnog il užitka duševnog, ideje ove stapaju se u ideale i ideali ovi lebde u ružičastoj i neprovidnoj magli budućnosti pojedincu kao i narodima. I kad vidi čovjek, da kruta ova zbilja oko njega daleko je od zamamnih onih slika ideala njegovih, — težnja se u njem radja, da koliko je bar moguće potisne ovaj svijet oko sebe naprijed i popravi ga onoliko, koliko to dopuštaju prilike i snaga ljudska. To je onaj duh napredka, koji gleda u sadašnjost i budućnost: sadašnjost, da joj nadje nedostatke, budućnost, jer mu se odande smješe njegovi ideali, nade i želje njegove i prošlost njemu, — posvećena ona prošlost konservativizma, škola je samo, u kojoj uči, kako li će mijenjati ono, što misli, da se mora promjeniti.

Radikalizam, tako se obično veli reformatornom duhu, i konservativizam, duh starine i podržavanja svega opstojećega, dvije su one sile u čovječjem društvu, koje u medjusobnom djelovanju svijet ovaj napred pomiču. Sretnog li društva, kad nijedna ni druga sila ne prevlada, kad konservativizam čuva ono, što se sačuvati mora, a radikalizam ruši ono, što se porušiti mora. Crta napredka uspinje se onda polako, al sigurno, bez zastoja, bez obraćaja. Sretni onda narodi blagosivaju ruku reformatora, Solona svojih i Klistena, koji su preuredivši inštitucije narodne, osnovali njihovu sreću i veličinu.

Ali htjeli bi možda koji u vatrenom svom radikalizmu, da revoluciji pjevaju hvalospjeve, da ju uzdignu nad istu reformu, da u njoj baš vide napredak čovječanstva.

Povjest sviju vremena oprovrgava ovakovo mišljenje; priznaje ona revoluciji svu njenu opravdanost i nužnost; s riječima Victora Hugo-a izriče i ona nepobitno, da revolucije »čineć zlo vremenito rade za vječno dobro;« ali nijedna još revolucija nije trajno čovječanstvu pribavila onoliko dobro, koliko si je preduzela učiniti. Priroda netrpi skoka, a ni ljudsko društvo u njoj; nećemo pogriješiti, ako reknemo, da si konservativizam i radikalizam u njem dobrano vagu drže. Čar poezije leprša nad svime, što je obraslo mahovinom starosti; i najradikalnijeg čovjeka zazepst će, kad vidi, gdje oštra sjekira prviput zasječe u stari koji stoljetni dub, tolikim uspomenama nakićen i posvećen. Valja da je srce osobito okorjelo, da neoćuti sav onaj mirloduh poezije, koji lepršа oko onih »starih krovova«. Velik dio društva konservativan je u naravi svojoj; kao da je jedan

dio svoga bića svezao uza sve one stare svoje navike, stare običaje. Kako se samo teško priučit novomu; još teže je odučit se staromu. Lakše je, kada to biva polako, neopazice, kroz godine i godine i sa sviješću neodgodive i neumoljive potrebe; ali ako to ima da bude najedanput, u malo vremena; ako li te promijene hoće odjednom da promijene sav milièu čovjeka, sve njegovo mišljenje, ćućenje i vjerovanje, — povrijedjena tad njegova konservativna narav ustaje, protestira, opire se; i radikalnije srce suspreza tad pred ovakovim prelomom sa prošlosti i konservativizam u društvu nabujat će toliko, da će iza revolucije reakcija i dalje poći, nego li bi objektivni razbor i ladno rasudjivanje dozvolilo bilo. Što je revolucija onolikim žrtvama stekla bila, — u najvećoj je pogibelji, da reakcija iz temelja opet ne uništi.

Akcija i reakcija — ono je njihalo, što goni uru povjesnih vremena; sad bi konservativizam da prevlada i ustali za sva vremena sve opstojeće; sad bi radikalizam da nadvlada i svekoliko stubokom promijeni. A napredak društva niti je u konservativizmu, niti u radikalizmu, već je to rezultanta ona suprotivnih dvaju ovih sila, koje u izmjeničnoj borbi čine krivudavu onu crtu napredka čovječanskog.

I kad ovo pišemo poželili bi narodu svomu, da nijedna ni druga sila nezaokupi sve dijelove narodne. I narodni je organizam tijelo kao i tijelo čovječje; ima na njem organa za svaku potrebu i svaki posao. Jedni su pozvani da čuvaju, što se čuvati mora, drugi da mijenjaju, što nije za čuvanje. Da ne bude, da obožavanje starine i prošlosti učine, te tijelo neobnavljajuć se kržlja i pati, — da ne bude, da revolucionarne i nagle promjene naškode redovnim njegovim funkcijama. Toliko još dodasmo onoj želji, da bi knjiga profesora Valle prikazujuć nam strašan onaj pokret revolucije franceske objasnila ga i s one strane, kako je reforma korisnija narodu od svake revolucije.

Janko Koharić.

Matica Hrvatska.

I. Reforma »Vienca«.

Svršetkom prošle godine zaključio je odbor reformu »Vienca«. Matica Hrvatska preuzev naime Vijenac obećala je da će nastojati da Vienac u svakom pogledu podigne. Na prve glasine o predstojećoj reformi sastao se znatan broj hrvatskih književnika, medju njima mnogi članovi radnici i odbornici Matice na sastanak da se dogovore o stanovištu, koje bi zauzeli — i

zaključiše poslati molbu na Maticu Hrvatsku da sazove konferenciju, na kojoj bi se dogovorili o smjeru, kojim bi Matica Vijenac izdavala. Medjutim je većina upravnog odbora ignorirala tu — držim opravdanu molbu — i ne odgovoriv petentima ni riječi odlučila, glede reforme. U čem su sastojale te reforme? U vanjskoj formi i u ilustracijama. I de facto vanjska forma je mnogo zgodnija, a ilustracije — ako i nisu odraz umjetničkog napretka ipak su relativno dobre i tehnički prilično izradjene, no što se tiče sadržaja tu je ostalo sve pri starom. Vijenac je nadalje »obiteljski list« — u kojem osim nekoliko historičkih raspravica i dosta šablonskih »filoloških« književnih referata — nema onoga, što nam je najviše potrebno. A beletristika je sasma slaba — i to ne samo originalna, gdje ima loših početničkih radnja na pretek — nego i prevodna, — gdje ne bi bilo teško izabirati najbolje stvari, kao što se to s ruskima čini. Reforme, na koje su pomišljali književnici išle su u glavnom za tim da se iz obiteljskog lista učini književno-umjetnička smotra — jer obiteljskih časopisa imamo: tu je Prosvjeta i Dom i Svijet — konkurencija je ovdje škodljiva za sve interesirane faktore. I tako vidimo poglavito dvije struje. Na jednoj prijašnja većina Matičina odbora, koji je bio odlučno za »obiteljski list« a na drugoj strani, držim, gotovo svi književnici; medju kojima su i sadašnji urednici Vijenca koji su bili već prije za to, da Vijenac postane revija.

Sadašnji odbor Matice Hrvatske, a moguće i glavna skupština, ne će biti protivni nuždnim reformama pa mislim da je vrijeme da se detaljirani predlog iznese. Matica Hrvatska ne smije trošiti na Vijenac; on mora da pretplatom izadje. Sadašnjih 1400 predplatnika ne dostaje a pogotovo ako će se na slike još više potrošiti, što će biti svakako nuždno.

Prvo što je nuždno treba §. 11. Matičinih pravila promijeniti koji glasi: Ako bi se suradnici složili izdavati povremeni beletristični list uz jedinu garanciju zajedničkog rada i matičina ugleda, onda matičaru ne pripada pravo zahtievati takov list bezplatice ili uz nadoplatak! Taj paragraf e contrario znači, da bi u današnjim prilikama, gdje Matica na Vienac troši, morala svojim članovima dati list besplatice ili uz nadoplatak što kraj 10.000 članova nije moguće.

Da li bi Vijenac ostao obiteljski list ili ne? U sadanjim

prilikama ne će biti po svoj prilici moguće sasvim to napustiti, pa za to bi moguće najzgodnije bilo da se tako uredi: Vijenac neka izlazi kao dosada i to 3 put na mjesec kao revija a četvrti put na mjesec kao oveći beletristički almanah sa većim brojem slika i to na 4 arka i pol dočim bi ostala tri broja bila svaki po arak i pol. Na ove mjesečne almanahe moglo bi se posebno abonirati i to bi bio onaj obiteljski list, koji im tako leži na srcu. Književna revija, koja bi izlazila 3 put na mjesec opredijeljena bi bila naravno najviše onima, koji se zanimaju za književnost i umjetnost. Pretplatiti bi se moglo na svaki list napose ili na oba zajedno. I još jedno: Povjerenici Matice Hrvatske dobivaju kao nagradu za svoj trud knjige Matice Hrvatske u zlatorezu uvezane. Ima li to smisla? Zar nije šteta za onaj silni novac — koji je tim putem otišao knjigoveži. Vez knjiga stoji popriječno na godinu 8000 kruna. Cui bono?

Povjerenici se za cijelo ne će ljutiti ako dobiju knjige kao svi ostali članovi Matice Hrvatske. Mjesto toga neka im Matica dade ovaj mjesečni Almanah — trošak neće biti veći — a Matica će prije ispuniti zadaću: da unapredjuje hrvatsku knjigu — tim što rasprostranjuje Vijenac — nego što šalje na hiljade zlatno uvezanih korica, da se koče po raznim »visitzimerima«. Da li će moći svojim članovima dati popust, to ovisi o bilanci — svakako ne smije kojim paragrafom biti vezana na to. Dobro bi bilo, da barem beletristični dio dobiju članovi uz popust, no pod tom pogodbom, da bude manji broj godišnjih izdanja (o čem budući put).

Što se tiče ilustracija, to bi u reviju došli portreti književnika, literarna dokumenta itd. sve što je u savezu sa literaturom. U beletrističnom dijelu imale bi doći slike umjetnički vrijedne — i to nekim sistemom, da se naša publika uputi u povjest i u napredak umjetnosti. Sad imadu slike većinom ilustrativnu vrijednost, jer se pazi na interesantan sujet, a ne na umjetničku vrijednost. Što se tiče sadržaja, držim da nije potrebno razvijati program, jer taj je poznat, svakako se intolerancija prama bilo kojoj struji isključuje, a u beletristici ovisi o uredniku, da privuče najbolje naše pisce — svakako ne smije biti Vijenac za to tu, da bude stovarište loših sastavaka priznatih autora — kao što i ne smije biti vježbalište za početnike. To je u glavnom predlog, koji će biti predložen glavnoj skupštini. Sadanji upravni

odbor, a naročito urednici, držim, da nisu neskloni u glavnom reformama, pa zato ima nade, da ćemo jednom dobiti list, koji će biti zbilja odraz sadanjeg našeg književničkog i umjetničkog života. Glavno je, da se svi književnici povrate Vijencu i da pošalju čim više svojih radnja. **Iv.**

Narod.

Evo ga! Kao namaljan!

Pred vratima kancelarije, prije nego što će unići, šubaru skinuo, šakački malo brke podignuo, nakašljao se, onda oprezno na vrata zakucao. Čuvši da je slobodno, lagano vrata otvorio, najprije na vrata provirio i svu kancelariju pobožno promotrio, onda unišao, pognuto i pokorno kao da će sad milostinju zaprositi. Zatvarajući vrata za sobom okrenuo se cijelom prednjom stranom prema skakavici, a svu stražnju stranu svoje persone obrnuo je prema poštovanoj kancelariji. Kad je vrata zatvorio, okrenuo se, opet pogledao pobožno po svoj gospodi, onda krenuo naprama onomu, koji mu se učinio da je onaj pravi. Nije se ufao blizu, već stajao na po kancelarije. Pognut, usta malo razinuta, oči razrogačite, a kožuh na njem sav izprovaljivan, sve na mjestima runo iz njega poizbijalo. Kad je na mjesto stao, kazao dobar dan.

— Bog dao! Što hoćeš?

— A ništa, gospodine! Došao sam, ako bi Vi meni mogli napraviti jedan utok?

— Kakav utok?

— A nikaki! Eto kaki: Ima već dvije godine, što se ja dijelim sa svojim bratom, pa nikada kraja. Sad ono je bila dioba gotova već pred podrug godine, i došlo odobrenje od kotara, ali ja uložio utok, pa toga utoka još natrag nema. Nema ga i nema! Već sam evo carevini kaldrmu pokvario, što dolazim vazdan kotaru, pa nikad da ga nadjem kod kotara. Čim bude petak, a ja konje u kola pa amo — pristavu. — »Dobar dan, gospodine, — je l' došo moj utok?« — »Nije — još čekaj malo!« I čekaj, i čekaj, i nikad se dočekati ne mogu! A zlo je, gospodine, već se ovako živit ne može. Brat se svaki čas zalijeće na mene, hoće da me pred mojom djecom tuče, i svaki mi put kaže, da će me ubiti, ako se ne selim iz njegove kuće, — kaže, da je kuća njegova, da je tako od suda došlo.

— A šta ti zajedno s bratom živiš?

— A zajedno, gospodine! Kako ću se seliti iz kuće, kad

ne znam još na što ću, kad još nije kod suda gotovo. Već tako živimo zajedno: u kući dva ognjišta, moje i njegovo, u sobi dva astala, moj i njegov, i jedna strana sobe moja, a jedna njegova, samo što nam se djeca zajedno kod furune griju.

— I tako vi živite sve ove dvije godine, što se dijelite i svadjate?

— A da! Pa još i više već dvije godine svadjamo se. U ljeto još kako tako, bježimo od kuće i spavamo ponapolju, pa se baš tako često i ne sastajemo. Ali kad zima dodje, onda evo zla. Čim veče, a mi odma i počnemo. A bude toga i preko dana. Il počne on ili ja, ili žena njegova ili moja, ili se djeca svade, ili nam se pijetlovi na avliji potuku, — štogod bilo, samo za svadju povoda uvijek dosta. I onda, kad počnemo, ne znamo da stanemo. Ta zlo, gospodine, to se već dalje ne da tako!

— Dakle veliš, da si utok uložio. A gdje je taj utok sada, da li kod županije?

— Eh, bio je on kod županije, ali se vratio, pa da je onako istina, kako je kotar odobrio, — a ja onda daj utok pa na zemaljsku vladu, i sada je on kod vlade, i tu je on zapô — osim ako ga ovaj pristav ovdjeka možda ne sakriva, pa ga ne da, ili ga možda ni poslao nije . . .

— A šta ne bi poslao . . .! Šta ne bi dao . . .? Misliš ti, da on to tako baš po svojoj volji može sakrivati? Nije već još štogod!

— E, gospodine, — a kako on nikada ne će ljudski da kaže meni, kako glasi zakon, već uvijek samo: čekaj i čekaj — nemaš pravo! Kako to, da moj brat imade praviju, a ja da nemam? Kako to sad izgleda? Je li to pravo, da moga brata dijete imade dio, a moje dijete nema?«

— I ti dakle misliš, da pristav drži bratovu stranu?

— Pa eto vidite, da drži!

— A zašto da on drži bratovu stranu?

— E, pa je neznam zašto, samo vidite, da drži. Jer dok on njegovom dijetetu daje dio, a mojem ne da, onda već znate, da drži njegovu, a ne drži moju stranu.

— No, pa šta je to bilo izmedju tebe i tvoga brata — radi čega si ti to uložio utok?

— Eto to vam je tako bilo, kao što vam ja sada kažem. Kao što je sveta istina, tako vam ja istinu govorim. Jer ja nisam čovjek od lažije. Kako mi laž iz ustiju, tako mi odma duša za lažijom! Eto šta je bilo! Kad smo se mi počeli dijeliti, ja i moj brat, onda smo mi imali obadva dušâ najednako. On ženu, ja ženu, koliko on djece, toliko ja djece — s njegove strane sedmero, s moje strane isto tako sedmero. Al odma nekako poslije početka naše diobe rodi se njemu — tom bratu mome — još jedno dijete. — Ali rodi se poslije i meni

još jedno dijete — no kod diobe pristav lijepo odobri, da ono njegovo dijete imade u zadruzi dio, a moje da nema! Sad kako je to pravo, recite vi meni! Je li to pravo, i ako je to pravo, ima li onda još prava u carevoj zemlji?

— Ali možda se tvoje dijete rodilo poslje onoga dana, kad je zatražena dioba, a njegovo se rodilo možda prije zatražene diobe? Jer zakon ovako kaže: — (Pročita mu paragraf taj i taj iz zadružnoga zakona.) — Jesi li razumio sada, što kaže zakon? Tako je tebi i pristav trebao da pročita paragraf, je li? Pa bi ti onda znao, a ovako nisi znao, je li?

— Pa da...! On meni ne će da pročita i kaže, kako zakon glasi, već kaže samo: čekaj! — i mane rukom na mene kao ja na tudju kokošku, kad mi preko plota predje da moje zrno zoblje!

— No, a sada znadeš, šta kaže zakon. Jesi dakle dobro razumio, šta on kaže i kako glasi?

On stao samo pa gledi... Ništa ne zna, kao da baš ništa ni čuo nije!

— Il hoćeš možda sam da pročitaš, pa ćeš bolje razumjeti? Znaš čitati?

— Ta slabo ja to mogu čitati, gospodine, nego recite vi to meni! Ja sam ono sve razumio, šta ste vi meni čitali, samo ja to ne znam tako kazati za vama, kako zakon glasi, jer ja ne znam tako te riječi zakonske.

— Dakle slušaj, ovako zakon kaže: U zadruzi dijela imade svaka duša, koja se rodila prije onoga dana, kad je dioba kod oblasti zatražena. Sad valjada se tvoga brata dijete rodilo prije, nego što ste diobu kod opštine zatražili, a tvoje se rodilo poslije; i zato valjda njegovo dijete imade dio a tvoje nema.

— Eh, ta znam ja to sve, što vi kažete, — ali nije se rodilo ni njegovo prije, nego što smo diobu zatražili, već poslije — i moje i njegovo poslije...!

— Hm... Ali valjda je onda ipak upisano barem, da se rodilo prije zatražene diobe, jer drugačije ne bi dobilo dijela, ne bi moglo da dobije!

— Pa upisano! Da! Upisano! To jest ono, što je upisano, a ne bi smjelo da bude upisano! Rodilo se poslije kao i moje, a upisano, da je prije!

— Pa ko ga je upisao? Kako je to moglo biti?

— Eh, pa ko! Popa! Eto vidiš ko!

— Po tom onda i popa drži bratovu stranu? Kako to, da baš svi drže bratovu stranu...?

— Kako! Eto tako: On popi plati piva, pa nosi mu jaganjce, piliće, guske, pure — nosi mu štogod ima, pa je papa njegov. A ja mu ne nosim ništa, pa moje dijete kod njega dijela nema. Eto vidite, kako!

— Čuješ ti, to je velika objeda, što je ti na popu sva-

ljuješ. Znaš ti, da bi se i popa mogao tamnice dopasti, ako je istina što kažeš, a i ti, ako nije istina?

— Jest istina, gospodine! U svako doba sam spreman ruku metnuti gdje srce kuca i zakleti se djecom svojom! Istina živa, što vam kažem! Ja sam ga svojim očima vidio, kako je pio piva sa bratom u bircuzu!

— Hm . . . Ali promisli ti, možda se ipak rodilo njegovo dijete prije zatražene diobe? Kad ste vi diobu zatražiti?

— To je tako bilo. Još pred jedno pet godina — ja ne znam, da li može biti pet godina, kako je ono umro onaj deboli Joca birtaš, što je ovu birtiju kod Turčina imao . . .?

— Ima istom tri godine, kakovih pet!

— . . . No dakle pred tri godine, baš upravo onaj dan, kad je bila sarana toga Joce birtaša, bio sam ja ovdje kod kotara i rekao baš ovom sadašnjem predstojniku, da bih se ja podijelio sa bratom. Ali predstojnik mi onda rekao, da se ja idem prijaviti najprije kod opštine, to je red. Ja sam rekao onda predstojniku, da se ja bojim kod opštine započinjati diobu, jer u opštini svi drže stranu bratovu, dok je brat moj bio starešina u kući, pa je on tamo sa svom gospodom poznat. Ali predstojnik na to meni reče, samo da se ja ništa ne bojim, ništa to ne smije biti preko zakona, da ja idem samo u opštinu. Ele ja tako natrag kući. Ali kad sam došao kući, nisam odma otišao opštini, kako mi je rekao predstojnik, nego sam još počekao i osto miran, sve sam mislio, možda ćemo se mi još moći složiti, ja i moj brat.

— I u to doba sada rodilo se tvome bratu dijete, a?

— Da! Sad se istom rodilo mome bratu dijete. To je moglo biti i pet, i šest mjeseci, kako sam ja diobu zatražio.

— A istom poslije toga, što se rodilo dijete tvome bratu, vas ste dvojica, ti i tvoj brat, zatražili diobu kod opštine, je li?

— Da, poslije toga — al i prije toga ja sam žatražio kod samog predstojnika!

— No tako! Vidiš! Bratovo se dijete u istinu rodilo prije zatražene diobe, a nije popa njegovo rodjenje napred pomaknuo. Vidiš, da bi se krivo zakleo?

— Ali kako, gospodine, kad vam velim, da sam ja prije rodjenja kod samog predstojnika diobu zatražio! Razumijete l' vi, što ja vama divanim?

— Razumijem! Ali to ne vrijedi, što si išao preko opštine predstojniku. Zakon kaže, da se kod opštine prijavljuje za diobu, a ne kod predstojnika. Razumiješ ti mene?

— Zakon . . .?! Dakle po tom i zakon da govori na bratovu stranu . . .?!

— Ne zna zakon ni za tebe ni za brata, nego kaže tako, jer mora nešto reći, i mora nešto pravo biti.

— I to da je pravo, da bratovo dijete imade dio, a moje da nema? Je li to pravo . . .?!

— Ja ne znam, je li pravo, samo je tako po zakonu.

— Po zakonu?

— Po zakonu!

— I baš po zakonu, velite vi!

— Upravo po zakonu!

Na to samo što je debelo progutnuo, a jabučica mu na grkljanu iskočila kao pjesnica velika. Oči mu u isti mah potamnile, tek se zaiskrile. Premetnuo se s noge na nogu, zakašljao se, rukom po čelu zašao, onda opet nastavio, sada već mirnijim, ali tvrdim prijegornim glasom.

— E, pa dobro, kad je tako po zakonu! Kad već i zakon ide na njegovu stranu, onda ja već vidim, da moram propasti. Samo, molim vas, taj utok da mi je njega samo dotjerati iz Zagreba, pa onda — šta bilo — makar mi u njemu baš došlo, da moram dio dati još i onom djetetu bratovu, što se istom začelo, ja ću i to učiniti, ne marim — al samo da mi je već jedanput taj utok, da vidim, šta kaže! Ja sam došao vama, molim vas, bi li vi njega mogli dotjerati iz Zagreba?

— To bih ja morao praviti molbu na vladu, da ona to požuri. A jesi ti možda već pravio takvu molbu?

— Ta jesam već jedno pet put!

— Kad si zadnji put?

— Pa nema ni mjesec dana!

— Eto ti na! Pa onda nije ni vrijedno praviti novu. Čekaj malo. Ta je jedva i došla u Zagreb, a ti bi već pravio novu.

— Al dodija već čekati, gospodine! Šta vi mislite, ja u paklu živim, i čekam eto već godinu i više na utok, da me od pakla izbavi, a njega nema!

— E, šta ću ti ja, moraš čekati.

— Čekati . . .? I glavu izgubiti čekajući . . .?

— Šta ćeš, ja ti ne pomogoh.

— Ali ja mislim, gospodine, da bi vi mogli biti meni u pomoći, samo kad bi htjeli. Molim vas lijepo, ja sam pripravan odma i deseticu dati, samo da mi molbu lijepo napravite pa da mi ga amo dotjerate . . . Evo odma desetica! . . .

— Ne mogu ja ni za deseticu! Ajde s Bogom sada, kani me se . . .! Što ne može biti, ne može! Razumi! Ne mogu ja vladu za uši povući ni tvoj utok za rogove uhvatiti pa ga amo dotjerati! Preko reda se ništa ne može! . . .

— Ništa . . .?

— Ništa, velim ti, i sada dosta!

On oči na to oborio, zašutio. Dva tri puta glavom pokimao: hm, hm! Uzdahnuo. Zatim opet digao glavu i opet spustio, htio bi još nešto da kaže, no kolebao se. U neprilici stao vrtjeti kapu na ruci.

— No, šta čekaš: Hočeš još šta?

— Molim vas lijepo, gospodine! — počeo sad opet blagim, pokornim glasom kao na početku. — E da vi poznate onoga gospodina Dikića, što je kod suda bio? Je li on još ovdje u ovom sokaku, u ovoj maloj žutoj kući?

— Jest, još je tu! — odvrati na to pitanje pisar u kancelariji.

— Dakle tu je? — obrati se on na to pisaru obradovano.

— Tu, da! Samo se drži lijevo, pa treća kuća od kraja.

— E, onda s bogom! — reći će on na to. I poguren, traljav, brzo potrunta napolje iz kancelarije . . .

Ode! Sve se puši za njim. Ode bivšemu pisaru kod suda, Dikiću . . .

Taj će ga lijepo dočekati, na kanape posaditi, najprije se s njim za junačko zdravlje popitati, onda će mu s puno sućuti jade saslušati, na koncu ga lijepo posavjetovati i utješiti, molbenicu mu načiniti, za molbenicu će desetaču dobiti — i obadvojici srce bit će na mjestu . . .! Teško će mu i sada biti čekati — ali sad će barem s nadom čekati, jer Dikić će mu molbenicu napisati i nijedan je advokat ne bi tako, i još će mu za deseticu barem deset puta reći: »Al ne boj se ti samo — da njegovo dijete ima dio, a tvoje nema, to ne može biti!«

Tako eto treba s narodom, a ne šakom medju oči: tuć!

Živan.

Najsavršeniji predstavnik slavenske misli.

3. Unutarnja politika Jurja Križanića.

Što se tiče oblika vladavine, Križanić zagovara naslijednu monarkiju i to za to, jer da se samo u teoriji bira za vladara najboljega čovjeka, dočim u praksi oni, koji biraju »ne traže čovjeka korisnog za opće dobro, nego za sebe«. On nadalje upozoruje, da ovakovi izbori ne prodju nikada bez krvavih bojeva i da tako izabrani vladari vladaju naduto i nasilno i ako kod izbora obećavaju, da će biti skromni i pravedni. Križaniću nije imponirao ni Aristotelov auktoritet, komu je najdemokratičnija vlada ujedno i najbolja, te primjećuje: »Aristotel bio je mudar čovjek, ali nije bio prorok, a i najmudriji može se prevariti«.

Takova naslijedna monarkija ima da se oslanja na zasadi narodnosnoj. Al njemu ne znači narodnost isključivi šovinizam ili čak barbarski, plemenski nacijonalizam. Iz narodnosti on izvadja zasadu, da se »neomedjena moć protivi i naravnom i božjem pravu.« Ali za to Križanić nije bio za današnju ustavnu

monarhiju. On je nastojao, da smiri apsolutističnu formu s narodnim, ili moderno rečeno, s ustavnim temeljem moderne države. I za to on traži, da iza smrti vladara narodna skupština pregleda i prosudi sve naredbe i zakone umrloga vladara i zamoli novoga kralja, da ispravi one ustanove, koje se pokažu kao protivne narodnom boljitku. To neka se učini prije nego li novi kralj položi prisegu. Nakon kraljeve prisege neka prisegne narod.

Što se tiče veličine Rusije primjećuje Križanić, da je »mala korist vladati prostranom državom, kad je ona pusta. Za to mora kralj da nastoji, da bi svoju državu što više napučio.« I tu Križanić upozoruje na Holandiju, gdje u malenoj i siromašnoj zemlji žive toliko ljudi, i to ga poučava, da je »napučenost najveća ondje, gdje je proizvodna tehnika najrazvijenija.« Kao uzroke nenapučenosti navadja Križanić ove: elementarne nezgode, kao rat, glad, kuga i t. d.; upade lupeža i lupežkih naroda; lijenost i nemar ljudi, koji se ne razumiju u zemljoradnju, trgovinu ili obrt; svojevoljnu anarhiju ili krutu tiraniju i svaku nevrijednu vladu, koja — kao što to biva u Turskoj — tjera mirne seljake i radenike od posla u šume i pustoši, gdje su barem sigurniji za svoj život.

Križanićevi nazori o napučivanju i o blagostanju postizavaju svoj vrhunac u njegovoj nauci — koju tek danas počinju shvaćati napredni ekonomi — da izvoz pustoši Rusiju.« Taj izvoz je u rukama privilegovanih Nijemaca, koji nam prodavaju nepotrebne tkanine, a izvozom lišavaju nas silne množine potrebnog živeža, čiji nedostatak ne može ništa da nadoknadi i za to nastaje bez njega skupoća i glad.« Za to Križanić traži, da se za ovih bijednih prilika ne dozvoli izvoz živeža i zabrani ujedno uvoz nepotrebnih stvari. Vino izuzimlje. On upozoruje, kako je zlo, što u Hrvatskoj ostaje sve vino kod kuće, te ga sami Hrvati ispijaju i tako pokazuju svoje neekonomske navike i običaje.

Govoreć o svem tom Križanić prispodablja državu živom organizmu i prelazi k studiju socijološkom tako temeljito, da iz temelja pobija poznatu teoriju engleskog kasnijeg ekonoma Mathusa (1766—1834.), koji se se bojao prenapučenosti (jer da se ljudstvo množi u geometrijskoj a hrana tek u aritmetičkoj progresiji). Križanić boji se lijenosti i bijede, kojoj se može najbolje doskočiti razmnoženjem brakova a time i napučenošću. Novovjeki Mathus je za državu policajnu, dočim je sredovječni Križanić za državu socijalno-ekonomsku. Ali za to si Križanić ne predstavlja državu kao nekakav opći dobrotvorni zavod, on naprotiv tvrdi, da se ne može nasmoći toliko potpora i milostinje, da bi to oćutio s uspjehom cijeli narod. Po Križaniću ima država sasma drugi zadatak: ona mora osigurati svakoj

obitelji domove, redovit i pravedan dohodak i slobodu. Napose za radnike u Sibiriji traži, da im država izgradi stanove.

Na tako čvrstom i zdravom narodno-socijalnom temelju lako je Križanić sagradio zgradu cijele svoje gospodarsko-financijalne politike. Križanić neće tu da iznalazi novih dohodaka, nego upozoruje samo na to, koji su dohodci zli i nepravedni, a koji opet pošteni i u istinu korisni. Zli su prihodi: alchemija, jer ni jedan alchemista nije još stvorio zlata; kovanje zla novca; izrabljivanje i isisavanje naroda; ali najgorim i najubitačnijim dohodkom je trgovanje s tudjincima, koji doduše daju vladarima i knezovima lijepe darove, ali ono, što kupe za loš mjedeni novac, skupo prodavaju za zlato. I za to se Križanić i tu vraća temeljnim zahtjevima svoje unutarnje politike: omedjenju tudje trgovine izrabljivanja. Medju dobre i pravedne grane dohodaka broji Križanić: poljodjelstvo, obrt, trgovinu i dobru upravu vodjenu narodno-gospodarskim zasadama. »Poljodjelstvo je temeljem i korjenom svegkolikog blagostanja.« Politička se uprava mora brinuti za dobro ratarsko orudje, jer seljak bez dobrog orudja isto je, što vojnik bez oružja.« Križanić još traži poučavanje seljaka i upozoruje na nekoje nove unosne grane i načine gospodarstva.

O obrtima piše: »Obrti razmnažaju narod i napučuju gradove«. Da do tog napučenja i obogaćenja dodjemo, treba »da se Slaveni prestanu naganjati za njemačkim titulima akademikâ, doktora i magistra, kojima se samo napunjuje zemlja množinom djaka i besposlanih literata, jer hoteći svi biti literati ostaju mnogi bez sposobnosti, da si privrijede svagdanji kruh«. Križanić za to zagovara produktivni, obrtni stalež, te upozoruje na Holandiju i Francesku »gdje je produktivni stalež najmnogobrojniji, pa su za to bogati i kralj i velikaši«.

Govoreći o trgovini upozoruje Križanić, da se pravo bogatstvo sastoji u množini predmeta potrebnih za život, a ne u nagomilanom zlatu i srebru. Vrhunac pako bogatstva je u solidnoj domaćoj i vanjskoj trgovini. Ali takova je trgovina samo ondje moguća, gdje su ili zakoni dobri (Franceska) ili gdje cvjeta poljodjelstvo i obrt (Engleska). Vanjsku trgovinu imao bi u Rusiji po Križanićevom mnijenju voditi car, jer on mora da bude uzorom n a r o d n o g a gospodara.

Napokon upozoruje on na bogatstvo ruskoga željeza i platine, ali dokazuje, da neće rudokopi moći uspjevati bez potpune pravne zaštite rudarstva.

Križanić pokazuje veliku odvažnost, kad govori o ruskim carevima, te ih naziva »krvožednim mučiteljima puka« (Ivana Groznoga i Borisa Godunova), te savjetuje caru neka se ne daje zavadjati od zlih savjetnika i neka vjeruje više knjigama nego njima. Kultura nije djelo ni jednoga dana ni jedne godine. Učimo se jedni narodi od drugih!

I tako se tu pokazuje Križanić, koji se je nazivao mirne duše »Serbljaninom« kad je vidio da Rusi neznaju, što je to Hrvat, pravim kulturnim čovjekom, koji je napustio službu propagande rimske, da postane apoštolom slavenskoga jedinstva. Bio je Hrvat ili Srbin, pravoslavni ili katolički Slaven, jer ni plemenitaški rod, ni jezuitski odgoj, ni grčko-njemačko slavenožderstvo, ni tadanja moskovska uskoprsnost ne mogoše u njega ugušiti ono, što ga čini velikim čovjekom, velikim Jurjem Križanićem. (Konac.)

Evolucija političkih ideja.

IV.

Politička ideja, koju je navijestio Dr. Ante Starčević i prihvatio hrvatski sabor godine 1861., hoće hrvatsku državu pod žezlom vladajuće dinastije, nu, što je u nas dosta nespretna riječ, ne »u okviru«, već »izvan okvira« habsburške monarkije, ili, kako je Starčević ne jedan put lapidarno pisao i govorio: hoće Hrvatsku kao posebni u svim granama državnoga života samostalni državni organizam, uz organizam ostale monarkije. Kakav će biti organizam ostale monarkije, za to Starčević ne mari, jer Hrvatska ne priznaje nikakove zajednice stim drugim državnim organizmom pod žezlom istoga vladara, već riješava sve državne poslove sa svojim kraljem. Dok do toga ne dodje, dotle Starčevićeva politička ideja na prosto ignoruje što postoji, naročito ignoruje postojeći državo-pravni odnos naše kraljevine prema Ugarskoj i ostaloj monarkiji i neće, da se ma samo i pokuša ispraviti, što je u njem zla, neće, da se nastoji oko razvoja toga odnosa u pravcu što šire samostalnosti kraljevine, već čeka na potpunu uspostavu cjelokupne i samostalne Hrvatske pod habsburškim žezlom, osudjujući svaku drugu akciju osim zahtjeva na legitimnoga kralja, da cjelokupnu i samostalnu Hrvatsku uskrisi.

Ovo je u nepomućenoj svojoj čistoći ideja Dra Ante Starčevića, iz koje je potekla hrvatska politička stranka, o kojoj treba priznati, da je pod imenom »stranke prava« bila do godine 1894. po broju svojih učestnika najjača politička stranka u Hrvatskoj i Slavoniji. Broj privrženika te stranke rasao je i

u drugim hrvatskim zemljama, naročito u Dalmaciji i Istri. Poslije okupacije snubila je stranka prava pristaše u Bosni i Hercegovini, i ne da se tajiti, da ih naročito u Hercegovini nasnubila, i da su se njeko vrijeme simpatije jednoga dijela muhamedanskoga pučanstva u okupiranim zemljama priklanjale stranci prava. Starčevićeva ideja osvajala je onaj svijet, koji se nerado bavi ocijenjivanjem političke misli, — jasnoćom svoje formule, dogmatskom izvjesnosti i odrješitošću, kojom ju zastupao Dr. Starčević, taj jedini Hrvat, koji je ideju hrvatske države u potpunoj njezinoj čistoći iskopao iz groba, u koji su davni naši predci spravili samostalnu hrvatsku državu ugovorom sa ugarskim kraljem.

Politička zabluda Dra Starčevića stoji u tom, što je on habsburškoj dinastiji namijenio zadatak, koji se protivi neosporivoj težnji njezinoj, da realnom svezom ujedini države, koje je spravila pod svoje žezlo, protivi gotovim činjenicama, kojima je ta težnja rodila, činjenicama, koje je utvrdio razvoj dogodjaja i pristajanje Evrope. I današnji tako zvani dualistički ustroj monarkije ne pobija, već potvrdjuje uspjeh spomenute težnje habsburške dinastije prema Ugarskoj i Hrvatskoj. Realna unija, koja u najvažnijim državnim poslovima ujedinjuje sve kraljevine i zemlje habsburške monarkije, predstavlja, neću reći po formi, već po stvarnoj sadržini zajednice, najsavršeniji tip ovakih političkih arkitektura. Realna unija izmedju Ugarske i Hrvatske s jedne, i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću s druge strane, čini ideji jedinstvene države koncesija, koje ukidaju samostalnost uniranih dijelova ne samo. kao što švedsko-norveška unija u poslovima vanjske politike, već na polju obranbene sile zajednice, i na polju najživotnijih ekonomskih, što više, donjekle i čisto financijalnih poslova, Ove koncesije realnoj zajednici kraljevina i zemalja, sačinjavajućih habsburšku monarkiju, učinila je Ugarska naknadnim odobrenjem Hrvatske, ugovorom, kompromisom sa kraljevinama i zemljama, zastupanim u carevinskom vijeću, dok Dr. Starčević u ime Hrvatske ovakav ugovor i svaki kompromis apsolutno isključuje i odbija za sve vijeke. On će glaviti ugovore sa Turskom, sa Rusijom, sa Kinom, nu s Austrijom nikada. Ovo je Starčević svečano ne jedanput i doslovce izjavio, ovo je temeljna misao njegovoga programa.

Neosporivi faktum, da su sve kraljevine i zemlje monarkije prihvatile dinastičku ideju njihove realne zajednice, osamljuje Starčevićevu protivnu ideju tako, da se ona nije mogla dugo očuvati u prvobitnoj svojoj čistoći, već je njezina evolucija neopaženo započela u samoj stranci, koja ju je usvojila, ma kako joj se protivio njezin vodja.

Povjest evolucije Starčevićeve ideje zanimiva je i s tog razloga, što nam ona pokazuje, kako politička ideja bez akcije, koja nastoji oko njezinoga ostvarivanja, mora prije ili kasnije utrnuti. Samim, ma i žestokim prosvjedima, najžešćim govorima i adresama ne postizavaju se politički ciljevi, a vodja stranke prava perhorescirao je svaku akciju, koja je po svojoj prirodi eksperimentalna. Ovo ne treba da žalimo, jer ideja posve samostalne hrvatske države pod žezlom vladara, koji će podjedno vladati u ostalim zemljama, koje sačinjavaju monarkiju, nije politički ideal, već ju ide oznaka utopije. Prava je sreća, što je Starčević preporučivao narodu, da mirno čeka dan pravde, koji će mu osvanuti. Nikakova akcija, bila ona ma kako umna i požrtvovna, ne bi bila kadra, da ostvari političku ideju Ante Starčevića. U današnjim političkim prilikama i monarkije i svijeta i u doglednom razvoju tih prilika nije razborito ni moguće pomišljati na ostvarenje ideje, kojoj ne mogu da priznam svojstvo političkoga ideala. Istina je, ideal, kako u knjizi i umjetnosti tako i u politici, jest apsolutna potreba, da se dokuči veliki cilj. Bez ideala nije se u svijetu stvorilo ništa velika. Ovo je priznao jedan od najpraktičnijih političara minuloga vijeka, Cavour, kad je rekao: »Državnik, da bude dostojan toga imena, treba da vazda drži pred očima njeke stalne točke, koje su za njega, da tako reknem, polarna zvijezda, koju slijedi na svojem putu; pridržavajuć si dakako, da bira sredstva, da ih mijenja prema prilikama, nu vazda upirući oči na točku, koja mu služi vodiljom.«

Istina je, koja se danas općenito priznaje, da najveće reforme, najveće stečevine na polju slobode vjere, osobe, misli, štampe, udruživanja, naučanja, koje danas uživaju svijesni narodi, bijahu njegda ideali tako visoki, da su ih praktični ljudi smatrali absurdima, utopijama. Nu bilo je vazda ideala i ideala. Uz prave ideale, koji upućuju i um i srce ljudsko na visoki cilj, uz prave ideale, koje se većom ili manjom poteškoćom, u

kraćem ili duljem vremenu mogu ipak dokučiti, jer su prikladni, da budu jednom, makar i kasno, ostvareni, ima i krivih, lažnih ideala, ima snova fantazije ili fiksnih ideja inače čestitih i umnih ljudi, koji se ne mogu nikada ostvarati. To vrijedi naročito za političke ideje. Politička historija obiluje takovim više manje promašenim idealima, medju koje spadaju: ideal zagovornika univerzalne monarkije, počamši od Grgura VII., ideal Napoleona Velikoga, da ostvari carstvo, koje je snivao Karlo Veliki, ideal Košuta potpune neodvisnosti zemalja krune Svetoga Stjepana od habsburške monarkije i njihovoga narodnoga jedinstva, ideal sjedinjenih država Evrope, koji u novije vrijeme ima osvjedočenih zagovornika. Medju ovake ideale usudjujem se uvrstiti ideal dra. Ante Starčevića o posve samostalnoj Hrvatskoj pod žezlom Habsburgovca, ne mareći za to, što će mi se sa njeke strane spočitavati, da sam izdajica domovine i da vrijedjam uspomenu Ante Starčevića, dok ga stavljam o bok velikana, kojih će ime uz sve njihove zablude ostati slavno u povjesti čovječanstva, kao što će ime Ante Starčevića ostati slavno u povjesti hrvatskoga naroda.

Da objasnim svoje shvaćanje o tom, što je pravi politički ideal, iznijeti ću jedan primjer. Za mene je ideal jedinstvo naroda hrvatskoga i srpskoga imena, jer je postulat narodnosnoga načela i zdravoga razbora, pak za to prikladan da bude ostvaren unatoč današnjem mahnitanju Srba i Hrvata, koji se medju se kolju na radost zajedničkih neprijatelja, i njihovom ponukom, koju u bjesnilu ludoga bojà ne mogu da opaze, kao što ne uvidjaju krivice, što si uzajamno nanašaju.

Ideja Ante Starčevića, koju je bio usvojio veliki dio našega naroda hrvatskoga imena, nije na sebi ni nosila obilježja prave političke ideje. U prvom svojem početku ona je pod svoju zastavu sakupila neznatni broj privrženika, koji su ju poput apoštola širili, prikazivajući Ante Starčevića kao spasitelja naroda od nevolje, u koju je zagreznuo za apsolutizma.

O Starčeviću kolala je prava legenda još prije, nego li je mogao političke svoje misli javno navijestiti i zastupati. Za crnih dana apsolutizma sakupljalo se oko Starčevića njekoliko ponajviše mladih ljudi. I mene, tada učenika u sedmom razredu na zagrebačkoj gimnaziji, uveli stariji primorski znanci u Starčevićevo kolo. U razgovorima nije tada Starčević razvijao po-

litički kakav program, niti snovao političku stranku, već učio nas mrziti Austriju i apsolutizam i ljubiti slobodu i Hrvatsku.

Mladi učesnici toga kola, bez formalnoga poslovnika i izrečene političke težnje pronijeli su ime Ante Starčevića još prije, nego li je iz hrvatskoga sabora god. 1861. odjeknula njegova plamena riječ širom domovine. Nisu se svi Starčevićevi štovatelji pridružili stranci, koju je on kasnije utemeljio i vodio pod imenom stranke prava s programom, koji sam u početku ovoga članka u velikim crtama nu vjerno reproducirao.

(Nastavit će se ovaj članak.)

Dr. **Marijan Derenčin.**

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

Iza Jastrebarskoga nadje nekoliko golih i bosih seljaka, koji su se mučili nekakovim jelom, za koje nijesi mogao znati, što je. Bilo je poput kruha. Ovo ga je jako ganulo: ljudi, koji rade i cijeli dan se muče, ne mogu se ni najesti, a kojekakve se bitange nabacuju najizvrsnijim jelima. Netko mu je medjutim rekao, da dvije trećine naroda nemaju ni takva kruha, a »lékar kaza, da se ti ljudi s toga muče s tim kruhom, jer nemaju pravu i zdravu konstituciu«. S ovu stranu Karlovca opazio je, da se narod jako civilizira: mjesto vina zavladala je piva, sve je trijezno, na stolovima nekakve čaše, iz kakvih se prije potopa pila rakija, a sada služe za vino. Kod staklenka je opazio, da se ravnaju prema ondješnjim ženskima, sve su tanke u pasu, imaju duge vratove, ali se kroz nje svijetli, a skoro svima su glave prazne. S teškim je srcem išao u Zagreb.

U petoj poslanici priča Starčević o svojim doživljajima u Zagrebu. Glasoviti Nasradin hodža reče: Ja ne vidjeh manju stvar, a većega vraga od moga magareta. Ovo bi sam spreman bio reći o Zagrebu, da još nije vidio ovako veliki grad s ovoliko malenkosti, i opet ovako malen grad s ovoliko velikosti. Jedva da je izašao iz kola i od prašine se očistio, odma se podigao u šetnju. Svrati se u jednu krčmu i zaište čašu piva. U čekanju na pivo stao je razgledati novine na stolu i gledao ne bi li našao medju njima koji hrvatski list. Ali uzalud. »Što je to, rekoh sam sa mnom — ovdje je s konobarima još gorje, nego li u Karlovcu.« »Gospodine«, oglasi mi se nekakvo runjavo, kao naš pokojni praotac Ezau, stvorenje — iz kuta — »Gospodine, nije vas konobar razumio!« Ja pogledam toga bra-

daša; izgledao posve kao i kinezki majmun, a bradurina i bèrčine s olupine tako stajahu razgrabusane, kao da su pod stupom bile, pa da ih je zatim naša primorska bura uredjivala. Drugi bi se na mom městu za stalno prekèrstio, ali ja poznam ovakove tice — ja se samo nasmějem izpod bèrka, pa ga pustim u miru, jer sam spazio, da je nekakav stekliš. Dalje ti — pomislim — kuća, s tobom nije razgovarat.« Žedja hoće da ga prekine. Nije drugo, valja vikati. Zbilja vikne, što je jače mogao: »Kelner, triput teremtete!« Sada ga će valjda razumjeti, kad je viknuo u tri jezika. »Šofnis, majn hér.« »I pikt a klos por.« Nije odbio ni tri dima, a eto kelnera s pivom. No naopak i s njom: da je još malo gora, bio bi se njome otrovao. Svi su gosti govorili njemački, samo naš bradaš ponašao se kao Pitagorin Akosta i učini mu se, da bi rado s njim razgovarao. »Šta ću? — on je stekliš, a ja sam čovjek pitom, civiliziran — bi li mu ponudio rěč?« Bi, ne bi, ne bi, bi? konačno se odluči i pita bradaša, kako to, da u gostioni nitko ne govori hrvatski? »To vam je istopravnost.« »Nemojte tu svetu rěč zlo tumačiti; ona je nas puno kèrvi stala — ako je istopravje, onda bi se moralo hèrvatski divaniti.« »Ta divanili ste i rekli ste pive i pir, pa ste dobili; u buduće prije kažite němački, pa onda, ako vas je volja, i hèrvatski, a hèrvatski bez němački nemojte, jer nećete ništa dobiti. Konobari neće čekati na hèrvatski komentar, jer dèrže, da svaki hèrvat zna svoj materinski jezik, a da zna němački, to trěba dokazati.« — »Van, da tako, — ali prije nije bilo tako u Zagrebu.« »Naravski, jer je Hèrvatska bila o sebi, a sada je izjednačena, izravnana.« »Ovdě bi čovek mogao ružno zabasati. S Bogom, gospodine!« dignem se i idem van i Bog.

Suton se počeo hvatati, ali Zagreb mu je od nekada poznat. Kao djak naganjao se s drugim djacima sa kalfama, pa ako bi ga koji sada prepoznao, naopako, ali šetati se morao — već se zasjedio. »Da budem ja Bog, pametnija bi bio čověka stvorio: — ja bi mu bio metnuo napèrva petu, a pèrsti bi mu se odzada vukli, pa ako bi o što štapom udario, ne bi ga bolělo; ja bi mu listanjak sprěda okrenuo, a kost nazada, pa ako bi gdě zapeo, nebi ni ćutio; ja bi usadio jedno oko napèrvo, a drugo nazada, pa bi sve vidio, nebi se morao obazirati!« Ovako je razložio nekoč Ličanin. Ja sam do sada onoga čověka za blunu dèržao, a sada vidim, da je pametno mislio. Kod nas ravno, išao noćju ili danom, po vani ali po kući, svejedno, neimaš za što zapeti, a obazirati se nemariš, jer okrenuo se kamo ti drago, nigdě ništa nevidiš, van oderanih rebara Velebita, hoću, da to rečem: vi se možete iz onoga Lovinčanina, ali je ovdě drugačie, ja ga ovdě štujem.«

»Sasvim time, da sam se malo bojao, odem prěko harmice, ali ti se u čas uvěrim, da mi se netrěbaš ništa bojati.

Kamo se god ganem, vidim po 3—4 oružnika. Čovjeka za mnom, preda mnom i na svakoj strani. Hvala Bogu, sada sam siguran, neka slobodno dodju svi kalfe, s kojima se u dětinstvu perušao, nebojim ih se, samo mi je to išlo po glavi, kako da š njima razmičem, jer ako se tèrknemo, moglo bi zlo biti. Ovdě nije dobro u konflikt doći. Eto, samo da bi još u zatiljku jedno oko imao, nikada bolje!«

»Vidiš, na što čověk dodje: malo prie bojao sam se nesigurnosti, a sada se sigurnosti uplašim, dosada sam se bojao, da bi gdě na neprijatelja zapeo, sad bi se rado s neprijateljima nesastajati.«

Izvrgavajući ovako ruglu policajni sistem apsolutističkoga doba, završuje Ante Starčević svoje poslanice sa zgodnom alusijom: »Mi smo něgda kaludjerim gibanicu zavidili, pa vidi, sada je oni neimaju, ali ni mi već nemastimo onako bradu, kao što je pred potopom (misli se očito: pred 48. godinom) bivalo. Pusti svakome svoje, ako ne ćeš izgubiti i tvoje, neveseli se tudjemu zlu; kad gori susedova kuća, hodi ju braniti, jer će drugačije i tvoja izgoriti!«

Kroz godinu dana ne susrećemo se više sa Starčevićevim radom u »Nevenu«. Istom u 44. broju »Nevena« od g. 1853. izadje prevod Starčevićev Anakreontovih pjesama.

Prevod Starčevićev popratilo je uredništvo s nekoliko vrlo srdačnih riječi, pripovijedajući, kako je došlo do prijevoda. U zimi 1852. a 1853. trpio je Starčević mnogo od zimnice, pa onako slab u teškim časovima bolesti latio se pjesništva, »koje bijaše već prije više godina zavrgao« i tako preveo dvije trećine Anakreonta. Uredništvo završuje svoju bilješku sa ovom željom »Bože, ako još na koga našega pisca kakovu bolest pošalješ, pošalji s njome i narodu kakova Pindara, Hesioda, Homera, ali makar koga staroga izvèrstnika!«

Kako je Starčević Anakreonta prevodio, donosimo ovdje za ogled prevod poznate Anakreontove pjesme o broju njegovih ljubavi:

Listja i pěska koliko je?
Kad tom budeš na kraj stati,
Onda broji ljube moje,
Onda ćeš im broj saznati;

Uzmi ih dvaest u Ateni,
To su prve, a k ovima,
Koe na sèrcu leže meni,
Još petnaest drugih ima.

U Korintu čete ih broji,
Jer grad ovaj od Akaje,
Slavan u svoj Gerčkoj stoji,
Što najlěpše ženske daje.

A iz Lesba i Jonie,
Koje ljubim vazda vruće,
K tome iz Roda i Karie,
Uzmi ukupno: dvě tisuće.

Ti se čudiš nad ovime,
Mnogobrojnim ljubam mojim,
A još neznaš šta ih ima,
Do kojih ja ljubav gojim.

Iz Kanobe iz Sirie,
Iz Venere města Krete,
Gdě děvojke najradie
Štuju otajstva majke svete.

A ko one da ti izbroji,
Koje imah kod Bahtranah,
Ko li broj zna ljubah moji',
Něgda od Indah, Gadreanah??

Kasnije je Starčević dovršio prevod sviju Anakreontovih pjesama i rukopis predao »Matici Ilirskoj«, da ga ona izda štampom. Rukopis se je u »Matici« izgubio, pa se je Starčević više puta, s gorčinom u srcu, tužio na ovu nemarnost ljudi, koji su tada bili u Matici.

(Nastavit će se.)

LISTAK.

Sastanak slavenskih novinara u Ljubljani. O Duhovima obdržavao se u Ljubljani 4. sastanak slavenskih novinara, koji je bio vanredno dobro posjećen. Hoće li uroditi kakvim pozitivnim plodom, ne može se reći, ali toliko se opaža, da ovi sastanci postaju ipak sve realniji. Pojam sveslavenske uzajamnosti, iz početka onako mutan i nebulozan, postaje sve polako jasnijim. Dolazi se do uvjerenja, da za slavensku uzajamnost najviše radi onaj, koji radi savjesno i žilavo kod kuće, u svome narodu i u svojoj zemlji. Savez medju narodima, koji nisu nikakav faktor ni kod svoje kuće, ne bi značio ništa. Kad se pako pojedini narod postavi na svoje vlastite noge, onda je prirodno, da će trebati i tražiti saveznike, a tu su Slaveni najprirodniji saveznici slavenskih naroda i plemena.

Rekosmo, da sastanci slavenskih novinara postaju sve konkretnijima. To se vidjelo i kod rasprava na kongresu. Sasvim strukovna rasprava razvila se kod pitanja o osnutku slavenskoga korespondencionog ureda. Ali je i tu izbila na povr-

šinu zanimiva činjenica. Premda se već tri godine raspravlja o korespondencionom uredu, ipak nije osim Čeha, koji su jedini počeli sabirati za svoj, češki korespondencioni ured, nitko ništa uradio.

Raspravljalo se još o slavenskim tečajevima, što bi ih imali posjećivati slavenski novinari, da upoznaju život i rad drugih slavenskih naroda i o sveslavenskoj »Matici«.

Konačno se konstituirao savez slavenskih novinara, komu je svrha, da omoguće sporazumak i zajedničko djelovanje slavenskih novinara u zemljama habsburške monarkije u čisto novinarskim pitanjima, pri čemu su isključena sva vjerska, politička i plemenska pitanja. Napose će savez nastojati, da sazivlje novinarske sastanke, da zajamči uzajamnu stalešku potporu onim članovima, koji u svom zvanju neko vrijeme djeluju izvan svoje domovine, da proučava i podupire poboljšanje zakonodavstva, u koliko se tiče štampe, da osnuje informacionu kancelariju za slavenske novinare, koji traže posao kao dopisnici ili suradnici listova, koji izlaze izvan njihove domovine. Glavna skupština obdržavat će se, koliko to bude moguće, svake godine u vrijeme kongresa slavenskih novinara. Sjedište je saveza u Pragu, ali glavna skupština može izabrati i drugo mjesto.

Tomu savezu mogu pristupiti samo oni novinari, koji su članovi kojeg slavenskog novinarskog društva. Gdje društva još nema, valja ga osnovati, ako novinari žele pristupiti kao članovi savezu slavenskih novinara.

Ne treba ni spominjati, da je na kongresu izrečeno mnogo oduševljenih zdravica i govora i da su se svi Slaveni prilično dobro razumjeli, premda je govorio svaki u svome jeziku.

Govoreći o kongresu slavenskih novinara, pade nam na um naše novinstvo i njegovi predstavnici. Ne bi li bilo zgodno, a i vrijeme, da se sazove sastanakhrvatsk ih novinara? Pitanja, o kojima bi se imalo raspravljati, ima dosta. Trebalo bi udariti neke osnove, organizaciji hrvatskih novinara, ispitati uzroke, s kojih hrvatski novinari ne uživaju onoga ugleda i onih pogodnosti, što ga imadu u drugim zemljama, porazgovoriti se o našim tiskovnim odnošajima, o korespondencionom uredu za hrv. novine, o organizaciji provincijalne žurnalistike, o čisto staleškim pitanjima i t. d. Držimo, da bi se o tome imala u našem novinstvu povesti riječ, a i mi ćemo se na to pitanje još vratiti.

Zašto su omražene okružne blagajne? U članku Ivana Ancela o osiguranju radnika istaknuto je, kako i radnici i poslodavci zaziru od okružnih blagajna, premda je to jedna od najblagotvornijih javnih institucija. Pisac članka dobro je opazio — a po svom iskustvu imao je prilike da to providi

— da je tom zaziranju krivo nerazumjevanje kod radnika, egoizam poslodavaca i birokratizam uprave. Sve troje pako imade korjen u nenaobrazbi i nesocijalnosti našega društva. Glavni razlog, zašto poslodavci mrze okružne blagajne, je ovaj: Naš narod, koji na red u opće naučen nije, lako propusti pravodobno prijavu podnijeti. I za to se gomilaju užasno tužbe rad neprijave, a usljed ovog kaznenog postupka upravo postaju okružne blagajne teret poslodavcima. Dolaziti na raspravu skopčano je s troškom, osobito ako poslodavac izvan sijela oblasti stanuje, a i s dangubom. Prinos, koji je neznatan, kad se redovno plaća, postaje velik i teretan, kad se mora platiti naknadno. A uz to i globa povećava taj teret.

Ovakovom prilikom ispostavi se obično, da dotični namještenik ni kod obrtne oblasti kao pomoćnik (§ 103. obrt. zak.) prijavljen bio nije, pa onda i opet globe i do 40 kruna. Izvor svemu tomu globljenju vidi onda obrtnik u okružnoj blagajni, za koju mu je i redovne prinose teško plaćati, jer ni ne razumije tu instituciju. »Zašto da za zdravoga špital plaćam«, govore na raspravama, i to najbolje ilustrira njihovo neshvaćanje.

Najteretnija je okružna blagajna seoskim obrtnicima, većim dijelom poluseljacima, jer ju najmanje svaćaju, i jer najčešće redovne prijave i odjave namještenika propuštaju. A mora se priznati, da im je i teže svatiti blagodati okružnih blagajna, jer iste samo gradski radnici potpuno iscrpiti mogu. Gdje nema liječnika, ni ljekarne, tamo se obično radnici liječe »po domaću«, bez pripomoći okružnih blagajna.

Kontrolu nad redovnom prijavom vrše okr. blagajne obično po svojim revizorima, koji dobivaju po krunu od svake prijave. Naravno je, da revizor ne nastoji uputiti obrtnike u propise prijave, a ni o samoj zadaći institucije, jer bi si ovakovom podukom začepio vrelo izdašnih dohodaka.

Uprave okružnih blagajna (većim se dijelom ove upravljaju kao novčani zavodi), traže velik prihod a nastoje što manje dati. Zato je i pojmljivo donjekle ogorčenje na njih. Kad je radnik u nevolji i dolazi s pouzdanjem u blagajnu, mora vidjeti, kako se nastoji, da mu se štogod zakine. Da dakle i ova lijepa socijalna uredbe postigne svoj cilj, moralo bi se mnogo šta ispraviti, a napose morale bi okružne blagajne nastojati, da liberalno i obzirno postupaju kod dijeljenja pripomoći i morale bi se pobrinuti za poduku naroda o zadaći blagajna. U tom smjeru morala bi i opć. poglavarstva a i učitelji nastojati, pa bi onda i prestali ti silni kazneni progoni, koji okružne blagajne čine velikim teretom za narod. nf.

Amerikanski brodarski trust. Pierport Morgan, amerikanski miljarder, polučio je svoju svrhu. Pošto je sastavio trust

ocjelne proizvodnje i pokupovao akcije velikih amerikanskih željeznica od velikih jezera do Atlantica zaključio je svoju koncepciju time, da je pokupovao u ime trusta sve ladje engleske, koje plove sjevernim Atlanticom, a osim toga sklopio je konvenciju sa njemačkim parobrodarskim društvima Hamburg-Amerika linie i Norddeutscher Lloyd. To je sad takova gospodarsko-prometna organizacija, kakove svijet nije vidio, i koja će zagospodovati američko-evropskim tržištem. Što je trust? To je savez velikih industrijalnih poduzeća, dotično akcijonernih društava u jednu organizaciju, s tom svrhom, da se monopolizira tržište za stanovitu proizvodnju. Tako nam je poznat trust petrolejske fabrikacije, koji ima uz Rotschildovu gruppu na Kavkazu monopol proizvodnje i prodaje petroleja. Vanredne koristi za akcijonare takovog trusta jasne su. Trust može po volji udarati cijene svojoj robi, može proizvodnje svoje robe prema potrazi upriličiti, tim isključuje hyperprodukciju, dotično takove cijene koje bi vodile do industrijalne krize. Ocijelni trust (u Njemačkoj te slične — ako i ne po capital tako povoljne organizacije — zovu se Cartelli) u sjevernoj Americi ima gotovo svu izradnju ocijela u svojim rukama. Tvornice tog trusta izradjuju rudače društvenih rudokopa — trust ima ugljenike, brodove i u opće sve što mu je potrebno da iz surovine stvori gotovi fabrikat. No uza sve to trust nije mogao ipak napredovati, dok nije imao svih prometnih općila u svojim rukama. Tarifalna politika američkih željeznica nije uvijek bila u skladu sa probitcima trusta. Za to je Morgan jednim mahom pokupovao akcije Northern-Pacific-željeznice i ostalih linija, koje su iz Illinoisa i Pensylvanije vodile do Atlantika. No ako je htio, da osigura svojoj robi sigurna tržišta, ako se je htio uspješno natjecati s Njemačkom i Engleskom — to je morao preuzeti i parobrodske linije za Evropu — to je bila posljednja karika u lancu. Sad ima Morgan sve u rukama, od rudače do gotove ocijeli na evropejskom tržištu. Morgan je pokupovao skoro sve engleske transatlantske linije: White Star, Aland, Lleyland, i to što u gotovom novcu, a što davši im akcije novog trusta. Ova parobrodarska društva načinila su izvrstan posao. Parobrodi, koji nisu niti novi, a niti najbolji bili i koji su usljed vrlo velike konkurencije prečesto ležali besposleni u luci ili plovili sa balastom, dotično vozili robu u bescjenu, sad su bili prodani za gotovo dvostruke cijene; linija koja je vrijedila 30 milijuna dolara bila je prodana za 46 milijuna. Njemačka parobrodarska društva nisu doduše prešla u vlastničtvo trusta, no sklopila su takovu konvenciju da će, što se tarifa tiče, biti potpuno ovisna, i da im je onemogućena konkurencija sa novim trustom u sjevernom atlantiku. Vjerojatno je da bi i njemačka društva rado bila uz te sjajne uvjete Morganu prodala svoje akcije, da su mogla. No njemačko javno mnijenje, naročito agrarci skočili su, a i vlada je intervenirala.

Za cijelo bi im bila uskratila subvenciju. Trust može biti zadovoljan sa svojim poslom, on će svakako gospodovati na moru, pa će ne samo za svoje produkte, nego i za svu robu udarati cijene kakove će htjeti, a kako se vidi, to će biti u duhu zaštitne carine. Amerikansku robu vozit će u Evropu za minimalnu cijenu dok će evropska roba imati plaćati visoke tarife i time će morati napustiti amerikansko tržište. Tim će trust postići ono, što je sad Amerika postizavala sa zakonskom osnovom o zaštitnoj carini, taj zakon moći će Amerika povući i preći k »Freihandlu«, a to je opet dobit za nju, jer će uživati sve pogodnosti, a trust će svojimi tarifi regulirati cijenu u amerikanske svrhe. Za to je i taj korak Amerikanizma pogibeljan za Evropu. Cijene u tovarnom i osobnom prometu za Ameriku će poskočiti, pa nastaje pitanje kako se dade tomu predusresti. Osim trusta idu još dvije linije za Ameriku i to francuska Compagnie transatlantique i talijanska iz Genove za New-York.

Usljed toga će one dvije linije načiniti dobar posao, jer će prenašati robu, koja je dosad išla iz Hamburga, Bremena ili iz Engleske. Za Austro-ugarske produkte — nema linije, — Austro-americana jedva nešto važi. U toj konštelaciji bila bi nuždna jedna linija iz Trsta ili iz Rijeke za New-York. Naročito za Hrvatsku usljed vanredno velikog broja iseljenika sve akutnije je pitanje direktnog spoja, pogotovo čim trust povisi cijene. Put iz Hrvatske preko Rijeke daleko će biti jeftiniji nego preko Bremena ili Hamburga.

Naši iseljenici, koji se ovako slijepo sele u Ameriku (a inače za sad nije moguće, kako sam to pokazao u prvom članku »Iseljivanje u Ameriku«), nuždno bi trebali takovu svezu, koja bi za vlastnike bila vanredno unosna. Kraj dosadanje krize u Americi — ako je ona i prolazna, nastat će velika fluktuacija iseljenika, jer ljudi ne će moći izdržati štrajkove — i dočekati posla — pa će bježat kući, nuždno bi bilo kolonijalno društvo, koje bi uzelo u ruke i prevoz i namještenje iseljenika, dok toga ne bude — dotle će lako njemački Lloyd naći tako ogromnu klientelu i udariti cijenu kakvu će htjeti. Mid.

»**Hrvatska« od 18. svibnja** donosi uvodni članak, koji se većinom bavi s delegatom Vukovićem, a dotiče se pri koncu i drugih stvari kao — realizma i evolucije misli. Evo karakterističnog dijela:

»Realizam kao da hoće da uguši pod ledenim svojim teretom sve što je poletno, sve što diše uzvišenim duhom ideala«. »Duh je izvor žilavosti, duh je oganj, duh je ljubav, duh je svjetlost. Okrijepimo se duhom, uvjereni, da još ne postigosmo one svrhe, koja se postizava najprije oduševljenim radom i vjerom u pobjedu ideala. Kad tu svrhu postignemo, ostat će

nam vremena za realizam; ostati će nam vremena, da proučavamo razne evolucije misli«.

Pisac očito ne shvaća ili ne zna, što je realizam. Njemu je to ledeni teret, koji guši sve, što je poletno, sve što diše uzvišenim duhom ideala.

Realizam hoće da gradi na sigurnom temelju, da se osovi na svoje noge, da sigurno, makar i polako — prema okolnostima — koraca napred. A tomu se hoće mnogo — hladna razbora. I to mi je taj ledeni teret realizma.

Pisac misli, da realista ne može oduševljeno raditi za neku svrhu, osim ako on misli pod pojmom »realista« prostoga praktičnjaka, materijalistu, čovjeka bez ideala. A dalje ga pitam, može li »vjera u pobjedu ideala« bez realnoga rada dovesti do cilja? Ne crkni magarče, dok trava ne naraste, veli narodna poslovica. Puštaj dom da propada, puštaj tlo ispod nogu, tjeraj stoloravnateljsku politiku i »samo vjeruj« u pobjedu ideala, i ostati će ti vremena za realizam i za proučavanje raznih evolucija misli. Znam, kud je nišanio pobro, ali mu je slagala.

p. m.

Bezglavost. Ne mogu drugačija da okrstim nekoje pojave u našem javnom životu nego riječju bezglavost. Ljudi kano da izgubiše orijentaciju, lutaju kud koji, govore i predlažu najčudnije predloge i — to se onda u nas zove »politički život«, »stajati na braniku naroda« i t. d. Ovako dalje ne ide — to je jednodušan glas, ali o tom, što bi trebalo niču tako nerealne ideje, da je upravo za čuditi se koliko li je malo praktičkoga smisla, političke naobrazbe i političke pronicavosti u naših ljudi. Tu se u jednu ruku predlaže prelaz na uniju, kao »odmazda« Rimu, i predlažu to sveučilištari, koji bi morali znati još iz gimnazije, da je unija isto tako rimska crkva kao i katolička i da je prelaz na nju nedozvoljen. I tako naš »dalje od Rima« vodi i opet — u Rim. — Drugi opet predlaže, da se centrum opozicije prenese u pokrajinu, jer da je Zagreb nesposoban voditi akciju. Treći dolazi sa predlogom o patriotskoj ligi, koja bi morala da čitavu inteligenciju organizuje u svrhu narodne obrane. I opet dakle formalna udruga (uz ove naše prilike i nemoguća) ondje, gdje bi morala da se digne u obranu ustavna, narodna, gospodarska i kulturna svijest pojedinca, gdje bi morale da rade vlade i političke stranke! Ali snage za to, dašto, nema baš za to, jer se uvjek u nas osnivale ovakove formalnosti umjesto da se glavno težište postavilo na odgoj pojedinaca, da se je dizao smisao za realna pitanja i za realno gledanje života.

Da su se mjesto programa i polemika pisale studije, umjesto izjava izdavale dobre knjige, umjesto skupljanja potpisa skupljali abonenti, umjesto slavnosnih govora držala predavanja i umjesto banketa pučke skupštine, danas bi malko drugačije izgledali nego izgledamo i ovakova bi bezglavost bila nemoguća,

jer bi ljudi znali politički misliti i raditi, a nebi svoje sanjarije skovane u kakovom zakutku držali političkim idejama, niti bi dolazili pred svijet sa predlozima, koji pokazuju samo veliku zabrinutost za tu današnju narodnu nevolju, ali su inače i nemogući i smiješni. U ovom općem virvaru očekujemo još samo to, da se javi glas, kako će nas spaziti za cijelo brazilski naš zemljak Mihanović, jer treba doći samo sa svojim brodovima i odvesti nas u Ameriku sve od prvog do zadnjeg Hrvata! Ako ovako dalje potraje biti će ovakovih i još vratolomnijih ideja još više. Ovo su ali fantazije, a ne politika, a najgore je to, što se u ovakovim fantazijama troši veliki dio snage naše srednje inteligencije, koja bi tu snagu na veću korist naroda mogla da upotrijebi u praktičnom, realnom, sitnom radu u svojoj okolini i tako pripravljala tlo za pravu narodnu politiku, koja ima istom doći. Uprijeti, stisnuti se u se i raditi kao crv, spremati se na sve strane! Utvrdjivati svako svoj najbliži okoliš, to je danas nužno, to je posao u sadanjoj momentanoj situaciji.

—ja—

Za jedinstvenu državnu ideju. Naša vlada — kako čujemo — pretplatila je sve srednjoškolske zavode (i gradjanske i djevojačke škole) na časopis »Ungarische pedagogische Revue«. Učinila je to sigurno ne rad pedagoške vrednoće lista, jer se vlada ni do sad brinula nije, da i vrednije pedagoške listove i publikacije raširi na našim školskim zavodima, već je to opet učinila valjada rad jedinstvene državne ideje madžarske. Od srca joj ta pretplata išla nije, jer stoji novaca, a novaca nema, al morala je to učiniti, da učvrsti svoje povjerenje kod Madžara. Direktno pomoću madžarskog jezika slabo napreduje madžarizacija u Hrvatskoj (naši nastavnici nisu tako revni kao njihov šef, da nauče »državni jezik«), ali kao na mnogim drugim poljima, tako i tu ima njemština biti most, preko kojega će prelaziti madžarizacija u Hrvatsku, i za to madžarski list — u njemačkom jeziku. Naše ministarstvo prosvjete dobro svaća svoj zadatak, koji vrši »povjerenjem ugarske vlade«, vodi nas prosvjetom k — . . . .

Pravna država. Gradjanska ili slobodnjačka prava nije nužno uzakoniti, uči nas ustavna znanost, jer se ta prava u pravnoj državi razumijevaju sama od sebe. Razumiju li se ta prava i kod nas sama od sebe, jer uzakonjena ih nemamo? Na to nam odgovara poznati znanstveni kapacitet — barun Banffy. On veli: mi moramo najprije osigurati si opstanak jedinstvene narodne madžarske države — onda se tek kod nas može govoriti o pravnoj državi. — Tako je to u »najustavnijoj državi Evrope iza Englezke«, a nama se je uz takovu ustavnu svijest naših »saveznika« tješit onom: Ne crkni magarče, dok ne naraste trava.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 11. | 10. lipnja 1902. | God. I.

Opozivljem . . .

Kao mlaz hladne vode djelovao je opoziv nadbiskupa Stadlera na cijelu našu javnost, koja se upravo nečuvenom vatrom zagrijala za t. sv. svetojeronimsku aferu. Prelaz od fulminantnoga prosvjeda do devotnog opoziva bijaše ipak prenagao i za nas, koji smo naučeni gledati svakojake skokove. I tako smo ovih dana doživjeli jedan poraz, koji smo si mogli sasvim lijepo prištediti. Ovaj je poraz tim teži, što smo ga jedino mi sami prouzročili i tako sjajno izveli. Od neznatne afere zbog jednoga zavoda, postalo je sada, baš uslijed ovako junačkog držanja nadbiskupa Stadlera, faktično narodno pitanje, pitanje o narodnoj časti i narodnom ugledu. Jer o tom nema sumnje, da se oslabila naša pozicija i naš ugled pred stranim svijetom, pred kojim počinjemo vrijediti kao narod beznačajnika i neozbiljnih ljudi. No ne samo da smo se blamirali pred stranim svijetom, ovaj čin nadbiskupa Stadlera kadar je žalibože djelovati i na nas, te apatiju, malodušje i nepouzdanje u samog sebe u našim redovima samo potencirati. Jer malo tko će doći do toga, da je i nadbiskup Stadler dijete hrvatske politike, gojenac naše glasovite domaće političke škole, koja je već mnogim sličnim plodovima obdarila hrvatski narod. Politika velikih fraza, politika nesavjesnosti i bez osjećaja odgovornosti, politika časovitog zanosa, bez dubljega, ili u opće bez ikakovog razmišljanja. Politika, koja počinje s velikim bombastom, a svršava sa zgrbljenim ledjima. Nadbiskup Stadler tip je takovoga »našeg« čovjeka. On nije pomišljao, da bi mogao eventualno i odgovarati za riječi, što ih je upotrebio u svom prosvjedu. On je svoj prosvjed možda pisao u najboljoj vjeri i namjeri, ali to ga ne ispričava. On je stupio na političko

polje i za to je odgovoran za svoja djela. U politici su dobre i plemenite namjere vrlo lijepa stvar, ali se konačno sudi ne po tim namjerama, nego po rezultatu, po postignutim uspjesima. Kad je Stadler stupio pred svijet sa svojim prosvjedom, morao je kao ozbiljan čovjek, koji hoće da bude poštivan, biti pripravan na sve. Ali on se nije ponio kao ozbiljan političar, a niti kao patriota. Razni obziri, o kojima se govori, da su Stadlera nagnali na opoziv, nijesu za nas mjerodavni. Na te obzire imao je misliti sam Stadler, prije nego je izišao na megdan. Što je nadbiskup Stadler sebi spremio politički grob pri svemu je još najmanje zlo, ali je cijela ova afera vrlo značajan primjer i težak udarac za onaj nepromišljen zaključak o vodstvu hrvatskog episkopata, episkopata, kojemu ne možemo poricati patriotskog osjećanja, ali komu odnošaj, u kom stoji prema rimskoj kuriji, veže ruke.

Da su obziri prema politici rimske kurije otvorili u nepravi čas usta i nadbiskupu Stadleru, o tom kao da nema ni najmanje sumnje. Politički utjecaj rimske kurije stavio je Stadlera pred alternativu: ili ćeš me slušati ili seli sa svoga mjesta. Stadler je odabrao prvo, ne mareći za svoju reputaciju, i što je još gore, ne pitajući za posljedice, kojima će njegov čin uroditi za hrvatski narod. Što nije mario za svoju reputaciju, nije se najposlije ni čuditi, jer mu je pri tom lebdio pred očima primjer rimske kurije, koja je takodjer opozvala svoju vlastitu odredbu. Pa kad je to mogla učiniti rimska kurija, mogu i ja, mislio je nadbiskup Stadler. Ali za nas je ovdje u prvom redu značajno držanje rimske kurije, toga glavnog krivca svemu, politika one kurije, koja se nije žacala uzeti na se sav odium za tu aferu ni sad, kad se sama austro-ugarska diplomacija nije usudila pokazati kao neprijateljica naših težnja. I zato nije čudo, da se u hrv. narodu, i u najmirnijim njegovim članovima, počinje shvaćati vrijednost i prijateljstvo politike rimske kurije, koja nije kadra, da jednom župniku (Hranilović) izvojšti plaću, i tako provede svoju vlastitu odredbu, pa ipak na sve to šuti, a onamo nam se prikazuje kao neki moćni zaštitnik i prijatelj. Sve više prevladava mišljenje o bezznačajnosti ove politike, koja ostavlja na cjedilu najvjernijega svoga slugu, čovjeka, koji se za nju toliko eksponirao i teglio, omrazivši u Bosni u svojoj prevelikoj revnosti i sebe i narod,

komu je članom, a kome je možda htio služiti. Dok se ovako s jedne strane kao izcijedjeni limun zabacuje čovjek, koji je vjerno i gorljivo promicao njezine interese, a ona se lukavo skriva za njegova ledja, na drugoj se strani izravno istupa protiv nas i naših pravica, htijući ugušiti hrvatsku riječ kod službe božje, potiskujući glagolicu na korist latinštine.

Eno, biskup Nakić objedjuje spljetskoga načelnika, koji se zauzeo za glagolicu, čak s hereze, a sve po nalogu te iste naše »prijateljice«, koja nam za naše zlatne darove i tisuće Petrovog novčića, što ih je naša sirotinja otkinula od svojih ustiju, uzvraća batinama i neprijateljstvom. Ali prošla su vremena, kad je prevrtljiva vatikanska diplomacija mogla za ciljeve svoje politike raditi s pomoću vjere i crkvenih grožnja. Mi znamo, što je vjera, a što je politika, i baš za to ne ćemo biti ničiji sluge, pa niti sluge vatikanske politike, a da ipak ostane svaki od nas onoga vjerskog uvjerenja, kojega je bio i dosele. Danas se više prietnja ne bojimo, a ne ćemo se ni ravnati prema voljici ili slučajnoj naklonosti ovoga ili onog upravitelja vatikanske politike. Ta se politika ima ravnati po nama, prema našim težnjama i željama, a ne mi po njoj, jer nas ona treba više, nego mi nju, jer ćemo mi njoj moći barem toliko pomoći, koliko ona nama i onomu župniku.

Cijela ova nesretna afera rodila je jednim dobrim plodom. Pokazala je u svoj svojoj golotinji raspoloženje rimske politike prema nama i otkrila svu njezinu nemoć i bezznačajnost. Ako je pako nadbiskup Stadler i za ovaj postupak i čin rimske politike zahvalan komu, to ga hrvatski narod, koliko u opće zna i shvaća ovu cijelu stvar, u tome ne će slijediti. Nadbiskp Stadler može odsele govoriti samo u svoje ime.

Protuslovlja današnjega društva.

I.

Od vajkada bilo je ljudi, koji su bili privilegovani, da se nabacuju u ime morala kamenjem protiv svakoga, ponajpače protiv onih, koji su istrgav se vladajućoj struji, nastojali pokazati zablenutom ljudstvu put istine, pravde i napretka, a što je najtužnije, tih riječi privilegovanim su bile slušane i vjerovane.

Dan danas vidimo ljude u protivnim taborima, stranke, koje se bore za prevlast, natražnjake i pučke tribune, a jedan i svi tvrde, da se bore u ime morala, svi se pozivlju na moral i pravo, a nijedan ne zna pravo reći u čemu ovo dvoje sastoji; ipak svaki tvrdi, da im je branitelj i pobornik. Nemoguće je otvoriti jedne novine, prolistati jednu knjigu, zaviriti u kazalište u predstavu jedne drame, progovoriti sa čovjekom kojeg mu drago stališa, a da te ne povrijedi nesuglasje kriterija, prema kojemu se ravna ponašanje i ćudoredje svakog pojedinca.

A kolike li tek kontradikcije izmedju morala, kojeg nam je postavilo društvo i vjera i morala praktičnog. Promotrimo li današnje društvo, jedva ćemo koji momenat naći, koji ovu kontradikciju nebi jasno isticao. Propovjednik rada — živi u slasti i lasti; propovjednik poštenja — bavi se lihvom; propovjednik slobodne ljubavi i ravnopravnosti spolova — ljubomoran je suprug i kućni tiran. Strogi moraliste — živu u konkubinatu; filantropi — umjetnici su u gulenju; ljudi zakona — gaze danomice zakon, a ateista preporučuju vjeru — za mnoštvo. Najpošteniji trgovac ne nalazi ništa nepoštena, ako mu cijena robe ne odgovara njenoj vrsti, mjeri i pravoj joj vrijednosti, a na svoj rod i poštenje stališko ponosni aristokrata ne stidi se lakim srcem zavesti gradjansku djevojku, da ju ostavi kad postane jadnom majkom jadnijeg još djeteta. Oni, koji se ponose nepodmitljivošću — ne stide se mititi druge, a od svih štovani patriote — osijedjuju u — laži. Strogi otcevi nalažu svojoj djeci štovati istinu, čistoću i druge krijeposti — a samim ni na um ne pada krijepostno živjeti. Što više! U isti tren, dočim uče djecu strogom moralu, dodavaju toj nauci uputu, da svaki mora štititi svoje interese, svaki nastojati, da stekne što udobniji položaj, da im valja gledati što bolje se oženiti, te ne pro-

pustiti uhititi sreću u zgodan čas, a ako se time povrijedi moral, da će se povrijeda već naknadno popraviti.

Ne radi se dakle o neznanju apliciranja po moralu utvrdjenih principa, već o drugom moralu, o moralu interesa, za kojega svatko nadje toplije mjestance, nego za moral. Ovaj moral interesa je moral današnjeg doba, dok je pravi moral doktrinaran, te rabi kao dekoracija u svečanim zgodama. Moral interesa preporučuju roditelji djeci, prijatelj prijatelju, a sama javnost naziva ludjakom onoga, koji svoj život posveti plemenitoj ideji. Taj je vučen od tamnice do tamnice, bijen je i preziran na zapovjed od onih istih, radi kojih se izvrgnuo borbi i nevolji.

Ljudstvo od danas, a i od jučer gmiže pod nogama moćnoga, napada na slabijeg, pobjedjenog i viče za osvetom — samo da moćni može pokazati svoje veledušje pomilovanjem nesretnika. Ljudstvo prezire rad ruku zavidjajuć bezposlicu bogatima, ispričava ili čak hvali zavodnika, a osudjuje zavedenu, na djecu pak grijeha baca kaznu, koja bi morala stići roditelje; divi se zločincu, dok istodobno traži eksemplarnu kazan za zločin.

Površnost, neskladnost i nestalnost naših moralnih kriterija upravo je začudna. U krugu obiteljskom arogira si suprug pravo vladanja nad ženom. U domaćem i političkom životu ne vidiš no korupciju i grijeh, u medjunarodnom dobro oružani ne prestaje salijetati slabijeg, kojeg plijeni i krade, a sve u ime civilisacije a za slavu svog oružja.

Isto se sbiva medju pojedinima. Svatko viče onu: Ne čini drugome, što nije tebi drago, a svatko traži za sebe najveću slobodu i najveće pravo, koje do skrajnosti brani, a tudje ne poštiva. Gornja rečenica imala bi faktički glasiti: Radim drugome, kako je on, ili kako bi on radio meni; ili: da ne učinim ja, učinio bi drugi, ili još bolje: kao čovjek morao bih raditi drugačije, ali kao javni funkcionar . . .

I tako dodje čovjek u najraznije duševne opreke u samom sebi: kao otac, kao poslovni čovjek, kao gradjanin, kao pristaša koje stranke, član kojeg sališa, kojega društva. Ćudoredno ponašanje kojeg pojedinca u raznim je momentima života tako oprečno, da u njem vidiš posve drugog čovjeka. Pak ipak

nije čovjek, koji se promjenio; ne čovjek, već moral se promjenio.

Moral nije jedan, ima ih mnogo. Ima ih više, nego li ljudi, jer svaki pojedinac izbire onog, koji mu je u stanovitim momentima najpriličniji.

II.

Svi ljudi ispovjedaju jedne te iste principe ćudoredja, pa ipak svaki pojedinac ovima predpostavlja partikularne principe, koji su redovito u protimbi sa općim. Oblast uvjek sudi na temelju partikularnijih principa od onih, na kojima se bazira zakon. Činovnik i vojnik drže se na dlaku zapovjedi svojih pretpostavljenih, stega stranačka veže pak ruke političaru. Slijedi iz toga, da treba tražiti uzrok te poslušnosti zakonu i pretpostavljenomu u interesima specijalne grupe, sad bila ta grupa oblast, vojništvo, gradjanstvo, obrt i t. d. Dovedemo li pak u savez sa ovom poslušnošću savjest onoga poslušnoga, čuti ćemo slijedeće ispovjedi: kao čovjek sažaljujem te, kao sudac vršim zakon; ili: zapovjed je nepravedna, ali mi ju valja vršiti. Na taj način predje u običaj podlaganje vlastite savjesti partikularnim interesima pojedine grupe i moralu pojedine kaste; to pak podlaganje vlastite savjesti dovadja do ekscesa, i takov štreber često prelazi granice, koje mu postavlja i zakon i pravda. Tada vrijedi više slovo zakona od njegovog duha, činovnik pak misli glavom svog pretpostavljenog. Sa podložnošću spram »gore« u savezu je okrutnost i nasilje spram »dolje«, a onda činovnik, od kotarskog predstojnika pak do pandura raspolaže sa slobodom i svojinom pojedinca kao vlastitom ili još gore. Oblast vidi u svakom joj predvedenom čovjeku zločinca, a vojnik ćuti se vlastnim udarati po svojoj voljici po glavama svojih sugradjana junaštvom, koje moguće ne bi pokazao pred dušmanom.

Činovnici robovi su vladâ. I vlade i ti moderni robovi kušaju to opravdati potrebom, disciplinom i t. d., ati bez uspjeha, jer ovaj pojav ostati će uvjek u protimbi sa logikom, sa čuvstvom pravednosti, sa savješću i moralnom svijesti sviju i pojedinih individua. Ali ne mari se za to. Ona će učiniti, da logika zamukne, a pravednost odredjuju njeni zakoni, savjest pak i moral takva su svojstva, koja joj ne imponiraju — ona ih se ne boji.

Nije onda ni čudo, da od ovakovog modernog roba postane stroj ili bar dio velikog državnog stroja. Ovo je onda birokracija. Ona vrši formalno propise, utuvljene od vladâ, bez obzira na propise savjesti i morala. Direktori i nadglednici tamnica nastoje n. pr. oko toga, da zadovolje propisima, u koliko ovi propisuju razno odijelo za razne klase zločinaca, ali nijednome ne pada na um, baviti se moralom zatvorenoga, davati mu savjete, sprijateljiti ga sa kaznom kao pravednom odmazdom za počinjeni zločin. Ti propisi, ako ih u opće i ima, ostaju na papiru.

Taj birokratizam dovodi do toga, da u državnim organizacijama slovo ubija duh zakona, forma ubija sadržaj, a birokratsko cjepidlačarenje u protimbi je sa općim interesom.

Tu i tamo nadje se ipak koji pojedinac, koji kuša ploviti protiv te struje. Tada dolazi na red presija, bila sad ona u kojoj mu drago formi. I ovakav nesretnik ili se pušta niz vodu ili strada. Rijedki onaj, kome je dano birati medju vlastitom savjesti ili sjegurnom eksistencijom, bira prvu.

Svaki je nezadovoljan sa birokratskim sistemom, ali mu se pokorava.

Evo vam odmah tumača pojavu, da u državi, u kojoj je svaki pojedini činovnik u savjesti svojoj protivnik vlade, da tu istu vladu svi činovnici zajedno, kao grupa drže i podržavaju. Svaki od njih drži svojom dužnosti, da se privatno potuži i da odsudjuje nepravde i nasilja, a nijedan od njih neće se skanjivati, da na prvi mig ta ista nasilja, te iste nepravde sam izvršuje.

U svakom pojedincu bije se uvjek njegova savjest sa presijom iz vana. Počamši od radnika, koji trpi više od poniženja nego li od gladi i koji u svakoj životnoj dobi dolazi u priliku, da mu valja birati izmedju svog ljudskog dostojanstva, pravnog osjećanja i izmedju životne svoje eksistencije, da mu valja birati izmedju solidarnosti sa potlačenim svojm drugovima i izmedju ljubavi k svojoj obitelji; počamši dakle od ovog radnika pak do sudca, koji je prisiljen rabiti preživjele zakone; počamši od književnika, koji prodaje pero svoje za koru hljeba, pak do kapitaliste, do glave vlade, »cijelo je da-

našnje društvo žrtva današnjeg morala, jer rad
protiv svojih pravih interesa i protiv boljeg osje
ćanja svog srca, svoje savjesti.« (Merlino.)

(Nastavit će se.) — —V.

Reforma Matice Hrvatske.

II. Godišnja izdanja.

Kod osnivanja Matice Hrvatske mislilo se na društvo
koje bi zaokupilo svu književnost i umjetnost, koje bi imalo u
štampanje i raspačavanje poučnih i zabavnih knjiga brigu vo
diti i oko društvenog života medju hrvatskim književnicima
(§ 26 e), podupirati svoje članove u nevolji (§ 1 c), priredjivat
izložbe (§ 26 c), urediti knjižnicu (§ 23) za svoje članove
unapredjivati glasbenu i likovnu umjetnost (§ 1 c). Sve ove
zadatke imala bi bila Matica Hrvatska izvršavati. No kako na
praksa od 30 godina uči, Matica Hrvatska nije slijedila svoj
pravila, nego se poglavito ograničila na izdavanje knjiga. U
jednu ruku se rad tako diferencovao da su se stvorila društva
koja su te pojedine zadatke uzela za poglavitu svrhu svog
rada, a u drugu ruku Matica Hrvatska nije dospjela da izvrš
sve te zadatke. Pita se, da li je nuždno da Matica Hrvatska
nadalje ovako kao dosada radi, ili treba da svoj rad preinači
Kao što smo kazali, u tih 30 godina stvorila se društva i t
naročito: Društvo za umjetnost i umjetni obrt, kojemu je zadaća
podupirati likovnu umjetnost i Društvo hrv. književnika, kojemu
je zadaća podupirati hrvatske književnike i novinare i njihovu
siročad u nevolji i ujedno nastojati oko društvenosti i staleških
interesa svojih članova. Načelo podjele rada dobro je i za t
držimo, da se Matica Hrvatska i u buduće može ograniči n
izdavanje knjiga i časopisa. Imajući tu jednu svrhu pred očima
moći će i u unutrašnjoj svojoj organizaciji i u programu i iz-
vedbi sakupiti sve svoje sile u toj jednoj točki. Tim će postić
i to, da će se svakoj nesuglasici i utakmici sa postojećim druš-
tvima pravodobno izbjeći. Da Matica Hrvatska postane lih na-

kladno društvo potrebna je u prvom redu promjena pravila, t. j. valja odstraniti sve one ustanove, koje sadržavaju inake ciljeve, a opet popuniti, naročito u administrativnom pogledu, one ustanove, koje se tiču izdavanja knjiga i časopisa. Matica je Hrvatska i dosad svu svoju snagu upotrebila na izdavanje knjiga i zaista zamjeran je broj njenih izdanja i množina exemplara, koja je turena u narod. Spretan sistem povjerenika omogućio je takovo raširenje, prem moramo reći, da ti članovi Matice Hrvatske nisu u pravom smislu riječi članovi društva, to su tek kupci, koji na ovaj način dodju najjeftinije do knjiga. Ti članovi nisu stalni, svake se godine mijenjaju; množina prestaje biti članom, prosto tako, da ne kupuje više knjige, a novi nadolaze i tako u velikom dijelu čitaće općinstvo Matičinih izdanja nije stalno. Tomu su donekle kriva pravila — no u velike su krive same edicije, koje ne odgovaraju ukusu i željama većine općinstva. Interes za edicije Matice Hrvatske posljednje je godine znatno jenjao, mi vidimo ponajviše ista lica u poučnoj a i u beletrističnoj grana, a ta imena nijesu prva u našoj književnoj republici. Veći dio prvih autora, kao da se otudjio Matici Hrvatskoj, a niti mladih novih talenata ne dolazi, koliko bi poželjno bilo.

Onaj običaj izabranih pjesama je konačno utukao svako pregnuće, jer to izdanje kao da je značilo nadgrobnu ploču nad mrtvi talenat. Istina, ni najbolji agitator ne može iz mediokriteta stvoriti genija, no ja držim, da bi se kod nas našlo još uvijek vanrednih pjesama, koje bi Matica mogla skupiti u godišnji almanah. Te pjesme bile bi savremene, pjesme tek ispjevane, neizdane i svakako bi bolje došle općinstvu nego zbirke već štampanih pjesama. Što se tiče romana, to Matica Hrvatska ne će tako dugo imati dobar roman, dok ne će dati piscu slobodu i veliku nagradu.

Dosadanje honoriranje nije bilo ni u kakom razmjeru sa radom piščevim. Tome je kriv i sistem honoriranja; platiti štampani arak sa 30—40 forinti (i to ne svima jednako, jer neki su se morali zadovoljiti i sa 12—15 forinti po arku, akoprem su radnje bile iste vrste i jednake vrijednosti) ne znači dolično nagraditi pisca. Pisac se mora honorirati prama nakladi. Ako Matica Hrvatska štampa 10.000 primjeraka, to mora bolje platiti

nego knjižar, koji štampa 1000 primjeraka. Matica Hrvatsk ovisi o hrvatskim književnicima, pa je vrijeme, da oni traž doličnu nagradu, jer samo tako ćemo popriječni qualitet Mat činih izdanja moći dići.

Napisati roman nije mačji kašalj, koji se dade sa tri sto tine forinti nagraditi. Odbor bi dobro učinio, kad bi kumulira dvije, tri nagrade, jer za 3000—4000 kruna moći će tek o autora zahtjevati pomno izradjenu radnju. No najgore stojim sa prevodnom beletristikom. To je upravo nečuveno, kad po gledamo, što nam je Matica u ovo posljednjih 20 godina pru žila. Kao što su u izvornoj beletristici najbolji izvorni roman kao Gjalskijev: U noći, pa Radmilović, Kumičićev Urota, Kozarčevi: Mrtvi kapitali izašli mimo Matice, tak smo i sve ponajbolje romane slovjenske dobili mimo Matice Dr. Gundrum preveo je Vazova, Dr. Harambašić Senkievića pro Gostiša: Drevnu priču, a u političkim dnevnicima ili zasebice izašl su romani Dostojevskog (Zločin i kazna, Mrtvi dom), Tolstog (Ana Karenjina, Vojna i mir), Gorkog (Foma Gordjejev), do je u to vrijeme Matica preštampavala Turgenjeva, koji je bi većini poznat, i to tek onda, kad je interes za Turgenjev jenjao, ili je izdavala pripovijesti manje vrijednih ruskih pisaca I to je jedino, ti prijevodi iz slovjenske beletristike, što je opće pruženo iz stranih književnosti hrvatskom općinstvu. Z odbor, kao da u opće nije postojala savremena književnos ni francezka, ni talijanska, ni englezka. Pa kako da nisu ond opravdane tužbe, na nesavremenost i na nedostatke, na totalno neshvaćanje književnosti u upravi Matice Hrvatske? A od dram- ske književnosti u prijevodu nije bilo naprosto ništa done seno; a u originalu? Ja ne ću da iznašam detalje, dostatna je ta činjenica, da je svaka drama ili vesela igra, koja je štampana u edicijama Matice Hrvatske, dosad na kazalištu, kao jedinom kompetentnom forumu, sjajno propala, a ono što je na kaza- lištu uspjelo, to nije Matica Hrvatska našla za vrijedno da štampa. A što se tiče poučne knjižnice, to su bili već toliko puta iz- neseni manjci, da ja ne trebam donijeti ponovno sav materijal koji se tečajem godina nakupio, dosta je, da se ustanovi činjenica, da je ovaj sistem popularizacije nauke posvema jalov.

Opću povijest pišu razni autori, po raznim drugim, najviše

njemačkim autorima i to se vuče kroz dvadesetak godina. Treba samo pogledati na koji način Francezi i Nijemci populariziraju nauku, pa će se odma vidjeti, da naša povijest, zemljopis i prirodopis niti služe na korist kako treba, niti su znanstveno dobra djela a da ne spomenem opravdane prigovore, koje iz patriotskog gledišta dižu javna glasila. Ako nemamo sila za samostalne, kratke i jezgrovite radnje iz pojedinih disciplina, prevedimo radje jedno priznato djelo, nego da ovako izdavajući kompilacije, markiramo naučenjačtvo, koje je u istinu vrlo problematično. Sve u svem: u originalnoj beletristici Matica mora preuzeti inicijativu, tražiti i poticati na rad, davajući moralne i materijalne pomoći, a ne odbijati tjesnogrudnošću. U tu svrhu valjalo bi svakako da se zadaća tajnika točno ustanovi. Sad je on i upravitelj i tajnik. To je posao i heterogen i preopsežan; tajnik valja da se bavi samo oko književnosti. Upravu i čitavo poslovanje (i tiskarsko i knjižarsko) imao bi da vodi posebni upravitelj, no o tom kasnije. Tajnik, kao duša književnog rada, moći će dovesti Maticu na mjesto, koje ju zapada da vodi književnost tako, da će biti odlika, kad će čije djelo biti štampano, a ne kao sad, gdje je Matičina firma malum omen za dobrotu knjige.

Naročito se mora posvema promijeniti sistem prijevodne knjižnice, Matica mora izdavati uz najvažnija klasična djela barem po jedan savremeni roman ili dramu od ponajboljeg stranog pisca. A u pouci neka posegne za prevodima, eno nemamo povijesti lijepih umjetnosti, ni povijesti filozofije, nemamo ništa iz tehničkih struka, ništa o trgovini, obrtima. Fali nam stotina onakih jezgrovitih priručnih knjiga, koje bi bolje došle, nego tri debela sveska riba i kukaca i t. d. Ali zaludu bi bilo i opet sve to, kad bi se ostalo kod dosadanjeg načina izdavanja. Desetak knjiga najednom dobiti, to znači, dvije pročitati, a ostalo u ormar. Matica Hrvatska, ako ne će kao dosad oštećivati hrvatsko knjižarstvo ne smije više od 6 knjiga godišnje izdavati, i to svakih 2 mjeseca po jednu knjigu. Tako bi se kritika, koja sad redovno šablonski veli koju pohvalnu frazu o svim edicijama upoprijeko, mogla mirno sa svakom knjigom pozabaviti. Interes za Maticu ostao bi živ kroz čitavu godinu, a štampanje, otprema i pobiranje članarine laglje bi teklo.

Tako bi bio omogućen intenzivniji rad, a i bolji, samo je uuždan jedan preduvjet. Radnju prispjelu na Matičin odbor,

morao bi da pročita svaki član odbora, a ne samo jedan. Književni odbor imao bi da odluči o tom, da li će se radnja primiti. O toj decentralizaciji upravnog odbora govorit ću drugi put.

Dr. **Dežman-Ivanov.**

Naša književna izolacija.

Dva pojava u hrvatskom literarnom životu zabrinjuju svakoga, koji vodi brigu o napreiku naše književnosti. Naša publika nema pravoga interesa za našu knjigu, ona ju ne kupuje, a to upliva na naše nakladničke prilike isto tako, kao što i na samu književnu produkciju vrlo nepovoljno, te priječi razvoj pravog književnog života i onemogućuje piscima, da dobiju doličnu nagradu za svoj rad. Drugi je pojav taj, da se vrlo mnogo naših pisaca prestane razvijati ili da prestane ćak i raditi baš u onoj dobi života, kada se običavaju pisci ostalih literatura istom pravo rascvjetavati; naši pisci dapače postaju često u najljepšoj muževnoj dobi — veterani i literarno invalidni. Biti će, da je taj pojav u savezu sa onim prvim u toliko, što u nas literatura ne može da postane ujedno i vrelo privrede, a time i slobodno zanimanje, nego je sveudilj posao u dokolici, posao diletanata, kojim se naši ljudi bave dotle, dok ih na to nagoni mladenački zanos, a napuste ga, kad se jave životne brige.

Ali nisu samo vanjski uzroci, koji smetaju napredku naše literature, nisu krive samo neuredjene i često desolatne knjižarske i nakladničke prilike, koje još pogoršava skroz zastarjeli tiskovni zakon i upravo nesnosna zabrana kolportaže. I ako je sve to zamašan uzrok nevolji, nije to uzrok jedini. Ovdje sam nakanio navesti nekoje od tih unutarnjih uzroka.

Temeljni uzrok velikom dijelu naše književne mizerije leži nesumljivo u sasma krivom shvaćanju naše narodne literature i njenih zadataka, u krivom, gotovo bi rekao filistarskom shvaćanju kod onih faktora, koji reguliraju književnu produkciju, a to shvaćanje utječe isto tako na kritiku, kao što i na same književnike. U nas je redovno vladalo mnijenje, da naša literatura, kao literatura maloga naroda, koji je još daleko od ostvarenja aspiracija svojih narodnih ideala, mora biti subordinirana narodnoj, dapače i dnevnoj političkoj borbi naroda i da ta literatura mora da bude u prvom redu idealističko-patriotska, da budi, potiče, hrabri, osvješćuje i oplemenjuje publiku. Literatura ima da daje uzore i da predočuje ideale. I u istinu je velik dio naše literature bio ovako idealističan. Bila je to literatura mlaka, apstraktna ili kako se uobičajilo reći »limonadna«. A i

morala je postati ta literatura tako blijeda, jer baveći se sa samim općenitostima i natucanjima bila je retorična u poeziji, a idealistična ili plaha, da najakutnijim pitanjima pogleda, u oči u pripovjesti i drami, te je morala naskoro izgubiti svu krv, jer onako u zraku, gdje je lebdila, nije ni mogla da crpe hrane. Općenite sentencije i formule ostaju uvjek samo formule, a u literaturi ovakove formule postaju fraze, koje se iz formalnosti opetuju, indiferentno i od navike slušaju i prolaze neostavljajući nikakova traga ni u publici a ni imenu onoga, koji ih »odvergla« u literaturi.

Pogriješka toga shvaćanja i te literature nije sastojala ni u tome, što se dovodila literatura u savez sa narodnim idealima, niti u tome, što je ona te ideale htjela da podupire, nego u tome, što se literatura nije dovoljno *realno* svezala sa narodnim životom i što je metoda, kojom se ta literatura služila, bila skroz na skroz kriva. U prvom slučaju je krivnja u tome, što je ta literatura radila za neki apstraktni pojam naroda, za idealni »narod«, a nije u realnom narodu socijalno djelovala, a u drugom, što je metoda bila idealistična a ne realistična. Napokon ta literatura nije po širini svoga horizonta bila europska.

Dva će fakta tu stvar najbolje objasniti. U nas imade mnogo inteligentnih ljudi, koji rado čitaju, ali njihova lektira nisu domaće, nego su to strane knjige. Pitajte o tom naše knjižare, pa ćete se moći uvjeriti, da se u nas najnovije i znanstvene i beletristične edicije strane (i francuzke i talijanske i njemačke) vrlo mnogo kupuju, a još više čitaju. Naći ćete često ljudi, od kojih se za cijelo niste nadali, da poznaju svjetsku literaturu i da prate i najnovije pojave možda i više, nego velik dio naših književnika srednje ruke. Nemojte planuti na tudjinštinu, nego recite po duši: zar nebi ti ljudi radje čitali domaća djela te ruke — da ih ima? Zar bi bilo bolje, da ostanu bez onih literarnih užitaka, koje im ne može da dade domaća literatura? Zar da zatvorimo našoj inteligenciji izvore svjetske kulture, koju im ne možemo nadoknaditi, ili je bolje, da joj damo umjesto valjanih stranih djela domaćih ekscerpata i plahih pokušaja. Moramo jednom uvidjeti, da mi imamo publike, ali da nemamo za nju odgovarajuće literature, jer će napokon svaki inteligentan čovjek moći lako uvidjeti inferiornost i malјušnost ogromne većine naših knjiga prema stranima, a mi ne smijemo ga zatvoriti u uzan krug ove naše nevoljne zemlje, u ove naše jadne i zadušljive prilike, ne smijemo da mu suzimo horizonat, kad mu ga već ne možemo da proširimo. Naša literatura je sa ovim svojim uskim horizontom osudjena, da se i hrani i kreće u zatvorenom krugu baš one naše inteligencije, kojoj nije pristupna strana knjiga. Bojazan, da bi europejština i literarna sloboda škodila slabeći narodnu ideju i kvareći publiku,

gotovo je bespredmetna, jer to može da čini u većoj mjeri strana literatura, dočim bi domaća literatura unutarnjom nuždom spajala svjetske ideje sa narodnim potrebama i tako pridržavajući dobre strane svjetskih djela paralizovala njihov štetan upliv. Tudje su knjige pisane s tudjega stanovišta, u tudjem duhu.

I tu smo u tragu riješenja jednog dijela problema. Mi moramo dobiti literaturu, koja će domaće prilike i naša domaća pitanja gledati očima europejca i riješavati ih sub specie općenitih svjetskih problema. Riječi o »svjetskoj centralizaciji«, koje je govorio, za cijelo velik češki patriota Palacky, nijesu pusta fraza, a od nas je najveća — najblaže rečeno — nesmotrenost i tjesnogrudnost, kad hoćemo da se u svijetu nekako izoliramo. Veliki narodi boje se izolacije, a zar da se je mi nemamo bojati? Skroz na skroz je ubitačna današnja faza u razvoju našeg novijeg života, u kojoj smo se mi danas ogradili nekim kineskim zidom, te je sav naš život zatvoren, ne samo unutar granica našega naroda, nego dapače unutar granica pojedinih pokrajina. Provincijalizovanje našega života i naše kulture ide tako daleko, da je Dalmacija sasma drugi svijet od Banovine, da Slavonija i Bosna stoje u vrlo slabom kontaktu sa Zagrebom. Postali smo nekako purgarski, a u tome treba tražiti jedan veliki razlog našoj tromosti, apatiji i usjelosti cijelog našeg života. Cirkulacija ideja zastala je. Trebali bi već jednom, da provjetrimo ovaj naš nečisti stan svježim zrakom iz vana, iz slobodnoga svijeta. Mnogi naši ljudi boje se svjetskih ideja i pitanja, koje oni zovu »kosmopolitskima«, ali nas i sama naša prošlost uči, da smo bili unutarnje najjači baš u onim periodama, kad smo se osjećali dijelom Europe, dijelom svijeta. Velike misli trebaju velikog terena i velike mase onih, koji se k njima priklanjaju, a pomanjkanje velikih misli u našem životu imamo tumačiti time, što se one i ne mogu da održe i razviju lih na našem malom tlu i za naše male prilike. Velike misli, koje su krijepile naš narod za Ilirizma i u doba 60. i 70. godina, bile su svjetske, »kosmopolitske« misli primjenjene na naše prilike, svjetske misli sa našom narodnom nuaçom; tadanji naši muževi-prvaci bili su europejci, što sadanji nisu. Razlika izmedju onda i danas je očita i po našu sadašnjost nepovoljna i nesretna. U narodnoj politici je nama zadnja točka horizonta Markov trg ili najviše Pešta, a u narodnoj kulturi tradicije 70tih godina.

Ovo je stanje loše iz više razloga: jedno, što nas ova izoliranost slabi, jer nemamo nigdje jačeg oslona našem unutarnjem životu, a time, bez jake moralne i idejne baze i zaledja postaju naši ljudi ili apatični ili beskarakterni kruhoborci, a drugo, što time odbijamo od njive narodnoga rada polagano sve one naše ljude, koji teže za nečim višjim i koji stoje na

visini ili hoće da se popnu na visinu europejske naobrazbe. Ako ti ljudi i rade štogod ovdje kod kuće, to ne rade očito svom dušom, jer je bolji dio njihov tamo vani, u velikom, ali tudjem svijetu. Oni rade iz »patriotske dužnosti«, koja im je teret i »žrtva«, ali ne iz unutarnje nužde. I tu su korjeni našem zlu i našim neuspjesima.

Obratimo li sada pogled na našu literaturu, to ćemo vidjeti, da činjenice potvrdjuju ovaj nazor. Najbolje i najtrajnije su i u nas uspjeli oni pisci i ona djela, koji su umjeli da odgovore bar donjekle onim zahtjevima, koje sam eto napomenuo. Ali uspjeh djelâ i pisaca uvjetovan je još nečim. A to je onaj drugi fakat, na koji sam htio da upozorim.

Šenoa je opisivao većinom svoj Zagreb i čitatelji zagrebački našli su u njegovim pripovjestima poznate tipove. Šenoa ih je vodio čas na Dverce, čas na Markov trg, čas na Kamenita vrata, čas na Kaptol; on je stajao redovno na strani gradjana i srdačnom i toplom simpatijom crtao svoje ljude i onda, kad ih je malo satirizovao. Šenoa je prema historijskim grupama, koje je opisivao, uvjek označivao svoje stanovište, bio je demokratičan i napredan, i on je redovno opisivao naše unutarnje, socijalne prilike više, nego li sukobe sa tudjinom i velike bojeve. Eto, tu imamo tražiti uzroke Šenoinih velikih uspjeha.

Razlozi uspjeha Kumičićevih djela (koji je svoje knjige izdavao redovno u privatnoj knjižarskoj nakladi) leže isto tako u naravi tih djela. On je bio došao 80tih godina iz Pariza i pokazao, da imade kuraže pisati otvoreno i bezobzirno, zagrebao u socijalan život i prekopao njegovo blato. I on je u publici uspjeo. Zašto? Jer je umio da bude negeniran, da se dotakne društva.

Istražujemo li uzroke obljubljenosti i raširenosti Gjalskijevih pripovjesti, to ćemo lako naći, da su mu uzroci u tome, što je i Gjalski znao, da svoje stvari nekako lokalizuje, da ih sveže sa onom grudom zemlje, koja je njegovo rodište, što je znao, da piše realno, da piše otvoreno i da shvaća život socijalno. Isto tako možemo i uzrok uspjehu Tucićevoga »Truloga doma« naći opet u tom, što smo tada čuli prvi put sa naših dasaka, a u djelu domaćeg autora, riječ snažnu i do grubosti temperamentnu. On se znao nametnuti svojim smionim nastupom.

Blijeda, neizrazita i plaha djela neuspjevaju baš iz istih razloga, iz kojih neuspjevaju ni ovakovi ljudi, koji se ulickavaju, napudraju i uljepšavaju, te postaju dosadni; a i u literaturi imade ovakovih napudranih djela. Djela su ta pisana »u rukavicama«, djela obzirna, blaga, pisana onako »da sve zadovolje« — a ne zadovolje napokon nikoga. Tako se je pako u nas pisalo. Uzeo se je kakov indiferentni milieu — redovno kakovi grofovi i baruni — kakov općeniti problem, — o ljubavi ili tako što — i

onda se pisao roman. Ali indiferentnost se indiferentnošću vraća i ne ću se prevariti ako kažem, da je jedan dio nemara naše publike skrivila i bezizrazitost i indiferentnost one naše literarne produkcije, koja nije, ravnajući se prema onoj, »da ju mogu i mlade djevojke čitati«, zadovoljila ni odraslije, ali ni — mlade djevojke. Literatura (i umjetnost u opće) bez fiziognomije, literatura bez temperamenta, koja nema smionosti označiti svoj odnošaj prama društvu, koga obradjuje, označiti ga jasno i iscrpivo — literatura je beskarakterna. Dočim se je kod nas u jednu ruku oštro žigosala beskarakternost osobe, podupirala se je raznim uniformirajućim preventivnim cenzurama beskarakternost literature i literarni kukavluk. Bez otvorene i slobodne literature nema ni slobodnog naroda ni društva, a najgori se radja nemoral pod plaštem onog prisilnog »morala«.

Ali ova sloboda i otvorenost ne vodi — kako se to rado podmiće — do kosmopolitizma, internacijonalnosti i t. d., jer je napokon i uticanje ovakim »općim« sujetima, a bez kakove odredjene fiziognomije, bez lokalnog, domaćeg kolorita, isto tako besizrazitost, kao što i besmislenost. Literatura ne operira s apstrakcijama, ona govori uspješno samo o konkretnostima, a iz toga slijedi, da je ona to snažnija i to trajnija, što je punokrvnija. Punokrvnost pako literatura ne može da crpe iz oblaka i iz apstrakcija, nego iz punog, realnog života (bilo vanjskog bilo duševnog). Uvjek će jače djelovati primjer uzet iz kruga onoga skupa, komu ga pripovjedaš, nego kakov shematički, općeniti primjer. Tu je pako ukljčena i druga misao, koju sam već u početku istaknuo, naime, da naša literatura treba da bude socijalna. Socijalni momenat, koji realiziran u literaturi nuždno sa sobom donosi, kao onaj momenat, koji sve faktore narodnog našeg društva zajedno interesuje, najbolji će biti vez izmedju publike i književnosti.

Ali moram spomenuti, da pod socijalnim momentom u literaturi ne razumjevam »socijalnu tendenciju« ili isključivo ili puko opisivanje socijalnih prilika, nego držim svaku onu literaturu socijalnom, koja je plod pisaca, koji osjećaju, da su socijalna bića, koji stoje u savezu sa životom i koji ga, bilo s koje strane, *proučavaju kao problem*. Svako valjano umjetničko djelo riješenje ili riješavanje je nekog problema. Taj problem može biti ili socijalne ili psihološke ili estetske naravi, ali djela, koja ne riješavaju ništa, koja ili samo konstatiraju ili gotova riješenja iznose, ta su djela ili puke fotografije ili propagatorsko-docirajuća, a dociranje i propaganda nemaju posla s umjetnošću. Ono, što je kod nekoga djela najinteresantnije, to je naprezanje umjetnika, da dostigne neki cilj ili da razriješi neki čvor, i taj proces riješavanja često je vrijedniji i od jačeg dojma nego li samo riješenje. Sva se ljepota napokon i sastoji u spretnom pregnuću čovjeka, da riješava zagonetke, da se

pomiče kroz šikaru života naprijed. To pomicanje naprijed to je ono, što veže čitaočeve simpatije uz pisca. Čim je pako problem, koji se ima riješiti, i šikara života, kojom se pisac hoće da protuče publici bliža i poznatija, tim je dojam jači, jer može onda da tim bolje prati pisca i da s njime zajedno provaljuje njegov put.

To umjetničko operiranje s domaćim prilikama u konkretnim, lokalizovanim slučajevima urodit će ujedno i onim, za čim se u nas toliko uzdiše: tipom narodne umjetnosti, umjetnosti, u kojoj će se očitovati narodni duh. Narodni duh, u nas tako mistično svaćan, a toliko naglasivan, ne može se tako lako definirati, a najmanje ga je pako moguće diktirati literaturi. Mi možemo za jedno gotovo djelo reći: ovo je narodno, a ovo ne, ali točno, kakova da bude jedna narodna literatura, ne možemo a priori reći. Hoćemo li doći do narodno osebujnih djela, možemo to postići samo tako, da slijedimo onaj proces, koji je prošao i sam taj narodni tip dok se je razvio i očitovao. Na tvorenje „narodnog karaktera i narodnog duha upliva i način življenja i okoliš prirode, u kome se narod razvija. Ako bude pisac pustio, da njegovo djelo izraste iz onog istog milieua, u kom se i narod kreće, ako bude uvažio sve one prilike, koje i na narod djeluju, ako bude jednom riječi i socijalan i lokalan, a uz to po krvi ili tradiciji član tog naroda, onda će i njegova djela nositi na sebi pečat narodnoga duha, ali i to osobito onda, kada ih bude puštao, da sasma slobodno izrastu iz tog tla, ako ih ne bude umjetno i na silu htio učiniti narodnima, ako budu samo prirodan rezultat iz onih danih premisa.

»Slobodan rezultat«, rekoh, i tako dolazim na zadnji svoj postulat. Sloboda umjetnosti se u nas dosta naglašivala a i dosta pobijala. Sloboda ta nije i ne može biti apsolutna, jer takove slobode u opće nema, ali mora biti književniku dano i pravo slobode, da bude iskren, da se slobodno t. j. ne smetan iz vana mu nametnutim pritiscima unutarnje razvija. On pako sam treba da je slobodan u sebi toliko, da otvoreno i bezobzirno rekne ono, što ćuti i misli. Kritika njegovih nazora ne znači još sama po sebi smetanje slobode, ali počima to značiti, kad ta kritika ide za tim, da mu porekne bilo ma u ime čega pravo, da bude iskren. Onda je takova kritika u bitnosti i namjeri svojoj isto, što i preventivna cenzura s tom samo razlikom, da nije mogla piscu već prije zapriječiti, da izadje na javu sa svojim mislima. Ali loš je znak, kada se pisac dade ušutkati na taj način i kada i sam napokon prizna, da je »s obzirom na narod, moral, odgoj i naše prilike« iz taktičkih razloga ovakova obzirnost i ovakova preventivna cenzura opravdana. Tu se pokazuje nesvaćanje umjetnosti i njenih zadataka, a često i osobni kukavluk. Umjetnost nije plod dnevnih i

praktičkih potreba, pa ona se s njima i ne bavi. Taktika i mo
mentani obziri imadu smisla i potrebni su u praktičnom rad
i kod provadjanja ideja, ali umjetnost nije za to tu, da nešt
provodi u život, ona samo iznosi misli i osjećaje, on
hoće da dade ljudima prilike, da, uživjev se u iluziju život
koju im ona podaje, razviju baš one svoje sposobnosti i sil
koje u realnom, svagdanjem životu ostanu neuporabljene. Svag
danji život ne daje prilike, da čovjek razvije sve svoje latentn
sile, a baš te stavlja u akciju umjetnost, i u tom leži dubol
njezin životni smisao. Umjetnost daje ljudima ono, što im j
kadro pomoći, da kompletiraju, da harmonički, svestrano, pc
moću fantazije razviju svoje duševne sile i sposobnosti. Prem
tome umjetnost naša i mora da je slobodna, t. j. da je be
obzira spram shodnosti ili neshodnosti. Ona proširuje na
vidokrug, ona je ključ, koji otvara vrata onoga svijeta, u kog
mi u svagdašnjosti ne dospjevamo zaći.

Na piscima je u prvom redu, da imadu odvažnosti bi
slobodnima. Oni se ponose nazivom stvaratelja kulture i svjetlc
nošâ naroda, oni moraju da budu dakle i krčiteljima novi
staza. Pisac, koji ne zna, ne smije ili se boji reći otvoren
ono, što misli, pisac, koji ne zna nešto htjeti, taj neka ne piš
jer literatura ima samo onda vrijednost, ako nešto kaže,
»drvo, koji ne nosi ploda, siječe se i u oganj se baca«. To s
dogadja pako velikom dijelu naše literature i razumljivo je, d
je tako. Na račun se patriotizma trajno ne mogu kupovati i
ćak i čitati ispisani arci papira, koji plaho, neodredjeno, a čest
i ništa ne kažu. Dajte nam umjetnički valjanih, snažnih, izra
zitih djela, koja nešto hoće u životu, pa će ona naći svoj
publiku i nametnut će joj se. Teško je stvoriti takova djela
ovim našim maljušnim prilikama, istina je to, ali za to treb
da se pisci osjete dijelom i suradnikom velikih svjetskih mis
i pokreta. Teško im je zadrijeti u socijalni naš osinjak. Tešk
je početi, ali se početi jednom mora. Književnici u nas — kaž
se — ne uživaju poštovanja i potpore, ali onaj, koji je od
važan i jak, izvojšti si i poštovanje i potporu. Tu će odvažnos
dati našoj književnosti vjera u uspjeh, koji je nedvojben, kak
sam to kušao dokazati, a jakost će dati i njeni uski savez
isto doba sa našim životom i vanjskim svijetom. Korijen
mora da pusti u ovu našu zemlju, ali granje svoje mora d
slobodno raširi i da ga ne zatvori pod stakleno zvono, neg
da se hrani velikim suncem, koje grije cio svijet jednakc
kišom i zrakom, koji je svima zajednički i koji što više cirku
lira to je svježiji i to više donosi oplodnih klica. Onda će pc
lagano, uz organizaciju naših književnih prilika i publika htje
kupovati i nakladnici tiskati i honorirati naša djela; al ond
ne će ni pisci naši — uz ovako neiscrpivo vrelo duševn
hrane — prestati se razvijati i pisati u dobi, kad su drugud

pisci istom u najvećem naponu svoje snage. Onda će i naša literatura biti ne samo narodna, nego i valjana, a time će moći stupiti na svjetsko tržište, što će još više ojačati nju, a i sam narod naš. Tako je bilo u Škandinaviji, Rusiji, Danskoj i druguda, pa zašto da ne bude, radi neosnovanih nekih predsuda, bojazni i filistarskih nazora i kod nas?

M. Marjanović.

Život i rad dra. Ante Starčevića.

(Nastavak.)

Preuzevši g. 1852. uredništvo »Nevena«, Starčević je napisao u 47. broju »Nevena« lijep feljeton. Kako je taj feljeton dosta karakterističan po Starčevića, donosimo ga ovdje u cjelini:

Hrvatska je stara poslovica:

Kad dodje sveta Kata,
Od svatovah škriplju vrata.

A mi bi ove godine morali reći:

Došla i prošla je sveta Kata,
Al vidismo malo svata.

Mi znamo, da někoji naši štioci već kamenje na nas dižu, što se usudismo očito reći, da ona poslovica laže, što se podstupismo onu našu zlobnu tvrnju protustaviti sladkoj onoj od starih vremenah i pěsmarah izreki. Mi znamo, da i od ono malo gospojah i gospodičićah, što naš list barem, kad neimaju ništa drugoga u kome tudjemu jeziku, štiju, preslicami, vreteni, rašći, a posve izobražene iglami, koje se na sedamdeset i devet razredah děle, pa su itako sve jednake, nemili nam boj navěstjuju radi doslědnosti, što se iz naše izreke može izvaditi, naime, da su ali mladi ljudi sami skitalice, te neće da se žene, ali da su se ženske upravo povražile, te s toga da nitko za njih nemari. Mi vidimo taj oporni boj, koi nam se pripravlja, ali ništa zato: i naša je od junakah majka, štono reče někoje selo muževah, koji su se tako hrabro držali kad ih zec sastade, da ih ni jednoga nije ni ujeo, a kamo li pojeo. Ako nas na boj, gospodo i gospoje, zovete, mi taj poziv primamo, pa, po navadi, ko što u njem dobije, neka nosi, i poslě tučnje neka se hvali, da je on nadvladao, makar da je operušan utekao.

No prie svega izjavljamo, da smo ljubitelji mira i ljubavi, te što se već nismo upisali u Kvakere — neprijatelje boja — uzrok je taj, što ovaj věrozakon upravo niko netěrpi. Pa zato prie nego li se pobijemo, svakako pristoji se, da se razumimo, za da poslě, kao što običajno biva, svi neimamo pravo, ali svi

krivo. Dakle, da vam vjerodostojno naše rěči protumačimo, onda radite, što vam drago.

Što rekosmo onom našom zlobnom tvrnjom, kod k do zadnje kapi kèrvi ostajemo, rekosmo samo od naše stra i o Zagrebu. Naš je put od peći do vrata, a expedicia od vernoga šetališta na južno. Ergo, to je kraj našega izkust službenoga, t. j. onoga, o kome smo deržani našim štioce račun davati, a sve drugo stoji od naše gospodske volje. onoga, što dosada rekosmo, zaključujemo, da su već naši čeni protivnici svoje proti nama napereno oružje pobacali gèrm, u korice, a svakako još znadu, da sveto pismo nela pa ono veli: ko diže oružje, od oružja će umrěti.

Pèrvašnjih godinah nemogosmo u Zagrebu ni jesti piti od buke i sviralah svatovskih u sej doba. To je uzrok, u ovo vrěme biahu svi časopisi suhoparni, jer gladnu ure niku nije do pisanja, a slagatelju do slaganja; nu buki i g nije do posla. Ove godine neima tomu ni glasa ni traga, s toga evo nas s punimi šakami mastne brade pred naše ćinstvo. Mi ćemo, nota bene, circa obligationem javiti, da se i jesenas Zagrebčani ženili, ali sit venia verbo veritatis, da se Zagrebkinje nisu udavale. — Kakav li je to galematia

Više je naših najbolje budućnosti i najizvrstnijih mladić i muževah, ali ni jedan si neuze Zagrebkinju. Zašto to? neznamo, jer još nebismo na ženitbenome tèrgu, nego na liko možemo naše obćinstvo osigurati, da se kod ovih ženitb nije gledalo na narodnosti i na jezike, jer se udalo puno N micah, Magjarkah, Taliankah, Poljakinjah za vatrene Hèrvate, Zagrebkinje sěde kod kuće i bi reć, da im se jako dopa ona izreka Ciceronova: Nullus locus domestica sede jucu dior. Na zdravlje im!! Iz našega izkustva uvidjeli su štio da mi Zagrebčane jako malo, a Zagrebkinje ni malo nep znamo.

Nekoi istinski muž, naš priatelj, na pitanje: »Zašto se Zagreba neženi rajše, nego li iz tudjice?« odgovori nam: ja bi to volio nego li ti, ali za me nije nijedna Zagrebkin Ti znaš, da ja do slašticah ništa nedèržim, ali, brate, ja plašim žene, koja nezna što je lonac, van pita, kad ga vi gdě rastu toliki lěšnjaci, i ko im žgarice jede? Ja sam čov od malo rěčih, ali Zagrebkinje se nauče sedamnaest rěčih hè vatskih za divaniti sa službinjami, pedeset němačkih, trides franceskih, jedanaest talianskih, pa im je to sve. Ja se boj ženah, koje naznadu divaniti, van očima govore. Da ti o d gome negovorim i uči se pameti iz nesreće drugih!!«

U crtici »Prizor iz života« u Nevenu 1853. br. 47. i 4 opisuje Starčević svoje doživljaje pod modruškim gradom. G dajući goleme ruševine staroga grada, Starčević je uronio prošlost, pa daje oduška svojim osjećajima:

»Čovék, koi živi samo u sadašnjosti, koi je navikao svojim današnjega hèrdjavoga vrémena slabim očima vérovati, nad ovim pogledom mora se od straha stresti, jer mora pomisliti, da će se ona strahota ovaj čas niza svoj strmac na njega odkotèrljati. Tâ podèrtina, taj vraniak, koi neuke plaši, a uke opominje na nekadašnju veličinu našega naroda — to je naša Modruša.

Modruša! Kolike i kakove se tu radjaju uspomene u pravome Hèrvatu. Modruša, to je ono mésto, koga su zidove, uzdignjene iz kosti svojih otacah, stari Hèrvati na tisuć kratah svojom kèrvlju nalili: ono mésto, na kome su majke naše radi svoga junačtva novima Amazonkama proglašene; ono mésto, koje Turčin nikako uzeti nije mogao, dok Matia Hunjadi — za osvetiti se Némcem — neizvuče iz okolice sve muževe, koji za boj sposobni biahu, te tako, dok južnu Hèrvatsku nepropusti junačkom slavom opojenom Turčinu za poputbinu do Krajinske, — samo ovako mogla je Modruša, kako i stotine drugih hèrvatskih gradovah, propasti. Ovakove i još mnogo veličanstvenije tužne uspomene obuzmu dušu otačbeničkome Hèrvatu, kada čuje réč »Modruša«.

Na ova razmatranja nadovezuje Starčević doživljaje, »prizore iz života«, što ih je kod Modruša doživio. Dva su se seljaka posvadila i do krvi potukla, a posvadio ih je jedan židov. Na taj dogodjaj nadovezuje, ovu, za njegovo tadanje mišljenje vrlo karakterističnu primjetbu: »Zaradi jednoga lupeža, koi hoće da živi mukte iz tudjih žuljah, a kad mu se to zabranjuje, onda ovako zavadja mirne i poštene ljude na svoju korist a njihovu nesreću. Bože hvala ti, što si mi ovaj prizor dao vidéti.«

U dalnjem pripovijedanju šiba Starčević mane svojih sunarodnjaka, te iznosi razgovor, što ga je imao s ciganskim kapetanom povodom tučnjave cigana medjusobno.

Starčević govori vrlo lijepo o ciganima, te ističe nekoje vrline, a tumači njihove mane.

»Istina — veli — ciganin ima oduge pèrste, t. j. kradji se jako neugiblje, ali ko pomisli život ovoga puka, onaj se neće tomu nimalo čuditi; i od naših graničarah nebiaše još prie 40—50 godina pošteniega u toj struci naroda, a danas su od ciganah na toliko bolji, na koliko su strašljiviji i ludji u kradji i na koliko se nemogu tako hitro preseliti.

Dosta: ciganin će kad može ukrasti i prevariti, jer drugačie skoro nebi mogao živéti, a u druge veće zloće neće tako sèrnuti, kako mnogi drugi ljudi.«

Ciganski mu kapetan opravdava svoj postupak, zašto je sve s reda kaznio cigane, kad su se potukli. »Svi su — veli — krivi. Jer dok se medju njima pokazao ogovaratelj bratje svoje, bili bi ga morali iz svoga družtva iztérati, te tako oslo-

boditi se najotrovnie zmije, neopranoga nepriateljskoga jezika. Ali oni to nisu htěli, van su po tiho hranili gnjev i mèržnju medjusobno.«

»To je ona nesreća, koja mi dušu muči: čověk, koi voli pověriti se tudjincu nego li svomu bratu, s kojim, makar da se i posvadio, propao je; ko nevoli, da ga svoj ošine, nego li da mu drugi ružnu rěč reče, propao je.«

Prvi je to neugodni slučaj za njegova vladanja, s toga ih je samo malo kaznio, »jer su kod nas sladji bratovi udarci, nego li tudjinčevi cělovi.«

Dalje razlaže ciganski kapetan svoje nazore: »Kod nas biva sve javno, sve očito, — svaka skrovnost nesmiljeno je pedepsana; ko ima što proti kome, mora mu u bèrke reći pred svima, a onda družtvo javno sudi, pa krivca pedepsa, ako li nemože stvari na kraj doći, mora po me javno poslati. Da bi ko od cěloga družtva neposlen k meni došao, pa da bi mi što zla o kome kazao, bio bi smatran kao uhoda, kao ocèrnjivatelj bio bi najstrožie pedepsan. Mi se plašimo takovoga čověka, koi može i pod šatorom i u palači jesti, a vi se varate i gèrnete žeravu na noge si, ako imate takovih ljudih medju sobom, pa vam su priatelji: ovi su bolji kao dušmani, nego li kao priatelji, jer ih se onakovih čověk čuva, a ovakovi napune ga sumnjom, strahom, mèržnjom do ljudih, pa željeć osigurati se, upravo u pogibel padaju.«

Svoj razgovor završuje ciganin s pripovijetkom, kako nije htio biti krvnikom, kad ga je na to htjela prisiliti franceska vlada za Napoleonsko doba u Krajini. Nije bilo krvnika, da povješa hajduke, a Francuzi su htjeli, da cigani preuzmu taj krvnički posao. Ciganski kapetan, tada još mlad čovjek, odlučno je odbio taj sramotni poziv, pa je za to izšiban tako, da mu je od udaraca jedna noga usahnula. Za primjerom njegovim poveli su se i drugi cigani, te su i oni izšibani. Posao, kojega se nisu htjeli primiti cigani, preuzeli su bez otpora graničari!

Plod Starčevićeva naučnoga nastojanja u to doba bilo je izdanje »Razvoda istrianskoga« u Kukuljevićevu »Arkivu za jugoslavensku pověstnicu« od g. 1852.

Kako je došlo do toga izdanja, pripovijeda sam Starčević, spominjući, kako mu je rukopis »izručio sam slavni uzbuditelj i štititelj naše narodnosti g. dr. Gaj, da ga priredim za štampu«. Posla se toga rado latio. Ne će moći sve ispuniti, što se kod ovakova posla traži, ali se nada, da će drugi ispuniti »svoja dèržanstva«, pa zato njima ostavlja sve razsudjivanje i sav pragmatizam.

»Razvod istrianski« čini se Starčeviću ne samo radi toga znamenit, što se iz njega jasno vidi, da je »kod otacah naših jezik hervatski bio sasvim služben, nego i diplomatički — još

onda, kad mnogi zapadni narodi nisu ni mislili, da bi svoj na to veličanstveno mesto uzneli, premda on dokazuje, koliki je bio kod otacah naših hervatski narodni ponos, kome kod nas ni traga neima, i tako, on je zlameniti i s toga, što nas spominje na mnoga još staria, diplomatička pisma, sastavljena u hervatskom jeziku, kako se vidi iz ovoga, puno čistijem, nego li su pisma mnogih današnjih pisacah.«

Nadalje Starčević ističe, kako pisac »Razvoda« mieša ne samo sva tri hrvatska narječja, nego i slovenski, t. j. krainski, pa sav ovaj smes zove jezikom hrvatskim. Ovo je Starčeviću »po sve pute stvar jako zlamenita«, pa medju inim spominje Starčević, pun zanosa za našu prošlost, da »naši otci nisu znali za razliku medju iezikom učenim i pučkim, ovu smo tamnu svetlost mi iznašli; a oni su pisali jezikom narodnim, hoću da rečem: pisali su tako, da ih narod razumio. I zaisto, današnji njihovi domorodci bolje razume ova stara pisma, nego li naša, koja danas pišemo. Naš je narod svoj jezik do danas sačuvao u svoj čistoći i podpunosti.«

Upućujući filologe, da bi pravo izučanje starih spomenika donosilo više koristi nego do sada, završuje svoj predgovor primjetbom: »Zaisto, ono je puno zlamenitie, nego li njihova dosadanja pravdanja, n. pr. o broju stranah govorenja, o nekakim padežim, i medju njima o roditeljnom, koi neima nikakova poroda, o davateljnom, koi otimlje, o tužiteljnom, koi preporučuje, o zvateljnom, koi tera itd. itd., o stvarim, iz kojih se svak smeje, izvan onoga, koga su bogovi medju naše jezikoslovce odsudili, — o stvarim, koje su nas tamo dovele, da nam pisma najmanje oni razume, koji najbolje znadu naš hervatski jezik.« »Naši književnici neka već jednom ostave lešnjake, pa počnu grizti orahe.«

Predgovor je ovaj pisao Starčević pravopisom istim onim, kojim je pisao svoje radnje u kasnijim godinama, dok je još u »Nevenu« dopuštao, da mu se članci pišu pravopisom lista.

Poslije polovice pedesetih godina Starčević je prestao pisati o časopise. Zlovolja, koja je zaokupila druge duhove, povukla je i njega sa sobom. No u nutrinji svojoj radio je Starčević vrlo mnogo. U to doba niknula je u glavi Sarčevićevoj misao, da se dade na rad oko braće svoje u Turskoj.

O tom pripovijeda sam Starčević jedino u svojoj knjižici »Na čemu smo«, gdje veli, da se je poslije krimskoga rata našlo nekolicina njih, koji su kanili u Sarajevu osnovati štampariju i novine, u kojima bi propagovali reforme u Turskoj. Od same osnove prešlo se na pregovore s franceskim konsulom u Sarajevu; medjlis u Sarajevu odobravao je osnovu, te ju preporučivao; no stvar je zapela u Carigradu, i to na savjet nekoga bosanskoga fratra, koji je izvijestio carigradsku vladu, da osnove ove nekolicine hrvatskih mladića idu za panslavističkom propagandom.

Da je Starčević o toj svojoj osnovi vrlo ozbiljno mislio, najbolje se vidi po tom, što je imao pred očima niz reforma, koje bi se imale provesti u Turskoj, da se naš narod nadje u njoj zadovoljnim, a kojih se je i nakon punih dvadeset godina dobro sjećao.

Da se stanje Turske popravi, trebalo bi po Starčevićevu mišljenju, da se ponajprije oko toga uznastoji, da se kršćani poprave, a onda bi trebalo uvesti državne reforme. Za to bi se moralo ovo učiniti:

Kapitulacije sasvim ukinuti, jer ove potkapaju ugled i vlast turskih oblasti, jer pomoću njih stranci bune kršćane. Svaka kršćanska obitelj trebala bi da dobije u potpuno svoje vlastničtvo komad zemlje; koja porodica ne bi htjela držati zemljišta, neka se protjera iz zemlje. Za tu zemlju morala bi svaka porodica davati stanoviti broj nadničara ili stanovitu svotu novaca, dok zemlju ne bi iskupila. Dok god ima drugoga kakoga imetka, nitko ne smije prodati zemlju, osim da si nabavi drugu. Svakoga, tko izgubi zemlju, treba barem iz općine prognati. Zemljišta za razdavanje ima dosta. Muhamedovci, barem u hrvatskim zemljama, ne prekapaju svoja groblja, zemlja praznih »vakufa« ima u izobilju, zemljišta ima i država, a rasdat će gazi vlastela.

Treba nadalje uvesti pučke škole, u kojima se ne će učiti nijedna pozitivna religija; obuku potonje treba prepustiti duhovnicima u džamiji i crkvi; ali za to treba u materinskim jezicima, dakle u hrvatskom, bugarskom i t. d. predavati o gojenju voćnjaka i šuma, o poljodjelstvu, obrtu, trgovini, o čistom moralu i turskom jeziku. S vremenom treba uvesti srednje škole, tehničke visoke škole i sveučilišta. Treba nastojati, da se Grci pravoslavne vjere otmu utjecaju grčkih svećenika, zapovjediti, da se i svećenici istočne vjere čemu uče; za nih i katoličke svećenike osnovati sjemeništa; svima svećenicima doznačiti stalne plaće; biskupe obiju kršćanskih vjeroispovijesti neka postavlja sam sultan; bez dostatnih dokaza neka se ne priznaju austrijske ili ruske školske svjedodžbe; javne službe smiju obnašati samo oni, koji su svršili nauke u Turskoj.

Treba uvesti autonomiju općina, a s vremenom županija i pokrajina; narodno zastupstvo neka se popunja s uglednim muževima bez obzira na njihovu vjeru i narodnost, ali ne s izborima, jer se ovi ne mogu provesti bez meteža i ogorčenosti, nego kockom, kao što se to čini kod porotnika. Narodnim zastupnicima neka se podjeljuju polakšice, odlikovanja, plaće ili nagrade, ali neka njihovo zvanje traje kratko vrijeme. Sve treba učiniti, da se narodnim zastupnicima priskrbi kod naroda ugled i popularnost.

Buduć je kršćanima vrlo malo stalo, da li tko do njih što drži, samo ako ih pop njihov smatra poštenima, treba za-

braniti prisizati, a sudjenje predati porotnicima; općine neka kupe porez, a više oblasti neka vode nadzor nad općinama. Novine neka slobodno pišu o javnom djelovanju javnih činovnika, pa neka se nemilosrdno kazne krivci kao i klevetnici.

Posljedak bi tih reforma bio ovaj: Svijest, da posjeduju zemljišta, davala bi ljudima ponosa i dostojanstva; drugačije sudi vlastelin o posjedniku zemljišta, nego o čovjeku, koji pored sve svoje zloće, neimajući nekretnine, nije vezan ni na što, a osim toga iz posjeda zemljišta najlakše niče ljubav prema otačbini i prema pravednosti. Općenje od malih nogu uzdržava sveze ljubavi, prijateljstva i štovanja. Tko zna korisnih stvari, malo mari za metafiziku; tko uvidi, da je drugdje gore, ljubi i brani ono, što ima; kad tko opazi, da samo od pojedinca odvisi, da steče ugled, čast i moć, pazit će na svoje korake i nastojati će, da steče priznanje svojih sugradjana; sa sve većom prosvjetom moraju nastati ženitbe medju različnim vjerama i pasminama; time se moraju pasmine približiti i pomiriti. (Nastavit će se.)

Naši dopisi.

Beč, 4. lipnja 1902.

(Gradja za diplomatsku povjest sadanje velikohrvatske politike.) Afera sv. jeronimska važna je za nas samo, u koliko otkriva sva spletkarenja tudjih interesiranih faktora i naivnost, te političku nezrelost Hrvata »in complexu«.

Na Balkan s pomoću Hrvata! — to je današnji stadij »Dranga nach Osten«, u čijoj službi stoji oficijelna politika Austrije. Rim ima takodjer svojih jasnih interesa na Balkanu. Pa tako i jest bila i ostaje misija Stadlera u prvom redu u tome, da prikuplja »zabludljele ovce« po Balkanu. Ne ću poreći, da nadbiskup Stadler i kao poslušan miles Rima iskreno ljubi svoju domovinu, ali moram spomenuti, da nije bez interesa Rima i bez sporazuma s njim propagirao veliko hrvatstvo. I za to je »velika Hrvatska« od rimske kurije dobila svoju sankciju.

Ali za tu Stadlerovu velikohrvatsku inscenaciju u Rimu austrijska je diplomacija znala. Ako ju i nije izrično odobrila, njena šutnja takodjer je nešto značila. Kad ni jedan običan državljanin ne može da izbjegne njenom budnom oku, ako gdje »vani« paktira, kako bi joj bio mogao izbjeći dr. Stadler i njegov rad u Rimu, u drugoj prijestolnici austrijske kamarile? Ona je za sve znala i opravdano je ovdje reći: »qui tacet consentire videtur«. A za što je onda dopustila Stadleru, da se

jeronimski zavod prekrsti »pro gente croatica«? Za to, što hrvatstvo spada pod njenu vlast direktno ili indirektno. »Pro gente croatica« imao se zvati naš zavod, a pod protektoratom austrijskim, a u takav zavod imala bi i dijeceza Antibarska da šalje svoje svećenike, koji su dužni, da priznadu austrijski protektorat i da tako ta dijeceza bilo kako bilo dodje pod neku ingerenciju Austrije. Je li onda čudo, da je austrijska diplomacija šutila? Odgovor: Na Balkan pomoću Hrvata! Ali nije šutio knjaz Nikola! I s pravom nije šutio! Knjaz Nikola nije Hrvatima mogao učiniti više, nego što je rekao u svom proglasu, »da je narodna misao pobjedila«. Drugo je pitanje, je li bila ovo zgodna forma te pobjede.

Protestirali su i Madžari, i to odrješito, ali samo proti imenu hrvatskom. Na to su došle još i druge komplikacije s Italijom i — papa je bulu opozvao. Triunf velike hrvatske diplomacije svršio je, kao što svrši svaka velika ideja, koja ne odgovara realnoj snazi — s blamažom. Jer treba pitati: šta je u tom času u istinu bila »velika Hrvatska«? S kolikom su naši veliki diplomate snagom materijalnom i moralnom raspolagali u to vrijeme? Koliko je u to vrijeme čestitih Hrvata prama Madžarima branilo i ono svoje zakonom priznato pravo? Facta demonstrant.

I biskup se Stadler rasrdio. Rasrdio se na Goluchowskog, koji ga je dotle pustio da radi, dakle pasivno čekao i računao ovako: uspije li Stadleru — tim bolje, ne uspije li, ne će biti blamirana austrijska diplomacija, nego Hrvati. Ali Stadler gnjevan i uvrijedjen u svom narodnom ponosu, predbacio je diplomaciji i Madžarima, da su iz puke mržnje prama imenu hrvatskom uzmakli pred — Crnom Gorom.

Da su se na to našli toliko uvrijedjeni Madžari — čudi me. Zar oni zbilja misle, da smo magarci, kojima i batine — gode? Da se je pako Goluchowski uvrijedio — prilično je jasno, jer ako Stadler želi, da se i on radi sv. Jeronima blamira onako, kako su se blamirali Hrvati, onda to znači, da drži ministra za šupljeg idiota — a to je onda bogme uvrijeda. Čini se dapače, da je ministar tako osjetljiv, te mu je sada vrlo neugodno i to, što je pustio, da Stadler pomoću njegovog pasiviteta u Rimu ugovori promjenu imena i tako dao svakom malo oširijem oku zaviriti u riznicu želja austrijske diplomacije. Odatle i onaj neparlamentarni napadaj na biskupa u delegacijama.

I biskup je bio onda pozvan »ad audiendum verbum«. Austro-ugarska diplomacija kvalificirala je Stadlerove enuncijacije kao politički delikat (Goluchowski ih je nazvao »potvorom«), a ne kao netaktičnu nepromišljenost.

Ali ministar ne treba da se odviše žesti. Biskup je sve opozvao i tako izmakao kazni i dao prilike ministru, da u polemici s Vukovićem citira Stadlera, koji da priznaje, kako se

je austr. diplomacija prema Hrvatima kulantno ponijela. I sada izgleda, da je ta diplomacija Hrvatima i više dozvolila, nego što je smjela iz osobite brige i ljubavi za nje, ali nije mogla da provocira rad, njih konflikt sa Crnom Gorom.

Dakle što znači konačno uzmak Stadlerov? Može značiti dvoje:

Prvo je ovo: Mi smo Hrvati na svoju ruku — dakle Stadler sam bez, Coluchowskog — pokušali, da se pokažemo veliki, ali braća Srbi iz same zavisti, da se hrvatsko ime u svijetu čuje, pokvariše račune i prinukaše Papu, da sve opozove. Austrijska nas diplomacija s grofom Goluchowskim upravo mazi, a židovsko i šoveno madžarsko javno mnijenje ćuska, ali samo onako, kako na firmi, da što više ojača u nama ljubav i vjera u madžarsku svemožnost. Papa, da spasi zavod Hrvatima, i opet iz same ljubavi za Hrvate, krsti nas Ilirima i tako nam sankcionira novu državnu ideju, koja ide i preko granica Velike i sjedinjene Hrvatske. Stadler, on to sve kao veliki Hrvat potvrdjuje, potvrdjuje dapače u i m e h r v a t s k o g n a r o d a, na temelju telegrama i gratulacija. Žalost je jedina, što nijesmo uspjeli, ali svi smo se junačno ponijeli i bili bi pobjedili, da nema »prokletih vlaha«. Stadler sam se »skrušeno pokajao«, ne će biti ukoren i dao je Goluchowskomu što je njegovo, a papi, što je papino.

Drugi »ili« može biti ovaj: Mi smo Hrvati pokušali na megalomanski, jeftini način — da se pokažemo veliki, ali vodio nas Stadler u interesu Rima, a pustio nas od njega voditi Goluchowski u interesu austrijske diplomacije i pangermanskog Dranga protiv Srba i njihove narodne samostalnosti. Srbi su pravedno bili protiv nas kao orudja Rima i austrijske diplomacije baš za to, što smo im braća. Austrija nas je izrabila a Madžari pokazali, kako smo prema njima nemoćni.

Stadler pako sam pokazao je, da je prva dužnost svakoga Hrvata biti — u prvom redu katolik, a onda neslaven. On je radi toga izdao narodnu stvar baš u onom momentu, kad je mogao da najbolje otkrije sve karte austrijske diplomacije. On je dao i Goluchowskomu i papi njihovo, ali je zaboravio, da dade hrvatskom narodu ono, što njegov i naroda ponos zahtijeva. On je dapače uzeo hrvatskom narodu pravo, da sam odlučuje i odgovara za svoje riječi, on dapače u njegovo ime opoziva. To je eto i u jednom i u drugom slučaju naravna poslijedica ove poslijednje nedostojne i g r e s m a l i m h r v a t s k i m n a r o d o m p o d v e l i k o m f i r m o m. Jesu li s tim Stadler, Goluchowski i papa odigrali zadnju svoju partiju?

Ovo sve neka vam služi kao tumač rezolucije, što su ju hrvatski djaci visokih škola ovdje u Beču stvorili na sastanku od 2. o. mjeseca. Rezolucija ta glasi: »U očigled najnovijih dogodjaja u aferi svetojeronimskoj vidimo u sramotnom uzmaku

Stadlerovu ponovni dokaz, da politika hrvatska, vodjena episkopatom, može biti samo nedostojno igranje s interesima naroda, izrabljivanjem snage narodne u svrhe slavenskoj i hrvatskoj misli protivne crkvene organizacije katolicizma i napokon svršiti samo žalosnim neuspjehom, koji mora roditi blamažom u vanjskom svijetu, a u nas nepovjerenjem u vlastitu snagu naroda. Odbijajući s indignacijom Stadlerovu izjavu, kojom on tobože u ime hrv. naroda na neistine papinih riječi i napadaje naših narodnih neprijatelja odgovara poniznošću i ulagivanjem, hrv. mladost u Beču pozdravlja rad Milićev i odlučuje pripomoći izvedbi Milićeva predloga energičnom akcijom u čitavom narodu, koji ima da onemogući Stadlerima i Nakićima govoriti u ime naroda i graditi se njegovim vodjama.

Vladja T.

LISTAK.

Delegacije. Kako su gotovo cijeli prošli mjesec zasjedale delegacije jedne i druge pole monarkije, to se gotovo sav interes usredotočio na rasprave ovih zborova. Ministri Goluchowski, Kallay i Krieghammer imali su ovaj put vraškoga posla. Goluchowski je u znoju svoga lica izlagao koristi, što ih Austrija ima od trojnoga saveza, ali i dakako sposobnijem ministru teško bi pošlo za rukom, te koristi dokazati. U dugom eksposèu, u tom nizu u ogromnim periodama zbaždanih izreka, nije rekao ništa osim fraza o miru. Za to su neki delegati i jedne i druge delegacije, i sami Madžari, mnogo prigovarali trojnomu savezu. U opće se pokazalo, da su najtopliji dosadašnji zagovornici prema trojnom savezu znatno ohladili. U austrijskoj delegaciji izrazio se hrv. delegat Vuković — koji je i inače vrlo živo sudjelovao u debatama — protiv trojnoga saveza, a za što uži savez sa Rusijom. Od hrvatskih delegata u ovoj poli monarkije nije nitko ni otvorio usta, a teško da su i znali — o čemu se radilo. — U drugim je svojim govorima Goluchowski pobijao ono, što je lani tvrdio. Lani je tvrdio, da politički odnošaji nisu naprosto ovisni o gospodarskim pitanjima, a ljetos je negenirano stao na sasvim protivno stanovište. Potpunu je blamažu doživio u pitanju izgona austrijskih državljana iz Njemačke. U isto vrieme, kad je poricao istinitost glasova o izgonu, izagnano je iz Njemačke više stotina Čeha i Poljaka. Goluchowski medjutim ipak sjedi i nadalje na svom mjestu. A kad k tomu još ministar Goluchowskovih sposobnosti hoće da se služi porugljivim i prezirnim tonom prema delegatima, onda postaje i smiješan. — Min. Kallay imao je prilike čuti medju ostalim mnoge prigovore protiv svoje uprave, kao što i zahtjev, da se

već jednom predlože godišni obračuni. Izneseno je i pitanje o državopravnom položaju Bosne i o uvedenju ustava, te se naročito madžarska opozicija zauzela za to pitanje. Hrv. delegati ove pole monarkije mirno su slušali — ako su slušali — kako se Madžari zanimaju i ešofiraju za Bosnu, ali oni su šutjeli, kao da nam Bosna nije najbliži susjed i kao da u njoj ne živi naša krv, naš narod. — Jedini gotovo pozitivni rezultat delegacijonih rasprava i spoljašnje naše politike, to su — novi topovi. Krieghammer je najmanje govorio i najviše dobio. Zahtjevi su militarizma svake godine sve veći, a aristokratski zborovi, kakove su delegacije, zborovi, u koje (n. pr. u austrijsku delegaciju) biraju 35 delegata feudalci, odlučuju o žepovima i životima maloga čovjeka! Nije onda čudo, da su se ozvali oštri glasovi protiv delegacija, kao zastarjelih, nesavremenih, nedemokratskih uredaba. Žalimo, da hrv. delegat Vuković nije žešće ustao protiv militarizma, kao da mi Hrvati ne osjećamo taj užasan teret i duh, koji i u našem životu sve to više izbija, duh kastovni, duh antidemokratski i nemoderan. Hrv. delegati ove pole monarkije valjda su za nove vojničke tražbine i njihov prihvat doznali tek — iz novina.

Iz novina. Iz Sarajeva poslane su našim novinama nove informacije u stvari zavoda sv. Jeronima, koje idu za tim, da prikažu Stadlerov opoziv u blažem svjetlu. Kao razlog papinskom opozivu navodi se ovo: »Čini nam se, da ćemo pitanje najbolje riješiti govorom ministra talijanskog Prinettia, koji je, govoreć o zavodu svetojeronimskom u parlamentu talijanskom, izjavio, da je talijanska vlada išla jedino za tim, da se očuva suverenitet talijanske države, pa je sa svih strana priznato, da se pitanje može riješiti jedino na osnovu talijanskih zakona i da se statuti zavoda mogu preinačiti jedino privolom talijanske vlade. Sav imutak svetojeronimskoga zavoda iznosi 4 milijuna lira, a sastoji se od kuća iznajmljenih. Taj zavod sa svojim imutkom jest institutum potificium i upisan je kao zavod »Illyricorum«. Ti zavodi i po garancijonom zakonu talijanskom morali bi biti izuzeti ispod talijanske vlade; i dok je sav taj posjed tako upisan, nema nikakove težkoće: quieta non movere. Kad se dakle htjelo promijeniti staro ime našega zavoda u Rimu, onda je talijanska vlada htjela protegnuti svoja prava na taj novi zavod sa novim pravilima, kojih ni e htjela sv. Otcu priznati bez svoje privole. Pita se sad, je li sv. Stolica mogla svoje stanovište napram talijanskoj vladi pustiti našemu zavodu za volju? Ne bi li tim priznala zakonitost zaposjednuća papinske države, kad ni papinski zavodi nijesu izuzeti ispod talijanske vlade? Sv. Stolica nikomu i nikakovu zavodu za ljubav ne bi htjela pustiti svoje stanovište napram talijanskoj vladi, koje nije ni-

ustavnosti, kao one, koji su narodu nakon Ramberga vratili ustav, i t. d. A onda se pita: »Što »Hrvatska misao« hoće da kaže riječju »socijalan rad«? To pravo ne razumijem; ima li to značiti, da »Magjaroni« neimaju socijalističnih alura? Ako je to, e onda taj prigovor stoji, to je istina, »Magjaroni« ne će nikada koketirati sa socijalizmom.

»Hrvatska misao« je mladica starog trulog obzoraškog panja. Dobro bi bilo, da se što prije na tu mladicu nakalami »magjaronski« program, inače ne će biti ploda. Tim kalamljenjem l i b e r a l n i h (!) »magjaronskih« načela spasila bi se mladež od natražnjačtva, u koje je tako duboko zagreznula, da i ne vidi gdje je«. (A gdje ostaje onda naše koketiranje sa socijalizmom?)

I to je sve? — pitati će naši čitaoci. Sve! — odgovoriti će im Spectator! Ja ne mogoh ni svojom najvećom duhovitosti da bolje operem madžaronstvo! Mi mu na ovoj škrtosti blagodarimo. Odgovoriti ćemo mu u kratko ovo: dobro shvatiti program ne znači još ne moći mu prigovoriti; jasno izložen program nije još time ujedno i evidentan i nepobitan; štetnost francuskoga nacijonalizma po državu, te šovinizam i klerikalizam njegov ne daje pravo jednoj »stranci« maloga naroda, koji niti je ujedinjen, niti je državno slobodan, da bude u opće anacijonalna, te potvrdjuje samo našu tvrdnju, da je madžaronstvu više stalo do »zajedničke države« nego do hrvatskog naroda. Što se pako nas tiče mi smo već više puta odlučno pobijali i šovinizam i klerikalizam.

Je li pako udario temelje današnjem izbornom redu »demokrat« Mažuranić i jesu li »obzoraši« demokrati ili ne, to ne spada na ovu stvar i to ne opravdava madžaronstvo. Liberalnost bi svoju oni pokazali onda, kad bi Mažuranićev izborni red, učinjen još za vrijeme, dok su postojale zadruge, bili s temelja modernizovali i tako dokazali »natražnjačtvo« Mažuranićevo. Prigovori »obzorašima« nas ne tangiraju nikako. — Ako napokon Spectator nezna, što je to »socijalan rad«, mi krivi nismo. Čini se, da on živi još uvjek tako negdje u 14. — 15. vijeku Italije, a ovakove starine neka se ne pačaju onda u moderni politički život, one spadaju u — muzej. Don Quijote je čitao stare viteške knjige i htio da u nepravo vrijeme bude vitez. Zanimivo je, da hoće vitezom madžaronsta da postane ovakov Don Quijote i — m u z e a l n i o b j e k a t.

Fatalizam starčevićanski opet se je sjajno izrazio na starčevićanskom »žurfiksu« 26. svibnja, gdje je dr. Frank predavao o f i n a n c i j a l n o j n a g o d i izmedju Ugarske i Hrvatske, kako to izvješćuje »Hrvatsko Pravo« (br. 1963.):

»Na izravan upit, da li se može u postojećih prilikah r a d i t i z a p o d i z a n j e g o s p o d a r s k e i f i n a n c i j a l n e

snage naroda, došao je nar. zast. dr. Frank do zaključka, da je to obzirom na to, što ne razpolažemo sami financijama i gospodarstvom nemoguće«.

A »Hrvatsko pravo« izjavilo je prije koji mjesec dana, spominjući knjižicu dr. J. Vrbanića, da je ludo kod nas pisati studije i knjige nacijonalno-ekonomske, dok — nemamo samostalnih financija! —er.

Sretna formulacija škakljivih političkih termina znak je državničke mudrosti, a u tome se hvali naš ban. sa svih strana. Evo za to i novog dokumenta: nakon skoro dva decenija dosjetio se državnik, kakovim on to državljanima vlada, jer bilo je to sporno pitanje. Oni, koji su stvorili nagodu, držali su da postoji hrvatsko državljanstvo, Tiszi za volju stvorio se termin »hrvatsko-ugarsko« državljanstvo, a sad, kad je prodrla svijest o jedinstvu državnom, uvidjelo se, da može pod kapicom majčice Hungarije postojati samo jedno, i to ugarsko državljanstvo. A da se u provincijalno-autonomnim poslovima prema inozemstvu Madžari iz »uže« Madžarske, razlikuju od onih iz »šire« zovu se ovi: »ugarski državljani, hrvatsko-slavonski pripadnici«, kako to čitamo na str. 194. Zbornika zakona i naredaba, što je netom izašao. I vuk sit i koza cijela ostaje pored mudrih državnika.

»S gjacima kroz Bosnu-Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju, Jadransko more, Istru i Hrvatsku«, napisao prof. *Dragutin Franić*. Cijena 5 kruna.

U opsežnoj ovoj knjizi kušao je pisac opisati sve one utiske, što ih je dobio obišavši ove krasne zemlje, pune prirodnih krasota, u kojima obitava narod naše krvi. Nije to dosadno i jednolično opisivanje proputovanih krajeva, koje je u stanju prokuhati samo onaj, koji, nakan sam putovati, hoće da stekne neko predznanje o zemljama, kamo mu je poći; knjiga je ta pisana sa ljubavlju i oduševljenjem, u kojem se zrcali zadovoljstvo, što su te krasne zemlje svojina našeg roda.

Historija i umjetnost, arheologija i folkoristika našle su se u toj knjizi sa putopisom u skladnoj cjelini, kojoj cjelini daje vrlo zgodno nanizano biserje našeg narodnog i umjetnog pjesničtva dražest i bujni život.

Priznati nam je iskreno, da je taj putopis jedan od najboljih, što ih imademo u našoj literaturi, te da može dostojno stati o bok Veberovim i Carićevim putopisima.

Držimo, da je ova kod nas tako zapuštena grana literature dobila u prof. Franiću vrlog zastupnika, koji, nadamo se, neće stati kod ovog svog prvijenca. Dr. L. M.

Evolucija političkih ideja. U ovom broju ne mogosmo donijeti nastavka ovih članaka, pošto je pisac dr. M. Derenčin bio zapriječen da za ovaj broj nastavak priredi. U budućem broju nastavit ćemo članke svakako.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 12. *25. lipnja 1902.* God. I.

Hrvatski nuncij.

Svakih deset godina čujemo jedanput istinu, svakih deset godina jedanput kao da progovori savjest i u naše većine. Savjest ta i glas njen podvrgnuta je javnoj kritici, jer ima da bude ispovjed javnih ljudi. Mi ćemo nuncij naše regnikolarne deputacije s našeg stanovišta prikazati, a dodat ćemo još i ono, što je trebalo reći, ali se reklo nije.

Moramo to razdijeliti u dva dijela.

Prvi dio je opći dio nuncija, a drugi dio je padanje potrošarine.

I.

Veoma precizno izražava hrvatski nuncij razlog padanju dohodaka Hrvatske, u razmjeru sa porastom ugarskih dohodaka u onoj svojoj stavci, da financijalna uprava smatra načelom to, da su samo ono dohodci Hrvatske i Slavonije, koji dohodci državni na teritoriju Hrvatske i Slavonije ulaze u državnu blagajnu. Čim se dakle jedan porez hrvatski uplaćuje na teritoriju ugarskom, pretvara ga madjarska financijalna uprava u isključivo madjarski dohodak. Ako takav dohodak Ugarska i upotrijebi djelomice za zajedničke izdatke, to ga ona ipak upotrebljava na račun svoj, a ne na račun Hrvatske.

To je neka vrst teritorijalnog zaračunavanja poreza, zaračunanje poreza za korist teritorija, na kom se on plaća, a ne na korist teritorija, koji porez nosi, iz čijeg dohodka se on namiruje. Načelo je to bez sumnje nemoralno, koje mora uvijek ogorčavati onog saveznika, proti kojem se uporavljuje, i takav postupak čini cijeli faktični odnošaj medju Ugarskom i Hrvatskom nemoralnim odnošajem.

»Hrvatska Misao« već je bacila tračak svjetla u kaos, koji time nastaje i pokazala, kako smo mi time od Ugarske prikraćeni, a čitatelji su si morali priznati, da su ti tamni odnošaji najbolji dokaz, da su danas interesi Hrvatske i Ugarske oprečni i da izmedju njih postojeći savez nema temelja niti u materijalnom medjusobnom zajedničkom interesu, a da ne govorimo o narodnoj opreci. Mora se naime pred očima držati, da po trg. zakonu strana akcijonarna poduzeća moraju u Ugarskoj imati svoj posebni nastan, a taj je uvijek u Pešti, gdje se po tom uplaćuje porez i od dohodka za poslove, koje u Hrvatskoj prave. Željeznice moraju imati glavni nastan u Pešti, inače se ne dozvoljava gradnja itd. — pa će onda svatko znati, koliko je zlo taj »teritorijalni princip«. Rasprava pako regnikolarnih deputacija i jest upravo zato zanimiva, što nam se u tim raspravama i od onih strana priznaje, da smo s Ugarskom u tom odnošaju prisilnom i nenaravnom, s kojih se kroz ostalih devet godina tvrdi, da smo u odnošaju bratstva i ljubavi.

Drugi je momenat, koji taj savez karakteriše takodjer priznat po nunciju pod konac istoga, gdje se bez okolišanja tvrdi, da su dohodci Hrvatske i Slavonije kroz zadnje desetljeće zato manje porasli, jer brizi zajedničke uprave povjereni materijalni i gospodarski interesi Hrvatske nisu njegovani onim marom i troškom, kojim je zajednička uprava njegovala sopstvene ugarske materijalne i gospodarske upravne grane.

Predbacuje se dakle od strane naše većine zajedničkoj vladi pristranost, a sam nuncij tu pristranost karakteriše još bolje time, što konstatira, da Ugarska traži ipak, da Hrvatska doprinese svoju kvotu za investicije, učinjene u Ugarskoj, koje su nerazmjerno veće od onih u Hrvatskoj. Radeći tako kroz trideset godina Hrvatska je tim odnošajem napram Ugarskoj bila prisiljena, da doprinese od svoje strane novčani prinos, po kom je Ugarska morala od nje brže napredovati, a ona kao saveznik Ugarske prema ovoj oslabiti. Dapače nuncij priznaje, da Hrvatska mora doprinašati svoju kvotu i za izdatke za ona ugarska ministarstva, koja su zajednička samo djelomice, te za koja mi imamo svoje posebne oblasti. Tako n. pr. Hrvatska plaća d v a p u t a svoju poljsko-gospodarstvenu statistiku, plaća narodno-gospodarstveni odsjek svoje zemaljske vlade i za iste predmete ministarstvo za poljodjelstvo, ma da u Hrvatskoj *nema* djelokruga.

Treći je momenat, koji nam pokazuje nemoralnost našeg odnošaja, pomanjkanje kontrole.

Od novina, koje su popratile nuncij, »Obzor« je — ne znamo, je li pohvalno ili ironički — konstatirao pomanjkanje brojeva u njem. Mi brojeva ne imamo, za to ih ni ne vidimo u nunciju. No ovdje, na toj točki se mi kosimo sa nuncijem.

Naša regnikolarna deputacija naime nema podataka (naravno osim onih, koji se u opće objelodanjuju), ali njoj je to pravo. Ona vjeruje svomu savezniku, komu samo svakih deset godina jedanput malko zanovijeta. No mogu li tomu ostala 2½ milijuna stanovnika Hrvatske i Slavonije vjerovati? Podataka nema — nema naime dnevnika, upisnika, likvidacionalnih knjiga, — koji nedvoumno dokazuju, koliko dajemo, koliko primamo. Tu se ne može slijepo vjerovati, što nam drugi povadi i priopći. Nitko u Hrvatskoj nema pravo zaviriti u sve dnevnike, sve upisnike i knjige računovodstva financijalnih ravnateljstva, a i samo zagrebačko financijalno ravnateljstvo ne može si od drugih ravnateljstva dati predložiti knjige, da si stvori sliku o ukupnom dohodku kraljevina Hrvatske i Slavonije, jer se svi dnevnici otpremaju neposredno ministarskom računovodstvu u Peštu po ostalim financ. ravnateljstvima u Hrvatskoj. Nema dakle ni traga o provedbi nagodbe u njenom § 22., da financijalnu upravu u Hrvatskoj i Slavoniji ministar izvršuje po zagrebačkom financ. ravnateljstvu, već ju centralistički obavlja ministarstvo financija kao i u madžarskim županijama.

I nuncij hrvatski niti jednom riječju ne označuje svoje negodovanje nad tim, da centralizacija financijalne uprave uništuje pouzdanje Hrvatske u Ugarsku, ter da pomanjkanje kontrole i neizvršivanje § 22. nagode prouzrokuju, da su svi podatci na temelju kojih obračunavanje biva, nepouzdani.

Da je tomu tako, ne samo subjektivno za nas oko »Hrvatske Misli«, nego i u opće, dokaz je tomu taj, što ne znamo, da li se izvršuje onaj propis zak. čl. 44 : 1883, po kojem poduzeća imadu plaćati porez na sjedištu ravnateljstva svoga, ali imadu 80% poreza toga repartirati onoj blagajni, gdje je sjedište posla. Mi smo se tu blago izrazili veleći, da ne znamo, da li se to izvršuje. Mi dapače znamo, da ugarska ravnateljstva te poreze nikada ne repartiraju ureda radi, već samo nakon urgiranja od strane financijalnih ravnateljstva u Hrvatskoj i

Slavoniji. No često i prečesto se dogadja, da takovo poduzeće ispane iz evidencije, i tako Hrvatska nikada ne dolazi do svoje kvote od 80%, a općine do svog općinskog nameta.

To tako biva redovito kod šumskih poduzeća u Hrvatskoj, koja kratko vrijeme traju — kada ih poduzme madžarska firma, a još redovitije kod željezničkih poduzeća — no u taj osinjak ne ufa se već ni nuncij dirati. Je li tu opravdano stanovište nuncija, kojim izražava »nadu«, da će se to sve u sklad dovesti, kad se znade, da nitko od nas ne može kontrolirati, da li se ma koji financ. zakon izvršuje! Ne, svaka nada je tu uzaludna, jer da se možemo pouzdati u pravednost centralne uprave, ne bi do tih abnormalnih odnošaja u repartiranju porezne kvote ni došlo.

Konačno se naš nemoralni odnošaj karakteriše u tome, što nagodbene rasprave, kako se one danas vode, dovode do toga, da se i autonomna uprava Hrvatske kontroli od strane Ugarske podvrgava. Mi smo naime već dobili svoj renuncij od Madžara, jer »Pester Loyd« donio je sa nuncijem na uvodnom mjestu i odgovor svoj, a Maks Falk je izvjestitelj madžarske regnikolarne deputacije. Ondje nam se odgovara: Hrvati traže više, jer hoće da pokriju svoj »deficit« u autonomnoj potrebi. Oni po običaju stavljaju velike zahtjeve, ali kad pomislimo, da Hrvatska za autonomne potrebe i onako troši 44% svojih prihoda — daleko više nego li Ugarska, onda nema sumnje, da će se zahtjev Hrvata za povišenje autonomnih dohodaka morati odbiti, jer ako Ugarska mora štediti, mora se i Hrvatska u svojim autonomnim potrebama ograničiti.

Što se tiču Madžara naši autonomni izdaci? Kako dolazimo mi do toga, da na nuncij dobijemo ovaj odgovor? Sasma jednostavno: nuncij plače nad autonomnim deficitom, moli, da se obezbijedi autonomni proračun, pak uvodi time splićući § 11. i 13. nagode tutelu i nad autonomnim našim poslovima. Taj postupak, zadnji uspjeh našeg nemoralnog odnošaja, započeo je g. 1889., kada je tangenta snižena od 45% na 44%. Tada je prvi put započela ta kontrola nad našim izdacima. Mjesto da naša regnikolarna deputacija zatvori za vazda toj ingerenciji vrata, ona upravo intonira svoju poruku riječima: »§ 11. i 13. nagodbe stupovi su našeg financijalnog odnošaja.« A to znači: Mi Vam ne možemo dati, koliko treba da damo,

dajte nam zato ostavite bar ono, što držite, da trebamo sami za sebe. — Tangenta je stavljena pred kvotu.

Mi zato nismo ni s nagodbenog stanovišta zadovoljni sa nuncijem.

Od pet razloga nemoralnosti i nesolidnosti našeg odnošaja prema Ugarskoj, regnikolarna deputacija želi, da se odstrani samo prvi (teritorijalnost obračunavanja) i drugi (nemar zajedničke uprave za Hrvatsku i Slavoniju).

Ne usudjuje se tražiti za Hrvatsku odijeljenu upravu po § 22. nagode i pravo kontrole za posebni naš računarski dvor glede hrvatskih dohodaka, a peti razlog jadnog našeg odnošaja uveden nagodbom od g. 1889. opetuje i sam, te ga sankcionira tražeći, da nam Ugarska obezbijedi pokriće za potrebe autonomne, i stavljajući ih tim pod kontrolu Ugarske. **J. J.**

Dvoboj.

Žalosno je u istinu, da se još danas moramo da bavimo ovim ostatkom sredovječnim, i to još u ovoj smotri, gdje bi trebali posvetiti mjesta samo realnim tražbinama novoga života. Ali ako hoćemo da udarimo novim putem, gdje će nam se otvarati novi vidici, moramo ponajprije da rušimo stare predsude, stara praznovjerja, koja kao mrena pokrivaju oči ljudstva, da ne progleda zdravim, prirodnim pogledom na svijet, na život.

A takovo jedno praznovjerje, i to još najludje i najpogibeljnije od sviju, jest i dvoboj.

Na prvi pogled mislio bi svaki razborit i trijezan čovjek. da je pitanje dvoboja danas, u doba duševne borbe i junaštva a ne fizičke snage i nasilja, već pitanje riješeno, da dvoboj počiva — medju ozbiljnim ljudima — u ropotarnici viteških oklopa i zardjalih mačeva. Tako bi i moralo biti. Ali mi vidimo u razvoju, u napretku čovječanstva, da naše glave, naše duše istina lako revoltuju, osobito u ovo doba golemog napretka u svim granama, ali da prema tom samo idejnomu našemu napretku daleko zaostaje cijeli način našega življenja, svi običaji, cijelo svagdanje ponašanje. Pomislimo samo, koliko se ogrješujemo tako reći na svakom koraku n. pr. o naše demokratstvo, o naša

načela o ravnopravnosti spolova, o naš patrijotizam i t. d. Pomislimo samo, jesmo li makar samo približno uredili svoj život, svoju kuću, obitelj prema našem unutarnjem uvjerenju, prema našim načelima, koje propagujemo u časopisima, na skupštinama? Da, reforma od sebe, samoga sebe, jest najteža reforma. Korak napretka i u tom smjeru vidi se iz sve to glasnijeg zahtjeva, da pjesnik, literat daje u svojim radovima zbilja dio svoje duše: da se i život njegov slaže s onim, što piše; da političar i svaki čovjek, koji djeluje u javnom životu, mora biti i u privatnom životu neporočan, što znači, da njegove riječi i misli moraju biti u skladu s njegovim radom, njegovim činima i medju »četiri zida«. Ali da smo još udaljeni prilično od tog ideala — to svatko znade...

Koliko li smo prožeti i ravnani u svom djelovanju tim od nas svagdje — in theoria — osudjivanim sredovječnim duhom! Koliko još ima u nama praznovjerja, slijepe vjere, koliko nesnosljivosti prama uvjerenju drugoga, koliko formalnog viteštva, poze, premda uz — različito obrazloženje!

Ali još više. Svaki običaj, svako pravilo morala ili vjere, zavirimo li malo u doba njegova postanka, upoznamo li njegov »ratio legis«, razumjet ćemo ga i svatit ćemo ga, kao produkt ondašnjih potreba, ondašnjeg ljudskoga mišljenja. Ali ako se još i danas susrećemo s tim običajem, u doba stubokom promijenjenih odnošaja, u doba ruševina viteških gradova, onda nam postaje takav običaj smiješan, jadan. Jer ostala je danas od njega samo karikatura.

A takav je običaj danas dvoboj.

Danas je teško naći ozbiljnog čovjeka, osim medju vojnicima, premda se već i kod njih bistri, koji bi teoretski htio opravdati potrebu dvoboja. Ali uza sve to naći ćemo još dosta inače trijeznih ljudi, kako zgodimice dijele »viteški« megdan. U mnogo slučajeva nalazimo tome razlog u još neustaljenim pojmovima osobnog junaštva. Boje se, da ne budu stigmatizovani — kukavicama.

Kod nas, osobito medju djacima, procvao je bujnim cvatom u posljednje vrijeme (napredujemo!) ovaj sredovječni običaj, danas šport. Da se je ograničio na skupinu praznih lutaka, na skupinu naših talmi aristokratića, ne bi se na to ni obazirali. Jer oduzmete li im ovu njihovu igračku, njihove po-

sebne pojmove o časti, oduzeli ste im i uvjet njihovog opstanka u ljudskom društvu. A oni su nužni, kao i drač u prirodi... Ali dvoboj zauzimlje sada kod nas, dok se drugdje kao anahronizam stavlja u zasluženi mir, sve to šire dimenzije i medju ozbiljnijim i naprednijim inteligentima, i sve to terorizmom nekoliko tih duelanata ex professo. I nastoji ga se dapače i — opravdati. Prema tome zadobiva ovakav šport pogibeljnije forme: jača — već tako dosta jaki — militaristički duh na uštrb demokratskih i razumnih misli, tim više, što mu se silom hoće da uzdrži neki nimbus osobnoga junaštva. Odlučio sam s toga da prikažem ovim člankom idejni njegov razvoj, i onda da se pozabavim napose našim djačkim dvobojem.

U biblijskom i klasičkom starom vijeku nema dvoboja u današnjem smislu, jer su vladali i drugi pojmovi o časti. Nalazimo samo bez sumnje druge daleko krasnije i opravdanije prizore megdana izabranih heroja, dvojice ili više njih. Borili su se za opće dobro. U mjesto da se krvare cijeli narodi, velike vojske, izlazili su na megdan ovakovi junaci, da odluče sreću svoga naroda. Primjeri: Hektor i Ahil, Horaciji i Kurijaciji, David i Golijat. — U rimsko doba bili su profesijonalni duelanti — gladijatori — zapostavljeni, bez gradjanskih prava, kao i glumci i ostali komedijaši.

Pravo doba dvoboja, koje ga je tako reći rodilo i u kojem je zavladao cijelim društvom, kao sredstvo pravnoga života, doba, iz kojega vuče i današnji dvoboj svoju lozu, jest srednji vijek, tamo nekako od 5. stoljeća. Tumač ovomu pojavu nalazimo u idejnom problemu cijeloga srednjega vijeka evangelično kršćanstvo sa svojim supranaturalizmom i supraracijonalizmom sukobilo se sa sasvim drugom moralnom kulturom, sasvim drugim misaonim svijetom mladih naroda. Posljedica toga sukoba bio je uzmak evangeličkog kršćanstva i stvaranje nekog svjetovnog kršćanstva. I praznovjerje slavilo je kroz toliko stoljeća svoje orgije. Sraz dviju kultura izrazuje se u cijelom sredovječnom životu, osobito u javnopravnim uredbama. Tako su i nastali poznati »božji sudovi« ili »ordalije«, koji vuku svoj korjen iz germanskoga prava, gdje je vladala zasada: ne treba tužitelj dokazati krivnju tuženikovu, već tuženik mora pružiti dokaz svoje nevinosti. I to je mogao učiniti pomoću svjedoka, a ako ovih nije imao, do-

zivao je prisegom boga za svjedoka. Osim toga postojala je institucija t. zv. pomagača (coniuratores, Eideshelfer): rodjaci i znanci tuženikovi, koji su opet prisizali, da ga poznadu kao neporočna čovjeka, koji ne bi bio u stanju počiniti djelo, radi kojega se optužuje. Tako je glavni svjedok konačno opet bio — bog. — I onda se na ovakove germanske pravne zasade ucjepljivalo kršćanstvo sa svojom naukom o krajnjem zasizanju volje božje u sva ljudska djela. Nijedna nam las ne spadne s glave, kao što nijedan vrabac ne padne s krova bez — volje božje. Svećenici su ovdje na zemlji samo namjesnici božji, preko kojih vlada ljudima u istinu bog. Tako se je i stvorila teokracija svećenstva.

Što je onda manjkalo, da oni svježi mladi narodi, koji su se tako reći slučajno pokrstili, dodju do sasvim naturalističkog zaključka: kad se kod svega dozivlje bog za svjedoka, onda on faktično jest i ima jedini pravo, da bude i sudac —? Bog ima sam, ako nema nikakvog dokaznog sredstva, danim znakom izreći kao svjedok i sudac svoju odluku.

Forma tih »božjih sudova« bilo je više (tako: Feuerprobe, Wasserprobe, Kreuzprobe i td.). Za slobodnjake i plemiće postojala je forma, gdje se je izjavljivala volja božja, — dvoboj. Tako dolazimo do same jezgre dvoboja, koji se je uzdržao sve do našeg vremena, dakako u drugom svojstvu, ali uz samo na oko različitu motivaciju. Dvobojem se je naime u ovo doba slijepe vjere u vladu božju, odlučivalo faktično: tko ima pravo, a tko krivo. A što se danas dvobojem hoće? Uvrijedjeni pozivlje protivnika, da mu dade oružjem zadovoljštinu, neka oružje medju njima odluči pa makar uvrijedjeni uza sve to dobije još batina!

Ovi »sudovi božji« izrodili su se čim dalje u sve to gora i pogibeljnija praznovjerja, te nas danas užas hvata kod pomisli, da se je na takovim strašnim pravnim zasadama, kojima su morali pasti žrtvom tolike tisuće i tisuće nevinih stvorova, moglo vladati desetak i više stoljeća. Sve do 17. vijeka harao je ovaj način sudjenja, dok ga nije zamjenilo recepcijom rimsko-kanoničkog inkvizitornog postupka drugo sredstvo — tortura. O samom dvoboju, veli zgodno Karl v. Rotteck (»Allgemeine Geschichte«, 1858. V. Bd): »Ovaj sudbeni dvoboj potisnuo je svako drugo dokazno sredstvo. Valjanost predložene

isprave morala se je mačem iskušati. Mačem morao je svjedok dokazati vjerodostojnost svoga iskaza; sam sudac morao se je boriti, da opravda svoju odluku. Rodjaci, prijatelji, vazali ili stranke — svi su morali biti spremni na jednaku borbu . . . Sud se je promijenio u pravu arenu. Dapače, što se čini nevjerojatnim, ne samo privatni sporovi, već i opća pravna pitanja, i sporovi crkveni, poslovi liturgije itd. riješavali su se namještenim boriocima«. Tako je Alfonzo Kastiljski (1157.) dao dvobojem odlučiti, da li je za službu božju bolja stara španjolska ili rimska liturgija. I o posjedu crkve odlučivalo se dvobojem (vidi se to iz zabrane pape Celestina III. g. 1195. komu je ta metoda bila odviše veliki riziko!).

Izvor današnjemu modernomu dvoboju nalazimo prema tome u sredovječnom sudbenom dvoboju, kojega je opet rodila silna živa vjera u nadnaravne sile, koje ravnaju svakim ljudskim korakom. Čudesa imala su odlučivati o pravu i nepravu. — A danas, kad je država preuzela u svoje ruke obranu interesa pojedinca, koji služe zajednici ili se ne isključuju iz interesa cijele zajednice, prema tome i obranu časti, kao dio interesne sfere pojedinca, postoji jošte običaj medju višim gradjanskim krugovima, da dijele oružjem junački megdan u svrhu obrane časti. Unutarnje, psihološko opravdanje modernoga dvoboja ostalo je u jezgri isto, kao što i kod onih »sudova božjih«. Uvrijedjeni izazivlje na dvoboj uvrijeditelja, da mu dade »zadovoljštinu« i to tako, da mu utisne u ruku ubojito oružje, i tako mu dade priliku, da se ne samo brani, nego da povrh toga rani ili ubije uvrijedjenoga. Gdje je onda ostala »zadovoljština?« Grubi, neotesani izazivač ranjava mirnog gradjanina, zavodnik ubija prevarenog muža, — koliko li ima takovih primjera!

Ne radi se dakle o »viteškoj zadovoljštini«, već o sreći, slučaju, koji ima da odluči u sporu dvojice protivnika. Ali mi vidimo, da u dvoboju ne odlučuje sreća, kao što u ničem na svijetu, već u istinu veća vještina i znanje u baratanju ubojitog oružja jednoga protivnika.

Ne možemo li onda nazvati današnji dvoboj praznovjerjem, ludim i pogibeljnim?! Slučaj ima da odluči, tko ima pravo. Zato je i najkonzekventnije praznovjerje vrst t. zv. američkog dvoboja, gdje izvučena crna ili bijela kocka ima

riješiti o životu i smrti dvaju protivnika. Dobro je prema tome svatio karakter dvoboja neki trgovac, koji je na izazov časnika odgovorio sa predlogom: neka uvrijedjeni časnik ode u šumu, ondje neka si izabere jedno stablo, te neka junački puca u njega na 50, 30 ili samo 15 koračaja — po volji. Pogodi li ga, priznat će mu trgovac, da je imao krivo i molit će ga za oproštenje. U protivnom slučaju molit će ga časnik za oproštenje. — Zgodan je odgovor u nekoj francezkoj drami na izazov dvoboja: »Gospodine, što želite, da postignete dvobojem? Hoćete li mene ustrijeliti? Onda molim vas lijepo, učinite to onako iz busije, kad se u večer vraćam kući, jer zašto da baš mirno moram gledati, kako vi ciljate u me? Ako pak želite, da ja vas ustrijelim, izvolite se onda sami ubiti«.

Romantično opravdanje dvoboja s nekih strana, koje se najviše ističe, kao da se jača u društvu samosvijest, osobna odvažnost, kad se oružjem u ruci stavi pojedinac na stranu svoje povrijedjene časti, raspline se odmah, kad tomu junaštvu samo malo posvijetlimo u lice.

Mogli bismo samo staviti pitanje: zar obični duelanti — časnici, pa onda razne dangube — pokazuju u svemu tolike samosvijesti, da bi nama ostalima mogli služiti kao uzor-gradjani u modernom našem društvu? Držim, da je svatko baš o protivnom uvjeren. Može li razborit čovjek zahtijevati od mene, da radi tobožnje »obrane« časti nastavim svoja prsa udarcima sablje ili kuglji pištolja kojega časnika ili drugoga kojeg pustolova, kojemu se cijela njegova životna zadaća sastoji u baratanju oružjem —? Ne bi li to bila upravo mahnita zdvojnost i premalena ili nikakova samosvijest, — kad ovako malo cijenim svoj vlastiti život?

Da, ali tu se radi o č a s t i, poštenju, koje mora svaki da brani makar svojim životom! — reći će koji romantični vitez. Tako dolazimo do pitanja: š t o j e č a s t? Danas je već — medju pametnim ljudima — ustaljen pojam »časti«, koja nije ništa apstraktnoga, već jednostavno: dobar glas, sud mojih prijatelja, znanaca i sugradjana o meni. Kako ja mogu držati, da sam restituirao svoj dobar glas, ako izazovem na dvoboj onoga, koji me je možda potvorio s nepoštena djela? Oprati svoju čast — dvobojem, koji ne samo da n i š t a n e d o k a z u j e, već prečesto biva plaštem onomu, čija je »čast« inače vraški isprebijana i traljava!

Nema sumnje, da se dvoboj ne može danas nikako »teoretski« opravdati kao neka nužda ili potreba. Danas se može samo svatiti kao šport u vojničkim i višim gradjanskim krugovima. A da se taj šport usprkos napretka u poimanju života i svijeta jošte žilavo podržaje, glavni je razlog, što postoji obligatno vojnički dvoboj. A to je opet znak naše nekulturnosti i kastovnosti, da ti uniformovani gradjani ne samo da su službeno prononsovani, kao prvi staleš u državi, već i inače uživaju u gradjanstvu najveći ugled, te tako prelazi pogubni duh njihovog odgoja na cijelo društvo. Ona užasna apsurdnost, da je u jednu ruku i po vojničkim zakonima kažnjiv dvoboj, a u drugu ruku, da se gubi šarža, ako se ne izadje na izazov, prenaša se i na ostale inteligente, koji su tako sretni, te moraju otslužiti dobrovoljačku godinu i postaju tako časnicima u pričuvi. Kako daleko ide ta kastovnost u našoj monarhiji, vidi se iz izjave ministra rata u ovogodišnjim delegacijama, da časnici imadu druge pojmove o časti, nego ostalo društvo. Ne samo da vlada pogubni dualizam u zakonodavstvu, već se još službeno proglasuje — dualizam u svaćanju časti! S ovakovim izjavama mora da sve to više jača u širokim slojevima naroda opravdano uvjerenje o štetnosti militarizma u modernoj državi, koji se uz silne materijalne terete nikako ne da smiriti sa demokratskim duhom današnjega društva.

Prije skoro desetak godina, dok nije bilo uvedeno mačevanje u dva viša gimnazijska razreda, nije se kod nas ni znalo nije za t. zv. djački dvoboj. Bio je to privilegij njemačkih burševa, od kojih su onda taj šport naučili i oni hrvatski djaci, koji su bili na stranim univerzama. Kad su pak došle generacije na naše sveučilište, koje su bile dobro upućene u tu »plemenitu umjetnost« (kako nam je znao govoriti naš učitelj mačevanja), onda je u brzo i dvoboj našao u našem praznom društvu, koje je plodno tlo za svakojake biljke, najgorljivije pristaše Svake godine, kad je započela sezona plesova i zabava, tjerao se dvoboj en gros. O svakom se dvoboju, naravno, vodile i vode na sveučilištu silne debate, i tako se sve to više jačao bojovni, viteški duh. Da se je šport dvoboja ograničio samo na uski krug djaka-gigrla, koji u svemu hoće da majmunišu časnike, ne bi bilo vrijedno, da se o tom pojavu ozbiljno raspravlja. Ali kad je taj »viteški« duh zarazio cijelo naše društvo,

kad se je stvorio medju djacima neki tribunal profesijonalnih duelanata, koji hoće da svima sude o časti i junaštvu po kojekakovim Bolgarovim kodeksima, te proglasuju svakoga kukavicom, tko ne pleše s njima, kako oni hoće, kad je već kod nas u istinu kuraža načelno odbiti dvoboj, onda je već i vrijeme, da se svi trijezniji i naprednіji djaci svom energijom odupru takovomu teroru. Neka se učini pitanje dvoboja pitanjem naprednosti i ozbiljnosti i dvoboj neka se stigmatizuje kao sredovječno praznovjerje, u koji se ne smije upustiti nijedan moderan i napredan inteligent!

U našem kaznenom zakonu ima prilično strogih ustanova glede dvoboja (§§ 158.—165.). Sam izazov na dvoboj, i ako se ne dogodi ranjenje, kazni se tamnicom od šest mjeseci do jedne godine. Ali kako se uporavljuju ove ustanove zakona? Nikako ni u jednom slučaju. Ne držim, da bi se moglo samim zakonom neki običaj iskorijeniti, ali uvjeren sam, da bi najmanje polovica sadašnjih dvoboja otpalo, kad bi se makar samo u nekim napadnim slučajevima upotrijebila strogost zakona. Mnogome bi junaku ohladnila junačka krvca. Čemu onda zakon na papiru?! Kad se pijanci potuku krvavo u krčmi, optuženi su radi teške tjelesne ozlede, eventualno radi ubojstva, a kada gospoda i njihovi posrednici posvema ozbiljno prije ugovore ubojito oružje, kojim će se, i točno vrijeme, kada će se krvariti, ostaju netaknuti usprkos jasnom slovu zakona! Kada radnik, koji skapava od gladi, »ukrade« koju žemičku osudjen je zbog kradje, jer je tako normirano u zakonu, a ovome se krvavomu gospodskomu športu pušta slobodno polje!

Gdje ostaje onda ono »pravno čuvstvo« podržavano od države i njezinih organa?!

Bolje bi prema tome bilo, da se te posebne ustanove o dvoboju posvema ukinu, a duelanti neka potpadnu pod ostale ustanove k. z., da se tako zbilja realizuje jednakost gradjana pred zakonom. Kao završetak evo ovdje zanimiv nazor o dvoboju češkog literata i pjesnika St. K. Neumanna, urednika anarhističnog časopisa (Nový Kult). On odbija dvoboj, jer nema prosto drvene časti društvenih lutaka, one pregače beznačelnosti i slabe samosvijesti, one zakrpine ondje, gdje manjka individualna istina ... »Čast« je bludnica, koja oduzima sve grijehe. Okrivite koga, da je krao, ne će vam dokazati pro-

tivno, nego tužit će vas radi uvrijede poštenja . . . okrivite koga, da se je ponašao fakinski, ne će vam dokazati, da je njegovo ponašanje bilo muževno i ispravno, nego — poslat će vam svoje svjodoke. Kolike li pobrkanosti! Ta valjda, nije li čovječanstvo puka gomila komedijaša i šarlatana, imali bi u sporovima čovjeka s čovjekom odlučivati samo dokazi i razlozi. Ne tražim zadovoljštinu nekakove svoje časti, nisam bio »uvrijedjen«, napali i klevetali su me: hoću dokaze. I samo onda, sastanem li se s lopovom, koji premda ne može pružiti dokaza, ustraje ipak i nadalje svijesno kod svoje laži, potjerat ću ga pred sud, da bude prisiljen priznati, da je lagao. Ali sport sa čašću je komotniji. S tom prostitutkom može se varati, kao da se počinjaju plemenita viteštva. Okrivite koga, da se je kukavno ponio, počinit ćete uvrijedu njegove časti, i kad biste pružili svijetu tisuću dokaza o njegovom kukavičluku — on će vas izazvati na dvoboj . . . U tu svrhu stvaraju ljudi takodjer mačevalačke klubove, u kojima se uče sjeći svoga bližnjega . . . Karikovani je to oštatak srednjega vijeka. Smiješan i jadan. Gigrli mogu se tako prčiti u bojovnim pozama, te su jednako komični, govore li o viteškim pustolovinama kao kad se izmoždeni i ograničeni kavaliri diče svojim aristokratizmom. Moderno doba pozna druge odvažnosti, druge neustrašivosti pa i druge pustolovine. Dublje i krasnije. Muževne. Jer što je ozbiljnije i plemenitije, nego li živjeti sadanji život u cijeloj njegovoj punoći i učiniti srce pristupačnim njegovim teškim problemima i pitanjima moralnim i socijalnim? Živjeti istinito i pošteno pred samim sobom i pred svijetom. To je dakako teško, za oto je treba ljudi jakih načela, znatne individualne samosviјesti i velike moralne snage, koje ovi »vitezovi svi skupa ne posjeduju«.

Većeslav Wilder.

Protuslovlja današnjega društva.

III.

Moral je dakle društveni nestalan i protuslovan. Kontrast izmedju ćudorednog ponašanja privatnog i javnog, izmedju osjećanja savjesti i društve[illegible]titucija, izmedju raznih morala,

koji se odrazuju u djelima i čuvstvovanju raznih socijalnih skupina je neizrecivo velik.

Ovaj kontrast izmedju raznih norma ćudoredja odrazuje se u savjestima pojedinih individua. Borba izmedju čuvstava nesebičnih i egoističnih, izmedju pohlepe i poštenja, izmedju morala borbe i morala ljubavi i sloge; alternativa: ili sebe žrtvovati za druge, ili druge sebi, sam trpiti ili zadavati boli drugima, biti žrtva ili krvnik, nakovalo ili bat; ova borba i ova alternativa za koju nam se odlučivati na svakom koraku u našem životu, ta nas čini nesretnima ili bar nezadovoljnima.

Radnik današnjeg doba sve da i ne robuje poput rimskog roba, sve kad bi mu bio i zajamčen osamsatni dnevni rad, a plaća kad bi mu bila pravedno odmjerena, nebi prestao trpiti. On svoj trud ulaže u produciranje stvari, koje, osim najmanjega postotka neće uživati, ne radi dakle on za sebe, jer svojim radom ne producira stvari koje sam troši. Ne radi on od dobre volje već iz nužde, za užitak bogatoga i na korist kapitalista. Radnik si je svijestan toga, kao što si je svijestan okolnosti, da se sve to sbiva u svijetu, koji počima da priznaje najveću istinu: da je samo u radu izvor blagostanja, da je obogaćivati se na štetu drugoga najveća nepravda. On znade da živi u svijetu koji ispovijeda Kristovu nauku po kojoj smo svi braća, koja ne priznaje čovjeku drugu zaslugu osim ljubavi i pomagati bližnjega, a ne iscrpljivati ga. Radnik zna sve ovo vrlo dobro, te mora trpiti radi ove kontradikcije, radi kontradikcije izmedju onoga što jest i onoga što bi imalo da bude. Prema onome što svijet ispovijeda drži radnik, da bi morao biti slobodan, ljubljen, ravnopravan drugim ljudima, a kad tamo ćuti se robom, ponizivanim i preziranim.

»Individui vladajućeg društva: književnici, učenjaci, ekonomi, činovnici, liječnici, trgovci, svećenici i vojnici, ne mogu da i sami ne ćute kontradikciju izmedju života svoga i svojeg bližnjega i izmedju principa čovječnosti, pravednosti i vjere koju ispovjedaju. Oni živu od dobara, kojima je temelj u oskvrnjivanju ovih istih principa, te podržavaju državu koja stoji na protivnim principima nego što su njihovi. Mi smo svi braća — ispovjeda jedan, a ipak živi od dohodaka banke ili je član trgovačke kuće, koje nastoje, da što više povise cijenu produktima, koji su neobhodno nužni bližnjemu. Mi smo svi

braća, ispovjeda drugi, a živi od plaće koju ubire. jer sudi svoje bližnje, zločin kojih nije no plod današnjeg društva. Mi smo svi braća, ispovjeda onaj koji dobiva nagradu za propovjedanje istina o kojima sam nije uvjeren, te brani ljudstvu upoznati pravu istinu. Mi smo svi braća, priznaje i onaj kome je zanat razbijanje, koji za plaću uči druge umjetnosti razbijanja, za plaću gradi ubojito oružje, pravi barut i diže tvrdjave«.*)

Ni s čime nebi se mogao bolje opisati moralni niveau i neskladnost vladajućeg našeg društva.

IV.

Kakav bi bio toj bolesti lijek? Dva mišljenja vladaju o tome: reformirajte čovjeka, pak ćete reformovati društvo, i reformirajte društvo pak ćete reformirati čovjeka. Koje je pravo? Bez dvojbe i jedno i drugo.

Reforma običaja pojedinaca nalazi zaprijeku u zakonu i ustanovama društvenim, koje stvaraju individui u zajednici, te nije moguća, dok ti individui ne budu uvjereni o potrebi reforme, dok dakle oni sami svoje individualne običaje ne podvrgnu reformi. Reforma i pojedinca i društva mora biti istodobna i zajednička.

Pojedini individuum ne može sam osamljen ništa polučiti. Istina je, da mi uvjek i neprestano radimo u protimbi sa našom svijesti, ali je istina i to, da prama okolnostima u kojima živi naše društvo, a kroz društvo i mi, nismo u stanju inače raditi, sve kad bi i htjeli. Trgovac, političar, državnik, kad bi se natjerani grižnjom savjesti suprotstavili vladajućem društvu, ne samo da nebi za sobom povukli cijelo društvo, već ni svoj prijateljski krug, pače bi ih društvo prisililo, da ostave svoje mjesto onome, koji ne bi uzimao toliko obzira na svoju savjest i njezinu grižnju. Može se dogoditi, da se ekonom odrekne svojih prihoda na korist seljaka i radnika, i da se tako povuče u mizeriju; vojnik može uskratiti nošenje ubojitog oružja, ili odbjegnuti vojnu službu, te se dati osuditi kao bjegunac; radnik može ostaviti poslodavca, te se izvrći nevolji i gladu; ovi primjeri ipak neće djelovati na društvo, niti će društvene kontradikcije popustiti, dok ne prestane sistem koji ih producira, kao što ne će nestati veleposjednika, vojnika i radnika, te uhoda, policista i svodilaca.

*) Tolstoj: „Moja vjera".

Rješenje ovog socijalnog problema ne može slijediti isključivo iz sporazumne volje nekih pojedinih individua, koju im diktira savjest i ćudorednost. Promjena individualnog čuvstvovanja i morala je potrebna, ali mora biti praćena suglasnom promjenom socijalnog sustava.

Bludnja je misliti i vjerovati, da se osjećaji i običaji pojedinog individua mijenjaju sami od sebe, a ovako promijenjeni da mijenjaju institucije. Isto je tako bludnja vjerovati da promjena uredaba, institucija socijalnih, mora za sobom donijeti promjenu osjećanja i običaja pojedinog individua. Objektom reforme ne smije biti isključivo nutarnje osjećanje individua ili osnivanje pravog moralnog kriterija njegovog, a opet nije dovoljno da se reforma usredotoči samo oko životnih uvjeta i socijalnih odnošaja. Reforma mora se protegnuti na savjest i na život, na zakon i na običaje, na individuum i na društvo.

Reformom mora se postići promjena sadržaja i forme. Bez promjene principa i osjećanja individualnih nebi nikoja promjena institucija bila uspješna. Koje li koristi ako se promjeni naziv dosadanjem ekonomskom sistemu, ili otstrane napisi tvornica, trgovina i poduzeća, ako bude i nadalje radnika, koji će uvjek tražiti njekoga, da im on organizira rad, da im osjegura stalan dohodak, i da sam na sebe preuzme riziko poduzeća, a s tim rizikom dakako i dobitak. Koje li koristi, ako se proglasi princip: daj svakome prema njegovoj potrebi a od svakoga traži prema njegovoj sili i sposobnosti, dok imade ljudi koji odveć za onaj svoj »ego« trebaju a ne ćute potrebe raditi kao drugi, ili bolje reći, dok imade ljudi, koji hoće da živu na račun rada drugih. Ostanu li i nadalje ljudi na istom moralnom niveau na kojem su danas, uza sve dobre zakone i institucije uvjek bi se pojavljale nejednakosti društvene, a uz te nejednakosti i nerastavljiv njihov blizanac m o n o p o l i z i r a n j e.

S druge pak strane ne može se ništa učiniti za sistematsko dizanje morala individualnog dok traje današnja brutalna borba za opstanak, jer nijedan princip ne može djelovati dok ne dobije konkretnog oblika. Nije dovoljno proglasiti ukinuće monopoliziranja i plaćeništva, proglasiti solidarnost i zamjeničko pomaganje, već sve to mora da je inkarnirano u društvenim institucijama. Moral može pak i mora dati temeljne principe

novome socijalnom poretku, ali praktičke uredbe tog poretka čekaju na upliv ekonomije, politike, prava, socijologije. Ove pak znanosti moraju crpsti iz morala svoje direktivne principe.

(Nastavit će se.)

— —v.

Evolucija političkih ideja.

IV.

Ima ljudi, koji se ne mogu dosta načuditi, što je Starčevićeva ideja, unatoč gore istaknutoj zabludi, u kojoj se je rodila, osvojila ipak duhove tako, da su ju Starčevićevi privrženici mogli širiti poput njeke dogme. Ne treba se tomu ni malo čuditi. Upliv ideje u opće, naročito političke ideje, nije ovisan o vrijednosti njezinoj, već o snazi, kojom djeluje na duhove, o entuzijazmu, kojim je primljena, o plemenu i vremenu, u kojem se širi. Vrijednost znanstvene ideje nije doduše tako relativna, kao što vrijednost ideje političke, vjerske, moralne; nu ni prve nijesu apsolutno istinite, što dokazuje faktum, da su i pogriješne znanstvene ideje dugo gospodovale, a kako da to ne vrijedi za političku ideju? U politici ne ima apsolutne istine. Le Bon veli, da su zablude više promicale napredak čovječanstva, nego li istine, jer su prve bile uzrokom diskusije, studija, iztraživanja, koje su pravomu napredku utirale puteve. Prava vrijednost političke ideje može se spoznati tek iskustvom, i to je razlog, s kojega se nijedna politička ideja ne može ukloniti evoluciji.

Ideje u opće, a po gotovo političke, ne šire se razlaganjem njihove sadržine, dokazivanjem njihove vrijednosti, jer ovaka umovanja ne djeluju na ogromnu većinu ljudstva, već se šire time, što se na prosto tvrde (afirmacija), i što se neprestano ponavljaju (repeticija). Čista i jednostavna afirmacija jest najsigurnije sredstvo za propagiranje ideje, i što je afirmacija jezgrovitija, odrješitija i prostija od svakoga dokazivanja i umovanja, tim veći biti će njezin autoritet pred ogromnom većinom svijeta. Nu afirmacija radja tim posljetkom tek pod uslovom, da se neprestano ponavlja (repetira) i to što više moguće istim riječima. Repeticija, kazivao je veliki Napoleon, jest jedina retorska figura, koja ima ozbiljan temelj.

Motrimo sada na osnovu tih neosporivih načela rasprostranjivanje ideje Ante Starčevića, pak će nam biti jasno, kako je došlo do toga, da je njegova politička ideja za dugi niz godina mahala svojim žezlom širom hrvatskih zemalja.

Nakon poraza Austrije, godine 1859. na bojnim poljanama Lombardije, koji je pred svijetom odgalio sve grijehe, sve nepravde dvanaestgodišnje germanizatorne i apsolutističke vladavine, Hrvati, koji su za dogodjaja godine 1848. i 1849. posvjedočili svoju vjernost prema monarkiji žrtvama, kakovih nije mogao pokazati nijedan drugi narod Austrije, isticali su se uz Madžare kao najžešći njezini protivnici. Strossmajer u pojačanom carevinskom vijeću, Ivan Mažuranić u banskoj konferenciji, prvi živom riječi, drugi sjajnim perom, bili su odriješiti tumači boli hrvatskoga naroda radi pretrpljenih nepravda.

Ne ćemo reći, da se narod nije iskazima simpatije odazivao patriotskomu nastojanju spomenutih svojih prvaka; nu ne da se tajiti, da njihove izjave, zaodjenute u državničko ruho, i imajuće pred očima integritet monarkije kao državne cjeline, nijesu tada prodrijele u narodnu dušu. Hrvatski politički ljudi, medju kojima je bilo dosta učestnika u političkom životu Hrvatske za godinâ 1848. i 49., pridružili su se struji, koja je doduše zahtjevala rekonstrukciju monarkije na historičkoj osnovi, nu podjedno su čuvali ideju realne njezine državne skupnosti. Ogorčenje naroda prelazilo je preko tih granica. Narod je još bolno osjećao kojim je plodom urodilo krvavo njegovo sudjelovanje oko rekonstrukcije monarkije tobož na osnovi pravednosti prema svim narodima, pak kao da se žacao ponavljati na ustavnom poprištu eksperiment, koji se je jednom toli žalosno svršio. U toj atmosferi mržnje i odmazde bio je saborski govor Ante Starčevića godine 1860. iskra, kojà je zapalila: Nikakove zajednice sa monarkijom, uskrsnuće hrvatskoga državnoga prava, nu pod hapsburškim žezlom. Zastupnici vojne krajine hrle pod tu zastavu, kojoj se pridružuju i prijatelji saveza s Ugarskom, vodjeni težnjom, da Hrvatska ne riješava mimo Ugarske pitanje o ustrojstvu monarkije. Prijatelji realne sveze kraljevina i zemalja monarkije potisnuti su u manjinu. Državnici vlastih i prijaznih i neprijaznih Austriji motre njekim začudjenjem metamorfozu, koja se razvija u zemlji legendarne privrženosti hapsburškoj morarkiji.

U Italiji ime Ante Starčevića postaje popularno, njegov se saborski govor u talijanskom prevodu požudno čita, omraženo hrvatsko ime stiče simpatija. Franceska vlada šalje u Zagreb pouzdanika, da se informira. Inozemno novinstvo bavi se hrvatskim preokretom. U Beču su iznenadjeni; dozvoljavaju hrvatsku kancelariju, hrvatski kao isključivi službeni jezik, da pokret oslabe, pak i za to, da Hrvatsku od Ugarske odvrate. Posve je razumljivo, da sve ove pojave sokole privrženike Starčevića, koji se organizuju kao politička stranka. Rauhova, Bedekovićeva i Vakanovićeva vlada gledaju u stranci prava faktor, koji će oslabiti federalističke težnje, koje zastupaju u inteligentnijim slojevima pučanstva dosta jaki nasljednici Ilirizma, pak ne stavljaju ozbiljnih zapreka jačanju pravaša, što više, donjekle ih i podupiru, smatrajući ih saveznicima u onom, što zovu pobijanjem austrijanštine, koje da ide u prilog ugarskoj ideji. Svidjao se onim vladama i protuslavenski duh, kojim se je Starčevićeva ideja, naročito u svojem početku, dičila. Pravaši znadu se tom vladinom politikom okoristiti, ne navaljuju direktno na Ugarsku, već na ono, što zovu »Austrija«, razumijevajući pod ovom oznakom realnu svezu svih kraljevina i zemalja pod hapsburškim žezlom, uz to ne smažu dosta pogrda na slavenstvo. Ne da se tajiti, da je ova vladina politika takodjer doprinijela k širenju pravaške ideje, čiju su snagu osjetili grof Pejačević i u početku svoje vladavine grof Khuen, koji se sprijatelji tek sa simulakrom, sa frazom čiste ideje Ante Starčevića, pošto je ona pomoću prirodne evolucije i pomoću njegove državničke metode — — prestala po njegovom mnijenju biti opasnom za madžarsku ideju u Hrvatskoj, te se naprotiv može upotrijebiti kao elemenat, koji slabi hrvatsku opoziciju.

Nije još bilo ideje, koja bi se zahvativ duboki korjen u jednom narodu, uz sve zablude, što su ju pratile, bila pomolila i živila, da samo škodi. Za nijednu ideju, koja se je s njekim uspjehom pokrenula u životu kojega naroda, ne može se kazati, da nije rodila njekom koristi, bile ma kako krupne zablude iz kojih je potekla.

Neka nam služi primjerom socijalistička ideja, prema kojoj je dakako Starčevićeva politička misao prava sitnica, nu koju ističem, da pokažem, kako se je mogla širiti i osvojiti duhove ideja, koja je htjela da silom promijeni i samu prirodnu osnovu društvenoga života. Socijalizam jest naime uništenje individua-

*

liteta, dakle uništenje najjačega osjećaja, koji vlada čovječanstvom, pak unatoč toj zabludi, iz koje je potekao, socijalistička je ideja osvojila duhove po cijelom svijetu tako, da se je svojom snagom takmila sa braniteljima prirodne osnove društvenoga života, i donijela čovječanstvu neizmjerne koristi time, što je stavila na dnevni red socijalno pitanje; zasluga je socijalističke ideje i njezine evolucije, što je vapaj nevolje ganuo i vlade i sugradjane, što je udrugarstvo napredovalo, što se množe uredbe, kojima se pruža pomoć nevoljnicima, što se jednom riječi širi misao solidarnosti ljudskoga koljena.

I Starčevićeva ideja urodila je dobrim plodom, jer je stavila na dnevni red hrvatsko pitanje, — probudila i ojačala u širokim slojevima pučanstva misao hrvatske državne samosvojnosti. Ni zablude, koje su ju na njezinom putu pratile, i s kojim ćemo imati prilike da se bavimo, ne mogu brisati tu njezinu zaslugu.

Pošto sam u velikim crtama nacrtao postanak i širenje Starčevićeve političke ideje, pokušati ću, da u budućem članku opišem evolutivni proces, koji se nad njom već izvršio, i koji se neprestano izvršava, i da istaknem razloge, s kojih Starčevićeva ideja u prvobitnom njezinom značenju biva kroz taj proces sve to slabija, i gubi sve to više karakteristično obilježje, koje joj je bio udario njezin začetnik.

Dr. **Marijan Derenčin.**

Matica Hrvatska.

III. Unutarnja organizacija.

Kad sam prošle godine predao na ruke upravnog odbora predlog glede promjene društvenih pravila imao sam poglavito na umu, da one ustanove, koje izravno priječe razvoj društva, ili su u medjusobnom protuslovju (tako § 1a sa § 33.), ili su se pokazale iluzorne i neizvedive (§§ 1c, 23, 26c, 26e, 29.) zamjenim drugima, svrsi shodnijima. Onaj moj predlog doći će na dnevni red ovogodišnje glavne skupštine, a pošto držim da su svi članovi u tom složni, da je neka promjena pravila apsolutno nužna, to će skupština za cijelo izabrati odbor, koji će pojedine predloge imati proučiti, i budućoj skupštini donijeti konačni predlog. Kraj tog ne mogu a da ne spomenem jednu važnu točku, koja će sve naše nastojanje, da Maticu reformi-

ramo bolje osvjetliti, nego stotinu dokaza. Nama se sa mnogo strana, a naročito sa strane starijih književnika, prigovaralo, što zahtjevamo reforme, i govorilo se da škodimo Matici i književnosti i t. d. Ne mogu a da ne spomenem analogan slučaj. Ima tu nešto malo i ironije sudbine, ali analogija je suviše očita a da je ne spomenem.

Dne 15. prosinca 1889. godine čitao je tadanji tajnik g. Ivan Kostrenčić ovo izvješće na glavnoj skupštini (citiram markantna mjesta): »Gledajući danas iza četrnaest godina na one prve dane na god. 1877., kad današnji odbor Matice primi upravu Matice u ruke, smijemo sa zadovoljstvom iza teška obavljena posla spominjati i onu oporbu, koju su digli najplemenitiji i najugledniji osnovatelji nekadanje Matice ilirske na tadanje mlade književnike. Matica ilirska nije posljednjih godina slavno živjela kao vodja narodnog života, ali je ipak živjela. Naši plemeniti starci (tako se diplomatski ne znamo žalibože izražavati op. p.) misliše, da će već oživjeti i cvasti i bez mladenačkih reforama. Najmanje vjere bilo je u gospodarenje mladih književnika.« (Sad citira kako je imetak od 30.000 narasao na 120.000, pa veli dalje): »U onoj oporbi izmedju starijih i mladjih Ivan Kukuljević s pouzdanjem se prima predsjedničtva Matice, on se uzda u mladje drugove, pokretače novog života u Matici, on vjeruje i vjera njegova spasava ga.« Govoreći o pokojnom Antunu Mažuraniću veli: »Već kao starac u miru, iza pošteno odsluženih svojih učiteljskih godina, vidje on spremanje za novu Maticu Hrvatsku. Vidio je pad Matice ilirske, ali vidio je u dugom svom životu i propadanje mnogih zametaka novina i časopisa i drugih narodnih poduzeća, kada dospješe u nezrele ruke. Nije vjerovao, da ima snage u mladjem naraštaju (držao ga »nezrelim«, da to nediplomatski prevedemo op. p.), pak je svom snagom svog čistog uvjerenja stao pobijati ma kakovu promjenu u Matici. »Što mi teško stekosmo to ćete vi rasteći«, to je bio napose g. 1877. smisao njegove žestoke protimbe.« Tako je govorio god. 1889. s punim pravom g. Ivan Kostrenčić. Nadajmo se, da će i sadanja generacija, ako pobjedi, moći to isto reći. Uz put ću samo spomenuti, kao zabavnu upadicu, da je g. Dr. Bišćan, koji je sada gouvermentalan i koji je protiv svakog predloga, kako sam to u prvom članku pričao, da je g. 1889. predlagao protiv cijele skupštine, da se predsjednik napose bira, i da je njegov predlog sa svim glasovima osim njegovog pao. Ove godine je pako predlagao da se predsjednici zajedno biraju. E, tempora mutantur.

Citirao sam govor g. Kostrenčića naročito za to, da se vidi, da su i drugi bili napadnuti i to žestoko, radi reforama, koje su se pokazale nužnim, a koje su stari književnici od-

bijali, a mladi »nezreli« zagovarali i na korist Matice i proturali. Tako bi želili da se i naše nastojanje svati, pa ako i ne ćemo imetak Matice podeseterostručiti (što nije ni nužno), ali se nadamo, da ćemo književnu vrijednost Matičinih izdanja podići. A to je i važnije, jer štampanog papira je dosta bilo. A sad da predjem na svoju temu. Predlog glede promjene pravila ne treba da bude specijalno ovdje iznesen, glavno je, da se osnovne misli glede reforme unutarnje organizacije označe. Kako sam već spomenuo, Matica Hrvatska mora da bude nakladno društvo, ne zabavno i ne potporno društvo. Ovu zadaću preuzelo je punim pravom Društvo hrvatskih književnika, i ono će ju valjda i izvršivati prema svojim pravilima. Načelo podjele rada, ako igdje, vrijedi ovdje, gdje se pokazalo, da Matica baš radi preraznih zadataka nije mogla napredovati. Prama tomu će se i čitavi otsjek prvi društvenih pravila morati promijeniti. Što se tiče članova, njihovih prava i dužnosti, to će sadanja organizacija, držim, u dogledno vrijeme biti više na teret nego na korist društva. Naročito pitanje članova radnika mora se razjasniti. Upravni odbor prama svojoj uvidjavnosti može svakog čovjeka (§ 36.) imenovati za radnika, samo ako izjavi, da je spreman unapredjivati smjer društva bilo radnjama, ili čitanjem, ili »inim načinom«, te ima upravni odbor tu moć, da imenuje koga hoće, bez daljnje odgovornosti, a ti radnici (koji ne moraju biti nikakvi književnici) imaju pravo glasa na skupštini. To je anomalija, isto tako, kao što je anomalija, da utemeljitelji imadu pravo glasa (§ 9.) na skupštinama. Što se tiče članova prinosnika to je opaženo, da su to više slučajni kupci, a ne članovi, pa bi bilo dobro kompletirati to tako sa pretplatom na »Vijenac«, kako sam to u prijašnjem članku razložio. Svakako bi se morala ustanoviti neka upisnina, koju bi svaki, koji prestane biti članom, kod ponovnog ustupa morao iznova platiti.

Što se tiče glavne skupštine i njezine vlasti, tu moraju nastati radikalne promjene. U ovo dvadeset godina jedna glavna skupština naličila je drugoj kao jaje jajetu. Predsjednik pozdravio skupštinu, tajnik (ujedno i blagajnik) pročitao izvješće, revizori svoj apsolutorij, konačno se digne jedan član i predlaže zahvalu upravnom odboru, prima se sa živio, izabrani budu) oni, koje je odbor predložio, i time je skupština gotova. Da ta skupština nije bila samo puka formalnost, dalo bi se bilo što šta zapriječiti. Što vele pravila? »Glavna skupština bdije i nagadja, kako će se smjer društva bolje i prečim putem postići, sluša godišnje izvještaje o radu i o upravi imetka, pregleda račune, odobrava rad i upravu, obavlja izbore, raspravlja i zaključuje o predlozih odbora i članova, te u slučaju potrebe mijenja pravila.« Već je ta stilizacija tako nejasna, da nisu nikako točno odredjene sve praerogative skupštine i u istinu u

praksi je to tako daleko išlo, da se je vrlo prijekim okom onog gledalo, tko bi htio kakov predlog pred skupštinu iznijeti.

Za to su i sve dosadanje skupštine uvijek samo odobrile ono, što im je odbor — ne predlagao — nego kao gotov čin donesao na potvrdu. Prema tomu su izgledali i izvještaji. Ti izvještaji podnipošto nisu slika društvenog rada, osim vanredno skupocjenog (u ostalom suvišnog) imenika članova (dovoljno bi bilo samo promijene navesti). Što se nalazilo u tom izvještaju? Izvještaj blagajnika. Taj izvještaj nije ni poučan ni pregledan, a po gotovo skupštinari, kad im se tamo pročitao nisu mogli stante sessione nikake primjetbe staviti. Bilo bi uputno, kao što je svagdje običaj, poslovni izvještaj prije skupštinarima rasposlati. U tom izvještaju navedena je bilanca u konačnim stavkama. Tako n. pr. stavka: za stanarinu, otpremu knjiga i poštarinu g. 1901. 5337, razni izdaci 1342 krune. To su heterogene stvari, koje čovjek ne može pogadjati. Ujedno nisu upućeni skupštinari, koliki je trošak pojedine knjige, kakovi su ugovori sa tiskarom, knjigovežom, papirnicom i kartografskim zavodima, to su svakako razne stvari o kojima skupština mora da bude informirana. Što ja držim o uvezu to sam već kazao, svakako je stavka sa 8902 krune za knjigovežu naprosto ironija. Za taj novac dale bi se i te kakove knjige izdati! Svakako najidealnije bi bilo, da Matica Hrvatska vodi sve u vlastitoj režiji. Naravno, današnja organizacija njena nije dovoljna, no da bi Matica mogla jeftinije i bolje proći sa svojom tiskarom, knjigovežnicom i expeditom o tom nema dvojbe. U svakom slučaju ima skupština pravo da te ugovore pregleda i da se novi ugovori ne sklope mimo njenog znanja. Isto kao s ugovorima držim da je i s Matičinom nepokretnom imovinom. Matica je gradila kuće, koje nisu nipošto prikladne za njene svrhe. To su obične kuće za stanovanje i ništa više. Matica bi bolje učinila, da gradi manju kuću lih za svoju svrhu, uredske prostorije, dvorane, magazine i t. d. a da one proda, a naročito posjed u Podsusjedu ne može konvenirati književnom društvu. Izvještaj o Podsusjedskom posjedu je karakterističan (god. 1901.). Posjed je procijenjen na 20.000 — god. 1901. — po prvi put je posjed bio aktivan i to sa 113 kruna netto prihoda, dakle nosio je nešto preko ½ procenta, a veli izvješće, kane se (!) od ovog novca i od još na dugu se nalazeće prodajnine još neke (koje se ne kaže) veoma potrebne investicije provesti.

Dakle i taj tobožnji suficit — nije suficit. — Zaklada za potporu hrvatskih književnika i njihovih udovica i sirota narasla je na 28.000 Kruna. — Pošto se ni kamati od 949 Kruna — nisu potrošili, po svoj prilici nije bilo u čitavoj Hrvatskoj ni jednog siromašnog književnika, ni jedne jadne udovice — barem ne od odbornika. Bilo bi puno pametnije dati tu zakladu društvu hrv. književnika, kojemu je poglavita svrha podupirati hrv. knji-

ževnike, barem bi nešto imali od toga, a ne bi samo za paradu bili ti novci. Zanimive su zaklade. Kad smo prigodom diskusije prigovarali načinu podijeljivanja nagrada, reklo nam se, da se ne može promijeniti, jer zakladnice odredjuju točno način podijeljenja. Mi smo naime prigovarali, da redovno dobije odbornik jednu nagradu, a ostale nitko, pa smo predlagali, da se nagradi uvijek najbolja knjiga, koja je na hrvatskom jeziku bilo gdje izašla, samo ako sadržaj odgovara intencijama zakladatelja. Reklo nam se, da to ne ide; da se mora Matici predložiti manuscript, koja će ga štampati. A kako to da je odbornik prof. Klaić dobio nagradu od 1800 Kruna — za svoju hrvatsku povjest, prem ju je štampao kod — Hartmana? Dakle ide li to ili ne ide? Zaklade su ovdje, da se književnici podupru, pa zašto odbor ne publicira sve te modalitete i formalitete? Za što nije kazao uzroke, uslijed kojih se nije mogla podijeliti nagrada, za što ne publicira barem naslov radnja, koje su prispjele. Bilo bi vrijedno znati, da li se nagrade, u jednoj godini nepodijeljene, uvijek podvostručuju buduće godine ili samo u pojedinim slučajevima. Ove stvari bi nas više zanimale, nego onaj suvišni popis svih onih, koji su za 3 for. kupili 10 knjiga. Matičine »nakladnine« po gotovo ne razumijem. Tu je prva: prijevodi grčkih i rimskih klasika. Tu su za školu izabrani i priudešeni i okljaštreni grčki i rimski klasici. U ostalom tu nalazim ove stavke prihoda:

a) Preostalo od god. 1899. . . . . 10.348·85 K
b) Od godišnje zemaljske potpore amo uvršteno . . 600·00 K. (Zašto samo 600.— kad je zemaljska potpora 2400 Kruna?)
c) jedan (x?) povraćeni predujam 600·00 K.

U Matičinoj nakladnini »Prijevoda novijih pjesnika i prozaista« nalazimo stavku od 4.000 Kruna — kao deficit Vijenca — od 1. srpnja 1900. do konca lipnja 1901. — Kako se Vijenac rugao Životu, što ne može izlaziti, a gdje bi on bio, da nema nakladnine »Prijevoda novijih pjesnika i prozaista« — čim se valjda nije htjelo reći — da su suradnici sve svoje radnje preveli iz novijih pjesnika i prozaista. Svakako je to nehotična komika, koja dolazi od tog, što se nije htjelo reći: — Vijenac ima deficit. skupština bi mogla okrenuti batinu — pa pitati, da li je imao odbor pravo iz te nakladnine uzeti 4.000 Kruna? To je ovakov tipični blagajnički izvještaj, svakako ni malo instruktivan. Književni izvještaj je još savršeniji. Najprije se javlja što je izašlo, onda što će tekuće godine izaći, onda se veli, da od hrvatskih narodnih pjesama ne će Matica tekuće godine ništa izdati. Zašto je to — ostade tajna. Onda se konstatira, da je prodaja knjižnice za klasničnu starinu — minimalna — i apelira se na mogućnike itd., najbolji dokaz suvišnosti tih klasičnih knjiga. Onda se javlja koji je odbornik dobio nagradu — i gotovo je —; o kakom

književnom programu — o kakom predlogu — ni riječi. Mašina ide dalje. A tako je na vlas slično svake godine. To je bila stagnacija. Nadajmo se da će od sad bolje biti. — Da će i izvještaji i glavne skupštine drugačije izgledati. Skupština 1901. izrekla je deset puta, kako se veli u izvještaju, burni — dugotrajni živio, nadajmo se da će skupština 1902. reći jedanput: »Slava« i prihvatiti se onda posla. Glavno je organizacija. Zanimivo bi bilo znati, ima li Matica Hrvatska kaki poslovnik, ako ga ima, zašto ga ne dostavi svojim članovima. Iz ovih pravila se ne može ništa znati. Tako nije jasna funkcija književnog odbora, i funkcija gospodarskog odbora, naročito u kojem poslovnom odnosu stoje ovi pododbori prama upravnom odboru. Dosad je vladala posvemašnja desorientacija glede djelokruga pojedinih odbora. Prije, dok je bio tajnik g. Kostrenčić, toga nije bilo, jer je on imao sve u rukama. N. pr. zamjenici odborski — kakova prava i kakove dužnosti imadu. Mogu li glasovati u sjednicama? Koje pravo i dužnost ima tajnik, a koje blagajnik. Tko vodi administracije, tko upravlja kućom, tko dogovara s knjigovežom, papirnicom itd. — tajnik ili blagajnik? Koju vlast ima odbor koju skupština. Po sadanjim pravilima ima odbor pravo izdati novac za dubioznu stvar, kao što je bila Babićeva ostavština — i skupština ima odobriti. Jednom riječi, sad, kad je nastala decentralizacija, sad je nuždna i neka orientacija. Sad se mora znati djelogrug pojedinih faktora, drugačije nećemo nikad iz krize izaći. Ja držim, da je uprava za ovako veliko poduzeće nedostatna, te da se mora urediti — prema dioničkim društvima. Glavnoj skupštini mora se pridržati pravo kontrole, direktive i inicijative. Executivu u užem smislu, morao bi vršiti nadzorni odbor, koji bi riješavao sva važnija pitanja, (ugovore, naručbe, konverzije itd.). Osim toga još dva potpuno neovisna odbora — gospodarski i književni — koja bi dotična pitanja, pošto su ih ispitali i pretresli, predlagala nadzornom odboru. Blagajnik bi bio referent gospodarskog a tajnik književnog odbora. Ta tri faktora sačinjavala bi upravni odbor. Naravno, da je anomalija, da u upravnom odboru sjede iste ličnosti kao i u pododboru. Tu nema kontrole nikakove. Osim svega toga morao bi se urediti stalni bureau. Sad se radi iz časti. Tajnik je izabran na tri godine. Taj vodi sve poslove, najednom bude drugi izabran i taj se sad ne zna okrenuti. Neki stabilitet je nuždan za administrativne poslove. Ako pomislimo, da Matica ima toliko povjerenika, toliko tiskarskih poslova, administraciju kuće, podsusjedski posjet, svu tu korespondenciju, sav taj posao neka obavi tajnik? A uz to neka bude književni tajnik, neka pročita sve manuskripte, neka referira, i neka dogovara s književnicima, a uz to je još Vijenac ovdje, koji takodjer iziskuje administraciju. To se ne može zahtijevati — i nije moguće osim na štetu književnosti. Tajnik mora biti književni organ i

ništa drugo, sve ove poslove mora preuzeti posebni bureau. Tu neka budu namješteni definitivno — činovnici — onda će Matica raditi sve u svojoj režiji, ako joj se to isplati, ali svakako će onda biti red — i stabilitet — i tajnik će se moći posvetiti sasma književničkim poslovima. Ta unutarnja reorganizacija apsolutna je nužda, tu moraju nastati stalne i jasne prilike tako, da će konflikti biti nemogući. Hoće li Matica napredovati ne može se reformama oteti i ja zaključujem sjećajući one, koji misle, da će Matica Hrvatska »već oživjeti i cvasti i bez mladenačkih reforma«, na govor g. I. Konstrenčića, kojim je borbu za opravdane reforme tako lijepo protumačio. Nadajmo se, da će novi članovi, izabrani baš u tu svrhu, svojski se primiti posla tako, te će Matica — svoju kulturnu zadaću u istinu i vršiti.

Dr. **Dežman-Ivanov.**

Izložba pokućtva.

Englezi su prvi počeli raditi u umjetnom obrtu tako, da su od dotadanje barokne i rokoko-pompoznosti prešli jednostavnoj i plemenitoj praktičnoj umjetnosti, koja odgovara naravi materijala koji se obradjuje. Moriss i Ruskin pokazali su — jedan u praksi, drugi u teoriji — u tom smjeru prvi veliku djelatnost. U toj umjetnosti odrazivala se je uvjek jednostavnost, žilavost i ozbiljnost engleskoga karaktera, te su prema tom svojem karakteru rado rabili svoje sredovječne narodne forme. Oni su svoje narodne motive mnogo upotrebljavali, ali ih nisu prenosili iz jednog objekta, kod koga su i logični i prirodni na drugi objekat, na koji ne spadaju. Mi Hrvati imamo primjerice lijepim ornamentima ukrašene tikvice, ali mi rado ornamente s tih tikvica bez dalnjeg razmišljanja prenosimo n. pr. na gradjevine. Tako što nebi Englezi učinili. Ornamenat mora da izraste iz samog predmeta ili iz naravi materijala. U nas se n. pr. ornamenat tikvica prenaša tako lakoumno na drvo, na staklo, na keramit, na facadu i t. d. da se u toj maniji prave već čitave orgije s tim ornamentima. I Englezi imadu krasnih rezbarija na drevnim svojim brodovima, ali još nije nikome palo na um, da te rezbarije prenese na moderne predmete.

Nakon Engleza počeše raditi Belgijanci. Van de Velde je pošao i dalje od Engleza, te on izradjuje svaki predmet konstruktivno prama njegovoj svrsi. Stolac je tu za to, da se na

njem sjedi, pa ga on strogo prema toj svrsi konstruira. Ornamenti pako izlaze iz te konstruktivnosti sasma logički, te ujedno služe nekoj svrsi, a nisu, kao što to biva n. pr. u rokokou, na predmet tek priljepljeni ili na njemu čak i glavna stvar tako, da predmetu oduzimlju i praktičnost njegovu (n. pr. one tanke svinute noge na stolcima i t. d.). Ako promatramo genezu ornamenata to ćemo uvidjeti, da je u prvom početku bio redovno nešto, što je bilo od potrebe bilo praktične, bilo konstruktivne, kod nekog objekta i da je postao pravim ornamentom tek onda, kad je ta praktična svrha potisnuta u pozadinu, a uslijed navike i tradicije se činilo, da on nekako spada k samom predmetu. I za to Van de Velde traži od ornamenta, da bude logičan i da ima neki smisao, pa makar i u prenesenom značenju.

I Francuzi su počeli raditi u tom smjeru kod umjetnog obrta (Plumet, Slemersheim i t. d.), ali pri tom je interesantno to, da mi odmah osjetimo na njihovim produktima onaj posebni francuski karakter, onu lakoću i eleganciju. I u nas se kupila gradja za narodni stil, ali mi se zadržasmo samo kod vanjštine, kupili smo tek ukrase, a gotovo nikada tlocrte zgrada ili unutarnju strukturu narodnih umjetno-obrtnih objekata, pa zato i sve ono što mi u t. zv. »narodnom stilu« izradimo tek je po vanjštini, po ornamentu narodno, a ne po shvaćanju predmeta, ne po nutrini.

Bečki umjetnici pošli su i od Engleza i Belgijanaca dalje, te su secesija, O. Wagner sa svojim učenicima Olbrichom, Hoffmannom i drugima počeli shvaćati i izradjivati sobu, interieur, kao jednu cjelinu. Oni su stavljali pokućtvo ne samo medjusobno, nego i sa stijenama, sa lokalom, njegovom svrhom i karakterom njegovim u što uži i u što logičniji kontakt. Kod bečlija je interesantno to, što su oni nastojali, da udese svoje pokućtvo tako, da bude ne samo praktično nego i jeftino. Njihova je lozinka bila, da se mora umjetni obrt popularizovati tako, da si mogu i siromašniji slojevi nabaviti praktično, jeftino a uz to lijepo pokućtvo. Postigli su to tako, da su pošli sa stanovišta, da je ono, što je praktično i konstruktivno ujedno i lijepo u svojoj ukusnoj jednostavnosti. Oni su se prema tome čuvali, da natrpavaju pokućtvo suvišnim a skupocjenim rezbarijama. I oni su tako prokrčili put modernom umjetnom obrtu.

Koliko su drugdje u toj struci daleko napredovali, toliko

smo mi daleko zaostali. Nismo zaostali što se tiče čisto obrtne strane, ali smo zaostali što se tiče ukusa i umjetničke strane. To se može najbolje vidjeti na izložbi pokućtva, što ju je priredila, uz veliku reklamu, ovoga proljeća »prva hrvatska udruga za stolarske i dekorativne proizvode« u Zagrebu. Naši su obrtnici pokazali, da umiju i precizno i solidno raditi, ali se je pokazalo i to, da u nas još nema pravoga shvaćanja, što je to moderni umjetni obrt i što je to interieur.

Da toga smisla nema pokazuje već sam arangement izložbe. Čitava izložba nije zamišljena kao izložba interieura, nego kao puki bazar, a sobe su zamišljene kao dućanski izlozi. I ti su izlozi onda poredani jedan do drugoga uza stijene umjetničkoga paviljona. Zadavao je doduše poteškoća i sam nespretni naš paviljon, ali mogla se je izložba arangirati i tako, da ne dobijemo samo tri stijene sobe, nego sve četiri. U tu je svrhu mogla jedna soba biti postavljena do druge tako, da publika može iz jedne sobe ulaziti u drugu, pa bi dobili na taj način cjelovit dojam sobe. Kada bi se izložba bila ovako arangirala, morale bi se i stijene dolično dekorirati i onda bi istom mogli govoriti o interieuru. Medjutim je na ovoj našoj izložbi svaki komad pokućtva zamišljen gotovo sam o sebi, sasma obrtnički, za samostalnu prodaju, a nije čitavo mebliranje sobe jedna organična cjelina, niti je u uskom savezu sa lokalom za koji je izradjeno.

Ali ne samo da se nije pazilo na to unutarnje jedinstvo svih dijelova pokućtva, nego se nije pazilo niti na jedinstvo stila kod pokućtva pojedine sobe. Tako n. pr. nalazimo tu narodnih ornamenata na rennaisansnom ormaru, barokni oblik sa secesijonističkim cvijećem iskićen i t. d., a nalazimo i soba u kojima je jedan dio pokućtva u jednom, a drugi u drugom stilu.

Isto se tako pokazuje malo shvaćanja za onaj uski odnošaj i za onu uzročnu svezu koja vlada izmedju ornamenta, svrhe predmeta, konstrukcije njegove i materijala. Ima na izložbi n. pr. jedna soba, koja je u svom temelju rennaisansna, a imala bi biti moderna za to, jer se je prilijepilo nekoliko secesijonističkih motiva, ali ti motivi su skroz arhitektonski, logični samo na kamenu i na façadama. Ovakov bi postupak mogli nazvati silovanjem drva i bastardiranjem stila. Isto tako ima soba od tamne kruškovine, ali taj lijepi materijal kvari nezgrapni, kričeći

bojadisani, tobož moderni ornamenat. Materijal mora da sam govori oku, a ornamenat mora da na njega naravno pristaje.

Nije se mislilo uvijek ni na praktičnost. Tako ima na toj izložbi jedna »narodna« soba sa jednim chez-longom, koji ima nad glavom mali baldahin, ali pri tom prijeti pogibelj, da si čovjek kad se uspravi na chez-longu pobije glavu. Nepraktičnost se pokazuje i u tome, što se meću suvišni i skupi ornamenti i onamo kamo baš nužno ne spadaju. Ali baš kod narodnih soba pokazuje se ta nepraktičnost najviše. Interieur one hrvatske sobe, koja je bila po nacrtu g. Boléa izradjena za parišku izložbu stojao je preko 20.000 forinti. U Parizu je u isto doba bio i jedan interieur od Baille Scotta, koji je stojao oko 8000 forinti, a po svom karakteru je bio isto tako — hrvatska soba, kao što i Boléova, s tom samo razlikom, da je u umjetničkom pogledu vrijedio barem za onih ostalih 12.000 više. U nas se je htjelo skupocjenošću prikriti nerazumjevanje a strpljivošću izradnje — pomanjkanje umjetničke invencije. Isto je tako previše skupocjena i ona soba, koja je bila na Peštanskoj milenijskoj izložbi, a sada se nalazi na ovoj našoj izložbi. Ova soba stoji samoga obrtnika oko 6000 forinti, a obrtnik je prisiljen da ju prodaje sada za 3500. Soba je radjena po nacrtu A. Posilovića. Ali tu se pokazuju sve mane našeg »narodnog sloga«. Poštujemo Posilovićevu marljivost, ali dosadno je gledati uvjek kod stotina preraznih predmeta (crkve, sobe, zdenci, groblja i pokućtvo) jedne te iste motive. Isto je tako skroz krivo shvaćanje kao da je ornamenat temelj stilu. Medju Posilovićevim nacrtima vidjeli smo n. pr. jednu fontanu, koja je konstruirana iz samih — ornamentalnih motiva. Nadalje se tu ne ostavlja nikada ni jedan pedalj čist — sve je tu natrpano. Ova izložena soba podaje nam za sve to eklatantan primjer: teška javorovina je veliki luksus, a skupocjene (inače vanredno fino izradjene) rezbarije na premnogo su mjesta suvišne, tako na primjer na gornjoj tabli stolaca, koja nije tu za nakit nego za sjedenje. Stupovi na uglovima ormara tako su jaki, da bi mogli gotovo krov kuće držati. Primjenjivanje jedne konstrukcije na drugu, kamo ne spada, vidi se n. pr. iz toga, što je u gornjem dijelu okvira zrcala čitavo sljeme seoske kuće, koje je masivnije nego stalak čitavoga zrcala. Nekonstruktivnost se opaža i kod obješača za ručnik, kod koga se gornji, masivni dio odnosi prema

prošupljenom dolnjem od prilike kao 4 : 1. Jedina škrinja je pravo narodna. Napokon se iz svega vidi da su nacrti Posilovićevi ortogonalno projicirani na papiru, a da se na perspektivni utisak ne pazi.

I tako mora biti konačni sud o ovoj našoj izložbi pokućtva — promatramo li ju s umjetničke strane — skroz na skroz nepovoljan. A mi možemo da stavimo na zadrugu, koja je tu izložbu priredila i neke umjetničke zahtjeve, jer bi baš ona bila zvana, da u publici širi pravi ukus. Naši su obrtnici radili solidno ali po lošim predlošcima njemačkim, a mogli su i bolje izabrati. Izradnju interieura mogli su poduzeti tim više, što se zadrugarima njihov rad odmah od zadruge isplaćuje i prije nego se nadje kupac. Praktičnije, plemenitije i jeftinije morali su raditi a time bi polučili i veću prodju. Nacrte bi morali naručivati od stručnjaka ili raspisivati na njih natječaje i t. d.

Sve ovo treba prigodom ove izložbe reći već za to, jer je naša zadruga imala dosta zajamčenih sredstava materijalnih i dosta potpore moralne, a po samoj naravi svojoj zadruga je zvana da širi pravi umjetni obrt. Za ovu izložbu se pravi velika reklama, ali i ako to može momentano pomoći, zadruga može kasnije trpiti štetu sve dotle, dok se može u tudjini, a i kod nas i mimo nje dobiti ukusnijeg, praktičnijeg i modernijeg pokućtva. Vrijeme je pako, da se i mi Hrvati predstavimo i s našim umjetnim obrtom kao ravnopravan faktor vanjskim firmama.

Arhitekt.

LISTAK.

Separatni votum dr. Vrbanića i hrvatska opozicija.

Uz nuncij većine hrv. kralj. odbora, donijele su naše opozicijonalne novine u cjelosti i sep. votum dr. Vrbanića. Tom zgodom objelodanjena je u »Obzoru« od 21. lipnja o. g. ova izjava: »G. zastupnik predloživši svoj votum, izjavio je u odboru, da ga predlaže jedino u svoje ime, a ne u ime stranke, kojoj je u saboru članom. Ovu izjavu dao je dr. Vrbanić s razloga, što je nakon njegova izbora u regnikolarnu deputaciju stranka odlučila, da glede toga ne će da stvara tako zvano klubsko pitanje, nego da prepušta jedino njegovoj vlastitoj odluci, hoće li, ne će li primiti taj izbor. Dr. Vrbanić držao je s toga,

[illegible]

da [illegible] se [illegible]

[illegible]

se [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] je [illegible] će [illegible] nosi [illegible]

dižu glave i s naduvenom gordošću i prezrenjem gledaju na moj rod? — — Ponose se otadžbinom, ponose se time, što im je milostiva sudbina dodelila, da se rode ovde u Srbiji. Pa i mene je majka otelila ovde u Srbiji, i ne samo da je ovo otadžbina moja i oca moga, već su i moji stari, kao i njihovi svi zajedno prešli u ove krajeve još iz stare slavenske postojbine. Pa niko od nas volova ne osećaše ponos zbog toga, već smo se mi uvek ponosili time, koji više tereta uz brdo može povući, a ni jedan vô do danas ne reče nekom švapskom volu: »Šta ti hoćeš ja sam srpski vo, moja je otadžbina ponosna zemlja Srbija, tu su se otelili svi moji stari, tu su u ovoj zemlji i grobovi predaka mojih!« — — — Ponose se slobodom i gragjanskim pravima. — — — U čemu su ta njihova prava? Ako im policija naredi da glasuju, oni glasuju, a to toliko mogli bismo i mi muknuti: »Zasa!« a ako im ne naredi ne smiju da glasaju, ni da se mešaju u politiku isto kao i mi. Trpe i oni apsu i udarce često ni krivi ni dužni. Mi bar riknemo i manemo repom, a oni ni toliko gragjanske kuraži nemaju. — — — Eto na šta je taj ponosni potomak upotrebio slobodu, koju su mu krvlju predci izvojevali. — — Samo da ne rade ništa i da se ponose prošlošću i zaslugama svojih starih u kojima oni nemaju nikakoya udela ni koliko ja. — —«

Ova zdrava reakcija proti šovinizmu i patriotskom neradu, dade se sasvim dobro i na naše hrvatske odnošaje primjeniti. U daljem sadržaju ove sveske »Pokreta« nalazimo i prevod Mavarikovog članka »O zadaćama gjaka«, koji je u nas bio svojedobno u »Novoj Dobi« štampan. ng.

Banove sitnice. Bilo je govora u dnevnim novinama, kako postoje u Osijeku dvije madžarske vjeresijske udruge u smislu zak. čl. 23 : 1898. godine, koje nose veliku madžarsku firmu, u madžarskomu jeziku poslove vode i podpadaju ravno pod peštansku centralu, premda je zakonom ustanovljeno zastupstvo te centrale za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, posredstvom kojega će centrala općiti sa udrugama, osnovanim na teritoriju ovih kraljevina.

No nisu te dvije udruge jedine, koje podpadaju pod peštansku centralu i ignoruju zakone i prava ove naše zemlje. Čujemo iz sasvim pouzdana izvora, da ih imade kod nas, najviše u Slavoniji, blizu 30 takvih udruga. Vlada naravno znade za to, ali šuti, jer »ne će konflikta s ugarskom vladom« i jer se nada »da će se ove povrede zakona vremenom već same od sebe sanirati«. I to su eto sitnice — naravno za bana našega . . .

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 13. 10. srpnja 1902. God. I.

Hrvatski nuncij.

II.

Potrošarinski porezi najviše danas oštećuju Hrvatsku, a zato se njima i najviše baviti moramo. A moramo to činiti i zato, što se taj gubitak kod potrošarina bar približno izračunati dade, dočim kod ostalih poreza, u kojima nas Ugarska prikraćuje, ne možemo ni od prilike znati, koliki je naš gubitak.

Porez od zgoditaka izvojštili smo tek g. 1889., da se izmedju Ugarske i Hrvatske podijeli, no god. 1896., uvedenjem razredne lutrije, opet smo onaj dobitak izgubili.

Razrednom lutrijom izdala je država izvršivanje regalnog prava lutrije u zakup za godišnjih 2,400.000 kruna, odbiv troškove za lutrijsko ravnateljstvo od 58.901 K (15 činovnika i dvije sluge — pravo madžarska štednja) imamo čisti prihod od 2,341.099 kruna, a s inim prihodima dohodarstva lutrije 2,368.000 kruna, ovdje dakle gubimo od prilike 8% ove svote, računajuć naš gubitak kao kod ostalih poreza prema našoj poreznoj snagi u izravnih porezih i pristojbah.

Kod ostalih tražbina naših, što ih je hrvatski nuncij tražio — kao kod tecivarine IV. razr. činovnika, zadruga i društava, koja posluju kod nas, a plaćaju porez u Ugarskoj, kod asekuracijonalnih društava, željezničkih i inih poduzeća, koja posluju u Hrvatskoj, a imaju sjedište ravnateljstva u Ugarskoj; kod pristojba što se za pogodbe glede hrv. pravnih posala po zajedničkim oblastima sklopljene u Ugarskoj (na pr. za kup šuma) tamo plaćaju, glede nove percentuacije za željez. i tovarne listove, što ih traži hrvatski nuncij — i opet ističemo, ne možemo ni približno znati, za koliko nas centralistična financijalna uprava prikraćuje. A to nije najmanje zlo u cijelom našem od-

nošaju sa Ugarskom, već je to neznanje pravo ognjište nepovjerenja, iz kojega će uvijek nicati novi razlozi i uzroci nezadovoljstva u Hrvatskoj.

To se ne da odstraniti ni time, da se u zajedničkim poslovima poseban proračun za Hrvatsku, poseban za Ugarsku pravi, jer i onda za te brojeve Hrvatska nema ni jamstva ni dokaza za istinu, već se to dade odstraniti samo posve samostalnom i odijeljenom financijalnom upravom za Hrvatsku.

Kolika je pako prikrata Hrvatske u potrošarini, neka nam služe slijedeći podatci državnog proračuna za godinu 1902.

Prema tomu je preliminirano:

	U Ugarskoj		u Hrvatskoj	
Porez od žeste	73,300.000	kruna	1,700.000	kruna
pristojbe kontrolne	270.000	»	100.000	»
potrošarina od kvasca	282.000	»	18.000	»
porez od piva	5,800.000	»	200.000	»
porez od sladora	28,000.000	»	—	
porez od miner. ulja	8,500.000	»	—	
porez od vina	15,000.000	»	1,000.000	»
namet na porez od piva	12,600.000	»	900.000	»
namet na por. od žeste	7,800.000	»	200.000	»
točarinske pristojbe	3,000.000	»	200.000	»
zatezni kamati	55.000	»	5.000	»
Ukupno	154,607.000	kruna	4,233,000	kruna
odbiv izdatke	17,442.912	»	1,948.569	»
Ostaje čisti prihod od	137,164.088	kruna	2,284.431	kruna.

Padanje potrošarine jeste dakle i dalje konstantno, te sada ona u Hrvatskoj ne iznosi više niti 2% ukupne potrošarine. Uzrok pako tome je taj, što se porez i namet na porez od žeste, porez i namet na porez od piva, porez od sladóra i od mineralnog ulja ne plaća prigodom uvoza tih predmeta u općine, već prigodom proizvadjanja tih predmeta u fabrici. U Hrvatskoj plaćaju dakle porez od žeste samo naši mali pecari na kazane, te 7 većih fabrika, dočim Ugarska imade do 680 većih pecara žeste i tako Hrvatska za svaki hektolitar žeste, što ga iz Ugarske kupi, mora fabrikantu naknaditi u Madžarskoj plaćeni porez od 110—130 kruna, i taj je novac Hrvatska platila bez svoje koristi na račun Ugarske.

Tako i kod piva, gdje napram našoj slaboj produkciji od

900.000 hektl. stoji već jaka Ugarska industrija, 20 puta jača od naše.

Još je gore kod poreza od sladora i mineralnog ulja, gdje Hrvatska nema niti jedne tvornice, dakle ne može ni jednog novčića ubrati. Kad god dakle Hrvat kupi za 48 nč. kilogram šećera, ide iz njegova džepa 19 nč. u blagajnu Ugarske, odnosno kad kupi kilogram petroleja, plaća Ugarskoj 13 filira.

Hrvatski nuncij znade vrlo dobro, da mu sve ostale prikrate neće namaknuti pokrića za autonomni deficit, ako ga ne izvuče potrošarina, pak je on zatražio obračunanje potrošarine. I Vrbanićev separatni votum polaže na nju važnost, no jedan i drugi ne ističe potrošarine dovoljno, niti ističe one momente, koji upravo pokazuju, kako je baš u pitanju potrošarinskih poreza postupak Ugarske prema Hrvatskoj nekorektan. Uvjereni smo pače, da je Vrbanić prikazao pitanje potrošarine onakovim, kakovo zbilja jest, da ne bi mogao reći, da drži, da Ugarska naprama Hrvatskoj ne postupa zlom namišlju.

Nuncij većine naše regnikolarne deputacije osjetio je potrebu, da opravda svoj postupak, kad je iznio to nesretno potrošarinsko pitanje. On veli: U početku je potrošarina bila neznatna, pa se takovo neobračunavanje potrošarine nije opažalo. Opažalo se je pak tim manje zato, jer je samo porez od mineralnog ulja jur od svog početka g. 1882. imao taj za Hrvatsku nepovoljni karakter. No množenjem dohodaka potrošarine nastala je potreba, da ih Hrvatska i za sebe reklamira, a to tim više, što se je množenjem poreza sve više uvadjalo plaćanje po producentu; tako se sada samo točarinske pristojbe i porez od vina plaćaju u Hrvatskoj po općinama, dočim se svi ostali porezi plaćaju po producentu, dakle većinom u Ugarskoj.

No to razlaganje hrvatskog nuncija nije niti dostojno Hrvatske, a ne odgovara ni pravom stanju stvari. Porez od žeste, od piva, od sladora plaća se jur mnogo godina po producentu, a samo jedan dio tih poreza po potrošiocu putem osiguranja po općinama. Novi zakoni nisu dakle uveli to po Hrvatsku krivo načelo, već je to načelo god. 1899. u sporazumku sa Austrijom samo bolje provedeno. I nije porast poreza uzrokom, zašto se je Hrvatska za nje polakomila, niti je samo pravednost temelj, na kom Hrvatska te poreze reklamira. Temelj je tomu zahtjevu taj, da je u g. 1894. zakonskim člankom XV.,

a u god. 1899. zakonskim člankom XVII. izmedju Austrije, Ugarske i Bosne kao izmedju tri samostalna potrošna područja uvedeno obračunavanje tih poreza. Ugarska naknadjuje Austriji, odnosno Bosni porez od žeste, piva, petroleja i t. d., kadgod Austrija ili Bosna petroleja, šećera, piva ili žeste iz Ugarske uveze i to joj naknadi upravo toliko, koliko je za te predmete fabrikant u Ugarskoj poreza plaćao. A tako biva i obratno: Bosna i Austrija naknadjuju Ugarskoj porez za potrošene predmete uvezene iz Austrije ili Bosne u Ugarsku.

Tim je dakle zakonima nastala nova situacija u monarkiji glede potrošarine. Dočim se do sada potrošarina nije naknadjivala potrošnom području za uvezene predmete, uvedeno je to g. 1894. za žestu, g. 1899. za pivo, petrolej i šećer. I sada stanovnik Bosne zna, da za šećer, pivo, petrolej, žestu, što je uvezao iz Austrije ili Ugarske ne će porez uživati Austrija ili Ugarska, gdje je plaćen, već da će se taj porez Bosni naknaditi. Na tom temelju je imao i naš nuncij tražiti za Hrvatsku takodjer obračunanje potrošarine. Da se je nuncij većine čuvao taj temelj zauzeti, to je razumljivo, jer je u zadnjem renunciju magjarska deputacija našoj predbacila, da takovo obračunavanje može biti samo »medju posve samostalnim državama«. Ne razumijemo pako, zašto u svom nunciju nije Vrbanić istaknuo tu novu situaciju, jer se barem njegov votum temelji na načelu, da je Hrvatska po nagodbi paritetna država, dakle i samostalna država napram Ugarskoj.

Štetu, koja kroz to obračunavanje nastaje, pronaći ćemo od prilike, ako pomislimo, da se hrvatska potrošnja u tim predmetima naprama ugarskoj odnosi kao 90% naprama 10%, a to iznosi od prilike manjak od godišnjih deset milijuna kruna; toliki dobitak nosi Ugarskoj teorija, da Hrvatska nije samostalna država, — i to samo kod potrošarina.

Boliti nas mora s toga, kada Vrbanić u svom votumu kod toga pitanja dopušta, da su Ugarsku na taj postupak naprama Hrvatskoj prisilile »poteškoće u obračunavanju«, a ne izrična namisao, da se time smanje prihodi Hrvatske i Slavonije. Ova izjava je kurtoazija u posvema neumjestnoj prilici.

Jer evo kako se u tom pitanju dalje razvija »poteškoća obračunavanja«. Uslied z. čl. XV. 1894. i XVII. 1899. naknadjuje Austrija i Bosna Ugarskoj porez i za onaj šećer, žestu, petrolej

i pivo, što Hrvatska iz Austrije ili Bosne uvozi. Poznato je, da se iz Hrvatske od svih tih predmeta veoma neznatna količina izvozi, jer ih se malo ili ništa ne producira. Stoga je svota što ju na pr. Austrija naknadjuje Ugarskoj za šećer, uvezen u Hrvatsku, daleko veća od jednog milijuna kruna godišnje. Jedan pogled pako u izvadak iz proračuna za g. 1902., što smo ga u tom članku donieli, pokazat će nam, da Ugarska ne računa niti one iznose u korist Hrvatskoj, što ih za hrvatski potrošak Austrija Ugarskoj naknadjuje. I danas, nakon z. čl. XV. 1894., XVII. 1899., kad naručimo mtrc. petroleja iz Galicije, računa Ugarska sebi u korist 13 kruna, što ih Austrija radi našega kûpa restituira! Nemoralnost i nemogućnost toga postupka upravo je vanredna i nečuvena, a ipak niti sam Vrbanić ni riječju toga ne spominje, već još ističe, da si Madžari samo »nehotice« nagodbu na svoju korist tumače.

Hrvatska je dakle regnikolarna deputacija samo olakšala posestrimi Ugarskoj, da joj i u tom pitanju dade odgovor kao ono u »Pester Lloydu«. A taj glasi, da se radi Hrvatske ne će već primljeni zakoni mijenjati, da su Hrvatska četrdesetorica trebala ustati na obranu svoje domovine, kad su se god. 1899. stvarali novi potrošarinski zakoni. Za tolike usluge tako frivolna poruka! A ipak ne treba za tu restituciju mijenjati zakona, niti treba kriviti našu četrdesetoricu, što nisu prigovorili pri raspravi u saboru izvrstnim našim novim potrošarinskim zakonima. Treba izmedju Hrvatske i Ugarske stvoriti nov, posve mali zakon o obračunavanju potrošarina, analogan zak. čl. XVII. 1899., a sam taj zak. čl. XVII. 1899., tu dragocjenu stečevinu naprama Austriji, treba samo u provedbenom naputku tako preudesiti, da Hrvatska sa Austrijom svoju restituciju posebno obračunava.

Ne treba se odmah plašiti ni prigovora težnje za samostalnošću, izjavljivati, da je Ugarska pored svega ovakova postupka ipak pravedan saveznik, koji samo ne zna nagodu pravo da tumači.

Nakon svega toga mi smo doista znatiželjni, na koji način će se naš autonomni deficit ukloniti. Po svoj prilici — štednjom

III.

U jednom pako posve smo na strani dra. Vrbanića, a to je glede državnih dugova. Na žalost, i tude će ostati njegov

votum osamljen i bezuspješan uz prkos svoj kurtoaziji prema Ugarskoj, kojom ga je nakrcao; al mi moramo dodati našem članku u prijašnjem broju, kao šesti razlog zašto je naš financijalni odnošaj prema Ugarskoj rastrovan i zašto danas stoji na tako nesolidnoj podlozi, a to je obračunavanje državnih dugova. Lijepo veli Vrbanić, da kamati državnih dugova terete Hrvatsku sa 18·5 milijuna kruna godišnje, premda Ugarska radi Hrvatske ili za Hrvatsku nije kroz ovo 30 godina ni 18·5 mil. kruna dugova kontrahirala. Ti kamati gutaju više nego li cijeli autonomni Hrvatski proračun iznosi.

I ovo pitanje traži reformu, al za sada, dok dobijemo sabor, koji će i moći tražiti te reforme, imajuć oslona i u narodu, moramo barem nastojati, da za to pitanje zainteresujemo naše javno mnijenje. Što je pako to pitanje tako precizno i strukovno iztaknuo — u tom leži najveća vrijednost Vrbanićeva posebnoga votuma.

J. J.

Apendiks nunciju.

Opozicija hrvatska zadobila je upravo sjajnu zadovoljštinu. Kroz godine piše se i govori sa opozicijone strane, da se pod današnjim nagodbenim sistemom potiskuju svi naši bitni interesi gospodarski, da se svagdje stavljaju zaprijeke ekonomskom napretku zemlje, da zajednička vlada ne njeguje hrvatske interese prema njihovoj potrebi. A sada potvrdjuje sve to i nuncij kraljevinskog odbora, potvrdjuje to ona većina, koja je sve spomenute prigovore kao nelojalne i lažne pobijala i tvrdila uvijek, da baš u tom nagodbenom odnošaju nalazi Hrvatska sve uvjete za realizovanje svojih ekonomskih i kulturnih interesa. Novu ilustraciju za taj žalostni odnošaj podaje i predstavka, što ju je skupština zastupstva grada Zemuna hrvatskom saboru podnijela. Iz te predstavke saznajemo takove činjenice, koje nedvojbeno dokazuju, kako je Hrvatska kao cjelina i u pojedinim svojim dijelovima užasno spriječena u svakom razvitku, pa za to gradsko zastupstvo zemunsko i veli, da se je odlučilo na taj korak, jer je uvidjelo, da su opravdani interesi grada nekom dosljednošću nailazili na zatvorena vrata ondje, gdje bi se njegove želje trebale voljko poslušati, te je

uslijed toga grad pretrpio znamenitih šteta, a u gradjanstvu se počelo širiti nezadovoljstvo, uslijed koga je zastupstvo moralo napokon posluhnuti i glas javne savjesti i svoje čuvstvo odgovornosti!

Prije svega opominje rečena predstavka sabor, da je još kraljevskim otpisom od 15. VIII. 1877. bio pozvan, da zakonodavnim putom otkupi šumske služnosti izlučbom odgovarajuće kompetencije iz državnih šuma — a da to do danas učinio nije. Premda rečena predstavka u svom umjerenom i lojalnom tonu sve to blago govori, ipak se vidi, kolika je nevolja za nas, što šumske služnosti nisu zakonom uredjene, a to za to, što je uslijed administrativne prakse to pravo — zajamčeno kraljevskom riječju — istovjetno sa negacijom pravoužitničkog prava. Zajednički organi znadu svagdje na takav veksatorni način davati pravoužitnicima njihova prava na drva, pa je to vrelo općeg nezadovoljstva. U Zemunu n. pr. doznače pravoužitnicima drva negdje iz šume u zagrebačkoj županiji tako, da bi dovoz više stajao nego li su drva vrijedna.

Druga tegoba grada Zemuna je ta, što mu je bila odbijena molba za uredjenje marvinskog sajmišta, kontumac za observaciju, u koju svrhu je imao grad Zemun financijalnu snagu, koja bi bila za to uložila dva milijuna kruna — al i ta molba bila je odbijena s razloga, jer se na hrvatskom teritoriju stavlja zapreka svakom ekonomskom poduzeću. Grad Zemun kvalifikovan je kateksohen i s praktičnog gledišta i po ustanovama veterinarske konvencije za takav kontumac — pa ipak je ministarstvo trgovine spriječilo uredjenje takovog kontumaca, koji bi po grad Zemun, po Hrvatsku, a i po cijelu državu bio vanredno podesan.

Uslijed centralizacije marvinskog sajmišta u Budimpešti, dogodilo se je, da je cijeli marvinski promet iz zemalja krune sv. Stjepana zaustavljen bio, kad je ono okuženo bilo. Sumnjiva marva prolazi sada kroz područje od 400 kilometara — na kontumac, mjesto da se kontumacira na granici, u Zemunu! Osim toga bilo bi vanredno podesno srbijansku marvu razvažati iz Zemuna po monarkiji; — ovako mora se iz peštanskog kontumaca marva razvažati i za potrebe grada Zemuna n. pr. natrag iz Pešte u Zemun!

God. 1898. angažovao je grad Zemun jedno poduzetničtvo,

da podigne klaonicu za izvoz svježeg mesa. Iza toga osnovana je takova klaonica u Beogradu, koja je izvezla 1901. godine 4,673.009 kila svježeg mesa, od toga 20% u inozemstvo. Kolika je to šteta za grad Zemun i za državu, svako lako uviditi može. A kakav je razlog peštanska vlada imala, da osujeti taj pothvat? Budimpeštanskom marv. tržištu ta klaonica ne bi bila naškodila jer je 1901. god. u Peštu uvezeno samo 12.750 kila mesa, dočim je u sam Beč uvezeno 3,219.435 kila. Nasuprot je ova klaonica za vrijeme pošasti u Srbiji suplirala nedostatak robe u Köbanji, te je 1900. g., kada je dovoz srbijanskih svinja bio spao radi pošasti na 58.918 komada (napram 63.392 god. 1899. i 82.312 komada god. 1901.), uvezen 2171 komad svinja svježeg mesa. »Sav taj promet vodi preko našeg grada, a naš grad, zemlja i država mogli su imati korist od tog poduzeća, pa je sve to odbijeno u Beograd« — uzdiše predstavka.

Četvrta tegoba u predstavci tiče se brzog vlaka Zemun-Zagreb. Taj brzi vlak zamoljen je posebnom peticijom iz municipalne skupštine grada Zemuna, a pridružiše joj se skoro sva ostala municipija, napose grad Zagreb i županija srijemska — pa ipak je odbijen i taj zahtjev. A zašto? Jer Madžari u Hrvatskoj svaki napredak na gospodarskom kao i komunikacijonom polju potiskuju, bojeći se, da bi ojačanje Hrvatske oslabilo Ugarsku. U Pešti bojali su se, da bi zgodna veza Zemuna-Beograda sa Rijekom preko Zagreba, bila na štetu prometu preko Pešte. Tko će pako sumnjati o tom, da bi baš ovakova veza bila u interesu obiju državnih pola zemalja krune sv. Stjepana, kad bi se promet sa Istoka spojio modernim prometnim putem sa Jadranskim morem, sa Rijekom? Al kao što se jasno vidi, svaka institucija ima služiti isključivo Ugarskoj, ma kako neprirodna bila — a sve drugo mora na stranu.

Interesantno je i to, kako politika željeznička i u sitnicama pogoduje ugarskom teritoriju.

1. Iz Zemuna vodi jutarnji lokalni vlak sa osiguranim povratkom u Zemun (Grünzeugzug) — u Novi Sad.

2. Željeznički namještenici izmedju Zemuna i Novog Sada imaju besplatnu vožnju na novosadsku pijacu.

3. Stara Pazova, premda je za jedan pojas dalje od Novog Sada i Zemuna, uvrštena je u isti pojas za Zemun i Novi Sad,

samo da iz St. Pazove ne dolaze u Zemun, nego da idu u Novi Sad.

Sve te činjenice i suviše jasno govore.

Po cijeloj Europi čovjek laglje putuje, nego bi iz Zemuna u Beograd. Pače u Mitrovici i Klenaku, svigdje je pogranični promet slobodan, samo izmedju Zemuna i Beograda postoji nesnosni »passzwang«, koji se upravo nesnosno vrši, na štetu prometa, živog saobraćaja i trgovine.

Te i ostale nedaće grada Zemuna takove su, da moraju zainteresovati svakoga, gledajući kako današnji sistem podvezuje svaki opravdani interes Hrvatske, a napose mora svakoga zainteresovati i za grad Zemun, koji je zaista pokazao mnogo volje, da se podigne i uzvije — a svigdje je bio potisnut i skučen.

Predstavka grada Zemuna užasna je optužnica nagodbenog sistema i za to, premda je najdevotnije sastavljena — premučalo ju je većinom novinstvo vlade i njene stranke.

Zastupstvo grada Zemuna dobro je uradilo, što se je poslužilo svojim pravom peticije na sabor: Danas, gdje je naš sabor postao stroj, koji vladi odobrava njene potrebe, treba ga iz municipija prodrmati, da se sjeti svoje dužnosti, da se sjeti, kako je on vrhovni čuvar ustava i interesa naroda hrvatskoga, i da treba vladu prisiliti, tim interesima služiti.

Municipija treba da potsjete sabor, kako on ima vladu prisiliti da služi interesima hrvatskog naroda, a ne da on vladi služi.

x. y.

Madžari i šovinizam.*)

Zaoštrene prilike izmedju nas i Madžara, što su nastale uslijed njihovog bezobzirnog krnjenja — i očitih povrijeda pravice, a specijalno nagode, nukaju nas, da se tim pojavom potanje pozabavimo, a ujedno pronadjemo korjen te »bratske politike«, i tako osvjetlimo sami sebi tamna i zamršena pitanja današnjeg nesnosnog stanja.

Mi, koji smo upućeni, da s njima borbu vodimo i da ju, kako nam dužnost naroda nalaže, izdržimo, treba da taj narod

*) Donijet ćemo niz članaka o odnošajima u Ugarskoj i o Madžarima, pa se ovaj članak neka smatra tek nekim uvodom.

što bolje proučimo, da uronimo kritičkim okom u dušu njegovu, a ujedno dobro sračunamo jakost udaraca njihove žile kucavice — njihove rase. Ističem rasu, jer razlikujem rasno i titularno (da tako kažem) madžarstvo. Madžarska rasa, koja je osvojenjem današnje njihove domovine, jedva trećinu tog compleksa napučila, nije mogla da se kroz vijekove tako ojača, pa da redom asimilira elemente narodâ, koje je zatekla ondje, već je kroz čitav srednji i novi vijek igrala ulogu neke posebne classe — classe plemstva, dok su Slaveni i Rumunji, — izuzev predjele izmedju Dunava i Tise — sačinjavali neki niži, poljodjelski dio naroda, koji se u svojoj priprostosti održao vjeran svom jeziku i običajima.

Vremenom se digla i medju Slavenima i medju Rumunjima — classa plemstva, koja je po svojim sredovječnim nazorima sačinjavala jednu cjelinu sa madžarskim plemstvom, čemu je razlog i ondašnja službena latinština — pa u opće nepoznavanje narodne ideje. Svi su bili jedno: Nobiles regni Hungarie.

No 19. vijek sa svojim prevratnim idejama — poglavito idejom narodnosti — uzdrmao je temelje današnje Ugarske.

Madžari, *relativno najjači* brojem, digli se da stvore jedinstvenu Madžarsku državu, državu jednog — madžarskog jezika. Četvrti decenij, koji je dao Madžarima Kossutha — uzvitlao je u Ugarskoj prašinu, — koja je digla na otpor protiv Madžara skoro sve narodnosti.

Nikad se nije možda Madžarstvo oćutjelo slabijim — nego kad je, prihvativši narodnu ideju našlo sebi okom u oko većinu pučanstva Ugarske.

Padom sredovječnih institucija, oslobodjenjem kmetova a idejom države na temelju narodne ideje i jezika — jakost je i jedinstvenost Ugarske — oslabila — skoro pala. Kossuth, osjećajući potrebu jedinstvenosti jake — velike Madžarske države — zanijeko je sve, što bi moglo da škodi, i da poremeti njegovu fixu ideju o veličini Madžarije. Madžarski je jezik — uveden u škole i sudove. A da velikoj Madžarskoj budne slobodan put u svijet — trebalo je da se zbriše Hrvatska — i odtuda njegov poklik »Tengere magyar«! Taj šovinizam, koji bje kao uvjet opstanka madžarske rase propagovan od Kossutha — možemo reći, da je najveći odziv našao u današnjim danima.

Iza apsolutizma, podijeljenjem ustava — Madžari, iskusivši

svu tegobu svoga stanja i svog malenog broja — odlučiše, da što žilavije uzrade na pomadžarivanju — da si osiguraju većinu, a tako i hegemoniju — koja neće biti tek — efemerna — nego trajna.

Uza sva moguća sredstva, da pomadžare Slovake, Hrvate, Srbe, Rumunje, Rusine i Nijemce — zgodno im je pridošlo upravo hrpimično naseljivanje poljskih židova. Uvjereni o impotenciji svoje rase prama — tolikom broju narodnosti, jedva dočekaše nove gostove, da tako ponaraste broj »titularnih Madžara« —.

Židovi, narod komercijalan, jak i žilav — ubrzo digoše madžarsku trgovinu, zaposješe sve glavnije točke — a ujedno postaše — jednim od najodlučnijih faktora na političkom polju. Ne ističu se ti Židovi toliko u redovima stranaka i stranačkih vodja — koliko upravo na trgovačkom, novčanom polju — a tako indirekte — u javnom političkom i socijalnom životu.

Budimpeštu — glavni grad — napučiše toliko, te je danas prijestolnica Ugarske direktno pod njihovim uplivom i kormilom. —

Ti su Židovi najagilniji propagatori Madžarstva — bezobzirnog šovinizma a ujedno zakleti protivnici i malo pravednijoj politici prema narodnostima.

Naravski, da se nije zadovoljilo samo sa Židovima i da se nije napustilo nasilno pomadžarivanje. — Slovaci, koje počašćuju upravo drastičnom: »Tót ember — nem ember« — iskusiše svu gorčinu tog šovinisma. Redom pozatvaraše slovačke gimnazije, zaplijeniše imetak »Matice Slovačke« — tamnice napuniše »političkim zločincima«. Ništamanje ne iskusiše Rusini, Rumunji, Hrvati i Srbi — a evo sada je u najnovije vrijeme nadošo red i na Nijemce.

Jasno je, da je taj beskrajni šovinizam — nešto potrebita u njih. To je uvjet — jedini je uvjet — po shvaćanju svih, gotovo bez iznimke, opstanku i životu njihove rase.

Geografički, izuzevši srednju Ugarsku, vrlo raštrkani, sa sviju strana opkoljeni narodnostima, moraju da napreduju, ako neće da gube. Rad slabosti njihove rase za njih je ofenziva najuspješnija obrana. Ta koliko je slučajeva da se Madžari poslovače i porumunje! I to je uzrok toj žestokoj ofenzivi, tomu ratu na život i smrt.

Značajno je, da je danas u svim mogućim političkim strankama upravo nemoguće naći čovjeka, koji bi napuštao taj pravac. Poznati su i Tisza i Bánffy — a Széll, taj prononsirani štitnik pravice i zakona istom energijom, istom bezobzirnošću provadja svoj antinarodnosni program, dok njegov bivši collega Bánffy piše poznate članke o potenciranju te agilnosti i energije.

Nu uza svoj toj, kako prije spomenuh — jakoj potpori, što ju Madžari dobivaju u Židovima, danas se diže očiti antisemitizam na svim linijama. Madžari uvidješe, da su u šovinizmu našli u njima čvrsto uporište, nu ujedno ozbiljnog protivnika, koji drži u šaki njihovu rasu, pa da joj, ako mu se što nepoćudnim čini, diktira i zapovjeda, da ju izrabi.

Madžari uvidjaju svoju nemoć hoteć se riješiti »titularne braće« — košto uvidješe nemoć svoju, kada ih objeručke primahu, da ih pomognu u borbi sa narodnostima. I oni iskusiše svu ispraznost toga, dok moraju da u isto vrijeme gledju, kako se narodnosti gospodarski — zdravo organiziraju.

I radi toga grozničavo rade, da svojom časovitom moći održe na kormilu svoju rasu jaku i zdravu, za to evo niče antisemitizam; ali te prave Madžare moraju da štite i nose »titularni«, pa zato u drugu ruku ujedno eto još bezobzirnijeg šovinizma.

Juraj G. Gašparac.

„Preko naših sila."

Tako se zove jedno od najboljih djela Björnsonovih; drama, koja je prošle sezone bila možda najveći svjetski pozornički uspjeh, pa je na kontinentu davana prvi put u Berlinu, stala da obreda sve evropske pozornice. Vidio sam je u izvedbi bečkog »Volkstheater« — i eto nekoliko dojmova djela, o kojem se može različno suditi, ali mu nitko ne može poreći veliko značenje, što ga pokazuje ne samo pozornički već i književni uspjeh Björnsonov.

Nije to prvi put, što Björnson upotrebljava dramatski oblik da prikaže ideju više filozofsku nego umjetničku. Istina, u svojim prvim djelima, osobito u novelama, on je tako svjež i tako, rekao bih, spontan umjetnik, da mu u tom jedva u čitavoj skan-

dinavskoj knjizi može biti premca, ako izuzmemo najveći temperament savremene skandinavije Knuta Hamsuna. Ali, rekbi da su tendencija današnjega vremena, pa vlastiti život i razvitak njegovog naroda, Björnsona ubrzo morali odaljiti lirici i dovesti do toga, da bude — vojnik i apostol, pobornik, pače polemičar jedne odredjene ideje. Björnson, jedan od najuplivnijih muževa čitavog javnog života sjevera, aktivan po samoj svojoj naravi mnogo više nego njegov sudrug, ili — ako hoćete — suparnik Ibsen, uskoro je bio prinužden, da i u umjetničkoj formi zastupa svoje socijalne, pače i političke nazore. Put je to, kojim — kako je naravski — prolaze gotovo svi veliki pisci sadašnjosti; ne možda za to, što bi književnost morala biti tendencijozna, nego ih sam njihov objekat — današnje društvo i dadanašnji pokreti duševni, nego ih sva njihova okolina i sav bogati kompleks modernoga života nukaju na to, da se od promatrača i analizatora prometnu u — učitelje. Sam Zola, u prvim svojim radovima umjetnik s gotovo asketskom idejom pustoga bilježenja pokreta svoje okoline, promeće se u apostola ideje — pače i u formi hoće da nasljeduje učitelje svijeta (»Les quatre evangiles«). Kod Björnsona taj je preokret još jasniji: on na prelazu izmedju svoje, da tako reknem, mladenačke i svoje muževne umjetnosti zabavlja se još problemom više psihološke nego socijalne naravi (»Svava«, »Novovjenčanici«); u kasnije doba on zahvaća u sam gotovo dnevni politički život (»Kralj« »Paul Lange« i »Tona Parsberg«), da završi slikom čitavog našeg života, da oriše najoprečnije struje ovoga vijeka, da u dva dijela dramatske kompozicije »Preko naših sila« poda u ogromnim obrisima sve, što trese i pokreće socijalnom zgradom sadašnjosti.

Djelo je Björnsonovo ipak mnogo manje polemično od sličnih radova Ibsenovih. Možda za to, što je u momentima dublje — a i toga radi, što je u samom riješenju, koje hoće da podade norveški pastor i idealista — sentimentalnije. Svakako je »Preko naših sila« prvi pokušaj u čitavoj svjetskoj knjizi, da se u dramatskoj formi obrade temeljne opreke čitavog današnjeg društva, da se poda potpuna slika svih pitanja novoga vijeka od prilike isto onako, kao što je to u formi romana htio učiniti Zola svojom posljednjom trilogijom »Les trois villes« — i da se napokon poda idejno harmonično rije-

šenje, kakvo kod istoga Zole nalazimo u njegovom još nezavršenom ciklu »Četiri evangjelja«.

Prispodoba sa Zolom nije slučajna. Pače, rekao bih gotovo, da djelo Björnsonovo nije bez dojma franceskog naturaliste; barem sam se u mnogim scenama, pače pri čitavom sastavu prvog dijela morao spominjati i slika i riječi Zolinih. Kao kod Zole, problem našega vijeka i kod Björnsona je takodjer dvojak: religijozni i socijalni. Prvi je obradjen svakako s mnogo više umjetničke snage; pa makar da se prvi dio svršava s upitom i neudovoljivom težnjom, ipak je od mnogo snažnijeg dojma i umjetničkog i misaonog nego li drugi dio, u kojem Björnson s dosta naivnosti hoće da riješi socijalni problem.

Djelo se zove »Preko naših sila«. To ima da znači ovo: našim životom pokreće pitanje religiozno i pitanje socijalno. Riješiti ih nije za nas moguće za to, jer je i jedno i drugo preko naših sila — jer, udovoljujući rješenju, pri tom — propadamo mi, ljudi.

U prvom dijelu propada pastor Sang. On je »jedini kršćanin«, čovjek, u kojega je vjera i ona nedostignuta Kristova ljubav za čovječanstvo, blagost i mir. Vjera je njegova tako jaka, te on — tvori čudesa. Dok se on moli, dok sam na sebe i na sve oko sebe zaboravlja i gorućeg srca predaje se Kristu — njegove riječi mogu da budu uslišane, njegova vjera — spasava. Spasava — druge. Na svoju obitelj Sank zaboravlja; njega, koji nije čovjek od ovoga svijeta, dijete zemaljsko, ne diraju ni brige zemlje. A njegova žena boluje, ima već gotovo dva mjeseca, što nije stisla oka. Njegova djeca Elias i Rahel živu prepuštena sama sebi, — i Klara, žena Sangova, boji se jedino, da ih otac ne učini jednakim sebi, da budu onda, kao što misli ona — sanjari i žrtve vlastite svoje velike dobrote. Klara misli tako, jer — ne vjeruje, i makar da čuje i zna, što o Sangu pričaju svi, makar da se glas o čudotvornom pastoru širi po svuda — ona sumnja: Sang ne može da ozdravi — nje, on to ni ne kuša.

Ali — on to nije činio samo za to, jer nije osjećao dosta snage u sebi. On treba još nekoga, da s njim moli — a Klara, koja ne vjeruje, ne može da moli. Sang hoće da s njim mole — djeca njegova; u to mu Elias i Rahel izpoviedaju učenu istinu, da su i oni — izgubili vjeru. Djeca Sangova vide, kako

ljudi slabo izvršuju nauku Kristovu, njihov otac jedini je, koji potpuno odgovara idealu vjere — nije li dakle čitavo kršćanstvo nešto, što ljudi ne mogu da dostignu, nešto previsoko, preteško? Medjutim — njihov otac sam će im dokazati, da je kriv njihov strah. On će vjerom učiniti čudo: ozdravit će njihovu majku Klaru, pokazat će im veliki momenat vjere, da ona ide, smije i može ići i preko granica običnoga i svagdašnjega. I on ide u crkvu, da moli za Klaru.

Zazvoniše zvona — i Klara, koja dva mjeseca nije stisnula oka — usne. Još više — dok Sang moli, lavina se otrgne s visa i odrine u doline, gdje je crkvica; ali nesreća poštedi Sanga. Na to novo čudo skupi se sila ljudi, i misija s biskupom dodje, da vidi, što može jaka vjera. U samoj kući Sangovoj sastaju se svećenici, da vijećaju o čudu. Tu razgovor tjesnogrudnih prekine dolazak Brattov. Taj je čovjek takodjer izgubio vjeru — ali samo za to, jer nije vidio — čuda. On, sam svećenik, mora da ljudima propovijeda vjeru u čudesa, mora da jača vjeru puka, a sam ne može nigdje da vidi čudo, nigdje da osjeti prelaz preko granice mogućega. Ovaj dan ima da odluči njegovim životom: ako ovdje nema čuda, ako izmučeno čovječanstvo ni Sang ne može da nadari očitim uvjerenjem o nečem nadzemaljskom i snažnom — Bratt će prestati vjerovati i u sve ostalo. Jednakom čežnjom čekaju čudo svi — i sam Elias, u kom očeva djela uzdrmaju sve misli, njegove prijašnje misli.

Jedina Rahel — boji se čuda. Ona instinktivno osjeća, da će doći nešto veliko i nadzemaljsko, ali će to veliko biti i — strašno. Ona se boji, da je čudo nešto, što je — preko naših sila.

Eto — Sang zapjeva u crkvi — i Klara ustaje zdrava. Svjetina i svećenici u koralu slave gospoda, a žena pastorova u bjelini kroči preda nj, da mu zahvali — zdrava i opojena vjerom. Ali kad Klara dodje do njega, kad svi već vide čudo, kad Sang u ekstazi zagrli ženu, koju mu je opet vratio njegov Gospod — ona se sruši — mrtva.

Sang: Ali — to ja nisam htio! To ja nisam htio! Ili — zar — — ? — — i sruši se na mrtvu ženu — mrtav.

Medju svećenicima pita jedan: »Što je Sang htio reći s tim »ili zar« — ?

Bratt: Ne znam, što je htio reći — ali — on je umro od toga.

Rahel je dakle imala pravo. Čudo je bilo »preko naših sila«, ono je ubilo Klaru, ubilo Sanga. Ljudi hoće nešto nadzemaljsko — ali to nadzemaljsko plaćaju vlastitom propašću.

Što hoće dakle da kaže Björnson? Njegov svršetak je dosta taman — i upravo posljednje izreke imale bi biti dovršene. Ali — čitava slika dosta jasno pokazuje njegovo uvjerenje: ne tražimo spas u nadzemaljskomu, ne idimo preko naših sila, uredimo svoj život na mogući način, a ne čekajmo nešto, što nije od ovoga svijeta, da nas »preko naših sila« u njemu vodi. Ostanimo ljudi — dovikuje nam Sjevernjak, koji je uvijek imao više topline od Ibsena. Valja reći, da ta ista pravo ljudska toplota viri iz čitavog njegovog djela. Björnson je svu ogromnu svoju sliku znao prikazati u domu jednoga — čovjeka; gotovo te nema drame, u kojoj bi tako jednostavnim sredstvima koji pjesnik toliko toga rekao i toliko toga — oborio. U kući Sangovoj, u njedrima tih nekoliko ljudi, bori se sav naš vijek, trgaju se svi naši ideali i naše čežnje; a Björnsonove figure pored svega toga, što su tipični pretstavnici čitavih pokreta današnjega vremena — ostaju ipak ljudi.

Možda upravo za to i djeluje tako silno ovaj prvi, čisto misaoni dio Björnsonova djela. Teško je inače pomisliti, da bi široka publika mogla slušati jednostavne dialoge, u kojima ima sve prije nego ono, što redovno držimo — scenom i dramatskom radnjom. U vanjskoj strani Björnson djeluje doduše nekim scenskim efektima, no i to je samo dokaz, kako je pjesniku mnogo toga dopušteno, što bi se kod jednostavnog pozorištnog tehničara držalo — računom. U prvom dijelu »Preko naših sila« Björnson je umio ostati umjetnik — i doima se snažno.

Mnogo je u tom slabiji drugi dio. Istina — ljudima je mnogo bliži već za to, što se bavi riješavanjem socijalnog pitanja; no u umjetničkoj strani on je dosta nesavezan, a u strani misaonoj — na kraju gotovo banalan.

»Preko naših sila« ovdje je — sav naš današnji život. Björnson izrično kaže, da sve borbe kapitala i rada, sav kolosalni trud, koji s jedne strane ima svoj ekstrem u trustovima, a s druge strane svršava se s anarkizmom, da sve to polazi iz toga, što mi previše hoćemo, što smo nezadovoljni, što smo — možda odviše oholi, odviše sebični. I jedni i drugi. Björnson

hoće da sačuva objektivnost i u zaključnoj slici vidimo, kako općenitim dêbaclom, propašću jedne i druge strane svršava sva ova prenapeta borba novoga stoljeća, koja se očituje u revolucijama bombe i nitroglicerina. Anarkista je — sin Sangov. Živi s radnicima i izdaje list, da štiti njihove interese. Vidi svu ogromnu njihovu bijedu, njihov užasan život, koji je pun nevolje i grijeha. Elias, zanosni Elias, ne može više da vjeruje ni u što. Njegova je posljednja nada, da će se popraviti sve, ako se netko odvaži učiniti nešto — »preko naših sila«. Znači to, zaći u samu smrt, žrtvovati sebe, da sruši »one tamo gore«.

Oni tamo gore, to je tvorničar Holger i gradski bogatuni, koji su radnike tjerali u isušeno korito rijeke, učinili ih bogaljima, da mogu živjeti — »u suncu«. Kod radnika (»U paklu«) nema sunca — tu je sama noć, sama bol, grijeh i bijes. Usred glada — sve biva uzalud; radnici, vraćajući se sa pokopa žene, koju je zajedno s djecom ubio glad, ne mogu da slušaju pomirljive riječi pastora Falka. Njima iz duše govori svećenik osvete — Bratt, koji je postao apostol sreće radnikove. Ali — Elias dobro ćuti, da su sve riječi zaludu — valja se odvažiti na nešto drugo i užasno — valja razoriti, valja uništiti »one gore«.

Tamo gore je Holger, njegov rodjak. U njemu Björnson očito hoće da sintetizuje modernu struju individualizma, koja je svoj ekstrem našla u nadčovjeku Friedricha Nietzschea. Holger zna, da se radi o borbi ne samo dviju klasa, nego dviju pokoljenja, jedno su rodjeni snažni individui — drugo rodjeni robovi. Samo što on pod ovim drugim misli radnika, a — samo sebe drži »naravi gospodstva«. I kad radnici dolaze k njemu, da mu zaprijete štrajkom, on im prijeti — udrugom gospodara. On hoće, da se boj svrši do kraja — pa ma se svršio bilo kako. Treba da se — za nj — riješi, što je jače; on prima rukavicu.

U trećem činu Holger je sazvao skupštinu »onih gore«, da vijećaju, kako bi se udrugom ogradili protiv zahtjeva radničkih ili — zatrli radnike do kraja. Čuju se različni glasovi; neki odobravaju potpuno Holgerov projekat, da se prema organizovanom radničkom staležu prsa o prsa postavi organizovan stalež tvorničara, drugi traže blaže riješenje — jedan pače, komu je Björnson dao u usta svoje nazore — nazivlje jedno i drugo — pretjeranim. To je sve — »preko naših sila«

— ta težnja, da se borbom izmire opreke. Ali i za mirno riješenje prekasno je vrijeme: Holger i njegova družba najednom mora da sazna, da su zatvoreni u gradu Holgerovu, gdje je upravo skupština, što ima da se završi svećanošću. Slijedi nekoliko prizora skrajnje dramatske snage: strah, očekivanje nečesa groznoga, očaj — sve se razvija i raste, dok ne prasne bomba. Podmetnuo ju je Elias, koji je ostao u gradu i kao glasnik smrti (pod krinkom vratara) Holgeru i njegovoj družbi javio, što će doći.

U posljednjem činu — u vrtu oko grada, koji je na pola razoren, Björnson hoće da poda važnost užasnoj slici svojoj. Najprije on riše sve, do česa je dovelo to naprezanje »preko naših sila«. Elias je mrtav — Bratt je poludio od boli, što je zaveo Eliasa do toga — Holger, jedini, koji je izvučen živ ispod ruševina, sav je slomljen — kataštrofa načinila je od snažne nature bijednika. Ostali su jedino Rahel i dvoje nećaka Holgerovih, kojima je Björnson dao značajna imena vjere i nade — Credo i Spero. Upravo ovim simboličkim figurama Björnson stavlja u usta svoje riješenje: budimo ljudi, nastojmo prema našim silama, mirno riješiti ovakve užasne konflikte, vjerujmo i — nadajmo se. Znanost će učiniti svoje i podati ono, što ne može da poda družtvo, — izumi će stvoriti kruh, a ljubav izgladiti opreke.

Nisam namjerice nabrajao detaile sadržaja, u kojemu ima upravo prekrasnih scena. Htio sam samo pokazati tok misli Björnsonovih i to, kako on misli riješiti sve te silne pokrete, koji vriju u našem vremenu.

Znanost će učiniti svoje, izumi će stvoriti kruh, ljubav će izgladiti opreke. Björnson je očito silan optimista; on vjeruje u neki idealni mir društva, vjeruje u zlatno doba čovječanstva, u kojem možda ne će teći med i mlijeko kao u pjesmi Ovidijevoj, ali će ipak prestati krvava borba i vječni mir zakopati uspomene burnih prošlih vjekova. Kad već ne bi sam život obarao za slušatelje ovu veličajnu, ali ipak prilično prozirnu iluziju, ni sama Bjernsonova drama ne bi mu ga mogla sugerirati. Za Bjernsona, pjesnika i umjetnika, gotovo sva tragika stoji u tom, da su u drugom djelu Rahel, Credo i Spero jednostavni simbolizovani fonografi njegovih ideja — dogmatičke i ideološke figure, dok pravi život ključa u licima borbe — jednako, a možda i više, u Holgeru kao i u Eliasu.

I upravo toga radi Björnson djeluje samo do poslijednjega čina; ondje, gdje bi nas morao da uvjeri, njegova snaga smalakše. Pa kao što se prvi dio njegova djela svršava s pitanjem, tako i poslije svih lijepih riječi posljednjih prizora, slušalac mora opet da ponovi Sangovo — »Ili zar — ?« !

Björnson, mislilac na silu, zatajuje u drugom dijelu ono, što Björnson pjesnik u tom svom djelu tako snažno i tako sugestivno prikazuje. Njegova lica govore za borbu a njegova duša vjeruje u — mir. Od tuda i sva bizanost njegove teze da je ovo, što sad stvaraju i rade ljudi, ovo, što sad pokreće čovječanstvom, nešto, što je »preko naših sila«.

Ne — nije preko naših sila — samo je preko sile — pojedinca. Za to moraju da propadnu i Elias i Holger — napredak i razvoj traže uvijek svoje žrtve od pojedinca. Žrtve su uvijek tako grozne, — ali ipak — žrtve. I za to ima pravo Björnson pjesnik, a ne Björnson mislilac: Za to mi poslije njegova četvrtog čina drugog dijela drame možemo da jednako snažno osjetimo, da ima pravo samo onaj, koji se s uvjerenjem bori — pa makar za to uvjerenje pada. I možda najveći optimizam života ne stoji u onom, što vele Credo i Spero; možda je slabost ta preoštra nada u mirno blaženstvo: možda su najbolji oni, koji se bore i padaju. To je možda pravo čovječanski, možda jedino lijepo i veliko u životu.

Sangovu pitanju, nadi Rahelinoj može biti samo jedan odgovor; a taj je davno prije Bjernsona podao — život sam.

M. Nehajev.

Iseljenici.

U ovom je listu već bilo govora o iseljivanju, ali od onda su se u par navrata naše a i strane (»Pester Lloyd«) novine pozabavile tim pitanjem, od onda smo i nešto više doznali o našim ljudima u Americi iz dviju publikacija. Jedna je »Adresar prekomorskih Hrvata«, izdan po zagrebačkoj ob. trg. komori, a druga je »Popis Hrvata u Americi«, sastavljen i izdan po knjižaru Marohniću u Alengheniu u Pensylvaniji. Ali od onda smo doznali iz objelodanjenih publikacija statističkoga ureda potanjih podataka i o broju iseljenika ove godine i o broju

*

tudjih doseljenika u Hrvatsku. Broj iseljenika raste i ove godine rapidno. G. 1899 iselilo se samo iz Hrv. i Slav. 6.000 duša, g. 1900. iselilo ih se je 11.000 g. 1901. iselilo ih se je 15.000, a broj iseljenika, koji su uzeli putnice za Ameriku, ove godine iznosi popriječno gotovo 2.000 na mjesec, te bi prema tome broj iseljenika ove godine mogao presegnuti — potraje li iselivanje u dosadašnjoj mjeri 20.000.

Na drugoj opet strani možemo razabrati, da je po zadnjem popisu (g. 1900.) u Hrvatskoj broj onih, kojima kojima je materinji jezik Njemački dosegao 134.000, a onih kojima je mat. jezik Madžarski 90.180. Porast Njemaca iznašao je u zadnjem deceniju 16.507 ili 14·05% a porast Madžara 21.386 ili 31·08%. Ovi brojevi moraju da porazno djeluju na svakoga Hrvata i pitanje iseljivanja postaje što dalje sve to više opće narodno pitanje.

Namiće nam se pitanje: Kuda ti ljudi dospjevaju? Seljenje traje već dugo, a od iseljenika se mnogi vraćaju a opet mnogi i ostaju izvan domovine, ali sveza ovih sa domovinom je vrlo slaba. U adresaru trg. komore pobilježeno je tek nešto oko 350 adresa, od tih je dala sjeverna Amerika 170, a Brazil — gdje ima sijaset naših ljudi — tek 1 adresu. Ovo pokazuje, ili da nema u svijetu mnogo naših imućnijih i uglednijih ljudi, ili da su izgubili svaku svezu sa domovinom. Prema popisu iz sjev. Amerike nalazi se tamo oko 125.000 Hrvata, a isto toliki bit će broj Hrvata u južnoj Americi. Uzmemo li uz to u obzir naše ljude po ostalim krajevima svijeta, to možemo računati broj naših emigranata na 300.000, a to je za nas Hrvate doista velik broj. Prema informacijama u »Pester Lloydu« mnogo Hrvata u Americi propada, i mnogo ih se amerikanizuje, gubi svoju narodnost i mijenja svoja imena. Sličnih tužba — bar iz sjeverne Amerike — nismo čuli, ali bit će tako u južnoj Americi, gdje su naši ljudi prepušteni na milost i nemilost agentima i gdje nemaju nikakove organizacije. Iz sjeverne Amerike dapače dolaze nam često vijesti, koje kažu, da se istom tamo naš narod počima jače Hrvatom osjećati. Hrvati u sjev. Americi imaju preko 200 društava, pet crkava, jedno pet društvenih palača, sedam novina (jedne novine izlaze tri puta na tjedan) sa ukupno oko 11.000 pretplatnika. Taj se broj nekako podudara sa brojem članova Hrv. za-

jednice u Americi, pa je sveudilj — kako se tuže naši Amerikanci još premalen. U Uniji ima sada već i četiri liječnika Hrvata, a počet će se osnivati i škole, te je već nekoliko učitelja i učiteljica u tu svrhu iz domovine pozvano u Ameriku. Po zanimanju su naši ljudi većinom radnici u tvornicama, rudokopima i ugljenokopima, ali se dosta velik broj bavi brodarstvom, zidarstvom, klesarstvom, trgovinom, gostioničarstvom i bankarstvom. Ali sa južnom Amerikom stoji mnogo gore. Tamo izlazi jedan jedini list, nema ni jednoga društva, nema sveze ni prosvijetnih udruga i mnogo naših ljudi strada. Ali opet vidimo taj zanimiv pojav, da na jugu ima više bogatuna, veleposjednika i veletržaca nego na sjeveru.

Ovoliko eto znamo o našim iseljenicima u Americi. Ali ima još mnogo naših ljudi u Africi i u Australiji, ima dosta radnika po Njemačkoj i po Rusiji, a o tima ne znamo ništa, kao da ih je zemlja progutala.

O tome, koji su uzroci iseljivanju dosta se je — i ako često vrlo površno — pisalo, kušalo se je ono i nagovorom spriječiti, a i vlada je nastojala da otešča iseljivanje. Ali eto sve to ništa ne pomaže. U svojem 93. broju (od 24. travnja o g.) pisao je o tom »Novi List«, te je upućivao naš narod na rad i na to, da ostane ipak doma, jer se i ovdje dade služiti ako se bude htjelo i znalo raditi. Na to je u broju 148 i 149 (od 2. i 3. srpnja o. g.) odgovorio jedan iseljenik, te promotrio cijelo pitanje sa stanovišta iseljenika. Iznio je tu mnogo interesantnih momenata. Pisac se pita:

»Je li izseljivanje od koristi komu? Izseljivanje kod našeg naroda ima svoje faze i stadije. Da se ovo pitanje upravilo otrag 10—15 godina, ja bih neodvlačno odgovorio: korisno je; korisno je i izseljenicima i zemlji. Danas je ono promjenilo svoj oblik i treba praviti razlike. Otrag 10—15 godina, kad je izdala mornarica, kad je uvedena klauzola, kad razne nemoći zarazile polja i kad dobar dio naroda nije niti znao, što je to izseljivanje, bilo je sve inače no danas. Veći dio izseljenika sastojao je od otaca obitelji, ili starijih sinova, koji su hodili u sviet, kano da idu »na more«; tamo ostali po koju godinu, štogod bi zaslužili, obitelji prehranili, i, izim riedkih iznimaka, vraćali se kući. Naravno da se ovakovim izseljenicima, — ako ih se tako može zvati, — zemlja najviše koristila. Najmanje su se — sračunav sve točno — koristili izseljenici. Njihovo neprestano putovanje, tamo i amo, amo i tamo, dvie godine rada u svietu, a godinu plandovanja kod kuće, plati dugove, budi redovit sa državnim kasama, koje svoj dio uvjek traže, a

ne haju, neće da znaju da taj dio morao bi biti ovdje zaslužen, — i naš ti izseljenik pri svrhi svoga rada i putovanja puhao u prazne šake, kano kad je i prvi put pošo u sviet. Uz to se promjenila generacija. Odrastosmo mi mladi. Kud ćemo? More i polje izdalo i naše otce, nenaučeni, nenapućeni, ignorantni, što mo mi znali za sve načine i izvore, s kojima se može kod kuće živjeti i, ipak ostanuti tu . . .? I mi već nismo kano naši otci. Mladjemu igra pamet, mladji se prije u svietu sprijateljiše s duhom vremena, i uvidiše, da je ipak čovjek sam sebi najbliži.

Izseljivanje, kako se danas okreće, a u buduće sve to više, biva koristno samo izseljeniku, nipošto zemlji. Dakako izseljenike se ne može direktno kriviti u ničemu. Oni ako ostavljaju domovinu, uzrok je ili što u njoj nemogu il ne znaju živjeti. Ako se u domovinu ne vraćaju i to čine pametno. Zar će i oni, kano i otci, cieli svoj život žrtvovati parobrodarskim družtvima, putnim agentima i poreznim kasama? Zar će oni u cvietu mladosti doći kući, da im se svakomu 99 od 100 — nametne trogodišnji vojnički jaram na vrat, pod kojim ćuti, a i daje im ćutiti, da »sad nisu u »Americi«? Može li biti naravnije posliedice od te, da mladji izseljenički naraštaj odluči izseliti se za uviek, nastaniti se u Americi, tu raditi za se pojedinca i u skupu opet za sve — izseljenike? I zbilja ovaj naš izseljenički živalj, odkad se počeo stalno nastanjivati u Americi, učinio je mnogo toga u svoju korist. Napredovao je intelektualno i materialno, stvorio toliko novina, političkih i pripomoćnih organizacija, putem njihovim više doprineo do poznavanja i priznavanje hrvatskog imena u Sjev. Americi, nego li svi naši domaći diplomati, profesori i akademičari u Europi. To je očita činjenica.

Svak ide na dulji boravak ili defitivno, ovi potonji najviše. Ide mladost, idu mladi ljudi oženjeni sa cielim obiteljima, a nije riedki slučaj, gdje ćeš i postarije ljude vidjeti, da sele sa svom porodicom. Ali ne cvatu svima ruže u Americi, reć ćete. Dakako da ne! Ako uzmemo 100 kao mjerilo, meni se čini, da ih se 30% pokaje, što su došli u Ameriku. Medju ove bismo mogli ubrojiti postarije ljude, pak došli ili sami ili sa obitelji, mlade ljude, koji odmah obitelj dovedu, a koji ne imaju dovoljno sredstava, da se u Americi okuće i napokom one koji su mogli kod kuće ipak živjeti, a odoše u sviet željom, da se obodate.

Istina od ovakovih izseljenika domovina prima sasvim malu korist.

Ali ovi mladi još ne sačinjavaju viši dio hrvatskih izseljenika, kojih bez ikakve sumnje ima daleko preko 100.000 u samoj Sjev. Americi. Još ima starih i kod kuće oženjenih izseljenika, koji se misle doma jednog dana vrnuti i koji svoju zaslužbu redovito kući šalju. Mi ne imamo tačnih statističkih podataka — a mogli bi nam ih pružiti uredi pošta u Dalma-

ciji i Hrvatskoj i donekle prva hrv. štedionica u Zagrebu — no, popriečno sudeć barem oko 5,000.000 kruna stigne godimice u Hrvatsku i Dalmaciju iz svieta i ne računav ovamo gotovine, što ih doseljenici sobom donesu, kod se vrnu. Liepu svotu čine i darovi, što ih hr. izseljenik poklanja svojim crkvama, manastirima it.d.. a omašna je svota i ona, što ju Nar. Hr. Zajednica izplaćuje obiteljima svojih umrlih članova. Do ovog časa dakle stalno se može uztvrditi, da domovina ima više koristi od izseljeničtva, nego li štetuje.

Nego ovo ne će potrajati još dugo. Rekoh: prilike se promjeniše. Nestajanjem starijih izseljenika, nestaje i koristi domovini. Na koncu, nije težko zaključiti: prvo, da imigracija u buduće domovini ne može biti od koristi, drugo, da ako se narod seli on tomu nije kriv, jer ili ga zbilja goni neodklonива nevolja, ili se seli sa zemljišta, na kome bi ipak mogao živjeti, ali nezna kako. Zabranit izseljivanje, to bi značilo ašikovati sredovječnoj tiraniji. Gdje bi tu bila osobna sloboda? Promislite, koji bi to bio delikt, koji zločin, zabranit izseljivanje! Ne samo što bi se tim aktom skučio onaj naš kostur od osobne slobode, ali tim bi se aktom u isti čas imitovale španjolske mjere reconcentradosa, za zadnje revolucije na Kubi Jer zabranit narodu seliti, značilo bi u isti čas prisilit ga, da umire od gladi. Takav čin protivio bi se svakom slobodoumnom i humanom načelu.

Što će narod raditi, kad si mu zabranio da seli? Da može i da smije kod kuće živjeti, on se nebi selio. Ne ostaje mu dakle, nego da skapava. Evo to je ona ranjava strana izseljeničkog pitanja, koju izbjegavaju svi oni, koji o izseljivanju pišu. A izbjegavat ju znači isto što i mlatiti praznu slamu. Evo glave, ako mi pokažete i jednog Hrvata, kojega su rodoljubne jadikovke zadržale kod kuće«

Ove misli i ova opažanja jednog iseljenika i važne su i poučne u svakom pogledu. Šta pako možemo mi u domovini učiniti da se iseljivanje u jednu ruku smanji a u drugu ruku regulira? U prvom redu treba odstraniti uzroke iseljivanju, a ti su ekonomska nevolja, slabe kreditne prilike i neupućenost u ekonomskom radu i seljačtva i gradjanstva. Dići treba praktički ekonomski smisao i ekonomske institucije.

Ali ovom stranom pitanja ne ćemo se sada baviti, nego ćemo radje da se osvrnemo na pitanje o regulaciji iseljivanja.

Uzeti treba iseljivanje kao fakat s kojim moramo računati, pa onda razmišljati kako da sada zle posljedice iseljivanja paralizujemo, dotično, da ih u koliko je moguće pretvorimo u našu bilo kakovu korist. U prvom članku o iseljivanju u ovom listu bio je stavljen konkretni predlog o organizaciji

emigracijonoga ureda. Na to se nisu naše novine mnogo osvrnule, a nije se nitko niti maknuo, da što počme raditi. Medjutim moramo zabilježiti jednu interesantnu i važnu pojavu, koja će najbolje pokazati mogućnost i korist takove organizacije.

Jedan naš pokrajinski navčani zavod, videći, da mu njegovi klienti ne mogu dosta sigurno plaćati kamate i otplaćivati dugove, počeo je ići na ruku onima, koji hoće da se privremeno isele u Ameriku. Rečeni zavod stavio se je u savez sa Amerikom i odanle stiče točne informacije o prilikama i o poslu, te nadje iseljenicima preko mora zaslužbe i kreditira im bez dalnjega svotu potrebnu za prevoz i za prvo vrijeme života. Ta praksa se pokazala tako uspješnom, da ovakovi iseljenici, koji idu preko mora na sigurno mjesto, za kratko doba otplate zavodu i dug i kamate, otplate naskoro i porezne zaostatke i vraćaju se kući s nešto glavnice. I sada je iseljivanje u čitavom kraju ovako organizovano, te je dotični zavod poveo dapače agitaciju za ovakovo iseljivanje. Ovaj slučaj pokazuje, kako se uz makar kakovu organizaciju može iseljivanje okrenuti na dobro za domovinu i narod i kako bi se bez većih poteškoća mogao osnovati jedan centralni emigracijoni zavod.

Držim, da ne bi u tom slučaju bio dovoljan samo informacijoni ured, nego bi se morao osnovati novčani jedan zavod, koji bi imao zadaću, da pozajmljuje iseljenicima novce za putni trošak, da im pribavi jeftin prevoz, da im u Americi nadje zarade, a kod kuće usčuva kuću i kućište od propasti. Ovakav zavod morao bi ujedno regulirati i unutarnju kolonizaciju Hrvatskih zemalja, kupovati propadajuće posjede našega elementa i prekupiti u koliko je moguće posjede stranih doseljenika u Hrvatskoj, te ih onda predati uz otplatu onom našem elementu, koji bi bio voljan da se umjesto u Ameriku preseli u koji plodniji kraj domovine, kao što i onim našim iseljenicima, koji bi se htjeli vratiti u domovinu. **M.**

(Nastavit će se.)

Evolucija političkih ideja.

V.

Jedan od opasnih protivnika ideje u opće jest diskusija. I stari bogovi i zemaljski mogućnici čuvali su svoju vlast sve dotle, dok su se mogli uklanjati neugodnosti, da se o njima

raspravlja, diskutira. Ideja, o kojoj se ne raspravlja, već koja se od njezinih privrženika širi poput neosporive dogme, neosporive istine, može dugo gospodovati, jer, kako sam drugim riječima jur rekao, svijet slijedi ljude, koji su osvjedočeni, a ne one, koji umuju. Ovako se tumači i rasprostranjivanje vjerskih istina. Nu početak propadanja ideje naročito političke, koja se širi poput vjerske istine, bilježi onaj momenat, u kojem se javljaju ljudi, koji ju podvrgavaju kritici. Proces propadanja traje njeko vrijeme, za kojega se ideja malo po malo modificira, dok ne utrne. Ovoj sudbini nije mogla uteći ni politička ideja Ante Starčevića. Da stranačka ukočenost i zloba ne izopači misao, koja me vodi pri mojem razlaganju, naglasit ću, da ne govorim o ideji političkoga jedinstva našega naroda u opće, već o ostvarenju te ideje u krilu habsburške monarhije i u strogom smislu prvobitnoga programa Ante Starčevića. Ideja, koja rastvara kraljevine i zemlje pod habsburškim žezlom u skroz samostalne države, koje ne imadu medju se ništa zajedničkoga do osobe vladara, protivi se temeljnoj misli, iz koje je naša monarhija evolutivnim procesom vijekova postala, i stekla ne samo medjunarodno priznanje, već i priznanje naroda, koji ju sačinjavaju. Ta temeljna misao stoji pako u tom, da kraljevine i zemlje, koje tu monarhiju sačinjavaju, nijesu medju se vezane jedino i isključivo vezom osobe svojega vladara, već vezom realne zajednice u najvišim državnim poslovima, medju koje apsolutno spadaju obranbena snaga cjelokupne monarkije i njezino diplomatsko zastupanje prema drugim državama. Forma, u kojoj se taj minimum realne zajednice izražava, može se mijenjati, nu opisana zajednica postojati će sve dotle, dok će kraljevine i zemlje, koje sačinjavaju našu monarkiju, stajati pod žezlom jedinoga vladara iz habsburške dinastije. Prestankom te zajednice, prestala bi i naša monarkija, koja iz spomenute realne zajednice crpa svoju raison d'etre. Ovu realnu zajednicu priznala je i najjača državna osebina u skupu kraljevina i zemalja monarkije — Ugarska, ter ideja, koja Hrvatsku iz te realne zajednice izlučuje, ostavljajući ju pod habsburškim žezlom, nije sposobna za život, i zato ne spada u kategoriju političkih ideja, već utopija. Utopistički značaj Starčevićeve ideje biva još jasniji, kad se uvaži, da čista

Starčevićeva nauka isključuje svaki sporazumak Hrvatske s ostalom monarkijom, koji bi išao za tim, da Hrvatsku dovede u kolo realne unije s ostalom monarkijom. Znadem, da se sa njeke strane ustvrdilo, da Starčevićeva ideja nije tako intransigentna i da bi se Starčević dao sklonuti, kako bi on sam rekao, »na pazar«, to jest učinio koncesiju realnoj zajednici. Tko Anti Starčeviću prišiva ovaku pripravnost u ma kojim prilikama, taj briše karakteristično obilježje njegovoga programa, ono obilježje, po kojem se Starčevićeva ideja razlikuje od »Slavosrbštine«, ter prikazuje Staroga u slici, koja ne odgovara onoj neumoljivoj dosljednosti, onomu neporušivomu uvjerenju, iz kojega je njegova misao potekla. Starčević, koji transigira, nije pravi Starčević, nije onaj Stari, kojega će hrvatska legenda predati dalekomu potomstvu u istinskoj slici, ne mareć za nespretne i komične patvarače i imitatore njegove izrazite i originalne individualnosti. Starčevićeva politička ideja ne da se rastaviti od njegove individualnosti, ona je razumljiva samo onda, kad ju Ante Starčević sam propovijeda. Starčeviću dogadja se ono, što se dogadja najvećemu glazbotvorcu minuloga vijeka, Rikardu Wagneru, da ga na ime njegovi imitatori karikiraju i izlažu smijehu. Ele, ako je Starčević svoju političku ideju sam ispravio u značajnoj njezinoj crti, tada je i priznao onaj evolutivni upliv, koji je na nju vršila diskusija, i time pružio najbolji argumenat za tvrdnju, da je njegova politička ideja u prvobitnoj svojoj čistoći umrla.

Onomu oportunizmu, koji je glavna poluga političke radnje, ne ima ni za lijek mjesta u Starčevićevom programu, koji je čisto negativan. Već u saboru godine 1861. protivio se Starčević predlogu, da se izašalje saborska deputacija, koja će od kralja moliti utjelovljenje Dalmacije materi zemlji. Kratkim govorom, u kojem svaka riječ odiše ponosom i prezirom na protivnike podpune uzpostave hrvatskoga državnoga prava, odklonio je onaj predlog, i označio ga puzanjem, nedostojnim naroda, svijesna svojega prava. Od ono doba potekla je iz njegova pera jedna jedina osnova adrese, u kojoj je drastično markirao nepomirljivo svoje državo-pravno stanovište. Kasnije adrese stranke prava, koje su stajale na istom stanovištu, tolerirao je Starčević, da popusti nestrpljivosti mladjih svojih privrženika, pak se jednom odriješito i protivio u saboru predlogu

adrese, koji je potekao iz njegove stranke, da se moli za reinkorporaciju Dalmacije. To su za njega bile petljanije: narod je jednom izjavio legitimni svoj zahtjev, te čeka, da mu se udovolji. Danas vodja frakcije, koja si prisvaja čisto nasljedstvo ideje Ante Starčevića, sudjeluje u regnikolarnom odboru, izaslanom na temelju državo-pravne nagode, da od »Ugarske ishodi pristajanje na financijalnu samostalnost kraljevina Hrvatske i Slavonije«. Ako u oči ovoga neosporivoga znaka evolucije, kojoj je podlegla čista Starčevićeva ideja, suvišan je svaki drugi dokaz. Sudjelovanje tako zvane čiste stranke prava u regnikolarnom odboru vodi logičnim razvojem toga koraka do sudjelovanja u zajedničkom saboru. Ni učinjeni korak, ni drugi, koji uz njega logično slijedi, ne da se staviti u sklad sa programom Ante Starčevića. Sa svojega stanovišta, koje ću imati prilike da razjasnim, ja učinjeni korak tako zvanih Čistih odobravam, a odobriti ću i logične njegove konsekvencije; nu ovi moji članci nijesu namijenjeni obrani Starčevićeve političke ideje, koju, kako sam jur rekao smatram političkom zabludom, već dokazu, da je ona evolucijom umrla. K tomu dolazi, da se je druga frakcija stranke prava fuzijonirala s neodvisnom narodnom strankom na temelju programa, koji priznaje skupnost monarkije, pak u oči ovih fakata, slobodan sam staviti pitanje: tko danas u Hrvatskoj zastupa političku ideju Ante Starčevića? Zar možda dalmatinski i istarski pravaši, koji sudjeluju u carevinskom vijeću? I ono sudjelovanje sa svojega stanovišta odobravam. Parlamentarna tribuna, sa koje Biankini u austrijskom carevinskom vijeću zamjernom ustrajnosti zastupa hrvatsku ideju u krilu monarkije, više je privrijedila toj ideji, nego gola negacija realne sveze hrvatskih zemalja sa monarkijom. Ni Dr. Frank u kraljevinskom odboru ni Biankini u carevinskom vijeću nijesu zastupnici Starčevićeve političke ideje, već njezini grobari. Starčević bi o njima rekao, da su pravi pravcati: Slavosrbi.

Drugi možda opasniji protivnik svake političke ideje jest neuspjeh, kojim se slabi ono, što Francezi zovu »prestige«. Teško je ovaj izraz definirati. Prestiž može imati za podlogu udivljenje ili strah, ili ini tajinstveni osjećaj, koji nije ni jedno ni drugo, nu koji fascinira čovjeka poput magnetizatora. Prestiž jest ona potpuna neosporiva moć, koju nad nama vrši neki čovjek, neka ideja, neka akcija; jest ono, što je tvorilo snagu

bogova, kraljeva, žena. Ovakav je prestiž u širokim slojevima našega naroda pratio Antu Starčevića u početku njegove političke djelatnosti; nu uspjeh je jedan od najvažnijih faktora prestiža, i ovaj pada tim dublje, čim više iščezava nada u uspjeh, dapače tim jača biva reakcija, čim je veći bio prestiž. U instinktivnom ako i pritajenom osjećaju pravaša, da ideja Ante Starčevića ne može uspjeti, ja nazrijevam glavni razlog, koji je stranku prava doveo do današnjega rasula, u kojem gledam razvaline Starčevićeve ideje. Varaju se oni, koji misle, da je rasulu stranke prava kriv Dr. Frank; ona je pala žrtvom diskusije, neuspjeha i neuspjehom prouzročenoga oslabljenja prestiža njezinoga začetnika. To nije ništa novoga u političkom životu narodâ, dapače nije nova ni pojava, da se mnoštvo osvećuje nad junakom, koji je pao, baš radi toga, što je u njega stavljalo nada, koje se nisu ispunile.

Najbliža političkoj ideji Ante Starčevića bila je ideja federativna habsburške monarkije. I tu je ideju gojila u Hrvatskoj jaka stranka. U budućem članku pokušat ću, da predočim i evoluciju te ideje u Hrvatskoj, pak u savezu s time neću se moći ukloniti nuždi, da se bavim s djelovanjem stranke, koja se do fuzije nazivala neodvisna narodna stranka.

Dr. **Marijan Derenčin.**

LISTAK.

Pouzdani sastanak hrvatske napredne omladine u Zagrebu. Dne 3. o. mj. sazvala je hrv. napredna omladina u Zagrebu pouzdani sastanak na temelju §. 2 zakona od 14. siječnja 1875. o pravu sakupljanja sa sljedećim dnevnim redom: 1. Otpuštanje Hrvata namještenih kod državne željeznice; 2. Financijalna nagodba izmedju Hrvatske i Ugarske. Na sastanku je bilo preko 150 prisutnika. Osim pristaša napredne omladine bilo je nekoliko otpuštenih radnika, i po nekoliko pristaša drugih stranaka i frakcija. Sazivač, dr. Lav. Mazzura otvorio je u pol 9 u večer sastanak, koji je tekao veoma animirano i skladno. Donašamo glavne misli nekojih, na tom sastanku izrečenih govora, jer su u mnogom pogledu važni. —

Prvi govornik (M. M.) spomenuo je, u kako uskom savezu stoje gospodarska pitanja sa narodnim pitanjima i sa narodnom egzistencijom. Upozorio je na nemar naših političkih

stranaka, neupućenost šire javnosti u gosp. i financijalnim pitanjima te je pokazao, kako se baš gospodarskom politikom služe Madžari za postignuće svojih narodnih aspiracija. Otpuštanje hrv. radnika najbolji je dokaz, kako prometne linije Madžarske nama i narodno škode, a ne ubijaju nas samo ekonomski. Jedino realan rad može da nas očuva od propasti. – Na to su govorila četvorica otpuštenih namještenika. Oni su prikazali razloge, zašto su ih otpustili. Otpustili su ih, jer su Hrvati. Nisu ih otpustili za to, što ne bi razumjeli madžarski i što se ne bi mogli eventualno s općinstvom sporazumjeti, nego za to, što nisu mogli u madžarskom jeziku položiti ispita, na koji su ih iznenada pozvali. Inače Hrvate u opće ne će ni da puštaju na ispit. Od Hrvata u Hrvatskoj traži se da perfekno znadu madžarski, a Madžari u Hrvatskoj ne trebaju znati hrvatski. Prigovor da je promet malen, ne stoji, jer su na mjesta Hrvata namješteni Madžari. Drugi jedan radnik upozorio je na to, da Madžari kažu, da ima na željeznici 90% Hrvata, ali on upozoruje na statistiku i poziva neka se samo gleda, koliko je Hrvata stalno namještenih i u nješto višim službama. Gotovo nitko, svi su samo nadničari, a i ove eto sada bacaju na polje. Dr. H. razlagao je nezakonitost postupka uprave željeznica i potrebu organizacije naših radnika. Da je radničtvo organizirano, takova što se nebi moglo dogoditi. Zatim je sponenuo, kako se mi zgražamo nad progonima Poljaka u Pruskoj, a ovdje se dogadja, da nas Hrvate tjeraju iz vlastite otačbine. Govornik je na to pokazao, kako je potrebna brza pomoć otpuštenicima te predložio rezoluciju, koja je kasnije i primljena. Vit. Korać, jedan od prvaka socijalista, istaknuo je potrebu organizacije naših radnika, jer nje ne izrabljuje eto samo kapital, nego i madžarski šovinizam. Spomenuo je, kako se socijalistima predbacivalo da su protunarodni, ali oni to nisu, oni su proti šovinizmu. U ovom slučaju moraju i oni da kao Hrvati ustanu proti izrabljivanju jednoga naroda po drugom. Da su radnici željeznicâ organizovani, nebi sada ovi otpuštenici ovako osjećali svoju bijedu. Ali krivo je naše društvo u opće, koje se nije mnogo brinulo za radni narod i socijalna pitanja. Primljena na to rezolucija glasi:

»Prosvjedujemo protiv nedoličnog i nečovječnog postupka uprave zajedničkih hrvatsko-ugarskih željeznica, koja time, što otpušta hrvatske svoje službenike bez ikakvog na zakonu utemeljenog razloga a nadomješta ih u isto vrijeme Madžarima, ruši postojeći temeljni državni zakon, naročito njegov §. 46. Pozivljemo zvane za to faktore, naročito hrvatsku vladu, te narodne naše zastupnike na zajedničkom, kao i na hrvatskom saboru, da poduzmu najenergičnije mjere protiv te povrede, — a sve stranke na složan rad, da se povrijedjenom našemu pravnom čuvstvu dade zadovoljština, a u buduće, da se slične po-

vrede spriječe i onemoguće. Dok se to ne postigne, pozivljemo sve Hrvate bez razlike stranaka, da pruže organizovanu materijalnu pomoć otpuštenim Hrvatima; odbor pako izabran danas u tu svrhu iz naše sredine, poduzet će sve, što je moguće, da se svi slojevi našeg naroda što jače odazovu našemu apelu«. Na sastanku je na to izabran odbor, koji će poduzeti odmah potrebne korake, da se otpuštenim hrvatskim namještenicima pruži prva najnuždnija pomoć za vrieme do velikog pučkog meetinga, sazvanog za 13. o. mj. Na to se prešlo na drugu točku dnev. reda te je Dr. H. prikazao abnormalitete našeg financ. odnošaja s Ugarskom, osvjetlio nuncij većine i sep. votum dr. Vrbanića, kao što i njegovu izolaciju sa strane opozicije. — Drugi govornik (S. Š.) govorio je k zadnjoj točki rezolucije, koju niže priopćujemo (popularizacija financijalnih pitanja), te je razlažući historijat financ. nagodba, istaknuo žalostni fakat, kako su se financ. odnošajima, životnim odnošajima naroda bavili samo pojedinci i oni su sklapali nagode, a nisu se angažirale nikada cijele pojedine stranke ili čitavi narod. Najprije pop Vuković, Hellenbach, Jakić, Miškatović, Egersdorfer, Vrbanić i Frank — ti su se pojedinci samo bavili financ. pitanjima, a narod nije pokazivao ni razumijevanja ni interesa. To treba da prestane, treba ova pitanja popularizovati i podupirati one koji sklapaju nagode i kontrolirati ih. — Rezolucija, koja je na to jednoglasno primljena, glasi:

»Hrvatska napredna omladina u Zagrebu, skupljena na pouzdanom sastanku u reštauraciji »Kola« dne 3. VII. 1902. drži, da je dužnost svakog gradjanina kraljevine Hrvatske, koji pravo shvaća interese hrvatskoga naroda, podupirati rad svakog onog bilo skupa, bilo pojedinca, koji ide za tim, da se ma i najmanje poprave u našu korist financijalni odnošaji izmedju kraljevina Hrvatske i Ugarske. Ponajpače mora se svim silama podupirati rad svakoga, koji radi za financijalnu samostalnost Hrvatske u kojoj hrv. napr. omladina vidi najbolji uvjet za trajno saniranje naših desolatnih prilika i ekonomskih i političkih, te za održanje i dalnji razvoj naše narodne egzistencije.

Prema tome hr. np. omladina drži, da je izoliranje dra. Frana Vrbanića u hrv. kraljevinskom odboru sa strane hrv. opozicije, koje je on u saboru članom, ne samo znak indolencije spram narodnih interesa, nego i direktno slabljenje pozicije hrv. kralj. odbora, a po tom i Hrvatske prama Ugarskoj, u tako važnom momentu, kao što su to pregovori o sklopljenju financijalne nagodbe izmedju kraljevina Hrvatske i Ugarske. Hrvatska npr. omladina izjavljuje se s toga solidarnom sa cijelim dosadanjim radom dra. Frana Vrbanića u kraljevinskom odboru, kao što i sadržajem njegovog separatnog votuma, dok žali, što uslijed zaključka većine hrv. kralj. odbora nije sep. vo-

tum dra. Josipa Franka objelodanjen, te joj nije dana prilika, da se o njem izjavi.

Što se tiče nuncija većine hrvatskog kraljevinskog odbora, to hrvatska napredna omladina drži, da su tamo izloženi zahtjevi tek mrvicama, o kojima se u normalnim odnošajima ne bi ni smjeli voditi nagodbeni pregovori (jer se u tom slučaju ne radi o drugom, nego o saniranju raznih prikrata i povreda nagodbe); i da bi se u slučaju, kad bi se ti zahtjevi prihvatili, mogle opet poroditi slične smutnje i povrede za to, jer nuncij većine ne ide za tim, da stvori novi temelj, na kojem bi u buduće sličan postupak sa strane zajedničkih organa bio nemoguć; a napokom da stanovište i ton, što ga je zauzela većina hrvatskoga kraljevinskog odbora, u svojoj cijelosti ne odgovara paritetnom odnošaju kraljevine Hrvatske prama Ugarskoj ni duhu i slovu nagodbenog zakona i toliko naglašivanom bratstvu obiju kraljevina. Ipak, uza sve to hrvatska napr. omladina drži, da je dužnost cijeloga sabora i naroda, da u ovom kritičnom času bude jakim oslonom cielog našeg kraljevinskog odbora.

Ako se pak većina našeg kraljevinskog odbora ozbiljno drži onoga, što je u svom nunciju rekla i ako joj je stalo do interesa naroda i svoje vlastite časti, onda su oni minimalni zahtjevi granicom, od koje ne smije ona ni dlaku uzmaknuti. Pošto se je pako na temelju dosadašnjega iskustva bojati, da bi većina našeg kraljevinskog odbora mogla uslijed pritiska s madžarke strane i u zahtjevima tih mrvica uzmaknuti, poziva hrvatska napredna omladina sve hrvatske izbornike, da pozovu svoje izabrane zastupnike, da najenergičnije podupru naš kraljevinski odbor, da doslijedno ustraje bar kod dosadanjih svojih zahtjeva, te da predoče i najširoj javnosti na skupštinama svu kritičnost i usudnost našega položaja. Sve naše stranke, klubove, korporacije i organizacije pako poziva, da u tom smjeru povedu zajedničku akciju, kojoj će se hrvatska napredna omladina svim svojim silama pridružiti i koju će, gdje joj bude moguće i potaknuti«.

Osječki »Dan« često se sjeća nas oko »jedne hrvatske Smotre«. Danas smo mu mladi »Obzoraši«, sutra mladi magjaroni. Očito je u neprilici, kamo bi nas svrstao. U glavnom kao da je s nama prilično zadovoljan, samo mu ipak nismo dosta »nagodbeni«. U jednom svome broju stavio je pače u sumnju našu izjavu glede nagode, pa nas pozivao, da se jasno izrazimo, što mislimo o nagodi. Mi smo to već davno učinili, a poštovani »Dan« neka bude tako ljubezan, da si to potraži i pročita. Ali »Dan«, komu je nagoda paladij, vršak svega, izjavio je, da ga izjave g. Kršnjavoga, koji je predlagao, da se na željeznicama uvede jedinstveni, m a g j a r s k i j e z i k, — z a d o-

voljavaju. Ove protunagodbene izjave svoga suradnika zadovoljile su »Dan« i on ih je bez posebne primjetbe rado priopćivao. »Dan« dakle ima zaista najmanje prava pozivati koga glede nagode na red i sumnjati o njegovim izjavama, koje nisu nikakvim drugim izjavama ili radom desavouirane onako, kako je »Dan« desavouirao vlastitu svoju izjavu u 1. svome broju. Naše mišljenje o nagodi ipak je stalnije i čvršće, nego li »Danovo«, premda nam nagoda nije ni iz daleka paladij.

U 40. svome broju opet govori o nama. Ovaj put smo »nadobudna mlada gospoda«. U svojim rezolucijama zauzeli smo i po »Danovu« mišljenju »korektno stanovište, naglašujući temeljni zakon«. (Dakako da se ne slaže sa svim navodima u rezoluciji.) Da smo počeli u istinu realistički misliti, dokazom je »Danu«, što smo si za neku vrst polit. uzora uzeli dra. Vrbanića, koji je »Danu« »svakako jedan od najsuhoparnijih ljudi našega javnoga života«. Zašto mu je dr. Vrbanić tako suhoparan, ne znamo, a još nam je manje razumljivo, kad »Dan« kaže, da u obće »ne zna, što dieli dra. Vrbanića od narodne stranke« osim možda »oštriji ton u prosudjivanju financijalnih odnošaja«. Ako je tomu tako, onda se zaista čudimo, zašto nije vlada pravila nijednom opozicijonalnom zastupniku takove zapreke izbora, koliko baš dru. Vrbaniću, koga po »Danovu« mišljenju ništa ne dieli ad »narodne stranke« osim možda »ton«. To je svakako čudan pojav, da vlada svoje vlastite ljude najviše progoni. Kad ovako stvari stoje, onda je zaista muka i pokora biti »pristaša narodne stranke« i zato se već iz ovoga razloga moramo pobrinuti, da budemo što dalje od »narodne stranke«, jer bi se inače i nama moglo dogoditi, kad bismo se bacili u izbornu borbu, da bi s nama onako ljubazno i ustavno postupali, kako je to imao čast iskusiti g. dr. Vrbanić.

Govoreći o našoj rezoluciji, veli »Dan«, da je u njoj zdrav nazor, kad se narod poziva, da složno ustane u obranu »zakonitih zahtjeva narodne stranke«, ali da nije ni »taktično« ni promišljeno, poticati narod, da pazi, što će ta »narodna stranka« raditi, »jer taj narod, koji joj je povjerio ustavni udes, mora (!) mirno i strpljivo čekati, da vidi kako će narodna stranka izvršiti svoj poziv. Mi se u nju pouzdajemo, a pouzdaje se i ogromna većina hrvatskoga naroda.« Sjećamo samo na raspravu o konverziji ugarske rente, gdje je ministar financija izjavio, da bi konverziji podvrgao i hrv. obligacije, ali ga nitko od gospode nije u pravo vrijeme sjetio na to. To je samo jedan primjer, a sličnih grijeha ima već na »narodnoj stranci« toliko, da se ni ne vide više. I baš za to je od prijeke nužde, da se budno i strogo pazi na »narodnu stranku« i kraljevinski odbor, jer ako itko, a to baš on treba, da ga se neprestano potiče i tjera.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 14. 25. srpnja 1902. God. I.

Naš inteligentni podmladak.

Kad je rezultat prošlogodišnjih izbora našu oporbu onako nemilo trgnuo od sna, uzelo se prvi put savjesnije tražiti uzroke tomu porazu. Prvi put se u nas pojavila autokritika, koje nam je od uvijek nedostajalo, što i jest jedan od najvećih razloga našem nazadovanju. To je svakako bila dobra strana onoga neuspjeha. Tražili su se i nalazili razlozi zastoju i iznosili razni ljekovi, ali se još nije dovoljno ispitala bolest. Zaustavilo se kod spoljašnjih znakova, što ih je madžaronština utisnula cijelomu našem životu. Ali ima tu i druga strana bolesti, koja je opasnija i teže izlječiva, koja je zahvatila našu unutrašnjost: misli, volju, dušu našega društva. Crv madžaronštine stao je točiti i ono malo dobra, što nam je uz naš od uvijek površan odgoj i tradicije ostalo. Madžaronski vjetar počeo je nemilosrdno kljaštriti kržljavu živicu naših značajeva, a taj vjetar piri u Hrvatskoj već puna dva decenija, zamamno i postojano, pa i ne bez uspjeha. Navukle se nad obzorje grde oblačine štreberstva. Nije to doduše novi plod, jer je štrebera bilo od pamtivijeka, a Hrvatska se baš ni na obilje nije nikad morala potužiti. Ali ima posebnih razloga, što se baš sada zaustavljamo kod te bolesti. Prije su štreberi p o s t a j a l i, danas se r o d e. Prije su se štreberi regrutovali iz posljednjih tečajeva; barem tri godine bučilo se, u četvrtoj su se zanosni govori prometnuli u tajinstvenu šutnju, koju je poslije prekinuo tek »rad u izborno vrijeme«. Ali danas se više ni ne buči, danas već odabrani štreberčići dolaze na sveučilište, da se tu naobraze za potpune štrebere. Danas imamo na našem sveučilištu cijelu takovu kliku, koja ne mari ni za što, nego da se domogne toploga gnijezda, koje osim toga mora da bude i — visoko. Na sve pojave u našem

[illegible]

didata potpuna znanstvena sprema, samostalnost mišljenja i svaćanja, ne, tu je dosta, da si poput papige nabubao par stotina stranica, i eto ti dostatne spreme za sveučilišnog profesora. I dok je u drugim zemljama pripust svake nove sile na sveučilište dogadjaj prvoga reda, kojim se i široka javnost opširno bavi, u nas se ova činjenica smatra jednostavnim birokratskim činom, kao kad n. pr. pravni vježbenik kod kojega suda avanzira na prislušnika. U drugim zemljama doći na sveučilište znači imati već neki položaj u znanstvenom svijetu, znači krvavo to zaslužiti svojim radom, dokazati svoju sposobnost. U nas nema svemu tomu ni traga. Gledajte samo naše buduće sveučilišne profesore. Koji se od njih istaknuo radnjom, koja bi mu davala pravo, da se natječe za ono visoko mjesto? Čovjeka upravo groza hvata, kad pomisli, kakova će to biti naša alma mater, kad još neke današnje profesore zamijene njihovi nasljednici? Kakov će to biti znanstveni i uzgojni podmladak! Nabubane knjige i škripta još nisu dovoljan uvjet, da tko zapremi tako važna mjesta. Danas se od profesora traži više.

Ali kad dublje istražujemo uzroke ovomu pojavu, nalazimo ih u pomanjkanju savjesti u našem društvu. Besavjesnost, neosjećanje odgovornosti, to je bitno obilježje našega društva. Moralna kriza, pače moralno rasulo, pokazuje se u nas na svakom koraku, a tako je izbilo i u pitanju zapremanja sveučilišnih stolica. U vrijeme sveopće apatije, u vrijeme kad svaki tura naprijed samo sebe, bez obzira na svoju sposobnost, — kad se cijelo društvo počinje raspadati u bezbroj ništica, od kojih jedna želi nadvisiti drugu, u to vrijeme digla se i ova sekta i uzela raditi za svoje visoke ciljeve. Na političkom i gospodarskom polju doživljavali smo same poraze, sad je eto udarila bolest i na kulturno polje, u naše prosvjetne institucije, da u mladeži ubije svaku samostalnost u mišljenju, da je učini ne potpunim ljudima, koji će biti intelektualno i moralno jaki, nego kukavnim individuima, slabićima, koji će znati slušati i vršiti zapovjedi. Cijeli duh, kojim je prožeto naše sveučilište, a osobito žalosni rezultati, kojim je dosele radjalo, ozbiljno zabrinjuje trijezne i rodoljubne krugove. Na stotine mladih ljudi posvršilo je nauke na hrvatskom sveučilištu, a gdje su danas? Gdje su te mlade sile, u koje je narod stavljao tolike nade i nazivao ih uzdani-

com svojom? Gdje se opaža njihov rad? Na znanstvenom polju kao da će sa starijom generacijom izumrijeti i posljednji pioniri znanosti, a na političkom polju gospoduju već prilično dugo velikom većinom intelektualne i moralne ništice! Što nam je onda pružilo to naše sveučilište?

U Belovaru prestao je izlaziti vrlo dobar list »Budi svoj«. Izdavač ga je morao obustaviti ne zbog financijalnih neprilika, nego jer sam nije mogao svladati posao, a pomagača nije imao. A koliko je tamo mladih ljudi, koji su svršili najviše nauke, pa nema nijednoga, koji bi bio kadar ili voljan pripomoći, da u onim krajevima izlazi list, koji je tamo tako potreban! Široki slojevi zanimali su se za taj list, pretplatnika je bilo, ljudi željnih duševnog kruha dakle ima, a nema tko bi im ga davao! Gdje je ta naša mladež, naša inteligencija, naša uzdanica naroda?

I u oči ovakve situacije kakva nam pred očima puca perspektiva? Mladjem naraštaju nameću se za učitelje i odgojitelje ljudi prazna srca a prečesto i prazne glave. Ako je pitanje, komu se povjerava odgoj i naobrazba mladeži, važno kod svakoga naroda, kod maloga, kao što smo mi Hrvati, vrijedi to dvostruko. Uzdišemo za značajevima, odvažnim i potpunim ljudima, a ne osvrćemo se na pojave, gdje se iz naše sredine dižu kreature, kojim ćemo svojom indolencijom pomoći do položaja, odakle će razvijati svu tiraniju, što je redovno razvija prazna, a naduta glava, kad dodje do položaja i moći. Mi još nismo dosta osjetili svu težinu grozne činjenice, da smo u zemlji, gdje politika postavlja i ruše profesore, jer bismo inače tomu morali znati i otpomoći.

„Matica Hrvatska".

„Ne bismo li oslobodjeni duševno — bili prije i u opće svoji?" — Iz govora dr. G. Arnolda na glavnoj sknpštini „Mat. Hrv." 13. VII. 1902.

I.

Nema veće hrvatske novine, koja nije zadnjih dana pisala o »Matici Hrvatskoj« i o njenoj poslijednjoj red. glavnoj skupštini. Prije su se pisali šablonski reklamni panegirici, a sada se pišu kritička razmatranja. Ali nisu svi ti članci stvarni, niti rade

uvijek i u prvom redu o »Matici« samoj. Ima tu stranačkih i osobnih stvari, ima polemika i hiperbola, ali najsmješniji je bio svakako jedan predlog, koji je išao za tim, da u »Matičin« odbor bira svaka politička stranka po sedam svojih pouzdanika, a to sve za to — da se učini tobož kraj političko-stranačkim intriguama oko »Matice«. Ako prema tomu opet predložimo, da se u sabor biraju samo zastupnici raznih književnih smjerova, onda će najbolje izbiti na javu smiješnost ovakovoga predloga.

Medjutim ne kanimo se baviti tim raznim polemikama, tek bi tom zgodom htjeli principijelno naglasiti dvije stvari. Kušalo se je, da se i »Maticu« zavuče u stranačko-politički život i njegove borbe. To bi pako bilo i po samo društvo i po naš narodni kulturni život od velike štete. Tu se mora odlučno ustati, da »Matica« ne postane Parisovom jabukom raznih stranačkih skupina, jer njezin je zadatak općekulturan i općenarodan. Prijašnji predsjednici »Matice« znali su često naglašivati, da je »Matica« stjecište svih kulturnih elemenata, hram, u kojem prestaju sve stranačke razlike, u kojem dnevna politika nema mjesta. To treba da »Matica« i uvijek ostane, a valjda će se strančarske najezde najbolje suzbiti ili barem paralizirati, ako bude »Matica« udvostručenim silama radila na kulturnom polju, ako joj bude uspjelo svojim kulturnim radom lih za taj rad zainteresovati čitavo naše društvo i čitavu našu javnost. Nerad samo daje vremena ljudima, da se svadjaju i tricama bave, dočim rad i pregnuće nema vremena za to, baš onako, kako je to jedan Englez kazao za bolest, da je ona pristupnija bogatašima, koji ne rade, a radnici da nemaju naprosto vremena biti bolestni.

Bolest je neka vrst krize, a mora se priznati, da i »Matica« u ovo zadnje doba proživljuje krizu, ali i ta kriza prestat će, kao što i bolest tako, ako ne bude »Matica« imala vremena da bude bolestna, ako bude novim životom preporodjena.

Novi predsjednik »Matice« rekao je u svojoj besjedi, da ona »stupa u novo razdoblje«, da bi bilo dobro »govoriti o kakovoj restauraciji ili preporodu u »M. H.«, da bi se imao »Matičin« rad da potencira u smislu njezine osnovne ideje i svede u kolotečinu — ako je iz nje možda izašao«. Novi je predsjednik još rekao, da će nova uprava ići smjerom stare i dograditi

»u koliko dosadanja nije uspjela da svim potrebama udovolji«, ali da ne će ići smjerom stare, »u koliko su medjutim i nove potrebe nastupile«, te je naglasio, da »Matici« »ne preostaje nego put mirne evolucije, dakle put stalnoga napredka prema novim prilikama u narodu i u književnosti hrvatskoj«. S tim generalnim mislima mora da se svatko složi i one napokon izriču samo ono, što su možda u drugom obliku već toliko puta rekli mladji elementi, kad su kritizovali rad »Matice Hrvatske«, — priznaju u glavnom i ono, što je o »Matici« bilo pisano i u našem listu.

Isto tako moramo da pozdravimo kao neko priznanje i usvojenje naših predloga i zahtjeva, što smo ih na »Maticu« stavljali, kad novi predsjednik razvija program rada nove uprave, te obećaje izdanja literarnih historija slavenskih i drugih kulturnih naroda, izdanja biologije, antropologije i etnografskih djela, djela filozofskih i socijoloških, djela o hrvatskoj literaturi, hrvatsku enciklopediju i t. d., dočim bi željeli, da se uz te edicije misli i na povjest filozofije, umjetnosti i t. d. Isto tako vidimo napredak u tome, kad dr. Arnold kaže, »da se tu radi u prvom redu o djelima aktuelne naravi, a onda o djelima, koja poradi slabe prodje ne bi našla nakladnika«, jer smo i mi više puta isticali, da bi morala »Matica« u ovom baš smjeru da koncentrira svoj rad. Napokon konstatiramo sa zadovoljstvom principijelnu izjavu novoga predsjednika, da će »Matica« »primati i izdavati beletrističke radove, bez obzira na škole — ako samo inače odgovaraju umjetnosnim zahtjevima«, kao što se slažemo sa predsjednikom, kada izjavljuje, da »M. H.« nije za to tu, »da goji bilo pouku poradi pouke, bilo umjetnost poradi umjetnosti — nego je tu da radi oboje poradi naroda«, te da je »M. H.« »po ideji svojoj dužna da vodi račun o čitavom kulturnom stanju i nastojanju rastepenoga naroda«.

Ali i ako se slažemo i ako odobravamo sve te i ako generalno izražene, ali uz to ipak principijelne izjave novoga predsjednika »M. H.«, to nas opet nekoja druga mjesta njegovoga govora ne mogu da zadovoljavaju, a nekoja prema ovim citiranim mjestima ne možemo nikako da razumijemo.

Govor dr. Arnolda nosi na sebi nekakov polemički ton, a to je po našemu mnijenju u ovoj zgodi bilo neumjesno. Već na početku svoga govora spominje Arnold velike osobne

promjene u odboru »Matice«, te se je iz toga zaključivalo, da je »Matica« u rasulu, — te dodaje, da je to možda bila »nečija infernalna želja«. Onda — govoreći o radu njegovih predšasnika kaže, da »književni rad »Matičin« podaje donekle sliku literarnoga nastojanja čitavog minulog vijeka« — ali to ne samo da je prevelika uljudnost prama staroj upravi, nego je to tvrdnja oprovrgnuta od kritike dosta puta, a i sam dalnji tok govora, po svom smislu, ne baca baš lijepo svjetlo na tu prošlost. Ne ćemo opetovati sve ono, što se je već o velikim prazninama, osobito popularizacijonog rada, reklo, ali mora se ovdje istaknuti, da ne stoji tvrdnja novoga predsjednika, da »svako obratno mišljenje obara naprosto činjenica, da radovi »M. H.« nisu samo poplavili užu Hrvatsku, nego su segnuli daleko preko granica njenih«, jer su sasma drugi razlozi tom raširenju. Isto tako slabo brani pisce poučnih popularnih knjiga »M. H.«, kad kaže, »gdje toj pojavi (prigovoru kompilatorstva) ne bijaše razlogom neznanje, tu je stalno vladala predsuda: da popularno ne može biti originalno. Popularno medjutim može pisati samo onaj, koji stvar potpuno razumije — u tom pak slučaju ne znam: zašto popularno ne bi istodobno moglo biti i originalno? Misli li se pak pod kompilatorstvom nešto, što nije sasvim novo, onda možemo s poukom — prema onoj: nil novi sub sole — zabaciti i svu beletristiku; a mjesto literature preostat će nam djetinjasta kritika.« Istina je, što tu dr. Arnold veli, ali to je skretanje na drugi predmet, u koliko nije sofizam, jer je kritika prigovarala baš neoriginalnom, nesustavnom, fragmentarnom kompilatorstvu. Nitko nije tražio nešto posve novo, nego se je tražilo to, da se ne iskrivljuje, ne prešućuje, da se sve ono, što je devetnajsti vijek obradio, u pregledu donese. Ali mi smo naprotiv dobili razne crtice iz ovoga i onoga, a o fundamentalnim idejama kulture i znanosti devetnajstoga vijeka ne uščitasmo jošte u »Matičinim« edicijama, nego smo morali zabilježiti taj abnormalan pojav, da se je u nas bilo izdalo već veliki broj omašnih knjiga iz prirodopisa, kad je — tek pred tri, četiri godine — izdan kao predgovor jednoj knjizi kratak članak o osnovci svega živućega — o stanici, iz kojega ne doznajemo više, nego iz srednjoškolske prirodopisne knjige. Ako se je ovakovom »radu« prigovaralo, onda to za cijelo nisu bila »zabadanja«, kako to dr. Arnold kaže, ali je bila »zlovolja«

i to opravdana zlovolja, jer takova metoda za cijelo da je mogla najmanje doprinijeti onom »harmoničnom razvoju čovječje nutrine«, o čemu takodjer govori dr. Arnold u svojem govoru.

Ne znamo, zašto je dr. Arnold išao da se ogradjuje proti naturalizmu u umjetnosti, proti »nekom art documentaire«, kad takove umjetnosti — bar u onoj formi kako ju on shvaća — (»gnojnica istinâ«) kod nas nema, niti je tko propagira. On doduše izražava i svoju osobnu umjetničku maksimu kad kaže: »ćudoredno ružno i ogavno ne smije biti predmetom umjetničkoga prikazivanja«, ali s njom se takodjer ne bi mogli složiti, kad se sjetimo, kako je ta formula rastezljiva i kako se je već u nas uporavljivala i proti djelima, koja nisu iznašala bašte ogavnosti. A najposlije, zašto da ne bude i takova »ćudoredna ogavnost« i »patološki abnormiteti« predmetom umjetničkoga prikazivanja i unutar »Matičinih« edicija, ako tendencija djela nije »ogavna«? Tu je postavio dr. Arnold jednu klauzulu, o kojoj se dade debatirati, ali koja u programni govor bez daljnjega ne bi bila trebala da udje.

Ali upravo ne razumijemo ono, što je novi predsjednik govorio o reformama »M. H.« On kaže: »Hoće li neko nastojanje, da ime reforme zasluži, onda mora počivati na ideji različitoj, pače oprečnoj (!) od one, na kojoj počiva institucija, kojoj se reforma sprema«. Šta je to? Da nije možda govornik zamijenio riječ »reforma« sa »revolucijom«, jer do sada barem reforma je uvijek značila: nešto popravljati, preinačivati, ne dirajući u sam temelj, u princip stvari, dočim je revolucija značila: preokret, postaviti nešto na novi temelj. Dr. Arnold čini veliku razliku izmedju »reformom« te »evolucijom« i »restauracijom« i kaže: »Reforma »M. H.« mogla bi uroditi samo raspom (!) i fijaskom, kakim su urodile mnoge reforme u historiji«. U te jezične distinkcije ne ćemo se upuštati. Radi se o stvari. Tko je god čitao mnoge članke o »reformi »M. H.«, je li igdje vidio ma i malo tendencije, da se »M. H.« revolucijonira, da se iz temelja preobrne?« Zar nisu sve težnje za reformom išle baš za onim, za čim ide u svom govoru i dr. Arnold, naime za tim, da »M. H.« udesi svoj rad tako, da svojoj zadaći udovolji bolje prema današnjem vremenu i današnjim potrebama? Zar nisu sva ta nastojanja išla za tim, da »njezin rad potenci-

raju u smislu njene osnovne ideje«, koja jest i ostaje: širenje prosvjete medju najšire slojeve naše srednje inteligencije? Reforme, ako nisu u historiji koji put uspjele, ako su rodile raspom, onda nisu tomu bile krive one, nego dotične institucije, koje već nisu bile sposobne da podnesu tih reforma i novoga života; a tko bi »Matici«, kao takovoj, porekao životne snage i tko bi njenu potrebu nijekao?

Ako se je — govoreći o reformama — govorilo i o promjeni njenih pravila (i to ne uvijek o »fundamentalnoj promjeni«, kako to dr. Arnold kaže), za koja i sam novi predsjednik dopušta, da ima u njima »nepotpunosti, nejasnoće i protivurječja, — onda to nije nipošto »pojav diametralno oprečan težnji za slobodom«, idealu, »da se umna bića upravljaju sama, bez tudjih propisa«, onda to nije pljuska za moderno doba; onda to ne daje ni malo povoda »sumnji, da li tu ima i trunak ideala«, onda to pako najmanje znači (što nekako dr. Arnold podmiće), kao da »reformatori« misle, »da bi se uz druga pravila povećala možda i kakvoća »Matičinih« izdanja«, jer se svak slaže sa dr. Arnoldom u tom, »da se dobra novela ili pjesma ne može u opće napisati po pravilima kojega društva — pa bilo baš uz mastan honorar.« Ne, nije to tako, i čudimo se, odakle to uzrujavanje kod te točke, zašto takovo insinuiranje? Baš ova glavna skupština pokazala je, da su bila pravila pretijesna za provedbu zaključaka prošlogodišnje glavne skupštine, da se g. I. Kostrenčiću podijeli mirovina. I glavna skupština je ta pravila promijenila, dotično nadopunila, da uzmogne provesti svoj zaključak, promijenila ih je radi jednoga čovjeka, radi mirovine, radi izdatka jednog (u konkretnom slučaju nepotrebnog), — pa nije bio to grijeh — a zar da bude »ruglo«, ako se traži promjena, dotično bolja stilizacija, proširenje i t. d. pravila radi stvari, radi same »Matice«, radi njenog boljeg razmaha, radi odstranjenja nesporazumaka, radi slobodnijega kretanja društva?! Sada, kad su se radi jedne osobe promijenila pravila, sada, svakako i baš sada morat će se staviti na tapet pitanje o pravilima, jer to traže nove potrebe, kao što su tražile i promjenu pravila »Matice Ilirske«, a na korist same stvari.

Dr. Arnold je kazao, da »nisu glavno zakoni, nego ljudi«, te se pozvao na Englezku. U tom ima pravo. Možda je —

priznavši potrebu novoga preporoda »M. H.« — a naglasujući, da nisu ništa kriva pravila i da su glavno ljudi — možda je time nezgodno dirnuo u one ljude, koji su uz ova pravila prije njega upravljali »Maticom«, a možda je htio da kaže, da će sadanji ljudi donijeti novi život u »M. H.« Ako je ovo posljednje — onda treba da se radujemo tome i nadamo se — uza sve to, što smo do sada programnom govoru predsjednikovom prigovorili, — da će oni provesti bar dio tog preporoda i naići na svačiju pomoć. Ali isto tako će morati podnesti i svaku stvarnu kritiku, morat će joj se dapače veseliti. »Matica« se više ne hvali na slijepo, počela se o njoj diskusija, i to je dobro, ako bude diskusija stvarna i kretala se unutar kulturnih pitanja i potreba. Takovu bi diskusiju novi odbor morao da u svoj živahnosti podržava, jer bi time možda izbjegli onomu, o čemu je bilo već na početku govora, izbjegli bi utjecanju stranačke i osobne politike u poslove kulturnoga društva, kao što je »M. H.«, a nju samu bi pospješivali u evoluciji njenoj prema savremenim potrebama, prema tomu, da radi na »oslobodjenju duhova« od svake zasukanosti, od površnosti, nenaprednosti i tjesnogrudnosti.

O govoru dr. Arnolda pisale su naše novine dosta, ali niti panegirici (»Hrvatska«, a osobito »Obzor«), niti doskočice (»Drau«) nisu na mjestu. Nazvati govor dr. Arnolda fenomenalnim, monumentalnim, reći, da bi — kad bi bio izrečen u kojem većem centrumu — izazvao čitavu europsku kritiku na diskusiju — kako se to pisalo u uvodnom članku u »Obzoru«, onda je takova reklama — inače skroz suvišna — smiješna i djetinasta, jer taj govor nije baš tako fenomenalan ni po obliku, ni po sadržini. On ima svoju važnost po »Maticu«, te znači ipak neki korak napred, a ne znači povratak u srednji vijek, kako to kaže »Drau«, ali ima i svojih tamnih strana. Medjutim praksa će pokazati najbolje, što imademo držati o teoriji. U toj praksi treba da se budno pazi na »Maticu«, ali ujedno da je svak, koliko moguće, podupire.

Iseljenici.

(Svršetak.)

Kapital za takav zavod ne bi bilo teško namaknuti, ako se uzme u obzir, da bi u interesu naših ostalih novčanih zavoda bilo, da im njihovi dužnici u redu isplate kamate i dug, a da im ne moraju ti zavodi stavljati na dražbu kuće i posjede. Svi takovi novčani zavodi bi mogli sa lijepim profitom uložiti svoj novac u ovakav emigracijoni zavod. Na privatnike u domovini ne može se u tom pogledu mnogo računati, ali se može računati na pomoć od samih bogatijih prekomorskih naseljenika, koji su više puta izrazili želju, da bi u koristna poduzeća u domovini rado uložili svoj novac. Ovakav zavod mogao bi imati u svakom kraju svoje povjerenike, a u dvjema točkama u Americi, recimo u New-Yorku i Buenos-Ayresu centralne informacijone urede, koji bi pribavljali posla, vodili preko svojih pouzdanika i narodnih organizacija nadzor i primali te otpremali naše iseljenike iz Europe. Na ovaj bi se način moglo regulirati privremeno iseljivanje najbolje, a ono bi donosilo domovini dapače i znatne koristi. Na ovaj način bi se mogla voditi kontrola o iseljenicima i podržavala bi se neka veza izmedju njih i domovine, ali na ovaj bi se način ujedno najbolje moglo spriječiti i trajno iseljivanje ili ograničiti se na minimum. Tako bi nestalo onoga novog pojava, što ga spominje amerikanski pisac u »Novom Listu«, pojava, koji ne donosi domovini koristi.

Ali i sa stalnim iseljenjem moramo računati kao sa faktorom, te moramo nastojati da iz tih kolonija dobije domovina neku korist. Ta korist može tek u malo slučajeva biti privatna t. j. stalni iseljenici malo će podupirati svoju rodbinu u domovini, oni postaju Amerikancima i njihovi posebni interesi uskoro pretegnu. Ali oni mogu svojim kapitalom podupirati izdašno solidna i korisna poduzeća u domovini i svojim uplivom i svojom organizacijom biti na ruku privremenim iseljenicima. Za to je pako potrebno, da budu ovakove kolonije u prvom redu hrvatski osvještene, a onda da budu u što užem savezu sa domovinom. To je pako posao prekomorske organizacije, koja bi morala postati snažna i čvrsta. U Americi i u drugim krajevima svijeta treba organizovati ne samo potporna, nego i pro-

svjetna i poslovna društva, treba dizati škole, — predavanjima, dobrim novinama i knjigama dizati naše emigrante. Naši iseljenici čine u tom pogledu što mogu, ali treba uvažiti, da je to više manje samo proletarijat, koji se iselio, da su to ljudi radini, ali u većini slučajeva neuki. Za to je dužnost matere zemlje, da se za ovakovo moralno podignuće naše emigracije najintenzivnije brine. Iseljenici trebaju inteligencije, koja će ih organizovati i kulturno dizati, a Hrvatska treba da je daje. I to je eto onaj uzvrat, koji mora domovina da daje kolonijama, to je druga strana pitanja.

Ako organizujemo rad ovako uzajamno, onda će iseljivanje biti na našu korist a ne štetu, onda će naskoro prestati i uzroci, a s njima i samo iseljivanje.

A svakako bi od velike važnosti bila pažnja, što je mora domovina da posvećuje prekomorskim kolonijama. Važnost tih kolonija i narodnih organizacija shvaćaju naša savezna braća Madžari možda bolje od nas, kako to dokazuje jedan članak u američkom »Napredku«. U posljednjem (25.) broju rečeni list piše ovo:

»Pred nekoliko vremena mi smo upozorili naše čitateljstvo na činjenicu, da madžarska vlada krivim okom prati napredjenje Slavena u Americi, koji su pod krunom sv. Stjepana, a osobito Hrvata. Kazali smo izmedju ostaloga i ovo: »da je vlada poslala u Ameriku svoje tajne uhode, koji su mastno plaćeni, a da unište najprvo N. H. Z. i onda razbiju jedinstvo Hrvata u Americi. Naše rieči potvrdjuje »Slovensky Dennik«, slovački dnevnik, koji izlazi u Pittsburgu, Pa. »Slovensky Dennik« donaša u svom broju 363. od 6. lipnja o. g. senzacijonalnu vijest, da je madžarska vlada poduzela shodne korake proti slovačkoj koloniji u Americi. Špioni madžarske vlade se nalaze u Americi. Ova tajna je odkrita po rečenom »Slovenskom Denniku«, koji je donio i prepis pisma od 4. veljače o. g. pod br. 393. od kr. ugarskog ministarstva za nastavu, odpravljenog na N. P. kardinala primasa nadbiskupa ostrogonskoga. Uhode madžarske, kako taj list navadja, jesu: neki svećenik Kazinczy, Dénes Ferencz i Imbro Haitinger.

Nije li ovaj korak madžarske vlade dostatan dokaz, da se radi o glavi i američkim Hrvatima? A kako će gospoda nahuditi američkim Hrvatima, ako prije svega ne razbiju N. H. Z., koja je stup hrvatstva u Americi? Sa zajednicom razpršila bi se čitava vojska od 13.000 (slovom trinaest tisuća) Hrvata, koje rame uz rame vodi lozinka: Svi za jednoga; jedan za sve! Sa rasulom N. H. Zaj. nestalo bi jedinstva Hrvata u Americi;

nestalo one bratske ljubavi i sloge; nestalo bi i zajedničkog domoljubnog i humanitarnog rada i djelovanja za dom i hrvatski rod. Razcjepkani bili bi mi Hrvati ništa drugo, nego opet sliepo orudje madžarona i njihovih pristaša.

Mi ponovno tvrdimo, da u Americi imademo organizovanu četu uhoda, plaćenih od vlade, koji hoćeš ne ćeš, će sva sredstva upotrebiti da Hrvate razdvoje.« Ovi su glasovi od velikoga zamašaja, i mi ovdje u domovini treba da vrlo budno kontroliramo sve, što se u tom pogledu preko mora dogadja. U Ameriku se iselilo kojekakovih ljudi. Tome se dakako ne može tako lako doskočiti nego time, da se narodna naša organizacija moralno što jače podupre, da se s njom stave naša prosvjetna društva u što užu svezu, da se nastoje naše književne edicije što moguće više proturati preko knjižara i društava medju naš narod u Americi. Medju članovima »Matice Hrvatske« gotovo da i nema naših Amerikanaca, pa bi se svakako moralo pobrinuti, da se nadju i preko mora povjerenici i članovi, kao što ih ima n. pr. u Egiptu. Pensylvanija, Kalifornija, te Chicago mogli bi dati dosta konsumenata, a u južnoj Americi bi se takodjer našlo odziva. Preko knjižare tajnika »Narodne hrv. zajednice« g. Marolmića bi se takodjer u tom pogledu dalo nešto učiniti.

Za sada je dakako u nas teško tražiti što više. Presmjelo bi možda bilo govoriti o predavanjima, koja bi naš koji čovjek u Americi držao, kad takovih predavanja ni ovdje u domovini nema. Ali vrijedno je ovdje zabilježiti, kako je nedavno otišao u Ameriku češki profesor Masaryk, te drži sada s velikim uspjehom predavanja o Česima, češkim prilikama, o preporodu češkoga naroda, o filozofiji malih naroda i t. d. Čeha je u Americi dakako više nego Hrvata, oni su bolje situirani i prosvjetljeniji su, pa baš zato ne smijemo ni mi naše iseljenike zaboraviti.

U nas se do sada mnogo govorilo o iseljivanju, ali je vrijeme misliti i na iseljenike, red je da se misli i na onu živu domovinu, na narod naš izvan domovine, jer Hrvatska nije samo unutar granica Drave i mora, ona je svagdje, gdje ima Hrvata, — ona je i preko mora. **M.**

Silvije Strahimir Kranjčević.

Ovih dana izašla je nova zbirka pjesama Silvije Strahimira Kranjčevića pod naslovom: »Trzaji«. Knjiga je izašla nakladom komisijonalnoga društva N. Pissenbergera i Schnürmachera u D. Tuzli, a u toj knjizi, baš nimalo ukusno opremljenoj, u toj

knjizi skromne i svagdašnje vanjštine, skupljeno je pusto blago Kranjčevićeve poezije, skupljene su one pjesme starije i novije, koje nisu mogle ući u »Matičino« izdanje bilo radi svoje tendencije ili nejasnoće, bilo radi toga, što su kasnije ispjevane. I tako imademo sada pred sobom treću knjigu Kranjčevićevih pjesama, ali ni u tim trim knjigama nisu još sve pjesnikove radnje. Ima još kojekuda razbacanih ljubavnih pjesama i nešto proze, što čeka, da se skupi u posebnu knjigu.

U povodu izdanja ove nove zbirke, koju možemo nazvati dogadjajem u ovim čamnim danima, kada izlaze same kukavne edicije početnika ili literarno invalidnih pisaca, u povodu ovoga izdanja potrebno je da se nešto opširnije govori o pjesniku tim više, što je Kranjčević danas nesumnjivo prvak našeg literarnog svijeta, i što je, barem po mom dubokom uvjerenju, pravi pojav medju savremenim pjesnicima mnogih drugih kulturnih naroda uza sve to, što strani svijet o njemu gotovo ništa ne zna. U ovim ću vrstama kušati da odbijem eventualni prigovor pretjeranosti ove moje tvrdnje.

I.

U našoj, kao što i u svakoj drugoj literaturi imade velikih umjetnika i književnika, koji označuju temeljnu i kontinuiranu crtu općeg narodnog razvoja, te su u neku ruku veliki sintetični momenti u raznim odmjerenim etapama toga razvoja, momenti, u kojima se odrazuju sve glavne težnje dotične perijode, u kojima jedno doba dolazi do vrhunca, u kojima se rascvjetava do zadnjih svojih konsekvencija, a ima ih opet i takovih, koji stoje po strani od te glavne crte razvoja, koje ne bi mogli uzeti kao predstavnike tog razvoja ili pojedinih doba, ako se takovi duhovi često mogu da po svojoj veličini prispodobe onim predstavnicima, i ako ih često i prerastu i ako je očito, da su i oni pod uplivom svoje dobe i okoline, da su djeca svoga vremena.

U našoj literaturi, i to specijalno u poeziji, označuju crtu evolucije našega društva u devetnaestom vijeku u prvom redu Vraz, Preradović i Kranjčević, dočim veliki umnici i pjesnici, kao što su to bez svake sumnje Mažuranić, Marković i t. d., spadaju u drugu vrstu (Šenou ubrajam u prvom redu medju pripovjedače). U toj crti razvoja je Vraz, dijete ilirizma, najviši

njegov cvijet i znači ono prvo lirsko-romantično raspoloženje tadanjega društva, ali pošto je bio Vraz naobražen duh, znači i přvu kritiku toga društva. Preradović, most izmedju ilirizma i Šenoinoga doba, sinteza je onih misli, koje su sakupljale naše stare u doba izmedju apsolutizma i sklopljenja nagode.

Kranjčević pako, koji ima svoj korjen u osamdesetim godinama, gotovo bi rekao, da je direktni nastavak Preradovića, njegova dalnja evolucija u novim prilikama našega društva, njegov jedini dostojni nasljednik.

Prispodoba izmedju Kranjčevića i Preradovića u mnogom je pogledu važna i zanimiva. Obojica su usko svezala svoj rad sa narodnim životom, obojica su i patrijotizam i narod shvatili dublje, ali obojica stoje gotovo na visini savremenoga kulturnoga života Europe, te se bave općim problemima vremena svojega i prihvaćaju najnovije misli i nauke u istoj mjeri, u kojoj se zanose za ona pitanja, koja se javljaju u njihovom narodu. Mislioci su obadvojica, pjesničke duše isto tako široke kao što i duboke, narodni ljudi kao što i svjetski. Tjesnogrudnost, frazerstvo, slijepo ili možda fanatično plivanje sa općom strujom, daleko je od njihove naravi, oni stoje prema svojoj dobi kritički. Mnoge temeljne misli su obojici zajedničke, tako n. pr. misao narodna, misao slavenska, misao realnoga rada (Preradović u »Kraljeviću Marku«, a Kranjčević u mnogim pjesmama, te najizrazitije u »Prvom grijehu«), ideja ljubavi i humanite i t. d. Ali ima medju njima i razlika, a to su većinom razlike, koje je sa sobom donijelo drugo doba i druge prilike.

One misli, koje je Preradović obradio i naglašivao, kad je bio na vrhuncu svoje najzrelije muževne snage, to služi Kranjčeviću kao neka sama od sebe razumljiva i naravna podloga, kao neki temelj, na kojem će on dalje graditi ili još bolje rečeno, kao polazna točka, sa koje će on dalje da podje. Preradović je optimista, dočim je Kranjčević sve to veći pesimista, prvi je našao svoje umirenje u lijepoj idealističnoj teoriji spiritizma o usavršivanju duša, u čemu je vidio »novo sunce« za čovječanstvo, dočim drugi polazi od modernih prirodnih nauka, od moderne prirodne filozofije, ali dolazi sve više do spoznaje, kako je čitavi život nekuda bez prave svrhe, nekuda bez smisla.

U ovom potonjem pojavu možemo jasno opaziti upliv vremena našega na razvoj misli Kranjčevićevih. Ondje, gdje ima u društvu koja velika vodiljna misao, ondje, gdje sve pregne i radi — ondje bi bio rijedak pojav ovakove ruke pesimizma. Ali kod nas, gdje život, kakav ga danas vidimo, život od nevolje, od dana u dan, pun apatije ili blaziranosti, život bez poleta, život, u kojem se jednom riječi očituje potpuna kriza, kod nas je ovakov pojav moguć i razumljiv i plod toga života samoga.

Razlika izmedju Preradovića i Kranjčevića je još i u tome, što je prvi u svojoj formi retoričan, (što još ne znači nikako da mu je ta retorika prazna) kao što je i njegovo doba bilo par excellence retorično, dočim drugi posjeduje neku daleko veću lakoću dikcije, protančanost osjećaja i nuançiranost izražaja. Ali to imade da zahvali u velike uplivu jednoga drugoga velikana, koji stoji izmedju njega i Preradovića, uplivu Šenoe. Šenoi je posvećena jedna od najranijih pjesama Kranjčevićevih, a u toj pjesmi zove on Šenou učiteljem svojim. Ali prispodobimo li Kranjčevića sa Šenoom (kao pjesnikom), to ćemo se ubrzo osvjedočiti, da je Kranjčević dublji i da se upliv Šenoin sastoji više u formalnoj strani, nego li u sadržajnoj, u misaonoj strani Kranjčevićevih radova.

Kad se je iza Šenoine smrti počela naša literatura da organično razvija te je pripovjedalačka grana u svojoj realističkoj perijodi donijela najbolja djela naše novije knjige, iznijela imena kao što su Kumičić i Kovačić, a onda Gjalski, Kozarac, Leskovar i t. d., onda je poetska grana — za čudo — pošla drugim smjerom — smjerom nacijonalnog radikalizma, koji je kulminirao u Harambašiću. U toj poeziji, u tom duhu patriotskom, moramo tražiti početke Kranjčevićevoga pjesnikovanja. Njegove »Bugarkinje« očit su odraz onoga doba i onoga duha, koji je tada u mladeži patriotskoj, i u većem dijelu pravaškoj, vladao. Ali u dalnjem svojem razvoju razvio se je Kranjčević naskoro samostalno dalje. Odbaciv u Rimu svećeničku mantiju pod pritiskom ljubavi za život, bacio se je na prirodne nauke i što dalje, sve to više nailazio polako gotovo na sve savremene probleme, koji muče modernog čovjeka. I tako je u našoj poeziji postao ono od prilike, što je Gjalski u pripovijedci: most izmedju našeg ograničenog vidokruga k svjetskom širokom hori-

zontu, preteča novoga modernog društva našeg, prva sumnja, prvi upitnik, prvi, ali i najpečalniji vjesnik krize.

Sa Gjalskim mu je zajednički neki gotovo panteistički osjećaj života, zajedničko mu je shvaćanje prirode kao nečega slijepoga, ali nečega ujedno fatalnoga i nerazumljivoga, zajednički mu je bolni osjećaj kontrasta izmedju etičkih postulata i prirode, koja te postulate elementarnošću svojom ruši. Obojica propovijedaju ljubav, pravdu, i teže za svjetlom, ali obojica isto tako vide, kako je život jači od njihovih ideala. Obojicu bi mogli nazvati predstavnicima onoga sukoba, onoga boja, koji se danas bije u dušama i najvećih duhova izmedju profinjenih drevnom kulturom ideala i etičkih i estetskih, sa novim nazovima, novom filozofijom i novim prilikama, koje donaša sa sobom novovjeki studij prirodnih znanosti.

Ali opet ima i medju njima razlika, koje ću mislim najbolje predočiti, ako se poslužim jednom slikom, koju, sam pišući na drugom jednom mjestu o Gjalskomu, nacrtao: Gjalski mi se je često pričinio kao posjednik udobnog starog dvorca uz more, koji sjedi u hladovini tradicijonalnog drveća, pa se zagledao u onu pučinu pod svojim nogama. More se biba i prelijeva u iskričavim bojama. Dno se njegovo, obrašteno algama, polagano spušta, a onaj čovjek tamo hoće da prodre u to dno i unire pogledom u vodu. Njegov pogled ide sve dalje i dalje i dublje; no dodje granica preko, koje ne može, ne može pogled njegov da kroz gustu vodu dopre do dna. Ali pogled taj se ne zaustavlja nego pomiče se dalje, kao da slijedi daljnji spust dna i najednom se tamo negdje daleko nadje na — površini mora, na površini, u kojoj bliješti sunčano svjetlo. Svjetlo se to igra s valovima i pogled Gjalskijev prepušta se opojnom čaru te igre.

Kranjčević je drugačiji. On prepozna odmah varku svjetla i radije unire pogledom u dno, ali kad dodje do granice ne spuzne njegov pogled na površinu, nego se on sam baci u valove i uroni u dno, da ga prekopa, da ga istraži; uroni u vodu, makar ga to života stalo. I najposlije u onoj tami dna očaja i vraća se još ojadjeniji, još crnijih misli. Gjalski znade često da svoje crne misli prelije u sentimentalnu jadikovku i odlakša mu, on je esteta, koga će zanijeti ljepota, pa bila ona i samo vanjska. Kranjčević naprotiv skida svakom pojavu masku, svakoj stvari hoće da zagleda u jezgru. Kao što su mračne

dubine, u koje on zalazi, tako su isto i njegove riječi mračne, a slike često vizijonarne, mnogo puta nerazumljive; kao što mu je tjeskobno pri duši, kad vidi sve ono blato, što se pod lijepom često maskom krije, tako su i njegove nekoje pjesme pune žuči, pune gorčine i satire. Ali gorčine su pune za to, jer bi si on želio svijet bolji, ljepši, drugačiji, jer je njegova duša nježna i preko mjere osjetljiva, jer on ljubi nekoje svoje ideale i veže s njima sva svoja najveća pregnuća.

Sva ova svojstva daju Kranjčeviću — koji je inače skroman kao malo koji — neko posebno značenje i sile nas, da vrlo ozbiljno shvatimo njegove dobro probrane i promišljene riječi i slike i prispodobe, nukaju nas i zamamljuju na dublji studij, na potanju analizu, a to tim više, što je on — gotovo i neopazice — vršio, i još uvijek vrši, a i dugo će vršiti velik upliv na mladje pjesnike, na književnike i one naše inteligente, koji ga bar nekako mogu shvaćati.

(Nastavit će se.)

M. Marjanović.

Evolucija političkih ideja.

VI.

Poslije Čeha medju Hrvatima bilo je najodrešitijih zagovornika federativne monarkije. Ideja federiranih državnih individualiteta habsburške monarkije potekla je iz pretpostavke, da tu monarkiju sačinjavaju zemlje, koje su kao države samosvojne došle pod žezlo habsburške kuće. Ako i spomenuta pretpostavka u nekom opsegu odgovara historičkoj istini, ne smije se pustiti s vida, da je federativni ustroj neosporivo vrlo umjesna forma realne unije dviju ili više država, nu samo takovih, od kojih je svaka pojedina od njih jednonarodna.

Drugo je pako pitanje, da li je federacija umjesna u slučaju, gdje zemlje, koje se imadu federirati, nisu jednonarodne, i gdje se narodi, koji ih sačinjavaju, ne slažu ni u priznanju svoje državne samosvojnosti. Ideja historičke države ustupila je danas mjesto ideji narodne države, ideji, koja svakomu narodu priznaje pravo na državnu samostalnost, ideji, po kojoj su narod i državna njegova samostalnost istovjetni pojmovi, pak, gdje historičke državne tvorbe ne odgovaraju ovomu na-

čelu, jer su raznonarodne, tamo se ne da s uspjehom zastupati federacija kao forma realne unije medju njima, već prvo i glavno pitanje, koje se pomalja, kad je govor o njihovoj skupnosti, stoji u tom, da se izmire narodi unutar granica pojedinih država. Razvoj federalističke ideje u našoj monarkiji potvrdjuje ovaj nazor.

Federaciji, koja bi svojim ustrojem obuzimala sve zemlje pod habsburžkim žezlom, dakle i Ugarsku i Hrvatsku, kao posebne državne individualnosti, konačno je odzvonilo. S tom idejom ne računaju više ni slavenska plemena u zapadnoj poli monarkije. Česi, ti njegdašnji stjegonoše federacije, koja bi u malo prije spomenutom smislu obuzimala sve zemlje monarkije, faktično su napustili tu ideju, ter oni ne samo da ne diraju u dualizam, već ga složno s ostalim zemljama zapadne pole monarkije priznavaju, što više, dopuštaju mogućnost, da se u pravcu šire samostalnosti zemalja ovostrane pole monarkije preinači današnja realna sveza, koja spaja obje njezine polovice.

I federaciji, koja bi se ograničila na zemlje zapadne pole monarkije, stoje na putu zapreke, koje teško da će se ikada svladati. Te zapreke dolaze ne samo iz Ugarske, koja sa svojega državo-pravnoga stanovišta smatra skup tako zvanih cislajtanskih zemalja kao jedinu državnu osebinu, cjelinu, s kojom je sklopila državo-pravnu nagodu, već i iz nutarnjih prilika u pojedinim prekolitavskim zemljama, naročito iz narodnih opreka, koje ne dadu, da njihove posebne državne osebine dodju do pravoga, praktičnoga izražaja.

Ja ću dopustiti, da bi vladajuća dinastija, proniknuta velikim zadatkom, da drži na okupu taj narodni mozaik, koji danas zovu austro-ugarska monarkija, pristala i uz rekonstrukciju cijele monarkije na federalističkoj osnovi, kad bi na to privolili svi pozvani narodni faktori, nu za to pristajanje ne ima apsolutno nade ni za lijek. Dualizam stvorio je u monarkiji takove prilike i ojačao hegemonske težnje Magjara i Nijemaca, naročito prvih tako, da se na njihovo dobrovoljno pristajanje računati ne može. Ima ljudi, koji iz same ljubavi prema cjelokupnoj Austriji, pomišljaju na državni udarac. Tri je puta u novije doba pokušala dinastija, da državnim udarcem rekonstruira monarkiju, — dakako ne u federalističkom smislu, —

to jest za cara Josipa, poslije dogadjaja godine 1848. i veljačkim patentom, i sva tri puta doživjela je poraz, koji ju odvraća od četvrtoga pokusa.

Omne trinum perfectum. Dualizmom, koji bar donekle odgovara historičkomu razvoju monarkije, zaključeni su eksperimenti, koji bi išli za rekonštrukcijom cijele monarkije. Prilike, u kojima su izvršena ona tri državna udarca, o kojima sam malo prije govorio, bile su onakim pothvatima puno prijaznije, nego li su današnje. Car Josip mogao je računati na bezpravno seljačtvo u Ugarskoj i Hrvatskoj, koje će oteti pandžama aristokracije, tada bez srca i duše, bez više misli; poslije revolucije godine 1848. mogla je dinastija računati na reakciju, kojoj je podlegla mal da ne cijela Evropa, i kojoj je na čelu stajala Rusija; godine 1860. mogla se nadati potpori Nijemaca i nekih umjerenih i hiperlojalnih živalja radi toga, što je uz centralizam proglasila ustavnu formu vladanja. Takovih prilika danas ne ima, i državni udarac, na koliko bi se isti protegnuo na cijelu monarkiju, mogao bi proizvesti kaos, koji bi se u oči centrifugalnih težnja svih naroda, mogao izroditi u gradjanski rat, te izazvati takove prilike, koje bi opravdale nad monarkijom onako skrbništvo Evrope, kakovo danas usrećuje Tursku.

O toj eventualnosti pisale su uvažene inozemne smotre, koje su pratile razvoj dogadjaja u monarkiji. Tako je neki »Austriacus« u »Contemporary Rewiew« pod naslovom »Problem austro-ugarske monarkije« objelodanio studiju, u kojoj je rekao: »Austro-ugarska monarkija, situirana izmedju dvaju toli homogenih carstva, kao što su Njemačka i Rusija, sastavljena iz elemenata toli raznolikih i oprečnih, ne može slijediti nego jednu jedinu politiku: onu, da prije svega čuva načelo izmirenja izmedju raznih plemena i narodnosti, i da svakoj od tih narodnosti dozvoli maksimum autonomije, ne bi li ovako spojila u harmoničko jedinstvo njihove razne interese. Svaki pokus sa strane ovoga ili onoga plemena, da si steče supremaciju nad drugima, i da im diktira zakone, makar i tako zvanim ustavnim sredstvima, imao bi za posljedicu najžešće i najopasnije civilne borbe, i vodio bi na konac konca, bez dvojbe do uništenja austrijskoga carstva. Samo cesaru i kralju Franji Josipu uspijeva, da uvede nešto reda u taj kaos. U njega pouzdanjem upiru oči sve

stranke, njega smatraju kao inkarnaciju poštenja i dobre vjere, u njegovu se riječ uzdaju. Što hoće u tom času car da učini, to je tajna za sve; nu ne može se posumnjati, da on misli, bar koliko je u njegovoj moći, da duhove umiri. Tim bolje za habsburšku monarkiju i za mir Evrope.

Nu što će se dogoditi, kad jednom Franju Josipa naslijedi vladar, koji ne će imati veliko iskustvo, niti uživati vanrednu njegovu popularnost? Ovo je pitanje, u drugim riječima, pitanje naime, da li će monarkija Austro-ugarska produljiti svoj život u današnjoj formi, ovisno je o životu jednoga čovjeka. Nu kad će nestati jedine njegove volje, kojoj se počitanjem pokoravaju narodi, kad će Nijemci težiti za NO, a Slaveni za NE, tko će zapriječiti užasnu konflagraciju i opći evropski rat? Evo razloga, s kojega vječni razdor izmedju Nijemaca i Slavena u carevinskom vijeću, koji kao da na prvi pogled nema prekomjerne važnosti, mora zanimati stanovnike svake evropske države«.

Ne treba usvojiti sve nazore, koji se razvijaju u studiji, iz koje sam gornje odlomke reproducirao; nu nije druge nego priznati, da se u njoj, ako i možda u odviše jakim bojama, slika današnja situacija monarkije, dapače najnoviji dogodjaji kao da nazore čuvene smotre potvrdjuju. Ja sam ih ovdje u bitnim odlomcima izložio s razloga, što ću se u nastavku ovoga članka na nje osvrnuti, da dodjem do onih zaključaka, kojim je namijenjena ova moja raspravica.

Dr. **Marijan Derenčin.**

Protuslovlja današnjega društva.

V.

Onaj tko misli, da smo imali pred očima naše hrvatsko društvo, kad smo u početku ove naše rasprave kušali predočiti rastrovanost današnjega društva, taj sudi vrlo blago o hrvatskom društvu. Blago za to, jer je to društvo kud i kamo rastrovanije, kud i kamo nemoralnije.

Koliko smo god zaostali za prosvjetljenim narodima u svemu prosvjetnom i naprednom, toliko smo ih natkrilili prihvaćajući svako zlo društveno, a nemoral našao je u nas terrain,

kao nigdje. U našem javnom, društvenom i političkom životu, u najužem obiteljskom životu vlada tolika raztrovanost i toliki nemoral, da svaki, koji se ćuti dijelom našeg hrvatskog naroda, mora da bude zabrinut za njegovu budućnost.

Dakako, da svima prednjače najviši krugovi društveni, te su u tom doista prvi i najviši.

Ne možemo i ne smijemo se upustiti u detailno iznašanje naših društvenih nevolja, ipak ćemo ih u glavnim crtama iznijeti.

Politički naš život vrvi ljudima, koji bi prije bili na sve drugo zvani, nego da sudjeluju u političkom našem životu. Individui, koji su proigrali svoju eksistenciju, ćute se zvanima, da igraju ulogu u političkom našem životu, dakako da ti dobro dolaze onima, koji žele u političaru vidjeti svoje slijepo orudje, jer onakovom stvoru, ako se suprotstavi njihovim željama, mogu uvijek reći: miruj il gladuj!

Otvorimo oči, pak ćemo vidjeti: propale vlasteline i zadužene aristokrate; otpuštene vojnike i nesposobne sudce, te upravne činovnike; advokate bez posla i štrebere profesore; svi ti vode riječ u političkom našem životu, ali ta riječ nije no jeka zapovjedi njihovih gospodara.

Strogo obdržavanje zapovjedi, kojima se nalaže vršenje državljanskih prava onako, kako to žele viši, uvjet je napredovanju u službama. Bez toga i skrajne servilnosti u privatnom životu, nema nikome napretka ni uspjeha. Ali za to je sveza sa kojim »omiljelim« aristokratom ili aristokratkinjom sigurna ljestvica, po kojoj se nadobudni štovatelj brzo popinje.

Nagrade za iskazanu pokornost i servilnost nikada ne izostaju, pak ni onda, kada se njima krši temeljni državni zakon. Pače, što je veća povreda, to je veća nagrada.

Aristokracija je naša ne samo nenarodna, već i protunarodna. Gdje je kakova akcija na uštrb naših narodnih i političkih prava, tamo je ona zastupana potomcima slavnih hrvatskih banova i državnika.

Što padne militarizmu u ruke, to je po naš narod izgubljeno. Dok se nasuprot u Madjara taj pojav ne vidi, u nas izbija svom žestinom. Vojnika je stid, ako je Hrvat.

Posve je naravno, da sve te javne prilike uplivaju i na nutarnji obiteljski život, a pogotovo na čustvovanje pojedinog individua.

Dok su javne prilike takove, nije se čuditi, ako roditelji svojoj djeci usadjuju već za mladih dana u srce korjen servilnosti, dakle nemorala. Ili je to za to, što sami gmižu u blatu, ili pak za to, jer vide, da se uspjeh pojedinca ravna po većem ili manjem stupnju nemorala, ili bolje, da je uspjeh tim veći, čim je pojedinac kadar veće nemoralnosti počinjati.

Isto je tako udešen odgoj djece u školama. Ne stoji mišljenje, da je po djecu od malog upliva školski odgoj, ako je kućni odgoj valjan. Nasuprot je kadar jedan čin, jedna riječ onoga, kojemu je dijete povjereno, u tren razoriti cijelu bazu zdravog morala, koj mu usadjuje u dušu skrban otac.

Od pučke škole do najviše kvare se djeca dijelom radi nesposobnosti učitelja, dijelom proračunano. U pučkoj školi traži učitelj, da mu dijete sve tuži, što zloga vidi i čuje, u gimnaziji namiješta profesor cijeli niz uhoda, a na sveučilištu nudjaju se djaci predpostavljenima za takove usluge.

Je li čudo, ako ovaki čovjek i poslije gradi svoj napredak na istom nemoralu, kojemu možda imade zahvaliti, da je u opće došao dalje od pučke škole.

A ti ljudi opet to ne čine u uvjerenju, da je dobro, već da dodju napred.

Komu je pak poznato baratanje sa štipendijama, taj znade, koliko upliva na podjeljenje njihovo ono, što ne bi smjelo uplivati, a koliko se ne uvažuje ono, što bi se isključivo moralo uvažiti. I to je jedna od rak-rana škole, koja za sobom nosi uništenje morala u mnogoj i mnogoj čestitoj duši.

Kada se vidi, da ljudi bez sposobnosti i znanja, samo na temelju servilnosti postizavaju sjajnu budućnost, nije ni čudo, što svaki otac zazire od toga, da dadne svoje dijete u zanat ili trgovinu, gdje se kruh služi u znoju lica. Svaki želi vidjeti svoje dijete gospodinom, a nikomu ne pada na um, da je bolje služiti teškim radom komad hljeba, nego prodavajući svoj moral sjediti za sjajnom trpezom.

Danas je zanatnik i trgovac polučovjek, radnik i seljak niti to.

Kako vidimo u nas je kriterij za prosudjivanje pravog i zdravog manji od minima, a to je posljedica našeg javnog i privatnog nemorala.

(Nastavit će se.) — — V.

LISTAK.

Dr. Dinko Vitezić.

Dne 24. srpnja ove godine slavila se skromno osamdeseta godišnjica života dr. D. Vitezića na otoku Krku, osamdesetgodišnjica prvog narodnog buditelja Hrvata u Istri. Ako ikojem, a to se ovom jubileju moramo pridružiti i mi, jer izmedju mnogih jubileja, koji se u nas rado i često slave, ovaj ima posebno i ozbiljno znamenovanje, jer nas potsjeća na osvještenje, organizovanje i borbu Hrvata u Istri, na borbu, koja može da nama ovdje u banovini služi u mnogočem uzorom. Vitezić je bio g. 1873. prvi hrvatski zastupnik Istre biran u carevinsko vijeće, on je bio prvi, koji je počeo veliki narodni pokret u Istri. Malo je bilo onda inteligencije, tek par ljudi, koji su imali da osvijeste masu naroda neukoga i nesvjesnoga. Ali to par ljudi uspjelo je u svojem pothvatu i sveudilj dalje uspijeva uz nerazmjerno velike zaprijeke. Tri momenta obilježuju borbu istarskih Hrvata: ta borba je narodna, bez strančarstva, demokratska i realna. U svim trim momentima i leži razlog uspjeha te borbe. Narodni vodje u Istri organizuju narod gospodarski, socijalno, prosvjetno i politički, oni osnivaju svoj rad lih na najširim slojevima puka, s kojim su u neprestanom doticaju, s kojim žive i koga podižu i na čiji glas paze. Oni vode onu toliko potrebnu drobnu politiku, a da uz to ne zaboravljaju na veliki cilj rada i borbe. Oni idu za realnim uspjesima, za svim onim, što može ma i najmanje da koristi narodu. Oni organizuju svoj narod i mimo države, a da uz to ne zaboravljaju tražiti od države pomoći, priznanja i prava i dobivaju ih često, ali baš uslijed toga, što su samostalno u svim gotovo granama organizovani. Oni nastoje da razviju u narodu i silu, da realizuje svoja prava. Svi ti momenti čine borbu istarskih Hrvata uzorom nekim i za nas i baš to je ono, što daje jubileju početnika te borbe, dra. Vitezića posebno znamenovanje.

Kad se mi tom jubileju pridružujemo, onda ćemo učiniti to najbolje tako, ako uputimo sve naše političare na način ove borbe Hrvata, koja se u Istri vodi i ako nastojimo, da se za njenim primjerom povedu narodni ljudi i kod nas. — Ako se to zbude, onda će to biti najljepši uspjeh jubileja starca Vitezića — jer moramo da se naučimo, da i jubilejima damo neko realno značenje. Onda će to biti ujedno i najveća zadovoljština za jubilarca i najveći narodni dar čovjeku, koji od naroda traži — uspješnu borbu.

Separatni votum dra. Franka. Magjarski košutovski list »Független Magyarország« donio je Frankov separatni

votum, i tako osujetio smiješni zaključak hrv. kraljevinskog odbora, da se Frankov votum ne objelodani prije, nego budu dovršene razprave o financijalnoj nagodi medju Ugarskom i Hrvatskom. Kao razlog ovomu zaključku navodilo se, da je separatni votum neobično oštar i da sadržaje čak neka uvredljiva mjesta po magjarski narod. Uslijed svih ovih preventivnih mjera bili smo zaista znatiželjni, što je to za boga napisao dr. Frank, pak smo očekivali nešto strašna. Ali kad smo pročitali separatni votum dr. Franka, nismo našli u njem ništa neobično, ništa uvredljivo, ništa grozno. Ta ovakvi su se izrazi bezbroj puta rabili u nas u saboru, pa i u novinstvu. Ali magjaronska većina tako je kukavna, da se već boji i vlastite svoje sjene. Čim je Frankov separatni votum izašao, požurio se je predsjednik hrv. kralj. odbora s izjavom, u kojoj većina odklanja od sebe svaku odgovornost za uvredljiv ton Frankovog votuma. Ovaj neobičan u parlamentarnom svijetu postupak doveo je ad absurdum sam magjarski list »Független Magyarország« u svom članku o Frankovu nunciju. Magjarskomu listu nije dosta, što je predsjednik hrv. kralj. sabora sasvim suvišno požalio samo ton, on bi htio da požali i sadržaj i navode separatnog votuma oporbenog člana kraljev. odbora! Sad još samo treba, da s magjarske strane pane zahtjev, da se oporbeni članovi iz kralj. odbora izbace, i eto ti postupka većine, provedena u svim njegovim konsekvencijama!

Separatni votum dra. Franka poziva se na prijašnje njegove votume, kojim je dodao ovaj put samo novi uvod. Ovaj je uvod pisan dostojno i muževno, za to ga je valjda većina kralj. odbora i »desavuirala«. — O samom sadržaju najnovijega Frankova separatnoga votuma ne može se govoriti bez prijašnjih, a o tome ćemo progovoriti drugom zgodom. Danas samo iztičemo, da se vota obiju oporbenih članova: dra. Vrbanića i dra. Franka slažu u konačnom zahtjevu financijalne samostalnosti, samo što je po našem mišljenju dr. Vrbanić pokazao jasno i točno način, kako bi se to udesilo, dok toga u votumima dra. Franka nismo našli. Osim toga je dr. Frank za podlogu svoga rada uzeo samo negativnu stranu odnošaja kraljevina Hrvatske i Ugarske, dočim je dr. Vrbanić uzeo taj odnošaj u cijelosti za temelj.

Nema sumnje, da dra. Franka zapada velika zasluga, što je svojim radom u velike doprinio bistrenju našeg financijalnog odnošaja spram Ugarske; a mora se priznati i to, da je svojim intenzivnim i radikalnim radom oko toga pitanja možebiti indirektno uplivao na držanje većine hrv. kraljevinskog odbora i na njezine nuncije. A prihvatom izbora u kraljevinski odbor — premda vodja najdoktrinarnije od oporbenih stranaka — desauvirajući tako praksom teoriju doprinio je mnogo padu bezplodne politike negiranja.

U svom votumu je dr. Frank razložio posljedice naše financijalne podredjenosti, koje se jasno očituju u nazadovanju naše porezne snage od posljednje financijalne nagode pak do najnovije. Kod sklapanja posledn je financijalne nagode uvršteno je i negdašnje krajiško područje. Naša porezna snaga iznosila je god. 1889. — 7·93 %, medjutim su u tom novom području uvedeni novi porezi, pa uprkos svega toga spao je posljedak poreznih podavanja nakon 10 godina na našem teritoriju, povećanom sa trećinu, na — 7·07 %.

Ako se uzmu u obzir svi podatci, to je porezna snaga pala na — 6·32 %, dok smo god. 1868., kad još nije bila Krajina pripojena, stajala na — 6·44 %!

Zatim dr. Frank govori o t. zv. deficitu, koji je on i u svojim saborskim govorima dovoljno razkrinkao. Sav pako nepravedni postupak Ugarske s nama zgrnuo je u ovu izreku: »U zajedničkoj upravi oktroira nam Ugarska svoje vlastite terete, u našoj autonomnoj upravi uzimlje Ugarska samovoljno za ovu upravu odredjene naše javne dohotke. Tako mora naravno nastati »deficit« u zajedničkoj kao i u autonomnoj upravi Hrvatske, te ne može nikada prestati, dok god traje to nasilno gospodarstvo«.

Na tvrdnju Magjara, da Hrvatska za svoje autonomne potrebe troši razmjerno više nego Ugarska, odgovara dr. Frank s brojevima, kojima obara u prah to magjarsko zanovijetanje. Dok se u Ugarskoj povisiše izdatci u posljednjem desetgodištu u proračunu za pravosudje za 42 %, za bogoštovje i nastavu za 171 %, iznose kod nas povišenje izdataka za pravosudje 12 %, a za bogoštovje i nastavu 40 %. U Ugarskoj iznose sva povišenja na dohodcima i kulturnim izdacima svega skupa 244 %, a u nas 52 %, dakle samo j e d n u p e t i n u.

Napokon dr. Frank poziva Magjare, neka nas puste našoj sudbini; ako moraju za nas plaćati, kako kažu, neka nas puste tim više, što to mi i sami tražimo.

Mi za sada samo upozorujemo naše čitaoce na separatni votum dr. Franka, u kojem je sabrana obilna gradja za poznavanje našeg financijalnog odnošaja s Ugarskom. Opširnije ćemo o njem govoriti drugom zgodom.

»**Glasu naroda**«. Glasilo »Hrvatske radničke zajednice«, donosi u svom 28. broju od 11. srpnja članak pod naslovom »Družba sv. Ćirila i Metoda, socijalni demokrati i hrvatska napredna omladina«. Članak je taj napisan u povodu afere, koja je nastala time, što je glasilo soc. dem. »Sloboda« navijestila, da će se staviti u promet žigice, od kojih će dio dobitka ići u korist soc. dem. glasila, i tom zgodom okrstila družbu Ćirila i Metoda »natražnjačkom i klerikalnom«, te odvraćala od kupovanja njenih žigica. Na to se je naše novinstvo

diglo proti ovakovom postupku, a odbor hrv. radnika sa Sirovatkom na čelu uz dio hrv. akad. mladeži sazvao je javni pučki sastanak, da protestira proti akciji i pisanju soc. demokrata. Prije sastanka bio je sazvan pouzdani dogovor, na kojem je uz ostale grupe prisustvovala i nekolicina od napredne omladine, te je ondje u glavnom složena resolucija, koja se je imala na velikom sastanku predložiti. Ali do skupštine nije pravo ni došlo uslijed toga, što se prisutnici, soc. demokrati i hrv. radnici nisu složili u izboru presidiuma, pak je komisar skupštinu raspustio. U drugom soc. glasilu »Novoj Slobodi« izašao je u to članak, u kome se kuša učiniti razumljivim pisanje o družbi, te se ispričava neupućenošću. Ali u narednom broju »Slobode« izašao je opet članak, koji tumači držanje soc. dem. u ovom pitanju. Na taj članak reagira sada »Glas Naroda«, te citira iz njega ove stavke: »mi izjavljujemo sasvim mirno: volimo, da djeca našega naroda idu u tudje škole s tudjim jezikom, nego da se truju u domaćim«,* te »Nama je narodnosno pitanje prelazni pojav, za koji se nećemo zagrijati i za koji čekamo, da se preživi.« »Glas Naroda« u povodu toga pisanja kaže: »Ona (soc. dem.) tu piše tako, da se potpuno jasno i očito vidi, da je bilo krivo ono očekivanje predstavnika hrv. napr. omladine, da će se hrv. elementi radničtva spasiti za hrv. narodnu i političku ideju. To je naprosto nemoguće za to, što je soc. dem. kod nas posve tudja biljka, donesena iz tudjine i po tudjincima, koji ju još i danas zadahnjuju i vode.« Nadalje »Gl. Nar.« piše: »No bio bi još strašniji pojav, kad bi takova stranka dobivala još i na dalje potporu iz redova hrv. napredne omladine. Ta omladina bi u tom slučaju dokazala, da nije hrvatska duhom i sviješću . . . I zato se nadamo, da će naša »napredna« omladina doći bar sada do te uvidjavnosti, te svoje

*) Ovaj citat je nepotpun; dotično mjesto u „Slobodi“ glasi ovako:

„I zato pitasmo: kakve su te škole, koje družba Č. i M. diže? To smo pitali, jer nijesmo tako slijepi kao pisac onog članka u „Hrvatskoj“ kojemu „škola nije reakcija“. Mi gorko iskušavamo svaki dan, da škola i škola nije isto. Nama se ne radi o formalnosti — mi pitamo jezgru. Vidjamo u nas, kako užasan reakcijonaran duh vlada od pučke škole pa sve do univerze, vidjamo sve veću vlast klerikalizma i ukočene birokracije u tim školama — i za to dobro znamo iz iskustva, da je u nas baš škola jedan od stupova reakcije. Za ovakve škole ne možemo se nikako zagrijati — pa makar se u njima i sto puta predavalo materinskim jezikom. Baš konzekventno prema svemu, što smo rekli, mi izjavljujemo sasma mirno: volimo, da djeca našega naroda idu u tudje škole, s tudjim jezikom, al koje su naprednije i slobodnije, nego da se truju u domaćim, da se materinskim jezikom u mlada srca ulijeva glupost, vjerski ili narodni fanatizam. — A opeta za to, jer nam je prvo slobodna naobrazba, za to smo i protiv „Leginih“ škola, pošto se u njih često nasiljem trpaju slavenska djeca, a glavno: jer ni one ne stoje na slobodnijem temelju, i one su skroz zadojene klerikalnim i reakcijonarnim duhom, a nada sve upravo slijepim talijanskim šovinizmom Za ovakve škole, i s jedne i s druge strane kojima nije prvo slobodna naobrazba, u kojima prvo šovinizam ili formalnost, da se podučaje u materinjskom jeziku — za ovakve se škole ne oduševljavamo“.

djelovanje razvijati dosljedno svome imenu, a u tom neka ta omladina bude uvjerena, da će se naći u svome radu s nama u zajednici, dočim je današnji njezin nutarnji duševni savez sa soc. dem. skroz neprirodan, jer je nedoslijedan.« Napoko završava članak apelom, da treba suzbijati soc. dem. stranku po gotovo, kad za socijalne potrebe skrbi sigurno ozbiljnije i trijeznije naša »hrv. radnička zajednica«, koje je iskreno i socijalna i demokratska, ali dakako na podlozi kršćanstva i hrvatstva. Ili zar bi gospoda od napredne omladine za to bila proti nama? Na to pitanje bismo svakako molili odgovor?«

Odgovor taj dajemo ne samo »Glasu Naroda«, nego i svima eto ovako:

O našem hrvatstvu dvojili su i drugi, ali ovakovi glasovi uskoro su prestali, a mi ne kanimo ni sada uvjeravati bilo koga, da smo Hrvati, jer onomu, koji nas traži u toj stvari, još sada, za razjašnjenje i traži o tom od nas kakovu izjavu, tomu nebi ni takova izjava dostajala. Ovakove stvari najbolje razjašnjuje rad i vrijeme.

Na upit, da nas možda kršćanstvo ne će odbiti od Zajednice, odgovaramo, da nas naprotiv upravo veseli, kad se kakav pokret zasnuje na kršćanskom osnovu. Tek smo i suviše primjera vidjeli, kako se je firma kršćanstva zlorabila sakrivajući skroz nekršćansku sadržinu. Nije svaki, tko viče: Gospodine, gospodine, opravdan, i tko u tudjemu oku vidi dlaku i viče na bezvjerje i nemoral drugih a brvna u svomu ne vidi i još misli, da je kršćanin! Bude li zajednica ne samo kršćanska, nego će i u kršćanskom duhu — ne slovu — raditi, i to zaista raditi, a ne samo na skupštinama se prepirati, to ćemo svaku konkretni inicijativu s njezine strane, koliko to do nas bude, najspremnije poduprijeti, no biti će nam uz to uvijek dealom, da se u radu za konkretne općenarodne i specijalno radničke opravdane tražbine nadju na okupu svi slojevi i sve struje, pa i čisti i crveni.

Nikaki posebni savez izmedju nas i soc. demokrata ne postoji, ali postoji suradnja s njima kao što i za svakim drugim skupom, dakle i sa skupom oko »hrv. radničke zajednice« u onim pitanjima i točkama koje su nama svima zajedničke. Ali opet moramo izjaviti, da soc. demokraciju ne smatramo a priori protunarodnom strankom, pa da ju a priori ne kanimo niti pobijati niti biti sasma i svagdje uz nju. I prema njoj stojimo kritično, kao što i prema svakom drugom skupu ili pojavu. Dok soc. dem. u Hrv. i Slav. u svom programu u svrhu demokratizovanja zakonodavstva i uredaba, te za poboljšanje stanja i životnih okolnosti radničtva, u granicama sadanjeg gradjanskog društva« traži uvedenje općeg, jednakog, izravnog izbornog prava za sve muške i ženske državljane«, dok traži izbor tajan, i proporcijonalno zastupanje, dok u svom programu

od 1897. upućuje svoje eventualne zastupnike, da im je dužnost raditi, da se Hrv. i Slav. zajamči pravo potpune samouprave u sa svim granama, dok traži najširu samoupravu u današnjoj županiji, kotaru i općini, a hoće da uz to podupire svom silom rad oko kulturnog ujedinjenja južnih Slavena, dok se izjavljuje proti militarizmu, i traži zakonito zajamčenje potpune slobode izražaja misli tiskom i govorom, pravo osnivanja društava i pravo sastajanja, dok traži osjeguranje potpune slobode savjesti, dok osudjuje svaku prevlast bilo narodnosnu, bilo vjersku ili društvenu, dok traži proširivanje prosvjete, državnu mirovinu za nemoćne, obvezatna razna osiguravanja, uredjenje poreznih prilika te ukinuće raznih povlastica, dakle dok jednom riječi traži naša soc. dem. potpuno i konsekventno demokratizovanje čitavog života, dotle smo u tom sasma uz nju, dotle smo s njom jedno, kao što smo jedno u tom sa svakim drugim, koji to sve traži ili makar dio toga, dakle i sa skupom oko »Glasa Naroda«. Isto smo tako za prapravedno uredjenje radničkih prilika i za postepeno »stvaranje takih okolnosti, koje bi im osiguravale uživanje svoga rada«. Držimo zajedno sa soc. demokratima (a to u nekoliko prihvaćaju i »hrv. radnici«), da je potrebna i za radnika u socijalnoj borbi medjunarodna organizacija, kao što je to danas gotovo u svim granama javnoga života.

Kada pako naša soc. dem. učini ili napiše nešto što ima karakter protunarodan, onda smo protiv nje, kao što smo to pokazali u aferi sa žigicama. Kada se u glasilu soc. dem. piše, da je bôlje da djeca idu u tudje škole nego da se truju u našima, onda to osudjujemo, jer držimo, da je naša dužnost čim bi došli do uvjerenja, da koja škola truje djecu, da poradimo da bude bolja, da bude naprednija ili da drugu osnujemo, ali nipošto da djecu puštamo odnarodjivati se. Odnarodjenje i renegatstvo osudjujemo ne samo sa našeg hrvatskog, nego i sa principijelnog stanovišta, pošto ne držimo sa piscem »Slobode« narodnost tek prelaznim pojavom, nego držimo narode pojavima prirodnim, kojih je bilo i kojih će biti, pojavima i organizmima, koji jedini mogu da radjaju zdravim životom i kulturnim i političkim i socijalnim.

A u tome se slaže s nama nekako i pisac uvodnoga članka u 14. broju »Slobode« kad govori o otpuštenim hrvatskim namještenicima kod drž. željeznice te kaže: »Kod nas, gdje se narodnosne težnje tako usko vežu sa gospodarstvenim težnjama cijeloga naroda mora naravno ovakov surov izljev šovinističke strasti izazvati opravdano ogorčenje.« »Soc. dem., koja stoji na stanovištu potpune jednakopravnosti koli za pojedinca toli cijelih naroda, odsudjuje već načelno svaku prevlast jednog nad drugim, ter pripoznaje samo slobodnu utakmicu na polju ljudske kulture.« Iz ovoga je jasno vidjeti kakovi principi vode i naše soc. dem. u narodnosnim pitanjima. Oni do-

duše ne baziraju svoj rad, kao radnička stranka, na narodnostnoj podlozi, dočim ga mi kao narodni ljudi baziramo, ali naša principija u tome, ako se i ne pokrivaju, a to se ne pobijaju. U praksi dakako socijalna demokracija pada u nerazjasnjiva protivurječja, te daje prečesto razloga opravdanom prigovoru beznarodnosti sa strane njezinih protivnika. No poznavajući prilike socijalne demokracije, a napose naše u Hrvatskoj, mi se još uvijek nadamo, da će zdravi instinkt kod nje pobijediti, te će definitivno doći do toga, da socijalnom može demokracija biti tek onda, ako je ujedno i iskreno narodna. Definitivno svoje stanovište odredit ćemo tek onda moći prema socijalnoj demokraciji, kada taj razvitak bude gotov.

Iz češkoga djačkoga života. Povjest preporoda češkoga naroda usko je vezana s povješću češkoga djaka. Kako je znamenitu ulogu igrao negda djak u češkom javnom životu, dostatno je bilo prikazano u člancima naših časopisa praške »Hrvatske Misli« i »Novoga Doba«. Intenzivnim, žilavim radom stubokom se promijenio prošloga vijeka politički život cijeloga naroda: gorostasnim korakom napredovalo se u svim granama, stvorio se jaki gradjanski staleš s najvišom inteligencijom, koji je u svoje ruke uzeo riješavanje sudbe narodne. I tako su se u Češkoj riješili abnormalne okolnosti, da djaci — u pomanjkanju ostale samostalne inteligencije — vode glavnu riječ i rad u životu nekoga naroda. Prof. T. G. Masaryk već je u 90tim godinama iznio tu promjenu položaja češkoga djaka kao krizu, koju proživljava, i naznačio put, kojim treba da ide, da se snadje i otkrije nove kulturne svoje zadaće u drugim prilikama; a češki djak je i nastojao, da samostalno, dostojno riješi svoju krizu i započne novu fazu života. Kanio se isprazních patrijotskih tirada, izjava i brzojava i započeo je stvarni, sitni rad: uvukao se u svoja mnogobrojna društva, koja su prije služila više za reprezentaciju, da proučava specijalno djačka pitanja (reformu srednjih i visokih škola, socijalno pitanje djačko i dr.), a osim toga od profesionalnoga aranžera plesova i zabava gradjanskoga društva postao je predavač i drug u radničkim krugovima. Bio je i jest vijesnik uvijek novih, najnaprednijih misli!

Ove školske godine izdavala je napredna manjina češkoga djaštva, koja je dosada bila skupljena u »Slaviji«, patrijotima anatemizovanom društvu, tri djačka časopisa: socijalistički »Studentský Sborník«, radikalno-naprednjački »Časopis pokrokového studentstva« i »Studentské Směry« (najukusnija revija), koje izdaje skupina djaka izvan polit. stranaka — individualiste. Dok se prva dva časopisa priklanjaju već postojećim polit. strankama, te su tako stranački, to posljednji »Student. Směry« hoće da krenu samostalno novim putem. Izašli iz češkoga realizma (duša — prof. Masaryk), znali su se i od njega emanci-

povati i promatrati ga kritičkim pogledom — znak, kako je realizam blagotvorno djelovao na njihov duševni razvoj, ne sapinjući ih nikakovim dogmatima. Već lanjske godine označili su to svoje posebno stanovište u članku, u kojem su se odlučno postavili protiv stranačkog djelovanja djaka, preuranjenog angažovanja za pojedine polit. stranke, koje samo iscrpljuju mladenačke sile i priječe tako slobodni njegov razvoj. Djak ima dužnost pripravljati se za javni, politički život, zato odsudjuju indiferentizam, ali su i protiv izravnog ulaženja u polit. stranke. »Čovjek raste tako dugo, dok se sam razvija; svaki mora težiti za vlastitim stalnim razvojem, napretkom, inače neka se ne nazivlje naprednim. I zato smo protiv ranoga ograničenja dogmatima i iscrpljenja snage u mladosti, razlogu neplodnosti u kasnijem vijeku. Stara je tužba i glavni naš problem, da se djaci tako često u životu iznevjere djačkim idealima. Zašto se to dogadja? Bilo da ideali nijesu valjali — ili nijesu oni znali tako dovinuti se i usredotočiti, da podju dalje sami, bez vanjskoga sokolenja, i kad su se udaljili iz okoline, koja ih je neprestano bodrila. Od radikala postali su birokrate, blazeovani ljudi. A korjen toga bio i jest u nedostatku težnje za onim, što je pitanje svakoga umjetnika i čovjeka u opće, koji hoće i u životu da bude umjetnikom, prije nego li se izražava — naći sebe!« — Ove godine nastavili su ovu raspravu u zanimivim i zrelim člancima (»Naš odnošaj prama politici, realizmu i vjeri«), koji odaju visoki stepen duševnoga života češkoga djaka. Ova skupina individualista izdala je sada, kao i svake godine djački »Almanak«, gdje se osim informativnih članaka o visokim školama i društvenom životu u Pragu, nalaze i članci od trajne vrijednosti, tako prof. Masaryka i dr. Hoffmanna (»Izbor spisa iz političkih i državnih znanosti«), dr. Foustka (»Djak i seksualno pitanje«), dr. Drtina (»Pučka sveučilišna predavanja«) i dr.

Da, bogat je život duševni češkoga djaka! Tom zgodom preporučamo toplo našim prijateljima abiturijentima i ostalim djacima, neka podju barem na godinu dana u Prag. Ne će žaliti. Otvorit će im se ondje novi vidici, novi svijet. Upoznavši ozbiljan rad, prikazat će im se u pravom svjetlu kojekakove naše djačke »organizacije« sa jedinom svrhom, da se nadjene stanovito ime polit. stranci, svatit će, zašto vodje takovih organizacija, tako brzo i dobrovoljno — idu u mir. Zato — u Prag!

—er.

Takodjer jubilej. Nedavno je austrijski general Bechtolsheim, inače porijeklom Bavarac, slavio nekaki jubilej. Sa prozora palače hrvatskih banova progovorio je hrvatskoj momčadi govor u njemačkom jeziku. Valjda mu nije bilo ni stalo, da ga momčad razumije. Mi držimo, da ni momčad ne treba žaliti,

što ga nije razumjela. »Agr. Tagblatt« rastapao se đoduše uz službeno novinstvo prigodom ove slave, ali dobro je, da i njega hrvatski narod ne razumije. Mi, koji smo ga razumjeli, nemamo upravo nikakvoga razloga rastapati se s »Agr. Tagblattom« i klicati: Hoch A. B. Hoch! Momčad je doduše klicala na zapovjed: Hoch, ali odanle, gdje nije bilo zapovjedi, čulo se: Abzug i Pereat!

Kongres engleskoga udrugarskoga saveza. U Engleskoj, koljevci udrugarstva, razvio se je udrugarski pokret do velike visine i zrelosti. Izvještaj kongresa engleskog udrugarskog saveza, koji je raspravljao u Exeteru od 19. do 21. svibnja o. g. podaje nam jasnu sliku snažnog razvitka engleskoga udrugarstva. God. 1901. poslovalo je 1648 udruga bilo za zajedničku proizvodnju i prodaju, bilo u zajedničku nabavu potrebština. U tim udrugama bilo je iste godine 1,919.555 članova sa poslovnim dijelovima u iznosu od 481,914.120 Mk., a promet dosegao je vrijednost od 1.635,658.980 Mk. Čisti dobitak svih ovih udruga bio je g. 1901. — 181,988.240 Mk. Gospodarska kriza, koja je vladala svjetskim tržištem, nije zadržala razvitak engleskog udrugarskog pokreta, jer i ako nisu osnovane mnoge nove udruge, ipak je poslovni promet i čisti dobitak naprama prijašnjim godinama znatno poskočio. Osobiti napredak pokazuju udruge poljodjelaca za zajedničku nabavu i prodaju. Irska seljačka udruga bila je g. 1889. samo jedna, a sad ih ima 650 sa 62.700 članova i 52 milijuna maraka godišnjega prometa, ove su većinom mljekarske udruge, ali Irci imadu udruga po Raiffeisenovom sistemu oko 125; izvještaj ističe njihov blagotvorni upliv ne samo na materijalno stanje seljaka Iraca, nego i na njihov moralni i intelektualni razvitak.

Na kongresu primljeno je uz rezolucije i predloge, koji se tiču udrugarstva, i nekoliko rezolucija političkoga sadržaja. Tako se je kongres izjavio protiv sladorne konvencije, protiv otešćavanja uvoza marve, protiv carinskoga tarifa na žito, a ustao je odlučno i protiv reakcionarnih školskih zakona. Kongres je nadalje zahtjevao, da se stvori zakon protiv korupcije u trgovini i zakon glede podijeljenja mirovine svakomu gradjaninu, koji je navršio 60. godinu. Velikim se je interesom razpravljalo pitanje, koje su potaknuli ženski članovi udrugarskoga saveza, kako će naime udrugarski pokret segnuti i medju najsiromašnije slojeve londonskoga proletarijata.

Eto, takovo je stanje engleskoga udrugarstva. Udrugarstvo, koje ima za zadaću, da stane na put anarhiji u proizvodnji a korupciji u trgovini, budeći i razvijajući zadružni duh u širokim masama, ravna i krči puteve novom, pravednijem gospodarskom sustavu; dok hrvatski udrugarski pokret uz ovu obćenitu zadaću ima da sabire i postostruči narodnu snagu za borbu o narodna prava i narodnu existencu. hk.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 15. *10. kolovoza 1902.* **God. I.**

„Matica Hrvatska“.

II.

Kao što ne smije »M. H.« da dospije u vrtlog strančarstva, ako hoće da vrši svoju veliku narodnu misiju, isto tako ne smije ona da žrtvuje kulturne principe tjesnogrudno ili šovinistički shvaćenom interesu naroda. To je onaj drugi momenat, na koji smo htjeli da upozorimo.

Pod konac skupštine stavio je dr. Lav Mazzura [illegible] na predsjedničtvo interpelaciju u stvari dr. Hoića, proti komu je Mostarski Osvit digao čitavu hajku radi toga, što je u svojem zemljopisu Bosne, što ga je g. 1900. izdala Matica, a u povjestnom dijelu napisao, da su u davnini bili Srbi zauzeli oblasti Rašu i Bosnu. Osvit je nazivao [illegible] za Hrvate, a izbor dr. Hoića za prvoga potpredsjednika izazovom i grozio se osnutkom nove Matice proti Matici Hrvatskoj. Na tu je interpelaciju, kao što i na onu jednog bosanskog Hrvata [illegible], odgovorio dr. Hoić. Za odgovor se je pripravio te ga je imao napisanoga. Odgovorio je [illegible]

da njegov izbor nije bilo izazivanje, on da je već 25 godina u odboru »Matice« i da je primio potpredsjedništvo »kad je vidio, kako vrijedniji i daleko sposobniji od njega okreću ledja »Matici Hrvatskoj«. Onda dokazuje, kako nije on prvi izrekao onu tvrdnju o Bosni, već se pozivlje na Klaića i na školske knjige. Napokon dosta patetički govori o svom hrvatskom osjećaju.

U ovom predmetu odgovorio je još na interpelacije dr. Arnold ovo: upit je za pravo spadao na prošlogodišnju skupštinu, jer se ono, čemu se prigovara, dogodilo pod predjašnjom upravom. On pako žali, ako se je onda što takova dogodilo i obećaje, da pod njegovom upravom ne će se u »Matičinim« edicijama vrijedjati ni patriotski ni vjerski osjećaji naroda. Prof. Klaić pako dao je u zapisnik ovu izjavu: »Uz ovakove prilike ja neću više pisati za »Maticu«, jer nisam siguran, da neću biti buduće godine na glavnoj skupštini vješan.«

Sve ovo pokazuje, kako je navala »Osvita« upravo smela ljude i djelovala upravo neugodno, te stvorila precedens, koji može da u istinu štetno djeluje. Ni jedna od triju izjava nas ne može da zadovolji, izjava pako dr. Arnolda najmanje. Tu nije pala niti jedna principijelna izjava, a te je u ovoj stvari najviše trebalo. Dr. Hoić se patetički pere, opravdava i uvjerava o svojem Hrvatstvu, dr. Arnold svaljuje krivnju na prošlu upravu i obećaje, da se tako što neće više dogoditi. On tako i opet jednom ustaje proti svojim predšasnicima, i proti jednom historijskom navodu, koji je izdan za predsjedničtva prvoga našega povjestničara; on pere ruke i obećava, da bi »Matica« eventualno zabašurivala one historijske istine, koje bi se protivile »patriotskom i vjerskom osjećaju naroda«; a napokon prof. Klaić izjavljuje, da neće više pisati za »Maticu« uz ovakove prilike. Uz ovakove prilike? Je li za to, što »Osvit« napada, ili za to, što dr. Arnold obećaje, da se neće više vrijedjati osjećaji? Biti će i jedno i drugo, ali ovo potonje je napokon od veće važnosti nego »Osvitova« hajka. Zar da ova izjava dr. Arnolda služi kao tumač onoj stavci u govoru predsjedničkom, da »Matica« mora i znanost i umjetnost gojiti »ne poradi njih, nego poradi naroda?!«

»Matica Hrvatska« proživljava — zajedno sa čitavim našim narodnim i društvenim životom — ovih zadnjih godina krizu.

O tome ne sumnja već nitko. Dr. Arnold prihvatio je predsjedničtvo baš u ovo najteže doba i nama je razumljivo, da je njemu teško i da bi htio da ne dade povoda, da »Matica« izgubi u narodu onaj prestige, što ga je do sada imala. Ali pitanje je: je li je danas već potreban i je li je zgodan onakav prestige, kao što ga je »Matica« do sada imala i koji se je sastojao o tome, da je ona stajala izvan svake diskusije; je li će »Matica« pobjednički izaći iz krize, ako bude na sve strane popuštala i na sve se strane vezala obzirima? »Matica« ima danas velik imetak i njena je pozicija jaka — ona se nema bojati konkurencije; ali njena zadaća opet ne sastoji se u tome, da svoj imetak neprestano povećava. I za to nije, po našem mišljenju, dosta, da »Matica« sama izadje iz svih afera, iz čitave krize čista, ona bi imala i tu zadaću, da pomaže — bar u kulturnom pogledu — našemu narodu, da izadje iz krize ojačan i osvježen, pa makar »Matica« pri tome momentano i štetovala. Ona je tu radi naroda, ali ne za to, da nezdravim pojavima toga naroda popušta, povladjuje i podlijega, nego da taj narod vodi, da ga kulturno ojača, oslobodi svih predsuda i strasti, da ga, kako je dr. Arnold kazao, »oslobodi duševno«.

Dakako da se te riječi »duševno osloboditi« razno tumače, ali očito je, da »duševno oslobodjenje« ne znači zatajivati fakta, istine, i to s obzirom na zlo shvaćene narodne interese, i iz tog zlog shaćanja proizašle »narodne (ili vjerske) osjećaje«. Fakat, da su stari Srbi naselili Rašu i Bosnu (ta stara oblast Bosna se ne pokriva sa današnjom Bosnom) ne smije se zabašuriti, zatajiti ili ćak zanijekati radi toga, jer se naša narodna borba u Bosni vodi baš na temelju nijekanja toga fakta, jer se vodi pod okriljem historizma. Za volju taktike (jer i historizam je u političkoj i narodnoj borbi tek oružje, tek taktika) ne smiju se mijenjati činjenice, nego se prema činjenicama mijenja taktika. Ako jedna vrst oružja nije solidna, ili je jedan mač slomljen, onda se uzme drugi mač, drugo oružje i za to osjećaji neće biti povrijedjeni a borba će biti uspješnija. To vrijedi isto tako za narodnu, kao što i za svaku drugu borbu. Samoobmama je najveća pogriješka što se ju može u borbi počiniti, a mi vidimo žalibože danas žalostne rezultate tolikih samoobmama, kojima smo se podavali u našem narodnom, političkom i kulturnom životu. Je li su Srbi naselili staru Rašu i

Bosnu, to danas malo odlučuje, je li ih danas ima ili nema, to je odlučno. Ako je Bosna bila njihova, to još ne znači, da sutra ne može biti tudja, ili naša ili zajednička. Historizam je dobro oružje, dok je uspješno, ali narodna se borba ne smije ni po što uzanj sasma vezati. »Matica« pako, koja ima zadaću da popularizuje znanost, mora da si bude u prvom redu svijesna, da su njoj prva svetinja stalni rezultati znanosti. Bili ti rezultati kakovi mu drago, slagali se oni s našim općim dosadanjim mišljenjem ili ne slagali, služili oni u našoj borbi časovito kao oružje ili ne služili, pogodovali našim željama i osjećajima ili ne pogodovali — »Matica« ih mora uvažiti, iznijeti, popularizovati — jer si mora biti svijestna i toga, da samo onaj rad, koji se temelji u prvom redu na poznavanju i pripoznavanju istine, fakata, realnosti, da samo onaj rad može biti solidan i uspješan, samo on može da »oslobodi duševno, a po tom nas u opće i kao narod oslobodi«.

Ako ta fakta obaraju našu taktiku, ako mute naše osjećaje, onda je dužnost »Matice«, da iznašajući ih upozori na drugo, sigurnije oružje, da potakne na novu borbu, da pokaže — izravno ili neizravno — da ima mnogo puteva i načina, kojima se mogu dostići naši zajednički narodni ideali. Onda neka ona razaspe u narod što više kulturnoga blaga, što su ga pribrale sve moderne znanosti, neka nahrani duše naših ljudi čim sočnijom duševnom hranom, da ih tako ojača i spremi za rad, neka uznijeti u dušama što više smisao za slobodu unutarnju, duševnu, za slobodu u svakom pogledu i smjeru, bilo znanstvenom, bilo kakovom drugom, jer će onda dići i smisao za slobodu narodnu.

U toj stvari bili bi željeli čuti iz ustiju novoga predsjednika principijelnu izjavu, dočim ona, koju je on dao, može da krizu još i većom učini, jer se njom odobrava precedens, koji može da za zbilja bude usudan i da rodi onim darmarom, koga je onako drastički označio prof. Klaić sa svojom izjavom. Kuda ćemo doći, ako bude ovaj ili onaj, kome se ne svidja nešto u edicijama »Matice« mogao s uspjehom terorizovati društvo i pisce? Ali prof. Klaić nije takodjer mario dati onakovu apodiktičku izjavu, te uz ovakove prilike najaviti abstinenciju. Ne, u ovakovim prilikama se ne povlači, ne pušta se, samo tako na prečac, jedno tako važno društvo, kao što je

»Matica«, nego se odlučno ustaje u obranu slobode uvjerenja i znanosti, ustaje se i uzradi se na tome, da »Matica« prva i najače pregne oko širenja i slobode i tolerancije a i u obranu prava slobode uvjerenja, u obranu prava glasati istinu. To je u ovim teškim časovima zadatak »Matice«; ona mora da nadje puteve i načine, kojima će tu snosljivost, to priznavanje prava slobode, tu slobodu sustavno odgojiti u našoj inteligenciji. Ona mora da kulturom, slobodnom kulturom u tom smjeru djeluje, i to je njezin zadatak u narodu. Pojedinci pako, koji joj taj zadatak namjenjuju, ne smiju se apstinirati, nego moraju da ju navadjaju na taj put, moraju da taj njezin zadatak najuže vežu sa borbom naroda za slobodu i svoje ideale, — jer slobode nema bez slobode!

Što se pako tiče dr. Hoića, to držimo, da se on nije trebao prati, nego postaviti na ono stanovište, koje smo naglasili, te pitati skupštinu, je li ona misli, da je potrebno, da on sbog toga otstupi ili nije potrebno, a on za svoju osobu da je voljan otstupiti. Skupština bi bila imala onda o tom da odluči — ta oni utemeljitelji, što su u »Osvitu« potpisali peticiju, — su se sa skupštinom grozili. Gdje su pako bili, kad se je skupština obdržavala? Zašto nisu došli? Stvar je bila od zamašaja!

Što se pak osobe dr. Hoića tiče i njegovog izbora za predsjednika književnoga otsjeka — to smo bili i ostajemo proti tom izboru, jer je neprirodan, pošto bi za predsjednika književnoga odsjeka bio svakako podobniji jedan slobodan književnik, koji je dobro u literaturu verziran. Ako dr. Hoić otstupi od predsjedništva, s toga bi nas gledišta taj odstup i veselio, ali opet, kako rekosmo, čitava se je stvar imala drugačije udesiti i morala je »Matica« da dostojnije izadje iz ove afere...

III.

Napokom još nešto. Na istoj skupštini dopunjena su pravila u svrhu, da može »Matica« da podijeli svojim tajnicima i blagajnicima, koji su kod nje službovali barem 20 godina, stalnu mirovinu. Ovaj dopunjak je učinjen samo za to, da se može mirovina dopitati g. Ivanu Kostrenčiću. Lanjska mu je skupština dopitala mirovinu, ali je vlada zaključak skupštine uništila. Razumijemo, da je predlagač promjene pravila htio da skupština po što po to ostane kod svoga prvašnjega zaključka i

da se ne dade smesti vanjskom ingerencijom. Ali su se opet i na skupštini digli opravdani prigovori proti konkretnom slučaju sa g. Kostrenčićem. I tu mi držimo, da je ta mirovina stvar nepotrebna i suvišna. G. Kostrenčić si je kod »Matice« za vrijeme svoje službe dosta priradio i bio je naplaćen za svoj rad. On je danas u javnoj službi, dakle opskrbljen. Je li onda potrebno opterećivati »Maticu« sa tom mirovinom? Držimo da nije i da je korak skupštine — bar u ovom konkretnom slučaju — neekonomičan.

Kod zadnje skupštine bilo je govora i o »Viencu«, te je bilo u tom predmetu podnešeno više interpelacija. Bilo je glasova, koji se digli proti tome, što »Matica« izdaje »Vienac«, bilo je glasova za to, da »Vienac« ne bude obiteljski, nego strogo literarni list.

U našem je listu bilo već govora o »Viencu« i o reformama, koje bi se imale kod njega provesti. Fakat, da »Vienac« kao obiteljski list, kao konkurenat ostalim našim listovima te vrste, nema pravoga smisla, morati će svatko priznati, kao što i to, da bi se on morao razviti u strogo književni list. — Na skupštini je pala riječ »smotra« i reklo se je, da »Vienac« ne može postati smotra, jer da takav list ne bi našao dovoljno pretplatnika, te bi suviše teretio »Maticu«. Moguće, da je to istina, ali »Vienac« bi svakako imao da uzima više obzira na literaturu i umjetnost, nego na obzire prema obitelji, pogotovo, kad je ta riječ »obiteljski« u nas postala neki sinonim za obzirnost, neizrazitost, pruderiju i t. d. Mi čisto književnog i umjetničkog lista nemamo, a takov list je »Matica«, pa ma i uz žrtve, dužna da izdaje — u tom smo posve složni sa mnijenjem dr. Arnolda. Hoće li »Vienac« biti »smotra« ili ne, najposlije je nuzgredna stvar, glavno je, da bude zadovoljavao svim književnim potrebama hrvatske literature, da bude uzimao što veći obzir na likovnu umjetnost i da bude uredjivan prema slobodnim i naprednim načelima i zahtjevima, da bude jednom riječi reprezentantom hrv. knjige. U tu svrhu mogla bi »Matica« još i više žrtvovati, nego je do sada žrtvovala, i bude li »Vienac« odgovarao ovakovim zahtjevima, nitko joj razuman to neće prigovoriti.

Nećemo zalaziti u druge detaile prošle skupštine, nego moramo da se u kratko osvrnemo na odjek, što ga je ta skup-

ština našla u našem novinstvu. Diskusija novinstva kreće se izmedju dvije skrajnosti. »Obzor« je u svom uvodnom članku u govoru dr. Arnolda vidio europski dogodjaj i samo suho zlato. Ovakovu pretjeranu — u nas dosada dosta uobičajenu, — vrst reklame mi ne možemo nikako odobriti, mi ju osudjujemo. Ali na tu jednu skrajnost ne trebamo se posebno osvrtati, ovi naši članci ju i onako dovoljno pobijaju. Drugu skrajnost predstavlja Spectator-Kršnjavi, a za njim »Dan«, »Agr. Ztg.« i »Nar. Novine«, koje su na jednom pokazale veliki interes za „Maticu". Spectator pravi o govoru dr. Arnolda doskočice i ruga mu se, te ga naziva sredovječnim, a njegovu ideju o hrv. enciklopediji skolastičkom, čitavi duh neliberalnim i poziva sve liberalne elemente, bili oni koje mu drago političke boje da se slože i da zajednički rade, da konačno poruše sredovječne ograde „Matici Hrvatskoj".

Iz ovih naših članaka uvidjeti će svatko, da i mi tražimo od »Matice« neko slobodoumno, napredno, ili ako hoćete liberalno stanovište, pa bi se tobože i mi morali pridružiti Spectatoru i ostalim njegovim liberalnim drugovima. Ali moramo izjaviti, da mi to, kako se hoće, ne kanimo učiniti. Nećemo to učiniti naprosto za to, jer razlikujemo liberalizam fraze od liberalizma prakse, a praksi tih „liberalaca" smo upravo najodlučniji protivnici. Za nas je liberalan onaj, koji je slobodouman i napredan, koji je u tome uvjek i na svakom polju doslijedan. Toga svega pako ne vidimo u madžarona, a ne vidimo u njih ni toga, da bi im bilo baš mnogo stalo do podupiranja ne samo narodnih ideala, nego niti najkrvavijih narodnih potreba — a „Matica" je u prvom redu narodno društvo. Sloboda literature ne sastoji u prvom redu u tome, da ona bude neki balon, koji je plijen vjetrova, nego da joj bude slobodno razvijati se ovdje na zemlji, hraniti se sokovima baš ove zemlje, hraniti se krvlju ovoga naroda hrvatskoga naroda, da joj bude slobodno širiti svoje korijenje i svoje grane, jačati se i razrasti se, te i vjetrovima — prkositi. Ali te slobode ne daju baš ona liberalna gospoda, koja vedre i oblače. (Primjeri: Vojnović, Brešćenski, Gjalski i t. d i vječni damoklov mač razpusta društva što visi baš nad »Maticom Hrvatskom«). Kao što smo proti tome, da se u svrhu zlo shvaćenog narodnog interesa ili osjećaja ne krije i ne guši istina

i sloboda, isto smo tako još odlučnije proti tome, da se guši sloboda naroda, da se progoni sloboda uvjerenja narodnoga u literaturi i umjetnosti. Nismo za tiraniju pretjeranoga nacijonalizma, ali još smo manje za tiraniju birokratizma i protunarodne misli. **M.**

Novo vrijeme — nove potrebe.

(Žitna skladišta.)

Kad smo u ovom listu govorili o »Hrvatskoj poljodjelskoj banci«, spominjali smo veliku zadaću, što je čeka u našem narodnom životu. Govorili smo o tome, kako bi baš naša poljodjelska banka imala postati pomalo središtem, odakle bi se porodila organizacija našega gospodarskog života, i davala direktiva. Prema tomu je prirodno, da se njezina djelatnost ne smije ograničiti samo na vjeresijsku stranu, već da to i u interesu same banke ima biti samo sredstvo, da se proizvodna, gospodarska snaga našega naroda digne. Živahan pokret, koji se razvio oko osnivanja vjeresijskih udruga po Raiffeisenovu sustavu pokazuje, da se u nas ipak probudila u nekim slojevima, makar dosele samo sporadički, da tako kažemo narodna savjest. Nemamo još dosele izvještaja o poslovnom uspjehu ovih zadruga, no s obzirom na gotovo očajne prilike, pod kojima su zadruge osnovane, ne mogu se za prvo vrijeme očekivati bog zna kakvi uspjesi. S druge opet strane čuju se glasovi, koji traže, da se banka baci na prekupljivanje zemljišta i na druge poslove, prigovara se tromom poslovanju, u kratko, htjelo bi se preko noći nadoknaditi, što smo kroz cijele decenije propustili.

Nema sumnje, da je naš gospodarski položaj vanredno nepovoljan. Ali baš zato valja osobito oprezno pristupati k ustrajanju novih gospodarskih forma, da se lakoumno i u naglosti stvorene institucije ne sruše i pod sobom pokapaju i ono malo pouzdanja, što se možda diglo u nekim krugovima. Baš zato držimo, da je javna diskusija o predmetima ove vrste vrlo potrebna, tim više, što se kod nas o gospodarskim pojavima i organizacijama nije previše pisalo.

Medju predmete agrarne politike, o kojima se u posljednje vrijeme mnogo pisalo i radilo, spadaju tzv. žitna skladišta. Naši prekodravski susjedi pretekli su nas i na tom polju. Dok se kod nas o tom predmetu agrarne politike nije gotovo ni govorilo, u Ugarskoj se razmahala živa borba o tome, a dva gospodarska smjera: merkantilizam i agrarizam živo su se sukobila i na skupštinama i u novinstvu. Gospodarski interesi ovih dviju grupa križaju se i zato je borba medju njima tako često žestoka i strastvena. Posljedica dalekosežnih promjena, koje su nastale uvedenjem pare, strojeva, pa razvitkom komunikacija, osjetilo je poljodjelstvo u žitnim cijenama. Da se tomu doskoči, počele se stvarati razne organizacije. Bilo je organizacija i prije, ali svaka organizacija dijete je svoga vremena, kojega nestaje, kad se promijene ili kad nestane prilika, koje su ga rodile. U prijašnje vrijeme bili su u mnogim državama uvedeni hambari, u kojima je bilo čuvano žito za crne dane, kad bi nastala nerodica, pa nije bilo ni sjemenja za sjetvu. Ovakvi hambari bili su u staro vrijeme, kad nije bilo komunikacija, i kad je nerodica u stanovitom kraju značila glad, neophodno potrebni. Ali u današnje vrijeme, kad je cijeli svijet ispresijecan golemom mrežom željeznica i parobroda, kad se dobra žetva na jednom kontinentu osjeća na tržištima cijeloga svijeta, kad je obilan rod postao često jednakim prokletstvom kao i sama nerodica —, danas kraj posve promjenjenih prilika treba sasvim drugih organizacija, a takovima su žitna skladišta.

Silna konkurencija Sjeverne Amerike, koja je znala svojim savršenim trgovačkim uredbama prebaciti suvišne zalihe žita brzo i jeftino na evropska tržišta i potlačiti tako cijene domaćeg evropskog žita, prisilila je agrarce u Evropi, da dodju na misao žitnih skladišta u mjesto starih domaćih hambara, pomoću kojih bi se mogle povisiti cijene žita.

Kada je naime tom konkurencijom sjedinjenih sjeveroameričkih država počelo poljodjeljstvo evropsko silno štetovati, počelo se je takodjer istraživati uzroke, koji su omogućili američkomu žitu, da je moglo prodirati na evropska tržišta u tolikoj mjeri i djelovati nižim cijenama na cijene domaćeg žita. I uvjerilo se, da je jedan od glavnih razloga, kojim je osigurana premoć američkog žita nad domaćim, savršena organiza-

cija trgovine žitom u Sjedinjenim državama. Ova organizacija usredotočuje se u žitnim skladištima i u elevatorima.

Način, kojim se razvija pomoću tih skladišta trgovina žita u glavnom je [illegible]

U glavnim središtima žitne trgovine u gradovima Minneapolis, Duluth, Superior, Buffalo, Chicago, St. Louis, sagradjena su velika "terminal" što najmodernije uredjena središnja žitna skladišta. Ova skladišta pripadaju velikim trgovačkim društvima. Središnja ova skladišta [illegible] se pomoću mreže manjih provincijalnih skladišta, raštrkanih u žitnim predjelima na pojedinim željezničkim stanicama. Američki farmer ne treba hambara, nego preveze žito odmah na polju i vozi ga obično u zatvorenim kolima u provincijalno skladište, koje mu je najbliže. Ovo manje skladište kupi žito i isplati farmeru cijenu. Ali farmer ne treba prodati žito skladištu za gotov novac, već ga njemu preda i dobije warrant, na koji može kod najbliže banke posuditi novac, davajući ovaj list u zalogu. Kada se onda ovo žito proda preko skladišta, izravna se račun farmera kod banke.

U provincijalnim skladištima čisti se žito pomoću mašine i razredjuje po pojedinim vrstama. Odatle se šalje željeznicom u stanovito središnje skladište, u kojem se sve žito ponovno razredjuje. Iz ovih skladišta šalje se žito ili u zrnu ili samljeto kao brašno po vodi ili željeznici u glavne lučke gradove (New-York, Baltimore, Philadelphia i dr.), da se odatle odvaža u Evropu.

Kako su velika ova skladišta razabire se iz množtva žita, što se može u njih spremiti. Ladanjska skladišta gradjena su za množtvo od 700—900 tona. U središnja skladišta može se spremiti 3.000—65.000 tona. U samom gradu Minneapolis primjerice može se u 37 tamošnjih skladišta spremiti 760.000 tona (tona = 10 metr. c.) tako, da na svako skladište otpada 20.000 tona.*)

Pošto je ovako žitna trgovina u Sjedinjenim državama centralizovana u rukama društava, koja su osnovala skladišta, to ta društva ustanovljuju cijenu, koja se ima farmeru isplatiti za dopremljeno žito. Ova cijena odredjuje se redovno prema burzovnoj cijeni, kakova je u dan, kad se žito predaje. A pošto

*) [illegible]

velika centralna društva, koja usredotočuju žitnu trgovinu u svojim rukama, imadu velik utjecaj na stvaranje burzovne žitne cijene, te bi mogla farmera prikraćivati, to moraju farmeri tražiti razna sredstva, kako da se od toga obrane. Jedno je takovo sredsto konkurencija medju središnjim društvima. Kad je u okolici farmerovoj više ladanjskih skladišta, koja pripadaju raznim društvima onda farmer bira ono, koje mu nudja bolje cijene. Ali ako se sva društva, kojima pripadaju razna ta skladišta, medjusobno sporazume o cijenama, što će ih plaćati farmerima, onda je farmer i opet bez zaštite. Za to vlasnici velikih polja osnivaju svoja vlastita skladišta, a isto tako udružuju se farmeri za zajedničku prodaju žita i osnivaju vlastita skladišta, odakle nastoje prodavati žito izravno na središnjim tržištima. No broj skladišta, što su ih osnovali sami farmeri, vrlo je neznatan, pa su za to ona društva, koja smo gore spomenuli, glavni činbenik, koji najjače utječe na stvaranje žitnih cijena.

Američka su dakle žitna skladišta privatna trgovačka poduzeća osnovana čisto na dobit. Cijeli taj sustav privatnih skladišta ima da bude posrednikom medju farmerima, koji proizvode žito, i medju konsumentima u velikim gradskim središtima, koji ga troše, i to ne samo medju američkim, nego i medju europskim konsumentima. Ovaj sustav skladišta osobito je zgodan za izvoz žita. On djeluje poput sisaljka, skupljajući žito sa svih strana u stanju sposobnom za izvoz i na mjestima, odakle se može najbrže izvesti. U Rusiji, Argentini, Indiji, a i Ugarskoj kušali su uvesti ovaj sustav, koji je vrlo zgodan za zemlje, koje izvoze žito. Ali utjecaj ove američke organizacije opazio sa i u Njemačkoj, samo što se američki sustav prema potrebama Njemačke preudesio. Sjedinjene države izvozna su država, dok Njemačka spada medju države, koje žito uvoze. Za to je i karakter žitnih skladišta u Njemačkoj prirodno morao biti drugi, nego onih u Sjed. državama. U Njemačkoj je žitnim skladištima glavna svrha i zadaća, da u konkurenciji s tudjim žitom domaće žito ne bude potisnuto i da se domaćem žitu osigurava stanovita visina cijena, te da domaći proizvoditelji ne podlegnu konkurenciji s tudjim žitom.

(Nastavit će se.)

Evolucija političkih ideja.

VI.

(Nastavak.)

Povjest hrvatske političke stranke, koja se do nedavne fuzije sa strankom prava nazivala neodvisnom narodnom strankom, usko je skopčana sa povjesti oko ustavne rekonstrukcije monarkije poslije apsolutizma. Ta je stranka prošla kroz sve faze, kroz koje je prošla borba oko rekonstrukcije monarkije. U njezinom djelovanju kao u zrcalu prikazuje se grčevita ona borba sve do učvršćenja današnje dualističke organizacije. Pučka je dosjetka radi toga udarila na tu stranku, koja je više puta mjerodavno uplivala na razvoj političkoga života Hrvatske, obilježje nestalnosti, nedosljednosti, dok su ju u istinu stalno, dosljedno nastojanje oko provadjanja temeljne svoje misli, silile, da mijenja pravac političke svoje djelatnosti. Spomenuta je stranka naime nepomično držala pred očima, da Hrvatska ima u realnoj zajednici sa ostalim zemljama monarkije očekivati obezbjedjenje svoje relativne državne samostalnosti, i nije si nikada umišljala, da Hrvatska može ostalim zemljama monarkije diktirati uslove pod kojima će stupiti s njima u realnu svezu, već vindicirala joj pravo, da kao ravnopravni faktor sporazumno s njima utanači uvjete realne njihove sveze. Stojeći na tom stanovištu posve je naravno, što su ju dogadjaji upućivali na staze, na kojima je monarkija težila za konačnom svojom reorganizacijom. U saboru godine 1861., priznavajući u načelu realnu ukupnost monarkije, ili kako se onda reklo, priznavajući, da ima interesa, da ima državnih posala, koje se jednako tiču svih zemalja monarkije i koji se imadu zajednički rješavati, protivila se je centralizaciji, koju je Schmerlingova vlada htjela da provede na osnovi tako zvanoga veljačkoga patenta, i otklonila poziv krune, da sabor pošalje svoje zastupnike u carevinsko vijeće, i ovako posvjedočila svoje nastojanje, da Hrvatskoj u krilu monarkije osigura što širu državnu samostalnost. U tom nastojanju naglasivala je neodvisnost Hrvatske od Ugarske, zastupajući misao, da su dogodjaji godine 1848. prekinuli državnu svezu izmedju spomenutih kraljevina. Kad je uvidjela, da se u Beču ne popušta od težnje, da se cjelokupna monarkija centralistički uredi, približila se Ugarskoj, nadajući se, da će iz sporazumka

s njome osigurati Hrvatskoj veću državnu samostalnost. Neuspjeli pregovori prvih ugarsko hrvatskih regnikolarnih deputacija u jednu, i žestoki otpor Čeha proti centralizaciji, pak i otpor moćnih krugova u monarkiji protiv dualizma u drugu ruku, kao da su bili oživjeli nadu, da bi se cjelokupna monarkija poslije nesretno dovršenoga rata s Pruskom, mogla ipak konačno urediti na federativnoj osnovi, te je ta nada inicijativom i odrešitim sudjelovanjem spomenute stranke urodila federativnom adresom hrvatskoga sabora god. 1866. Austro-ugarska nagoda god. 1867. i ugarsko-hrvatska nagoda godine 1868. uništile su ovu nadu, te je spomenuta stranka kasnije poznatim rujanskim manifestom doduše pobijala zakoniti postanak ugarsko-hrvatske državopravne nagode, ne isključujući ipak pripravnost, da u okviru dualizma novom nagodom uredi državnopravni odnos Hrvatske prema Ugarskoj. Politika ima svoju logiku, koja računa s faktima, koja s faktima transigira, ter dopušta da se nazori modificiraju, pak je spomenuta stranka po diktatima političke logike morala uvidjeti dvoje, prvo: da ni kruna ni Ugarska ne mogu ustavnim putem pristati, da se ugarsko-hrvatska nagoda proglasi na prosto ništavom i nezakonitom; drugo: da bi se mimo pitanja o zakonitosti i nezakonitosti ugarsko-hrvatske nagode moglo revizijom iste doći do žudjenoga cilja. Poduprtoj jednom frakcijom unionističke stranke, pošlo je spomenutoj stranci za rukom sklonuti Ugarsku na reviziju nagode, koja je ispala jako mršavo.

Nesposobnost stranke, koja je revizijom nagode došla i na vladu, da Ugarsku prisili bar na obdržavanje revidirane nagode, rodila je secesijom nezadovoljnih njezinih članova, i tako je postala neodvisna narodna stranka, koja je vazda kao takova nastojala, da se Hrvatska u okviru dualizma dočepa one državopravne samostalnosti, koja se dade spojiti s realnom svezom, koja veže obe pole monarkije. Drugačije nije neodvisna narodna stranka tumačila ni program godine 1892., na temelju kojega uzslijedila je najprije njezina koalicija pak nedavno fuzija sa strankom prava; a da je ovo tumačenje prihvatila i bivša stranka prava, za to svjedoče dvije adrese koalirane opozicije. Ovo je, dakako u krupnim crtama, povjest neodvisne narodne stranke, kojoj je trebalo ustupiti mjesto u mojoj raspravici s razloga, što se bez iznesenih podataka, koji se tiču djelovanja njezinoga, ne bi u pravoj istinskoj

i potpunoj slici pokazala evolucija političkih ideja, koje su od g. 1860. vladale u Hrvatskoj. Ja ću u zaključnom članku pokušati da razložim, kako Hrvatska u današnjim i nutarnjim i vanjskim prilikama monarkije ne ima razloga, da uputi na nove staze nastojanje oko svoje cjelokupnosti i samostalnosti u krilu monarkije.

Dr. **Marijan Derenčin.**

Silvije Strahimir Kranjčević.

II.

Taine traži od kritičara da kod proučavanja nekoga pisca uvaži ova tri temeljna momenta, kojih je dotični pisac produkt: rasu, okolinu i doba u koje se pojavio. Uvažimo li kod studija Kranjčevića ova tri momenta, onda će nam u mnogom pogledu postati i njegova pojava i njegova poezija razumljivija, bliža i veličajnija. Postati će nam razumljivija za to, jer ćemo moći naći njezin korjen, njezine osnovke i otkriti one tajne unutarnje motive, koji ju potiču, a koje Kranjčević tako brižno prikriva, tako pomljivo omata u gusto velo; bliža za to, jer ćemo vidjeti u njemu, (koji nam se možda na prvi pogled pričinja nekuda stranim i previše apstraktnim), pravo dijete našega vijeka, pravi naravni produkat naših prilika, onih prilika, koje njega tište, s kojih on strada isto tako, kao što i mi, naći ćemo u njemu dušu srodnu, naći našega supatnika; veličajnija pako zato, jer ćemo moći ubrzo razabrati, kako on te prilike daleko jače osjeća, nego mi i kako taj naš supatnik stoji daleko nad svim nama po onim plodovima, po onim mislima i osjećajima, kojima te prilike u njega radjaju i po načinu kojim im daje u svojoj poeziji izražaja.

Na Kranjčevića je bez sumnje mnogo i odlučno uplivalo to, što je on rodjen primorac i što je prve dojmove dobio u onom kamenom uskočkom gradu Senju, gradu poznatom isto tako sa svoje prošlosti kao što i sa bure, koja kod njega najžešće praši. Nešto rasa, a nešto ovi prvi dojmovi, nešto krv a nešto svagdašnji pogled na ono burno more — sve je to ostavilo dosta tragova u njegovom životu i u njegovoj poeziji. Kranjčević se često u uspomenama svojim vraća k svom primorju

i svom Senju gradu. Ima dosta pjesama, koje su posvećene prošlosti rodjenog mu grada, ima ih dosta u kojima se jasno čita i ćuti ljubav pjesnika do svojih primoraca, do starih uskoka, do kamenitih zidina i do tvrdih hridi nad gradom, kao što i do onog vječno nemirnog mora, što te hridi bije i što ih podgrizava. Čitavi jedan ciklus (Uskočke elegije) posvećen je Senju i primorcu, a pišući pred dvije godine u »Nadi« o Novakovim »Poslijednjim Stipančićima« nije mogao a da ne uplete u tu kritiku nekoliko krasnih alineja o svom Senju i o Senjanima.

Svi ti prvi dojmovi djelovali su u dva smjera: ona konciznost i izrazitost u njegovoj formi, plasticitet i oštrina kontura, te krepčina izražaja, sve to mogli bi bez sumnje svesti na upliv, što ga je na tvorenje pjesnikovog karaktera već za rana vršilo njegovo rodište. Sve ga to čini primorcem, koji se je od uvijek odlikovao krepčinom i tvrdoćom karaktera, a govorom odmjernim i ozbiljnim.

Nadalje — mislim — da nebi bilo preuzetno i znatan racijonalizam u karakteru i u mišljenju Kranjčevićevom izvesti iz jednakog svojstva, što ga primorac u obiljnoj mjeri posjeduje. A napokon još nešto: u Kranjčevića gotovo i nećemo naći radnje, pa bila i kako malena po svom objamu, a da nije u njoj izraženo neko gibanje, neka pokretljivost. Mirovanja ne pozna njegova poezija, njegova estetika bazira se na gibanju, na kretu. Sve se u njega pomiče, sve od nekale ili nekuda ide, sve živi i sve se pokreće. Kranjčević je neki vječni putnik i dosta su za njegovu čitavu poeziju značajni stihovi pjesme: »Na kolodvoru«: »Da se podje . . . nekud podje!« Ili da upozorim na jedan drugi zanimivi momenat: U pjesmi »U maskiranoj gomili« apostrofira Sfingu života stihom: »Ledenom šapom srca se takni!« i ta apostrofa najbolje pokazuje, kako Kranjčevića smeta onaj ukočeni mir ledene Sfinge. U nju bi htio da stavi gibanje, i od nje da izmami kretnju, da i ona svojom šapom zakruži zrakom i takne se svog srca, da se gane. I njegova »Mramorna Venus« ne miruje, već stane ponosno nogom na šije poklonika. Ali ne treba tu navadjati i dalnjih primjera. Naći ćemo kretanja i gibanja u svim njegovim pjesmama. Gibanje je za Kranjčevića — život i mi vidimo, da njegov »Zadnji Adam« jedino još »radnjim kretom« ruke odaje život, koji umire. Bilo u snu ili na javi, bilo u pjesmi ili u prozi, svagdje

[illegible] hoće da [illegible] njegovog [illegible] njegov [illegible] njegovog [illegible]

Zar se možda ne [illegible] i naša [illegible] primorca i [illegible] gibanje primorca, vječna [illegible] rabota i napokon [illegible] osjećaj, što [illegible] proizvod svagdanj pogled na široko more, na ono more, k[illegible] pred oči primorcu sliku vječnoga gibanja, u kojem s[illegible] bez prestanka nekuda gore, nekuda spješe, [illegible] ono more, koje i samo služi primorcu kao njegova njiva, ka[illegible] na sve strane otvoren put u svijet, put za kruhom. T[illegible] osjećaji, [illegible] u drugom obliku, jasno izbijaju i iz Kranjče[illegible]ćeve poezije, oni su onaj temelj, na kojemu počiva zgrad[illegible] njegove poezije, oni su valovi, na kojima se njiše, na kojima plovi i putuje ladja njegovih misli i njegovog unutarnjeg živo[illegible]

A i s tim u savezu stoji još jedan elemenat Kranjčevićeve osobnosti: samopouzdanje. Možda nije tom riječi najpotpunije označeno ono, što hoću da kažem, pa moram da to opisno preciziram.

Primorac je naš upućen u svom životu gotovo lih na sebe, na svoju vlastitu snagu, sposobnost, dosjetljivost i ustrajnost, lih na svoj rad i na svoju prometljivost u svijetu. Priroda mu ne pruža nikakovih osobitih pogodnosti za život i on je napornim radom razvio svoj smisao za samopomoć u velikoj mjeri. On ne bere plodova sa stabla bogate prirode, on naprotiv danomice osjeća pravi smisao one rečenice, da c muci grozdovi vise. Ali on znade i to, da rad mora donijet grozdova, da muka mora da donese ploda. On se naučio vje rovati u sebe i svoje sile i tako se u njega razvilo ono, što am okrstio samopouzdanjem. I za to je redovno primorac bistar, praktičan, pun smisla za realnost, za to je on i slobodar u svojim mislima i rijetko ćete kod njega naći onog nekog konzervativizma, koji bi ga navadjao na to, da se usjedne popu bare, da klone, da se prepusti sudbini. On se neprestano bori neprestano si krči nove puteve, prebija se kroz šikaru života mučno ali ustrajno baš tako, kao što se mučno vere i uz pećine svojega kršnoga kraja. Primorac dolazi u kontakt sa vanjskim svijetom i dobiva tako neki širi horizont; on napokon ljubi

du
lju
zi
l

ubokom ljubavi svoje rodište, visi upravo o njemu, kao što ubi svaki čovjek ono, što je najviše nakvasio kapljama svoga noja, ono, u što je uložio najviše svojih sila.

Svi ti momenti čine osnov i Kranjčevićevoj pjesničkoj naravi, sve te crte nalazimo i u njegovoj umjetničkoj fiziognomiji. Uza sav crni pesimizam izbija u Kranjčevićevom radu vjera u čovjeka i njegovu snagu, vjera u dostignuće njegovih težnja, vjera u njegov um, u njegov rad, ili jednom riječi samopouzdanje, samosvijest čovjeka. Njegova pjesma »Misao svijeta« ima kao motto riječi: »In labore requies«, te nije drugo nego apoteoza rada. Već u prvoj njegovoj zbirci (»Bugarkinje«) pjeva o radu, o radniku, a njegov oratorij »Prvi grijeh« takodjer se svršava apoteozom rada i riječi: »Rad će vam dati i polet i žar. — I bit ćete kao i — Bog!« ili »Znoj i suze krst su svijetu« jasno odaju tendenciju. Pa i drugdje svagdje vidjet ćemo, kako Kranjčević brani dostojanstvo čovjeka, kako vjeruje u njegovu snagu. Nadalje ćemo i kod Kranjčevića naći ljubav za široke horizonte, bistrinu pogleda, računanje sa realnošću, težnju za napredovanjem i za slobodom, a napokon i onu duboku ljubav domovinsku o kojoj malo govori baš za to, jer je jaka i skroz iskrena tako, da bi bile deklamacije o njoj samo profanacija. Kranjčević je svojom pjesmom »Moj dom« (»Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim«), više rekao nego da je spjevao čitavu knjigu patriotske poezije.

Na čovjeka s ovakim unutarnjim preduvjetima djelovala su dva dalnja momenta suprot kojima se je našao baš u ono doba života, kada misaon mladić redovno proživljava usudnu onu krizu, što nastaje na prelazu iz njegovog mladenačkog u muževno doba, u kojoj se sredjuje karakter i udara definitivni smjer dalnjeg mu razvoja. Bila su to dva momenta: jedan osobni, privatni, a drugi javni. Kranjčević je onda bio klerik i pošao na nauke u Rim. Proučavao je teologiju, ali je oko sebe danomice vidjao spomenike vječnoga grada i razmišljao o njihovom značenju. Razmišljao je o Rimu starom, o Rimu papinskom i o Rimu novom. Bludeći tako jednoga dana po katakombama, u onom mraku i u onom teškom zraku, opazi dvoje dragih kako se ljube u tom mračnom mjestu. Tada spozna, kako je priroda sa svojim principom života jača od katakomba sa njihovim podzemnim mirom, kako je život jači od smrti i groba od askeze.

I njegova kuta svećenička počima da ga tišti, u grlu ga st[illegible] i on se obraća k Bogu sa usklikom: O daj mi svijet mog[illegible] me stvori lavom; — što kruži mene to je mrtvo, gnjilo. — Života daj il mrtva tu me sori! I bježi kao lud tražeći zra[illegible] jer zrak slobodan, svježi zrak, on je život. I tada, izašav, ugle[illegible] Porta pia, vrata na koja je Garibaldi ušao u Rim i svjetovn[illegible] ga papinskoj vlasti oteo u ime narodnoga načela, i ugleda spomenploču palih junaka pa kliče: Znam da nisam već siroma[illegible] Tuj vidjeh cilj svoj o moj Rime stari! Tako je sam opisa[illegible] taj važni momenat g. 1880. u pjesmi U Katakombama (Vienac [illegible]) Tada je Kranjčević svukao kutu i postao svjetovnjak, ostav vjeran svome cilju do danas. Pošao je u Zagreb i svršio, proturav se teško kroz nevolju i oskudicu, tečaj učiteljski, a onda ga baciše u pokrajinu, u zabitno selo.

Prepušten sam sebi, u pusto[illegible], bez [illegible] i društva, zanesen mislima naprednim i slobodoumnim [illegible] se je savjesno na nauke prirodne i taj studij je [illegible] činbenik u čitavom njegovom mišljenju i čuvstvovanju [illegible] njegovoj poeziji. I danas još preteže u njegovoj [illegible] kolekcije djela Buckleovih, Draperovih, Buchnerovih, Spencerovih, Darwinovih, Wundtovih, Haeckelovih i drugih [illegible]. Ta lektura temeljnih djela novoga doba [illegible] slobodnih misli i težnja, učinila ga je [illegible] građaninom, da, [illegible] svemirskim građaninom. [illegible] mislima, ona ga je [illegible] ali ona ga je [illegible] pjesničkoj duši [illegible] koji se [illegible] Velika i [illegible] pri[illegible]

on sam žive po strani, mimo javnoga života, daleko od toga, da bi bilo koji osobni ili interesni motivi zablaćivali čisti principijelni boj dvaju svjetova: starog i novog.

A sada možemo da si predočimo kako je na čovjeka, koji se zadubao u ovakove misli, koji je upio ovakovu kulturu morao djelovati drugi jedan — javni momenat: prilike u Hrvatskoj.

Mažuranić, »narodni ban pučanin« bio je odstupio. Masa, koja je bila stavila u uspjeh njegove vlade odviše velike nade, razočarala se. Došao je Pejačević. I od tog doba mase naroda grnule su u stranku prava, koja je svojom opozicijom proti banu Mažuraniću dobila u neku ruku njegovim neuspjesima zadovoljštinu. Pravaštvo se pomnožalo i razmahalo, njegov radikalizam oduševljavao je ljude, kult Starčevića dolazio je do vrhunca, a patriotizam nabujao, te se razlio i preko korita i poplavljivao sve naokolo. Mladež puna zanosa, počela je i literarno da radi, a njezinim je predstavnikom bio Harambašić. Istodobno je započeo novi duh u pripovjetci, počeo je Kumičić izlaziti sa teorijama naturalizma, razvila se realistička književnost i u tom »Sturm i Drangu«, medju tolikim pjesnicima i mladim talentima, javio se je sa svojim patriotskim pjesmicama i Kranjčević.

Počeo je pjevati još kao djače, tiskao je pjesme još prije rimskoga preobrata, ali ako pregledamo te pjesme, to ćemo odmah uvidjeti, da se ne razlikuju ničim od stotine onodobnih pjesama, da su pjesme političkog radikalizma, pune ljubavi domovinske — da se u njima javljaju one misli, koje se javljaju kod drugih pjesnika savremenika, da je Kranjčević jednom riječi sasma u općoj struji, kojoj se podaje. I taj patriotizam, koji ga je za rana nadahnuo da pjeva, nije nikada kasnije izniknuo — on se je tek stisnuo u dno duše, uvukao se u srce, jer su ga prilike na to prisilile, prilike koje su slijedile iza onog velikog, ali često bezglavog razmaha.

Dogodjaji se razviše na našu štetu: došla afera sa grbovima, došao komisarijat, novi ban, bure u saboru, novi izborni red i oslabljenje opozicije. Kasnije je sistem još više pritisnuo našu javnost tako, da pomalo nestaje iz nje svega onoga javnoga interesa, koji je prije duhove zaokupljao. Pravaštvo se raspada, opozicija u opće slabi uslijed unutarnjih borba i tr-

venja, koje imadu za posljedicu, da se bolji duhovi povlače iz blata javnoga života, a koječakovići vode glavnu riječ. Sve postaje što dalje to više deprimirano, apatija se širi, korupcija ju još i pretiče, društvo naše gubi sve više smisao ili volju ili mogućnost da se bavi javnim životom, socijalnim ili političkim. Gospodarstveno propapamo, a ništa se ne radi, a u takovim prilikama i literatura postaje sve manje socijalna, sve se više uvlači u dušu pojedinaca, i nemogući da u našem životu aktivno djeluje, utječe se novim idejama stranoga svijeta, postaje sve više psihična, sve se više bavi apstrakcijama i općenitim pitanjima života. Time se pripravlja dalnja evolucija, koja nastupa onda u drugoj polovici devedesetih godina. A baš u sredini devedesetih godina najjače se opaža to uvlačenje u sebe. Gjalski se utječe estetizmu, Kozarac pada u crne misli i zapušta socijalne ciljeve, Leskovar se i ne bavi socijalnim prilikama, mladji isto tako. U poeziji u to doba prevladavaju isto tako općenite ideje. A baš u to doba Kranjčević se najvećma razbujao kao da traži bilo kakovog oduška svojim bolnim mislima.

I on je naime proživio — i možda dublje nego itko drugi — tu evoluciju, i on je osjetio njene posljedice, i on je spoznao nerazvijenost i nezrelost našega društva, maljušnost naših prilika. Vani, na selu, kao pučki učitelj, imao je dosta prilike da sve to promatra i od svega toga — trpi. I bude mu nesnosno te — pobježe u Bosnu. Tu je za neko vrijeme došao Sarajevo, tu radi, ali i tu vezan i pritisnut mora da sakriva ono, što mu je još ostalo iz mladosti, ono najmilije.

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim
I brda joj i dol;
Gdje raj da ovaj prostrem, u z a l u d s v i j e t p r o s i m,
I — gutam svoju bol!
Ja nosim boštvo ovo — ko zapis čudotvorni,
Ko žića zadnji dah; — —
— — To sve je, što sam spaso, a spasoh u tom sve,
U č e m u v'j e k m i n e g d a v a s s r e ć o m s e j e g l a s o
K r o z č a r n e, m l a d j e s n e!
— — Ja domovinu imam; tek u g r u d s a m j u s k r i o
A bježat moram sv'jet;
On vreba, vreba, vreba — a ja je grlim mûkom
Na javi i u snu;
I preplašen se trzam, i p i p a m s k r b n o r u k o m:
O j e l i j o š t e t u?!

Sve, cvjetno kopno ovo i veliko joj more
Posvećuje mi grud;
Ko zvijezda sam, na kojoj tek n'jemi dusi zbore,
I — lutam kojekud.

Zar nam treba još više čuti? Nu, ako Kranjčević na primjer u svojoj zbirci (»Trzaji«) ne pjeva ni jednoga stiha o domovini — on pjeva o njoj neprestano, on plače nad njom uvijek, i sva njegova poezija, možda baš najviše onda, kada najmanje spominje domovinu najviše s njene sudbine plače. Tijesne prilike, skučenost, porušeno zdravlje (Kranjčević pati od velikog nervoziteta) sve to djeluje na Kranjčevićevu poeziju, u kojoj on pjeva o najopćenitijim idejama, ali sve su posvećene nama, sve imaju da nas preporode na nov život, ili da nam pokažu bol pjesnikovu, koja ima da nas potakne na rad. Sklop tih ideja, misaoni svijet pjesnika, kušati ću dakle da najprije reproduciram, jer bi on možda bio podoban, da rasčisti zrak, da donese svjetla, da učini prilike slobonijima, pa da u toj slobodi uzmogne kliknuti pjesnik:

»Oj gledajte ju divnu, vi zv'jezde udivljene,
To moj je, moj je dom!«

M. Marjanović.

(Nastavit će se.)

Protuslovlja današnjega društva.

(Svršetak.)

Naše si je društvo svijestno u kakovom se nalazi glibu. Neće to moguće priznati pojedini član toga društva za sebe, ali će osudjivati svoju okolicu s mana i s nemorala. I dok si je društvo svijestno svojeg nemorala, ipak se ne miče da na put stane tom zlu. A to je upravo glavna naša nevolja, jer samo bi tada moguće bilo saniranje naših društvenih prilika, kad bi cijelo društvo svijestno si svog nemorala išlo za tim, da se popravi. Dok ali društvo toga ne čini, dok ono trpi u svojoj sredini ljude zločince, ljude, koji se ogriješiše o moral i zakon, dok to društvo daje u svom krilu zaštite lopovima i izrodima, a daje im tu zaštitu radi visokog im položaja, tako dugo držimo, da nam ne ima lijeka.

Ne može se poreći, da ne nalazimo pokušaja, ali žalibože samo pokušaja, da se hrvatsko društvo trgne iz nemorala, u kojemu svoj vijek traje. Ti su ipak pokušaji samo nastojanje pojedinaca, pak kao takovi moraju ostati bez uspjeha, baš radi neodziva onih, koji bi bili zvani, da u prvome redu ustanu na obranu prava i morala.

Dok dakle stojimo na stanovištu, da se naš društveni poredak može temeljiti samo na principima, koje može dati valjan moral, koji pak mora biti ne samo usječen u duši pojedinaca, već usvojen i od uredaba i institucija društvenih, dok dakle to držimo, mora da se slabo nadamo promjeni na bolje kod našeg hrvatskog društva.

Ne samo što nismo u stanju, u nas, gdje kao nigdje vlada sebičnost i servilnost, pojedince uvjeriti o potrebi požrtvovnosti i samoprijegora, jer svaki ovakav pokušaj razbija se na prvom koraku, ne samo što nijesmo dakle u stanju pojedinaca uvjeriti o neophodnoj nuždi društvenog preokreta i saniranja, što bi se moglo postići samo sudjelovanjem cijeloga društva, dakle i njegovim, ne, tome se hoće požrtvovnosti, koju on nije u stanju smoći; ne samo dakle da nijesmo u današnjem društvu u stanju prirediti unutarnji preokret, već je ono još manje u stanju s današnjom generacijom prirediti preokret institucija društvenih, kojima bi zadaća bila utvrditi one principe morala, koje bi svak pojedinac ćutio u duši svojoj.

Uvjeriv se, da se današnjom generacijom našega društva ne da ništa učiniti, ne preostaje nam ino, nego ili ostaviti se nade, da će društvo naše ikad izaći iz ovog gliba u kojem se nalazi, ili držati, da će koja buduća generacija biti u stanju izvojevati pobjedu pravu i moralu, te riješiti ovaj socijalni problem. Držimo li ovo drugo, onda nam je dužnost prirediivati tlo za tu buduću generaciju.

I to je evo odgonetka onima, koji ne mogu pojimati našeg sudjelovanja u socijalnom pokretu, koji ne mogu pojmiti našeg nastojanja u političkoj borbi, koja kako i sami priznajemo, prem u Hrvatskoj vrlo živahna, nije već od dugo donijela nikakovog uspjeha.

Ako se samo ograničeno na oto, da generacija, koja će biti nama kao otcevima, učiteljima i odgojiteljima povjerena, usadimo u dušu prav i zdrav moral; ako naši politički uspjesi

budu toliki, da budu od upliva na institucije društvene, koje imadu crpiti svoju snagu u moralu; ako nam podje za rukom, bar donekle izjednačiti staleške razlike, te pribaviti radniku i seljaku mjesto u našem društvu kakvo im pripada, ako nam dakle, bolje reći podje za rukom stvoriti zdravi demokratski, temelj, na kojemu se ima naše društvo dalje razvijati, dok ne dodje do cilja gori spomenutog, mi ćemo moći reći, da smo zadovoljili našoj zadaći.

Pak ipak koliko još ostaje rada, koliko ideala za one, koji teže još više. — —v.

LISTAK.

»**Radostna pojava**«. Tako nazivlju „Narodne Novine“ od 5 o. mj. one činjenice, što smo ih istaknuli i osudili na uvodnom mjestu zadnjega broja našega lista. Pisac „Nar. Novina« dakako da je naše navode iskrenuo — ili, kako on radije kaže — izažeo je činjenice, koje mi priznasmo, a »izlučio ih iz gomile neozbiljnih fraza i prigovora«. Piscu je samo »do radostnih fakta, a ne do suda čudnih naprednjaka« i on poklanja »najveću pažnju radostnoj činjenici, da imamo sve više sveučilištne mladeži, koja svoju d j a č k u dužnost najozbilnije shvaća i izvršuje.« U čemu vidi pisac „Nar. Novina“ — nakon svih mogućih „izlučenja“ i nakon destilacije te radostne pojave? U tome, što djaci „famozno„ polažu ispite, u tome što ispite ne shvaćaju tek kao nuždno zlo, nego da „u nastojanju, da svoje studije sjajno svrše i da postanu svrstni strukovnjaci, ovi mladići nemaju smisla za mladenačko bučenje i strančarsko nadmudrivanje, nego ravnim putem idu za višim ciljevima, perhorescirajući političko strančarstvo u godinama svoje naobrazbe, a pošto im je osobito srcu prirasla častna promocija „sub auspiciis Regis“, razumije se po sebi, da su oni i svoje godine u gimnaziji dobro upotriebili, jer se za ovu častnu promociju ištu odlične svjedočbe i u svim gimnazijalnim razredima.“ „Nar. Nov.“ nadalje mudruju o našem prigovoru štreberstva u djačtvu ovako: „Streber“ je onaj, koji protekcijom i nekorektnim načinom želi da postigne mjesto, na koje nema pravo po svojoj sposobnosti i spremi; a nije „štreber“ onaj, koji solidnom stručnjačkom spremom i revnošću pošteno nastoji dokučiti izvjestni cilj. Isto tako ne može se duševna mlohavost, nesavjestnost i neosjećanje odgovornosti predbacivati onomu, koji je za čitavog svog djakovanja vazda savjestno vršio svoju dužnost i koji, rezignirajući na djačke vragolije, čitavo svoje

vrieme uztrajnom marljivošću troši na znanstvenu naobrazbu. U tom se upravo savjestnost, duševna energija i osjećanje odgovornosti najsjajnije dokumentira. A što se napokon tvrdi o „bubanju stotina stranica" poput papige, bit će više plod nedolične zlobe, nego istine. Jer dok mladići, o kojima „Hrv. misao" govori, teže za klauzolama i za promocijom »sub auspiciis«, m o r a s e p r e d p o s t a v i t i (!) (valjda: „moralo bi se" op. ur.) da se na našem sveučilištu klauzole i takva promocija ne postizavaju „bubanjem", nego da profesori svi (!) bez iznimke zahtievaju (»morali bi«) sasvim drugačiju znanstvenu spremu za stroge ispite, no što ju može dati prosto »bubanje" škripata.

A onda tražeći izvor n a š e m o g o r č e n j u i našim prigovorima »N. N.« misle, da su ga našle u tome »što mladići, koji ozbiljno rade o svojoj znanstvenoj naobrazbi, ne pripadaju političkim strankama, pa dapače ni starmalim »naprednjacima« ; oni sebi ne utvaraju, da su dorasli soliti pamet svojim otcevima i da imadu igrati još kao djaci neku važnu ulogu u političko-socijalnom životu; oni hoće da očuvaju slobodu svoga političkog uvjerenja za budućnost, do kojeg bi, pristajući već sada uz koju pol. stranku, mogli tek iza kojekakovih razočaranja doći; oni za to ne buče i ne upliću se u kojekakove »pokrete«, nego ostaju po strani, da uče i da mirno gledaju, što se dogadja oko njih, pa da se istom kašnje odluče za ono, što najbolje odgovara zbiljnim odnošajima i njihovu shvaćanju«.(Baš će biti u njih lijepoga »shvaćanja«. Op. ur.) »Nar. Nov.« nam napokon predbacuju zlobu, nelogičnost, izrugavanje klauzolama i učenju, itd.

O nama, našem listu i našem pokretu »Nar. Novine« nisu do sada našle za vrijedno da reknu ma i samo jednu meritornu riječ. Ali sada, kad smo dirnuli u onaj dio mladeži za koga madžaroni drže, da je njihova uzdanica — sada se digoše i uzeše u obranu te štrebere. Oni to čine doduše tako, da podmiću drugi smisao našem članku, da prikazuju stvar u drugom, ljepšem svjetlu, ali tendencija je njihovog pisanja odviše prozirna. „Famozno" polaganje ispita — još ne znači mnogo i u tom pojavu vidjeti neku strukovnu naobrazbu smiješno je, ako se uvaži to, da na ispitima budu djaci često pitani slučajno (i: „slučajno"!!) baš one partije, što znadu ili obratno, da su rezultati ovakovih ispita više manje plod slučaja, (i: „slučaja!!") da često djeluje kod njih trema i slični drugi momenti, a često i isključena javnost! Ako ti mladići „Nar. Novina" ne buče — to čine dobro; ta koliko smo mi uvjek radili o tom, da prazno bučenje i strančarstvo prestane! Ali varaju se „Nar. Nov." ako misle da su moguće samo dvije skrajnosti, da ima umjesto bučenja nastupiti „bubanje" i izolacija djačtva od društveno-političkog života, da ima doći doba gramženja za promocijama „sub auspiciis". Zar su to ti „viši ciljevi" kojima ide ta mladež „ravnim putevima"? „Nar. Nov."

su nam zaboravile reći što one pod „tim višim ciljevim misle“). Jesu li dobre službe, „stručnjački auktoritet“, dobre pozicije ili je to što drugo? Mi imamo takodjer neke više ciljeve — to neka nam vjeruju „Nar. Novine“, ali ti ciljevi nisu promocije sub auspiciis — jer do pisanih svjedočba i odlikovnaja ove vrsti ne dajemo mnogo i jer svjedočbe ne držimo ni izdaleka zrcalom pojedinca i pravom svestranom ocjenom njegove vrijednosti. Naši viši ciljevi su drugačiji nego oni za kojima teži mladež, koju hoće da uzmu u svoje okrilje „Nar. Novine“. „Savjestnost, duševnu energiju i osjećaj odgovornosti“ ne nalazimo u bubanju za ispite i u samoj strukovnoj naobrazbi. Mi smo već više puta naglašivali da hoće li netko da vrši svoju ulogu u društvu da mora biti strukovnjakom u nečemu, ali danas nije onaj čovjek potpunim čovjekom, u koga nema širokoga horizonta i smisla za sva poglavita pitanja života, u koga nema socijalnog osjećaja, osjećaja odgovornosti pojedinca prama čitavom društvu. Mi nećemo vikača na univerzi, ali nećemo ni ograničenih „specijalista“. Mi smo takodjer uvijek bili proti tome da djaci ulaze za rana u političke stranke, jer si time oduzimlju mogućnost slobodnog razvoja i zastiru si bistrinu pogleda. Ali smo bili i proti tome da se djaci zavuku u svoju sobicu i da se ne brinu za socijalni i politički život.

Djak ima da uči! Tako se kaže i to je istina. Ali ne uči se samo iz škripata i njihovih ekscerpata, uči se i iz života — ta nauka dapače je najbolja nauka. Djak ne treba da strančari, ali mora da se zanima za javni život, da se sprema za taj javni život. A nas ovdje zanima poglavito odnošaj djaka prama javnosti i mi tražimo od njega da se s tom javnošću bavi i u njoj kuša, vježbe radi, raditi, na onim poljma, koja ne spadaju u stranačku politiku. A to je ono, što neće „Nar. Nov.“ i njihovi gospodari. Madžaroni neće te javnosti, oni bi htjeli da se djaci otkrenu od nje, da se čim drugim pozabave, samo da se kane javnosti. Dapače možemo reći, da sva pedagoška taktika madžaronstva ide za tim, da ljude odvrati od interesa za javni život, da ih učini bilo činovnicima, bilo stručnjacima ili čime mu drago, samo da ih odvuče od javnoga života. Pa to je i razumljivo: čim manje potpunih ljudi, čim manje javnosti, tim manje kontrole, tim manje odgovornosti! A to je ono zašto su se madžaroni ganuli, tu je izvor svemu njihovomu zauzimanju za one djake, koji neće da se u tu javnost umiješaju. Tu je napokon izvor i svim pokušajima narkotiziranja našega društva sa nekim bezbojnim kulturnim i spektatorskim idejama, sa nekim tobožnjim liberalizmom i t. d. Sve — samo ne javni interes i svijest.

Madžaroni i »Nar. Nov.« rade tu očito protiv intencija svojega vodje, njeg. preuz. grofa Khuena Hedervarya. Njegova Preuzvišeuost naime, jednom prilikom, prigodm de-

bate o proširenju izbornoga prava, izjavila je, da je to proširenje naprosto nuždno i da će vlada donijeti u svoje vrijeme pred sabor u tom pogledu prijedlog. Ali je Njeg. Preuzvišenost ujedno dodala, da je to teško provesti, pošto narod nije još politički dosta zrio. Naše nastojanje ide za tim, da „prema višim itencijama" u našim inteligentnim mladjim drugovima dižemo tu političku zrelost, a „Nar. Mov." hoće, da tu mladu inteligenciju od te zrelosti odvrate. Hoće li „na mig odozgor" „Nar. Novine" okrenuti svoje pisanje.?

Dva medija. S. P. i N. A. napisaše brošuru *Dr. Antun Tresić Pavičić nadripjesnik i megaloman?* — Studija. »Stalni da čine svetu misiju«, napisaše je, »bez s t r a h a, vedra čela, mirne savjesti«, ali i — bez potpisa. Svakako su i oni uvjereni, da su samo mediji uzvišenoga uzora, svoga »mladoga boga«, s kojim »imadu sreću svaki dan općiti«, kako izjavljuju obojica nekim svetim strahopočitanjem, a i njihov je životni credo: *da je oholost i megalomanija misliti svojom glavom* (str. 46.). Da izbijemo odmah oružje kojemu drzniku, koji bi hotio ovaj filozofski nazor uporaviti na Tresića i postaviti bogumrsku alternativu: ili je Tresić originalan pjesnik t. j. misli svojom glavom, pa je prema tome megaloman, ili nije megaloman i prema tome — ne misli svojom glavom, nije — bože mi prosti! — pjesnik, upozorujemo tu crnu vranu, da ovakova puzava, ljudska logika ne može da dosegne nadnaravno biće, kao što je Tresić, jer on nije običan čovjek, premda ova »studija« raspravlja još o Tresiću, »kao čovjeku u opće«. On »danas koraca gorostasnim koracima prema svetom brdu s a v r š e n s t v a, on je uništio sve mane i nedostatke, njemu danas miso roni u moru najdubljih pojimanja ljudstva i svemira«. On je — samo savršenstvo, on »prorok i novi Mesija«, kojemu su »najdublja filozofska razmatranja o svijetu i svemiru jasna i bistra«. On je moralni titan: »njegovo se pero nikome ne osvećuje, ako se gdjegod i pomoli na rtu pera i prezir prama klevetnicima, prama bijesnim neprijateljima, koji uhvatiše nedostojnu prigodu, da ga satru, odmah kao da ga nadahnjuju one Isusove riječi: »oprosti im, jer ne znadu što rade«, filozofično i mirno razmišljanje uguši svaku strast, pa i sam prezir, te ti se Tresićeva duša pokazuje u svoj svojoj dobroti i plemenitosti, kako ju je uzgojila stara stoička filozofija« . . . i t. d. i t. d.

I u ovakovom buncanju, u samim superlativima, u praznom do zla boga naklapanju, napisana je — bolje — prodahnuta je duhom Tresićevim čitava brošura, a osobito »ocjena« Tresića, kao pjesnika. Medij S. P. postizava tako baš protivnu svrhu: blamuje svoga boga, čini ga smiješnim, odgovara naslovu knjige bez onog upitnika. Na str. 28. obara se žestoko na hrvatsku kritiku, »koja ne spada u vrst znanstvenih kritika«, već je impre-

sijonistička, subjektivna, koju »ne odredjuje razum i logika, nego strast, nagon, osjećaj i temperamenat«, a kad tamo čitav se način njegove »kritike« kreće tim pravcem! Tako, kad je pročitao »Polete oko Biokova« osjećao se »nekako svježim i jačim, na mene su učinile utisak« ... »za me je najbolji dokaz vrijednosti »Katarine«, da mi svaki put kad ju pročitam zamilji na licu suza« ... a kruna svega: o pjesmi »Paralipomena Uraniona«, veli, da se »čovjeku zamagli, spopane ga vrtoglavica leteći za pjesnikom nad jazovima svemirskih tajna«. Čini nam se, da je u takovom stanju pisao i cijelu »ocjenu« ... I kao što se Tresićeva književna ličnost »pričinja nejedinstvena, usljed ogromne kulture, kojom on barata«, tako su i njegovi mediji nejedinstveni i pobijaju jedan drugoga: dok S. P. veli na str. 26. da je Tresić optimista (po njegovoj pjesmi »Optimizam«), to N. A. na str. 47. kaže »tako govoriti (da je T. optimista) znači ne razumijevati«.

U drugom dijelu ove »studije«, gdje bi se imao T. secirati »kao čovjek« priznaje N. A. djetinjski iskreno, da mu je to vrlo teško pisati, jer će protivnici graknuti i iznijeti stotinu dokaza, da mu dokažu, kako se u njemu vara ... Uzrok nepriznavanju veličine Tresićeve vidi u našim razrovanim prilikama, te kliče: »Čemu tajiti? U nas nema patrijotizma!« I dalje otkriva svoju golotinju i prikazuje se takovim nedonoščetom — neću reći u politici, već prosto — u mišljenju, da bi najbolje bilo pretiskati cijeli stavak. Tako za nas realiste kaže: »U ludosti drže, da će sloboda doći sama od sebe, ako dignu narod materijalno, pa misleć na sredstva, zaboravljaju svrhu«, i »sloboda naprotiv donijeti će narodu više blagostanja u samih deset godina, nego li ropstvo kroz vijekove«. I naši stari, od čijeg vodstva veli da se nije emancipovao, zahvalili bi se na ovakovim »nazorima«, a bome ne služi na diku — ni onome — čijom glavom misli. Na daljnjim trim stranicama prežvakava o Tresiću ono, što je već o njemu nabajano »kao pjesniku« — očito, da nije znao što da kaže o njemu »kao čovjeku«. Završuje sa dražesno naivnom izjavom: »Oprostite svi, koji se nadjete uvrijedjeni: ja niesam kriv, ako vas istina peče«.

Čitava ova brošura i sve mudrosti u njoj ne mogu se nikako pripisati gospodi S. P. i N. A., jer oni su tek nesvijesni — mediji, što proizlazi ne samo iz načina i duha pisanja, već i iz njihovog doista čednog priznanja, da — ne misle svojom glavom. S toga stanovišta treba nam prosudjivati i sve bjesomučne napadaje na kritičare Tresićeve, osobito na našega prijatelja M. Marjanovića. Ono bahato razmetavanje sa učenošću i odvratno predbacivanje kritičaru, da nema — mature, to sjeća na pisanje »Hrvatke« za urednikovanja — Tresićeva. A baš ovo uvriježeno kod nas birokratsko prosudjivanje sposobnosti pojedinca (a još literata!) prema ispitima, mora svakomu

trijeznomu čovjeku otkriti svu mizeriju toga „meteora čarobna i njegovih trabanta (koji kao da su promovirani najmanje sub auspiciis regis, uz vojničku glazbu! vidi »Nar. Novine« br. 178.), i takav postupak mora kod sviju naprednih ljudi, kojima još nije birokratsko štreberstvo rastočilo mozak i dušu, izazvati upravo poštovanje prama onomu, koji si je jedino svojim radom znao steći barem neki položaj u našem javnom životu usprkos praznim formama, koje od svakoga traži naše prazno društvo. — Još nešto. Kad su se lanjske godine uslijed poznate Tresićeve afere (koja bi jedina mogla izvrsno poslužiti za veliko poglavlje »Tresić, kao čovjek« !) pisali o njemu nekrolozi, ustali su baš »mladi«, ljudi iz našega kola (u »Novom listu« i »Svjetlu«) protiv onoga moralnog kamenovanja, i prikazali su ga djetetom naših odnošaja, žrtvom našega društva, koje ga je mazilo i kovalo u zvijezde i okretom ruke kamenovalo radi jednog slučaja, koji je samo malo jače osvjetlio figuru Tresićevu, ali koji nije nikako mogao razočarati one, koji su ga i prije trijezno prosudjivali. Ali kako kod nas teško umiru »javni« ljudi — ma koliko doživjeli blamaža —, tako je i Tresić brzo isplivao i sad se gradi mučenikom, i stavlja preko svojih medija na društvo ove zahtjeve (str. 49—50.): neka ga novinstvo i kritika *ne napada*, već neka mu se osigura življenje (n. pr. uredništvo »Vienca«), da može »raditi na svetoj stazi patrijotizma, *nek šiba desno i lijevo;* nikoga ne štedeć tko zlo radi i sije«. . . . Nije loša misao — zar ne? —er.

Ratarska produkcija Hrvatske i Slavonije u god. 1901. Kr. hrv. statistički ured publicirao je u svom »Glavnom izvještaju o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće« (svez. IX. god. 1902.) glavne rezultate statistike ratarske produkcije u g. 1901. Iz ovoga izvještaja vadimo glavnije podatke.

Produktivnoga tla bilo je g. 1901. 6,994.357 kat. jutara, a neproduktivnoga 396.953 ili 5·37% od sveukupne površine. Najviše naproduktivnog tla ima u žup. srijemskoj (7·99% od ukupne površine Srijema), a najmanje u žup. modruško-riječkoj (3·58%). Naprama g. 1900. povećalo se neproduktivno tlo za 0·73%.

Po vrstima gojitbe bilo je g. 1901. oranica i vrtova 2,534·585 kat. jut. (naprama g. 1900. + 11.349 k. j.); livada 766.916 k. j. (— 5441 k. j.); vinograda 63.153 k. j. (— 2.549 k. j.); pašnjaka 1,008.689 k. j. (+ 294 k. j.); šuma 2,614.407 k. j. (— 5836 k. j.); trstika i ribnjaka 5.607 k. j. (— 190 k. j.). Kao što svake godine, tako i ove povećala se jedino površina oranica i vrtova, dok su se ostale kulture umanjile.

Naprama god. 1886. povećala se u cijeloj zemlji površina oranica i vrtova za 169.298 kat. jut., dočim su se umanjile površine šuma za 53.858 k. j., vinograda za 53.600 k. j.;

livada za 32.120 k. j. i pašnjaka za 23.472 k. j. Oranice i vrtovi povećali su se u svim županijama, najviše u Srijemu (85.540 k. j.), a najmanje u županiji ličko-krbavskoj i modruško-riječkoj (jedva 1%). Šumsko tlo umanjuje se od god. do godine u svim županijama, a najviše u žup. virovitičkoj, požeškoj i srijemskoj. Od ukupnog umanjenja, koje iznosi od g. 1886. kojih 54.000 jut. odpada na same ove tri županije preko 37.000 jut. Površina vinograda, koja je g. 1886. iznosila 117.754 kat. jut. umanjila se u cijeloj zemlji radi raznih nedaća za 45½ postotka, i to u žup. srijemskoj gotovo za tri četvrtine (24.267 k. j.), u žup. varaždinskoj za preko polovinu (9.873 k. j.), u žup. zagrebačkoj za polovinu (14.671 k. j.). Od ukupne površine vinograda bilo je g. 1901. 39·237 kat. jut. zasadjenih domaćom lozom, koji se takodjer ne će moći spasiti od filoksere i peronospere; ako se uzmu i ovi stradajući vinogradi u račun, onda bi se moralo još 82% cijele površine od god. 1886, regenerirati, da se dobije površina trsja, koja je god. 1886. bila u prirodu. Umanjaj livada tiče se većinom žup. sriemske (39.000 k. j.), dok je u ostalim županijama porasla površina sjenokoša (Zagreb + 4500 j., Požega + 2200 j., Lika-Krbava + 1000 j.) Pašnjaci su spali prema god. 1886. u žup. srijemskoj za 15.600 k. j., u žup. virovitičkoj za 11.000 k. j. i u žup. požeškoj i varaždinskoj u svakoj za okruglo 4.000 k. j., dočim su u ostalim županijama neznatno porasli. Oranice i vrtovi zapremali su 1,767.081 k. j. ili 34¼% ukupnoga teritorija; od toga bilo je obradjeno žitaricama 1,767.000 jutara (naprama godini 1900. + 24.128 j.); sočivicama samo 27.800 j. (+ 545 j.); okopavinama 181.400 j. (+ 2.846 j.); trgovinskim biljem 41.300 j. (+ 1.350 j.); krmnim biljem 163.700 j. (— 3.160 j.); vrtova je bilo samo 35.000 j. ili (+ 2.144 j.); voćnjaka 54.600 j. ili (— 111 j.); ugar 225.700 (— 730 j.); a s elementarnih i inih uzroka neobradjenih oranica ostalo je 38.000 j. (—15.663.)

Kultura žitarica napredovala je naprama god. 1900. u svim županijama i to najjače u žup. požeškoj (+ 6.029 k. j.); modruško-riečkoj (+ 2.267 k. j.) i srijemskoj (+ 10.540 k. j.) Poškočila je od god. 1886. za 223.483 kat. jut. i to najviše u šup. srijemskoj (+ 106.960 k. j.), žup. bjelovar-križevačkoj (+ 37.599 k. j.) i žup. virovitičkoj (+ 37.704 k. j.), dočim se je umanijela i ako neznatno u žup. modruško-riječkoj. Raž (posijano g. 1901. 145.339 k. j.), ječam pos. g. 1901. 126.250 k. j.) i zob (pos. g. 1901. 174.903 k. j.); pokazuju spram god. 1900. nazadak, dok kukuruza (pos. g. 1901. 674.146 k. j.); pšenica (pos. god. 1901. 475.726 k. j.) i suražicu pokazuju napredak i to najznatniji kukuruza za 27.668 jutara, a porast tla težana pšenicom vanredno je malen, tek 2.625 j., te je 8 puta manji, nego od g. 1899. na 1900.

Sočivice siju se najvećma u žup. zagrebačkoj (24·15%)

i srijemskoj (23·70%), a najmanje u žup. varaždinskoj i ličko-krbavskoj (nešto manje od 6%. Na prvom mjestu je grah sa 16.128 k. j., onda bob sa 5.248 k. j., zečak sa 4.641 k. j. i leća sa 1.824 k. j. U kulturi okopavina imadu prvenstvo žup. zagrebačka (19·24%) i bjelovar-križevačka (18·09%). Porast te kulture odnosi se na žup. virovitičku, bjelov.-križevačku i varaždinsku, dok se u žup. srijemskoj bilježi znatni umanjaj od 1.100 jut. Na prvom je mjestu korun sa 119.549 (spram god. 1886 + 48.006 k. j.) i kupus sa 29.863 k. j.

Od trgovinskoga bilja najznatniji je lan sa 15.435 k. j. (najviše u žup. zagrebačkoj), repice ozime obradjivano je bilo 9.744 k. j. (najviše žup. virovitička), a cikorije 1.364 k. j. (najv. žup. bjelov.-križ.), kultura trgovinskoga bilja podigla se osobito u žup. viroviričkoj (+ 1100 j.).

Kultura krmnoga bilja, koja je od godine do godine sve više rasla, pala je usljed oštre zime i pozebe i to najvećma u žup. srijemskoj. Naprama god. 1886. pokazuju velik porast grahovica za 42.492 k. j., (posijano g. 1901. 63.798 k. j.) i djetelina i lucerna za 47.711 k. j., (posijano god. 1901. 93.825 k. j.)

Vrtovi su se povećali u svim županijama razmjerno, dok su se voćnjaci umanjili u žup. srijemskoj.

Ugar se je povećao u žup. požeškoj (za 2.985 k. j.) i virovitičkoj (za 2.969 k. j.), a smanjio se najznatnije u župan. srijemskoj i modruš.-krbav.

Za pregled dodajemo koliko postotaka cijele površine oranica i vrtova zapremaju:

oranica i vrtova zapremaju:	god. 1886.	god. 1901.	Povišica:
žitarice	65·30%	69·72%	+ 4·42%
sočivice	0·83%	1·10%	+ 0·27%
okopavine	4·74%	7·16%	+ 2·42%
trgovinsko bilje	1·45%	1·63%	+ 0·18%
krmno bilje	3·38%	6·46%	+ 3·08%

Sav prirod žitarica iznaša 11,198.823 metričkih centi. Na prvom je mjestu žup. srijemska, (3,756.347 q), a na zadnjem modruš.-riječka (397.713 q). Prirod bio je srednje i iznad srednje ruke; prirod pšenice ozime 2,832.804 q (po jutru 8·17 hl.), ječmova 6,631.190 q (po jutru 8·5%) i zobi 843.901 q (po jutru 10·41 hl.), bio je jedan od boljih zadnjega decenija, a prirod kukuruze 5,199.261 q, (po jutru 10·40 hl.) jedan od najboljih.

Prirod sočivica iznaša 1,175.162 q, najznatniji je prihod graha, kao glavne sočivice sa 1,095.913 q (po jutru 2·91 hl.) Promjene su neznatne.

Prirod okopavina dosiže 15,326.632 q; korun 5,365.555 q (naprama g. 1900. + 1¾ milijuna q), a kupus 1,091.246 q (+ 120.000 q). Trgovinskog bilja urodilo je 326.371 q. Najvažniji je konoplja i lan (150.000 q). Cikorija je liepo napredovala (124.485 q), ali se ne će moći dalje širiti, jer već sadanji proizvod namiruje potrebe tvornica.

Krmnog bilja bilo je 3,391.341 q, a sijena 17,722.725 q

Usljed loše godine djeteline i sijena nakosilo se po jutru popriječno 6 q, manje nego god. 1900.

Vrijednost produkcije žitarica iznosi 124,471.927 K. naprama g. 1900 + 9.128.000 K. i to što s obilnijega priroda što s boljih cijena. Uvećala se vrijednost kukuruzi za preko 3 milijuna K. (najviše u žup. sriem. 1½ mil K. i požeškoj 1 mil. K.). Zobi za 1·9 mil. K. (najv. u Srijemu 1 mil. K.), raži za 1¾ mil K. (u samoj žup. Bjel.-Križ. za 1 mil. K.), a pšenici se uvećala vrijednost za 1 mil. K. (porast u žup. belov.-križ. iznosi sam preko 1 mil. K. dok ostale žup. osim požeške i ličko-krb. pokazuju umanjaj). Vrijednost produkcije sočivica bila je 14,885.000 K. a od toga odpada na sami grah 13,776.000 K. (naprama g. 1900 + 2½ mil. K.) Vrijednost okopavina iznosila je 41,047.000 K., sam korun vrijedio je 22½ mil. K. t. j. za čitava 4 mil. K. više, nego prijašnje godine (u samoj lici i krbavi za preko 1 mil. K. više). Produkcija trgovinskog bilja vrijedila je 11,645.000 K. i to repica 900.000 K. lan 3 mil. (— ½ mil. K.), konoplja 6¾ mil. K., (— 2 mil. K.), cikorija ½ mil. K. Vrijednost krmnoga bilja i sijena iznosila je preko 118. mil. K.; Radi manje produkcije, poskočila je vrijednost sijenu za blizu 18 mil. K., djetelini za 1½ mil. K., grahorici za 1¼ mil K.Ukupna vrijednost ratarskeprodukcije g. 1901 iznosi 310,414.000 K. za 42¾ više nego g. 1900.

Vinogradarska produkcija vrijedila je 3,902.000 K. za 4 mil. više nego g. 1900. (vidi br. I. glavnih izvještaja za g. 1901).

Češki djački kongres u Taboru. Kada se svršetkom školske godine raspršе djaci u svoje rodne krajeve, nastoje skoro u svakom narodu, a osobito u narodu, koji se bori jošte za svoja politička i ustavna prava, da prenesu u praznicima svoje djelovanje iz glavnoga grada u provinciju, da je osvježe mislima i radom, koji se može radjati tek u velikom kulturnom središtu. Podržava se tako neko kulturno ravnotežje izmedju ladanja, koje je uvijek konzervativnije, i centrumom svega narodnoga života, koji je opet pristupačniji novim idejama i pokretima, te hrli napred. Otuda često one »nesuglasica« izmedju vodstva u gradu i vojskom u provinciji. Djak je prema tome najprikladniji i najsposobniji elemenat, da izgladi ove naravne opreke, da radi tako za opći napredak. Od sviju malenih neodvisnih naroda shvaća češki djak najsavjesnije tu svoju zadaću, taj svoj poziv. Ali on je već danas u tom radu pokročio dalje: ne misli, da se njegovo prosvjetno djelovanje sastoji u priredjivanju diletantskih predstava i tamburaških koncerata (koje su u svoje vrieme takodjer imala neko znamenovanje), već raznim predavanjima nastoji podići duševni život ladanja. A da ponajprije sam sebe organizuje, priredjuje na sve strane svoje djačke kongrese, za koje ali zainteresuje i ostalu javnost čitavoga kraja.

Jedan od ovakovih vrlo uspjelih kongresa priredilo je ovog mjeseca djačko društvo »Štitný« u Taboru. Za svakoga našega čovjeka, koji živi samo u našim prilikama, ovaj je kongres neobičan pojav: s djacima zajedno sjede i debatuju javno sveučilištni profesori, dvorski savjetnici, zastupnici, redaktori i t. d. Tako za naše filistre grozomorna slika: djak ustane protiv dvorskog savjetnika, polemizuje s njim i žestoko se obori na čitav njegov govor!*). Sjajni je to dokaz, kako češka javnost, i upravo ona najviše, ispravno shvaća svoju dužnost prama omladimi, i kako ne ostaje samo kod riječi pohvale i ukora, već rame uz rame ide s djacima, brižljivo nasluškuje, kojim putem kreće (a da ne zakrene) uzdanica narodna. Ima dakako još i u Češkoj filistarskih dušica, ali sve se više širi ispravno mišljenje, da mladi moraju uvijek unijeti u narod nešto novo, mlado, jer bi to baš u protivnom slučaju značilo zastoj narodni, a time i propast narodnu. A sada o kongresu.

Prvoga dana predavao je pravnik Em. Chalupný »o pitanju reforme srednjih škola i našem odnošaju prama prama njemu.« Spomenuvši razne mnogobrojne prijedloge i rasprave, koje se odnose na taj reformni pokret u cijeloj Evropi, potiče djačtvo, da se osobito ono najviše bavi tim pitanjem, skupljajući potrebni materijal i šireći razumijevanje za ovo pitanje i u širim krugovima. Zaključuje sa tražbinama opće priznatim, poimence ukinuće ispita zrelosti, neovisnost učiteljstva, jedinstvenu srednju školu, manji broj djaka u razredima i t. d. — Iza toga čita jedan djak raspravu prof. dr. O. Kramařa »Srednja škola i život«, koji nije mogao doći osobno. Onda zasiže u debatu poznati realista prof. dr. Drtina, koji osobito ističe potrebu reforme filozofičnog fakulteta, da ne uzgaja samo znanstveni podmladak, kao danas, već učiteljski podmladak.

Na večer obdržava se koncert.

Drugoga dana predavao je redaktor dr. A. Hajn: Djak i socijalno pitanje i Ince Harmach: Kako se ima organizovati rad inteligencije za puk. Oba predavanja izaći će tiskom. Onda je u debati uzeo prof. Drtina u obranu omladinu od sumnjičenja, da je nihilistična i t. d. »Ništa takova nema medju češkom mladeži. Riječi »domovina« i »rodoljublje« su dakako manje izgovarane, ali zato i manje — uzalud nabacivane.

Ovoga mjeseca obdržavao se je veoma važni kongres rusinskih djaka u Lavovu, na koji ćemo se osvrnuti u budućem broju. Tako rade djaci drugdje, a kod nas — ?!

*) Kod nas jedini „Hofrath“ naredjuje svojim djacima, kako ga moraju titulovati per „illustrissime“ i kako ga moraju pozdravljati!

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 16. 25. kolovoza 1902. God. I.

I opet jedno „slavlje“...

Bila je to velika parada... Zagreb se okitio barjacima i cvijećem, a ulice su vrvjele svjetinom. Sa svih strana, gdje ima Hrvata, dojuriše na svečanost posebna odaslanstva, da vide svoju prijestolnicu, za kojom su vazda toliko čeznuli i da se razgriju u njoj. I kitnjasti Srijem i ponosna Bosna i Hercegovina i bajna Dalmacija i mukotrpna Istra, sve se našlo na okupu u glavnome gradu, da svetkuje svoju hrvatsku kulturnu slavu. I krenula je duga povorka, na čelu joj ponosni i neizbježivi veteranci, najživlje društvo u Zagrebu, u stolnu crkvu. Sokolsko pero izmjenjivaše dalmatinska crvenkapa i bosanski fes, barjaci su lepršali, a povorka je prolazila ulicama mirno i tiho, usred grobnoga muka i tišine. Ulicama je stajala znatiželjna svjetina, i nijemo i zablenuto posmatrala pjevače i njihove nošnje. Poput roblja stajaše svjetina na ulicama, ne odavajući ni shvaćanja ni zanosa i oduševljenja. Stajaše poput stijene, kao puki posmatrač, koji je upotrebio ovu priliku, da besplatno nešto vidi. A pjevači prolažahu ovim nijemim špalirom. Mora da im se čudno dojmila duše ova ropska tišina i mrtvilo. Dodjoše u Zagreb, da se u njem kao na vrelu, na ognjištu hrvatske prosvjete, osvježe i ojačaju, da se okrijepe i dobiju nove snage i života. Dodjoše da klonulu snagu prožmu novim životom, da crpe novu silu za daljnji rad širom hrvatskoga naroda, dodjoše na uskrsnuće... a gle! Mjesto života i snage, zanosa i vatre, mjesto na slavlje hrvatske pjesme dodjoše na — pogreb njezin.

Tako je Zagreb djelovao na provinciju, tako ju je osvježio i ispunio nade, što ih je u nj stavljala sva zemlja, gdje se hrvatski govori, misli i osjeća. Kad su se spremali u Zagreb, mišljahu, da će doći medju svoje ljude, koji će ih razumjeti i

shvaćati i objeručke dočekati i klicati od radosti videći, kako se na okupu našao sav hrvatski svijet, da zajednički proslavi narodnu, hrvatsku slavu. Ali toga nije našla hrvatska provincija. Mjesto narodnoga, demokratskoga, hrvatskoga Zagreba, mjesto zanosnoga i vatrenoga glavnoga grada, u koji svi upiru svoje oči i iz njega čekaju odlučnu riječ, mjesto narodne slave, nadjoše ropsko, činovničko, hladno mjesto i službenu paradu. Spremala se narodna slava, ali Zagreb je dokazao, da danas više nije kadar prirediti narodne slave. To je bila službena, činovnička slava, kakva se slavi, kad se instaliraju madžaronski veliki župani, ili dijele »za zasluge« ordeni, ili slavi najsvečanija promotio sub auspiciis, ali za slavlje hrvatske pjesme hoće se zanosa i vatre i osjećaja, a toga u Zagrebu danas više nema. Negda bilo, sad se samo spominje. A dolažahu k nama stariji ljudi, koji su sami proživljeli ona zanosna vremena, koja su nam samo iz pripovijedanja njihova poznata i klimahu zabrinuto glavom: Kud je sve to prošlo? Kud je svega nestalo?

Cijela je svečanost bila bez boje i bez prave sadržine. Nije nam ni na kraj pameti, da bismo požalili, što svečanost nije imala strančarskoga značaja. Baš nasuprot, s najvećom radosti pozdravili bismo tu činjenicu, da su se jednom našli na okupu svi Hrvati, pa su bez obzira na svoja stranačka stanovišta, zajednički proslavili jednu svečanu kulturnu zgodu. Ali, ako je ta proslava i morala da bude bez strančarske primjese, nije smjela da bude bez izrazito narodnog obilježja, a to je bila i to od srca žalimo. Hrvatska pjesma nije pionir strančarskih programa, ali ima da vrši narodnu misiju, a ta je strana imala doći do jasna i izrazita izražaja i kod ove svečanosti. Sudjelovanje službenih krugova kod ove slave bilo bi za normalnih odnošaja sasvim razumljivo i poželjno, ali u danim prilikama ne možemo zaboraviti, da je medju službenim i neslužbenim krugovima Hrvatske više nego samo stranačko-politička opreka.

Hrvatska pjesma proizvod je narodne duše, narodnog srca i misli, i ona je dio, proizvod našeg narodnoga života, koja ima da diže, krijepi i jača. Što je taj život prazniji, to je praznija pjesma. Onaj, koji sav naš narodni život pritište, koji širom otvara vrata rodjene kuće tudjincu i neopire se njegovim osnovama, koji u narodu svome guši svaku slobodnu misao,

samo da ne čuje prigovora od strane tudjinaca, pa da se održi, takav skup u protuslovlju je s duhom, kakvim mora da bude prožeta pjesma, ako hoće da bude narodna, hrvatska pjesma. I ako službeni madžaronski krugovi misle i sa zadovoljstvom konstatuju, da u toj kulturnoj slavi nije bilo nikakvog političkog momenta, nego da je to bila čisto kulturna hrvatska slava, to se varaju. Kulturna slava sama o sebi, bez dodira i veze s ostalim narodnim životom, nije moguća, ako hoće da bude narodna slava. Kultura ne može visjeti u zraku i biti sama o sebi i sama sebi svrhom. Ona je bila pokretna sila, preduvjet, sredstvo za daljnji rad, za realizovanje narodnih aspiracija, narodnih ciljeva bilo pako kruna njihova i najljepši cvijet slobode. Tko toga neće da prizna ili tko to priznaje i govori o kulturi, a u praksi radi onako kulturno, (izbori, patenti) kako se radi pod današnjim sustavom, taj ili ne pozna biti i svrhe narodne prosvjete ili do nje ništa ne drži.

Ali baš to, što su svi osjećali mrtvilo i bezbojnost ove slave, ali se s raznih razloga nisu usudili dati izražaja onome, što im je bilo na srcu, a što bi bili m o r a l i u č i n i t i, ako su htjeli, da im svečanost bude narodnom svečanosti, baš ta činjenica ponukala nas je, da požalimo, što ova svečanost — nije bila ono, kakvom su je nastojali p r i k a z a t i. Naša kukavština i naša mizerija slavila je slavlje, samo što je to mogla učiniti jeftinije i — manje bučno, onako više u »u obiteljskom krugu«, intimno, a manje napadno i svečano. Kad se bojimo, ostanimo kod kuće. Toga smo se imali držati i ovaj put. Ali da, naše društvo naučno je na parade, ono bez njih ne može živjeti, ono za drugo nema smisla ni shvaćanja. Razmaženo, kukavno — skriva se za barjake i korijandole, a u svirci glazbe htjelo bi zatomit glas savjesti, ako se kadšto javi. Jest, ovakvo bezbojno društvo, društvo bez misli i volje, u vječnom gramženju za visokim mjestima i lagodnim životom, živući od dana u dan, ne znajući kako da brže protepe dane, društvo, koje nema ideala ni malo, a kamo li da za njih trpi, ovakvo društvo nije kadro da priredi više od z a b a v e, koje jedino još može ili mora da bude s k u p a. Mi vjerujemo u iskreno nastojanje nekih rodoljuba, da dadu svečanosti narodni značaj, ali ne možemo se oteti i baš nećemo da zašutimo krah kojim je urodila — a to je i jedini rezultat — zrela ova parada, a koji je

uz skupe novce osjelila sva naša provincija, sve ako je i gutala svoje ogorčenje. Što smo postigli, što smo stvorili u tim svečanim danima? Što smo zaključlli? Ništa, pače i prijedlog, da se ženskim članovima pjevačkih društva dade počastna kolajna već nakon 5 godina članovanja, otpućen se samo odboru . . . To je bio jedini prijedlog . . . O načinu, kako da se promiče društvenost, kako da se glazbena naša literatura popularizuje i širi nije se prozborilo ni riječi. Pjevači su dekorirani, i mi smo poslije toga mogli mirne duše krenuti u zapadni perivoj, a odavle kući, pa ćemo i dalje pjevati bezbroj puta lijepe riječi: Budimo jednom potpuni ljudi, — ali samo — pjevati. Da u istinu budemo potpuni ljudi, na to još ne mislimo . . . A kad se vratimo kućama svojim, onda ćemo se spremati na novu sličnu paradu . . . Bogati jesmo, a jednom ćemo valjda postati i potpuni . . . Živila Hrvatska!

Novo vrijeme — nove potrebe.

(Žitna skladišta.)

(Nastavak.)

Dok se tako promijenio u Njemačkoj karakter i svrha žitnih skladišta, prirodno je, da je toj promijenjenoj svrsi morala odgovarati i unutrašnja organizacija skladišta i to poglavito glede načina, kako da se upravlja tim skladištnim poduzećima. Kad bi skladištima upravljali privatni trgovci, pa makar i trgovačka društva u svrhe dobitne, teško bi se time što pomoglo prodaji domaćega žita. Trgovac bi nastojao, da steče što veću dobit bez obzira kakvo žito prodaje: da li domaće ili tudje. Zato je trebalo, da uprava skladišta bude u rukama onih, koji imadu najveći interes, da se prodaje i širi domaće žito, a to su sami poljodjelci. Cijeli duh, kojim su prožeti pojedini staleži u njemačkoj državi, duh, koji ih vodi i nadahnjuje u borbi za poboljšanjem njihovih staležkih i gospodarskih odnošaja, rodio je već i oblik, u kom bi se ta uredba imala i mogla provesti. Ova je forma staleška samopomoć, koja je već provedena u mnogim društvima i udrugama, a počela je hvala Bogu, i u nas hvatati korjena. Tako je došla i

u pitanju o žitnim skladištima do izražaja misao, da se pripadnici poljodjelskoga staleža, udruženi u jednu cjelinu, sami pobrinu za prodaju svoga žita bez posredovanja trgovaca, pa da tako dobit, koju ovi vuku za svoje posredovanje, ostane samim ratarima. I tako je žitnim skladištima glavna svrha, da bez posrednika dodju u saobraćaj proizvoditelji žita s konsumentima.

Razumije se, da se skladišta ne mogu udesiti po jednoj te istoj šabloni za cijelu državu ili čak za sve države, već da razlika u posjedu (veliki, srednji, mali posjed) djeluje i na uredjenje samog skladišta. Veleposjednik, proizvodeći žito na veliko, može ga na veliko i prodavati. Proizvodnja na veliko omogućuje mu, da svoje žito valjano priredi za tržište. Uslijed uporabe istog sjemena, njegovo je žito jednake kvalitete, produkcija na veliko omogućuje mu, da za čišćenje žita rabi strojeve, a konačno, nudeći velike količine, može dolaziti u izravan saobraćaj s velikim kupcima (velikim mlinovima, pivovarama itd). Ali manji posjednik imade sasvim drugi položaj. Prije svega on ne izvozi sav svoj prirod na tržište, jer veliki dio potroši u svojoj kući. Taj je dio tim veći, što je njegovo gospodarstvo naturalnije. Sad, kad takav posjednik hoće prodati svoj prirod, ne može ga prodati konsumentu izravno, nego tek s pomoću posrednika, a ovaj tek kupljeno žito dalje proda. Dobit ide naravski u džep posredniku, a ta je dobit to veća, što je spretniji i što je ratar, koji mu prodaje, u većoj nevolji, pa je prisiljen da proda žito, ako i vidi, da ga u bezcijenu prodaje. Veleposjednik ići će glavno za tim, da mu žito postigne najviše moguće cijene, dok će manjemu posjedniku biti glavna svrha, da ona dobit, koju bere posrednik, ostane njemu u džepu. Da će i manji posjednik nastojati, da postigne što bolje cijene, prirodna je stvar, ali glavno mu je posrednikova ona dobit.

Domenom maloposjedničkih skladišta je južna Njemačka. Mali posjednik nema toliko žita, koliko ga trebaju veliki konsumenti, pa je već zato teško, da pojedinac dodje u izravan doticaj s njima. Zato veliki konsumenti, da se riješe brige i velikoga posla, prepuštaju to posrednicima, pa od njih kupuju zalihe u velikim kvantima na osnovu jednoga ugovora. Napokon ne može pojedinac ratar najvećom sigurnošću ustanoviti unaprijed, koliko će žita moći prodati, a sve kad bi to i mogao ustanoviti, ne dozvoljavaju mu sredstva, da ga do-

veze na tržište u onoj formi, koja odgovara potrebama velikoga konsumenta (ne može ga valjano čistiti, itd.).

Svemu tomu dade se odpomoći, kad se ratari stanovitog kraja združe i osnuju zajedničko žitno skladište. U tom slučaju ne prodavaju ratari svoga žita pojedinačno, nego ga samo dovoze u zajedničko skladište, koje to žito od njih namah kupi ili dade seljaku na dovezeno žito stanovitu svotu do ustanovljene visine na pr. 70 do 90% njegove vrijednosti, a ostatak mu izplati, kad žito proda. U skladištu se žito čisti s pomoću raznih strojeva, te se prema vrstama rasporeda. Kao prodavač djeluje samo skladište. Razpolažući s većim kvantima žita, može skladište dolaziti u izravan saobraćaj s velekonsumentima, može žito prodavati u zgodno vrijeme, kad su povoljne cijene, može preuzimati veće naručbe i konačno postizava za ratare bolje žitne cijene, jer otpada posredujući trgovac, koji je za tu posredovalačku djelatnost brao dobit, a na račun seljaka-ratara.

G. 1899. bila su u Bavarskoj 23 ovakva skladišta, a osnivalo se još 14 novih. Skladište u Stammbachu osnovano je bilo g. 1895. od 200 ratara uz trošak od 4670 maraka. Država je od toga dala kao potporu 1000 maraka, a kao zajam 3300 m. Promet ovoga skladišta, koje je većinom radilo sa zobi, bijaše

u g. 1895—96 . . . . 4766q
u g. 1896—97 . . . . 8386q,

što je prodano za 59.630 maraka. Režija (nagrada upravitelju skladišta, radnicima, uredjivanje žita, nagrada računovodji) iznosila je 11 pf. (6 nov.) na svakom metr. centu. Kako je skladište uspjelo, pokazalo se već prve godine, kad su ratari za svaki metrički cent zobi dobivali za 60 pfeniga više nego inače, a t. zv. »žitni židovi«, kako tamošnji puk zove žitne posrednike, iščeznuše iz onog kraja.

Za pokretom u Bavarskoj, poveli su se iznajprije Nijemci u Češkoj. Navest ćemo samo jedan primjer, kako ovakvo skladište djeluje. Jedno od prvih bilo je osnovano skladište u Bilinu, neposredno uz kolodvor državne željeznice. Skladište je dugo 21 m., široko 12 m., ali je danas već premaleno. Gradnja i uredjaj skladišta stajala je 22.079 for. Ratari su stvorili udrugu, pa su upisali i isplatili 846 dijelova po 5 for., što iznosi 4230 for. Svaki član jamči trostrukim iznosom svoga dijela. Skladište prima od ratara žito, čisti ga i daje na nj zajam do

75% njegove cijene. Ujedno se brine za prodaju dovezena žita, a poslije prodaje doplaćuje rataru, što ga još pripada preko onih 75%, koji su mu već isplaćeni. Cijene, što ih je skladište postiglo kod prodaje, bijahu redovno za 75 novč. do 1 for. više, nego obične tržne cijene mimo skladišta. S obzirom na proizvodnju žita u onom kotaru očekivali su, da će kod pravilnog tijeka stvari proći skladištem godišnje oko 20.000 q. žita. Režija bi iznosila godišnje 5000 for. ili 25 novč. na 1 q. Ako skladište kod 1 q. postigne popriječnu cijenu za 75 novč. bolju od opće tržne cijene, to bi godišnja čista dobit skladišta iznosila 10.000 for. Nije čudo, da su lijepi uspjesi osnovanih skladišta osokolili i druge ratare, pa su se brzo poveli za svojim drugovima i uzeli osnivati skladišta, često i bez zrelo promišljena plana i lakoumno.

(Nastavit će se.)

Kongres rusinskih djaka.

Kao daljnja etapa u borbi Rusina protiv Poljaka za ravnopravnost kulturnu i političku, može se uzeti i kongres rusinske sveučilištne omladine, koji se obdržavao 25, 26. i 27. srpnja t. g. u Lavovu. Galički Rusini počeli se narodno buditi koncem 18. i početkom 19. vijeka, a god. 1848. razmahao se življe rusinski pokret na osnovu rusinskoga jezika i misli samostalnosti naroda rusinsko-ukrajinskoga, pod uplivom rusinskoga teoretika Dragomanova. U drugu ruku pojavilo se u Galiciji isto tako, kao i u Ugarskoj za Bachova apsolutizma moskalofilstvo, koje je htjelo na osnovu velikoruskog jezika i s pomoću Rusije sačuvati Rusinima narodnu egzistencu. Prirodno je bilo, da pokret, koji je svu svoju nadu polagao na tudju pomoć, nije mogao zahvatiti širih slojeva puka, koji je ostao u mraku, te je tako slabeći sam u sebi, slabio i poziciju nižih slojeva ruskoga puka, koji su padali sve to dublje ekonomski i socijalno.

Da osvjetlimo stanje Rusina u Galiciji, u koje ih je dovela ta prazna slavenska politika (i u nas se je vodila i nikamo ne dovela!) navesti ćemo nekoliko najznačajnijih brojaka. U Galiciji, koja opsiže 78.496 klm.□ stanuje oko 3,350.000 Poljaka,

oko 3,000.000 Rusina, preko 800.000 Židova, i 60.000 Nijemaca. U zapadnoj Galiciji stanuje 87½% Poljaka, 4% Rusina, 8% židova, ½% Nijemaca. U istočnoj pako Galiciji 64% Rusina, 21·8% Poljaka, 13·2% Židova, i 1% Nijemaca. A ipak na te Rusine od 72 drž. poslanika i 31 gimnazije pripada 10 drž. poslanika i samo 5 gimnazija tako, da po uredovnoj statistici, koja je Židove razvrstala medju Poljake i Rusine, dolazi jedan poljski poslanik na 59.000 i 1 poljska gimnazija na 138.000 stanovnika, dok 1 rusinski poslanik dolazi na 334.000 a 1 rusin. gimnazija na 670.000 stanovnika. Kako je to moguće, to će biti svakomu prilično jasno, tko je imao prilike da čita o poznatim t. zv. galičkim izborima. A tko o njima nije ništa čuo, neka si dozove u pamet naše izbore i naš izborni red.

Sasvim je dosljedno tomu, da Rusini nemaju ni svog sveučilišta, dok Poljaci imadu dva (u Krakovu i Lavovu). Jedino su pod pritiskom evropskijih i kulturnijih odnošaja u Cislitavi (u prispodobi sa našom polovicom) Poljaci toliko popustili, da su u Lavovu nekoje katedre prepuštene rusinskim profesorima.

Poznato je, kako je zimus do 700 rukinskih djaka otišlo iz lavovske univerze zato, što im se nijesu ni najelementarnija prava njihovog jezika respektovala. Pošto je sada senat na novo izabran i izazivači, poljski profesori, otstupili, sastala se rusinska mladež, da vijeća o promjeni načina borbe za svoja narodna prava. Bilo je na okupu oko 600 djaka (a i ženski slušatelji bili su brojno zastupani). Iz Praga poslani su zastupnici dvaju smjerova napredne češke omladine. Kongres je saslušao izradjene stvarne referate i nakon svestrane rasprave, prihvatio slijedeću rezoluciju, koju donosimo u izvadku: uvažujući pomanjkanje svoje vlastite univerze uslijed ukrajinskom narodu neprijateljske politike poljskoga plemstva i njegovih sluga, kako na političkom, tako na kulturnom polju, uvažujući nadalje, da je dosadanja borba za univerzu, što ju je vodila mladež za izvojevanje poboljšica od vlasti i pozvanih faktora bila bezuspješna, i da je treba promijeniti u borbu protiv sile i vlasti poljskoga plemstva, te ju voditi zajedno sa organizovanim masama naroda, kako bi se postigla temeljna promjena svih socijalno-političkih odnošaja u Galiciji, pozivlje skupština sve drugove, da posvete svoje sile organizaciji svih vrsta ukra-

jinskoga naroda za borbu, u jednu ruku za postignuće samostalne ukrajinske univerze, a u drugu ruku za posvemašnju promjenu današnjega stanja, *bez obzira na posljedice za njihove univerzitetske studije i karijeru.* Napokon zaključuje skupština da će se svim zakonitim sredstvima boriti za ravnopravnost rusinskog jezika na univerzi (kao polaganje ispita, izdavanje sveuč. isprava i riješavanje rusin. podnesaka na rusinskom jeziku), te se u tu svrhu pozivlju drugovi, da se vrate na lavovsku univerzu, i da se u svakom pojedinom slučaju neuvaženja rusinskih zahtjeva, poslužuju pravom utoka kroz sve instancije.

Znamenitiji referati bili su onaj Kosevičev o univerzitetskom pitanju, u kojem je referent lijepo izveo, kako je nemoguće, da se postigne sveučilište rusinsko i druge institucije, ako se ta borba ne bude razvila u borbu cijele mase naroda za svoju političku i socijalnu emancipaciju. Značajno, osobito za naše odnošaje, bilo je predavanje o radu u narodu od Romana Perfeckoga; prešavši u kratko historiju rusinske borbe od g. 1848. i predočivši razvoj političkog rada na ladanju i njegove nedostatke, konstatovao je, da spas rusinske narodnosti leži u socijalnom preporodu seljačkih masa.

Češki zastupnik mladeži Brož pozdravio je rusinske drugove u ime »Unie« (sveza 37 djačkih društava) i naglasio, da Česi simpatizuju sa potlačenim Poljacima u Pruskoj i u Rusiji, ali u Galiciji, da su simpatije naprednih Čeha na strani Rusina. Oni odsudjuju moskalofile, kojih ima žalibože i u Češkoj, jer rad njihov vodi do propasti malenih slavenskih naroda u velikom moskovskom moru. Mladež češka goji simpatije samo za revolucijonu Rusiju, a ne za onu Rusiju, koja gnjete svoj vlastiti puk i druge slavenske narode.

Drugi gost iz Praga, Dušek (delegat realističke stranke) predavao je o kulturnom problemu maloga naroda i o tomu kako ima mladež raditi u narodu, te zaključuje, da sveuč. omladina nema u tom radu polaziti sa uskog stranačkog stajališta, jer se djaštvo, kao cijelost, ne može podvrći programu nijedne stranke, pošto rad jedne stranke postaje jednostranim, a rad u narodu ima ići za probitkom cijeloga naroda, a ne jedne ili druge stranke. Samo će tako mladež, pripadala ma

kojoj stranci, doprinijeti, da se puk oslobodi iz političkog i socijalnog ropstva.

Oba govora upravo je frenetičnim odobravanjem popratila skupština.

Razišavši se djaci iz tog kongresa, pošli su širom Galicije medju narod, da praktički provedu misli primljene rezolucije. I samo se je tako mogao roditi i zahvatiti ogromne dimenzije štrajk poljodjelskih radnika Rusina.

U to smo se vrijeme mi po raznim »narodnim« slavama nabacivali skupim korijandolima, i punili tako džepove patrijoti Hribaru. Ta mi ne možemo ni u pasje dane biti bez karnevala!

Dr. **Sv. K.**

Silvije Strahimir Kranjčević.

III.

Kada sam kazao da je Kranjčević moderan pjesnik, koji pati s opće patnje naših dana, s opće krize vremena našega, onda sam mislio na onu krizu, koja je u prošlome netom vijeku nastala tako, da se je sve staro porušilo ili se ruši, a novoga a uz to stalnoga i skladnoga jošte nema. Tek su elementi ovdje iz čega će se taj novi svijet, novi poredak, novi život razviti, ali jedne stalne i jake organizatorne ideje, koja bi ovladala svim duhovima, koja bi te elemente složila u jednu organičku cjelinu jošte nema. I od toga pate duhovi. Skepsa je porušila stare hramove, razagnala stare bogove i u prah rastočila stare vrijednote. Novo doba i nova nauka ustanovila je tek nekoje nove poglede, tek nekoje nove principe, ali podati novi ideal ne može nauka sama. Danas moderna znanost u koliko ustanovljuje velike i općenite principe života uči, da smo mi svi tek maljušni dijelovi prirode, a ne njezino središte; ona uči da je i materija i energija neuništiva i tek oblik svoj mijenja; ona uči, da mi o onom što je poslije smrti, u koliko se ne tiče materije, niti što znamo niti možemo doznati; ona uči, da mi kao maleni dio cjeline, tu cjelinu ne možemo obuhvatiti i spoznati; ona uči, da se život sastoji u neprestanom gibanju i razvoju, koga potiču razne energije, razne težnje za održanjem, za moći, za postignućem neke raznoteže, idejala nekih, težnje

za udovoljenjem iz naravnog poredka stvari izašlih potreba; uči nas, da ljudstvo napreduje i da je rad, uporni rad movens toga napredka i t. d. Ali u jednu ruku preostatci ukorijenjenih tradicija, a u drugu ruku konflikti, koji u tom dezorganizovanom životu nastaju izazivlju neprestano nova pitanja i neprestano nove krize, radjaju novim bolima, neizvjesnostima i tjeskobama, a oni, što se uspeše duhom na najviše vrhunce, odakle obuhvaćaju pogledom što više tih pitanja, njih tišti najviša briga, oni i najjače osjećaju svu tu neizvjesnost, oni najjače pate i najviše se muče.

Medju takove spada i naš Kranjčević. U njega se porušiše stari idejali, u njega je umrla stara vjera, on se ne zadovoljava sa starim poretkom. U pjesmi »Iza spuštenijeh trepavica« (»Matičino« izdanje str. 29.)* kaže:

»O onda mi biva, da leden stojim
Pred strašnom sfingom, a moje usne
Ne mogu pred njom moliti više
Ko čedo malo, kad sveto kleči
U zipci svojoj ručice dižuć
Tamo spram stare slike o zidu;
Već šutim i mislim i – ne mislim ništa«.

Ali on ne žali licemjerno što nema više te vjere, jer si je svijestan, da ju nije izgubio u »pokvarenom svijetu«, nego da mu ju je razorila bilo misao, bilo pogled na povjest i da mu ta vjera više nebi mogla prijati duši. U pjesmi »Himna« (T. 3.) pjeva — ogorčenju »koga je rodila vjera sa ludim sanjarstvom«; a onda »vjera je umrla pometnuv ogorčenje i

»Preplašiv se divna sklada
Izmedj svijeta — izmedj sebe«.

Jasno je, što tu Kranjčević hoće da kaže, a još biva jasnije ako spomenem iz iste pjesme ove stihove:

»U tom hramu na Sionu
Trujem samo oči drage,
U vječita mira zvonu
S l u š a m z v e k u k r i v e v a g e«.

Ogorčenje na nesklad izmedju vjere u teoriji i u praksi vidi se iz tolikih drugih pjesama Kranjčevićevih. Sjetimo se

* Kraticama M ili T i brojem označivati ću kratkoće radi, da se pjesma

samo one sjajne i velike, a bolne satire »Dva barjaka« (M. 85.) sa uvodnim stihovima: »Udri u cimbal šumni idejo evangjeoska!« sa stihovima: »Oni su pili čašu vjerskog oduševljenja, — I ubit će u ime — Boga«, sa krasnim opisom Krista, koji je zadrhtao gore, dahnuo iz dubine: »Prosti im oče, ne znadu što čine«. Nesklad taj ističe Kranjčević i u pjesmi: »Eli! Eli! lamâ azâvtani?«:

»Da, ukinuste ropstvo i cirkus i hijenu,
Pa dovedoste ljudstvo u kršćansku arenu!
I tu u sjajnim ložam, u zlatu i u slavi,
Pod v'jencem i pod mitrom na debeloj si glavi,
Zapremili ste i vi i vaše gospe b'jele
Na pozornici sv'jeta sve najprve fotelje!«

Kranjčević vidi silan nesklad izmedju današnjega oficijelnoga kršćanstva i prvotne nauke idejalnoga Krista, pa kliče:

»Badava gorde kube i mramor Panteona,
I papuče od zlata i orgulje i zvona!
Ah Golgota je pusta i vjetrić tamo tajni
Tek cvili: »Eli! Eli! lamâ azâvtani?!«

Ali on uvjek u Kristu vidi samo moralnoga diva, on govori o njegovim etičkim idejalima bratstva, ljubavi, a o teološkim pitanjima ni neće da što kaže, jer su za njega, kao misaonog modernog čovjeka i onako tek metafizička kombinacija, spekulacija i ništa više. A on vjeruje u ljudski um i ono što um ne može da prihvati, ne će ni on da to ozbiljno uzima. U »Zadnjem Adamu« (M. 93.) čitamo n. pr. i ove stihove:

»Mru bozi! čudno, kako brzo bl'jede
Te sjeni, što ih strah i varka sprede...
Kad čovjek poče da nebesa tvori,
Da vječni Sveduh nedomašan nikad
Sve čudno se je smješkao kadikad.
Mru bozi — košto magla vrh pučine,
Mru — košto sanja u prozorje mre,...
Mru — košto svijest na samrti gine
I s njome ljudske tlapnje sve«.

Ljudski razum kida koprenu sa čudesa a iza nje ne nalazi onoga, što mu se čudnim činilo. U pjesmi »Excelsior« (T. 130.) pjeva Kranjčevič ljudskoj misli ovu uzvišenu himnu:

»Ko zvjezdani šuštanj plašta silnoga Boštva, što se nosi
Kroz svemirske bezdni tajne — tako tvoja miso brodi,

O ponosna ljudska glavo! Okrštena u slobodi
Niti moli, niti prosi.
Ona znade da je sila. U skučenu ljudsku tijelu
Sunce li je što će doći? Ah u svetoj trzavici
Svoj je oltar i svećenik, — posvećenoj u izbici
Sebe štuje na propelu.

Ta miso rodila se iz Ereba, prokleta je bila, izbačena iz raja, ali ona vodi ljudstvo i juriša rajske dveri, »gazi kostur od vjekova i kud žarke oči peri sipa svjetlo blagoslova«. Buntovna je ljudska slobodna misao, jer je dugo čamila u ropstvu i za to

»Drskom rukom napr'jed kaže — uvjek napr'jed, naprijed samo
Poput groma grmi: Umah otvarajte vrata širom!
To je za nas, što smo trgli u vis s bunom i nemirom,
Otvarajte ne čekamo!«

I misao će silom ući. Ali sada se javlja još jedan momenat u Kranjčevića: višnje biće ili kako ga ovdje krsti »svevidni Duh«, uz nju je, on joj je štitnik i prijatelj on otac sviju onih koji se bune, koji prkose, sviju onih koji pregnu i koji se bore za slobodu i naprepak. Kao što je u pjesmi »Resurrectio« (M. 90.) Kranjčević prikazao kao vodju velike revolucije nikog drugog nego — Krista, tako i tu pjeva kako će se Duh razveseliti i reći buntovnoj slobodnoj misli:

»Dobro došla kćeri moja, de iščupaj korov gusti,
S neshvaćene što mi misli posijaše vjeci pusti,
Dok stadoše tamjan žeći!«

Tu je očito, da je Kranjčeviću ne samo mila ovakova revolucijonarnost u ime slobode i drugih idejala, nego da on — i ako u vidu pjesničke figure — nalazi i neko više opravdanje slobodi misli i da ne može da podnaša opsjenu isto tako kao što ni pokornost.

»Takovu te vidjet hljedoh! . . .
Pokornički tromi psalam pepelom mi uši brtvi;
Ah — sad podji sumnjat dalje!

U pjesmi »Monolog« (T. 32.), koja potiče još iz polovice devedesetih godina kaže Kranjčević: »Gospode. zar češ kazniti volju, kojom te žudim?« Ne, onaj Sveduh ne kažnjuje takovo pregnuće, jer je to pregnuće prirodno, jer je motor svemu

napredku, svemu razvoju, jer je to sila koja pokreće života kotače. Pod imenom »Sveduha« ili »Tvorca« Kranjčević razumijeva onaj opći, viši poredak svijeta, a ne neko posebno biće, neku najvišu inteligenciju. »Sveduh« je više simbol, nego prava osobnost, i Kranjčević izrično naglasuju da se ne radi ni o tom da se onom tajnom, nedohitnom principu svijeta i života kadi tamjan, niti pjeva pokornički psalam, jer i jedno i drugo tek »brtvi uši« da ne mogu čuti istine, tek »sije neshvaćanje« prave »vječne misli.« Napredovanje, traženje istine — to je za čovjeka jedna od najplemenitijih, jer najnaravnijih težnja, a bez slobode misli i kretanja nema niti napretka niti se može doći do istine. Pošto je pako u evoluciji — temeljnom principu života — napredovanje najvažniji momenat, onda je sloboda naravni postulat svega života, za to i »Sveduh« odobrava slobodnu, buntovnu misao. Ali ne samo slobodan um, nego i slobodna narav ljudska treba da se očituje, sav život bi trebalo da se razmaše u punome jeku:

»Oštrijem noktom, pravilnom crtom
Odsjeca razum čovječji pute,
A živa i divlja slobodna narav
Skokom krivuda i — — svesilno hoće!
A red i društvo, dogma i moral
Vapiju: Treba pako proživit,
Što ga je božja vječna providnost
Sazdala tješnje,
Nego što pravda zahtjeva ljudska!«

I tu opet Kranjčević osjeća neko povladjivanje Tvorca:

»Al ti o tvorče, pakla ne sazdav,
Al sazdav ljude — ja znam da voliš
Golu na klisu divljaku svoju
Pred čijom krošnjom srce je grješnik,
Grješnik i sudac«.

Ako skupimo i prevedemo u prozu sve ovo što je kazano u ovim citatima, onda bi to mogli kazati ovako: slobodna misao čovječjega razuma raspršuje sve one tvorevine mašte, koje si je primitivni čovjek sebi za utjehu stvorio u danima kada ga je pritiskala strahom priroda oko njega. Prema nekojim učenjacima je religiji izvor u strahu, u osjećaju slabosti čovjeka, pa i Kranjčević prihvaća djelomice taj nazor. Ali on

tumači postanak onih »utvara« i varkom, jer je i varka mnogo doprinijela tvorenju bogova i vjerâ. Strah, kao otac vjeri, otac je i pokorničkom moralu, »pokorničkome psalmu«, a opsjena je korov onaj, koji je pomutio istinu, opsjena i varka je »neshvaćena misao« vječnosti. Oboje je radjalo »vjecima pustim«, dok ne uskrsnu slobodna misao s jedne strane, a slobodna narav, koja je takodjer počela da traži svoje pravo s druge strane. Prva je raspršavala varku, druga rušila okove »društva, dogme i morala«. I jedno i drugo pako lako je dovelo do spoznanja silne oprijeke, što postoji izmedju vjere i života, izmedju propovjednika i njihove prakse, izmedju učitelja i učenika, proroka i vjernika i tako se napokon porušila tradicijonalna, oficijelna vjera, porušila se a da ju ne treba opet zidati. Porušila ju skepsa i glas naravi, što »svesilno hoće!« a plod je toga bilo ogorčenje, što ruševini, koja smeta, daje zadnje udarce da očisti tako zlo za novu gradnju na novom temelju i po novom planu.

Sloboda, ponos i samosvijest buntovnika to je novi zrak, to su novi movensi života. Čovjek će sam griješiti, ali će si on i suditi sam. Dašto, da bi bilo udobnije držati se kao pijan plota stanovitih formula i baciti sa sebe ponosnu svijest odgovornosti, naravno je da ovakova sloboda radja boli, radja vječnom trzavicom, radja novom skepsom, novom mukom, ali baš ta vječna muka, baš ta vječna trzava bol »sol je života« »brašno je sveto u hljeb života«. Ako si ovako skupimo te Kranjčevićeve ideje, onda ćemo odmah moći uvidjeti, da su odjek onih misli, što su ih liberalci propovjedali sredinom prošloga vijeka, da se temelje na onim naukama, što su ih širili slobodoumnjaci kroz čitavi prošli, a djelomice i kroz osamnaesti vijek. Kranjčević je dao tim mislima krasan pjesnički izražaj, on ih je prihvatio u čitavoj njihovoj čistoći i idealnosti, on iz njih vuče često zadnje konsekvencije. U Kranjčevića ćemo naći vrlo malo odjeka najnovijih mističnih, dekadentskih i inih ideja i senzacija, on se nije dao zavesti onom novom reakcijom okultističkih i drugih živalja u razvoju novije kulture, reakcijom njihovom proti čistom prvotnom slobodoumlju. On osjeća svu neutrtost novih staza, teško se vere preko ruševina staroga, ali ne uzmiče i ne klone, nego dapače ističe da će sve te patnje biti blagoslovene i plodonosne. Kranjčević je prema

tome u našem kulturnom životu prvi i najznatniji slobodoumnjak i revolucionarac.

Ali on se ne zadovoljava tek traženjem slobode, on prihvaća i nekoje pozitivne ideale novoga doba u jednu ruku, a muči se pitanjem o smislu života u drugu ruku, te obuhvaća u svojoj poeziji mislima svojim i pažnjom svojom gotovo sva temeljna pitanja današnjega života i današnjega čovjeka.

Dva momenta neprestano se križaju i hoće da se što jače očituju u ljudskoj duši i ljudskom životu: naše težnje za gibanjem, gradjenjem, naše emocije, naša volja, ili jednom riječi svi oni naši porivi koji idu za nekom tvornom djelatnošću, a s druge strane opet razum sa svojom spekulacijom i skepsom. Prva strana nastoji, da se očituje, ona hoće, a druga nastoji da otkrije, ona traži, pita. Obje strane živo su djelatne u Kranjčevićevoj duši, a težnje obaju izrazio je programatično u pjesmi »Zapad sunca« (M. 16.) ovako:

> Pitaš, što se čovjek pati?
> E to mu je patnja ljuta
> E to mu je borba c'jela:
> Više pravde, više kruha
> I slobode i vidjela!«

Istina, pravda, kruh i sloboda! To su Kranjčevićevi postulati, a to su ujedno i postulati sviju modernih slobodnih duhova. Kranjčević je ne samo ovdje, nego u opće u svojem pjesničkom radu izticao sve četiri temeljne potrebe čovjeka. Pravdu vapije kada uroni u prošlost duhom svojim i otkrije, da je pravda zaspala na prvoj stranici povjesti i sada hrže kvareći harmoniju svemira. Drugdje opet kaže da želudac harmoniju svemira bezobrazno kvari. Slobodu zahtjeva u sijaset svojih pjesama, a vidjelo, istinu, traži opet istom upornošću. U ovoj pjesmi pako najpregnantnije je označio taj svoj program. Eto tu triju momenata čovjekovog života: intelektualnog, moralnog i fiziološkog.

Kušati ću da prikažem ta tri momenta, da prikažem kako ih Kranjčević shvaća u svojim pjesmama i kakav daje oblik svojim mislima.

(Nastavit će se.)

M. Marjanović.

Bogati smo!

Da nema luksusa, ne bi bilo siromašnih. Rousseau.

Poslije bučnih dana naše „narodne i kulturne slave" (proslava „Kola") donijeli su naši dnevnici samo neke brojke, koje su imale zorno da prikažu osobito „materijalni" uspjeh ove svečanosti. „Moralni" je uspjeh i onako neizbježiv kod naših zabava, ma koliko si koje društvo naprtilo tom zgodom deficita! I naše novine govoreći o slavi „Kola" konstatuju slijedeće: za zabavu u Maksimiru platilo je 8000 osoba, a u Zapadni perivoj 22.000 osoba ulazninu (à 50 fil.). Oduševljenje, živost i nepatvoreno veselje, koje je vladalo na ovim zabavama, najbolje se očituje time, što je prodano samo za osam tisuća kruna korijandola. Da možemo navesti sigurno zanimive brojke o množini ispitoga vina i piva samo u Zapadnom perivoju, tek onda bismo shvatili i mogli si predočiti oduševljenje onih dana. To i jest jedino mjerilo, po kome se mjeri znamenitost ovakovih zabava, a osobito naših. Puni žepovi gostioničara, pa mamurluk u glavama prisutnika — to je bilanca cijele te naše »kulturne« slave . . .

Luksus, često upravo mahnita rastrošnost — karakteristična je crta, rak-rana, našega hrvatskoga društva. Samo bacite okom na naše »srce« Zagreb: na naše, velikim novcem (a nikakvim ukusom) sagradjene kojekakve umjetničke paviljone, u kojima se najveći dio godine nema što da izloži, naše sjajno kazalište, koje ostaje većinom prazno, naše bogato uredjene promenade, gdje se šepire luksurijozno odjevene dame, — ne čini li to sve dojam velegrada nekog bogatog, ekonomski jakog naroda? A kad tamo — sve je to preko naših sila! Zemlja se bori s kroničnim deficitom, grad nema novaca, da namiri elementarne tražbine zdravlja svojih stanovnika (bolnica, pučka kupelj i t. d.), a načičkane činovničke naše žene vuku svojim neplaćanjem u propast i ono malo naših domaćih trgovaca.*)

To je naša narodna bolest.

I katkada bukne upravo u pogibeljnoj formi. Tako je opet ovoga mjeseca luksus Zagrepčana slavio prave orgije.

---

*) Tako je obitelj zagreb. visokog činovnika bila dužna tvrdki Willer, nad kojom je otvoren stečaj, 4000 K samo za špecerajsku robu!

Ne spominjući sasvim izlišne, ali skupocjene zastave (po nekoliko tisuća!) pjevačkih društava, zlatne i srebrne čavle, razne bankete i mnogobrojne pijanke, ističemo samo jednu brojku: osam tisuća kruna za korijandole! Ludost i mahnitost nije se mogla jače i bolje izraziti . . .

Tonući u blatnoj dnevnoj politici, goneći se za dalekim fantonima, nije naše inteligencija imala vremena, da budi u njoj samoj i u narodu svijest i volju za ekonomska pitanja.

»Barem je taj novac ostao medju nama!« čuo sam s jedne strane utjehu. A ovo je tipično utišavanje savjesti imućnika: raskošje njihovo jest vrelo zarade siromašnijih! Kolike li varke! Narodni gospodari već su odavna porušili ovu predsudu. Bogataši ne mogu povećati svoj kapital, ako ga ne upotrebe za investicije poljodjelske i industrijalne, a zato treba velikih radničkih masa. »Tisuća franaka za modne predmete pruža manje zarade radnicima, nego da ih se upotrijebi za obradjenje kakove pustare, jer je rad na ladanju jeftiniji nego u gradu. Stvarati kapital znači neprestano pružati zaradu i ujedno znači povisivati nadnicu, jer stvaranje novoga kapitala iziskuje novih ruku, koje će biti kod veće potrebe bolje plaćane«. (Emile de Laveleye: Vlada u demokraciji). Tvrditi, da luksus viših razreda uzdržaje i hrani niže slojeve isto je, kao da kažemo, da rasipati imetak znači širiti blagostanje. A naše društvo, koje bi se htjelo ovako ispričavati slično je nekomu čovjekoljubivomu bogatašu, koji je uvijek poslije dobrog ručka razbijao čaše: »Ta neka svatko živi«. Još bi više prema tomu pružio drugima zaslužbe, kad bi polupao sve svoje pokućtvo. Naprotiv, da je, kako veli Leveleye, novcem koje je upotrebio, da nadoknadi razbite čaše, zasadio nekoliko stabala nagradio bi nadnicom isto toliko sati rada. Sačuvao bi si i svoje čaše, i pored toga imao bi drveće, koje bi bilo, dok bi naraslo, posječeno, razrezano i pokućtvo od njega napravljeno, njemu bi pribavilo dohodak, drugim ljudima pokućtvo, a radnicima zarade.

Veliki luksus vjesnik je propasti jednoga naroda. I to najviše zato, jer otvara još veći jaz izmedju bogatih i siromašnih, stvara veću nejednakost uvjeta, zaoštrava borbu pojedinih razreda.

Rasipnost uzrokovala je propast ogromne rimske države, dovela do bankrota Francesku, te izazvala revoluciju. Pokopala

je bogate, jake narode. A nama: nije li debeli sag koriandola u Zapadnom perivoju pričao o krvavom znoju našega gladnoga seljaka i radnika?! **V. Wilder.**

LISTAK.

Slavoj Jenko i Matko Laginja. Ovoga su mjeseca slavili istarski Hrvati opet dva jubileja: Sl. Jenka i dra. Laginje. Nećemo ovom zgodom pisati ni panegirike ni lamentacije, nego ćemo upozoriti samo na dvije značajne činjenice. Dr. Jenko je rodom Slovenac i počeo je raditi najprije u Kranjskoj, ali hoteći raditi ozbiljno, ogorčio ga je bratoubilački boj, koji je tamo planuo izmedju liberalaca i klerikalaca, te je otišao iz Kranjske da radi u Istri, za Slovence i za Hrvate, koji ondje ne čine izmedju sebe nikakovih razlika. Otišao je da radi medju pukom tamošnjim za narodno probudjenje, da radi skromno ali ustrajno, da žive neprestano medju svojim izbornicima i da žive njihovim životom i tako upozna njihove potrebe, te ih dolično zastupa u javnosti, da im pomaže savjetom i inicijativom kod kuće. I za to njegov jubilej ne shvaćamo inako, nego kao upozorenje na taj uzorni momenat u njegovom radu i životu.

I kod jubileja dr. Laginje moramo da istaknemo jedan drugi značajni momenat. Laginja je najprije pomno izučio financijalne znanosti i ekonomiju i onda se dao na odvjetničku praksu, nastaniv se napokon u Pulju, na važnoj, ali do onda zapuštenoj točki. Tu je organizovao više društava, radio u okolici i poglavitu pažnju svratio zapadnoj, najizloženijoj i najotudjenijoj strani Istre. I domala se narod probudio, domala je Pulj postao nekim središtem Hrvatstva u Istri. Tamo se preselila i »Naša Sloga«, tamo se otvorila i tiskara i druge institucije gospodarske i kulturne, a zapadna obala Istre se počela ekonomski organizovati. Laginja je bio u neprestanom kontaktu sa narodom i žrtvovao svoje vrijeme, zdravlje i zaslužbu svoju za to, da taj kontakt što više uzdrži i ojača. Gdje se je našao u Banovini jedan slični narodni vodja? Zar nije u nas ovdje sav »rad« iscrpljen jednim saborskim govorom? Koliko naših opozicijonalnih zastupnika posjećuje svoje izbornike? Do sada je to nedavno učinio jedini dr. Vrbanić.

I tako ćemo i ovom zgodom, kao što i prigodom jubileja Dinka Vitezića reći: shvatimo i ova dva jubileja kao opomenu, a proslavimo ih nasljedovanjem!

*

Prof. I. Kršnjavi. Hrlimo od proslave do proslave, uz nazdravice i korijandole, pa sve do onih tobože čednih »u najužem krugu«; ima ih svake vrsti. Ove su posljednje tim zanimivije, što se urbi et orbi proglašuju, prem su tobože za najintimnije prijatelje i rodbinu. Uzmimo taj goli fakat, ne analizirajući ga dalje, pa kad nam se upravo nametnula prilika, da progovorimo o »jubilarcu«, zašto da ne nacrtamo i mi portrait te »actuelne« pojave.

Madžaronske novine bile su krcate feljtona i vijesti i čestitaka, bilo je servilnog laskanja, i loše kritike, ali nije bilo iskrene riječi o djelovanju prof. Kršnjavoga. — U tim opisima bilo je dosta hvale, a ipak čini nam se, da nije bilo istaknuto ono, što je zanimivo u njegovom radu i njegovoj naravi, a naravno da su ispuštene sve tamne strane. Bit će da se je nasmiješio kad je čitao sve to pisanje, no pronicav kako jest, znamo, da je njemu glavno, da se javno mnijenje bavi s njime. Sve jedno da li javno mnijenje odobrava njegov rad ili ne, glavno je, da mu prizna sposobnost i da s interesom prati svaki njegov korak. On, profeser, upravo je kontrast poznatom naučenjačkom typu. Dok naučenjak u zabiti ne vodeći brigu o svoj okoliš mirno i ustrajno istražuje i često godine i godine gubi za kaki detalj, Kršnjavi je samo propagator, i to revolucijonarnog temperamenta. Njegovo predavanje je skoro redovno polemika, navala na njemu nepoćudne ideje, i propaganda za onu ideju, u koju se momentano zaljubio. On ima nešto mefistofelskog u sebi, onako kako je to Goethe orisao. Duh negacije vlada u njem, on je rodjen opozicijonalac, on oponira svagdje, i da je u hrvatskoj velika većina naroda madžaronska, on bi bio po svoj prilici žestoki opozicijonalac, no najzanimivije jest, da on oponira sam sebi. — Duh nemira, koji je stimulans u njegovom životu i koji mu neda da se mirno upregne u koji posao i da ga dovrši, taj ga tjera od jedne koncepcije do druge, od jedne ideje do druge. Osniva Uraniju, snuje ju na veliko, i kad ne ide po njegovom ćefu, uništuje ju, piše za Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild, i podje da uči povjest — fragmentarno za ovu nauku — izbaci nekoliko ideja, naravno protivnih svim ostalim povjesničarima, i onda zanemari taj svoj studij kao što je zanemario jus, i umjetnost.

Postaje chef nastave, hoće da reformira — prodrma sve one

zaspale upravnike i podigne prašinu u svim kancelarijama, uvadja slöjd, gradi škole, podupire umjetnike, ali kako? Daje im naručbu a onda dolazi u ateliere, diktira kompozicije i briše vlastoručno sa slike ono što mu se ne svidja. Čas ovaj, čas onaj pada u nemilost, premještanju nema kraja ni konca, i onda na pol puta sustane, odilazi, i od onda svaki čas ima neku osnovu vrlo zanimivu, no prije nego je ostvari, njemu se prvome već ne svidja. Sve više se daje na pisanje političkih članaka, razdražen prigovorima novinstva. Ti članci su karakteristični za njegovu narav, svaki članak mora da bude bomba, da osupne — zabuši i uzbuni sve. To nisu mirne studije, ili stručne i stvarne polemike, to su nabacane ideje i predlozi, čim osebujniji tim njemu draži. On ne teži za onom običnom popularnosti serenada i nazdravica, i on će uživati da nije ni malo popularan u valjanom smislu te riječi. Danas predlaže da se madžarski jezik uvede u naš javni život naročito u željeznice i srednje škole, i on zna da će svi skočiti na njega i to mu se svidja. Mi se ne bi čudili kad bi on sutra predložio, da listom podjemo Kossutha slaviti. I ako je on svojim člancima malo neugodan i madžaronskoj stranci, to ga ne smeta, dapače bit će mu drago, da je on najmarkantnija ličnost i da on ako i oficijelno i nije takvim priznat, ipak odredjuje pravac madžaronske politike. — Na oko to izgleda, kao da je enfant terrible i da više reče nego bi smio, i čini se kao da je to politika diletanta i štrebera, koji bi htio da se ulaska Madžarima, ipak tomu nije tako. On je doista tašt, dapače za cijelo da je taština, ili bolje rečeno ambicija glavno poticalo sveg njegovog rada. No sve ono, što on radi, otkada je prestao biti predstojnik nastave, nije ništa drugo, nego promišljeni rad — čovjeka koji ide za tim, da zagospodari. — Zapovjedati hoće, onako apsolutistički kao nekada, ostvariti bi htio svoje ideje, ne kao chef kojeg odsjeka, nego najmanje kao vodja stranke.

I njegova taktika nije loša, on »penzijonirac« nije zaboravljen i neuvažen, on je dapače najaktuelnija osoba, njemu je uspjelo, da svu borbu koncentrira oko svoje osobe, da svojim izazovima pripravlja terrain u Pešti. A da iza kulisa, unutar svoje stranke ne miruje, to je prilično jasno. A ipak neće nikad postići svoj cilj, jer on klicu rasula nosi u sebi. On sam sebi uvijek spali sve mostove i sruši sve kule, i kad će bit blizu

cilja onda će se javit njegov duh negacije, koji će na pola sagradjenu zgradu srušiti, tim prije, što nema nikakih temelja. Onda će on sa nekom prirodjenom elegancijom i dosta duhovito, preći na drugo polje, i opet raditi grozničavo, neumorno, kao da se nije ništa dogodilo, dok mu i to ne dosadi. Gotovo nema polja javne djelatnosti, osim teologije, gdje se nije okušao, svagdje davajući inicijativu i prednjačeći u radu, a sve bez stalnog uspjeha. Odakle sve to i što hoće? Neutaživa njegova ambicija tjera ga na to, a pošto motiv ne bazira u altruizmu, nije temeljen na želji da izradi što za obće dobro, ne može ni da ima one ustrajnosti, koja drugomu borcu i manjih sposobnosti daje snagu, da se žrtvuje i da ustraje do konca. Čim njegova amlicija ne nailazi na dovoljnu hranu, prolazi ga volja. On je figura rennaisance, bezobziran, misleći na se, ne pita ni za što drugo, samo što nema ni rennaisansnoga okoliša niti rennaisansne — upornosti, a i njegov umjetnički kredo, jest sasma tomu konforman, ako on to i prikriva, pod plaštem kulta klasične kulture. Usprkos toga je tek nedavno zagrmio na klasičnu naobrazbu u gimnazijama, a u korist živih jezika. Njemu je život jedna velika polemika, sve kušati i vidjeti, svagdje svoj sud izreći i nastojati svoje misli proturati, to je glavno. Čovjek borbe u svojoj aktivnosti, napustio je svu ornamentiku, on se potpisuje naprosto: »Kršnjavi«. To je onako lapidarna jedna »velika« crta kao kad se veli: Napoleon — osvajati i vladati to je njegova težnja — i da nema one želje da ruši, da bude osamljen i jak, samo da osupne; da se hoće dati u jaram zdrave i opće korisne ideje, pa da njoj svoje sile posveti, bio bi svakako vrijedan radnik. Ali ovako na ovom egotističnom temelju jest pojava, doduše markantna, jest protivnik zanimiv, ali i stalan. Kako god je ugodan causeur i kako god znade očarati u lakoj konverzaciji i osvjedočiti onog, koji nema dubljeg samostalnog uvjerenja, ipak će svaki malo oprezniji posmatrač odma opaziti onu labilnost, koja je glavni uzrok njegovom neuspjehu. Svaki će pitati: a gdje je ta osnovna ideja njegova života, gdje je taj temelj na kojem gradi, i vidit će, da on jednom rukom daje a drugom uzima, da »tragična njegova krivnja« leži u krivom shvaćanju odnošaja pojedinca prama društvu. Nikog ne smije njegovo madžaronstvo zavarati: da on danas dodje na kormilo, bio bi možda najžešći protivnik Madžara, a ono što

on piše, dobro je, barem će prisiliti madžarone na izjavu, a opoziciju će malo prodrmati iz sna. Pogibeljan može biti samo onome, koji ne pozna njegove motive. On je kao kaki ferment, a takav je kraj naše sveopće indolencije ne samo nuždan nego i koristan, — barem posredno.

Da je u Hrvatskoj pobuna, ako ne bi pao na barikadama, to bi za cijelo šiljao žestoke članke iz inozemstva, ili što je najvjerojatnije pokušao bi kontra revoluciju. Ono mirno filistarsko životarenje mu se ne svidja, on voli dati »rencontra«. I za to je on može biti zanimiv ali nikako opasan.

Fuzija?! U danima ljetne sparine, u tako zvanim pasjim danima, kada naše novine nemaju mnogo gradiva, očekivali smo, da će se pravdati medjusobno da — ispune prostor. Ali baš ove godine opazili smo da je u ovo zadnje doba izmedju opozicijonalnih glasila nastalo neko primirje, ona se dapače složiše u nekojim važnim zgodama. Ali eto jada iznenada! Narodna slava »Kola«, koja je »ujedinila sve Hrvate«, dala je povoda jednom feljetonu u »Obzoru« (»Post festum« u broju od 22. o. mj.) u kojemu »d« kritizuje minulu proslavu i dotiče se Harambašićevoga proslova. Taj lijepi feljeton, na koga ovom zgodom upozorujemo naše čitaoce, ali s kojim na žalost mnogo puta nije ostali sadržaj »Obzora« u skladu, akoprem je pisan stvarno i mirno i izašao »ispod crte« ipak je dao (u 193. broju od 23. o. mj.) povoda ogorčenju lista »drugog krila fuzije«. Tu čitamo n. pr. izreke kao što je ova: »U tom podlistku tuži se taj gospodin, što je onako »službouljudno« prošao svečani banket, premda posve dobro znade, da su ga onako upriličili baš njegovi matadori.« Što »Hrv. Pravo« nije već od nekog vremena tako pisalo o »obzorašima«, to nadomješćuje »Hrvatska«, drugi organ fuzije. Vraćamo se u eru podmetanja, u eru ocrnjivanja i denunciranja! Ali »Hrvatska« dalje piše: »bezsmislica i protuslovlja nalazimo češće u »Obzoru«, na primjer, da je Virovitica na Dunavu, da je glupost i nedoslijednost zagovarati za fuziju ime stranka prava, da su nagodbenjački realiste cviet naše mladosti, naša nada i naša uzdanica, da su se naša historička prava preživjela itd., — a ipak priznavati zajednički program od god. 1896.! Ovoliko za sada, a budu li naši obzoraški s a v e z n i c i u naše ljude ovako g l u p o z a b a d a l i i nadalje, moći ćemo im poslužiti još l i j e p š i m p r i m j e r i m a, kako štuju i u č v r š ć u j u p o l i t i č k u s v e z u, u kojoj su s našom strankom. Jer svaka strpljivost ima svoje granice, a na l j u t u ranu treba metnuti i l j u t u t r a v u.« Već sami izrazi »njegovi matadori«, »obzoraški saveznici«, »naše ljude«, »politička sveza«, »naša stranka« i t. d. čudno zvuče,

ako se ozbiljno uzima fuzija t. j. prestanak obiju stranaka i stopljenje u jednu novu. Mi smo u našem listu već više puta upozorili na neiskrenost fuzije, mi smo već pitali jeli gospoda misle ozbiljno ili zbijaju tek šale, a eto i ova zgoda nam još više potvrdjuje našu misao, da za pravo fuzija, koju je inteligencija u pokrajini željela, a koju je onda pozdravila s oduševljenjem, ne postoji, da se naši opozicijonalni elementi ne će da slože i stope i da svak vuče na svoj kraj. Ovaj najnoviji slučaj »rada« u »fuziji« upravo je nova pljuska za one lakovjerne optimiste, koji vjeruju u iskrenost zagrebačke »fuzionirane« gospode.

Ali ne bi ovako oštro to bili rekli, da se pri tom ne ističe nešto još strašnijega: osobni, i to neprikriven, motiv »razdoru«. Zašto se srdi »Hrvatska«? Za to, jer je »povrijedjen« dr. Harambašić, a on je u redakciji toga lista, on njime upravlja. Ta već u početku ove bilješke kaže se: »Nas zanima samo to, da je naš drug i saveznik (»Obzor«) bio tako bezočan, pa se je u tom svom proslovu narugao i patriotičnom proslovu dr. Harambašića«, koji da sigurno »promišlja mnogo ozbiljnije i logičnije kad sastavlja svoje pjesme«, nego feljetonista, čije se postupak krsti »perfidijom«. Jeste li sada shvatili o čemu se radi? Radi se o povrijedjenoj pjesničkoj taštini dr. Harambašića, radi se o tom, da se u »naše ljude« nesmije zabadati . . . jer inače samozvana »stranka prava« će početi pucati i — narod će se podijeliti u dva tabora! Eto kako u nas nastaju politički razdori i političke stranke, kako polemike i bojevi »u narodno ime«, eto, tu je jedan lijepi primjer redaktorske politike, politike ambicije, inače zvane politike »načela«.

List, koji se u protuslovlju sa duhom zaključaka na sastanku od 15. siječnja, na želju tobož pasivnoga Frana Folnegovića, a radi neodlučnosti ostalih još uvijek zove »glasilom stranke prava«, grozi se otkrivenjima, braneći dr. Harambašića. A zar se ne boji i on »otkrivenja«? Zar se ne boji, da će tko moći dr. Harambašiću, koji toliko »promišlja«, predbaciti ona tri »poleta« i tri »opoziva« u prošlom saborskom zasjedanju, zar se ne boji da bi tko mogao istomu gospodinu doviknuti kolike li je u njega brige za izbornike svoje, kada mora doći čovjek protivne stranke (dr. Mile Starčević), da predvodi u nekom poslu njihovu deputaciju, zar se ne boji da bi tko mogao istoga gospodina podsjetiti na ono nazdravljanje madžaronima, o čemu je bilo i u saboru govora i što ruši i ugled i prestige opozicije, da bi tko mogao učiniti otkriće, pa pričati o svem onom što dr. Harambašić u svom izbornom kotaru, pred svojim uglednim izbornicima, a u društvu ljudi protivne stranke i činovnika, i protupravaški izjavljuje i tako pljuska svoje svijestne izbornike, na čije se pravaštvo znade pozivati uvijek, kada treba primjerom poduprti zahtjev, da se fuzija nazove »strankom

prava«, pošto to »narod želi« t. j. pošto bi inače nekoji ljudi postali — suvišni.

Eto tako se u nas iskreno i solidno vodi politika i što je još gore opozicija! A što si netko drugi ruke tare, to je svejedno; za sada je najpreče da »strpljivost ima svoje granice« i da se proglase »nagodbenjački realiste« mladim madžaronima.

»**Sud božji u Subotici**«. »Iz Budimpešte od ministarstva stiglo je kobno, zapečaćeno pismo! Sadržaj te biele knjige je strašan, a važan«. »Lazo Mamužić, gradonačelnik Subatice bele, suspendiran je od zvanije; tako je prošo i varoški glavni računovodja Tilman. Iztraga je odredjena proti varoškim senatorima Jakobčiću i Ljubibratiću, proti Herceg kapetanu; proti zvaničnicima vitezu Martinu, Deli Franji, Krnajskom Števi i Vujković Lamiću. Nadalje zabavlja ministarstvo Salai Maćiki, Vujnić Mati itd. zbog neharnoga postupanja sa varoškim novcima«. »... Lazo Mamužić, jednoć miljenik i zagovornik naroda svojega ... bacio se u naručaj nepretelja, koji su mu eto danas nemilice vrat slomili. Jest! Lazo Mamužić je svu svoju snagu napeo, da našu rič, knjigu iz škulah iztisne i on je silovitim načinom na put stao bunjevačkoj pismi i veselju«. »Iza 18 godišnjega načelnikovanja u misto slave i odlikovanja sramotnim načinom odpušta ga vlada, koju je vazda slipo služio; a iznevireni narod žali: jer se u njemu privario ljuto«. »Zakon o slobodnim izborima odvalio je Lazaru desno krilo; a smrtni udarac zadade mu ministarska iztraga, koja više miseci potrajala i uslied čega bi odkriveno i dokazano: da je više od pol milijuna kruna varoških novaca potrošeno bez ministarskog odobrenja; da je varoški senat hiljade i hiljade oprašto pojedinim zvaničnicima bez znanja varoške skupštine«.

Tako bunjevački »Neven« o pronevjerenju gradskih novaca u Subotici. — I opet je pukao na ugarskom upravnom tijelu jedan čir pritisnut energičnom rukom Szellovom. Pokazuju se jedan za drugim kao znaci strašne unutarnje bolesti. A ovo nisu možda pojavi sporadični, kojima je uzrok u nevaljanosti pojedinca, korupcija ova, što podgriza temelje ugarskoga života, pojav je općenit, socijalan, kojemu uzroci leže u nedalekoj političkoj prošlosti. Krvavi je to dokaz u kakovo bezdno korupcije može rinuti upravu a i čitav narod vlada ili državnik, koji si nemoralnim sredstvima većinu stvara. Koloman Tisza bio je »fanatik parlamentarne većine«, bilo kakvim sredstvima stvarao si većinu, pokornu, mamelučku i ovisnu, bio tiran njezin. Upravi, koja se je baš za vrijeme Tiszine vladavine imala da razvije i reformira prema zahtjevima modernoga vremena, bila je glavna zadaća, da »pravi izbore« i da šalje u sabor mamelučku većinu. Iz činovničtva učinio je Tisza korteše i sluge vladine. »Zasluge« mogle su se steći samo na izbornom

polju. Čim je bio tko bolji sluga i korteš, tim je postajao pod okriljem Tiszine vlade moćniji i nasilniji, a od toga vremena počela je cvasti korupcija, učestali su upravni zločini i pronevjerenja obćinskih novaca. Moramo još u obzir uzeti neuredjene i slabe plaće, pomanjkanje inteligencije obćinskih činovnika, i fakat da bezakonja i protupravni čini, koji su se slobodno zbivali za vrijeme izbora u interesu Tiszine vlade, zbivali su se i poslije izbora, ali u privatnom interesu pojedinih obćinskih, gradskih i županijskih »bogova« i klika. Koliko se je štitila korupcija za Tiszine vlade najbolje svjedoči fakat, da je sudovima i državnim odvjetničtvima izdana bila prezidialna uputa, da se protiv administrativnoga činovnika dotle ne smije dignuti tužba zbog pronevjerenja, dok državni odvjetnik tu stvar ne prijavi županiji i odanle dobije odgovor jeli prijava istinita ili nije (vidi najnoviju aferu u Temešvaru). Na takav način mogao si je Tisza — usprkos najžešćim i najopravdanijim navalama opozicije — kroz čitavih 15 godina održati na okupu svoju ropsku većinu. Parlamentarna većina bila je moloh kome je Tisza žrtvovao ustavnu i pravnu svijest, zakon i moral. Koloman Széll pošao je drugim putem, ne oslanja se jedino na većinu nego traži i dodirne točke s opozicijom, a to mu je sada i lakše, jer su sve madžarske stranke u nutrinji svojoj razrovane i oslabljene. Széll se je dao, da vida rane, koje je ostavila Tisovština, a osobitom se energijom bacio na saniranje upravnih rana. Odavle ona učestala odkrića i katastrofe o kojima svaki čas u novinama čitamo. — Hoće li Széll — onako kako je Tisza poslao maloga Tiszu — poslati u Hrvatsku maloga Szélla?

hk.

Bunjevačka stranka pravde. Pokreti nemadžarskih narodnosti, bjesomučni šovinizam madžarskih stranaka i vlade, progon i ugnjetavanje bunjevačkog jezika i narodnosti sve je to doprinjelo tome, da se je i medju Bunjevcima i Šokcima razmahao politički pokret na obranu njihove narodnosti. Istina, bunjevački »Neven« navršuje već XIX. godište, već i prije bilo je rada oko pridizanja narodnosne svijesti (pop. Ivan Antunović), ali tek od nedavna prokrčilo si je puta medju Bunjevcima uvjerenje, da će samo onda moći si sačuvati i izvojštiti svoja prava kao narod, ako budu i na polju političkom samostalno istupili. Do sada su Bunjevci i Šokci bili u raznim madžarskim strankama, (liberalnoj, Košutovoj, pučkoj). »Pa šta nam bila plaća? To, da su nam iztirali materinski jezik iz varoške kuće, iz škula, a skoro i iz javnog života«. »... slatka obećanja su nas dosta dugo vezala, a misto prava naroda doživili smo okuženje naroda. — Tu se daklem više ništa čekat nemož, već kotliće triba napustiti i sastavljat čisto nezavisnu, nepodmitivu bunjevačku stranku, ma kaku malu, pa neka joj članovi stoje kao izpovidnici, pripravni vazda po ugovoru i u korist bunjevačkog jezika di-

lovati« (»Neven« br. 7. o. g.). I ova stranka — stranka pravde — zasnovala se jesenas, pri općinskim izborima, u krilu Kola mladeži.

Kolo mladeži ili ta bunjevačka »stranka pravde« malo traži, ali je i to dostatno da ju madjarski šoveni obijede s panslavizma i veleizdajničtva. »Mi daklem hoćemo danas pripoznaju onako kako mi jesmo« »... hoćemo da se poštiva madjarski zakon i madjarske ministarske naredbe« — (misli se zakon o narodnostima), stranka pravde »traži slobodu i pravdu, kod varoške uprave štedljivo gazdovanje, a u družtvenom životu kršćansko mišljenje«. (»N.«).

Bunjevačka stranka obećaje doskora u »Nevenu« načela svoga najbližeg djelovanja u formi programa iznijeti, onda ćemo se na pokret i život naše braće Bunjevaca pobliže osvrnuti. Preporučamo »*Neven, zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce*«. Pridplata: na cilu godinu 2 krune, a šalje se uredničtvu »Nevena« u Subotici III. 151.

»**Mladi i Matica.**« Tako je naslov nizu članaka što ih priopćuje »Hrvatska« u svojim poslijednjim brojevima, a bave se našim člancima o »Matici«. U prvom se članku pisac bavi gotovo isključivo mojom osobom, dočim u ostalima detailno (a i cjepidlačarski) brani dr. Arnolda od mojih prigovora. Ne treba da se posebno osvrćem niti na jedno niti na drugo, tek moram da odbijem od sebe sumnju, da sam išto napisao u povodu kakovih osobnih motiva, ili u nekoj uzrujanosti, jer ja niti što imam proti dr. Arnoldu, niti bi se dao tim motivom zavesti, koliko god sam još mlad i nediscipliniran. Nego u trećem članku kaže se, da nazori o naturalizmu »sačinjavaju program, glavnu, možda stožernu točku, gdje se dr. Arnold i mladi razilaze«, te se nastavlja ovako: »Da je gosp. »M.« posvetio čitav svoj prvi članak obrazloženom pobijanju Arnoldovih načela, to bismo shvaćali, ali ga ne shvaćamo, kad je on htio predstaviti kao nešto nuzgredna, to, što je svakako glavno ... On se ne slaže sa umjetničkim maksimama dr. Arnolda; — Zašto nije otvorio debatu? To bi bilo ne samo zanimivo, nego iskreno. Tada bismo imali pred očima čitav spor medju mladima i dr. Arnoldom... To bi bilo pravo poprište i tu bismo željeli viditi na megdanu mladoga kritičara...« Napokon pisac izvadja kako je moje shvaćanje umjetnosti protivno ne samo nazorima dr. Arnolda nego i »osnovnoj ideji Matice«, pa za to da i neće dr. Arnold reforama. Pisac napokon kaže: »Medju dr. Arnoldom dakle i mladima postoji ne samo razlika nego i opreka. Njihov je sukob načelne naravi. Ne znamo zašto je g. »M.« htio da to prešuti i sakrije?« — Što to znači — pitat ćete? Ovo sve znači drugim riječima to: opreka izmedju dr. Arnolda i

mladih principijelna je, dr. Arnold čuva i brani osnovnu ideju »Matice«, a mladi bi ju srušili, prema tome oni nemaju pristupa u »Maticu«, a gosp. »M.« ima očito kakove »postrane namjere« što to prešućuje! Da te riječi nemaju toga značenja nebi se na te članke ni obazro, jer sam i onako dosta jasno rekao svoje mnijenje o »Matici«, ali sada moram kazati ovo: Razlika i opreka postoji, ali »Matica« je općenarodni zavod i ujedno glavni faktor u našem literarnom životu, a to znači, da odlučujući u njoj faktori moraju biti liberalni kod primanja djela književnih. Jasno je, da bi ja radje, da ti faktori prihvate moje nazore, ali to nije moguće, osobito ne u doba prelaza, pa sam za to i naglasio da se mora naći izmedju tih faktora i »mladih« modus za zajednički rad. Radi toga i nisam htio da se uplićem tom zgodom u debatu o umjetničkim maksimama dr. Arnolda, jer držim, da bi bilo štetno, da nazori jednoga čovjeka, bili oni ovaki ili onaki jedini odlučuju u jednom jedinom svoje vrsti, opće narodnom društvu. Nije tu bilo ni neiskrenosti, niti sakrivanja. Što se tiče »otvorenja debate« i to će doći na red dok bude potrebe i zgode, pa će moći pisac u »Hrvatskoj« i tim povodom napisati još jedno desetak članaka. Napokon moram da kažem još i to, da se mi »mladi« (medju kojima ima, kako pisac u »Hrvatskoj« kaže i godinama starijih) nećemo dati isključiti od rada kod »Matice« na temelju njegovih dedukcija, niti ćemo mirno trpiti, da se tim dedukcijama pred publikom opravdava, a u ime »visokih ideala«, zatvaranje vrata ni nama, ni našim idejama ni djelima. M

Teorija i praksa. Bilo je to oko uskrsa ove godine, kad je izašao prvi broj omladinskoga lista »Mlada Hrvatska«, što ga pokrenuše nekoji od mladih ljudi ultramodernog literarnog smjera. List je bio pokrenut u povodu nezadovoljstva s našim listom, jer da mi odviše napuštamo umjetničku stranu i da »sklapamo kompromise«. Vlastnik i izdavaoc mu je bio Branko Drechsler, što je bio nešto prije izdao knjižicu »o starijim hrvatskim pjesnicima«, koju je kritika simpatično primila. Na nekoliko naših primjetaba tomu pojavu odgovorio je g. Drechsler u drugom broju svoga lista oštro i razdraženo. U tom »temperametnom« odgovoru mogu se čitati i riječi »perfidija«, »podlost«, »puzavost«, »niskoća«, »imfamnost«, i t. d. Tu se našim suradnicima podmeće, da su za volju materijalnih interesa sklonili svoju glavu, iznevjerili se svojim prvotnim načelima naprednim i slobodoumnim, a kao kulminaciju sviju prigovora hoće pisac da istakne (štampano razmaknutim slogom), što je našim »tobož radikalnim« suradnicima dr. Heimrlu i M. Marjanoviću, »moglo biti ponudjeno redaktorstvo madžaronskih novina u Osijeku«. Na taj i takav članak nismo smatrali za potrebno da odgovorimo jedno radi toga, što smo držali da

je plod nepromišljenog ogorčenja pokretača, koji bi htjeli od nas još više radikalizma i modernosti, pa smo se nadali, da će skoro uvidjeti, da su se prenaglili i da ćemo se jednom još zajedno naći, a drugo za to, jer smo bili svijesni, da će sadržaj i smjer našega lista najbolje sam po sebi pobiti podmetavanje. Ali pisac onoga napadaja i prebrzo se i previše se je »otrijeznio« i to moramo da sa žalošću konstantujemo. U 193 broju (od 23 o. mj.) »Narodnih Novina« izašao je podlistak: »Kršnjavi i naša umjetnost«, podpisan punim imenom g. Branka Drechslera. Tu se na 7 stupaca pjeva panegirik Kršnjavome, panegirik, koja čini odmah dojam — da blago rečemo — interviewa (n. pr. »Kršnjavi je dao izraditi ovu (spomen) pločicu, da i druge potakne na to, pa tako našim kiparima pribavi naručbina«). I mi u istinu možemo ustvrditi, *da je sve podatke za ovaj članak dobio Drechsler gotove, da njegove muke tu ima tek u stiliziranju članka, da su dapače nekoji ljudi te podatke po Zagrebu nudjali raznim piscima, neka po njima napišu članak, ali pošto se tražio podpis potpunoga imena, nije htio nitko da se izloži, ali izložio se je jedini g. — Branko Drechsler* i metnuo tako za malu cijenu honorara svoje ime — na pranir! Dao se je uz malu cijenu izrabiti ondje, gdje nije ipak do sada ni jedan mladi čovjek konačno nasjeo. Svojim člankom naime ima po nečijoj inteciji da komentira, kako Kršnjavi ima učenika i udivljenika, medju mladeži (»Kršnjavi mi je simpatičan« — kaže Dreahsler — » i posvećujem mu radostno nekoliko riječi k četrdesetgodišnjici njegovog književnog rada.«) Dao se je izrabiti on, moderni, napredni, slobodoumni, bezkompromisni — od čovjeka, koji je živi kompromis, koji je jednom liberalac, dočim odmah za tim izjavljuje, kako je bigotan, kako radostno ide u crkvu i t. d., od čovjeka dakle, koji bi mu morao biti najdalje — prama njegovim prvotnim (prije četiri mjeseca izpovjedanim) načelima. Branko Drechsler, koji je napisao u 2. broju »Mlade Hrvatske« nadgrobno slovo naprednosti naših ljudi, koji je pisao »fuit Marjanović« modernista, a sada je impotentan i »stari«, on sada punim imenom piše: »Jedini je Kršnjavi u nas znanstveni umjetnički kritičar i njegove pa i veoma nepovoljne sudove svatko mora priznati valjanima i ispravnima«. Kršnjavi — starih, akademičkih načela i Drechsler — ultramoderni pristaša što slobodnije umjetnosti! Branko Drechsler, koji je mislio da je već to ogroman argumenat, što je našim ljudima »*moglo* biti ponudjeno« mjesto kod madžaronskih novina (ali nije uvažio, hotice, fakta da su te ponude, svakako sjajnije od honorara jednoga feljtona, bile s indignacijom odbijene), on sada piše pod potpunim imenom u madžaronske novine, piše panegirik čovjeku, koji je glavni suradnik onih istih madžaronskih osječkih novina, i u kojima piše poznate članke o suženju nagodbe i o učenju madžarskog jezika

i t. d., ili jednom riječi — Spektatoru! I to sve nakon — tri mjeseca!

I tako je eto konstatiranje toga fakta u jednu ruku, a poziv na čitavi naš dosadašnji rad i naše pisanje u drugu ruku najbolji odgovor dotičnim osvadama u 2. broju »Mlade Hrvatske«.

Ali ima taj pojav i svoje drugo, općenitije, a po tom i važnije značenje. Simptomatičan i ni malo utješljiv je to pojav, da se mlad čovjek ovako na lako dade izrabiti i da piše onako o onakovim ljudima u onakovim novinama stranke, koja je demoralizovala naš život, koja mu je ugušila svaki polet, koja mu oduzima slobodu, koja je u praksi onako sjajno liberalna! Loš je to znak, da bez promišljanja i skrupula mlad čovjek, koji hoće da bude i radikalan i slobodouman i napredan u kulturi i literaturi, ne shvaća neki savez i kulture i literature sa ostalim životom jednoga naroda; da ne znade provesti u svojem životu u praksi sve konsekvencije naprednosti, slobodoumlja i radikalnosti, nego sve to uzima u teoriji samo djelomično i ograničeno lih sa stanovišta literarnoga, a nema interesa za ostale grane života i ne podvrgava ih kritici i ne primjenjuje na nje svoje teorije. Takovim se načinom oduzimlje i kulturi i literaturi svako solidno tlo, kida korijenje i poriče znamenovanje u životu i za život. A napokon se i te teorije ne znaju konsekventno provesti ni unutar njih samih, kada se Kršnjavoga proglašuje jedinim umjetničkim kritičarom i uz njegovo stanovište pristaje! Ovakovoj neprodjelanosti, ovakovom neshvaćanju modernih ideja u čitavom njihovom opsegu, u čitavoj njihovoj dubini i u svim njihovim konsekvencama prigovorili smo bili kod prvoga pojava »Mlade Hrvatske« u najboljoj namjeri, a eto ovaj slučaj nam daje ponovno pravo. To nas zabrinjuje, to nas ali i ogorčuje . . .

Još: dva medija. U prošlom broju pozabavismo se malo s brošurom Dr. A n t u n T r e s i ć n a d r i p j e s n i k i m e g a l o m a n? a sada donosimo još samo opasku za bolju *k*arakteristiku obojice pisaca. — Na str. 28. napada se »m l a d e«, te doslovno slijedi:

»I uprav ovdje čini mi se smiješno ono sredstvo obuke, koje jedni drže kao najbolje, naime: učiniti smiješnim učitelje u očima njihovih učenika. Ja mislim, da je to put k o j i m m i n a z a d u j e m o, jer kolikogod bio raison d'être Aristotelu pobijati Platona, to ipak čini mi se i jest nenaravski, da se ptić uzdiže nad orla. Jedan francuski kritičar govoreći o jednom mladom piscu rekao je: »Il n'est pas de son temps. Il est de son âge. (Mlad čovjek nije čedo svoga vremena, on je čedo svoje dobe.)«

Praško »N o v o D o b a« od god. 1898. broj 5., nekadašnji

organ realista, koje se u cjeloj brošuri nazivlje neznalicama i glupanima, ima u uvodnom članku »Mi i naši stari« ovaj citat iz kritike nekog »starog« o knjizi »mladog« Francuza:

»Gospodin E. Charles mlad je čovjek — a takvi su svi mladi ljudi, kakav je on. Nemojte nipošto reći: Takvi su današnji mladi ljudi. Oni su bili takvi uvijek, u sva vremena. Mlad čovjek nije čedo svoga vremena, on je čedo svoje dobi. (Il n'est pas de son temps. Il est de son âge)... I treba, da budu osvjedočeni mladi ljudi o našoj gluposti. Možda još ni nisu osvjedočeni onako, kako bi trebali da budu i kako se čine da su. Ja kažem i uvijek ću reći: najbolje je sredstvo obuke: učinit smiješnima učitelje u očima njihovih učenika. To je na žalost jedini put, kojim napredujemo. Raison d'être Aristotelu jest pobijati Platona...«

Isporedite oba citata! I ne obazirući se baš na vrelo, iz kojega je gosp. pisac brošure crpao svoju mudrost, ne čini vam se, da navadja riječi franc. kritičara protiv njega samoga?

Ali dolazi još ljepše. U istom broju »Novoga Doba« nalaze se (na str. 208.) u jednoj kritici ove riječi:

...»Ali pošto ja nijesam književni aristokrata, i pošto i mene, kako veli Masaryk, izraz svake duše, i kad nije napisala dobre knjige, niti stvorila velikoga djela, isto tako zanima kao i duše Götheove i Nietzscheove, to ćete mi onda vjerovati, da sam s velikom voljom prišao, i to bez rukavica, analizi tog...«

A na str. 32 spomenute brošure piše g. N. Petris (sada ga spominjemo cijelim imenom) o Tresićevim putopisima:

»Oni zaslužuju pažnje i osobito zanimanje. Ja doduše, kad bi se ticalo i onih prvih, ne bih bio književni aristokrata, pošto bi i mene, kako veli Masaryk, izražaj svake duše, i kad nije napisala dobre knjige, zanimao, premda bih o takvoj duši pisao bez rukavica. Nu u bijelim novim rukavicama valja preći k analizi Tresićevih »Poleta«.

Gle, gle, dakle ne samo vjerni medij Tresićeva duha, već i — — marljivi čitatelj izdajničkih časopisa! —er.

»**Hrvatsko Pravo**« u br. od 26. kolovoza o. g. piše: „Realisti ne pitaju za istinu, oni se samo osvrću na činjenice. Ali se i stanovite činjenice stvaraju ad hoc i na krivom temelju. Nu realisti su odviše komodni da bi lažno stvorene činjenice suzbijali, oni ih naprosto priznaju i s njimi računaju. Isto tako ne pitaju ni za to, je li je nagodba pravom stvorena, da li ona obezbjedjuje opstanak hrvatskom narodu? Oni ju prihvaćaju, jer je tu i za to ne mare raditi za bolje stanje, koje bi odgovaralo potrebama naroda, ne mare raditi za nezavisnost Hrvatske.“ Za pisca je očito istina nešto drugo, a nešto drugo su činjenice; za njega ima i „lažno stvorenih činjenica“ (mislio je valjda „nepravom stvorenih“), s kojima ne treba računati itd. Nakon ovoga galimatijaša zar da se još posebno osvrćemo na

podmitanja koja slijede. Ta izrično smo izjavili više puta, da je nagodba minimum naših zahtjeva, da nikako ne odgovara našim potrebama, da ju priznajemo samo da bi ju mogli uspješnije u našu korist proširiti, eventualno i odstraniti. Ali sve to ne koristi! Treba sve protivno tvrditi i tako „bistriti", i tako „voditi iskrenu politiku istine". Ali — pardon — činjenice ne treba priznati, jer one nisu još istina, a istine u nas ni ne može biti, kada ju tolike naše stranke i frakcije uzeše već cijelu u zakup . . .

„Srbi i Hrvati." Takov je naslov članku, što ga je donio nedavno „Srpski književni glasnik" uz opasku „da se s nazorima pisca ne slaže i da ne preuzima za njih odgovornost". „Srbobran" je preštampao taj članak bez opaske. U tom se članku razvija misao, da Hrvati nemaju prave nacionalne svijesti i da nisu još narodnost, „nego su na putu da postanu srpska narodnost". Hrvatstvo znači po piscu klerikalizam ili ultramontanski kozmopolitizam", a Srpstvo liberalizam i princip „Balkan balkanskim narodima"! Hrvatstvo da će propasti i mora propasti, a mi — realiste — pomoću naših načela naprednih i narodnih — da tu propast pospješujemo, te utiremo put „pravoj narodnoj, srpskoj misli". — Na taj monstruozni članak osvrnut ćemo se opširnije što skorije i piscu malko jasnije razjasniti, za čim ide naš rad i kakovo je naše shvaćanje spora, koji on tako nedostojno šovinistički i nelojalno izrabljuje — što u ostalom nije u Srba osamljen pojav.

Rusko-hrvatska čitanka i tečajevi za ruski jezik. Gosp. Stjepan Radić izdati će, ako se nadje dovoljno pretplatnika, rusko-hrvatsku čitanku zajedno sa rusko-hrvatskim riječnikom. Cijena ne će nadmašiti dvije krune. Isti književnik želi već početkom listopada, ako se dovoljno ozbiljnih ljudi prijavi, osnovati dva tečaja za praktično učenje ruskoga jezika. Za čitanku primaju se predbrojke do 15. listopada, a za ruske tečajeve do 15. rujna. Adresa: Stjepan Radić, Zagreb, Prilaz 15.

Ispravak. U poslijednjem broju u bilješki »*Ratarska produkcija itd.*« potkrale su se slijedeće pogriješke: Strana 477, redak 23. mjesto: »Oranice i vrtovi zapremali su 1,767.081 k. j. . . .« ima glasiti: »Oranice i vrtovi zapremali su g. 1901. preko $2^1/_2$ milijuna jutara . . .« — Strana 478. redak 36. mjesto: »prirod . . . ječmova 6,631.190 q (po jutru 8.5"/$_{n}$)« ima glasiti: »prirod . . . ječmova 663.1190 q (po jutru 8·5 hl.)« — Strana 479. redak 24. mjesto: »Vinogradarska produkcija vrijedila je 3,902.000 K . . .« ima glasiti: »Vinogradska produkcija vrijedila je 15,093.000 K . . .« — Ujedno molimo osječki »*Dan*«, kad je već preštampao bilješku, neka preštampa i ovaj ispravak.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 17. 10. rujna 1902. God. I.

Žalostni pojavi.

Poslije bučnih velikih parada za svečanosti »Kola«, osvanuše u Zagrebu burni dani. Razbješnjena svjetina zgrtala se na ulicama, vikala je i pjevala, prozori su zvonjeli, dućani i kuće se rušile, svjetiljke trnule i kamenje zviždalo ... Čuli su se i hitci iz revolvera, a potekla je i krv ... Dan i noć stajaše znatiželjna publika na ulicama i trgovima, gledajući, kako se kidaju i lome zastori i zvoni staklovlje ... Na stolovima i stolcima u kavani stajaše općinstvo, davajući oduška svome »oduševljenju« — pljeskanjem i povladjivanjem. Četrnaest dana prije toga pravila je ta svjetina nijemi špalir hrvatskim pjevačima, kad su polazili u stolnu crkvu ... Onda je šutjela kao zid, nijema i mrtva ... Zagreb je bio za nedavnih dana pozorištem užasnih demonstracija, koje su se već prometnule u malu revoltu. Sav svijet bavio se ovim dogadjajima i progovorio o nama kao o barbarima, hotice puštajući s vida, da su se slični prizori surovosti i izgredi u mnogo većoj mjeri zbivali medju narodima, koji se drže i koje drže, da su kulturni. No ti glasovi o nama ne bi nam mnogo smetali, jer od spoljašnih faktora, koji nas redovno, pa i sada grde, nismo ni onako očekivali, da će nam bilo u čem pomoći. Druga je stvar, koja nas ovdje zabrinjuje, a na koju ne možemo ni ne znamo nikako odgovoriti: Što smo ovim demonstracijama postigli? Kakvim će uspjesima uroditi ovi burni dani u našem kolu, u našoj narodnoj sferi, u našoj kući? Kuda to idemo? Zavadjeni i bijesni jedan na drugoga, Hrvat na Srbina, gušimo se, vrijedjamo, ubijamo, a treći čeka, a i može mirno čekati, da preuzme ono malo baštine, što smo je u teškom svom narodnom životu kroz stoljeća prikupili! Nas dva, sve kad bi živjeli u slozi i sporazumu, tek smo nešto, nekaki

mali čimbenik, a zavadjeni, držeći jedan drugoga za gušu, potpuni smo slabići, koji jedan drugome ništi i ono malo sirotinje, koja je krvavo i teško zaslužena i podignuta. I mi toga ne vidimo! Mi, politička djeca, koji ne znamo ni abecede, a onamo hoćemo neke Velike Srbije i Hrvatske, mi kukavci i kržljavci . . . I dok je zagrebačkim ulicama zviždalo kamenje i praskala stakla, u Beču i Pešti trli su sebi naši prijatelji ruke i zadovoljno se smješkali, videći, kako krvavi posao izvodimo sebi sami . . . Ali mi toga ne vidimo, mi smo još takvi politički analfabeti, da ne vidimo, što već drugdje i slijepci vide . . . Ne mislimo ispričavati nesavjesnost, i impertinenciju jednoga srpskog glasila, koje je vršilo poslanstvo tudjinske misli, sakrivajući se ogavnom smjelošću za tobožnje interese naroda. Ne, ova nesavjesnost ne da se i ne može se ispričati, i zato mi svaćamo i razumijemo, da je mase zahvatio bijes i razdraženost, koju će u svoje svrhe dobro znali izrabiti elementi, koji su profesijonalni egzekutori tudjinskih misli i željica. Jest, mi taj bijes i razdraženost razumijemo, ali je razumijemo u ljudi, koje jednaki bijes spopane i kod povreda narodne časti i imovine i s druge strane, koji dadu svome ogorčenju oduška i onda, kad se vrijedja narodni ponos i od drugih faktora. Da su samo ovakvi elementi i ovaj put, prigodom ovih kobnih dogadjaja protiv Srba u Zagrebu, digli prosvjed protiv surove i glupe uvrede hrvatskog naroda, onda bismo posvema povjerovali ogorčenju i odvažnosti prosvjedovatelja, ako i ne bi, ni onda, odobravali način, kojim je taj prosvjed došao do svoga izražaja. Ne, način ne bismo mogli odobriti ni onda, jer to nije način, kojim se medju kulturnim narodima vodi borba. Ima, istina, ovakvih dogadjaja svuda u svijetu i nitko ne može jamčiti, da se ne će dogoditi, jer kad masa uskipi, onda poput bujice ruši sve, do čega dodje, ali to smiju biti tek vrlo iznimni pojavi, koji su dozvoljeni, kad nema drugih sredstava i kada instinkt samoodržanja tjera narode na očajne korake. A zar smo mi dotle došli? Zar smo mi prokušali sva druga sredstva? Što smo, za boga, mi radili cijelo to vrijeme, gdje su bili naši ljudi? Ne, mi smo, umjesto da sebe jačamo, da stvaramo sebi svoje ljude, da sav naš život, sve njegove niti skupimo u svojoj ruci, mi nismo radili ništa. Zato smo i došli dotle, da nam se svaki smije, da nas se svaki usudjuje vrijedjati u našoj, još uvijek ipak n a š o j kući. Ne

varajmo se, da smo drugačiji, da smo r a d i l i, ne bi se u »bijelom« iz vana, a crnom iz nutra Zagrebu mogla dići cijela četa, koja je, ovisna o hrvatskom općinstvu, toliko smjela, da nas vrijedja i da na poziv hrvatskog novinstva, neka se o pisanju organa, koji se općenito držao glasilom te čete, izjavi, tečajem 8 dana ne dade u opće nikakova odgovora! Jest, to su žalosni pojavi i žalosni znakovi za političku zrelost i ulogu ovdješnjih Srba s jedne strane, a za našu snagu — s druge strane.

U Moravskoj vode Česi s Nijemcima užasnu, žestoku borbu, ali je vode drugim sredstvima. Bojkotom ili bolje da kažemo pozitivno: podupiranjem svojih poduzeća i poduzetnika. Nismo li to mogli provoditi i mi u Zagrebu? Nismo li i mi mogli osnovati svoje trgovine, podupirati svoje trgovce i tako iztisnuti iz svoje narodne sfere one, koji su nam protivni i o glavi nam rade? Ali ne, to stoji nešto truda, tu treba r a d i t i, a mi se rada bojimo. A ipak ćemo samo radom postizavati uspjehe i koračiti naprijed, a revolucija redovno radja protivnim rezultatom, nego li joj je bila svrha. Mi smo lijenčine, nemarnjaci, jer inače bismo radili.

No prigodm ovih dogadjaja izbila je na površinu još jedna druga strana, koja pokazuje kako smo nesposobni i nezreli.

»Srbobran« je donio onu drsku uvredu, a opozicijonalni zastupnici zahtjevahu u gradskoj sjednici, da državni odvjetnik »Srbobran« obustavi! U ustavnoj zemlji, može se naći jedna oporbena stranka, (koja inače viče za slobodu štampe), da traži, da državni odvjetnik obustavi izdavanje jednoga časopisa, jer nije nekomu poćudan! Dakle nije dosta konfiskacijona praksa drž. odvjetnika u Hrvatskoj, nego mu treba još i tu vlast dati, da samovoljno obustavlja nepoćudne časopise? Dokle smo došli? Gdje je tu ustavna svijest? Gdje je pamet? Kad strast čovjekom ovlada nije ništa nemoguće, ali da naš državni odvjetnik mora braniti ustavnost proti neustavnih zahtjeva jedne oporbene stranke, to je svakako zanimiva, ali užasna pojava, protiv koje u ime slobode i ustavnoga shvaćanja najodlučnije prosvjedujemo.

I tek smo sablast zvali u pomoć, a već se je pojavila i oporbeno novinstvo dobro ju je osjetilo. Dobra je to lekcija, samo se bojimo, da ne će mnogo koristiti, kao ni prijašnje. Nema državni odvjetnik riješavati ovaj naš spor potezom svoga

pera. Snosljivi, napredni elementi imadu se sami pobrinuti, da ovim nesnosnim prilikama učine kraj. Hrvati moraju doći do uvjerenja, da je njihov rad nemoguć, kad imadu u svojoj kući neprijatelja, i da moraju tražiti i naći put do sporazumka s njim. To je conditio sine qua non svakoga većega napredka. A drugo je, što bi nas Hrvate imali ovi dogadjaji podučiti, da je snatrenje o velikim i dalekim ciljevima uz sam nerad, ludost i narodno samoubijstvo i da se valja latiti drobnoga posla žilavo i ustrajno, ali tiho i marno. Srbi pako moraju znati, da je naša smrt i njihova i da sve to veće madžarske težnje ugrožavaju njih ko i nas, ako ne više. Ne raditi nama o glavi, već čuvati svoje pozicije i sebe, to bi imao biti njihov posao, a ne razdraživati naše mase i tako raditi za neprijatelje svoje i — naše.

Nješto o radničkim prilikama u Zagrebu.

Radnički život izvrgnut je raznim nevoljama, koje ga taru i uništuju. Statistički je konstatovano, da radnici dožive prosječno malu dobu, da ih većina umire ispod dobe, koja je označena u prosjeku. Za rana prisiljeni služiti si svagdanji kruh, izvrgnuti su svim nepogodama, koje pridonaša fizički posao. Jedne ubijaju nepogode vremena, izvrgnuti su prehladama i kostobolji; drugi pate od zle hrane: voće, suhi kruh, — smrdljivi sir, slanina i palenta, prouzrokuju bolesti probavnih organa; treće ubija prašina, koja se sleže na organe disala, četvrte ubijaju otrovni plinovi, koji se kod posla razvijaju. Svaka radnička struka ima svoje nevolje. Zidar će dobiti kostobolju, krojač boluje na probavi od sjedjenja, a prašina slagaru truje pluća. I tako to ide redom, svaki ostavlja svoj obolus.

Da se radnički stališ očuva od ovih nevolja, nastojanje je naprednoga socijalnoga zakonarstva.

Zdravi radnički stanovi, zdrave zračne i svjetle radionice u kojima higijenske propise nadziru nadzorni organi — koji su u Francezkoj i Englezkoj izabrani po radnicima samima, — ograničeno radno vrijeme, zajamčena minimalna zaslužba, sve su to uvjeti očuvanja radničkoga zdravlja i preventivne mjere, da se zlo ne ukorjeni.

Kada se promotre prilike u kojima naš radnik živi, prikazuje se tužna slika.

Da ne idemo dalje od Zagreba, u kojem je njekako na okupu industrijalno-obrtnički radnički živalj, naći ćemo, promotrimo li stanje u kojemu naši radnici žive, veoma tužnu sliku.

Radnički stanovi u Novoj Vesi, Potoku, Kožarskoj ulici, Radničkom dolu, Pantovčaku, Vrhovcu i kako se svi ti zaselci zovu, upravo su užasna legla svakih bolesti. U malenim sobicama, jedva dosta velikim za jednoga čovjeka da se ispruži, natrpani su ljudi, kao sardele u škatulji.

Tu se spava po krevetih i po podu. Mlado i staro, muško i žensko u gomili, da je strašno za viditi. Rodilja rodi dijete u sobi natrpanoj muškarcima; sušičavi, koji pljuju sekrete trulih pluća, leže u natrpanoj — dosta puta i vlažnoj — sobi. Zrak je zagušljiv i nepodnosljiv.

Malena zaslužba naših radnika i nestašica malih stanova, koja dovodi sa sobom skupoću malih stanova, uzrokom je tomu, da oženjeni radnik, da mu bude moguće plaćati stanarinu — za svoje prilike nerazmjernu — trpa u svoj maleni stan još i podstanare, koji se stišću kojekako, samo da im je glava pod krovom.

Kraj takvih stanbenih prilika mora biti zdravstveno stanje radničkoga življa zlo, mora napose sušica svoj harač ubirati. — Pa sve dotle, dok ne budu radnici dobili valjanih stanova, te će prilike ostati kakve jesu, jer će leglo svih bolesti ostati.

Da se kod nas, u našoj štampi, manje bombardira sa frazama o koječemu — pa i o burskom ratovanju — a malo bar više piše o tim prilikama, ipak bi se, bar s vremenom, poskočilo barem korak naprijed, a ovako ostaje sve isto onako kako je i bilo.

U gradskomu vijeću zagrebačkomu sjedi bar čovjek, koji je pokrenuo jednu od radničkih stranaka, pa bi baš on bio pozvan, koji te prilike iz osobnog poznavanja znade, da svakom prilikom uznastoji, da gradska općina poduzme bar kakve korake, da radnici dodju do zdravih stanova. Ako već drugi neće, to su oni, koji iz radničkih krugova potekoše, pozvani, da učine svoju.

Drugi je uzrok radničkoj mizeriji, što radnici nemaju nikakve stručne organizacije. Ono što u Austriji i Njemačkoj

imaju u Gewerkschaftima, a u Francuzkoj u Sindicatima. Valjano razumjevanje svrhe socijalnoga zakonarstva uvjetuje pogodovanje radničkih udruženja za obranu interesa radničkih. Radnička udruženja reprezentiraju u grupi radničke struke. S njima je moći raspravljati dok to sa neorganizovanom gomilom nije moći. Potvrda toga nalazi se u svakom štrajku radničkom, koji se kod nas pojavi. Država, kao takova, ima jednako štititi svakoga državljanina.

Kada se isporede prilike radničke kod nas sa prilikama radnika u drugim državama europskoga zapada, onda je kontrast još veći. Naš sirota ličanin, koji putuje iz kuće u svijet, pravo je roblje, prema proletarcu n. p. u Njemačkoj. On skrušeno tegli najteži posao, koga Njemac ili Francuz neće ni pod koju cijenu obavljati. Zato njega i traže poduzetnici u tim državama, jer znadu, da je ropski pokoran i jeftiniji od domaćega proletarijata. Pripovjedao mi jedan naš izseljenik, koji je pošao u Ameriku sa velikom grupom iseljenika u zaslužbu, da je englezka derišćad po njima na ulicama pljuvala i nabacivala se na njih, pokazujući očito svoj prezir nad njima, jer se iz tako dalekoga doseliše, da obavljaju najteže poslove, uz najjeftiniju cijenu.

Za to i jesu drugdje radnici politički faktor pak se njihov glas poštuje i na njega pazi.

* * *

Isto tako, kao što je zdravomu radniku važno kako stanuje i kakove radne prilike ima, tako je za radnika važno, da bude osiguran u slučaju, kada ga nadje bolest. U tomu je kod nas pokročeno naprijed, dočim u prvom dvojem nije. Ali je i u tom učinjen samo prvi korak, dok se još sve ostalo očekuje.

Radničke osigurateljne institucije u Njemačkoj daleko su naprijed pokročile, pak su radnicima prava zaštita u slučaju bolesti. Bolestni radnik ima zaštite u svojim institucijama, gdje nalazi savjeta i lijeka i njege. Pruženo mu je sve što si može uz naše prilike dozvoliti samo onaj, koga je sretni udes obdario imućtvom.

Dok većina naših radnika bude imala minimalne zaslužbe kao danas, i dok budu radnički stanovi kakovi jesu, spriječeno je podizanje radničkog zdravlja. Najbolja potvrda toga nalazi se u

praksi okružne blagajne, osigurateljne institucije, u kojoj je učlanjena većina zagrebačkih radnika. Kroz cijelo ljeto učestaju molbe radničtva, da im se dozvoli kroz nekoliko tjedana otići na promjenu zraka. To su obično slabokrvni, blijedi, slabi individui. Za nekoliko tjedana, što su probavili na svježem zraku vraćaju se puni života, veseli, crvenih obraza, krjepki i svježi, te se veseljem prihvaćaju svoga posla. Tu se vidi, što vrijedi zdravo stanovanje. Kada bi i u gradu radnici bar donekle zdravo stanovati mogli, riješili bi se mnogih bolesti, a mnogi i prerane smrti.

Da se te prilike donekle saniraju trebalo bi incijative možda od strane gradske obćine, koja bi imala da pokrene gradnju zdravih radničkih stanova, ako se zato nebi mogao zainteresirati privatni kapital. Tomu bi štampa mnogo doprinijeti mogla, ako bi otkrila točnim opisom stanbene prilike našega radničtva, jer bi se javnost od točnoga opisa sigurno osupnula.

Rekoh, da su nezdravi stanovi leglo bolesti, i šiťitelji epidemije, pa bi valjalo, da se i proti najvećoj nesreći radničkoj sušici, poduzmu mjere, da joj se spriječi širenje. Da to bude, potrebno bi bilo, za prvi početak, da se u okolici zagrebačkoj sagradi radnički dom, u komu bi našli okrijepe reconvalescentni radnici i takovi, u kojima je prva klica sušice, koja bi se još izkorijeniti dala. Incijativa za takav radnički dom poprimljena je, pak će se viditi, hoće li naći odziva ili će propasti od indolentnosti, koja kod nas svaku pobudu već u zametku ubija.

U prvom redu bili bi pozvani radnici sami, da odrješito podupru tu akciju, koja se poduzimlje za radnike i da učine sve, da se leglo bolesti, radnički stanovi, učine onakovima, kakovi bi morali biti.

Za učiniti radnike političkim faktorom nije dovoljno uvlačiti ih u političku borbu kao prirepinu političara bez svake savijesti, već je potrebno, da se u prilikama kakve jesu, radnički život obezbijedi, da bude i poslijednji radnik imao sve uvjete normalnóga života. Dok naši radnici budu živjeli u prilikama kako žive sada, postići će samo časovite uspjehe no emancipirati se neće.

Ivan Ancel.

Izložba „Društva za umjetnost i umjetni obrt".

I.

Tik pred otvorenjem izložbe mislili smo, da će „Društvu za umjetnost i umjetni obrt" uspjeti, da okupi u ovoj svojoj izložbi sve hrvatske umjetnike. Žalibože ta se nada nije ispunila, tako te nekoji markantniji predstavnici nisu izložili — a umjetni obrt — naročito domaći, nije ni zastupan.

Društvo hrv. umjetnika odustalo je od svoje namjere da samo priredi izložbu baš za to, da omogući složnu sveopću izložbu, nadajući se, da će Društvu umjetnosti poći za rukom izgladiti sve nesuglasice, koje, ako i nisu dubljeg značaja i principijelnih opreka, ipak sprečuju uzajamni rad, a tim škode i jednim i drugim. Poznavajući sve te prilike tvrdo sam uvjeren, da će hrvatski slikari, naročito u tudjini, i to u Pragu i Petrogradu, opet složno izložiti, i tim premostiti današnji jaz. Grupu hrvatskih umjetnika pod vodstvom Medovića i Ivekovića vidjeli smo tek nedavno, tako da možemo, imajući pred očima obje ove izložbe, prilično dobro označiti razvoj hrvatske umjetnosti, a napose napredak pojedinih radnika.

Za vrijeme prve izložbe digla se vika, mladi su hvalili i slavili umjetnike, a konzervativni elementi navališe na slikare, radi tobožnje pogubne struje, koja se uvlači u naš kulturni život. Sama izložba, ako se na nju trijezno osvrnemo, nije dala pravo ni jednim ni drugim. Mladima, jer od onog zahtjeva za neobuzdanom slobodom stvaranja i bezobzirnim iznašanjem ljudske duše i života, bila je izložba dosta daleko. Bile su i početničke studije i učeničke na skroz akademičke radnje i slike zrelih umjetnika, no sve te slike ni po svojoj koncepciji, ni po kompoziciji, ni po izradbi ne bi bile mogle izazvati ni ditirambe ni prokletstva. Slike su se kretale u običajnim, da ne rečem konvencijonalnim formama, a po svojoj koncepciji i sujetu nisu mogle povrijediti ničije osjećaje. No te slike kao i čitava izložba, bila je tek prilika, da se mlada i stara generacija „književna" ogledaju. Književnici, pod izlikom kritike, borili su se o umjetničke nazore, a taj je boj u ovo pet godina poprimio sasma drugi oblik i danas makar i latentno traje. Mladi su evolucijoniste, a stari, ili da bolje rečem konzervativni elementi su, čini mi se, neke vrsti idealiste.

To je oprečno naziranje na svijet temeljeno na različnom odgoju, i sasvim je naravno, da tu nema kompromisa. To ne isključuje doduše zajednički rad u kojem pojedinom slučaju, no nema nade, da bi mladi mogli zatajiti sav svoj odgoj, svoj studij i svoje shvaćanje. Borba prije pet godina svršila se u formalnom pogledu sa pobjedom konzervativnih elemenata, no de facto u praktičnom životu su mladi ne samo prodrli sa svojim idejama u javnost, nego su si i osigurali nesmetano suradništvo u svim granama javnog života. Ja držim, da bi drugo izdanje Kuhačevog pamfleta izazvalo prije smijeh nego srčbu, no kako rekoh, ta borba na literarnom polju nije svršena ,a i ne će je nikad dovršiti kritičari ni teoretičari, nego pjesnici i beletriste. Za slikare je ta borba gotovo dovršena, oni nisu teoretizirali, nego su iznašali svoje slike, i tim su svladali ne samo opore kritičare, nego i općinstvo, koje svoju indolenciju i neznanje vrlo rado maskira nepovoljnom kritikom. I mi vidimo, da ove posljednje izložbe kud i kamo više zadovoljavaju tražbinama „mladih“, nego ona prva, a da ipak ne nailaze na nikaki otpor. Danas su oni ne samo koncepcijom širi u posmatranju prirode dublji i u tehnici originalniji, nego su u shvaćanju svoje zadaće slobodniji. Danas oni uz općenito odobravanje iznašaju poglavito ono, što im je dušu uzbudilo, što ih je potreslo, bez daljnjih obzira i kompromisa, što više, danas su mnoge njihove slike čisti l' art pour l' art, a da nitko tomu ne prigovara. I kao što se svaki raduje, kad pročita koju slatku i nježnu pjesmicu, u kojoj nema ništa do drhtaja umjetnikove duše i zvonkog stiha, tako se veseli i toj umjetnosti. Ljudi začarani stoje i gledaju u ono modro more i u sure klisure, ne tražeći u slici ništa do pobude čuvstva, do zadovoljstva, što ju ljepota tako raskošno dijeli svakome, koji ju shvaća. Ali to je baš ono: pojam ljepote nije bio isti kod „starih“ i „mladih“. Moguće kod pisaćeg stola komentirajući estetike, da se razilaze, ali gotovo ne vjerujem, da bi se razišli, na vidiku divne pr:rode, krasnih ženskih očiju, na vidiku duševne borbe ili bijede.

Instinktivno čuvstvo prevladat će sve mudrovanje, pa i onaj zasukani doktrinarizam, koji traži da umjetnina mora da ispuni devet stotina i devedeset i devet paragrafa estetike i on će na vidiku velikog djela, koje se u svim točkama protivi njegovim zasadama, biti zanesen, i potresen, ako to i ne će htjeti

priznati. I ako jedna pjesma ili drama — potrese, zanese i osvoji slušaoce, pa makar se ona protivila svim dojakošnjim zasadama estetičara, ona će sačuvati svoju vrijednost, a estetičari će priudesiti svoje zasade. Tu evoluciju vidimo u historiji kulture, i uzalud bi se bilo protiv toga boriti. Za to mi je neizmjerno drago kad vidim da naši umjetnici slijede svoju intuiciju. Borba književnika posredno im je vanredno koristila. Mladi, zahtjevajući od njih samostalnost, dali su im hrabrosti, i neki oslon, tako da oni danas trebaju treba da vode brigu o umjetničkoj kvaliteti svoje radnje a ne o tom da li će se to kojemu »zopfu« svidjati ili da li će koji paragraf povrijediti.

Mogu reći, da je moj najglavniji prigovor ovoj izložbi, da još uvijek nailazim tu i tamo na nesamostalno shvaćanje, na neku konvencijonalnost u riješenju kolorističnih problema i kompoziciji. Tu se ne opaža veliki napredak. Moguće su tome krive nešto i materijalne prilike, koje ne dadu, da se umjetnik uživi u svoju sliku, i da sav svoj rad i svu svoju pomnju posveti njenoj izradbi. U drugu ruku opaža se velik napredak u tehnici. Običajno je bilo u nas, da se je tehnika brkala s umjetničkim shvaćanjem. Slike koje su bile sasma šablonske, tek tehnika im je bila modernija, bile su proglašene secesijonističkima. Tako su svi naši slikari redom postali secesijoniste, dapače vedri i jaki naturalista Bukovac razvikan je kao secesijonista, jer je radio u plein-airu. Secesijonista, to je bila modna riječ, koja se upotrebljavala za žig svakomu nepoćudnom elementu. No sve te neprilike i te poteškoće su svladane, verige su rastrgane, i sad, kad bi umjetnici mogli, da svim zanosom i svoje najsmjelije zamisli iznesu na platno, sad su blizu rasula. Ovih pet godina nehaja i loših materijalnih prilika, rasklimalo je njihovi vez, i sad svaki manje više stoji sam o sebi. Tražeći zaslužbe, razišli se i nema više onog bujnog, zanimivog života, gdje smo snovali osnove i gojili nade. Sad je nadošao čas, da oni koji su im onda pomogli u umjetničkoj, da im sad pomognu u ovoj životnoj borbi. Prvi uvjet jest, da se slože, da iznova počmu, i da se opet okupe oko majstora Bukovca, koji je ne samo potičući na rad i pomažući ih u studiju bio središte svega, nego koji je i inako znao držati sve na okupu. Bukovac mora u Zagreb. U Jugoslavenskoj akademiji nuždan

je custos galerije slika, to mjesto ne samo da Bukovca zapada, nego je i galeriji nuždno. Želji sviju za cijelo se ne će Akademija oglušiti, tim više, što će to biti ne samo njoj na korist, nego i od velikog zamašaja za sav naš umjetnički život.

—ž—.

Silvije Strahimir Kranjčević.

IV.

Godine 1895. tiskao je Kranjčević u »Viencu« svoj »oratorij u tri dijela« pod naslovom »Prvi grijeh«. U našoj novijoj literaturi je to druga veća pjesma, koja obradjuje legendu o prvim ljudima. Preradović je opjevao prve ljude, ali nije išao dalje od akta stvaranja i ograničio se na to, da meće u usta andjelu riječi opomene, koje kulminiraju u ovim stihovima:

»Sretni ste mi ako u sredini
Ostanete smjerno i pametno,
U sredini izmedj dvaju svijeta
Što će vas se doimat uvjetno
Po mjerilu kako će da skreta
S vama volja amo ili tamo«

Ta dva svijeta su svijet idealni i svijet materijalni, a sreća izvire iz sklada i iz ravnovjesja obaju svjetova. Iz drugih pako Preradovićevih pjesama možemo razabrati, da je ljubav ona moć koja je kadra ovdje na zemlji sagraditi ljudima raj.

Preradović nije opjevao prvoga grijeha, ali razabiremo da se on sastajao baš u tome, što prvi ljudi nisu znali da sačuvaju onoga ravnovjesja izmedju duha i tijela. Nakon pada nevolja pada na rod ljudski, nevolja iz koje ga spasava jedino Bog sa svojim evangjeljem ljubavi, koje vodi ljude do sve višega stupnja savršenstva.

Kranjčević i tu počima ondje gdje Preradović svršava. Idealizam Preradovićev ne može da ga zadovolji. U prvom dijelu svoga oratorija Lucifer je predstavnik toga nezadovoljstva. Lucifer stoji u sredini izmedju svijeta idealnoga i materijalnoga, stoji u sredini i — pita! Pita i dovikuje Tvorcu:

»Je l' on od mene veći ili manji?!
A ako j' veći, što se ganut ne će,

A manji li je što me muči tako,
Da osjećam ga kano premoć svuda?!«

Pitanje je to, kojemu odgovor traži čitava moderna filozofija i koje ona od prilike postavlja ovako: je li je svijet tek iluzija koju si stvara moj subjekt, moj »ja«, ili je taj moj »ja« do kraja tek produkt okoline, svijeta. Jeli postoji u istinu samo moj subjekt, ili postoji samo objekat. To pitanje zaoštriše, te iz suprotnih stanovišta povukoše najkrajnje konsekvencije dva mislioca iz sredine prošloga vijeka: Marx i Stirner. Dočim za prvoga ne eksistira individuum ni individualna svijest, nego samo skupnost, za drugoga ne postoji skupnost, nego samo individ, jedinac (»Der Einzige«). Prema tome je i sav moral kod prvoga altruistički, diktiran od interesa skupnosti, dočim je moral drugoga do kraja egoističan. Prvi je propovijedaoc komunizma, drugi anarhije.

Ovaj spor provlači se kroz čitavo naše doba. Pitanje: jeli imam ja pravo nametnuti se društvu ili društvo meni, muči sve misaone duhove, koji hoće i praktično da rješavaju ovaj spor, koji je baš u naše doba najzaoštreniji, jer se baš u naše doba opaža najveći paralelni razmah s jedne strane individualizma a s druge socijalizma. Taj spor s ove praktične strane osjeća Kranjčević i drugdje. Uzmimo n. pr. samo njegovu pjesmu »Mojsije« (M. 120) pa ćemo tu naći i ove stihove:

»Probliedio je silni genije
I kroz srce mu ruglo prožignu.
Da, tko je tebi pravo podao
Slobodi da nas vodiš silovno
Po svojoj volji, — ko na uzici?!«

Ta sumnja, to pitanje donaša Mojsiji smrt, jer je bilo rečeno: »Mrijeti ti češ kada počmeš sam u ideale svoje sumnjati!« Pod trhom dakle toga pitanja dao je Kranjčević i Mojsiji da padne, a od toga pitanja pati i Lucifer.

Lucifer je tu predstavnik skepse, bez koje nema spoznanja. On ne traži sreću, on traži istinu, ali on neće objavama vjerovati, »on vjeruje samo u svoje oči, u svoje uši i u sebe sama«, on ima samo svoju slobodnu misao, koja ne miruje. Sam priča kako je

»U slatkom soku na stablu visoku
Što teži gore gdje zvjezdice gore«

djeva sjela i zavjesu gustu na lice si splela. Skinuo je zavjesu drskom rukom »al djeva se izvi i propa i zginu«. I sada ga usna peče gdje ga je grana dirnula. Pa kada i grana gori od njezina plama, kako li je sladka ona sama, ona — Istina! Skinula je miso naša zavjesu, varku, sanju s lica istini (vidi citate u III. poglavlju), ali istina se izvila i povukla se dalje. I što mi prodiremo dublje, što se dižemo više, sve više i ona bježi, sve se više izvija. Ali kada je slatko i ovo malo spoznanja, što mora istom biti čitava spoznaja!

Ali najviše muči Lucifera, što će »iz zemlje blatne niknuti kosti, i jače biti nego l' i on sam«, što će se pojaviti — čovjek, koji će i njega svladati. Ali čime i kako, to i on ne zna i to ga muči.

Lucifer se ne podaje ni nebesima niti zemlji. Zemaljsko blato personificirao je Kranjčević u demonima, čiji je otac — Glad, ili drugim riječima borba za održanje. Glad kaže sam za sebe: »Ja sam vječna istina!« a Zločin prihvaća: »Ja kap tvoga vrela!« I demoni reprezentiraju onu t. zv. »slijepu prirodu« koja toliko ogorčuje idealne duše: »Plač i suze odaju nam trag, što briga nas al plače Bog, al vrag!« Glad podstrigava krila, zločin ništi nade, skvrna ruši nevinost, nepravda je plata onih koji »misle i trpe za ciljeve svete«, a ludilo je konac onoga koji »prstom drskijem tajnu bitka dira!« I taj zbor demona zove Lucifera u svoje kolo, ali njemu se zgraža. Glad ga opominje, da je »luda tko pije sok sa drva spoznanja«, ali on ipak klone pod tim drvom, klone skršen »kao tip očajna skeptika«. S druge su strane opet nebesa. Kranjčević je ovaj drugi svijet karakterizirao većinom izvatcima iz psalama: »Ustani Gospode, da se ne posili čovjek ... Pusti Gospode strah na njih, neka poznadu narodi, da su ljudi«. Ili drugim riječima: skromnost, strah i pokornost bit će izvor zadovoljstva. Kor genija pjeva:

»Vjeruj blago, uživaj u skladu,
Što se lije sa zv'jezde i cv'jeta;
Slušaj pjesmu, kojom rosu mladu
Zdrâvi šapat lišća sa drveta
I ne traži da raskrivaš tamo,
Što je bolje da je zakopano!
Vjeruj, ljubi, nadaj se i — snosi:
Srcem čut' češ: zašto si i tko si!«

Eto, to je onaj ideal u Preradovićevim »Prvim ljudima«. Ali s njime se Lucifer ne zadovoljava:

» — i ja sam lutka zar,
U čije uho trpaju se r'ječi
Ko mekinje, što neće ih ni miš!
U ruke još mi molitvenik dajte
Za babe onaj – naočare na nos —
Pa kutrit ću u kutu kao pralik
Mudraca, koji iskon bitka traži.
I to je recept svjetlih genija!
Ja prekidam s nebesi razgovor!

I sada počima borba o čovjeka, koji bi po planu nebesa imao da uživa onaj idealni sklad u Edenu. Taj idealizam se ne može održati. Težnja za spoznanjem, u liku Lucifera, prvo što baci u grud čovjeka je — dosada. Kad se čovjek nasiti slasti izgubit će i Eden svoj čar. Dok je sreće ne traži se istina. Prvi uvjet težnje za spoznanjem je — nezadovoljstvo. Kad se čovjek nasiti sreće — radja se — želja i u željama svedj novim, leži novi čar. Čim Adam počme da želi, počima da i razumjeva »šum Edena«. I on traži — ljubav, traži utjehu, traži drugaricu. I radja se Eva. Nebesa udovoljujući Adamovoj želji hoće da zaustave djelovanje Luciferovo, ali on im se ruga. Nastavljajući borbu prvo je što učini, da pomuti mir novomu paru. Mir taj muti prvo opažanje nesklada izmedju sna i jave. U snu vidi čovjek na svijetu sam sklad i same čare, ali zbilja je kruta. Glad je prva nevolja, jer je – prva potreba i onda čovjeku i ljubav i sanje i sva »naslada raja« biva otrovom. Čovjek oćuti, da ga »svuda laži puste gone i kroz javu i kroz san«, i da je »varava sreća svaka« i »lažan joj slatki dar, jer gdje se javlja svud varaka, dvoličnog joj lica čar«. I što onda čovjek može da čini? Isprva, oćutiv svoju slabost i maljušnost, obraća se nekom višjem biću s molbom, da mu se smiluje, jer je u njemu sva njegova nada. »O smiluj nam se slabašnim i malim!« Ali ljudska narav, koja je već počela da iz toga nesklada nekud van teži, koja je počela da spoznaje, a po tom i da se osviješćuje, ona onda lako podje i dalje, te pitajući se: »A mi slabi, vjerom mlaki, što bi mogli jadni mi?« počima da uvidja, da se čovjek može da spasi samo onda, ako bude kao Bog! »Spas je nama Bože j a k i, kad budemo kao — ti!« Čovjek naime mora da se pita: zašto su nam nebesa stavila

u grud težnju da se dignemo sve više, a ne možemo da se dignemo. To bi bilo nepravedno mučenje čovjeka i za to je jedini izlaz taj, da budemo kao — on! Ta težnja je samo nužna posljedica dualističkoga shvaćanja svijeta, razdijeljenja svijeta duha od tijela. Zato i Lucifer, boreći se preko čovjeka s nebesima, baca svoju mrežu ovako: »Sva mudrost, to je shvatit odnošaj izmedju duha i izmedju tijela. Duh teži gore — je li, to je jasno, ko bijeli dan — a tijelo nema krila. I dogodi se te i duh otešča od prašine tjelesne«. Uzalud je tu težiti za skladom, koji je već poremećen razmišljanjem o tomne neskladu izmedju sna i jave. Nesklad bi naznačio mir i usjelost, a čovjek je počeo da traži, da se giba, da ne miruje. »Tu pomoć ti je jedna, da sve znadeš ko sami Bog«. I tako čovjek mora da segne za jabukom spoznanja i — tako izgubi Eden, koji znači mir, zadovoljstvo i sklad.

Lucifer pobjedjuje. On je postigao što je htio. Ulio je u čovječju grud težnju za istinom i moći. Ta on je već prije bio kliknuo prama Jehovi: »Živio ti novi stvor, prkosio punom granom, kano mladi zelen bor!« i još značajno dodao: »misli te plod su tvoje jabuke.« I nebesa udare čovjeka kletvom: Sa znojem lica svojega jesti ćeš hljeb, dokle se ne vratiš u zemlju iz koje si uzet, jer si prah i u prah ćeš se vratiti«. I sada čovjek, prognan iz Edena, počima da samostalno žive svojim zemaljskim životom. Prevladan je onaj idealistički optimiram o skladu i harmoniji i čovjek stupa u realnom životu u novu fazu.

U tom realnom životu prva je potreba — nahraniti se. Glad je prvi faktor. Pred njim padaju svi ideali i sav moral.

»Lako gore andjelu, kada zubi nema;
On miriše rajski cv'jet, pa je sit posvema!
Al na zemlji želudac za to slabo mari;
U svemiru složni sklad bezobrazno kvari«.

Tek onda, kad čovjek utaži glad, tek onda kad je sit, spozna da je »na zemlji drugačiji zrak« i tada postane dobre volje:

»Kad su brajko, crjeva sita,
Dobre si nam volje jake,
Onda tebi sunce svita
U po noći, kroz oblake!«

Onda tekar počme i Adan da kliče: »Sloboda da živi — sloboda«. Ali da ta borba o kruh ne baci ljude u krilo demonâ

i da se čovjek konačno ipak odupre zlu treba jedno: raditi! Rad prevladava na koncu i skepsu i bol, on gradi put u Eden.

›U srčbi je božjoj rečeno nam,
Da znoj nam je sudjeni sud...
A čovjek je kruna stvaranja tog
I držat će nebo i sv'jet.
O napr'jed nad nama veseli se Bog:
U radu je molitve cv'jet!

Čovječanstvo će se razmnožati i u borbi za obstanak ono će morati da svladava prirodu, a radom će svojim to postići, jer morati će da radi, neće li da propadne.

›Jabuka bje vam demonski dar
I prevara dušmana zlog:
Rad će vam dati i polet i žar
O bit ćete kao i -- Bog!
O napr'jed, u radu je plemstvo i slast
I ljudske vam odlike cv'jet!

Radom i mukom svojom očeličen i samosvijestan čovjek postati će stvaraoc i prevladati će dapače i prvi grijeh i dostići težnju svoju da bude — kano i Bog! Ne sumnja, ne očaj, ne idealističke špekulacije, nego rad će nas učiniti bozima.

›Za zv'jezdom što sv'jetli od ljudskijeh suza,
O k njoj, dok zadnja teče kap!
Tu naša moć, tu naša vlast.
Kr'jepkom nogom, muškom rukom
Diži pravdu, ruži laž!...
Znoj i suze krst su sv'jetu,
Novom v'jeku i poletu
Budućnost i čast!‹

Znoj i suze! To su dva zaloga budućnosti, to plemstvo naše, to krst i ponos naš. I tako postaje kletva kod izgona iz Edena blagoslovom; muka, bol, patnja i nemir postaju srećom, postaju poticalom, motornim silama napredka.

To je jedna od temeljnih misli u Kranjčevićevoj poeziji, koju je on iznio u raznim varijacijama u mnogo svojih pjesama.

(Nastavit će se.)

M. Marjanović.

LISTAK.

„Srbi i Hrvati“. Kada smo u našem zadnjem broju najavili, da ćemo se osvrnuti na članak, što je pod tim naslovom izašao u »Srpskom Knj. Gl.« a što ga je »Srbobran« pretiskao, nismo se ni iz daleka nadali, da će taj članak izazvati onu buru revolte, što ju je izazvao.

Nećemo se upuštati u potankosti tog vrtoglavog, ali s očitom tandencijom pisanoga članka, nego ćemo se ograničiti tek na nekoliko opazaka. — Pisac polazi sa štanovišta, da je »pleme etnički životni produkt, narod političko delo, a narodnost kulturna pojava« pa prema tome zaključuje, da Hrvati i Srbi nisu jedan narod, nego su Srbi i narod i narodnost, dočim se Hrvati »nalaze na prelazu iz plemena u narodnost, ali bez nade da će sačinavati ikada posebnu narodnost, nego će postati — srpska narodnost«. Dokazi za tu tezu su upravo djetinjasti, u koliko nisu zlobni. Ti dokazi su u glavnom ovakovi: Srbi su narod jer imaju svoju državu, dočim to Hrvati nisu, jer je nemaju. Srbi su narodnost jer imaju svoju osebujnu kulturu, dočim Hrvati nisu, jer su sluge zapada. Srbi su demokrati, ali sa aristokratskim plemićkim osjećanjem, dočim su Hrvati, uvjek pod igom tudjinaca, raja, robske naravi. Kako je tu sve pobrkano neka dokaže slijedeći primjer: Hrvati su naučili od Madžara, da u jednoj državi mora biti i jedan politički narod i oni su iz Srba u Hrvatskoj htjeli učiniti Hrvate »ali, dodaje pisac — politički narod i narodnost nisu identički pojmovi«. Medjutim je malo više dokazivao, kako narode stvara država i rugao se Hrvatima, što nisu mogli u prošlosti stvoriti u svojim zemljama — hrvatskoga naroda. Sada pako, kad su to kušali — eto opet nije pisac zadovoljan! Ili jedan primjer zloradosti: Hrvati su robske naravi i »žalostne li sudbine jednoga naroda biti večno sluga i igračka u tudjim rukama. Može li tu biti govora o narodnom ponosu? Kod Srba je pako pojam Srbin identičan sa pojmom junak«! Ako uvažimo da baš ti naši Srbi podupiru sve ono od čega se Hrvati hoće da oslobode — onda vidimo jasno, što vrijede sve piščeve dedukcije. Za njega je, opet niže, Hrvatstvo samo negacija Madžara i t. d., dočim Srbi imaju pozitivne ideale, a opet tvrdi, da je Hrvatstvo — internacijonalni klerikalizam, dočim je srbstvo liberalizam i da su Hrv. i Srb. samo dvije stranke. I tako ide dalje.

Ali moramo ovdje napomenuti nešto vrlo značajnoga. Pisac se dotiče i našega pokreta, te kaže, da idemo za tim, da stvorimo Hrvate narodom »liberalnim i demokratskim« i on se veseli tome, jer da radimo po tom za — Srpstvo, pošto

»propast klerikalizma znači propast Hrvatstva«. Ovdješnja »Hrvatska« nas je na to bila »najodlučnije« pozvala, da se izjavimo o tom. Ona da je već bila naglasila, da je »Hrvatska Misao« protiv — hrvatske misli i mi da smo morali odmah, isti dan, čim je taj članak izašao, poslati protestni brzojav i dati kakovu izjavu, ako smo htjeli da nas ona, »Hrvatska« i na dalje ne smatra neprijateljima i zatornicima prave hrvatske misli.

Mi medjutim nismo to učinili, jer nismo prijatelji izjava i protesta, nego smo htjeli da se osvrnemo već u ovom broju na članak »Srbi i Hrvati«. Medjutim nas pretekoše poznati dogadjaji. Oni su bili brutalni odgovor na pisanje o »robskoj raji«. Ali, osim tog tvornog odgovora dala je Srbima »Hrvatska« i teoretski odgovor predbacujući Srbima puzavost i govoreći, da gdje bi oni bili da nema »plemenite hrvatske« kulture.

To nas sjeća prošlosti. Tko je čitao Starčevića i Kvaternika, te njihove učenike, taj je mogao naći većinu onoga u njihovim spisima što se nalazi u članku »Srbi i Hrvati«, samo s tom razlikom, da je svagdje ondje, gdje je u članku ime Srbin, kod Starčevića ime Hrvat i obratno. Kod Starčevića i Kvaternika je Hrvat — junak, ponos, plemićko osjećanje, liberalnost, kultura narodna, osjećaj slobode i t. d. dočim je Srbin — raja, sužanjstvo, pasmina, tudjinstvo, nesloga, puzavost, prodajnost, zasukanost, reakcija i t. d. I eto, gle čuda: sve ono, što vidi Starčević u Hrvatu, sve to vidi pisac članka »S. i H.« u Srbinu i obratno. Jedan kaže da treba Hrvate, a drugi Srbe radi tih zlih svojstava »se sekirom«, jedan hoće da se Srbi razlikuju u narodnoj kulturi, ponosu i t. d. od Hrvata, drugi obratno. I eto — baš takovi elementi, s takovim tražbinama, takovim ponosom, takovim idejama — sukobiše se. Nije li to najbolji odgovor i jednima i drugima? Oni Srbi, kakove vidi pisac članka »S. i H.« i oni Hrvati, kakove vidi Starčević — poklaše se. Kuda veće ironije, kuda većeg dokaza o ludosti i o ubitačnosti promatranja srpsko-hrvatskog pitanja sa ovoga gledišta?

Pokazuje to samo to, da je većina onoga istina što su ikada predbacili Srbi Hrvatima i Hrvati Srbima, ali da nije istinito ono, što je svaki o sebi glagoljao. Ali opet moramo istaknuti i to, da čim se je tko kod Hrvata pojavio, pa uzeo nas same na rešeto, odmah su Srbi to prihvatili i tendencijozno izrabili — i obratno. To se čini se dogadja i s nama. I naše se misli eto izrabiše u te bratoubilačke svrhe, pa moramo na koncu da se i proti tome ogradimo.

Naš rad ide za saniranjem svih naših, pa i ovakovih bolesnih prilika, ide za tim da se učine nemogući ovakovi izazivači a i ovakovi odgovori, ide za tim, da učinimo naše prilike normalnima, pa ćemo prema tome uvjek najodlučnije ustati proti smutljivcima s jedne i druge strane. I pri tom se ne-

ćemo dati zastrašiti niti pisanjem »Hrvatske« ni drugih organa s hrvatske strane, niti ćemo se dati izrabiti ikada od izazivača s druge, sa srpske strane.

Polazeći s ovoga stanovišta moramo na koncu primjetiti još par riječi na odjek, što ga zagrebački dogodjaji nadjoše. Od stranoga novinstva nismo trebali ni očekivati drugačijih izvještaja nego su bili, jer smo u svijetu dovoljno omraženi, a u povodu naše političke bezglavosti ne uzimlju se naše težnje ozbiljno. Tom zgodom bi samo konstatovali fakat, da si nismo znali gotovo nigdje u svijetu i novinstvu steći sveza i da puštamo izvješćivanje našim protivnicima ili ignorantima.

Ali i naše novinstvo se je bezglavo ponijelo. Ne osvrćući se na i onako zaplijenjeno zagrebačko novinstvo, istaknuti nam je, da mi nipošto ne mislimo kao Tresić u »Novom listu«, da treba čekati dok se braća »izbjesne« i dok dodju k pameti, nego da treba baš te bijesne elemente polijati hladnom vodom, da vide što rade i kako si kopaju uzajamno grob, a pogotovo da treba naš spor rješavati dostojnije i shvaćati ga sa višega gledišta. Ali dok to ispovjedamo moramo da zabilježimo žalostan fakat, da se je i srpsko novinstvo pokazalo pandanom naše šovinističke štampe. I »Zastava« i »Mali žurnal« i drugi pričahu čudesa o nasiljima te zaključiše, da se samo krvlju može oprati uvreda nanešena Srbima. Ali i druge umjerenije novine, nisu znale uzdržati prave mjere. »Male novine« nazivlju Hrvate ludama što se sa braćom kolju, a i beogradsko »Kolo« naziva nas barbarima i poziva nas da se otrijeznimo i opametimo, dok ne kucne dvanaesti sat srpske strpljivosti. Ne obazirući se za sada na to, da izgredi mase nisu nikako još ogledalom čitavog jednog naroda, moramo istaknuti, da osudjujući izgrede ne spominju srpski listovi nigdje izazova od strane »Srbobrana«, izazova one klike, koja ga pokrenula i uzdržavala i sijala zajedno sa sličnom našom klikom razdor. Dok mi i jednu i drugu ekstremnu kliku osudjujemo, svakako bi tražili, da umjereniji Srbi baš to isto čine. Onda pako nebi bilo više govora o tom hoće li Hrvati i Srbi još zajedno, hoće li se Hrvati opametiti, nego o tom, hoćemo li i kako ćemo izazove i izgrede onemogućiti. Ili uvidjamo da se približava o b o j i c i dvanaesti sat ili ne uvidjamo — o tom se radi. Mi to uvidjamo a čekamo da se to uvidi i sa srpske strane. S onima, koji budu to uvidjeli i kad budu uvidjeli raditi ćemo zajedno, da i drugi to uvide, i proti zaslijepljenima i fanaticima na obim stranama ćemo se odlučno boriti.

U „Novom listu“ od 13. rujna ima članak pod naslovom »Hrvati i Srbi«. Iz članka vadimo ova mjesta:

»Koji je razlog, da su Srbi tako i toliki neprijatelji nama? Nedavno složiše se da iznesu svoje zahtjeve, te zatražiše:

1.) interkonfesijonalne zakone; 2.) pravo srpskoj zastavi; 3.) pravo ćirilovici. Tko to pročita, mora onda u čudu pitat, dakle samo to još treba Srbima do potpune ravnopravnosti, i za to se oni tako ogorčeno bore? Ti zahtjevi ne opravdavaju u ničem tako žestoku borbu prema Hrvatima. Interkonfesijonalne zakone žele i svi napredni Hrvati, zastava srpska slobodno se vije, ćirilicom smije se svaki Srbin služit u saobraćaju s oblastima, pače moraju ove na ćirilovske podneske izdavat ćirilovska riešenja. Za postignuće tih zahtjeva nije dakle nužna takova borba kao što je Srbi vode. Već šta je? Ne radi se o zahtjevima hrvatskih Srba za postignuće ravnopravnog položaja u Hrvatskoj i Slavoniji, već se radi o velikosrbskoj politici. Srbi imadu danas dva politička ideala, uži ideal im je: *uskrisit srbsku vojvodinu*, širi: *uskrisit Dušanovo carstvo*. Oba ideala historička su, a za oba su im na putu Hrvati.

Zadojeni velikosrbskom idejom, mrze nas na svim linijama, jer aspiriraju na sve hrvatske zemlje, te nieču i samu obstojnost hrvatskoga naroda, napose pako kivni su na hrvatsko suparničtvo u Bosni i Hercegovini. Zadojeni opet nadom za uzkrisenje srbske vojvodine, protivni su učvršćenju hrvatske autonomije, jer u tom učvršćenju gube nadu, da bi se Sriem mogao odciepiti od Hrvatske. I još jedna posve uzka srbska politika postoji, a to je crkvena. Ako ništa, a ono bi bar crkvenu autonomiju sačuvat htjeli — i to milošću Magjara. Tu i ako im Hrvati na putu nisu, a ono ne će oni ni na tom polju, da se oslone na Hrvate, bojeć se, da bi ugarski Srbi mogli s toga nastradat.«

»Tuže se na pr., da se u školama ne obazire dovoljno na njih. Da vidimo: u cijeloj Hrvatskoj — i ondje, gdje nema ni jeditog Srbina — uči se već u drugom osnovnom razredu ćirilica, te su onda sva štiva naizmjence latinicom i ćirilicom štampana i uvrštena štiva iz srbske historije. Dočim srbske osnovne škole u Hrvatskoj nemaju u svojim čitankama *ni jedno hrvatsko štivo*. I to je ono, što sprečava svaki uspjeh: oni nama ništa koncedovat ne će, a od nas traže i suviše.« I pisac predlaže ovo:

»Neki program treba i na tom polju — a taj jeste: ne pogoršavat situaciju, ne zatrpavat putove pred sobom. To će se moći pako postići samo na taj način, da i uzprkos izazivanju Srba njima nikakove krivice ne činimo, već da konstantno svima njima jedan zahtjev postavimo: Priznajte nas i štujte nas, kao i mi vas priznajemo i štujemo. Moralo bi se napokon vidjet kod nas, da je sasvim umjetna negacija Srba, dok svi osjećamo, da ih ima. Tko se priznaje Srbinom, priznajmo ga i mi takovim; ne možemo tražit od Srba, da se odreknu svoga imena, tek tražimo, da prionu pravom ljubavlju uz svoju hrvatsku domovinu, da brane prava te domovine i da hrvatski

narod poštuju i priznadu mu položaj, koji ga ide. Dok ovako radili budemo, ojačat će naše pravo i osjećaj, da smo moralno visoko radili.«

Pitanje otštete. Kad je pred nekoliko godina nabujali potok Medvešćak u mnogim siromašnim zagrebačkim kućama počinio veliku štetu, — obratili su se oštećenici molbom za potporu na gradsko zastupstvo, no bili su odbijeni, jer da nema raspoloživih sredstava. — Za posljednjih demonstracija u Zagrebu bili su oštećeni neki pravoslavni trgovci i privatnici, ovi dosad nisu zatražili ni otštete ni potpore od gradskog zastupstva, dapače poluslužbena Agramerica javila je, da grad ne kani nadoknaditi štetu, osim u slučaju sudbenog pravorijeka. Po slovu zakona jasno je, da grad nije dužan nadoknaditi počinjenu štetu, no »Nar. Nov.« u svom uvodnom članku od 13. o. mj. javljaju ovo: »I u tom pogledu dajemo izraza našem uvjerenju, da gradjanstvo zagrebačko osjeća *moralnu dužnost* da popravi učinjeno zlo, kako uslijed hira nepromišljenih ljudi ne bi štetovali samo pojedini ljudi nego i č a s t našega naroda i glavnog grada . . . To stanovište zauzima i hrv. zem. vlada, te ona drži, da se većina gradjanstva zastupana u gradskom zastupstvu potpuno s njom slaže i da bi njeni predstavnici u zastupstvu sami poprimili shodne mjere u tom pravcu, no pošto u sadanjim iznimnim prilikama gradsko zastupstvo ne može do toga doći, da u gradskoj viećnici manifestira svoju moralnu dužnost i volju za saniranjem štete, *pobrinula* se je hrv. zem. vlada, da se šteta zgodnim načinom konstatuje i da *gradsko poglavarstvo* uznastoji kako bi se prouzročena šteta što prije nadoknadila povišenjem gradskog nameta na izravne poreze ili inih gradskih daća. Mi smo uvjereni, da će tu *odredbu* gradjanstvo potpuno odobriti i prvom zgodom, koja mu se pruži, u gradskoj viećnici dokumentirati, kako je s obzirom na pravednost te čast naroda i glavnog grada sasvim složno sa zem. vladom«.

Taj pasus pomenutog uvodnog članka je upravo klasičan dokumenat za ustavnost, kako ju shvaća inspirator dotičnog uvodnog članka. Taj članak »Nar. Nov.« pokazuje kakim se poštovanjem susreće zakon i koliko se drži do zakona. Našu i onako silno skučenu gradsku autonomiju naprosto ignoriraju, upravo kao da je neprijatelj osvojio grad i da mu odredjuju otkupninu. Ili zar nije to nezakonito, kad se mimo gradskog zastupstva dekretira gradskom *poglavarstvu*, da udari na gradjanstvo namet i da plati otštetu, na koju ju ne može nikoji zakon prisiliti.

»Narodne Novine« kušaju opravdati onu »odredbu« tim, što se tobože gradsko zastupstvo ne može naći na okupu. A za što ne? Vele da su »iznimne prilike«. Kakove su te iznimne

svojoj pristaje uz vladu, koja kako »Nar. Nov.« vele osjeća moralnu dužnost naknade i osudjuje izgrede, sastati u sjednici. Na temelju kojih propisa ili zakonskih ustanova? Tramway se vozi, kavane su i gostione otvorene do 11 sati, sajmovi se obdržavaju, samo se zastupstvo ne može sastati. Pošto nema ustanova zakonskih, koje bi to priječile, to je jedini razlog taj, što načelnik ne drži za uputno, da sazove zastupstvo. No ako je istina, da većina osjeća »moralnu dužnost« onda bi bilo logično, da se dade toj većini čim prije prilika, da obavi tu svoju dužnost. No tvrditi, da većina jedva čeka da to učini, a u drugu ruku ne pružiti joj za to prilike, to je protuslovje.

Ili vlada nije sigurna svoje većine, pa hoće da poglavarstvo učini to na svoju odgovornost, što iz čitavog konteksta jasno proizlazi, ili je vlada sigurna svoje većine, ali onda je ona povreda zakona bila suvišna.. Vladina »odredba« gradskomu poglavarstvu je u ostalom ne izvršiva. Prvo, vlada ne može nikoga prisiliti, da nešto učini, na što nije zakonom vezan, drugo, gradsko poglavarstvo se ne može odazvati odredbi vladinoj, jer ne smije raspolagati sa svotom od nekoliko hiljada bez prethodne privole gradskog zastupstva, treće, pošto ta svota nije u proračunu, to se mora votirati u proračunu za buduću godinu, isto tako, kao i povišenje nameta a to sve ne ide bez gradskog zastupstva.

Ovaj goli faktum da je zem. vlada po pisanju Nar. Nov. izdala ovakvu odluku, dostatan je da illustrira prilike u kojima živimo. No napokon, a mi se i nadamo u interesu reputacije čitave zemlje, da su Nar. Nov. naprosto bedasto stilizirale svoj članak.

Ako je pak doslovno istina što one pišu, onda su članovi većine prvi dužni da polože svoje mandate, prvo radi povrede autonomije, drugo radi nepovjerenja, koje im je vlada tom prilikom jasno izrazila. Da vidimo kako je debela njihova koža! Drugo je pitanje, da li ima grad Zagreb zbilja moralnu dužnost, da nadoknadi počinjenu štetu. Gradsko zastupstvo ako će pretresati tu stvar, morat će se staviti pred ovu alternativu: Ili je gradsko poglavarstvo i gradsko redarstvo vršilo u one dane potpuno svoju dužnost ili nije.

Ako je gradsko poglavarstvo i redarstvo ispunilo potpuno svoju dužnost, onda ne može imati nikakove daljnje moralne dužnosti, da nadoknadi štetu.

Ako gradsko poglavarstvo i redarstvo nije izvršilo potpuno svoju dužnost, ako je moglo zapriječiti ili osujetiti te izgrede, a nije htjelo ili znalo to učiniti, onda je zaista dužnost gradskog zastupstva da votira nadoknadu štete i da ujedno votira nepovjerenje gradskomu poglavarstvu.

Tim, što se nadoknadjuje šteta, a da nema za to oslona u zakonu, priznaje se implicite, da gradsko poglavarstvo nije

bilo gospodar situacije. Tako si tumačimo mi uvodni članak Narodnih Novina. Samo ne razumijemo kako se to slaže sa skorašnjim entrefiletom Nar. Nov., gdje je se kazalo, da je ban odobrio sav postupak oblasti. E, ako su oblasti sve uradile što su morale, ako je ogromna većina gradjanstva odsudjivala te izgrede, »te hire nepromišljenih ljudi«, kako sad dolazimo do takove poruke. Gradjanstvo po tom ne može imati moralnu dužnost, da za hire pojedinih ljudi trpi. To bi imalo biti onda jedino govora o milostinji i potpori oštećenicima, koji to niti ne traže. Tako se dovadjaju same Nar. Nov. ad absurdum. No nama je glavno do tog, da ustanovimo, kako službene Nar. Novine poštuju gradsku autonomiju.

Kad je pred nekoliko godina nabujali potok Medvešćak u mnogim predjelima zagrebačkim kućama počinio veliku štetu, obratili su se oštećenici molbom za podporu na gradsko zastupstvo, no bili su odbijeni, jer da nema raspoloživih sredstava.

„Njegove Preuzvišenosti najvjernija opozicija“, zaslužuje naslov naše najradikalnije krilo opozicije, čista stranka prava, kako je ono njegda njemačkoj ljevici nadjenut predikat »Njegovog Veličanstva najvjernija opozicija«. I to su potpuno i krvavo zaslužili. Oni su svagdje, gdje treba i ne treba hiperlojalni, te sklanjaju ne samo svoje šije, već i ledja pred interesima . . . . . . I kao što je užasno buntovna njihova lozinka »Bog i Hrvati!,« tako drže, da tresu stupovima ne samo monarkije, već i evropskoga koncerta, ako iz svega grla kliču: »Živio hrvatski kralj!« — Tako su i ove demonstracije protiv »Posrbicah« bile — osim toga, što će se time naše »grčko-istočne sugradjane predobiti za Veliku Hrvatsku« — samo u interesu monarkije i — — Madžara, kako to i odviše iskreno priznaje vodja najradikalnije stranke dr. Frank u razgovoru s urednikom »Magyar Hirlapa«. U »Hrvatskom Pravu“, veli se, da je onaj razgovor u »Magyar Hirlapu« iskrivljen, mi ćemo prema tome lojalno citovati iz »Hrv. Prava«:

»Dr. Frank reče novinaru, da madžarska štampa tjera antimadžarsku politiku . . . Vi udarate bezglavo na Hrvate. A što su Vam Hrvati učinili? . . . pred Evropom ih prikazujete kao čopor divljakah i Vandalah, koji pljačkaju, pale i ubijaju . . . Ovo ne može biti pametna politika . . . Jest, Hrvati su se branili proti lozinki, koja je došla iz Beograda člankom preštampanim u »Srbobranu«, da treba iztriebiti Hrvate i da mora ondje zavladati srbska država. A molim vas, što će Madžari učiniti, kad bi ta politika doista nadvladala? Zar ne vidite pogibelji za vas? *Što biste učinili, da od Neve do Jadranskoga mora i obalah Istre triumfira politika, koja sve te zemlje svojata?* Gdje su Vaši prijatelji? Kažite mi ih! Hrvati po položaju mogli bi lahko živjeti sa

Ugarskom u dobrom prijateljstvu . . . . Zar je u korist magjarske politike ustajati proti hrvatskomu narodu, zahtijevati da ga treba skučiti? . . . . Z a r j e t o p o l i t i k a u *interesu monarkije i dinastije*, k o j o j j e g. S z é l l i s k r e n o o d a n?«

Krasnog li cvijeta radikalizma: sve je u interesu ovoga ili onoga! Samo se je trebalo prije i demonstrantima iskreno kazati u čijem se interesu — bune . . .

Skolastička pravda, kao ono u srednjem vijeku (n. pr. »koliko duša stane na vršak noža?« ili »je li imao Adam pupak?«) ispravdala se ovih dana pred ovdješnjim sudbenim stolom, u obliku parnice *Korenić i drugovi* proti *dru. Hinkoviću*, radi njegovog predavanja »Raj i pakao«, koje je držao još u prosincu prošle godine. Na sreću cijela ova sredovječna parnica imala je — novovjeki završetak: tuženik je riješen od optužbe. Osim obilnog gradiva za dosjetke o instituciji raja i pakla, pruža ova parnica svakomu lijepu zgodu, da zaviri malo u unutrašnjost našega društva.

Kad se je prije godinu dana vratio dr. Hinković, nekadanji narodni zastupnik, iz Pariza, počeo je da širi kod nas spiritizam. Te njegove nove »ideje« naišle su u našem društvu na plodno tlo. Jednakim — a rekao bih još većim — žarom, kojim su prije nekog vremena zagrebačke dame posjećivale propovjedi stranih jezuita, jer im ovi znadu nekom pikanterijom začiniti svoje govore, najednom su dupkom punile dvorane, gdje je predavao vrhovni meštar zagreb. spiritista dr. Hinković. Predavanje pak o kakovom ž i v o t n o m pitanju — mislim za o v a j svijet — naišlo bi naravno na prazne klupe . . . A nije ni čudo. I cijelu našu politiku, sav naš javni život vode — duhovi (Zvonimiri, Krešimiri, Zrinjski i Frankopani, pa razni »blagopokojni« !), svi se neprestano krećemo u slavnoj prošlosti (ali pameti se iz te prošlosti ne učimo!), zašto da onda ne dodjemo u još bliži saobraćaj s »onim« svijetom?

Kod drugih kulturnih naroda pojavio se spiritizam kao neka vrst misticizma, kao reakcija na materijalizam, materijalno naziranje na svijet. Stari su bogovi porušeni, a novo ne zadovoljava, bolje ne nadomješćuje, zato se inteligencija utiče nauci, koja će joj vratiti vjeru u prekogrobni život. Očitovala se tako barem u nekim krugovima potreba r e l i g i j o z n o s t i.

Ali u našem društvu ne nalazite nikakvoga razvoja, nikakvog duševnog koneksiteta, koji bi opravdao n a š spiritizam. Hrvatski je narod već u prošlosti, u doba najljućih vjerskih pokreta i ratova, ostao netaknut od svega toga duševnoga gibanja — hvala njegovom svećenstvu i plemstvu i njegovom položaju, kao antemurale christianitatis od Turaka, koji su se u vjerskom pogledu odlikovati zamjernom tolerancijom. Pa zato se naš narod nije nigda u svojoj cijelosti angažovao za kakove religijozne

fantazije. A tek njegova inteligencija! Kod nas se još nije pojavio — barem izraziti — liberalizam, koji znači svagdje religijozni indiferentizam, ali nema u drugu ruku mjesta ni vjerskomu fanatizmu. Prije dvije godine, za katoličkog kongresa plovio je čitavi Zagreb u narodnim trobojnicama, a ove godine iza poznate jeronimske afere sve je htjelo da istupi iz katoličke crkve. I jedne je godine u modi jezuita, a druge spiritista Hinković ili obojica u jednoj godini! U kratko: društvo je naše prazno od širih pogleda, od stalnih, jakih načela, produbljenih velikih ideja. Svaki je pokret u njemu efemeran, sve je pitanje kratkotrajne mode bez prethodnog razvoja i bez dubljih tragova.

Naš mladi spiritistički pokret ima ipak specijalno našu značajku: proživio je već — »raskol«; dok dr. Hinković izdaje »Novo Sunce«, to dr. Gaj uredjuje »Tajinstveni svijet«. Dok mi jedva izdajemo j e d i n u političku smotru, dotle dobro izlaze d v a spiritistička časopisa za razne »vijesti«, kako je ovaj lupio onoga po nosu ili isplazio mu jezik i t. d. Sva luda praznovjerja nalaze u njima »znanstveno« obrazloženje!

Sasvim je naravno, da su neki naši katolički svećenici spoznali u novomu apostolu spiritizma dru. Hinkoviću, svoga opasnoga konkurenta. Oni naime vole vjerski indiferentizam, kojim plovi današnja inteligencija, nego li protivnika, koji se usudjuje kritizovati nauku njihove teologije i propaguje n o v u nauku, koja ipak podržaje vjeru u boga i vječni život, te ih tako buni iz ugodnoga mira. Tim više, što je dr. Hinković zahvatio malo življe: udario na svećenstvo, na uredbu čistilišta, kao »zlatnom rudniku« njihovom, na plaćene mise i t. d. To je zabolilo, živo uzbunilo osobito radikalnu struju oko Korenićevog »Kat. lista« u Zagrebu i nadbiskupa Stadlera u Sarajevu. Da se je tada nastala borba vodila samo u novinama, propovjedima, nadbiskupskim poslanicama (Stadler), pa makar i izopćenjem revertenta iz crkve, — bilo bi to posve opravdano i u redu. Vojevalo bi se tako prilično jednakim oružjem: stara nauka protiv nove. Ali da! Navijestila se b o r b a n a n o ž t. j. svim sredstvima, kako je g. Korenić priznao pred sudom. I išlo se je dalje. Kada nije naša hijerarhija pristala — kako su novine javile — na predlog teološkog fakulteta, da se dr. Hinković izopći iz crkve, što bi još imalo najviše smisla, i tako odbila radikalce, upotrebila je skupina Korenićeva privilegovani položaj »priznatih« vjeroispovjesti, a osobito kat. crkve, i zastarjelo stanovište*) u našem — k a z n e n o m zakonu, i podigla je tužbu na z l o č i n smetanja vjerozakona § 122. k. z. (kazna do

---

*) U našem naime k. z. normira se u § 122. kao zločin smetanja vjerozakona pod slovom c) „koj nastoji kršćanina zavest na odmet od kršćanstva, i d) koj nastoji rasprostirat bezvjeru ili raznositi lažljiv nauk, koji je protivan vjerozakonu kršćanskom“. U Cislitavi su već g. 1868. ukinute ove ustanove!

d e s e t godina!). Kada crkvena oblast nije htjela da crkvenim kaznama kazni krivca, utekli su se najprije — policiji (na predavanju) a onda državnom odvjetniku! I to je onaj sredovječni duh, koji provejava i policajni karakter, koji označuje na sreću samo — jednu struju u našem kat. svećenstvu.

A da jedna konfesija, koja na svakom polju pobija državnu vlast i brani se svom silom, da se ne miješa u njezine crkvene, vjerske poslove, da takova konfesija moli u drugu ruku tu istu državnu moć, da ju obrani i kazni protivnika, — to je apsurdno.

Ta svakomu, baš najpobožnijemu katoliku mora biti danas uzor — p o t p u n a r a s t a v a c r k v e o d d r ž a v e.

Ali eto što se zbilo: dapače državni odvjetnik pokazao se liberalnijim — podigao je optužbu samo na p r e s t u p a k (§§ 302 i 303.) Za rasprave dokazao je dr. Hinković, da se mnoge inkriminirane stavke, radi kojih ga tuže, nalaze u — teološkim knjigama, dapače svetaca. A »vještaci« svećenici svaki su čas morali moliti predsjednika, da ih »uzme u obranu« pred kojekakovim znatiželjnim pitanjima branitelja ... I sudbeni je stol riješio optuženoga. Struja Korenićeva zadobila je tako opet jedan osjetljivi udarac. To je ona ista struja u našem svećenstvu, koja slijedi politiku Štadlerovu i koja se je već tako diskreditovala s kat. sastankom, jeronimskom aferom i sada Hinkovićevom ...

Predmet ove parnice ima važnosti za naš narodni život, kao ono — Adamov pupak u srednjem vijeku. —cr.

„Mlada buržoazija“. Tako se zove odulji članak, koji radi o nama i našem pokretu, a izašao je u brojevima 17 i 18 socijalno-demokratskoga glasila »S l o b o d e«. Pisac članka nastoji da nas dobro shvati, da naše nazore u raznim pitanjima fiksira i odredi prama njima svoje principijelno stanovište i taktiku, te dolazi do zaključka, da ćemo se »boriti skupa (socijaliste s nama), ali ćemo si uvijek biti svijesni svoga proletarskog položaja —

Ovaj zaključak razumjet će se najbolje ako citiramo još ovo: »Pokret napredne omladine radi i nastoji poboljšati u glavnom položaj hrvatskih posjedujućih klasa u današnjem društvu, potpuno puštajući s vida probitke i interese radnog naroda. To je pokret druge interesne sfere.« Pisac priznaje da će naš pokret »doprinijeti sredjenju naših abnormalnih odnošaja i postavljanju pravilnijeg puta razvitku našega društva«, ali glavno težište njegovoga članka leži u tome, da smo mi čisto buržoazan pokret, doduše napredan, ali koji neće ipak »nikada tako daleko ići, da radi principa slobope ostavi otvorena vrata rušenju svoje moći od dole, od strane radnoga naroda«, pokret koji će raditi na proširivanju raznih sloboda »samo u toliko, koliko bude išlo buržoaziji u korist«. Uz ovakove pretpostavke pisac veli da

riječi naše o narodnoj gospodarstvenoj organizaciji znače, »organizacija naših posjedujućih klasa za obranu ne samo od vanjskog kapitala, nego i od onih, koje izrabljuje i domaći kapital: hrvatskog radnog naroda,« pa prema tome da dolazi u naš račun »radni narod samo u toliko, u koliko je sposoban objekat za izrabljivanje«, baš tako, kao što pametan gospodar tovi i redi svoju kravu samo za to, da mu više nosi. S toga gledišta promatra pisac čitavo naše nastojanje, te dolazi do zaključka, da se mi od naših starijih stranaka razlikujemo »samo u taktici a skoro ni malo u samim načelima«. Na tu da ga misao navodi i naš nacijonalizam, jer da mi pod riječi »narod« razumijevamo samo one »koji posjeduju«. Pisac narodnosni problem riješava sa stanovišta socijalističkoga tako, da »današnje izrabljivanje naroda po narodu to za pravo nije, nego je to izrabljivanje jednoga naroda po buržoaziji i kapitalu drugoga naroda«, jer puk da nema interesa za izrabljivanje, nego buržoa, »koji nastoji proširiti teren svoga izrabljivanja u svrhu trgovine i potrošnje svojih proizvoda«, pa da će prema tome »padom buržoazije i padom kapitalističke premoći biti riješena i nacijonalna pitanja«, te biti osiguran opstanak i sloboda svakog pojedinog naroda. Mi, kao buržoai, dašto, da prema tome — po piščevom mnijenju — nećemo moći riješiti tog pitanja, a nećemo moći riješiti ni pitanja o klerikalizmu, jer hoteći gospodarski organizovati narod moramo se obazirati na svećenstvo, kao moćni faktor u pokrajini i tako »napraviti kompromis za svojom savješću, koji nosi u sebi odstupanje od slobodoumnoga načela«, jer to nalaže momentani interes slabašne slobodne buržoazije. Mi da zlo liječimo tek palijativno, radi toga i ne možemo, ne smijemo da sa svojim načelima jasno istupimo. Polutanstvo je raison d'ètre buržoazije, a soc. dem. mora da podržaje antagonizam izmedju buržoazije i radnoga naroda. Polutanstvo da je i naše zagovaranje zadrugarstva.

Citirali smo opširnije slijed misli toga članka za to, jer je pisan principijelno i mirno, pa je potrebno da se na njega stvarno i mirno i osvrnemo.

Pisac izlazi iz krive pretpostave, da smo mi isključivo buržoazni pokret i to u povodu jednoga mjesta u članku o »gosp. organizaciji južnih Slavena« u 1. broju ove naše smotre. Citat glasi: »Naš seljak može vanredno mnogo izdržati rada i oskudice, a bistrina i okretnost našega naroda postati će ogromnom našom glavnicom.« Ovdje je pisac podmetnuo drugi smisao. On naime misli, da se ono »našom glavnicom« smatra doslovno, t. j. kapitalom buržoazije, dočim se tiče cjeline narodne, glavnice silâ i sposobnosti za bilo kaki samostalni rad. Iz te krive pretpostavke izlaze i krive dedukcije.

Probitke radnoga naroda mi ne puštamo iz vida i ne

razloga, što tražimo razdjeljenje dobara na pravednoj podlozi prema principu, da treba da svatko i uživa plodove svojega rada. Današnje društvo ne osniva se na toj podlozi, pa mi prema tome niti ne držimo današnje stanje konačnim niti mi iz bojazni za nekake »naše interese« otklanjamo promjenu današnjega sustava društva. Ne činimo to i opet za to, jer vjerujemo u evoluciju, jer nam je jasno, da ovako kao što je danas ne može ostati, a opet želimo svakako evoluciju na bolje nego na gore. Da li će konačna forma društvenoga uredjenja biti komunizam, kolektivizam ili što drugo, za tu stranu idealnog programa soc. dem. se dakako ne kanimo angažirati, jer se ne slažemo sa ortodoksnim marxizmom, po gotovo ne u njegovoj revolucijonarnoj taktici, nego vjerujući u postepenu evoluciju, u njoj želimo da djelujemo za napredak reformama za bolje stanje sviju klasa društva, a po gotovo onih klasa, koje su danas slabije i potištenije, koje trpe najveću nepravdu. Ne postavljamo dogmatski kakov jasan cilj za budućnost, ali ćemo se uvijek držati kod sudjelovanja u razvoju društva nekih stalnih norama, nekih principa. N. pr. što šira sloboda, što veća demokratičnost, što veća pravednost, zaštita slabijih ili izrabljivanih, što veća gospodarska, socijalna, kulturna i politička emancipacija svih pojedinaca društva. Ako pako mi, u sadanjim prilikama, radimo propagovanjem zadrugarstva, to je aktuelna strana našega »programa«, a s obzirom na dane prilike i soc. dem. ima svoje aktuelne programe, i ona osniva zadruge, te je njena djelatnost i u nas u velike koncentrirana u zadrugarskom pokretu. Kakove će se pako forme društvene razviti to je stvar razvoja; glavno je, da se razvoj kreće unutar onih principa koje označismo.

Iz ovoga može biti piscu u »Slobodi« jasno, da je njegova pretpostavka o našoj izrazitoj buržoaznosti neosnovana. Ako smo se mi u prvom redu obratili organizovanju i kako on kaže »preporodu« onih klasa, koje su ugrezle najviše u nehaj, u bezglavost i td. i ako time nastojimo učiniti naše prilike normalnima, onda će biti i njemu jasno da smo učinili dobro, tim više, što se za daljnju organizaciju radničke klase brinu već gotove radničke organizacije. Ako li nam uspije jednom da, preporodimo buržoaziju i seljačku klasu prema našim principima hoće li biti ta klasa onda još uvjek buržoazna u smislu pisca članka u »Slobodi«, to je drugo pitanje, na koje nije ni piscu »Slobode« težak odgovor. Na taj način pako, priznati će nam pisac »Slobode«, da bi bili i mi sposobni riešavati one probleme, koje misli pisac da može riješiti jedina ortodoksna soc. demokracija. I soc. demokracija proživljuje evoluciju i ona ide polako sve više reformističkim putem, a što se tiče nacijonalnoga pitanja, to je baš nedavno i Daszinsky naglasio, da soc.

dem. mora da radi oko toga, da se pojedini narodi ujedine i oslobode.

Otpalo bi bilo i podmetavanje pisca, da smatramo »narodom« samo posjedujuće klase, čim bi se bio sjetio da smo baš mi mnogo puta naglasili, da narod sačinjavaju baš njegovi najširi slojevi, čim bi se bio sjetio, da je naše shvaćanje naroda skroz na skroz i to konzekventno demokratsko i da smo mi već naglasili, da je dosljedni demokratizam jedini spas osobito za male narode, jer oni baš moraju nedostatak na broju nadoknaditi intenzivnošću rada i života svih svojih članova. Problem našega naroda smatramo mi problenom što konzekventnijeg demokratizovanja našega društva, jer što bude više slobodnih, svjestnih i razvijenih pojedinaca, to će biti i narod rezistentniji i sposobniji za svaki kulturan rad. Na demokratskoj bazi držimo da će se moći riješavati i srpsko-hrvatski spor, jer su baš zadnji dogadjaji u Zagrebu pokazali, da ga podržavaju najviše baš stanovite klike buržoaznih izrabljivača. Što smo se pako za sada ograničiti na traženje modus vivendi i slogu u narodnoj obrani sa Srbima, to je za to, jer ne vjerujemo u skokove u naravi i jer proces demokratizovanja jedva je u nas i u njih i počeo.

Isto je i s pitanjem klerikalizma. Ne držimo svakoga svećenika klerikalcem, niti ga se bojimo, ali slobodu na svakom polju i naprednost branit ćemo, kad bude napadnuta i ne ćemo se obazirati na bilo čije željice, da se ta sloboda krnji. Kad bi se klerikalizam (pod kojim imenom razumijevamo: izrabljivanje vjere u političke svrhe jedne klase) organizovano pojavio u našem javnom životu kao javan faktor — naravno je, da bi mu bili odlučni protivnici.

Ako dakle nismo izašli sa detailnim programom, ako nismo sve na sva usta razvikali, ako su danas još zamjetljive tek konture, to nije nikakav »zaraznim bakcilima pun« kompromis i nasilje na našoj savjesti, nego je to naravna posljedica toga, što je naš zadatak u našem društvu još uvijek i u velikoj mjeri pedagoški, uzrok je u tome, što više držimo do duha, do principa i naprednih ideja, te realnog shvaćanja našega života, koje mora da ga prožmene go do paragrafiranih tražbina. Principi su ti naši jasno izraženi, a konsekvencije se iz njih lako mogu u praksi povući prema zgodi i prilikama. Toga smo se držali, toga ćemo se i u buduće držati.

Narodnost i socijalizam. Pokret socijaldemokratski progonjen i ugnjetavan od buržoarije i njenih vlada, sve je i nehotice poprimio neprijateljsko držanje protiv svega onoga, što je dolazilo od buržoarije i što nije imalo isključivo razredni, radnički karakter. Posjedujući razredi isticali su se — često samo u svom interesu — kao predstavnici narodnosne ideje,

te je tako razredna borba imala za posljedicu, da se je radništvo tudjilo i od narodnosne ideje, a narodnosne oprijeke riješavalo ideološkom formulom bratstva sviju naroda. i to je bila već od prvog početka jedna od najvećih jednostranosti soc. dem. Ali kad si je socijalna demokracija izvojštila gradjansko pravo u političkom i gospodarskom životu pojedinih naroda, a kad je svojim realnim radom u savremenom društvu za buduće društvo prevladala u sebi i marxove dogme i početničku historijsko materijalističku jednostranu ideologiju i revolucijonarizam, onda je morala da spram raznih pitanja savremenoga društva zauzme sasma drugo stanovište, nego što ga je imala u početku. Tako je i sa pitanjem narodnosti. Dakako da taj proces nije još dovršen, i socijalna demokraciia sviju zemalja proživljuje unutarnju krizu, koja je sa svakog gledišta važna i zanimiva. Za sada donašamo glavne misli članka, koga je napisao Ign. Daszynski, poznati vodja poljskih socijalista, u rujanskom broju »Socialistische Monats-hefte«. Članak ovaj radi o odnošaju socijalizma spram narodnosti obzirom na poljsko pitanje, jer je sad u njemačkoj socijalnoj demokraciji velika raspra, u koliko smiju poljski socijalisti sudjelovati u narodnostnoj obrani protiv njemačke najezde, a da se ne ogriješe o stare socijaldemokratske dogme. »Predmet ovoga članka«, piše Daszynski »činit će se stanovitim krugovima zastarjelim i buržoaznim. Osobito kad o tom Poljak piše. Ta zna se unaprijed, da će pisati za slobodu svoje otačbine. A to bi imalo da bude medju ljudima od kulture već odavna zaboravljeno. A ipak ovaj problem čeka u socijaldemokraciji sviju naroda na riješenje, dapače, instiktivno se osjeća, da socijaldemokrati imadu na tom polju nešto novoga reći, nešto, što će sasma drugom sadržinom ispuniti od buržoazije preuzeta imena i forme«. Istina, socijaldemokrati imali su dosta razloga, da se spram narodnosnih struja drže rezervirano. U ime narodnosti ustalo je protiv naroda toliko neprijateljskih sila, da se moderni nacijonalizam s pravom smatra najjačim protivnikom razredne svijesti radništva. Pitanje narodnosti je u prvom redu pitanje forme. Narodnost udara granice mnogim djelovanjima ljudskoga duha (narodna književnost i umjetnost). Politički, etički i ekonomski život pojedinaca omedjašen je granicama naroda. Narod stvara moralni pritisak, sličan pritisku zračne atmosfere, bez koga bi se pojedinac izrodio i moralno zakržljavio. Svi planovi, namjere i težnje računaju i nehotice sa nacijonalnim granicama i s tim pritiskom, dočim kozmopolitizam, kao manjak nacijonalnih svojstava existira jedva kod pojedinaca.

Narodnost je historička kategorija. Stare kategorije obitelji, plemena i rase stapaju se ondje u višu zajednicu. Tjelesno zajedinstvo postaje duševnim jedinstvom. Sinteza milijuna ćudi i duša teži u razvoju historije za što preciznijim izražajem. I do-

lazi do izražaja u narodnim institucijama i narodnoj kulturi. A kao krunu toga svega nalazimo svagdje volju naroda za samoupravom, za proširenjem i slobodom. Svaki se narod mora prije ili kasnije oteti ispod tudjega jarma, ili se ne će dovinuti do savršenstva. Ujedinjena Italija, Njemačka, Srbija i t. d. nisu nikakav raj za dotične narode, dapače su samo djelomično ono, što zovemo narodnima državama, a l i u j e d i n j e n j e n j i h o v o b i l o j e n e i z b j e ž i v a p o v j e s t n a n u ž d a i m o r a l o s e p r o v e s t i, k a o p r e d u v j e t d a l j n j e g a r a z v o j a. A u tim narodnosnim bojevima borili su se revolucijonari zajedno sa kraljevima i ministrima. Zar da je faza narodne države samo za pojedine narode potrebna? Zar jedni da uživaju slobodu a drugi da su podjarmjeni tudjoj volji, zar historijska nužda i zakoni razvoja za jedne narode vrijede a za druge ne? Pred istorijom nema kulturnih naroda, kojima bi ne znam kakovi faktum mogao oduzeti tu najvažniju fazu razvoja za čitavu budućnost. Ima istina političara, koji čitave narode posmatraju samo sa stanovišta ekonomskoga, zabaciv sva ostala stanovišta. I to bi imala biti stroga konsekvenzija materialistiekoga nazora o svijetu. A taj nazor, koji ratujućim proletarcima riše sjajnu budućnost socijalističkoga društva, zar može spojiti tu budućnost sa pridržanjem robovanja pojedinih naroda? Socijalistički nazor na svijet ne pozna nikakove »kulture« za čije oživotvorenje bi trebala otimačina materinskog jezika, ne pozna slobode, gdje su čitavi narodi roblje. I za to ne uvidjamo, zašto bi proletarijat, uz borbu za oslobodjenje od moralnog, religijoznog, političkog i socijalnog robovanja, ravnodušan bio u borbi za narodnu slobodu. Možda za to, jer su konzervativci i buržoai »nacijonalni«?! Ali tako je i u političkoj borbi, »čovječja prava« proklamirao je treći stalež, a i borbu protiv vjerskog robovanja započeli su drugi. Proti prigovoru, da nacijonalni momenti slabe razredni boj, ističe Daszynski kako poljski proletarijat vodi protiv svojih izrabljivača jedan od najtežih i najogorčenijih bojeva u Evropi, a to ipak poljske socijaliste ne smeta, da ističu slobodu Poljske kao političku i socijalnu n u ž d u.

Ovo razlaganje, veli Daszynski, ima da dokaže, kako socijaldemokraciji podnipošto ne smiju narodne težnje i zadaće biti tudje i ravnodušne. N a c i j o n a l n o r a s t a v l j e n e socijalističke stranke obavljati će zajedno i s t i s o c i j a n i r a d. hk.

Čega narodu treba. — Narodni zastupnik dr. Fran Vrbanić polagao je početkom mjeseca kolovoza račun svojim izbornicima i biračima kotara pregradskoga. Neke značajne pojave pripovijeda nam jedan od onih, koji je prisustvovao jednom takom sastanku izbornika sa svojim narodnim zastupnikom. Dr. Vrbanić opisao je u svom govoru rad svoj i rad svojih prijatelja u saboru u opće, zatim spomenuo svoju akciju protiv pomadžarivanju hrvatskoga domobranstva i svoju djelatnost u

regnikolarnoj deputaciji a onda zamolio izbornike neka mu kažu svoje želje, potrebe i mijenje, a on da će rado koliko bude mogao na njihova pitanja odgovarati i za njihove se potrebe zauzeti. Pak šta su pitali i o čemu su se tužili ti zagorski Hrvati, poznati sa svoje čisto hrvatske i patriotičke svijesti? Jedan se je tužio na zamršeni i po narod osobito nesnosni veterinarski postupak kod izvoza svinja, na strogost, kojom se kod konstatiranja zaraze postupa i na dugo trajanje kontumaca; time da se narodu teška materijalna šteta nanosi. Drugi se tužio na uredbu marvinskih putnica, koje treba da za svaki sajam budu na pose potvrdjene, na što se poradi udaljenosti pojedinih mjesta sva sila vremena izgubi. Treći je htio da bude broj sajmova povećan s obzirom na to, što se to u susjednom kotaru dogodilo. Četvrti, da se neka cesta sagradi, koja da je za narod i za promet od prijeke nužde. Peti (a to je zanimivo i značajno) tužio se na nečovječne upravo kamate, što ih traže pojedine štedione u provinciji i predložio, ne bi li se možda zakonom dala mjera kamatna na stanoviti minimum ograničiti. Šesti i sedmi htjeli su, da se informiraju o pobiranju poreza na vino osobito o tom, da li je prosta od poreza ona količina, koju producenat za vlastitu porabu treba, veleći, da oblasti pri tom vrlo nejednako i nesustavno postupaju. I tako je to išlo dalje. Iz svega se je vidjelo, kako se narod živo zauzima za gospodarske svoje interese i da požudno traži svaku priliku da se u gospodarskom pogledu organizuje i ojača. Velikih i visokih političkih pitanja u pravom smislu riječi, Velike Hrvatske — i naših stranačkih odnošaja nije ni jedan izbornik niti spomenuo. Ovo je značajna uputa, što nam ju narod sam daje, u kojem pravcu treba, da se u prvom redu sav naš aktuelni rad kreće. Čini se, da narod već dugo osjeća, što je napokon prošle godine otvoreno i u saboru rečeno: »Do vraga s programi!«

* Izvolite na Vaš članak: »Teorija i praksa«, u br. 16. Hrv. M. primiti ovaj *ispravak:* »Posve je neistinita tvrdnja, da sam sve podatke za ovaj članak dobio gotove. Obratno je istina, da me je prof. Kršnjavi umolio, da mu sakupim članke, i ja sam mu sakupio podatke. Pa mogu reći, da sam za taj golem trud krvavo zaslužio dobivenih 25 for. Nije istina, da sam članak »Kršnjavi i naša umjetnost« napisao rad honorara, već sam ga pisao sasvim svojom inicijativom i bez znanja prof. Kršnjavoga. Nije istina, da ono, što sam napisao, čini dojam interviewa, već je istina, da mi neće niko ni jedan redak iz onoga članka iznijeti, za koji ja ne bi mogao pokazati, da je direktno izašao iz ovog ili onog Kršnjavijevog članka ovome može smetati samo uvod, koji nije potekao iz moga pera, jer je moj uvod ispušten. Nije istina, da sam ja igdje rekao, da u umjetnosti pristajem uz Kršnjavijevo stanovište.

Branko Drechsler.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 18. *25. rujna 1902.* **God. I.**

I. 1117. ex 1902. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Hrvatska Misao« od 10. rujna 1902. br. 17. i to: 1. Čitavi uvodni članak: »Zalostni pojavi« strana 513, 514, 515 I. alineja 516 strana; II. »Listak« do vijesti »Mlada buržoazija« (strana 529. do 538.); III. Iz vijesti »Mlada buržoazija« od rieči »jer« do »izrabljivača« (strana 541. alineja 2. redak 5., 6., 7. odozdola) pošto smjer i sadržaj istih tvori učin prestupka § 300. kz. i 302. kz. S toga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Hrvatska Misao«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem injenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, te nuka na neprijateljstvo družtva gradjanskog i u obće stanovnike državne jedne proti drugima na razdor neprijateljski što tvori učin prestupka, označenog u § 300. kz. i 302. kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32, 33 i 34. k. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 21. rujna 1902. Rotter.

Ne razumijemo . . .

Zaključkom kluba sjedinjene hrvatske opozicije od 25. rujna svršio je dugi proces kršćenja nove stranke, koja se je imala stvoriti na temelju novoga programa, koji bi imao odgovarati novim potrebama. Kako medjutim kod nas Hrvata sve ide naopako, tako se i ovdje najprije krstilo vodom i dalo ime novorodjenčetu, a naknadno će tek kumovi ispovjediti vjerovanje i to tek onda, kada ga budu sastavili. Tu se opet bojimo, da će ga početi prije sastavljati nego ga budu imali i tako napred, a da će ga dugo sastavljati, o tom nema ni najmanje sumnje za onoga, ko zna, kako se to teško sastavljalo u drugim zgodama, u svjetskoj pa i u našoj prošlosti. Katoličko vjerovanje poznato je da se sastavilo tek g. 325 na saboru u Niceji. — A bilo je njima laglje, jer se tako de facto vjerovalo kroz tri stoljeća uz male razlike, a tek ga je trebalo formulisati. Tako mi rezoniramo a bit će da ih ima, koji misle da je s tim mnogo laglje, jer je *ime* program i ideja — i tko je božji, ajde neka se krsti pa će vjerovati i spasti se. Dakle ime je program! A koji je to program? Za one, koji su zavirili malo i izvan ove

naše, male domovine, a poznadu i povjest naše političke novije prošlosti, jasno je, da nijedna naša politička stranka nije imala političkog programa, niti se može programom zvati program od g. 1894. To je kompilacija raznih lozinaka, koje su se našle u jednoj teksturi samo uslijed nenaravnog kompromisa daljnjih i bližih političkih želja i nada obaju ugovaratelja, kojoj se teksturi kao prirepina priklopilo par najopćenitijih izreka iz programa modernih stranaka u drugim narodima. A nije moglo drukčije ni biti, jer se nijedna od stranaka nije stvorila na osnovu za-jedinstva u socijalnim, ekonomskim i socijalno-političkim nazo-rima. Svi ti nazovi-programi nisu nego posljedica našega zdvojnoga stanja, uslijed kojega su morali nastati nezdrave po-litičke tvorbe. Iznajprije u godinama šezdesetim pod nepo-srednim dojmom apsolutizma s jedne strane, a u drugu ruku imajući u živoj uspomeni dogadjaje g. 1848. naši su stari za-počeli pregovore s Ugarskom, no uzeli si za osnov istorijska prava kraljevine i istorijske njezine granice, protiv čega je Ugarska takodjer postavila svoju istoriju i svoje istorijske granice.

Kako su se obje kraljevine opirale istorijom nasiljima apsolutizma, tako su se na istom temelju sukobile sada medju sobom. G. 1867. i 68. promijenilo se tu toliko, što su obje kraljevine dobile ugovorima atribute države u modernom smislu, Hrvatska dakako u daleko manjoj mjeri. Posljedica je tomu ta, da se je Ugarska dobivši u ruke vlast suvereno odlučivati o svojim financijama, komunikacijama i trgovini ra-pidno počela razvijati a s tim razvitkom usporedo išao je porast inteligencije i kapitala u nekadanjem gradjanskom staležu, dok je Hrvatska ograničena na neproduktivne grane državne vlasti, u razmjerju sa svojom susjedom sve više zao-stajala. To je uvjerilo neke naše političare, da Hrvatska ne može naprijed, ne dobije li u ruke potpunu državnu samo-stalnost kao i Ugarska. A kako nije za to u sadašnjosti nika-kovih uvjeta, to je taj dio neovisne inteligencije nastavio dokazima iz istorije braniti opravdanost samostalnosti u bu-dućnosti i onda, kada je taj istorizam u susjednoj Ugarskoj sasvim ustupio modernim državničkim sredstvima borbe makar gdjekad prividno zavijenim u formu istorizma.

Drugi dio medjutim naših političara, ocijenjujući ispravno

našu slabost, ograničio je svoje težnje na manje, hoteći izvojevati u prvom redu financijalnu samostalnost a onda polako i redom ostale atribute državne samostalnosti. Stranka prava na jednoj a neovisna na drugoj strani! Potonja je radi toga proglašena izdajničkom a njeni pristaše socijalno vogelfrei. Vrhunac je ta sramotna kampanja dosegla godina devedesetih te je svakomu još u živoj uspomeni; u istinu su obje stranke bile vrlo nevine i čudnovato je, da je radi članaka i saborskih i kandidacijonih govora mogao nastati tako strašan gradjanski rat — bez krvi. Više naime nije ni jedna ni druga stranka uradila za svoj program; na polju pravoga rada nisu se ni mogle sukobiti. Početak promišljenijemu unutarnjemu radu dan je prijedlogom izbornoga zakona po Dru. Derenčinu, članu neovisne stranke, no taj je predlog našao, koliko se čini, na svima stranama malo odziva a nije ga se ni kritici podvrglo.

Držimo da je jedan glavni razlog sterilnosti naših dosadanjih političkih stranaka, što je broj inteligentnih njihovih pristaša razmjerno vrlo malen prema onomu u drugim narodima i što se uslijed toga politikom mogu baviti, i to uz velike žrtve, samo ljudi slobodnih zanimanja, učenjaci, advokati, literati i profesori i to tek mimo svoj glavni posao.

Drugi glavni uzrok je metoda stranke prava, koja je naš politički život, koji se je tek počeo normalnije razvijati, bacila za decenije natrag. Iz osjećaja vlastite slabosti, koji se sasvim jasno dokumentuje u daleko većoj skromnosti zahtjeva neovisne stranke, morala se je po našem sudu nužno pojaviti težnja, da se po primjeru drugih takodjer potlačenih naroda, slabost ta polakim i sitnim unutarnjim radom odstrani, da se socijalna i ekonomska snaga u narodu probudi i organizuje i da se tako političkoj borbi postavi solidan temelj organizovane socijalne i ekonomske snage širokih slojeva puka.

Makar kasno ipak se je činilo, da je za to došlo vrijeme, kad su se ove godine jedna i druga stranka složile u jedinstvenu stranku pod privremenim imenom sjedinjene hrvatske opozicije, proglasivši i jedna i druga, da je tim danom prestala živjeti. U toj nadi odlučili smo i mi, da s tom novom strankom složno, ako i odijeljeno organizovani, radimo za bolju i sretniju budućnost. U njoj nas je učvrstio i predlog aktuelnog programa, što ga je predložio dr. Neumann dne 15 siječnja.

Ne razumijemo, za što se nije taj program uzeo za ishodište rada, ne razumijemo za što se je devet mjeseci radilo samo oko toga, da se dade novoj tvorbi staro ime, ako se nije htjelo tim povratiti staroj metodi. Ako se je tako to htjelo, onda još manje razumijemo pisca članka u Hrvatskoj, koji bi htio da ove teške i mučne krstitke znače novu epohu u našem narodnom životu, a najmanje razumijemo one, koji su pristali na to kršćenje za volju onih, koji danas priznaju Srbe, a sutra pišu da je g. Radić u tajnoj raspravi izabrao za pouzdanika jednog cirilskog novinara, koji nazdravljaju madžaronima, odaju tajne uredniku »Dana« i t. d. i koji uz to još hoće da mogu govoriti »u ime naroda«, da on hoće ovo ime. A narod je i opet progovorio u Pregradi!*) Ne razumijemo, — ili bolje, bojimo se, da to ne bude od dosadanjih naših političkih komedija — najgora.

Djačko pitanje.

U viru bezbroj »pitanja«, koja se bez prestanka nižu u glavi današnjega, modernoga čovjeka, koja su sva jednako aktuelna, jednako važna, nalazi se i pitanje djačko: kakav naime zauzima danas djak položaj u društvu, kakove ima dužnosti, kakova prava? Nema sumnje, da se ovim pitanjima mora da bavi svaki narod, jer se tu radi o njegovom podmlatku, inteligenciji, čija sposobnost i vrijednost odlučuje o budućnosti i napretku cijeloga naroda. A tim više moramo se tim pitanjem mučiti i nastojati riješiti ga upravo mi, maleni narod, s neznatnom, slabom (po broju i karakteru) inteligencijom uz široke slojeve analfabeta.

Do vrhunca slave starčevićanizma (g. 1895.) bio je djak mezimac naših patriotskih krugova. Znademo, kakovu je onda ulogu igrao: jednaku, kao i svagdje drugdje u začetku političkoga života nekoga naroda. Ono doba pustog mladenačkog oduševljenja, bez dubljega nutarnjega osvjedočenja, ono prosto pravljenje stafaže polit. strankama, već je i kod nas prošlo. Naš pokret, koji je upravo niknuo iz djačkih redova, kao ne-

*) Vidi bilješku u prošlom broju Hrvatske Misli „čega narodu treba".

gacija i reakcija onom praznom nacijonalnom šovinizmu, onom uskom svaćanju »naroda« (sve se vrti oko imena), fantastičnom poimanju naše prošlosti, a još više budućnosti, bacio se u raznim svojim listovima i agitacijom naravno najviše na djaštvo. Njegov je rad bio dakako u većem dijelu samo kritički i negativni: iznašali se nedostaci naše univerze, oštro se kritizovao postupak profesora i štreberstvo djaka. Pozitivne su bile općenite misli o stvaranju karaktera, jakih, potpunih pojedinaca. Mlade su duše osjećale, da tako dalje ne ide, da su pritisnuti s jedne strane posvemašnjom apatijom ili štreberstvom, kojemu se je većina drugova podala u naručaj iza bučnih dana, a s druge strane, da je bezglavlje, vrludanje, potpuna desorganizacija, preotela maha u političkom vodstvu naroda. U našoj pak starijoj generaciji nije se našao nijedan »vodja narodni«, koji bi bistrim okom progledao čitavu situaciju i označio put, kojim da krene omladina prema svome pozivu, te u duhu vremena, kao što su to učinili primjerice prof. dr. T. G. Masaryk (»Naše nynější krise«, »Česká otázka« i dr.) u Češkoj i prof. dr. Th. Ziegler (»Der deutsche Student«) u Njemačkoj. Kod nas ne samo da takovih ljudi nije ni bilo, već se nastojalo sa svih strana, da se utuče u klici svako gibanje, svaki pokret, neovisan od kuratele »starih«. Jedni, oni najkonzervativniji, kojima je najviše dozlogrdila kritika golobradaca, otpućivali su djake — knjizi, neka radje uče, a ne tjeraju »politiku« (a zašutili su, da ovaj savjet daju opet iz — politike!), drugi su uzdisali i još danas uzdišu i licumjerno prevrću očima, da je nestalo u mladosti — ideala, oduševljenja, da sve gramzi za materijalnim dobrom. No upozorujući na današnji duh vremena, svagdje realniji, koji je već davno bacio u koš sentimentalno sanjarenje, što ne vidi i ne pozna životnih potreba, držim, da je baš ona naša mladost, koja još misli reformovati trulu našu inteligenciju, unijeti u nju života, daleko — idealnija, nego mnogi naš pred svačim plašljivi stari idealista. Ali mjesto da naši »stari« nastoje razumjeti i svatiti mišljenje omladine, oni predbacaju, osudjuju . . . I zato naše političke stranke — osim »čiste stranke prava« — nemaju svoga podmlatka t. j. nemaju veze sa životom, nemaju budućnosti.

Naše se vladajuće stranke i njihova žurnalistika sjete djaštva samo onda, ako ga hoće izrabiti za kakovu političku

akciju, ili onda, kada se kakav pokret ne svidi patrijotskomu areopagu, koji onda izriče nad njim svoje prokletstvo.

Zato mora da u prvom redu sami djaci raspravljaju o svojoj zadaći, da sami djaci spoznadu svoj položaj, e bi poslije u istinu bili duševnom aristokracijom (od grčke riječi »najbolji«) u svom narodu.

Ponajprije treba da si budu djaci svijesni svoga današnjega položaja, kojega zauzimlju u društvu, u našem narodu. Obračunati treba u prvom redu s prijašnjom ulogom djaka, obračunati s nazorom, da je djaštvo sposobno i pozvano, da kod svake važnije zgode u javnom životu izdaje svoje izjave ili proteste, izraze »prezira«, »negodovanja«, ili opet pouzdanice,*) u kratko: da djak jošte za vrijeme svojih nauka tobože utječe na politički razvoj naroda svojim časovitim izljevima! Ovakovo »djelovanje« izrabljuje se onda nesavjesno u stranačke svrhe. A mladost, bez temeljite priprave, puštajući se zavesti strujom dnevne strančarske politike, ubrzo se razočarava, te smalakše; i baš onda, kada takav mladić stupa u javni život, kada biste mogli od njega očekivati kakav rad, nalazite ga slomljene volje i energije, sposobna, da se preda prvomu jačemu, jer on već ima za sobom političku »prošlost«. Od vikača, radikala postaju blazirani birokrate. — Razumije se, da ne pristajemo u drugu ruku uz one naše filistre, koji oduzimlju djaku svako pravo »baviti se politikom«. Smiješno je doista zahtijevati od inteligentnog mladića, koji uči n. pr. pravo — znanost politike —, da ne prati javne prilike svoga naroda, da možda ne čita novine, da ostane gluh na trzaje života, koji oko njega vrije, da ne primijenjuje nauku svoju na zgode i okolnosti, u kojima živi. U kulturnim, demokratskim državama, gdje vlada sveopće izborno pravo (Austriji V. kurija) pozvan je svaki radnik od 24. godine i prije — prema tome i djak —, da svojom glasovnicom utječe na tok stroja državnoga, a djak, čija je živahnost mladenačka potencirana njegovom naobrazbom, nema da se — »bavi politikom«! A zar nije daleko bolje, ako djak svoje prosto vrijeme, kojega ima na univerzi dosta, upotrebi — na mjesto u krčmama i

*) I onda se često dogodi, da se pošalje oduševljena „pouzdanica" nekomu patrijoti, a već iza mjesec dana šalje se istomu čovjeku telegrafičnom žicom — duboki prezir! (Pravaška omladina — Stadler).

kavanama — za djelovanje u društvima i za općenitu naobrazbu? — Ali danas se radi o tom, da djak ispuni onu formulu »baviti se politikom« drugim sadržajem. Prateći prilike i sve što se oko njega zbiva, ne će biti učiteljem svoje okoline ni odlučnim faktorom u javnom životu, nego će nastojati, da iz svega crpa nauku, da zaviri u svaki lonac, da se nauči u životu onomu, što se ne može dočitati u knjigama. Zato je najbolje, ako se naš djak nikako djelotvorno ne angažuje u smušenom našem stranačkom životu, jer mu nijedna današnja postojeća stranka ne može pružiti jamstva za slobodni njegov razvitak, nijedna ga ne može prožeti, zadojiti kakovim višim idejama, jer ih sama ne posjeduje.

Zauzeti prema svemu kritičko stanovište, uputiti se u sve, ali ne trošiti u ludo svoje mladenačke sile, za koju »javnu« osobu, kakvog narodnog kumira, ili goniti se za fantomima, — to je pomalo odnošaj djaka prema politici, koji prevladjuje u današnjem djaštvu. Taj kriticizam ne smije se samo izvrgnuti u podrugivanje svakom javnom djelovanju, već treba da bude priprema za stvaranje novih pogleda, novih ideja, koje treba unijeti svojim istupom u javni život.

Uz ovakovo stjecanje općenite naobrazbe, ovakav odnošaj djaka naprama vani, zadaća je našega djaštva, da se već jednom uvuče i u se, da riješava i čisto svoja djačka pitanja, da ponajprije reformiše sama sebe. A kakvo mu se onda otvara krasno polje djelovanja! Ne ću ovdje da ponovno iznosim na površinu sve one stare jadikovke na našu univerzu, profesore i djake, — koje smo mi u našim raznim listovima dosta iznosili: onaj servilni odnošaj djaka prama profesorima, nedostojno prozivanje, gnjusno štreberstvo i td. Jedno treba da si bude svijestan svaki naš djak: da je naše sveučilište duboko palo ispod niveau-a znanstvenih učilišta i što se tiče unutarnjeg uredjenja, kao i života profesora i djaka. Da se to uvjerenje ojača, preporučamo svakome, tko iole može, neka ode barem na godinu dana na stranu univerzu, bilo koju... Osim općenite naše političke bijede, koja se izrazuje na svim poljima javnoga života, nose mnogo krivnje na sebi ovakvomu zaostatku, kulturnomu rasulu, i profesori i djaci. Pa napokon uvijek mora težnja za popravkom, za napretkom, doći baš iz same one grane narodnoga života, koja ga treba, te ne valja

prekrstiti ruke i čekati, dok dodju — bolja vremena . . . A kad ne možemo uplivati izravno na profesore, kad vidimo, da sami oni ne znadu čuvati svoju akademičku slobodu, moramo nastojati da izmedju djaka izraste nova generacija, koja će bezobzirnim kritizovanjem postojećih prilika, iznašati svoje tužbe i tražbine (kao dostojno uredjenje sveuč. biblioteke, otvaranje novih modernih katedra n. pr. socijologije, reformiranje sadašnjih, uvedenje pravničkih seminara, ukinuće ogromnih ispitnih taksa i t. d.). Tako će se barem s jedne strane podići glas za reformom i pokazati smisao i dobra volja. Nezadovoljstvo — to je ona prva sila, koja tjera napred!

Drugo zamašno pitanje, kojim bi se trebali djaci intenzivnije baviti jest socijalno pitanje djačko. Za današnjih društvenih okolnosti viša je naobrazba u istinu privilegijem imućnih razreda. Da se toj gruboj nepravdi doskoči, mora se žalibože zasizati dobrotvornom rukom i u život inteligentnoga podmladka. A dosadašnje djelovanje kodnas u tom pravcu, mora se stubokom promijeniti.

Kako smo narod gospodarski slab, vrlo je malen broj onih izabranih izmedju siromašnijih razreda, kojima je nekako omogućeno slati svoju djecu na visoke škole. Zato se još uvijek regrutuje naša inteligencija većinom samo od imućnika i birokratskih krugova. Nema dvojbe, da bi bilo od velike potrebe za naš narodni razvitak, kad bi se osvježila i ojačala iz ladanjskog pučanstva i redova proletarijata. Ali za oto treba sredstava, treba premostiti duboki jaz izmedju bogatih i širomašnih, dobrovoljnom pripomoći prvih. A kolike ima bijede već sada u ogromnom dijelu našega djaštva! Jedni ne mogu ostati u Zagrebu ni neko kratko vrijeme, već dolaze ovamo samo da kupe skripta i odlaze kući, da opet dodju samo za vrijeme ispita, a drugi se u mladjahnoj dobi, kad bi se trebali da posvete sasvim svojoj struci, prebijaju od nemila do nedraga po raznim kancelarijama i instrukcijama. Najljepše sate prosjediti u kakovom uredu u neprestanoj brizi za sutrašnji dan, vrijedjan sa sviju strana od tudjih ljudi i svojim vlastitim spoznanjem siromaštva; u svom stanu, u društvenom životu, u kućama, u kojima služi — svagdje vidjeti svoju nemoć i slabost, to je usud siromašna djaka! Istina, neki jaki pojedinci, koji to sve pretrpe i izdrže, te svrše svoje nauke, otvrdnu u takovoj životnoj borbi,

ojačaju i laglje podnose daljnje možebitne nevolje. Ali ima ih mnogo, koji nikada ne svrše, kojima je bijeda slomila volju, značaj i fizički ih uništila. Takav je onda djak živom tužbom na današnje naše društvo. A mi, maleni narod, trebamo toliko jakih pojedinaca, zdravih značajem i tijelom, oboružanih strukovnom i općenitom naobrazbom!

A kako se dosada naše djaštvo bavilo i staralo za ovo veleważno pitanje? Osim glupih preponiznih molba na »slavno općinstvo«, gdje se je nedostojno prosjačila milostinja, priredjivali su se — sjajni plesovi!.. To je još kod nas razvijeniji način sakupljanja milodara — plesati za siromake! Potrošiti u jednu večer desetak tisuća na toalete, da kapne koja stotina za gladne i bose! I tako si učinio dobro djelo...

I s ovakovim radom našega »Akad. potpornoga društva« mora se već jednom obračunati. Sakupljati data, sastaviti statistiku o imućstvenim prilikama hrvatskoga djaka, i zagrmiti našemu društvu, našim rodoljubima, koji daju tisuće na zlatom izvezene krpe (»zastave« pjev. društava), da ne traži siromašni djak nikakove milostinje, već samo zajam, kojega će onda svojim radom za boljak naroda stostruko otplatiti!

Da, to su samo neka pitanja, koja bi trebalo raspravljati i riješavati naše djaštvo, stvarno i ozbiljno. Ali za oto bi trebalo nekog središta, nekog društva, u kojem bi se svi oku pljali i pretresali svoje potrebe, a to nam brani naša vlada već punih sedam godina, — primjetit će tkogod. Nema dvojbe, da ima pravo. Ali ja držim, da bismo se mogli i bez formalnoga društva sastajati u kakovoj čitaonici (koju bi dabome trebalo urediti, podići), klubu, i svojim radom dokumentovati potrebu društva. U Rusiji je zabranjeno svako i najmanje sastajanje djaka, pa ipak postoje čitave ogromne organizacije djačke.

Osim toga otvoreni su stupci ovoga našega organa stvarnim raspravama o djačkim pitanjima. Ja sam započeo — vivat sequens!

V. Vidić.

Silvije Strahimir Kranjčević.

V.

Još godine 1851. jasno je Preradović u »Vilinom snu« istaknuo misao, da će našu budućnost sagraditi »uma svjetlo« ali samo onda, kada »rosa znoja« pospe naše zemlje, te je dodao »Nije znoj nam muka niti breme, kad u radnji ljubav vodi ruke«. Te misli možemo naći i u Kranjčevića samo što su kod njega dobile šire značenje. Dok Preradović misli naročito na naše prilike i naš narod, koji treba da ljubeći domovinu radi neumorno vodjen prosvjetom, ako hoće da dostigne sreću svoju, dok on dakle primjenjuje svoju misao konkretnom jednom slučaju, dotle misao rada u Kranjčevića znači jedan opći princip u ljudskom životu, ona je za njega jedini put riješenja iz današnjega kaosa koji pritište sve duhove.

Pjesma »Misao svijeta« (M. 39.) nosi kao moto riječi: »In labore requies«. Opisuje težnju ljudi da dostignu »onu, zvjezdu za oblacim« za kojom teže svi potlačeni, zvjezdu onu, koja se rodila možda baš onda, kad su se vrata Edena zatvorila za čovjkom izagnanim i pita Krista: gdje je ona zvjezda? A napokon, prošav u misli historiju (kod koje istina i pravda stoje u najvećem protuslovlju) pita se očajno: »Il' su lažni ideali, ili laže ovo doba; Tko će otkrit ovu zvjezdu s o v u s t r a n u n a š e g g r o b a?« U tom uskliku ćutimo sumnju, koja čovjekom ovlada, sumnju da li su u istinu dostiživi ideali naši — naime ovdje, na ovome svijetu. Ali eto, rodilo se neko čedo malo, u gladu i sramu, pokupilo sve gvoždje, te ga mijesi kao vosak i gradi iz njega žuljevitom rukom piramidu i sve raste i raste dok ne predre nad oblake, što su ih »sa zemljice isparili vjekovi mučni, pusti!« i ugledav zvjezdu usklikne zadovoljno »Naprijed«, a povladiše mu i nebesa. Bio je to čovjek, što se sam svojom snagom diže, bio je to radnik, bio je to novi čovjek budućnosti.

Još u prvoj svojoj zbirci (»Bugarkinje«) pjevao je Kranjčević tom »Radniku« (M. 42.) i klicao mu: »amo ruku, junače, pruži žuljavu; amo ruku, nabore da ti mučne pjesnikova drhtava usna, druže, štujući ljubne«. Radnika nazivlje »jedinim od krvi smrtne, komu patri čelo da kruni pobjednim znakom«, njega zove »gordim mačem u čijem srcu zbori Isus Kristus:

sinovi da smo ravni jednoga oca!« Pitajući se, »gdje li je plemstvo?« nalazi odgovor: »Ah — u duši« te kliče radniku: »Predsude ruši dušom!« Pa kada se onda jednom osvijesti čovjek i postane miran, ponosan i slobodan i Bog će se nasmiješiti onomu, koji je »rasklimane točkove svijeta sredio«, sredio ih ne »lebdeći povrh voda«, ne kakovom kontemplacijom, ne idealističnim nekim dizanjem nad svijet, »nego ljubeći zemlju.« I taj radnik ima da krsti svijet. »Mukom svojom krsti ga«. I onda će »svi mirno jesti edensku voćku sladku, izim onih, koji nisu ovako kršteni bili«. Rad će dakle dići zle poslijedice od jedenja edenske voćke, on je ona čarobna moć, koja će težnju za spoznanjem u korist i sreću okrenuti, on je krst koji spasava. Pa kao što je ta misao bila već izrazita u početku Kranjčevićeva rada, tako je ona izbijala i kasnije. U jednoj od novijih pjesama (»Utjeha«. T. 27.) tješi i podiže se time, da ima još nešto što vrijedi: »Gledaj druže s radne pesti kako krvav znoj se c'jedi — Svojom borbom i po trudu kako čovjek divom biva«. I svijet su »stvorile radne šake i umovi gladujući«. U »Zadnjem Adamu« (M. 92) se pako izrično kaže, da će čovjek raj na zemlji »stvoriti svojim znojem«, da će sagraditi carstvo Edenovo »o trudu samo svojem!

Ako se bolje zamislimo u cijelo ovo naglašivanje rada, samosvjesti i samopomoći, to nam neće biti teško naći savez sa onim mislima što ih je Kranjčević izrazio o vjeri, o slobodnoj misli (III. glava ove radnje). Emancipirao se od sviju onih »bogova što ih strah i varka sprede«, osjetio se čovjek slobodnim, i uvidio kako je historija bila tek niz »pustih vjekova«, koji nisu iza sebe ostavljali mnogo sadržaja, nego tek nepravde, mraka, pustih riječi, robstva, i t. d. Emancipirav se dakle čovjek od starih vrijednota, porušiv sve one stare hramove i oltare, počeo je da sam postavlja nove vrijednote i nove mjere za svoj život. Osjetiv se čovjek sam, i pun ponosa, što je on sam izagnao sve sablasti, što su ga plašile i tištile, postao je samosvjestan, ponosan i pun samopouzdanja. Osjetiv se slobodnim, spoznao je, da je sad on svoj gospodar, da je on svoj zakonoša, spoznao je jednom riječi svoju cijenu za sebe i za svijet oko sebe. Izagnan iz raja (= naivni optimizam), prepušten sam sebi odhrvao se pomalo svim nevoljama i upućen sam na sebe, nije teško došao do spoznaje, da je nova vrijednota on sam, a novo mjerilo njegove vrijednosti — nje-

gov rad. I tako se razvijaju i u Kranjčevića daljnje misli o čovjeku i radu. Čovjek radi za sebe, njegov je cilj on sam i sagradjenje novoga Edena na zemlji, a njegov moral je — rad.

I u istinu možemo naći u Kranjčevićevoj poeziji obranu čovječeg dostajanstva kao temeljnu notu. Tu imaju svoj izvor i njegove antimilitarističke pjesme (»Odpušteni vojnik«, »U badnjoj noći«, »Stara slika« vidi M. 69, 71, 73.). Kako se procjenjuje vrijednost raznih pojava prema radu vjdjeti je najbolje iz pjesme »Stara slika« gdje kaže: »Bojni redi, sve momak do momka; Al bi bili valjani kopači! Bojni topi — gvoždje potraćeno; Al bi bili valjani orači!« Pa i sva ironija u Kranjčevića i njegov česti ogorčeni sarkazam mogu se svesti na to, što on vidi kako se čovječje dostojannstvo gazi, kako se rad ne poštuje. Nepravda, proti kojoj sipa svoje strijele, takodjer nije drugo nego to neuvaženje samosvjesnoga rada i naprezanja, nepoštivanje znoja, neobaziranje na muke patnika za visoke čovječje ideale!

Ali ne samo znoj, već i suze su blagoslov, ako su prolievne nad napravdom i nad bijedom. Suze boli su takodjer poticalom na rad i napredak. »Suzi roblja« (M. 127) kliče Kranjčević: »Ne propada taj amanet, i prekasno ma da zori!« te ju zove sjemenom: »Slomili su granu ploda, al sjemena dosti osta!« Ali sjeme će to proklicati, kad ga budu drugi zalijevali suzama samilosti. I pjesnik zove »jadnim« onoga tko nema te samilosti, i proriče mu, da će u grijehu ležati i lijetati po ovoj kalnoj dolini do vijeka (»Samilost« M. 37.), jer »gdje mu srce, čim da moli —?!« Suzom samilosti moliti će pjesnik i u toj suzi sva je njegova religija, sva sreća još. Brišući suzu nevoljnima i potlačenima »srcu mu je lako i on dovikuje svim drugim sretnicima rugajući im se: »Blago vama; al kako je meni, vama nikad neće biti tako!« (M. 16). Drugdje opet (»Monolog« T. 22) kaže: »Hvala o nebo, što nam dade suze. Dosta je, dosta, sućut da čija briše ti s čela patničke kapi«, ali dodaje: »nu za tu krijepost mudrac je malo, dosta tek — čovjek!« On zove suzu svojom »najljepšom pjesmom« (T. 118). Najljepšu je svoju pjesmu uhvatio na oko ko — suzu. I zgazio ju je u boli i bijesu. Ali namah se osvijestio i izljubio je blato u kome ju je zgnječio ... Ne, ne valja proklinjati suze, one su znak boli, a u boli je izvor svakoga

pregnuća. Čovjek plakat mora, jer je — tek čovjek, ali on treba da svoju bol cijeni i svoje suze da ljubi. Dogodilo se često, da je u ogorčenju pitao pjesnik: čemu li suze, čemu li boli, ili zar nije bolje da nas nema?! Pitao se je on često: »Čemu mi čuvstva udahnu ova, plakat da moram ludje i ludje tudjih grijeha, tudjih grobova, zločine tudje?!« (»U Maskiranoj gomili« M. 33). Ali opet, kada dobro razmotri stvar uvidi, da tako mora da bude, uvidi, da je baš u toj boli za druge, u samilosti i suzama izvor njegove poezije, a tu poeziju on ljubi. Pjesnik za njega nije osoba prama svijetu indiferentna, pjesnik ima skupljati u svom srcu boli ili radosti cijeloga svieta, on je njegovo žarište. Kranjčević je opisao pjesnika u njegovom odnošaju sa svijetom (»Pjesnik i svijet« T. 91). Hoće li pjesnik da udje u dvore Sreće mora ponijeti sa sobom čitavo srce t. j. on mora da se cijelom dušom digne nad ovaj svijet i da ga zaboravi. Ali pjesnik to ne može da učini: pola mu je srca ostalo u svijetu. U svijetu je njegovo mjesto »u bajnom hramu strsti grozničavo mu bilo kuca«, ali srcu usrijed srijede bajni alem iskre baca i pjesnik kliče: »To su suze i meni više vrijede neg sjaj Sreće vrh srdaca!« I on tako čeka u svijetu novu zoru života, a bol i nemir mu neda »niti živjet niti umrijeti«. Ali baš u toj trzavici, gdje »srce samo sebe jede« radjaju se iskre svete poezije. I tog si je svijestan Kranjčević. Pjesnik neka ostane ovdje na zemlji, tu neka pusti svoje korijenje, jer on samo od zemlje može da primi krepkih sokova. Pjesnik je borac, on plače nad grobljem palih heroja i boraca za napredak i slobodu i čuvajući im uspomnnu potiče ljude na otpor i rad, poziva ih u boj. (»Mir vam« T. 132). On je osjetljiviji nego drugi i za to i više pati. Ali on to sve i zna, te si sam ovako odredjuje put:

»Odreci se mirna kruha,
Pa se kreni sv'jetom borit:
Kad te kora nadje suha
I tu će ti gorkom stvorit!
Nek su pako njedra tvoja,
Nek si žrtva svačijeg b'jesa,
Onda si mi tugo moja,
Pjesnik, pravi sin nebesa!
Vapi zoru da sve srce puca,
A vjek slušaj, kako ponoć kuca«.

I baš za to, što Kranjčevič svijesno ovako shvaća pjesnika, što negdje drugdje izričito kaže, da svijetu i napredku »u patnji klije klica«, nema u njega ni zere sentimentalnosti. Dašto, da ga zahvati više puta ogorčenje i u boli i u patnji proklinje sve, ali i Krist je bio uskliknuo: Bože daj da me mine ova gorka čaša, a kako da ne klikne pjesnik. Ali opet, kad uvidi, da su sve njegove pjesme krvlju njegovoga srca pisane, da su na muci rodjene, kako da ih pjesnik ne ljubi? Onda on »stišće papir b'jeli«, cjeluje ga kano luda. »Ah tamo mi pjesma leži i krv mi je tekla tuda.« Tamo se je staložio »divlji vulkan sred njedara« pa mu pjesnik kliče »U zanosu« (T. 53): »Neka b'jesni, neka p'rjeti, nek raznese — srce ovo, pjevajući ću umrijeti!« Slast je onda u boli, slast je u toj muci. I majka radja u boli djecu svoju, ali zato ih ljubi i voli, jer zna, da je u boli rodjen jedan novi — život. I kao što se majka predaje djeci, kao što je njena ljubav djece njena — gotovo bi rekao — religija, tako je isto i kod pjesnika. »Meni Bog je pjevat reko, i ja vršim božju volju — i ja jedem srce svoje« . . . kao što i majka gubi sile svoje radjajući djecu. Ali to je prirodni zakon, na kojem se osniva život. Kod ovakovih misli o pjesniku i njegovom zvanju, kod ovakovoga shvaćanja boli i suze, jeli onda čudo, da Kranjčević ljubi poeziju i da se njoj jedinoj utječe? Ta on zna, ili bolje reći on ćuti, da je poezija odterećivanje njegovih muka, da je ona čarobna ona božica, što ga tješi i onaj hram u kome on nalazi zadovoljstva.

Kranjčević shvaćajući pjesnika i život kao borbu, bol, nemir i jad, ali koji donosi ploda, daje nam čisto tragičko shvaćanje života, a ta tragika nalazi svoju katharsu u — pjesmi. I u njoj nalazi svoje otkupljenje. U »Vili pjesme« (M. 5) možemo da najasnije vidimo, kako poezija postaje za njega novom religijom, kako mu ona nadomješta molitvu, što ju kao dijete molio. »Med svojima nemam svoga« kaže samotnik i odmah dodaje »nikog nemam do li tebe, svoje vjere svoga Boga.« Nije osamljen pojav, da nekoji moderni slobodoumni duhovi, izgubiv staru vjeru hoće da ju nadomjeste — umjetnošću. I nije to teško protumačiti. Drugo je vjera u nekoje istine i dogme, a drugo je religijozni osjećaj, potreba religijoziteta. Vjera je dogmatizovani stanoviti nazor o svijetu, dočim je rejigijoz-

nost skroz osjećajni momenat: potreba nečemu se podati, nečemu višemu služiti, u nešto, što je nad nama uroniti. Toj potrebi može u nekojim slučajevima zadovoljiti umjetnost, poezija. I rekao bi, da je poezija onaj hram u kome pali Kranjčević svoju žrtvu, da poezija zadovoljava njegov religijozitet, poezija prokaljena u boli, poezija, što pročišćuje sve afekte, poezija »bez koje je mrzak sam sebi, a uza nju svemir grli«. Kada digne oči svoje k njoj »ko po cv'jeću trnjem hrli«, poput starih mučenika u vjerskoj ekstazi. I kao što vjernik moli svoga Boga, tako i Kranjčević moli Vilu pjesme: »O daj vatrom s toga neba istine mi pali usti, Andjeoskog daji hljeba, ne napuštaj, ne zapusti!«

I tako napokon vidimo kako Kranjčevićeva pjesnička pojava i po njegovom shvaćanju pjesnikovoga razvitka i poezije same sve više raste i raste i dobiva vid veličajnosti. Neću da tu pojavu crtam svojim riječima. Kranjčević si je sam našao najbolju prispodobu, pjevajući u pjesmi »Zapad sunca« (M. 16) o pjesniku i njegovom djelovanju u životu. Sunce tone a pjesnik se pita: jel mu žao ovog svijeta? Žao? Ta gleda taj svijet od vjekova i svojim ga tracima na život budi, ali uvijek vidi krvne ljage na njemu i pita se čemu ova igra luda? Ono ide svojim putem i od suviška svoga daje svijetu život, strijelama svojim goni oblačine guste i cjeluje oplodjujući zemlju. »Ono tone veličajnim mirom, ko ideja vječita i čista carstvuje svemirom«. Jeli mu je svijeta žao? Ono se ne pita za to, ono grije i daje i neprestano daje. Tako i pjesnik. Čemu da pita, čemu da ne daje? Ta on je žarište svijeta i on prima i razdaje svoje boli, suze, nade, svoje misli i osjećaje, vesele i tužne jednakom razmetljivosti. Sjeme će jedno bar — svakako pasti na rodno tlo, a on nema da pita jeli mu ljudi vraćaju zahvalnošću, ili progonom dare. Njegova priroda ga goni da pjeva i da daje i on to čini jer mora, kao što stablo rodi jer je takav zakon u prirodi. Kao što je ono sunce, tako je i pjesnik »komu žarka krvca grije, košto božja zraka, rastjerava tamu od oblaka daje ljudstvu svoga srca! I kad si ga gladna nasitio, uminut ćeš tiho, veličajno, ko što mine ono sunce sjajno, ogrijavši neživo i živo!« I eto tu, u tom širokom poimanju poezije, u tom veličajnom shvaćanju pjesnika nalazi Kranjčević umirenje, nalazi svojim bolima, svojoj tragičkoj pjesničkoj sudbini do-

stojnu katharzu. U tom osjećanju pako da vrši prirodni zakon, i djeluje kao dio svijeta, kao atom svemira isto onako, kao sunce ono, u tom nalazi svoju religiju.

Ali mi, koji pjesnika čitamo ili slušamo, koji znamo za njegove boli i muke, nade i ideale, mi treba da se njegovim mislima oplodimo. Onda će se iz njegovoga bola, iz njegovoga groba »rodit sunce novo«. »Njegova će žrtva biti onda — stvaralačko slovo, koje će dizati novo doba« novi Eden.

»I rod ljudski slobodnoga duha
Cjelivat će vila b'jela
Vila pravde, ljubavi i kruha
I slobode i vidjela!«

(Svršit će se.)

M. Marjanović

Novo vrijeme — nove potrebe.

(Žitna skladišta.)

(Konac.)

Sad je pitanje, imadu li smisla žitna skladišta u nas u Hrvatskoj, a ako imadu, kakva bi mi skladišta trebali? Pogodnosti, što ih žitna skladišta pružaju ratarima, utjecaj, što bi ga vršila na žitne cijene, pa onda dobit, što bi ga ubirala umjesto posrednika, koji zna dobro izrabiti gospodarsku nuždu, u kojoj se naš seljak redovno nalazi, kad prodaje žito, — pokazuju, da bi ovakve gospodarske institucije bile i za nas od velike važnosti. No kako Hrvatska nije izvozna zemlja, nego se u njoj po prilici sav njezin prirod i potroši, to bi i uredjenje, sav karakter i obseg naših skladišta morao odgovarati ovim našim prilikama. Mi ne trebamo velika amerikanska ni pruska skladišta, nama bi ponajbolje odgovarala onakva malena skladišta, kako ih vidimo u južnoj Njemačkoj, u Bavarskoj. Nama nije do izvoza, nama je prva briga, da se oslobodimo posrednika, te da se ona dobit, koju on sad za svoje posredovanje vuče, priklopi cijeni žita i ostane u seljačkom džepu. S druge opet strane bila bi svrha našim skladištima, da se seljaku pruži prilika, da može svoju muku dobro i sigurno unovčiti i da ne bude prisiljen prodavati svoj trud u bezcijenu i u doba, kad su za

prodavača najnepovoljnije, najgore cijene. Time bi se samo nešto dalje izgradila zgrada naše gospodarske organizacije, kojoj smo osnivanjem Reiffeisenovih udruga udarili prve temelje.

Dok bi skladišta vršila veliku zadaću, omogućujući našemu rataru unovčenje njegovih proizvoda, s druge bi opet strane ona mogla biti članak u cijelom našem narodnom organizmu, koji bi regulirao cirkulaciju gospodarskih dobara, izmjenjujući gospodarske plodove jedne okolice, jednog kraja, za gospodarska dobra druge krajine. Tako bi sami proizvoditelji, bez posrednika, a prema tomu i bez gubitka one svote, što je ovaj za svoj trud zaračunava, dolazili medjusobno u saobraćaj i trgovalo bi n. pr. Zagorje sa Slavonijom. Time bi jedni krajevi došli u *izravnu* svezu s drugima, a ne bi nam kao dosele preko trećih i četvrtih ruku stizali potrebni proizvodi.

Razumije se samo po sebi, da skladišta moraju biti na zgodnim mjestima, blizu željezničkih i parobrodarskih postaja, odakle bi se roba lako odpremala na sve strane. Na ovakvim zgodnim mjestima mogla bi skladišta usredotočiti u svojim rukama svu žitnu trgovinu i tako postati faktor, s kojim bi morali računati odlučujući krugovi. Tek kad bi se udarili ovakvi temelji našoj ratarskoj organizaciji, mogli bismo pomišljati na reforme, koje su absolutno nužne u interesu ratarske produkcije, o kojoj dosele odlučuju faktori, koji imadu sasvim druge interese od samih ratara. Čuju se na svim stranama tužbe na burzovne institucije, agrarni krugovi s ovu i onu stranu Litave sve jače i burnije traže, da se burzovni zakon reformira, pače, da se zakon o t. zv. poslovima na rokove dokine, ali se ne pomišlja, da je i tu nuždna evolucija, a ne revolucija. Dok se ne stvore temelji nove institucije, koja bi obavljala posao, što ga sada vrše burze, ne može se ni pomišljati na izpunjenje tih zahtjeva. Dobro organizovana žitna skladišta, koja bi morala obuhvatati svu zemlju, te u svojim rukama imati svu žitnu trgovinu, mogla bi možda uz shodne uredbe postati odlučan faktor u žitnoj trgovini, regulator žitnih cijena i td. Dok toga nema, ne da se ni pomišljati na kakvu pronicaviju reformu u tom pogledu.

O tome, kako bi se u nas imala osnivati žitna skadišta, težko je još govoriti. Svakako bi za područje više Raiffeisenovih

ffeisenovih zadruga morali bi, podupirani od samih svojih zadruga, stvoriti novu zadrugu, koja bi sagradila skladište i rukovodila skladištne poslove. Troškovi, skopčani s gradnjom skladišta, ev. najamnina morala bi se nadoknadjivati u prvom redu zadružnim dijelovima zadrugara.

Kapital pako, potreban po poslovanje u takvom skladištnom društvu, t. zv. prometni kapital, davala bi prema svojoj svrsi naša poljodjeska banka. Kako će se sve to tačno udesiti, ne ćemo ovdje u tančine iznijeti. Mi smo u glavnom htjeli samo upozoriti na ovo pitanje i potaknuti zvane faktore barem na razmišljanje.

Jedno bismo još htjeli samo naglasiti. Ratarski je stalež u nas najbrojniji, Hrvatska je par cxcellence ratarska zemlja, ali svijesti o svojim staležkim interesima u naših ratara nema. Radnici, trgovci, činovnici, sve se to udružuje u saveze, razpravlja o svojim interesima, samo najbrojniji, i najvažniji naš stalež šuti i trpi. U interesu je našega ratarstva, a prema tomu i našega naroda, da se ta svijest probudi, da se naš ratarski stalež organizuje i digne na obranu svoga teškoga položaja.

L.

Izložba „Društva za umjetnost i umjetni obrt".

II.

Govoreći o razvoju hrv. umjetnosti moramo se poglavito osvrnuti na idejnu stranu, koja se zrcali u radovima naših umjetnika. Na prvoj izložbi je kod nekih izbijala upravo nesamostalnost. Sjećam samo na Auerovu »Svečani dan«, koja je tehnički bila jedna od boljih slika. Gledaoc se uzaludno pitao, za što je slikar tu sliku naslikao, što ga je ponukalo na to. Zar kakova reminiscencija iz života, zar kaki koloristički problem, zar kaki osjećaj, komu je htio da dade izraza? Svega toga nije bilo, to su bili ostanci škole. Dok se u drugim opazilo samostalnije shvaćanje umjetnosti, Kovačevićevo »Groblje« nastalo je pod direknom impresijom, slika se razvila iz duše slikareve iskreno i čedno. No izmedju tih dvih oprijećnih točaka vidimo čitavi niz slika, koje su odavale, da slikari nisu na čistu sa svojim proizvodom.

Da li umjetnina ima u prvom redu da prikaže neki sujet, da bude tako reći ilustracija jedne novele, da prema tomu ima tek neku literarnu tendenciju dakle da se poglavito slikar zanima za sujet svoje slike i za kompozicije? Činilo se je, kao da je to njihovo mišljenje, naročito figuralne slike — osim Bukovčevih — bile su tractati. Jedini krajobrazi nisu bili radjeni pod dojmom te zasade. Tamo je bilo načelo, da se mora slika približiti modelu, dakle biti čim realističnija. U isti mah, kad su te slike bile izložene, propagirale su se s književne strane načela t. zv. secesije t. j. l' art pour l' artizam. No secesija je proživjela već u ono vrijeme evoluciju. U početku je secesija značila protest proti akademskoga shvaćanja, proti šabloniziranja, dakle povratak prirodi. Prvi secesijoniste na kontinetu, kao što i u Engleskoj (Holman Hunt, Madox Brown) bili su realiste i to rigorozni do u najmanji detalj.

Prva etapa secesije bila je protivna svakoj stilizaciji i svakoj školi: poziv, da umjetnik iznaša čistu svoju impresiju, znači povratak prirodi. A i plen-air — kao i sve kasnije tehničke promjene do pointillizma i do Segantinijeve manire, nije ništa drugo nego put do naturalizma. No taj naturalizam nije bio onaj Zolin, gdje se hoće ustanoviti objektivna istina, gdje se hoće donijeti neki dokumenat, nego je relativna ili izrazitije kazano subjektivna istina. Secesijonisti zahtijevali su, da umjetnik iznese svijet onako, kako ga on vidi i shvaća. Ta evolucija u shvaćanju zadaće umjetnosti išla je uporedno sa svim našim nazorima o svijetu. No tim, što se dala sloboda umjetniku, rodilo se nešto drugo: umjetnici su si sve nehotice prisvojili stil. Mnogo uplivisani od savremenih književnika, pošli su putem neke neoromantike, svaki si je našao neki svoj stil, što više, pojedine grupe dobile su neke zajedničke značajke, i tako se rodio po malo novi stil, u kojemu je bilo raznih elemenata i reminiscencija na asirske gradjevine, uz nešto helenizm. A da su Botticelli, a i Watteau uplivali na stil tih modernih slikara, to nam pokazuje Aubrey Beardsley.

Naročito njemačka ili bolje reći bečka secessija sve je više dobivala neki svoj stil. Posljednja izložba — oko spomenika Bethovenu — pokazala je to najbolje. To je već nešto sasma oprječno secesiji u njenim prvim početcima. Tu o naturalizmu nema više govora — što više — to je sve stilizi-

rano. I sve te slike, reliefi, i rezbarije nemaju ništa zajedničkog s prirodom, dapače su u svijestnoj opreci sa prirodom. Te linije i te forme su nove i jedva se umije odkriti modi ovim oblicima. U njihovim tragovima nalazimo tragove oblicima pojedinih egzotičnih biljaka, a još više pojedinih podmorskih životinjica. Tko pozna ono bogatsvo oblika, što nam ga sakriva more priznat će, da tu zaista slikar može da neizmjerno mnogo novih i prekrasnih oblika nadje. No iz ove prirode jedva su uzeli elemente, po izradbi je to posve drugi i novi svijet, nikao u mašti umjetnikovoj. To je jedna struja modernog slikarstva. Dotle su drugi, naročito Rusi (Rjepin, Maljavin, Serov, Turbeckoj, ostali vjerni prirodi. — I u njima ima subjektivnog shvaćanja no oštro je izražena težnja iznijeti prirodu u njenom bivstvu.

Tom naturatističkom strujom pošla je i većina Francuza (osim Henri Martina, Dognan Bonvereta i nekih drugih), te mi vidimo kraj savršene tehnike — težnju, da se ne odaleče na prirode. — Isto Riviere, koji za cijelo stilizira, i izabire predmete donekle fantastične, ipak ostaje realista. Isto je tako u Italiji, gdje je Segantini najsjajniji pretstavnik modernog naturalizma. U samoj Njemačkoj ima odrješita takova struja. Dapače sam Böcklin i akoprem nam je iznio fantastičan svijet, nerealne oblike i bića, ipak je ostao u organičkom koneksu sa prirodom. — Isto tako Thoma — i Lieberman a donekle i Stuck. Tek Saša Schneider se od mladjih umjetnika odalečio od naturalizma. Portraitiste, prvi Lenbach, a po gotovo Englezi i Amerikanci (Sargent, Whistles) i slikari krajobraza (Worpswede) su zgoljni naturaliste.

Razlika je tek u tehnici, jer pojedine grupe imadu različne metode, da čim vjernije iznesu model i čim bolje pogode bivstvo predmeta. Te dvije poglavite moderne struje, jedna koja se oslanja na literarni mysticizam, koja ima neku gotizirajuću tendenciju (Knopf) i druga, koja se oslanja o literarni naturalizam, bolje reći na Lamarcka i Darwina, razvijaju se uporedo.

Naši slikari, nešto moguće iz vanjskih razloga nisu se toliko bavili figuralnim slikama, kompozicijama. Uz nešto akta prevladjuje kod nas krajobraz, pa su poslije nekoliko pokusa (Aleksander, Auer) napustili posvema stilizaciju, i to ponajprije uplivom Crnčića. I sam Čikoš, koji je gotovo jedini umjetnik medju

njima, ako i slika u kompozicijama sasma fantastičnu prirodu, ipak u čistom krajobrazu popušta, te se podaje naturalizmu. Već je to jedna pojava, koja nam odaje eklekticizam u našoj umjetnosti. To su u idejnom pogledu većim dijelom pokusi, umjetnici traže još stazu kojom će poći. Najkonzekventniji je Crnčić, on je realista ima gdješto stiliziranog, ali to je kriva paleta, koja ne može da iznese sve tančine svjetla. I ako pitamo naše umjetnike za njihov credo, svi do jednoga reći će, da im je najveća želja čim vjernije i sa što većom ljubavi iznijeti prirodu i život. Za to i razumijemo, da nijedan nije slijedio bečku secesijonističku struju, nego da se svi manje više zanose za Francuzima i Rusima.

Ova posljednja izložba jedva nam može sve te niti raspresti, samo nam odaje, da je gotov jaz izmedju Čikoša i svih drugih. Svi drugi, na čelu im Bukovac, sve oštrije naglašuju realnu notu, — te i u tehničkom pogledu konzekventno slijede sve nijanse svjetla, ako i ta neodgovara harmoniji slike. Kus prirode kako ga je slikarevo oko zamjetilo, evo to je vrhovno načelo njihovo. Čikoš ne mari za to. On stvara poseban svijet, posebne boje i nerealno slijevanje boja. Tim realizmom riješili su ostali i drugi problem, — problem naime, što je nacijonalno u umjetnosti. Postavši odlučni realiste, postali su i odredjeno nacijonalni.

—ž—.

Samoubilački čin.

Sramotni i žalosni dogadjaji u Zagrebu početkom rujna, obdarili su nas već i svojim prvim jednako žalosnim plodovima. Nije ni moglo biti drugačije. Bjesnilo s hrvatske i srpske strane hoće da se do kraja izbijesni. U krvavoj našoj zajedničkoj rani — hrvatsko-srpskom sporu — kopaju i zabadaju još neprestano »patrijote« s obiju strana. Kao da još nije nadošlo doba reakcije, doba — pameti, već nasuprot nastoje sada opet Srbi, da svojoj braći bratski odgovore.

Takav jedan odgovor, nedostojan i kukavan, dao je s r p s k i z b o r karlovačke mitropolije u Novom Sadu — svojim primljenim rezolucijama. U njima naime zbor apelira (stavka V.) na »sve nepristrane i domoljubne zastupnike u g a r s k o g i hrvatsko-slavonskog sabora . . . da porade na tome, da se u

svima saborima krune sv. Stevana dade zadovoljštinu srpskom narodu« . . . Izabrat će se odbor (VI.), »koji će ovu molbu podastreti . . , visokoj ugarskoj vladi i vladi Hrvatske i Slavonije, a isto tako i saboru Ugarske kao i saboru Hrvatske i Slavonije«. A kao kruna svega sjaji IV. rezolucija. Zbor se grozi: ako ne će imati srpski narod dovoljno zaštite u Hrvatskol i Slavoniji, da će biti

»prisiljen prilikama, da ustavnim putem — u smislu prave slobode sviju naroda — *zatraži drugu državopravnu osnovu*, koja bi mu obezbedila njegov *narodni* i imovni opstanak".

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Samoubilački čin ili — djetinjski inad.

O, kako smo jednaka braća, ne samo po rodu i jeziku, već i po mislima, po osjećaju! Doista krv nije voda. Mi smo u Zagrebu zahtijevali, da drž. odvjetnik, i naša vlada, posreduje u našem sporu i obustavi »Srbobran«, a teorija je starčevićanska, da treba samo vlada zabraniti srpsku zastavu i srpsko ime i — ode do vraga cijelo srpstvo u našem narodu, a Srbi u Novom Sadu jednako pozivlju Madžare, da nam budu sudije i groze se, da će skočiti u more madžarsko, ako im se ovdje ne zadovolji!

Pa onda jedni drugima predbacujemo službu tudjinske misli . . . I jedni i drugi imamo u tom pravo.

Ali ipak čuje se kadkada u tom našem ludilom prožetom zraku koji ozbiljni glas s jedne ili druge strane, koji zabrinuto kliče: Quousque tandem . . . Takav nam je glas tim dragocijeniji i miliji, je se diže u doba općenite naše sljepoće. Tako se je mladi dr. Stanoje Stanojević u novosadskom »Braniku« žestoko oborio i oštro odsudio cijeli duh priredjivača novosadskoga zbora, radi gore citovanih mjesta. S onim rezolucijama ponizili smo se, veli on, i učinili smo uslugu samo Madžarima, »jer tražiti utelovljenje Srema i Slavonije Ugarskoj i tužiti Hrvate, pa ma šta da su nam uradili ugarskom saboru i madžarkoj vladi, to je nedostojno srpskoga naroda i srpske prošlosti. Mi smo još gore uradili. Tamo je radila nesvesno protiv svojih interesa, napadajući Srbe, glupa masa, ovde su inteligentni ljudi svesno učinili izdaju i srpskoj i slovenskoj

stvari . . . Integritet i autonomija Hrvatske i Slavonije mora nam biti isto onako draga i isto onako sveta, kao sloboda i integritet Srbije i Crne Gore i mi ne smemo tražiti cepanje Trojednice i mi ne smemo tužiti Hrvate zajedničkim našim protivnicima; jer čineći to, mi radimo protiv svojih najživotnijih interesa«.

Taj naš nesretni spor postigao je ovakim načinom borbe svoj vrhunac. To nije više narodnosna borba, koja sastoji u natjecanju, konkurenciji, u jačanju pozicija jednih i drugih. Jer dok se mi koljemo, a ne znamo za pravo ni za što, iseljuje se en masse naš narod u strane krajeve, te dolazi tudji svijet u našu zemlju i zauzima zapuštene straže, a mi to ne osjećamo! Protiv naroda, koji govori sasvim drugim jezikom, ima druge običaje, te ugrožava tako našu narodnu individualnost, ne mičemo se, ali protiv platna, na kojemu su porazmještene boje malo drugačije, nego si mi umišljamo, da bi morale biti, — skačemo ko opsjednuti.

To je samoubilačko bjesnilo.

Još ću nešto da spomenem za ilustraciju naše medjusobne borbe. Srpski listovi, osobito radikalna »Zastava« s velikim zadovoljstvom konstatuju veličanstveno i ganutljivo otvorenje zbora. Prije svega naime odsluženo je u Nikolajevskoj crkvi prizivanje sv. Duha, po bačkom episkopu g. Mitrofanu Ševiću uz azistenciju više svećenika. Poslije je izišao episkop, pa oduševljeno pozdravljen od naroda, i sa uzvišenog mjesta blagoslovi i poškropi sv. vodicom sav zbor. Onda je pop B. Popović otvorio zbor.

I na tom zboru primljene su one nekršćanske rezolucije i navijestio rat jednokrvnoj braći . . . Sjetio sam se pri tom osim toga na sliku »Komedijaši« od genijalnoga slikara-satirika češkoga Kupke. U unutrašnjosti slike, kao da će se sukobiti dvije grupe kojekakovih ljudi, neka fukara, vuku topove, deru se i mahnito mašu svakojakim oružjem. Neki deran u jednoj skupini razvio je krpu, na kojoj je napisano »La patrie«. Na čistini izmedju te dvije »ratujuće« stranke zabijaju neki ljudi kolčiće — odredjuju granice domovine. Sa strane stoji u fraku obučen i sa vlasuljom elegantan gospodin i piše u knjigu — historiju. Nad svima na uzvišenom mjestu, okrenut od ol-

tara stoji pop s biskupskom kapom na glavi i — blagoslivlje svu tu čudnovatu mješavinu ljudi. A u okviru slike stoje dva bajazza, te posprdno motre čitav ovaj prizor, sigurno si misle: »Gle — komedijaša!«

Krasne li ilustracije naše borbe!

Srbi predbacuju Hrvatima pravom i nepravom klerikalizam i tudjinsku misao, a gle, baš su ovim zborom sjajno za sebe dokumentovali oboje! **V. V.**

LISTAK.

Konzularna Akademija. — Nazad mjesec dana upozorio je »Obzor« na novu povredu nagodbe. Ravnateljstvo c. i kr. konzularne akademije u Beču oglasilo je kao svake godine natječaj glede popunjenja nekih ispražnjenih štipendijalnih mjesta i ujedno objelodanilo uvjete, uz koje u opće može neko da bude primljen — bilo uz štipendij ili bez njega — u spomenutu akademiju. Medju ostalim uvjetima traži se od ugarskih državljana (a pod tim razumijevaju dakako i pripadnike iz Hrvatske i Slavonije) potpuno poznavanje madžarskoga jezika. Protiv toga mijenja Obzorova, koji je skroz ispravno označio kao povredu nagodbe, kad se Hrvata traži poznavanje madžarskoga jezika kao uvjet da budu u koji zajednički c. i kr. zavod ili službu primljeni, ustao je »Dan« te ne poznavajući ustrojstva koje akademije i ne htijući poznavati temeljnih ustanova nagodbe, nastojao da ovu okolnost prikaže kao posve korektnu i zakonitu služeći se pri tom naivnim i posve krivim argumentima (što su ih i »Narodne Novine« jednostavno preštampale nemajući, a i ne mogući imatl boljih pri ruci).

Za svakoga koji pozna nagodbu i odnošaj naš prema Ugarskoj i Austriji kako ga je ona uredila, očito je, da se vrijedja zakon, kad se od Hrvata u spomenutom slučaju traži poznavanja madžarskoga jezika na onaki način i uz onake prilike, kako to danas biva.

Bezakonja ne bi bilo, kad bi se, recimo, od svih kompetenata, i onih iz Austrije i onih iz zemalja krune Ugarske, tražilo primjerice kao uvjet da budu primljeni poznavanje njemačkoga i madžarskoga jezika s obzirom na to, što su ta dva jezika svaki u svojoj poli monarkije razmjerno (ako i ne apsolutno) najbrojnije zastupani pak da činovnici zajedničkih c. i kr. ureda oba ta jezika poznadu. Baš s toga razloga uče svi pitomci akademije, dakle i oni koji su austrijski državljani u III., IV. i

V. godištu akademije madžarski jezik (a počevši od slijedeće školske godine učit će ga prema izjavi grofa Goluchovskoga u ovogodišnjoj delegaciji već počevši od I. godišta) i mogu samo onda, ako u tom jeziku polože ispite, stupiti u konzularnu karijeru. Ali dok se od njih traži poznavanje madžarskoga jezika u času kad svršavaju nauke svoje u akademiji, traži se od Hrvata to poznavanje kao conditio sine qua non već onda, kad hoće da u spomenuti zavod stupe Hrvati dokle zauzimlju tu neki posve osobiti, posve špecijalni položaj. Kad se o njima radi ne odlučuju razlozi shodnosti, ne odlučuju naučni obziri, jer bi se u tom slučaju moglo s njima isto tako postupati, kao što se postupa s Austrijancima. O pedagoškim razlozima nema dakle tu ni govora. Ne samo glavni nego i jedini razlog toga postupka jesu obziri državopravni. Ne ide se, kad se o Hrvatima radi, za tim, da se uzmognu danas sutra u službi madžarskim jezikom služiti, jer onda bi ga i u akademiji mogli naučiti. Kod nas se ne traži znanje poradi znanja, već jedino radi toga, jer Madžari hoće da zemlje krune Ugarske naprama zemljama zastupanim u carevinskom vijeću fungiraju i nastupaju kao jedna država sa jddnim državljanstvom i jednim d*ržavnim jezikom*.

I upravo u tom prikazivanju i postupanju, kao da se radi o jednoj državi i o jednom državnom jeziku leži povreda nagodbe. Ta je povreda dakako opet jedna nova forma, u kojoj shvaćanje Madžara, da Hrvatska i Ugarska sačinjavaju jedinstvo a ne zajednicu izlazi na javu. O *državljanstvu* ne ćemo da govorimo. Jer koliko je god ispravan onaj nazor, koji su i u našem saboru opozicijonalni zastupnici zastupali i po kojem je zakonski članak I : 1879. zajedničkoga hrv.-ug. sabora bez kreposti, jer se protivi temeljnim ustanovama i duhu nagodbe, koja se ne da mijenjati jednostavnim zaključkom zajedničkoga sabora, to ipak nije čudo, ako se ravnateljstvo c. i kr. konzularne akademije povodi za tim člankom zakonskim te prema njemu poznaje za sve zemlje krune ugarske tek jednu vrst državljana i to ugarske. Nije čudo velimo, jer je taj zakon stvoren u prisutnosti četrdesetorice hrvatskih zastupnika, koji i tom prigodom nisu ostavili svoga tradicijonalnoga mučanja; a poznato je, da se i poslije nije nikada nijedan glas protiv toga zakonskoga članka u zajedničkom saboru podigao. No drugo je kad se radi o jeziku. Tu su jasne i posve nedvoumne ustanove nagodbenoga zakona, koji na teritoriju Hrvatske u svim — i autonomnim i zajedničkim uredima i zavodima — ne pozna drugoga jezika do jedino hrvatski. Počevši od krunidbene zavjernice i zajedničkoga ug.-hrv. sabora pak do posljednje namire, recepisa ili željezničke karte za Hrvate je mjerodavan tek jezik hrvatski radilo se o stvarima autonomnim ili zajedničkim. Jasno je dakle, da zemlje krune ugarske *nemaju jednoga*

zajedničkoga državnoga jezika i da je najkrupnija povreda duha i zlova zakona, kad se od Hrvata traži poznavanje madžarskoga jezika kao jezika državnoga.

Naivno je, kad »Dan«, da taj postupak obrani spominje, da i Madžari moraju da znadu njemački hoće li da stupe u konz. akademiju. Njemački je jezik jezik naukovni u akademiji, pak kao što Madžari trpe njemački jezik kod vojske i u vojničkim akademijama i kadetskim školama, kao što trpe, da bude službeni jezik u zajedničkim c. i kr. ministarstvima, tako ga podnose i u konzularnoj akademiji u Pešti; pače neki idu i tako daleko, da hoće tek diplomaciju ostaviti poslom zajedničkim austro-ugarskim, a zajednicu glede konzulata ukinuti, pak nek Austrija i Ugarska imadu svaka svoje konzule, kad je pored oprečnosti gospodarskih interesa i onako teško da isti činovnici zastupaju oboje. Da bi u tom slučaju po nas bilo još gore ne treba ni spomenuti.

Njemački dakle jezik zahtijevaju obziri naukovni, a madžarski jezik, koliko se Hrvata tiče, traže iz obzira državopravnih; to je velika razlika a ujedno i dokaz, da se radi o povredi zakona.

»Obzor« je već prije tri godine na tu povredu upozorio, a koliko znamo i trgovačka komora zagrebačka obratila se je u toj stvari na zajedničkoga ministra trgovine. Pomoglo dakako nije sve to ništa. A ona »četrdesetorica« šute već 4 godine, otkako je konzularna akademija osnovana, a šutit će bez sumnje i u napredak, misleći valjda »blago nama, da za ustup u peštanski sabor ne treba istih uvjeta, kao za konzularnu akademiju«.

mv.

Opet o »Matici Hrvatskoj« i našim člancima o njoj piše »Hrvatska« od 22. rujna o. g. Članak taj (i opet uvodnik), upravo je klasičan primjer sofisterije piščevih izvadjanja. Na početku odmah ističe, da mi u poslijednjoj našoj bilješci nismo lojalno nazore izložene u »Hrvatskoj« stvarno pobijali, nego da smo podmetnuli piscu, da želi »mlade« isključiti iz »Matice«. »Ne samo da nebismo htjeli isključiti mlade, nego pače želimo da u radu »Matice« sudjeluju«. Ali sad dolazi onaj fatalni »ali« — »Nego, ako želimo mlade vidjeti na poprištu, opeta iskreno kažemo, da po našem shvaćanju *njihovim idejama*, u koliko se opiru osnovnoj misli »Matice«, kako ju je krasno, poletno i učeno obrazložio dr. Arnold, *ne, ne smije biti u »Maticu« pristupa*«. Dakle — dodjite i radite, ali ne s vašim idejama, dodjite i radite — ali bez vaših ideja (možda bi bilo najbolje i bez ideja u opće!!). Odrecite se sebe, odrecite se svega onoga, što vas čini vama, odbacite sa sebe sve ono, što je vašom oznakom i onda dodjite i radite! Lijep nas moral uči pisac »Hrvatske«, lijepa je to ucjena, koju bi po njegovom mnijenju morali platiti na ulazu u »Maticu«! Ali tu

ucjenu nismo mi vični plaćati i zato smo pravo rekli, da nas pisac »Hrvatske« hoće da isključi iz »Matice«, jer ako možda dijeli pisac »Hrvatske« ideje od onih, koji ih zastupaju, — prosto mu, mi to ne činimo i nećemo činiti a uz to ćemo uvjek držati naš postupak naravnijim i moralnijim i idealnijim!

Ali pisac »Hrvatske« metnuo je klauzulu: »u koliko se opiru (naše ideje naime!) osnovnoj ideji »Matice!« Ideju »Matice« nalazi pisac u njenim pravilima: »unapredjivati hrvatsku lijepu knjigu«. U čemu sastoji inkompatibilitet naših ideja s tom idejom? U tome, što smo mi tobože — »naturalisti, ili mu barem nismo protivni!« I pisac se pita: »naturalizam jeli *liepa* knjiga?« te dolazi do rezultata da »naturalizam nije liepa knjiga s jednostavnoga razloga, što *ogavno nije liepo*« i pisac dodaje za bolju potkrijepu još veliku i novu mudru sentenciju »ono je pače u oprijeci s lijepim«. Ove bi stavke mogle ući u antologiju kao biser sofisterije! — Dakle ogavno — nije lijepo, dapače u oprijeci sa lijepim! I pisac se još tako ozbiljno pri tom drži, kao da je nešto vrlo umnoga kazao! Ali »važnost i ozbiljnost predmeta zahtijeva« da se kaže kako knjiga »Matice« »ako mora biti lijepa ne smije biti ogavna«. To je barem logično! »Barem je to jasno — jednostavno«. Ali nešto drugo nije piscu jasno, nije mu naime jasno, da naturalizam i ogavnost nisu identični pojmovi, da je naturalizam lih jedna metoda, jedna tehnika umjetnička i da je tom istom metodom Zola mogao napisati pun ljepote, lijanske čistoće i naivosti roman »San« baš kao i u »ogavnu« »Nanu«. Ali nećemo biti zlobni, pa reći, da to piscu nije jasno, mi ćemo radije govoriti riječima njegovim i reći: »Očekivali smo od lojalnosti gosp. pisca, da će izpraviti pogriješku. On toga nije učinio, a tim je pobudio u nekima sumnju, kao da je pogriješka njegova hotomična«. Pa i jeste hotomična, jer je trebalo pod svaku cijenu prikazati naturalizam ogavnim, dakle protivnim osnovnoj ideji »Matice«, protivnim »lijepoj knjizi«, a hotice je i riječ »lijepa knjiga« uzeta doslovce, jer i gimnazijalac već uči, da je »lijepa knjiga« »beletristika« riječ, kojom se označuje umjetnička literarna produkcija za razliku od znanstvene, od poučne i da u beletristiku spada isto tako »Nana«, kao što i koja najnevinija Coppèova stvarca.

Ali u istu svrhu trebalo je naturalizam prikazati i protivnim — Hrvatstvu! Risum teneatis . . .! Trebalo je velike porcije dosjetljivosti, da se to izvede, ali veli Švabo »nichts über die Genütlichkeit«. »Naturalizam ne može biti hrvatska knjiga!« Zašto? Jer »lijepo i hrvatsko mora ići uporedo. Što nije lijepo, što nije hrvatsko mora biti isključeno!« Čini se da pisac izmedju redaka pretpostavlja, da je lijepo = hrvatsko i obratno. Da bi tako bilo — to želimo i mi, ali držimo kako danas stvari stoje, da smo još od toga vrlo daleko i da

bi po našemu mišljenju velike zasluge stekao za buduće »lijepo« onaj naturalista, koji bi vjerno, naturalistički ocrtao ovakovo pisanje i ovakav postupak kako ga tjera, pisac članka u »Hrvatskoj«. Jer — čujte! pisac je pročitao jedan članak od Cheradana, u kojemu je našao, da se rusko-francuzki savez ne može pravo učvrstiti, jer mnogi Rusi »sude o francuskoj ženi po »Demi Virges« i »Nana«, o francuzkom seljaku po »la Terre«, o francuzkom vojniku po »la Dabacle«. Oduzevši prvo, sva ova djela potiču od Zole«, i pisac odmah zakjlučuje: »Naturalinam dakle škodi i velikoj Francuzkoj«. Zar ne vidite krasnu logiku? Eto je: jer ima Rusa koji o današnjim republikanskim Francuzima sude po romanima koji opisuju zle strane Francuza iz dobe carstva Napoleona III. za to treba — ne možda te glupe Ruse dozvati k pameti, — nego popaliti ona djela, koja vjerno crtaju mane ljudske! Treba zatajiti zlo, poroke i mane. Treba sve odjeti u čarobno idealno ruho, treba crno pobijeliti, ogavno naparfumirati mirisom čarobnih ljubica, a iz »Nane« stvoriti djevicu sa liljanom u ruci; — treba zlo maskirati, a samo dobro i lijepo prikazati, da se svijet zablene, da ga se smami, da ga se — nasamari; treba jednom riječi ili lagati ili zatajiti! Ali niti toga se »morala« mi u životu ne kanimo držati, a pošto držimo da umjetnost mora da bude odrazom života i usko s njim svezana, da mora da bude izražajem isto ovakove istinoljubive, otvorene i iskrene duše — to ne želimo niti od umjetnosti da laže ili da zatajuje. — Hoće li to narodu škoditi? Čitali smo u istoj »Matici« knjigu o »Ruskim pripovjedačima« i u toj smo knjizi našli više puta istaknut pojav, da se je i proti ruskim realistima borilo s razlozima kao što su oni u pisca »Hrvatke«, ali naišli smo tamo više puta na misao, da su baš ti pisci svojim iskrenim iznašanjem mana i crnih strana ruskoga društva to društvo preporodili, da su ga digli na viši stupanj. I mi smo iz te knjige i iz pisaca, koje ona hvali i postavlja kao heroje za uzor učili dužnosti i prava pisaca — i to baš beletristične »lijepe knjige«.

Jesmo li za to naturaliste, uživamo li mi mladji u ogavnosti? Tražili smo i tražimo slobodu literature, vezu literature s tim našim društvenim životom, tražili smo od nje i tražimo da bude iskrena, da bude snažna i neustrašiva i držimo da će takova knjiga narodu pomoći, da će ga moći unutarnje preporoditi. »Matica« pako mora i takovoj knjizi otvoriti vrata, jer je i njezin zadatak, da preporadja naš društveni i kulturni život i da u njega unosi novih i svježih sokova. Naravno, da je naša metoda drugačija od idealističke metode, koju propovjeda pisac »Hrvatske« u donjekle i dr. Arnold. Ali najposlije ne znamo koga zastupa pisac u »Hrvatskoj« da u ime »Matice« tako suvereno piše, prima i izbacuje?! U interesu »Matice« držimo

naime, da se odbor njezin u praksi ne kani povesti za piscem »Hrvatske«. M.

O zadaći sveučilišta. Profesor dr. Filipović, govoreći o knjizi Paulsena: »Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium«, veli medju ostalim: Naše (austrijske) univerze nemaju (o tome se ne smijemo varati) u javnom životu Austrije onaj položaj, što ga imadu njemačke u svom području. Put medju znanošću i životom kod nas je možda još dulji nego u Njemačkoj, gdje je više članaka, koji jedno s drugim vežu. Ali možda su i sama sveučilišta kriva što nemaju toga položaja u narodu. Ona ne nadovezuju nit, ili je pretanka ta nit koja bi ih mogla vezati s narodnim životom. Ona nisu, kako Paulsen govori o njemačkim sveučilištima, javna savjest naroda s obzirom na dobro i zlo u javnim stvarima. Jer ako i ne bude nikad posao sveučilišta takovih, da tjeraju politiku, to ipak mora o njima vrijediti, što je Grimm ... lijepo izrekao: »Njemačke visoke škole, dok postoji njihovo vrstno i prokušano uredjenje, vanredno su podražljive i osjetljive za sve, što se dobra i zla u zemlji zbiva. Kad bi tomu bilo drugačije, prestale bi vršiti svoju zadaću ovako, kako su to dosele činile. Otvoren, nepokvaren smisao mladeži traži, da i učitelji kod svake zgode svako pitanje o važnim životnim i državnim odnošajima svedu na njihovu najčišću i najmoralniju sadržinu i da na njih pošteno i istinito odgovore«. Sa toga stanovišta, koje za cijelo u teoriji svaki njemački sveučilištni učitelj u Austriji usvaja, ne smijemo se dati potisnuti«.

Tako Filipović. Kako je na hrvatskom sveučilištu — vidi »Narodne Novine«.

Zaplijene. Od 1. rujna do 26. rujna zaplijenjene su u Hrvatskoj i Slavoniji slijedeće novine:

»Zastava«	17	puta	»Male novine« . .	1	put
»Hrv. Pravo« . . .	16	„	»Reichswcher« . .	1	„
»Obzor«	15	„	»Figaro«	1	„
»Hrvatska«	12	„	»Hrv. Misao« . . .	1	„
»Branik«	8	„	»Dom«	1	„
»Agr. Tagblatt« . .	6	„	»Prijatelj naroda« .	1	„
»Narodnost« . . .	4	„	»Podravac« . . .	1	„
»Hrv. Narod« . . .	4	„	»Sisački Glasnik« .	1	„
»Novi List« . . .	6	„	»Karlovački „ . .	1	„
»Hrv. Branik« . . .	3	„	»Hrvatski radnik« .	1	„
»Sloboda«	2	„	»Vrač Pogadjač« . .	1	„
»Nova Sloboda« . .	2	„	»Satir«	1	„
»Glas Naroda« . .	2	„	»Naša Sveza« . . .	1	„

Ukupno je dakle od 1 do 26 rujna zaplijenjeno 26 novina 110 puta.

Dr. Antonije Radić. U hrvatskom javnom životu on je tipična pojava. Ne sudjeluje aktivno, a ipak sudjeluje. Nije pristaša nijedne stranke, a ipak od vremena do vremena udara po ljudima, koji ne pristaju uz stranku, koja je njemu momentano simpatična. Tipičan je i njegov način »udaranja«. Nikad ne kaže otvoreno, što misli, što hoće i na koga udara. Zadjene se sad o ovoga, sad o onoga, ali onako prikriveno, bojazljivo, ali vazda spreman, da se na upit napadnutoga pozove na svoje pisanje, u kom da nije govorio ni o ovom ni o onom. A tako zaogrnut u plašt tajanstvenosti zadjene se sad o ovu, sad o onu grupu a da nikada ne znaš, što on hoće, što li ne će. A kad se tko protiv ovoga anonimnog zadijevanja digne, pa ga pograbi i ošine, što kraj njegova jeguljastog stanovišta traži priličnu vještinu, onda poput uvelog cvijeta žalostno sklone glavu prihvati se na vršak brade, ruku stavi na prsa, nosom šmrcne a oči onako nevino digne prema nebesima ogorčen, uvrijedjen, što ga nepravedno napadaju, što ga ne shvaćaju i ne će da razumiju... I tako no postaje — — mučenik u vlastitim očima . . . Nije doduše svršio diplomatsku školu, ali toga mu nije trebalo. On je rodjen diplomat, koji zna i za najtanje niti spletke . . .

Pod maskom nedužnosti udario je u glavnom organu „matice stranke prava“ na pok. Antu Starčevića i nemiloj, ako i vrlo zgodnoj, po našem mišljenju, kritici podvrgao rad i nazore početnika i vodje stranke prava. Ipak ga to nije smetalo, da nakon nekog vremena udari na »kukavice i rdje«, što su se digli protiv »djedovskog duha«, koji je za stranku prava neko vrijeme uzeo u zakup urednik »Doma«, Dr. Antonije Radič. U cijeloj Hrvatskoj, a možda i u cijelom svijetu nije bilo i nema čovjeka, koji je tako često bio »mučenik« i nerazumijevan, kao on, dr. Antonije Radić. Ali to »mučeničtvo« njemu je potrebno kao zrak, a ipak bi htio da ga ne drže ni mučenikom. On je u opće veliko zagonetno biće, velika naime zagonetka i sam sebi i što je njemu glavno, svim drugima. U tom on uživa. Što ne zna ni sam sebe odgonenuti, ne smeta ga, glavno je, da to ne mogu drugi, u koliko se naime u opće muče, da ga shvate. Njemu to vanrendno godi. Duša mu se smiješi, ako mu i lice poprimi zabrinut, tragičan oblik!

Ovakov je dr. Antonije Radić! Mi ga dobro poznamo, a pozna ga za cijelo i svaki čitatelj »Doma«. Da smo se sada opet osvrnuli na gosp. urednika jedan je uzrok, što smo hteli upozoriti na ovaj pojav u našem javnom životu; a drugi, što je ponovno s osobitim apetitom ožegao i nas oko Hrvatske Misli, naravski i opet anonimno. U 18 broju svoga »Doma« iznosi pred narod ovo:

»Takvi su ti drugi. A treći su nješto učili, nješto su i svieta vidjeli i došli doma, — i sad bi sve moralo biti onako, kako oni hoće; sve, kako se je do sad radilo, sve to ništa ne

valja, sve treba na novo urediti, preokrenuti, preobrnuti, a mnogo toga i porušiti. Ovakvi ljudi ne mogu usta otvoriti, ne mogu rieči napisati, a da ne prigovore. Razumije se, da takvi ljudi samo prigovaraju, a sami ništa ne rade. Jedina je sreća u toj nesreći, što su to ponajviše mladi ljudi, koji mnogo drže do svoje pameti i skupo ciene ono zrnce soli, što im je njegdje u tudjini došlo u glavu, ali se nije rastopilo niti pameti osolilo, nego stoji cijelo i samo tišti jadnu tikvu i ne dade joj mira.

Eto, takvi su ljudi, koji gade svoje gniezdo, koji grde i kude svoj narod. Ima ih u svakom staležu, a najviše medju gospodom.« Koliko je narodu koristio ovim prikazom, ne možemo za sada prosuditi. Svakako mora da je u tom nešto veliko, što će se za cijelo tek s vremenom pokazati. Da mi grdimo i psujemo n a r o d, kako to gospar Antonije kaže, prvi su nam glasi, a mirne duše možemo reći, da su ti glasovi lažni. Istina je što kaže urednik »Doma«, da ovakvih ljudi ima najviše medju gospodom. Možda je tomu doprinio vrlo mnogo sam dr. A Radić ovakvim svojim pisanjem, jer on svakako ne spada u n a r o d, nego u »gospodu«, od koje nije puno bolji, a ipak je napada. Demagoški huška on u svom listu od vremena do vremena narod na kaputaše, a nama ne dozvoljava niti da ih (a medju nje brojimo i njega), mirno kritizujemo. A tko da ga onda razumije?

Tajni lijek i specijaliteti. Naredbom zem. vlade od 27. VII. ex 1902. br. 46533. — upozoruju se sve oblasti da strogo pripaze na oglase i cijenike u kojima se oglašuju lijekovi za sve moguće bolesti, jer se opazilo, da je u skoro svakoj seljačkoj kući ili ovakov oglas (iz kalendara i novina) ili cijenika u kojima se preporučuju lijekovi, koji su ili zdravlju štetni ili barem ne djeluju onako, kako to ta reklama navadja, a tim se neuko pučanstvo zavadja u bludnju i materijalno oštećuje.

Zaista bilo je skrajnje vrijeme da se energično postupa protiv tog nadrilije čničtva, koje je preotelo silan mah. Samo jednom se čudimo: vladina naredba izričito ističe, da *domaći* ljekarnici oglašuju takove čudotvorne ljekove, a mimoilazi oglase u našim novinama i kalendarima, koje uvrštavaju strani ljekarnici i specijaliste u našim novinama. Tim ta naredba može samo djelomično djelovati. Naši domaći ljekarnici ne će više oglašivati, nereelne, t. z. čudotvorne lijekove, ali tim će više stranci praviti posao, jer poznato je, da i najveća glupost nadje svog kupca. Ljudi ne će više kupovati Elsa-Fluid, Helias-umetke, pilule za čišćenje krvi i razne masti, koje u koliko su i neškodljive u toliko su i beskorisne, ali će za to tim više nasjesti onim amerikanskim oglasima, gdje se preporuča ljekarija, koja naprosto sve liječi, samo još mrtvog nije uskrisila.

Samo jedan primjer: Albert Miller iz Budimpešte preporučuje u svim našim novinama svoj dvostruki elektro-magne-

tički križ, koji pomaže kod: gihta, asthme, rheume, epilepsi influence, bolesti hrbta, ischiasa, nagluhosti, neurosa, nespavan zubobolje, blijedila, kucanja srca (sic!) migraene, studeni ruk i nogu i kod drugih živčanih bolesti, i to sve u roku od dana pa makar su te i kronične bolesti 20 godina stare. Čita aparat stoji 6 kruna.

Takove stupendne oglase čitamo danomice u oglasima sigurno na hiljade novaca odilazi na te bedastoće. A što sve n liječi Thierryev balzam, nema unutarnje ili vanjske bolesti, koje ne bi taj balzam izliječio. A kako čovjek može pametan da postane? Treba samo pisati dru. Haig-Leoyu u Leipzig, on će to učiniti, a sve tajne bolesti liječi dr. Rundler u Ženevi, kako se to može danomice čitati u našim novinama. Hoće li vlada zbilja da ovaj humbug zapriječi, to mora izdati naredbu, da se ne smije nijedan specijalitet ili kakova čudotvorna metoda ogla-šivati u novinama ili kalendarima, i te ne samo od domaćih nego niti od stranih fabrikanata, tobožnjih liječnika. Bez pret-hodne dozvole zdravstvenog odsjeka, novine bi smjele samo one oglase štampati, koje imadu vladin visum, onda će biti faktične koristi od te naredbe. Ovom naredbom se pomaže samo stranim fabrikantima na štetu domaćih, a općinstvo će i nadalje bacati novac u ludo.

„Hrvatska nakladna zadruga." Pod ovim imenom osno-vali su naši prijatelji u Zagrebu nakladnu zadrugu, kojoj je svrha, da izdaje časopise, knjige i brošure. Dne 27. o. mj. odbržavala se je u prostorijama »Hrvatske Misli« konstituirajuća skupština, kod koje su nakon svestrane debate prihvaćena pravila, a nakon toga je skupština odlučila preuzeti — čim bude unesena u trgovački registar — u svoju nakladu »Hrvatsku Misao«.

Iz primljenih pravila nove »Hrvatske nakladne zadruge« navesti ćemo slijedeća mjesta:

§ 1. Zadrugina tvrdka glasi »Hrvatska nakladna zadruga« s ograničenim jamstvom, te ima svoje sjedište u Zagrebu, a može ustrajati podružnice i izvan toga sjedišta.

§ 3. Glavnica zadruge sastoji iz poslovnih dijelova nje-zinih članova i upisnine. Poslovni dio iznosi 50 K, a osim toga ima svaki član uplatiti kod pristupa jednom za uvijek upisninu u iznosu od 5 K.

§ 5. Broj je članova zadruge neograničen, a da tko po-stane članom potrebno je, da ga ravnateljsko vijeće primi.

§ 6. Članovi zadruge primaju na sebe ograničeno jamstvo, te jamče do četverostrukoga iznosa svojih poslovnih dijelova.

§ 23. Članovi ravnateljstva ne dobivaju za svoje poslo-vanje nikakove nagrade.

§ 32. U glavnoj skupštini ima svaki član, koji posjeduje 1 do 5 dijelova po jedan glas, svakih dalnjih 5 dijelova daje članu dalnji jedan glas. Više od tri glasa ne može imati nitko. Potanje obavjesti mogu se dobiti kod uredništva našega lista.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: Dr. Lav Mazzura.

HRVATSKA MISAO

Br. 19. *10. listopada 1902.* **God. I.**

I. 1117. ex 1902. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Hrvatska Misao« od 29. rujna 1902. br. 18. i to: I. Iz članka pod naslovom »Samoubilački čin« a) od rieči: »Mi smo« do »u tom pravo«, b) od rieči »ne mičemo se« do II. Iz članka pod naslovom »Konzularna akademija« od rieči »a ona« do »akademija«. III. Čitavi člančić pod naslovom »Zaplijene«, tvori učin prestupka § 300. kz. S toga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Hrvatska Misao«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, što što tvori učin prestupka, označenog u 300. kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32, 33 i 34. k. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 6 listopada 1902. Rotter.

Auguri u političkom životu.

Apsolutna monarhija isključuje u sebi slobodu misli i izražaja, slobodu savjesti. Kormilo države ravna neograničeno vladar uz vijeće ministara i savjetnika, koje si samovoljno sam izabire. Jedan čovjek vlada suvereno, — nikome nije dužan polagati računa, nikome nije odgovoran do — bogu i historiji, kako ono kaže poznata fraza. U većini slučajeva vladaju u istinu pojedine klike više aristokracije ili činovnika, koji se onda nastoje svim mogućim sredstvima uzdržati što dulje na svom mjestu. Inicijativa naroda, kao i pojedinca u vodjenju državničkih poslova, sasvim je isključena. Zato je životno pitanje svake despotske vlade, da uzdrži narod što dulje u neznanju, da se u njemu ne probudi interes za javne poslove, a ona ga za nagradu riješava svih briga o njegovom narodnom razvoju, o njegovoj budućnosti. Vladar je brižni otac, a narodi treba da budu poslušna djeca.

Sasvim je drugačije u demokraciji, ili barem u ustavnoj monarhiji, koja je kompromis izmedju suverenosti vladareve i suverenosti naroda. Svaki gradjanin znade, ili bi morao znati, da u njegovim rukama leži neki dio sudbine čitavoga naroda daklè i njegove. Diže se i jača time svijest o dužnosti i odgo-

vornosti za napredak države u svakom pojedincu. Svaki nastoji, da uloži svoje sile i sposobnosti u radu za opće dobro. Zato demokratske države daleko nadvisuju i kulturno i gospodarstveno apsolutne monarhije. — A u tom leži i *moralna* veća vrijednost demokracije.

Da ova nova forma vlade, potpuna demokracija, ili barem ustavna država, gdje je narod pozvan, da uz vladara odlučuje o svome životu, odgovara svome zadatku, svome pozivu kao vlada naroda, mora da bude zajamčena svakomu građaninu sloboda izraziti svoje misli i raditi za njihovo oživotvorenje. Pojedinac pak mora se u tu svrhu složiti s više njih, koji imadu jednake misli, jednaki cilj, jer samo tako bude mogao djelovati s nadom u uspjeh. U demokraciji vlada naime volja *većine*. I tako nastaju organizacije, *političke stranke. Zato si ne možemo zamisliti ustavnog života bez političkih stranaka.* Takovo stanje, ako bi još postojao neki sabor, značilo bi da vlada prosto stanovita klika bez sudjelovanja građanstva i bez ikakove kontrole. Tužbe da stranke i stranački život u nerazvijenom narodu, kao našem, samo škode cjelini, jer truju i dijele jedan narod, često su vrlo naivne, te odaju ustavno nesvaćanje. Ali nijesu sasvim bezrazložne. Uzroke nezadovoljstva treba naprotiv tražiti u naravi naših stranaka, u načinu njihovog rada, političke borbe, a *ne u samoj njihovoj egzistenciji.*

Mi smo svoj ustav *dobili*, nismo ga izvojevali, a po dosadašnjem našem životu rekli bi, da ga nismo ni — zaslužili. Dok su se drugi narodi više stoljeća grijali na suncu ustavne slobode, dok su drugdje bjesnije revolucije, dotle su kod nas haračila domaća gospoda pod zaštitom dalekog cara. A nije tome davno, da je u bivšoj Krajini vladala vojnička sablja i na komando se odredjivalo, kad će se orati, žeti, okapati i t. d. Zato nije ni čudo, da smo tek *ustavna djeca*, da se nalazimo za tih petdeset godina ustavnosti tek u povojima političkog rada.

Ali već je i doba, da koraknemo dalje. Dosta je već onog nedostojnog jadikovanja i tužakanja, da su nam siloviti Madžari i neprijatne okolnosti krive našem nazatku. Dosta smo potratili vremena na vječito diplomatizovanje i računanje na nekakove izvanjske faktore. Riješimo se već jednom vjere u čudesa! Veći dio krivnje našemu zlu leži u nama.

Koliko mi vrijedimo, kakav je način naše borbe, kakove su naše stranke? To mora da su pitanja kod svake naše nezgode. Promotrimo ponajprije sami sebe.

I tako dolazimo do najranjavijih mjesta našega narodnoga tijela.

Naše stranke!

Može li nam tkogod ustvrditi, da se naše političke stranke, kao trgovačka roba po vrsnoći i kvaliteti, razlikuju i vrstaju po *idejama i teorijama* o društvenom životu? A takove si razlike zamišlja svatko u ustavnoj državi, kad izgovori riječ »stranka«. Možemo li stranke naše dijeliti u radikale — konzervativce, zapadnjake — narodnjake, napredne itd., u kojima se riječima utjelovljuju ideje i teorije pojedinih skupina? Što onda čini razliku i potrebu naših stranaka? »Osobe!« reći će mi ogorčeno kakov ladanjski rodoljub, koji neprestano vapi za — »slogom«. Ali i osobe mogu biti nosioci nekih ideja. A kod nas u istinu to nijesu . . .

U našem stranačkom životu ne vidimo *borbe ideja,* već jednostavno *nadmudrivanje i diplomatizovanje* pojedinih prvaka. Tko nije kod nas zagledao u zakulisni život političkih stranaka ne može nikako razumjeti naš politički život, naše težnje i sakrivene sile, koje čine kod nas neku konstelaciju stranaka. A to je užasna činjenica. Ne možete suditi po glasovima novina, javnim izjavama političara — ne, jer svaki taj ima *dvostruko* mnijenje: jedno za sebe i svoje uže prijatelje, a drugo za javnost! Politički nemoral i beskarakternost kraljuje medju nama . . .

Jedno mora svatko priznati osnivaču »stranke prava« dru. *A. Starčeviću*, a to je: njegovu otvorenost i željeznu vjeru u opravdanost svojih misli. On nije nikada drugo mislio a drugo govorio, te je upravo osjećao gnjušanje nad — »slavoserbima«, ljudima neiskrenim i ropske duše. Dakako, da je zašao opet u protivni ekstrem: bio je dogmatikom, koji ne poštiva drugog mišljenja. On je bio sličan prorocima, koji navješćaju novu vjeru. Neodoljiva sugestivna snaga izražaja, ne toliko misli, doprinijela je tolikom razmahu pravaštva. Kad je prestao aktivno djelovati rasplinuo se starčevićanizam, a njegova stranka postade ladjom usred morà bez kormilara, ili bolje bez inspiratora.

Na drugoj strani imali smo »neodvisnu stranku«, vulgo »ob-

zoraše«. Trijezni, realni političari, ali oni su imali protiv sebe nesnosljivu struju, koja je proglašivala svakoga protivnika »prodanom mješinom« i koja je znala biti najradikalnija samo proti njih. Skepsa u narodnu budućnosti njihov prirodjeni oportunizam nagnao ih je, da uvijek u odlučnom času plove tom strujom. No fantastična, starčevićanska potitika nije nikada odgovarala njihovoj ćudi, i zato su uvijek nastojali, da ipak nešto spase. I odatle ona njihova neiskrenost, odatle — »obzoraština«. Oni su političari one stare škole, koja je držala, da se politika sastoji u nadmudrivanju vodja. A to je i njihova tragička krivnja. Neimaština pristaša nagnala ih je u nezdrav kompromis s pravašima još za života Starčevićeva. Da tako mogu osvanuti na političkom poprištu morali su zatajiti svu svoju skepsu, sve svoje nevjerovanje u nebulozne fantazije Starčevićeve. Ali kako su i ideje Starčevićeve podvržene evoluciji, te su jasno dokazale kroz tridesetak godina svoju neplodnost nastalo je još veće bezglavlje i bezidejnost u redovima vodja sjedinjene opozicije. Dok izvana paradira program od g. 1894 (starčevićanska gesla), dok se hoće novoj stranci prema tome nametnuti ime »hrvatska stranka prava«, dotle su svi prvaci, stariji pravaši, izgubili vjeru u moć toga »programa« i toga imena. A onu staru vjeru nijesu — što je najgore, ničim drugim, nikakovim pozitivnim radom nadomjestili. »Obzoraši«, koji bi mogli i koji bi znali, nemaju zato odvažnosti . . . Da, ali provincija viče: »Mi smo *jedno!*« — e pa dakle budimo »jedno!« Sada se osvećuje našim političarima onaj nemar za politički odgoj svojih pristaša. Oni su bili uvijek zatvoreni medju sobom kao auguri, koji si tajinstveno šapuću o stvarima, koje nesmiju da saznade »profanum vulgus«.

I to je jezgra zla naših stranačkih prilika. Naše stranke nijesu *ustavne* stranke. One još nijesu uvidjele, da snaga njihova leži u što većem širenju njihovih ideja i dobivanju tako pristaša. A to se može postići tek otvorenom borbom misli protiv misli, programa protiv programa. Pristaše ne smiju biti slijepo stado, koje će voditi neka oligarhija političara, nekoliko augura. Politika, briga za javne poslove, mora se učiniti pristupačnom svim slojevima, a onda ne će nikada biti razboriti pojedinac prostom lutkom vodja. Onda se ne će dogoditi, kao što se danas dogadja, da uvijek u odlučnom času izadju

:ojekakovi politički šarlatani, te svoje želje sakrivaju pod to-ↄožnjom »voljom naroda«. Vodje će znati, što pristaše misle, i ɔbratno — bit će jedna duša, jedno tijelo.

Pa koja korist od nadmudrivanja i šurovanja vodja? U brzo se oni upoznadu i vide jedan drugomu — tako reći — u stomak. I širi se tako samo politički nemoral i šuškanje za ledjima.

Danas moderne i napredne stranke, kao socijalna demokracija, drže svoje zborove, gdje raspravljaju o svojim najintimnijim stranačkim okolnostima, sasvim javno i otvoreno. I u tom leži prava njihova snaga, jer se ne boje ni otvorene kritike, te time izbijaju protivniku oružje za kojekakove spletke.

Kada smo mi mladi stupili u naš život i glasno ispovijedali svoje nazore o državnom pravu, o srpskom pitanju, o nagodbi i td. naišli smo u *javnosti* na otpor, dok su se u privatnom razgovoru i oni, bijesni izvana, pravaši u mnogočem s nami složili. To je nemoralno. Treba već jednom da postavimo naš javni život na zdravu *ustavnu*, demokratsku podlogu, da učinimo tako kraj našoj u istinu apsolutističkoj vladavini s nekoliko vijeća augura i jednim vrhovnim gospodarom . . .

Evolucija političkih ideja.

VII.

(Konac.)

Čini se, da u Hrvatskoj, ako i mučno, sve to jasnije probija misao, *da je danas potrebna koncentracija svih opozicijonalnih frakcija na obranu samih ugroženih temelja narodne i političke naše egzistencije.*

Oni faktori, kojim je namijenjen zadatak, da malo po malo iskopaju grob, u koji će u zgodnom času sahraniti hrvatsku ideju, ne žele složan rad opozicije u aktuelnim pitanjima, već su posve zadovoljni, kad ih opozicija, trošeći svoju najbolju snagu u sterilnim diskusijama oko rekonstrukcije monarkije, pušta, da nesmetani kopaju spomenuti grob. Državo-pravni programi, koji se imadu ostvariti u »okviru« monarkije i priznanjem »skupnosti« i »zajedničtva« zemalja, koje ju sačinjavaju, — a takovi su programi opozicije — ne dadu se razumno

pomišljati bez rekonstrukcije monarkije, za koju nije dostatna volja i zahtjev jedine Hrvatske, već je potrebna privola svih odlučujućih faktora same monarkije. Ako je tomu tako, i ako u drugu ruku nijedan narod, nijedna zemlja u monarkiji ne stavlja na dnevni red pitanje o njezinoj rekonstrukciji, već sve prihvaćaju današnji njezin ustroj, tada ne znam zaista za diskusiju, koja bi u praktičnom, aktuelnom, dakle političkom smislu riječi, bila sterilnija, nego li diskusije državo-pravnih programa, u kojima je implicite sadržana rekonstrukcija monarkije.

U takovo preustrojstvo monarhije, po kojima bi Hrvatska postala posve samostalnim, podpunim državnim organizmom uz posebni organizam monarhije, ne vjeruje danas u Hrvatskoj nitko, ni oni, koji pričaju, da ih iz drugoga svijeta nadahnjiva i vodi Ante Starčević. Nu ni rekonstrukcija *cjelokupne* monarkije na federativnoj osnovi nije puno vjerojatnija, kako sam to pokušao razložiti u predidućem članku.

Ni u zapadnoj poli monarkije ne misle na posebno njezino federativno ustrojstvo. Baš mi je pri ruci članak jednoga od najodličnijih českih aktivnih političara, dr. Karla Kramara, koji je pod naslovom »Budućnost Austrije« godine 1899 priopćen u pariškoj »Revue des deux mondes«. U tom članku ne ima govora o federativnom preustrojstvu monarkije. Evo najmarkantnijega odlomka toga članka:

»Marija Terezija, ugrožena sa svih strana, i želeći spasiti, što se dalo spasiti od baštine Karla VII., uništila je neodvisnost nasljednih zemalja habsburške kuće i abrogirala historička prava Češke, koja je ipak žrtvovala sve, da spasi krunu, i ostala joj vjerna, opirući se nagovaranju agenata pruskoga kralja. Velika carica nije imala snage, da protegne centralistički svoj sustav na Ugarsku. Kad je državnim udarcem od godine 1749. raspustila kancelariju češku i ustrojila centralnu vladu za sve nasljedne zemlje, Ugarska očuvala je svoju posebnu vladu, i tako se pripravio austro-ugarski dualizam. Bez onoga državnoga udarca postojala bi danas mješte dualističke monarhije unija Austrije, Češke i Ugarske, unija, koja bi bila puno korisnija Austriji, nego li je jedinstvo, koje uzdržava birokracija bez korjena u narodima, od kojih se je htjelo fabricirati neki austrijski narod«.

U tom odlomku članka dolazi jasno od izraza prava češka misao, u kojoj ne ima ni za lijek onoga federalizma, koji su naročito njeki dobroćudni Hrvati pripisivali Česima. Trializam, koji hvali Kramař, prepušta Hrvatsku Ugarskoj, a Poljsku sa ostalim nasljednim zemljama Austriji, i tako stvara njemačko-madžarsko-češki trializam. Ovaki su federaliste Česi, od kojih je slavenski svijet u monarkiji očekivao, da će ustrajati na čelu borbe za federativni ustroj monarhije.

Nu kako gore rekoh, Česi, bar za sada, ne zahtjevaju taj trializam, niti udaraju na postojeći dualizam, već idu za tim, da se stane na put njemačkoj hegemoniji, i da se proširi autonomija zemaljskih sabora. — Ova je misao izražena u drugom odlomku spomenutog članka, koji glasi:

»... nije moguće sakupiti u parlamentu većinu, koja bi bila kadra usred toli razrožnih interesa uočiti one, koji su u istinu zajednički svim zemljama carevine, a da se ne pridigne niveau samoga parlamenta. Sa izravnim izborima u carevinsko vijeće nije to moguće polučiti, već treba povratiti zemaljskim saborima pravo, da biraju u carevinsko vijeće svoje poslanike, smanjiti broj članova centralnoga parlamenta, ter usposobiti ga za korisni rad, i to tako, da se proširi izborno pravo u zemaljske sabore, i da se zajamči proporcijonalno zastupstvo narodnih i socijalnih manjina. Nu conditio sine qua non te reforme stoji u tom, da se iz centralnog parlamenta isključe sva narodnosna pitanja: narodnosne borbe u Beču treba da prestanu; treba imati odvažnost, da se posebnim zakonom zajamče prava narodnosti. Ako se ne želi produljiti do vijeka današnja kriza, treba ustrojiti narodne kurije sa pravom *veta*. Bude li ovaka reforma provedena, zemaljski sabori, sazvani, da razvijaju novu i plodnu djelatnost, i centralni parlamenat sa ograničenom kompetencijom, moći će se latiti posla, koji ekonomski i socijalni život Austrije silno potrebuje.«

Ima li u tom programu traga državnom pravu Češke? Proviruje li iz njega težnja za federalističkim ustrojstvom monarkije? Nije li naprotiv tim programom priznan dualizam? Što više, ne priznavaju li reforme, što se preporučaju za zapadnu polu monarkije, državno njezino jedinstvo pod uslovom, da se dadu garancije za narodnosna prava?

Raspravljanje državo-pravnih programa, koji pretpo-

stavljaju rekonstrukciju monarkije, bit će zaista jalov posao sve dotle, dok se rekonstrukcija ne stavi na dnevni red od svih pozvanih faktora, a na to ćemo vrijeme dugo, dugo čekati. Zar da na tu daleku, daleku eru čekamo trošeći ono malo snage, što imamo u anticipatnom, jednostranom, akademičkom razpravljanju državnih programa, o kojima imadu reći, a ne će da reknu svoju oni, s kojima hoćemo da ostanemo u istom »*okviru*«, oni, s kojima hoćemo da raspravljamo, kako se veli u programu opozicije — »poslove skupne cijeloj monarhiji«?

Zadatak opozicije, naročito parlamentarne u prilikama u kojima je danas Hrvatska, ne stoji u tom, da se sakriva za historičkom ambulancijom, da neprestano razlaže hrvatsko državno pravo, već da odvažno stupi na čelo bitke, koja se ima biti na obranu one slobode u političkom životu, koje ne imamo, koju nam valja tek izvojštiti i bez koje će svi državo-pravni programi za sve vijeke ostati mrtvo slovo.

Naša parlamentarna opozicija podsjeća me prečesto na židove, kad su u tajnom mjestu tabernakula jadikovali, ronili gorke suze, čupali si kose nad ruševinama svojega templa i svojih historičkih prava. Kao što ono jadikovanje nije rodilo narodnim i političkim jedinstvom židova, tako ne će ni naše državo-pravne jadikovke uskrisiti Hrvatsku.

Prvi današnji zadatak opozicije u zemlji i u saboru stoji u tom, da izvojuje reformu našega političkoga izbornog prava, jer i slijepci moraju vidjeti, da postojeći izborni zakon i način, kojim se u nas politički izbori provadjaju, podržavaju u zemlji takove prilike, uz koje je apsolutno nemoguće razvijati s uspjehom ma kakovu političku akciju, s kojom se vlast ne slaže. Postojeća organizacija naših i gradskih i seoskih općina, kao što organizacija uprave u opće, vape za reformom, jer i iz njih sistem autonomne hrvatske vlade crpa svoju snagu.

Ako stvari tako stoje, i ako je istina, da politika, koju Ugarska tjera prema Hrvatskoj, i koju provadja autonomna hrvatska vlada, prijeti i onoj narodnoj i političkoj egzistenciji Hrvatske, koju joj zajamčuje državo-pravna nagoda, tada politička akcija opozicije u Hrvatskoj ne može razumno biti druga, nego li da, odrekav se jalova posla oko rekonstrukcije monarkije i uzimajući njezino ustrojstvo, kako ono postoji, nastoji izgradnjom ugarsko-hrvatske nagode prema njezinim valjanim

osnovnim načelima i zgodnom uporabom ustavnih i parlamentarnih sredstava osigurati kraljevini što je moguće širu državnu samostalnost i cjelokupnost, razvijajući podjedno duševne sveze, koje ju već spajaju s ostalim hrvatskim zemljama i stvarajući nove, — naročito na ekonomskom polju. Opozicija ne smije nikada ni časa zaboraviti, da će privlačiva snaga današnje Hrvatske prema ostalim hrvatskim zemljama biti tim jača, čim budu uredbe, koje će njezino autonomno zakonarstvo i uprava u život privesti, bolje osiguravale individualnu slobodu i mogućnost napredka u svim granama ljudske djelatnosti. Državno pravo samo po sebi ne ima moći, da stvara države, da sjedini rastavljena njihova uda. Danas je Hrvatska upućena na borbu s Ugarskom. Ta borba ne će biti kratka, niti će u jedan mah slaviti konačne uspjehe, već će, da se vulgarno izrazim, imati svoje stacije, svoja primirja, svoje nagode, kako to nije nigdje drugačije čak ni u borbama, koje se biju ubojitim oružjem.

Radeći ovako, ne ćemo se odreći naših ideala, već utirati put njihovom ostvarivanju. Samo uz ovakav rad možemo kao Hrvati ići u susret dogadjajima. Raditi u politici znači omogućiti rad, jer bez te mogućnosti politički se rad pretvara u besplodnu retoriku, koja u izvjesnim prilikama može biti dobar pomagač politici, nu nije joj svrha.

Politički rad hrvatske opozicije sastojao je dosele pretežnim dijelom, skoro isključivo, u dokazivanju hrvatskoga državnoga prava. Nema istine u svijetu, koja ne bi pocrnila, kad se neprestano briše, tare, ne ima argumentacije, bila ma kako jaka i logična, koja ne gubi svoju snagu, svoj elasticitet, svoj čar vječnim govorima, za kojima ne slijedi djelo. Nastavak ovakvoga rada mogao bi oslabiti opoziciju u zemlji. Ovo su uvidjele sve državo-pravne stranke u monarkiji, naročito, kako sam pokazao, Česi, koji čuvajući češke državopravne ideale, rade neumorno na temelju, koji postoji, na temelju, koji nije širi već uži nego li onaj, koji ugarsko-hrvatska nagoda daje Hrvatskoj, ter se na tom temelju razvijaju, jačaju, da ih dogadjaji nadju spremne, i u tom neumornom radu zagovaraju reforme, koje daleko zaostaju za njihovim idealima.

Prijatelji moji politički mogu mi potvrditi, da sam ove nazore u našem kolu vazda odrešito zastupao i nastojao im pribaviti priznanje, da sam dapače katkad i prodro s pred-

logom, koji je iz njih potjecao. Po mojem mnijenju evolutivni razvoj političkoga našega života doveo je do toga, da u Hrvatskoj misaoni svijet osjeća potrebu aktuelnoga rada opozicije u pravcu, koji sam nacrtao, i pošto je svijestan poteškoća, s kojima se ona bori, želi da bude *jedna*. U opoziciji ne ima čovjeka, koji ne bi bio proniknut uvjerenjem, da političko ujedinjenje hrvatskih zemalja, ona državna njihova samostalnost, koja je spojena sa realnom unijom svih zemalja koje sačinjavaju monarkiju, jest onaj cilj, za kojim imamo težiti, pak ako je tomu tako, ne mogu se odreći nade, da će se složna opozicija sporazumjeti i u taktici, kojom će sigurnije utirati put do spomenutoga cilja. U oči teškoga zadatka, koji čeka hrvatsku opoziciju, meni se je pitanje o imenu ujedinjene opozicije činilo sitnicom, koja ne bi smjela dijeliti ljude koji idu za jednim ter istim ciljem, pak pristajem uz ono ime koje po mojem mnijenju najviše umanjuje pogibelj, da će se opozicija rasdasti, a to je ime: Hrvatska stranka prava.

Dr. **Marijan Derenčin**

Privatna mirovinska zaklada.

Svatko, tko iole poznaje naše narodno-gospodarske prilike i neprilike, priznat će, da smo mi sami najviše krivi svom materijalnom nazadku i nemoći. Je li tome kriv naš prirodjeni nam nehaj ili možda politički kaos, koji nas muti, ili drugi koji uzrok, ne znam; ali bit će valjda od svačega ponješto. Glavno i najžalosnije na cijeloj stvari svakako je fakat, da nam općenito manjka zdrava inicijativa i poduzetni duh; a ako se slučajno kada ohrabrimo, te nešto poduzmemo, obično smo u izvedbi ili nemarni, ili nespretni i neiskusni, te nam najbolje i najljepše zamišljena poduzeća ne uspiju, premda imadu u sebi sve potrebne uvjete opstanka i daljeg razvitka.

A da ćemo mi jošte dugo ostati oni »stari«, koji smo i do sada bili, dokaz nam je najnoviji naum Hrv. trgov. društva »Merkur“, da osnuje svoju posebnu »Mirovinsku zakladu«.

U naprednijih naroda, kao što su n. pr. Nijemci i Francuzi, vidimo ne samo privatnoga činovnika, nego i manje inteligentna radnika i seljaka, gdje stvara razne udruge u svrhu medjusobne pripomoći. Kako kod nas sve spava, nije se ni

naše privatno činovništvo sve dosele maklo, a da se pobrine za svoje stare dane ili za slučaj nenadane nemoći uslijed bolesti ili druge koje nesreće.

S toga bi bila hvale vrijedna inicijativa »Merkura« — jer osnutak mirovinske zaklade za privatno činovništvo u Hrvatskoj velika je potreba — da se oni, koji stoje na čelu toga društva, nijesu stavili na tjesnogrudno i sasvim krivo stanovište, da se ta mirovinska zaklada mora osnovati u krilu i p o d t u t o r s t v o m »Merkura«.

»Merkur« i njegova središnja uprava priznaju sami, da su preslabi a da osnuju sami za se mirovinsku zakladu. Oni računaju na sudjelovanje ostalog, izvan »Merkura« stojećega privatnog činovništva, pa su za to i postavili na posljednjoj svojoj glavnoj skupštini novu kategoriju članova, tako zvanih »p r i-nosnika«, koji će plaćati samo dvije krune godišnje članarine, a ne će imati nikakovih drugih prava, nego pristupiti Merkurovoj mirovinskoj zakladi. Dok »Merkur« priznaje, da je upućen na pomoć i sudjelovanje i ostalog privatnog činovništva kod osnovanja mirovinske zaklade, njegova sadanja »Središnja uprava« čini sve moguće, samo da izvan »Merkura« stojeće interesovane krugove odbije. Da je tome tako, dokaz nam je netom objelodanjena »Osnova pravila mirovinske zaklade«, po kojima bi imala nekolicina ljudi, koji će sačinjavati od vremena do vremena »Središnji upravni odbor Merkura«, neograničenu moć nad mirovinskom zakladom, odnosno njenom imovinom, koja bi mogla i morala (ako poduzeće uspije) za kratko vrijeme više milijuna iznašati.

Po § 65. imao bi se sastojati odbor, koji će mirov. zakladom upravljati, iz predsjednika, podpredsjednika, sedam odbornika i dva zamjenika. Od tih su predsjednik i podpredsjednik »Merkura« istodobno i predsjednik i podpredsjednik mirovinske zaklade; nadalje imala bi birati »Središnja uprava Merkura« iz svoje sredine tri odbornika i jednoga zamjenika u mirov. odbor. A l i t i m e r k u r a š k i »v i r i l i s t e« n e m o r a j u b i t i č l a n o v i m i r o v i n s k e z a k l a d e. A glavna skupština mirovinske zaklade imala bi samo pravo birati četiri odbornika i jednoga zamjenika u svoj upravni odbor.

Već po ustanovi ovoga paragrafa samoga bila bi »Središnja uprava Merkura« gospodarica mirovinske zaklade, s kojom bi mogla baratati sasvim po miloj volji, a da za svoje čine n

bi bila odgovorna mirovinskoj zakladi, niti bi ova imala moć i pravo maknuti eventualno nesposobno ili nepoćudno predsjedničtvo i polovicu odbora (uračunavši podpredsjednika za jednoga člana).

Ali to nije jošte dosta: Premda bi imao opstajati u smislu pravila nadzorni odbor (§§ 68—70.), htjelo bi se, da »Merkur« nametne mirovinskoj zakladi jošte povrh toga nekakvi posebni svoj »vrhovni nadzor« s neograničenim suverenim pravom, izraženim jasno u § 72., koji glasi doslovce:

»U tu svrhu *imadu se svi zaključci Mirovinskog odbora i glavnih skupština Mirovinske zaklade, u koliko se ne tiču tekućih poslova (?), predložiti središnjem upravnom odboru hrv. trg. družtva »Merkur«, koji će u roku od 8 dana, računajući od dana obavijesti o tim zaključcima, potvrditi te zaključke ili ih zabaciti. U potonjem slučaju imade središnji upravni odbor »Merkura« pravo, da stvori sam zaključak, koji je za Mirovinski odbor obvezatan.* Ne učini li to u naznačenom roku, postaju zaključci Mirovinskog odbora pravovaljanima.«

Time je uništen i zadnji trag samouprave mirovinske zaklade, jer ne samo da je njen dio odbora u manjini, nego i isti zaključci njene glavne skupštine odvise od samovolje Središnjeg uprav. odbora »Merkura«„ koji ne samo da može svaki takov zaključak zabaciti, nego može diktirati mirovinskoj zakladi zaključke, koje on sam stvori, a mirovinska zaklada ne bi imala nikakova pravna uporišta, da se obrani od takova nasilja.

Čovjek se tu nehotice pita, kakove su namjere vodile one, koji su stvarali ustanove §§ 65 i 72? Ne ću reći, da su ih vodile namjere nepoštene, ali smijem smjelo ustvrditi, da su iste po mirovinsku zakladu štetne, jer je jasno ko na dlanu, da će glavna skupština mirovinske zaklade sama znati najbolje svoje potrebe, a prema istima znat će stvarati i odgovarajuće zaključke. A tko zna, kako će se tekom godina razviti »Merkur« i mirovinska zaklada, pa bi se lako moglo desiti, da bi se kojom prilikom interesi tih dviju institucija kosili; u tom slučaju postaje »Merkur« gospodarom situacije, te jednostavno diktira siroti mirovinskoj zakladi ono, što se njemu svidja. Ali ne samo to! Iz života raznih zagrebačkih društava, *poimence »Merkura« samoga*, poznato nam je, kako daleko može ići sa-

movolja i prkos pojedinaca, koji se slučajno nalaze na čelu društva! Malo kakovo nesuglasje ili kakova osobna razmirica mogla bi dovesti mirovinsku zakladu u opreku, ne možda s »Merkurom« — nego samo s gospodom od središnjeg upravnog odbora »Merkura«, a onda bože pomozi! Dvanaest Merkurovih odbornika, *od kojih možda slučajno nijedan ne će biti članom mirovinske zaklade*, ima pravo odlučivati o sudbini mirovinske zaklade, koja ih se ne će ni najmanje ticati! Ali kad se radi o obvezama, onda »Merkur« drugačije zbori; § 76. glasi doslovce:

Mirovinska zaklada stiče pravo i preuzima obveze na vlastito ime i na vlastiti račun bez svakoga jamstva hrv. trg društva »Merkur« za te obveze.

Ja držim, da će svak nepristran čovjek priznati, da je objelodanjenjem takove osnove počinjena velika pogreška, jer nitko, koga s Merkurom ne vežu staleški ili drugi kakovi interesi, ne će htjeti pristupiti udruzi, u kojoj nema nikakova prava utjecati u upravu, već mora mirno gledati, kako drugi ljudi gospodare s njegovom pričtednjom, i to proti njegovoj volji.

Mirovinska zaklada imala bi se osnovati bez temeljne glavnice, koje nema od kuda uzeti. Glavnica i pričuve moraju se dakle uštediti od prinosa članova. A da je to moguće, potreban je znatniji broj članova, koji su voljni i kadri udovoljavati redovito svojim obvezama prema mirovinskoj zakladi. Jesu li današnji trgovački pomoćnici — koji sačinjavaju glavni kontingenat hrv. trg. društva »Merkur« — sami za se dosta jak i ozbiljan faktor, koji bi bio kadar osnovati svoju vlastitu mirovinsku zakladu, bez tudje pomoći? Ja dvojim, a dvoji o tom i sam središnji upravni odbor »Merkura«, što sam već prije istaknuo. Sadanji trgovački pomoćnici većinom su mladi, neiskusni ljudi, koji jošte ne poznaju sve gorčine života, te ni ne shvaćaju pravo velike važnosti i potrebe opskrbe u doba starosti ili iznemoglosti. Ideal svakoga trgovačkoga pomoćnika jest, da postane samostalnim trgovcem. Ali rijetki su koji znadu, da su danas takova vremena, te nije moguće svakomu postati samostalnim trgovcem; a što dalje, bit će sve to gore. Valja se s toga sprijateljiti s činjenicom, da je velikoj većini od nas sudjeno, da ostanemo vječiti činovnici s malim plaćama i bez izgleda, da će se tko drugi brinuti za

nas u našim starim danima, ako se mi sami za se ne budemo brinuli dok je vrijeme. Tu dakle nema druge, nego otkidati si od ustiju, i ulagati te krvavim žuljevima stečene filire tekom mnogih i mnogih godina, da si time osiguramo kukavnu koricu hljeba za stare dane. Današnji naš trgovački pomoćnik ne shvaća teške situacije u kojoj se nalazi, a kako je žalibože loše plaćen, nestalno namješten i izvržen hirima trgovačke »fortune« uvjeren sam, da će se naći medju njima vrlo malo svijesnih i moralno dosta jakih mladića, koji će se ne samo upisati u mirovinsku zakladu, nego joj i ostati trajni i vjerni članovi.

Neophodno je dakle potrebno, da se u narodu malenom i ubogom kao što smo mi, kod osnutka tako važne i potrebne inštitucije misli na sveststališe, koji su primorani brinuti se sami za se za slučaj iznemoglosti i starosti. A tih imamo žalibože i previše, kao na pr. bankovni i štedionički činovnici, odvjetnički perovodje, ljekarnici, privatni šumari i ekonomi, činovnici raznih tvornica, gradjevnih poduzeća, vlastelinstva itd. itd. Sve su to ljudi bolje situirani, a i iskusniji su i ozbiljniji, velikim su djelom ocevi obitelji, jednom riječi, to je elemenat, koji se kod ostvaranja privatne mirovinske zaklade u Hrvatskoj ne smije mimoići, nego obratno, mora se učiniti sve moguće, da se predobije za ideju, jer samo s njegovim sudjelovanjem može se s nekom sigurnošću na podpuni uspjeh poduzeća računati.

Upravljačima »Merkura« kano da nije ozbiljno stalo do oživotvorenja njihove vlastite ideje, dok tako lahkoumno odbijaju od sebe interesovane, ali izvan »Merkura« stojeće krugove. Čemu da se cijepamo i da trošimo još ono malo energije i dobre volje što imamo na experimente, za koje unapred znamo da ne će uspjeti, kad vidimo kako smo slabi, i znamo dobro, da smo upućeni jedni na druge, jer bez složnog, zajedničkog rada ne možemo se nadati uspjehu! A treba i to uvažiti: Ako »Merkur« načini fiasco sa svojom mirovinskom zakladom, biti će to veliki udarac ne samo za »Merkur«, nego i za sve izvan »Merkura« stojeće privatno činovničtvo, jer će morati i opet proći veliki niz godina, dok se opet netko osmjeli i iznova pokuša oživotvoriti privatnu mirovinsku zakladu.

S toga treba imati ozbiljnu i dobru volju, pa se okaniit

nauma, da se osnuje mirovinska zaklada unutar »Merkura«, pa još k tome pod tako neumoljivo-strogim skrbničtvom. Neka se stave inicijatori te ideje na neko više stanovište, pa onda neka promotre svoju osnovu i sa svog stranačko-društvenog i s općeg narodno-gospodarskoga gledišta, pa će sigurno doći do zaključka, da valja osnovati mirovinsku zakladu izvan »Merkura« uz sudjelovanje cjelokupnog našeg privatnog činovničtva, kao sasvim zasebnu i samostalnu udrugu, koja će u smislu postojećih zakona i svojih pravila sama sobom upravljati. Gospoda od »Merkura« neka se slobodno stave na čelo pothvata, i neka nastoje, da sakupe oko sebe sve interesovane činbenike. Onda će njihovo nastojanje uroditi bez dvojbe dobrim plodom, i to će se nastojanje vazda spominjati sa zasluženim priznanjem.

Josip Selak.

„Na veru!"

Pred nekoliko dana donijelo je karlovačko »Svjetlo«, da je u Karlovcu palo nazad nekog, kratkog vremena pod stečaj do 80 trgovačkih tvrdki. Mi ovdje u Zagrebu vidjesmo nedavno, kako je pala pod stečaj ugledna hrvatska tvrdka, za koju nije nitko mogao ni u snu misliti, da joj prijeti opasnost. Sličnih pojava ima i po drugim mjestima, a kako se u posljednje doba nekako gromadno pojavljuju, valja potražiti uzroke tom nemilom faktu. Pokrajinski list, koji je donio tu bilješku, zaustavio se pri toj kobnoj činjenici i potaknuo na razmišljanje. I mi držimo, da je to vrlo značajna pojava, koju ne smijemo jednostavno mimoići. Stečaji, što se otvaraju nad našim trgovcima, plod su naših odnošaja, a ne poprave li se ovi odnošaji, bit će stečajeva sve to više. Kako medjutim ove pojave nisu osamljene, već izbijaju gromadno, ne tiču se po gotovo samo pojedinaca, već se odnose i diraju sav naš život, ruše nam kredit u stranom svijetu itd.

Kad su ono u rujnu planuli nemiri u Zagrebu, a trgovci Srbi bili bojkotovani, hrvatski trgovci bili su sasvim nepripravni. Nekima se prijavilo toliko novih mušterija, da su u brzo bile ispražnjene njihove zalihe robe. Velika navala k nekim

trgovcima rodila je potrebu bilo nabave većih količina robe, bilo nabavu sasvim nove robe, s kojom se u dotičnim trgovinama do toga vremena nije trgovalo. Trebalo je kredita, a što se dogodilo? U cijelom Zagrebu nije bilo moguće dobiti potrebnog novca! Tu je trgovac, koji treba robe, mušterije mu navaljuju u dućan, kupaca sva sila, a naš trgovac ne može da dodje u ovako povoljnim prilikama do potrebnog zajma! Zašto postoji i čemu se zove »komercijalna banka u Zagrebu«? Na svakom uglu u Zagrebu vidiš po koju banku, a kad trebaš novca, makar daješ ne znam kakva jamstva, ne možeš ga dobiti, jer su naše banke angažirane u raznim špekulacijama i svakojakim vratolomnim poduzećima, pa nemaju volje, da se bave »sitnim poslovima«! Napokon je uz ustrajno i živo nastojanje raznih uplivnih ljudi dotični trgovac dobio zajam u jednom počavnom zavodu, ali samo — do polovice zatražene svote, premda je cijela tražena svota bila neznatna, pa bi trgovcu i cijela jedva dostajala, da pokrije najnužnije potrebe. Ovakvi vjeresijski odnošaji kraj tolikih novčanih zavoda u Zagrebu prava su sramota! Ali ne samo sramota, već i velika pogibelj za sav naš trgovački svijet. Ako naši trgovci ne mogu ni u čem računati na razne »komercijalne« i slične banke, onda neka nastoje, da za svoje kreditne potrebe nadju druga vrela. Zanašanje na naše kapitalističke veleitete mogli bi skupo platiti, kao i onaj zagrebački trgovac, nad čijom je trgovinom nedavno otvoren stečaj, jer mu je momentano trebalo 3000 forinti, a nigdje ih nije mogao dobiti, premda ih je mogao, kako iz pouzdana izvora doznajemo, već nakon godinu i pô sasvim lako i udobno vratiti. Uvažena velika tvrdka, na dobru glasu, sa stalnim mušterijama, mora da propane, jer u cijelom Zagrebu ne može dobiti zajma od 3000 for.! Ovo je užas, a oni mnogobrojni bankovni cimeri po zagrebačkim ulicama prava su sprdnja, kad se ovakva što može dogadjati! Ovo je u ostalom u prvom redu posao samih trgovaca, a oni moraju i sami uznastojati, da sebi stvore zavode, koji su neophodno nužni za normalan razvoj trgovačkih poslova. Ali tu je još jedan glavni i veliki krivac tolikim stečajevima, koji su navaljeni na solidne i uvažene trgovačke tvrdke u nas. Taj je krivac — naše općinstvo. Često govorimo, kako bi naše općinstvo moralo podupirati svoje ljude itd. Al kakva je to potpora! Svi će nositi od naših ljudi, ali mnogi, žalibože pre-

mnogi ne će — plaćati. Nosiš jedan mjesec, nosiš drugi, treći, ne plaćaš, svaki put ostane po koji »rest«, koji sve pomalo raste; trgovac daje i daje, a ne prima i ne prima — nastaje katastrofa. Kod uglednoga trgovca, koji je nedavno u Zagrebu pao pod stečaj, pronašlo se, da mu je visoki neki naš činovnik bio dužan samo za specerajsku robu preko 4000 for.! Za jednoga drugoga vrlo visokoga činovnika čujemo, da ima duga za istu stvar do 10.000 Kr. Naši obrtnici mogu da pripovijedaju čudesa o našim činovnicima, ali — stvarati čudesa ipak ne mogu! Ni oni ne mogu neprestano davati »na veru«, a da ne dodju jednom i na kraj. A onda pada i ruši se sve. Stradaju obitelji, ruši se dobar glas, a gospoda činovnici i dalje dižu visoko nos, tjeraju luksus i gospodski žive na — tudji račun. Tko strada i trpi? Trgovac. Ne samo da trpi materijalnu štetu, nego i moralnu. Dužnici, redovno nesavjesni dužnici, ostaju netaknuti. Mjesečno neznatno odplaćuju stare dugove, a prave opet — nove.

Ali trgovac, tomu je kredit uzdrman, a na ime mu, ma da je ne znam kako nevin, uvijek pada neka sjena. Naši zakoni i još više naša praksa previše uzimaju u zaštitu dužnike, a s tim računaju razni ljudi široke savjesti. Zato bi trebalo poduzeti neke mjere, da se tomu doskoči. Nijesu dostatne, da tako kažemo, samo represivne mjere, već treba poduzeti i neka preventivna sredstva, koja bi ljudima širokih savjesti, — a ovi uvijeke vanredno mnogo drže do toga, da ih »u društvu« smatraju dobro situiranima — zadala malo straha. U stečajni red imala bi se uvrstiti ustanova, da se u slučaju proglašenog stečaja imadu objelodaniti imena nemarnih i nesavjesnih dužnika, čije tražbine unatoč opomene od strane trgovaca, sežu stanovito vrijeme unatrag. Ovake nesavjesne ljude, koji bezbrižno mogu turati u propast drugoga čovjeka, trebalo bi na ovaj način raskrinkati, a tako ujedno upozoriti i druge trgovce i obrtnike, da im ne nasjednu. Onda bi mnoga veličina u našem životu pala, a mnogomu bi se pokazalo, kako iz čistog »uvjerenja« »podupire« stanovite jedinospasonosne sustave! Kad bi se nešto slično učinilo, uveo neki publicitet za dužnike, štošta bi se popravilo i mnogomu zlu predusrelo. Ako zakon izlaže u javnost trgovca, čemu da štedi nemarna dužnika? Neka bude publicitet i za drugu stranu, kad već postoji za jednu. Pojavi, koji se

zbivaju u posljednje vrijeme, upravo potiču na ovakve mjere, koje bi za cijelo blagotvorno djelovale i na trgovce i na općinstvo i na cijeli naš privatni i javni život! *Dr.*

Silvije Strahimir Kranjčević.

VI.

Skupimo li sve glavne ideje, koje nalazimo u Kranjčevićevoj poeziji, to bi ih mogli svesti od prilike u ovakav sustav: Čovjek napreduje i razvija se u svakom pogledu, ali njegovom spoznanju i njegovim uspjesima postavljena je granica, preko koje on ne može. Čovjek će u budućnosti otkriti još mnogu tajnu, on će si urediti novi Eden sam svojom snagom i po svojem ukusu, ali tajnu svoga bitka odgonenuti ne će, naprosto za to ne, jer bi on onda postao veći od bitka samoga, od svijeta i života vaskolikoga. On bi se morao dići nad ili mimo život, ali to ne može, jer je sam tek dio života. Spoznanje naše je ograničeno i ono će ići tek tako daleko, da ga budemo mogli upotrijebiti za to, da prirodu oko nas i njene sile upotrebimo u svoju korist, da sami sebe što više ojačamo i tako životnu snagu u sebi što više razvijemo. Život sam sebe u nama tako potencira. Za to ćemo i moći u budućnosti, da radeći stvaramo život onakovim, kakovim ga želimo i tim radom svojim, tim stvaralačkim radom bit ćemo — kao i Bog t. j. kao i priroda, kao i njeno najdublje svojstvo, kao i njena najtemeljnija tendencija: razvoj života. Ako budemo spoznali, da i mi sami nismo ništa drugo nego dio svijeta, da smo tek jedan oblik njegovih energija, to će nam dati i unutarnje zadovoljstvo i time ćemo naći sebi smisao i zadatak. Ta spoznaja će nas čuvati od toga da plačemo, ili da se smijemo u oči smrti, jer ćemo znati, da smrt ne znači drugo nego promjena oblika, a energija i u opće svi sastavni dijelovi našega tijela i duha da opstoje i dalje, da će djelovati i dalje. Ta spoznaja, da smo »iverje sa klade vječnoga panja života« zadovoljit će u nama i težnju za besmrtnošću, težnja, koja imade svoj zadnji naravni izvor u ustrajnosti svega što jeste, dakle ne samo onih

elemenata iz kojih se mi sastojimo, nego i one rezultante, u koju su se ti razni elementi, te njezine komponente stopile.

Čovjek, koji hoće da otkrije istinu, dakle ne varava fakta, upućen je, da vjeruje samo u »svoje oči, uši i u sebe sama«, jer su to jedina sredstva, kojima može da doznaje ono, što se u njemu i oko njega zbiva. Njegova misao pako, koja iz opaženih činjenica stvara zakone, čini zaključke i postavlja nekoje principe, ili formulira ideale, koji se u ljudskoj duši radjaju, treba da je slobodna i neoskvrnjena. Ta misao ruši stare predsude, ruši stara vjerovanja, stare opsjene i laži. Probudila se je ta misao uslijed boli, što ih je čovjek počeo osjećati zbog nesklada izmedju sna i jave, izmedju sebe i svijeta, a i u sebi samomu. U prvim početcima bio je čovjek još potpunoma podvržen dojmu okoline i strah i varka sprela je u njegovoj mašti čudne slike, čudne bogove. Čovjek je u to doba bio rob tih utvara i cio svijet i on sam činio mu se djelom djece vlastite mašte njegove. Ali naskoro se je oslobodio tog pritiska, on je počeo da pita, da snuje, da istražuje, da prispodablja i da razlučuje i od onda su počeli bogovi da umiru. Ali od onda je i njegov unutarnji mir uzbunjen, uzburkano je mirno do tada jezero njegove naivne duše.

I patio se čovjek istražujući svrhu svoju i početak svoj i smisao. Patio se i postavljao sve moguće kombinacije, sva moguća tumačenja. Sav nesklad života onda mu je istom bio jasan, a stotinu želja i potreba križalo se sa stotinom misli, koje su otkrivale doduše sve više istina, ali se nisu ni za korak primakle onoj zadnjoj istini. One su tek u praksi koristile čovjeku, da pomoću svojih spoznaja umije podvrći sebi prirodu, koju je umom svojim, a u nuždi što ga je tištila, upoznao. I napokon dolazi vrijeme, kada i taj čovjek učini najveću svoju spoznaju, kada uvidi, da je život bez dohvatljivoga za nas smisla t. j. da je on sam sebi — bar za nas, dionike njegove — smisao. I čovjek tada rad, koji je prije kao kletvu proklinjao, taj rad uzdigne sada do mjerila, po kojem će mjeriti cijenu sebi i životu oko sebe. Taj rad postane sredstvom, kojim će čovjek da svoje životne sile očituje i uposli, da stvara i gradi, da napreduje i da se tako primiče idealu novoga raja na zemlji, idealu sklada i uzajamne ljubavi, idealu pravednosti, istinskog i zdravog života, vedrog i zadovoljnog, slobodnog i sitog za

sve u jednakoj mjeri. »Čovjek« je postao svrhom i smislom čovječjeg života, pa će prama tome i sav rad ići za tim, da čovjek za čovjeka radi, da čovjek čovjeku pomaže, da bude brat bratu, a ne zvijer zvjeri. Dok do ostvarenja tih ideala dodjemo, trebat će još mnogo znoja, a trebat će prolijati i mnogo suza, ali te suze, prolivene za druge, za sve patnike i bijedne, te suze muke i boli bit će samo nova rosa, koja osvježuje, suze i znoj bit će motori, bit će svjedoci novog života i krst novoga preporodjenog i oslobodjenog čovjeka.

Ako promotrimo ovaj slijed ideja u Kranjčevića, odmah će nam upasti u oči srodnost i još više nego srodnost sa jednim poznatim filozofskim sustavom, sa sustavom, koji je udario temelj čitavom današnjem razmahu nauke, čitavom napretku, koji obilježuje, jednom riječi, naš vijek i njegov fundamentalni nazor. Taj sustav označen je riječju »pozitivizam«, a učiteljem pozitivizma smatramo franceskoga filosofa i socijologa Augusta Comtea.

Ne kanim reći, da je Kranjčević možda u svojoj poeziji Comteá kopirao, ne znači to, da je pjesnikova cijena radi toga manja. Ta pjesnici su redovno naviještali samo temeljne misli pojedinih, prije njih stvorenih sustava, a rijetko je koji od njih iznio kakovu temeljnu novu ideju filozofsku. Ali njihova je cijena u tome, što oni nisu poput mislioca podali suhe formule i apstrakcije, nego su od mislioca naučeni gledati život, u njemu, kroz te naočare, otkrili mnogo neshvaćenog do tada blaga, odkrili novih elemenata oko sebe i još više u sebi. Oni su onda sve to novo otkriveno skupili i podali tomu nove oblike, podali novu sintezu. Umjetnici su ideje filozofa upili u sebe, preživjeli i procutili ono, što su mudraci tek smislili ili otkrili. Umjetnici su redovno dali života mislima mislioca, oni su te misli utjelovili, oni su povukli sa stanovišta života konzekvencije iz njih, a pri tomu su se držali logike života, koja nije uvijek u skladu sa silogizmima. Umjetnici, a osobito pjesnici, vršili su apostolat u smislu ideja, u kojima su se krstili, u kojima su se oni sami preporodili . . .

Već sam u II. poglavlju spomenuo, kakovom se je znanstvenom lektirom Kranjčević ponajviše bavio. Te misli, ta djela izrasla su na tlu pozitivizma, na tlu uzoranom ustrajnošću

i okvašenom znojem truda znanstvenog. Tako je i Kranjčević postao pozitivista; rijedak primjer pjesnika-pozitiviste.

Ako u kratko skiciram Comteov sustav biti će svakome to još jasnije*).

Pozitivna filozofija uči, da je našemu spoznanju pristupno samo ono, što je dano, činjenice: fenomeni i njihove relacije. Mi ne spoznajemo bit pojava, kao što ni njihove uzroke ni zadnju srvhu, mi spoznajemo — opažanjem, pokusom i prispodobljivanjem — samo konstantne odnošaje izmedju pojava, prilike kod susljedice i sličnosti činjenica, čiju jednoličnost zovemo zakonima. Mi spoznajemo samo takove uzroke, koji su i sami samo fenomeni. A to, što je naša spoznaja ograničena samo na sukcesiju i koexistenciju pojava, ne trebamo žaliti: jedino nama dostiživo znanje ujedno je jedino korisno t. j. ono, koje nam daje praktičnu moć nad pojavima. Savoir pour prèvoir.

Prvotni nazor o svijetu bio je teološki, koji je pojave svijeta izvodio od valjanih čina nadnaravnih inteligentnih bića. U drugoj, metafizičkoj periodi dolaze na mjesto božanskih voljnih čina entiteti, apstraktni pojmovi, koje se smatra realitetima. Kaže se, da je pojedinim nekim stvarina svojstvena neka sila, svojstvo ili bivstvenost, kao što n. pr. strah pred prazninom (horor vacui), pa se ta svojstvenost ne zove više Bogom, nego »prirodom«. Napokon dolazi treća, pozitivistička perioda u razvoju čovječanstva, kod koje se napuštaju sve polu osobne, polu samovoljne apstrakcije, te se opažanjem i eksperimentom ustanovljuju nepromijenljivi zakoni. Samo ono, što stoji u sredini izmedju početka i kraja stvari je predmetom istraživanja i znanja. Pozitivna filozofija, prema tome, razlikuje se od znanosti samo u toliko, što ona ustanovljene po znanosti zakone sredi u jednovit nazor o svijetu.

Poglavitu važnost kod Comtea ima socijologija, koja se po njemu sastoji iz dva dijela: iz statike i dynamike. Statika proučava društvenu ravnotežu, uvjete trajnog opstanka društvenih stanja, dočim se druga bavi proučavanjem gibanja, zakona napretka socijalnih pojava. Temeljni pojam statike je konsesus, solidarnost svih čimbenika u jednoj stalnoj točki razvoja. Temeljni

princip dynamike je razvoj, koji vodi k napredku, t. j. nadvladi viših, humanih djelatnosti (Inteligencija, Sympatija) nad nižim, animalnim.

Comte je pod kraj svoga života postao pravi veliki svećenik nove »pozitivističke religije humaniteta«, koja ima »ljubav za princip, red za temelj, a napredak za cilj.« Ta religija ne pozna vjere u viša bića, a vjeru u besmrtnost nadomješćuje utjehom, koju daje trajna uspomena u potomstvu. Moral budućnosti izjavljuje, da je jedini ćudoredni motiv naših čina — dobro drugih (Altruizam).

Ako prispodobimo Kranjčevićeve misli sa mislima franceskog pozitiviste, lako ćemo vidjeti, da se u glavnim točkama pokrivaju, a da Kranjčević nadopunjuje ili modificira nekoje strane Comteovog pozitivističkog sustava novim pogledima, koje je otvorila kasnija znanost, razvijajući se na temeljima, udarenim joj po Comteu. Nekoje opet misli, i nekoje osjećaje modificirale su ili su ih dapače u pjesniku izazvale naše osodomaćee, kao što i njegove osobne prilike.

(Svršit će se.)

M. Marjanović.

Izložba „Društva za umjetnost i umjetni obrt".

II.

Razmislimo li što je nacijonalna umjetnost teško ćemo moći obilježja te umjetnosti svesti u jednu definiciju — osim ako hoćemo da prihvatimo najnoviji program naših konzervativaca. Umjetnina može imati odredjeno nacijonalno obilježje po svom sujetu, po svojoj izradbi i po shvaćanju — umjetnikovom. Često vidimo — da mladi slikari pošav u Paris prigrle sasma način francuskog slikanja; ne samo tehnika njihova — nego i njihovo shvaćanje o umjetnosti je sasvim pariško — naročito shvaćanje o zadatku umjetnosti. Evo vidimo to kod Čeha Marolda a donekle i kod Muche — vidimo to kod amerikanskih slikara i kod modernih Japanaca; njihova tehnika je pariška, njihov izbor sujeta je pariški i onda kad rišu i slikaju svoje domaće sujete. Oni su postali Francuzi po svom shvaćanju i

umjjeću. A naš Bukovac — što je ostalo od njegovog učitelja Cabanela u njegovoj umjetnosti? To je ne samo sasma drugi svijet, to je i sasma druga tehnika i drugo shvaćanje. A ostali ako su donijeli nešto sa njemačkih škola to se je jedva zamijetilo na prvoj izložbi a sad nema tomu gotovo ni traga. U tehničkoj strani upliv Bukovčev, u idejnoj nešto upliv Čikošev to su jedini znakovi utjecaja, koji se opažaju na našoj osebujnoj umjetnosti. I ako čovjek prodje stranim izložbama ne će naići na nijednu školu ili smjer, za koji bi se moglo reći, da je model našoj umjetnosti. Odatle i onaj i uspjeh u Petrogradu i u Parizu, jer je kritika naročito naglasila, da ima tu neka posebna karakteristička grupa. No ta osebujnost ne mora biti još nacijonalna I oni, koji priznavaju, da su se hrvatski umjetnici emancipirali, ne priznavaju im još, da su nacijonalni, da ima nešto u toj umjetnosti, što je označuje kao eminentno hrvatsku. Oni vele, da ima tu nešto stranog upliva, obično vele njemačkog, prem ne poznaju evolucije njemačke umjetnosti. Zar ne bi bila ova priznata osebujnost naše umjetnosti dovoljna, da je označi kao posebnu nacijonalnu grupu? Zar nismo doživili, da je jedan genij, dotično njegovi učenici slijedeći njegove stope — svojom individualnosti dao značajku jednoj dobi i značajku nacijonalnu Zar ima što specijalno talijanskog kod umjetnika cinque centa — ili u dobi klasicizma u Francuskoj (David)? Pa ipak tko se poveo za njima, reklo mu se, da se zanaša za franceskom umjetnosti. Drugim dakle riječima, nametnuli su obilježje svojem vremenu — njihova umjetnost, koja nije imala oslona u narodnom shvaćanju, nego tek u njima samima — postala je kroz njih i radi njih, svojinom čitavog naroda i karakteristikom za čitavo umijeće dotičnog naroda u stanovito doba.

Tako bi bilo moguće da osebujna ova naša mlada umjetnost — ako i ne bi crpala svoje sujete iz naroda — ako i ne bi bila rodjena u duhu hrvatskom — i ako se ne bi temeljila na narodnom shvaćanju umjetnosti, mogla bi ipak postati karakteristična za Hrvatsku i mogao bi strani svijet proglasiti tu umjetnost hrvatskom lih radi toga, jer hrvatski slikari rade tako. Naravno, to ne bi bila još prava nacijonalna umjetnost.

Drugi je kriterij za nacijonalnu umjetnost sujet. Ako umjetnici biraju predmet svojih slika iz naroda, rišući tipove, običaje ili krajolike svoje domovine, onda im velimo da su nacijonalni.

Za široku publiku je sujet najvažniji kod umjetnine. Prema izboru sujeta sudi umjetnika i za to vidimo, da oni slikari, koji donašaju hrvatske krajeve, ili slikaju slike iz hrvatske prošlosti — odmah budu proglašeni nacijonalnima — prem gdjekoja takova slika nema ništa u sebi nacijonalna. Da je došao koji Francuz i naslikao svojim načinom i svojim shvaćanjem isti kraj ili isti sujet, bi li onda slika bila hrvatska? Za cijelo ne bi, nego bi ostala francuskom umjetninom. Dakle nije dovoljan sam sujet, da bude koja slika pravom nazvana nacijonalnom, prem priznajem, da ih redovno ovako proglašuju. Tako vidimo, da kod umjetnosti ne odlučuje, da li je umjetnik Hrvat, niti odlučuje, da li je predmet uzet iz hrvatskog narodnog života. Tehnika pak sama po sebi za cijelo ne odlučuje. Kod naroda, koji imadu svoj posebni stil, prečesto se dogadja, da umjetnici navlastito rade tim stilom, da se služe udomaćenom tehnikom, no kako je tehnika posve internacijonalna stvar — i njen napredak nevezan na stanovitu grupu, ne može se nijedan umjetnik, već u interesu same umjetnosti oteti tom napretku. I za to vidimo, da su čas Francuzi čas Španjolci — a čas Englezi zauzeli vodstvo u slikarstvu, da je njihova tehnika prevladala. U tehničkim pitanjima nisu se ni naši slikari otimati stranom uplivu, dapače vanredno je velika njihova zasluga, što su uvijek i uvijek kušali, da se izvješte o svim tehnikama. Tako vidimo u umjetnom obrtu, da je gdjica Krasnikova ne samo bečke umjetnike studirala, nego i Francuze (Lalique) i Amerikance (Tyffani), vidimo da Crnčić izradjuje monotype u bojama — i to za cijelo ne zaostaje za stranim prvacima u toj tehnici. Da je u opće većina naših slikara prihvatila plain-air i to je donekle zasluga Bukovčeva, no tomu je uzrok u posebnom shvaćanju, a ne u zgodnosti same tehnike. Svakako radilo se ma kojom tehnikom, da li nožem ili kistom, to nije kriterij da li je koja umjetnina nacijonalna. I za to su posve krivo imali oni kritičari, koji su na temelju te moderne tehnike naše slikare kudili ili hvaliti. Razlika izmedju secesije i akademske škole po najmanje leži u različnoj tehnici.

Šta je dakle bitno kod prosudjivanja da li je umjetnina nacijonalna ili nije? Glavno je shvaćanje umjetnikovo. Kako on shvaća svijet — kako on stoji prema svom narodu — da li se njegovi nazori o umjetnosti slažu s nazorima naroda. Ve-

liki narodi, koji imadu razvijenu umjetnost — nisu gotovo nikad odredjivali pravac razvitku svoje umjetnosti, tim manje će to učiniti nerazvijeni narod. No to nije ni potrebno. Glavno je, da su elementi, temeljne misli iste. I onaj narod, gdje se, likovna umjetnost i arhitektura nije razvila — i onaj je pokazao svoje shvaćanje o umjetnosti, barem u svojim pjesmana. Karakter pučke francuzke u velike se razlikuje od pučke slavenske pjesme — što više, te pjesme daju dosta jasnu sliku duše narodne i shvaćanja narodnog. Umjetnik, koji bi ostao na niveauu narodne pjesme, ako i ne bi bio imitator, no ne bi bio za cijelo niti izrazita individualnost — on bi bio tipična pojava — jedan od množine onih guslara, koji su gradili po uzoru pučkih pjesama svoje pjesme. Umjetnik će te temelje izgraditi — on će psihu narodnu prigrliti, usvojiti, no on će je u svoju dušu usadivši — izgraditi dalje. I ako nije postao tudjinac u svojem narodu — bit će mu svaki umotvor, koji će stvoriti njegova duša — narodan. Za to ja ne tvrdim, da nema narodnih umjetnika — koji nisu imali ništa zajedničkog sa svojim narodom, do jezika. Ali takvi nisu bili za pravo narodni umjetnici, nego su bili svojinom svih ljudi — dapače često tek dugo poslije svoje smrti.

Redovno je pače, da umjetnik — bio on književnik ili slikar — kroči naprijed, da on otvara svomu narodu nove vidike i razgaljuje nove ljepote, no ako hoće da bude narodan, ne smije da izgubi kontakt sa svojim narodom, kao što ne smije izgubiti kontakt ni sa prirodom. No naši umjetnici, da li su oni mogli naći kakvi oslon u narodnoj umjetnosti. Prije njihova nastupa god. 1895. bio je jedini Mašić gotov i osebujan umjetnik i da je on bio drugog temperamenta — on bi bio osnivač nove hrvatske umjetnosti. Što je starine ostalo, to nema gotovo u sebi ništa — posebno hrvatskoga. — Tek u arhitekturi uspjelo je istom najnovijim istraživanjima da dokažu, da se je izmedju VIIIog i IXog stoljeća zaista razmahao, naročito u Dalmaciji, posebni hrvatsko-bizantski slog.*) Naročito što se tiče uresa, koji je odlučan za posebni stil, ima tu dosta elemenata, koji bi se mogli razviti. Naši arhitekti za cijelo ne bi to smjeli zanemariti — nego bi imali pokušati na tom

*) Franjo Radić: Starohrvatska prosvjeta.

osnovu graditi, pa onda Zagreb — po svojim gradjevinama ne bi izgledao kao Düsseldorf ili Köln nego bi imao svoje posebno obilježje. Isto tako ima u domaćemu obrtu, naročito u ornamentici i u rasporedu boja toliko prekrasnog materijala, da se gotovo čudimo — da se nije nitko sjetio dotjerati na visinu moderne umjetnosti, a u duhu narodnom — naš umjetni obrt. Zanimivo je, da su strani moderni umjetnici moguće neovisno od narodnog slavenskog stila — sami počeli u dekorativnoj umjetnosti rabiti te elemente. No ako i za sada nemamo izrazitog razvijenog sloga, to možemo iz tih elemenata konstruirati čitavo shvaćanje narodno. Uzmemo li k tomu narodne pjesme u obzir, pa će slika biti potpuna. —ž—.

Obustava povremenih časopisa „Slobode" i „Nove Slobode".

Pod br. $\frac{11\,3624-02}{2}$ priopćio je kr. kot. sud u Zagrebu uredničtvu »Slobode« i »Nove Slobode« zaključak o obustavi obaju časopisa, u kojima se mimo ostalo, pozivom na §§ 10 i 25. tisk. z. obrazlaže zaključak 1. tim, što su urednici pomenutih časopisa gg. Živko Beličević i Stjepan Bat samo podmetnute osobe, t. zv. Strohmani. 2. što nisu samosvojni 3. što su dakle ovisni od svojih poslodavaca svojim vremenom i imovinom 4. što po svojoj naobrazbi i društvenom položaju o politici i socijalizmu ništa ne razumiju, niti su kadri prosuditi, napisati ili cenzurirati članke etc.

Što se tiče najprije t. zv. Strohmanstva, to se po našemu sudu na osnovu § 10 našeg tiskovnog zakona ne može zapriječiti, da odgovorni urednik ne bude doista samo t. zv. Strohman, niti se može u smislu gornjeg zaključka iz § 25 tiskov. zakona što takova izvesti. Tomu je dokaz i analogija § 233 kaz. z., gdje se kaže, da su prekršaji i prestupci takovi čini ili propusti, koje svaki po sebi može spoznati, da nisu dopušteni; ili gdje je učinitelj po svom stališu, po svom obrtu, po svom zanimanju ili po odnošajih svojih dužan znati *osobitu* onu naredbu, koju je narušio. Dakle je pojam odgovornosti ovdje ograniče

samo obzirom na osobite neke naredbe, dok zanemarenje dužne pažnje § 25 tisk. z. u tom slučaju ne može sadržavati nikakove specifične kvalificirane odgovornosti urednika obzirom na kakav osobiti tiskovni propis, već se tu prema obrazloženju zaključka radi o odgovornosti za čine ili propuste, koji tvore učin zločina, prestupaka ili prekršaja prema ustanovama kaznenoga zakona, no glede tih vrijede inače ustanove istoga zakona o ubrojivosti i neubrojivosti, svejedno, da li su ti zločini, prestupci i prekršaji počinjeni tiskom ili inače. Tu pako vrijedi vrhovno načelo § 3. kaz. z, da neznanje zakona nikoga ne ispričava. Za to i § 10 tiskov. zakona, koji je tu jedini mjerodavan, ne traži za urednika nikakove kvalifikacije znanstvene. Taj je paragraf sasma specijalan i kategoričan i mogao bi se ukinuti ili nadopuniti samo isto tako specijalnim paragrafom istoga ili novoga zakona.

Dalje ističe zaključak, da urednici »Slobode« i »Nove Slobode« kao obrtnički pomoćnici nisu »samosvojni«, a § 10 tisk. z. traži, da urednik bude sam svoj. Zaključak suda dobro dodaje »u smislu postojećih zakona«, samo što pogriješno nastavlja »dakle takove osobe, koje samostalno vode kakovo poduzeće, obrt ili trgovinu.« Mi imamo u našem gradjanskom zakoniku u §§ 16. i 17. izraženu zakonitu pravnu predmnjevu o općenitim pravima čovjeka, koja opstoje »dotle, dok se ne dokaže zakonito ograničenje tih prava«. Tako gradjanski zakon ograničuje na mnogim mjestima sposobnost vršiti svoja imovinska prava, na pr. kod nedoraslih, maloljetnih, mahnitih, slaboumnih, razmetnika, općina, itd. § 21. — Tako neki izborni zakoni uskraćuju pravo glasa slugama itd., no specijalnoga zakona, koji bi ograničavao imovinsku ili gradjansku sposobnost obrtničkih pomoćnika, ma u čemu, nemamo. §§ 27—41 obrtnoga zakona traže samo, da kalfe i tvornički radnici imadu svaki svoju poslovnu knjigu, te se o njima vodi poseban upisnik. — Po našem izbornom zakonu može takav pomoćnik ili radnik biti biran takodjer u zakonodavno tijelo, ako samo ima ostale uvjete, koje taj specialni zakon traži.

Jednako se ne bi mogli složiti s tumačenjem zaključka, da su spomenuti urednici kao pomoćnici ovisni o svojim poslodavcima svojom imovinom te da niti imaju kakove posebne

imovine, niti su etc. Ko ima malo pojma o našem imovinskom pravu, taj znade, da su i one osobe, koje su bez razuma i koje gradjanski zakon ograničuje u vršenju imovinskih prava, ipak nosioci tih imovinskih prava, samo ih drugi, tutori i skrbnici u njihovo ime izvršuju. Ako se pako tu misli pod posebnom imovinom nepokretna imovina, onda u jednu ruku i takove osobe, koje samostalno vode kakovo poduzeće, obrt ili trgovinu u najviše slučajeva ne posjeduju nepokretne imovine te prema tomu ne bi bili sami svoji, u drugu ruku nema zakona, koji bi spajao pojam samosvojnosti sa pravom vlastničtva na kakovoj nepokretnini. Da pako gg. Bat i Beličević imadu kao i svaki gotovo pomoćnik ili radnik pokretne imovine (odijelo, rublje etc.), o tom valjda nema sumnje.

Što se pako tiče navoda sudb. zaključka, da bivši urednici po svojoj naobrazbi i društvenom položaju o politici i socijalizmu ništa ne razumiju, to doduše ne znamo, da li kod nas postoji kakovo mjerilo za žurnalističku spremu u općem, toliko je ipak svakomu poznato, da je socijalna demokracija radnička stranka, i da ima medju radnicima najviše pristaša; dakle moraju općenito uzevši, radnici o socijalizmu nužno najviše znati. Ideja, koja je sadržana u ovom zaključku suda, da se naime od novinara traži neka sprema, inače je sasvim zgodna. Ali naravski da bi za to trebalo i opet istom posebne zakonske norme, ali dosele je po našem mišljenju ovaj zahtjev očito nehotična bludnja i miešanje eventualne norme, koja će se tek roditi, s normom, koja još ne postoji.

—p—

Iz djačkog života.

Hrv. akad. podporno društvo.

„Ja — das Schlimmste steht uns noch bevor,
Denn das ist in uns selbst!"

Još par dana i razmahat će se univerzom živa agitacija za izbor presjednika i odbora potpornoga društva. Već je počela tiha, »privatna agitacija«, upoznavanje »brucoša,« denunciranje protivnika, širenje agitacionih laži itd. Čudnovate će se možda kome činiti ove izborne borbe: čemu toliko uzalud potrošene

nergije, čemu toliko ogorčenja, čemu takovi napadaji na protivnika, čemu ona ogavna sumnjičenja?

Ne bira se tu odbor od njekolicine trijeznih i marljivih ljudi, nego se biraju stranački odbori. Hrv. akad. pot. društvo jedino je društvo na univerzi (izim nješto pokrajinskih i pjevačkih družina), te tako pojedine djačke političke frakcije izrabljuju izbore potpornoga društva za mjerilo svoje stranačke snage. Srušiti protivnika »s vlade« ili održati se »na vladi« — ne možda radi nesposobnosti protivnika, radi drugog shvaćanja zadaće potpornoga društva, nego jedino radi stranačke reputacije, radi ojačanja vlastite a oslabljenja protivne frakcije. To su pokretne sile, a »brucoši« su zlatna jabuka, oko koje se vrti vrzino kolo bjesomučnih agitacija. A onda, kad je izabran takav »stranački odbor«, onda još nije sve svršeno, onda popobjedjena stranka odilazi sa birališta uz užasnu grožnju — »srušit ćemo vas.« Intrige, koje onda slijede, bile bi smiješne, kad ne bi po svojim posljedicama bile po družtvo žalosne; pobijedjena stranka abstinira se sasma od rada oko potpornoga društva, a ne samo to, nego na svakom koraku podmiće nogu izabranom odboru, tako da je taj onda prisiljen onu eneržiju i volju za rad, što mu preostaje od vršenja upravnih posala, jalovo istrošiti na odbijanje tih navala, u mjesto da je uporavi na unapredjenje društva. A navale ove katkad uzdrmaju i egistencom društva . . .

Rane su ovo hrvatskog djačkog života, rane, koje u velike uzrokuju nerad oko napretka potpornoga društva i rješavanja djačkog socijalnog pitanja. Razvitak društva pretpostavlja, da djačtvo shvati zadaću njegovu, da shvati, kakovo je potporno društvo sredstvo u rješavanju djačkog socialnog pitanja i da nauči time sredstvom sve bolje baratati, prema novim odnošajima i zahtjevima.

Trideset je godina tome, što se je počelo god. 1872. sa potpornim društvom. A svjetla strana toga trideset-godišnjega djelovanja potpornoga društva nije drugo nego požrtvovni rad nekolicine. A crna strana — *odnošaj djačtva spram društva* i nesavjesnost pojedinaca.

Velika masa djačtva zainteresuje se za društvo jedino za vrijeme izbora, a onda se i ne misli na zadaću potpornoga društva, a kasnije plaćaju članarinu samo odbornici i oni, koji mole potporu, poslije izbora nastavljaju pobjedjeni vodje borbu kolege potrebni podpore i lijekova raznesu za malo ono nešto, novaca, što se može razdijeliti, a svaki nedostatak društva upisuje se na rovaš odbora; uprava, ako je dobra, traži nova srestva, milodare, podupirajuće članove, znoji se priredjivanjem zabava — i to je po prilici sve, a ako je loša — ni to. Onda se druge godine bira drugi odbor, dodju drugi ljudi, redovito

se ne nadovezuje na rad prijašnjega odbora i tako se živ
od izbora do izbora. Zaludu je, da i dodje ma kako izv
uprava, koja će uvesti reforme u podijeljivanju potpora, u
biranju podupirajućih članova itd. ako nema oslona u dja
ako njezine reforme i rad nisu rezultat volje i shvaćanja
boljega dijela djačtva, onda je to sve gradjeno na pijesku.
je svega toga, bilo je izvrsnih uprava (na pr. Dragićeva,
žanova), ali zaludu, *jer je djačtvo stajalo po strani.* Ču
solidariteta sa kolegama, shvaćanje socialnog djačkog pi
razumijevanje poslovanja potpornoga društva, rad oko napr
društva, to su do sad za hrvatsko djačtvo bile nepoz
zemlje. Neka se pita samo svaki pojedini član društva,
onaj, koji društvo treba, je li sakupio i jednoga podupiraj
člana. —

Tu treba sada snažno zahvatiti, treba da proslavimo
deset-godišnjicu ne pustom paradom, koja bi možda do
nešto novaca, proslavimo ju tako, da reformiramo odn
onaj djačtva spram društva. Djačtvo je dosad samo r
što su pojedinci gradili, sad neka ono gradi.

Dakako, da ovakav rad djačtva ovisi o kvaliteti i s
čitavog djačkog života. Dok je gruba stranačka intoler
vladala univerzom bio je takav rad ne moguć. Počet
učinjen. Prošle godine ostranila je hrvatska napredna oml
vanjsku zapreku tome razvitku, slomila je okove stranča
Stranački fanatizam i pravaško frazerstvo ne će uz sve o
pokušaje više nikad u onom obliku zadomirati univerzo
*sterilnost i nehaj, što se je krio za bučne patriotske fraz
je bez maske.*

Tu treba sada upornoga rada; ne kušati to opet p
maskom paradnoga patriotizma, nego buditi u djačtvu s
za život djački i njegove zadaće, jer ovo što je sada,
život pisara, djačića, danguba.

Hrvatska napredna omladina bacit će se i ove god
izbornu borbu. Strančarstvo pooštreno još osobnostima p
je opet dizati glavu. Omladina ulazi u borbu ne samo
da prodre listina po njoj predloženih kandidata, nego d
zine ideje o zadaći djačtva uhvate čvrsti korjen u djačtv
i u onom dijelu, koji je još uvijek stafažom naših političkih
naka. Napredna omladina hoće da stavi potporno društv
stranačke bojeve, hoće zajednički rad čitavoga djačtva
djačkih grupa oko potpornoga društva, hoće reformu
predak njegov, ali u prvom redu hoće poduvjet toga: *re
odnošaja djačtva spram društva.*

LISTAK.

Dublji razlozi. Popraćajući rezoluciju »narodne stranke« od 6. listopada o. g. piše »Agr. Zeitung« doslovce ovako: »Dublji razlog nemira valja tražiti u toj okolnosti i samo u toj okolnosti, što je srbsko pučanstvo u našim kraljevinama najjači stup i najsigurniji oslon postojećih odnošaja«. »Narodne Novine« nadovezuju još i ovo: Da se zastupnici srpskoga naroda u našoj domovini nalaze u krilu opozicije, sigurno ne bi bilo razdraživanja proti Srbima, pa ni zagrebačkih izgreda. Zato se može s punim pravom uztvrditi, da su rujanski dogodjaji i prema težnji njihovih začetnika, ne obazirući se na neposredni povod, napereni bili proti obstanku narodne stranke i postojećem zakonitom stanju zemlje, kojemu je narodna stranka najodlučniji branič, a njezin umni vodja, svijetli ban, najodrešitiji predstavnik«. A napokn »Die Drau« tumači ove činjenice u 119 broju od 7. X. ovako: Odstup grofa Pejačevića, intermezzo Ramberga i medjutim jako narasla državopravna opozicija sve je to položaj novoga bana i pitanje o sastavu većine učinilo još težim. Ili zar se je mogao grof Khuen-Hederváry da rastane sa Srbima? Gdje bi on onda bio mogao naći stranku, koja bi mu omogućivala pozitivno djelovanje na zakonitom temelju?« A sada možemo da prenesemo napokon i rezolucije koje će nam postati tim razumljivije. One glase: »I. Narodna stranka, prožeta osjećajem sloge izmedju Hrvata i Srba, najodlučnije osudjuje demonstracije i izgrede, koji se zbiše proti Srbima u Zagrebu, dne 31. kolovoza i 1., 2. i 3. rujna g. 1902. te će vjerna svojim tradicijama, čuvajući državopravni položaj zemlje, suzbijati svaki napadaj i razdraživanje u tome pravcu, došlo to ma s koje strane, a u svom daljem ustavnom i političkom radu nastojat će, da se eventualne štetne posljedice zagrebačkih nemilih dogadjaja spriečе i u buduće svaka smutnja medju jednokrvnom braćom odkloni. II. Pošto iziskuje čast naroda, bratska sloga i ugled zemlje, da se oštećenim šteta nadoknadi, izjavljuje narodna stranka, da će u saboru kraljevina Hrvatske Slavonije i Dalmacije predložiti i glasati, da šteta oštećenicima nadoknadjena bude. III. Narodna stranka uvjerena, da će vlada Njegove preuvišenosti bana, koja uživa povjerenje stranke, znati i moći održati mir i poredak u zemlji, očekuje od sviju svojih članova, da će zborom i tvorom u interesu zemlje i u podjednakom interesu Hrvata i Srba raditi na tome, pa se nemili zagrebački dogodjaji u bratskoj slozi što prije zaborave. U Zagrebu, 6 listopada 1902. Stjepan grof Erdödy v. r., predsjednik. Stjepan Barlović v. r., perovodja.«

Ne razumijemo. . . U izjavi »*Obzora*« od 1. listopada, koja je napokom osvanula o imenu »hrvatska stranka prava«

nalaze se ova mjesta: »Sa sviju se strana izjavljuje želj se i... »čista stranka prava« združi u jedinstvo oporbe pa ako se ta *opravdana želja* izpuni ... to će biti rados pojava ... *od velike neprocjenive* koristi za hrvatski narod tome će radu pristupiti i »Obzor« ... u tom radu »Obz ne će zaostajati *ni za jednim organom* hrvatske oporbe. I t Ovo neka sam djavo razumije!

Reformirani »Vijenac«. Oglašena reforma početkom g dine sastojala se u tom, da se priopćuju opet većinom loše – stracije. Karakteristično je, da iz izložbe »Društva umjetnos nema još nijedne reprodukcije. Vijenac nije imao ni od koje stra protivština, mladi su zašutjeli, i čekali, kojom će stazom »ref mirani« Vijenac. U po godine primili su uredništvo prof. Bosanac i Šenoa, te se općenito očekivalo, da će doći živ u to mrtvilo. No čini se da i redakcija ide znamenitom »Jo novom« stazom. Još ćemo pričekati do konca godine, pa onda razmotrimo u tančine moralni i materijalni uspjeh Vijenc Tajnik Matice kazao je na skupštini, da će Matica Hrvats platiti za ovu godinu oko 12.000 kruna deficita. Ako će i moral uspjeh biti takav, onda će valjda biti već dosta i najstrpljivijem

Za danas iznašamo iz predzadnjeg broja samo ovo:

U opisu ilustracije »Na spasonosnom studencu« veli s ovo: »vodi ih (bolestne) vjera u tu vodu i taj studenac, gdje se zacijelo (!) majka božja ukazala i odakle mu čitava ču dotvorna i spasonosna snaga«. U bilješci o Botticelliju veli se ovo: »Naša slika prikazuje nam majku božju, kako drži Isusa na krilu, ostrag dva andjela. Karakteristično je za Botticellij ono velo oko glave, ono začudjeno na pola prestrašeno dje vičansko lice, zlaćeni uresi s pozadinom zelena lišća cvijeća Čitaoci će puno po tom saznati. O Renanu piše se upravo sla vosrbski i tobože objektivno, ali ističe se, da je Renan »demon lizovano, sterilno i negativno mudrovao«. Nadalje veli: »Netko (? je rekao da nijedan spis nije tako kritikom diskreditiran, kao Renanov »La vie de Jésus«, da je pravo čudo, što još ima koga da taj spis ozbiljno uzimlje. (Divne li stilizacije)! . . . Nije taj spis originalan, pa se u naučnom svijetu na nj nitko ne osvrće. U članku »osvrt na razvitak novovjekog društva«, zagovara se apsolutna policajna monarhija, dok narod ne postane politički zreliji. Ali gdje su tu kriterija, i tko ima da o tom odluči, — to pisac te »socijološko-prosvjetne skice« ne veli. O članku »Leonardo da Vinci« ne ćemo ni govoriti — to je ekscerpt, koji spada u listak. Govori se tu o Tolstoju nekoliko davno poznatih fraza, a potpisan je S. R. Iza toga slijedi — za cijelo od redakcije ovaj passus: »Nego, eno što treba priznati, a što je žalostno. Dok se poljska, češka i osobito slovačka mladež zagrijava sad za Tolstoja umjetnika, sad za Tolstoja filozofa, dotle kod južnih Slavena u opće, a kod nas Hrvata napose, mladež lijeće za dekadentima i to iz njemačke škole.«

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

HRVATSKA MISAO

Br. 20. i 21. *10. studena 1902.* God. I.

1263—42 U ime Njegova Veličanstva kralja. Kralj: sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zaerebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Hrvatska Misao« od 10. listopada 1902. br. 19 i to: 1) Iz članka pod naslovom: »Na veru« od rieči »da mu je« do »račun« strana 593 alineja 1 redak 5—13. 2) Čitavi članak pod naslovom: »Obustava« strana 602, 603, i 604. Pošto smjer i sadržaj istih tvori učin prestupka § 300. kz. S toga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Hrvatska Misao«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, te potiče na neprijateljstva proti pojedinim staležom družtva gradjanskog, što tvori učin prestupka, označenog u § 300. i 302. .kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32, 33. i 34. k. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 16 listopada 1902. Rotter.

Uspjesi „narodne stranke“.

Kad se u neodvisnom hrvatskom novinstvu — u koliko je to naime moguće — prigovara zastupnicima »narodne stranke« na zajedničkom saboru, da se za njih ni ne zna, da ih se ne čuje i ne vidi, da drijemlju i spavaju, — progovaraju njihovi organi — u koliko ih ima —, da oni tiho rade, ne u javnim sjednicama, nego u odborima i ministarskim predsobljima. Koliko su dosele izvojštili ovom svojom taktikom, ne zna niko živ, a oni sve svoje »uspjehe« brižno — skrivaju, pobudjujući u naivnima nadu, da će ih na jednom iznenaditi kakovim »darom« ili čak pregršti darova. U najnovije doba izvojštiše deficit od preko 400.000 kruna, izvojštit će ponovni financijalni provizorij, izvojštiše velike investicije i još mnogo, što će nam se tek s vremenom, onako polako, postepeno javljati, da nam ne bude previše na jedanput . . . Stojeći neustrašivo na stanovištu nagode — u Hrvatskoj, te ljubomorni, da se ne bi još tko na isto stanovište stavio, budno čuvaju i paze na naše pravice i interese. Otkako imamo ustav, ovako brižnih branitelja, umnih zagovornika i odvažnih zaštitnika hrvatskih interesa nismo imali. Danas možemo iznijeti novi jedan »upjeh«

»Poštanska tarifa«. Izašao je nedavno peti dio poštanske tarifa, koji govori o oprostu od poštarine

Prvo, što nam je drago, je to, da se i tu dokumentira poznati intimni odnošaj »posestrime« zemlje prema »materi« zemlji.

Izdana su naime dva primjerka, jedan za Ugarsku madžarski, a drugi za Hrvatsku — hrvatski i madžarski. Samo onakovi usijanci kao što je Pacak, ne mogu biti time zadovoljni; hrvatski narod pako napunio se je tim još bolje čuvstvom zahvalnosti itd. itd.

Listajući po tom svesku nailazimo još na druge dokumente ravnopravnosti naše; mi ćemo samo nešto spomenuti, ne bi li naše odvažne zastupnike na zajedničkom saboru potakli na dublji studij ove interesantne knjige, na koji mi u navali dnevnog posla ne dospijevamo. Ima jedno poglavlje o službenim novinama, koje su proste od poštarine, ako se šalju oblastima, bezuvjetno prostim od poštarine. Tamo su nabrojene potanko te službene novine, sve redom i »Saros varmegye hivatalos lapja« i »Orszàgos törvénytár,« ali našeg službenog glasnika, zagrebačkog redarstvenog vjesnika, zbornika zakona i naredaba nema unutri, niti u opće jednih naših novina.

Dalje na strani 217.

»Prosti su od poštarine:

Poslodavci i oni, koji traže posla u dopisivanju sa budimpeštanskim zavodom za pribavu radnje.«

Mi samo za to nemamo tog oprosta, jer takova zavoda nemamo; ali kad bi ga imali za cijelo bi bili oprošteni od poštarine, jer to se vidi iz ove točke:

(Str. 223.) »Oprost od poštarine pripada svakomu, tko je dužan priposlati dužnosni primjerak tiskopisa u znanstvene svrhe, kad ih šalje madžarskom narodnom muzeju i madžarskoj akademiji znanosti.«

Kad bi naime Hrvatska imala madžarski narodni muzej i madžarsku akademiju znanosti, onda bi naravno i svi naši dužnosni primjerci bili prosti od poštarine. — Koliko je tu naša literatura pogodovana, vidi se već iz toga, što mi moramo slati 11 dužnosnih primjeraka, a Madžari samo dva. Pa da država ne bi preveć izgubila na dohodku od pošte, moramo ih mi lijepo frankirati.

Sve ove pogodovnosti uz ostale izradila su nam naša četrdesetorica ne bučnom vikom, nego tihim radom u odborima; to ih je sve do sada stajalo mnogu neprospavanu noć.

Kad se pojavio naš smjer, te iznio svoje nazore u brošuri »Poraz i slavlje« i poslije u brojevima »Hrvatske Misli«, digli su se s mnogih strana prigovori protiv nas. Osobito je naše stanovište u pitanju hrvatsko-ugarske nagode bilo kamen, kojim su se s pravaške strane na nas nabacivali, proglasujući nas mladim madžaronima i sličnim imenima. Prigovori, što su ih protiv nas iznijele pravaške novine, samo su nas utvrdile u našim nazorima, i mi nismo ni za vlas popustili od stanovišta, što smo ga označili u prvom broju svoga lista. Nagoda je temeljni državni zakon, kojim je uredjen državopravni odnošaj izmedju kraljevine Hrvatske i kraljevine Ugarske i dok taj zakon postoji, nema smisla ni svrhe govoriti i izjavljivati, da li ga tko priznaje ili ne priznaje. Ovom smiješnom negiranju gotove činjenice, u koje je cijela jedna stranka kroz decenije zgrtala svoju političku mudrost, htjeli smo učiniti kraj. Da li postojeći državo-pravni odnošaj medju Hrvatskom i Ugarskom odgovara potrebama i interesima Hrvatske, je li za nas povoljan ili ne, to je pitanje, o kom se može razpravljati, a mi smo o tom pitanju izjavili svoje mišljenje u raznim prigodama, Ali pitanja, da li nagoda postoji ili ne postoji, — za nas više nema. Ovakve rasprave mogu biti predmetom akademičkog natezanja, ali temeljem, ispovješću političke stranke, ishodištem aktuelne, dnevne politike, rada, ne može i ne smije da bude. Pri tom nam je još nešto bilo na umu. Videći svu svoju mizeriju i slabost, svu trulost i kukavštinu našega društva, svih njegovih slojeva, osjećajući posvemašnju svoju nemoć s jedne, a ignorovanje i prezir kao odgovor s druge strane, videći, da se ni postojeći zakon ne vrši, nego se gotovo svaka njegova ustanova krši, nismo se kao razumni ljudi mogli zanijeti dalekim fantomima, već smo kao ljudi, željni rada i djelovanja, smatrali svojom dužnošću nastojati, da se kraj podpune slabosti i kukavštine zvanih faktora svi ljudi, u kojima je razuma i odvažnosti dignu na obranu postojećeg zakona, da bdiju i budno paze, da se njegove ustanove vrše, da se ono što imamo, sačuva, konzervira. To je u današnjim prilikama kraj naše rastrovanosti, kraj potpune nepripravnosti

*

i rasula, po našem mišljenju jedini razuman osnov rada. Kad nismo kadri izvojštiti barem to, da se postojeći zakon strogo vrši, što bismo kukavci stvarali novu bazu, čemu da se bacamo na rad, koji ne može uroditi nikakvim uspjehom, već bi nam se moglo dogoditi, da nam se pozitivni temelj kraj ljudi, koji su danas na kormilu, još više okrnji, a novoga osnova da ne stečemo.

Dok su nas tako s jedne strane pozdravljali kao izdajice, madžarone i slično, madžaroni su s početka svečano šutjeli, a onda su nam njihove novine počele svakojako prigovarati Osječko glasilo, koje je bez prigovora iznosilo prijedloge izravno protiv nagode, pa se s njima zadovoljavalo, počelo je »sumnjati« u »iskrenost« naših riječi itd. Kao krivac, koji je potpuno uvjeren, da je kriv, neprestano su naglašivali i naglasuju, kako »vrše« svoju dužnost i »brane« temeljni državni zakoni ljubomorno su nas gledali, kako smo se kao opozicija postavili na stanovište pozitivnog zakona. Očito im nije po ćudi, što smo za osnov svoga rada uzeli pozitivni zakon, na kom su mislili, da imadu jedini pravo stajati i — puštati, da ga krše, — bez reakcije s njihove strane. Iz cijeloga njihova držanja čini se kao da im nije pravo, što i mi nemamo volje gubiti se u fantastičkim osnovama, koj esu drugoj opoziciji tako rado i — uspješno predbacivali.

Ipak je, ako stvar dublje razmislimo, donio dosadanji »rad« narodne stranke jedan veliki i neosporivi uspjeh, a taj je, što se je na svim stranama počelo osjećati, da treba drugačije raditi, ako se hoće postignuti trajnih uspjeha, koji ne će ovisiti o takovim slučajnostima, kao što su to »ustavne« vlade i njihove saborske većine.

Žalibože, krivnja je narodne stranke tako velika, da je i takav pozitivni rad neizmjerno otegoćen situacijom, koju je u zemlji stvorila madžaronska većina. — Narod je već gospodarski na rubu propasti, trgovina njegova i industrija u tudjim su rukama, komunikacije i tarife su većinom u izravnoj opreci sa njegovim interesima, javni prihodi pod tudjom upravom padaju, od nazad nekoliko godina ustalio se permanentni deficit i već grozi posvemašnji »krah« zemaljskom kućanstvu!

Ali sve bi se to dalo popraviti dugim i ustrajnim radom, da nas ne pritište drugi daleko veći — moralni deficit.

Živimo u zemlji potpunog moralnog rasula, gdje je pravilo, da sami pristaše većine, od najvišeg do najnižeg gaze, zakon, a tlačeni narod da ustaje na njegovu zaštitu, — u zemlji, gdje »većina« živi od vjersko-nacijonalnog boja izmedju dva plemena iste krvi i jezika, dok u isti mah bezobzirnim nasiljima guši vanjske pojave tog sramotnog plemenskog boja; živimo u zemlji, u kojoj se parlamentarna većina ponosi 800 godišnjim ustavom, kojim da je posvećena sveza naša s Ugarskom, a u kojoj ista ta većina dolazi u sabor samo pomoću toga, što se taj ustav na svim linijama krši i gazi. Ne ustav, ne zakon, pa ni sama volja većine ne, nego bič bana u Pešti i banića na Markovu trgu u Zagrebu odlučuje. Ponosno »predzidje kršćanstva« postalo je domenom surovog nasilja i najprostije demoralizacije. — To su u s p j e s i narodne stranke, u kojoj Srbi i Hrvati složno — žalosna im majka — glasuju svom vodji neograničeno povjerenje! Stranka biča i zobi! —

Hrvatsko pomorstvo.

I.

Još pod konac XVII. vijeka nije naša trgovačka mornarica bila slobodna, jer su na Adriji bili isključivi gospodari Mlečani, koji su priječili svaku plovitbu naših brodova po Jadranskom moru. Prema tome bila je sva trgovina obalna, a kretala se najviše izmedju Trsta i Rijeke, koji u to vrijeme bijahu središta austrijske trgovine.

Trst je imao bogatu okolicu vinom i solane, te je glavni produkt prevažanja bilo vino, sol i drvo. Ovo su bile preuske granice i premaleni materijal, da učini trgovinu Austrije i pomorstvo njezino svjetskim. Austrijska vlada ćutila je taj nedostatak, te je nastojala, da raznim zakonskim ustanovama podigne i osigura svoje pomorstvo i pomorsku trgovinu. Ponajprije trebalo je podići Trst kao tržište, te domaće pomorstvo. Zato je izdana naredba, kojom se nalaže, da svi nakrcani brodovi moraju svoju robu iskrcavati u Trstu, a ne u ostalim austrij. lukama, a tudji brodovi da mogu ukrcavati domaću robu tek onda, kad su svi domaći brodovi bili iznajmljeni. Malo iza

toga g. 1717. 2 lipnja izdao je Karlo VI. dekret, kojim pr[illegible]uje plovitbu kroz čitavu Adriju, p[illegible]kazujući Mlečanima [illegible] je prestalo isključivo gospodstvo njihove mornarice. Ova d[illegible] važna dekreta odlučila su sudbinom austr. pomorstva, pa za[illegible] smatramo ovo doba pravim začetkom aus. trg. mornar[illegible] Karlo VI. proglasio je Trst i Rijeku g. 1719. slobodnim l[illegible]kama i osnovao dioničarsko društvo — orientalische Co[illegible]pagnie, — koje je plovilo duž obale sredozemnoga mora [illegible] Portugalske.

Sada je bio otvoren put da aust. pomorstvo dođe u [illegible] s ostalim državama, ali se [illegible] pokazala aust. tjesnogrudn[illegible] Po smrti naime Karla VI. aust. vlada nije dalje njegovala tr[illegible]vačku mornaricu, a trgovci sami smatrajući dioničarsko druš[illegible] svojom propašću, nastojali su da ga uništi, što im je i [illegible] za rukom. Tako je odmah nastupila stagnacija, koja je traja[illegible] do g. 1731., kad se u Trstu [illegible] Oberste Commer[illegible] Intendanz [illegible] trgov[illegible] i brodarstvo. Kasnije je [illegible] pomors[illegible] Marija Terezija [illegible] mnogo [illegible] Osnovala je u Trstu g. 1754 [illegible] za mate[illegible] [illegible] kraljevska [illegible] akademija [illegible] luku [illegible]

[illegible] danas [illegible] društvo [illegible] Compagnie [illegible] Aust[illegible] [illegible] g. 1778 [illegible] g. 1778 [illegible] sa sultanom od Mar[illegible] [illegible] Ma[illegible]barskoj [illegible] 1782 [illegible] Kine [illegible] austr. [illegible] [illegible] od Engl[illegible] [illegible] austrijsku, te je [illegible]

neke reforme došlo u svoju staru kolotečinu. Od ove godine počinje se pomorstvo razvijati uzduž čitave obale austrijskoga i hrvat. Primorja od Trsta do Kotora.

XIX. vijek, koji je proizveo revoluciju na svim područjima i znanstvenoga i praktičnoga života, nije mogao ostati bez utjecaja na pomorstvo. Što više, tehnički izumi najjače su dirnuli u pomorski život, gdje su, možemo reći, uništili stari život i neobičnom brzinom otvorili nove staze razvoju i napredku pomorstva. G. 1818 zaplovi prvi parobrod u Englezkoj i to je bio početak borbe medju parom i jadrom, koji kao da se svršava potpunom pobjedom pare. U ono doba bili su brodovi većinom privatno vlastničtvo pojedinaca, a g. 1886 osnovalo se prvo dioničarsko parobrodarsko društvo »Oesterreichischer Loyd«, koje je isključivo općilo s istokom. Ovo je društvo služilo zajednički i Austriji i Ugarskoj, te je pomorstvo bilo zajedničko. G. 1850 osnovala se u Trstu centralna pomorska oblast — Central — steebehörde, — koja zavede lučke oblasti, izgradi omanje luke, te namjesti na obalama potrebite svjetionike, riječju, uzela je u svoje ruke sve pomorske potrebe. Napredak društva pospješio je željeznički spoj Trsta s Bečom g. 1858 i sueski prokop g. 1869.

Do ovog doba radilo se o razvitku Trsta, a time je Rijeka zaostala, jer se argumentiralo, da za nju nije došao zgodan čas. Od g. 1870 nastojala je ugarsko-hrvatska vlada, da zasnuje svoju posebnu trg. mornaricu, te se od ove godine može govoriti o austr. i ug.-hrv. trg. mornarici.

II.

Dok se u Austriji mnogo radilo oko uredjenja trgovačke mornarice, počelo se i u Ugarskoj misliti, kako bi se osnovala samostalna trg. mornarica. God. 1870 osnovali su kr. pomorsku oblast — to je prvi korak odcjepljenju od Austrije. Malo zatim osnovaše dioničarsko društvo »Adriju«, te mu posvetiše osobitu pažnju.

Premda je god. 1818., kad je prvi parobrod zaplovio, bilo prilično jasno, da treba način pomorske trgovine zamijeniti, to ipak gotovo svi narodi ostadoše pri starom. Tako bismo pretrpjeli štetu u trgovini i mi, ali nikada ne bismo toliko zaostali kao danas, da smo bar u vrijeme, kad i drugi narodi, svoje jedre-

njake zamijenili parom. Na pitanje, zašto narodi nijesu odmah prihvatili paru, odgovor je jednostavan. Uvedenje pare u trgovinu značilo je čitavu revoluciju, a time, što ljudi nijesu u paru vjerovali i što su vidili, da se uz paru razvija i jedro, nastojali su ostati pri starom. Ali tome razvoju jedra ima ovaj razlog, što je u to doba pomorska trgovina bila u najboljem jeku, a drugo, jer je parobrodarstvo bilo tako skupo, da nije moglo odmah uništiti jedrenjak. Svaki i nešto imućniji čovjek mogao je biti vlastnikom jedrenjaka, dok je za parobrod bio ekonomski preslab. Ali taj zajednički razvoj trajao je do god. 1870, a od tog doba padaju jedrenjaci rapidno. To je bio momenat, koji, da je zgodno upotrebljen i dobro shvaćen, mogao je našu mornaricu učiniti po jakosti ravnom ostalima, te ne bi danas bila na posljednje mjestu. Makar, da se po vojnoj mornarici najbolje vidi, da je jedro s mora potisnuto, ipak ima ljudi, koji vjeruju u pobjedu jedra. Oni se pozivaju na jeftino uzdržavanje broda, pa da i jedrenjak može robu isto tako prevažati kao parobrod. To se sve priznaje, ali treba priznati, da danas u trgovini služi kao aksiom, da je nužno, što veće izrabljenje vremena i što sigurniji prevoz robe. Parobrodu su uz to otvoreni svi putevi, kojima jedrenjak niti ne može, kao što sueski prokop, koji je sasvim na nove temelje postavio trgovinu Evrope i Indije. Da su ove prednosti shvatili naši pomorci, ne bi bili pretrpili tešku krizu jedra, već bi lahko zamijenili jedro s parom. G. 1870 bilo je u hrv. primorju (od Rijeke do Karlobaga) 157 brodova duge plovitbe, a u austrijskoj poli 417, od toga najviše su posjedovali dalmatinski Hrvati. O v i h 157 b r o d o v a r e p r e z e n t i r a l o j e k a p i t a l o d 14 m i l. K, koji je bio velikom većinom u rukama Hrvata. A g d j e j e d a n a s t a j k a p i t a l? Ostajući konzervativni do skrajnosti, gubili su njihovi brodovi vrijednost tako, te se na njih više trošilo, nego li su dobivali, mnogi propadoše a mnogi uslijed starosti od osjeguravajućih društava zapušteni, bili su prodani inozemstvu u bezcijenu. Tako nastade siromaštvo u onom kraju, u kojem je još pred nekoliko godina bilo mnogo kuća, koje su posjedovale 100—200 tisuća imetka, a danas su sasma osiromašene. Donosimo statistiku, da se vidi kako su jedrenjaci u ugarsko-hrv. poli monarhije propadali.

	*1870		1875		1880		1885		1890		1895		1900	
	broj	tona	broj	tona	broj	tona	broj	tona	broj	tona	broj	tona	broj	tona
Rijeka . . .	157	73761	127	55656	120	54505	86	—	68	—	41	—	19	—
Senj	—	—	8	3691	5	2183	1	—	—	—	1	—	—	—
Bakar . . .	—	—	18	6813	18	7645	26	—	15	—	6	—	2	—
Kraljevica .	—	—	3	1603	4	2202	5	—	4	—	3	—	1	—
	—	73761	—	67763	—	66535	—	—	—	—	—	—	—	—

*) Brojevi statistike uzeti su iz „Annuario marittimo“.

God. 1902. imade jedrenjača: Rijeka 15, Bakar 1 (vlastnik Juraj Mikuličić, brod nosi ime »ban Mažuranić«),* Kraljevica (ime je »Jona«, posjednik Giusti), a Senj nijednoga. »Ban Mažuranić« sagradjen je na bakarskom škveru g. 1875., te je dini na životu od onih, koji su u Bakru gradjeni a »Jona« je gradjena 1869. u malom Lošinju.

Najmladji je od jedrenjaka, koji još plove, sagradjen 1876.

*) Zadnji, koji je gradjen na bakarskom škveru 1882., te je bio vlastništvo kog Talijana, nastradao je kod katastrofe u Martinque i izgorio.

To su ostaci našega bogatstva, a statistika nam poka da je ovdje bila živa pomorska trgovina, kao što nam p zuje, da se od god. 1876. ne prave jedrenjaci t. j. da iz vaju iz trg. mornarice. Tako je propao naš kapital na za koje i onako nije imao nitko smisla nego sami prim jer su kontinentalci radje svoj novac ulagali u problema kopnena poduzeća, nego li u pomorske špekulacije. D nije trebalo organizacije i velikog kapitala, držao se P morac, ali danas, kad treba za jedan parobrod od 2000 do 300.000 fr., on je propao. Da je bilo poduzetnih i um vodja, a ne političkih deklamatora, ne bismo danas bili d radnici ovdje, gdje smo nekada bili gospodari. Kao što propali naši kapitaliste, tako je i naš narod osiromašio, je izgubio glavnu svoju zaradnju. Škverovi naime, na kojima se brodovi gradili propali su, a s njima i brodo-graditelji i n hovi radnici.

Uz nehaj gradjana pokazala je skrajnju apatiju i sa državna vlast. Mirnim pogledom gledala je, kako propadaju drenjaci, a nepomično stoji broj parobroda, i nije joj ni na palo, da bar malko života poda tom sveopćem mrtvilu i n haju. »Lloyd« je dobivao subvenciju, ali ta je bila, da b lesniku život produži, a ne da ga ozdravi. Dok su ostali n rodi svaki svojim načinom dizali brodarstvo, mi stojasmo propadasmo. Najopreznija prema krizi bila je Francuska. Z konom od 29. I. 1881. priskočila je u pomoć čitavom b darstvu (jedrenjacima i parobrodima) time, što je odred točno subvenciju onim brodovima, koji su odgovarali postavljen uvjetima. Po tom zakonu dobivao je svaki brod, sagradjen domaćem škveru, premiju, koja se odmjeravala prema br brutto registrovanih tona i to, željezni brodovi po 1. toni 60 naka, drveni od 200 tona po toni 20 franaka, a oni isp 200 tona po 10 fran. Mješoviti (dijelom drveni a dijelom željez 40 fran. po 1. tonu. Parobrodi dobivali su za kotlove i gla i sporedne strojeve za svakih 100 kilog. 12 franaka. Tako n. pr. jedan željezni parobrod od 3000 tona dobio premiju 180.000 franaka i to ne računajuću premiju za kotlove i šine, a jedrenjak od 600 tona dobio bi 12000 franaka. O ove premije odredjena je brodovima (kako na paru tako jedro) duge plovitbe vozna premija kroz 10 god. i to po t

svakih prevaljenih 1000 milja 15 franaka, koja se premija manjuje svake godine za željezne po skali sa 7·5 cm. a za vene za 5 cm. Brodovi sagradjeni na inozemnom gradilištu dobivaju polovicu ove premije. Po tom zakonu bi n. pr. parobrod moderne konstrukcije od 2000 netto registrovanih tona, koji prevali na godinu 30.000 milja (što je lahko moguće) dobio prve godine 90.000 franaka, a još 10 god. 49.500 franaka. Istodobno povisila je premiju za 15% onim brodovima, koji bi bili gradjeni po planu ratnoga ministarstva, te bi i brzinom i prostorom mogli služiti u ratne svrhe. Prema tome zakonu odpalo je na razdoblje od god 1881—1891. u ime premije za gradnju i vožnju 10,000.000 fr. Talijani za kratko vrijeme donijeli su sličan zakon. Koliko je ovaj zakon štetno djelovao na susjedne mornarice, vidi se odatle, što su na moru silni Englezi radi toga zakona podigli veliku graju na Francuze. Kad su to osjetili Englezi, kako su osjetili slabiji narodi, a kako mi? A Austrija? God. 1883. 29. V. i 10. VI. izdala je zakon, kojim ukida dohodarinu (porez na dohodak) i umanjila lučku pristojbu. Niti jedno niti drugo sredstvo nije tako radikalno, da podigne našu trgovinu. Prvo sredstvo ne pomaže, jer je dohodarina malena, a drugo dano je i onim brodovima, koji su iz inozemstva u našu trg. mornaricu iznajmljeni. Radi toga bila je stagnacija kao i prije izdanja zakona.

Tek g. 1891., kad se odijeliše oba društva »Lloyd« i »Adrija«, te prvo postade čisto austrijsko, a drugo čisto ugarsko, pregne jedna i druga pola svom silom, da ta društva podignu. Austrija učini s »Lloydom« ugovor, po kome dobije »Lloyd« godišnju subvenciju od 2,910.000 for., te odštetu za takse kroz suezki kanal i konačno zajam od 1,500.000 for. bez kamata, da može provesti potrebne reforme. Radi toga pridržala je sebi država mnoga prava na društvo.

U Ugarskoj bio je u to doba ministar trgovine Bároš, čovjek sposoban i vrlo pronicava i poduzetna duha, koji je nastojao, da podigne »ugarsko« pomorstvo tako, da ne samo da ne bi zaostalo za austrijskim, nego da se s njim paralelno razvija. U to ime sklopi ugovor, po kojem dobije »Adrija« godišnju subvenciju od 570.000 for., ali uz uvjet, da si mora

nabaviti 30 svojih parobroda, kojima bi mogla udov
svojim potrebama*).

Dok je u Austriji »Lloyd« društvo, koje služi dvo
svrsi t. j. za prevažanje trgovačke robe, te prevoz p
obalnu plovidbu, dotle je Bároš u ovoj poli to drugčije
ostaviv »Adriji« samo trgovačke poslove, a za prevoz p
i obalnu plovitbu sastavio je iz više manjih parob. dru
jedno pod imenom »ug.-hrvatsko parobrodarsko društvo«
jemu takodjer podijeli godišnju subvenciju.

Uslijed unutarnjih razmirica rastrovano senjsko p
društvo pripojilo se »ungaro-croati«, te je tako nestalo dr
koje je imalo čisto narodni karakter.

Ove reforme bile su posljednji udarac jedrenjacima,
su sasma potisnuti te su sve njihove pozicije zauzeli
brodi. Kod svega rąda prodjoše Hrvati najgore, jer n
brodovi propadoše, jaka dioničarska družtva potisnuše poje
a kontinentalci najmanje su razmišljali o spasu Primorac
rakteristično je, da u prvo vrijeme niti jedan dioničar nije
kontinentalac — osim kod »Lloyda« nekolicina. Do sad
vorili smo o dvim najjačim društvima, koja su služila
središta, ali treba da spomenemo, da je uz ova dva centra (L
i Adrija) bilo i manjih društava, koja su i potrebi udovolj
i dobro uspijevala. Osobito je hvalevrijedna pronicavost L
njana, koji su u pravo vrijeme znali da napuste jedrenja
predju na paru, a osim toga, bilo je nekoliko društava i u
maciji, i prije osnutka ung.-croate i u hrvatskom Primorju.

III.

Austrija tjera svoju pomorsku politiku, a Ugarska sv
prema poznatim principima, što nije madžarsko — dolje. H
vati, nekadašnji gazde na moru, danas su dobri mornari i
petani, dok će, bude li se ova politika konzekventno provad
— biti potisnuti i s mjesta kapetanskih. Svi znakovi pokaz
da se to zbiva. I kada se ne bi radilo o našoj koži, to bi
morali diviti madžarskoj ustrajnosti i shvaćanju vrijednosti p
morstva. Ali dok uvidjamo, da je ta politika po nas štetonos
dotle jednako treba da odsudimo i naš nehaj i naše neznanje

*) Do ovog doba nije „Adrija" imala dovoljno svojih parobroda,
uzimala strane parobrode u najam. Najviše iz Englezke.

apatiju prema moru i pomorskoj trgovini. Madžari sasuli su go i mnogo milijuna u Rijeku, da je učine lukom, ali su reni i sami i Riječani, da to nije moguće i da time uni- prirodne i već prokušane luke senjsku i bakarsku. Izgra- su si velikim žrtvama željeznicu Rijeka-Zagreb-Budimpešta zato ovako, da od nje ne može crpsti nikakvu korist ni- primorska luka. Osnovali su nautičku školu na Rijeci njoj dok je bilo nužno bio je uredovni jezik hrvatski, a su se prilike promijenile uvedoše talijanski, koji danas na- istisnuti, jer misle, da su dosta jaki, da madžarskim je- n stupe na more. Ali ne provadjaju to samo u školi nego lruštvima, koja stoje pod njihovom vlasti tako te stari ka- ni i činovnici moraju polaziti u večer kurs za madžarski Mi radimo sve protivno, borimo se za talijanski jezik u narici, a naši stari pomorci podrugivaju se mladim, ako čuju tehnički izraz hrvatski. Naši ljudi su zanešeni konzerva- To je već naša značajka! To dokazuje i naše novinstvo . »Novi List« u čl. »za naše pomorce« navaljuje na uredjenje pitanja glede kapetana, te odsudjuje naredbu, bi po njegovom mnijenju tek izići imala, te bi ukinula stari način postignuća kapetanske časti (jedno- a navigacija s ispitom, bez ikakva polaska škole). U tom u poziva mjerodavne faktore, da takovu naredbu zapriječe. naredba u to doba bila je već izdana, a ne samo tako važnu naredbu nije znao on, nego i ostali hr. li- (kao »Crv. Hr.« i »Nar. List.«), koji su članak preštam- a na to nisu upozorili, te se sa izvodima Novog Li- ložili. Time su ujedno dokazali, da dok ostali narodi što veću naobrazbu svojih kapetana, dotle mi Hrvati, ljedni sami sebi, hoćemo svagda da pletemo ic ko i otac t. j. da smo svagda zadnji. Dok su ostali ani svršeni akademičari, traži naše novinstvo, da je nama jno absolvirati pučku školu. Pitajmo se, kako će se tada pati, kad ih danas kao ravnopravne zapostavljaju?

IV.

Šovinizam madžarski ide i dalje, te nastoji, da potisne s bilo direktno bilo indirektno sve, što ne nosi na sebi er madžarski. Glavni im je trn u oku nautička škola u

Bakru, koju nastoje svakim načinom zapostaviti. Poza smetali su i pravili zapreke namještenju kapetana, koji su školu absolvirali a kad im niti to nije uspjelo, jer su naši morci i sposobni i tražilo se mnogo kapetana, tad su upotrijebiti zakon. Projektirali su zakon, kojim se uvadja čast t. zv. kadeta, koju bi postigao samo onaj, koji abso nautičku akademiju na Rijeci, dok absolventi ostalih nauti škola, (dakle i bakarske) ako hoće ovu čast postići mora se podvrći ispitu pred gubernatorskim povjerenstvom na R To je bila samo formalnost, a htjelo se tim indirektno snuti ostale narode i uputiti roditelje, do svoju djecu šalj nautičku akademiju u Rijeku, ako ne će, da im djeca b izvržena neprilikam i veksacijam madžarskog šovinizma. Al zgodan čas podnijelo je bakarsko gradsko zastupstvo predlog nač. Pintarića) predstavku banu, u kojoj ističe vedne težnje ne samo Bakra nego cijelog našeg naro Predstavci su se pridružili zastupstva gradova Zagreba, Se Karlovca i Belovara i trg. komora u Senju intervenirala je ministra trgovine. Iskreno moramo priznati, da u to najkr čnije doba nijesu naše novine o tome ni perom maknule, je ban pokazao, da shvaća i važnost dobe i važnost zavo te je svojim uplivom osujetio zakonsku osnovu, koja nam imala dati posljedni udarac.

Razumije se, da to još nije dosta. Treba mnoge refor predužeti, da zavod postane ravnopravan drugim zavodima osobito akademiji Rječkoj. Ako bude toliko volje, koliko polja za rad, imati će naši kompetentni faktori, da poka svoju energiju i svoj patriotizam. Na žalost malo je ljudi Hrv. i Slav., koji poznaju organizaciju, svrhu i potrebe ovo tako važnog zavoda.

Onima, koji imadu volje, da se brinu i vode račun našoj narodnoj budućnosti, pokazati im razvoj ovoga zav od početka do danas, njegovo djelovanje i njegov uspj priključiti tome sve potrebe, kojima treba udovoljiti, da zavod digne na niveau dostojan naroda.

V.

Naobrazba pomorskih časnika bila je u raznim državа i u razno doba vrlo različita. Kod nas bila je ta n dvovrsna. Prije smo spomenuli, da je Marija Terezija

olu za nautiku i matematiku u Trstu, od koje se razvila utička akademija, koja i danas postoji. Ali zakonom nije bio siljen svatko, koji želi postati pomorskim časnikom polaziti u školu, već je bez škole mogao učiniti plovidbu, a poslije dvrći se ispitu, na kojem se o teoriji vrlo malo govorilo, vakov časnik ne samo, da nije trebao više škole, nego nije ebao ni pučke škole. Ovakova dvovrsna naobrazba trajala je e do 1. rujna o. g., kod je stupila u krepost naredba mini-arstva trg., kojom se uredjuje pitanje postignuća kape-nske časti. Sveopće se opažala manjkava naobrazba ka-tana sa školama kao i bez škola, te su radi toga bile ute-eljene mnoge nautičke škole kao na Rijeci, Dubrovniku, Ko-ru, Lošinju i Bakru. Kako su nazori o pomorstvu i pomor-koj naobrazbi bili vrlo različiti, tako su i vrlo često nastupale forme ovih škola. Budući, da je primorac mogao postati asnikom i sa školom i bez škole, a budući, da je potreba apetana bila velika, jer je bilo i mnogo brodova, to su se rimorci gotovo isključivo posvećivali moru, Ali, kad je tehnika adivila svijet i na moru počela izbijati na površinu razlika medju kapetana sa školom i bez škole, te je bilo očito, da rvi dobivaju prvenstvo. U to doba posjećivali su hrv. mladići autičku školu na Rjeci, a to ne samo, da nije zgodno nego opće Rijeka nije nikada bila središtem pomorstva, te se sjećala potreba jedne nautičke škole u hrv. Primorju. Centrum omorstva bio je tada Bakar s okolicom i radi toga zauzi-anjem Bakrana bila je 1849. osnovana dvorazredna državna autička škola, koja je obstojala do 1853/4, kad je odlukom in. bog. i nast. od 14. srpnja 1854. br. 786. ukinuta. Grad akar uzdržavao je školu još godinu dana na svoj trošak, u nadi, a će biti ponovno uspostavljena, ali, kad im to nije išlo za ikom, prestane posvema. To bijaše veliki udarac za pomorce, li ni iz daleka toliki, koliki bi bio danas, kad je u krijeposti aredba od 1. IX. 1902. Bakrani nisu mirovali nego su radili a se njihoj potrebi zadovolji i u istinu dočekaše, da je prev. dlukom od 23. VII. 1871. uspostavljena nautička škola od 867 g. s 2 razreda (u prvom razredu bila su te godine učenika). God. 1876/7 priključen je zavodu još jedan pri-ravni razred (iste godine bilo je na zavodu 37 učenika i to 5 u prvom pripravnom a 16 u oba nautička). No ovaj štatut

za nautičke škole promijeni se 7. VIII. 1879, te su po nje sve nautičke škole sastojale od tri nautička razreda. Po nje bila je i nautička škola u Bakru preustrojena g. 1882/3, ali zadržala napredniji smjer, jer je sačuvala kod nje već eksis rajući I. pripravni razred, koji je sada s ostalima sačinjavao cjeli Nastavni jezik bio je hrvatski a samo nautički predmeti pr davali su se u trećem nautičkom razredu talijanskim jezikom Na zavodu je zajedno s ravnateljem djelovalo 7 učitelja aka demske naobrazbe, s istim berivima i pravima, koja pripadaju osta lim srednjo-zavodskim učiteljima na osnovu zakona od 14. XI 1894. i 6. IX. 1895.*) Vjeronauk, trg., mjen. i pomorsko pravo, i brodovno zdravstvo i higijenu predavala su tri pomoćna učitelja Po propisu tadanjeg ustrojnog štatuta obdržavao se s učeni cima III. nau. raz. zaključni ispit, kojemu su mogli pristupiti kandidati, koji nisu u opće škole polazili ili su počeli, pak ni dovršili. Na temelju svjedodžbe i na temelju dokaza, da su potrebnu plovidbu dovršili, mogli su pristupiti k ispitu za poručnika trg. mornarice, koji se tada a i danas pravi pred komisijom riječke pomorske oblasti. Prvi takav zaključni ispit obdržavao se u Bakru g. 1883/4. God. 1884/5 smješten je zavod u novu zgradu, koja je sagradjena troškom grada Bakra

Da se napredak i opravdanost ove nautičke škole dokaže navesti ću statističke podatke od g. 1879. pa sve do najnovije reorganizacije (vidi str. 625).

Ali niti ovako preustrojena nautička škola nije odgovarala potrebi naobrazbe pomorskih trg. kapetana. Uslijed toga došlo je do reformiranja svih nautičkih škola u Aust.-Ugarskoj. U Austriji priključiše obstojećem 3. naut. razredima dva pripravna razreda s tom molbom, da učenike osobito u realnim predme tima priprave za naut. razrede. U prvi pripravni razred primaju se samo oni, koji svrše dva razreda koje srednje ili gradjansk škole, dok u prvi nautički primaju se oni, koji su s uspjehom svršili dva pripravna i položili prelazni ispit ili oni, koji su svršili 4 razreda srednjih škola i položili strogi pripravni isp U Ugarskoj uredili su to malko drugčije. Riječka akademi ostade i nadalje sa tri razreda naut. ali u prvi razred prima

*) Ovo ističem radi toga, jer tada a i danas mnogi u svojem ne znavanju drže, da ovdje djeluju sile usposobljene za niže i više pučke škole, da je zavod takve naravi.

kolska godina	Pripravni tečaj	Nautički tečaji	Ukupno
1878.	11	15	26
1879.	16	13	29
1880.	17	15	32
1881.	18	18	36
1882.	12	17	29
1883.	18	10	28
1884.*)	14	21	35
1885.	11	23	34
1886.	11	25	36
1887.	8	21	29
1888.	14	22	36
1889.	13	21	34
1890.	7	21	28
1891.	13	22	35
1892.	9	30	39
1893.	19	36	55
1894.	16	41	57

oni, koji svrše 4 razreda srednjih škola ili gradj. školu- ratska vlada provela je najbolje reforme, jer je svojim obsto- m naut. razredima pripojila 2 (u Austriji pripravna) te je o postalo 5 naut. razreda, a zavela je 2 pripravna, koja lomještaju srednje zavode, koji se traže u Austriji. Ako se ne, da to sve sačinjava jednu cjelinu, to možemo reći, da naši djaci steći bolju naobrazbu nego li austrijski sa 5 god. o gotovo solidniju i bolju od madžarskih sa 3 god. Tako prva i druga organizacija bolja nego kod ostalih. Ova rma počela je god. 1894. 5., te je u toj god. bilo svega ! učenika, od kojih 40 djevojčica.**) Iste god. djelovalo je učitelja uz spomenute kvalifikacije i tri pomoćna učitelja. snije se prema potrebi broj učitelja povećao, te danas broji red. prof. i 3 pomoćna.

Poslije ovakve reorganizacije digoše jadikovke stari ka- ani, koji su se protivili svakoj višoj naobrazbi pomorskih nika. Bili su uvjereni, da škola »maloga« t. j. početi kao prostiji sluga pranjem sudja i broda, ne može ni od koga

*) Od ove godine nastupaju tri nautička zavoda.

**) U niže razrede imadu pristup djevojčice

biti nadvladana, te su se počeli naših kapetana bojati pasa. Poricali su sposobnost svakomu ovako naobra pomorcu i klicali, kako će zapovijedati mladić, koji do 18 sjedi u školi a ne na moru i gdje će naučiti komandu i nevre s jedrima? A zar bez jedara može biti kapetan? — oni. Ali odgovor je kratak u pitanju: a gdje su jedra, s njima zapovijeda? Para je uništila jedro, pomorska je visoko poskočila, nautika je postala posebna znanost, su se odnošaji promijenili, te je jasno, da danas nije da kapetan znade samo s jedrima manevrirati. Moderni petan treba, da je strukovno i opće naobražen, jer po njegovu znanju i sposobnosti sudit će se o pomorskom smislu on treba da čuva i prenaša milijune i milijune, a i živote ljudi, on treba, da je društveno naobražen dolazeći najviša društva u domovini i izvan nje, konačno treba da duboko prožet domovinskom ljubavi i da časno zastupa i domovine i države u stranom svijetu. Ne poričem, da kapetani starog kova zadovoljavali svojim dužnostima, ali zaboravimo, da je to bilo u drugo doba, kad je i život i trgovački razvoj i znanost u drugom stadiju nego danas. Tada su oni svi stajali na istom niveau danas takov kapetan ne bi bio ravan svojim kolegama država. Riječju njegova stališka svijest i njegov ugled treba stoji tako, da pod svoje stare dane radeći čitav život ne nadzornik kupališta ili pazitelj svjetionika, već da zauzima ložaj člana, koji je društvu privredio i da dobije pošto kapitala, u čijoj je takodjer službi bio. Nigdje nije se danas društvo u takovoj mizeriji pokazalo, kao ovdje kod kapetana. Čovjek, koji je kroz čitav život bio izvržen udarci prirode, te je svaki dan bio u pogibelji života, čovjek, koji mizerno plaćen bio i s kojim se kao s marvom postupalo — starosti došao bi kući, ne da mirno sprovede dane svoje bez dnevnih briga, nego da gladuje dobivajući mirovinu 76 kr. od društva sv. Nikole. Moderni kapetan imat će zadobije moralno i materijalno priznanje za teški i pun od vornosti rad.

VI.

Nestrpljivo su svi očekivali prvi zaključni ispit novo ganizirane naut. škole, koji je bio god. 1899/0 s 4 kandi

riznati se mora, da su i komisija i odaslanstvo ostali zapajeni kod tolikog pozitivnog znanja, koje su znali i vješto raktički uporabiti. Drugi ispit god. 1900/1 sa 7 kandidata poazao je još bolje, što se može prikladnom naobrazbom i obro shvaćenim odgojem. O njihovoj sposobnosti najbolje vjedoči, što je jedan od ovih kandidata nakon 4 mjes. poslije aključnog ispita vršio dužnosti trećeg kapetana t. j. da je za rijeme straže sam brodom upravljao (Mikuličić Dragutin). I ostalima treba prilike i pokazat će takodjer svoje sposobnosti.

Ovdje možemo mirno ustvrditi, da ovakovu naobrazbu i spremu i nije moguće steći na ostalim zavodima, jer im manjka sredstvo, koje je novo reorganizovanim naut. školama vrlo potrebno i koje jedino pruža priliku, da se silni teoretski materijal realizira. Takvo sredstvo mi jedini u monarkiji posjedujemo, a to je školski brod — Margita. U vrijeme poslijednje reorganizacije bio je uz bana šef za bogoštovje i nastavu dr. Kršnjavi, čovjek pronicava duha i brzih odluka, koji je uzeo nautiku reorganizirati, te odma uvidio, da se čitava reorganizacija gubi, ako ne bude školske ladje. Radi toga od mnogih svojih planova, koje bi bio oživotvorio, kad bi naše financije bile u našim rukama, ipak je izveo, da je kupio za malen novac (15 tisuća for.) yacht Farnase koja služi kao školska ladja. Ali sada graknuše svi oni, koji o stvari ni pojma nisu imali, a na žalost medju takve treba ubrojiti i naše novinstvo. Vikaše jedni, da školska ladja ne će udovoljiti potrebi, jer nema jedara, a drugi, da su gospoda kupila ladju, da se vozikaju. Sve ovo, što nije šala, glupost je, jer se mogao osvjedočiti uz vladu svatko, da je brod najuspješnije djelovao na praktičnu naobrazbu hrv. pomoraca.

Samo bi jedno preporučio, a to je, da bi trebalo već sada godišnje ukamaćivati stanovitu svotu, da za 10 god. bude mogao »Margitu« zamijeniti veći i zgodniji školski brod. U ostalom šalu sa vozikanjem moglo bi se šalom odbiti i reći, kad namjestnik dalmatinski ima svoj yacht, guverner riječki, namjesnik tršćanski — zašto ne bi i ban hrvatski imao svoj brod? Tako će više puta oni, koji vedre i oblače doći u Primorje i upoznati narod, koji već davno uzalud očekuje pomoć.

Kršnjavi je uvidjao, da novim potrebama ne odgovara stara zgrada, te je kupio zemljište za novu zgradu, koja se na

radost ovoga naroda počela sada dizati. U opće po neki poslednjim izjavama i činima dade se zaključiti, da je ban v mnogo učiniti za ovaj zavod, a valjda za njim ne će zaostati nebrzi Pavić, koji se i sam prigodom posjeta (a posjetio dvaput) mogao osvjedočiti i o važnosti škole i važnosti i pješnom djelovanju školskog broda.

VII.

Kratak razvoj naut. škole pokazuje, da smo mi kroz stadije reorganizacije prošli najbolje a i što se uspjeha U ostalom pokazuje statistika najbolje i važnost zavoda naš narod i broj, koliko ih je absolviralo ovaj zavod, a koli ostale zavode.

Godina	Trst	Lošinj	Dubrovnik	Kotor	Rijeka	Bakar
1882.	5	7	6	3	14	6
1883.	12	12	4	8	4	5
1884.	9	8	4	5	4	5
1885.	7	9	10	13	6	3
1886.	7	5	4	7	4	6
1887.	8	6	9	9	5	8
1888.	7	4	6	6	4	6
1889.	7	10	7	7	6	8
1890.	6	6	8	8	7	6
1891.	8	7	6	6	6	4
1892.	5	3	7	7	5	7
1893.	5	3	5	4	6	8
1894.	9	8	7	6	12	11
1895.	7	5	9	4	18	17
1896.	8	4	9	3	8	4
1897.	6	10	8	5	7	2
1898.	17	19	14	12	12	19
1899.	7	—	—	—	7	7
1900.	4	—	—	—	7	4
Ukupno	134	127	123	103	142	136

Ovi podaci pokazuju, da iza riječke polazi u svijet najv pomoraca iz bak. naut. škole. Uzme li se u obzir, da rije svršeni nautičari ne ostaju na moru, već kako je izjavio godine u delegacijama sam podadmiral Spaun, u pogledu ra

ɔrnarice, što vrijedi i za trg:: »Ako je madžarski elemenat u noj mornarici slabo zastupan, uzrok je tomu, što Madžari ku pomorsku službu iza kratkog vremena zamjenjuju boljom akšom na kopnu« (jer naši absolventi svi ostaju na moru), možemo slobodno reći, da naut. škola bakarska daje najše pomoraca i kapetana. Pošto je stupila u krijepost naredba, jom se ukida privatna naobrazba kapetana, dobile su sve ut. škole a i naša još veću važnost, jer će svatko, tko hoće, postane pomorskim časnikom biti prisiljen absolvirati školu; da će taj broj znatno poskočiti vidi se odatle, što je god. 01. od 960 plovećih pom. časnika, koji su jedva podmirivali jnužniju potrebu, bilo samo 350, koji su absolvirali koju ut. školu, dočim su ostali bili privatne naobrazbe. A da će da na bakarskoj naut. školi broj osobito porasti, vidi se iz ga, što iz okolice bakarske mnogo i mnogo mladića ide more bez škole, što sada nije moguće. Makar da je naša organizacija najbolja, makar da su naše sile potpuno ravne talim, to ipak pred neupućenim svijetom mi stradamo radi rmalnosti, koja ipak igra veliku ulogu. Riječka naime naut. ola nosi naslov: naut. akademija, a naša jednostavno »kr. ut. škola«. Čime se razlikuje riječka od naše mi ne znamo? iamo to, da je osnova naše škole i veća i temeljitija, da je ama jednaka akademiji riječkoj — pa ipak nju zapostavljaju, onu uzvisuju. Kad to ne bi diralo naše interese ne bi o me govorili, ali neupućeni krugovi daju prednost svršenom ademičaru pred svršenim srednjoškolcem. U opće ovaj se vod trpa pod kapu ostalih srednjih zavoda, a to se dogadja mo na štetu ovoga zavoda. Prema tome dužnost je naših lučujućih faktora, da se pobrinu, da i naš zavod dobije slov ravan ostalim, jer će nas inače sa svom našom remom potiskivati svagdje kao i do sada. Glasa se, da sada doći još nekoje posljednje promjene glede naučne nove, a tada će se sve podnijeti na odobrenje Nj. Velinstvu, — a tom prilikom mogao bi se naš zavod i po enu izravnati s ostalim i onako njemu ravnim zavodima.*)

Preostaje još jedno važno pitanje za našu pomorsku

*) Zna se, da bi bio Kršnjavi u novoj sgradi smještenoj školi dao naslov demija.

mladež. To pitanje nije u Cislajtaniji riješeno još nikako, a l... džari su ga riječju »akademija« riješili približno ostavljajući ... dakako na cjedilu.

Radi se naime o tome, da naši djaci, koji kroz go... stiču praktičnu naobrazbu ploveći »Margitom«. Kroz vrije... praznika nadopune ju ploveći po širokom moru. Jer ako i ... »Margiti« nauče manevrirati sa svim instrumentima, koj... pomorcima potrebni, to ipak ne nauče manipulaciju robe i p... morske trg. poslove, kao što i pravi pomorski život. Kako ... pitanje nije nikako uredjeno, to naši djaci putuju ferijama ... »Adrijom« i »ugar.-hrv.« parob. društvom samo uslijed veli... osobnog upliva ravnatelja ove škole. Adrijom plove djaci d... Brazilije i Francuske, a »ug. hrv.« društvom uz hrv. i dalm. ob... Ali to ne će trajati dugo, jer se u Austriji i Ugarskoj po... nuše, da to zakonom urede. Tako § 10. ugovora »Adrij... s ugarskom vladom glasi: brodovlasnici, koji će biti subve... cijonirani, dužni su primiti na svoje brodove na poziv kr. ... pomorske vlade gratis jednoga pitomca kr. ug. naut. akademij... da započne pomorsku karijeru, dati u namještenju kadet... časnika na brod prednost pod jednakim uvjetima onim pito... cima, koje će na brod odrediti kr. ug. pomorska vlada, koji ... dovršili kr. ug. nautičku akademiju.

Kako se vidi, naši su djaci posve izostavljeni i zapost... lieni, a to sve opet na teret ravnatelja zavoda, koji svoj os... upliv mora postavljati ondje, gdje bi vlada morala zakon... urediti stvar. Ali mogu se postojeće prilike promijeniti ... mnogo i mnogo načina — a gdje će tada naći zaštite ... mladi pomorci?

S namieštanjem poslije zaključnog ispita biva još g... Tu je naredbom uredjeno, da se svršeni nautičar ukrcava ... kadet, te nije izvržen samovolji kapetana i mora plovit... mjes., od kojih 6 na jedrenjači, ako želi biti pripušten p... čničkom ispitu. Ali tu nastupaju poteškoće, jer su mladići ... prepušteni, da traže mjesto, koje oni teško nadju, a i ako n... uz oštetu. Drugo moraju ploviti jedrenjakom — a ovih n... Tako se dogadja, da oni gube mnogo vremena, a ta silna ... guba mnoge ozlovolji, te traže drugdje zaslužbe. Do ove... edbe bilo je još i gore, jer je i ovih 6 mjes. jedrenjaka m... ploviti na austr. ug. brodu, dok mu je danas slobodno ...

i 6 mj. bilo brodom ili parobrodom koje hoće države — a ostalih 12 mj. austr. ug. mornaricom. U Cislajtaniji mnogo raspravljalo, kako da se tome zlu doskoči i kako da se akoti obavljanje plovidbe na jedra. U tom su pogledu done-:ni razni predlozi, od kojih tri najvažnija navodim.

Jedni predlažu, da tome doskoči ratna mornarica, te na voje jedrenjake ukrca svršene nautičare i s njima obavi ovu mj. plovidbu. Ovi jedrenjaci služe mornarici za naobrazbu jihovih kadeta, mladića i kormilara, koji svake godine poduimlju veće ekspedicije. Drugi preporučuju, da »Lloyd« i »Adrija« ıačine dva moderna jedrenjaka, koji bi mogli prenašati raznu obu, a osobito ugalj i ujedno ukrcati nautičare. Tako bi brod služio i trgovini i školi. Treći predlažu, da država izgradi takav brod, a uprava da se povjeri odboru brodovlasnika i trgovaca. Nije ovdje mjesto kritike ovih predloga, ali samo spominjem, da je drugi najtemeljitiji i najopravdaniji. Ali od ovih predloga nije još niti jedan usvojen, te bi za sada ovo pitanje bilo najlakše ovako riješeno. Budući, da je u interesu samih društava i brodovlasnika, da njihovi kapetani budu što spremniji i sposobniji, to bi oni morali učiniti udrugu, koja bi se za namieštanje ovakvih mladića pobrinula. Ovo namieštanje može biti na našim i tudjim brodovima prema naredbi 1. 3. 1902. Mora se dakako paziti na to, da se mladiću ne pruža milost, nego da mu se daje njegovo pravo, jer komu će on služiti, taj je dužan bar da mu pruži priliku, da svrši praksu.

Završujemo, premda imade mnogo da se kaže, ali se nadamo, da će ovi članci izazvati debatu, u kojoj ću vrlo rado sudjelovati.

Iz svega slijedi,

I. da su Hrvati potisnuti s mora sasvim, te da se povrate i spase jedan dio naroda — treba udruga, kapitala, materijalne i moralne pomoći kontinentalaca.

II. da se stane na put zapostavljanju naših pomoraca od strane Madžara.

III. da se naša naut. škola izjednači i u naslovu i u pravima s riječkom akademijom, protegnuvši § 10. ugovora s Adrijom i ostale pogodnosti i na učenike našega naroda.

IV. da se pobrine, da ukrcavanje mladića poslije svršene škole ide lahko, a ne da to bude uzrok bježanju s mora.

V. da se pruži prilika mladeži s kopna, da polazi na m
te da one obćine i gradovi a osobito imovne obćine, k
imadu za sve zavode ustrojenih stipendija, urede takodje
stipendije za našu nautičku školu.

Ovo je dosta na razmišljanje svim patriotima, a nadam
se, da podpora odlučujućih faktora ne će uzmanjkati, jer tre
priznati, da je ban pokazao, što sudi o našem zavodu s rij
čima: »bude li se što na riječkoj akademiji preudesilo na bolj
i mi ćemo ići tim putem, kako bi se s njima izjednačili«.

Na posao! V. Pacher.

Šljivovica.

Želimo promotriti odnošaj države prama šljivovici kod nas, a kako se šljivovica priredjuje, što je na njoj dobra, to znadu i onako svi čitatelji.

Ove godine u našem narodnom kućanstvu — ah, te po nosne tri riječi samo su pium desiderium danas — šljivovica je postala opet važan faktor. Šljivovica sama, jer je šljiva prilično urodila, a rakija u opće, jer ima dosta koma, kisela vina i obilje voća.

Al sad, kad bi se mogao čovjek s njom okoristiti, sad tek vidi, što je iz nje, kraljice naših podruma, uradila brižna državna vlast.

Šljivovica je predmet poreza, t. j. onaj, koji šljivovicu ili da bolje kažemo rakiju peče, mora državi dati za svoj produkt znatan porez, da mu ga onda kupac u većoj cijeni vrati, ako ju skuplje prodati može.

Tako je bilo odavna, pa kako je rakija (vrst žeste) kao i ostale vrsti žeste tražen predmet konsuma, od kojega se trošac ni većom cijenom ne bi dao odvratiti, to je država svoju ruku sve dublje turala u to vrelo svoga prihoda.

Svakih skoro deset godina novi zakon, stroži, novi porez, veći.

Narodi ne zaboravljaju brzo stara dobra vremena, pa o njima ne ćemo ni govoriti, već ćemo preći odmah na novo doba.

Zak. članak XXIV. : 1888. uveo je strogi i veliki porez od žeste i odstranio tim deficit — u Ugarskoj.

Zak. čl. XX.: 1899. uveo je novi, tek nešto modificirani zakon o porezu od žeste, koji se temelji mal ne skroz na istom temelju.

Ustanove njegove gore su od dosadanjega zakona.

Naše sve pecare plaćaju porez ne od faktičnoga produkta, jer bi to zadavalo preveć posla i muke, već paušalno. Veličina kazana i alkoholni sadržaj tvari, koja se peče, jesu faktori za izračunanje poreza, a alkoholni sadržaj svake tvari normira zakon sam.

Stari zakon uzimao je, da hektolitar šljiva, vina, vinskog mošta i t. d. imade 3 hl.° stupnja alkohola, a novi zakon, da ima 4 hl.°

Svatko vidi, da se prema tomu danas od produkta šljivovice i komovice plaća veći porez nego prije.

Po starom zakonu mogle su udruge, obćine itd. otkupiti porez: nagodit se sa državom za pečenje šljivovice uz paušalnu svotu kroz stanovito vrieme. Tu je bilo znatno manje kontrole, manje veksacije, a mogla se je rakija peći polagano i dobro

Novi zakon poznaje takodjer otkup, ali provedbenim naputkom je otkup skoro izključen, jer n. pr. uz ostale uvjete kazan ne smije imati veću širinu, nego mu je visina. Po toj samoj ustanovi ne može 99% naših pecara doći pod otkup.

Kod ovog povišenja poreza svatko se mora pitati, kako to, da se je povisio tim načinom porez proizvodnji rakije iz šljiva i grožđja, dok nije povišen porez od žeste velikim pecarama. Odgovor je lak. Velike pecare jesu teren, gdje su skladni interesi agraraca i industrijalaca (oni se tuku samo za kontingent), a njima je oprečan interes maloga gospodara. Prvima je bilo zazorno, da ne mogu sa svojim zdravlju štetnim pro duktom konkurirati šljivovici i komovici, pak joj pomoću državne vlasti povisiše porez. K tomu treba promisliti, da ove zakone potrošarinske po §. 63. nagode izmedju Ugarske i Austrije cijela monarkija suglasno stvara, a Austrija nema u opće industrije voćne rakije, dočim Ugarska sa svojih 650 velepecara, kojima mora osigurati austrijsko tržište, rada zapostavlja tomu svomu velikomu interesu mali interes svojih malih ljudi. Samo u Hrvatskoj stoji obratno. Sedam pecara jeste sva naša industrija žeste, a nasuprot tome jesu u nas važan faktor do 20.000 posjednika pecara voćne rakije. No njihov glas se nije nikad čuo u zajedničkom saboru.

Ovo je u ostalom mala stvar; kad urodi šljiva, ne pla mnogo, po što se peče. Al kad ju izpečem, a ne mogu je prod to je zlo.

I za to se je država pobrinula. Po §. 5. naputka zak. XXV. : 1899. o državnom dohodarstvu točenja pića može ra na veliko prodati samo poduzetnik pecare žeste bez poseb dozvole. Za maloprodaju mora naravno svatko dozvolu ima Praksa se nije izprva na to obazirala, ali već lane izašla je u ministarstva financija naredba, da se »poduzetnik pecare žeste ima stricte tumačiti: vlastnik pecare žeste. I tako danas smij rakiju na veliko prodati samo onaj, tko ju na vlastitoj svoj pecari izpeče; tko ju izpeče na tudjoj posudjenoj pecarskoj napravi, tomu se dozvoljava prodaja, ako ju je samo iz voć svoga priroda proizveo, te svoju želju, da ju prodade, organom financ. straže predhodno prijavio. Ova okružnica niti je dovoljno proglašena, niti je za našeg neukog nepismenog seljaka polakšica, a tko zna za seoske veksacije, taj će shvatiti, kako ta grana naše narodne privrede tim kojekakvim uvjetima i zabranama trpi.

Važna je za nas stvar, da možemo svoju rakiju prosto od poreza prepeći, rektificirati na veći stupanj alkoholnog sadržaja jer se vani samo jaka rakija traži.

Zakoni o porezu od žeste to našemu malomu pecaru jednostavno onemogućuju, jer mu ne dozvoljavaju rektificiranje osim na pecari lih u tu svrhu postojećoj, ter samo u tom slučaju, da je alkoholni sadržaj rakije, koja će se prepeći, bar 30° alkohola.

Jedna i druga ustanova je na golem teret našega produkta; jednu i drugu ustanovu obilazila je do sada praksa. U najnovije vrieme donijelo nam je ministarstvo financija 17. kolovoza 1902. br. 64699 odpis, u kojem strogo kudi ovu praksu praeter legem. Naglasuje izrično, da se rakija bezporezno smije prepeći samo na posebnoj u dotičnoj godini lih u svrhu rektificiranja prijavljenoj i izmjerenoj pecarskoj napravi, i obnavlja propis, da rakija prije rektificiranja mora imati jakost od barem 30°.

Ove ustanove bacaju svu produkciju šljivove rakije u ruke veletršcem, koji će nam u bezcjenje pokupovati šljivu, peći i rektificirati rakiju; ona bi se dala obići samo mudrim udrugarstvom u produkciji rakije, bez koje ne možemo, kako se vidi proizvoditi rektificiranu jaku šljivovicu.

I opet vidimo, da je državna vlast u rukama jakih, i da ıdustrija i veleposjed onemogućuje zakonom, tim najstrašnijim ›ružjem, malomu čovjeku konkurenciju. Proti toj općoj pojavi redstvo je i liek i opet udrugarstvo, koje će, nadajmo se, pod ›kriljem naših seljačkih kreditnih zadruga i ovu granu narodne ɔrivrede spasiti narodu.

Al vidimo još jedno, a to je, da je interes naroda hrvatskoga identičan sa interesom malih ljudi, a tim ujedno oprečan interesom onih, koji danas vladaju. **I. I.**

Osiguranje protiv požara.

Nema dana, da ne naidjemo u zagrebačkim i pokrajinskim listovima vijesti o požarima osobito seoskima. Sitne su to vijesti, ali nam pričaju o suzama i jadu našega maloga čovjeka. Ovu godinu osobito bilježi požarna statistika kao abnormalnu, mjesec kolovoz i rujan puni su bili velikih požara (Šemovac, Voćin, Vinica, Cvetković). Po izvještaju kr. hrv. statističkog ureda bilo je požara:

	Požari	Broj oštećenih	Štete K
Ožujak . . .	114	154	109.842
Travanj . . .	86	105	94.324
Svibanj . . .	58	83	110.322
Ukupno	258	342	314.488

Požari su važan gospodarski dogadjaj, oni zadaju gospodarskoj snazi pojedinca, a po tom i gospodarskoj snaz naroda osjetljiv udarac. Osobito su požari sudbonosni po maloposjednike. U gradovima je lakše ugušiti ili barem lokalizirati vatru, ali kad na selu bukne vatra ona lahko učini čitavo selo ili velik dio crnim garištem. Razumljivo je to, jer je veći dio seoskih kuća sazdan iz upaljivog materijala. Od

ukupno 421.448 zgrada u Hrvatskoj i Slavoniji, ima ih 25[illegible] gradjenih od samog drva, a samo 80.201 od kamena i opeke. 154.830 kuća pokrito je crijepom, 82.872 daskama, 183.645 kuća pokrito je slamom. Ovaj veliki broj kuća, gradjenih od drva i slame, jasno dokazuje, kako je na selu teška borba s vatrom, a vatrogasna društva su rijedka i radi pomanjkanja sredstava i organizatora i odveć nesavršena. Sudbonosna je u tom pogledu i indolencija našeg seljaka, koja izvire kadšto i iz religioznog praznovjerja. Što ga briga za vatrogastvo, što za osiguranje, što za sigurnosne mjere, koje je propisala obćina (ako ih je u opće propisala)?! A inteligencija ni ne kuša, da budi u njem razumijevanje i interes za te stvari.

A kad dodje nesreća i veliko garište pruži tužnu sliku, da ti srce puca — onda nemoćni naš čovjek štap u ruke i od vrata do vrata. Tako postaje maloposjednik, s kojim smo računali kao s factorom u našoj gospodarskoj akciji — prosjak. Postaje prosjak ne jedan — stotine i stotine njih postaju prosjaci. To je tužna povijest gospodarstva naše zemlje, koja se opetuje svake godine, a mi kao da stojimo bespomoćni i kao da joj ne znamo lijeka.

Dva su sredstva, kojima se čovjek brani od razarajućeg elementa vatre. Vatrogastvo i osiguranje.

Dobro organizirano vatrogastvo je svakako znamenito sredstvo samoobrane čovjeka protiv vatre, ali sve da se provede snažno i u velikim crtama, ipak nije kadro, da pruži posjedniku onako idealnu gospodarsku zaštitu, kao što je pruža osiguranje. Time ne mislim umanjivati vrijednost vatrogastva, svi znamo od kolike je ono važnosti pa bi bila jedna od velikih dužnosti i zemlje i oblasti i inteligencije raditi oko razvitka vatrogastva. — Hrvatsko vatrogastvo, pokazalo je do sada mnogo požrtvovnosti i spreme, osobito u manjim mjestima, samo bi trebalo, da se riješi onog glupog veteranskoparadnog duha, što se je zadnje vrijeme počeo da uvlači u njegove redove. — Sve obćine i sva veća sela imala bi nastojati, da ustroje svoju vatrogasnu družbu. Gdje to nije moguće, imala bi se nabaviti bar jedna najnužnija sprava i par ljudi u nju uputiti. Poglavito trebalo bi, da se oblasno ispitaju razlozi, s kojih požari nastaju, pa da se u tom po-

;ledu izdadu shodne naredbe, koje bi se imale dakako strogo ·ršiti.

Što ne može po svojoj snazi i naravi vatrogastvo — to zvršuje uredba osiguranja.

Osiguranju je zadaća, da paralelizira štetne posljedice ·aznih nepredvidjenih dogodjaja na gospodarsko stanje pojedinaca time, da nadoknadjuje vrijednost osjegurane stvari. U tom odstranjenju ili bar umanjenju gospodarske štete, nastale iz tih dogodjaja, u tom nadoknadjivanju vrijednosti, koja je i predmetom osiguranja, leži narodno-gospodarska važnost i znamenovanje institucije osiguranja. Osiguranje štiti pojedinca i njegovu obitelj od podpune gospodarske propasti, kad ga uz sav njegov mar i nastojanje stigne nepredvidjena nesreća. Medju raznim vrstama osiguranja zaprema osiguranje protiv vatre jedno od najvažnijih mjesta.

Već davno prije, nego što se je razvila savremena institucija osiguranja, udruživali su se ljudi, da uzajamno prema ondašnjim prilikama podpomognu pojedincima sanirati gospodarsku štetu, što su je pretrpili uslijed požara. — Tako su u Njemačkoj bile već prije XV. vijeka t. z. »Gilden«, u kojima su članovi bili dužni izmedju ostaloga i požarom nastradalom članu pripomoći gradjevnim materijalom i radnom snagom. Iz tih udruga razvili su se koncem XV. vijeka drugi t. zv. »Brand« ili »Feuergilden«, koji su uz pripomoć u naravi davale nastradalim članovom odštetu n novcu. U XVII. i XVIII. vijeku osiguranje je u rukama njemačkih državica i gradova. G. 1821. osnovano je prvo osigurajuće društvo protiv vatre sa privatnim kapitalom. U Austriji, osobito u Češkoj, nalazimo već prije XVIII. vijeka »Bauern-Assekuranzvereine«, sličnih njemačkim »Feuergilden«. U Englezkoj su već u početku imala u rukama osiguranje akcionarska društva (Phoenix g. 1680).

Važnost osiguranja, koje štiti naš veliki i mali pokretni i nepokretni posjed od propasti, uvidja se sve više. Ali dok se u drugim naprednim narodima bave pitanjem osiguranja vlade i sabori, dok se teži za uvedenjem t. zv. prisilnog osiguranja, dok se osiguranje kao institucija bori protiv samoosiguranja pojedinih skupina, dok se uvadjaju posebni collége za osigurane discipline — dotle kod nas još vladaju velike predsude protiv osiguranja. Velik dio našeg kapitala leži neosiguran

i mi i ono malo gospodarske snage, što je imamo, izlaže hiru sudbine, času nesreće, slučaju, da nam ga u par časa uništi, a da ne znamo više za nj naći pokriće. Požari u mjesecu ožujku, travnju i svibnju počinili štete za 314.488 K. Od toga bilo je osigurano samo 104.219 K. Najpozvaniji faktori zemlja i vlada malo se brinu za to; inteligencija, koja dolazi u dodir s narodom, ne tumači seljaku važnost institucije osiguranja, a baš je naše seljačtvo ono, koje najviše trpi od požara, pa kad bi se hrvatski maloposjednik uputio u blagodati osiguranja, koje je radi jeftinih tarifa pristupno i siromašnijim, bilo bi manje gospodarskih ruina, a naša gospodarska snaga, te temelj svakom drugom radu i uspjehu, bila bi jača i sigurnija.

Ovo pomanjkanje sistema za instituciju osiguranja dokazuje i to, što se do danas nije našao privatni kapital, koji bi se za nju angažirao, i da nije grad Zagreb g. 1881. osnovao »*Croatiu*«, ne bi imali ni danas domaćeg osiguravajućeg zavoda.

»Croatia« je medjutim, koliko je do njenih sila, valjano ispunila svoje važno mjesto i zadaću u našem narodnom gospodarstvu, pa bi bila dužnost svih rodoljuba, kojima je stalo do gospodarskog interesa i napretka naroda, da uz širenje razumijevanja institucije osiguranja u opće, šire, podupiru i potpomažu ovaj domaći osiguravajući zavod. Ovakav je rad dio rada oko naše gospodarske emancipacije i oko ojačanja narodne gospodarske snage, bez koje su nam sva ostala naprezanja jalova. Da naš novac ostaje u našim džepovima, a i tudji da još dolazi, to je kratko evangjelje narodnoga kućanstva.

To naglašujemo tim jače, što još danas u zemlji postoji snažna *tudjinska* osiguravajuća konkurencija. Madžarska, talijanska i njemačka društva mogu da skoro u svim našim mjestima podržavaju svoja zastupstva. U samom Zagrebu ih je 16. A mi dajemo svoje premije, svoj žuljem stečeni novac tudjincu i on ga vuče u *svoje džepove, da s njim* diže jake tvrdjave protiv naših narodnosnih težnja i aspiracija. Mi počinjamo takovim načinom zločin na našoj narodnoj gospodarskoj snazi.

Realno shvaćanje narodnih potreba i narodne borbe rodilo je akcijom hrvatskog udrugarskog pokreta (poljodjelska banka, Reiffeisenove udruge itd.), kojim se uspješno suzbijaju

udje vjeresijske udruge; isto to shvaćanje imalo bi nas potaknuti, da našom »Croatiom« istisnemo tudja društva.

Dosadanji rad »Croatie« mora da razveseli svakog rodoljuba. Od početka do 31. prosinca g. 1901. izplaćeno je za odštete K 1,155.879·96 fil. »Croatia« je svoje poslovanje proširila i na Bosnu i Hercegovinu, na ugarske Hrvate, Istru i Dalmaciju, te je tako svoj dio doprinijela gospodarskom ujedinjenju Hrvata. Uz to je »Croatia« *uzajamna* zadruga, kojoj je znatni dio dobitka namijenjen gospodarskim svrhama naroda. Sad se radi, da »Croatia« protegne svoj rad i na životno osiguranje, no o tom drugi put.

Osiguranje protiv požara je u jednu ruku *štednja*, a u drugu blagodatna uredba, koja spašava čovjeku njegov imetak. Ona siže daleko, uzimlje u svoje okrilje cijelo gospodarstvo. Štiti i nadoknadjuje najglavnije i velikom i malom posjedniku: zgrade i prirod. Bez nje postaje naš maloposjednik u slučaju nesreće siromah. Nemojmo dakle dozvoliti, da požari stvaraju iz naših maloposjednika prosjake. Upućujmo ih u koristi osiguranja i to *domaćeg*, koje će im uništeni imetak opet nadoknaditi i gospodarsku im snagu opet povratiti. Tim ćemo narodu više koristiti nego sakupljanjem »milodara za pogorelce«. — Nemojmo se igrati glavara i gospode i dolaziti na garište, kad je već nesreća gotova, žaliti nesreću i tješiti unesrećene ljude, jer ćemo si s pravom predbaciti: Gdje smo bili prije? Zašto nismo poučavali i upućivali narod, da ima za takve nesreće način gospodarske zaštite: — osiguranje.

Ali još jedno. Treba da shvatimo korist domaćih poduzeća, te *da po tomu dajemo domaćemu zavodu prednost pred stranima.* Znajmo, da novac, što ga dobivaju strana društva u našoj zemlji — ne ostaje kod nas; od toga novca dizat će sebi Madžari, Talijani, Nijemci i drugi narodi tvornice, banke i druga trgovačka poduzeća, i tako će se našim žuljevima jačat tudja gospodarska snaga, a unapredjivat će se *naša* gospodarska ovisnost i nemoć. — Zamislite sebi samo, da »Croatia« dodje k njima, u njihove zemlje raditi. Mislite da bi prosperirala? — Tu je ključ domovinske ljubavi i patriotizma — tu, u nacijonalno ekonomskim stvarima leže naše slaboće, naša nezrelost, i — ako hoćete — nesposobnost, da postanemo zbilja — *narod.* —o—

Emile Zola.

Očevidac pripovijeda, kako je u glasovitom književničkom krugu Goncourtovu, iz kojega se kasnije razvila »académie de Goncourt« — akademija nepriznatih i neovjenčanih, Zola jednom sam prorekao, da ga nikad ne će zapasti zelena palma francezke akademije. »Smijat ćete mi se, — no istina je, što većma mene ne će nikad besmrtnici pustiti u svoje kolo i ne će me nikad ni poznavati ni razumijevati mnoštvo«, rekao je Zola s smiješkom, rijedkim u društvu Flauberta, braće Goncourta i Paula Aléksisa, za koje se ne može reći, da su bez gorčine podnosili udes »odbijenih«.

Akademija i zbilja nije htjela primiti Zolu u svoje kolo — jednom je pače voljela ovjenčati nekog zabitnog profesora, koji je napisao prilično problematičnu povjest svoga rodišta. Da li ga je razumjelo mnoštvo? Sudeći po ogromnim nakladama njegovih romana — jest. No veliko je pitanje, nije li mnoštvo u njegovoj »čovječjoj tragediji« Rougona-Marquardta htjelo naći ono isto, čemu jedan Arnaud Silvestre, pisac pikantnih historija, zahvaljuje svoju popularnost. Nije nevažno, što se sad, u povodu njegove tragične smrti, gotovo i zaboravila sama književnička strana njegova rada; Zola, junak Dreyfusove afere, gotovo je do kraja zasjenio Zolu, junaka naturalizma. I sam Anatole France na grobu Zolinu slavio je čovjeka javnosti; a protivnici Zoli, ne mogavši se ni na rubu groba uzdignuti do objektivnosti, izkalili su svoju srčbu na Zoli, protivniku vojske i Zoli, jednostranu umjetniku. Zola mislilac, Zola pisac serije romana, u kojima se od pesimističnog konstatiranja činjenica uzdiže do »evangjeoskih« proročanstva, ostao je neshvaćen, gotovo i nespomenut.

* * *

Akademija nije htjela primiti u svoje kolo toga Gala, koji je na prvi pogled bez iskre galskoga duha. Izuzevši jasnoću njegova stila i preciznost forme, jedva je ikoji od samih naturalista bio tako slabo »francezki« kao Zola. Na prvi pogled — Zola nema ništa romansko, jer nema ništa traženo, ništa formalno, ništa pozersko. Njegova su djela bez etikete, bez stokratizma — pače i bez »esprita«. U svojim kritičkim

vcima on nema sarkazma ili ironije, — on je jednostavno, san i — grub.

Ali — tek na prvi pogled on je daleko od lakoće i harioničnosti galskog elementa. U istinu je u Zoli Francuska emlja sinteze, stvorila opet tip. Tip tako harmonično razvit, ıko zaokružen, kako ga u današnje vrieme nije imala niedna rasa.

Ne Ibsen i ne Tolstoj — Zola je u literaturi predstavnik ıašega vremena. On je prvi, za kojega se može reći, da je u sebi sjedinio čitavi »etat d'ame« svršetka prošloga stoljeća — prvi, u kojega je moderni nazor o svijetu izdjelan do kraja i proveden tako, da daje dapače i metodu njegovoj umjetnosti. On koji je absolutnu hladnoću pisca prema objektu postavio glavnim uslovom umjetničkog stvaranja, u istinu u svakom svom djelu stoji nad objektom, — i promatra ga nekim višim okom, pogledom čovjeka, koji je zavirio do kraj dubina, što nam ih odkriva moderna znanost.

* * *

Ta je znanost diktirala i njegovu umjetničku metodu. Poznati su njegovi principi — o piscu, koji je na prosto »greffier« dogadjaja, o umjetnini, koja nije no komad svieta, promatran očima individua, o objektivnoj umjetnosti, koja bez čuvstva, bez sažaljenja i bez radosti jednako ima da obradjuje ono, što zovemo lijepim, kao i ono, od česa se odvraćamo, jer je ružno. Nema sumnje, on je dosljedno provodio svoju metodu, — postao je pače glavom škole, koja je sedamdesetih i osamdesetih godina zapremala ono mjesto, što ga danas zapremaju »moderni«. Flaubert, prvi izraziti naturalista, čovjek je temperamenta i više radi toga temperamenta, nego radi odabranog principa gleda na svoje ljude bez veselja. On ima za njih — sarkazma. Goncourt, duša umjetnička i kritička, svojim sujetom (»Les fréres *Zemgans*«) odaje mekoću svoje aristokratske duše. Prvi od njih Zola kao umjetnik direktno polazi sa principa znanstvenih.

Tu je istinu odkrio već Brandes. On veli, da Zola polazi od Tainea. Možda bi bilo opravdanije reći, da polazi od čitavog smjera novoga mišljenja u prirodnoj znanosti i filozofiji —

stankom vrsta.« Mišljenje to dakako ne odkriva eng zoolog, — ono i davno prije živi kao slutnja, hipote nesigurno. S Darwinovim djelom, koje s punim pravom vlju epohalnom knjigom prošloga stoljeća — to mišlj utvrdjuje se, postaje znanstvenom teorijom (koja danas od čnih protivnika i nema) — i — što takodjer nije nevažno popularizuje se.

Istina — engleski učenjak nije ni mogao slutiti, kak će ogroman preokret u čitavom smjeru stare ljudske mi proizvesti njegova teorija o životnoj borbi, o baštinjenim sp sobnostima i o prilagodjivanju individua okolišu. Jer — m te riječi novi je čovjek izrekao apstrakcijom; u toj apstrakc sadržano je sve, po čem se čitavi smjer novog mišljenja tak odaljio od apsolutnih ideja prošlosti.

Ta je apstrakcija u kratko determinizam. Determinizam u najširem značenju te mnogo pobijane riječi, koja danas ne treba filozofskog obrazloženja, jer je dokazana eksperimentom. Determinizam — misao, da je sve, što čovjek misli i radi, uvje tovano vanjskim dojmovima, da ne ovisi od apsolutnosti nje gove volje, već se ravna po stalnim zakonima onih vanjskih sila — ta misao proizvadja čitavi preokret u modernom duše vnom svijetu i u prirodnoj znanosti, u filozofiji, u literarnoj historiji dovodi do novih pogleda.

U prirodnoj znanosti ona uči pojave gledati u harmoni čnom i razumljivom nizu, po kojem svaki individuum postaje jednom karikom u izradjivanju sposobnosti rase. U filozofiji — taj isti relativni pojam individua daje početak induktivnoj metodi i eksperimentu kao jedinom dokazalu svih pa i psihičnih fenomena. U literarnoj historiji ona napokon, objašnjena i si- stematski provedena od Tainea, postaje teorijom mislilaca i uči najveće duhove promatrati kao produkte nekih odredjenih faktora.

* * *

Ne samo čovjek, kao produkt nekih odredjenih faktora — nego i sve čovječansko, pače i ono, što je čovjeku sveto! Ideali čovječanstva, podvrgnuti eksperimentu! Sumnja o apso- lutnosti svega, počevši od najviših ideja do običnih odnošaja čovjeka prema čovjeku!

Znanost uzela je privilegij, da sve to ispita — i da sruši,

ɔ ne podnosi kritiku ove istine o relativnosti. Za čovjeka u ɔće, koji sudi objektivno i ne bez osjećaja, ova se istina proetnula u nešto drugo: s jedne strane u ogroman faktum ɜčesa, čemu smo svi robovi — s druge strane u gotovo saɩlnu svijest vlastite naše slaboće.

Ono prvo nazvali smo prirodom. I upravo ta priroda kao imbol i suma svega toga, što je izvan nas, čemu smo podrgnuti, kojoj smo ne samo djeca već i igračka, — ta je prioda junak svih Zolinih romana. On se pokušao postaviti na tanovište izvan ljudi i promatrati tu čudnovatu i tragičnu ɔorbu izmedju prirode i pojedinca u svim njenim formama. Nije pisac tendencije — umjetnik je. Za to i Zola dolazi s tom gotovom idejom pred svoj objekt — on ga, da tako rečem, gleda na naočale te ideje milieua, relativnosti i determinizma. Svaki njegov čovjek ispod čudnog stakla tih očala dobiva drugačiji oblik — postaje akterom općenite čovječje tragedije.

Serijom romana »Rougon — Maiquart« on varira uvijek istu temu: priroda i pojedinac. Nerazmjerje izmedju instinkta, koji su ti prirodjeni, i izmedju snage, kojom ih u životu realizuješ — to je tragika svih njegovih lica. On se lišava sućuti i zahtjeva od pisca hladnoću i objektivnost. Upravo zato, jer zna, da je ta tragika za motrioca to dublja i veličanstvenija, što se on više odaljuje od nje, što ga manje veže s njim vlastiti život. Ideal krvave i veličajne istine — to je njegovo književničko vjerovanje.

* * *

Ideal istine sili Zolu, da u početku svoga rada traži objekte, koji su do sada rijetko bili pristupni umjetnosti. Počinje s teorijama o baštinjenim sposobnostima i čitavu obitelj Rougona promatra kao njene žrtve. Zalazi u zakutke društva i iznosi djela, koje nazvaše »naturalističkima«. Pisac naroda, koji je izumio etiketu, snizuje se do toga, da opisuje prostote seljačkih instinkta.

Idealisti estetike ne oprostiše mu toga — no, valja se riješiti subjektivizma i naći odgovor, — zašto se Zola hvata svojih sujeta. On bourgeois, idealni suprug gradjanin! Eto za to: on u momentima, gdje su najjače razmahani instinkti, nalazi najsnažnije izraze tragedije općenite ljudske borbe izmedju milieua i pojedinca. Odkrivajući ono, što je na čovjeku zvjersko i slabo,

*

on u isti mah odkriva ono, što je na njemu ostalo kao najč tiji izraz podložnosti »prirodi«. Baštinjeni grijesi, organički nomeni, koji najednom zadiru u sreću čovjeka, robstvo ze i novcu, nerazmjeri izmedju instinkta glada i instinkta ljubavi — eto njegovih sujeta!

Čovjek, njegov junak, pada. Pobjedjuje — »narav«. I toga izvija se kod Zole druga njegova karakteristična strana — ono, što je Brandes nazvao simbolizam. Pojedinac je za Zole slabić — on može da vidi snagu u mnoštvu. Radionica, rudnik s ljudima i kamenjem — to je njegov junak.

I — stroj. Mrtvi, ogromni stroj, koji je čovjek sagradio, da u njemu postostruči svoju snagu protiv prirode. Zola piše roman lokomotive i — moderni novi život i ogroman tehnički napredak nalazi u njem svoga pjesnika.

* * *

U »Germinalu« ima jedna o dnajveličanstvenijih scena Zolinih. Anarhista Suvorin podrovao je rudnik i znao, da će se za nekoliko sati dogoditi užasna katastrofa, koja će uništiti rudnik i ljude u njem. Nitko ne zna zato — jedini on. Na ulazu rudnika stoji on i gleda, tko će sve ući u rudnik. Kad ulazi njegov prijatelj — on ga gotovo zaustavi — hoće da mu kaže, neka ne ide u — smrt. A onda opazi, da je uz njega djevojka — Katarina, koju Lefen ljubi. — I on je dakle čovjek — i on ljubi — i on je jedan od jadnika, koji se nadaju!

Suvorin se lecne i ne reče ništa. Neka propadne i on!

Nitko nije bolje mogao označiti mjesto Zole kao mislioca od njega samoga. Upravo tako stoji i on na ulazu podkopanog i smrt sakrivajućeg rudnika, koji se zove život — i sve šalje u nj. I ono, što mu je najbliže — u tom kaleidoskopu — u tom klupku borbe bijesnih i suludih, ali — nekrivih. Zato i sav onaj pesimizam Zolin ima još uvijek duboku sućutnu stranu: uza svu hladnoću, uza čitavo uživanje u toj općoj ljudskoj tragici, ostaje upravo ta ista tragika kao nešto veliko i plemenito u njegovom pogledu na svijet. Ako je Zola i postao zaštitnik parija društvenih, ako je u »Germinalu« napisao pravu knjigu radničke patnje — to je samo slučajno — samo za to, jer se on prvi ufao pokazati sve to u istinskoj slici. No nema sumnje, da su već u toj temeljnoj njegovoj misli o ljud-

skoj tragici početci njegove »evandjeoske« nauke i prvi zametak njegove religije rada i plodnosti, istine i pravednosti.

* * *

Naturalizam kao pogled na život, kao filozofska misao — to je Zolino značenje u modernoj književnosti. Umjetnička metoda naturalizma preživjet će se možda u onoj formi, u kojoj ju je Zola zahtjevao i provadjao (on već sam u zadnjim romanima odstupa od nje) — no misaona strana Zolinih djela i slike, gledane kroz naočare te njegove misli, ostat će najharmoničniji umjetnički spomenik jednog velikog duševnog pokreta. Ako se može govoriti o modernoj epopeji, — onda ju je sigurno mogao stvoriti i stvorio jedini Zola.

Ali — i s njim se dogodilo isto, što se dogadja sa svakim filozofom. Subjekt traži svoje — i svaka filozofija ima i etiku. Kakova je mogla da bude etika Zolina?

S početka — nje i nema; i za to je on »pisar« objekta. Iz negativne i životu oprečne misli o relativnosti (čovjek čina ne misli o problemu individualnosti) tek se je polako kod njega razvijala pozitivna i religiozna ideja. On postaje moralista kao svi veliki pisci sadašnjosti (— kad ostare, postaju satirici).

Zola vidi sve to patničko i jadno ljudstvo. Ne plače nad njim — no ipak pomalo počinje da obožava ono, što je snažno na njem, što ostaje i pobjedjuje. On traži harmoniju, traži umirni svršetak. Froment u »Les Trois villes«, u drugoj odredjenoj periodi svoga rada, sućutno gleda ljude i traži riješenje pitanja ljudske bijede. U »Četiri evandjelja« on iznosi rezultate toga ispitivanja, i piše himne zdravim instinktima čovjeka. Budite ljudi sa podpunom svojom prirodom, — ljubite se i radjajte, — i štujte ono, što ste sagradili sami!

Zola, koji je društvu pokazao svu njegovu golotinju, svršava tim, što hoće, da to isto društvo reformira na temeljima, radi kojih je sazdano. Istina i pravednost postaju mu ideali — absolutni.

Pjesnik tragedije determinizma i robstva prirode postaje prorok apsolutnih ideala ljudstva. S tom istom vjerom daje se u javni život i izlaže sve svoje za volju absolutne doktrine. Tražeći zdravi instinkt i pobjedničkog čovjeka, on u činu, u napredku vidi ideal čovječanstva — ne povlači se na selo i

ostaje u gradu, ne proklinje civilizaciju kao Tolstoj — ali joj ipak — biva prorokom.

Moram da se vratim opet na onu scenu iz »Germinala«. Zola stoji pred rudnikom života — no ne više kao pasivan gledalac — već kao učitelj i mesija. U toj pozi našla ga je smrt — onda, kad je već rekao sve, što je imao reći.

M. Nehajev.

Silvije Strahimir Kranjčević.

VII.

Ono, što Kranjčević ima od svoje naravi i ono što se je u njega razvilo pod utjecajem prilika, u kojima je živio i u kojima se je razvijao, to sam već prije (pogl II.) spomenuo. Sada bi na koncu trebalo da istaknem, kako može da na nas i na naše prilike djeluje i što njegov pojav u literarnom i kulturno-socijalnom životu naroda našega znači.

Kad bi htjeli iscrpivo i pravedno ocijeniti važnost Kranjčevićevih ideja za naš život i kad bi htjeli prema tome njegovoj pojavi u našem životu i u našoj literaturi odrediti mjesto, morali bi prije toga imati svestrano kritički obradjen taj naš novovjeki život, tu našu novovjeku literaturu. Ali mi jednoga ni drugoga još nemamo. Dapače niti nuždnih predradnja, niti dostatnih pomagala nema, a nema ni jedne stalne metode, po kojoj bi se materijal ma samo sabrao i uredio.

Na taj način može se tek približno Kranjčeviću odrediti mjesto i tek u najširim konturama označiti njegova važnost.

Ako idemo tragom Comteovim, pa promatramo Kranjčevića sa stanovišta statike socijalne, onda ćemo u njemu bez sumnje opaziti velikih tragova našega vremena u opće, a naših prilika napose. Kranjčević je odraz naših prilika isto tako kao što su to bili u svoje doba Vraz, Mažuranić, Preradović, Marković, Šenoa i drugi. I baš mnoge pjesme u »Trzajima« najbolje mogu da to demonstriraju. I Kranjčević se je poput gotovo čitavog društva pritajao, i on se je omotao u velo nekih općenitih sentenca, i on govori o praznoći života, o dosadi, o sudu vlastite volje, o užasnom miru, koji u nas vlada,

o apatiji i zadušljivosti te životarenju, vegetiranju. No on nije ostao do kraja bojovan, nego tek poznavalac njegove poezije može da opazi, kako su svi ti trzaji, trzajima ojadjene, pritisnute, ogorčene patriotske i pregnutljive duše, koja doduše glasno izraznije svoje ogorčenje, ali ne može da isto tako jasno pokaže prstom i na prave, konkretne uzroke svojih boli i trzaja, na pravi predmet svoga jada.

Dokazuje to najbolje već spomenuta pjesma »Moj dom«. Ali i drugdje se jasno očituje ta tjeskoba, ta skučenost, a ujedno želja za promjenom (»Na kolodvoru«) za napredkom, za preporodom. Kranjčević je čedo naših prilika i s njima solidaran (i ako proti svojoj želji) u toliko, što ne može da se digne poput onoga orla, kome zavidja slobodu, slobodno u u zrak, pa da uz glasan krik zakruži zrakom. I on se poput ostalog našeg poštenijeg društva ograničuje na to, da općenitim idejama ojača i potakne ljude naše, da se probude iz opsjene i laži, da se dignu iz blata, da uzrade ustrajno i samosvijesno. I on je klonuo i on se je više puta podao rezignaciji, te na mahove i ne vjeruje pravo u uspjeh naše narodne borbe, ne vjeruje u našu energiju, ne vjeruje u budućnost, koju si ne umijemo još uvijek da gradimo (»Težak san« Matičina zbirka), ne vjeruje u svoj narod i sebe za cijelo baš u onim časovima, kada najviše vjeruje u napredak čovječanstva i u dostignuće njegovih ciljeva. Baš taj silni razmah, što ga vidi u vanjskom svijetu, razmah, što ga kao čovjeka zanosi svojom snagom, velebnošću i ustrajnošću, potištuje ga kao Hrvata, kad ga prispodobi sa domaćim mrtvilom. U silnom napredovanju ostaloga svijeta vidi često propast našu zbog nerada, nemara, natražnosti, nesvjesnosti i praznoće naše.

Ali opet, kada ga promatramo sa stanovišta socijalne dinamike, kada ne gledamo čega je on i kakov je on odraz, nego kada gledamo koja se krije vrijednost i moć u njegovim sugestivno i snažno pjesnički izraženim idejama, onda ona žalostna perspektiva ustupa mjesto svjetlijoj i ljepšoj, koju je kadar Kranjčević da rastvori. U razvoju našega društva Kranjčević znači novu jednu etapu, znači napredak i preporod.

Čitavi naš život i u starije i u novije doba u koliko je bio osnovan na nekom nazoru o svijetu, bazirao se je na idealizmu i romantici. Mi smo ugrezli do preko glave u metafi-

zici i u njoj smo se gotovo već i utopili i u onim silnim apstrakcijama i sami postali apstrakcije. Metafizička je ne samo naša vjera i naš nazor o životu, metafizički je i naš moral i naša politika. Od samih »ideja« ne vidimo fakata, ne vidimo ljudi u »narodu«, zametnusmo članove, koji bi ga sačinjavali imali, radi prošlosti i budućnosti poklali bi se do zadnjega, a hoteći, da iz prošlosti dodjemo do budućnosti, puštali smo, da nam bude spaljen most, koji se inače zove — sadašnjost. Za nas su pojmovi i ideje *realiteti*, i tako dodjosmo do toga, da su napokon mnogi pod krinkom ideja i apstrakcija, pod plaštem metafizike mogli u realnosti sasma drugo raditi, nego i te ideje i ta realnost zahtijeva.

I naš pesimizam i sentimentalnost i ona bezvoljna i pusta melankolija, kojoj se utiču bolji duhom, sve to ima svoj korjen u tom, što smo mi još uvijek metafizičari. Ali još je najgore, da nismo ni jedne metafizike napisali, ni jednoga sistema složili, nego — tapkamo za drugima, slažemo, kompiliramo komotno ili kako nam bolje konvenira od svačega po nješto i to nas još više ubija.

Bilo je i u nas doduše ljudi, koji su upozorivali na realnost, pa je i Preradović bio već dosta blizu realizmu, promatrajući naš praktični život, ali rijetko je koji poznavao sve konsekvencije i navijestio da treba sve naše nazore revidirati, naše shvaćanje, mišljenje i djelovanje postaviti na novi temelj. Od naših pjesnika nije toga do Kranjčevića nitko učinio. Od naših pripovijedača su i Gjalski i Kozarac i drugi propovijedali, tko više, tko manje, realizam, ali novi temeljni nazor o životu nije niti jedan iznio. Zato je to začudnije i to zanimivije, da ono, što nisu učinili filozofi, političari, kritičari i pripovijedači, da je to mogao učiniti pjesnik, za koga se redovno drži, da je najmanje po poetskoj naravi svojoj sposoban da naviješta pozitivizam.

Ali pjesnik je tu i bio potreban, jer baš njegova široka duša mogla je da u snažnim stihovima propovijeda o novom temelju, o sasma novom nazoru, a da pri tom ne zadje u detaile praktičke provedbe te misli. I u tom i jeste baš najveća važnost Kranjčevića, koja ga čini motorom u razvoju našega života, ili kako on sam kaže (»Čemu pjesmâ?« Matica) »krilom duše, koja napried žudi«.

Razumljivo je, da pjesnik nije mogao pozitivizma propovijedati u obliku stihovanoga sustava filozofskog, razumljivo je, da naša starija, a i srednja generacija nisu vidjele u Kranjčeviću ono, što mladja vidi. Ali dužnost je baš kritike i to mladje kritike, da misli rastresene u pjesnika nadje, skupi i sredi, te ih iznese na javu u njihovom organičkom i logičnom savezu. Kao što pjesnik proživljuje i u sebi ocjenjuje životnu snagu misli filozofa, tako isto mora opet kritičar da misli pjesnikove vrati njihovoj čistoći filozofskog i da ocjenjujući pjesnika, ocjenjuje i te misli sa stanovišta života, pa da pokaže i nefilozofima i nepjesnicima njihovu etičku, njihovu kulturnu i njihovu socijalnu vrijednost .

Ova moja radnja ima se smatrati tek krnji pokušaj u tom smjeru.

„Vivat lex . . . . vivat constitutio!"

Akoprem smo iskusili i to ljuto iskusili u nas vladajuću praksu, da se o stanovitom predmetu *ne smije* pisati ni razpravljati ni najobjektivnije, jer čim se o ovakovom na indeks stavljenom predmetu uspiše, stupa, bez obzira na istinitost i trijeznost sadržaja, ipso facto u djelovanje dobro zaoštrena crvena olovka velemožnog gospodina državnoga odvjetnika; akoprem kako rekosmo nije probitačno dirati u takova, tolikom požrtvovnošću od oskvrne opozicijonalnog pera čuvana »sakrosanktna pitanja«, ipak držimo svojom dužnošću, da se danas jednog od »najdelikatnijih« dotaknemo. Dok si uzesmo momentanim ciljem i temeljem našeg rada najstrožije vršenje i traženje vršenja postojećih zakona, ne možemo preći mirno, a da dozvolimo kršenje njihovo, a to tim više, ako je za kršenje upotrebljena forma, kojom se ovo kršenje očito i otvoreno priznava, tim više što kršitelji bez ikakovih obzira, oslanjajuć se na silu, onima, koji to kršenje ne odobravaju, dovikuju posprdno: *tako mora da bude, jer tako hoću! Quos ego!*

U tom našem radu i nastojanju neće nas smesti ni zaplijene, a niti druge, bilo kako mu drago oštre mjere, pogotovo ne, ako budu protuzakonite i nasilne.

Kada se je u glavi visoke vlade rodila misao i uvidjela po-

treba »spasti čast i ugled glavnoga grada i zemlje«, pa sve kasnije do protuzakonite odredbe vlade o 3·5 % nametu, nije se u cielom magjaronskom novinstvu našao ni jedan članak koji bi barem nastojao pobiti prigovore oporbenog novinstva, koji je sa zakonom u ruci *dokazao*, da je put, kojim je pošla vlada, u očitom, izravnom protuslovlju sa zakonom i ustanovom. Oporbeno novinstvo nije smjelo kritizovati ni rezolucije »narodne stranke«, ni polemizovati s popratnim člancima u njezinim organima, — nije se smjelo pozivati ni na zakon, koji je sama današnja većina stvorila. Kad je moralo umuknuti slovo i duh samoga *zakona*, onda nije čudo, da je mašina državnog odvjetničtva pravila nemile brazde po novinskim stupcima.

U jednom od prošlih brojeva »Hrvatske misli« osvrnusmo se na pisanje »Nar. Novina« i rezoluciju »narodne stranke« o šteti, koja bi se imala dati onim Srbima, koji su za vrijeme rujanskih demonstracija bili oštećeni u svom imetku. Onaj naš člančić, pisan mirno i objektivno, bio je zaplijenjen, a zapljena poslije, naravski, tajno provedene sjednice po slavnom kr. sudbenom stolu u Zagrebu potvrdjena.

U onom smislu, kako su se »Nar. Nov.« uspisale, kako je »nar. stranka« rezoluciju primila, tako je to pitanje o otšteti i riješeno, ali doista na neočekivano kratak i komodan način.

Visoka je kralj. hrvat.-slav.-dalm. zemaljska vlada izdala dne 27. listopada 1902. pod brojem 5400 Pr. naredbu, kojom *nalaže* slavnom poglavarstvu kraljevskog slobodnog i glavnog grada Zagreba, da imade za namirenje štete, nastale usljed rujanskih demonstracija, razpisati za grad Zagreb 3·5 % namet na izravni državni porez. Ovoj je naredbi gradsko poglavarstvo odmah zadovoljilo, te je oglasom, datiranim dne 28. listopada 1902. pod brojem 52691/IV—1902. proglasilo, da se razpisuje 3 i ½ postotni namet na izravni državni porez, čime će se oštećenima namiriti šteta kod rujanskih demonstracija.

Prije nego što se obazremo na zakonitost forme, kojom je namet zagrebačkim porezovnicima nametnut, taknuti nam se drugog jednog pitanja, a to je: da li je u opće politička oblast vlastna stvarati presude u pitanju otštete, koja ide privatnike, a po gotovo, ako je ovi nadležno ne traže? Držimo, da pojedinac privatnik ima pravo tražiti otštetu kod redovitih sudova, te tek onda, kad po ovima bude konstatirana šteta, i kao počinitelj

iste uglavljena recimo gradska općina, a vrhu svega toga stvorena presuda, tek onda može se istoj voditi ovrha. Ali tako dugo, dok ne ima sudbene pravomoćne osude, *ne ima nitko prava gradskoj općini nalagati, da plati ikome ikakovu otštetu,* pa toga prava nema ni zemaljska vlada.

Drugo bi bilo, kad bi gradska općina odlučila, iz *dobre volje* izvansudbeno naknaditi kome nastalu štetu. Ali o tome je onda *kompententno odlučivati jedino* **gradsko zastupstvo,** a nipošto neimade pravo zemaljska vlada nalagati izvanparbenu otštetu.

U nikojem dakle slučaju neima vlada pravo prisvojit sebi vlast sudova, te gradsku općinu odsuditi na nošenje otštete, — a još manje pristoji joj pravo, izdavati ovršne naloge za utjerivanje iste.

U drugom redu dolazi na red pitanje o formi, koju je odabrala zemaljska vlada, kako bi gradska općina došla do pokrića svote, koju je gradska obćina jur isplatila oštećenicima.

Zemaljska je vlada jednostavno naložila gradskom poglavarstvu da raspiše 3·5% namet, a gradsko je poglavarstvo to učinilo bez obzira na to, da u opće bivstvuje nekakvo gradsko zastupstvo koje po njekakvom zakonu, u njekakvom paragrafu ima jedino pravo odlučivati o općinskom nametu.

Time je izvan kreposti stavljen § 72. toč. 7. **zakona** od 21. lipnja 1895, koji je **zakon** primljen po saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a sankcijoniran od Njegova Veličanstva kralja Franje Josipa I., a supotpisan po hrvatskom ministru preuzv. gospodinu Imbri Josipoviću i preuzv. gospodinu Dragutinu grofu Khuen-Hederváryju, banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Ova točka 7. §-a 72-oga izričito stavlja ustanovljenje i raspisivanje općinskog nameta u **vlastiti djelokrug gradskog zastupstva.** Dok to stoji, ne može se i ne smije nitko drugi u toj stvari stvarati nikakove zaključke, a još manje na temelju takovih protuzakonitih zaključaka provadjati »političku ovrhu«, kakovom se u prije spomenutom oglasu velemožni gospodin Adolfo pl. Mošinsky de Zágráb-grad, neposlušnicima grozi.

Konstatirali smo ono, što smo držali, da nam nalaže patriotska i gradjanska dužnost konstatov

Držimo, da je u ovom slučaju vlada igrala »va banque«. A i prijeki je sud učinio svoju.

Jedno nam se pri tom pitanje namiće. Mi smo kao djaci slušali na universi razne profesore i učenjake, medju njima su bila velemožna gg. profesori: Dr. Pliverić, Dr. Tomašić, Dr. Egersdorfer, Dr. Spevec, Dr. Šilović itd. Kao svijesni profesori učili su nas istinu i pravo, a mi ju danas — iznijesmo.

Pak ipak su ova gospoda u redovima ili bolje reći vodje »narodne stranke«, a ova »stranka« tobože podupire vladu, koja počinja takove nezakonitosti kao što je gore opisana.

Hoće li moći spomenuta gospoda i nadalje ostati u »narodnoj stranci« i ujedno dalje predavati o pravu?! Pojme li ova gospoda, kud idemo ovakvim postupkom? Shvaćaju li sav zamašaj činjenice, kad se eksekutiva jednostavno stavlja *nad* legislativu i protiv nje? Vlada se pobrinula, da ta činjenica bude što drastičnija, kako bi je i gg. sveučilišni profesori *prava* — bolje vidjeli .... Danas se radi samo o 50.000 kruna. Sutra će se možda raditi o 10 milijuna, preksutra ... Vivat lex .... Vivat constitutio!

Dr. **Lav Mazzura.**

Srpsko-hrvatski spor i slovenstvo.

Rasprava Stj. Radića, „Извѣстія Ст. Петербг. славянскаго благотв. общества“ № 1.

Gospodin Radić osvrće se u toj raspravi na način, kako se srpsko-hrvatski spor prosudjuje vani, a napose u slavenskom svijetu. Tvrdi, da se taj spor promatra svagdje s krivog gledišta, te se često čita kako je taj spor nastao usljed silnoga upliva, što ga vrše na narod dva tako oprečna kulturna središta, kao što su Carigrad i Rim, usljed razlike katolicizma i pravoslavlja, a napokon usljed razlike germansko-romanskog aristokratizma, koji sve potlačuje, i grčko-slavenskoga demokratizma, koji sve hoće da niveluje. Te razne utjecaje prenašaju u historiju te tvrde, da su ta dva plemena Srbi i Hrvati historijom osudjeni, da idu raznim putevima.

Gospodin Radić dokazuje, da je naprotiv sva drevna, sredovječna i novovječna historija puna činjenica, koje

doče o najboljim uzajamnim odnošajima medju tima dvjema granama jednoga naroda sa dva imena. Od borba Ljutovida Posavskoga pa sve do rata srpsko-turskoga (1876.-78.) išli su Srbi i Hrvati uvijek zajedno. G. 1877 zaodjevao se Zagreb u crno kod svakoga poraza Rusa u Srbiji. Žalibože u najnovijoj povjesti bili su takovi pojavi izrazom samo slavenskoga čuvstva (nastrojenije) a ne slavenske samospoznaje. Da historija nije mogla dati povoda sukobu Srba i Hrvata, najbolji je dokaz, što je hrvatska država propala davno prije, nego li je započelo skupljanje zemalja, koje su kasnije sačinjavale carstvo Dušanovo († 1356). Carstvo ovo propalo je 1389. na Kosovu. Zar je moguće, kliče pisac, govoriti o pravim državnim tradicijama u povjesti Srba? Daleko su to prije vojne uspomene, koje osvjetljava samo sjaj carskog imena. Kod Hrvata ustupale su takodjer po malo prave državne tradicije hrvatsko-ugarskom feudalnom konstitucijonalizmu i njemačko-austrijskoj policajno-birokratskoj vladavini. Neprijateljstvo dakle izmedju jednoga i drugoga plemena postoji i nastalo je samo usljed različne, a često i podpuno oprečne predstave o budućim državama Velikoj Hrvatskoj i Velikoj Srbiji, i samo je umjetno preneseno u povjest, kako bi mu se dalo značaj nečega, što je predestinovano neizbježivom sudbinom, i što je »znanstveno utvrdjeno«. Faktično su u narodu samom kulturni temelji slavenski, i samo inteligencija hrvatska, ali jednako i srpska izašla je iz njemačke, franceske i talijanske škole; jedino što su se Hrvati naučili pravoj maniri živjeti evropski u Beču, a Srbi u Parizu. U prostom narodu nema ni vjerskoga fanatizma, za koji se općenito misli, da je razlogom sporu. Od Srba i Hrvata seljaka ćeš čuti, kako žali, što Turci i Židovi bolje obdržavaju svoju vjeru, nego li kršćani. Ekonomski i socijalni život u Hrvata i Srba je jedan. Jedni i drugi su u masi svojoj seljaci sa seljačkom inteligencijom. Razlozi sporu dakle nisu ni socijalni ni ekonomski ni vjerski. Na žalost oni su tričavi i zato tim sramotniji. Glavnim razlogom pokazuje se prije svega neobična umna jednostranost hrvatske i srpske inteligencije. Hrvati vole govoriti o svojem kulturnom prvenstvu na Balkanu, a Srbi se opet hvališu svojim nacijonalnim i političkim prednostima. Hrvate demoralizuje to, što su njihovi prosvjetni zavodi osnovani po zapadnim

uzorima, a Srbe kvari svijest, da se mogu oslanjati na Rusiju, a poglavito, što imadu dvije nezavisne države Srbiju i Crnu goru. Pa ipak se ta hrvatska kultura nije ni dotakla seljaka, koji čini 80% svega naroda, i Milan je još nedavno vladao u Srbiji, a da protiv njega nije nitko ni prstom maknuo.

Ima još jedan nutarnji razlog sporu, a to je ćudoredna razvraćenost inteligencije, koja se pokazuje u ostalom kao općenita bolest savremenoga čovječanstva. K tomu se pridružuje kod Slavena još jedna okolnost. Kako je već navedeno, gotovo je sva inteligencija u južnih Slavena »seljačka«. Djak u južnih Slavena, to je sinonim bijednika, gotovo prosjaka. Sve svoje sile potrošio je on, da se protura kroz život a kad svrši nauke nije sposoban ni za kakov rad. Prekinuo je sve sveze sa svojim seljačkim svijetom, a teško mu je naći nove sveze i novo društvo. Osjećajući se odbačenim, bezpomoćnim, dolazi u atmosferu, otrovanu plemenskim razdorom. i sve da mu zdrav razum govori, da je taj spor i sramotan i štetan, ipak mu se čini, da se on jedini ne slaže s drugima, a nema ni energije, da brani svoje mnienje. Što više, nema medju svima hrvatskim i srbskim političkim radnicima nijednoga, koji ne bi osudjivao srpsko-hrvatski spor u »četiri oka,« a u isti mah nema ni jednoga, koji bi se usudio otvoreno iskazati svoje mnijenje Brani tomu takodjer i rastrovani stranački život. Političke stranke južnih Slavena nisu široke organizacije, koje bi si stavile kao zadaću, kakvi mu drago društveni rad, već su to uski krugovi, kad kada ograničeni tek na redakciju kakova žurnala, koji idu isključivo za egoističnim ciljevima. Uzorima takovih stranaka — nastavlja pisac — pokazuje se čista stranka prava sa dnevnikom »Hrvatsko pravo« i srpska samostalna stranka sa dnevnikom »Srbobran« Obje novine bile su svojim pisanjem povodom tim dogodjajima, za koje naziv demonstracije zvuči suviše lijepo. Demonstracije su, govori, pisac izražaj ili mladoga idealizma ili muževnoga uvjerenja ili dubokoga ogorčenja narodnih masa. Mi smo pako dužni priznati, da je tu sudjelovala mladež, otrovana tolikim fanatizmom. da o idealizmu ili kakovom drugom plemenitom porivu ljudi, spremnih da se žrtvuju visokoj ideji, ne može biti u tom slučaju ni govora. U Hrvatskoj ni nema pravog narodnog uvjerenja, a nema ni dubokoga nacionalnog ogorčenja. Gdje je dakle izvor tolikoj mržnji? Odgovor je jedan: u tom

što se izradila takozvana veliko-hrvatska i veliko-srpska ideja. Ideje te su nastale 60-tih 70-tih i 80-tih godina, kad su i Hrvati i Srbi težili samo za tim, da se oslobode od tudje zavisnosti i da se svi južni Slaveni okupe, budi oko Zagreba, budi oko Beograda. Težnja ta našla je najveći izraz u knezu Mihajlu i u biskupu Strosmajeru. Dokle su se obje ideje opirale o Slavenstvo, ne samo, da nisu izključivale jedna drugu, nego su se prekrasno dopunjavale, čemu je dokazom krasno prijateljstvo medju Mihajlom i Strosmajerom. Poslije su došli na vladu Milani, Kalaji i Hedervari i Srbi su i Hrvati tako duboko spali, da je veliku hrvatsku ideju stao propovijedati Dr. Frank i da Srbi sa srbskom zastavom, pravoslavljem i ćirilicom demonstruju s a m o protiv H r v a t a. U Ugarskoj Srbi idu pače na saborske izbore drage volje samo pod madžarskom zastavom, a u Hrvatskoj im je teško izvjesiti hrvatski barjak i onda kad to traži pristojnost i zakon. Ćirilicom pače razumni Srbi samo razdražuju Hrvate. U Hrvatskoj počevši od prvog razreda u osnovnim školama uče se djeca pisati latinicom i ćirilicom, no Srbi svejednako mrze h r v a t s k u latinicu; tako n. pr. u Beogradu traže od hrvatskih advokata, da dokumenti budu pisani ćirilicom ili da se prevedu na francuski jezik. Francuska latinica nije ništa, a hrvatska smeta. Pravoslavlje proglasiše u zapadnom dijelu Balkana bezuslovno srbskim, tako da Hrvat ne može da bude pravoslavnim, a pravoslavni ne može opet da bude Hrvatom.

Od nevolje morali su od te aksiome učiniti iznimku za bosanske Muhamedovce i za južno-dalmatinske katolike. Koliko je zla samo već donijelo i koliko će još donijeti ovo besmisleno i kobno istovjetovanje pravoslavlja sa srpstvom i izključenje Hrvata iz slavenske crkve. A nije ni lijepo istovjetovati vjeru i narodnost, napose onda ne, kada se razlika ne krije u religioznom čuvstvu, nego je umjetno gradi sićušni i kratkovidni partikularizam.

Ipak se nečovječtvo i divljačtvo, kakovo se pokazalo u posljednjim dogadjajima, dade protumačiti tek neprijatnim i neočekivanim razočaranjima, koje je hrvatska i srpska inteligencija iskusila zadnjih 30 godina, i koja su ju dovela do potpunog narodnog bezumlja. Oslobodivši se Hrvati g. 1860. germanizacije absolutizma, sbližiše se u toj godini opće nevolje

s Madžarima. Usprkos tomu što su pokazali njihovi politički radnici u razdoblju od g. 1860—67. primjer rijetke energije, prosvjetljenosti i patriotizma ipak su g. 1867. na pritisak iz Berlina bili žrtvovani austro-ugarskom dualizmu, a g. 1868. glasovao je činovnički sabor u Zagrebu madžarsko-hrvatsku nagodbu. G. 1873. revidirana je opet pod tlakom iz Berlina hrvatsko-ugarska nagoda na gore, a skoro iza toga opozvao je Franjo Josip svoj manifest u kojem je zajamčio Česima jedinstvo zemalja sv. Većeslava. Od toga je vremena hrvatska politika pretrpjela čitav niz poraza, osobito od onda, kada je na stolicu hrvatskih banova sjeo grof Khuen-Hedervary tudjinac po porijetlu i po osjećaju. Tomu je grofu uspjelo, da privede na svoju stranu svu srpsku inteligenciju u Hrvatskoj. U njegovoj je većini (76 članova) više od 30 Srba, dok u manjini oporbenoj nema nijednoga Srbina. A u isti se mah u samom Zagrebu propovijeda veliko-srpska misao, koja si postavlja za zadaću »istragu Hrvata«. Predstavite sebi sada Hrvata — kaže pisac — koji imade pravo da misli ovako: Madžari gnjetu mene politički, za njima je trojni savez i u njihovim je rukama faktička hegemonija u državi. Nijemci me pritištu gospodarski, a ugrožavaju me i Talijani, koje Crna Gora zove na istočne obale Jadranskoga mora . . . Mogu li ja pri tom mirno gledati na propagandu došljaka Srbina, koji je slabiji od mene? . . . Rezultat? ćete pitati. Rezultat je takav, kakav biva onda, kada mali činovnik, koji je dobio od poglavarstva poštenu lekciju, dolazi kući, psuje ženu i tuče djecu. Hvala Bogu svi su oni slabiji od njega! I srpska je politička povjest za posljednjih 25 godina puna neugodnih razočaranja. Sjetimo se, s kojim je nadama navijestio rat Turskoj mladi još onda narodni kralj Milan g. 1877. Sjetimo se, kako je srpsku diplomaciju porazila zabrana, da se obrati za pomoć Bosni i Hercegovini, kako su ju prenerazile priprave Turske za dugotrajan rat sa samom Rusijom i kako je ista ta diplomacija stala već g. 1881. podupirati prusko-madžarske težnje na Balkanu. Od toga momenta stala je srpska politika uzmicati jednako kao i hrvatska, ne samo pred Madžarima i Rumunjima u Ugarskoj, nego dapače i pred Arnautima u koljevci drevne srpske države, u staroj Srbiji na Kosovom polju. U tako žalosno doba sveobće narodne opasnosti organizuje se u Zagrebu

bojna straža protiv Hrvata — »Srbobran«. To je tako slično objavi rata Bugarima sa strane Srba g. 1885!

Od te narodne bolesti ima samo jedan lijek potpuna i iskrena svenarodna svijest, koja će svojim ognjem uništiti sve tragove uskoga partikularizma; tu ne dostaje spremnost jedne ili druge stranke, da popušta; ovdje će pomoći samo iskrena ljubav k narodu, pa zato ne valja ni pitati tko je kriv, jer krivnje nema, gdje nema prave narodne svijesti.

U novije se vrijeme mnogo govori i piše o budućnosti malih naroda: obično ih odsudjuju na neizbježivu propast »po zakonima svjetske centralizacije«. Pače ako se i ne slažeš s tim mnijenjem, ipak nije moguće ne vidjeti, da se je u naše vrijeme, u vrijeme orijaških oklopnjača i pušaka maloga kalibra, položaj malih država, a tim više malih naroda, znatno pogoršao. U jednom samo slučaju, i mali narod može mirno gledati na svoju budućnost: Kada je proveo organizaciju na svim poljima javnoga i gospodarskoga života na osnovu duboke narodne svijesti. Dokazuju to Česi i poznanjski Poljaci a jednako i Hrvati i Slovenci u Istri i u t. zv. austrijskom Primorju. — Ne rade tako žalibože Srbi i Hrvati. Kod njih, kako smo vidjeli prelazi spor u borbu, a borba u pravi gradjanski rat. Posljedice pako te borbe vrlo su žalosne. 100.000 medjumurskih Hrvata, koji su još 1868 g. spadali pod Hrvatsku, ne smije dobivati hrvatskih novina, nema nijedne hrvatske škole, a oružnici im silom oduzimaju hrvatske knjige; pa ipak medju tisućama hrvatske inteligencije nitko se ni ne obazire na te »medjumurske Madžare«, — tako su svi zabavljeni pitanjem o Bosni i Hercegovini t. j. sporom svojim sa Srbima. Isto je sa Rijekom. Još 1893. g. bili su ondje Hrvati činovnici i hrvatska gimnazija. Sada živi hrvatski gubernator sto vrsta daleko od Rijeke, a na Rijeci nema ni jedne hrvatske osnovne škole. I u hrvatskom društvu nema protiv toga opozicije, tek se koje od novina sjete Rijeke, a i to rijetko. — Još je gore u istočnoj Hrvatskoj (Slavoniji) koja dijeli Ugarsku od Bosne i Hercegovine. U taj se kraj posljednjih 20 godina bujicom useljuju Madžari, a kad tih nedostaje šalju onamo Niemce. Čim jedanput promišljena madžarska kolonizacija poruši taj most, onda se Madžari više ne će bojati srpsko-hrvatskog izmirenja, jer će Hrvatska i Srbija izgubiti za-

jedno s tim prevažnu trgovačku liniju: **Hamburg - Trst - Solun - Suez - perzijski zaljev sa različnim njezinim kombinacijama.** Madžarsko-njemačka provala u slavonsku Hrvatsku pitanje je vrlo ozbiljno: u Srijemu sačinjavaju Madžari i Nijemci već 27% svega pučanstva. Isto tako nije ni Bosna kadra, da se dulje vremena opire razornom utjecaju madžarsko-njemačke politike: Muhamedovci u okupiranim pokrajinama spremni su svaki čas da polože glavu na riječ »svoga cara« (sultana), narod je to, koji se više uzbunjuje rad pokolja medju Turcima i Grcima na Kreti nego rad turskih zvjerstva nad kršćanima-Armenima i Bugarima. Pravoslavni Srbi, to su bez izuzetka »bivši bundžije protiv Turaka«, koji istina nisu zadovoljni sa Švabom, no koji mrze samo Turke i »Latine« (katolike). Napokon Hrvati-katolici, to su jaganjci, koji su spremni pod vodstvom madžarskog ili njemačkog ovna ići samo protiv Turaka i »Vlaha«. Očito je, da će se Bosna i Hercegovina jedva održati protiv najezde madžarske i njemačke, a još se manje one mogu pomisliti kao karika, koja spaja Srbe i Hrvate. Na taj način prijeti jednima i drugima pogibelj, da će se prekinuti njihovo etnografijsko jedindinstvo, ako se spor nastavi, a tim će se porušiti ujedno i najjači oslon njihovih političkih i narodnih težnja.

S moralnog i kulturnog gledišta posljedice srpsko-hrvatskog neprijateljstva nisu manje pogubne. Kako se odnose ti ljudi jedan prema drugomu? Hrvatska inteligencija govori o Srbima isto, što srpska o Hrvatima; ako ćeš vjerovati prvima s v i su Srbi bez iznimke podli Bizantinci, vjeruješ li drugima nema n i j e d n o g a poštenoga Hrvata: s v i su neiskreni s v i su J e z u i t e. Srbin mimo to laže i krade, a Hrvat je od naravi idiota. Krasna mora to biti u sadašnjosti i budućnosti kultura takove društvene okoline, gdje je polovica ništarija, a polovica diota! Na taj se način objašnjuje, kako je to moguće, da se u Beogradu nimalo ne zanimaju za ono, što se radi u Zagrebu i obratno. U cijelom Beogradu nema ni jednih hrvatskih novina, nijednog hrvatskog žurnala; u Zagrebu ćete naći samo novine i žurnale Srba iz Austro-Ugarske, a i to u židovskim i njemačkim kavanama.

Srpska bi čitaonica ili knjižnica učinila smrtni grieh u očima srpskog društva, kad bi naručila hrvatska izdanja. Ne treba ni dodati, da je u Hrvata isto. Tako je jedino moguće

objasniti, da u 8 miljonovom srpsko-hrvatskom narodu pisac umire, doslovno umire od gladi, ako on ne služi kao činovnik ili žurnalist u kancelariji, ako nije pisac školskih knjiga. Samo takovim bolesnim razpoloženjem društva dadu se objasniti takovi kurioziteti, kao n. pr.. srpsko izdanje u Beogradu najboljega romana jednoga od prvih hrvatskih spisatelja Augusta Šenoe. Roman najprije preradili na srpski, zamijenivši rieč »hrvatski« riečju »srpski« »kanonik« riječju »iguman«, a po tom naštampali »ćirilicom« roman pisca koj srpski misli, ali besvjesno hrvatski piše. Na taj način Srbi i Hrvati ili bolje reći njihova nestretna inteligencija predstavlja svoje vrsti jedinstveni pojav. Oni se ne žele okoristiti prirodnom prilikom da shvate jedan drugoga, da saberu u jedno svoje kulturno imanje, da sagrade zajedničku literaturu, ako im je već sudjeno, da živu usred »historijskih nezgoda u raznim državama. Mogu, ali ne će« ! —

Činilo bi se, da se oni mogu sastati barem na polju materijalnih interesa, kako se sastaju i drugi, različni po sastavu narodi.

Pokazuje se medjutim, da se je i na tom neutralnom polju medju Hrvatima i Srbima rasplamtila borba, izazvavši suparničtvo na polju gospodarskih poduzeća i zaoštrivši u velike zagrebački konflikt. G. 70 i 80-tih navalili, židovi stotinama i tisućama u Zagreb i preoteli Hrvatima svu trgovinu, tako da na koncu 19-tog stoljeća nije bilo u Zagrebu ni jedne veće trgovačke tvrdke. Za to je vrijeme srpska banka u Zagrebu poduzela ozbiljnu organizaciju srpske trgovine u Austro-Ugarskoj. I srpski trgovci počeli u Zagrebu ozbiljno konkurirati mjesnim židovskim trgovačkim firmama. Žarki Hrvati »židovi« znali su predstaviti srpsku organizaciju kao nešto, što prijeti da će zadušiti početke ekonomijskog života Hrvata. Zato razarajući srpske magazine i boreći se sa srpskom gospodarskom organizacijom, Hrvati misle, da oni brane samo svoje krvne interese. — Pa ipak su hrvatsko-srpski uzajamni interesi jedni, kao što se u opće južni Slaveni medjusobno krasno popunjuju: Bugari su izvrsni poljodjelci i bašćari, Srbi su poduzetni trgovci, Hrvati su smjeli mornari i obrtnici, Slovenci štedljivi i marljivi gospodari u opće. Na taj način južni Slaveni *tek svi zajedno* predstavljaju dosta jak elemenat za ekonomsku borbu s njemačko-židovskom industrijom. Medjutim je zemljopisni položaj

srpskoga Beograda daleko važniji od židovsko-madžarsko-njemačke Pešte, isto tako je nedvojbeno, da je položaj *hrvatskoga* Spljeta zgodniji od položaja talijansko-slavensko-njemačkoga Trsta. Pogledajte — kliče pisac — na cieli taj slavenski prostor od Istre preko cijeloga Balkana do Kalkidike, kamo Srbe i Bugare prirodno vuče vlast mora, i razumjet ćete sve kobne posljedice srpsko-hrvatskog ekonomskog suparništva.

Jošte su pogubnije političke posljedice toga spora: Hrvatska sa Slavonijom i Dalmacijom čine jedinstveni, čisto slavenski dio monarkije, koji uživa neotudjiva i još uvijek živuća istorijska prava. Osim toga je cijelo t. zv. »Austrijsko Primorje« napučeno Hrvatima i Slovencima i na taj način vladajući nad morem, dodire se Hrvatska cijeloga svijeta. Napokon se Hrvatska neposredno dodire sa sferama sadašnjeg upliva Rusije na balkanskom poluotoku, napose u Zemunu. Kraj takovih prilika bi Hrvatska davno već morala postati moćnom polugom nutarnje i spoljašnje *slavenske* politike u habsburžkoj monarkiji, kad tomu ne bi smetao srpsko-hrvatski spor.

Takove su činjenice. Priznavali su ih i točno shvaćali oni koji su udahnuli hrvatskim političkim borcima sveslavensku i jugoslavensku narodnu misao, počevši od učenoga ekonomiste apostola Križanića, pa sve do njegova dostojnoga nasljednika Račkoga. Zato je i katolički monah, Hrvat Kačić prije dva stoljeća u pjesmama proslavio »slavenske junake«, zato je austrijski general Hrvat — Petar Preradović slavio slavenstvo i njegovu budućnost, a austrijski kancelar Mažuranić uzveličao 500-godišnju borbu Crnogoraca »za krst časni i slobodu zlatnu«, s istoga razloga i u sadašnjosti nema u Hrvatskoj pravoga Hrvata mislioca, koji bi po savjesti odobravao bratoubilačku borbu srpsko-hrvatsku.

Hrvatska inteligencija sada ne može poricati neophodnosti *bezuslovnoga* zbliženja, izmirenja, dapače potpunog ujedinjenja sa Srbima, koje je korisno i u praktičnom i u moralnom obziru, pače i onda, kad bi Srbi odbijali, razumije se za vrijeme, takovu neophodnost. I eto zašto. Nad Hrvatskom davno već križaju tri jastreba: njemački, talijanski i madžarski. Medju sobom su se oni već davno složili. U ovaj čas je pitanje o diobi Hrvatske i susjednih srpsko-hrvatskih zemalja na tri dijela. — Germaniju bi zapala Istra sa Trstom, Italiju —

Dalmacija, Ugarsku sadašnje hrvatsko Primorje s Rijekom i većim ili manjim dijelom Bosne i Hercegovine. S diobom tom slavenska Crna gora uslijed svoje kratkovidnosti simpatizuje, a Rusija kao da toga i ne opaža. Predočimo si drugu kombinaciju. Predpostavimo, da će u Beču posluhnuti Sve-nijemce, kao što je Wolf i ako mjesto kod slabih Hrvata katolika stanu tražiti oslona u jakim Srbima pravoslavnim, te se pobrate na Jadranskom moru Crna gora s Italijom, a na Dunavu Srbija s Germanijom, tada će to biti potpuni bankrot narodne slavenske politike, te će konačno za sobom povući propast Slovenaca i Hrvata, koji smetaju diobi, za njima slijediti prije ili kasnije Srbi i Hrvati.

Iz toga kritičnoga položaja dva su izlaza: Ili se imaju austrougarski Srbi i Slovenci sjediniti s Hrvatima i pod njihovim vodstvom u političkom savezu sa svima drugima Slavenima monarkije, te tražiti potpunu unutarnju državnu autonomiju, svega jugoslavenstva jednako autonomiju češku, slovačku i poljsko-rusku, ili su svi oni dužni drugim putem osigurati budućnost . . . . .

Dok se Slaveni bore odijeljeno, i dok oni čine većinu u Austrougarskoj samo u statističkim tabelama, a ne u saborima i izbornim tijelima, dok oni jednom riječju vode hrvatsku, poljsku, ukrajinsku i češku politiku, ne brineći se za politiku slavjansku, donle jugoslavenska i slavenska politika ne može naći opravdanja ni u očima Rusije ni Europe. U jednom i drugom slučaju pokretači velikoga djela oslobodjenja imaju biti Hrvati i zato takodjer moraju oni i bezuvjetno biti inicijatorima potpunoga ujedinjenja sa Srbima. Za vrijeme tisuć-ljetne borbe, koja se vodila doduše sa prekidima i koja je kadkada bivala slabija, nu nikad se nije prekinula, Hrvati su izvrsno spoznali svoje protivnike Talijane, (»nacijonaliste« i latinizatore — istrebitelje slavenskoga bogoslužja), Nijemce, Madžare; zajedno s tim se nacijonalna svijest ojačala i usredotočila kao u Čeha i Poznanjskih Poljaka. Hrvat je, — ili dobar Slaven ili otpadnik, renegat. No i hrvatsko činovničtvo, koje se pokazuje u sadašnjosti oslonom madžarofilske vlade, duboko prezire sve orgije madžaronskoga moralnoga i političkoga razvrata u Hrvatskoj. I te žene činovnika, koje će vam u slijepoj mržnji kazati, da bi gotovo voljele biti Madžarice ili Nijemice nego li Srpkinje

i te dame duboko mrze madžarsku vladu i njemačku narodno. Hrvatskoj inteligenciji, bezsilnoj i bespomoćnoj, već je dosadilo služiti inostrancima! Tudjinština (jezik, običaj i t. d.) ostavila su na njoj duboke tragove, i ona zato ne voli tudje, *osjećajući i shvaćajući svoju nakaženost.**) Uza sve to Hrvat ostaje boljim Slavenom nego Rus, Poljak pače i Srbin, koji se toliko ponosi tim, što je sačuvao svoju narodnu samobitnost, no koji na nesreću nije proniknut samilosti k braći, koja stradaju. Hrvatska inteligencija u boljim svojim predstavnicima traži izlaz, i taj joj se izlaz pokazuje u *zbliženju sa Srbima.* U Hrvatskoj već ima cijeli naraštaj, koji će provesti do kraja ideju zbliženja sa Srbima i tada će srpsko-hrvatska raspra postati »predmetom historije«.

Priopćuje *Dr.* Sv. K.

Izložba „Društva za umjetnost i umjetni obrt"

III.

Narodu našemu je umjetnost ogledalo života. On u svojim umotvorinama crta život oko sebe — kakov jest — prirodu — kako mu se prikazuje; vjerno i istinito. Zgoljni je to naturalizam — i ta umjetnost se razvija radi sebe — bolje rekavši nema nikakih nuzgrednih tendencija. Gledamo li junačke pjesme — to se vidi, da je narodu lih do tog, da zadrži u uspomeni djela junaka i znamenite zgode. Tu se piše prostodušno, njemu ne služi pjesma — za propagiranje koje ideje. Umjetnost mu je izljev duše, prosto hoće se narodu, da se veseli pjesmom, da se iskuka tužaljkom. Pjesma nije stilizovana, sve osobe i zgode iznesene su kako ih je narod zamijetio, sasma impresionistički, bez kritičkog pogleda, tako da detalji prečesto nisu podredjeni osnovnoj misli. I ako bi smio formulirati taj način umjetnosti, morao bi ga nazvati impresijonističkim naturalizmom, to je znak primitivne kulture, barem na oko. Pjesnik stvara onako, kako je percipirao — u neku ruku sasma refleksivno. I mi vidimo, da je kod svih naroda u prvim početcima instinktivno prevladavao ovaj naturalizam, a Grci — su to svjesno produbli i doveli taj naturalizam do savršenstva.

*) Žaliboże ovdje g. Radić daleko povoljnije sudi o hrvatskom činovništvu, što ono zaslužuje.

Ta narodna umjetnost i jest reflektorna, i direktna posljedica prilika, u kojima narod živi, i podneblja, u kom obitava.

Najbolji dokaz tomu su stari nizozemski slikari. Oni su živjeli u malim izbicama sa malenim prozorima, u koje je jedva dopiralo blijedo svjetlo kroz mala bojadisana stakalca. Sjeverna klima doprinijela je mnogo karakteru ovih slika. I ako je sve tamno na tim slikama, znamo i za što. — Slikari radili su u tim sobicama. Naprotiv talijanska umjetnost je vedra, puna snažnih boja. Naš narod je agraran, živi po vas dan pod vedrim nebom, naučen na svjetlo, i modro nebo, — temperamenta sanguinična, lako se rastuži, no tuga ne zadire u srce, i ne traje dugo; vesela pjesma rastjera tugu. Upaljive ćudi, a prisiljen na borbu, narod navikao je ne samo promatrati prirodu, nego i brzo apercipirati sve dojmove. Pjesma je vesela i objesna; ako ima i pornografije, to je nesvijesna, pjeva se rugalicom, a odma za tim zamnije nujna pjesma ljubavna. To je sve uzrokom, da je impresionizam gospodovao u umjetnosti narodnoj, da su boje žive, crte oštre, kolorit svjež, plastičan, no sve je uhvaćeno za pojedini momenat. — U ornamentima kao u opće u cijelom obrtu, vidimo ove žive boje, ove jake kontraste, vidimo, kako najvole uzeti model iz bilinstva ili životinjstva. U našem vezenju ako i vidimo pokušaje neke stilizacije, ipak nema izrazita štila. — Uplivi bizantski do 15. vijeka, a kasnije uplivi zapadni, romanski u Dalmaciji a gotski u Banovini, bili su prejaki, a da ne zapriječe razvitak samostalnog hrvatskog štila, naročito u graditeljstvu. U nošnji, u običajima i pjesništvu, narod je ostao kod svojih, početaka, dočim je inteligencija, naročito pjesnici i umjetnici, sasma pogodovala stranim kulturama.

I ako si sad stavimo pitanje, kako bi morali slikati naši umjetnici da budu zbilja narodni, onda je samo jedan odgovor moguć; impresijonistički realizam je značajan za naše narodne umotvorine, pa slikari slijedeći, ovaj pravac, najviše će se priljubiti shvaćanju narodnom. Bukovac se tom zahtjevu gotovo najviše približio, njegove boje ako su često i »grell«, kako Nijemci kažu, odgovaraju nama najviše. Zar ne vidimo na našim škicama i tkaninama isto tako jake izrazite svjetle boje, u oštrom kontrastu medju se a u komplementarnoj harmonizaciji?

Iznijeti sliku momenta, iznijeti ju impresijonistički bez naročite tendencije, iznijeti ju u bojama, kako nam se prikazuje,

znači — graditi na sigurnu temelju realnog shvaćanja — narodnog umieća. Taj temelj treba izgraditi i dotjerati. Tim će naša umjetnost postati donekle slična ostalim slovjenskim umjetnostima (tako slikaju Uprka, Maljavin, Vješin), što je kraj srodnosti narodnih umotvorina i razumljivo, no bit će oštro diferencirana od ostalih slikarskih škola i smjerova.

Istaknuo sam, da naši umjetnici sačinjavaju neku osebujnu grupu i u pogledu shvaćanja i u pogledu izbora sujeta kao i tehnike. Istaknuo sam, da su njihovi sujeti pretežno većinom uzeti sa hrvatskog tla, po tom bi se pravom imalo reći, da oni idu nacijonalnim pravcem barem u običnom smislu te riječi. Dapače na ovoj izložbi osim dvije tri slike Čikoša i Auera, vidimo gotovo same hrvatske krajolike. Kao što smo u prijašnjoj izložbi vidjeli mnogo historičkih hrvatskih sujeta, tako vidimo sad mnogo hrvatskih paysaža. Po tom bi bilo tomu zahtjevu udovoljeno. Značajno je kraj toga, da ti nacijonalni sujeti nailaze na vrlo slabu prodju, prem su s tehničke strane popriječno vrlo dobro izradjene stvari. Prije su se oni, koji bi imali podupirati umjetnost, izvinjavali, da ne će »secesijonističke« slike kupovati, sad kad su izloženi sami »filistarski« sujeti, ipak se ne kupuju, a koje su kupljene, to su baš one dvije tri tobože secesijonističke stvari.

Ni ovako ni onako ne ide, pa za to bi bilo najbolje, da umjetnici već radi sebe drugi put ne računaju s kupcima, kojih nema, nego neka slikaju, kako im to njihov umjetnički nagon veli, bez obzira, što će filistri (to jest kupci) na to. Kompromis sa općinstvom nije nikad zgodan. Umjetnik neka vodi općinstvo, a neka si ne da odredjivati pravac svojoj umjetnosti od većine. Naravno umjetnik diletant to ne može, on mora plivati sa strujom. On ovisi od pojedinih kritika i reklama. Pravog umjetnika ne će zatući ni uvaženi ni neuvaženi kritičar, dočim će i slabija kritika plitkost diletanta razotkriti. To sam za to naglasio, jer u našoj mladoj umjetnosti ima i ovih i onih. A diletanti su nuždni, oni šire interes za umjetnost. Prije nekoliko godina, bilo je zaista umjetnika, koji su sanjarili o slikama, no naslikati ih nisu mogli. Nisu imali tehnike. I to je najvažniji napredak u ovo pet godina. Ne samo da se je poprječni niveau vanredno digao, nego se je i tehnika diferencirala.

Glavno što se opažalo, da u crtežu nisu bili sigurni,

sad vidimo da je kod nekih crtež i perspektiva još uvijek dosta slaba. Prije pet godina vidjeli smo korektno risane slike, u kompoziciji svojoj sasma »akademske naravi«, a u boji gotovo vrlo loše. Neki (Aleksander) držeći da se »secesija« sastoji u nekom maglovitom slikanju, napustili su sasma siguran crtež, pa su pazili samo na boje. Time je slika gubila sasma na plastici, i činila je utisak skice ili studije. Naravno — boja — prestala je biti za slikare glavni studij, i tu je nastao najveći preokret. Prije se najveća važnost polagala na harmoniju boja, tako, da su slikari radje griješili protiv istine, nego da u sliku unesu neku disonancu. Narav treba korigirati, učili su akademski majstori, no tehnika plein-aira je pobijedila. Glavno je sada postalo svaki predmet donijeti makar u onakovom svjetlu, kako je umjetnik vidio. Predmeti nisu toliko vrijedili u svojoj liniji, koliko u svojoj boji. Sve je bilo tamno, Farbenfleck. Treba iznijeti sve reflekse svjetla i sve manje sjene, treba se obazirati na atmosferu, kako ona modificira intenzitet boje.

Sad već vidimo kako idu svojim putem. I tu možemo vidjeti tri grupe. Bukovčevu, Čikoševu i Medovićevu.

Ti nauci zavladali su u slikarstvu — slike su postale točne kopije naravi. — No protiv toga se digao opravdani umjetnički nagon slikara, ne objektivni realizam — nego subjektivni. Predmet treba iznijeti, kako ga je u onaj čas percipirao umjetnički. Tim se došlo do nove etape. Linija je bila zanemarena, sad se i detalj počeo zanemarivati. Kad čovjek gleda u daljinu, fixirati će jednu točku — direktnog vida, a predmeti na periferiji vidnog horizonta gube se u magli. Tako je nastalo impresijonističko slikarstvo. Jedna dominantna partija bila je na slici izradjena, a drugo se prema perspektivi sve više gubilo u magli. Time se došlo do tog, da je i jedan ton kod pojedine slike stao prevladjivati. Najextremnije je u tom radio Whistles; on je sliku radio isključivo u jednoj boji, naravno sa svim nuançama.

Dok se ovo slikanje ne udaljuje od prirode, dotle će za cijelo najjače djelovati, no pogibelj je velika, da slikari sasma svojevoljno prave kompozicije prama jednoj dominanti; tako kod nas Čikoš u ljubičastom, a Tišov u crvenom tonu.

Sve o svem, naši slikari koji su u početku pazili najviše na crtež, dok su im boje bile mlake, tako da su slike dobile neki

ukočeni izraz, drveni, bez atmosfere i dovoljne perspektive,
čeli su pod utjecajem Bukovca sve veću pažnju posve
boji: linija im je bila mekša, dok se nije gubila i tako
su kasnije naglašivali samo nuançirajuće svjetlo i sjenu
je prevladala. Mi vidimo Bukovčevog Abela i Dantea i S
nicu, Čikoševu Walpurginu noć i Dantea, Auerovu M
Linija se zanemaruje. I u taj kritični čas dolazi Crnčić. O
sa svojim bakropisima probudio opet smisao za liniju. U
je i dekorativno slikarstvo počelo djelovati. Panaux za
rišku izložbu, izazvali su opet ljubav za liniju i sad vidimo A
i Čikoša, kako se sve više udaljuju od ostalih, dok je K
čević ostao vjeran realističkom impresijonizmu, kao i Bukov
naročito u svojim portraitima. Tišov u svojim uljenim slika
no još bolje u aquarelima, isto kao i Slava Raškaj, do
su u tehnici ostale.

Iveković u svojim Žetelicama (dosad ne izloženim) napus
je tehniku svojih historijskih slika, isto tako kao njegov uč
B. Šenoa. Tako vidimo, da se malo po malo usprkos indi
dualnih osobina — kristalizira — skupina hrvatskih slikara k
osebujna grupa, na istom temelju, i ako nam ova izlož
nije mogla najoštrije pokazati današnje stanje, ipak može
prispodabljajući vidjeti smjer, kojim se kreće naša umjetnos
motivi, koji ju vode.

Da je ta umjetnost sad već — gotovo sasma nacijonal
u pravom smislu te riječi, to nam samo potvrdjuje, da je
isprazna bojazan, i uzaludna navala nekih zlo upućenih ele
nata. Danas, ako si nije naša umjetnost našla još dovo
materijalne potpore, no svojim radom ušutkala je sasma
tivnike tako, da se gotovo i ne čuje nepovoljna kritika. Z
mivije i laglje jest karakterizirati pojedine umjetnike, nego č
skupinu, pa ću to u narednom broju i pokušati. —ž-

LISTAK.

Dvie zapljene „Hrvatske Misli".

Protiv presuda, kojima se potvrdjuju zaplijene brojev
i 18. naše smotre, podnio je njezin odgovorni urednik Dr.
Mazzura prigovore, usljed kojih su bile odredjene, prema §

zak. o post. u poslovih tiskovnih, javne sjednice na dane 17. i 28. o. mj.

Javnoj sjednici dne 17. listopada 1902. predsjedao je sudbeni viječnik g. Ferrich a kao votanti fungirali su gg. Peičić i Križ. Imalo se raspravljati o prigovorima protiv zaplijene broja 17. »Hrv. Misli« od 10. rujna 1902.

Čim bje sjednica otvorena, zatražio je zastupnik javne obtužbe, zamj. drž. odvjetnika g. L Kaurić, da sjednica bude proglašena tajnom i to s razloga, što je sada vrlo uzrujano doba, te bi javno raspravljanje o zaplijenjenim mjestima, koje u sebi sadržaju prestupak §§. 300 i 302 k. z., moglo biti povodom nedoglednih štetnih posljedica.

Prigovaratelj Dr. Lav Mazzura odlučno se protivi zahtjevu drž. odvjetnika i to s razloga, što zakon u ovom slučaju apodiktički nalaže, da o prigovorima bude raspravljano u javnoj sjednici. §. 12. zak. o kaz. post. u poslovih tiskovnih doslovce kaže: . . o kojih (prigovornlk) odlučuje sud u *javnoj* sjednici. čuvši državnoga odvjetnika i prigovorica. Da je zakonodavac htio da sjednica može biti proglašena javnom, bio bi to izričito naglasio, kao što je to učinio u kaz. postupniku. Drži da se na ovaj slučaj ne može aplicirati ustanova §. 220 k. z.

Sud se na to povukao na viječanje, te nakon toga proglasi predsjedatelj odluku kojom se javna sjednica pretvara u tajnu.

Prigovaratelj služeći se pravom §. 221. k. z. imenuje svoje pouzdanike i to: gg. Dr. Milana Heimrla i Većeslava Wildera.

Nakon provedene tajne razprave i poduljeg viječanja proglašuje predsjedatelj presudu, kojom se prigovaratelj Dr. Lav. Mazzura sa svojim prigovorima odbija, a zaplijenbena presuda uzdržava u cijelosti u krijeposti.

* * *

Druga javna sjednica bila je odredjena dne 28. listopada u 8 sati usljed prigovora protiv presude kojom se obustavlja razpačavanje i zaplijenjuje broj 18. »Hr. Misli«, od 25. rujna 1902.

Senatu presjeda Dr. Bišćan a kao votanti fungiraju gg. Peičić i Rakoš. Kao, kod prve sjednice traži zamj. drž. odvjetnika g. L. Kaurić da razprava bude proglašena tajnom, a kao razlog navadja isti kao na sjednici od 17. listopada.

Dr. L. Mazzura odlučno se protivi tome, te obrazlaže

kako je podpuno krivo tumačanje §. 12. z. o p. u p. fi
ga tumači drž. odvjetnik. U Austrji postoji isti postupak
tiskovnih, a tamo je judikatura usvojila mišljenje koje
danas prigovaraoc t. j. da sjednica odredjena na prig
protiv zaplijenbene presude ima biti javna. U dokaz toga
zivlje se na riješitbu vrhov. sudišta od 23. travnja 1885.
3377. kojom se izriče načelo, da je proglašenjem tajnosti
nice odredjene na prigovore protiv zaplijenbene presude,
vrijedjen zakon.

Nakon vijećanja proglašuje sud sjednicu tajnom.

U 10 sati dovršena bje sjednica, te sud nakon vijeć
od tri četvrt sata stvara presudu, kojom se prigovor djelom
uvažuje, te se zaplijena diže sa slijedećih mjesta:

U članku »Samo ubilačkirat«

»Mi smo u Zagrebu zahtijevali, da drž. odvjetnik
naša vlada, posreduju u našem sporu i obustave »Srbobran
a teorija je starčevićanska, da treba samo zabraniti srp
zastavu i srpsko ime i ode do vraga cijelo srpstvo u naše
narodu, a Srbi u Novom Sadu jednako pozivlju Madžare
nam budu sudije i groze se, da će skočiti u more madžar
ako im se ovdje ne zadovolji! Pa onda jedni drug
predbacujemo službu t u d j i n s k e m i s l i . . . . I jed
drugi imamo u tom pravo«.

Nadalje sa člančića »Z a p l j e n e«: »Od 1. rujna do 2
rujna o. g. zaplijenjene su u Hrvatskoj i Slavoniji slijedeće n
vine: »Zastava« 17 puta, »Hrvatsko Pravo« 16 puta, »Obz
15 puta, »Hrvatska« 12 puta, »Branik« 8 puta, »Agramer Ta
blatt« 6 puta, „Narodnost« 5 puta, »Hrvatski narod« 4 pu
»Novi list« 6 puta, »Hrvatski Branik« 3 puta, »Sloboda«
puta, »Male Novine« 1 put, »Reichswehr« 1 put, »Figaro«
put, »Hrvatska Misao« 1 put, »Dom« 1 put, »Prijatelj narod
1 put, »Podravac« 1 put, »Sisački Glasnik« 1 put, »Karl
vački Glasnik« 1 put, »Hrvatski Radnik« 1 put, »Vrač P
gadjač« 1 put, »Satir« 1 put, »Naša sveza« 1 put. Ukup
je dakle od 1. do 26. rujna zaplijenjeno 26 novina 110 puta

Glede ostalih dvaju mjesta zaplijenbena se presuda p
tvrdjuje, tek se mijenja u razlozima učin §. 300 k. z., koji je
napadnutoj presudi spomenut, te se u mjesto toga inkrimin

ılijenjene stavke po §. 302. k. z. i §. 3. zak. članka XIV. od d. 1870. —

* * *

Dne 12. studenoga 1902. biti će javna razprava usljed privara Dr. L. Mazzura protiv presude, kojom je zaplijenjen i ıstavljen broj 19. »Hrv. misli« od 10. listopada 1902.

Privatna mirovinska zaklada. Glasilo Merkura »Hrv. ov. list.« osvrnulo se u svom broju od 19. o. mj. na članak, jelodanjen pod gornjim naslovom u našem listu od 10. o. ., na koji ćemo se, boljeg razumjevanja radi, s nekoliko reka osvrnuti.

Pisac članka u »Hrv. trg. listu« u svojoj samoobrani u ıvnom moja izvadjanja potvrdjuje, a sam sebi u više navrata otuslovi.

Moje je mnijenje od vajkada, da »Merkur« nije kadar, da nuje sam za se mirovinsku zakladu; i to sam mnijenje pom od glavne skupštine od 2. ožujka o. g. (kadno se prvi t riječ o »Merkurovoj« mirovinskoj zakladi povela), vazda stupao, što u ostalom i pisac Merkurovoga članka potvrıje riječima: » — — — *koju je on (t. j. Selak. op. ur.) sâm izvanrednoj glavnoj skupštini i na prvoj sjednici pododbora o zagovarao, da se naime ta zaklada čini pristupačnom mu privatnomu činovničtvu, bez obzira na to, da li pripada ovačkomu staležu ili ne.*« A pošto to i danas tvrdim, ne am kojim pravom mi se može predbacivati, da »sam svoje jerenje temeljito promijenio.«

Ja sam naveo razloge, zbog kojih držim, da »Merkur« e kadar osnovati svoju zasebnu mirovinsku zakladu. »Hrv. . list« ne samo da nije tih mojih razloga obezkrepio, nego je jošte upotpunio, navadjajući da interesi »Merkura« »*ne iju biti prikraćeni i oštećeni eventualnim zaključcima jednog rovinskog odbora, u kojem ne sjedi ni jedan trgovački namjenik*« (?); a malo niže: »*A zar da »Merkur« kao staležno uštvo eventualno — prem mi držimo, da će težko do tava što doći — strada za to, što je i drugim staležima dao svom krilu utočišta?*«

Tu se otvoreno priznaje, da nije izključena mogućnost, bi se mogli kositi interesi »Merkura« s onima mirovinske dade, a za taj slučaj pridržaje si »Merkur« pravo diktature, moćju koje može ne samo uništiti svaki zaključak mirovinske dade, nego joj može i svoje zaključke, stvorene lih s gleta »Merkurovog« interesa nametnuti. To se po Merkurovom ve »zaoštrena kontrola nad upravom mirovinske zaklade«. kako bi mirovinska zaklada kraj takove kontrole (!) prošla, je drugo pitanje.

Piscu Merkurovog članka mnogo je do toga stalo, da moje držanje prema Merkurovoj osnovi mirov. zaklade u krivom svjetlu prikaže, te me time sili na slijedeće objašnjenje.

Na izvanrednoj glavnoj skupštini »Merkura« od 2. ožujka o. g. zabačena je osnova za osnutak mirovinske zaklade, te je ujedno prijašnji odbor za sastavak osnove pojačan sa 6 novih članova iz sredine glavne skupštine, a medju tima bio sam i ja. Kratko vrijeme iza toga sazvao je predsjednik »Merkura« taj tako pojačani mirovinski odbor na prvu sjednicu. U toj sjednici raspravljalo se samo akademički, te sam ja ponovno izjavio poznato svoje mnijenje, a povrh toga naglasio sam, da bi pristup privatnim činovnicima, koji nijesu članovi »Merkura«, mirov. zakladi i time bio otegoćen, što bi svaki morao postati podupirajućim članom »Merkura«, što je s troškom godišnje članarine od 16 kruna skopčano. Na to je gosp. Klofutar predložio, da se osnuje jošte jedna nova kategorija članova tako zvanih »prinosnika«, s godišnjim članarinom od samo 2 krune, što je svakako velika razlika, te je odbor taj predlog usvojio. Konačno zaključeno je na toj prvoj sjednici, da se preradba pravila povjeri gg. Dorotka i Klofutar, i ništa drugo.

Druga sjednica mir. odbora sazvana je tek u ljetu, *ali se g. predsjednik nije udostojao i mene na istu pozvati.*

Na treću i zadnju sjednicu pozvan sam i ja, ali joj iz raznih uzroka (koje gospoda od »Merkura« dobro znadu) nije sam prisustvovao, nego sam zajedno sa gg. odbornicima Zigom Deutsch i Hugom Hranilović dostavio mirovinskom odboru pismeno očitovanje kojim izjavismo u kratko: 1. Da smo načelno proti osnutku mirovinske zaklade u krilu »Merkura«. 2. Da u sadanju Središnju upravu Merkura nemamo povjerenja, a da joj izvedbu tako važne osnove povjerimo.

Na koncu primjećujem samo jošte, da su se neizmjerno veselili, ako »Merkuru« uspije oživotvoriti i uzdržati svoju zasebnu mirovinsku zakladu. Samo molim inicijatore te osnove, te osnove, da budu, nešto objektivniji, pa kad prihvaćaju s tolikim veseeljm »stoloravnateljsku« hvalu o »*epohalnom djelu*«, neka prime i dobro mišljenu stvarnu kritiku.

Jos. Selak.

Na jednom sastanku. Dne 22. o. m. imali su sveučilištari iz Dalmacije, Istre i Primorja sastanak, da se dogovore o osnutku svoga kluba odmah okrštenog imenom »Jadran«. Pohvalno je, da se djaštvo organizira, da si nadje lakši put za rad, ali nije pohvalno, kada ti sveučilištari upravo zahtijevaju, da klub *mora* raditi po pravaškom programu. To je zaista zagonetno: s jedne strane naglašivati, da ne prave nikakvog separatizma, da će se usavršavati, a s druge strane prisizati na pravaški program. Što više: reklo se, da će se *politički* usavršivati, a kad tamo, većina ih viče, gotovo svi: *moramo* bi pravaši. Naprosto nerazumljivo.

Nego glavnija bi jedna svrha bila toga najnovijeg pra-
kog kluba: uništenje slobodnog mišljenja, naprednog duha
univerzi. Jasno se to vidi po tom, što se *u povodu osni-
ja kluba* upravo prosto i smiješno govorilo o naprednoj
ladini, koja se više podaje razumu, nego srcu — a čuvstvo
glavno obilježje gg. pravaša. Ta cijelu večer čuli se samo
lasi: gospodo, čuvstvujte, čuvstvujte . . . a nitko nije progo-
rio mislite . . . . a svaki je govor imao u sebi veliku i slobodnu
vatsku. Najbolji primjer neshvaćanja prilika i odnošaja, u kojima
imo, pokazuju pravaška gospoda tim, što ironički govore o
stojanju napredne omladine oko ekonomskog poboljšanja
oda — to je za njih smiješno. Oni će najprije slobodu a
da drugo. Vidi se, kako dobro umiju zamijenjivati sredstvo
ciljem. Nije ni čudo, jer u svom velikom oduševljenju nisu
stupačni ni razlozima ni dokazima, a onda su uzalud i
bovi i sve, onda ne može biti govora o usavršavanju.

Na sastanku govorio je i gosp. dr. Ante Tresić Pavičić u
om duhu kao i sveučilištari. Za njega su članovi napredne
ladine »štreberi, koji gledaju, da zasjednu što masnije sto-
e. Primjeri govore. Tomu književniku ne svidja se mladež,
ja filozofira, koja hoće da bude stara; on voli mladež veselu
ja se znade zabaviti uz čašu vina i pjevanje, da, on voli i
kanje i batine, nego preveliko filozofiranje medju mladići
dima. Lijep odgoj, lijepa nada u budućnost!

Promatrajuć sve to oko sebe čovjek je prisiljen šapnuti
e gdjekoju u uho: u pričama ste začeti, u njima živite, u
ma ćete umrijeti — priče će vas i poslije smrti spominjati.

»**Ujedinjena Hrvatska**«, smotra za politiku, gospodarstvo
književnost Hrvata. Izlazi u Beču, — prema potrebi, ali naj-
inje 6 puta na godinu uz cijenu od 5 Kruna. Kad nam je
šla u ruke ova »smotra«, za koju se pravila upravo ameri-
nska reklama, — .pročitasmo je vrlo brzo i vrlo se brzo
jerismo, da je šteta, što čovjek, koji je pokazao toliko ener-
e u pravljenju reklame, nije ovo svoje dobro — a sudeći
ema 1. broju — i glavno svojstvo upotrebio za bolju, ra-
mniju i *zdraviju* stvar. Velimo *zdraviju*, jer iz bečke »Uje-
njene Hrvatske« viri iz svakoga retka *bolest*, i to po našem
šljenju *teška* bolest. U doba čudotvornih nevolja, volta-križeva
drugih čudesnih pojava javlja se iz Beča novi čudotvorni
ek, jedino spasonosni balzam za Hrvate u formi društva, koje se
ve: »Hrvatska« — »Croatia«. Ovo društvo nekaki je specijalitet,
što posebno. »Odazove li se svaki rodoljub našem pozivu« —
li pisac na str. 22. — (t. j. stupi li svaki uovo »političko«
uštvo) — »kroz 24 sata, da tako rečemo, izčeznut će sve
sadašnje razmirice«, a bečka i madžarska vlada upropastit će
od straha . . . A da se upropaste, moraju Hrvati širiti »spa-
nosnu nauku o ujedinjenju svih hrvatskih zemalja u jednu

slobodnu i nezavisnu hrvatsku kraljevinu«. To je glavna s[illegible] gosp. predlaglaču, to je njegov program. Da to postigne, n[illegible] će polit. društvo »Hrvatska« sve i sva, a medju inim i ov[illegible] »da se zabrani izdavanje protuhrvatskih novina na hrvatsk[illegible] zemljištu, — da se u trg. svijetu uvede u dopisivanju izključ[illegible] hrvatski jezik itd.« Koje su novine protuhrvatske, o tom [illegible] naravski suditi polit. društvo »Hrvatska«, a kako razabiramo [illegible] 1. broja »Ujedinjene Hrvatske«, »Hrvatska bi Misao« pri tom [illegible] zlo prošla. Temeljna točka programa dala je obilježje cijelomu [illegible] i budućem društvu »Hrvatska«, koje ima tako svetranu i be[illegible] krajnu zadaću, te je prirodno, da ne će ništa izvršiti, ako n[illegible] do njega u obće dodje. Medju sredstvima, kako će društ[illegible] raditi da dodje do svoga cilja, nalazi se i ova plemenita toč[illegible] (§ 3. toč. 13.): Društvo će svoje članove oslobodjivati »iz ru[illegible] kamatnika tim, što će se društvo brinuti, da poduzme nuž[illegible] korake, da im treće osobe stave na razpoloženje novaca [illegible] osiguranje i 25-godišnji povratak isplaćujući godišnje 5% k[illegible] mata.« — Tomu dalje ne treba komentara, to je dosta jasn[illegible]

Odakle će društvo nabavljati novaca za svoje silno po[illegible] slovanje, to je predlagaču lako. U § 5. odredjuju se kao vrel[illegible] članarina, »slučajni darovi«, višci od društvenih zabava, a n[illegible] više će prihoda stizati iz »*i t. d.*«

No političko društvo »Hrvatska« ima još jednu golem[illegible] zadaću, ono postavlja kandidate u sva zastupstva i »oni čl[illegible] novi koji ne budu »bezuslovno« glasovali za društvenog ka[illegible] didata (§ 9.), »bit će ončas isključeni iz [illegible]uštva.« To će s[illegible] zbiti bez pardona, jer su prema § 17. iz [illegible] društva »Hrv[illegible] tska« isključeni politički govori i rasprave.

Iz političkog društva isključeni su politički govori i ra[illegible] sprave! To se onda zove — sloga. U ime sloge imali bi s[illegible] svi bez prigovora pokoriti diktaturi društvenog vijeća! U osta[illegible] lom cijela je ova osnova, da se blago izrazimo — upravo pi[illegible] ramidalna naivnost, kakve još nismo vidjeli ni čuli.

Dalje se ne kanimo baviti ovim nebuloznim, bolesnim pojavom, koji je sve prije nego rezultat zdravog i sre[illegible] djenog organizma. Ovakvi pojavi narodne bolesti zabri[illegible] njuju nas, čine nam se predznacima narodne propasti. Pa kad se pisac »U. H.« medju inim izjavljuje, da ne će s nama rea[illegible] listima biti ni u kakvom odnošaju, dok se ne odrečemo našeg stanovišta u srpskom pitanju, nama to može biti samo vrlo drago. On još ima, kako kaže, dva zrna soli u glavi, pa neka ih samo čuva za sebe. Sudeći po prvom broju, nedostaju mu ni za vlastitu porabu, a kamo bi još njima mogao soliti pamet drugima. Tko se bavi duševnim abnormalitetima, tomu preporučamo ovu »smotru«. O sadržaju smotre ne možemo progovoriti uz najbolju volju, jer ga — nema. Smotra bez članaka, bez svega. Ova »smotra« spada po svom sadržaju u grupu knjiga, u koju spada zagrebački adresar ili Hartmanov Kondukter, ali ove bar odgovaraju svojoj svrsi.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: Dr. Lav Mazzura.

IRVATSKA MISAO

Br. 22. 25. studenoga 1902. God. I.

I. 1263—42 U ime Njegova Veličanstva kralja! Kralj. sudbeni stol u Zagrebu zaključio a predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu vatska Misao« od 10. studenoga 1902. br. 20 i 21 i to: I. Čitavi uvodni članak pod naslovom: ɔjesi narodne stranke«. II. Čitavi članak pod naslovom: »Vivat lex . . . vivat constitutio«. iz članka »Srpsko-hrvatski spor i slavenstvo« a) od rieči »su došli« do »da«; b) rieč otis- izmedju rieči »je« i »sabor«; c) rieč otisnuta izmedju rieči »Hedervary« i »Tomu«; d) od «Zarki« do »Hrvata«; e) od rieči »Nad« do »budućnost«; f) od rieči »No« do »nakuženost« :dno sa k onom riječju pripadajućom opazkom) tvori učin pristupka § 300. i 302 kz. za se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu ništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Hrvatska 10«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem po nenutog tiskopisa nastoji se razdražiti ne- itim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u po- u njihova uredovanja, te proti različitim narodnostim, odnosno potiče stanovnike državne e proti drugima na razdore neprijateljske, napose razdražuje na neprijateljstva proti činov- om staležu što tvori učin prestupka, označenog u § 300. i 302. kz. Presuda osniva se na i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 14. studenoga 1902. Rotter.

ᵓorba za pravo.

Die Kraft eines Volkes ist gleichbedeutend mit der Kraft seines Rechtsgefühls. — Pflege des nationalen Rechtsgefühls ist Pflege der Gesudheit und Kraft des Staates. *Ihering.*

Prije tridesetak godina izašla je knjižica »*Kampf um's Recht*« l prof. dra R. *Iheringa*, znamenitoga pisca djela »Geist des mischen Rechts«. Ova rasprava poznata je u drugom svijetu : samo pravnicima, već i ostaloj široj publici. U tom i leži š njezina najveća vrijednost, da je njezina svrha — upoznati e slojeve sa samim bićem prava, a time hoće da postigne ;anje pravne svijesti u narodu. Pisac hoće da otme svaćanje datka prava u ljudskom društvu iz ruku suhoparnih profesora ırüblera«, koji su svojim apstraktnim učenim natezanjem uči- i od pravne znanosti neko čudovište, koje mogu razumjeti mo auguri — sveuč. profesori, a od prava neko strašilo, jega treba ostali smrtnici samo da se plaše i izbjegavaju, da dodju s njime u doticaj. Tomu su doprinijeli i stari neki

advokati, koji su učinili nemogućim traženje prava pred sud
manje imućnijemu gradjaninu.

Pojam *prava* vladajuće teorije (Savigny-Puchta), prem
tome i općenitog mišljenja, Ihering je stubokom porušio i s
svježu misao *borbe za pravo.* Držalo se prije, da se pravo p
puno očituje tek u *miru,* laganom tihom razvoju, nova se pom
ustanova stvara bez buke i borbe, kao kakvo jezično prav
Sila istine i moć uvjerenja bez silovitog naprezanja polag
ali sigurno krče si put i osvajaju tako ljude, koji onda vanjsk
djelovanjem daju izraza promjeni koje pravne ustanove.

Protiv ovakvog učenja iznio je Ihering smjelu tvrdnju, d
je *pravo borba,* a tek cilj mu je mir, ali mir bez borbe, uživ-
nje bez rada spada u vrijeme raja, jer povjest pozna mir i u-
vanje samo kao rezultate neprestanog, mukotrpnog napor
Onaj, koji ne razumije ovo novo tumačenje prava, jer ga pozn
samo kao stanje mira i reda, sličan je bogatomu baštinik
komu je bez muke pao u krilo plod tudjega rada, kada poriče
opravdanost izreke, da je vlasništvo rad. — Dosada su s
pravne teorije više bavile s vagom, nego mačem pravde, pra
se je jednostrano posmatralo s njegove logičke strane, ka
sistem apstraktnih pravnih pravila, a zaboravljalo se na njegov
realističnu stranu, kao pojma moći, sile. Uzdržanje pravnog
reda, prema tome ostvaranje prava od strane države, događa
se tek neprestanom borbom protiv povreda zakona. Sve velike
ljudske stečevine: ukinuće ropstva, robote, sloboda obrta, vjer
itd. izvojevane su tek nakon žestokih bojeva kroz stoljeća i
stoljeća, te potoci krvi, kao i pogažena prava pokazuju put, ko-
jim je pravo lutalo. Pravo je Saturn, koji proždire svoju vlasti
djecu, ono se samo tako pomladjuje, da obračuna sa svojom
vlastitom prošlošću. Savigny-jeva teorija mirnoga razvoja prava
kao jezika i umjetnosti, kako je teoretsko pogrešno mišljenje,
tako je pogibeljna, veli pisac, i jedna od najsudbonosnijih
bludnja, kao *politička maksima,* jer ona tješi i miri čovjeka
ondje, gdje bi on trebao *djelovati,* raditi, pregnuvši svim svojim
silama. Ona ga uči, da se stvari same od sebe razvijaju i da
će najbolje učiniti, ako prekrsti ruke i pouzdano čeka, što će
se malo po malo roditi iz praizvora prava: narodnoga pravnog
osvjedočenja. Kako je u ono doba vladao romanticizam u poe-
ziji, tako se i ova škola može punim pravom nazvati *romanti*

om; ona se je naime temeljila na idealizovanju prošlosti. Bilo
: vrijeme, kad se okitilo historiju samim lijepim krjepostima:
stinom, otvorenošću, vjernošću, pobožnošću itd., a na takvom
lu moglo se je pravo gojiti bez ikakve sile, razvijalo se samo
ao moć pravnog osvjedočenja. A kad tamo, danas svatko
nade, da se je ta slavna, krjeposna prošlost odlikovala baš u
protivnom pravcu, i da je svaka najjednostavnija pravna ustanova izazvala žestoke borbe. Ali upravo te okolnosti, da nijedno pravo ne pada u krilo bez napora narodima, kao zrela jabuka, da su se morali za svako boriti i krvariti, ne treba da žalimo, jer baš ova okolnost veže narode s njihovim pravima jednakim unutarnjim vezom, kao izlaganje na kocku vlastitog života kod poroda izmedju majke i djeteta. Bez napora stečeno pravo jednako vrijedi, kao i djeca, koje donosi roda ... Ne puki običaj, već žrtva kuje ovaj čvrsti vez izmedju naroda i prava, i komu bog pogoduje, tomu *ne daruje*, što mu treba, niti mu *olakšava* posao, da to postigne, već mu naprotiv *otešćava*. Borba, koju pravo iziskuje, da ugleda svjetlo, nije prokletstvo, već blagoslov.

Ova borba očituje se u svim sferama prava, kao u privatnom pravu, tako i u državnom i medjunarodnom. Za svakoga pojedinca, ne samo za narod, mora biti povreda njegova prava pitanje *karaktera*, ne samo pitanje *interesa*. Protiviti se nepravu je *dužnost*, dužnost ovlaštenoga naprama *njemu samomu* — jer je to zapovijed moralnog samoodržanja — dužnost naprama *društvu*, jer obrana od nepravde mora biti općenita. U svakoj društvenoj klasi razvijeno je u drugom pravcu njegovo pravno *čuvstvo* prema njegovim interesima. Za seljaka je njegov posjed, koji obradjuje, bazom njegove čitave egzistence, i zato će protiv susjeda, koji mu — tako reći — pedalj zemlje otkine, započeti svom gorčinom, strastveno u obliku parnice jednaku borbu za svoje pravo. Tako je isto životnim pitanjem za trgovca njegov kredit. Stupanj energije, kojim pravno čuvstvo reaguje na pravnu povredu, u mojim je očima, veli pisac, sigurno mjerilo za stupanj snage, u kojem pojedinac, stalež ili narod osjeća važnost prava u opće, — kao i za pojedine ustanove, za sebe i za svoje specijalne životne potrebe.

Ona praktična životna filozofija pojedinih ljudi, kojom napuštaju svoje konkretno pravo, ako ih na to ne potiče veća

vrijednost predmeta, politika je kukavičluka, jer njih samo ta okolnost, što se drugi brane od nepravde, i tako nastanu štetne posljedice. Kad bi tako postupali i ostali, bi ovakvo naziranje postalo općenitom maksimom, značilo to propast prava. Još se više očituje pogubnost napuštanja svoga prava u životu nekoga naroda, jer se za nj ne brine kakova viša sila, kao što je to kod privatnika državna vlast. Takav moral udobnosti znak je bolesnoga i slaboga pravnoga čuvstva, to je prosti materijalizam na polju prava. Obrana prava ima da bude pitanje interesa samo u slučajevima čisto objektivnog neprava, kad od strane napadača ne postoji namjera, zloba. A kad se ova ne može konstatovati, onda mora nestati materijalističnog naziranja, jer je napadaj tako naperen na samu ideju prava, na samu osobu. Sasvim mora biti onda svejedno, kakova je stvar predmetom prava. Vlastničtvo je samo stvarno proširena periferija moje osobe. I tako pokazuje pravo svoju *idealnu* vrijednost i podiže čovjeka u više sfere, premda se na oko čini, da ga samo ponizuje na stupanj egoizma i interesa. Borba za pravo je u istinu poezija karaktera. A snaga prava ne leži možda u spoznanju, u naobrazbi, već u *čuvstvu*; čuvstvo boli osjeća čovjek kod povrede svoga prava, i ono čini, da se instinktivno opre nepravdi, jer je njegovo pravo uvjetom egzistence njegove osobe i to mu nalaže ona moralna težnja za samoodržanjem. *Prema tome je način, kojim pravno čuvstvo pojedinca, kao i naroda, reaguje na povredu, najboljim kamenom kušnje njegovog zdravlja i karaktera.*

Onda iscrpivo razlaže Ihering, kako je utvrdjivanje i konkretnog prava, dužnost svakoga pojedinca naprama općem dobru i napretku. U narodu, gdje se malo po malo napuštaju pojedina prava, tegotni je, upravo mučenički posao one nekolicine, koji sile, da se zakon vrši. Oni stoje osamljeni usred općenite indolencije i kukavštine, i mjesto da steknu priznanja, izvrgnuti su još ruglu i sprdnji. *Odgovornost za takove žalosne prilike ne pada onda na one, koji zakon gaze, već na one, koji nemaju odvažnosti, da se bezakonju, nepravdi opru.* Prvo pravilo treba da bude: *ne trpi* nepravde, a tek drugo: ne čini je. Svi gradjani mora da se slože u borbi za pravo: jedne ima zvati na bojno polje interes, druge bol radi nanesene povrede prava, a treće ideja prava; svi ovi treba da si pruže ruke na zajedničko djelo: *štititi pravo pred samovoljom!*

U zdravom, snažnom pravnom čuvstvu svakoga pojedinca ima *narod*, država, najizdašnije vrelo svoje snage i najsigurnije jamstvo svoga opstanka iznutra i izvana. Zato za državu, koja hoće da bude poštovana vani, a čvrsta u svojoj nutrini, nema dragocjenijega dobra, koje ima čuvati i gajiti, nego narodno pravno čuvstvo. *Svaka samovoljna ili nepravedna odredba, koju državna vlast izdaje ili uzdržaje, oslabljivanje je pravnoga čuvstva, a time i same narodne snage, grijeh je protiv ideje prava, koji se odbija natrag na državu, i koji mora često debelim kamatima otplatiti . . .* *)

To su glavne misli ove znamenite knjižice. Ona još ni danas nije izgubila ni truna od svoje vrijednosti, a zá nas je tako aktuelna, upravo kao je da za nas pisana! Na sreću i na radost svakoga misaonog čovjeka u Hrvatskoj trune i ruši se naše starčevićanstvo, taj naš politički romanticizam. Kao što je Savigny-Puchtina teorija učila, da se do prava dolazi mirnim laganim razvojem, bez ikakove borbe, tako je i starčevićanstvo učilo i jošte danas uči narod, da se do prava naroda, do njegove samostalnosti može doći skrštenih ruku. Samo trebamo svi *htjeti* Veliku Hrvatsku i u to tvrdo vjerovati, svi treba samo da dodju do svijesti o svom državnom historijskom pravu, o našoj slavnoj prošlosti i — evo ti svega na tanjuru! Naša narodna sloboda i samostalnost bit će produkt našega htijenja, naše vjere, a dalje ne treba ništa raditi. Otuda za nas danas užasno i nerazumljivo shvaćanje politike Ante Starčevića, koji je bio tako ozlovoljen na hrvatski narod poslije revizije nagodbe, da ne bi ispio ni čašu vode, kad bi znao, da bi mogao time spasiti hrvatski narod, jer on toga nije — zavrijedio! (Vidi Folnegovićeve »Doživljaje i dojmove«). I tako su naši pravaši omalovažavali i upravo prezirali borbu za kojekakove sitnice, kao što su ustavne sloboštine; njima na očigled zbivale se najveće nepravde Oni su bili »stranka *prava*«, ali onoga prava, koje dolazi ljudima s neba ravno u naručaj. Nije tome davno, što sam imao prilike čuti na jednoj djačkoj skupštini pravaša, kako čisto u onom starom duhu starčevićanskom tumači, kako će nam brzo Herceg-Bosna pasti u naručaj ko zrela jabuka (ipsissima verba!), jer se muslimanska omladina *osjeća* Hrvatima! — Ali već i

*) Upozornjem g. držav. odvjetnika, da je ova izreka doslovna po Iheringu, da se možda ne zbude *Iheringu* kakova neprilika!

u pravaškim glavama počinje svitati. I to je zasluga do života i rada našeg vladajućeg sustava. On je svojim postup u pitanjima političke slobode: slobode štampe, sastajan udruživanja, slobodnim *i čistim izborima,* u opće svojim ralizmom« prisilio i pravaše da progledaju, on je zdravo ob nio njihove fantazije o nekom apstraktnom pravu, koje d samo od sebe, i dao im je osjetiti, da je realna *sila* ona, svijetom kreće i protiv koje treba da ustanu.

Ali koliko još manjka našim opozicijonalnim strank od spoznanja ruševina našega ustava, pa do aktivno rada za podizanje pravne svijesti u narodu, koje se sas u odlučnoj reakciji na svaku povredu prava, na sva bezakonje! Vidjeli smo gore, da Ihering razlaže, kako životni uvjet svake državne vlasti, svake narodne vlade, sama ne vrijedja zakon, jer u svježoj pravnoj svijesti naro naći će najsigurniji zalog u obrani od *tudjinske* najezde. Glav je, da svi naši opozicijonalni elementi usredotoče svu sv borbu u svakom slučaju i za najmanje pravo, i za najma zakonsku ustanovu. Mi se nalazimo već u takovoj baruši društvene indolencije i apatije u obrani prava, da nam se mo na očigled rušiti temelji ustava i autonomije općinske, da mogu dan na dan počinjati atentati na političke slobode, a se ne mičemo! Dapače, kod nas postaje smiješan pojedin ako uporno traži, da se temeljni zakon vrši, ako upotreblja uvijek zakonita sredstva na obranu svoga prava. Kod nas već drži, da mora biti svatko osudjen, koji primi tek optužni kr. držav. odvjetnika . . . Kako je u nas u tom pogledu, n bolje nam dokazuje, što ima novina, koje se ne stide pis (»Drau« i »Slav. Presse«), da vlada može i *smije* prekrš jasno slovo zakona gradske autonomije. Kod nas se može. ta što se sve kod nas ne može!

Da, mučna, neizrecivo teška je uloga onih kod nas, k hoće da se stave na svakom koraku na branik povrijedjen zakona i prava, kad iza njih stoje široke mase pravno utuče pojedinaca. Ali tu nas bodri krasno Englez, jedan od najbistr kritičara i političara, žurnalista *John Morley* (»On compromise »Nehajnom čovjeku ne možemo ništa reći. Možemo samo u zoriti na ono duboko i strašno mjesto Pisma: »Tko sm smrdi i dalje«. Onima, koji zdvajaju nad ljudskim u savrši

i napretkom svjetla spram ogromne množine grubih preduda, možemo samo spomenuti, da su velika snaga i čvrsta noć, a ne kojekakove predsude i licumjerne obične fraze, oni azlozi, koji čine tako važnim, da oni, koji nijesu pristaše noći ii tame, *tim snažnije ustraju živjeti vlastitim životom u danjem svjetlu*. Napokon onima, koji ne zdvajaju, već drže, da će se nova vjera pojaviti polagano, da se ne isplati ubogomu smrtniku jednodnevnomu učiniti se mučenikom: možemo napomenuti, da nova vjera, kad se pojavi, malo će vrijediti, ne će li biti izdjelana pokoljenjem čestitih i neustrašivih ljudi, i ne nadje li kod onih, koji je imaju primiti, poštena i neustrašiva srca« ...

Večeslav Vidić.

Dvije zanimive rješidbe vis. kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.

I. Jedan *odpis odjela za pravosudje iz god. 1896.*:

U gornjoj Krajini bijahu god. 1896. učestali požari podmetnućem vatre zločinačkom rukom. Gospodarska podružnica u dolnjem Lapcu upravila na nutrnji odjel kr. zem. vlade predstavku, kojom je molila, da bi se saboru predložila zakonska osnova, po kojoj bi dotično selo bilo dužno naknaditi svakom svom pogorelcu svaku najmanju štetu od požara nastaloga iz zlobe. Nutrnji odjel ustupio je tu predstavku odjelu za pravosudje, koji je na kr. žup. oblast u Gospiću odaslao slijedeći odpis:

Kr. hr.-slav.-dalm. zem. vlada odjel za pravosudje.

Br. 6537.

Kr. žup. oblasti u Gospiću.

Kr. zem. vlada, odjel za nut. poslove dostavila je amo na nadležno uredovanje predlog gosp. podružnice u Dol. Lapcu od 10./XII. 1896., da bi se radi čestih paljevinah u gor. krajini predložila zak. osnova, po kojoj bi dotično selo dužno bilo naknaditi svakom svom pogorelcu svaku najmanju štetu, počinjenu paljevinom, nastalom od objesti i osvete, doklegod krivca paljevine neizdadu.

Pozivlje se ovim povodom kr. žup. **oblast,** *da gosp. p-*
družnici lapačkoj priopći slijedeće:

taj predlog protivi se temeljnom načelu kaznenog pra-
sudja, koje nalazi izraz u § 31. našega kaznenoga zakon
glasi: »Kako krivina, tako i kazan iste nemože pasti na
koga nego na zločinca.« Naknada štete prouzročena po zl-
čincu jest uzgredna kazan, koja stiže z l o č i n c a za n j e g o
protupravno djelo uz g l a v n u k a z a n (smrtnu kazan, tamnic
itd.) Kada bi cijelo selo moralo naknaditi štetu prouzročen
po nepoznatom zločincu, uslijed paljevine, stigla bi kazan
t r e ć e osobe, koje nisu sudjelovale kod kažnjivoga djela, koj
nisu zločinci, a to se protivi spomenutomu temeljnomu načel

Uslijed toga ne može kr. zem. vlada, odjel za pravosuđe,
predložiti vis. saboru zakonsku osnovu, koja bi sadržavala usta-
novu, predloženu po toj gospodarskoj podružnici, a to tim
manje, što je zakonodavac jur predvidio potrebu eventualno
nuždne strože regressije institucijom prijekoga suda, ustanov
u § 371. kazn. postupnika, da se prijeki sud može odrediti
onda, kada u jednom ili više kotara neobično pogibeljnim na-
činom zavladaju umorstva, razbojstva, palež ili javno nasilje
zlobnom oštetom tudjega vlastničtva.

U Zagrebu, 29. srpnja 1897.

Za bana:
Klein v. r.

Ovaj je vladin odpis priopćen dakako gospodarskoj po-
družnici u dolnjem Lapcu, te je u njezinoj sjednici pročitan i
uzet na znanje.

II. *Jedna riješidba nutrnjega odjela kr. zem. vlade.*

Br. 8989 ex 1902.

Vis. kr. zem. vlada odjel, za unutarnje poslove odpisom
svojim od 11./VII. 1902. br. 13629, dostavila je ovamo ovu
svoju vrhovnu riješidbu:

U cesto-redarstvenoj stvari proti N. M. z., u kojoj kr. kot.
oblast u Križevcih presudom svojom od 25./V. 1899. br. 5899
obsudila istu radi toga, što je jablane na rubu cestovnoga
jarka na zemaljskoj cesti kod Gradca oboriti dala, čim je javni
promet spriječen bio, na naknadu štete za oborena i prodana
24 jablana u iznosu od 360 for. i na kazan globe od 100 for.,
a kr. žup. oblast odlukom od 21. rujna 1899. br. 10613 presudu

r. kot. oblasti u odštetnom dijelu preinačila, te odštetu snizila na iznos od 120 for., ukinula pako u onom dijelu, u kojem je izrečena kazan globe od 100 for.; nalazi kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove povodom utoka N. M. z., ostaviv netaknutom odluku kr. žup. oblasti, kojom se prvostepena presuda glede kazne globe ukinuta, *ureda radi* obje niže molbene glede odštete zbog nenadležnosti ukinuti s razloga, što političke oblasti nisu zvane ni vlastne, da u nazočnom slučaju odluče glede odštete, pošto po §§. 1. i 1338. i slied. o. g. z. *redovito* svi odštetni zahtjevi spadaju pred sud, a nepostoji posebni propis, po kojem bi u stvari košto je nazočna, političke oblasti imale ob odšteti odlučiti.

Što se kr. žup. oblasti ... saobćuje s odredbom (da izvidi) ... pa da amo predloži sve spise i sačinjeni nacrt radi odredbe daljnjega postupka glede odštete.

O čemu obavjest . . . itd.

Kr. kot. oblast.

U Križevcih, 3. kolovoza 1902.

Kr. kot. predstojnik na dopustu

M. P. *Graf v. r.*

Priobćio: *Dr.* **L. M.**

Sremac.

I ja sam Sremac — al opet moram reći: nema gadnijeg čovjeka od Sremca.

Sad u zimu obukao dugačak kožuh s ogledalcima, mastan, iskrpan, ne zna mu se krsna imena. Čakšire navukao takodje neke od kožušine, pa te su još i lijepe — al mnogi evo navukao neke štofane, kô vreća široke i o pojasu srozane, pa amo su uprljane, uzemljane, kao da je u njima ćerpić pravio, a amo ih opet odozdol šaku široko zavrnuo, da ih ne utracka. Ljeti Sremac navuče na noge crvene kao krv čarape i obuje crne, švapske papuče. To je po modi, time se on cifra. Kad hoće svijetu da pokaže, da je gazda, da se ne mora žuriti niti u teškoj obući teške poslove raditi, onda obuče papuče na crvene čarape, još cigar u zube, pa se šeće kao ban — šta

ga briga, šta mu ko može! Ali tako je samo ljeti. Sad u naravno obuva i Sremac čižmure, kao i drugi ljudi, blatu gackaju. O šeširu mu ne valja ni govoriti, ali je bara u njega slavna. Sad u ovo vrijeme, kad u Srem dodješ, pa odkale kojeg vidiš, svaki natukao šubaru oko vrata šaren šal omotao, neobrijan, brk mu kô meša nosa, a mnogi, kako je od oca ciganskoga, još i kosu pustio, kao što je nekad i Kraljević Marko. Kad ga vidiš moraš odma reći: gle, ovaj upravo ispod mehane! A možda i žedan i gladan, tek želi istom pod mehanu.

Pod mehanom Sremac i jeste kod kuće, ali ja neki našao takvoga jednoga brata baš ravno kod brice.

Brije se čovjek, baš došlo jedanput i njemu da se pa da bude ko i drugi ljudi, a ja, kako sam morao čekati dodje na me red, sio upravo njemu iza ledja, pa ću da ga matram. Milo mi je naravno bilo, što gledam pred sobom svoga, pa sam se sve smješkao od dragosti, a u sebi mislio: »Da lijep si mi, brate moj rodjeni, baš se s tobom dičim i ponosim!«

Mislim ja tako u sebi i promišljam, a on, obješenjak, da je osjetio, da je kod roda svoga i šta rod njegov misli njemu, pa se razvaganio u onoj lijepoj brijačkoj stolici Ročilj, i zagledo se onamo u ono zrcalo, ni da bi okom trena — valjda mu se dopalo, što je onako beo kao golub, kad je brica nasapunâo.

Još za brijanja vidim ja, da bi on vazdan htio sa bricom da divani, ali brica ga uhvati čas za laloku, čas za bradu, mora da šuti i razgovor da prekida. No vješt brica, pa mu i posao bio brzo gotov. Dva put je samo brica morao brijanja stati i na stranu se ukloniti, da moj Sremac pljune onu lijepu zdjelicu, i brijanje je bilo već gotovo.

Lijepo ga je brica obrijao, počešljao i brke mu umaz Kad je ustao i u ogledalo se pogledao, baš se sam sebi dop i začudio.

E, sad da je brica sekser zaiskao, dao bi, ništa ne bi kao, a kamo l' da mu ne bi dao pet krajcara ili deset fil

»Evo, majstore!« — duboko se mašio u džep, iz koj teško krajcare idu, dok je glava trijezna, izvadio je petak, og

ıo ga dobro, da se ne bi prevario, i onda ga oprezno doduše, i spremno, dao brici na onaj astalčić.

»Baš ti fala, majstore — baš si me slatko obrijao!« — kao je još majstoru. »Ima već trideset godina, kako brijem vu bradu, ali još me nijedan majstor tako slatko nije obrijao!«

Za tim, kad je tako pofalio majstora i petak mu dao, tao je u stranu, kod vrata, i sad će da razgovora, kad nije ogao prije. To je već tako kod Sremca običaj — ili došao dućan, ili u bircuz, ili u opštinu, svagdje on mora stati pa malo podivaniti s ljudma. On ima i vremena, njemu se nikada ne žuri.

Stao lijepo na jednu nogu, drugom se ispružitom oslonio, uzeo najprije da lulu puni. Najprije čačkalicom kamiš proačkao, zatim kamiš oprobao, da l' može uvlačiti, i onda uzeo ılu duvanom puniti, a kraj toga počeo prijatelju brici da se vako tuži.

»Znaš, majstore« — veli — »u ovoj našoj carevini austriınskoj tuže se ljudi, da su poreze velike, osobito na vino i akiju, ali nije istina. Ja da sam carevina, ja bih forintu udario a litru! Bih, vjeruj mi, — jer samo tako bi ljudi pametni bili ne bi pili... Šta misliš ti, šta sam ja noćas poradio — ja tukao noćas osam banaka, pa sve na vino, ovo novo! — To ije šala, moj brajko, sad ne znam, kako ću kući pred ženu i jecu moju da dojem. Došao na vašar, dotjerao tri para ovaca, rodo i pola utukao, a ništa kupio nisam. Sad živ ne smijem eni na oči...«

— A, ti šta si pio toliko? Ko ti je kriv!

— Eh, šta si! Eto vidiš, kad je vino jeftino! Trijest krajara litra. Što je to, misliš — možeš još jednu; pa još jednu, a bude najedanput trideset, a ti se čudiš samo, odkud toliko ajedanput! Eto vidiš, kako to dodje!

— A, dakle trideset si?

— Pa trideset — jedva da je falila koja!

— I ti sam?

— Eh da, sam! I društva je bilo. Da sam ja bio sam, e bih ja ni došo na to. Ali društvo, brate, popi mene i moje anke. Društvo i veselje i tambure. Znaš, da je čovjek lud, kad e malo napije.

— E, a zašto si lud?

— Eh, zašto! Pa znaš, kako to ide. Juče ja, kad s prodao ovce, ono bilo još porano, a ja hajd malo skrene bircuz kod »masnog budjelara«, tu već idu svi naši Bogdano čani, pa ću rekoh popiti koju čašu vina — ozebao sam, r sam jutros poranio, a i na vašaru sam kod ovaca vas stojao, pa mora se — velim ja kô sebi — čovjek i da ugr malo. Tako ja u sebi misleći udjem u bircuz kao jedan p čovjek. »Dobar dan:« — kažem ja onom birtašu Joci. »Eh — veli on meni odma šaljivo. »Nije više dan, već je veče, p dobro veče ti bilo!« »Pa sad dobro« — kažem ja opet njem — »Bilo veče, bio dan, meni je svejedno! Pazario jesam, p kući ću lagano već doći. Nego daj ti meni vina, gospodar »Odma, zapovjedajte samo!« — kaže on opet meni — ne baš šaljiv čovjek, da se vazdan s njime smiješ. — »Il hoćeš bela, il crna, il šiljera — mlada kô djevojka ili stara kô moj prababa — kakvoga želiš?« Tu se ja najprije nasmijem s nji a onda mu kažem: »Pa znaš, kakva! Dajte vi meni šiljera, k je za nas paore najbolje!« Tako ja njemu, al on, spadalo, jo ne razumije, već pita dalje mene, da koliko ću — pa zaintačio »Hoćeš deci ili tri, il ćeš bure, kao Ture, da pijemo svi?« — Ho, ho, ljudi, da obješenjaka čovjeka! Da čovjek nije žedan i da nije za putom, mogô bi se s njime do sita nasmijati! Al ovako meni nije bilo do smijeha, već mu kažem: »Ta mani ti šale, već daj ti meni pô litre vina jedanput!« Donese on na to meni vina, i ja sjednem da ću piti. Sad sam ga već mogao slušati i dalje, jer stao ti on opet tamo koješta lagati i ludirati se. Pijem ti ja tako i slušam njegove ludosti, kad al evo ti najedanput i neki švrća, još gora laža nego birtaš. Čim ti udje, a on odma juriš k meni. »Dobar veče, prijatelju!« »Bog dobro dao!« »A odkale ste vi, prijatelju, ako smijem znati?« »Pa smiješ, šta ne bi smio« — kažem ja njemu — »Ja sam iz Bogdanovaca, ako ćeš da znaš. A pošten sam čovjek, da ti baš i to kažem, svoje sam ovce dotjerao na vašar i prodo, pa sad evo pijem malo.« »E, to je lijepo!« — sjedne on odma do mene — »To je lijepo i baš mi je milo, što sam našao čovjeka baš iz Bogdanovaca. Taj će mi znati barem pravu istinu reći. Kažite vi meni, je l' istina, što svijet govori, da se sinoć ugušio vaš popa bogdanovački? — »Šta?!« — velim ja sav upropa — »Naš popa naopako?! Ja nisam o tome ništa čuo!« —

idiš!« — nasmije se on — »Ti iz Bogdanovaca pa ne znaš, ja odavle pa znam! Jest istina, kažu, istina živa: jeo sinoć aške sa pekmezom, pa se ugušio!« Tako ti meni reče čovjek uplaši me, začudi me! . . . Ja odjutros pitam jednoga Bogdaovčanina, što je upravo od kuće išao, je l' istina to i to — on kaže meni, da nije istini ni traga. Ali sinoć, kad mi reče ako čovjek laža, ja mu povjerovah kô bratu rodjenomu. I bio sam mu baš zafalan, što mi je to rekao i dojavio, bio bih ga u onaj par napojio daje vô, a kamo l' što je čovjek! . . . Stao se ja čuditi uz njega, kako bi to moglo biti, da sam ja od kuće otišao pa ništa čuo nisam — a on meni vazdan uz uši: jest, pa jest — sad malo prije došao iz Bogdanovaca taj i taj, pa kaže: jest istina. »Hu, majko moja!« — opet ja ne vjerujem. »Ta može l' to biti?« Al on opet: jest pa jest — i tako ti se mi sprijateljismo te najedanput počesmo piti iz jedne flaše! Nali ti on najprije meni iz svoje, onda ja njemu iz svoje, i onda dalje uzesmo zvati po litru. Dok smo se mi tako razgovarali i pretjerivali i ja vazdan govoreći, da to ne može biti, a on, da jest — dotle se nakupilo u bircuzu i drugih ljudi pijanaca. Pili i oni i pretjerivali se, a dva se tamo počeli i kartati. Zvali su i mene, da se kartam, ali ja sam im rekao, da ne znam čitati u karte, kao što i ne znam, pa su me pustili, nisu me baš puno ni napastovali. Nisam se ja za sve te ljude puno brinuo, nego razgovarao se ja i dalje sa mojim švrćanom on mi lagao tamo puna kola, a ja slušao samo. Ali ne potraja dugo tako, evo ti najedanput i tamburaši! Njih četvorica. Jedan s onom velikom tamburom kao naćve, i trojica s onom malom. Uzeše tamo odma svirati, a ja i divanim i slušam. Milo mi je čuti, gdje sviraju, al opet, nije mi to ništa neobično, čuo sam ja to i više puta. Ne marim ja toliko ni za tambure, a bilo mi je već dosta i moga švrćana lažljivoga, pa ti ja već mislim po malo i na kuću u svojoj glavi. »Dosta sam se podgrijao, i mračak je već pao, pa je i vrijeme, da se kući ide, ako se misli ići« — mislim ja upravo u svojoj glavi, i već skoro da ću reći svom švrćanu, šta sam smislio — kad al evo vraga: nanese ti djavo onog bugaraša baš do mene, i taj ti stade lijepo neku žalostivnu pjesmu da bugari . . . Uh! A u meni srce odma protrnulo i odma mi se mozag čisto ukočio! Neko mekano srce u mene, pa volim pjesme žalostivne. Te tako ja, čim za-

čuh svirati žalostno, a ja odma kao i prikovan: ostadoh lijep u bircuzu, ni da mislim na kuću više! Nema više od kuće divana, već daj sada pij, pa onda napajaj na posljetku svakog ko je žedan... A moj bugaraš stao samo uz mene pa u tamburu dira! A ja sve pjevam i u srcu zebem! Poludio čovjeno. Poludio ja, poludili i drugi, pa ti to čudo tamo ove noći bijaše. Pjevali smo mal grla ne izderasmo, a i igrali smo. Kad bi kolo tamburaši zasvirali, pa onaj bugaraš uz mene stao tamburu mi do ušiju digao, onda ja uprav da poludim! Ni za svog vijeka, majstore, velim ti, nisam tako lud i veseo bio kao što sam juče bio!...

— Dakle baš slatko ti bilo?

— Baš slatko, brate, samo mi je sad gorko...

— Zašto gorko — valjda nisi pio dalmatinca, već pravoga vina?

— Ta vino je valjano bilo, ali je nevaljano, brate moj, što sam poradio. Znaš ti, da je moj budjelar ostao prazan. Od mojih lijepih banaka jedva da je tri žalosne za lijek ostalo. To mi je eto, gorko, moj majstore. Zato ti eto i kažem, da care vina ne radi dobro, nego da bi trebala forintu na litru da udari, onda bi istom ljudi pametni bili!

— Ta idi, bora ti, dobro je to kadgod i lud biti! I napit se čovjek mora. Znaš, da se opio i onaj u svetom pismu, pa Bog nije njega udario već onoga, ko mu se rugô. Tako i ti pij samo, pa se ne boj nikoga — niti grjehota niti sramota! Da je grjehota, ne bi ga popovi pili, i da je sramota, ne bi ga ljudi i junaci već kukavice pili. Je l' tako?

— Ma tako je i pravo ti veliš. Nije ni sramota niti grjehota, i slatko je i zdravlju je dobro, ali samo ne valja, brate, što poludi čovjek od njega... Znaš ti, šta sam ja juče još počinio?

— Šta?

— Evo viš šta!

Zatim se maši moj Sremac rukom u njedra, a i ja u to skrenem glavu, da vidim, što je to još počinio moj brat. Stao i brica s britvom. Bila još dva gospodina u brijačnici, što su čitali jedan Interessante Blätter, a drugi Das kleine Witzblatt, pa i te je u ovaj čas zainteresovao moj rodjeni brat, premda ga, als einen dummen Racen, nisu do sad pravo ni slušal

/i se zainteresovali i uprli oči u moga brata ljubljenoga — a ı dotle teškom mukom izvadio iz njedara budjelar i stao ga ɔrezno razmatati. A smrkao se kraj toga posla, kao da mu oblak na čelo uzišao.

— Eto viš, šta sam učinio! — izvadi on najedanput neke arene papire. — To sam eto vidiš za pet forinti kupio!

— Pa šta je to? — stao razgledati brica, priskočivši k ıjemu — a ja sam odma natrag glavu svoju odkrenuo, jer ·am već znao šta je. To su bili u njega lutrijski prospekti!

U onoj galami i onom veselju — pripovijeda dalje i to — došao juče u bircuz i jedan čivut. Stao im ovdje svima pričati, kako se može čovjek obogatiti, a za male novce — pa ti moj Sremac lijepo kupi od čivuta za pet forinti tih prospekata! Šta je pet forinti, kad ćeš ih sigurno dobiti natrag (tako mu je rekao čivut), a osim toga možeš još dobiti milijune . . . !

Tako ti moj Sremac juče sav sretan, kad je prospekte dobio.

Ali sada, kad uzeh ja, te mu kao brat rastumačih i malo mu se k tomu još i narugah, najedanput se i ražljutio i ražalostio.

— Pa šta sad da radim? — upitat će me napokon očajno, kad je dosta razumio i kad mu je svega već dosta bilo. — Hoću l' da idem sada da tražim čivuta, pa da ga tučem, i da moje novce natrag ištem?

— Jest!« rekoh. — Idi pa traži pameti — to jedino možeš kod čivuta tražiti i dobiti!«

Tako rekoh i ustadoh napokon sa stolca, bio sam i ja obrijan.

Moj me je brat zabezeknuto gledao samo, kao da me nije pravo razumio.

— Jest bogme!« — kažem mu ja ponovo. — »Idi pa traži pameti kod čivuta — čivut se ne će ovako ololati niti se za bugariju ugrijati . . . ! !

Sad kao da me je razumio, spustio samo glavu, pljucnuo, još se useknuo. Onda opet digao glavu i htio još da mi kaže nešto, ali meni je već dosta bilo, ja mu rekoh s Bogom i odem iz brijačnice.

Na uglu sam još stao i pogledao za bratom.

On je za mnom takodje izišao, pognut i turoban. Preko

puta brijačnici, dvije tri kuće na desno, bio je drugi birca- kod »češagije«. On upravo tamo. Kad je došao pred vrata za- stao malo i zagledao se luli u poklopac . . . Zatim opet p[illegible] nuo, useknuo se na jednu stranu, malo brk obrisao — i [illegible] unišao unutra.

Unišao opet »kô čovjek«, da se malo podgrije i da se okuraži, da kući pred ženu i djecu uzmogne doći ... Ko bi mu zamjerio?!

Živan iz Srema.

Realizam i pravaštvo.

Napredna je omladina od svog prvog koraka u javnom životu god. 1895., bila u nekoj protimbi sa pravaškim strankama. Pravaštvo značilo je pasivnost u političkoj borbi, a naročito u borbi protiv današnjeg sustava u zemlji. Pravaštvo je negiralo nagodbu, stavilo se izvan nje, nije htjelo ni čuti o kakvom zastupanju u zajedničkom saboru. Pravaši temeljeći svoju politiku na hrvatskom državnom pravu, nisu htjeli ni čuti o kakvim zajedničkim poslovima s Ugarskom. Pa ako su i napustili prijašnje svoje sanje o kakvom dobrom slučaju, o kakvoj intervenciji u zgodnom času, koji će nadoći, i hrvatske zemlje sjediniti, ipak nijesu htjeli da se upuste u ustavnu borbu. Svu svoju snagu polagali su u to: da šire hrvatstvo, da podržavaju nadu u jedinstvo i slobodu. I zaista uspjesi pravaške politike pokazali su se na periferiji. Uz geslo: Bog i Hrvati, budio se Hrvat u Istri, dizala se hrvatska svijest u Bosni i Hercegovini, učvršćivala se u Slavoniji. Tu, na periferiji stajao je narod proti tudjincu, tu nije trebalo u početku nikakve politike. — Jesi li Hrvat ili nisi, to je bilo pitanje i o tom se vodila borba. U Banovini se samo s ovakvom agitacijom nije dalo mnogo postići, jer tu su i protivnici bili Hrvati, ako su i pristajali uz druga načela, gesla ili programe. Tu bi bilo trebalo pozitivnoga polit. rada, a taj nije kraj njihove taktike moguć, zato se i sva borba kretala u javnim polemikama i napadajima, često sićušne a češće osobne naravi, na štetu narodne stvari, dok se borba oko aktuelnih, političkih, kulturnih i socijalnih

tanja ili otešćavala ili ignorovala. Dok su se u Banovini vakve stranke gonile i natezale glede osobnosti i programa, madžaroni sve smjelije dizali glavu, dotle su na periferiji vidili, da se borba ne može voditi samo agitacijom: Živila lobodna Hrvatska, i negacijom postojećih političkih odnošaja. 'ravaški zastupnici u zemljama zastupanim u carevinskom vi- ›ću, uvidili su, da treba tjerati realnu politiku, hoće li da se korak približe tomu cilju. Oni se dali birati u carevinsko vi- eće — tamo su unišli naravno uz državopravnu ogradu — i amo se bore za hrvatstvo uz bok zastupnika dalmatinske na- odne stranke, koja je uvijek nastojala tjerati realnu politiku. Zanimivo je, da su pravaši u Banovini odobravali taj korak starskih i dalmatinskih pravaša, prem su ovdje odsudjivali takovu politiku, i sami se ne bi bili dali ni za živu glavu birati u regnikolarnu deputaciju ili u zajednički sabor, dapače su osudjivali radi tga neodvišnjake. Koalicija, sklopljena medju neodvišnjaci i jednim dijelom pravaša, u tom je promijenila prilike. Jer ovo koalirano krilo napustilo je svoju negativnu politiku, podastiralo je adresu sasma u duhu realne politike, nije se protivilo izborima u regnikolarnu deputaciju, jednom riječi prihvatiše se programa od god. 1894., a praksom ovih posljednjih godina ispostavilo se, da je koalicija ne napuštajući svoj državnopravni program, da tako rečem, uz državopravnu ogradu, stupila u novu fazu na realni temelj te uzev nagodbu od 1868. za oružje, borila se protiv sistema. Ako i nisu priznali, da je nagoda do zere valjana, no nisu zatvorili oči pred činjenicama, da silom okolnosti ta nagodba postoji, da Hrvatima, naročito u Banovini, manjkaju svi preduvjeti uspješne borbe i da treba najprije izvojštiti elementarna ustavna prava, a naročito gospodarsku nezavisnost, hoće li da pripreme narod za borbu oko jedinstva i potpune nezavisnosti. Tim korakom je koalicija isto ono učinila, što su učinili dalmatinski pravaši; i oni kao i ovi, ne napuštajući svoje državopravno stanovište, prihvatiše se realne politike. Ostala je jedina čista stranka prava, koja je još nepomično stajala na intransigentnom stanovištu Dr. A. Starčevića, u malo ne svim pitanjima javnog života.

No sila okolnosti je i nju promijenila. Dr. Josip Frank, vodja čiste stranka prava, dao se birati u regnikolarnu depu-

taciju. To je znamenit dogodjaj u povijesti stranke prava
časom je i posljednja frakcija opozicijonalna napustila
negativno sterilno stanovište, te se stavila na pozitivan
rad. U »Hrvatskom pravu« su doduše još uvijek pisali,
stoje na starom pravaškom stanovištu, de facto nisu
Napokon su i to pisanje (koje je bilo u svrhu agitacije)
pustili. Evo što piše »Hrvatsko pravo« u broju 2105.
postoji ovaj nagodbeni odnošaj, dotle bi slobodno mogle
druge stranke u Hrvatskoj zastupati svoja načela na
skom (t. j. zajedničkom. Op. ur. »H. M.«) *saboru*«. Time
bi ni jedan zastupnik napustio svoje stranačko stanovište
bi mogao stupiti u ugarski sabor s državopravnom ogradom
kako to čine i pravaški zastupnici na carevinskom vijeću,
na ugarskom saboru dizati glas za potlačena prava Hrvatske

Dalje u istom članku »Magjarske žrtve« veli se
»Nedostatci zastupanju hrvatskog naroda na ugarskom (!) sa-
boru na dlanu su, a za to bi svi otačbenici morali razmišljati
o sredstvih, kako da se u to zastupanje umetne više života
kako da se pruži prilika i članovom hrvatskih opozicijonalnih
stranaka, da i one uzmognu, naravno dok traje postojeći odnošaj,
svoja načela zastupati na ugarskom saboru.« A napokon veli
se ovo: »Da se uzmogne nešto učiniti za ozdravljenje odnošaja
izmedju Hrvatske i Ugarske, mora se gledom na postojeće pra-
lazne odnošaje, urediti pitanje zastupstva na ugarskom saboru.
Samo bi prudilo stvari, kad bi Madjari na svojem (sic!) saboru
čuli iskrenu riječ pravih zastupnika hrvatskog naroda, kad bi
upoznali istinite težnje Hrvata. Time se nebi trebao nijedan
član hrvatske opozicije odreći svog programa.« Mi smo opširno
i vjerno citirali »Hrvatsko pravo« prvo za to, jer držimo ovu
izjavu od 14. studenog veleважnom po razvitak naših stranačkih
odnošaja, što držimo, da će ovaj korak čiste stranke prava
mnogo doprinijeti saniranju naših stranačkih prilika — naročito
bistrenju pojmova medju opozicijom, da će koristiti narodu
jer držimo, da je ovaj *realni* put jedini moguć u današnjim
prilikama, a napokon i za to, jer nam je neko zadovoljstvo
da se je i čista stranka prava tako odlučno izjavila za realnu
politiku. Prema tome ne samo da sve opozicijonalne frakcije
isti program od 1894., nego evo su se sve postavile i
taktički temelj, i mi ne znamo, što bi ih, osim nekih

ɪitanja moglo dijeliti. Što više, mi poslije ove izjave razabiremo, la je jedne od onih bitnih razlika medju hrvatskom naprednom omladinom i čistóm strankom, barem što se tiče političkih pitanja, nestalo. Mi smo od vajkada tražili, da opozicija napusti medjusobno klanje, rekriminacije i sterilno negativno stanovište. Mi smo sticali, da nagodba, de fakto makar i „*prielazno*", postoji, i da se ne može voditi ozbiljno politička *ustavna* borba, ako se taj aktum nagodba ne priznaje; ovo nam je sredstvo borbe, mi svoje protivnike moramo njihovim vlastitim oružjem potući. Za to treba istupiti u političku arenu i dati se birati u zajednički sabor, pa makar uz »državnopravnu ogradu«. I sad ne bi bilo razloga, da se ne započne složan rad u svim hrvatskim zemljama, kad ne bi bilo u politici dvojega: »srbskog pitanja« i nove »hrvatske stranke prava«.

Pitanje, koje neriješeno može spriječiti složan rad, jest pojava nove »hrvatske stranke prava«. Poznato je da su se domovinaši sve više udaljivali, i to pravom, od taktike nekadanjih pravaša, te da su u koaliciji sa neodvišnjacima naginjali sve više realnoj politici, kako to pokazuje posljednja zajednička adresa. Oni su tu evoluclju često isticali i priznavali, i često bili od »Hrvatskog prava« za to napadnuti, no to ih do u posljedne vrijeme nije smelo. No najednom, sve se promjenilo. Čim se više približavao čas, da zajednička skupština sankcijonira fuziju, tim »Hrvatska« više ističe svoje pravaštvo stare façone. Novinski članci pisani u posljednje vrijeme desavouiraju njihov rad za vrijeme koalicije. Ističući državno pravo, počeli su opet pisati u starom duhu. Premda je nestalo, a i poslje proglašenja fuzije, moralo nestati stranke prava, ipak još uvijek na čelu »Hrvatske« stoji »organ stranke prava«, još sazivlje predsjedništvo klub stranke prava. A zašto? Iz bojazni vele, da ako tu firmu, to pravaštvo, napuste, da će ih pristaše ostaviti i prebjeći Franku, kao jedinomu nosiocu pravaških tradicija. Iz tobožnjeg obzira prama dalmatinskim i istarskim pravašima, zahtijevali su, da se nova stranka ima zvati stranka prava, jer će vele inače sve preći Franku. U ime sloge pristalo se na taj naziv, tim laglje, što je de facto ova nova stranka, sjedinjena oporba, sasma različna od bivše stranke prava, što su i domovinaši priznali. Oni su češće naglašivali, da je realna politika nuždna,

no radi popularnosti treba da nova stranka pridrži staro i
Kad su taj naziv u odboru proturali, i javili su odma, prem
je zaključila šutnja, zaključak u novinama, podigli su se
od njihovih pristaša, pa su rekli, da to sve ne valja. Ne samo
nego i stari duh pravaški treba da bude agens te nove strank
I zaista »Hrvatska« je stala pisati kao pred deset godina, sva
druga riječ bila je državno pravo, stari pravaški duh, i to,
očitom tendencijom, da se pripravi terrain, kako bi se u
uskrsnuloj stranci prava utopilo neodvišnjaštvo. Folnegović
sad u oči skupštine opet vraća na svoje, od domovinaš
dobrovoljno napušteno stanovište. Što više, Folnegović,
kojeg su svi poslje 1895. godine držali, da je politički mrtav
opet se javno proklamirao kao vodja, i proglašuje »Hrvatsku«
svoju ruku organom te nove stranke prava, on u svojoj fantaz
opet vidi staru pravašku stranku, a sebe pretendenta na st
načkom prijestolju. Tim već jasno izriče, ne samo da se nova
stranka ima nazvati hrvatskom strankom prava, nego ta nova
stranka mora tumačiti program 1894., u pravaškom duhu, št
znači: Napustiti valja dosadanju taktiku i vratiti se treba
pravaško stanovište prije 1894., a neodvišnjaci bit će, nada s
on, od javnog mnijenja prisiljeni, da to tacite priznadu. Da što
više pristaša steče, ističe se u novije doba napadno i klerika
lizam, a naročito se navaljuje na naprednu omladinu, jer se još
ne usudjuje očito navaliti na obzoraše, a hvali se tobože uje
dinjena pravaška omladina. Drži li Fran Folnegović, da će m
čitava Hrvatska ići na lijepak, napose da će se čisti dati namami
u njegov tor? Sad najednom prije glavne skupštine postaje
Folnegović najčišći pravaš, odsudjuje svaku realnu politiku,
sad je već zaboravio i skrajnji svoj oportunizam (da rabimo
fini izraz za god. 1895.) sad hoće da nadbija čistu stranku ultra-
radikalnim izjavama. Ne treba borbe, veli se u »Hrvatskoj«, a
napose glupo je baciti se na gospodarski napredak Hrvatske, to
bi samo škodilo, jer bi protivnici tim radje za našim dobrom
posizali. Čim smo siromašniji i čim manje imamo, tim bolje,
ostat ćemo nepokvareni i netaknuti. Treba se samo nadati, u
vjeri je spas. Evo ovako sad *napinju* žice, pošto su pet godina bili
u koaliciji. Evo tu je pogibelj, da se opozicijonalne stranke opet
zavade. Dok je čista stranka prava počela računati sa faktičnim
prilikama i uvidjela, da je zadnji čas za realni rad, Folnegović

hoće opet da odvede svoju stranku u maglu, misleći, da će kod neuke mase steći izgubljenu popularnost, da će pokazujući prstom na slavosrbštinu i čiste stranka prava i neodvišnjaka i napredne omladine, usprkos god. 1895., sve povući za sobom. Ta želja, da postane vodja i ti njegovi manevri i napadna novinska agitacija, bit će velika zaprijeka slozi, koja je sad u oči sabora najnuždnija, a gdje je čista stranka, čini se, spremna, da se zajednički bori proti sustavu. Čemu ta smutnja, čemu to napuštanje zauzetog stanovišta? Kao što 1895., tako i sad, čini se, da će Folnegović igrati žalosnu ulogu i opet će biti komedija Jovo na novo, a na korist trećeg. **N.**

Obustava povremenih časopisa „Slobode" i „Nove Slobode".

Pod br. $\frac{\text{II 3624-02}}{2}$ priopćio je kr. kot. sud u Zagrebu uredničtvu »Slobode« i »Nove Slobode« zaključak o obustavi obaju časopisa, u kojima se mimo ostalo, pozivom na §§ 10 i 25. tisk. z. obrazlaže zaključak 1. tim, što su urednici pomenutih časopisa gg. Živko Beiičević i Stjepan Bat samo podmetnute osobe, t. zv. Strohmani. 2. što nisu samosvojni. 3. što su dakle ovisni od svojih poslodavaca svojim vremenom i imovinom. 4. što po svojoj naobrazbi i društvenom položaju o politici i socijalizmu ništa ne razumiju, niti su kadri prosuditi, napisati ili cenzurirati članke etc.

Što se tiče najprije t. zv. Strohmanstva, to se po našemu sudu na osnovu § 10. našeg tiskovnog zakona ne može zapriječiti, da odgovorni urednik ne bude doista samo t. zv. »Strohman, niti se može u smislu gornjeg zaključka iz § 25. tiskov. zakona što takova izvesti. Tomu je dokaz i analogija § 233. kaz. z., gdje se kaže, da su prekršaji i prestupci takovi čini ili propusti, koje svaki po sebi može spoznati, da nisu dopušteni; ili gdje je učinitelj po svom stališu, po svom obrtu, po svom zanimanju ili po odnošajih svojih dužan znati *osobitu* onu naredbu, koju je narušio. Dakle je pojam odgovornosti ovdje ograničen samo obzirom na osobite neke naredbe, dok zanemarenje

dužne pažnje § 25. tisk. z. u tom slučaju ne može sadržavati nikakove specifične k v a l i f i c i r a n e o d g o v o r n o s t i urednika obzirom na kakav osobiti tiskovni propis, već se tu prema obrazloženju zaključka radi o odgovornosti za čine i propuste, koji tvore učin zločina, prestupaka ili prekršaja prema ustanovama kaznenoga zakona, no glede tih vrijede i n a č e ustanove istoga zakona o ubrojivosti i neubrojivosti svejedno, da li su ti zločini, prestupci i prekršaji počinjeni tiskom ili inače. Tu pako vrijedi vrhovno načelo § 3. kaz. z., da n e z n a n j e z a k o n a n i k o g a n e i s p r i č a v a. Za to i § 10. tiskov. zakona, koji je tu jedini mjerodavan, ne traži za urednika nikakove kvalifikacije znanstvene. Taj je paragraf sasma specijalan i kategoričan i mogao bi se ukinuti ili nadopuniti samo isto tako specijalnim paragrafom istoga ili novoga zakona.

Dalje ističe zaključak, da urednici »Slobode« i »Nove Slobode« kao obrtnički pomoćnici nisu »s a m o s v o j n i«, a § 10 tisk. z. traži, da urednik bude sam s v o j. Zaključak suda dobro dodaje »u smislu postojećih zakona«, samo što pogriješno nastavlja: »dakle takove osobe, koje samostalno vode kakovo poduzeće obrt ili trgovinu.« Mi imamo u našem gradjanskom zakoniku u §§ 16. i 17. izraženu zakonitu pravnu predmnjevu o općenitim pravima čovjeka, koja opstoje »dotle, dok se ne dokaže z a k o n i t o ograničenje tih prava«. Tako gradjanski zakon ograničuje na mnogim mjestima sposobnost vršiti svoja imovinska prava na pr. kod nedoraslih, maloljetnih, mahnitih, slaboumnih, razmetnika, općina, itd. § 21. — Tako neki izborni zakoni uskraćuju pravo glasa slugama itd., n o s p e c i j a l n o g a z a k o n a, k o j i b i o g r a n i č a v a o i m o v i n s k u i l i g r a d j a n s k u s p o s o b n o s t o b r t n i č k i h p o m o ć n i k a, m a u č e m u, n e m a m o. §§ 27—41. obrtnoga zakona traže samo, da kalfe i tvornički radnici imadu svoju poslovnu knjigu, te se o njima vodi poseban upisnik. — Po našem izbornom zakonu može takav pomoćnik ili radnik biti biran takodjer u zakonodavno tijelo, ako samo ima ostale uvjete, koje taj specialni zakon traži.

Jednako se ne bi mogli složiti s tumačenjem zaključka, da su spomenuti urednici kao pomoćnici ovisni o svojim poslodavcima svojom imovinom, te da niti imaju kakove p o s e b n e imovine, niti su etc. Ko ima malo pojma o našem imovinskom

pravu, taj znade, da su i one osobe, koje su bez razuma, te koje gradjanski zakon ograničuje u vršenju imovinskih prava, ipak nosioci tih imovinskih prava, samo ih drugi, tutori i skrbnici u njihovo ime izvršuju. Ako se pako tu misli pod posebnom imovinom nepokretna imovina, onda u jednu ruku i takove osobe, koje samostalno vode kakovo poduzeće, obrt ili trgovinu u najviše slučajeva ne posjeduju nepokretne imovine, te prema tomu ne bi bili sami svoji, u drugu ruku nema zakona, koji bi spajao pojam samosvojnosti sa pravom vlastničtva na kakovoj nepokretnini. Da pako gg. Bat i Beličević imadu kao i svaki gotovo pomoćnik ili radnik pokretne imovine (odijelo, rublje etc.), o tom valjda nema sumnje.

Što se pako tiče navoda sudb. zaključka, da bivši urednici po svojoj naobrazbi i društvenom položaju o politici i socijalizmu ništa ne razumiju. to doduše ne znamo, da li kod nas postoji kakovo mjerilo za žurnalističku spremu u opće, toliko je ipak svakomu poznato, da je socijalna demokracija radnička stranka, i da ima medju radnicima najviše pristaša; dakle moraju općenito uzevši, radnici o socijalizmu nužno i najviše znati. Ideja, koja je sadržana u ovom zaključku suda, da se naime od novinara traži neka sprema, inače je sasvim zgodna. Ali naravski da bi za to trebalo i opet istom posebne zakonske norme, no dosele je po našem mišljenju ovaj zahtjev očito nehotična bludnja i miešanje eventualne norme, koja će se tek roditi, s normom, koja još ne postoji.

—p—

LISTAK.

»**Narodna obrana.**« Na drugoj najizloženijoj točki, u drugom više manje otudjenom gradu na narodnoj našoj periferiji, u Osijeku, pokrenut je dne 16. o. mj. novi hrvatski dnevnik. Nakon »Novoga lista« na Rijeci, niče »Narodna obrana« u Osijeku. Jednake prilike radjaju jednakim posljedicama. Ljudi sa periferije osjećaju i vide ugroženost našega naroda daleko jače i bolje, nego ljudi u središtu. Ljudi sa periferije nalaze se oči u oči sa neprijateljem, koji se uvlači u naš narodni organizam poput polipa. A bi li se mogao uvlačiti, da nema u tom organizmu pukotina, bi li nekim točkama mogao sasma zago-

spodovati, a nekim opet oteti sve životne sokove, da te pukotine nisu mjestimice postale čitave provalije? Tudjinstvo crpi koristi iz našega nemara spram narodnih utvrda na narodnim granicama, ono se služi obilno tim nemarom i iscrpljuje naše pogriješke. Dok se u komorama središta mudre osnove snuju, dok se po kutovima šapuću augurske riječi, a u dvoranama na pazar nosi i glas i poštenje — dotle stare tvrdjave, gradjene davno i po starom sistemu, polagano padaju i ruše se.

Ima više takovih tvrdjava, palih našom vlastitom krivnjom, ali najvažnije po ovu našu užu Hrvatsku svakako su Rijeka i Osijek. Ta dva grada nemaju više pravo hrvatskog karaktera i naš je narod u njima smatran posljednjim, ili — gostom. Morala je da nadodje reakcija i — ona je došla. Ali ta reakcija uperena dašto u prvom redu protiv tudjinskoga polipa, naperena je istodobno i protiv čitavoga načina dosadanjega politiziranja naših političkih domaćih faktora, službenih i oporbenih. Proti prvima je i oporba — kao što je i naravno — žestoka, proti drugima reakcija ide za tim, da obnovi, da preporodi, da novim putevima uputi kola narodne politike. Koji je to put? Sama situacija najjače izloženih donosi sa sobom postulat uspješnoga rada, ustrajnog, silnog, gospodarskog i prosvjetnog, jednom riječi unutarnjeg intenzivnog rada u narodnom pravcu. Taj rad mora na žalost, da još danas bude defenzivan, ali za to tim uporniji, tim realniji. Onomu, komu je voda došla do ustiju, ne pomažu velike riječi, ne pomaže mu jedino ravan pravac politike »glavom o zid«, ne pomaže mu fiškalska politika o historijskom pravu, ne može da ga zadovolji lih politika teritorijalna — njega zadovoljava ona politika, koja donosi ojačanje gospodarsko i moralno narodnim ljudima, — politika rada. A za to vidimo, da na Rijeci taj smjer zastupa »Novi list« — te ako i polagano, ipak postojano — uspijeva, u Osijeku pako izrazito ide tim smjerom »Narodna obrana«.

Iz ovo par brojeva i iz programnoga članka može svatko razabrati, da je njoj u prvom redu stalo do toga, da se spasi narodu našemu bogata Slavonija, da osvješćenje narodno ide uporedo s ojačanjem gospodarskim i osvješćenjem ustavnim. Ona hoće da odgoji narod za borbu, za obranu, za javni život u demokratskom i naprednom smislu, da mu tako pomogne poticajem i uputom dići unutarnju odpornu snagu, kojom će zatrpati sve one pukotine, na novo sagraditi utvrde, koje su se provalile, kojom će se moći proti modernom usavršenom oružju protivnika braniti isto tako modernim usavršenim oružjem.

Pouzdano se nadamo, da će novom dnevniku, u čijim tendencijama vidimo i znatan dio naših tendencija, pos uspjeti i da ćemo naskoro iz obrane preći i na to, osiguranim pozicijama izgradjujemo, da gradimo sv

ijepo i dobro, za čim naš narod u dnu svoje duše teži i o čemu svi govorimo.

Izvještaj o poslovanju »Hrvatske poljodjelske banke«. Sve većim napretkom gospodarske tehnike te prema tome sve većom pretežnošću kapitala mali poljoprivrednik usprkos savjestnijem radu uzmiče pred domaćim, a još više pred tudjim velikim posjedom.

Jedini način, kako će i mali posjed doći do prednosti velikoga, jest udrugarstvo. Hrvatska poljodjelska banka osnovana je u naročitoj namjeri, da organizuje mali posjed na osnovu Raiffeisenovih kreditnih seljačkih udruga, te s njima u savezu eksportnih, produktivnih i konzumnih udruga. Veseli nas, da nam izvještaj ravnateljstva ove banke od 20. pr. mj. potvrdjuje, da će banka opravdati nade, što ih u nju polažemo. Za početak osnovala je ona dakako same kreditne udruge. Ove su temelj svemu udružnom djelovanju. Iz solidnih kreditnih udruga razvijaju se tek produktivne, eksportne i konsumne udruge, pa će tako biti i u nas. To nam jamči prilični broj seljačkih udruga, što je u ovo kratko vrijeme osnovan. Ima ih već 70 na broju. Članova broji 67 zadruga zajedno po zadnjem izkazu 8.808. Najveća zadruga (Višnjica) ima 440 članova, najmanja (Lipovac) 25; prosjekom dolazi dakle na svaku zadrugu do 120 članova. Najveća vjeresija iznosi K 100.000·—, najmanja K 4.000·—. Najviše zadruga broji županija zagrebačka, naime 28, za njom varaždinska 17, bjelovarska 8, modruško-riječka 8, požeška 5, srijemska 2 i lička 1. (Ne možemo se dosjetiti, što je krivo, da u cijeloj virovitičkoj županiji nema niti jedne zadruge. Ur.)

Jamči nam to i brzi porast uložaka i podijeljenih zajmova.

Tako su ulošci koncem mjeseca lipnja iznosili K 136.367·—, prema K 8.924·03 koncem travnja; do konca srpnja narasli su na K 354.649·86, 31. kolovoza iznosili su K 450.906·06, 30. rujna K 573.804·58, 31. listopada K 780.371·09, 20. studenog iznosili su već K 960.330·21.

Zajmovi iznosili su 31. ožujka o. g. K 307·900·—, 30. travnja K 523.800·—, 31. svibnja K 755·130·—, 30. lipnja K 909.630·—, 31. srpnja K 1,106.770·—, 31. kolovoza K 1,246.870·—, 30. rujna K 1,417.470·—, 31. listopada K 1,602.520·—, 20. studenog K 1,780·392·—.

Budu li se poslovi »Hrv. polj. banke« i dalje u ovakovoj progresiji razgranjivali, postat će ona u nedalekoj budućnosti prvim novčanim zavodom, kako to i zaslužuje, dok ona *jedina gleda u prvom redu na interes dužnika*. Poznato je, da su već sada neki zavodi morali sniziti svoj kamatnjak, a nema sumnje, da će se za njima doskora i ostali morati povesti, jer inače ne će moći podnijeti konkurenciju »Hrv. polj. banke«. Koliko će hiljada samo time ostati u žepu seljačtva?

Iz izvješća se razabire, da će se naskoro provesti 2. e[illegible] sija dionica i da će se banka baviti i eskomptom, pa i hipo[illegible] karnim zajmovima. Spomenemo li još, da jedino »Hrv. p[illegible] banka« sa svojim kreditnim udrugama zaista na to pazi, [illegible] seljak dani mu kredit produktivno upotrebi, jasno je, da je d[illegible] nost svakog rodoljuba ovu organizaciju poduprijeti. Držimo, [illegible] ćemo najbolje završiti sa riječima samoga izvješća:

Do sada su se tražili od rodoljuba uvijek milodari, sad [illegible] ovu, sad u onu, često i sasvim izlišnu svrhu. Od sada ne[illegible] nas vodi veličajna misao, što ju je rodio genij anglo-saks[illegible] skoga plemena, misao samopomoći. Misao će nam ta, do[illegible] shvaćena, govoriti: Ulaži glavnicu na sigurno mjesto, ulaži [illegible] na dobit, ali ulaži je ondje, gdje će, donoseći tebi primjere[illegible] korist, koristiti ujedno i cijelosti i budi sretan, ako imaš za [illegible] prilike, jer ćeš tako daleko više učiniti, nego da si pače darova[illegible]

Zahvati li ta misao sve slojeve našega društva i one, ko[illegible] imaju i one, koji stradaju, takovom snagom, da će se iz [illegible] roditi jedinstvena gospodarska organizacija cijeloga naroda, on[illegible] se ne ćemo trebati bojati, da nam ikoja sila iz vana stavi [illegible] pogibao naš narodni opstanak«.

„Hrvatska Misao" pred sudom. Protiv presude, kojom se bio zaustavljen broj 19. našeg lista od 10. listopada 1902. podnio je Dr. Lav. Mazzura, prigovore, vrhu kojih je bila od[illegible] redjena javna sjednica na dan 12. studenoga 1102. Istoj je predsjedao pom. izvjest. banskog stola g. *Ferich*, a votanti b[illegible] jahu gg. viječnici Peičić i Križ.

Inkriminiran bio je čitav članak o »*Obustava časopis[illegible] Slobode i Nove Slobode*« te jedan pasus iz članka: »*Na veru*[illegible]

Zamj. drž. odvjetnika g. L. Kaurić, traži, da razprava bud[illegible] proglašena tajnom, kojem je zahtjevu sud, uza sve protivljen[illegible] sa strane prigovaraoca, zadovoljio. Nakon provedene rasprav[illegible] proglasio je predsjedatelj presudu, kojom se prigovori glede zapljene pasusa iz članka »Na veru«, odbijaju, dok se glede zapljene članka »Obustava časopisa Slobode i Nove Slobode« uvažuju, te se zapljena glede toga članka diže.

Donosimo s toga ponovno spomenuti članak, pošto dr-žimo, da je od velike važnosti za naše tiskovne odnošaje.

Protiv presude od 14. studenoga 1902, kojom se izriče zabrana daljnjeg raspačavanja broja 20. i 21. naše smotre, podnio je Dr. L. Mazzura prigovore, te će javna sjednica biti po svoj prilici prvih dana mjeseca prosinca.

Ugarski Srbi. U 6 svezci »Kola« (Beograd, urednik A. Živaljević) ima dopis »Iz vojvodine«, u kome se traju unutarnje prilike ugarskih Srba. Pisac najprije o drugu svezku »Pokreta«, zbornika članaka, što ga iz

jić i Petar Marković, a sadržaje dva predavanja: »Ima li Sad uslova da ostane središte ovostranoga Srpstva«?, rvoga i »Doseljavanje stranaca u vezi sa našim slabim ženjem« od drugoga izdavača. Iz Markovićevoga članka no po »Kolu« ova značajna mjesta: »Unutarnja stranačka a ostavila je strašne tragove razora i pustoši u našem tvu uništivši mu ekonomsku snagu njegovu i oduzevši mu e. Koncem XVIII. vieka slici južne Ugarske davali su Srbi ku boju čitavoj skoro Bačkoj i zapadnom Banatu, a danas čkoj ima Niemaca više od pravoslavnih Srba, u Torontalu rojem skoro jednaki, a u tamiškoj su županiji dva i po puta Niemci su dobro organizovani i s planom prodiru u ka mjesta. U bačkoj županiji ima Srba 139.412 prema 78 drugih (327.108 Madžara, 192.297 Nemaca, 30.068 Slo-, 10.055 Rusina i 66.660 raznih, ponajviše Bunjevaca i Šo-). U torontalskoj županiji 191.857 Srba prema 413.459 ih (184.016 Niemaca, 114.760 Madžara, 88.094 Rusina 59 Slovaka). U tamiškoj županiji 66.702 Srbina prama 346 drugih (171.078 Niemaca, 167.523 Rumunja, 58.153 žara itd). U svim ostalim županijama potpuno izčezavaju prama ostalima. Mi smo — dodaje Marković, — zadnjih nija pustili, da nam propadnu svi privredni staleži (seljački, tlijski, trgovački), osnovnu i srednju nastavu nismo podigli kad je još moguće bilo, te tako prave inteligencije nismo li stvoriti. Već je dva decenija, od kako se srpsko društvo bnavlja, ne oplodjava od svojih prvaka nikakovim idejama, se gubi u sitničavoj stranačkoj borbi.« Drugi pisac Ostojić, donosi nam pred oči statistiku Novoga Sada: »U početku veka prema 6373 Srba stoji blizu 5000 Nesrba, do polo-veka već su se ovi brojem izjednačili, na oko polovine stoji prema 9050 Srba već 9500 nesrba. Druga polovina pokazuje rapidno napredovanje tudjih elemenata, te 1900 nalazimo ovaj užasni nerazmer: 9722 Srbina prema 51 strancu. Srbi se prirodno slabo množe, a nema otkud e doseljavaju. Novi Sad nije više srpska varoš«. Dopisnik a« nakon svega toga kaže, da se treba odreći deklama-a treba početi ozbiljno raditi. Naše političke pro-me treba da izmenimo i da u njih unesemo: eko-nski preporodjaj našega naroda«. Pisac pre-e, da i »Matica Srpska« prione jače oko pučke prosvjete i je: »Ostavimo se, bar za neko vreme, igranja Akademije stupimo onom malom radu nacionalnom (natio-Kleinarbeit) kao što predlaže Marković.« — Pridodati nam š i to, da su Marković i Ostojić u odboru »Matice« i da ju raditi u rečenom smjeru, a spominjemo još i to, da snik »Kola« predlaže Zagreb kao novi kulturni centar

Pravništvo. U svojoj izvrsnoj knjizi »Das bürgerli Recht und die bezitzlosen Volksklassen« napisao je g. 189 sveučilišni profesor bečke univerze dr. Anton Menger među ostalim ove značajne riječi: »Ne možemo u obće zatajiti, da j pravna znanost najzaostalija od svih disciplina i da do n najkasnije dopire duh vremena. U tome je ta disciplina slič provincijalnom gradu, u kom se u prijestolnici već zabače mode nose kao noviteti.« Ako je ovo vrijedilo za austrij pravnike, kud i kamo više vrijedi za naše. Uzmite samo njiho »Mjesečnik«. Nema sumnje, da je u njem dragocjena materij ali recite, što je u njem hrvatsko? Po čem se pozna, da izla u Hrvatskoj? O pitanjima, koja interesuju našu javnost, a prav su naravi, nema u njem ni spomena. Odšteta grada Zagre svakako je i pravničko pitanje, ali naša pravnička smotra ni d bi o njem pisnula! Pred sudovima vode se tiskovne parnic radi se o tumačenju, o shvaćanju raznih nejasnih zakonsk ustanova, naročito o protuslovnom ominoznom §. 25. tisk zak., a naše pravničko glasilo ni da bi se ganulo! O aktueln životnim pitanjima ne zna glasilo hrvatskih pravnika ni d mucne! To je zanimiva pojava i dokaz, kako su naši službe pravnički kapaciteti srasli s našim narodnim životom i kak osjećaju njegove potrebe! U ime znanosti — šuti se. Gdje m je njihov istančani pravni osjećaj, kad i o najtežim i najočitij *povredama* zakona šute kao ribe? Isti profesor napisao je njemačkim civilistima ovo: »Zadubljeni u studij dalekih vreme i odnošaja, držeći se preživjelih pravnih ideja ukočenošć koja podsjeća na najborniranije ortodoksije, nisu opazili svj promjena« . . . Primijenite sad ovo mutatis mutandis na naše pravnike! Nešto bismo svakako morali izostaviti, ali jedn bismo morali — dodati. Kod Niemaca je bilo i ima znanosti učenjaka, koji s najboljim uvjerenjem služe ili bar hoće d služe istini. U nas je »znanost« sluškinja i njezini »svećenic sluge — jednoga sustava. Mladeži se govori o ideji prava, zatim joj isti predavači svojim primjerom pokazuju, koliko drž u životu do onoga, što govore sa katedre . . . Prednjače j »dobrim primjerom« i izvrgavaju ruglu svoje vlastite rieči. Tak se odgaja značajna mladež i znanstveni pomladak!

O odgovornosti činovništva piše Emile de Laveley u svojoj knjizi »Vlada demokracije« ovako: »Mora biti moguć svakoga činovnika eksekutivne vlasti, od prvoga minista d zadnjega sluge i vojnika, ako se je ogriešio o zakon, bez okli vanja, bez prehodne punomoći dovesti pred redovite sudove, nipošto pred državno vieće ili posebni sud. Nesmije bit zvoljeno, da se takov činovnik brani time, da je dobio od svoga predpostavljenoga i svaljuje tako odgovor svoje predpostavljene, koji su mu nalog dali. Kažnje

onaj, koji je izvodio, jer izvadjanje je kažnjivo i ovo se mora zapriječiti.

Kada bude činovnik znao, da će biti kažnjen jedino on, povrijedi li zakon, on će se premišljavati hoće li se ogriješiti nezakonitim činom, i tako će eksekutiva uvidjeti, kako slabe u njenim rukama sredstva za oštećivanje gradjanstva. Više nego jedan put bila je vlada u Englezkoj prisiljena, kako to priopćuje Robert Pecl u svojim uspomenama, da odustane od provadjanja onih potlačujućih odredaba u Irskoj, koje su bile zakonite, iz razloga, što nije mogla naći činovnika, koji će se izložiti pogibli, doći pred porotu i biti radi povrede zakona odsudjen.

Kada se sveobće primijene i upotrebe te zasade neograničene i izravne odgovornosti svakoga vladinoga činovnika, onda je to u slobodnoj zemlji najbolje jamstvo proti nezakonitim poduzećima vlade.

„Intenzivan život". Takav je naslov dao jednom svom govoru sadanji predsjednik Sjedinjenih država Teodor Roosevelt, što ga je držao u Chicagu 10. travnja 1899. Franceska »Revue Bleu« donijela je taj govor u prevodu još mjeseca lipnja o. g. Vrijedno je da glavne misli toga i za naše prilike važnoga govora ovdje iznesemo. — Udoban život, život pun mira, kojemu se predajemo samo za to, jer nećemo, ili ne možemo da pregnemo za velikim stvarima, život je nedostojan i pojedinca i naroda. Mi se ne divimo plašljivom i mirnom čovjeku. Mi se divimo čovjeku, koji utjelovljuje u sebi pobjedonosno naprezanje; čovjeku, koji ne čini zla svome bližnjemu, koji je uvijek spreman da pomogne prijatelju, ali koji ima uz to muževna svojstva, koja su mu potrebna, da u teškom boju života pobjedjuje. Muka je ne uspjeti, ali još je gore nikada ni ne kušati da se uspije. U ovom životu mi ne dolazimo do ničega nego pomoću naprezanja. Ni jedan čovjek ne može da je lišen nužde da radi, osim u onom slučaju, ako je ili on ili ako su njegovi oci prije njega plodonosno radili. Ako je ovako zadobivena sloboda dobro upotrebljena, onda je to znak, da je dotičnik zaslužio svoju sreću. Ali ako on upotrebljuje onaj period života, u kojemu je potrebno da radi, kao doba jednostavnoga uživanja, to takav čovjek pokazuje time da je jednostavna zapreka na ovoj površini zemaljskoj. Ovakav neradin, lijen čovjek neće moći biti nikada sposoban za kakav ozbiljni posao pa bilo u njega i koliko rada i sposobnosti.

Isto tako ne može da bude zdrave države nego ondje, gdje i muževi i žene, koji tu državu sačinjavaju, žive životom zdravim i trijeznim, gdje se muževi ne boje rada i rata, gdje se žene ne boje materinstva, a gdje se djeca uče, da tegobe i zapreke svladaju, da im se djeca suprotstavljaju, a ne da ih mimoilaze, da ih izbjegavaju. Isto je tako i kod naroda. Tri

puta blažen onaj narod, koji ima povjest slavnu, jer je bo[illegible] kušati velike stvari, i dostići velike uspjehe (pa makar i ve[illegible] neuspjehe) nego se staviti u red onih malih duhova, koji [illegible] mnogo trpe, niti mnogo uživaju, jer žive u sivom, jednolič[illegible] sumračju, bez pobjede i bez svakoga poraza.

I oni hrabri Amerikanci iz god. 1861. mogli su ne po[illegible] zeti rata za slobodu i prištediti i novce potrošene i krv p[illegible] livenu i suze udovica u crno zavijenih, ali bi oni onda p[illegible] zali samo to, da su nesposobni uzeti si mjesto medju veli[illegible] narodima svijeta. Ali velika misao, za koju su se borili, pos[illegible] ćuje sve žrtve, koje je borba progutala.

Ali velika naprezanja i veliki rad treba da se upotrije[illegible] i za u istinu velike ciljeve. Roosevelt se tu obara na one [illegible] bične i niske duhove koji rade, ali samo za sebe, samo za [illegible] da skupe novaca, obara se na »komercijalizam« koji je zaho[illegible] tio njegove sugradjane. To su ljudi koji se boje unutarnje[illegible] intenzivnoga života, života kojim je jedinim vrijedan narod [illegible] živi. Nijedna zemlja ne može da se na dugo održi ako nje[illegible] temelji solidno ne počivaju na dobrostanju i razvoju ma[illegible] rijalnom, koje dolazi od štedljivosti, od energije, od poduz[illegible] tnoga duha, od naprezanja gordog na polju industrijalne dj[illegible] latnosti. Ali opet nije bio nikada veliki onaj narod, koji se [illegible] osnovao lih na materijalnom dobrostanju. Moramo da slavim[illegible] one, koji radeći za sebe time ujedno dižu i gospodarstvenu m[illegible] naroda, ali još više treba da smo zahvalni onima, koji up[illegible] znaše, da imadu velike dužnosti i prama narodu svome. P[illegible] lazeći na javne muževe, koji vode i upravljaju javni život, ka[illegible] Roosevelt, da od njih moramo tražiti najvećih sposobnost[illegible] potpunoće, jer su oni odgovorni za uspjehe isto tako kao [illegible] i za neuspjehe. Oni imadu da predvide bilo dobro bilo zl[illegible] da ga bilo pospješe bilo već u naprijed onemoguće. A on[illegible] govori o tjesnogrudnosti i zatvorenosti kod pojedinih naro[illegible] koji preko granica svojih ni ne gledaju niti znadu znadu [illegible] se zbiva, niti utječu na ostali svijet. »Naravski, da prije sv[illegible] moramo da dobro vodimo naše domaće poslove; moramo [illegible] bdijemo da u unutarnjoj upravi grada, države ili naroda vl[illegible] gradjansko poštenje, čistoća i dobri običaji; moramo da se [illegible] rimo za poštenje u službi, za poštenje prama vjerovnicima [illegible] mlje i pojedinaca, za što širu slobodu individualne inicija[illegible] ondje, gdje je ta inicijativa moguća, a za što trijezniju kont[illegible] individualne inicijative ondje, gdje bi ova mogla da bude [illegible] prijateljicom općemu dobru. Ali dok imamo da držimo u n[illegible] našu vlastitu kuću, ne lišavamo se sudjelovanja u vekim [illegible] slovima svijeta. Ako se narod odrekne sudjelovanja kod [illegible] likih svjetskih pitanja, on se time odriče jednostavno pr[illegible] boriti se, da dobije jedno mjesto medju narodima, o koj[illegible] ovisi sudbina čovječanstva«.

Svoje predavanje zaključio je Roosevelt ovako: »Podjimo srčano u život borbe odlučiv da ćemo našu dužnost ispuniti nuževno i dobro; odlučiv da pravicu uzdržimo činima i riječima; odlučiv da ćemo biti istodobno srčani i pošteni; da ćemo služiti visokom jednom idealu a uz to ipak držati se praktičkih metoda. A povrh svega, ne uzmaknimo pred nijednom borbom, moralnom ili fizičkom, unutar ili izvan zemlje, ako budemo sigurni da je borba pravedna. Jer samo borbom, jer jedino pregnućem snažnim i pogibeljnim postići ćemo cilj prave narodne veličine.

Češko novinstvo u god. 1902. Kulturni napredak češkog naroda možemo razabrati najbolje iz slijedećih brojeva.

Godine 1902. izlazilo je ovoliko čeških novina:

U Pragu 323, u ostaloj Češkoj 201, u Brnu 44, u ostaloj Moravskoj 84, u austrijskoj Šleskoj 5, u pruskoj Šleskoj 1, u Beču 9, u Pruskoj 1, u Francuskoj 1, u Sjev. amerik. sjed. državama 67. Ukupno dakle 736 čeških novina.

Ako se prema razmjernom broju novina može doista prosuditi kulturni stupanj duševnog osvještenja pojedinog naroda, koliko su daleko od nas kulturniji i osvješteniji Česi, dok u svim zemljama u kojim stanuju Hrvati, izlazi tek oko 80 hrvatskih novina.

Dr. L. M.

Iz udrugarskoga pokreta. Već prije više godina osnovano je u Njemačkoj društvo za propagandu i znanstveno izradjivanje udrugarstva pod imenom »*Verein für sociales Genossenschaftswesen*«. Ovome društvu, koje je u novije doba razvilo živahnu djelatnost, stoje na čelu najbolji radnici na polju narodnog gospodarstva i socijologije.

Društvu je svrha da izdavanjem i razpačavanjem zgodnih knjiga i brošura širi udrugarske ideje, nadalje da priredjivanjem i predavanjem iz teorije i prakse udrugarstva odgaja i učvršćuje udrugarski duh, i da već postojeće udruge podupire i savjetom i djelom.

Društveni organ je »Genossenschaftspionier«, u kom se pretresju sva teoretska i praktička pitanja udrugarstva.

Mjeseca augusta o. g. obdržavao se u Kielu 18 *kongres sveopćega saveza njemačkih poljoprivrednih udruga*. Od ukupno 16.000 poljoprivrednih udruga okupljeno je oko toga saveza 9000 udruga sa 750.000 članova, i to: 40 centralnih udruga, 5756 štedovnih i pripomoćnih udruga, 1578 nabavnih i 413 ostalih udruga. Promet centralnih blagajna iznašao je g. 1901. 1244 mil. maraka, za 426 mil. više nego god. 1900. Zajednička nabava (ponajviše sjemenja i djubreta) poskočila je sa 29 mil. Mk. na 39 milijuna. Zajednička prodja iznašala je 20—25 mil. maraka. Kongres je raspravio čitav niz teoretskih i praktičkih

ničkim konzumnim udrugama, te je u tom smislu i stv... rezolucija. Što izravniji savez producenata i konsumenata ... će na korist obim gospodarskim grupama, jer će tim ... obojice odpasti dobit mnogobrojnih posrednika; a nije to s... poslovna korist, neg se time udaraju prvi temelji organiz... konzumu i produkciji.

Kako nas Ugarska uzdržava. U oči nove financij... nagode s Ugarskom upozoruje nepoznati pisac u knjižici ... gornjim naslovom cijelu hrvatsku javnost na veliku pog... koja nam prijeti. Kako nam je ova knjižica od 62 str., koja ... štampana u dioničkoj tiskari na Rijeci, a stoji samo 30 ... došla u ruke baš pri zaključku lista, ne možemo se sada p... tanje njome baviti. Opširno ćemo se njome pozabaviti u jed... od narednih brojeva. Za danas iznosimo iz nje samo ov... »Koliko bi od prilike — pita pisac — Hrvatskoj za nje... domaće autonomne poslove svake godine po izravnom rač... moralo ostati; a koliko joj se sada daje?« — Pisac na to od... govara: Stanje, kakovo u istinu jest, predočit ćemo prema n... novijem obračunu, što ga imamo pri ruci, naime onom od g. 1898.:

	Kako bi moralo biti:	Kako je sada:
	for.	for.
Sveukupni godišnji prihod Hrvatske	35,500.000	23,697.769
Odbij:		
1. izdatak za pobiranje poreza	4,267.963	4,267.963
2. prinos za zajedničke poslove	8,252.000	10,880.691
	Time podpuno isplaćeni zajednički poslovi	Još bi trebalo platiti godišnji »manjak«
Ostaje za hrv. nutarnje potrebe	22,980.037	8,549.115

Prema tomu bi Hrvatskoj za autonome potrebe poslije odbitka troškova za raspisivanje i pobiranje poreza, ostalo čistih blizu 23 mil. for., dok prema obračunu od g. 1898. dobiva samo 8 i ½ mil. for., dakle za 15 mil. manje, nego bi morala dobivati. Pisac odlučno zagovara financijalnu samostalnost Hrvatske. — Mi ovu knjižicu već sada preporučamo naš općinstvu. Spominjemo samo kao značajnu činjenicu, da se brošure i knjige, koje rade o našim životnim pitanjima, ... paju bilo na Rijeci ili u Ugarskoj. Sve bježi ispod olovke državnih odvjetnika. Dotjerali su svoju službu ad abs...

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: Dr. Lav Mazzura.

HRVATSKA MISAO

Br. 23. i 24. *25. prosinca 1902.* **God. I.**

I. 1495 ex 1902. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kralj. sudbeni stol u Zagrebu akljućio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom asopisu »Hrvatska Misao« od 25. studenoga 1902. br. 22. i to: I. Iz članka »Borba za pravo« d rieči »I to« do »srca«: II. u »Listku« a) iz vijesti »Pravničtvo« od rieči »Odšteta« do »poaladak«; b) od riječi »Spominjemo« pa do kraja, tvori učin pristupka § 300. i 302 kz. toga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu e uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Hrvatska Aisao«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti nestinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u poledu njihova uredovanja, te nastoji zavesti na neprijateljstva stanovnike državne jedne proti rugima, što tvori učin prestupka, označenog u § 300. i 302. kz. Presuda osniva se na § 6. i 2. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 14. studenoga 1902.

Rotter.

3·5% namet.

Mjeseca kolovoza o. g. preštampao je zagrebački »Srbobran« iz beogradskoga »Srpskoga književnoga glasnika« članak pun laži, napadaja i prijetnja protiv Hrvata; zanat, kojim se »Srbobran« baš u srcu hrvatskoga naroda bavio kroz godine i godine. Zagrebačko opozicijono novinstvo priopćilo je taj članak i odlučno suzbilo navale, a ni sam službeni list kr. zem. vlade »Nar. Novine« nije mogao, da ga mimoidje, već je, oštrim naglaskom, neobičnim u takovu listu, protiv toga članka zauzeo hrvatsko stanovište.

U nedelju 31. kolovoza, baš kad se zagrebačko djaštvo obojega spola vraćalo sa praznika i opet se našlo na okupu, pod vedrim nebom, u podne u Ilici, vrvilo je tom ulicom šaroliko mnoštvo pretežno mladih ljudi i počelo demonstrovati pred kućom pravoslavne srpske općine. Po ružnom običaju, koji treba bezuvjetno odsuditi kod takovih demonstracija, iz mnoštva letilo je i kamenje na prozore one velike zgrade, gdje je nastanjena i »Srpska banka«, pa je redarstvo moralo intervenirati.

Istoga dana poslije podne nastavljene su demonstracije pr njem »Srbobrana« na trgovima, na ulicama i razbijanjem p zora na drugim kućama, gdje bijahu nastanjeni, »Srbi« pa tom prilikom dokazalo, da je gradska straža preslaba, da zašt imetak naših srpskih sugradjana. Sutradan, 1. rujna na već izgredi su zauzeli tolik opseg, da nije više bilo moguće zašti od napadaja zagrebačke »Srbe«, pa su nastale štete, načino u svim našim novinama opisanim. Ne da se tajiti, da je bilo o ganizacije, ali samo takove, koja se u takovim zgodama sam od sebe stvara, a nipošto unaprijed zasnovane i proučene. T je izgrede 1. 2. i 3. rujna počinilo mnoštvo.

Što je mnoštvo? Talijanski dramatski spisatelj E. A. Bu priobćio je u »Nuova Antologia« od 1. studenoga članak teatro e il publico in Italia«, u kome ovako opisuje *mnoštv*

»*Mnoštvo* (la folla) nije, kako bi se moglo pričinjati, jedn stavna apstraktna riječ, koja je stvorena, da se njome ozna znameniti broj ljudi združenih slučajno i po slučaju na javno nekom trgu, u skupštini ili u kazališnoj dvorani. Nije. To odgovara konkretnom nekom bivstvu, koje ne valja miješati drugim konkretnim bićima, iz kojih je ono sastavljeno. On nije — bar po izjavi filozofa i učenjaka, koji su ga u zadnj vrijeme proučavali — ni ukupnost sila i moći pojedinih osob nosti, koje ono sadrži, a ni posljedak raznih njihovih naprez i namišljaja. *Mnoštvo* je usuprot posebni za se organiza koji ima neodvisan život, rekao bih vlastito ustrojstvo i vlastit dušu; to je organizam nalik onim bizarnim skupinama mali životinja, koje se udružuju možda zbog prirodjene odvratnosti od samoće, pa gubeći svoj specifički karakter primaju drug generički, bezuvjetno novi.«

»Sastavljeno od skupine ljudi, od kojih svaki imade osobnost mnogo različitu, ono upija u se sva razna mnijenja i nagnuća, te ih slijeva otajstveno u jedno jedino elementarno pregnuće, stvarajući neku vrst kemičkoga proizvoda, koji ne pridržaje nikakove ni daleke sličnosti s počelima, iz kojih je potekao.«

»Tako nam se *mnoštvo* predstavlja, kao nakazna životinja, kojoj možemo dovoljnom tačnošću opredijeliti narav, ste njezin umni i moralni, njezine navike i običaje«.

»Ova *životinja*, koja na našem planetu živi intermitetnim
otom, sastavljajući se i rastavljući u bezbrojne svoje celule,
: zločeste prirode, dapače — po mnijenju onih, koji ju malko
je poznavaju — ona je u sućnosti dobra, vladana altruizmom
svijesnim i bezvoljnim, koji nije nov, jer ga poznavahu i
novnici špilja i gudura, ali je ipak konstantan i ne pozna
akovih iznimaka; ona hoće uvijek dobro, iskreno mrzi ne-
vdu, izdajstvo, ekscentričnost, nejednakost i egoizam.«

»*Dobro vodjena*, jer je ta bestija lijena, pa se ne miče van
o pozvana ili jako porinuta, ona je pripravna na žrtve, na
aštva, veledušja, o kojima mi jadnici ne imademo ni slutnje.
Zlo vodjena, ona se potiskava do najludjih, do najzločina-
ih skrajnosti: krade, ubija, uništava, pali, razorava .... Ali
ota ne čini ona to u zločestoj svrsi, ma ni onda, kad bijesno
ri nevina ili iz hira obraća u pepeo djelo ljepote; a s druge
ane nije za ništa odgovorna, jer — tako uvijek tvrde mu-
ci — njoj fali ular i kritički duh.«

«Neuka, iskrena, kadkad stroga do skrajnosti i razdražena,
kadkad dobroćudna, uznesena, sad mučenik, sad krvnik, ona
na osobiti način razlikuje od svojih celula, od ljudi, radi
solutne otsutnosti pamćenja, razbora i promišljenosti; malo
sli i malo promatra, ona djeluje privlačena slikom strasti,
a uznese, zaslijepi. A kad je dovršena njezina zadaća, često
nema više što da obori, rastapa se u mûku, rasplinjuje se
velikom *ništa*, kao jedan od bogova, koji sidje na zemlju,
se uzvine brzo k nebesima nedostiživim, odkud bijaše pao.«

»Mnoštvo, jednom riječju, nalìči nešto djetetu, ali nije
dvrgnuto ni popravku ni napretku.

Ovako *Butti*.«

Proglašenjem prijekoga suda dne 3. rujna, mnoštvo se
irilo, zavladao je podpun mir i poredak, pa nastupilo zako-
o djelovanje redarstva i suda. Uapšene su takove osobe, za
e se i prije osude moglo znati, da ne će moći naknaditi
te, nastale »ex delicto«, pa se u službenim krugovima počelo
mišljati o načinu, kako da se oštećenima pruži materijalna
lovoljština.

Dne 27. listopada o. g. izdalo je gradsko poglavarstvo ovaj
las:

Broj 52.691/19..
VI.

Oglas.

Visoka kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada odre[illegible] je naredbom od 27. listopada 1902. br. 5400. Pr., *da se im[illegible] šteta, što su ju pretrpili pojedinci prigodom zadnjih demo[illegible] cijah* u Zagrebu i procjenbeni troškovi u ukupnom iznosu [illegible] 51.074 K 29 fil. namiriti 3.5°/₀ nametom na propis izrav[illegible] poreza za godinu 1902., od kojega se plaća občinski nam[illegible] *Uslied gornje visoke naredbe razpisuje se ovim 3·5°/₀ namet n[illegible] propis izravnoga poreza za god. 1902., od kojega se pl[illegible] občinski namet.*

Što se občinstvu daje na znanje tim, da je podje[illegible] gradski porezni ured pozvan, da ovaj razpisani namet smje[illegible] *ubrati ima, a za slučaj neuplate utjera putem političke ov[illegible]*

Gradsko poglavarstvo.

U Zagrebu, dne 28. listopada 1992.

Gradski načelnik:
Mošinsky v. r.

Namet je odmah raspisan i utjeravan poput porez[illegible] putem gradskih organa, pod naslovom: »odštetni namet«.

Posve naravno, da se počelo raspravljati o zakonitos[illegible] toga nameta. Novinstvo je konfiskacijama ušutkano, pa su ra[illegible] lozi pro et contra izneseni tek u saboru. Nespretna metoda, jer da se stvar raspravljala u novinstvu, saborska bi debata bila potpunija, zrelija.

Dokazati zakonitost toga nameta bijaše dakako stvar sa[illegible] borske većine, čim je manjina predbacila vladi, da je namet odredila protuzakonito, nenadležno.

Prvi je u saboru ustao dr. *Tomašić*, dne 2. prosinca o. g., u raspravi o indemnitetu, te je oštrinom krasnoga svoga uma, erudicijom doista zamjernom, dodatkom vlastitih svojih nazora sabrao iz moderne znanosti sve, što se u kratko može navesti, da se opravda banova naredba.

Zabacujući Montesquieovu nauku o razdijeljenju vlasti državnih, stavio se dr. *Tomašić* na *Steinovo* stanovište, da je državna vlast *jedna jedina* nerazdjeliva (Stein: pogl. I. br. 4 5, zatim, posebni dio pogl. V. br. 306 u Brunialtovoj: F

i scienze politiche), pa je ustvrdio po *Mayeru*, da djelovanje prave biva po njezinoj vlastitoj autodeterminaciji, da nije vijek od zakona odvisno, da ona dakle ne djeluje na temelju akona, već vlastitom svojom moću, (aus eigener Kraft, nicht auf Grund des Gesetzes). Banova naredba da je takav »upravni in« bez normativne djelatnosti, da je zato i opravdan.

Ja sam pokušao u »Obzoru« od 9. prosinca o. g., da protumačim ovu Mayerovu nauku, pa jer mi nije bilo moguće da to svestrano izvedem u novinskom članku, odlučio sam se, da u ovoj smotri nešto opširnije o tom progovorim, tim više, što mi se čini, da je dr. Tomašić *nješto zašutio, što je bilo nužno da kaže,* a zašutio je isto i dr. *Pliverić* u svom govoru od 9. prosinca o. g.

Moderna znanost osobito u Njemačkoj ide za tim, da što više emancipuje eksekutivu od legislative, udaljuje se što god moguće više od načela velike franceske revolucije, koju bijaše navijestio Rousseau u teoriji tako zvane »socijalne pogodbe«; načela, koja se danas ne mogu više usvajati. Ta je teorija nastala iz reakcije proti sustavu, koji bijaše zavladao u XVII. i XVIII. vijeku, po onoj izreci Ljudevita XIV.: »Ja sam država«, kad je zakon vrijedio što i naredba, naredba što i zakon. Franceska revolucija bijaše usvojila načelo, da napram zakonu i uz zakon nema druge vlasti, drugoga autoriteta, druge volje. Zakon, on je jedini vjeran izraz narodne volje, osim njega nema nijedne druge volje političke.

Kako pobija Stein ovaj sustav koji bijaše usvojen franceskom revolucijom? On veli: Ova je teorija . . . u bitnosti kriva, pak se nije mogla praktički ostvariti, jer je ona oduzimala naredbenoj vlasti (Verordnungsgewalt) pravo, da zauzme položaj zakona naredbom i onda, kad bi zakon bio *nuždan, a ne bi ga bilo.* Svaka vlada aristokratska ili demokratska, monarkička ili republikanska nahodi se katkad u položaju, da *treba* da djeluje, da providi *neodoljivim, neodgodivim potrebama* javne uprave; a u ovim je slučajevima *neizbježiva nužda*, pripustiti vladi neku slobodu autodeterminacije (Stein, posebni dio, br. 307). Dakle, Stein pobija načela Rousseauvljeva *nuždom* upravne autodeterminacije, kad manjka zakon, te neodoljivom i neodgodivom potrebom upravnom.

Stein je došao do toga resultata motreći ono, što de facto

biva u modernim državama. Stein kao i drugi moderni spisatelji konstitucionoga prava moradoše uvidjeti, da je tečajem XIX. vijeka postala frazom ona izreka Portalisa, kodifikatora francuskoga civilnoga kodeksa, a izražena u eksposé motiva k tomu zakonu, naime: da je zakonodavna vlast »ljudska svemoć«, glava velikoga legislatora, da je neka vrst »Olimpa«. Za takovom »ljudskom svemoću« teže usuprot danas takozvane parlamentarne vlade, pa nema dvojbe, da one teže za tim i u onim državama, gdje je njihova vlast zakonom normirana i ograničena, kako ću kasnije navesti. Nu ako su moderni pisci došli do prespomenutoga resultata, motreći ono, što de facto biva u modernim državama, pogledajmo onda malko, kako to biva u glavnijim konstitucijonim državama Evrope.

U Engleskoj, u toj zemlji klasičnoga konstitucionalizma, sve do Eduarda I. bivalo je kao i u drugim državama Evrope. Od toga doba, zakoni koje je stvarao kralj s baronima i prelatima »et aliorum fidelium regni« zovu se »štatuta«, a one koje stvara kralj nose ime »ordinanca«. Pa dočim po štatutu 31. Heinricha VIII. (1539.) bijaše ustanovljeno, da kralj čuvši mnijenje svoga vieća ili njegove većine, može izdavati decrete (proclamations), koje treba obdržavati, kao da su stvoreni u parlamentu, taj je statut pod Eduardom VI. opozvan, kao protivan temeljnim načelima englezkog sustava.

Nakon silne borbe izmedju krune i parlamenta, velikom engleskom revolucijom XVII. vijeka počima padati moć »ordinanca«, te po Blackstonu edikti i ordinance kraljevske obvezuju državljane u koliko ne protuslove zakonima ili nesmiju stvarati novih, već samo nastoje oko izvršbe postojećih zakona. Poznati »bill o pravima« oduzeo je kruni povlast izdavati ordinance pomoću svoga vijeća, kojima se zakoni derogiraju. Kruna može okrijepiti i razjasniti izvršbu proglašenih zakona dekretima; ne može nipošto zakon izopačiti ili mu oduzeti zakonsku krijepost (*Todd:* »Parlamentarna vlada«, u bibl. di scien. pol. str. 259). I u slučaju Ivana Hampdena, pa osobito god. 1766., u slučaju prvoga Pitta, kasnije lorda Chatam, (vidi Macaulayeve monografije), kad je ovaj pokušao da putem ordinanca zabrani eksport žitâ, u parlamentu votirani »Act of Indenmnity« izjavio je jasno, *da kruna nije vlastna nijednomu državljanu nametnuti tereta, koji nisu u zakonu sadržani.*

Dr. Tomašić pozvao se u svom govoru na Gneista. — Brunialti, profesor konstitucionoga prava na Turinskom sveučilištu, poznati svjetski autoritet u institucijama konstitucionoga prava, u svom djelu, koje je tek ove godine dovršio: »Il diritto constituzionale e la Politica nella scienza e nelle istituzioni« (posebni dio, odiel I. knj. III. str. 124), evo što veli: »Temeljno načelo, po kojem samo zakon imade obvezatnu moć, priznato je od svih englezkih pisaca, premda ga smatraju nejasnim uslijed onih neizvjestnosti, koje prate svaku izvršbu prerogative kraljevske. *R. Gneist, dao se odviše privlačiti od svojih vlastitih ideja,* kad tvrdi, da engleska kruna ima vlast ordinance neodvisnu od zakona, te da ju može vršiti na svakom polju zakonom neobradjenom, doćim on (Gneist) sam, da dokaže tu svoju tvrdnju, navodi ordinance, koje se osnivaju na zakonima kraljevstva, nikada »preter legem«. Što priznaje i G. Jellinek, ipak dozvoljavajući, da kruna može za ordinancu naći temelj toli u parlamentarnom »statutu« kao i u reguli juris »common lawa« obćenito priznatoga. Priznaje, da je ova legislatorna vlast krune šira na polju kolonijalnom, te se kadkad vrši suglasno s »empowered clauses«, koje prate statute parlamenta, kadkad u slučajevima bezuvjetno iznimnim i prešnim, *priuzdržajem naknadnoga odobrenja* (Todd: str. 260—262).«

Treba osobito istaknuti, da se mnoga ordinanca osniva na »empowered clauses«, na po parlamentu *delegovanoj* naročitoj povlasti, kojom se eksekutivnoj vlasti podjeljuje u specialnom slučaju pravo, nadopuniti zakon, staviti izvan krijeposti zakone, koji stoje u oprjeci, izdati provedbene naredbe; ali to su iznimni slučajevi, koji potvrdjuju pravilo. Brunialti priznaje, da imade iznimnih slučajeva, u kojima eksekutivna vlast može vršiti vlastitu legislativnu akciju, za koju odgovaraju ministri, za *koju je kasnije parlamenat pozvan, da ju odobri,* koja se osniva, kao što reče B. Peel, na zdravu razumu naroda i dobroj volji parlamenta.

I na tom temelju možemo zaključiti po Steinu (Posebni dio, V. br. 310): »Dakle svaka ordinanca, vladom izdana, ne može i nesmije biti drugo, nego prava naredba iz nužde, koju može izdati vlada ne toliko po visokoj svojoj funkciji političko-socijalnoj, koliko u samu i jedinu svrhu, da doskoči neodoljivim tjeskobnim potrebama onog časa. Takove naredbe (iz

nužde) u Englezkoj — moraju uvijek biti državne ordinance, to je jest kraljem podpisane i odobrene od vijeća, pa se zato i zovu »orders in Kouncil«. Ali treba dodati uz naknadno odobrenje parlamenta.

Glede Franceske, bilo bi suvišno promatrati ovu instituciju u dobi pred velikom revolucijom. U godini 1789. revolucija proklamira kao načelo: »narod hoće, kralj čini«. Decretom od 1. listopada 1879. zabranjuju se vladi i provizorni zakoni. Možemo općenito uzeti, da sve francezke konstitucije do doba Napoleona I. ili posve zabranjuju svaku vrst naredaba mjesto zakona ili ih ograničuju na provedbu zakona. Konstitucija VIII. godišta, pripravlja polje kasnijim nesmiljenim »senatus-consultima« time, što prvome konsulu podvrgava vojsku i *naturu*, sigurnost države, tako da u XII. godištu zavladaše svake vrsti naredbe, dekreti, proglasi itd. moću, koja leži samo u volji Napoleona prije konsula, onda imperatora. I za vrijeme restauracije Karlo X. i Polignac, drže, da ih konstitucija, ovlašćuje na izdavanje svakovrsnih dekreta, dočim čl. 13. druge konstitucije, kao i članak 6. one od 1852. odredjuje, da kruni odnosno caru pristoji pravo izdavati pravilnike i dekrete nuždne »pour l'exécution des lois«. Za vladanje sadašnje treće republike zakon od 25. veljače 1875. odredjuje u čl. 3.: »Predsjednik republike ima inicijativu zakona sudjelovanjem članova obiju komora. On proglašuje zakone, *nadzire i osigurava njihovu izvršbu*. Ima pravo milosti; amnestije ipak ne mogu se dozvoliti nego zakonom . . . Svaki čin predsjednika republike ima biti supotpisan po ministru.« Stein drži, da za dobe drugoga carstva pravo ordinance vrhovnoga glavara države stoji nad zakonom, a car da je konstituciono jedino odgovoran spram naroda. On izdaje organičke dekrete, po kojima abrogira i zakone, a zovu se »décret-lois«, u koju kategoriju da spadaju i naredbe za nuždu. Stein drži, da je padom carstva pao i taj sustav. A iz prenavedenoga čl. 3. neda se izvoditi drugo, van da se naredbeno pravo eksekutive odnosi samo na proglašenje zakona (čl. 7), i na nadzor i osiguranje njegove izvršbe. Ne bih se mogao slagati s mnijenjem Jellincka (str. 96), da se u Franceskoj nije u bitnosti ništa promijenilo od god. 1830., jer se čl. 3. cit. zakona, premda dosta elastičan, nemože tako široko tumačiti, da u ovoj instituciji vlada danas u bitnosti onaj isti sustav, koji je v

ı drugoga carstva. Ta nitko ne oporiče eksekutivi povlast na rovedbene naredbe i na izvršbu zakona u svim većim državama kontinenta, od tuda i klausula: »provedba ovoga zakona ovjerava se ministru itd.«

U Belgiji po sudu Saint-Girona (Belgijsko administrativno ıravo: I. § 76. i slied.) kraljevski dekreti ne mogu biti protivni akonu, i sizati preko zakona. Svaki od njih mora se roditi iz ıstava ili iz zakona i biti nuždan za njegovu provedbu.

U Astriji § 14. temeljnoga zakona od 21. prosinca 1867. ovako glasi: »Ako u vrijeme, u kojem carevinsko vijeće nije na okupu, nastane silna nužda takovih odredaba, za koje je po ustavu potrebna privola carevinskoga vijeća, mogu se izdati po carskim naredbama pod odgovornost ukupnoga ministarstva, u koliko se ne odnose na kakovu preinaku temeljnoga državnoga zakona ili trajno opterećuju državnu blagajnu ili ne rade ob otudjenju državne imovine.

»Takove naredbe imadu privremenu moć zakona, ako su potpisane od svih ministara i proglašene naročitim pozivom na ovu ustanovu temeljnoga zakona državnoga.

»Moć zakona ovih naredaba prestaje, ako je vlada propustila, da ih predloži na odobrenje carevinskomu vijeću u bližnjem zasijedanju, u koje se sastaje iza njihova proglašenja i to najprije komori zastupnika četiri nedelje nakon njezina otvorenja, pa isto tako prestaje, ako naredbe nepostignu odobrenja jedne od komora carevinskoga vijeća.

»Ukupno je ministarstvo odgovorno zato, da budu takove naredbe stavljene odma izvan krijeposti, čim je njihova provizorna zakonska moć prestala.«

Kako se ova institucija razvila u posljednjih deset godina minuloga stoljeća bilo bi suvišno navadjati; nu treba svakako istaći, da su ustanove § 14. samo onda upotrebljene, kad je prijetila skrajna nužda, da će državni ustavni stroj prestati zakonitim svojem djelovanjem.

Glede Njemačke usvajam ono, što je rekao dr. *Pliverić* u saborskoj sjednici od 9. prosinca o. g. Dr. Pliverić veli: »Taj isti Otto Mayer, u knjizi: »Deutsches Verwaltungs-Recht« u I. djelu na str. 11. i slijedećim veli: »Nije to uprava, gdje postojeći pravni poredak u višem državnom interesu bude probijen. Starija nam je zato nauka predala pojam prave državne

nužde. Ovakove neformalne odredbe vlasti nisu niti u ust državi isključene. Odgovornost bi došla u pitanje istom u sl ako *državna nužda* u istinu nije postojala. Na svaki način to bila uprava. Naši ustavi običavaju naći izlazka tim, što znavaju vladi neko naredbeno pravo *u nuždi*. Naredba od u oprijeci prema običajnoj policajnoj naredbi *ne spada* u pošto probija postojeći pravni red, ali ona to radi kao p bježni zamjenik zakona. Za to ono, što se njom radi, jest zako davstvom.« Evo tako kaže on za Njemačku.

U Pruskoj po konstituciji od 31. siječnja 1850. § 63. zvoljene su naredbe od nužde za uzdržavanje javne sigur ili u slučaju nepredvidjenih narodnih nesreća, ako komore na okupu. Takove naredbe imadu moć zakona, uz odgovor cijeloga ministarstva nisu li protivne konstituciji. Moraju se podvrći odobrenju komore u bližjem budućem zasijedanju. T od prilike odredjuju i druge konstitucije i to Saksonska čl. II. dio, Wirtemberžka čl. 89. VII. dio, Badenska § 66. itd.

A sada na *Italiju*. U novije doba nigdje se nije to koliko u Italiji govorilo o naredbenom pravu, za vlade *Crispi*

Kralj je glava države, po čl. 5. štatuta »njemu samo pripada eksekutivna vlast«. Ističem naročito, da slijedim Brun alti-a u gori citiranom djelu, specialni dio I., knjiga III. *Pr* je eksekutivna povlast glavara države izdavati dekrete i pravilnike (regolamenti) u izvršbi zakonâ, kojoj se povlasti pridružuje p tanje naredbene vlasti, izražaj njegove volje, po kojoj se on sub stituira u većoj ili manjoj mjeri legislatornoj vlasti i *upodpunju* njezino djelovanje »tako, te se može reći, da prva povlast dola u dodir s objema vlastima, pa ih tako udružuje«. *Druga* povlast, koja pristoji glavaru države, odnosi se na administracij u pravom smislu, po kojoj on imenuje i opozivlje ministre i druge dostojanstvenike, zapovijeda vojsci i mornarici itd. *Treća* se povlast odnosi na internacijonalno pravo, kao pravo navještaj rata, sklapanja medjunarodnih ugovora itd.

Glede dekreta i pravilnika, nema dvojbe — veli Brunialti — da glavar države imade pravu i vlastitu legislativnu povlast to jest pravo izdavati obligatorne akte za sve državljane Naznaka medje ove prerogative, vrst onih djela, koja se smiju ustegnuti odobrenju parlamenta, narav oblasti, koja ih i uvjete pod kojim ih izdaje, to su najdelikatnija pitanja

modernoga prava. Po čl. 7. statuta: »Kralj stvara dekrete i ravilnike nužne za izvršbu zakona, a da ne obustavi njihovo bdržavanje ili ne odriješuje od obdržavanja.« Razumijeva se, da ijedan vladalački čin nije valjan, bez podpisa odgovornoga ministra.

Eksekutivnu vlast u Italiji ide povlast izdavati decrete najrazličitije naravi, koji prate, kao neki predgovor, proglašenje zakona, potvrdjuju odnosne pravilnike (regolamenti), imenuju avne službenike, *potvrdjuju* municipalne zaključke, dozvoljuju vodna prava, plemićke naslove ili drugo »što je konformno postojećim zakonima.«

A sada dolazi ono što je glavno: »Osim ovih povlasti, eksekutivna vlast izdaje *dekrete*, koji su pravi zakoni, u koliko sadržavaju odredbe i norme naravi bitno legislatorne *po naročitoj delegaciji parlamenta* (decreti-legge), uz priuzdržaj da će, ih podvrći njegovu odobrenju (zavoru, kračunu) ili nebaveći se normama konstitucionim, da udovolji teškim državnim potrebama. *Pravilnici* nastoje oko laglje, podpunije, koristnije uporabe zakona, crpe iz njegova izvora i odnose se na nj, sadržavaju podrobnih odredaba, naravi kadkad nestalne, s kojima baš zato nije bilo nužno baviti se u zakonu.« Navodi zatim mnijenja Sareda, Scolaria-a, Meucci-a, pa zaključuje s ovima: da dekreti i pravilnici obvezuju državljane samo onda, ako su konformni zakonů. »Ne mogu derogovati zakon, obustaviti ga, tumačiti ga pa ako ga tumače izjavljuju samo mnijenje, ako se hoće autoritativno, nu kojega se sudstvena vlast nije dužna držati (kao što dokazuju obilne po Brunialtu citovane sudbene riješidbe). »Pa jer je prekoračenje veoma lako, imade ih, koji pobijaju najapsolutnijim načinom tu pogibeljnu regulamentornu povlast, koja je često oružje i staza, po kojoj vlast, usprkos ustavu, može poplaviti polje posvećeno legislatoru i disponovati pravima i dužnostima novim.«

U *opće* dakle možemo zaključiti, da se priznaje eksekutivnoj vlasti pravo naredbeno (po Gneistu: Verordnungsrecht), »kojemu zakon strogo odredjuje granicu . . . Ova povlast upravnih čina *intra legem*, *secundum legem*, naročitom autorizacijom parlamenta *praeter legem*, a u slučajevima skrajnje, silne, javne nužde, uz njegovu naknadnu potvrdu baš i *contra legem*, priznaje se i u znanosti i u činu i u Engleskoj, dozvoljava se

po franceskom i belgijskom pravu«, bez obzira odkuda izvire. —

Pošao bih predaleko, kad bi se još specijalno htio ovdje viti s »delegacijom legislativne vlasti« u čitavom njezinom opse pa osobito i u onim slučajevima, kad je parlamenat zaprije »vi majore«, da zasjeda i deleguje ili prenosi na eksekut svoju legislatornu vlast, bilo općenitu (diktaturu) bilo specij za organički koji zakon. Nu svakako smatram nužnim rasp ljati o takozvanim *zakonima neustavnim* (lois inconstitutionel — décret-loi — decreti-legge).

Saredo dozvoljava, da imade slučajeva, u kojima dekre prekoračuju povlasti eksekutivne vlasti; ali ako to biva na melju specijalne delegacije od strane legislacije, drži, da je prekoračenje posve normalno. Usuprot on dokazuje, da upravni čini *contra legem* ili oni, koji usurpiraju polje zakon *ništetni.* Ni gradjani ni sudovi, *nisu ih dužni obdržavati.* Do kazuje (Trattato delle leggi, str. 261 i slied.), da upravni ne može nikada ni obustaviti ni abrogovati ni ispraviti zakon bez naročite povlasti; da naročito ne može *udarati kazni* modificirati nadležnost i jurisdikciju. On dakle drži, da decreti-legge samo onda osnovani, ako potiču iz delegatorn povlasti. — *Brunialti* dozvoljava njihovu zakonitost u slučaj skrajne nužde (in nome della suprema necessitá dello Stato ali mora da budu pretvoreni u zakon. On ih opravdava »quas *moderamen inculpatae tutelae*«, pravedne obrane na korist d žave. U Engleskoj, da ih opravda, predlaže vlada »**Indemnity bill**« (Todd: »Parlamentarna vlada u Englezkoj« str. 260 i slied. trideset dana od kada su proglašeni ili odmah u budućem za sijedanju. »Ali kralj ne može putem dekreta nametnuti kazan za zločinstva, koja nisu predvidjena u postojećim zakonima, jer bi tim sredstvom on mogao sa svojim dekretima modificirati zakone zemlje«. U Engleskoj, gdje je obtužba ministara učestala, a javno mnienje bdije živo nad svojim pravima, rijetko kad nastaje slučaj ovakovih dekreta, ter ako nastaje, to biva u slučajevima očevidne prieke pogibelji za državu, uz odobrenje »ex post facto«.

Za naredbe od nužde talijanski statut nema nikakove norme. Smatralo se, da je skrajna nužda dovoljna, da ih o »extra juris ordinem«. Malo po malo i oportunizam

atrati nuždom, nehajstvom komore. »Ako je istina, veli R. nghi (»Nuova Ant.« siečanj 1895.), da eksekutivna vlast bolje luje, kad sama radi, nego li sudjelovanjem legislacije, poč- io pretvarati parlamentarni sustav u absolutistički, što će biti razumno i jasno«. God. 1891. izjavio je Crispi u parla- ntu, da smatra decreti-legge grdobštinom, jednostavnom po- edom konstitucije kraljevstva. *Kralju ne pristoji pravo dekre- iti poreze;* savojska dinastija odlikovala se uvijek lealnošću jernošću naprama konstituciji, a ministri, koji bi imali biti ari temeljnoga zakona, dapače njegovi tutori, nisu dovoljno titili kraljevski prestiž, pa su počinili zlo, kad su kralju dali pisati takav dekret«. »Nu tko je više od Crispija — pri- ećuje Brunialti — tjerao do skrajne granice zloporabu upravne sti? Decreti-legge izdani 1894—95, toliko zlokobni za *poštenje* ije, kao i za njezine institucije bijahu bezbrojni. Ako drugo ta, nitko nije do onda zagovarao načelo, da decreti-legge ne trebaju naknadnoga odobrenja od strane parlamenta, kako to dogodi 10. prosinca 1893«. Brunialti nabraja zatim mno- u Crispijevih decreta, kojima je povriedio konstituciju, a dju drugim i onaj, kojim je za dvije godine produžio artis- o pravo vlastništva za operu »Il Barbiere di Siviglia«. Bru- lti zaključuje: »Vlast, koju štatut podjeljuje vladi, da može avati dekrete i pravilnike dosta je opsežna, a da se ne odbije većom energijom najgora uporaba, koja je učinjena sa de- ti-legge. *Nametnuti takse*, odrediti vojačenje, ograničiti javnu bodu, povriediti privatno vlastništvo kraljevskim dekretima, je otvorena usurpacija one vlasti, koju je statut namijenio lamentu (str. 152).«

* * *

I vrijeme je, da prestanem citatima. Ja bih bio volio nauku, a se crpi iz prespomenutih autora sustavno rasporediti, sti je na načela, pa bi bio puno kraći, puno jasniji. Ali se l nas ne vjeruje više nikomu, kad samostalno izjavljuje svoje ijenje, ma bilo i na polju nauke, jer je praksa dokazala, da i sama nauka zlorabi u stranačke svrhe. Bilo je potrebno, se oslonim na moderne pisce, kad su na njih apelovala go- da od saborske većine, pa da njihovom pomoću opravdam, zimljem li stanovište, koje je u saboru zagovarala manjina.

Dr. Bresztyenszky posve je jasno obrazložio, kako bi
ugarsko-hrvatskom pravu. A ja pitam samo to: Želimo li
vratak josefinske dobe? Opsežno, preopsežno je ono p
koje kod nas još nije zakonom obradjeno; nuždu kakovu
najlaglje je naći, pa nema polja, na kom se ne bi mogla
tegnuti prevlast administrativne vlasti, te kakogod oprav
nužda naredbe.

Ali, Dr. Tomašić je istaknuo, da banova naredba nije
redba za nuždu, nego »upravni akt«; dakle da nije nare
eksekutivne vlasti, nego administrativna naredba; pa se i
Pliverić, — kojega mi stenogram sada predleži — postavio
to stanovište, navodeći iz Mayera kao primjer policajnu zaplje
knjige vojvode Aumalskoga, koju bijaše pisao o princu Condé
A pošto se administracija dijeli na razne grane, na vojnu, fi
nancijalnu, policajnu itd., reći ću precizno, da dr. Tomašić
smatra banovu naredbu aktom civilne administracije.

Civilna admistracija djeluje u dvojakom smislu: *regula-
mentarno i deliberativno.* Regulamentarno, u koliko se njezine
naredbe odnose na budućnost; prethode činu. Ovakove naredbe
ona izdaje vlastitom autodeterminacijom, one su normativne
Deliberativno, ne djeluje administracija »propria sponte«, nego
sad na zahtjev stranaka, dozvoljavajući ili braneći nešto, što je
u zakonitoj njezinoj moći da dozvoli ili zabrani, sad opet rje
šavajući sporove naravi administrativne, gdje utiču stranke pro
et contra.

Dr. Tomašić izvolio je reći, da banova naredba nije nor
mativna, pa zbilja i nije. Dakle nije regulamentarna. Delibera
tivna opet nije, jer ju je on izdao vlastitom autodeterminacijom
On je sam izjavio, da je on tako odredio i da preuzimlje za
potpunu odgovornost. Dakle ako nije ni regulatorna ni deli
berativna, ne stoji tvrdnja, da to bijaše »akt upravni«.

Ona je akt eksekutivne vlasti; »vrhovnoga rukovodst
čitave državne mašine«, kao što bi rekao dr. Pliverić slijede
Mayera, a za takov akt, kako opeta naglasuje dr. Pliverić, »
ustavu treba eksekutivna vlast zakonitoga ovlaštenja, da u
mogne zaseći u slobodu čovjeka ili *oduzimati imovinu*«.

Ja zato odredbu banovu smatram *decretom.* Da to
bijaše decret *intra legem,* pa ni *secundum legem,*
jasno, u tom se svi slažemo. Ili je dakle *praeter*

contra legem, a u tom je slučaju: decreto-legge. Ako po-imo sa stanovišta, da općinske namete smije po § 72. br. 7. kona o gradskim općinama ustanovljivati i raspisivati samo adsko zastupstvo, onda predleži slučaj *contra legem*; ako to bijaše *općinski* namet, nego onako, kako je kvalifikovan u oreznim našim knjižicama prigodom uplate »odštetni namet«, ıda predloži slučaj decreta, *praeter legem*, jer nema zakonske stanove, koja bi bana ovlastila, da odredi takve vrsti nameta, glede ustanovljenja visine štete *contra legem*, jer ju po našim ıkonima ustanovljuje sud. I u jednom i u drugom slučaju io je nuždan »Indemnity bill«, to jest odobrenje sabora putem akona, jer banova naredba nebijaše drugo nego decreto-legge, ıo kvalifikaciji onih autoriteta, na koje sam se u ovoj raspravici ıozvao.

Da li je predležala ona skrajna neodoljiva nužda, neću la se u to upuštam, jer nije nitko ni pokušao, da ju dokaže, oremda je to »conditio sine qua non« njezine obstojnosti. Ali kad se dr. Pliverić pozivlje na Emilia *Brusa*, koji drži, da je za saniranje takovih naredaba dovoljno ili *mučeće* ili izrično odobrenje parlamenta, onda Brusa spada u vrst onih Crispi-evaca, koji su Crispijevu vladu podržavali sve do njezina i moralnoga i materijalnoga kraha, a kad je pao, razišli se od njega kao rakova djeca. Sveukupna znanost takovo *mučeće* odobrenje ne priznaje. Zar zbilja to stoji, da mi za oprav-danje naših javnih prilika treba da iskapamo sve ono, što je u znanosti najgore, pa da to »najgore« odaberemo kao podlogu za naše javno djelovanje, za opravdanje naših javnih odnošaja? Nema uprave, koja bi bila onako centralistička, kao što je fran-ceska: nema legislacije, koja bi bila onako sumarna, ograničena samo na načela, kao što je franceska. Posve naravno da je u takovoj državi otvoreno najšire polje eksekutivnoj vlasti, pa da je u njoj najteže odmjeriti onu crtu kompetencije, gdje postaju konflikti izmedju nje i vlasti legislatorne. Pa ipak si je dr. Pliverić odobrao baš takovo polje, da *znanstveno* opravda tezu dra. Tomašica, navodeći iz Mayera dvije *policajne* odredbe franceskoga prefekta, proti članovima prijašnjih dinastija. Nu dr. Pliverić sigurno znade, da je nakon policajnoga izgona princa Napoleona, republika stvorila zakon o izgonu kraljevskih i carskih princeva, zakon koji bi bio posve suvišan, kad bi javno

republikansko mnijenje Franceske držalo, da leži u autode[illegible]
naciji franceske eksekutive dekretovati takove izgone. Ako [illegible]
znanost nalazi sinteški svoj izvor u postojećim instit[illegible]
državnim, ni pojedini autori, ni pojedine države neće joj [illegible]
riti trajnoga temelja.

Pa da zaključim. Ako banova naredba i nije norm[illegible]
njom je ipak stvoren praecedens, koji otvara ranu u ust[illegible]
životu Hrvatske. Komu nije pravo, odgovorit će dr. [illegible]
»neka stobodno pokuša silu«, zašto: »Macht geht vor Rec[illegible]

Dr. Š. Mazzur[illegible]

Jedna godina dana.

Ovim svezkom završuje se prvi tečaj »Hrvatske M[illegible]
I mi moramo, da učinimo neki račun o ovoj godini rada i [illegible]
tu bilancu objavimo našim prijateljima. Činimo to tim radje, [illegible]
ta bilanca nije po nas nepovoljna, te nas za to i krijepi n[illegible]
u budućnost.

»Hrvatska Misao« došla je da nastavi rad raznih publi[illegible]
cija, što ih je dio hrvatske omladine već prije izdavao. Za [illegible]
i nije ona iznijela nikakovih bitno novih pogleda, niti je po[illegible]
zela iz korjena posao, a djelovanjem prijašnjih mladjih skup[illegible]
i njihovih časopisa bio je njezin put u glavnom označen, a [illegible]
mjestima i utrt. Ali je za to značenje pokreta, koji se je okup[illegible]
oko našega časopisa, u nečemu drugomu.

Dani kraljevoga boravka u Zagrebu godine 1895. i d[illegible]
gadjaji, koji su se onda zbili, izazvali su sa svojim poslijedica[illegible]
pojav omladine, koja nije više htjela, da bude štafažom ta[illegible]
njih političkih stranaka, nego je istupiv samostalno htjela, [illegible]
prama našemu životu stoji kritički, da se za rad u tom živo[illegible]
sprema savjestno, da tu spremu crpe iz obće naobrazbe i st[illegible]
po njoj uvjerenje, koje će očeličiti njezin karakter, zajam[illegible]
slobodu pojedinca i pokazati puteve rada. Godine 1897. jav[illegible]
se u Pragu »Hrvatska Misao«, koja markira sve glavne [illegible]
nove te omladine. Za pol godine kasnije javlja se »Nova [illegible]
koja u istom smjeru organizuje i budi djaštvo srednj[illegible]
U Zagrebu se buduće godine javlja ujedinjena hrv[illegible]

mladina sa »Narodnom Mišlju«, a u Pragu sa »Novo Doba«. todobno započinje i literarni moderni pokret. Sve su to naci, da se javlja novo neko gibanje, koje kuša da odgovori a nova pitanja i da osvježi naš narodni život. I kasnije se ıvilo više odijeljenih pokreta, sa više glasila, ali svi ti pojavi osili su na sebi u glavnom ista obilježja, tek što je jedna rupa bila više literarna, druga politička, treća socijalna, što e jedna oslanjala više na zapad, druga na sjever, što je jedna ıtjela veći radikalizam, druga veći realizam i t. d. I uslijed te ocjepkanosti listovi su nicali i padali, skupine se skladale i askladale.

A prilike u Hrvatskoj rapidno se pogoršavale. Madžaronstvo sve smionije u isticanju svoje niskoće i desperatnosti, mladež sve tiša, opozicija sve pitomija i sve manje radina, a literatura sve blijedja i sve ukočenija. U narodu na jednoj strani demoralizacija i apatija, a na drugoj strani nevolja i bezpomoćnost sve veća.

Proteklo je baš šest godina od dogodjaja g. 1895. I tada se pokazali plodovi. U jeseni su raspisani nenadano izbori i zatekav opoziciju skroz nepripravnu provedeni su tako, da je iz njih izašla opozicija, a i narodna stvar — poražena. Da bude ironija veća, par dana iza toga priredjena je 400-godišnjica hrv. književnosti i ta proslava opet je pokazala svu našu birokratsku mizernost. I poraz i slavlje, bili su slavljem štreberstva, a porazom dojakošnjeg načina našega rada.

I te su prilike porazno djelovale, osobito na mladje elemente, koji još imaju pred sobom budućnost. Nije čudo, da su se naskoro našli ozbiljni elementi iz raznih frakcija i skupina mladjega pokreta zajedno i pokušali, da se učini, što se učiniti dade. Odmah na početku lanjske školske godine složili se svi napredniji elementi na zagrebačkoj univerzi, te su kod izbora za »Hrv. akademičko podporno društvo« dobili apsolutnu većinu glasova za svoje kandidate proti kandidatima pristaša čiste stranke prava i koalirane oporbe, koji su reprezentirali stari, strančarski tip djačtva. »Hrvatska napredna omladina« nije obećavala mnogo, nego si je postavila za zadatak, da ozdravi djačke prilike, da potisne fanatično i intolerantno strančarstvo i da zainteresuje djaštvo za realni rad i najvažnija pitanja života. Oko nove godine izdala je »hrvatska napredna omladina« i

svoju poznatu brošuru »Poraz i Slavlje« i u njoj su bili najopćenitijim crtama formulovani nekoji nazori, kako su se kao zajednički svim mladjim naprednim elementima, iskristali-zovali.

Mi smo prema svom uvjerenju sasma otvoreno pisali prigodom sv. Jeronimske afere. Čitaoc će se moći uvjeriti, da je nama, koji smo i tu stajali gotovo osamljeni, dalnji tok dogadjaja dao pravo. Najodlučnije pako pokazali smo »da dosadašnji teoretski radikalizam protiv svega i svačega zamjenjujemo radikalizmom prakse protiv svih onih, koji gaze temelje ustavne slobode i prava«, i to baš kod ovih najnovijih dogodjaja i povrede ustava.

Prema obećanju smo u našem listu vrlo često »upozoravali na potrebu i probitak gospodarskog udruživanja u općem osobito pak stališke organizacije našega ratarstva«. Akcija za poljodjelsku banku dala nam je za to dovoljno zgode.

Misli skupljene u prvom broju o prosvjetnom radu i književnosti razvijene su u mnogo članaka ovoga prvoga tečaja našega lista; razvijene su u člancima teoretske naravi, koje se provejava misao u 1. broju formulovana riječima »da književni i prosvjetni rad mora biti ogledalo faktičnih naših prilika i da dostizava današnji stupanj općenite ljudske prosvjete«. Obećavši pako, da ćemo u tom smjeru pratiti kritično rad svih naših književnih zavoda, listova i poduzeća«, ispunili smo člancima o »Matici«, »Viencu« itd. Mi smo u listu i izvan njega prvi počeli da temeljitije raspravljamo o našim iseljenicima, zainteresovali za to pitanje javnost i na malo doprinijeli onoj tješnjoj svezi emigranata sa materom zemljom, koja sada sve to tješnja biva.

Napokon smo u 1. broju izjavili, da »ćemo pripravno sudjelovati u svakoj organizaciji, kojoj će biti zadaća, da stvori jake i zdrave temelje hrvatskom ustavnom životu, ali da ćemo i mimo te organizacije raditi samostalno, organizovati se medju sobom, da učvrstimo naš pokret, da pripravimo široko polje svojoj i općoj narodnoj akciji.« A mi smo u istinu u našem listu zagovarali svaku takvu organizaciju. Prigovaralo nam se mnogo, što smo često i dosta oštro kritizovali hrv. opoziciju, ali se nije mnogo pitalo za što i sa kojim cilj očima pred to činimo. Da se je to učinilo ili htjelo učinit

se bilo uvidjelo, da smo osudjivali samo one strane, koje škode, one pojave, koji ju slabe i sve ono, što joj smeta da bijedi i u narodu postane jaka i snažna tako, da se madžaroni an ne budu mogli s njom igrati kao mačka s mišem.

* * *

I tu sada moramo da predjemo na drugu stranu našega lovanja t. j. na djelovanje izvan lista.

Djelovanje je to bilo dvojako: djelovao je prama vani i rad u samom listu a djelovali su i naši ljudi mimo njega. sljedice se toga djelovanja očitovale opet na dvije strane: na šem životu političkom i na životu djačkom.

Što je učinila hrv. napredna omladina medju djaštvom?

O kakvom konkretnom radu ne može se ni govoriti, jer e u nas bio ni moguć, a ona ga nije mogla ni obećati. Obea je unijeti života medju djaštvo i to je učinila. Unijela ga već samim svojim nastupom, izazvav i u protivnim skuama tijesnije okupljivanje i življi interes za razna pitanja čkoga i narodnoga života. Držala je mnogobrojne sastanke, kojima se predavalo ili debatiralo o našoj narodnoj litici, o sjedinjenju opozicije, o slobodi predavanja, o dinjenju Dalmacije, o financijalnoj nagodbi, o nunciju, o ljodjelskoj banci i gospodarskoj organizaciji, o našem djaom životu u prošlosti i sadašnjosti, o sv. Jeronimskom zadu i drugim aktuelnim i teoretskim pitanjima. Hrv. napr. ladina bila je prva koja je držala sastanak o otpuštanju atskih namještenika na državnoj željeznici i pozvala otpuštene svoj sastanak i prva upozorila javnost, da valja više činima go riječima poduprijeti nastradale. Odje imamo još istaknuti, smo sve sastanke sazivali na temelju § 2. i nešto primjerom nešto poticanjem djelovali i na druge, te tako pripomogli conitom izrabljenju te u nas do nedavno slabo proznate podnosti za slobodu sastajanja. Kušali smo sazivati takove tanke i izvan Zagreba, dok nam nije u Krapini nasilnička a predstojnika Šmita protuzakonito spriječila sastajanje. Ali ome je u ostalom interpelirao u saboru zast. dr. Fran Vrbanić.

U Hr. akad. potpornom društvu pako, usprkos svih in-

varanjem stavili u dogibelj i samu autonomiju ovog jedi djačkog društva, postigla je uprava napr. omladine materij uspjeh, kao što ni jedna prijašnja. Više se radi raznih vanjsk prilika nije moglo učiniti.

Svim tim svojim djelovanjem postigla je u jednu ruku t da je djački život postao intenzivniji, a u drugu ruku, da je nasta znatno veća stvarnost u debatama, tolerantnost u općenju i ko solidacija pojedinih grupa. Organizacija napredne omladine j potaknula na organizovanje, sastajanje i izdjelavanje i osta skupina. Na početku ove školske godine napokon je hrv. na omladina izdala brošuru »Hrvatski djak« tražeći od djaka, d misli ćuti i radi demokratski, nacionalno, napredno, realno, m derno, i evolucijonistički. I ta brošura je postigla znatan uspjeh

I tako se je polagano osvježivao djački život, a medj dječtvo prodirale su sve više misli propagirane od napredn omladine. To će nam najbolje pokazati jedna paralela. Na za grebačkom, bečkom i ostalim sveučilištima se je u prijašnj vremena »dokazivalo« i »debatiralo« sa kriglima i šakama i spasavala domovina u pijankama. Pretprošle godine su se ne poćudni omladinci bacali u pravom smislu te riječi iz lokal i sastanaka. Lanjska agaticija za izbore na sveučilištu vodil se je žestoko. Protivnici su izdavali proglase u kojima je bil doslovno ovakovih mjesta:

»Nadrimudraci, školovani dijelom u zlatnom Pragu, dije lom u taboru internacijonalne soc. demokracije, . . . četica ljud koja je skrivila mrtvilo, utrnuće akademičke i patriotične svijesti, ljudi, koji uzeše javno kaditi madžaronskoj stranci, koji pro- daju (!) tudjincu hrvatske krajeve, koji se prostački blatom nabacuju na vjerske svetinje. Čiji (?) su to ljudi? Oni hoće slobodu i nezavisnost pojedinca, da mogu raditi proti slobodi i nezavis- nosti Hrvatske!« . . »Svaki od njih je druge boje, ali nijedna im misao ne potiče iz zdrave narodne duše . .« i t. d.

Nakon godinu dana vodila se isto tako žestoka agitacija, ali agitiralo se je i pisalo već sasma drugačije. Naprednjacima su protivnici predbaciva od prilike ovo: »napredna omladina hoće da bude nova stranka, a mi to držimo štetnim«. Protivnici su prije izbora izdali i jednu brošuru kao odgovor naprednja brošuri. Ali su i u tonu i sadržaju nastojali da budu s

i da teoretski dokažu opravdanost svoga stanovišta. »Nadutost i svojeglavost« su bili najoštriji izrazi.

Kod zadnjih izbora za potporno društvo propali su kandidati napredne omladine. Na naše je sveučilište naime došla naime mnoštvo djaka iz hrvatskih krajeva na narodnoj periferiji, iz Bosne, Istre i Dalmacije. gdje su u neprestanom sukobu sa tudjinom, pa je u njih i patriotski radikalizam veći. Neupućeni ili zlo upućeni stavili se na stranu one grupe, koja hoće da uzme patriotizam u zakup. Ovi su i pobjedili kod izbora. Ali eto, odmah poslije izbora otvoriše i »Hrvatska« i »H. Pravo« rubrike pod naslovom »Pravaška mladost«, u koje pišu sami djaci. Pregledamo li te sastavke naći ćemo u njima ovakovih misli i mjesta:

U »Hrv. Pravu« od 29/11. piše se: Mi, naravski nismo proti umnom razpravljanju, kad je na mjestu. Ali odlučno smo proti nadmudrivanju onakove vrsti. Razpravljanje je dapače vrlo koristno, osobito kod nas. Odlučno zastupamo »slobodu rieči bilo žive, bilo zabilježene« ili kao što Mail kaže »slobodu misli i njenog izražaja«, jer znamo, da se misli samo mislima taru i pobijaju. Ali za umno je razpravljanje potrebno stanovito, temeljito poznavanje stvari o kojoj se radi, potrebno je izkustvom, proučavanjem i samostalnim razmišljanjem stečeno stanovito neko osvjedočenje«.

U »Hrvatskoj« od 4/12. piše se. »Naš narod ne traži ljudi nadutih, ne treba onih, koji su digli se nada nj i srame se za nj; on treba ljudi, koji s njim i u njem živu, koji ga razumiju, — koji s njim, s njegovom dušom osjećaju, ćute i misle. Držim, da se za taj posao ne traži prevelike ženialnosti, nego volje, žrtve i samozataje, a to daje karakter. Ne, nisu i ne smiju biti pravaški djaci fantasti, već treba, da su ljudi, koji imaju i srca i duše, koji imaju čuvstva i osjećaja. Sve to treba, da pojmi i znade i napredna omladina, pa će nas razumjeti, a ne odsuditi.

»Mi sad trošimo svoju energiju koljući se medju sobom, a ne da svaki radi o sebi, da udopunjuje ono, što mu manjka. Stvorimo od sebe ljude najprvo, a onda smo istom sposobni za daljnji rad. Moramo uznastojati oko kulturne organizacije, jer samo iz ove dolazi kao nuždna posljedica ekonomska organizacija. Obe su medju sobom tako sdružene, da jednu

usavršenu bez druge pomislit ne možemo. Lijepo jedan naših pisaca usporedjuje jednu sa krvi a drugu sa živim tavog narodnog tijela.

Jest i mi hoćemo i nastojimo, da nama ne vlada po strast, nego da tražimo slobodu pojedinca — dakako i granicama. Novi duh hoće, da srcem poštuje svakog i da shvati sve. U politici pako priznaje moderni duh demokr ideju, a hoće da društvom vlada pravo, zakon, pravedno solidarnost.

Svaki se životni razvoj naroda bazira na stalnom pri nom zakonu, koji moderna politička znanost evolucijom naziv Ovom su prirodnom zakonu podvrgnute misli i osjećaj, ideje koli pojedinca toli naroda. Svako se dakle objektivno smatranje ima na njem i temeljiti. Ovo je misao, kojoj svak izpravnost priznati mora, pa i mi pravaški sveučilištari. Up kos ovom našem priznanju predbacuje nam napredna omladin dogmatiziranje onih osnovnih načela, koja mi slijedimo; i ovog dogmatiziranje vele, da padamo u suvišnu teoriju, a da su pristupačni evoluciji i da zato odsudjuju dogmatiziran i povadjanje ma za kojom strankom. Jest i mi priznajemo ev luciju, eli evoluciju postepenu (?!), evoluciju, koja odgovara naše razvoju (!?). Mi ne ćemo naglim koracima sa prve skaline na p skakati, nego drugu. Ne smijemo letjeti odveć visoko sve do dok ne bude onog, što će nas u visini držati. U kratko, evolucija mora odgovarati onom vlastitom duhu vremena, kom mi živimo i radimo. Ovo je stanovište, na kojemu sa stali, stojimo i stajati ćemo.

Priznati valja, da i mi ćutimo nuždu mnoge reforme našem raztrovanom životu, ćutimo potrebu reorganizacije, ali hoćemo sve to provadjati u stranci, hoćemo stranku k stalizovati, a ne iztupivši iz nje drugu stvarati i tim još v činiti kaos«.

Govoreći o »gospodarskom programu« stranke pra veli pisac«. Istina, da je u programu preciznije markiran rad »povjestničkoj i pravnoj grani«, — ali to odgovara duhu v mena. Tad je bio više boj nationaliteta, boj narodnog ime boj pravice, boj naše eksistencije, pak je razumljivo ovo o ješito stanovište. Danas pako, kad se bije boj oko ekon pitanja, treba svrnuti pažnju i na ovaj manje iztaknuti

grama, — drugima riječima, drugo nam mora biti glavno kao prvo, — a da pri tom ne ćemo ni najmanje odstupiti od naših načela. Ovakim procesom dolazimo i mi u podpuno suglasje sa zakonom evolucije«. Zar nisu to misli radi kojih su nas naprednjake prije »isključivali iz naroda«?

Prispodobimo li to sa svim onim tolikim sastavcima, brošurama, proglasima i t. d. što su ih je izdavala »izdajnička« i »protuhrvatska« omladina u staroj »Hrv. Misli« u »Novoj Nadi«, u ovoj »H. Misli« i brošurama, te širila u govorima, vidjeti ćemo, da su to iste ove proklinjane i »pogubne« ideje, da je to onaj »korov, koga treba istrijebiti«, da su to one misli, kojima smo se mi u tudjini tobož otrovali. Sada tim istim mislima pobijaju nas, te misli prisvajaju. I ovo je, držimo, najbolji dokaz, kako su te misli bile zdrave, izazvane našim prilikama i po narod spasonosne. Za nas je to velika zadovoljština. Jer sve što nam se sada sa opozicijonalne strane prigovora je to, da mi hoćemo novu stranku, a pravaška mladež to neće. O tom pako kasnije.

* *
*

Ali rad naših ljudi nije se ograničio samo na sveučilište. Oni su n. pr. držali više sastanaka o gospodarskoj organizaciji i poljodjeljskoj banci u pokrajini (Karlovac, Križevac i t. d.), oni su radili i rade kod reforama nekojih prosvjetnih zavoda n. pr. »Matice Hrvatske«), pa su i tu postigli znatnih uspjeha, od kojih je za sada najvažniji taj, što je »Vienac« predan gg. Ljubi Babiću i Dr. M. Dežmanu, oni su ustrajno sudjelovali kod raznih oporbenih novina (»Novi List«, »Obzor« »Narodna Obrana«), i uložili sve sile da i preko njih djeljuju. Napokon smo i sami osnovali našu »Hrvatsku nakladnu udrugu« koja s novom godinom počinja poslovati. Naša je skupina, sudjelovala na skupštini opozicije od 15. siječnja i dala tamo izjavu, da će sudjelovati u radu s njom, ali dok se konačno ne riješe sva pitanja o imenu i programu sjedinjene nove stranke, da će ostati zasebno organizovana. U glavnom odboru opozicije takodjer je zastupana naša skupina. I dojam se naš opazio i opaža. Nekoje izjave u saboru, pisanje nekojih opozicijonalnih dnevnika, sve to pokazuje, kako se zbiva evolucija u onom pravcu, koji smo preporučivali već od prvoga

početka. Ima dakako protivnih tom pravcu pojava, ima mi- vosti i zasukanosti još dosta, a ima i strančarstva, ali mi smo nastojali, da gdje je bilo moguće oštrace otupimo, da svaku postranu namjeru po mogućnosti žigošemo, da sve ono, što bi moglo u jednu ruku smetati ne samo slozi, nego ujedinjenju opozicije, a u drugu ruku evoluciju na bolje, pobijemo. I tu se ima tražiti razlog našoj kritici opozicije. Polazili smo uvijek (i to smo i naglasili) sa stanovišta, da se ovi opozicijonalni elementi imadu ujediniti u jednu novu stranku, zaboraviv sve one tradicije, koje su ih rastavljale, odbaciv sve simpatije, antipatije i posebne interese, u stranku, koja će najprije izraditi detaljan jasni i praktični unutarnji program aktuelnoga rada, dobro se organizovati, mudro postupati, energično raditi i to ne samo u saboru nego poglavito izvan njega, u stranku naprednu, ustavnu i realnu, u stranku, koja će biti dovoljno jaka, da učini kraj bezakonju, mlitavosti, očajništvu, prodajnosti i da organizuje narod u borbi za njegove potrebe, njegova prava i njegove ideale.

Mi nismo htjeli dakle da budemo nova stranka, nego je najviše, što u ovim prilikama možemo željeti, da budemo kvasac. To smo do sada i bili, a to ćemo i biti. Hljeb će pako biti plod zajedničkoga rada.

Sa uspjesima dakle ne možemo biti, uvažimo li naše prilike kao što i to, da se čitav narod nalazi u momentu vrlo akutne krize, nezadovoljni. Znamo cijeniti i ove uspjehe. Odziva smo i prijatelja stekli dosta. Pred protivnicima, s opozicijonalne strane, u koliko ih još ima, stojimo vedra čela i čiste savjesti, a pred onima s madžaronske strane tvrdi i ustrajni. Ako već ne možemo proti njima naprijed, to nećemo ni natrag. Ne podajući se iluzijama, gledali smo i gledat ćemo oko sebe bez predsuda, nastojati da nam bude uvijek jasan naš položaj i da vršimo svoju dužnost, dužnost kao pojedinci, kao ljudi, kao patriote.

* * *

Godina dana je protekla od kada smo sa našim pokretom i listom stupili u javni život. Vanjske se prilike od onda promijenile na bolje nego na gore. Položaj je narodi nevolja veća. Ali za to ne napuštamo započetoga p

amo i neku nadu u preokret na bolje, bar u preokret na rani narodne inteligencije. Danas imademo tri dnevnika, koji su protivni smjeru, što ga mi propagujemo, nekoji su nam lo blizu, a sa svima možemo raditi ruku o ruku. Pokrajinsko ovinstvo još nas shvaća i više podupire nego zagrebačko. to je važan pojav. Sumnjičenja se stišavaju, jer ljudi vide, a dio naših istomišljenika djeluje na raznim važnim točkama narodno dobro, i da bi nas terorizam madžaronski potisnuo opoziciju i onda kada već u njoj ne bi od prvoga početka ili. Prilike su se promijenile. U opoziciji su zavladali mirni dnošaji, jenjao je fanatizam strančarski. Mnogi i mnogi opo-icijonalci rade onako, kako je to jedino moguće i najpotrebnije današnjim teškim danima; ujedinjena oporba čini se da se azvija u onom smjeru, kao što smo to već naznačili i da će e u njemu i dalje razvijati. I u ovim prilikama držimo, da je vačija pa i naša patriotska dužnost, da ju pomognemo uz-ržati na tom putu, kao što i pospješiti njezin preporod i za o uz nju, s njom a tko može i u njoj djelovati i raditi.

Opća situacija i razvoj stvari traži, da ne ostane nitko ko hoće da u patriotskom duhu u javnom političkom životu jeluje puki postrani posmatrač. I tako možemo nakon go-inu dana djelovanja mirne i zadovoljne duše i savjesti reći: hvaćajući svoj i narodni položaj činili smo i činimo svoju užnost, a činiti ćemo ju i u buduće.

Reforme poreza na šećer.

Nekada je bilo samo šećera od trske; za Napoleonova atvorenja kontinenta, morala mu je zbog ogromne uvozne arine porasti cijena u toliko, da se je s njime mogao početi akmiti slador od repe. Tako je započela industrija sladora od epe pod zaštitom državne vlasti, i ta industrija uživala je i alje zaštitu država. Kada su ine zaštite države, pružane raznim ranama industrija jur odavna bile osudjene po učiteljima poli-ičke ekonomije, kada su ine izvozne premije, zaštitne carine, prosti porezni bili već davno brisani iz zakonika, sladorna ndustrija uživala je još uvijek zaštitu teških uvoznih carina, i

obilnih uvoznih premija. A ipak je s vremenom indu-
dora od repe došla do tolike snage, da je jur g. 1879
visinu produkcije sladora od trske, dapače danas ju
pretekla, ter iznosi produkcija sladora od repe na cijelom
66·7 milijuna *mc*, dočim sladora od trske tek 39·7 mil
Činilo se je dakle jur odavna, da je sladorna indust
valila onaj stadij razvoja, do kojega se opravdano traži
zaštita države. No nijedna država nije mogla ovdje
ništa učiniti. Izvozna nagrada omogućila je naime slado
u zemlje, gdje se tvori slador od trske, te slador od trske
u rodjenom domu svom ustupiti mjesta sladoru od repe
je pako dovelo ne samo kod prvih zemalja sladorne pro
kod Francuske i Njemačke, do prave hiperprodukcije, neg
tako i kod nas. »Naša« sladorna industrija — t. j. sla
industrija Austrije i Ugarske, jer u Hrvatskoj se slad
producira, živjela je takodjer glavno o izvozu, a taj izvoz
pire država godišnje sa 18,000.000 kruna. Ukine li jedna
sama za se izvoznu nagradu, očito je, da tim domaća
strija, na inozemnom tržištu za svotu godišnjih nagrada sla
mora ustupiti mjesto za tu svotu jeftinijem sladoru
država. I tako, sve uvidjajući nesavremenost i štetnost
noga sistema, napredovale su sve države sve više u po
vanju nagrada; u našoj monarkiji povišene su g. 1899. na
za 8 milijuna kruna, u Francuskoj mogu pače dosegnuti
domaćeg poreza od sladora.

Prema tomu mi Hrvati plaćajući 38 fil. po kg. slad
ime potrošarine, plaćamo to djelomice za namirenje spe
ugarskih potreba, jer smo u ovoj smotri već imali prilike
kazati, da se taj porez nimalo ne računa Hrvatskoj u
a drugim dijelom podupiremo tim madžarskog tvorničara
se 18,000.000 toga poreza upotrebljava na nagrade izvoza

S druge strane opet omogućila je velika zaštitna ca
tvorbu kartela u monarkiji. Za 1 mc. inozemnog konsum
šećera plaća se uvozna carina od 8 for. u zlatu, dakle p
kg. 20 filira, pa je očito, da su se domaće tvornice, ne b
se strane konkurencije, kartelirale i podigle cijenu sladora
današnju nerazmjernu i neopravdanu visinu. Nera
politika tako osvećuje: publika plaća iz svog dže
tvorničaru izvoznu nagradu, a za odštetu za to pr

ɔj produkt doma skuplje, nego li bi mu pri slobodnoj kon-
ɾenciji cijena bila.

Najviše interesovane države proti tome protekcionalnome
temu bile su savezne državne sjeverne Amerike, Englezka i
ɾozemska, kojih kolonije morale su najviše trpiti zbog evropske
ıkurencije. One su se proti izvoznim nagradama ponajprije
le boriti iznimnom carinom, koju bi nametale sladoru, uva-
ıom iz država, koje daju izvoznu nagradu. Činile su na taj
čin osobito savezne države sjevero amerikanske iluzornom
oznu carinu, jer je ondje morao slador već po svojoj pro-
ıienciji plaćati toliki prid na carinu (surtaxe), koliko od pri-
ɛ izvozna nagrada iznosi. I tako se za slador u jednu ruku
ća doma potrošarina, a u drugu ruku stranoj državi carina,
ı je doista dovelo do abnormalnih odnošaja. Evropske države
e su na najboljem putu, da im ove surtaxe uguše posvema
oz sladora. Stoga nije čudo, da je Engleskoj uspjelo na-
ɛtnuti Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Njemačkoj i našoj mo-
ɾkiji ustanove bruseljske konvencije. Da ne izgube mogućnost
ıkog izvoza u englezke i nizozemske kolonije, pristale su rečene
žave u glavnom na to: izvozne nagrade, oprost poreza, i
ıko tajno i javno podupiranje produkcije sladora u svrhu
oza zabranjuje se; tvornice sladora imadu u tu svrhu biti
d stalnim nadzorom; uvozna carina na slador smije biti
jviše 6 franaka u zlatu po mc; nasuprot se obvezuju države
e slador iz država izvan konvencije (Sj. Amerika, Rusija) to-
ɔm surtaxom obteretiti, da izcrpi svu premiju, iz država kon-
ıcije pako potičući slador podpada najnižoj carinskoj stavci,
mlje, koje slador još ne izvoze, ne podpadaju pod te usta-
ve (Italija, Španjolska, Švedska) ali konvencija si pridržaje
dvrći ih tim ustanovam, čim se dokaže, da su počele slador
oziti. U tu svrhu postoji u Bruselju stalna medjunarodna
misija.

Ovaj na pet godina sklopljeni medjunarodni ugovor na-
ɛtnut Austriji i Ugarskoj silom okolnosti, čini vanjsku trgo-
ıu sladora posve slobodnom. Pošto je medjutim jača strana
lustrija, postoji, po našem sudu, neopravdana bojazan, da
industrija monarkije izgubiti svoj izvoz. Proti tomu medjutim
ɔra se industrija sama braniti; zakonodavna tijela moraju
ırtikulirati bruseljsku konvenciju i ne mogu tu ništa pomoći

Nasuprot zakonska osnova glede preinake ustanov[illegible] reza od sladora imade svrhu, da osigura domaćoj indu[illegible] barem domaće tržište. Uslied niskoga iznosa uvozne c[illegible] pogibelj je, da će izvanji slador provaliti u naše pod[illegible] Uslied toga kontingentirana je količina sladora potreb[illegible] carinsko područje monarkije prema posljednjem potroš[illegible] 3,660.000 mc. na godinu. Pojedinim tvornicama i slobod[illegible] skladištima opredijelit će se od toga iznosa svake godine k[illegible] tingent, koji smiju u tuzemni promet staviti. Slador izvan k[illegible] tingenta ne može doći u promet. Prema potrošku pojed[illegible] faktora monarkije odpada na austrijske tvornice 2,770.340 [illegible] na zemlje »krune ugarske« 863.660 mc. a na Bosnu i Her[illegible] govinu 26.000 mc. Porez će se plaćati kao i do sada pri izv[illegible] iz tvornice ili slobodnog skladišta, te će se naknaditi [illegible] potrošnom području, gdje se bude tvar potrošila (kao i [illegible] sada). Ugarska si je dakle osigurala domaći trg, onih 350[illegible] mc. sladora, koji se je do sad iz Austrije uvozio, mora [illegible] izčeznuti. Za Ugarsku znači dakle to nova stečevina pre[illegible] Austriji, korak napred prema gospodarskoj emancipaciji.

Za nas u Hrvatskoj, kao da sva ta svjetska borba ne[illegible] važnosti. A ipak; rezultat njezin znači za nas korak napre[illegible] gospodarskom stapanju s Ugarskom. Ugarske će tvornice mo[illegible] izgubiti svoj izvoz od 1·5 milijuna mc. sladora, ali za to [illegible] Hrvatska i Ugarska postala izključivom domenom ugarsk[illegible] tvornica. Ona ista državna vlast, zajedničko ministarstvo tr[illegible] vine, koje je tvoridbu sladora od pedesetih godina do da[illegible] podiglo od 100.000 na 2,000.000 mc. godišnjeg proizvoda, o[illegible] ista državna vlast nije umjela u Hrvatskoj ni za vrieme obi[illegible] izvoza sladora oživiti ni jednu tvornicu sladora, niti jedno sl[illegible] bodno skladište. Tako je država jednakom mjerom mjerila m[illegible] teri zemlji i »posestrimi«!

Kada je tako bilo za vrieme expansivnog razvoja, ka[illegible] će biti sad, kad nastaju za tvoridbu sladora dani teške borb[illegible] Kontingent ugarski ne izcrpljuje ni polovicu domaćeg proizvo[illegible] a potrošak domaći, prema načinu života naroda, ne će ni kr[illegible] decenije dosegnuti današnju produkciju. Fabrike danas [illegible] žeći sigurniju prodju doma, okupirat će konti[illegible] količinu kroz generacije, a da se u Hrvatskoj [illegible] zbog pomanjkanja raspoloživog kontingenta

ije ni pomisliti na podignuće tvornice. Crna Afrika i Indija lje će biti zaštićene od nezdravog stranog importa, nego li vatska.

Dužnost je naše četrdesetorice, da sad u financijalnom boru zatraže ono, što i Bosna ima — kontingent za Hrsku. Ako bosanski potrošak iznosi 26.000 mc., naš iznosi cielo 60.000 mc. god., to je 2,400.000 kruna godišnjeg po-a, a 3,600.000 kruna robe. Tih šest milijuna biti će za Hrsku svake godine izgubljeno; izgubit će ih naše javne pobe, naš radnik, naš seljak sa zemljom zgodnom za repu. lje su naša četrdesetorica?

Ne pitajmo gdje su tvornice! Tvornice će doći, čim bude ntingenta. Jer od sada ne će tvoriti tvornicu konsum, već ntingent.

Je li jedan od četrdesetorice, — barem jedan sada u Pešti?

Dalmatinci i nagoda.

Neke godine, kad je po svem svijetu bilo najviše govora Niečeu i njegovoj filozofiji, držao je u Parizu jedan filozof no predavanje o Ničeu i njegovim filozofskim principima. tom predavanju bio je i znameniti francuzki kritičar Béren-, pa piše poslije raspravu o Ničeu. Veli u toj raspravi: ad sam bio na predavanju i čuo u glavnom nauku Ničeovu, sam brzo prestao slušati predavača, jer me nije više intereala nauka Ničeova. Meni je odma jasno bilo kao i svakom eznom čovjeku, da je njegova nauka zabluda. Ali me drugo što to jače zainteresovalo: kako je došao Niče do te svoje uke? Na raspravi sam čuo takodje, kakav je čovjek bio. Tih oman, radin — učenjak, gotovo filistar. Pa ipak je on, baš star, došao do nauke o nadčovjeku, koji bez milosrdja gazi njete slabije od sebe, samo da se na njihovim kostima uzne do višega bića, do nadčovjeka, do boga. To mi je bilo eresantno!« Umujuć o tome, misli dalje Bérenger, da je Niče gao doći do svoje nauke samo tim putem, što je odviše bio istinu, a u svijetu je same laži nalazio. U njegovo doba mu su svijetu — kao i danas, puna usta bila uznositih krš-

ćanskih načela, a sav je svijet — kao i danas — ipak [illegible] sasvim oprečnim načelima. Niče, čovjek od istine, a nepr[illegible] laži, usplamtio je gledajuć te laži društvene, konvencijon[illegible] laži, i težeć za istinom, ustao je da propovijeda svijetu nj[illegible] *pravu, neoličena načela života,* tako te bi filozofija nj[illegible] bila u istinu gorka ironija, a ne filozofija. Niče je kao prij[illegible] istine podigao se da se naruga ljudstvu i da mu pokaže [illegible] njegove laži«. To je bio Niče po mišljenju Bérengerovu — [illegible] vjek od istine, i radi istine u zabludi. Ovo nam je sve pal[illegible] pamet, kad smo nedavno čitali članke g. Milića u »N. Li[illegible] Uz svu logiku, kojom on razvija svoje nazore, on je po [illegible] ćanju mnogih i trijeznih ljudi ovdje u Hrvatskoj ipak u blu[illegible] Ali zato on ipak nije »magjaron«, kako su ga odma nazva[illegible] one strane, odkud se obično zvučne riječi slušaju, nego [illegible] čovjek otvoren, trijezan, čovjek od istine, i zato svakog p[illegible] vanja vrijedan. Magjaron je kod nas čovjek, koji po koman[illegible] i misli i radi, a to bez sumnje nije Milić. Što više, on [illegible] kuraže, da se u opreku stavi sa svom svojom okolinom, prem[illegible] mu jamačno, kao javnomu čovjeku, nije ravnodušno, što dr[illegible] ljudi o njemu mislili. Takva kuraža — kod javnoga čovje[illegible] uvijek je simpatičnija, patriotičnija, nego kad netko sa sv[illegible] ostalim u jedan bubanj udara, sve iz straha radi »neslog[illegible]« [illegible] možda radi svoga dobroga glasa . . .

— U bludnji je po našem mišljenju g. Milić zato, što [illegible] kod jednoga čisto političkoga pitanja sasvim logički misli, r[illegible] zonira. A stara je istina, da politika nije logika, već da sv[illegible] hire imade kao što i ljudi, koji je vode. Mi napredni dio H[illegible] vatske omladine, držimo i tražimo, da se postojeći držav[illegible] zakoni, dakle i toliko napadana nagodba, strogo vrše, tak[illegible] dugo, dok ne budu drugim zakonima promijenjeni. Svijest j[illegible] dakle tuj, da se u ustavnoj državi zakoni vršiti moraju, pa[illegible] bili ti zakoni kakovi mu drago. Ne držimo, da se dan danas *nepriznavanjem* faktički obstojalih, zakonito stvorenih i progl[illegible]-šenih zakona jur ipso fakto ukida njihova valjanost, da se on[illegible] stavljaju izvan kreposti. Dok je dakle nagodba zakon, *prisi-ljeni smo* priznavati ju takovim.

Ali kraj toga mi dobro znamo, šta je naš današnj[illegible] godbeni odnošaj. i mi ga nikom ne želimo, a najm[illegible] sumnje ili pogibelji, *da bismo se mi u nagodu z[illegible]*

živimo pod nagodom, nije strah; ali strah nas je, da ožda zaljubio u nju g. Milić, koji živi daleko od nje, osjeća, nego tek čuje o njoj. To se svi mi u Hrvatjimo, zato nam je svima i prijateljima g. Milića, malo o slušati njegovo nagodbenjaštvo.

ma sumnje, da svak, ko je Hrvat, želi sjedinjenje Dala Hrvatskom. Ali kod pitanja: da l' i pod ovim daodnošajima? — zastaju i najbistriji politički ljudi i u nei velikoj. No ima ih dosta, medju tima je i odlični g. Milić, koji spremno vele: Pod ovakim okolnostima linjenje uz reviziju nagodbe!

tih ljudi iskustvo govori. Svi se ti ljudi boje, kad bi Dalmacija sjedinila s Hrvatskom, da bi ubrzo u njoj onoga svježeg i budnoga narodnoga duha, koji danas ovijava. Šovinistička vladavina magjarska, kojoj je danas acija i jedino madjarizacija pred očima, brzo bi nam u i stvorila i magjarštinu i talijanštinu, i mi bismo u Dalmatincima morali ubrzo gledati tako isto male i ude kao što smo i mi sami. Onda bi istom bilo dešpea nek ne misli g. Milić ni to, da bi se pod današnjom m, Dalmatinci — Hrvati — gospodarski možda podigli. o u politici, tako i u gospodarstvu, bili bi potisnuti ljudi, a podigli bi se tudjinci i židovi, svi, samo ne rvati.

nom riječi: Austrija, kolikogod loših strana imala, ipak dna, ustavna, evropejska zemlja, a naša pola danas

o je danas o sjedinjenju Dalmacije bolje šutjeti nego u pomoć zvati. Madžari, kakvi su danas, ne mogu niti kombinirani prijatelji. Neka Dalmacija za sad ostane i nek se utvrdjuje u narodnoj svijesti; danas još teško ko snažna, da bi podnijeti mogla hrvatsko-ugarski naodnošaj.

Dr. Ž. B.

Revolverska politika.

U jednoj od poslijednjih saborskih sjednica čuli smo nešto, što bi se smjelo nazvati zanimljivim, da nije upravo ponižujuće. To je govor g. Egersdorfera, pravnika i profesora zagrebačkog sveučilišta, govor, koji ima da rastumači — misaonu stranu i ideju madžaronstva! Što se sve pri tomu ne nameće čovjeku, koji prati savremeni život! Ideja madžaronstva! Zar može ideja imati ona pojava u javnom životu, po kojoj se zatiru temeljni principi slobode i ustavnosti? Zar može da ta ideja bude ozbiljno, logično izradjena, zar ona može da se dokaže ičim drugim, osim sofismom najnižje vrsti? Ne ćemo o tom govoriti, — gorko je spominjati opet jedanput sve što trpimo, sve po čem propadamo iz dana u dan. Pokušat ćemo istom hladnoćom, kojom je gospodin Egersdorfer, jedan od vodja »narodne stranke«, svome vlastitom narodu prorokovao propast i preporučao ropstvo, pokušat ćemo, da istom tom hladnoćom raščinimo njegove dokaze, da vidimo, što se skriva iza tako jednostavnih, tako žalostnih za nas izreka, kojima on naše faktično stanje jednostavno — konstatuje.

Jer nije ideal istine razlog, što gospodin Egersdorfer tako misli. — On ne izlaže svoju ideju kao zastupnik znanosti. Znanost može i smije, da za volju istine reče mnogo toga, što nije ugodno i što je pače sramotno za narod. No ono, što pripovijeda vladin izvijestitelj, pripovijeda u isti mah zastupnik naroda, čovjek, koji hoće da vrijedi kao borac za opstanak naroda, čovjek, koji reprezentira stranku, koja neprestano pripovijeda, da je izražaj narodne volje, da narodu koristi, da narod vodi do sreće i do blagostanja. Ne — Egersdorfer nije govorio ni kao zastupnik naroda ni kao zastupnik znanosti; on je kao pojedinac, kao žalostan spomenik stanju, u kojem se nalazimo, odkrojio neku tobož znanstvenu teoriju, da s njom obrani sebe, jer uvidja svu šupljinu svoje uloge kao branitelja narodnih prava. On je sofistički pošao sa nekog općenitog teoretskog stanovišta, da može na kraj kraja cinično doviknuti: Šta se tužite, — tako mora da bude, sudjeno vam je, da budete parije, robovi, podložnici i kukavci! Budite mirni i učinite kao ja: priznajte, da ste kukavci i budite kukavci — s uvjerenjem,

primajte oglodane kosti sa stola silnikova, za to, jer je poredak svijeta takav!

Ali — gospodin Egersdorfer ne sluti, kako je ponizujući taj poklik. On je možda bio iskren — a što je još žalostnije, našlo se je u taj čas u sabornici i ruku, koje su mu pljeskale, našlo se je ljudi, koji su potvrdili, da misle kao i on. Podjimo i dalje — i opazit ćemo tu pojavu i inače u našem javnom životu: rezignirani, kukavni karakteri uzmu tu istu teoriju i hoće da njom obrane svoj sućutni smiješak slabića, kojim gledaju na svaki narodni uspjeh, na svaku narodnu borbu, na svako narodno oduševljenje. Ima danas u Hrvatskoj na žalost dosta ljudi, koji će kimnuti glavom, slegnuti ramenima i dati pravo Egersdorferu; naš je život tako otrovan u posljednim godinama, da je dapače došlo do toga, da se narodni zastupnik ufa javno izreći, javno priznati, pače se i pohvaliti svojim cinizmom, kojim prati sve, što Hrvatska danas treba, za čim teži, o čem ovisi njen napredak i njena budućnost.

Egersdorfer rezonuje ovako: U čitavoj povijesti prošloj i savremenoj (dakle u politici) opaža se proces, da veća središta gutaju manja. Madžari su veliki narod, mi smo kukavci — dakle je svatko luda, što se opire tom nužnom procesu. Čemu zahtjevati samostalnost? Čemu ići naprijed? Sudjeno je, da propanemo, dakle je besmisleno boriti se, besmisleno zahtjevati nešto, besmisleno pače i steći. Prije ili kasnije, naša će propast doći, pustimo neka dodje što prije. Borba života traži od nas, da budemo žrtvovani; — umirimo se, skučimo ledja, priznajmo batine — i propadnimo!

To u hrvatskom saboru zastupnik hrvatskog naroda poručuje našem izmučenom seljaku i našoj inteligenciji, lišenoj gradjanske slobode. On hoće, da ovom na oko znanstvenom teorijom opravda svoj nerad, opravda stranku, koja svakim danom sve više moralne i materijalne naše snage izručuje tudjinstvu. Ali, nije moguće, da je njegova teorija znanstvena, zato, jer znanost ne može tvrditi ništa, što je protivno životu i napretku, znanost ne može da zaniječe uslove napretka. Istina je, postoji borba života, postoji i to, da slabiji narodi propadaju, a jači se dižu. Ali gdje stoji pisano, da smo mi tako kukavan i slab narod, da možemo izračunati vrijeme, kad ćemo propasti? Hrvati odoljeli su u povijesti i drugim neprijateljima

nego što su Madžari, i ostali su živi. Pa sve, kad bi bilo istina, da smo slabi, da smo mali, što bi bilo u tom slučaju dužnost ne samo rodoljuba, nego dužnost čovjeka? Zar to, da čeka tu propast, da ju prorokuje, da ju pospješuje? Jest, postoji borba života, postoji borba pojedinaca i borba naroda: no povijest i znanost može zabilježiti samo rezultate te borbe, a ne može nalagati, kako da se vodi i tko ima u njoj da podlegne. Neka si gospodin Egersdorfer samo mjesto naroda hrvatskoga pomisli samoga sebe: što bi on učinio, da je u jadnim prilikama, da na nj navali borba života. Zar bi skrstio ruke? O ne, on bi sigurno zašao u nju, jer bi ga na to nagnala narav čovjekova, on bi možda i podlegao, ali bi se upokorio tek onda, kad bi bio srvan, kad ne bi mogao dalje. Tako je s »malim« narodom hrvatskim. Mi vjerujemo, da ćemo uspjeti i sva nam naša povijest sjajno dokazuje, da imamo uvjeta životu i napretku. Neka Madžari slobodno misle, da će nas progutati, mi vjerujemo, da ćemo se održati njima. Narav ljudska, najdublje strane života nukaju nas na borbu, nukaju nas, da branimo naše interese. Patriotizam je samo riječ za sve to, što sačinjava zahtjev samo naše eksistencije. Hrvati će braniti tu eksistenciju ne zato, jer im to kaže ova ili ona sofistička teorija, nego za to, jer je to obćenito ljudski zahtjev, zato jer je svim ljudima dano, da hoće živjeti, da hoće napredovati, da se hoće braniti i boriti. Ne uči nas znanost, da skrstimo ruke: ona nas naprotiv uči, da tražimo što bolji način borbe, da izrabimo sve, što nam služi u korist, da ljubimo, što je naše, da čuvamo, što imamo i da stičemo novo. Znanost nam kaže, da samo jaki pobjedjujemo: mi ćemo se dakle jačati, organizovati snagu narodnu, učvršćivati temelje i bedeme naše narodne eksistencije. Znanost nam kaže: život je borba, mir je smrt, napredak je borba, a skrstiti ruke znači, htjeti propasti. Da — može biti jednom narodu sudjeno, da propane, no ima li toga naroda, ima li toga čovjeka pod kapom nebeskom, koji bi htio, da propadne, koji bi želio, da ga drugi satre, izrabi i uništi? Ne, toga čovjeka nema, toga naroda nema; nema naprosto zato, jer tako ne može misliti zdrav čovjek i zdrav narod, jer tako može misliti samo odrodjena, degenerirana, propala generacija.

U običnom životu ljudi, koji se drže principa »laissez faire« t. j. kojima je svejedno, što će biti s njimi, zovu se j

palice. Oni živu od časa u čas, od dana u dan, njima je svejedno, što rade i kako rade, oni će, kad bude prilike, ukrasti i orobiti i ubijati, samo da zadovolje jednom času svoga života. Njihov se život okreće izmedju slabosti i zločina, oni se zovu revolverci.

A što je onda, ako čovjek javnosti, ako jedan zastupnik naroda dovikuje svom narodu, neka skrsti ruke, neka čeka svoju propast? To je cinizam, to je gore od ikoje utopije, to je gore od ikojeg fanatizma. To je trulež i smrt, to je revolverstvo u politici, to je poniženje naroda, to je krvava ironija na stranku, koja se ponosno zove »većinom« i »pravom narodnom strankom«. Narode hrvatski i srpski zapiši u srce tu krvavu ironiju, i odgovori na nju najboljim oružjem: muževnom voljom i snažnim upornim nastojanjem oko svoga napretka; odgovorimo svi mi na nju borbom žilavom i jakom — borbom, u kojoj leži smisao života za pojedinca i za narod, borbom za obstanak, za napredak, za slobodu i za blagostanje!

Sincerus.

Učiteljsko pitanje.

I.

Izgleda malo nerealistično govorit o povišici plaća u doba, kad se govori o produženju financijalnog provizorija i o deficitu u državnom budgetu Hrvatske. Ali govori se, da u raznim odsjecima hrvatske vlade imade jur izradjenih osnova za razne povišice plaća, a znademo, da je nedavno oživotvorena povišica plaća septemvirima. Obzirom na to čini nam se umjesno govoriti o jednoj povišici plaća, koja bi morala postati opće narodno pitanje, koje bi morale sve stranke u svoj program postaviti, jer je narodno kulturni zahtjev hrvatskog naroda. To je povišica plaće pučkih učitelja. Govoriti o važnosti pučkog učiteljstva suvišno je za svakog inteligentnog čovjeka, pošto svako shvaća, da je pučka naobrazba elementarna potreba svakog naroda, koji se kani održati i koji kani napredovati. Govoriti se dade samo o tom, kako se dade pučka naobrazba udesiti, da bude što uspješnija, ili što sve treba

*

uzraditi, da pučko učiteljstvo što uspješnije djelovati uzmogne. Ovo pitanje bit će u velikom dijelu riješeno povišenjem učiteljskih plaća. Plaće učitelja danas su tako malene, da se inteligentan čovjek jedva može odlučiti za učiteljsko zvanje. I doista vidimo, da se razmjerno malen broj mladića posvećuje pučkom učiteljskom stališu, te da sve više preotimlju mah učiteljice. Premda ne držimo, da se imadu žene istisnuti iz učiteljskog zvanja, ipak se mora priznati, da je djelovanje muškaraca kao učitelja mnogo šire, osobito na selu, gdje učitelj treba da djeluje ne samo u školi, već i van škole na način, u kom ga učiteljica nadomjestiti ne može. Muškarci pako — kako je rečeno — teško se odlučuju danas za učiteljsko zvanje, jer za njih to znači odreći se nade na pristojni materijalni opstanak. Dok je učiteljica razmjerno dobro obskrbljena sa svojom plaćom, učitelj — koji redovno i obitelj imade — ne može s tom plaćom živjeti prema svojim zahtjevima ne samo materijalnim već i intelektualnim. Sa naobrazbom, koju učitelj treba — matura i strukovno-osposobljujući ispit — može danas svaki muškarac naći u svakom drugom zvanju bar još jedanput toliku zaslužbu uz službu manje tegotnu. Upravo se čovjek čuditi mora, kako je naše učiteljstvo uza sve to pokazuje u svakom pogledu više ambicije, rada i svijesti, nego mnogi drugi staleži, koji su materijalno kud i kamo bolje osigurani. Učitelji osnovali su si svoju mirovinsku zakladu, učiteljski dom, konvikt za učiteljsku djecu, pedagoško književni sbor i strukovne organizacije. Oni su glavni stup naših kulturnih poduzeća. Na literarnom i znanstvenom polju učitelji su odlično zastupani, tako, da je upravo začudno, da uz ove prilike učitelji toliko duševne snage pokazuju. Kad se to uvaži, još će se jasnije vidjeti, kakova bi korist za naše kulturno stanje bila, da su učitelji u takovim materijalnim prilikama, u kojima bi se još bolje razvijati mogli i usljed kojih bi se njihovi redovi povećali sa gdjekojom silom, koja sada nema odvažnosti u učiteljsku bijedu zaći.

Školski zakon ustanovio je pučkim učiteljima jedinstvenu temeljnu plaću od 100 for. ili 800 kruna. Ustanovljujuć tu plaću, imao je zakonodavac namjeru, da omogući i najsiromašnijim općinama uzdržavanje učitelja. Nu mogao je to bolje po
da je odredio, da se plaća učiteljima odredjuje prema

općina tako, da plaća ne smije biti manja od 800 Kruna. Na taj način imao bi svaki učitelj nade, da postepeno dodje u općine, gdje je bolja plaća, a ovako mu je svigdje jednako tijesno. Smiješno je upravo štediti općine s učiteljskim plaćama tamo, gdje su općine prema podvornicima i pandurima munificentnije, nego li prema učitelju. Tamo gdje općine mogu davati lijepe plaće bilježniku i blagajniku, koji su često bez ikakove prednaobrazbe, zašto ne bi i učitelja pristojno platile? Nu nerazmjer učiteljskih plaća vidjet će se najbolje iz slijedećih data, koja nisu točna, al prije iskazuju manje nego više. Naša najveća četiri grada pokazuju ove značajne izdatke:

Grad	Sveukupne plaće iz gr. blagajne iznose	otud za školsko osoblje	najveća plaća gr. činovnika	plaća ravnatelja pisarne	pisar. oficijal po	pisar. akcesista po	
	K	r	u	n	a		
Zagreb	462.068	145.928	4800	2600	2000 1800 1600	1400 1200 1000	podvornici po 1000
Osijek	302.783	91.420	4000		1600 1400	1200	podvornici 800 i 700 panduri po 920 i 840
Varaždin	139.374	45.510	3200	1800	1400	obični pisar 1100	za javne svetkovine: 11.483!!
Zemun	114.804	40.000	3800	2000	1400	1200	

gradovi dakle, koji plaćaju pisarničko osoblje sa 2000 do najmanje 1200, plaćaju učitelja sa 800 Kruna, te su podvornicima u plaći izjednačeni. Narod, koji ovakova šta trpi, doista se ponizuje, kad čišćenje kancelarija nagradjuje jednako ili bolje kao i uzgoj svoje djece. Nakon ovih brojeva suvišno je trošit svaku riječ. Svako osjetiti mora, da interes naroda, pravednost prema učiteljima i kulturna svijest zahtjeva promjenu tih odnošaja. Kao što je rečeno jedan način promjene bio bi taj, da se ustanovi u zakonu, da općine plaćaju učitelje prema svojoj snazi, ali najmanje sa 800 Kruna, drugi pako radikalniji način bio bi, da

općine plaćaju posebni otku zpemlji za učiteljske plaće, pa d onda zemlja podjednako plaća sve učitelje. Tako bi sve općine plaćale prema broju svojih učitelja i svojoj snazi, a učitelji i svigdje dobivali jednaku plaću (naravno osim mjesnih i dob doplataka), hrvatski narod pako dobio bi bar približno mate jalno osigurano učiteljstvo, koje bi još većom ljubavlju širi prosvjetu u onim slojevima, odakle nam dolazi sva snaga sva nada.

II.

Pitanje pučkog školstva i naobrazbe je opće kulturno pitanje našeg naroda, i kako nije dovoljno, da u našoj političkoj borbi ističemo samo čista »politička« pitanja, jer se samo »političkom« borbom ne može dovesti k pobjedi narodna stvar. Za tu po-bjedu treba mnogo neznatnih i sitnih stvari provesti, uz taj rad treba uvažavati i rad u malom. Taj rad u malom provadja baš u prvom redu pučka naobrazba. Zato i treba svu važnost dati pitanju pučke naobrazbe i nosiocima iste: pučkom učiteljstvu. Ako priznamo, da je pučko učiteljstvo jedna sila u borbi za narodni opstanak i razvitak, ne možemo više biti ravnodušni prema toj sili, i moramo ukloniti sve zapreke, koji je sprečavaju, da se osnaži; a snaga joj dolazi u prvom redu od poboljšanja materijalnog stanja. Zato smo naglasili nuždu poboljšanja učiteljskih plaća. Nu to je tek preduvjet za procvat pučkog učiteljstva. Uz tu potrebu ima još i drugih. Cijelo uredjenje našeg pučkog školstva i položaj učiteljstva u administrativnom pogledu, mora da sprečava zdravi razvoj i uspješan upliv škole i učitelja. Učitelj izvršuje najvažniju funkciju u državnom životu, on je organ države — al nema karaktera državnog organa. Njega namješta i plaća općina, pa s toga nema karaktera, položaja i pogodovnosti državnog činovnika, al ima sve dužnosti i terete državnog činovnika. Da su kod nas općine nešto više nego li orudje policajnog sistema, ne bi u tom ležala tolika pogibao, — al ovako! U općini podredjen je učitelj načelniku, bilježniku i mjestnom školskom nadzorniku, nadalje podredjen je kotarskom predstojniku, podredjen je županijskoj oblasti odnosno župan. škol. nadzorniku. Toliko neposrednih nadredjenih i kontrolnih organa nema ni jedan drugi zvanič a k tomu još toliko nestrukovnih nadredjenih. Zato i nije mjerodavno njegovo strukovno djelovanje. Učitelj po neposredno *političkim* oblastima, a ove od njega sv

Ove političke nestrukovne oblasti referišu o njegovim sposobnostima i uspjehu višim strukovnim oblastima, a te ocjene su *tajne*, tako da učitelj nikada ne može znati, kako je opisan, niti može opravdati svoje djelovanje i braniti se od tajne nepovoljne ocjene. A kao što sam spomenuo, te ocjene potiču od nestrukovnjaka (mj. šk. nadzornika, općine i kotara.) Znadem za konkretan slučaj, gdje je jedan učitelj nepovoljno ocjenjivan, samo zato, jer ga je kot. predstojnik držao »nepouzdanim«. Pri jednoj inspekciji po velikom županu, ovaj je učitelja ljudski isčesao, jer da je sramota, da on — koji toliko godina u selu djeluje — nema upliva na ljude, već mladi dotepeni kapelančić vodi seljana na izbor! Takav veliki župan dodje u školu i pita djecu, kako se zove ban, kako odjelni predstojnici, kako veliki župan i prema rezultatu tih odgovora, on je zadovoljan ili nezadovoljan sa učiteljem! Al ovakovom velikom županu padne i na pamet pitati kako se zove zagrebački nadbiskup, a na nesreću učiteljevu nadje se djak, koji misli, da je Strossmayer nadbiskup zagrebački. Posve je naravno, da takav učitelj mora doći pod disciplinarnu istragu, jer kad njegovi djaci znadu za Strossmayera, mora da im je učitelj nješto o njem pripovijedao i to nješto lijepoga, a učitelj nema zadaću, da odgaja »Obzoraše«. Usljed ovakove podredjenosti i ovisnosti škole od političkih oblasti i nestrukovnih organa, ne može se škola razviti, niti učitelj raditi prema svojoj strukovnoj ambiciji i znanju, već postaje slaba igračka, a na žalost i žrtva administrative. Postoji doduše i župan. škol. nadzornik, ali ovaj nije samostalni strukovni šef školstva svog područja, on je samo referent županijske oblasti!

Usljed ovog uredjenja školstva trpi škola i učitelj intelektualno i materijalno. Ističem napose i ovu materijalnu štetu. Učitelj, jer nije državni činovnik, nema n. pr. na željeznici pogodnosti, kao ostali činovnici. A to je velika rubrika za učitelja, koji imade 400 for. plaće, manje nego podvornici, a nema ni te pogodnosti, koje jedan podvornik na željeznici imade! Pa ipak i učitelj mora putovati, ako ne inače, a ono bar, kad ide na disciplinarnu istragu, a te su ceste. Kot. predstojnik, koji u kancelariji s narodom svakojako postupa i nestrpljiv je do skrajnosti, ne može oprostit jednom učitelju, koji imade pred sobom po 80 do 120 i više djece, ako se kadgod i zaboravi,

te koje dijete udari. Ne ću da branim šibu u školi, al nije šiba najgorje u školi, prije šibe moralo bi se uklonit koje drugo, napose: prevelik broj djece za jednog učitelja, oskudno stanje — da ne rečem glad — učitelja, i vlast svakoga — od načelnika do posljednjeg odbornika — nad učiteljem. Kad dakle ovakav jadan učitelj mora da putuje na disciplinarne istrage, opale ga globom (s tima se ne štedi), pa ako baš stranka hoće, mora učitelj još i pred sud. Inače vrijedi pravilo vrana vrani oči ne kopa, al učitelji nisu medj vranama, za to im se i kopaju oči. Činovnik, koji nikad nije baš odviše ljubežljiv prema strankama, uvijek se strašno zgraža nad učiteljem rad »lošeg« postupka prema djeci, te roditelje upravo hucka na učitelja kao pse na divljač. O toj kapitoli mogli bi učitelji žalosnih pripovijesti pripovijedati. U koliko ne predleži tjelesna ozljeda, može samo i opet strukovnjak prosuditi, da li je prekoračena mjera disciplinarne vlasti, a to i opet prosudjuje nestrukovnjak za učitelje. U drugu ruku opet neprestano se prigovara učitelju, da ne drži djecu u zaptu, da su djeca raspuštena, da ne zna držat disciplinu. Al time još nije iscrpljen martirium učitelja. On mora s mnogo tih, koji su jači od njega, računati. Znadem za slučaj, gdje je župnik tražio od učitelja, da babama u marijanskoj bratovštini moli krunicu na glas, a kad to učitelj nije htio učiniti, onda je kopao pod njim, dok ga nije u jamu spravio.

I u drugom pogledu učitelju je položaj težak. U svakom zvanju počinje čovjek više kao vježbenik. Učitelj mora odmah samostalno raditi, premda razmjerno najmladji stupa u javnu službu. Mlade učitelje redovno meću u mala sela, gdje je potrebna samo jedna učiteljska sila. Tu on počinje, bez upute sa strane starijih, u četverorazrednoj školi. Jer je sam, mora sve sam da obavlja. Uz obuku mora da vodi upravu (pisarije, dopisivanje itd.) i školski vrt. Stara je poslovica, da od nevješta i gora plače, pa tako i učitelj, ako je i sposoban i voljan u školi raditi, teško se snadje u pisarskim poslovima. A ako i to svlada evo gospodarskog povjerenika, da mu školskom vrtu prigovori.

Svi ti nedostaci uredjenja školstva namiću se laiku — tek da od učitelja uzmognemo čuti otvoreno i iskreno njihovu tužaljku, sigurno bismo jasnije uvidjeli i dublje osjetili, k smo se malo brinuli za to velevažno pitanje, i kako bism

rali svi bez razlike brinut i borit se za reformu pučkog školstva a napose za poboljšanje položaja učitelja. Onda bismo tek uvidjeli, da učiteljsko pitanje nije starliško pitanje već opće narodno pitanje. I uz ovaj tek površni pogled na to pitanje, jasna nam je potreba poboljšanja učiteljskih plaća i nužda odijeljenja školske uprave i učiteljstva od političke uprave, a da zadjemo dalje, morali bismo naići i na zahtjev veće naobrazbe za učitelje, na potrebu preustrojstva učiteljskih škola kako za učitelje tako i u još većoj mjeri za učiteljice, koje danas crpe posve nesavremenu naobrazbu.

Svi ti zahtjevi treba da se ostvare, ako ne ćemo, da nam narod intelektualno propada. Kad se ti zahtjevi ostvare, škole će uspješnije djelovati, narod će škole i učitelja više cijeniti, jer badava, ma učitelj bio koliko mu drago vrstan i voljan, narod njegovu važnost slabo cijeni, kad vidi, da ni država tog učitelja ne cijeni, jer je učitelj čovjek malen, neuplivan, slab i — siromašan. **XY.**

LISTAK.

„Kako nas Ugarska uzdržava."

Tko je pratio najnovije brošure, nuncije i saborske govore o našem financijalnom odnošaju s Ugarskom, ne će naći ništa nova u toj brošuri. Piscu i nije bilo do toga, da iznese kakvu novu tezu ili teoriju; njemu je bila zadaća, da publiku obavijesti o stanju toga pitanja u oči financijalne nagode. Stoga je to pravi vademekum za poznavanje toga odnošaja, mnogo bolji od Egersdorferovih govora, gdje se doduše nalazi mnogo toga, što i u toj brošuri, ali koji mora ipak mnogo toga i prešutiti.

Neka nam nepoznati pisac ne zamjeri, ako nadovežemo dvije tri na njegovu knjižicu, za koju smo mu takodjer vrlo zahvalni.

Ne razumijemo naime, zašto pisac drži, da je kriv temelj za doprinosbeni ključ izmedju Hrvatske i Ugarske, razmjerje njihovih poreznih snaga? Ovaj razmjer poreznih snaga čini po

§ 10 nagode ključ, po kom imade Hrvatska doprinašati zaje-ničkim troškovom. Po našem sudu nepravedna je slijede-ustanova nagode, po kojoj taj razmjer ne može Hrvatska izp-tati, već se ima zadovoljiti onim podatcima, koji su služili p-sklapanju nagode izmedju Ugarske i Austrije. To je zlo, j-ako se naša kvotna deputacija mora tim podatcima zadovolj-onda kvotu našu ustanovljuje Ugarska po miloj volji, jer r-regnikolarnoj deputaciji ugarskoj prema Austriji i nismo kad-naše interese posebno zastupati. A vidimo tečajem rasprav-nagodbenih i zbilja, da su ti podatci ugarski posve jednostran, te da mi na temelju tih podataka i ne znamo, koji dohodi spadaju u našu »poreznu snagu«, koji pak ne. Tako dolazi do toga, da je ključ ustanovljen po poreznoj snagi, za nas pre-visok; previsok sam po sebi, a da i ne uzmemo u obzir, da postaje previsok kroz to, što nam se nameću dužnosti, koje nam se ne bi smjele nametnuti, a uskraćuju prihodi, koji su naši.

Glede državnih dugova možemo istaknuti osobito jedn-iz koje se vidi više, nego iz ičega, naš prebratski odnošaj. Po računu Madžara sami sveukupni naši deficiti iznose 226 mili-juna kruna od dana nagode do 1900. Taj deficit ne moramo platiti (§ 13. nagode), ali njim smo mi namirili sve, što državi dugujemo. Osim ovog tobožnjeg deficita Hrvatska nema i ne može imati ni po računu Madžara nikakova *duga*, jer s tim deficitom platila je ona sve, što je dužna bila, a za nju nikakav posebni dug pravljen nije. No nametnuvši nama svoje drž. dugove, da i za njih doprinosimo, zadnjih godina godi-mice 21 milijun kruna, vidimo, kako mi za pravo dobismo u §-u 13. rog za svieću. Ne samo naime, da moramo pla-ćati dugove nego li po računu samih Madžara napravismo, već moramo *plaćati tolike* anuitete, da bi tim za 12 godina sav naš tridesetgodišnji deficit namirili.

To su doista dvostruki računi.

U jednom držimo, da pisac Madžarom krivo čini. Držim, da nije istina, da se marvinske putnice računaju lih u korist Ugarske; one se doduše prave u Madžarskoj, kao što naš obrtnik od države u opće nikakve zasluge nema, ali novac se za njih uplaćuje kod naših poreznih ureda, pa će prema tom biti i od Ugarske smatran našim dohotkom, jer Ugarska sm-sve ono hrvatskim dohotkom, što se uplaćuje kod naših

blagajna, osim ako tereti madžarskog stanovnika. No iz toga, što službene naše novine nisu nikad oprovrgle odnosni članak u »Obzoru«, vidi se, da i naš službeni svijet nije orientiran u tom, što je naše, a što nije, te da se ne usudjuje ništa dementirati iz neznanja, niti što prigovarati Ugarskoj iz straha.

U kratko da reasumiramo općenito zle strane financ. odnošaja našeg pram Ugarskoj:

1. Nepoznavanje temelja, na kojima se kvota odmjeruje i očito previsoka kvota.

2. Hrvatska doprinaša za posebne madžarske svrhe.

3. Hrvatska mjesto da plati svoj tobožnji deficit, u svemu samo neznatni iznos, doprinaša ogromne svote za drž. dug, kojima bi mogla lako sav deficit odplatiti i bez deficita biti.

4. Porezna snaga Hrvatske se ruši, poduzeća se mame u Peštu, investicije se ne prave.

5. Dohodkom hrvatskim smatra se onaj, koji ulazi u blagajne hrvatske, a to nije porezna snaga naroda — i s tim u savezu jur dovoljno objašnjena praksa potrošarinskih zakona.

Nikomu ne će biti žao, ako toj publikaciji posveti nekoliko sati studija; pisana je zanimivo i živo, a stvar je ne samo stvar našeg džepa, nego i naše časti.

Sastanak u Krapini. Mjeseca rujna imala je biti u Krapini pouzdana skupština na osnovu §. 2 zak. o pravu sakupljanja. Mi smo s oporbenjacima u Krapini sve već udesili, ali čovjek snuje, a u Krapini Šmid odlučuje. Premda se na tom pouzdanom sastanku, koji zakon dozvoljava, a mi smo se tom zakonskom ustanovom bezbroj puta bez zaprijeka poslužili u Zagrebu i drugdje, ne bi raspravljalo o drugom nego o pučkim knjižinjicama i o financijalnoj nagodi s Ugarskom — što nije spomenuo zast. dr. Vrbanić u svojoj interpelaciji —, — gospodinu Šmidu nije se to nikako svidjelo, pa je dao po Krapini *bubnjati*, da se sastanak zabranjuje, a protiv sazivača g. Stauduara poveo je čak kazneni postupak. Cijeli je kraj bez ikakva povoda bio alarmiran, kao da neprijatelj kani Krapinu s kotarom okupirati. Gosp. Stauduara pozvao je na odgovornost, a nas premda smo ga pozvali, da i nas, kao one, koji su dali inicijativu onomu »zločinu«, pograbi, nije htio učiniti. No izdala ga je kuraža. Protiv zabrane uložen je utok, koji dosele još nije riješen, a nar. zast. dr. *Vrbanić* podnio je o tom interpelaciju, i obrazložio je ovako:

Visoki sabore! Poštovani gospodin zastupnik velikogorički na kraju svoga govora spomenuo je prilike o ustavnosti u

Hrvatskoj i Slavoniji. Ja ću biti tako **slobodan**, da i danas svojoj interpelaciji jednu malu kiticu **doprinesem**, da se vi kakov vlada ustav u Hrvatskoj i Slavoniji.

Zako o sastajanju u krijeposti je već malne 30 godi ali u provedbi toga zakona pokazuje se takova zloporaba se ovo temeljno pravo sastajanja posve gazi, da oblasti či iz ustavnog prava pravu karikaturu. **Provedba zakona sastajanju odvisi o dobroj volji gospode kotarskih predstojnika,** o volji, da se poslužim sa izrazom većine, hova »Verfügungsrechta«. Gg. kotarski predstojnici *učiniše današnjoj praksi zakon sastajanja* od god. 1875. **upravo** smi-**ješnim,** tako, da su nemogući i prijateljski sastanci, koji s javnom skupštinom nemaju apsolutno nikakova posla.

Gg. kotarski predstojnici tumače svoj Verfügungsrecht **na štetu naroda,** pa čim **im se svidi**, *oni ne dopuštaju opće nikakova sastanka*. Ova praksa čini mi se tim čudnova-tijom, jer je poštovana većina g. 1899. izjavila prilično jasno svoje stanovište, koje uzima naprama zakonu o pravu sakup-ljanja. Kad se je radilo o jednom slučaju sa mnom, onda gosp. izvjestitelj dr. Egersdorfer izrično naglasio, da su u opće sastanci slobodni, jer da zakon od g. 1875. ograničuje samo one sastanke, koji imadu karakter javnih skupština, a to su oni sastanci, koji nisu ograničeni na broj stanovitih pozvanika. U istinu je ovo stanovište posve koretno i moram reći, da sam bio vrlo zadovoljan, kad je većina to stanovište prihvatila. Ali **drugo je sabor, a drugo su kotarski predstojnici**. Oni su na temelju svoga Verfügungsrechta, koji je za indemnitetne rasprave došao do pravog svjetla, temeljno ustavno pravo po-svema izigrali. To pravo sastajanja ovisi lih, da tako reknem, o samovolji kotarskih predstojnika.

Ja ću biti slobodan za potkrepu ovoga, da spomenem predstojnika u Krapini g. **Šmidta**. Meni je vrlo žao, da se nikako ne mogu rastati s tim gospodinom (Smijeh), da ja njega progonim, a on mene; ali kako god mi to bilo žao, *dužan sam radi njegovih čina, da ustanem protiv njega*. Žao mi je, da se moram upravo na njega oboriti, jerbo je upravo on imao razloga, da crpe nauku iz onoga zaključka sabora, odnosno iz očitovanja našega izvjestitelja dra. Egersdorfera, kad se je radilo o mojoj izručbi.

Jedan od gospode gradjana krapinskih bio je na temelju §. 2. zakona od 14. siječnja 1875. pozvao nekoliko prijatelja na dogovor na dne 25. rujna u tri sata po podne u prostorije gostione »Kruni«. Dakle sazvan je prijateljski dogovor, na k su bili izrično pozvani. Po shvaćanju našega zakona o sakupljanja, kako ga napose shvaća i moj poštovani Egersdorfer, čovjek bi mislio, da nema zapreke, da s

teljski sastanemo, a napokon bilo bi to i u interesu općem i javnom, da se sastanu, jer koliko sam obaviješten, radilo se je o tom, kako bi se u Krapini i u onom kraju osnovala knjižnica za obuku mladeži i naroda onoga kraja. Kot. predstojnik ili kot. oblast oglasila je naredbom od 20. rujna 1901. br. 6243, **da ona taj sastanak zabranjuje, i to, za čudo, s razloga toga, pošto je prijeki sud u Stenjevcu — i u Zagrebu.** (Smijeh). Gosp. predstojnik, da ima veći uspjeh ta zabrana, dao je i po **bubnjaru javno razbubnjati** u Krapini ovu zabranu.

Dotični gospodin, čim je doznao, da bubnjar razbubnjava zabranu, kojom kot. oblast zabranjuje ugovoreni sastanak medju pozvanim prijateljima, pisao je prijateljima, da sastanka ne će biti. Ali *taj gospodin* nije dobio nikakova riješenja i uslijed toga stavio je prigovor na slavnu kot. oblast, koja je ali *toga gospodina pozvala na odgovornost,* premda je odustao od svakog sastanka, te ga je i *preslušala, nu ne prema odredbi zakona o pravu sakupljanja* **nego prema odredbi prigelpatenta od god. 1854.** Dotični je gospodin uložio utok na kr. zem. vladu, kako će on biti riješen druga je stvar, ali me ne zanima, jer se ne radi o odnosnom gosdodinu sazivaču, nego o načelu.

Kot. *predstojnik Šmidt* **povrijedio** *je ovom svojom odredbom* **zakon**, prvo time, što je zabranio sastanak protiv ustanove zakona o pravu sakupljanja; drugo time, što bi on morao izdati pismenu odluku; povrijedio je nadalje time, što je odnosnoga gospodina potegnuo pred svoju odgovornost, odnosno onu kot. oblasti, dok povreda zakona o pravu sakupljanja spada na kompetenciju suda; napokon povrijedio je zakon i *time, što* **je on tako rekući izvan krijeposti, stavio zakon o pravu sastajanja** samo s tom motivacijom, što je prijeki sud u Zagrebu i Stenjevcu, dok prijekog suda u Krapini nije ni moglo biti, jer se moji Zagorci za ote stvari ne brinu.

Po §. 20. *zakona o pravu sastajanja ovlaštena je* **vlada**, ne na temelju svoga Verfügungsrechta ni Verfügungsacta, već *na temelju zakonskog ovlaštenja suspendirati onaj zakon u slučajevima, ako nastanu nemiri, ali* **na to nije ovlašten kot. predstojnik. Meni se iz svega toga čini, da gg. kotarski predstojnici, odnosno kotarske oblasti, mnogo radje i milije uredjuju na temelju prigelpatenta, nego na temelju ustavnih načela,** *jer dok prigelpatenti daju oblastima slobodu, a stežu narodu prava, dotle ustavna načela daju narodu više slobode, a stežu vlast oblasti.*

Može biti se ja varam i krivo to sve shvaćam, jer će biti moguće napokon, da vlada nije toga mnijenja, koga sam ja, pak stavljam slijedeću interpelaciju:

S razloga, što političke oblasti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji krivom uporabom zakona od 14. siječnja 1865. »*o*

pravu sakupljati se«, ograničuju pravo sastajanja i onda, kad se to pravo prema slovu i duhu rečenoga zakona niti može niti smije ograničiti,

s razloga, što je napose kr. kot. oblast u Krapini odlukom svojom od 20. rujna 1902. br. 6243 zabranila jedan sastanak, urečen na dan 21. rujna 1902. u 3 sata poslije podne u prostorije gostione »Kruni«, akoprem je on bio ograničen samo na one, koji su bili na taj sastanak naročito pozvani pismenim pozivnicama;

s razloga, što je kr. kot. oblast u Krapini sazivača toga sastanka pozivom svojim od 21. rujna 1902. br. 6236 pozvala na odgovornost radi neprijavljene skupštine, premda po navedenom zakonu od 14. siječnja 1875. za sastanke ograničene na pozvane goste ovakova mjera nije odredjena, ta akoprem za prestupke zakona »o pravu sakupljati se« nijesu nadležne političke oblasti nego kr. sudovi;

slobodan sam upitati visoku kr. hrv. slav. dalmat. zemalj. vladu:

što je voljna učiniti, da se u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u granicama zakona od 14. siječnja 1875. »o pravu sakupljati se« sačuva i osigura temeljni uvjet ustavnoga života, pravo slobodnoga sastajanja.

— Odgovora naravski nije dobio.

Prinos kritici ugarske industrijalne politike. Dr. Julius Bunzel sastavio je u oveću knjigu svoje dosadanje članke o socijalnoj i gospodarskoj politici Ugarske*). Autor si je stavio za zadaću, da nepristrano prikaže gospodarske odnošaje Ugarske, koje su razni ugarski oficijelni pisci u svojim knjigama, namijenjenim stranom svijetu, u suviše ružičastom svjetlu prikazivali. Veći dio knjige zapremaju studije o odnošajima i stanju ugarskih poljodjelskih, tvorničkih i obrtničkih radnika, o radničkim pokretima, o radu ugarskog zakonodavstva na polju socijalne reforme itd. Interesantna je i studija o uredjenju gospodarskih odnošaja izmedju Austrije i Ugarske, pisana sa austrijskog stanovišta. U zadnjoj kapitoli odvrgava se kritici industrijalna politika Ugarske, osobito umjetno pogodovanje industriji sa strane vlade. Donašamo glavnu sadržinu toga članka:

Pokušaje, da se u Ugarskoj podigne domaća industrija, nalazimo već odavna. Već za Marije Terezije nalazimo takovih pokušaja. God. 1842. osnovano je po grofu Stjepana Szechenyi-u ugarsko industrijalno društvo ali i njegova oduševljena agitacija nošena na krilima snažnog ugarskog narodnosnog pokreta

*) *Dr. Julius Bunzel: Studien zur Sozial-und Wirtschaftspolitik Ungarns.* Beiträge zu den Ausgleichs-und Zolltarifverhandlungen zwischen Österreich und Ungarn. Leipzig. Dunker Humblot 1902.

ostala je jalova. Razvitak domaće ugarske industrije u velike je bio sprječavan i gospodarskom politikom austrijske vlade, koja je na ugarsku robu udarala carinu, dok je uvozu svoje robe u Ugarsku pogodovala. Ali to nije bio jedini uzrok. G. 1851. nestalo je tih carinskih zaprijeka. Poslije god. 1867., kad je ugarska stupila u novu fazu svoga života, pokazuje se i u industriji Ugarske živahan pokret. Osnovano je mnogo tvornica — većinom inozemnim kapitalom — ali već za dvije godine propao je velik broj tih novih tvornica, premda je npr. ugarska vlada poduzećima glavnoga grada stavila 24 mil. K. na raspolaganje. Pokazalo se je, da Ugarskoj nedostaje čitav niz preduvjeta za razvitak industrije. Volja za osnivanjem industrijalnih poduzeća malaksala je poslije te krize, pa je trebalo novog poticaja — i to političkog poticaja, kako je to i razumljivo u Ugarskoj — da poduzetni duh opet oživi. U drugoj polovici sedamdesetih godina, kad se radilo o obnovi nagode izmedju Austrije i Ugarske, stajala je opozicija na stanovištu, da Ugarska mora uslijed zajedničkog carinskog područje ostati agrarnom državom, jer je lišena najjačega sretstva za razvitak domaće industrije naime zaštitne carine, barem u prometu s Austrijom. Vlada ugarska, da dokaže mogućnost gospodarskoga razvitka Ugarske i unutar postojećih javnih odnošaja, započela je svoju premalo poznatu a suviše hvaljenu akciju pogodovanja industrijalnim poduzećima.

Zak. čl. XLIV. od god. 1881. oprostio je stanovite u zakonu taksativno navedene produkte od plaćanja poreza i pristojba sve do konca god. 1895. Ova pogodnost proširena je zak. čl. XLIX. od god. 1899. u toliko, da je od sada sam ministar mogao te pogodnosti podijelivati na 15 godina.

Prvo spomenuti zak. članak sadržavao je i drugih pogodnosti npr. glede gradjevnog materijala. Promicanju industrije služi i zak. čl. XIII. od god. 1890. glede jeftinijih cijena nečiste soli i jeftinije željezničke vozarine za gradjevni material i mašine potrebne industrijalnim poduzećima. Od g. 1881—1890. poslužila se 541 tvornica ovim pogodnostima, a od g. 1890. osnovano je 88 novih tvorničkih poduzeća. Zak. čl. XIV. 1890. koji podjeljuje pogodnosti glede plaćanja poreza većim kreditnim zavodima za podupiranje domaće industrije, nije bio od velike koristi, kako to dokazuje neuspjeh »ugarske banke sa industriju i trgovinu«.

Uz ove pogodnosti nastojala je ugarska vlada oko razvoja industrije i drugim sretstvima: obrtnim školama, obrtnim i tvorničkim nadzorničtvima, subvencioniranjem pojedinih poduzeća, i tu svrhu potrošila je u godinama 1868—1900. okruglo 24·4 milijuna. Pojedinim poduzećima davala se subvencija u iznosu od 50—100.000 K. kroz nekoliko godina. Zajmovi, bez-

platno zemljište, gradjenje malih željeznica i kanala na državni trošak, popusti na carini i drugo, sve su to sredstva kojima vlada pogoduje razvitak domaće industrije. Osobito se olakšava osnivanje akcionarskih poduzeća, kojih je g. 1901/02. bilo već 500.

Najviše uspjeha ima nastojanje, da se produktima domaće industrije osigura domaće tržište. U radu oko toga bila je vlada živo podupirana javnim mnijenjim. Koliko god imalo uspjeha ovo nastojanje, ipak mu slaba konzumna snaga ugarskoga pučanstva udare naravne granice. Za to je vlada morala takodjer nastojati, kako bi promicala eksport domaćih produkta u inozemstvo, osobito u Austriju. Ovomu je u prvom redu služila ugarska željeznička politika. Gotovo sve željezničke pruge u državnim su rukama, i tako se mogu tarifi sasma po volji ugarskih industrijalaca normirati. Osobiti eksportni tarifi ne ustanovljuju se samo za izvoz u inozemstvo nego i za eksport u Austriju, dok to Austrija glede Ugarske ne čini.

Ovakovoj industrijalnoj politici uspjelo je, da je Ugarska god. 1899. brojila 2.364 tvornice sa 262.070 HP. i sa okruglo 245.000 namještenika, naprama Austriji je to razmjerno malo, jer je Austrija imala god. 1890. 10.075 poduzeća sa 479.523 konjskih sila i sa 845.896 radnika. Različite industrijalne grane različito su se razvijale. Tvornička statistika jasno pokazuje, da se samo one industrijalne grane snažno razvijaju, koje ili preradjuju domaće surovine kao industrija hraniva i drva, ili zadovoljavaju potrebama države kao industrija željeza i mašina. Industrijalna politika Ugarske morala bi biti u prvom redu upravljena na poboljšanje općenitih uvjeta produkcije, a baš na tom polju bilo je malo rada. Jedan od prvih nedostataka je pomanjkanje kapitala. To se kušalo popraviti dijelom osnivanjem akcijonarskih društava, dijelom tim, što se je kušao zainteresovati strani kapital. Akcijonarskih društava osnovano je dosta, ali od god. 1896. uslijed manjih dividenda i dobiti broj njihov pada. A kod poduzeća osnovanih stranim kapitalom samo se onda može govoriti o povećanju narodnoga bogatstva, ako prihodi premašuju kamate, koji se moraju plaćati u tudjinu. A to redovito u Ugarskoj nije.

Kao što ugarskim tvorničkim poduzećima fali kapitala tako im fali i sposobna strukovna uprava i izvježbano radničtvo, a pokazuje se i vrlo osjetljiv nedostatak surovina.

U Ugarskoj nije se nastojalo raznim socijalno-političkim uredbama pridizati i odgojiti radnički stalež, nije se stvorila snažna i zdrava organizacija kredita, nisu se podupirale one grane produkcije, za koje postoje naravni preduvjeti, nego su se svim mogućim poduzećima davale pogodnosti i subvencije, i to najčešće onakovim poduzećima, koja nisu imala uvjeta razvitku. Zaboravljalo se, da se osnivanjem takovih tvornica

bez životne snage samo odvraća kapital i rad od ostalih privrednih grana, i da država jalovo troši svoje potpore. Ugarski narodno-gospodarski pisac Matleković drži: »da ugarska industrija ima najčvršći temelj svoga prirodnog razvitka a po tom i svoje sigurne budućnosti u neprestanom materijalnom napredovanju zemlje, sve većoj potražbi industrijalnih proizvoda po poljodjeljstvu, u naravnom množanju pučanstva i u neprestanom razvijanju komunikacione mreže«. A baš ti temelji nisu stvoreni. Obogaćenje pojedinaca, većinom tudjinaca, teško oštećenje malog obrta i kućne industrije, opterećenje širokih slojeva naroda — to su posljedice industrijalne politike jedne zemlje, »čiji državnici, u svom nastojanju stvoriti madjarsku nacijonalnu industriju, podsjećaju na nosioce merkantilnog sistema, ali dakako da nisu Colberti ni Cromwelli«. hk.

Iz zemlje .... U povijesti demoralizacije u Hrvatskoj zapada jedno od mnogobrojnih počasnih mjesta takodjer i bivšeg velikog župana županije zagrebačke *Stjepana Kovačevića*. — Kadgod se je ustavna i pravna svijest naroda vukla u klaonicu bio je Kovačević jedan od najokrutnijih krvničkih sluga, kadgod treba narodne interese pogaziti prvi će Kovačević pomagati i braniti svaku navalu na narodnu existencu. Kao političar je »pristaša« veleizdajničke ideje jedinstvene madžarske države, koja se može ostvarati jedino na ruševinama zakonom posvećenih temelja hrvatsko-ugarske državne zajednice; kao upravnik tiran, onako nešto kao gospoštijski španovi Tahijskoga doba. Stjepan Kovačević pašovao je dugo vremena starom zagrebačkom županijom. Istoriju njegovog upravnog djelovanja mogle bi pričati žandarske bajunete, lješine postreljanih seljaka, ruinirane existence opozicionalnih izbornika. A priča je to strašna i krvava. Čitav njegov upravni rad imao je dvije zadaće: pacificirati opozionalne duhove i slati u sabor »lojalne« zastupnike. A ove dvije zadaće vršio je tako radikalno i uspješno, da bi mu na lovorikama zavidio i najbolji Tiszin upravnik. Kovačevićev rad za vrijeme izbora jedna je od najkrvavijih obtužba sadanjega sistema, niz je to povreda zakona, ustava, i najprimarnijih prava čovjekovih. — »Presvijetli naše akcije zlo stoje, opozicija je u ovom kotaru jaka«. »Kaj zlo, ako hoću, bit će moj Ćeno izabran« odsječe Kovačević pokazav na svoga cucka . . .

A da se vidi, kako bi to bilo moguće, donašamo litografirano pismo njegove presvijetlosti, koje je razaslao pojedinim izbornicima prigodom izbora g. 1887. Pismo glasi:

Kandidat narodne, vladi prijazne stranke jeste gospodin:

. . . .

Čast mi je toga radi moliti Vašu . . . . . . da na dan izbora svoj glas blagoizvolite dati gorespomenutom kandidatu, jer će

Vaše gospodstvo jedino time posvjedočiti, da ljubi red i mir i da ne želi državu i domovinu u vrtlog nereda potisnuti.

Stranka, kojoj protukandidat pripada, sklopila je savez sa onima, koji otvoreno kažu, da žele državi propast, da na razvalinah baštine uzvišene nam dinastije novu državu osnovati kane. Stoga nezaslužuju protukandidati podpore lojalnih ljudi.

U Zagrebu 2. lipnja 1887.

Kovačević
veliki župan županije zagrebačke i grada Karlovca.

Našim prijateljima.

Evo svršavamo prvo godište našega lista. Teška je to godina bila. Trebalo si je prokrčiti put, trebalo odoljeti redovitim zapljenama i nemaru pretplatnika. Ali ipak je išlo, ipak evo stupamo u drugo godište s veseljem gledajući na uspjeh svoga naprezanja uzprkos napadajima i progonima. A puno je to, jer nisu to tek uspjesi jednog izdavačkog poduzeća, nego su ti uspjesi dokaz žilavosti i unutarnje snage našega pokreta.

Stupajući u drugo godište svjesni smo svih poteškoća, ali zato ćemo i podvostručenom eneržijom uzraditi, da naš pokret i glasilo njegovo bude što jačom tvrdjavom na obranu ustava, zakona i narodnih prava, a jednako da bude i što plodnijim rasadnikom naprednih misli.

Samo molimo prijatelje i istomišljenike naše, da nas u tom nastojanju što izdašnije pomognu. Osobito *molimo za adrese ljudi voljnih držati naš list,* da im pošaljemo prvi broj, koji će izići prvih dana mjeseca siječnja.

Način i smjer uredjivanja »H. M.« ostat će isti. — Književnošću i političkom istorijom bavit ćemo se više, gospodarstvu, a napose udrugarstvu posvećivat ćemo i nadalje svu svoju pažnju.

Ne obećajemo mnogo, ali ćemo svimi silami nastojati koristiti stvari narodnoj.

Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik: **Dr. Lav Mazzura.**

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01415 3202